KRISTIETĪBAS vēsture

Grāmata, kas aptver kristietības attīstību no pirmsākumiem līdz pat mūsdienām

Ja jums vēl nav nevienas rokasgrāmatas par kristietības vēsturi, tad šī varētu būt īstā.

Christianity Today

ZVAIGZNE ABC

KRISTIETĪBAS
vēsture

2006-4
L 68
L
2

KRISTIETĪBAS vēsture

ZVAIGZNE ABC

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0306028585

23/28 (091) (075.4)
Kr 638

Copyright © 1977 Lion Publishing
Revised edition copyright © 1990 Lion Publishing
Original edition published under the title
A Lion Handbook: The History of Christianity
by Lion Publishing plc, Sandy Lane West, Oxford, England
www.lionpublishing.co.uk
ISBN 07459 1625 2 (angļu izd.)
Translation copyright © 2005

KRISTIETĪBAS VĒSTURE

No angļu valodas tulkojušas **Alda Vāczemniece** (5.–136. lpp.), **Sandra Saulīte** (137.–224. lpp.), **Andžela Šuvajeva** (225.–672. lpp.)
Tulkojuma zinātniskais konsultants Dr. theol. **Juris Rubenis**
Materiālu par kristietību Latvijā sagatavojis
Dr. theol. **Juris Rubenis**

Redaktors *Andris Vilsons*
Māksl. redaktors *Eduards Groševs*
Maketētāja *Dace Polkmane*
Tehn. redaktore *Iveta Kļaviņa*
Korektore *Gundega Rudzīte*

© Tulkojums latviešu valodā, Apgāds Zvaigzne ABC
K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.
Red. nr. F-43.

ISBN 9984-22-821-5 (latviešu izd.)

PRIEKŠVĀRDS

Apmēram pirms diviem tūkstošiem gadu kādā attālā Romas impērijas nostūrī, piesitot krustā, tika izpildīts nāvessods Jēzum no Nācaretes. Šodien ticība Kristum, kas augšāmcēlies, izplatījusies pa visu pasauli – ne tikai tā dēvētajos kristīgajos Rietumos, bet arī jaunos kristietības centros Āfrikā, Dienvidaustrumu Āzijā un Dienvidamerikā.

Kā varēja notikt, ka dažu vajātu, apdraudētu jeruzalemiešu pārliecība izaugusi par ticību, kas spēj "pasauli apgriezt kājām gaisā"? Kā iespējams, ka šī ticība pārdzīvojusi vareno Romas impēriju... un pieredzējusi 20. gs. impēriju sabrukumu? Kā radušās šodien pazīstamās kristiešu baznīcas, konfesijas, kustības, doktrīnas un uzskati? Kā ticība pārmantota no paaudzes paaudzē, kā tā izplatījusies no valsts uz valsti? Tie ir tikai daži no jautājumiem, uz kuriem mēs esam mēģinājuši sniegt atbildes šajā grāmatā.

Vienā sējumā pilnībā atspoguļot kristietības rašanos un izaugsmi ir gandrīz neizpildāms uzdevums. Bet mēs vismaz esam mēģinājuši to darīt. Esam vērsušies pēc palīdzības pie daudziem lietpratējiem. Šīs tēmas risināšanā esam iesaistījuši autorus no visām pasaules valstīm. Līdzās tekstuālajam materiālam mēs piedāvājam lasītājam plašu fotoattēlu, ilustrāciju un shēmu klāstu.

Grāmatas mērķis ir sniegt vispārēju kristietības attīstības pasaules ainu, īpaši akcentējot nozīmīgākās reliģiskās kustības, izcilāko kristiešu dievumu, būtiskos vēstures pagrieziena punktus un revolucionārus atklājumus. Materiāls, kurš grāmatas plašās ieceres dēļ ir visai blīvs, piedāvā jaunu, aizraujošu perspektīvu gadsimtu skrejā – skatu no putna lidojuma uz kristietības divus tūkstošus gadu garo vēsturi.

Vai šī vēsture ir objektīva? Jā – ja par tādu tiek uzskatīta vēsture, ko rakstījuši lietpratēji, kas labi pārzina savu pētāmo priekšmetu un iet kopsolī ar jaunākajiem atzinumiem. Jā – ja ar to saprotam, ka faktu izklāsts ir zinātniski precīzs un līdzsvarots. Tātad vēsture nevar pastāvēt pati par sevi – to veido un atspoguļo cilvēki. To pētnieku darbos, kas paši ir kristieši, jūtama izpratne, kas atdzīvina sausos faktus. Šo cilvēku darbs kalpo gan savai pārliecībai, gan nesagrozītas patiesības atklāšanai. Viņi nav slēpuši vai vairījušies arī no tumšajām, nomācošajām un apkaunojošajām kristietības vēstures lappusēm, vienlaikus piedāvājot padziļinātu ieskatu aprakstīto cilvēku darbībā un notikumos.

Šis ir saistošs stāsts. Mēs esam centušies lieki nevienkāršot sarežģītus jautājumus. Kad vien iespējams, fakti ir papildināti ar attēliem, lai lasītāji sajustu konkrētā laikmeta "garšu", lai viņi "aiz kokiem spētu saskatīt mežu". Esam arī padomājuši par tiem, kuriem šeit pieminētie notikumi ir kas jauns, kuri, atklājumu ieintrigēti, grāmatas lasīšanas gaitā vēlēsies iedziļināties vēstures faktos, kas vairāk attiecināti uz reāliem cilvēkiem un reālām problēmām nekā akadēmiskām teorijām. Mēs esam mēģinājuši ļaut faktiem runāt pašiem par sevi.

Kaut arī jaunais, pārstrādātais izdevums paturējis sākotnējā izdevuma koncepciju, daudzi materiāli izkārtoti tā, lai lasītājam tie būtu vieglāk uztverami un saprotamāki. Stāstījumā esam ietvēruši arī tās revolucionārās pārmaiņas, kas pēdējā laikā skārušas Austrumeiropu un kuru izraisīšanā tik nozīmīga loma bijusi Kristīgajai baznīcai.

Izdevēji un autori cer, ka šī rokasgrāmata jaunajā veidolā dos iespēju iepazīties ar kristietības vēsturi veselai jauno lasītāju paaudzei.

SATURA RĀDĪTĀJS

PIRMĀ NODAĻA
DIEVS UN VĒSTURE

Laika skala: Kristietības gadsimti 12

DIEVS, LAIKS UN VĒSTURE 14
- Josefs Flāvijs 18
- Bīds (Beda) 19
- Eisebijs 22
- Džons Fokss 24
- Kenets Laturets 25

Laiks un progress 26

Dieva pielūgšana un kristiešu gads 29
- Baznīcas gads 32

Liecību izvērtēšana 34

Kristietība un māksla 37
- Fjodors Dostojevskis 41
- Ļevs Tolstojs 42

Arhitektūra un ticība 44

Mūsdienu zinātnes attīstība 48

Kristieši un karš 51

OTRĀ NODAĻA
KRISTĪGĀS TICĪBAS IZCELŠANĀS 1.–325. G.

Laika skala: Kristīgās baznīcas veidošanās periods 56

BAZNĪCA AUG. NO JERUZALEMES LĪDZ ROMAI 57

Karte: Romas impērija 59
- Pēteris 60
- Pāvils 62
- Kartes: Kristietības izplatīšanās 64
- "Tie kristieši" 67

Agrīnā kristietība arheoloģijas atklājumu gaismā 69
- Reliģija Romā 71
- Mīkla 73
- Romiešu reliģija 74

Labās vēsts izplatīšanas metodes 78

IZAICINĀJUMS TICĪBAI 82
- Ignātijs no Antiohijas 83
- Nerona nāves izrādes 85
- Montānisti 87
- Novaciāņi 89
- Perpetuja 91
- Kipriāns un Ziemeļāfrika 93
- Justīns Moceklis 94

Gnostiķi 96
- Maniheisms 98
- Irinejs 100

AGRĪNO KRISTIEŠU TICĪBA 101
- Markions 104
- Origens 107
- Tertulliāns 112

Kā pirmie kristieši pielūdza Dievu 123
- Ebreju Lieldienas 124
- Romas Klements 126
- Dievkalpojums Romā 2. gs. 128
- Pamācības dievlūgšanā un vadīšanā 129

Jaunās Derības ceļš līdz mūsdienām 130
- Manuskriptu saglabāšana 131
- Vai uz tekstiem var paļauties? 133
- Tabula: Agrīnās Kristīgās baznīcas Jaunās Derības kanona attīstība 134

TREŠĀ NODAĻA
KRISTIETĪBAS ATZĪŠANA UN IZPLATĪBA

Laika skala: Kristietības atzīšana un izplatība 138

KONSTANTĪNS UN KRISTĪGĀ IMPĒRIJA 139
- Atanasijs 145
- Ambrozija himna 148
- Milānas Ambrozijs 149

Dieva pielūgšana un kristiešu gads 152
- Apustuļu ticības apliecība 153

Egerijas svētceļojums 154

Dievnams 158
- Kartes: Kristietības atzīšana un izplatība 162

KONCILI UN TICĪBAS APLIECĪBAS 164
Basilijs Lielais 175
Nīkajas ticības apliecība 177
Nestorijs 180
Aleksandrijas Kirils 182
Leons Lielais 184

ROMAS IMPĒRIJAS KRIŠANA 187
Vulfilas gotu Bībele 188

Garīdzniecība, bīskapi un pāvests 195
Hieronims 196
Jānis Zeltamute (Hrizostoms) 199
Kolumba 202

Baznīca Ziemeļāfrikā 204
Hiponas Augustīns 206
Augustīns par savu pievēršanos kristietībai 208
Donātisti Ziemeļāfrikā 210

KRISTIEŠU ASKĒTI UN MŪKI 212
Patriks 219
Dzīve benediktiešu klosterī 220
Kasiodors 223
Tomass Bekets 290
Akvīnas Toms 292
Katedrāles un to celtnieki 295
Lielākās gotiskās celtnes 297
Tautas reliģija 300

Bībeles skaidrojumi 304

Viduslaiku monastisms Rietumos 307
Mūka diena 309
Apmierināts mūks 310
Neapmierināts mūks 311
Viduslaiku klosteris 312

Kā tika celta Klervo abatija 313

Ortodoksālā baznīca Austrumeiropā un Krievijā 316

Vajāšanas un inkvizīcija 320
Katari 322
Valdensi 327

NEMIERA LAIKMETS 330
Jans Huss 336
Savonarola 340
Džons Viklifs 344
Viklifa Bībele 345
Viljams Okams 347

CETURTĀ NODAĻA
KRISTĪGĀ SABIEDRĪBA 600.—1500. G.

Hronoloģiskā tabula: Kristīgā sabiedrība 226

RIETUMU KRĪZE 228
Boēcijs 229
Gregors Lielais 230
Alkvīns 241
Karte: Rietumi briesmās (8.–10. gs.) 244

AUSTRUMU BAZNĪCA 247
Dionīsijs Areopagīts 252
Pāvilieši un bogomili 254

RIETUMU BAZNĪCAS UZPLAUKUMS 260
Pāvests Innocents III 263
"Mēness un saule" 264
Sakramentu attīstība 265
Bernārs no Klervo 268
Cisterciešu himna 269
Asīzes Francisks 272
Franciska regula 274
Krusta kari 278
Dieva neesamības neaptveramība 283
Anselms 284
Sholastika 286
Pjērs Abelārs 288

PIEKTĀ NODAĻA
REFORMA 1500.—1650. G.

ATJAUNOTNES SĒKLAS 352

Kristus atdarināšana 362

REFORMA 366
Martins Luters 368
Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils 371
Protestantu ticība 374
Filips Melanhtons 377
Martins Bucers 378
Ulrihs Cvinglijs 379
Žans Kalvins 380
Teodors Bēza 382
Puritāņi un separātisti 388
Reformācija Livonijā 391
Džons Banjans 392

Bībeļu plūdi 395
Pirmais Bībeles tulkojums latviešu valodā 398

Anabaptisti 401

Kristietības ienākšana Latvijā 406

KATOLISKĀ REFORMĀCIJA 410
Gasparo Kontarīni 413
Ignācijs Lojola 417
Jezuīti 419
Avilas Terēze 424
Krusta Jānis 426
Māksla un gars 429

SESTĀ NODAĻA
PRĀTS, ATDZIMŠANA UN REVOLŪCIJA 1650.—1789. G.

ATMODA 436
Brāļu draudzes Vidzemē 440
Pirmais latviešu kardinālis 442
Filips Jakobs Špēners 445
Hauels Heriss 448
Metodisti 453
Džons un Čārlzs Vesliji 454
Himnas un baznīcas mūzika 458
Krievijas baznīca 462
EKSPANSIJA PASAULES MĒROGĀ 466
Pirmās angļu misijas 478
Karte: Ekspansija pasaules mērogā 481
Grāfs fon Cincendorfs 483
PRĀTS UN NEPRĀTS 485
Blēzs Paskāls 488
Kristietības saprātīgums 497
Džordžs Fokss un kvēkeri 500
Unitārieši 504

SEPTĪTĀ NODAĻA
PILSĒTAS UN IMPĒRIJAS 1789.—1914. G.

SACELŠANĀS EIROPĀ 508
Pāvests Pijs IX 514
PIRMĀ INDUSTRIĀLĀ NĀCIJA 518
Pestīšanas armija 522
Tomass Čalmerss 525
Brālība 526
Oksfordas kustība 530
Kardināls Ņūmens 532
Č. H. Spērdženss 535
Dieva lieliskums 536
Evaņģēlisti 538
Himnas un baznīcas mūzika pēc 1800. gada 541
Kampaņa starp līdzīgajiem 544
D. L. Mūdijs 545
PASAULE SASNIEDZ PILNGADĪBU 548
Frīdrihs Šleiermahers 551
IMPĒRIJAS PRIEKŠPOSTEŅI 557
Karte: Pasaules impērijas 1914. gadā 558
Viljams Vilberfoss 563
Deivids Livingstons 564
Semjuels Adžaji Krauters 569
Misionāru biedrības 571
Viljams Kērijs 572
Hadsons Teilors 574
Bībeles biedrības 577

ASTOTĀ NODAĻA
TAGADNE UN NĀKOTNE

Hronoloģiskā tabula: Mūsdienu pasaule 582
IDEOLOĢIJAS LAIKMETS 584
Kristīgā baznīca un ebreji 594
Latviešu "ekumenisma tēvs" 606
TRAUKSMES LAIKMETS 610
Alberts Šveicers 612
Dītrihs Bonhēfers 619
K. S. Lūiss 621
Cik daudz teoloģiju? 626
ATBRĪVOŠANĀS LAIKMETS 628
Tojohiko Kagava 630
Billijs Greiems 633
Helders Kamara 637
Aleksandrs Solžeņicins 639
Pāvests Jānis XXIII 640
Vasarsvētku draudzes un harismātiskā kustība 646
Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas 651
Bībeles tulkojumi 654
Ceļš uz vienotību 657
TAGADNE UN NĀKOTNE 660
ALFABĒTISKIE RĀDĪTĀJI 673

AUTORI

DŽEIMS ATKINSONS, Šefildas Universitātes (Anglija) Reformācijas studiju centra vadītājs. *Reforma.*

ŠERMANS BARNSS, bijušais Kentas Valsts universitātes (Ohaio, ASV) vēstures profesors. *Kenets Lamurets; Laiks un progress.*

D. V. BEBINGTONS, Stērlingas Universitātes (Skotija) vēstures pasniedzējs. *C. H. Spērdženss; Viljams Vilberforss; Viljams Kērijs.*

POLS BEČTELS, Vītonas koledžas (Ilinoisa, ASV) angļu valodas profesors. *Fjodors Dostojevskis; Ļevs Tolstojs; Blēzs Paskāls; Aleksandrs Solžeņicins.*

KOLINS BJŪKENANS, Vulidžas (Anglija) bīskaps. *Sakramentu attīstība; Ceļš uz vienotību.*

DŽENETA BOHI, Viskonsinas Universitātes (Vaitvotera, ASV) vēstures profesore. *Kampaņa starp līdzgājiem.*

KOLINS BRAUNS, Pasadīnas Augstākā teoloģijas semināra (Kalifornija, ASV) dekāna vietnieks un sistemātiskās teoloģijas profesors. *Anselms; Sholastika; Prāts un neprāts; Pasaule sasniedz pilngadību; Fridrihs Šleiermahers.*

DŽONS BRIGSS, Kīlas Universitātes (Stefordšīra, Anglija) vēstures vecākais pasniedzējs. *Dievs, laiks un vēsture; Liecību izvērtēšana; Pirmā industriālā nācija; Pestīšanas armija; Tagadne un nākotne.*

RUTA CERNERE, Ņujorksitijas Universitātes (ASV) vēstures asociētā profesore. *Dītrihs Bonhēfers.*

DŽEIMS DANNS, Daremas Universitātes (Anglija) Teoloģijas fakultātes profesors. *Vasarsvētku draudzes un harismātiskā kustība.*

VEINS A. DECLERS, Eiropas Lielās misijas vadītāja vietnieks. *Sacelšanās Eiropā; Pāvests Pijs IX; Bībeles biedrības.*

DŽEIMSS A. DEJONGS, Grandrepidsas Kalvina teoloģiskā seminārа (Mičigana, ASV) prezidents un teoloģijas vēstures profesors. *Ekspansija pasaules mērogā.*

VALTERS DĒLIJS, Berlīnes Universitātes (Vācija) Teoloģijas fakultātes Baznīcas vēstures profesors. *Alkvīns.*

BRŪSS A. DEMARESTS, Denveras Semināra (Kolorādo, ASV) sistemātiskās teoloģijas profesors. *Hieronīms; Bībeles skaidrojumi.*

DŽONS P. DONELIJS, Milvoki Marketa universitātes (Viskonsina, ASV) vēstures asociētais profesors. *Gasparo Kontarīni; Jezuīti; Pāvests Jānis XXIII.*

H. L. ELISONS. *Kristīgā baznīca un ebreji.*

DŽONS S. ENDRŪZS, bijušais Lenkasteras Universitātes (Anglija) bibliotekārs. *Himnas un baznīcas mūzika; Himnas un baznīcas mūzika pēc 1800. gada.*

EVERETS FERGUSONS, Abilīnas Kristīgās universitātes (Teksasa, ASV) Baznīcas vēstures profesors. *Irinejs; Origens; Tertulliāns; Atanasijs; Jānis Zeltamute (Hrizostoms).*

RONALDS FINKEINS, Ačisonas Sv. Benedikta koledžas (Kanzasa, ASV) Vēstures fakultātes dekāns. *Viduslaiku monastisms Rietumos; Vajāšanas un inkvizīcija; Valdensi; Nemiera laikmets.*

S. FUNAKI, Japānas Bībeles semināra (Tokija) lektors. *Tojohiko Kagava.*

HĀRLIJS KEJS GALATINS, Dienvidrietumu Baptistu universitātes (Bolivara, Misūri, ASV) vēstures profesors. *Austrumu baznīca.*

V. VORDS GESKS, Vankūveras Bībeles studiju koledžas (Kanāda) profesors. *Baznīca aug. No Jeruzalemes līdz Romai; Izaicinājums ticībai.*

KOLINS DŽ. HEMERS. *Agrīnā kristietība arheoloģijas atklājumu gaismā; Justīns Moceklis.*

MAIKLS M. HENELS, Mančestras katedrāles (Anglija) garidznieks. *Oksfordas kustība; Kardināls Ņūmens; Evaņģēlisti.*

TOMASS HOVARDS, Braitonas Sv. Jāņa semināra (Masačūsetsa, ASV) Angļu nodaļas vadītājs. *Kristietība un māksla.*

VALTERS HŪPERS, K. S. Lūisa muižas literārais padomnieks. *K. S. Lūiss.*

LARIJS V. HURTADO, Manitobas Universitātes (Vinipega, Kanāda) reliģijas profesors. *Jaunās Derības ceļš līdz mūsdienām.*

EDVINS M. JAMOČI, Maiami Universitātes (Oksforda, Ohaio, ASV) vēstures profesors. *Romiešu reliģija; Gnostiķi; Manihejisms.*

DŽONS H. JODERS, Sautbendas Sv. Dievmātes universitātes un Elkhārtas Apvienotā menonītu semināra (abi Indiāna, ASV) lektors. *Kristieši un karš; Anabaptisti.*

FRĪDRIHS VILHELMS KANCENBAHS, Zāras Universitātes (Vācija) Baznīcas vēstures un kristietības mācības profesors. *Alberts Šveicers.*

DŽONS KLĒRS, Londonas Sitijas skolas (Anglija) pasniedzējs. *Krusta kari.*

ROBERTS G. KLOUZS, Indiānas Valsts universitātes (Terehota, ASV) vēstures profesors. *Kolumba; Patriks; Rietumu baznīcas uzplaukums; Asīzes Francisks; Akvīnas Toms; Savonarola; Krusta Jānis.*

LEONARDS V. KOVIJS, bijušais Londonas Vaitlendsas koledžas (Anglija) vecākais vēstures pasniedzējs. *Pirmās angļu misijas.*

ALANS KRAIDERS, Londonas Menonītu centra (Anglija) vadītājs. *Džons Fokss; Kristieši un karš; Anabaptisti.*

TONIJS LEINS, Londonas Bībeles koledžas (Anglija) kristietības mācības pasniedzējs. *Bībeļu plūdi.*

ROBERTS D. LINDERS, Kanzasas Valsts universitātes (Manhetena, ASV) vēstures profesors. *Pjērs Abelārs; Katoliskā reformācija.*

ANDREASS LINDS, Bernes Universitātes (Šveice) mūsdienu Baznīcas vēstures profesors. *Žans Kalvins.*

H. DERMOTS MAKDONALDS, bijušais Londonas Bībeles koledžas (Anglija) viceprezidents, reliģijas vēstures un filozofijas vecākais pasniedzējs. *Markions; Basilijs Lielais; Nestorijs; Aleksandrijas Kirils; Viljams Okams.*

FILIPS MAKNERS, Birmingemas Universitātes (Anglija) Itāliešu valodas fakultātes dekāns un profesors. *Atjaunotnes sēklas.*

KAROLĪNA T. MĀRŠALA, Herisonbergas Medisona koledžas (Virdžīnija, ASV) vēstures profesore. *Bernārs no Klervo; Tomass Bekets; Tautas reliģija; Jans Huss; Avilas Terēze.*

RALFS P. MARTINS, Pasadīnas Augstākā teoloģiskā semināra (ASV) Jaunās Derības profesors. *Kā pirmie kristieši pielūdza Dievu.*

DŽEIMSS R. MŪRS, Anglijas Tālmācības universitātes Mākslas fakultātes pedagogs. *Mūsdienu zinātnes attīstība; Kristietības saprātīgums.*

K. RENĒ PADIJA, Buenosairesas Universitātes (Argentīna) pedagogs. *Cik daudz teoloģiju?; Atbrīvošanās laikmets; Helders Kamara.*

DŽEIMSS I. PEKERS, Vankūveras koledžas (Kanāda) pedagogs. *Protestantu ticība; Ignācijs Lojola.*

RIČARDS V. PJERĀNS, Indiānas Valsts universitātes (Terakota, ASV) vēstures profesors. *Ideoloģijas laikmets; Billijs Greiems.*

DEIVIDS F. RAITS, Edinburgas Universitātes (Skotija) Baznīcas vēstures vecākais pasniedzējs. *Montānisti; Kipriāns un Ziemeļāfrika; Agrīno kristiešu ticība; Koncili un ticības apliecības; Baznīca Ziemeļāfrikā; Hiponas Augustīns; Donātisti Ziemeļāfrikā; Kasiodors; Dionīsijs Areopagīts.*

ARTURS O. ROBERTSS, Bostonas Baptistu baznīcas (Masačūsetsa, ASV) mācītājs. *Džordžs Fokss un kvēkeri.*

V. DŽ. ROKSBORO, Jaunzēlandes Prezbiteriāņu baznīcas prezbiteris. *Tomass Čalmerss.*

HAROLDS H. ROUDONS, bijušais Londonas Bībeles koledžas (Anglija) pasniedzējs. *Brālība; Hadsons Teilors.*

HARIJS ROZENBERGS, Kolorādo Valsts universitātes (Fortkolinsa, ASV) vēstures profesors. *Bīds (Beda); Rietumu krīze; Boēcijs; Gregors Lielais; Pāvests Innocents III.*

H. R. RUKMAKERS. *Māksla un gars.*

HENRIJS R. SEFTONS, Aberdīnas Universitātes (Skotija) Baznīcas vēstures pasniedzējs. *Arhitektūra un ticība; Dievnams; Katedrāles un to celtnieki.*

AIANS SELLERSS, Mančestras Universitātes (Anglija) Baznīcas vēstures pasniedzējs. *Hauels Heriss; Unitārieši.*

MAIKLS A. SMITS, Hadersfildas Baptistu baznīcas (Jorkšīra, Anglija) mācītājs. *Josefs Flāvijs; Eisebijs; Dieva pielūgšana un kristiešu gads; Pēteris; Pāvils; Labās vēsts izplatīšanas metodes; Ignātijs no Antiohijas; Novaciāņi; Romas Klements; Milānas Ambrozijs; Dieva pielūgšana un kristiešu gads; Leons Lielais; Kristiešu askēti un mūki.*

KĪTS L. SPRANGERS, Nortņūtonas koledžas (Kanzasa, ASV) vēstures profesors. *Puritāņi un separātisti.*

ROBERTS STAPERIHS, Minsteres Universitātes (Vācija) Baznīcas vēstures profesors. *Martins Luters; Filips Melanhtons; Martins Bucers.*

POLS D. STĪVSS, Delendas Universitātes (Florida, ASV) vēstures docents. *Pāvilieši un bogomili; Ortodoksālā baznīca Austrumeiropā un Krievijā; Krievijas baznīca.*

ROBERTS V. ŠNAKERS, Ziemeļaustrumu Misūri Valsts universitātes (Kērksvila, ASV) vēstures un reliģijas profesors. *Ulrihs Cvinglijs; Teodors Bēza.*

DEREKS TIDBOLS, Plimutas Baptistu baznīcas (Anglija) virsmācītājs. *D. L. Mūdijs.*

ENTONIJS K. TISELTONS, Daremas Sv. Jāņa koledžas (Anglija) direktors. *Trauksmes laikmets.*

RIČARDS A. TODS, Vičito Valsts universitātes (Kanzasa, ASV) vēstures docents. *Konstantīns un kristīgā impērija; Romas impērijas krišana; Garidzniecība, bīskapi un pāvests.*

ENDRŪ F. VOLSS, Edinburgas Universitātes (Skotija) Ārpusrietumu kristietības studiju centra direktors. *Impērijas priekšposteņi; Deivids Livingstons; Šemjuels Adžaji Krauters; Misionāru biedrības; Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas.*

A. SKEVINGTONS VUDS, Kalveras koledžas (Anglija) direktors. *Atmoda; Metodisti; Džons un Čārlzs Vesliji; Grāfs fon Cincendorfs.*

R. V. F. VŪTONS. *Bībeles tulkojumi.*

PIRMĀ NODAĻA

DIEVS UN VĒSTURE

12 **Laika skala: Kristietības gadsimti**

14 **DIEVS, LAIKS UN VĒSTURE**
18 Josefs Flāvijs
19 Bīds (Beda)
22 Eisebijs
24 Džons Fokss
25 Kenets Laturets

26 **Laiks un progress**

29 **Dieva pielūgšana un kristiešu gads**
32 Baznīcas gads

34 **Liecību izvērtēšana**

37 **Kristietība un māksla**
41 Fjodors Dostojevskis
42 Ļevs Tolstojs

44 **Arhitektūra un ticība**

48 **Mūsdienu zinātnes attīstība**

51 **Kristieši un karš**

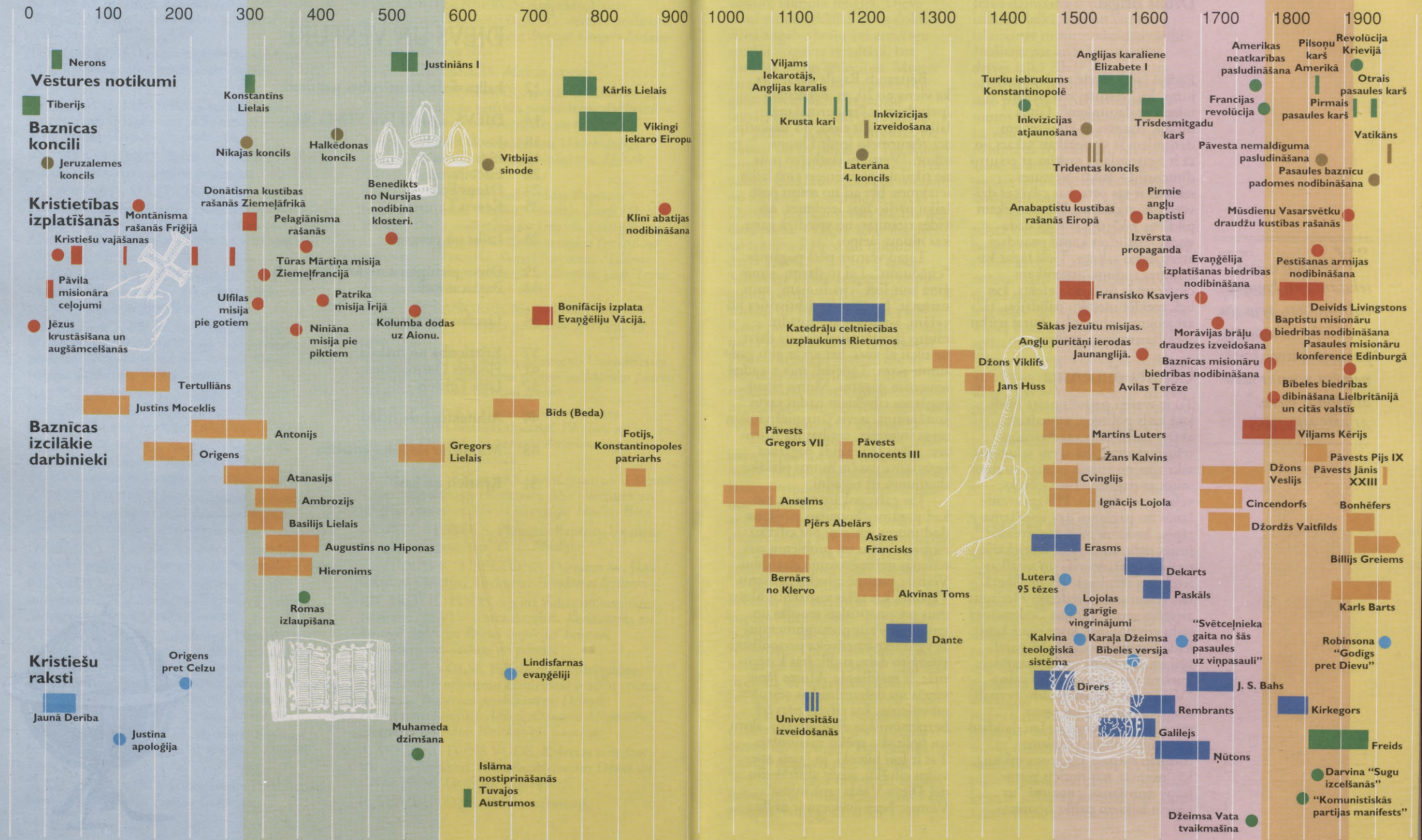
0
100
200
300
400
500
600
700
800
900
1000
1100
1200
1300
1400
1500
1600
1700
1800
1900
Vēstures notikumi
Baznīcas koncili
Kristietības izplatīšanās
Baznīcas izcilākie darbinieki
Kristiešu raksti
Nerons
Tiberijs
Konstantīns Lielais
Justiniāns I
Kārlis Lielais
Vikingi iekaro Eiropu
Jeruzalemes koncils
Nikajas koncils
Halkēdonas koncils
Vitbijas sinode
Benedikts no Nursijas nodibina klosteri.
Klīnī abatijas nodibināšana
Montānisma rašanās Friģijā
Donātisma kustības rašanās Ziemeļāfrikā
Pelagiānisma rašanās
Kristiešu vajāšanas
Tūras Mārtiņa misija Ziemeļfrancijā
Pāvila misionāra ceļojumi
Jēzus krustāsišana un augšāmcelšanās
Ulfilas misija pie gotiem
Patrika misija Īrijā
Niniāna misija pie piktiem
Kolumba dodas uz Aionu.
Bonifācijs izplata Evaņģēliju Vācijā.
Tertulliāns
Justīns Moceklis
Bīds (Beda)
Antonijs
Origens
Gregors Lielais
Fotijs, Konstantinopoles patriarhs
Atanasijs
Ambrozijs
Basilijs Lielais
Augustīns no Hiponas
Hieronims
Romas izlaupīšana
Origens pret Celzu
Jaunā Derība
Justīna apoloģija
Lindisfarnas evaņģēliji
Muhameda dzimšana
Islāma nostiprināšanās Tuvajos Austrumos
Viljams Iekarotājs, Anglijas karalis
Krusta kari
Inkvizīcijas izveidošana
Laterāna 4. koncils
Anglijas karaliene Elizabete I
Turku iebrukums Konstantinopolē
Inkvizīcijas atjaunošana
Trīsdesmitgadu karš
Tridentas koncils
Amerikas neatkarības pasludināšana
Pilsoņu karš Amerikā
Revolūcija Krievijā
Francijas revolūcija
Otrais pasaules karš
Pirmais pasaules karš
Vatikāns
Pāvesta nemaldīguma pasludināšana
Pasaules baznīcu padomes nodibināšana
Anabaptistu kustības rašanās Eiropā
Pirmie angļu baptisti
Mūsdienu Vasarsvētku draudžu kustības rašanās
Izvērsta propaganda
Evaņģēlija izplatīšanas biedrības nodibināšana
Pestīšanas armijas nodibināšana
Fransisko Ksavjers
Deivids Livingstons
Katedrāļu celtniecības uzplaukums Rietumos
Sākas jezuītu misijas.
Angļu puritāņi ierodas Jaunanglijā.
Morāvijas brāļu draudzes izveidošana
Baptistu misionāru biedrības nodibināšana
Pasaules misionāru konference Edinburgā
Džons Viklifs
Baznīcas misionāru biedrības nodibināšana
Jans Huss
Avilas Terēze
Bībeles biedrības dibināšana Lielbritānijā un citās valstīs
Pāvests Gregors VII
Pāvests Innocents III
Martins Luters
Viljams Kērijs
Žans Kalvins
Pāvests Pijs IX
Pāvests Jānis XXIII
Džons Veslijs
Cvinglijs
Anselms
Ignācijs Lojola
Cincendorfs
Bonhēfers
Pjērs Abelārs
Džordžs Vaitfilds
Asīzes Francisks
Erasms
Billijs Greiems
Dekarts
Bernārs no Klervo
Lutera 95 tēzes
Paskāls
Akvīnas Toms
Lojolas garīgie vingrinājumi
Karls Barts
"Svētceļnieka gaita no šās pasaules uz viņpasauli"
Kalvina teoloģiskā sistēma
Karaļa Džeimsa Bībeles versija
Robinsona "Godīgs pret Dievu"
Dante
Dirers
J. S. Bahs
Rembrants
Kirkegors
Universitāšu izveidošanās
Galilejs
Freids
Ņūtons
Darvina "Sugu izcelšanās"
"Komunistiskās partijas manifests"
Džeimsa Vata tvaikmašīna

DIEVS, LAIKS UN VĒSTURE

Džons Brigss

"Vēsture ir sekstants un kompass valstīm, kas, vēja un straumju mētātas, pazustu haosā, ja tās nespētu noteikt savu atrašanās vietu."
ALANS NEVINSS

Pēdējā laikā modē nācis apgalvojums, ka "vēsturei nav nekāda sakara ar datumiem". Gluži otrādi, vēsturei ar konkrētiem datumiem ir vistiešākais sakars, jo tā ir nesaraujami saistīta ar ceturto dimensiju – laiku. Vēstures izklāsts ir tas pats, kas cilvēces dzīvesstāsta atklāšana. Vēsturniekam pildāms ārkārtīgi svarīgs uzdevums – palīdzēt katrai paaudzei atrast savas saknes. Tieši tāpat kā atmiņas zudums atsevišķam cilvēkam ir psihisks defekts, kas liek meklēt mediķu palīdzību, tā arī jebkura sabiedrība, kurai trūkst sociālās atmiņas, ir slima.

Ceturtā dimensija

To ir svarīgi paturēt prātā brīdī, kad kāds politiķis, sabiedriski aktīvs darbinieks vai Baznīcas reformators aicina savus sekotājus sākt visu no jauna, pilnīgi saraujot saites ar pagātni. Tāds cilvēks vēlas neiespējamo. Pilnīga atraušanās no pagātnes nav iespējama tāpēc, ka katra paaudze izveidojusies tāda, kāda tā ir, iepriekšējo paaudžu netveramās un smalkās ietekmes rezultātā. 19. gs. liberālais vēsturnieks Frederiks Herisons aicināja savus lasītājus "iedomāties tādu cilvēku rasi, kuru prāti kaut kāda likteņa trieciena dēļ paralizēti un zaudējuši spēju atcerēties, kuriem viss pasaulē ir no jauna". "Vai varam iztēloties tādu bezpalīdzības, sajukuma un posta stāvokli?" viņš jautāja. Jau daudzus gadsimtus pirms Herisona romiešu filozofs Cicerons rakstīja, ka "nezināt, kas noticis pirms tavas dzimšanas", nozīmē "uz visiem laikiem palikt bērnam".

Bērtrands Rasels apgalvoja, ka viena no 20. gs. lielākajām īpatnībām ir "sašaurināšanās laikā". Un tā ir tiesa. Tā uzskatīja arī vēsturnieks lords Ektons, sakot: "Vēsturei jāatbrīvo mūs ne tikai no pārmērīgas citu laiku ietekmes, bet arī no mūsu pašu laiku pārliecīgas ietekmes, no vides tirānijas, no spiedīgā gaisa, kas mums jāelpo."

Tātad vēsture pēta pagātnes "citādumu". Lai to darītu, jāmēģina ļaut šim "citādumam" mūs uzrunāt. Ja vēlamies atbrīvoties no važām, ko sauc par "tagadni", mums jācenšas skatīties uz dzīvi ne tikai ar sava, bet arī ar citu gadsimtu acīm. Tādējādi mēs tagadnē ietversim pagātni. Mums jāļauj pagātnes cilvēkiem uzdot savus jautājumus, nevis jāuzspiež viņiem savas intereses, cerības un neirozes. Tikai šādā veidā pagātnes iepazīšana pavērs mums plašāku skatījumu uz tagadni.

Tas galvenokārt notiek tad, kad pagātnes kopainas pētīšana dod mums izpratni par cilvēku ricības, cerību un problēmu risināšanas neizmērojamo dažādību. Vēsture nozīmē cilvēku pētīšanu. Vēsture, kas vēlas vispārējus likumus un zinātniskas teorijas un, ignorējot visus pretargumentus, ar varu iespiež cilvēka personības sarežģīto dabu unificētās kategorijās, ir maldinoša. Mums jāpiesargās no determiniskas vēstures rakstīšanas, kas cilvēci pārvērš bezpersoniskās ekonomisko, šķiru un politisko spēku marionetēs. Tas ir ļoti būtiski, jo "tieši atsevišķu cilvēku, nevis abstrakciju dēļ Dieva Vārds tapa miesa". Vēsture bez cilvēkiem ir nulle.

Uz vēsturi balstīta ticība

Kristietība pašos pamatos ir vēsturē sakņota reliģija. Dievs savai tautai atklājas nevis doktrināru apgalvojumu vai attiecīgu teoriju apguves rezultātā, bet darbībā, tiešās attiecībās. Mozus Israēla tēviem lika vienmēr būt gataviem atbildēt uz bērnu jautājumiem: "Kad rīt tavs dēls tev jautās: "Kas ir šīs liecības, šie likumi un šīs tiesas, ko Tas Kungs jums ir pavēlējis?" (Dt 6:20) – tad vēlreiz jāatkārto stāsts par iziešanu no Ēģiptes." Nozīmīgais Vecās Derības notikums tika stāstīts pēc šāda plāna – Dieva žēlastība pret savu tautu Ēģiptē un tuksnesī, dzīve Dāvida valdīšanas laikā, Salamana kultūras augsto sasniegumu posmā un Babilonijas trimdā un kari Makabeju vadībā. Katrs no šiem notikumiem ir daļa no tā paša stāsta, kas turpinās ar Romas kristiešu vajāšanām, ar Baznīcas augšanu un ticības izplatīšanos un nekad nerimstošo nepieciešamību pēc reformām un apustuļu skatījuma atgūšanas.

Evaņģēlija mistēriju nav iespējams iesprostot glīti noapaļotās frāzēs. Mums jāpiesargās, lai nesajauktu ortodoksijas matemātiskumu – kaut arī tas ir ļoti svarīgs – ar Evaņģēlija liriku. Šai lirikai piemīt ritms, Svētā Gara pulsācija, kas dod enerģiju Dieva tautai tās grūtajā ceļojumā cauri vēsturei.

Bet šai vēsturei, kas ietver gan Bībeles, gan Baznīcas vēsturi, ir kopīgs viduspunkts. Par to ļoti trāpīgi izteicies teologs Oskars Kullmans: "Ja aplūkojam kristīgo ticību no laika viedokļa, negribas ticēt, ka šie daži gadi, kuriem laicīgajā vēsturē nebūtu ne lielāka, ne mazāka nozīme kā citiem periodiem, ir visa laika centrs un mērogs." Bet Jaunā Derība apgalvo pat, lūk, ko: "Un Vārds tapa miesa un mājoja mūsu vidū, un mēs skatījām viņa godību, tādu godību kā Tēva vienpiedzimušā Dēla, pilnu žēlastības un patiesības" (Jņ 1:14).

Kristīgā baznīca sludina, ka Jēzus dzimšana ir realitāte, kas ielaužas laikā, īsta un patiesa ielaušanās mūsu neskaidro vīziju ēnainajā pasaulē. Jēzus zemes dzīves laikā cilvēkiem no acīm nokrīt zvīņas un viņi saskata absolūto patiesību. Šis notikums uz mums atstāj tik spēcīgu iespaidu, ka visu sākam vērtēt tikai salīdzinājumā ar šo pieredzi. Šis notikums ir atskaites punkts, kas piešķir jēgu cilvēka eksistences noslēpumam.

Tādējādi šī ārkārtīgi svarīgā stāsta kulminācija ir nevis tā beigās, bet vidū – Jēzus Nācarieša dzīvē, nāvē un augšāmcelšanās notikumā. Tieši ar šiem faktiem ticība sakņojas vēsturē, jo tie nav leģendas, bet vēsturiski notikumi. Tādēļ Baznīcas pirmajās ticības apliecībās tiek pieminēts Poncijs Pilāts. Šajā vietā saskaras ticības un vēstures pasaules: Poncijs Pilāts, kas atrodas tieši aiz ticības pasaules robežas, kļūst par galveno pierādījumu kristiešu apgalvojumu patiesumam. Mesija nav nekāds pieņēmumu vai iedomu tēls, bet Jēzus no Nācaretes – laikā un telpā eksistējusi cilvēciska būtne.

"Tikai pagātnes apziņa var likt mums izprast tagadni."
HERBERTS LŪTIJS

Vēstures nozīme

Ja kristietību uzskata par vēsturē sakņotu reliģiju, tad var secināt, ka visa cilvēces vēsture ir Dieva vēsture. Gadu ritums nav neatšķetināms notikumu kamols bez dziļākas nozīmes. Vēsture liecina par dievišķu plānu un virzās uz dievišķu mērķi; Čārlzs Kingslijs šo parādību nosaucis par "Dieva stratēģiju". Tik tiešām tie bija jūdaisti un kristieši, kas izvirzīja ideju par laika plūdumu uz kādu mērķi (lineārais laiks), pretstatot to senākiem uzskatiem, ka laiks plūst haotiski vai cikliski. Kristiešiem ir atskaites sistēma, pēc kuras vērtēt vēstures notikumus.

Ja uz kādu notikumu raugāmies izolēti, mēs zaudējam to īpašo sajūtu, kādu iegūtu, aplūkojot to saistībā ar citiem notikumiem. Šādu vēsturnieka abstraktu, tālumā vērstu skatienu varētu salīdzināt ar žurnālista tuvredzīgo skatienu, kas reti kad aptver vairāk nekā divdesmit četras stundas. Bet teoloģisko "sākumu" un "beigu" kontekstā ietvertā vēsture dod kristietim spēju saskatīt notikumu patieso bagātību. Kristietis var skatīt notikumus ne tikai pašreizējā vidē, ne tikai cilvēces vēstures vidē, bet saistībā ar Bībelē rodamiem izteikumiem "Iesākumā Dievs" (Gen 1:1) un "tad es nākšu atkal" (Jņ 14:3).

Tomēr, sekojot Dieva nepārtrauktajai darbībai vēsturē, jābūt uzmanīgiem, lai nenoticētu naiviem argumentiem par varu – par Ziloas torņa sabrukšanu (Lk 13:4) vai Galilejas reliģisko dumpinieku panākumiem vai neveiksmēm."

Dieva darbi nav redzami. Taisnības labad jāattzīst, ka, skatoties vēstures mācību grāmatā, Dieva rokas klātbūtni bieži vien ir ļoti grūti pamanīt. Dažreiz mums varbūt šķiet, ka redzam Viņu darbojamies, bet parasti stāstījums tiek izteikts tik piezemētos un lietišķos vārdos, ka Dievs tikpat kā tiek izslēgts no kopainas. Iespējams, ka Dievu vieglāk ieraudzīt ir Hiponas Augustīna vai Asīzes Franciska dzīvē, evaņģēliskajā atmodā vai varonīgajā Mātes Terēzes kalpošanā. Nesalīdzināmi grūtāk viņa klātbūtni samanīt ir mēra epidēmijā vai atombumbas nomešanā uz Hirosimu. Tomēr ir aplam ierobežot Dieva darbu tikai ar patīkamām un labvēlīgām lietām. T. S. Eliota lugā "Slepkavība katedrālē" koris pauž pilnīgāku uzskatu par Dieva darbību vēsturē. Apcerot cilvēciskās sāpes un ciešanas, autors secina:

"Tikai atskatoties un
Izceļot ainas dažas,
Mēs sakām: tas bija ko vērts.
Bet viss kas var notikt,
Un tas rada bažas,
Jo nezinām mēs,
Kas svarkausos
Dievišķos svērts."

Dieva plānā vienlīdz nozīmīga ir gan ēna, gan saules gaisma, gan sāpju agonija, gan laimes ekstāze. Laika audumā Dieva roka ieaužtikpat daudz tumšu rupjas vilnas pavedienu, cik košu zīda diegu. Skatoties uz vēsturi cilvēka acīm, mēs redzam tikai auduma kreiso pusi – atirušo diegu mudžekļus, nostiprinājuma pavedienus un mezglus. Reizēm mēs ieraugām kādu gabaliņu no kopējā raksta, kāds veidojas labajā pusē, bet mēs nekad neredzam, kāds audums ir pilnībā: ornamenta proporcijas un skaistums, kas atklājas labajā pusē, mums pagaidām vēl paliek nezināms.

Daudzās katedrālēs bieži rod izpausmi augsta līmeņa Dievu slavinoša atskaņotājmāksla. Attēlā redzams, kā koris dodas iekšā Velsas katedrālē (Anglija).

it kā varenie vai veiksmīgie būtu tie, kas Baznīcas vēsturē kaut kādā veidā "pierādījuši" kristietības patiesumu. Kāds Baznīcas vēsturnieks ir rakstījis: "Izmanība, ar kādu cilvēki joprojām pamana to, ko viņiem vēsturē labpatīk dēvēt par Dieva pirkstu, liek šaurprātīgiem vēsturniekiem vīpsnāt un šokēt tos, kuriem reliģija māca, ka Dieva prāts ir neizzināms un ka nav iespējams atrast morāli stāstā

Tāpēc kristieši vienlaikus gan zina, gan nezina vēstures nozīmi. No vienas puses, viņi uz vēsturi raugās citādi, jo zina attīstības gaitas beigas un tādēļ spēj izprast atsevišķu notikumu jēgu, bet, no otras puses, viņi nezina un nevar zināt vēsturisko notikumu *nozīmi* pilnībā.

Daudziem laicīgiem vēsturniekiem šķiet grūti sadzīvot ar šo neziņu, jo, viņuprāt, tā liecina par profesionālu nekompetenci. Tā rezultātā atrodas vēsturnieki, kas par katru cenu pūlas izskaidrot itin visu. Izmantojot pastāvošās teorijas un hipotēzes un visādi manipulējot ar pagātni, viņi sāk pretendēt uz Dieva viszinību. Kristiešu vēsturnieki šādu visaptverošu izskaidrošanu uzskata par nepareizu, jo šis ir laiks, kad Dievs neredzami dara savu darbu. Tāpēc, lai gan kristieši tic, ka Dievs ir vēstures noteicējs visā tās kopumā, viņi neizliekas, ka zina Dieva plānu, un tādēļ nevar uz šī pamata veidot vēstures likumsakarības.

Tikai laika beigās, kad mums visiem būs ļauts paraudzīties uz vēsturi no Dieva pozīcijām, mēs pilnībā redzēsim, kā Dieva roka vadījusi šo procesu.

Vai ir svarīgi zināt Baznīcas vēsturi?

Kristietis ir pārliecināts ne tikai par to, ka visa vēsture ir Dieva radīta, bet arī par to, ka Svētais Gars nevienu paaudzi vēstures gaitā nav atstājis bez lieciniekiem viņa klātbūtnei. Tieši tā ir vārda "katolisks" (gr. *katholikos* nozīmē "vispārējs") primārā nozīme – dzīvā Kristus klātbūtne, atzītā, pielūgtā un paklausītā, Kristus, kas jebkurā laikmetā nodrošina Baznīcas katolicismu ("vispārējo" dabu) un garantē tās veselumu. Kristīgās ēras sākumā Svētais Gars darbojās caur apustuļu kopienu. Tā kā kopienu ietekmēja laika ritējums, apkārtējās sabiedrības spiediens un bīstamu tendenču parādīšanās pašu apustuļu vidū, tad apustuļi notikumus fiksēja rakstiski, veidojot savu mācību.

Būtu absolūti nepareizi šajā periodā Bībeli pretstatīt tradīcijai. Tās ir viena vesela divas daļas. Svētie Raksti ir apustuļu tradīcija, kuru viņi paši vai viņu tuvākie līdzgaitnieki fiksējuši rakstveidā. Protams, nevaram noliegt, ka tajā pašā laikā mūsu zināšanas par apustulisko Baznīcu ir gandrīz pilnībā atkarīgas no Jaunās Derības tekstiem.

Bet kopš 2. gs. vidus pēc Kr. vārdam "tradīcija" radusies otra nozīme – "pirmo Baznīcas tēvu mācība". Tajā laikā tradīcija vēl pamatā tika uzskatīta par Svēto Rakstu interpretāciju un skaidrojumu, kaut arī vēlāk tradīcija arvien biežāk tika pretstatīta Svētajiem Rakstiem. Trentas koncils (1545–1563) Svētos Rakstus un tradīciju definēja kā divas atšķirīgas autoritātes. Tomēr protestanti joprojām uzstāja, ka Bībelē "atrodams viss dvēseles pestīšanai nepieciešamais".

Kādas ir Svēto Rakstu un tradīcijas attiecības šodien? O. Kullmans par tām izsakās šādi: "Svēto Rakstu un tradīcijas problēma attiecas uz lomu, kādu mēs piešķiram Baznīcas periodam attiecībā pret Kristus iemiesošanās periodu." Baznīcas periods kristietības izpratnei ir ļoti būtisks, bet ir skaidrs, ka tas tomēr nav "iemiesotā Kristus un viņa apustulisko aculiecinieku periods". Lai cik ievērojams teologs arī būtu Augustīns, viņa darbi atbilst pilnīgi citai kategorijai nekā Pāvila rakstītais, jo viņš bija *aculiecinieks* Tā Kunga augšāmcelšanās brīnumam. O. Kullmans rakstījis: "Svēto Rakstu kristīgā kanona noteikšana nozīmē, ka *pati Baznīca* konkrētajā laika periodā redzējusi skaidru un noteiktu robežlīniju starp apustuļu periodu

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0306028585

Līdzīgs septiņzuburu svečturis atradās Jeruzalemes templī. Tas bija viens no priekšmetiem, ko nolaupīja romieši jūdu sacelšanās laikā.

JOSEFS FLĀVIJS

Maikls A. Smits

Senebreju vēsturnieks Josefs Flāvijs dzimis 37. g. pēc Kr. jūdaistu priestera ģimenē. Viņš ieguvis labu izglītību un piederējis jūdaisma farizejiskajam novirzienam. 64. gadā jūdu misijas sastāvā Josefs apmeklēja Romu. Kaut arī viņš apgalvo, ka esot iebildis pret ieroču izmantošanu cīņā ar romiešiem jūdu sacelšanās laikā (66–70 pēc Kr.), tomēr viņš sekmīgi vadīja jūdu karaspēka vienību Galilejā. Jotapatas aplenkuma laikā Josefs krita romiešu gūstā. Pārgājis ienaidnieka pusē, viņš palīdzēja romiešiem un centās pārliecināt dzīvus palikušos jūdus noslēgt mieru. Pēc jūdu sacelšanās apspiešanas viņš kopā ar Titu devās uz Romu un nodzīvoja tur līdz savai nāvei (ap 100 pēc Kr.). Josefs cieši sadraudzējies ar imperatoriem Vespasiānu un Titu un pieņēmis viņu dzimtas – Flāviju vārdu. Visus savus darbus Josefs uzrakstījis Romā. To vidū minami "Jūdejas karš" un "Jūdejas vēsture" (no Radīšanas līdz Masadas krišanai), "Pret Apionu", kurā aizstāvēja jūdus pret pagānu apmelojumiem, un īsa autobiogrāfija. Josefs Flāvijs rakstījis divu iemeslu dēļ – lai attaisnotu savu rīcību un lai slavinātu to, kas romiešiem jūdaismā likās vispievilcīgākais. Viņš dzēlīgi nosodīja zelotus un ar visizsmalcinātākajiem epitetiem slavināja savus patronus Vespasiānu un Titu. Turklāt Josefs Flāvijs sniedza daudz ārkārtīgi vērtīgas informācijas par laikposmu, kas sākās ar Makabeju sacelšanos. Zināšanas par Jaunās Derības rašanās laiku mēs lielā mērā esam guvuši no Josefa darbiem. Viņš īsi raksturojis Jēzu, Jāni Kristītāju un Jēkabu, Jēzus brāli. Josefa Flāvija stils ir diezgan izpušķots, bet visumā uz viņa darbos rodamo informāciju var paļauties.

un Baznīcas periodu, starp pamatu likšanas un celtniecības laiku... starp apustulisko tradīciju un eklēsiastisko tradīciju... Iedibinot kanona principu, Baznīca atzina, ka, sākot no šī brīža, tradīcija vairs nav patiesības kritērijs... Baznīca nepiekāpīgi deklarēja, ka, *sākot no šī brīža*, katra jauna tradīcija jāpakļauj apustuliskās tradīcijas kontrolei."

Baznīcas vieta vēsturē

Romas baznīca kļūdījusies, kopš Tridentas koncila laikiem pārspīlēti izceļot no Bībeles neatkarīgas tradīcijas nozīmi, turpretī mūsdienu protestanti dažkārt pieļāvuši pretēja rakstura kļūdu – ignorējuši tradīciju vispār. Ir ļoti bīstami izteikt pieņēmumu, ka kādā zināmā laika periodā Svētais Gars nav bijis aktīvs. Daži 19. gs. protestantu vēsturnieki nelabprāt atzīst, ka Gars darbojies vispārējā katoļu ticībā un kalpošanā. Viņi mēģinājuši rast apliecinājumu Svētā Gara klātbūtnei herēzēs "apustuliskās sukcesijas" periodā no Konstantīna valdīšanas laika līdz reformācijai; dažas no tām mēs uzskatījām par reformu kustībām, bet citas bija neapšaubāmi herētiskas. Arī mūsdienās vairāku no kristietības atdalījušos virzienu (piemēram, mormoņi un Jehovas liecinieki) pārstāvji izsaka līdzīgus apgalvojumus: viņi vēlākā periodā saņēmuši īpašu atklāsmi, kas paceļot šo sektu piekritējus līdz izredzēto stāvoklim, bet izslēdzot visus pārējos. Šādas idejas, protams, ir jānoraida. Nemaz nerunājot par citiem maldiem, šo

virzienu pārstāvji kļūdās, noliedzot Gara darbību visā vēstures attīstības gaitā.

Šo pašu iebildumu var minēt, runājot par mēģinājumiem atjaunot "Pirmbaznīcu", jo tajā atrodama, ja ne bīskapu, tad ticības, kalpošanas un garīgās autoritātes apustuliskā sukcesija. Pārāk daudzi protestanti nevajadzīgi pieņēmuši negatīvu attieksmi pret tradīciju un tādēļ nav papildinājuši zināšanas par savu ticību ar iedziļināšanos Baznīcas vēsturē. Pastāv uzskats, ka Apustuļu darbus pareizāk būtu dēvēt par "Svētā Gara darbiem". Šādu virsrakstu gan varētu likt visai Baznīcas vēsturei un arī kā tādu vērtēt. Jebkura kristīgā kustība, kas atstāj bez ievērības šo viedokli, zaudē kopību ar visu laiku Kristīgo baznīcu. Sauklis "Atpakaļ pie Jaunās Derības!" pārstāv tikai daļu no patiesības. "Uz priekšu ar Garu!" ir otra šīs patiesības daļa, abas kopā tās veido reformatoru autoritāti, kas vienmēr bijusi "Vārda un Gara" autoritāte. Tas ir tas pats Gars, kurš iedvesmoja radīt Bībeli – Baznīcas dominanti, veidojot tradīciju un katram laikmetam no jauna atnesot reiz dotā Vārda spēku.

Gars un struktūra

Vasarsvētki ir svētki, kurus svin, atceroties Svētā Gara nolaišanos pie gaidošajiem mācekļiem. Šī piedzīvojuma iespaidā nevajadzīgi sāka likties pat sinagogas un templi. Bet tajā pašā laikā Svētā Gara nākšana ne tikai deva pilnīgi jaunu dzīves ritmu atsevišķiem cilvēkiem, bet arī radīja jaunu kopību, kurai piederošie apvienojās kopējai sadzīvei un darbiem, radīja jaunu sadraudzību Evaņģēlija sludināšanas misijā. Šai jaunajai kopībai bija lemts iegūt stratēģisku nozīmi. Svētā Gara radītai, tai vajadzēja kļūt par viņa esības paudēju un starpnieku pasaulē.

BĪDS (BEDA)

Harijs Rozenbergs

Bīds jeb Beda (673–735), talantīgākais agrīno viduslaiku vēsturnieks, gandrīz visu mūžu pavadījis Anglijas ziemeļos Džarovas un Vērmutas klosteros, kur līdz 8. gs. ritēja sparīga anglosakšu kultūras dzīve. Bīda personā Britānijas kristietība radusi izcilu tās izaugsmes atspoguļotāju. Sākot ar 9. gs., Bīda vārdam pievienots tituls "Cienījamais", ko viņš iemantojis ar savu dievbijīgo dzīvi. Darbs "Angļu tautas Baznīcas vēsture" izceļas ar autora ļoti nopietno attieksmi pret informācijas avotiem, kuri precīzi minēti, tāpat arī ar rūpīgo faktu pretnostatīšanu leģendai. Šis sacerējums ir viens no nozīmīgākajiem izpētes avotiem, kas vēsta par Anglijas agrīno vēsturi. Bīds sarakstījis daudz darbu, kas atklāj vēsturnieka interesi par Bībeles studijām. Te minams arī Bībeles tulkojums autora dzimtajā valodā. Viņš rakstījis arī par hronoloģiju (Bīds popularizējis kalendāru, kurā par atskaites punktu tiek izmantota Jēzus dzimšana), par gramatiku, zinātni un angļu garīdznieku dzīvesstāstus. Visos pieminētajos un citos vēsturiskajos un bibliskajos darbos Bīda apdomīgā piesardzība asi kontrastē ar laikmetu, kad ļaudis labprāt ticēja brīnumiem.

"Ja vēsture iemūžina labu cilvēku labus darbus, saprātīgs lasītājs vēlas atkārtot labo, bet, ja tiek iemūžināti sliktu cilvēku ļaunie darbi, labs, ticīgs lasītājs vēlas vairīties no grēcīgā un perversā, sekot labajam un darīt Dievam tīkamus darbus."
BĪDS

Ķeltu krusts. Bīda dzīves laikā vadošie kristiešu darbinieki mēdza mācīt un sludināt šādu krustu pakājē. Bieži uz krustiem bija atainoti Bībeles notikumi.

Grieķu baznīcā augstu tiek vērtēta tradīcija un pārmantojamība. Attēlā redzams pareizticīgo mūks kādā no Atona kalna – Grieķijas Pareizticīgo baznīcas monasticisma centra klosteriem.

Apustuliskās baznīcas dzīvi veidoja Svētā Gara, draudzes un liecinieku mijiedarbība.

Vienā ziņā Baznīcas vēsture stāsta par pūlēm veidot pareizas attiecības šo triju elementu starpā. Tas ir stāsts par pretrunām starp Baznīcu kā Dieva tautu, kas dzimusi no Gara, un tās redzamo, cilvēcisko organizāciju. Lai šīs attiecības labāk raksturotu, valodā ienākuši termini "redzamā" un "neredzamā" Baznīca. "Redzamā" Baznīca vienmēr ir saistīta ar attiecīgās zemes kultūru. Kā vēstures un sabiedrības sastāvdaļai Baznīcai nenovēršami piemīt trūkumi. Tomēr, lai arī cik nepilnīga būtu tās darbība un liecības, tā norāda uz "neredzamās" Baznīcas neapšaubāmāko realitāti, "uz Baznīcu, kāda tā ir patiesi Dieva priekšā" (Ž. Kalvins).

Ir ļoti vilinoši būt neiecietīgiem pret "redzamo" Baznīcu, noraidīt tās pakalpojumus un prasīt tiešu saikni ar Svētā Gara izpausmēm. Baznīcas vēstures gaitā tās uzbūve un organizācija tikušas pārpārēm kritizētas. Bet Baznīcas vēsture pierāda arī to, ka no organizācijas pilnīgi atbrīvoties nav iespējams.

Lai kā reformatori pūlējušies izvairīties no jēdziena "redzamā" Baznīca, viņi vienmēr piedzīvojuši neveiksmi. Kā klasisks piemērs tam kalpo M. Lutera biogrāfija. Viņa grāmata "Baznīca Babilonijas gūstā" (1520) tiek dēvēta par "lielo atteikšanos" no viduslaiku kristietības institūcijām. Bet, tiklīdz bija izskanējis šis protests, M. Luteram nācās piedzīvot nepatīkamus brīžus, no jauna radot Baznīcas struktūras, lai risinātu Vācijas protestantu pastāvīgās vajadzības.

Eksistē arī tādas struktūras, kas paver Svētajam Garam brīvību darboties caur tām, nevis pret tām. Mēs nevaram iztikt bez organizācijas – taču tā nedrīkst izvirzīties priekšplānā. Vēsturniekam ir ārkārtīgi viegli abas sajaukt vai galveno uzmanību koncentrēt uz struktūrām, izslēdzot visu pārējo, jo struktūras ir vieglāk gan izskaidrot, gan aprakstīt.

Pat labas un noderīgas struktūras var saglabāties ilgāk, nekā tas ir

lietderīgi, tādēļ tās nemitīgi jāpārvērtē. Dieva ļaudis nedrīkst aizmirst, ka viņi ir svētceļnieki, kuriem nav "pastāvīgas dzīvesvietas" laikā. Visā Baznīcas vēstures gaitā visdažādākās kustības ir iebildušas pret statisku reliģiju. Tāpēc mūsdienās vēstures pētniekam Baznīcas vēstures ietvaros ir jāaplūko, piemēram, evaņģēliskā kustība, misionāru kustība, Oksfordas kustība, liturģiskā kustība, harismātiskā kustība, ekumēniskā kustība un atbrīvošanās kustība. Ja vien šīs ir Svētā Gara inspirētas kustības, institucionālās Baznīcas ir spiestas tās pieņemt.

Vēstures divējādais devums

Jēzus stāstīja divas līdzības par ražu, ko nobriedina laiks, – līdzību par sējēju un līdzību par kviešiem un nezālēm. Otrā, šķiet, būs piemērotāka mūsu vēstures izpratnei. Vecākā paaudze, kas uz pasauli raudzījās no cita viedokļa, par paraugu izvēlējās līdzību par sējēju. Tās pārstāvji redzēja Baznīcu un kristīgās misijas kopjam sēklas, kas ienākoties dažreiz deva trūcīgāku, dažreiz – bagātāku ražu. Liberāli noskaņoti cilvēki cerēja, ka pēc visu trūkumu novēršanas apkārtējā vidē sabiedrība kļūs labāka; kad visi cilvēki varēs izglītoties un viņiem tiks dotas vienādas iespējas, nabadzība un noziedzība izzudīs. Bet marksisti no jauna šajā stāstā ienesa konflikta un traģēdijas elementus – viņi atgādināja kristiešiem, ka arī ļaunums ir sēkla, kas spēj nest augļus – trīsdesmitkāršus, sešdesmitkāršus un simtkāršus.

Un tā mēs nonākam pie līdzības par kviešiem un nezālēm. Tā stāsta par divu veidu ražām – par labā un sliktā ražu. Iespējams, ka šī līdzība palīdzēs mums rast atbildes uz veselu virkni jautājumu, kurus Pauls Tillihs uzdod, vērtējot

"Kad ieradās Aidans, karalis (Nortambrijas Osvalds) pēc viņa lūguma par diacēzi nozīmēja Lindisfarnas salu. Jūra, paisumam un bēgumam mijoties, to divas reizes dienā ieskauj un padara par salu, bet divas reizes dienā smiltis izžūst un Lindisfarna kļūst par Lielbritānijas sastāvdaļu. Karalis allaž pazemīgi un paļāvīgi uzklausīja Aidana padomus, tādēļ čakli ķērās pie Kristīgas baznīcas dibināšanas un tās ietekmes izplatīšanas visā savā valstī. Ar lielu prieku varēja vērot ainu, kā bīskaps, kuram īsti nevedas angļu valoda, sludina Evaņģēliju, bet pats karalis viņa teikto tulko saviem grāfiem un taniem. Bīskaps, kas nekad nebija interesējies par pasaulīgiem labumiem, labprāt izdalīja nejauši ceļā satiktajiem trūcīgajiem to, ko bija saņēmis no karaļiem un bagātniekiem. Vienalga, laukos vai pilsētā, viņš allaž ceļoja kājām, ja vien vajadzība nespieda viņu jāt. Viņš apstājās un aprunājās ar pretimnācējiem neatkarīgi no kārtas, kurai viņi piederēja. Ja tie bija pagāni, bīskaps mudināja viņus kristīties, ja kristieši, – viņš stiprināja viņu ticību, ar vārdiem un darbiem iedvesmoja viņus dzīvot godīgu dzīvi un būt dāsniem pret citiem. Viņa dzīve bija pilnīgs pretstats mūsdienās valdošajai vienaldzībai..."

Bīds atceras bīskapa Aidana (?–651) laikus.
"Angļu tautas Baznīcas vēsture".

EISEBIJS

Maikls A. Smits

Eisebijs (ap 263–339) bija pirmais vēsturnieks, kurš mēģināja uzrakstīt plaša mēroga darbu par Baznīcas vēsturi. Eisebijs dzimis Palestīnā. Lielo vajāšanu laikā viņš pastāvīgi bēguļoja. Ēģiptē viņš kļuva liecinieks daudzu mocekļu nāvei, arī pašu Eisebiju ticības dēļ ieslodzīja cietumā. 313.–314. g. viņš bija Palestīnas Cēzarejas bīskaps, vēlāk nodibināja draudzīgas attiecības ar imperatoru Konstantīnu un veltīja viņam daudzas glaimojošas runas. Eisebija politiskās idejas palīdzēja radīt Bizantijas kristiešu impēriju. Ariāniešu disputā tika apšaubīti viņa teoloģiskie uzskati. Tiras koncilā (335. g.) viņš atbalstīja Atanasija izraidīšanu. Eisebijs bija tipisks 4. gs. galma bīskaps un ražīgs rakstnieks. Daudzo sacerējumu vidū pieminama viņa "Vispārējā vēsture", tāpat darbi, kas no kristietības pozīcijām vērsti pret pagāniem, bibliski un teoloģiski darbi, vēstules, bet kā svarīgākā izceļama "Baznīcas vēsture". Eisebijs bija dedzīgs Origena piekritējs. "Baznīcas vēsture" tika pabeigta 303. vai 311. gadā, bet pēc tam Eisebijs pievienoja tai vairākus papildinājumus, lai aprakstītu notikumus, kas risinājušies līdz 324. gadam, un tajā ietvertu viņa apbrīnotā drauga Konstantīna galīgo uzvaru.

Eisebijs pievērsies kristiešu bīskapu un skolotāju pēctecībai, sākot ar apustuļu laikiem, herēzēm, jūdu ciešanām, kā arī kristiešu vajāšanai un moceklībai. Viņš no jauna pārstāstījis vispārpieņemtos uzskatus par Jaunās Derības autoriem un detalizēti apskatījis Svēto Rakstu kanonu. Eisebija stils ir smagnējs, liekvārdīgs, dažkārt pagrūti uztverams. Tomēr viņa grāmatas ir augstu vērtējamas, lielā mērā arī tāpēc, ka tajās ietverti fragmenti no bojāgājušiem darbiem – atspoguļojot vēstures notikumus, Eisebijs itin bieži izmantojis garus citātus no agrāko vēsturnieku sacerējumiem. Uz Eisebija rakstīto pilnībā nevar paļauties, jo viņš nebija kritisks autors. Eisebija darbi nav pārsātināti ar neticamu brīnumu aprakstiem, taču viņš vairumu savu informācijas avotu pieņem bez kādas šaubīšanās. Kaut arī Eisebijs nebija pirmais Baznīcas vēsturnieks (pirms viņa šajā jomā darbojušies jau Hegezips un Jūlijs Afrikānis, bet no viņu darbiem saglabājušies tikai fragmenti), viņš bija pirmais, kurš Baznīcas vēsturi mēģināja piedāvāt plašā sabiedrisko apstākļu un notikumu kontekstā. Eisebija darbus izmantoja daudzi vēlāk dzīvojušie Baznīcas vēsturnieki, piemēram, Hieronims un Bīds.

"Chi-Rho" ir simbols, kuru veido Kristus vārda divi piemie burti grieķu valodā. Šo simbolu bieži izmantoja pirmie kristieši. Attēlā redzamais mozaīkas fragments grezno grīdu kādā villā Dorsetā Anglijas dienvidos.

Baznīcas vēsturi: "Ko lai atbildam saviem bērniem, kas jautā par bērniņu silītē, ja dažās pasaules daļās bērni "no divu gadu vecuma un jaunāki" ir miruši vai šobrīd mirst, – nevis pēc Hēroda pavēles, bet gan karu dēļ, kas kristīgajā laikmetā kļūst arvien nežēlīgāki, to seku dēļ un kristiešu ietekmes mazināšanās dēļ? Ko varam atbildēt ebrejiem, kad viņu tautas atliekas, atgriezušās no nāves nometnēm, daudzkārt briesmīgākām nekā Babilonijas gūsts, nevar atrast mierīgu vietiņu zemes virsū, it īpaši jau kristīgo tautu vidū? Ko varam atbildēt kristietim vai nekristietim, kurš sapratis, ka kristīgās tehniskās un sabiedriskās attīstības gadsimtu augļi nenovēršami draud ar pilnīgu un visaptverošu cilvēces pašiznīcināšanos? Un kādu atbildi varam dot paši sev, kad lūkojamies uz savu dzīvi, kurā trūkst dziedināšanas un pestīšanas, kad divus tūkstošus gadu katros Ziemassvētkos esam uzklausījuši dziedināšanas un pestīšanas vēsti?" Te skatam paveras ne tik daudz kviešu, cik nezāļu raža. Reizēm jāsāk šaubīties, vai kvieši vispār ienāksies.

Bet pat šāda raža apstiprina kristiešu pārliecību par cilvēka divējādo dabu, kurā var atrast impulsus gan ciešanām, gan svētlaimei. Sers Herberts Baterfilds vēsturē atrod pierādījumu "lielā gravitācijas grūdiena" faktam, ko Bībele dēvē par grēku: "Viens no iemesliem, kāpēc mūsu laikos ir tik grūti nodrošināt ideālas valsts pastāvēšanu vai vismaz kaut ko apmierinošu Apvienoto Nāciju Organizācijas izpratnē, ir fakts, ka neviens cilvēks nav spējis izgudrot tādu politisku aparātu, kuru velns savā atjautībā nevarētu izmantot ļauniem nolūkiem."

Tā līdzās zinātnisko pētījumu, radoša darba, pašuzupurēšanās, sociālās misijas apziņas un garīguma

Šī ir dižā reformatora Martina Lutera māja Vitenbergā, Vācijā.

DŽONS FOKSS

Alans Kraiders

"Tas Kungs savas Baznīcas labā nesāka strādāt ar zobenu un vairogu. bet ar iespiešanu, rakstīšanu un lasīšanu. Cik pasaulē būs iespiedpresu, tik daudz cietokšņu būs pret dižo Sv. Andželo augsto pili, tātad vai nu pāvestam būs jāaizliedz zināšanas un grāmatu iespiešana, vai arī grāmatu drukāšana beidzot iznīdēs viņu."
DŽONS FOKSS

Karalienes Elizabetes laika vēsturnieks Džons Fokss (1516–1587) kļuva slavens ar savu grāmatu "Darbi un pieminekļi", labāk pazīstamu ar nosaukumu "Mocekļu grāmata". Mūsdienu pētnieki vēl aizvien šo darbu izmanto kā ļoti nozīmīgu informācijas avotu, jo Fokss bija nenogurdināms stāstu (darbu) un dokumentu (pieminekļu) krājējs, kuri atklāj kristiešu varonību viņu vajāšanu laikā. Taču viņš nebija objektīvs vēsturisko datu apkopotājs. Viņš savā kompaktajā darbā iekļāva dažādus sirdi plosošus nostāstus, lai pierādītu savu taisnību. Fokss aizstāvēja viedokli, ka visā vēstures gaitā plosījies garīgs karš starp Kristu (asociējās ar protestantiem un Vārdu) un Antikristu (asociējās ar katoļiem un misi). Angļiem šajā konfliktā uzticēta īpaša misija. Šīs tautas Baznīcai ir neatkarīga vēsture, kas sniedzas līdz pat Arimatijas Jāzepam, kurš (pēc Foksa uzskata) pirmais veda Evaņģēliju uz Angliju. Kopš tā laika svešzemnieki atkārtoti mēģinājuši graut Anglijas baznīcas neatkarību. Viņi nodibinājuši šeit svešo pāvesta jurisdikciju, ieperinājuši māņticību, vajājuši kristiešus. Marijas Tjūdores valdīšanas laiks parādījis, ar kādām ciešanām un pazemojumu beidzās angļu tautas padošanās ārzemniekiem un katoļiem. Bet, kad valdnieki un vienkāršie ļaudis pretojušies svešzemnieku iebrukumiem, Dievs atkārtoti viņus svētījis. Lai angļi (ar to domāta pati karaliene Elizabete I) tādēļ aizstāv savu nacionālo neatkarību. Lai šie Dieva izraudzītie ļaudis, reformējot Anglikāņu baznīcu saskaņā ar Dieva vārdu, noved vēsturi līdz augstākajam kāpinājumam. Šāds skatījums uz Anglijas vēsturi un likteni neskaitāmu šīs zemes iedzīvotāju uzskatos valdīja vairākus gadsimtus. Džons Fokss nebija tikai rakstu apkopotājs, viņš bija viens no ietekmīgākajiem vēstures mītu radītājiem.

Džons Fokss, protestantu rakstnieks. Viņa populārajā "Mocekļu grāmatā" stāstīts par pirmo protestantu varonību un ciešanām.

KENETS LATURETS

Šermans Barnss

Kenets Laturets (1884–1968) ir amerikāņu pionieris Āzijas vēstures un pasaules Baznīcas vēstures izpētes laukā.
Viņa monumentālais darbs "Kristietības izplatības vēsture" (1937–1945) aptver visus Baznīcas dzīves aspektus sešos kontinentos divdesmit gadsimtu laikā. Šajā grāmatā viņš atklājis mijiedarbību, kas veidojās starp kristietību un atšķirīgo vidi, kurā tā izplatījās. Laturets uzskatīja, ka kristietības attīstībā "izrāvieni uz priekšu nemitīgi mijušies ar kāpšanos atpakaļ". Ikviens jauns kristietības solis nesis neparedzamus rezultātus. Piemēram, savu ieguldījumu kristietība devusi sekularizācijas izplatībā, komunismā, tehnoloģijas un demogrāfiskajā sprādzienā, kas var izraisīt "kolosāla apmēra ļaunumu".
Laturets rakstīja, ka kopš 1800. gada kristietības ietekme uz pasauli paplašinājusies un padziļinājusies vairāk nekā jebkad agrāk. Šī optimistiskā atziņa pausta viņa piecu sējumu darbā "Kristietība revolūciju laikmetā; kristietības vēsture 19. un 20. gadsimtā" (1958–1962). 1966. gadā viņš atkal rakstījis: ".. kristietības ietekme ir augusi, un nekad tā nav bijusi tik liela kā šodien."
Laturets bija neprecējies baptistu mācītājs, kurš strādāja par pasniedzēju Jēlas Universitātē. Viņam bija draudzīgas attiecības ar studentiem un baznīcas ierindas personālu. Mūža nogalē viņš uzrakstīja autobiogrāfiju "Ārpus profesionālās dzīves" (1967).

"Kristietības ietekme ir augusi, un nekad tā nav bijusi tik liela kā šodien."
KENETS LATURETS

"ražai" pastāv otrs "ievākums". Bet tieši tas ir galvenais jautājums kristīgajā ticībā, kuras centrā atrodas krusts. Triumfs un uzvara pie krusta ir noraidījumu, posta un pamestības caurausti. Tur atklājās cilvēces vēstures patiesā daba.

Kristīgajai ticībai nav jāsagroza fakti, lai vēlamāk atspoguļotu vēsturiskos notikumus. Tā atzīst, ka nav iespējams izvairīties no vēstures traģēdijām, bet apgalvo, ka pastāv spēks, kas spēj traģēdiju izpirkt. Šo atziņu H. Baterfilds uzskata par vienu no balvām, ko viņam nesuši vēstures pētījumi: "Reizēm nēģeru spiričuelos ieskanas kāda aizkustinoša nots, kas liek sajust, ka spaidu apstākļos cilvēks spēj gūt radošu iedvesmu un atrast augstāku dzīves mērķi par to, ko varētu piedāvāt ar materiāliem labumiem nodrošināta eksistence. Iespējams, ka viens no skaidrākajiem un konkrētākajiem vēstures faktiem ir tas, ka garīgi bagāti cilvēki spēj ne tikai pārdzīvot katastrofas postu, bet arī pārvērst to par lielas, radošas iedvesmas avotu."

Tādējādi redzam, ka abas ražas sader kopā – kviešu raža ienākas nevis par spīti nezālēm, bet tieši to dēļ. Kad kļūst skaidrs, ka ir vērts piedzīvot sāpes, atraidījumu un ciešanas, vēsture iegūst jēgu.

Laiks un progress

Šermans Barnss

Vēl pirms rakstības izgudrošanas cilvēki Mezopotāmijā, Ēģiptē, Indijā un Ķīnā izjuta bailes no laika. Vēlāk viņi sāka to mērīt ar akmeņu apļiem un kalendāriem. Cilvēki meklēja glābiņu reliģijā, lai tā palīdzētu pārvarēt nedrošību, ko viņi juta attiecībā pret "laiku, kas liek pasaulēm iet bojā, kad tās ir nobriedušas..." ("Bhagavadgīta").

Senajai ķīniešu filozofijai, kas pazīstama ar nosaukumu "daoisms", bija apļa jeb ciklisks laika jēdziens. Šie apļi radās no esības avota dao, kas spēja pacelties pāri robežai starp pagātni un tagadni.

Senajā Ķīnā dzīvojušie konfūcieši ticēja, ka pagātnē valdījis zelta laikmets. Viņi izmantoja pagātni, lai mācītu cilvēkiem, kā dzīvot tagadnē. Arī senču pielūgšanas paraža, ko praktizēja Ķīnā, stiprināja apziņu par dzīvošanu laikā.

Smilšu pulkstenis. Kad visas smiltis ir satecējušas apakšējā traukā, ir pagājis noteikts laika sprīdis. Kad mehāniskais pulkstenis vēl bija liels retums, ar šādu smilšu pulksteni bieži mērīja spredika ilgumu.

Grieķu filozofi, tādi kā Parmenīds un Platons, realitāti saskatīja pārlaicīgos skaistuma, labestības un patiesības ideālos. Aristotelis laika gaitu uzskatīja par iznīcinošu. Patiesība atrodama nemainīgās vispārējās idejās, nevis vienreizējos un nenozīmīgos vēstures notikumos. Romiešu domātājs Marks Aurēlijs rakstīja: "Četrdesmit gadus vecs vīrs... var teikt, ka viņš redzējis visu, kas ir bijis, un visu, kas vēl nāks; tik nemainīga ir pasaule."

Grieķu un romiešu pasaulē dievieti Klīo uzskatīja par vēstures aizgādni. Taču šajās zemēs nevaldīja uzskats, ka vēsture virzās uz kādu visam pāri stāvošu mērķi.

Vēsturi pierakstīja gan grieķi, gan romieši. Hērodots savu "Vēsturi" uzrakstīja ar nolūku saglabāt nākamajām paaudzēm dižos grieķu un barbaru varoņdarbus. Labvēlīgi noskaņots pret persiešiem un juzdams interesi par citām rasēm, "vēstures tēvs" Hērodots vienmēr salīdzināja persiešu verdzību despota valstī ar grieķiem – "brīviem cilvēkiem, kuriem nav cita kunga kā vienīgi likums".

Sengrieķu un romiešu vēsturnieku darbos nevar nepamanīt spēcīgo traģikas noskaņu. Tūkidīds ticēja, ka cilvēka gribu nomāc vispārējas likumsakarības. Hērodota rakstītais skan pesimistiski: "Valstis, kas reiz bija varenas, gandrīz visas kļuvušas nenozīmīgas, un tās, kas šobrīd ir spēcīgas, bija vājas agrāk... cilvēciska laime nekad neturpinās ilgi." Josefs Flāvijs (37–ap 100 pēc Kr.) uzrakstīja jūdu tautas vēsturi, lai papildinātu Veco Derību un uzsvērtu politiskās dzīves nozīmi. Viņš kritizēja grieķus par vēsturiskās perspektīvas trūkumu.

Pirmo visaptverošu un precīzu vēsturisku vēstījumu par sevi

Laika mērīšana ar saules pulksteni. Attēlā redzamais pulkstenis ir novietots virs baznīcas ieejas.

radīja senie ebreji. "Mūsdienīgs vēstures jēdziens sakņojas Bībeles stāstā par *Jahvi* (Dievu) un par pasauli, kuru Viņš rada kā vietu, kur atklāties dievišķajam plānam." Bībele vēsturei piešķīra reliģisku nozīmību, jo Dieva derības noslēgšana ar Israēlu ir vēsturisks fakts un vēsturē, nevis dabas parādībās, tika atrastas norādes uz Dieva dabu. Tādi notikumi kā Israēla iziešana no Ēģiptes, asīriešu uzbrukumi Israēlam un jūdu trimda Babilonijā tika pasniegti kā unikāli fakti, kas atklāj daļu no dievišķā plāna. Tie nebija tikai cikliska atkārtošanās.

Bībele sniedz daudz vairāk nekā tikai Israēla tautas vēsturi. Dievs tiek parādīts kā visu cilvēku Dievs. Bībele attīsta ideju par laika un vēstures nozīmīgumu – laikā un vēsturē Dievs dramatiskās konfrontācijās izstrādā savu pestīšanas plānu.

Bībele uzsver, ka Dieva darbs vēsturē un radīšanā noritējis laikā. Šī atziņa apstrīdēja tālaika Tuvo Austrumu vēsturi, kura ar mirstošo un atdzimstošo dabas dievu (piemēram, Ozīriss, Tammuzs, Dionīss) rādīja maģiskus un mistiskus ceļus, kā izbēgt no laika. Bībele koncentrēja ceribas uz centrālo vēsturisko notikumu – Mesijas nākšanu. Pēc iemiesošanās vēsture tika sadalīta divās daļās – laiks pirms Kristus un pēc Kristus.

Kristietība radīja jaunu attieksmi pret vēsturi. Augustīns savā darbā "Par Dieva valstību" (426) vērsās gan pret kristiešiem, kuri gaidīja, ka pasaule kļūs labāka, gan pret pagāniem, kuri vēsturi redzēja kā ciklisku parādību. Augustīns neticēja, ka kristietības izplatīšanās nodrošinās politisku un ekonomisku augšupeju. Impērijas plauks un bruks, bet "pasaulīgā pilsēta" turpinās pastāvēt.

Pēc vairākiem gadsimtiem Joahims Florietis (1135–1202) pretēji Augustīnam kristiešu doktrīnas par nākotni attiecināja uz laicīgām lietām. Viņš iztēlojās, ka nākotnē tūkstoš gadu pastāvēs Svētā Gara ēra, kad uz zemes valdīs mīlestība un taisnīgums. Vairums no mūsdienu laicīgajiem uzskatiem par nākotni balstās uz Joahima vēstures interpretāciju.

Laikposmā starp 1300. un 1700. gadu radās daudzas kustības, kas mācīja, ka cilvēka prāts un radošais spēks sola labākas pasaules izveidošanos. Renesanses humānisti centrā vairs nenostādīja Dievu un nevēsturisko viduslaiku sholastisko teoloģiju aizstāja ar vēsturi. Zinātniskā kustība, kas aizsākās ar N. Kopernika, G. Galileja un I. Ņūtona darbību, vājināja viduslaiku un reformācijas uzsvaru uz providenci un radīja mūsdienu progresa teoriju. Par spīti Ž. Kalvina, B. Paskāla un Ž. B. Bosjē centieniem saglabāt providences pozīcijas, progresa teorija nostabilizējās arvien stingrāk. Šajā laikā tika izvirzīta virkne savstarpēji saistītu jautājumu. Vai iespējams progress

"Vēsture ir tikai nedaudz vairāk nekā cilvēces noziegumi, neprātības un neveiksmes."
EDVARDS GIBONS

"Vēsture nav nekas cits kā triki, ko izspēlējam ar mirušajiem."
VOLTĒRS

"Katrā pasaules laikmetā ir pieaugusi un joprojām pieaug cilvēces reālā bagātība, laime, zināšanas un, iespējams, arī tikumi."
EDVARDS GIBONS

zināšanās, bet ne morālē? Politiskajā dzīvē? Bagātībā? Vai iespējams progress cilvēka dabā? Vai cilvēka spēkos ir pārspēt seno pasauli mākslā un literatūrā?

Vispārējā progresa teorijas savairojās laikposmā starp 1700. gadu un 1914. gadu, bet īpaši – pēc 1800. gada. Franču domātājs Voltērs un angļu vēsturnieks Edvards Gibons vēsturi redzēja kā "noziegumu un neprātību virkni", turpretī francūzis M. Ž. A. Kondorsē ticēja cilvēka pilnībai un pieaugošai vienlīdzībai gan savas tautas vidū, gan starp tautām visā pasaulē. Č. Darvina teorija pieņēma, ka pati daba nosaka visu dzīvo būtņu attīstību un progresu. No šīs teorijas izrietēja, ka ikviens pasaules uzskats, kura centrā atrodas vai nu cilvēks, vai Dievs, ir tikai iedomas. Līdz 1914. gadam arvien pieauga to intelektuāļu skaits, piemēram, Frīdrihs Nīče, Pols Valerī, Džeimss Džoiss, Osvalds Špenglers, kas atteicās ticēt "progresa reliģijai". Plašu popularitāti guvis Arnolds Džozefs Toinbijs (1889–1975) ar savu grāmatu "Vēstures pētīšana" (1935–1961), kurā viņš apraksta 20. gs. civilizāciju rašanos un sabrukumu. "Izskatās, ka civilizāciju kustība varētu būt cikliska vai atgriezeniska, bet reliģiju kustība var būt viena vienīga augšupejoša taisne."

Gan kristieši, gan nekristieši ir kritizējuši ideju, ka vēsture ir attīstība un progress. Cilvēces vēstures notikumos viņi saskata ierobežotību, konfliktus un iznīcināšanu, neloģiskumu un relatīvismu. Vēsture jau pati par sevi ir problēma, nevis atpestījošs process, kas nestu pasaulei pilnību. Vēstures izpētē vienmēr nākas sastapties ar satura un formas neatbilstības jautājumiem. Veseli kalni lietpratēju rakstītu darbu nepalīdz radīt jēgpilnu, saprotamu vispārēju vēsturi. "Spožas uzvaras pie vistālākajām vēsturisko zināšanu robežām sakrīt ar pieaugošu apziņu par vēstures bezjēdzību."

Ir vērojamas zīmes, kas norāda uz vēlmi atbrīvoties no vēstures. Laika interpretācija tādu zinātniskās fantastikas autoru darbos kā Aizeks Azimovs, Kurts Voneguts un Arturs Čārlzs Klārks, liek domāt, ka laiks nekad nav cilvēces pusē.

Kristieši tic, ka vēstures Dievs izdarīs laika kopsavilkumu. Nāve nav cilvēka dzīves gals.

Dieva pielūgšana un kristiešu gads

Maikls A. Smits

Svētdiena par kristiešu lūgšanu dienu kalpoja jau no pašiem Kristīgās baznīcas aizsākumiem. Tā bija radikāla novirzīšanās no jūdaisma, kurā tiek ievērots sabats (jeb septītā nedēļas diena; tagad sabats tiek svinēts no piektdienas saulrieta līdz sestdienas saulrietam). Svētās dienas pārcelšana uz nedēļas pirmo dienu notika tādēļ, lai vienmēr pieminētu dienu, kad Jēzus piecēlās no mirušajiem. Par vispārēju brīvdienu svētdiena kļuva tikai Konstantīna valdīšanas laikā (4. gs. sākums), līdz tam kristieši uz lūgšanām sanāca agri no rīta vai vēlu vakarā. Visticamāk, galvenais dievkalpojums ticis noturēts agri no rīta, lai gan lūgšanu sapulces notika arī vakaros. Ļoti iespējams, ka uz lūgšanām kristieši pulcējušies gan svētdienas rītos, gan vakaros, jo romiešu laikos galvenā maltīte bija vakariņas. Tomēr drīz vien par svarīgākajām kļuva agrās rīta lūgšanas.

Centrālais notikums svētdienas dievkalpojumos Baznīcas sākumos bija "**maizes laušana**" jeb "Komūnija". Tas bija sadraudzības mielasts, kura laikā tika teikts sprediķis, notika Bībeles lasīšana un lūgšanas, bet beigās izpildītas no Jēzus Pēdējās Maltītes pārņemtas simboliskas darbības. Šīs ceremonijas nolūks bija pieminēt Jēzus nāvi un svinēt viņa augšāmcelšanos. Galveno vietu rituālā ieņēma slavinājumi un pateicība, tādēļ mielastu bieži sauca arī par "Eiharistiju" (grieķu val. – "pateicība"). Pakāpeniski "Komūnija" kļuva formālāka un maltītes nozīme atvirzījās otrā plānā.

Sākot ar 3. gs., dažkārt tika izmantoti Vecās Derības priekšstati par priesterību, lai Svēto Vakarēdienu interpretētu kā "kristiešu upurēšanu". Sākumā uzskatīja, ka upurēšana ietver tikai slavināšanu, bet pakāpeniski tajā iekļāvās arī ziedošana Dievam par grēku piedošanu. Līdz viduslaikiem šī prakse attīstījās tiktāl, ka Svētais Vakarēdiens kļuva par Kristus Krusta upura atkārtošanu. Parādījās arī dažādi maģiski pieņēmumi attiecībā uz maizi un vīnu. 4. gs. valdīja uzskats, ka brīdī, kad tiek atkārtoti Pēdējās Maltītes vārdi (Rietumu baznīcā) vai kad maizes un vīna sakarā tiek piesaukts Svētais Gars (ar lūgšanu – epiklēzi Austrumu baznīcā), notiek pārmaiņas. Tāpēc par pareizu atzina godināt maizi un vīnu kā redzamas lietas, kas pārstāv Jēzu.

Sākumā Komūnijai deva nosaukumu "agape". Vēlāk šo nosaukumu attiecināja uz kristiešu sadraudzības maltītēm, ne tikai uz Komūniju. Šo divu rituālu atdalīšana, ļoti iespējams, notika tādēļ, ka arvien vairāk izplatījās tradīcija galveno Eiharistijas dievkalpojumu noturēt agri svētdienas rītā, bet sadraudzības maltīti – svētdienas vakarā. Pirmsākumos Komūnija bija īsta maltīte, bet, pakāpeniski pārvērtusies par ceremoniālu mielastu, tā pārņēma nosaukumu "agape" (grieķu val. – "mīlestība"). 3. un 4. gs. agape vairs netika praktizēta.

Sākumā **kristība** bija iespēja cilvēkam, pievēršoties kristietībai, apliecināt savu ticību Kristum un iestāties Baznīcā. Kristību ceremonijā kristāmā iegremdēšanu ūdenī identificēja ar Jēzus nāvi un augšāmcelšanos. Komūnijas dievkalpojumā drīkstēja piedalīties tikai kristītie. Tolaik, Baznīcas sākumposmā, uzskatīja, ka pirms kristībām nepieciešama nopietna

Kāda ģimene mūsdienu katoļu baznīcā krista jaundzimušo.

Ziemassvētku "svecīšu dievkalpojums". Daudzās pasaules zemēs korāļu dziedāšana svecīšu gaismā ir kļuvusi par tradicionālu veidu, kā svinēt Kristus dzimšanu.

Aina no krāšņas Lieldienu procesijas Gvatemalā. Uz ratiem redzams eņģelis un Jēzus mokpilnās lūgšanas laikā Ģetzemanes dārzā pirms aresta.

sagatavošanās. Kandidātiem bieži bija jāiztur triju gadu pārbaude, kas noskaidroja viņu atbilstību. Tad sekoja intensīvas apmācības posms, kura laikā vajadzēja apgūt kristīgo mācību, iemācīties no galvas īsu apliecinājumu kristīgai ticībai (ticības apliecība). Ļoti iespējams, ka ticības apliecība izveidojusies no jautājumiem, kas uzdoti kandidātam kristību laikā. Vēlāk šie jautājumi un atbildes kļuva par vienotu tekstu, kas bija jāiemācās no galvas un jānoskaita ceremonijas laikā.

Kristījot kristāmo parasti iemērca upē, lielākā mājā – baseinā. Kandidāts atbilstoši trim jautājumiem par ticību trim Trīsvienības personām tika iegremdēts trīs reizes. Sākot ar 2. gs. sākumu, ārkārtējos vai slimības gadījumos tika pieļauta ūdens uzliešana. No 3. gs. kristību dievkalpojumā tika iekļauta baznīcas galvenā mācītāja (bīskapa) roku uzlikšana un lūgšana, lai kristāmais saņem Svēto Garu.

Šķiet, ka kristības parasti notika svētdienās. Sākumā kristīja tikai pieaugušos. Pirmais zināmais gadījums, kad minētas bērnu kristības, noticis 3. gs. sākumā. Līdz gadsimta vidum zīdaiņu kristības jau bija plaši izplatījušās. Līdz 6. gs. praktizēja *gan* pieaugušo, *gan* bērnu kristīšanu, pēc tam ar retiem izņēmumiem kristīja tikai bērnus.

Jau 2. gs. beigās daudzi cilvēki ticēja, ka kristībām ir maģiska ietekme. Tertulliāns piemin lūgšanu ūdeni "svētīšanai", un kopš tā laika plaši izplatījās pārliecība, ka kristībās tiek aizskaloti grēki. No šī perioda radās paraža no kristību kandidāta pirms kristībām izdzīt ļaunos garus (eksorcisms), ko bieži papildināja iesvaidīšana ar eļļu.

Ikdienas svētbrīžus pirmie kristieši pavadīja visdažādākajos veidos. Daži lūdza Dievu trīs reizes dienā, citi pusnaktī modās uz lūgšanām. Vēlāk dievkalpojumi katru dienu notika vienīgi svētceļojumu centros un mūku kopienās. No 3. gs. saglabājušās daudzas rakstītas individuālas lūgšanas.

Lieldienas agrākos laikos bija galvenie ikgadējie Kristīgās baznīcas svētki. Bieži tās dēvēja par kristiešu Pasā svētkiem un svinēja

kā Jēzus augšāmcelšanās gadskārtu. 2. gs. izvērsās nopietnas diskusijas par pareizo datumu šī notikuma svinēšanai, jo Romā dažādas draudzes to svinēja atšķirīgās dienās. Daudzas baznīcas, it īpaši Mazāzijā, ievēroja jūdaistu kalendāra tradīcijas pat tajos gadījumos, kad Lieldienas iekrita darbdienā. Bet 3. gs. šī paraža atmira. Vairums baznīcu Lieldienas svinēja svētdienā, kas bija vistuvāk jūdaistu nisana mēnesim. Kalendāra problēmu dēļ varēja rasties domstarpības, kura no divām svētdienām ir īstā svinamā diena. Lieldienu datuma aprēķināšanai tika ieviestas vairākas jaunas metodes, bet galīgu vienošanos Rietumos panāca tikai Vitbijas sinodē (664. g.).

Tā kā Lieldienas agrīnajai Baznīcai bija ļoti nozīmīgi svētki, daudzi tajā laikā vēlējās kristīties. Periods, kurā gatavojās kristībām, kļuva par laiku, lai sagatavotos Lieldienām. Mēs to saucam par **Ciešanu laiku** jeb **Lielo gavēni**. Tas ilga četrdesmit dienas – tikpat, cik Jēzus pavadīja tuksnesī.

Lieldienu svētki ilga septiņas nedēļas, to kulminācija bija **Vasarsvētki**. Šie svētki atzīmēja Svētā Gara nolaišanos pie apustuļiem un kalpoja arī par krāšņu Lieldienu laika noslēgumu.

Lielā piektdiena un Klusā nedēļa (no Pūpolsvētdienas līdz Lieldienu svētdienai), šķiet, vispirms popularitāti ieguva Svētajā Zemē, kur svētceļnieki izstaigāja Jēzus ceļu pēdējā Jeruzalemē pavadītajā nedēļā. Sākumā Jēzus nāve un augšāmcelšanās tika pieminēta vienā – Lieldienu dienā. Bet 4. gs. laikā šie divi notikumi tika nošķirti, līdz ar to izveidojās sarežģīts Lieldienu dievkalpojumu cikls, kas nostabilizējās līdz 5. gs. sākumam.

Domājams, ka **Ziemassvētkus** – Jēzus dzimšanu – plašāk sāka svinēt 4. gadsimtā. Konkrētais dzimšanas datums nebija skaidri zināms. Vairums Austrumu baznīcu palika pie 6. janvāra, bet Rietumu baznīca izvēlējās 25. decembri. Nevar pilnīgi droši apgalvot, kādēļ izraudzījās tieši šos datumus, bet ir iespējams, ka Kristīgā baznīca izvēlējās dienas, kurās jau svinēja pagānu svētkus. Līdz 5. gs. sākumam Austrumu un Rietumu baznīca bija saskaņojušas savu rīcību, pieņemot, ka

Mazi bērni saņem dāvanas no Ziemassvētku vecīša. Daudzās zemēs leģenda par Svēto Nikolasu, kas nes bērniem dāvanas, cieši savijusies ar Kristus dzimšanas svinībām.

25. decembris ir Jēzus dzimšanas gadskārta, bet 6. janvārī atzīmēja dienu, kad trīs Austrumu gudrie apciemoja Jēzu. Pašreizējā atšķirība starp Rietumu baznīcu un Austrumu pareizticīgo baznīcu radās tikai 18. gs. Rietumi pieņēma Gregora kalendāru ar divpadsmit dienu novirzi, bet Austrumi saglabāja veco kalendāru.

Kad Ziemassvētki popularitātē sāka sacensties ar Lieldienām, arī tiem radās sagatavošanās periods, ko dēvē par **Adventu**. Tā kā Advents iekrita liturģiskā gada beigās, to uzskatīja gan par gatavošanos Jēzus dzimšanas svinībām, gan laiku, kad gaidīt viņa otro atnākšanu.

Kad Romas impērijā tika vajāti kristieši, ļoti augstu vērtēja mocekļus. Martira nāves diena –

BAZNĪCAS GADS

Rietumu baznīcā pakāpeniski izveidojās tradīcija katrā Baznīcas gada sezonā dievkalpojumos izmantot citas krāsas. Violeta krāsa tiek izmantota gavēšanas laikā – it īpaši Adventā un Ciešanu laikā. Balts liturģiskais apģērbs tiek vilkts galvenajos Kristīgās baznīcas svētkos – Lieldienās, Ziemassvētkos, Debesbraukšanas dienā un dažu svēto dienās.

SEPTEMBRIS

Svētdienas pēc Trisvienības svētkiem

Zaļš liturģiskais tērps tiek izmantots pārējā Baznīcas gada laikā. Daudzās baznīcās Klusajā nedēļā (nedēļa pirms Lieldienām) tiek vilkts maisauduma apģērbs. Sarkani talāri un altāra sega tiek lietota martiru, svēto dienās un Vasarsvētkos.

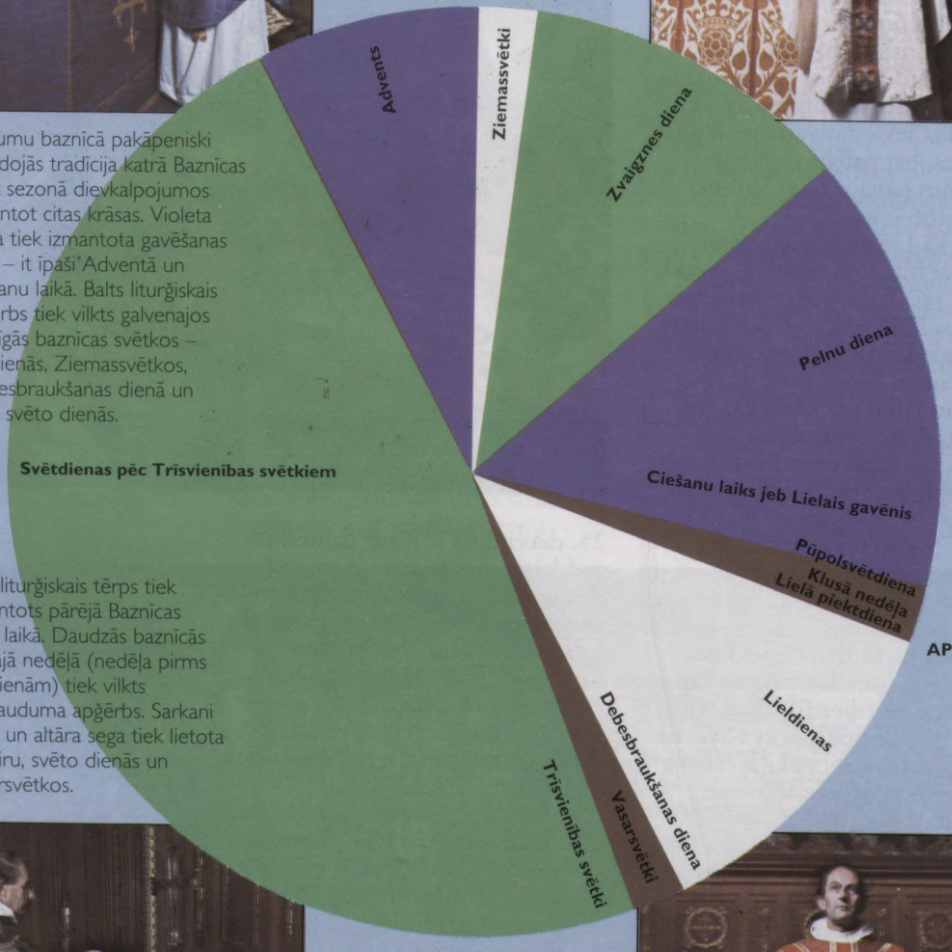

svētā diena – bieži viņa draudzē tika atzīmēta katru gadu. Šādām svinībām visbiežāk bija lokāls raksturs, tomēr dažu apustuļu, tādu kā Pēteris, Pāvils un Jānis, gadskārtas (bieži sauktas par "dzimšanas dienām") svinēja visai plaši. Tomēr pat 4. gs. Baznīca svinēja vidēji tikai sešas tādas dienas gadā. Kad pēc Romas imperatora Diokletiāna vadītajām kristiešu vajāšanām kristiešiem vairs tikpat kā nebija zināms neviens Svētais moceklis, tika godināti citi ievērojami kristieši, piemēram, eremīti, askēti vai nozīmīgi misionāri. Iespējams, ka pirmais no tiem bija Tūras Sv. Mārtiņš. Šo gadskārtu pieminot, tika noturēts īpašs dievkalpojums, bieži vien – pie attiecīgās kapavietas.

Tiem, kas ticības dēļ nonākuši ieslodzījumā, tika piešķirta privilēģija piedot grēkus nožēlojošiem grēciniekiem. No šīs prakses radās ticība, ka martirs vēl aizvien savai draudzei var nest svētību. Dažas baznīcas ir uzbūvētas uz mocekļu kapavietas, un ir izveidojusies tradicija nāves gadadienā skaitīt martira lūgšanas. Līdzīga ceremonija ieguva plašāku raksturu, tā ietvēra svētos un Jaunavu Mariju, tā bieži tiek saistīta ar domu, ka Komūnija ir ziedojums par dzīviem un mirušiem.

Pirmā zināmā drukātā Ziemassvētku apsveikuma kartīte izgatavota 1843. gadā kādam anglim seram Henrijam Koulam. Kopš tiem laikiem Ziemassvētku kartītes daudzās valstīs kļuvušas par svētku neatņemamu sastāvdaļu.

Liecību izvērtēšana

Džons Brigss

"Lai arī cik nenozīmīga kristīgā ticība šķistu 20. gadsimtam, 16. gadsimta cilvēkus bez tās nebūtu iespējams izprast."
GORDONS RUPS

"Vēsturniekam jāizvēlas starp vispārinājumu, kas atsevišķos gadījumos nekad nav īsti pareizs, un atsevišķu gadījumu neizprotamu anarhiju."
PROFESORS NORMANS HEMPSONS

Vēsturniekam vienmēr jāsāk ar liecību jeb pierādījumu vākšanu. Tātad viņam jāsavāc pēc iespējas bagātīgāks atšķirīgu liecību krājums. Reizēm grūtības sagādā niecīgais pierādījumu daudzums, citkārt materiālu klāsts ir tik plašs, ka no tā iespējams paņemt tikai mazu daļiņu. Vēsturniekam allaž jābūt gatavam atzīt, ka liecību ir par maz, lai varētu izdarīt nešaubīgus secinājumus. Bet, tā kā vēsture ir vairāk māksla nekā zinātne, tad tā bieži gūst panākumus, balstoties uz saprātīgiem pieņēmumiem, nevis neapgāžamu dedukciju. Pētnieks vienmēr priecāsies, ja viņa savāktie pierādījumi veidos modeli, kurā labi iederas visas detaļas, bet ar aizdomām izturēsies pret jebkuru teoriju, kas radusies, analizējot tikai vienu noteiktu liecību tipu.

Izpētījis visas liecības, vēsturnieks sēžas pie galda, lai tās apkopotu. Viņam jābūt izvēlīgam, taču ne jau atmetot faktus, kas neiederas viņa teorijā, bet izslēdzot maznozīmīgo un lieko. Tajā pašā laikā viņam jāņem vērā negatīvas liecības. Kas, loģiski spriežot, varēja notikt, bet kas tomēr nav noticis? Šāda veida pierādījumi kopainai var piešķirt pavisam citu skatījuma dimensiju.

Novērtējums

Izejmateriālu vākšanas posmam seko pats svarīgākais uzdevums – savāktā novērtējums. Kas ir darba autors? Ko mēs zinām par viņa attieksmi pret dzīvi? Kas viņam dod tiesības izteikt autoritatīvu viedokli par darbā risināto tēmu? Vai viņa versiju apstiprina citi pierādījumi par šo tēmu? Jāuzdod vēl milzums līdzīgu jautājumu. Īpašu uzmanību vēsturniekam jāpievērš jautājumam, vai šie dokumenti nav pretrunīgi. Ja tā tas ir, tad uz tiem nevar paļauties.

Pētniekam ir svarīgi rast atbildi uz jautājumu, vai materiāls, ko viņš šobrīd studē, ir nozīmīgs konkrētajai, pētāmajai situācijai vai arī tas kopā ar citiem piemēriem liek domāt var vispārējām likumsakarībām? Atšķirīgā pieņemšana par tipisko ir plaši izplatīta kļūda.

Kā piemēru aplūkosim kāda vēsturnieka spriedumu par Viktorijas laika angļu ģimeni. "Īstais evaņģelikālisma spēks rodams nevis kancelē uz paaugstinājuma, bet gan ģimenē. Tiem, kuri ir pārliecināti, ka tipisks evaņģēlisks spredikis runā par elles ugunīm, ka tipisku angļu evaņģelikāļu draudzes locekli pārstāv sers Edmunds Goss un ka tipisks Viktorijas laika tēvs ir Bareta kungs no Vimpolstrītas, varbūt jutīsies pārsteigti. Bet, spriežot pēc memuāriem un autobiogrāfijām, angļu evaņģelikāļu ģimenes bija nepārprotami laimīgas. Evaņģelikāliskā dievbijība visspīdošāko uzvaru guva Viktorijas laiku māšu sirdīs" (kanoniķis Čārlzs Smits).

Izvērtējot liecības, vēsturnieks neizbēgami saskarsies ar faktu neatbilstību. Taču tas nebūt nenozīmē, ka šīs liecības jānoraksta kā nederīgas. Tās vienkārši atspoguļo citu viedokli par to pašu notikumu un tādēļ uzskatāmas par papildu apliecinājumu notikumu patiesumam. Tā, piemēram, Hitlera miesassarga liecība par Hitlera un Evas Braunas liķu sadedzināšanu detaļās atšķirās no šofera liecības. Bet tam tā arī jābūt, jo viņi uz notikumiem raudzījās dažādi. Vēsturnieks Hjū Trevors-Ropers komentē:

"Šī notikuma patiesumu pierāda *saprātīgas atšķirības liecībās.*" Tas pats nosacījums ir svarīgs, arī pētot liecības, kas runā par Jauno Derību.

Faktu interpretēšana

Kaut arī fakti vēstures rakstīšanai ir būtiski svarīgi, tomēr bez komentāriem tie vēsturi neveido, jo tā nav tikai kails faktu uzskaitījums. Pētnieks diez vai jebkad apmierināsies ar tukšu pagātnes notikumu aprakstu. Viņš vēlēsies atspoguļot patieso ainu, to izskaidrojot, kā arī vēlēsies dot zināmu vērtējumu, kuri ir paši svarīgākie notikumi. Ja vēsturei vajadzētu aprobežoties vienīgi ar noskaidroto faktu sniegšanu, tā kļūtu neinteresanta un zaudētu iespēju kaut ko iemācīt. Ko gan darītu vēsturnieks, ja vajadzētu iztikt, piemēram, ar vienkāršu fakta konstatāciju, ka 1865. gada 14. aprīlī Dž. V. Būts nošāva Abrahamu Linkolnu, un ja viņam būtu liegta iespēja apspriest šī notikuma nozīmību?

Savu skaidrojumu vēsturnieks var balstīt uz dažādām sakarībām, piemēram, cēloņu un seku, attīstības un norieta sakarībām, var tajā iesaistīt salīdzinājumus un pretstatus.

Tikai šajā stadijā vēsturiskās liecības pārtop par patiesu vēsturisku aprakstu, kas cieši saistīts ar pagātnes notikumiem, jo pagātne ir kas vairāk nekā tikai vēsturisku dokumentu apkopojums. Šī iemesla dēļ interpretācija faktu izklāstam ir būtiski nepieciešama. Skaidrojums nav tikai teorijas virsslānis pamatstruktūras rotāšanai, bez kuras mierīgi varētu iztikt. Tas nozīmē, ka vēsture virzās nevis no faktiem uz teoriju vai likumsakarībām, bet no avotiem uz faktiem. Tiem jāietver cilvēces psiholoģijas sarežģītības pilns spektrs.

Vēsturniekam notikums nekad neaprobežosies tikai ar darbību. Notikums vienmēr būs saistīts ar darbību un darītāju, ar motīvu apspriešanu, jo stāstīt par darbību, neminot darītāju, un raksturot darītāju, neatspoguļojot prāta un emociju sarežģītos procesus, nozīmētu neparādīt patieso pagātnes realitāti. Notikums eksistētu tikai kā tagadnes analitiska abstrakcija. Vēsture bez cilvēkiem līdzinās tukšumam.

Tātad, rekonstruējot pagātni, vēsturnieks apkopo vairākus elementus. Pētnieks kritiski novērtē visdažādāko liecību klāstu un izvēlas no materiāla to, kas viņam palīdzēs izveidot attiecību modeli. Viņš šo modeli izskaidro interpretējot – no vienas puses, viņš balstās uz pierādījumiem un, no otras puses, – paļaujas un savu pieredzi un iztēli.

Vai vēsture var būt objektīva?

Pēdējos gados vēsturnieki dedzīgi sprieduši par to, cik lielā mērā vēsture var cerēt būt objektīva. Daudzi šo mērķi uzskata par nesasniedzamu. Bet daudzi arī saprot, ka blakus kritikas, distancēšanās un analīzes kā izziņas ceļiem vēsturniekam jāliek lietā arī uzticēšanās, līdzjūtība un iztēle. Kāds pētnieks ieteicis saviem studentiem tik ilgi lasīt par konkrēto vēsturisko periodu, līdz viņi sāk dzirdēt vēsturiskās personas sarunājamies.

Visai pievilcīgs vēstures pētīšanas ceļš varētu likties tikšanās, saruna ar cilvēkiem no pagātnes – tomēr ne jau kā mūžīgā kapličā, kurā ieslodzīti gan karaļi, gan zemnieki, kur katram kārtīgi uzlīmēta etiķete ar precīzi izanalizētiem sasniegumiem un kļūdām. Vēsturniekam, kurš interesēsies par tikšanos ar pagātnes cilvēkiem un par iespēju gūt no viņiem maksimālo labumu, varbūt nedosies rokā realitāte, taču zaudējis

viņš neko nebūs, viņš būs saticies ar dzīviem cilvēkiem, nevis vēsturiskiem stereotipiem – vai, vēl bīstamāk, savas zemapziņas un neirožu atspoguļojumu. Tikai pētīta šādā veidā, vēsture arvien vairāk ļauj sevi izprast.

Vēsturnieka iedomātā distancēšanās reti realizējas. Pētnieks, kurš apgalvo, ka spriež objektīvi, iespējams, vienkārši uztiepj savus laicīgos aizspriedumus attiecībā uz aplūkojamo tēmu. "Mēs neredzam savas ideoloģiskās brilles, un, tā kā tās sargā mūsu acis, mēs, metot smiltis pret vēju, nemanām, ka vējš tās pūš atpakaļ."

Nevar teikt, ka nebūtu svarīgi cītīgi meklēt informācijas avotus vai ievērot pilnīgu zinātnisku precizitāti, tos pētot. Tās ir ļoti būtiskas lietas. Taču pagātne atdzīvojas tikai tad, kad darbojusies arī vēsturnieka iztēle. Kas ir vēsturnieks? "Iztēlē iedzīvojies nomada, zemnieka vai pilsētas iedzīvotāja pieredzē, izbaudījis vajāto bēdas un taisno nesatricināmību, cīnījies kopā ar Ļeņinu un iepazinis Sv. Benedikta rāmo garu, vēsturnieks pastāvīgi piekāpjas vēsturiskās personas priekšā."

Starp godaprātu un aizspriedumiem, starp informācijas avota un paša personības pareizu novērtēšanu atrodas tikai mata platuma robežšķirtne. Nevērīgai un paviršai attieksmei pret dokumentiem nav nekāda attaisnojuma. Bet galu galā vēsturniekam jāapvieno zinātnieka precizitāte ar mākslinieka radošo garu un cilvēcību. Ja vēsturnieks grib izmantot visus resursus, kas ir viņa rīcībā, lai pilnībā un reāli saprastu pagātni, īstu pagātni, kurā dzīvojuši īsti cilvēki – miesa no mūsu miesas, prāts no mūsu prāta un tādām pašām jūtām –, viņam nepieciešams likt lietā ne tikai visas analītiskās spējas, bet arī visas ne tik taustāmas personības šķautnes un pieredzi. Cilvēkam vēsture jāraksta no sirds uz sirdi.

Kristietība un māksla

Tomass Hovards

Jau kopš 4. gs. kristietība spēcīgi ietekmējusi Rietumu civilizācijas veidošanos. Un māksla nav izņēmums. Neizprotot kristietības devumu, pēdējo sešpadsmit gadsimtu laikā nav bijis iespējams veikt nevienu vēsturisku pētījumu. Ir visai riskanti apgalvot, ka tāds faktors kā reliģija tieši ietekmējis noteiktus politiskus, ekonomiskus un sociālus notikumus pagātnē. Bet kristietība un māksla laika periodā no 4. gs. līdz 20. gs. bijušas likumsakarīgi saistītas. Pat Rietumu "postkristīgā" māksla un literatūra pēdējo divsimt gadu laikā cēlusies no kristietības saknēm – tā bieži pauž vairāk vai mazāk apzinātu kristīgo kategoriju noliegumu un mēģina radīt jaunas, no kristietības ietekmes brīvas formas.

Ir tikai dabiski, ka kristīgā ticība dziļi ietekmējusi mākslu. Kristietība sakņojas vēsturē, kas ir tagadēja un reāla (kā pretstats attālinātai un fiktīvai). Tās galvenie notikumi risinājušies laikos, kad dzīvoja tādi ievērojami sabiedriskie darbinieki kā Augusts un Poncijs Pilāts. Kristietība sludināja nevis bēgšanu no realitātes, vēsturiskas, cilvēciskas eksistences un pieredzes, bet drīzāk šīs eksistences un pieredzes izpirkšanu un glorificēšanu. Pašos kristīgās ticības pamatos likta radīšanas un iemiesošanās doktrīna. Kristietība cildina cilvēka miesu, kas radīta pēc Dieva līdzības, padarīta par iemiesotā Dieva mājokli un pestīta, lai redzētu Dievu.

Cilvēka iztēle, kas uzbūra šo lietu kopainu, tika iedvesmota veidot un izteikt šo skatu vizuālā, muzikālā stāstījuma un drāmas formā.

Sešpadsmit gadsimtos kristīgo Rietumu mākslā nav bijis neviena vienīga saskares punkta. Kas, piemēram, Šartras katedrālei ir kopīgs ar sera Kristofera Rena Londonas baznīcām? Kas kopīgs Vladimiras Dievmātes ikonai Krievijā ar Rembranta Svētās ģimenes gleznojumu? Kas saista viduslaiku gregorisko korāli ar 20. gs. franču komponista O. Mesiāna skaņdarbiem?

Kristīgajā mākslā atrodams ārkārtīgi plašs izteiksmes līdzekļu klāsts, ko rada kristīgās ticības centrālie paradoksi – arī tie paradoksi, kas rodas, kad cilvēka iztēle mēģina darboties uz robežas starp laiku un mūžību, starp pārejošo un paliekošo, starp garīgo un materiālo. Teoloģiskā valoda uz šīs robežas kļūst nepārliecinoša, līdzīgas grūtības piedzīvo arī māksla.

Kristiešu viedokļi par mākslu allaž ir atšķirušies. Kaut arī oficiālie Baznīcas koncili gan Austrumos, gan Rietumos pirms 1000. gada bija pasludinājuši, ka kristīgo tēlu veidošana ir

"Tagad cilvēks saprot, ka viņš ir nejaušība, ka viņš ir pilnīgi nevajadzīga būtne, ka viņam jāspēlē spēle, kurai nav nekādas jēgas. Manuprāt, laikā, kad gleznoja Velaskess, kad gleznoja Rembrants, viņu rīcību – lai kāda bija viņu attieksme pret dzīvi – tomēr nedaudz ietekmēja zināmas reliģiskas iespējamības, kuras tagad, ja var tā izteikties, cilvēks pats ir atcēlis. Patlaban cilvēks var tikai mēģināt sevi kādu laiku maldināt, pagarinot dzīvi – nopērkot sava veida nemirstību caur ārsta roku. Redziet, gleznie-cība – arī visas pārējās mākslas nozares – kļuvušas par rotaļu, ar ko cilvēks izklaidējas."

FRĀNSISS BĒKONS, angļu gleznotājs

Kristus dziedina aklos. Ilustrācija no 17. gs. Etiopijā izdota Evaņģēlija

"Svētā ģimene". Ticiāns (1477–1576). Būdams ļoti ražīgs un daudzpusīgs gleznotājs, Ticiāns altārgleznās un baznīcu rotājumos atveidojis neskaitāmus Bībeles sižetus.

"Pietà". Mikelandželo (1475–1564). Florences katedrāle

"Pasludināšana". Viduslaiku mākslinieka Dučo glezna

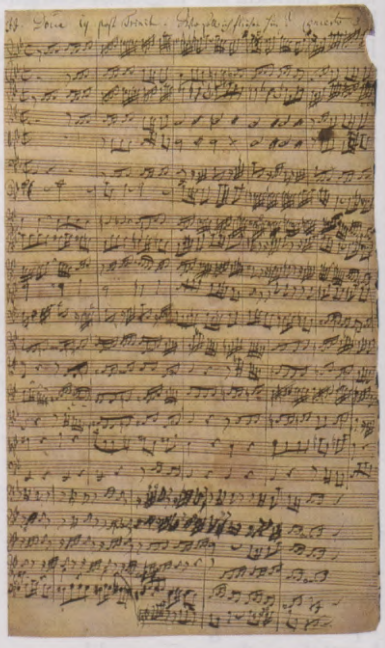

Baha partitūra atgādina, ka dižie mūziķi, tāpat kā gleznotāji, rakstnieki un tēlnieki, smēlušies iedvesmu no Bībeles stāsta par pestīšanu.

pieļaujama, daudzi kristieši vēl ilgi pret šādiem tēliem izturējās ar neuzticību. Viņi baidījās, ka, redzot savā priekšā sakrālu mākslas darbu, vīzijas un pielūgsme var palikt pie šī tēla un vairs netiekties uz īsto jēdzienu. Šo attieksmi pret tēlu veidošanu Pareizticīgo baznīcā ar mainīgiem panākumiem vairākus simtus gadu saglabāja "svētbilžu grāvēji". Zināmā Baznīcas daļā šāds uzskats allaž bijis dzīvs. Arī dažās protestantu tradīcijās redzama līdzīga tendence – par zemu novērtēt vizuālo tēlu. Šis ir tikai viens no aspektiem problēmai, ar kuru saskaras kristieši, meklējot gan vizuālus, gan verbālus līdzekļus adekvātai Dieva mistēriju izteikšanai.

Kristiešu domas jautājumā par to, kādi tēli būtu pieļaujami, atšķiras. Tā, piemēram, viens mākslinieks, attēlojot Pasludināšanu, mēģinās kopumā uztvert domu, kā Dievs savā godībā dara ko zināmu mirstīgai miesai. Viņš attēlos Jaunavu Mariju (mūsu miesu) ar zelta kroni galvā (pestīšanas solījums viņu pacēlis godībā) sēžam zem zeltītām arkām un rādīs viņai tuvojamies mirdzošu būtni ar spārniem. Tas ir teoloģiska jēdziena vizuāls atspoguļojums – un tāds bija izplatīts viduslaikos. Cits mākslinieks vēlēsies parādīt šķietami nelabvēlīgo situāciju, kurā uz vēstures skatuves tika nospēlēta Evaņģēlija luga. Viņš Jaunavu Mariju parādīs kā pavisam parastu jaunu sievieti ikdienišķos apstākļos. Šo divu gleznu atšķirību noteiks ne tik daudz abu autoru atšķirīgās doktrīnas, cik pretrunīgie ceļi, pa kuriem viņi tuvojas tēmai.

Kristīgie mākslinieki ir uzdevuši arī jautājumu, vai viņiem vajadzētu gleznot "reliģiskās" tēmas (Pasludināšanu, Jēzus dzimšanu, Krustāsišanu, svēto dzīves ainas) vai arī cildināt ikdienišķa cilvēka dzīvi, nepieskaroties reliģijai. No pirmajiem gadsimtiem līdz renesansei kristīgā māksla galvenokārt izvēlējās pirmo variantu. Tomēr viduslaiku mākslinieki, kas nekādā gadījumā neignorēja laicīgo dzīvi, pilnā mērā ienesa to arī kalpošanā. Mēs redzam, ka sikas lauku sētas ainavas grezno lūgšanu grāmatu lapu malas un katedrālēs un baznīcās atrodas kokgrebumi, kuros attēloti strādājoši amatnieki. Tomēr, kultūras un teoloģijas nozīmībai mainoties, mēs redzam,

Ilustrēta lappuse *"Stavelot"* Bībelē. Stūros redzami visu evaņģēliju autoru simboli.

Nāve, neesi lepna, kaut daudzi saukuši tevi
Par varenu, briesmīgu. Tu tāda neesi tiem,
Kurus vērtusi esi par mirušiem.
Nemirsti, Nāve! Tev jādara arī ar mani darbiņš savs.
No atpūtas, miega, kas nav nekas cits kā attēls tavs,
Daudz prieka. Es zinu – tu vēl daudz vairāk spēj dot.
Un drīz vislabākie mūsu vīri ies tev līdzi,
Lai varētu gūt savai dvēselei brīvi.
Tu likteņa, karaļu un izmisušu cilvēku verdzene esi,
Ar indi, karu un slimībām nāvi tu nesi.
Arī magone, burvestība var mums likt dusēt,
Tādēļ lepnums tavs nevietā – labāk tev klusēt.
Īss miega brīdis, un mūžībā mēs būsim,
Un nāves vairs nebūs. Mēs nemirstību gūsim.

DŽONS DONNS

Kad iedomājos es, ka gaismas man vairs nav,
Bet es vēl pusmūžā, tad traks vai kļūstu;
Mans talants bojā iet – kā sniegs es saulē kūstu.
Viss bezjēdzīgs tad kļūst. Bet karsti alkstu es
Vēl kalpot Radītājam savam: vēl augļus nest,
Būt Viņam noderīgs, lai žēlastību gūtu.
"Kāds Dievam aklā darīts darbs pa prātam būtu?"
Es jautāju. Un kāda klusa balss man saka:
"Nav Dievam vajadzīgs tavs darbs, nedz talants ar'.
Kas pacietīgi savu nastu panest var,
Tas labi kalpo. Mums katram uzdevums savs ir,
Ko Dievs mums devis. Viens putru caurām dienām vir,
Cits tālās jūrās trauc uz nezināmu pusi,
Bet vēl cits kalpo, sēžot savā kaktā klusi."

DŽONS MILTONS. "Par savu aklumu"

Džons Miltons (1608–1674), angļu dzejnieks. Par viņa izcilāko darbu uzskatāma poēma "Zaudētā paradīze". Mūža nogalē viņš zaudēja redzi.

Ir mūsu Ādams ticis
No paradīzes triekts,
Jau četri tūkstoš gadus
Tam atpakaļ iet liegts.
Tas viss tik dēļ tā augļa,
Kas tam no Ievas dots,
Bij zaudēts itin viss –
Gan Ēdene, gan gods.

Ja ābols nebūt' ņemts –
Būt' Ādams klausīgs, rimts,
Tad arī nebūt' lemts
Mūs Dievmātei piedzimt.
Cik svētīgs ir tas laiks,
Kad Dieviņš dusmīgs bija,
Jo tagad varam dziedāt:
"Lai slava Tev, Marija!"

Sena angļu dziesma (15. gs.)

ka 15. un 16. gs. mākslinieki dedzīgi nododas vienkāršas māju, sabiedrības un profesionālās dzīves slavināšanai. Kā tipiski piemēri minami Rembrants, Jans Vermērs van Delfts, Jakobs van Reisdāls, Alberts Keips.

Kristietības attiecības ar daiļliteratūru – dzeju, prozu un dramaturģiju – rada tos pašus jautājumus. Pirmajos kristietības gadsimtos vairums kristīgo darbu tika radīti gramatikā vai teoloģijā. Sastopamas arī tēlainas sarunas par Bībeli, piemēram, senangļu valodā rakstītajā "Radīšanā", "Iziešanā no Ēģiptes" un "Kristū". Spredikļu rakstīšanas tradīcija, kāda pastāvēja no pirmajiem gadsimtiem līdz pat renesansei (to autori bija Seviljas Isidors, Bīds, Alkvins, Rabans Maurs u. c.), spēcīgi ietekmējusies no Hiponas Augustīna. Viņš ļoti stingri raudzījās, lai valodas stils nepārmāktu patiesības atklāšanu un atbilstu morāles normām.

Ar dzejas palīdzību mēs varam tuvoties Dievam. Rietumu dzejnieku daiļradi apgrūtināja askētiskā morāle, kas ierobežoja dzejas izmantošanu, un gandrīz stindzinošās bailes neievērot retorikas likumus. Par spīti šiem šķēršļiem, Rietumos plauka gan dzeja, gan proza, radās gan vēsturiski darbi (Bīds, Gildass Gudrais, Džefrijs no Monmutas), gan spredikļi (Gregors, Ethelreds no Rjevolas, Džons no Solsberī), gan lirika (Kedmens un Kinevulfs), augstāko pakāpi sasniedzot 13. gs. Itālijā Dantes dzejā, Anglijā tādos darbos kā "Pētera arāja vīzija", "Pērle", "Pacietība" un 14. gs. mistiķu Ričarda Roula, Džuliānas Norvičas sacerējumos, nezināma autora darbā "Nezināšanas

mākonis". Minētajos gadsimtos visi šie rakstnieki neatkarīgi no viņu talanta bija oficiāli atzīti kristieši. Viņu darbos (piemēram, Džefrija Čosera dzejā) redzamas tiešas un netiešas atsauces uz kristietību.

Kaut arī 15. un 16. gs. bieži uzskata par laiku, kad Rietumu radošais gars atbrīvojās no kristīgās dogmas un sāka aizstāvēt savu autonomiju, apzināti nekristīga literatūra plašāk sāka parādīties tikai 18. gs. otrajā pusē. Tas nenozīmē, ka līdz tam literāri darbi bija veltīti tikai reliģiskām tēmām: Šekspīrs, Rablē, Servantess un simtiem citu autoru nerakstīja ne kristīgu dramaturģiju, ne prozu. Tomēr vēl aizvien visumā tika pieņemts kristīgais pasaules uzskats, un tas arī veidoja minēto autoru darbu fonu. (Patiesībā kristīgajai un klasiskajai grieķu morālei ir daudz vairāk kopīga nekā katrai no tām ar mūsdienu morāli. Kopš apgaismības laikmeta cilvēki mēģinājuši sākt visu no jauna, veidot cilvēku saziņu un kultūru, balstoties uz pieņēmumu, ka cilvēce ir autonoma.)

Senās kultūras norietā dramaturģijas vērtība bija noslīdējusi tik zemu, ka Baznīca to varēja

"Pats svarīgākais ir tas, lai mēs teiktu Dievam "jā" vienmēr, kad Viņu piedzīvojam."
DŽULIĀNA NORVIČA. "Dieva mīlestības atklāsme"

FJODORS DOSTOJEVSKIS

Pols Bečtels

Krievu rakstnieks Fjodors Dostojevskis (1821–1881) savos darbos ienesa jauna veida atklāsmes. Viņš dzimis Maskavā ārsta ģimenē. Dostojevskis ieguvis inženiera izglītību, bet pievērsies rakstniecībai. "Nabaga ļaudis" (1846) ievērību guva ar trūcīgo ļaužu smalkām psiholoģiskām studijām. Īsi pēc šī romāna publicēšanas Dostojevskis iesaistījās pagrīdes kustībā, tika apcietināts un notiesāts uz nāvi. Pēdējā brīdī nāvessods tika nomainīts ar desmit izsūtījuma gadiem Sibīrijā. Dostojevskis atgriezās Sanktpēterburgā un 1861. gadā izdeva "Piezīmes no Mirušo nama" – reālistisku stāstu par katorgā piedzīvoto. "Piezīmes no pagrīdes" (1864) ārkārtīgi talantīgi rāda garīgi nelīdzsvarotu un atsvešinājušos cilvēku. Plašu sabiedrības atzinību Dostojevskis piedzīvoja 1866. gadā ar romānu "Noziegums un sods", kurā dziļi atklāta cilvēka psiholoģija. Zināmu laiku rakstnieku nomāca kāršu parādi, emocionāls sasprindzinājums un epilepsijas lēkmes. Viņš daudz braukāja pa Rietumeiropu – Vāciju, Šveici un Itāliju, kur lielākoties dzīvoja nožēlojamā nabadzībā, jo aizrāvās ar azartspēlēm. Romāni "Idiots" (1868) un "Velni" (1871) padarīja Dostojevski par vienu no pasaules dižākajiem rakstniekiem. Taču viņa daiļrades augstākais sasniegums ir romāns "Brāļi Karamazovi" (1880), kuru autors pabeidza tikai gadu pirms nāves. Dostojevska dziļās psiholoģiskās atklāsmes ierindoja viņu starp ietekmīgākajiem un visvairāk lasītajiem rakstniekiem 20. gadsimtā. Viņa darbi ir ideju romāni. Tie izceļas ar spožo raksturu zīmējumu, spriedzes pilnajām un dramatiskajām situācijām, cīņu starp labo un ļauno. Dostojevska piederība krievu Pareizticīgo baznīcai visskaidrāk atklājas "Noziegumā un sodā" un "Brāļos Karamazovos", šo darbu personāžā, kas meklē pestīšanu caur ciešanām un mīlestību. Šķiet, rakstnieks saka, ka arī Krievijai jāiziet cauri ciešanām un mīlestībai, lai atveseļotos no koruptīvā cara režīma.

uzlūkot tikai ar aizdomām un riebumu. Vairākus gadsimtus kristietība tika uzskatīta un arī bija "antiteatrāla". Tomēr pirms 1000. g. Baznīcas liturģijā tika iekļauti nelieli dramatiski elementi – *tropi*. Viena no pirmajām un plašāk pazīstamajām ainām bija *quem quaeritis* ("Ko jūs meklējat?") no Lieldienu dievkalpojuma, kurā mūki tēloja sievietes un eņģeļus pie Kristus kapa augšāmcelšanās rītā. Laika gaitā arvien biežāk tika dramatizēti Evaņģēlija fragmenti, un jau 14. gs. tika izrādīti gari, sarežģīti uzvedumu cikli ar Bībeles stāstu sižetiem. Tādās pilsētās kā

ĻEVS TOLSTOJS

Pols Bečtels

Krievu rakstnieks Ļevs Tolstojs (1828–1910) savos darbos izteicis dziļi personīgi izjustus kristīgos principus. Viņš dzimis aristokrātu ģimenē, bērnībā dzimtas muižā Tulā baudījis materiālās ērtības un sociālo prestižu. Pēc piedalīšanās Krimas karā viņš atgriezās mājās un pievērsās studijām un literārajai darbībai. Tolstojs auga laikā, kad Krievijā brieda prasība pēc sociālām reformām, un 1861. gadā viņš atbrīvoja savus dzimtcilvēkus. Pašā literārās slavas zenītā Tolstojs piedzīvoja mistisku atklāsmi. Viņš pievienojās saviem zemniekiem, ģērbās tāpat kā viņi un strādāja viņu darbus. Tolstojs noraidīja krievu pareizticību un izveidoja pats savu ticības modeli. Viņa mācības pamatā bija nevardarbīga pretošanās ļaunumam, jo uzskatīja, ka tieši tā mācījis Kristus. Viņš atteicās no titula, mantas un autortiesībām un zemi izdalīja sievai un saviem deviņiem bērniem. Tolstojs sludināja žēlastības pilnu humānismu, kurā bija ievijušies arī kristietības elementi, viņš mudināja mīlēt visus cilvēkus un palīdzēt tiem.

Tolstojs savu uzskatu dēļ bieži nonāca konfliktā ar varas iestādēm un Pareizticīgo baznīcu. 1901. gadā rakstnieku no tās izslēdza un 1910. gadā aizliedza apbedīt svētītā zemē.

Tolstoja labākie romāni ir "Karš un miers" (1860), episks vēstījums par Napoleona iebrukumu Krievijā, un "Anna Kareņina" (1877), aizkustinošs stāsts par nelaimīgas sievietes likteni. "Kreicera sonāte" (1891) un "Augšāmcelšanās" (1899) atspoguļo autora vēlāk pieņemtos sociālos un reliģiskos uzskatus. Šiem darbiem pietrūkst pirmo romānu spilgtuma. "Kas ir māksla?" (1899) aizstāv viedokli, ka laba māksla ir morāli augstvērtīga. Tolstojs uzsver konfliktu starp saprātu un dabisku vēlēšanos dzīvot sabiedrisku konvenciju neiegrožotu dzīvi. Viņa daiļradei raksturīgs skatījuma plašums. Tolstojs ir notikumu analīzes, cilvēku raksturu un psiholoģijas meistars.

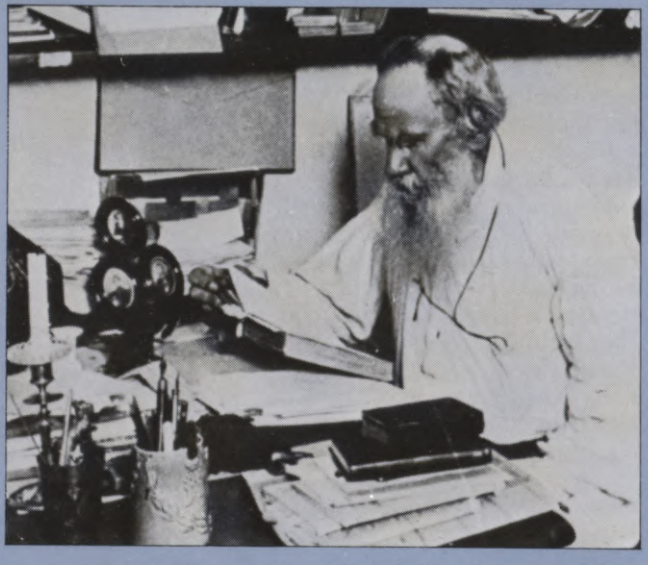

Jorka un Čestera tajos piedalījās amatnieku cunftes pārstāvji.

Šim posmam seko visražīgākais periods angļu dramaturģijas dzīvē – 16. gs., augstāko virsotni sasniedzot V. Šekspīra daiļradē. Pēc tam teātros atkal reti parādās kristietības izpausmes. Kopš tā laika Baznīcā plaši izplatās uzskats, ka Baznīcai un teātrim nav viegli rast kopēju viedokli, kaut arī teātru izrādes varētu būt noderīgs veids, kā atainot kristiešu izpratni par eksistenci. T. S. Eliota lugas, piemēram, "Slepkavība katedrālē" un "Ģimenes atkalapvienošanās", parāda, ka autoram labāk par citiem dzejniekiem un dramaturgiem izdevies uzrakstīt lugu, kurai vienlaikus piemīt laba literāra darba un nenoliedzami kristīgas iezīmes. Bet šo mēģinājumu nevar uzskatīt par absolūti veiksmīgu. Kā vienmēr ir grūti atainot žēlastības mistēriju, kas jebkurā kristīgā mākslas darbā par cilvēcisko pieredzi ieņem centrālo vietu.

Viena no mākslas izpausmes formām, kas vistiešāk cildināta un lolota kristīgajos Rietumos, nemainīgi bijusi mūzika. Protams, nav zināms, kā attīstītos Rietumu mūzika bez kristietības ietekmes, bet sākumā – pirmajās baznīcas himnās, vēlāk – gregoriskajos korāļos, motetēs, oratorijās un jaunākajā laikā – mūsdienu himnās mēs redzam kristiešu iztēli paužam attieksmi pret eksistences jautājumiem.

Tā saka Dievs "Radīšanas stāsta" inscenējumā, ko izpildīja Jorkas ādmiņi kā 14. gs. mistēriju cikla izrāžu daļu Kristus iemiesošanās svētkos. Šos uzvedumus finansēja pilsētas amatnieku cunftes. Zīmējumā redzama mistēriju skatuve.

"Es esmu žēlsirdīgs un dižens Dievs, kuram nav sākuma; Es esmu neradītā Radītājs, viss spēks ir Manī, Es esmu dzīvība un ceļš uz pārticību; Es esmu pirmais un galvenais, kā Es pavēlēšu, tā notiks."

"Nav cita tik mistikas caurvīta laikmeta kā mūsējais. Tomēr tā ir atšķirīga – nihilistiska mistika, jo Dievs ir miris. Atdzimst ļoti senas idejas: gnosticisms, neoplatonisma idejas par realitāti, kas nāk no Dieva un atgriežas pie Dieva, un Austrumu reliģija, kur dievs nav dievs, bet bezpersoniska un universāla būtne, dievs, kas (nevis kurš!) ir itin viss un tādēļ nekas, kas sludina pestīšanu, kura galu galā kļūst par pašizniīcināšanos."

PROFESORS H. R. RUKMĀKERS. "Mūsdienu māksla un kultūras nāve"

Arhitektūra un ticība

Henrijs R. Seftons

Kā nejaušs garāmgājējs var pazīt baznīcu? Vai pastāv precīzi noformulēta kristīgā arhitektūra? Daudzi teiktu, ka baznīcai raksturīgas smailas logailas un arkas. Tiesa, vairumam baznīcu Jorkā vai Ņujorkā, Lisabonā vai Lagosā piemīt šīs iezīmes. Taču ēka ar smailām logailām un arkām tikpat labi varētu būt arī muzejs vai rātsnams. Tomēr daudziem veciem dievnamiem ir pusaploces arkas un apaļi logi, turpretī mūsdienu baznīcām ir plakani jumti un kvadrātveida vai iegareni taisnstūru logi. Jo lielāku skaitu baznīcu aplūkojam, jo vairāk pārliecināmies par stilu un formu daudzveidību, par celtniecības paņēmienu un materiālu dažādību.

Būtu maldīgi no minētajiem faktiem secināt, ka baznīcu arhitektūrā nav vienojošu elementu.

Pretējā pusē:
Atona kalna (Grieķija) baznīcas iekšskats. Šajā svētajā kalnā, kas ir nozīmīgs ortodoksās kristietības centrs, atrodas vairāk nekā 900 lūgšanu vietu.

Unikāla kapela Ronšānā (Francijas austrumdaļa), kuru projektējis avangardiskais arhitekts Lekorbizjē.

Par spīti atšķirībām ārējā veidolā, tām visām ir kopīgs pamatuzdevums – nodrošināt vietu kristiešu sanāksmēm un lūgšanām. Celtņu dažādība radusies no kristiešu novirzienu atšķirīgajiem uzskatiem un tā, ko viņi izceļ kā svarīgāko; zināma ietekme ir arī laikmetam, kad šīs celtnes būvētas.

Ir dzirdēti viedokļi, ka patiesībā Baznīcai nekāda noteikta ēka neesot vajadzīga. Kristieši var kristīt upē, sludināt Evaņģēliju zem klajas debess un Svēto Vakarēdienu pieņemt pie jebkura galda. Pirmie kristieši sanāca kopā jebkurā ēkā, parasti kāda draudzes locekļa mājā. Pirmā baznīca, kas līdz mūsdienām vēl daļēji saglabājusies, bijusi parasta sīriešu māja, kas pielāgota dievkalpojumu prasībām. Starp divām istabām nojaukta starpsiena, tur pasniegts Svētais Vakarēdiens, citā istabā notikušas kristības, un vēl viena telpa, iespējams, izmantota to cilvēku apmācīšanai, kas vēlējās iesaistīties draudzē.

Romā turīgi kristieši līdzīgi pielāgoja savas mājas Dieva pielūgšanai. Katakombas jeb pazemes apbedījumu vietas regulārajām tikšanās riezēm neizmantoja, bet tur atzīmēja mocekļu nāves ikgadējās piemiņas dienas. Tādējādi caur pīšļiem aizsākās saikne ar mūžībā aizgājušajiem ticīgajiem. Tāda iezīme bieži bija vērojama kristiešu dievkalpojumos, un tā arī ietekmējusi baznīcu plānojumu un telpu izkārtojumu. Visticamāk, ka baznīca bijusi paredzēta kā apbedīšanas vieta un tādēļ tās bieži celtas kapsētās.

313. gadā pēc Kr. izdotais Milānas edikts ienesa lielas pārmaiņas Baznīcas statusā, un tas atspoguļojās arī kristiešu dievnamos. Vairs nebija nepieciešams saglabāt slepenību un pielāgot jau esošas ēkas. Drīz kristietība tika atzīta par Romas impērijas oficiālo reliģiju, un par kristiešu dievnamu

pamattipu kļuva iespaidīgā romiešu bazilika – agrākais tiesas un tirdzniecības nams. Bazilikas galvenās arhitektoniskās iezīmes ir taisnstūra zāle, kas iekštelpā gareniski sadalīta ar kolonnu rindām trijās daļās (jomos). Vidusjoms beidzas ar apsīdu – puslokveidīgu izvirzītu izbūvi. Vidusjoms ir platāks un augstāks par sānjomiem; to apgaismo virs sānjomu jumtiem ierīkotie logi. Romiešu bazilika ir tieša tipiskas Rietumeiropas baznīcas priekštece.

Bazilikas arhitektūra pat iespaidoja kristietības lūgšanu dzīvi, padarot to cēlāku un izsmalcinātāku. Apsīdā novietoja troni bīskapam, abpus tronim atradās soli prezbiteriem. Svētā Vakarēdiena galds kļuva par pastāvīgu altāri pie apsīdas malas, zem altāra parasti novietoja svētā vai martira pīšļus. Dievlūdzēji izvietojās vidusjomā otrpus altārim. Līdz ar to baznīca pirmo reizi tika sadalīta divās daļās – telpa garīdzniecībai un telpa vienkāršajiem kristiešiem.

Līdzās bazilikai attīstījās vēl divu veidu sakrālās celtnes – baptistērijs, kur notika kristības, un martirjons – kapela, kas uzbūvēta virs svētā vai martira kapavietas vai mirstīgajām atliekām. Abas bija centriskas, ar kupolu apjumtas celtnes. Šo celtņu tipa ietekme vairāk jūtama Austrumu baznīcu attīstībā. Bizantijas baznīcai raksturīgais kupols lielā mērā aizgūts no šīm agrāk iecienītajām celtnēm.

Protams, arī Rietumos sastopamas šāda veida vai līdzīgas būves, taču noteicošais baznīcu arhitektūrā ir bazilikas plānojums. Pusaploces romāniskās arkas aizstāja smailloka gotiskās arkas, un pamatu plānojums pamazām izveidojās krusta formā. Attīstoties tirdzniecībai un pilsētām plešoties plašumā, baznīcas kā pilsoniskā lepnuma izpausme kļuva arvien greznākas.

Par spīti nenoliedzamajām atšķirībām Austrumu un Rietumu baznīcu arhitektūrā, viena kopīga iezīme tomēr saglabājas – abās altāris ir norobežots no vienkāršajiem draudzes locekļiem. Šāda norobežošanās izveidojusies gan kā rezultāts, gan kā iemesls "liturģijas mistērijai" Austrumos un "misei" Rietumos, kā arvien biežāk sāka dēvēt Svēto Vakarēdienu. Austrumos par robežu kalpo ikonostass, starpsiena, kas izrotāta ar ikonām jeb svēto attēliem. Kad durvis starpsienā ir aizvērtas, baznīcēniem altāris nav redzams. Šādā veidā draudze tiek stingri nodalīta no priesteriem, kuriem atļauts ieiet aiz ikonostasa.

Rietumos norobežošanās līdzekļi ir citādi, bet rezultāts – līdzīgs. Rietumu baznīcas sadalītas altārtelpā (vieta garīdzniekiem) un jomā (vieta lajiem). Abas telpas parasti nodala izvīta režģa starpsiena ar lielu krucifiksu augšā vai, retāk, ar vienlaidu starpsienu – pulpitumu. Altārtelpā atrodas galvenais altāris un vietas garīdzniekiem – bieži vien sarežģītiem griezumiem rotāti soli. Jomā atrodas kancele, no kuras mācītājs saka spredikļi, un nereti – arī otrs altāris. Dievkalpojuma laikā draudze vai nu stāv, vai izmanto līdzi atnestas sēdvietas. Kristāmtrauks parasti novietots joma galā netālu no ieejas baznīcā. Šāds izkārtojums bija parasts viduslaikos, bet to sarežģīja dažādu papildu altāru uzstādīšana sānejās un papildu kapelu iekārtošana – arī katrā no tām bija savs altāris. Tajās bieži vien glabājās svēto pīšļi, un šīs kapelas galvenokārt kalpoja par vietu, kur noturēt misi par tās dibinātāju un viņu draugu dvēselēm.

Bet līdztekus šim divtelpu vai, precīzāk, daudztelpu baznīcas

Izcils 12. gs. sakrālās mākslas paraugs ir Šartras katedrāles (Francija) vitrāžas. Attēlā redzamas ainas no Jaunavas Marijas dzīves – Pasludināšana, Marijas tikšanās ar Elizabeti. Rietumeiropas viduslaiku katedrāles bija ļoti plašas un gaismas pielietas.

modelim attīstījās arī vientelpas modelis. Šis izkārtojums atspoguļoja pilnīgi citādu attieksmi pret garīdzniecību un Dieva pielūgšanu. Tas parādījās reformācijas laikā. Šajās baznīcās vairs netika uzsvērta priestera īpašā loma attiecībā uz sakramentiem, jo reformatori sludināja, ka katrs ticīgais var būt savveida priesteris. Šis uzskats atklājās veidā, kā viņi pārveidoja viduslaiku baznīcas, un plānos, ko izmantoja jaunu dievnamu celšanai.

Sānu altāri tika noraidīti un aizstāti ar vienu galdu, kurš varēja pat nebūt pastāvīgs. Starprežģis tika novākts, un baznīca atkal kļuva par vienu telpu, vai arī tur uzcēla sienu un lūgšanām izmantoja vai nu altārtelpu, vai jomu. Reizēm nelietotā telpa gāja bojā, bet reizēm, pieaugot cilvēku skaitam, katru no tām izmantoja cita draudze.

Liela nozīme tika piešķirta kanceles novietojumam tā, lai visi varētu redzēt mācītāju un dzirdēt Dieva vārda sludināšanu. Vārda un sakramentu ciešā saistība tika uzsvērta ar Tā Kunga galda un kristāmtrauka novietošanu netālu no kanceles. Šādu plānojumu ievēroja jaunajās baznīcās, kuras tika būvētas kvadrātveida vai apaļas. Šīs iezīmes redzamas dievnamos, kas uzcelti Londonā pēc lielā ugunsgrēka (1666), bet vēl skaidrāk tās manāmas 17. un 18. gs. baznīcu saiešanu namos.

Lielbritānijā 19. gs. romantisma atdzimšana radīja iebildumus pret vientelpas baznīcu vienkāršību. Visuzskatāmāk to apliecina gotikas atzīšana par "pareizo" baznīcu arhitektūras stilu. Altāris tika pārvietots uz garās altārtelpas galu, bieži vien vairāk estētisku nekā teoloģisku iemeslu dēļ. Arhitekti vairāk uzmanības pievērsa iespaidam, ko celtne atstās, nekā tās funkcijām, tādēļ no šā perioda saglabājušās daudzas pārlieku lielas un grūti apkurināmas baznīcas.

Iespaidīgās 19. gs. būves atspoguļo tā perioda kristietības prestižu. 20. gs. lielā mērā izmainītā baznīcas loma savukārt parādās vienkāršākās un lētākās celtnēs. Mūsdienu stili demonstrē centienus padarīt ēkas atbilstošas kristiešu vajadzībām mūsdienu pasaulē.

Svētā Pāvila katedrāle Londonā. Pasaulslaveno dievnamu uzcēla 1666. gada lielajā Londonas ugunsgrēkā nodegušās katedrāles vietā. Projekta autors – sers Kristofers Rens.

Mūsdienu zinātnes attīstība

Džeimss R. Mūrs

Rietumu pasaulē laikā no 1500. līdz 1700. gadam noticis ne tikai viens, bet veseli divi revolucionāri apvērsumi domas attīstībā. Reliģijā Luters, Kalvins, Cvinglijs un Nokss pasaules uzskata vietā, kura centrā atradās cilvēks, liek uzskatu, kura centrā atrodas Dievs. Zinātnē Koperniks, Galilejs, Brahe, Keplers un Ņūtons paziņo, ka Visuma centrā nav Zeme, bet gan Saule. Reliģiskās reformas un zinātniskā revolūcija bija cieši saistītas.

Cēlonisko sakarību meklējumi starp protestantu reformām un mūsdienu zinātnes straujo uzplaukumu iesaistīja vēsturniekus ļoti sarežģītā disputā. Pašā pamatā diskusija notika starp diviem viedokļiem: pirmais – reliģija devusi izšķirošu pamudinājumu zinātnei, otrais – reliģijas un zinātnes attīstību izraisījis faktors no malas, piemēram, sociālais un ekonomiskais progress. Vairāki grūti apgāžami pierādījumi liecina, ka protestantisms ir bijis galvenais dzinulis mūsdienu zinātnes izaugsmei.

Vispirms minamas liecības par protestantu īpašo ieguldījumu "zinātniskajā revolūcijā". Kāds luterāņu augstmanis, hercogs Albrehts no Prūsijas, subsidēja astronoma Kopernika darba "Par debess sfēru griešanos" (1543) publicēšanu; luterāņu teologs Andreass Osianders organizēja tā drukāšanu un uzrakstīja grāmatai priekšvārdu; luterāņu matemātiķis, reformatora Melanhtona Vitenbergas Universitātes pasniedzējs Joahims Rētikuss pārraudzīja iespieddarbus, savukārt kāds cits Vitenbergas profesors – Erasms Reinholds –

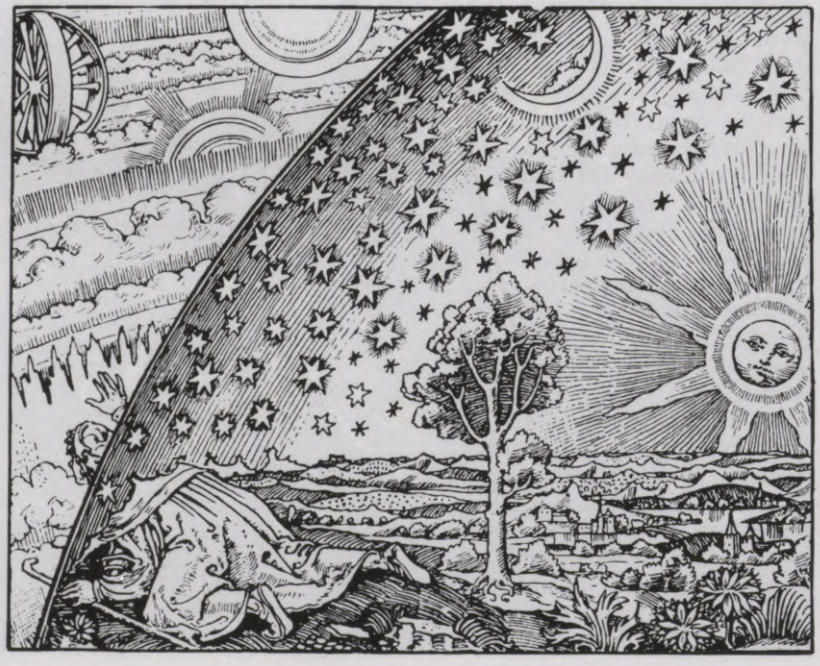

Renesanses laiks saistīts ar izciliem sasniegumiem zinību jomā. Attēlā parādīts, kā viduslaiku cilvēks izbāž galvu no pasaules, lai paplašinātu savas zināšanas par Visumu.

savās astronomiskajās tabulās atbalstīja Kopernika mācību.

Ievērojamie astronomi Tiho Brahe un Johanness Keplers bija uzticami Lutera sekotāji. Luterāņu mācītājs Mihaels Mēstlins rediģēja Keplera sacerējumu "Ceļa sagatavotājs" (1596). Luterāņu teologs Deivids Kaitraeuss savos komentāros 5. Mozus grāmatai apskatīja jaunu, 1572. g. atklātu zvaigzni, par 1577. gadā novēroto komētu publicēja grāmatu un šīs parādības pārsprieda arī vēstulēs Brahem. Luterāņu lajs Johanness Fabriciuss pirmais pamanīja plankumus uz Saules un Saules rotāciju, luterāņu mācītājs Semjuels Dērfels pirmais nodemonstrēja, ka komētas kustas pa parabolu.

Zinātnes attīstības atbalstu 17. gs. savā ziņā pārņēma Kalvina piekritēji. Mācītājs un pazīstamais astronoms Filips van Landsberghe kļuva par dedzīgāko Kopernika atbalstītāju Nīderlandē. Viņa tautietis zinātnieks un strikts kalvinists Īzaks Bekmans bija viens no pirmajiem atomisma filozofijas aizstāvjiem.

Londonas Karaliskā biedrība

Tajā pašā laikā Anglijā puritāņu kustības ietvaros izvirzījās tādi vīri kā Henrijs Brigss, Henrijs Gelibrands un Džons Vilkinss, kuri savu dzīvi veltījuši atklājumiem un zināšanu apguvei. Brigss un Gelibrands bija Londonas Grešama koledžas pasniedzēji. Šajā mācību iestādē valdīja stingrs purinātisks gars. Tur 1645. gadā Teodors Hāks, morāviešu pedagoga J. A. Komenska iedvesmots, sāka organizēt neoficiālas tikšanās, kas 1661. gadā izauga par Londonas Karalisko biedrību. Septiņi no desmit zinātniekiem, kas veidoja šīs biedrības kodolu, bija puritāņi. 1663. gadā 62 % no Londonas Karaliskās biedrības locekļiem bija puritāņi – turklāt tas notika laikā, kad puritāņi Anglijā bija tikai pavisam neliela minoritāte. Pēc restaurācijas (1660) atdalījušās akadēmijas – izglītības iestādes nonkonformistiem – mudināja puritāņus interesēties par zinātni. Šajās akadēmijās uzmanība galvenokārt tika pievērsta zinātniskām disciplīnām un eksperimentiem.

Arī statistikas dati par zinātnieku reliģisko piederību liecina, ka protestanti veicinājuši mūsdienu zinātnes veidošanos. Šķiet, ka zinātnieku vidū protestantu bijis nosacīti vairāk nekā vispār iedzīvotāju vidū. Piemēram, deviņdesmit procenti no Parīzes Zinātņu akadēmijas ārzemju biedriem laikā no 1666. līdz 1883. gadam bijuši protestanti, kaut arī tolaik šīs ticības atbalstītāji bijuši tikai četrdesmit

Poļu astronoma Nikolaja Kopernika (1473–1543) pieņēmums, ka Visuma centrā atrodas nevis Zeme, bet Saule, radīja revolucionāras pārmaiņās viduslaiku pasaules uzskatā. "Pašā vidū tronī kā karaliene sēž Saule un no šīs godavietas valda pār saviem bērniem, planētām, kas riņķo ap to."

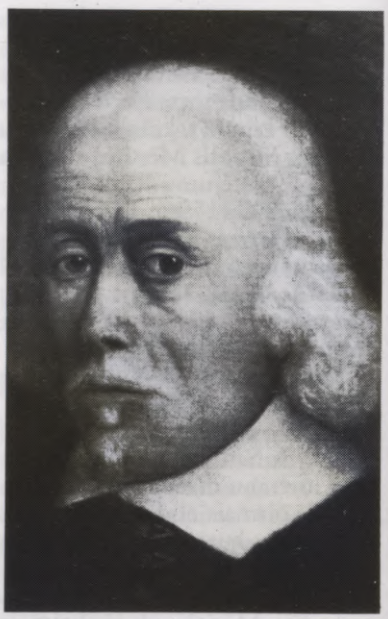

Anglis Viljams Hārvijs, kurš 17. gs. atklāja asinsrites mehānismu. Londonas Karaliskās biedrības loceklis

procenti no Rietumeiropas iedzīvotājiem (Franciju neskaitot). Arī citi avoti sniedz līdzīgus datus.

Vēsturnieki šos faktus mēģinājuši interpretēt, izceļot tos protestantisma aspektus, kas varējuši veicināt zinātnes attīstību. Luterāņu mācība apgalvo, ka Kristus "patiešām bijis klātesošs" visur, ne tikai pie Svētā Vakarēdiena. Kalvinisti uzsver, ka ticīgajiem jādara labi darbi, lai apstiprinātu savu piederību "izredzētajiem". Protestanti kopumā atbalsta brīvu izziņas procesu un indivīda brīvību. Vislabāk pazīstamā interpretācija par mūsdienu zinātnes izveidošanos 17. gs. izceļ tā sauktās puritāņu ētikas lomu – prasība Dievam par godu un cilvēcei par svētību sistemātiski, racionāli un eksperimentāli pētīt dabu.

Tādas teorijas saskaras ar veselu virkni problēmu. Tā, piemēram, termini "protestants", "puritānis" un "kalvinists" nenozīmē vienu un to pašu, un vārdu nozīme laika gaitā arī mainās.

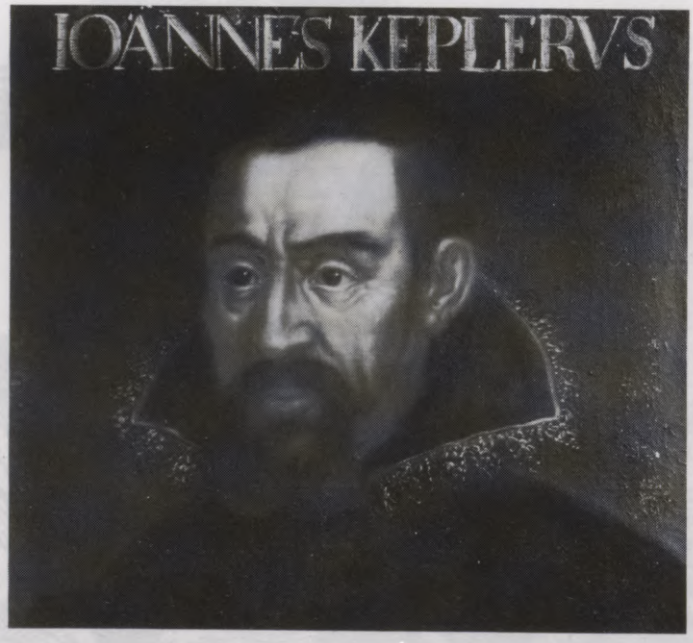

Johanness Keplers, viens no modernās astronomijas pamatlicējiem. Viņš pieņēma Bībelē paustās atziņas, jo uzskatīja, ka pats Visums ir Dieva būtnes izpausme.

Labu darbu darīšana, ļoti iespējams, varēja kalpot par motīvu zinātniskai aktivitātei protestantu grupās, kuru doktrīnas nav kalviniskas. "Par godu Dievam" un "cilvēcei par svētību" nav tikai un vienīgi puritāņu vai pat tikai protestantu jēdziens. Abi sastopami, piemēram, Ignācija Lojolas darbos.

Visa minētā rezultātā uzskats, ka mūsdienu zinātnes izveidošanos veicinājuši protestanti, guvis plašu atbalsi, bet jautājumā par to, kā tas noticis, trūkst vienprātības. Daži vēsturnieki uzskata, ka protestantu viedoklis par visu ticīgo priesterību veicinājis zinātniskā gara augšanu. Tomēr mūsdienu zinātnes rašanos nevar saistīt tikai ar protestantismu – arī Romas katoļu zinātnieki gan 16., gan 17. gs. veica nozīmīgu darbu. Tomass Sprets savā ievērojamajā monogrāfijā "Londonas Karaliskās biedrības vēsture" (1667) īpaši neatsaucas ne uz puritāņiem, ne protestantiem. Londonas Karaliskā biedrība, kurā sākumā tiešām pārsvarā iestājās puritāņi, labprāt uzņēma visu konfesiju piederīgos. Un tāpat, šķiet, tas notika ar zinātnisko revolūciju.

Kristieši un karš

Alans Kraiders un
Džons H. Joders

Kristietības vēstures gaitā vairums ticīgo pieņēmuši, ka karadarbība ir valdnieku darīšana. Vienkāršam pavalstniekam, pilsonim vai karavīram izvēles nebija – viņam atlika tikai paklausīt. Atskaitīšanās Dievam notika caur "varām, kas valda" (Rm 13:1).

Tomēr bija kristieši, kas domāja citādi, kas automātiski nepakļāvās rīkojumiem un nopietni izsvēra kara un Evaņģēlija attiecības. Viņi izkristalizējuši trīs atšķirīgas pieejas jautājumam par karu.

Pati pirmā – krusta karš – ir tūkstoš gadus veca. 1095. gadā pāvests Urbāns II izsludināja svēto karu ar mērķis sakaut bezdievjus musulmaņus un atgūt Svēto Zemi kristiešiem. Turpmāko krusta karu (kā arī neskaitāmu konfliktu vēlākos gadsimtos) pamatā bija līdzīgi pieņēmumi. Krustneši dodas karā, reliģisku vai "it kā" reliģisku mērķu vadīti. Tā kā ienaidnieki pārstāv ļaunuma spēkus, tad tie jāiznīcina pilnībā, jo starp taisnajiem un samaitātajiem taču nevar būt nekādu kompromisu. Ideālā variantā ienaidnieks tiek uzveikts ar godājamiem līdzekļiem. Bet, ja tu nīsti ienaidnieku, kurš iemieso sevī maldus, šajos apstākļos ir attaisnojams arī tas, ka tu sit viņus visus bez izšķirības.

Daudzajos gadsimtos par krusta karotāju pretiniekiem musulmaņu vietā kļuvuši katoļi, vēlāk tie bijuši franču revolucionāri, vācu vai sabiedroto armijas karavīri, komunisti. Bet krusta karu ideja saglabājusies nemainīga. 1649. gadā pēc Droedas nopostīšanas un tās iedzīvotāju nogalināšanas Olivers Kromvels priecājās par "taisnīgo Dieva sodu pār tiem barbariskajiem [īru] neliešiem". Pirmā pasaules kara laikā Londonas bīskaps mudināja jaunos angļu karavīrus: "Nogalināt vāciešus – nogalināt viņus ne jau nogalināšanas dēļ, bet lai glābtu pasauli, nogalināt labos, tāpat kā sliktos, nogalināt jaunus vīrus un vecus... Es to redzu kā attīrīšanās karu. Ikvienu, kurš krīt karā, es uzskatu par mocekli."

Par krusta kariem vecāka, kaut arī ne tuvu tik populāra, ir otrā pieeja – "taisnīgs karš". Kaut arī šī doma sakņojusies romiešu stoiķu filozofijā, Ambrozijs un Augustīns 4. gs. beigās "taisnīgo karu" izvēlējās par kristiešu risinājumu karu problēmai. Akvīnas Toms, spāņu dominikānis Fransisko de Viktorija un holandiešu protestants Hugo Grocijs šo ideju attīstīja tālāk.

"Taisnīgā kara" teorija tika radīta, lai nodrošinātu vairākus kritērijus, pēc kuriem vadoties zināmās situācijās varēja tikt apsvērta kara iespējamība. Daži no kritērijiem saistīti ar kara izcelšanos. Vai kara cēloņi ir taisnīgi (piemēram, neapstrīdams nodarījums, kas jāatriebj)? Vai ir izmēģināti itin visi saprātīgie līdzekļi, lai nolīdzinātu vainu bez asinsizliešanas? Vai karu pieteiks likumīgas varas pārstāvis? Citi kritēriji attiecas uz karadarbības metodēm. Vai tiks lietoti tikai un vienīgi likumīgi un morāli tīri līdzekļi? Vai iespējamie kara postījumi būs mazāki par sākotnējo nodarījumu? Vai iespējams gūt panākumus?

Ja atbildes uz šiem jautājumiem ir apstiprinošas, tad kara pieteikšana ir taisnīga. Diemžēl no nogalināšanas izvairīties neizdosies. Bet Augustīns uzsvēra, ka šāds uzskats nav pretrunā ar ienaidnieka mīlēšanu. Visu izšķir cīnītāju sirdīs glabātā mērķa cēlums.

Rietumu karavīrs, kurš piedalījies Ceturtajā krusta karā. Zīmējums pēc Ravennas katedrāles 13. gs. mozaīkas

Olivers Kromvels, kas pēc Anglijas pilsoņu kara kļuva par Anglijas lordprotektoru. Savu slikto slavu viņš izpelnījies ar katoļticīgo iedzīvotāju noslepkavošanu Droedā un Veksfordā (Īrija), kad tie atteicās padoties uzbrūkošajai armijai.

Kaut arī šie "taisnīgā kara" kritēriji var izskatīties pavisam vienkārši, praksē tos lietot bieži vien izrādījies sarežģīti. Augustīna pieņēmums, ka jebkurā konfliktā taisnība būs vienā pusē, ir acīmredzami maldīgs. Katrā ziņā "taisnīgums" ir stipri stiepjams jēdziens. Tikai retos gadījumos bijis nešaubīgi skaidrs, kuram piemīt tādas spriešanas spējas un nepieciešamā objektivitāte, lai izlemtu, kas konkrētajā situācijā ir "taisnīgi". Realitātē lēmumus par "taisnīgumu" gandrīz vienmēr pieņēmusi strīdā ieinteresētā puse. Un tā savukārt izmantojusi "taisnīgā kara" kritērijus tikai tādēļ, lai attaisnotu karus, kuros jau ir iesaistījusies. Piemēram, 16. gs. beigās notikušajos spāņu-holandiešu karos abas puses gudri nodemonstrēja, ka taisnība ir *viņu* pusē.

Cīņas karstumā ir grūti nodrošināt, lai tiktu izmantoti tikai morāli atļauti un likumīgi līdzekļi. Kristiešu karavīrus bieži vien pārmācis nogurums un pārlieks sasprindzinājums. Nežēlība tādās reizēs ir nenovēršama. Kāds britu novērotājs komentēja galējības Sommas kaujā: "Ja cilvēks sācis nogalināt, viņu nevar vienkārši izslēgt kā motoru."

Trešā un vecākā kristiešu pieeja karam ir pacifisms. Pirmos trīs gadsimtus Kristīgā baznīca bija pacifistiski noskaņota. Tolaik kristieši savienoja vienkāršu paklausību Jēzus vārdiem ("Mīliet savu ienaidnieku", Mt 5:44); "Bāz savu zobenu viņa vietā", Mt 26:52) ar īstu starptautiskas vienotības garu (Kristieši "visus mīl kā brāļus", "Kristus dzīvo arī starp barbariem"). Turklāt kristiešus atbaidīja elkdievība, kas plaši tika piekopta romiešu armijā.

Patiesībā agrīnie kristieši nebūt nebija tik pārliecināti pacifisti, kā varētu šķist, lasot teoloģisko literatūru. Līdz 3. gs. leģionos dienēja arī kristieši. Tomēr domājams, ka vairums šo kristiešu karavīru aprobežojās tikai ar policijas pienākumu pildīšanu. Daudzi karavīri pēc pievēršanās kristīgajai ticībai pameta armiju. Tūras Mārtiņš 339. gadā pēc nokristīšanās iesaucās: "Es esmu Kristus kareivis, un man nav atļauts karot."

Pēc Konstantīna uzvaras 4. gs. sākumā šis agrīno kristiešu pacifisms strauji atmira. 392. gadā imperators Teodosijs pasludināja kristietību par vienīgo oficiālo impērijas reliģiju, un 416. gadā visas nekristiešu daļas tika padzītas no romiešu armijas. Tikai daži mūki un ubagi saglabāja savus pacifistiskos uzskatus, līdz šo kustību atkal atdzīvināja valdensi 13. gs. Itālijā un "čehu brāļi" 15. gadsimtā.

Reformācijas kustībā pie pacifisma pirmie atgriezās anabaptisti. Daudzi no viņu svarīgākajiem principiem sasaucās ar agrīno Baznīcu teologu uzskatiem. Bet anabaptisti tos papildināja ar diviem jauniem principiem. Pirmkārt, viņi noraidīja valdības oficiālu iejaukšanos Baznīcas reformās un, otrkārt, pastāvēja uz to, ka kristietis ir aicināts dalīties Kristus ciešanu pilnajā mīlestībā pret ienaidnieku.

Anabaptisti aicināja visus ticīgos iesaistīties atjaunotā sabiedrībā, kurā "grēku nožēlu parāda jauna dzīve Kristū". Tautas turpinātu karot, bet "atdzimušie neietu karā". Vieni anabaptisti mēģināja piedalīties valdības darbā, citi savukārt centās izvairīties no jebkuras saskares ar civilo kārtību. Gadsimtiem ilgi anabaptisti bija spiesti bēguļot nežēlīgu vajāšanu dēļ. Anabaptistu mācība turpinājusi veidot menonītu un brāļu draudžu locekļu dzīvi un uzskatus un pavisam nesen ietekmējusi "Jauno evaņģēlisko" kustību Amerikas Savienotajās Valstīs.

17. gs. vidū Anglijā pacifisms parādījās vēl citā veidā – Draugu

Martins Luters Kings bija viens no kristīgās nevardarbīgās pretošanās idejas aizstāvjiem. Attēlā viņš redzams 10 000 dalībnieku liela gājiena priekšgalā, kas 1965. gada martā devās uz Montgomeri. Demonstrācijas mērķis bija cīnīties par Amerikas Savienoto Valstu melnādaino pilsoņu tiesībām.

biedrībā. Kvēkeri uzskatīja, ka karš notiek starp labā un ļaunā spēkiem. Cīņā, kuru dēvēja par "Jēra karu", viņi visus spēkus veltīja, mīlestības pilnā un nevardarbīgā veidā cīnoties pret "tumsas varu". Draugu biedrība bija pārliecināta par uzvaru, jo tās locekļi bija piedzīvojuši Dieva gaismas un patiesības uzvaru pār viņu dumpīgumu. Tādēļ "draugi" paļāvās uz šo varu, ka tā apgaismos ikvienu cilvēku, ieskaitot viņu ienaidniekus. Līdz 17. gs. beigām kvēkeru attieksme pret mieru jau bija piedzīvojusi pārmaiņas. Virsroku guva humānas dabas problēmas – kara bezjēdzīgums, ekonomiskie zaudējumi un nevainīgu cilvēku kropļošana. Tagad Draugu biedrība varēja vērsties pie ļaudīm, kuru ētika balstījās uz citādiem uzskatiem. Sākumā kvēkerus vajāja, bet vēlāk viņi bija mēģinājuši ietekmēt valdības darbu. Dažkārt, piemēram, Pensilvānijā koloniālisma laikā un vēlāk daudzās starptautiskās institūcijās, viņi visai sekmīgi darbojušies pārvaldē.

20. gs. 20. un 30. gados izveidojās vēl viens kristīgā pacifisma novirziens – liberālie protestanti. Pirmais pasaules karš vēl visiem bija dzīvā atmiņā. Tā bezjēdzība, brutalitāte un neatrisinātās problēmas nodrošināja liberāļus ar veselu arsenālu pretkara argumentu. Taču viņi dalījās gan pozitīvi, gan negatīvi noskaņotajos. Liberāļi bija pārliecināti, ka cilvēce spēj racionāli risināt starptautiskus konfliktus ar mierīgiem līdzekļiem, it īpaši

liekot lietā tādus jaunus politiskus instrumentus kā Tautu līga.

Atšķirībā no pirmajiem kristiešiem un anabaptistiem viņi uzskatīja: ja karš ir nepareizs no morāles viedokļa, tad noteikti jābūt iespējai dzīvot bez tā. Tādēļ izplatīts liberāļu lozungs kā iespējamu politisko procedūru aizstāvēja "kara kā nacionālās politikas instrumenta noliegumu". Ar savām politiskajām aktivitātēm liberāļi cerēja noārdīt politiskās un nacionālo valstu robežas. Šīs cerības nepiepildījās, jo Ādolfa Hitlera parādīšanās uz politiskās skatuves izbeidza liberālā pacifisma kā masu kustības pastāvēšanu.

Gados, kas aizritējuši pēc Otrā pasaules kara, daudzi kristīgie pacifisti izmanto jaunas metodes, kā ar nevardarbīgu rīcību sasniegt noteiktus politiskus mērķus. Nesadarbošanās, boikots vai demonstrācijas nebija nekas jauns, šie paņēmieni kā līdzekļi protesta paušanai bija jau izmantoti daudzus gadsimtus. Bet Mahatma Gandijs un Martins Luters Kings popularizēja tos kā konflikta konstruktīvas risināšanas instrumentus. Nevardarbīgās cīņas atbalstītāji uzsver, ka šīs metodes atšķirībā no vardarbības nedehumanizē vai neatsvešina pretinieku. Tāpat tās pretēji karadarbībai atomlaikmetā nedraud iznīcināt cilvēku rasi. Minēto iemeslu dēļ nevardarbīgās cīņas metodes ļoti rūpīgi pētījuši militārie stratēģi un arī aktīvie pacifisti.

Izņemot pirmos trīs Baznīcas vēstures gadsimtus, pacifisms vienmēr bijis kristiešu mazākuma pārliecība. Tāpēc pacifisti jutuši kārdinājumu bēgt no aktīvas darbības pasaules jautājumu risināšanā, vajāšanas bieži spiedušas viņus atkāpties. Daudziem pacifistiem piemīt tendence būt paštaisni bezatbildīgiem. Tomēr viņi nemitīgi uzdevuši vienu jautājumu, kuram citādi varbūt vispār nebūtu pievērsta uzmanība: "Kurā vietā Dievs pasaulē darbojas vispirms – pie varenajiem vai Baznīcā?" Bieži – dažkārt taisnīgi – pacifistiem pārmests, ka viņi bauda sabiedrības labumus, neieguldot savu daļu tās aizstāvībā. Tomēr, kopumā ņemot, pacifisma kustība bijusi ciešanu pilna. Pat vēl 20. gs. 70. gados savas pārliecības kristīgie aizstāvji smaka Padomju Savienības un Spānijas cietumos. Daudzi pacifisti ticējuši cilvēka pilnībai. Reizēm viņi nav vēlējušies atzīt cilvēka grēka ekstrēmo dabu, un tas viņu uzskatiem piešķīris nerealitātes pieskaņu. Bet, raugoties uz līķu kalnu kristīgās pasaules vēsturē – par iespējamām atombriesmām, kas draud iznīcināt visu cilvēci, nemaz nav vērts pieminēt –, jādomā, cik īsti reāla tad ir realitāte vai cik īsti taisnīgs ir karš, kuru sludina "taisnīga kara" un krusta kara atbalstītāji.

OTRĀ NODAĻA

KRISTĪGĀS TICĪBAS IZCELŠANĀS (1.–325. G.)

56 Laika skala: Kristīgās baznīcas veidošanās periods

57 **BAZNĪCA AUG. NO JERUZALEMES LĪDZ ROMAI**

59 Karte: Romas impērija
60 Pēteris
62 Pāvils
64 Kartes: Kristietības izplatīšanās
67 "Tie kristieši"
69 Agrīnā kristietība arheoloģijas atklājumu gaismā
71 Reliģija Romā
73 Mīkla
74 Romiešu reliģija
78 Labās vēsts izplatīšanas metodes

82 **IZAICINĀJUMS TICĪBAI**

83 Ignātijs no Antiohijas
85 Nerona nāves izrādes
87 Montānisti
89 Novaciāņi
91 Perpetuja
93 Kipriāns un Ziemeļāfrika
94 Justīns Moceklis
96 Gnostiķi
98 Manihejisms
100 Irinejs

101 **AGRĪNO KRISTIEŠU TICĪBA**

104 Markions
107 Origens
112 Tertulliāns
123 Kā pirmie kristieši pielūdza Dievu
124 Ebreju Lieldienas
126 Romas Klements
128 Dievkalpojums 2. gs. Romā
129 Pamācības dievlūgšanā un vadīšanā
130 Jaunās Derības ceļš līdz mūsdienām
131 Manuskriptu saglabāšana
133 Vai uz tekstiem var paļauties?
134 Tabula: Agrīnās Kristīgās baznīcas Jaunās Derības kanona attīstība

KRISTĪGĀS BAZNĪCAS VEIDOŠANĀS PERIODS

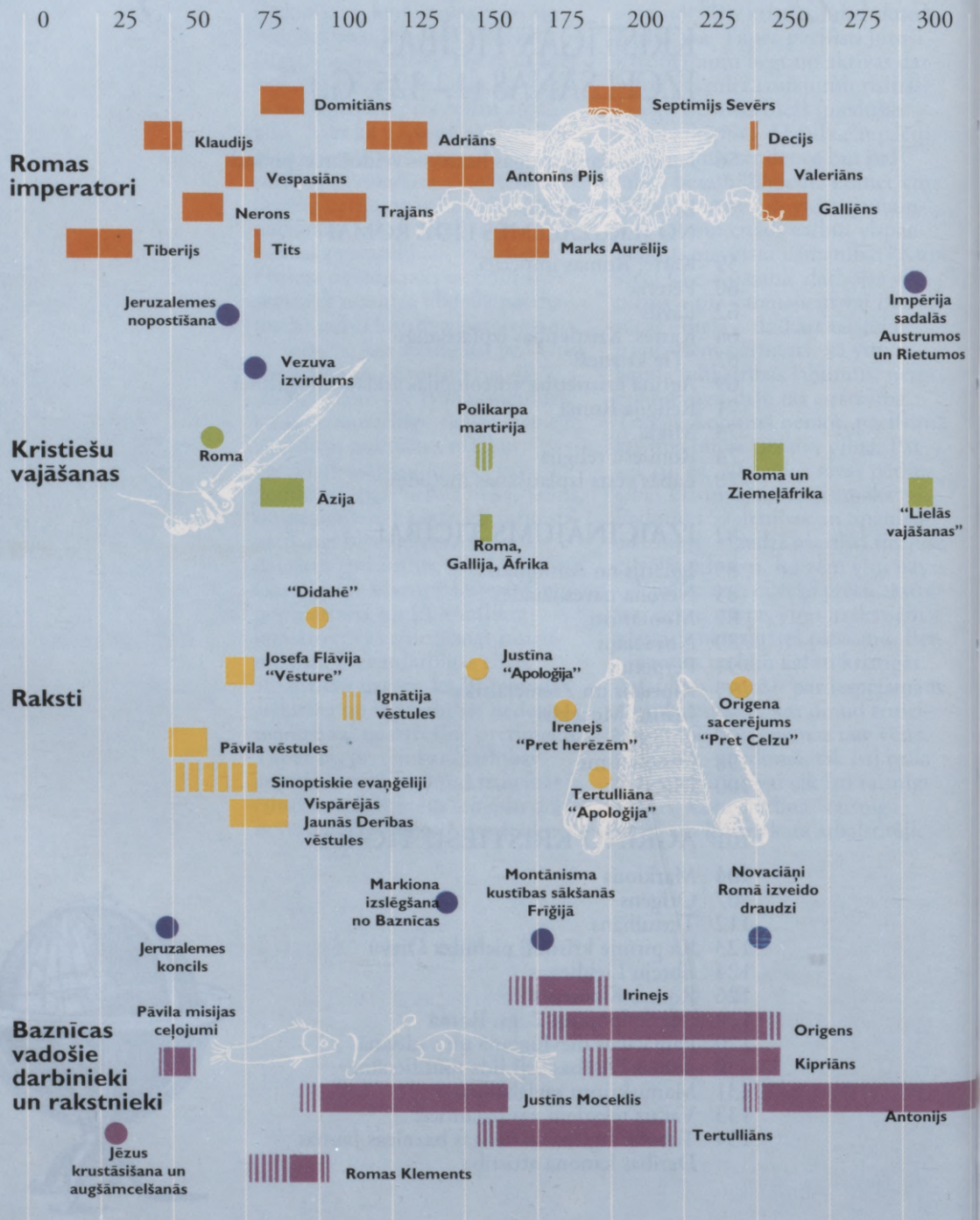

BAZNĪCA AUG. NO JERUZALEMES LĪDZ ROMAI

V. Vords Gesks

Jeruzalemē 30. gadā pēc Kr. Romas varasvīri pēc pūļa pieprasījuma piesprieda Jēzum nāvessodu par musināšanu. Ne visai daudzsološs sākums jaunai reliģijai!

Bet pēc trim dienām pilsētā izplatījās runas, ka Jēzus ir dzīvs, ka Viņš ir augšāmcēlies no mirušiem. Daži no Jēzus tuvākajiem sekotājiem pat apgalvoja, ka Viņu redzējuši. Septiņas nedēļas vēlāk tajā pašā pilsētā, kur Jēzu sita krustā, tautai drosmīgi tika izziņots augšāmcelšanās notikums. Tam bija satricinošas sekas – tūkstošiem jūdaistu un ebreju konvertītu, kas no citām Romas impērijas daļām bija ieradušies Jeruzalemē, lai apmestos te uz dzīvi vai paviesotos, noticēja, ka Jēzus ir dzīvs un ka viņa krusta nāve patiesībā ir Dieva plāna sastāvdaļa cilvēces glābšanai. Turpmāko nedēļu un mēnešu laikā šai ticībai pievienojās vēl daudzi cilvēki.

Tā grāmatā "Apustuļu darbi" aprakstīta Kristīgās baznīcas dzimšana.

Jēzus uzdevums mācekļiem

Pirmajās dienās pēc augšāmcelšanās Jēzus tikās ar dažiem no saviem sekotājiem. Pēc šīm tikšanās reizēm ar augšāmcēlušos Jēzu apustuļus neviens vairs nespēja pārliecināt, ka viņi tikai iztēlojušies piepildāmies dievbijīgas cerības. Viņi nebija redzējuši mānu, viņi patiešām bija *redzējuši* savu skolotāju, un viņš bija dzīvs uz mūžīgiem laikiem!

Jēzus bija viņiem izskaidrojis agrāk nesaprotamus jautājumus,

Jēzus laikā Jeruzalemes galvenā dominante bija Hēroda templis. Pēc jūdu sacelšanās, kas sākās 66. gadā pēc Kr., romiešu karavadonis Tits iznīcina nocietinājumus un Templi. Mūsdienās no Olīvu kalna ļoti labi redzams musulmaņu "Klinšu kupols" (*Kubat as Sahras* mošeja), kas uzcelts Hēroda tempļa vietā.

piemēram, ka pirms ieiešanas godībā Jēzum bijis nepieciešams ciest un mirt. Augšāmcelšanās notikuma un Jēzus skaidrojumu gaismā krusts ieguva mūžīga cēluma oreolu, par spīti to cilvēku ļaunumam, kas bija atbildīgi par Kristus nāvi.

Tomēr Jēzus ne tikai atjaunoja mācekļu ticību un parādīja jaunā gaismā nāves nozīmi, bet paveica vēl ko vairāk. Viņš deva mācekļiem uzdevumu nest pa visu pasauli labo vēsti un stāstīt, ko Dievs gribējis, sūtot viņu glābt cilvēku dzimumu. Bet viņi nebūs vieni. Jēzus apsolīja apustuļiem Dieva Svēto Garu, kas dos viņiem spēku (Mt 28, Lk 24 un Apd 1).

Svētā Gara nākšana

Daži autori izteikuši domu, ka "Apustuļu darbu" grāmatu labāk būtu saukt par "Svētā Gara darbu" grāmatu. Šī Bībeles daļa

Skats no Jeruzalemes mūra

Kad Jēzus sekotāji ieradās pie kapa, viņi redzēja, ka akmens novelts no ieejas un mirušais ir pazudis. Šim 1. gs. kapenēm Nācaretē ir līdzīgs ieejai priekšā aizveļams akmens.

stāsta par apsolītā Svētā Gara nākšanu un to, kā pirmie kristieši dažādās Romas impērijas daļās liecināja par savu Kungu.

"Apustuļu darbos" izlasāmais atklāj tikai daļu no kopējās ainas. Tur stāstīts tikai par dažām nozīmīgām baznīcām un atsevišķiem darbiniekiem – īpaši par Pēteri (galveno personu no 1. līdz 12. nodaļai) un Pāvilu (kurš priekšplānā izvirzās no 13. līdz 28. nodaļai). Tomēr "Apustuļu darbi" dod skaidru ieskatu agrīnās kristietības attīstības modelī un kopā ar Jaunās Derības vēstulēm nodrošina lielāko daļu no faktiem, kas zināmi par Evaņģēlija izplatību 1. gadsimtā.

Bet, galvenais, "Apustuļu darbi" uzsver, ka Svētā Gara spēks deva iespēju mācekļiem nest pasaulē pārliecinošas liecības. Neliels pulciņš nomāktu un vīlušos vīriešu un sieviešu piepeši pārvērtās par drosmīgu un dedzīgu evaņģēlistu grupu. Viņi sāka strādāt Jeruzalemē, bet drīz vien jau darbojās arī citos centros. Pēc trīsdesmit gadiem jaunā ticība bija sasniegusi gandrīz visus Romas impērijas austrumu daļas nostūrus un droši vien izplatījusies vēl tālāk, arī uz rietumiem, līdz pašai Romai.

Jeruzalemes kristieši

Neskatoties uz Jēzus doto uzdevumu sludināt labo vēsti visā pasaulē, vairums viņa sekotāju, kas dzīvoja Jeruzalemē, no sākuma aprobežojās tikai ar jūdaistu evaņģelizāciju. Taču arī šis darbības lauks nemaz nebija tik ierobežots, kā varētu likties, jo Jeruzalemē uz lielākajiem reliģiskajiem svētkiem regulāri pulcējās tūkstošiem jūdaistu, daudzi pat apmetās te uz pastāvīgu dzīvi, lai arī, bez šaubām, saglabāja saites ar dzimtajām pilsētām (piemēram, Pāvila ceļabiedrs Barnaba). Droši vien, tieši pateicoties šiem agrīnajiem nezināmajiem jūdaistu konvertītiem, jau pirmajos gados kristīgā ticība izplatījās pa visu impēriju un vēl tālāk, kaut arī "Apustuļu darbos" par to rakstīts maz.

Taču Jeruzalemes kristiešu vidū bija arī daži tālredzīgāki cilvēki. Viņi aptvēra Jēzus pēdējā novēlējuma pilnu nozīmi un mēģināja izplatīt labo vēsti ārpus ortodoksālo jūdaistu loka. Viens no mācekļiem, vārdā Stefans, skaidrāk par citiem redzēja to, ka ticība domāta visiem cilvēkiem, un to, ka saites ar jūdaismu nenovēršami satrūks. Viņš piederēja pie jūdaistu grupējuma, ko sauca par hellēnistiem, – viņi runāja grieķiski un bija pieņēmuši brīvāku dzīves stilu nekā konservatīvie jūdaisti. Stefans savas drosmīgās sludināšanas dēļ nonāca konfliktā ar Sinedrija vadītājiem. Tā rezultātā pēc ātras tiesas Stefanam izpildīja nāvessodu. Šis notikums

izraisīja vispārēju vajāšanu vilni pret Jeruzalemes kristiešiem, īpaši – pret hellēnistiem.

Labā vēsts sasniedz Samariju un Antiohiju

Vajāšanu dēļ daudzi kristieši bija spiesti bēgt no Jeruzalemes, bet, kur vien viņi devās – pa visu Jūdejas provinci un uz Samariju –, viņi nesa labo vēsti par Jēzu. Vēl kāds hellēnists – Filips – rādīja piemēru, aktīvi evaņģelizēdams nicināto samariešu vidū, kuri bija neortodoksālie jūdaisti un tika uzskatīti par zemākas šķiras cilvēkiem. Filipa darba rezultātā notika masveida pievēršanās kristietībai.

Citi kristieši, ar ievērojamiem panākumiem sludinot Jēzus vēsti, devās uz piekrasti – Kipru un trešo lielāko impērijas pilsētu – Sīrijas Antiohiju. Tieši metropolē, Antiohijā, pirmo reizi notika revolucionāras nozīmes notikums, kad kādi no anonīmajiem Jeruzalemes bēgļiem evaņģelizēja neebrejus (gojus). Jeruzalemes kristieši šādu rīcību uzņēma visai noraidoši. Tā pilsēta, kurā Jēzus sekotājus pirmo reizi nosauca par kristiešiem, arī bija Antiohija.

Sākuma gados Pēteris darbojās tikai savā dzimtenē, evaņģelizējot savu tautiešu vidū. Pienāca reize, kad viņš bija spiests sludināt tikai neebrejiem, un viņš to darīja ļoti nelabprāt. Pēterim vajadzēja vismaz desmit gadus, lai saprastu, ka Evaņģēlijs dots visiem cilvēkiem. Tieši kādreizējam kristietības pretiniekam nācās kļūt par neebreju evaņģelizācijas entuziastu un bruģēt ceļu ebreju un neebreju integrācijai vienotā kopienā.

Pāvils – paraugmisionārs

Mēs Saulu no Tarsas pazīstam labāk nekā Pāvilu. Sauls bija viņa ebreju vārds, bet Pāvils – romiešu

Antiohija pie Orontas upes 1. gs. pēc Kr. bija nozīmīgs tirdzniecības centrs un romiešu provinces Sīrijas galvaspilsēta. No vietas, kur atradās pirmā zināmā baznīca Antiohijā, paveras skats uz mūsdienu pilsētu Antakju (Turcija).

PĒTERIS

Maikls A. Smits

Pēteris dzimis Betsaidā, Galilejas ezera krastā. Viņa tēvs Jānis, kurš arī bija zvejnieks, nosauca dēlu par Šimani. Pēteris kopā ar sievu, brāli un sievasmāti dzīvoja Kapernaumā, kad brālis Andrejs pirmo reizi iepazīstināja viņu ar Jēzu. Drīz vien Pēteris kļuva par Jēzus divpadsmit tuvāko sekotāju pulciņa vadoni un bieži runāja viņu vārdā. Viņš arī pirmais publiski paziņoja, ka Jēzus ir Mesija. Tas notika Filipa Cēzarejā. Jēzus deva viņam vārdu Pēteris (aramiešu valodā Kēfa), kas nozīmē "klints". Būdams straujš un karstasinīgs, Pēteris sacīja, ka ir gatavs mirt kopā ar Jēzu. Taču naktī, kad Jēzu sagūstīja, Pēteris trīs reizes noliedza, ka pazīst Viņu. Pēteris kā viens no pirmajiem satikās ar augšāmcēlušos Jēzu, kurš atjaunoja viņu vadītāja lomā. Pēc Jēzus debesbraukšanas Pēteris meklēja Jūdam aizstājēju apustuļu pulciņā un bija arī galvenais sludinātājs, kad Vasarsvētkos mācekļus aplaimoja Svētais Gars. Baznīcas sākumposmā Pēteris un Jānis uzņēmās vadību, sodīja Ananiju un Sapfiru par ticīgo maldināšanu, dziedināja un sludināja, īpašu uzmanību veltot misijai Samarijā.

Vēlāk Pēteris redzēja vīziju, kas pamudināja viņu doties misionāra ceļojumā, lai nestu labo vēsti neebrejiem. Kaut arī Pēteris pret šo riskanto pasākumu izturējās piesardzīgi un Antiohijas konsekvento jūdaistu kristiešu kritikas dēļ sāka šaubīties, viņš tomēr atzinīgi vērtēja Pāvila darbu ar neebrejiem un pilnībā to atbalstīja Jeruzalemes koncilā (kurš atzina visus jūdaistu konvertītus, neuzspiežot viņiem bargos jūdaistu likumus). Ķēniņš Hērods Agripa I (valdīja 41–44 pēc Kr.) Pēteri ieslodzīja cietumā, bet naktī pirms nāvessoda izpildīšanas viņš brīnumainā kārtā izbēga.

Pāvils dzimis Tarsā (tagad Turcijas dienvidos). No romiešu pilsētas nav saglabājies gandrīz nekas, tikai šī arka.

vārds jeb iesauka. "Apustuļu darbos" viņš pieminēts kā viens no bargākajiem kristiešu vajātājiem pēc Stefana nāves. Kādu laiku Pāvils bija agresīvi noskaņots pret kristiešu kustību, bet pienāca brīdis, kad visdedzīgākais vajātājs kļuva par galveno lieciniekuaugšāmceltajam Kristum. Šīs pārvērtības notika tāpēc, ka Pāvils ceļā uz Damasku personīgi satika Jēzu. Zināmu laikposmu nodzīvojis Arābijā, Pāvils atgriezās Tarsā (netālu no mūsdienu Turcijas dienvidaustrumu piekrastes). Iespējams, ka nākamos desmit gadus viņš pavadījis šajā pilsētā, sludinot Evaņģēliju.

Kad Jeruzalemes kristieši sūtīja vīru vārdā Barnaba apciemot Antiohijas kristiešus, viņš par palīgu paņēma sev līdzi Pāvilu no Tarsas. Ar šo ceļojumu sākas labi dokumentētā Pāvila dzīves daļa, kas izrādījās tik nozīmīga kristietības izplatībai.

Pāvils ātri vien izvirzījās par līderi spēcīgā kristiešu grupējumā Antiohijā, kas kļuva par placdarmu labi izstrādātai nejūdu evaņģelizācijas kampaņai. Jeruzaleme savu izcilo stāvokli pasaules kristiešu sabiedrībā saglabāja līdz 70. gadam pēc Kr., kad romiešu armija pilsētu nopostīja. Pāvils pēc katra misionāra ceļojuma ārzemēs atskaitījās Jeruzalemes kristiešiem, bet patiesībā kristietības attīstības perspektīvas galvenokārt iezīmēja Antiohijas baznīca.

Pāvils ideāli atbilda visiem noteikumiem, lai izveidotos par dižāko no misionāriem. Viņš piederēja trijām pasaulēm –

Turpmākais Pētera darbības ceļš ir neskaidrs. Iespējams, ka viņš strādājis Mazāzijā, varbūt apmeklējis Korintu, bet pēdīgi apmeties uz dzīvi Romā. Sevi Pēteris nosauca par "līdzvecāko", kas varētu nozīmēt to, ka viņš bija viens no Baznīcas vadītājiem, bet ne vienīgais. Divas Jaunās Derības vēstules nes Pētera vārdu, un ir ļoti iespējams, ka no viņa informāciju smēlies Marka evaņģēlija autors. Valda uzskats, ka Pēteris miris mocekļa nāvē apmēram 64. gadā pēc Kr. Romā, laikā, kad Nerons vajāja kristiešus.

Kaut arī Romā Pēteris nenodibināja Baznīcu, viņa martirijs impērijas galvenajā pilsētā nodrošināja Baznīcai lielu prestižu. Pāvila saistība ar Baznīcu cēla tās nozīmību, un vēlāk Romas Baznīca pasludināja sevi par galveno impērijas rietumos un vienīgo, kurai ir neapšaubāmas apustuliskas saknes. Ap 200. gadu pēc Kr. sāka veidoties Pētera un Pāvila kults. Imperatora Konstantīna laikā jau tika uzskatīts, ka Pētera martirijs noticis vietā, kur tagad atrodas Sv. Pētera bazilika Vatikānā. Neseni arheoloģiskie izrakumi atklājuši Pēterim par godu celtu svētnīcu, kuras vecumu lēš ap 2. gs. beigām. Pāvesta Leona Lielā laikā (440–461) Pēteri godināja vēl vairāk. Romas pāvesti apgalvoja, ka viņi garīgā ziņā cēlušies no Pētera, divpadsmit mācekļu vadītāja.

Pēterim tiek piedēvēti vairāki apokrifiskie darbi. 190. gadā pēc Kr. Rosā (netālu no Antiohijas) tika aizliegts "Pētera evaņģēlijs", tāpēc ka tajā saskatīja herētiskas tendences. Arī "Pētera apokalipse", kurā dots uzskatāms elles apraksts, un "Pētera darbi", kurā it kā esot stāstīts par viņa mocekļa nāvi, datēti ar 2. gs. otro pusi.

Sākumā Pēteris pelnīja iztiku, Galilejas ezerā zvejodams zivis. Viņa dzimtās pilsētas vārds Betsaida nozīmē "tīklu vieta" vai "zvejošana".

ebreju, grieķu un romiešu. Viņa vecāki bija ortodoksāli jūdaisti, kas mājās runāja ebreju valodā un stingri ievēroja jūdaistu tradīcijas. Viņiem tik ļoti rūpēja dēla reliģiskā audzināšana, ka jau agrā bērnībā viņi sūtīja Pāvilu uz Jeruzalemi (iespējams, ka viņš dzīvojis pie savas vecākās precētās māsas). Jeruzalemē Pāvils apguva savas tautas tradīcijas un vēlāk mācījās pie Gamaliēla Vecākā, viena no tālaika ievērojamākajiem rabīniem.

Bet Pāvils bija mantojumā saņēmis arī grieķu kultūru, kas caurvija Vidusjūras reģiona austrumu apgabalu kultūru pēc Aleksandra Lielā (335–323 pr. Kr.) iekarojumiem. Vēlāk Pāvils savu lielisko grieķu valodas prasmi demonstrēja Pastorālajās vēstulēs (1. un 2. vēstule Timotejam un Titam), kuras var pieskaitīt pie grieķu literatūras klasikas darbiem.

Turklāt Pāvils bija Romas impērijas pilsonis, un kā tādam viņam bija tiesības uz īpašu pārvietošanās brīvību, aizsardzību ceļojuma laikā un pieeju augstākajiem sabiedrības slāņiem. Tāpēc viņš mira no zobena cirtiena, nevis pie krusta, jo tāda bija romiešu privilēģija.

Pāvila sasniegtais

Pāvila misionāra sasniegumi ir nenovērtējami. Par laika periodu no 35. līdz 45. g. pēc Kr. trūkst skaidru ziņu, bet nākamo desmit, divpadsmit gadu laikā viņa darbības mērogi ir neaptverami. Posmā starp 47./48. g. pēc Kr.

PĀVILS

Maikls A. Smits

"Maza auguma, spēcīgas miesasbūves vīrs ar kopā saaugušām uzacīm, prāvu degunu, bez matiem, līkām kājām, taču pilns žēlastības; jo reizēm viņš izskatījās kā cilvēks un reizēm viņam bija eņģeļa seja."

Pāvila raksturojums. 2. gs.

Pāvils dzimis jūdu ģimenē Tarsā. Viņa vecāki bija Romas impērijas pilsoņi. Būdams pārliecināts farizejs, Pāvils jau jaunībā izcēlās ar savu ortodoksālo ticību un naidu pret kristiešiem. Viņš bija piedalījies Stefana nomētāšanā ar akmeņiem. Augstais priesteris viņu sūtīja uz Damasku arestēt kristiešus. Pa ceļam Pāvils redzēja augšāmceltā Kristus vīziju un pievērsās kristīgajai ticībai. Viņš uz laiku zaudēja redzi, iedraudzējās ar kādu kristieti vārdā Ananija un pēc izdziedināšanas sāka sludināt Kristus mācību Damaskā. Tomēr Pāvila dzīvībai vairākkārt draudēja briesmas, tāpēc viņam nācās bēgt. Viņu pāri pilsētas mūrim nolaida grozā. Kādu laiku nodzīvojis Arābijā, Pāvils, iespējams, atgriezās Damaskā, bet pēc tam devās uz Jeruzalemi, kur iedraudzējās ar Barnabu un tika iepazīstināts ar Pēteri. Jūdaisti joprojām apdraudēja Pāvilu, tādēļ viņš bija spiests atkal bēgt un atgriezties Tarsā.

Šādas ainavas (mūsdienu Turcija) pavērās Pāvila un viņa ceļabiedru acīm, viņiem dodoties grūtajā misijas ceļā.

Sekoja apmēram desmit gadus ilgs laikposms, par kuru ir maz informācijas, bet Pāvils noteikti turpinājis aktīvi darboties kristīgajā darbā. To pierāda fakts, ka laikā, kad Antiohijā notika aktīva neebreju pievēršana kristietībai, Barnaba aicināja Pāvilu no Tarsas pievienoties viņam šajā darbā. Vācot līdzekļus badacietējiem, Pāvils atkal ieradās Jeruzalemē, kur ar Pēteri pārsprieda neebreju atgriešanas misijas darbu. Tad sākās Pāvila misionāra darbs, kas padarīja viņu par 1. gs. ievērojamāko kristiešu misionāru. Kopā ar Barnabu un Jāni Marku viņi devās uz Kipru un Mazāziju, ceļā dibinot vairākas Baznīcas. Pēc atgriešanās Antiohijā Pāvilam izvērtās nopietnas nesaskaņas ar Pēteri par jautājumu, cik lielā mērā neebrejiem, kļūstot par kristiešiem, jāpieņem jūdaistu tradīcijas. Tomēr šī problēma drīz vien tika atrisināta Jeruzalemes koncilā (Apd 15).

Pāvils atkal devās ceļā, šoreiz viņam līdzi gāja Sīla. Ceļotāji cauri Mazāzijai iegāja Maķedonijā. Turpinājās veiksmīgs misionāra darbs, īpaši tas sakāms par Maķedoniju, Korintu un Efesu. Pēc kārtējā Jeruzalemes apmeklējuma Pāvils devās evaņģelizācijas ceļojumos kopā ar Timoteju, pēdīgi viņš atgriezās Jeruzalemē ar pilsētas trūcīgajiem kristiešiem savāktu naudu. Pāvilam ierodoties pilsētā, viņu sagrāba jūdaistu pūlis, un misionārs būtu ticis nolinčots, ja nekavējoties nebūtu iejaukusies romiešu karavīru vienība. Gubernators Fēlikss drošības dēļ divus gadus turēja gūstekni apcietinājumā Cēzarejā. Fēliksa pēctecis Fēsts ieteica Pāvilu tiesāt Jeruzalemē. Taču Pāvils atteicās stāties neobjektīvas tiesas priekšā un vērsās pēc taisnības pie Romas imperatora. Pāvilu sargu pavadībā veda uz Romu. Kuģis, ar kuru viņi brauca,

pie Maltas piedzīvoja katastrofu. Pēc diviem Romā pavadītiem gadiem (ar šo brīdi beidzas stāstījums "Apustuļu darbos") Pāvils, domājams, turpināja misionāra darbu, līdz otrajā Romas apmeklējuma reizē 64. gadā pēc Kr. Nerona vajāšanu laikā mira mocekļa nāvē.

Tās Pāvila vēstules, kas saglabājušās, atrodamas Jaunajā Derībā. Vēstule galatiešiem droši vien sarakstīta pirms Jeruzalemes koncila. Abas vēstules tesalonīkiešiem datējamas ar Pāvila pirmo ceļojumu uz Grieķiju; Vēstule romiešiem un abas vēstules korintiešiem rakstītas otrajā uzturēšanās reizē Grieķijā, pirms Pāvila aresta Jeruzalemē. Vēstules filipiešiem, kolosiešiem, efesiešiem un Filemonam droši vien sūtītas no Romas pirmā gūsta laikā (kaut arī daži pētnieki uzskata, ka tās radušās agrāk – kad Pāvils bija ieslodzījumā Efesā). 1. un 2. vēstule Timotejam un vēstule Titam, iespējams, rakstītas pēc tam, kad Pāvils pirmo reizi pameta Romu. Pāvila vēstules tika ļoti augstu vērtētas viņa dzīves laikā un, domājams, tika apkopotas drīz vien pēc viņa nāves. Klementa vēstulē (sarakstīta ap 95. pēc Kr.) teikts, ka tās jau uzņemtas Svētajos Rakstos. Katrā ziņā pašreizējā apkopojumā vēstules jau bija sastopamas Markiona (ap 140 pēc Kr.) laikā. Tūlīt pēc Pāvila nāves viņa teoloģija vēl netika izprasta. Tas bija daļēji tādēļ, ka herētiķis Markions noraidīja Veco Derību un lielu daļu no tā, kas bija jūdaisks Jaunajā Derībā, un plaši izmantoja Pāvila darbus, lai pamatotu savas idejas. Tā kā Markiona herētiskās idejas bija bīstamas, vairums kristiešu skolotāju izvairījās pieminēt daudzas no Pāvilam raksturīgajām doktrīnām, piemēram, par likumu un žēlastību. Augustīns bija pirmais, kas Pāvila teoloģiju atklāja visā tās pilnībā.

(Pāvila pirmais misionāra ceļojums kopā ar Barnabu) un 57. g. pēc Kr. (pēdējā atgriešanās Jeruzalemē) viņš nodibināja plaukstošas Baznīcas Romas impērijas provinču Galatijas, Āzijas, Maķedonijas un Ahajas lielākajās pilsētās. Īsi pirms šī perioda beigām Pāvils romiešiem rakstīja par darbu austrumu provincēs, uzskatot to par pamatos pabeigtu, un deva mājienu, ka domā par došanos uz Spāniju.

Kāpēc Pāvilam bija tik izšķiroša loma agrīnās kristietības misijas darbā? Pirmkārt, tas bija viņš, kurš iesāka misionāra darbu ar neebreju pagāniem. Vēlāk to atzinīgi novērtēja arī Baznīca. Otrkārt, tas bija Pāvils, kurš teoloģiski pamatoja pagānu atgriešanas misijas nepieciešamību; tas skaidri izklāstīts Vēstulē romiešiem no 1. līdz 11. nodaļai. Viņš ļoti smagi strādāja, lai apvienotu ebreju un neebreju kristiešus. Tiecoties uz šo mērķi, Pāvils uzturēja pastāvīgus kontaktus ar galveno Baznīcu Jeruzalemē, no neebreju konvertītiem savāca ievērojamu naudas summu Jūdejas kristiešu vajadzībām un savās vēstulēs regulāri atgādināja, cik nozīmīga ir kristiešu vienotība.

Uz visbeidzot – Pāvila moto "Visiem es esmu tapis viss" (1Kor 9:22), kuru viņš arī īstenoja, palīdzēja viņam relatīvi brīvi pārvietoties no sinagogām, kur viņš galvenokārt strādāja, uz grieķu un romiešu sabiedrību, kur atsaucība uz Evaņģēlija vēsti bija vislielākā. Pāvila kā pašpietiekama ceļojoša misionāra personīgais piemērs un viņa koncentrēšanās uz nozīmīgām pilsētām, nevis lauku apvidiem radīja paraugu, kuram sekoja daudzi.

Kristieši apceļo impēriju

Pāvils nebija vienīgais misionāru kustības aizsācējs pirmo kristiešu

KRISTIETĪBAS IZPLATĪŠANĀS

Jeruzaleme

1. gs. kristietība no Jeruzalemes caur Mazāziju un Grieķiju sasniedza Romu.

2. gs. reģistrētās
baznīcas.

Baznīcas, kas nodibinātas
līdz 3. gs. beigām.

paaudžu laikā. Domājams, ka, neskatoties uz savu sākotnējo svārstīgumu, arī Pēteris un citi apustuļi, nesot Kristus vēsti, krustu šķērsu ceļojuši pa impēriju. Gandrīz droši zināms, ka Pēteris Evaņģēliju sludinājis Romā, bet apustulis Jānis ilgu laiku veiksmīgi evaņģelizējis Āzijas provincē.

Nepārliecinošākas ziņas vēsta, ka Marks palīdzējis dibināt Baznīcu Aleksandrijā un Tadejs – Edesā (apmēram 180 jūdzes uz ziemeļrietumiem no Sīrijas Antiohijas). Tradicionāli valda pieņēmums, ka Toms aiznesis kristietības vēsti uz Indiju. Simtiem nezināmu kristiešu, kārtojot

Atēnas bija viens no Pāvila misiju stratēģiskajiem punktiem. No Akropoles (aizmugurē pa kreisi) var pārredzēt Atēnu tirgus laukumu un Areopaga pakalnu (aizmugurē pa labi), no kā nosaukumu ieguva augstākā tiesa, kurā Pāvils uzstājās.

darījumus vai citu iemeslu dēļ ceļojot pa impēriju un ārpus tās robežām, vienkārši stāstījuši par savu jauno ticību.

2. gs. vidū, mazliet vairāk nekā divsimt gadus pēc Jēzus nāves un augšāmcelšanās, plaukstošas Baznīcas bija atrodamas gandrīz visās provincēs starp Sīriju un Romu. Droši vien Baznīcas bijušas arī lielajās Aleksandrijas un Kartāgas pilsētās, tāpat arī aiz impērijas austrumu robežas un Gallijā (mūsdienu Francija), kaut arī to dibināšana tīta noslēpumā.

Gadsimtu vēlāk teju ikvienā Romas impērijas provincē un arī vairākās valstīs austrumos no tās pastāvēja vērā ņemama kristiešu minoritāte. Vēl pēc piecdesmit gadiem, ap 300. g. pēc Kr., kristieši jau veidoja iedzīvotāju vairākumu daļā no Āfrikas un Mazāzijas provincēm. Turklāt Osroenē, kuras galvaspilsēta bija Edesa, kristietību pieņēma visa tauta kopumā, tāpat vēlāk rīkojās arī Armēnijas iedzīvotāji. Beidzot, 312. gadā pēc Kr., kristietību sāka atbalstīt pats imperators.

Kristietības izplatīšanās iemesli

Kristietības strauju izplatīšanos īsā laika periodā nodrošināja vairāki faktori. Kā pirmais minams tas, ka plašajā teritorijā starp Itāliju un Indiju vismaz lielajās pilsētās pastāvēja vienojoša valoda un kultūra. Austrumos Aleksandrs Lielais un viņa pēcteči kā kopēju sazināšanās līdzekli bija iedibinājuši grieķu valodu, bieži sauktu par *koinē*, kas grieķu valodā nozīmē "kopējs". Tā Pāvils un citi pirmkristieši šo valodu varēja izmantot savas vēsts izplatīšanai.

Jūdaisti bija izkaisīti pa visu impēriju un ārpus tās robežām, tādējādi dodot iespēju kristiešu misionāriem iekļūt pagānu pasaulē. Tā kā pirmie kristieši arī bija jūdaisti, tad misionāri sludināšanai gan Jūdejā, gan ārpus tās izmantoja sinagogas kā jau gatavus evaņģelizācijas centrus. Kaut arī vairums jūdaistu kristīgajai ticībai tā arī nepievērsās, daudzi dievbijīgi pagāni, kuriem jūdaisms likās pievilcīgs, bet kuri nebija izgājuši visu pilnīgas integrācijas rituālu, lai kļūtu par jūdaistu kopienas sastāvdaļu, pieņēma kristietību. Patiesībā, par spīti augošajai atšķirībai starp Baznīcu un sinagogu, neviena vien kristiešu kopienas paaudze pielūdza

TIE KRISTIEŠI

"Kristiešus no citiem ļaudīm neatšķir ne valsts, ne valoda, ne paražas, redzi, viņi nedzīvo savās pilsētās, viņi nerunā kādā savā īpašā dialektā, tāpat viņiem nav citāds dzīvesveids.

Viņu mācību nav radījuši gudru vīru prātojumi, viņi neizplata vienkāršu cilvēcisku mācību kā citi. Viņi dzīvo gan grieķu, gan svešās pilsētās, kur vien gadījums viņus aizvedis. Viņi ievēro vietējās ģērbšanās, ēšanas un citas sadzīves tradīcijas. Bet tajā pašā laikā viņi mums demonstrē savas pilsonības brīnišķīgās un neapšaubāmi neparastās izpausmes.

Kristieši dzīvo savās dzimtenēs, bet kā svešzemnieki. Kā savas zemes pilsoņi viņi savā starpā dalās it visā, bet, kā jau svešzemniekiem, viņiem vienmēr nākas ciest. Ikviena sveša zeme viņiem ir dzimtene, un ikviena dzimtene ir kā sveša zeme. Līdzīgi citiem, viņi precas, un viņiem dzimst bērni, bet viņi neslepkavo savas atvases. Viņiem ir kopgalds, bet nav kopīga gulta. Viņi ir miesīgi, bet nedzīvo miesai. Viņu dienas paiet uz zemes, bet viņi ir debesu pilsoņi. Viņi pilda likumus, bet tie nav viņu dzīves likumi. Viņi mīl visus ļaudis, bet viņus visi vajā. Viņus nepazīst un nosoda; viņus sūta nāvē, bet viņi atdzimst dzīvībā. Viņi ir nabagi, bet daudzus dara bagātus; viņiem visa kā trūkst, bet viņi ir ar visu apmierināti. Viņus nievā, bet viņi caur negodu iegūst slavu. Par viņiem runā sliktu, bet viņi tiek taisnoti.

Viņi tiek izsmieti, bet viņi izsmējējus svētī. Pret viņiem izturas ļauni, bet viņi ļaundariem izrāda cieņu. Kad viņi dara labu, viņus soda kā ļaundarus; saņemot sodu, viņi priecājas, it kā būtu ieguvuši jaunu dzīvību. Jūdaisti viņiem uzbrūk kā svešzemniekiem, un grieķi viņus vajā, tomēr tie, kas viņus nīst, nevar izskaidrot, kāpēc.

Vienkārši sakot – dvēsele miesai ir tas pats, kas kristieši – pasaulei. Dvēsele atrodas visās ķermeņa daļās, un kristieši atrodas visās pasaules pilsētās. Dvēsele atrodas miesā, bet nav no miesas; kristieši ir pasaulē, bet nav no pasaules."

No anonīmas vēstules Diognētam. Iespējams, rakstīta 2. gs.

Dievu un darbojās pēc jūdaistu sinagogas tradīcijām.

Sākot no Augusta valdīšanas laika, trīs simtus gadu, ar nedaudziem izņēmumiem, Romas impērijā valdīja miers un vispārēja labklājība. Šis periods pazīstams kā *Pax Romana* (Romas miers). Cilvēkiem bija plašas iespējas brīvi pārvietoties pa Vidusjūras reģionu. Piemēram, Pāvils līdz pat pēdējiem dzīves gadiem varēja ceļot pa lieliski izbūvētiem ceļiem un sagaidīt Romas valdības aizstāvību.

Pagānu pasaulē valdīja zināma nedrošība. Vietējā politiskā neatkarība bija zudusi, vecās tradīcijas zaudēja ietekmi, un saprātīgi ļaudis uzskatīja, ka viņu laikmets ir reliģiski un morāli bankrotējis. Daudzi meklēja drošību intīmajā kopībā, ko piedāvāja pēdējā laikā popularitāti guvušie Austrumu reliģiskie kulti, bet citi atrada

Pāvils, ierodoties jaunā vietā, bieži par izejas punktu izmantoja vietējās sinagogas. Vēlāk tilti starp jūdiem un kristiešiem tika nojaukti. Šī rekonstruētā 2. gs. sinagoga atrodas Sardijā (mūsdienu Turcijā).

Kristiešu Evaņģēlijs iesakņojās romiešu pasaulē. Šis akvedukts reiz piegādāja ūdeni Pisidijas Antiohijai, kur Pāvils sludināja Evaņģēliju. Tā kā romiešu inženieri prata izmantot betonu, viņi ļoti plaši lika lietā arkas un velves, konstruējot garākus un augstākus tiltus nekā iepriekš būvētos.

glābiņu brutālāko publisko spēļu un izklaides azartā. Šāds neapmierinātības un nepiepildītības noskaņojums sagatavoja augsni, lai cilvēki uzklausītu kristīgo vēsti.

Iesākumā kristietības attīstība nekādā gadījumā nebija atkarīga tikai no tās vadītāju profesionālās prasmes. Ikviens kristietis bija gan "priesteris", gan "misionārs". Baznīcas raksturotas kā visaptverošākās un spēcīgākās no visām organizācijām Romas impērijā. Teorijā un bieži vien arī praksē kristiešu kopienā izzuda atšķirības starp ebreju un neebreju, vergu un brīvo, vīrieti un sievieti. Visi aktīvi dalījās Kristus vēstī ar citiem.

Agrīnā kristietība arheoloģijas atklājumu gaismā

Kolins Dž. Hemers

Arheoloģija nodarbojas ar seno laiku pētīšanu. Šaurākā nozīmē šis termins aprobežojas ar seno apdzīvoto vietu arheoloģiskiem izrakumiem un tur atrasto priekšmetu zinātnisku izpēti. Plašākā nozīmē arheoloģija var būt arī daudzu dažādu senu liecību pētīšana, kas sniedzas tālāk par šīs zinātnes tradicionālajiem ietvariem. Šajā nozīmē nav novelkama stingra robeža starp arheoloģiju un vēsturi. Kas attiecas uz agrīno Baznīcu, arheologu var interesēt, piemēram, papirusu, kapakmeņu uzrakstu (epigrāfu) pētīšana vai baznīcas arhitektūras attīstība.

Arheoloģijā īpaša nozīme ir tam, ka tā parasti necenšas neko pierādīt. Tā tikai palīdz izveidot pilnīgu kopainu. Arheologu savāktie fakti jānovērtē un jāsalīdzina ar literatūras avotiem. Arheoloģija nevar pierādīt, ka Bībele ir patiesa. Ja vēsturisks teksts ir precīzs detaļās, kuras arheoloģija var apstiprināt, tad starp rakstīto un arheoloģisko materiālu izveidojas saikne. Detaļas ir ļoti vērtīgas faktu ilustrācijas un var palīdzēt atbrīvoties no kļūdainām teorijām. Tomēr tās nedrīkst pārvērtēt, uzlūkojot kā "pierādījumu".

Tikko minēto apgalvojumu apstiprina "Apustuļu darbi". Pēc uzrakstiem akmenī iespējams precīzi pārbaudīt daudzas detaļas – cilvēku vārdus, amatu nosaukumus, vietvārdus un paražas. Taču tas vēl nepierāda, ka notikumu atstāsts ir vēsturiski patiess, bet tas noraida pārmetumu, ka autors sīkumiem nav pievērsis uzmanību. Tāpat detalizēta izklāsta dēļ ir grūtāk pieņemt, ka grāmata sarakstīta ilgi pēc notikumiem.

Viss sacītais varētu stiprināt ticību. Cilvēki var saskatīt pasauli, ne tālu un dūmakā tītu, bet īstu un reālu, kā to, kurā mēs dzīvojam, lai arī cik atšķirīga būtu tās kultūra.

Arheoloģija ir piesaistījusi ļaužu iztēli ar acīmredzamiem atklājumiem, piemēram, ar Nāves jūras tīstokļiem un dramatisko stāstu par Masadu. Šie atradumi ir svarīgi, jo aizpilda baltos plankumus ebreju tautas vēsturē, un tas savukārt palīdz mums izprast laika periodu, kad radās kristietība. Taču šīs lietas nepieciešams rūpīgi un stingri novērtēt. Acumirklīgas izjūtas bieži vien izrādās nepamatotas.

"Tā kā jūdaisti pastāvīgi izrādīja neapmierinātību ar to, ka Kristus musina tautu, Klaudijs viņus visus izraidīja no Romas, jo, iespējams, domāja, ka Kristus atrodas Romā," rakstīja vēsturnieks Svetonijs (ap 70–122). Uz monētas redzams imperatora Klaudija atveids.

Tradicionālās izrakumu vietas

70. g. pēc Kr. romieši tā nopostīja Jeruzalemi, ka mūsdienās maz kas vairs saglabājies no tās pilsētas, ko pazina Jēzus. Daudzās vēsturiskās

Beitmerijā (Libānā) kristiešu baznīca tika uzbūvēta, izmantojot sabrukušā romiešu templa pamatus un kolonnas.

vietās uzceltas baznīcas un liecības par šo vietu sākotnējo stāvokli ir iznīcinātas vai kļuvušas nepieejamas. Mēs nevaram iztēloties Jēzus kapavietu, atrodoties Svētā Kapa baznīcā, kas atrodas tuvu vai tieši tajā pašā vietā. Bet mēs varam iztēloties tās izskatu, spriežot pēc citām kapenēm, piemēram, tā dēvētajām "Ķēniņu kapenēm", kur diskveida akmens plāksne ieguļas ieejas vietā klinti.

"Apustuļu darbos" aprakstītie pirmie misijas ceļojumi pie nejūdiem (pagāniem) paver ļoti plašu lauku arheoloģijas studijām. Dažādos informācijas avotos sniegtās detaļas sakrīt. Piemēram, pēc tam kad imperators Klaudijs izraidīja jūdus no Romas, Pāvils Korintā iepazīstas ar kādu laulātu jūdu pāri (Apd 18:2). Jūdu izraidīšana minēta pagāniskajā literatūrā, un vēlāk kāds autors to datējis ar 49. g. pēc Kristus. Pāvila ilgstošās uzturēšanās laikā Korintā pie varas nāca Gallions (Apd 18:12). Šis valdnieks ir pazīstams no citiem rakstu darbiem, kuru autors ir viņa slavenais brālis Seneka. Galliona valdīšanas laiks, spriežot pēc Delfos atrasta uzraksta, ildzis no 51. līdz 52. g. pēc Kr. Šie fakti palīdz veidot ticamu un pietiekami precīzu Pāvila dzīves ainu šajā laikposmā un arī saistīt "Apustuļu darbus" ar Pāvila vēstulēm.

Par pārbaudes mēru kalpo Pāvila vēstule galatiešiem. Ievērojamais pētnieks sers Viljams Ramzijs, izmantojot akmens uzrakstu liecības, precīzi noteica Galatijas robežas un, balstoties uz šiem secinājumiem, apgalvoja, ka vēstule sūtīta uz dienvidu pilsētām, piemēram, uz Pisidijas Antiohiju Frīģijā, kuras Pāvils apmeklēja pirmā misijas ceļojuma laikā (Apd 13–14). No šī apgalvojuma savukārt izriet, ka vēstule datējama ar agrāku laiku, nekā līdz šim pieņemts uzskatīt. Tādējādi vēstulē minētie Pāvila dzīves notikumi var tikt tieši saistīti ar "Apustuļu darbos" aprakstītajiem.

Dzīve pilsētās

Antīkajā pasaulē pilsētai bija izšķiroša loma. Ir būtiski svarīgi aplūkot kristietību uz pilsētas fona. Vispirms ticība izplatījās tajos Romas impērijas austrumu rajonos, kur bija stipri sajaukušās kultūras. Gieķiski runājošām tautām, kuras bieži ļoti dziļi bija ietekmējušas Austrumu reliģijas, tika uzspiesta romiešu pārvalde un organizācijas. Pilsētās dzīvoja arī daudz ebreju. Dzīve droši vien lielā mērā atšķīrās no literatūrā redzamās ainas; romiešu literatūra bija paredzēta saujiņai izglītotu ļaužu, kuri nicināja tādas tautas kustības kā kristietība.

Liecības par Romas impērijas pilsētas ikdienas dzīvi pārsteidzoši labi saglabājušās Pompejos un Herkulānā (Itālija), jo tās 79. g. pēc Kr. Vezuva izvirduma laikā tika apbērtas. Divdesmit gadus pirms šīs katastrofas Pāvils bija sastapis kristiešus netālajā Puteoli pilsētiņā, tādēļ ticams, ka arī apraktajās pilsētās dzīvojuši kristieši, taču pierādījumu šim faktam tikpat kā nav. Herkulānā kādā mazītiņā istabiņā, kas, iespējams, piederējusi ģimenes vergam, pie sienas bija pienaglots koka krusts, bet pēc tam norauts. Pompejos atrastas sienā ieskrāpētas divas *ROTAS – SATOR*

79. g. pēc Kr. Pompejos dzīves ritumu negaidīti pārrāva Vezuva izvirdums. Šī jaunā meitene nosmakusi krītošo pelnu un izdedžu tvaikos. Arheologi nopostītajā pilsētā atraduši daudzus mirušos vai, pareizāk, tukšas vietas, kuras var piepildīt ar ģipsi, lai redzētu, kādi bojāgājušie izskatījušies.

RELIĢIJA ROMĀ

Senā Pergama, viena no septiņām Āzijas pilsētām, kurās atradās baznīca. Viena no ievērojamākajām Pergamas vietām bija liels debesu dieva Zeva (Jupitera) altāris. Listras iedzīvotāji Pāvilu un Barnabu uzskatīja par Jupiteru un Merkuru.

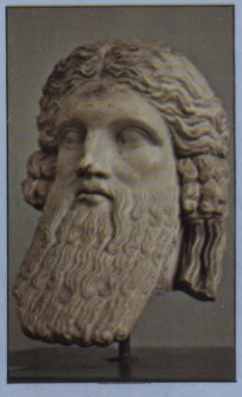

Hermejs (Merkurs) tika uzskatīts par dzīvo un mirušo padomdevēju un tirgotāju, literatūras un jaunatnes aizgādni.

Abstraktās īpašības, ko romieši apbrīnoja, viņi iemiesoja dievos un dievietēs. Lielākajā daļā pilsētu atradās templi, kas veltīti vairākiem dieviem. Šī spārnotā Viktorija (Efesā) simbolizēja militāru uzvaru.

"Pabaro mani ar zivīm, es lūdzu Tevi, Kungs Pestītāj.
Lai mana māte dus mierā, es lūdzu Tevi, mirušo Gaisma.
Ashandij, manu sirdsmīļoto tēv, kopā ar manu mīļo māti un maniem brāļiem, piemini savu Pektoru Zivs mierā."

Fragments no 3. gs. epitāfijas, kas atrasta Autunā, Gallijā

mīklas, kuru izcelsme varētu būt saistīta ar kristiešiem.

Jāņa Atklāsmes grāmata, iespējams, uzrakstīta 95. gadā pēc Kr. – konfliktu un vajāšanu laikā. Pētījumi Āzijas pilsētās, kurām Jāņa Atklāsmes grāmata adresēta, atklāj vairāk ziņu par šo laikposmu. Grāmatā izmantotie tēli bieži izrādījušies reāli. Laodikejas (tag. Latākija Sīrijā) iedzīvotāji bija uzbūvējuši akveduktu, lai nodrošinātu pilsētu ar ūdeni, bet tas bijis silts un netīrs. Akvedukta paliekas joprojām var apskatīt – biezais kalcija karbonāta slānis caurulēs skaidri liecina par ūdens augsto temperatūru. Jāņa Atklāsmes grāmatas 3. nodaļas 14. un 15. pantā rakstītie vārdi noteikti attiekušies uz Laodikeju – autors saka, ka baznīca ir tik nederīga un pretīga kā tās nelietojamais ūdens.

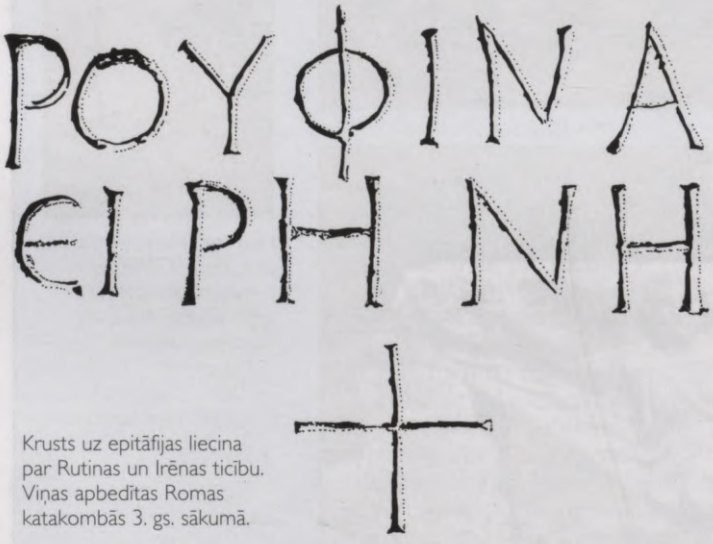

Krusts uz epitāfijas liecina par Rutinas un Irēnas ticību. Viņas apbedītas Romas katakombās 3. gs. sākumā.

Rakstītais vārds

Rakstītais vārds ir visnozīmīgākais informācijas avots. Antīkajā pasaulē grāmatas parasti rakstīja uz papirusa vai pergamenta tīstokļiem. Bet tādas lietot nebija ērti, un pirmie kristieši vēlējās labo vēsti padarīt pieejamu pēc iespējas vairāk cilvēkiem. Pilnīgi ticams, ka viņi bija pirmie, kas plaši sāka izmantot kodeksus – iesietas grāmatas ar lapām, tādas, kādas mēs lietojam mūsdienās.

Sausajā Ēģiptes klimatā saglabājušies desmitiem tūkstošu papirusu. To vidū ir arī vecākais zināmais Jaunās Derības fragments, nedaudzas rindas no Jāņa evaņģēlija papirusa kodeksa, kas pārrakstīts ap 130. g. pēc Kr. un tagad glabājas Mančestrā.

Šiem papirusiem ir arī citāda nozīme. To krājumu veido simtiem vēstuļu, atskaišu, apliecību, kvīšu un citu privātu dokumentu. Tie rada uzskatāmu ikdienas dzīves un sabiedrības ainu, kā arī parāda, kādā grieķu valodā tolaik runāja un rakstīja vienkāršie iedzīvotāji. Tas ir ļoti svarīgi, jo Jaunā Derība nav sarakstīta īpaši literārā vai reliģiozā stilā. To bieži paskaidro vai padara saprotamāku tautas valodas paraugi.

Kapi un epitāfijas

Epitāfijas no papirusiem atšķīrās ne tikai materiāla, bet arī tekstu ziņā, jo epitāfijas bija paredzētas

Agrīnajiem kristiešiem bija aizliegts mirušos kremēt, tādēļ bija nepieciešama apbedīšanas vieta. Romā ierīkoja pēc pagānu tradīcijas veidotas kapsētas – pazemes tuneļu tīklu, ko sauca par katakombām.

publiskai izstādīšanai, turklāt arī nākamajām paaudzēm. Kristiešu kapavietas nemaz nav tik viegli sazīmēt, jo viņi izmantoja tos pašus vārdus un stilu, ko viņu līdzcilvēki pagāni. Atšķirīga ir slavenā 2. gs. beigās Frīģijā darinātā Hierpalas Aberika epitāfija. Liriskā izteiksme, runājot par tādiem simboliem kā gans un zivs, lasītājam kristietim atklāja slēptu nozīmi. Uz kapa plāksnēm reti varēja izlasīt atklātu ticības apliecinājumu. Tomēr ir zināmi daži piemēri no 3. gs., kad Frīģijā uz kapakmens bijis rakstīts "Kristietim no kristieša". Šķiet, ka tie pieder montānistiem, kuri stingri pastāvēja uz to, ka kristiešiem, par spīti draudošām vajāšanām, sava ticība jāsludina atklāti.

Visnozīmīgākās liecības atrodamas Romas katakombās. Katakombas ir milzīgi pazemes apbedījumu kompleksi, kurus mīkstajā tufa slānī netālu no pilsētas ceļiem izraka kristieši. Kopējais koridoru garums tiek lēsts vairāk nekā 800 km. Zināmas kādas trīsdesmit piecas katakombas, no kurām senākās – Lukina, Kalista, Domicilla, Priskilla – izbūvētas 2. gs. nogalē.

Uzraksti un zīmējumi no katakombām palīdz ieviest zināmu skaidrību kristīgās mākslas attīstībā un simbolos, līdz ar to arī kristiešu uzskatos un reliģijā. Krusts un zivs ir plaši izplatīti kristiešu simboli, bet to izmantošana joprojām ir mīkla. Simbols "zivs", visticamāk, cēlies no akronīma *ICHTHUS* (grieķu

MĪKLA

Vietās, kas atrodas ļoti tālu cita no citas – Kirenčestra Anglijā, Pompeji, Dūra Eiropa Mezopotāmijā –, atrasts sienā ieskrāpēts noslēpumains kvadrāts, kuru veido latīņu valodas vārdi. Burti izkārtoti tā, ka vārds lasāms gan uz priekšu, gan atpakaļ, kā arī no augšas uz leju un otrādi. Daudzi uzskata, ka maģiskajam kvadrātam ir kāda saistība ar kristīgo ticību, taču tā īstā nozīme vēl aizvien ir mīkla. Tiešs tulkojums nedod nekādu izskaidrojumu; pētnieki mēģinājuši rast mīklai kādu slēptu nozīmi.

R O T A S *riteņi*

O P E R A *darbs*

T E N E T *tur (turas)*

A R E P O *Arepo*

S A T O R *sējējs*

Kvadrātā sajauktā veidā iekļauti vārdi *Pater Noster* ("Mūsu Tēvs" – pirmie divi vārdi no Tēvreizes latīņu valodā) kopā ar burtiem A un O (grieķu burti "alfa" un "omega", simboliski lietoti vārda "Dievs" vietā, piemēram, Jāņa Atklāsmes grāmatā). Tātad šo kvadrātu var izkārtot šādi:

A
P
A
T
E
R
A PATERNOSTER O
O
S
T
E
R
O

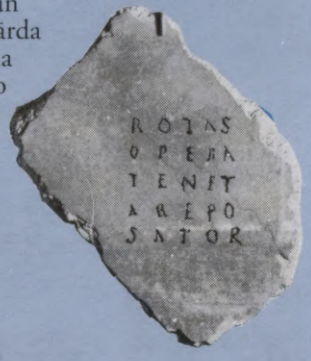

ROMIEŠU RELIĢIJA

Edvins M. Jamoči

Pirmsākumos romieši piekopa ar lauksaimniecību saistītu reliģiju, pielūdzot noslēpumainu, bezpersonisku spēku, kas valda pār dabu. Ļoti liela uzmanība tika pievērsta precīzai rituālu izpildīšanai. Romiešiem reliģija bija vienošanās ar šo spēku, un tā tika izteikta latīņu valodas frāzē: "Es dodu, lai tu vari dot."
Romieši ticēja, ka viņiem smagi jāstrādā, lai saglabātu "dievu mieru" ar tādiem līdzekļiem kā upurēšana un īpašas dzīres, kurās izstādīja dieva tēlus. Ikviens romietis katrā ēdienreizē rūpējās par ziedojumu savas mājas un pārtikas pieliekamā gariem.

Šī Pompejos atrastā groteskā maska droši vien izmantota kādas traģēdijas izrādē. Efeju lapu un ogu vainags liecina, ka maska saistīta ar romiešu neprātīgo Dionīsa kultu.

Romiešu dievi

Romas republikas laikā (509–27 pr. Kr.) romieši pielāgoja grieķu mītus un identificēja grieķu dievus ar savām dievībām.
Jupiters (grieķu Zevs) bija "vislabākais un visvarenākais". Viņa templis Kapitolija kalnā Romā bija pats nozīmīgākais. Jupiters savu gribu darīja zināmu ar zibeņiem un pērkonu. Uz viņa templi devās uzvaru guvis karaspēka pavēlnieks vai valdnieks savā "triumfa" gājienā, kā dēvēja svinīgu procesiju, kurā izrādīja gūstekņus un karā gūto laupījumu.
Jūnona (grieķu Hēra) bija sieviešu un laulības aizgādne. Viņas mēnesis, jūnijs vai, pareizāk būtu teikt, tā otra puse, tika uzskatīts par īpaši labvēlīgu laiku kāzām.
Kara dievs Marss (grieķu Arejs) bija otrs varenākais dievs pēc Jupitera.
Neptūns (grieķu Poseidons) bija ne tikai jūras, bet arī upju dievs.
Viņa priesterus sauca par "tiltu būvētājiem" (latīņu valodā *pontifex*). *Pontifex Maximus* (augstais priesteris) bija ievēlēta amatpersona, kura pārzināja reliģisko kalendāru un upurēšanu. Nosaukums saglabājies līdz pat mūsdienām, un tagad tā tiek dēvēts pāvests.
Merkurs (grieķu Hermejs) bija gan tirgotāju, gan zagļu aizgādnis – ļoti intriģējoša kombinācija.
Venera (grieķu Afrodīte) bija mīlestības un skaistuma dieviete. Tūkstotis Korintas prostitūtu pastāvēja uz to, ka viņu amats ir kulta sastāvdaļa.
Daudzi mūsu kalendāra mēneši nosaukumus aizguvuši no romiešu

Maketā redzama daļa no Senās Romas. Kreisajā pusē atrodas Lielais cirks, kur notika sporta spēles un skriešanās sacīkstes.

reliģijas. Piemēram, janvāris nosaukts divsejainā dieva Jāna vārdā, kuram veltītā dubultā arka kara laikā stāvēja atvērta, bet miera laikā – aizvērta. Parasti tās vārti bija atvērti.

Zīmju lasīšana

Romiešu reliģijā, politikā un karadarbībā nozīmīgu vietu ieņēma nākotnes notikumu pareģošana un pagātnes notikumu izskaidrošana.
Neparastus atgadījumus romieši uzskatīja par zīmi, ka "dievu miers" ir iztraucēts. Zīmju vai "brīnumu" vidū bija tādas dīvainas parādības kā kumeļš ar piecām kājām, no debesīm krītoši karsti akmeņi vai vairogi, kas raso asinis. Cenšoties atklāt dievu gribu, romieši īpaši uzmanīgi novēroja putnu dotās zīmes. No templa apkārtnes viņi vēroja putnu lidojumu, lielu nozīmi piešķirot to skaitam un kliedzienu veidiem. Ļoti rūpīgi tika ievērota tradīcija militāru kampaņu laikā barot cāļus. Reiz, kad nobijušies cāļi negribēja ēst, kāds nepacietīgs flotes komandieris iemetis tos jūrā, sacīdams: "Ja negribat ēst, tad dzeriet!" Bet runā, ka šī nedievbijīgā rīcība maksājusi viņam zaudējumu kaujā. Neviena militāra akcija vai oficiāls pasākums nevarēja notikt, pirms tam nemēģinot paredzēt dievu gribu. Zīmju ignorēšana nozīmēja piesaukt nelaimi, un zvaigžņu stāvokļa neievērošana solīja "katastrofu". Cēzaru par slepkavību brīdināja sapņi un citas zīmes, bet viņš tām nepievērsa uzmanību.

Labais Gans, enkurs (kurš pārstāvēja krustu) un dūja ar olīvas zariņu knābī (nozīmēja mieru) bija trīs visbiežāk sastopamie agrīno kristiešu simboli.

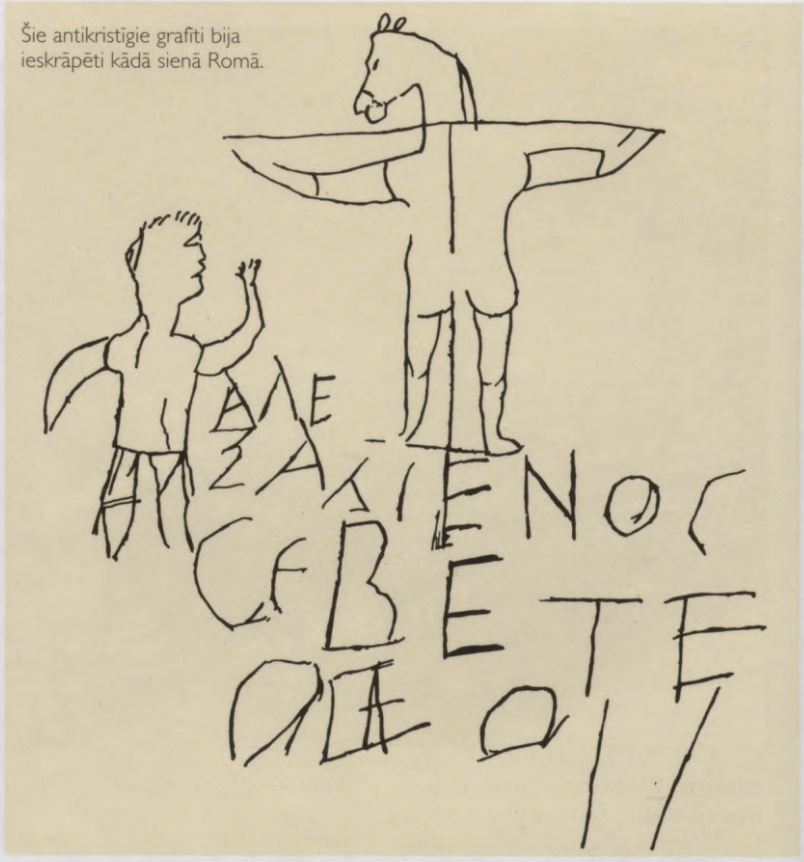

Šie antikristīgie grafiti bija ieskrāpēti kādā sienā Romā.

valodā "zivs"), kuru veido pirmie burti no grieķu valodas vārdiem *Iesous CHristos THeou Uios Soter* (Jēzus Kristus, Dieva Dēls, Pestītājs). Tā radās slepena zīme, kas arī apkopoja kristīgās ticības būtību un kalpoja par vienkāršu līdzekli tās izskaidrošanai.

Pierakstos ir ne mazums baltu plankumu. Arheoloģija nav spējusi ienest skaidrību daudzos nozīmīgos jautājumos. Informācija par Baznīcas augšanu galvenokārt rodama literatūrā, īpaši – vēsturnieka Eisebija darbos. Kristietība jau bija kļuvusi par varenu spēku, kad 3. gs. Roma centās to apspiest. Par to liecina arī kapu uzraksti, kur no jauna parādījusies pagānisko kultu ietekme.

Tačū materiāli pierādījumi par kristiešu dzīvesveidu un ticības liecībām atrodami reti. Eisebijs stāsta par veselu kristiešu pilsētu, kas Diokletiāna valdīšanas laika vajāšanās pilnīgi iznīcināta, – tā varētu būt Eimeneja Frīģijā, kur atrastas daudzas kristiešu epitāfijas.

Laiku pa laikam tiek atklātas liecības, kas parāda atsevišķu indivīdu ticību Kristum. Kādā nemākulīgā 3. gs. Romā darinātā zīmējumā redzams zēns, kuram viena roka pacelta, it kā pielūdzot krustā sistu tēlu ar ēzeļa galvu. Zem tā uzšvīkāti izsmejoši vārdi: "Aleksamens pielūdz savu dievu."

Pirmās baznīcu ēkas

Pirmajiem kristiešiem baznīcas vēl netika celtas, viņi savas sanāksmes rīkoja privātās mājās, kā tas

minēts Jaunajā Derībā. Par agrāko zināmo baznīcas ēku pieņemts uzskatīt māju Dūra Eiropā pie Eifratas. Tā celta ap 230. g. pēc Kr., un nedaudz vēlāk tajā izveidota lielāka telpa, lai uz dievkalpojumiem varētu sanākt simts cilvēku. Sienas apgleznotas gan ar Vecās Derības, gan Evaņģēlija sižetiem.

Nesens atklājums Kapernaumā, Galilejā, liek domāt, ka atrasta ļoti sena māja-baznīca un, iespējams, tā varējusi būt apustuļa Pētera māja. Taču līdz šim vairums pētnieku uzskata, ka šis pieņēmums nav pierādīts.

Romā aptuveni astoņpadsmit baznīcām, kas kā mājas-baznīcas radušās pirms Konstantīna valdīšanas laika, vēl aizvien ir saglabāts to agrākā īpašnieka vai aizgādņa vārds. Tagad tās gandrīz pilnībā aizvietotas vai iekļautas jaunās ēkās. Pēc Konstantīna laika aina radikāli mainījās – kristietība tika atzīta oficiāli un daudzās vietās būvēja lielus, iespaidīgus dievnamus.

Jaunākie arheoloģiskie atklājumi Romā un citur rāda, ka agrīno kristiešu cieņa pret mirušajiem, īpaši – mocekļiem, spēlējusi lielu lomu sanākšanu ēku uzbūvē un attīstībā.

231. gadā pēc Kr. šī māja Dūra Eiropā bija pielāgota kristiešu draudzes vajadzībām. Viena telpa bija paplašināta, lai pietiktu vietas simt cilvēkiem, ierīkots neliels paaugstinājums biskapam, telpas galā iekārtots baptistērijs – vanna, ko rotā kolonnas un arka. Sienu gleznojumos attēloti Ādams un Ieva, Labais Gans, Kristus, kas iet pa ūdens virsu, Dāvids un Goliāts un sievietes, kas ar svecēm rokās dodas procesijā.

Labās vēsts izplatīšanas metodes

Maikls A. Smits

Savas ticības izplatīšanai kristieši galvenokārt izmantoja divas pieejas. Tieši labās vēsts izplatīšanā viņi lika lietā visdažādākās metodes, bet papildus vēl centās izskaidrot ticības principus filozofiskā līmenī un atbildēt kritiķu uzbrukumiem. Otro metodi bieži dēvē par "apoloģētiku".

Publiska sludināšana un disputi

"Apustuļu darbos" bieži minēta sludināšana brīvā dabā. Kristiešu sludinātājs mēdza izvēlēties vietu, kur pulcējās daudz ļaužu, mēģināja piesaistīt viņu uzmanību un sludināt kristīgo vēstījumu. Kad Nerons sāka kristiešus vajāt, šī metode kļuva bīstama, un 2. un 3. gs. tā pieminēta reti. Tomēr ir iespējams, ka dažviet to vēl praktizēja, jo tā sastopama 2. un 3. gs. stāstos par apustuļiem.

Apustuļu laikos bija pierasts sludināt jūdaistu sinagogās. Pirmo reizi ieradies kādā pilsētā, Pāvils gandrīz vienmēr sāka ar sludināšanu sinagogā. Tomēr pēc tam, kad 70. g. pēc Kr. tika nopostīta Jeruzaleme, jūdaisti stingri vērsās pret kristiešiem un sinagogās radās negatīva attieksme pret viņu klātbūtni. Kaut arī 2. gs. bija daudz ebreju kristiešu, sinagogas Evaņģēlija sludināšanai bija slēgtas.

Sludināšana pašu kristiešu sanāksmju vietās krasi atšķīrās no darbošanās misijas apstākļos. Parastais svētdienas dievkalpojums pakāpeniski sadalījās divās daļās. Pirmo drīkstēja apmeklēt ikviens, bet tam sekojošajā mīlestības mielastā (Eiharistijā) bija atļauts piedalīties tikai kristītajiem. Kaut arī 2. gs. vairums baznīcas apmeklētāju jau simpatizēja kristietībai, vēlāk baznīcēnu loks paplašinājās aizvien vairāk. 3. gs. atsevišķos periodos, kad kristieši netika aktīvi vajāti, daudzi ieinteresēti

Atēnās Pāvils izmantoja izdevību skaidrot Evaņģēliju "Areopāga tiesā", kas sanāca vienā no kolonnu apjoztām celtnēm, kas bija saceltas ap tirgus laukumu (agoru).

cilvēki apmeklēja svētdienas dievkalpojuma pirmo daļu. Ievērojams skaits šo ļaužu izteica vēlēšanos kristīties.

Liecības par publiskiem filozofiskiem disputiem atrodamas jau Sokrata un sofistu laikā 5. gs. pirms Kristus. Kristieši šādos disputos iesaistījās ļoti agri. Kādu laiku Pāvils Atēnu tirgus laukumā diskutēja ar filozofiem katru dienu. Šī metode kļuva arvien populārāka, un drīz vien publiskajos disputos teiktais tika pierakstīts. Tā, piemēram, Justīna Mocekļa slavenais dialogs ar Efesas rabīnu Trifonu un diskusija, kuru pierakstījis Minucijs Felikss, tagad atrodamas rakstiskā formā.

Kad publiskā sludināšana kļuva bīstama, to nomainīja daļēji individuāla apmācība. Šī metode jau pastāvēja kā papildinājums sludināšanai publikas priekšā. Pāvils kristīgajām mācībām noīrēja Efesā Tirānu zāli. 2. gs. vidū Justīns Moceklis interesentiem noorganizēja lekcijas telpā virs publiskajām pirtīm. 3. gs. sākumā Aleksandrijā Pantens, Aleksandrijas Klements un Origens pēc kārtas vadija labi pazīstamo "katehēzes skolu" tiem, kas vēlējās kļūt par kristiešiem. Vēlāk šīs nodarbības pārauga konvertītu apmācības stundās, gatavojoties kristībām, kas notika katru gadu pirms Lieldienām. Šis periods vēlāk izveidojās par Lielā gavēņa laiku. Līdzīgas apmācības bieži vien tika izmantotas grupās, kas izplatīja visdažādākās doktrīnas.

Personīgas liecības

Šī metode popularitātes ziņā tālu pārsniedza citas kristiešu izmantotās metodes, jo to bija visvieglāk noorganizēt. Daudzu cilvēku pievēršanos kristietībai sekmēja draudzīgi sakari, nereti arī paviršākas pazīšanās. Justīns Moceklis par kristieti kļuva pēc sarunas ar kādu vecu vīru Efesā. Kipriāns

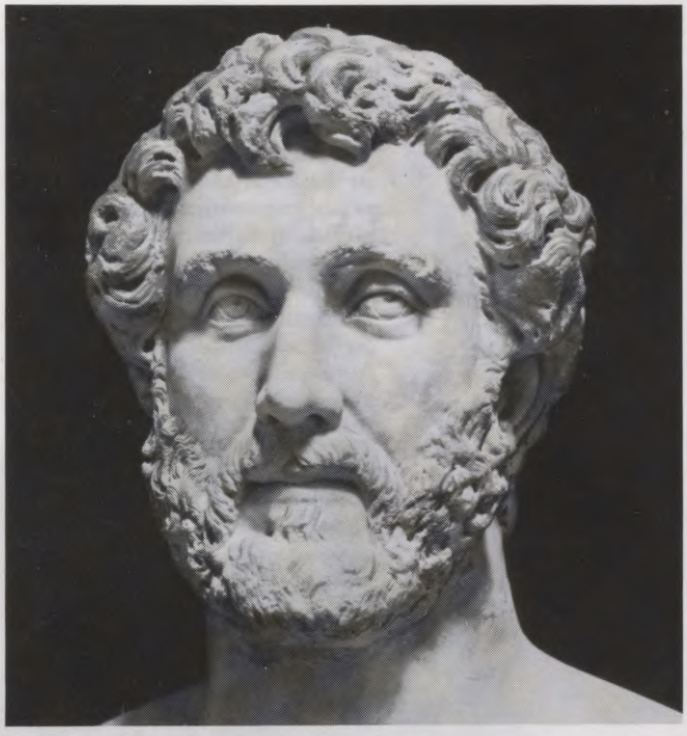

Justīna "Pirmā apoloģija", kas adresēta imperatoram Antonīnam Pijam (138–161; augšā), tiecās izskaidrot kristietības būtību.

kristietībai pievērsās pēc sarunas ar baznīcas darbinieku. Vēlāk arvien lielāku nozīmi guva ģimenes ietekme. Origens dzimis kristiešu ģimenē un par savu ticību var pateikties galvenokārt vecākiem.

Zināmu ieskatu kristiešu liecību iedarbībā dod arī Celzs, nopietns kristietības pretinieks. Viņš stāsta, kā pat mazizglītoti vai pavisam neizglītoti kristieši izmantojuši katru izdevību, lai liecinātu par Kristus vēsti cilvēkiem, un, pat saskārušies ar izglītotu pagānu iebildumiem, nav atkāpušies no saviem uzskatiem.

Individuālās evaņģelizācijas gaitā sabiedrība bieži vien pieredzēja pārsteidzoši draudzīgu, siltu attieksmi. Kāds cits kristietības pretinieks – Lukiāns no Samosatas – stāsta, kā kāds šarlatāns Protejs Peregrins piedzīvojis kristiešu altruismu. Kad Aleksandrijā izcēlās mēra epidēmija un gandrīz visi bija aizbēguši, kristieši kopa

slimos un apbedīja mirušos. Var teikt, ka kristiešu dzīvesveids pats par sevi ļoti spēcīgi veicināja evaņģelizāciju. Sabiedrībā, kur laipnība, godīgums un personīga tikumība bija reti sastopama, kristieši, kas šīs īpašības realizēja dzīvē, neizbēgami rosināja pārdomas un bieži vien nopietnus jautājumus.

Nozīme bija arī kristiešu mocekļu personīgajām liecībām. Pat naidīgi noskaņotiem cilvēkiem, piemēram, imperatoram Markam Aurēlijam, vajadzēja atzīt, ka kristiešu drosme, skatoties nāvei acīs, ir uzslavas vērta. Ir zināms, ka pēc Perpetujas un Felicitas martirija Kartāgā cietuma pārvaldnieks pievērsies kristietībai. Lionas un Vjennas mocekļu ciešanas 77. g. pēc Kr. pamudinājušas vairākus skatītājus pasludināt sevi par kristiešiem, lai gan tas nozīmēja gandrīz drošu nāvi arī viņiem.

Ēģiptes pilsētā Aleksandrijā, kur bija lielas bibliotēkas un valdīja zināšanu apgūšanas gars, kristieši iesāka pētīt savu ticību kā "patiesu filozofiju". Šis kristīgā filozofa skulpturālais cilnis rotājis 3. gs. darinātu sarkofāgu.

Literatūra

Visu šo periodu kristieši daudz strādāja, lai savu mācību izskaidrotu rakstiski, kā arī lai atspēkotu tai nepamatotus uzbrukumus. Kā piemērus pirmām kārtām varētu minēt Lūkas evaņģēliju un Apustuļu darbus, kuru mērķis neapšaubāmi ir bijis pamācīt. Līdz 2. gs. vidum šādi raksti jau bija krietni izplatīti. Tie cildinājuši kristīgo ticību pagānu un jūdaistu auditorijai un iebilduši pret kristiešu apmelošanu. Kvadrats, Aristīds, Justīns Moceklis un Antiohijas Teofils šāda veida darbus rakstīja 2. gadsimtā. Origena lielais darbs, kurā viņš atspēko pagānu filozofa Celza izvērstos uzbrukumus kristietībai, radies 3. gadsimtā.

Kristiešiem kļūstot kompetentākiem, radās tendence specializēties. Daži autori rakstīja vienam lasītāju lokam (piemēram, ebrejiem), citi izrādīja interesi par kādu konkrētu tēmu (piemēram, Laktancija "Vajātāju nāve", kurā viņš apgalvoja, ka visi imperatori, kas vajājuši kristiešus, piedzīvojuši sliktu galu).

Ortodoksālie kristieši turklāt daudz laika veltīja cīņai ar neortodoksālām grupām. Šeit par piemēru var kalpot Tertulliāna monumentālais darbs "Pret Markionu".

Evaņģelizācijas procesu veicināja arī Svēto Rakstu tulkojums no grieķu valodas citās valodās. Līdz 300. g. pēc Kr. Jaunā Derība tika tulkota latīņu, sīriešu un saīdu (koptu dialekts) valodā,

tāpat tulkoti tika arī citu biblisku tekstu krājumi.

Pēdīgi, arī dažu apšaubāmas kvalitātes daiļdarbu nolūks šajā periodā, iespējams, bijis veicināt evaņģelizāciju. Nav izslēgts, ka tādi stāsti kā "Pāvila un Teklas darbi" radās, lai konkurētu vieglās, romantiskās literatūras tirgū un slavinātu kristiešu dzīvesveidu.

Zināma daļa kristiešu bija izsūtītie, kuri varēja modināt interesi cilvēkos ar līdzīgiem likteņiem. Tā, piemēram, Gallijas pilsētās Lionā un Vjennā dzīvojušie kristieši nāca no Mazāzijas. Tajā laikā kristietība galvenokārt bija lielo pilsētu parādība. Pāvils sludināja pilsētās, jo lielo pilsētu anonīmajā gaisotnē mazām kristiešu grupiņām bija vieglāk izveidoties. Dziļāka ietiekšanās laukos sākās tikai 3. gs., kaut arī darba metodes joprojām ir visai neskaidras.

Gandrīz ikviena zināma kristiešu draudze sāka ar sapulcēm kāda namā. Tam raksturīgs piemērs varētu būt Filemona mājas-baznīca, iespējams, Laodikejā. Mājas-baznīcas iezīmēja ļoti svarīgu sākumpunktu, kaut arī jau 3. gs. vidū draudzes sāka sanākt īpašās celtnēs, jo cilvēku bija pārāk daudz, lai visiem pietiktu vietas pat lielas romiešu mājas pagalmā.

Kaut arī evaņģelizācijas gaitā apustuļi darīja daudz brīnumu, tomēr tiem nebija vērā ņemama loma evaņģelizācijā turpmākajos gados. Eisebijs savā šī perioda Baznīcas vēsturē min tikai dažus brīnumus – un tikai vienā gadījumā (ļauno garu izdzīšanai no Panejas avota) no tā bija kāds evaņģēlisks labums. Patiesību sakot, vairums kristiešu autoru bija pārsteidzoši racionāli domājoši un tālaika pagānu māņticību mēģināja diskreditēt, vairāk uzmanības pievēršot labai dzīvei nekā pārdabiskām "zīmēm".

3. gs. pēdējos gados parādījās pirmie kristiešu misionāru apzinātie mēģinājumi "kristīt" pagānisko reliģiju iezīmes un, uzņemot kristietībā, nomākt tās. Baznīcas pārņēma templus, mocekļi ļaužu pielūgsmē ieņēma pagānisko dievu vietu, un kristiešu gada atceres un svinamās dienas stājās pagānu svētku vietā. Ziņas par tādu cilvēku darbiem kā Gregors Brīnumdaris no Pontas, Mazāzijas ziemeļos, un Gregors Apgaismotājs no Armēnijas arī sliecas pārspīlēt brīnumu gūtos panākumus. Armēnijā pēc karaliskās ģimenes pievēršanās kristietībai šajā ticībā pārgāja visi valsts iedzīvotāji. Vēlākos gadsimtos šādas paviršas "kristianizācijas" metodes izplatījās visā Eiropā.

IZAICINĀJUMS TICĪBAI

V. Vords Gesks

Romas imperatorus pielīdzināja dieviem. Šajā uzrakstā Efesas Forumā minēts "dievišķais Augusts" (30 pr. Kr.–14 pēc Kr.).

"Ja Tibra pārplūst līdz pat pilsētas sienām, ja Nīla neapplūdina laukus, ja debesis nekustas un zeme savukārt kustas, ja sākas bads vai uzbrūk mēris, uzreiz atskan sauciens "Kristiešus lauvu bedrē!". Ko? Visus kristiešus vienā bedrē?"
TERTULLIĀNS. "Apoloģija"

Pirmie Jēzus sekotāji izcēlās ar nesatricināmu pārliecību par savas mācības un ētikas pareizību. Viņi atzina tikai vienu pestīšanas solījumu, tikai vienu Dievu, tikai vienu Pestītāju. Ja cilvēks izvēlējās "Ceļu", no viņa tika prasīts jauns dzīvesveids. Šī agrāk neredzētā nelokāmā pirmkristiešu pārliecība un dzīvesveids gan piesaistīja daudzu cilvēku uzmanību, gan arī kļuva par iemeslu uzbrukumiem. Pretinieki apsūdzēja kristiešus savrupībā un šīs pasaules nicināšanā.

Pret kristietības izplatīšanos darbojās ietekmīgi spēki. Ļaudis joprojām stipri iespaidoja pagānisms. Pasaule bija tikpat samaitāta kā agrāk, un jaunā Baznīca drīz vien izraisīja varasvīru nerimstošu opozīciju. Gan Jēzu, gan Pāvilu un Pēteri pastāvošā vara sodīja ar nāvi, un arī citus kristiešu vadoņus piemeklēja līdzīgs liktenis.

Cēzars pret Kristu

Tik ilgi, kamēr Kristīgā baznīca tika uztverta kā vienkārša jūdaistu sekta, romiešu varas struktūras pret to izturējās iecietīgi. Pirmos trīsdesmit gadus kristietība, tāpat kā jūdaisms, baudīja Romas likuma aizstāvību. Šis daļēji bija iemesls, kādēļ Pāvils uzsvēra labas valdības nozīmi. Bet, tiklīdz kristietība un jūdaisms sāka nodalīties, kristieši zaudēja īpašās priekšrocības, kas tika piešķirtas jūdaistiem.

Jūdaistiem ļāva nepiedalīties imperatora pielūgšanas kultā. Tā kā kristieši atzina tikai vienu Dievu un kalpoja vienam Kungam – Jēzum Kristum – arī viņi vēlējās iegūt šādus atvieglojumus. Bet, kad baznīcā sāka nākt pārsvarā neebreji, tad vairs nebija iespējams patverties zem jūdaisma spārna. Kristieši uz dievišķā imperatora altāra atteicās ziedot pat šķipsniņu vīraka – šo aktu lielākā daļa inteliģentu cilvēku uztvēra tikai kā simbolisku žestu –, un šī atteikšanās tika uzskatīta par nepatriotisku rīcību. Tādējādi Romas oficiālā attieksme pret kristietību kļuva arvien nelabvēlīgāka.

Jaunās reliģijas piekritēji tika pakļauti veselai vajāšanu sērijai. Tās sākās Romā pēc Nerona pavēles 64. gada jūlijā ar īslaicīgu kristiešu tvarstīšanu ierobežotā teritorijā. Spriežot pēc tā, ko rakstījis Tacits, romiešu vēsturnieks, kurš darbojās piecdesmit gadus vēlāk, Nerons centās vainu par ugunsgrēku, kas nopostīja lielu Romas daļu, uzvelt kristiešiem, jo paklīda baumas, ka vainīgais ir viņš pats.

Vajāšanu mērogi un ilgums šķiet pārspīlēts. Bet Bībeles pēdējā Jāņa Atklāsmes grāmata liecina par kristiešu vajāšanām Āzijas provincē imperatora Domitiāna valdīšanas laikā (81–96 pēc Kr.).

Saglabājusies imperatora Trajāna un Plīnija Jaunākā (Bitīnijas provinces pārvaldnieks 111–113 pēc Kr.) sarakste, no kuras skaidri noprotams, ka viņu

laikā par kristietības atzīšanu varēja draudēt nāvessods. Plīnija politika, kuru noteica imperators, neprasīja speciāli meklēt kristiešus, lai tos sodītu. Bet, ja atklājās, ka kāds cilvēks ir kristietis, tad vainīgajam tika dota iespēja no savas pārliecības atteikties. Ja apsūdzētais to nedarīja, tad draudēja nāvessods. Droši vien tajā laikā tā bija ierasta kārtība.

No 2. gs. sākuma saglabājušās septiņas vēstules, kuras Antiohijas bīskaps Ignātijs rakstījis ceļā uz Romu, kur viņam tika izpildīts nāvessods par pievēršanos kristietībai. Tajās viņš min citus, kuri "pirms viņa Dievam par godu gājuši no Sīrijas uz Romu". Viena no vēstulēm adresēta Smirnas (mūsdienās Izmira Turcijā) bīskapam Polikarpam, kurš savukārt mira mocekļa nāvē 86 gadu vecumā ap 156.–160. g. pēc Kr.

Ap 2. gs. vidu ar nāvi tika sodīts Romas bīskaps Telesfors.

Imperators Marks Aurēlijs bija ļoti negatīvi noskaņots pret kristiešiem, un viņa valdīšanas laikā (161–180) šīs ticības piekritēji tika nonāvēti pašā Romā un Gallijas un Āfrikas provincēs.

Kristiešu vajāšanu juridiskais iemesls bieži paliek neskaidrs. Tautā klīda valodas, ka kristieši ir kanibāli (visticamāk, pārprasts Svētā Vakarēdiena skaidrojums), ateisti (tāpat kā jūdaisti, kristieši svētvietās nepielūdza nekādus tēlus) un ka viņi piekopj asinsgrēku (kristiešu "mīlestība" citam pret citu bija plaši pazīstama). Kristiešu rakstniekiem nebija grūti atspēkot šos apvainojumus, taču šķiet, ka neviens viņu argumentus neņēma vērā. Aizmredzot noziegums bija jau tas vien, ka cilvēks saucās par kristieti, visticamāk, tādēļ, ka romieši uzskatīja: romiešu dievu noraidīšana apdraud mieru un labklājību, ko saskaņā ar ticējumiem dievi nodrošināja. Arī

Domitiāns pieņēma titulu "Kungs un dievs" un pieprasīja, lai ļaudis, dodot oficiālu zvērestu, sacītu "Pie imperatora genija". Jūdaistiem un kristiešiem tādu zvērestu došana bija nepieņemama.

IGNĀTIJS NO ANTIOHIJAS

Maikls A. Smits

Ignātijs 2. gs. sākumā bija Antiohijas baznīcas bīskaps. Tās skopās ziņas, kas par Ignātiju nonākušas līdz mūsdienām, smeltas galvenokārt no septiņām ceļā uz Romu rakstītām vēstulēm. Tur Antiohijas bīskapu ap 110.–115. g. pēc Kr. sodīja ar nāvi.

Kaut arī Ignātijs sevi vērtēja zemāk par apustuļiem, viņš apgalvoja, ka viņam piemīt Svētā Gara pravietošanas dāvanas. Viņš bijis diezgan neirotiskas dabas cilvēks, kas neprātojot padevās spilgtām idejām.

Septiņas vēstules (pārējās Ignātijam tika piedēvētas 4. gs.) bija adresētas baznīcām Efesā, Magnezijā, Trallijā, Romā, Filadelfijā un Smirnā un Smirnas bīskapam Polikarpam. Ignātijs bija cieši pārliecināts, ka katras draudzes priekšgalā jābūt vienam "bīskapam", lai novērstu šķelšanos Baznīcā un nodrošinātu ticības pareizu ievirzi.

Viņš asi nosodīja tolaik Mazāzijas baznīcās izplatītās dokētistu idejas, ka Jēzus tikai izskatījies kā cilvēks, bet patiesībā bija īsta, šīs materiālās pasaules nesamaitāta garīga būtne. Ignātijs lielu nozīmi piešķīra Eiharistijai jeb Komūnijai kā līdzeklim, kas nodrošina vienotību, un uzsvēra, ka Jēzus patiešām bijis cilvēks.

Ignātijs tik ļoti vēlējās kļūt par mocekli, ka lūdza Romas kristiešiem necensties pasargāt viņu no gaidāmā nāvessoda.

atteikšanās pielūgt imperatoru kā dievu varēja tikt iztulkota kā nodevības pazīme.

Par spīti periodiskajām vajāšanām, Baznīca turpināja augt. Pretinieku saceltās vētras lika Evaņģēlija liesmai degt vēl jo spožāk. Tertulliāns rakstīja: "Mocekļu asinis ir kā sēkla." Pat vēlāk notikušās plaša mēroga sistemātiskās vajāšanas, ko savā valdīšanas laikā rīkoja paši pirmie

Trīs nezināmi asinsliecinieki aizsietām acīm uz ceļiem gaida bendes zobena cirtienu. Šis sienu apgleznojums atrasts Romā telpā, kurā glabāja kāda mocekļa mirstīgās atliekas. 5. gs. šo māju iebūvēja Sv. Jāņa un Sv. Pāvila baznīcā.

un niknākie kristietības pretinieki imperatori Decijs (249–251) un Diokletiāns (284–305), palīdzēja atbrīvot Baznīcu no dažiem remdenākiem ticīgajiem.

Par ticības izplatīšanos 2. un 3. gs. zināms ļoti maz. Informācijas fragmenti rāda dzīvu Baznīcu, kura pastāvīgi plešas plašumā un kuras ietekme uz sabiedrību aug. Vajātas minoritātes ticība neuzkrītoši, bet pakāpeniski kļūst par ietekmīgu spēku Romas impērijā.

Kristiešu iekšējās nesaskaņas

Pāvila pirmā vēstule draudzei Korintā nepārprotami liecina, ka Baznīcai bija jārisina problēmas, kas radās draudzes locekļu vidū. Tolaik pastāvēja tendence dalīties grupējumos ap populārākajiem kristiešu vadoņiem un, iespējams, arī ap draudzēm ar atšķirīgu doktrīnu traktējumu. Kāds ievērojams Baznīcas vadošs darbinieks piekopa amorālu dzīvesveidu, atsevišķi kristieši cits citu par nenozīmīgām domstarpībām sūdzēja tiesā, radās pārpratumi par kristīgās brīvības interpretāciju, iknedēļas dievkalpojumos notika nekārtības un pat tika sludināta nepatiesa mācība par augšāmcelšanos.

Arī Pāvila otrā vēstule atklāj savstarpējas pretrunas un cīņu par varu apstākļos, kad kristietība attīstījās un plauka. Daži iebilda pret misijas nepieciešamību neebreju vidū, citi apstrīdēja Pāvila lomu Baznīcā. Bija mēģinājumi apvienot kristīgos un nekristīgos reliģiskos principus. Pirmā Jāņa vēstule uzrunā tos, kas kādreiz piederējuši pie kristiešu kopienas, bet no tās attālinājušies. Viņi noliedza Jēzus Kristus patieso cilvēcību.

2. gs. sākumā Baznīcā sistemātiski ienāca gnostiskās idejas. Baznīcas vadība saprata, ka šādi uzskati novedīs pie pilnīgas kristīgās ticības iznīcināšanas, un stingri tām pretojās.

Vēl vienu izaicinājumu Baznīcai meta Markions, turīgs kuģu

Evaņģēlijs agri nonāca bēdīgi slavenajā ostas pilsētā Korintā. Apollona templis ir senās Korintas drupu galvenā dominante. Fonā redzama Akrokorinta – klintis, kas kalpoja par pilsētas nocietinājumiem.

īpašnieks, kurš īsi pirms 140. g. pēc Kr. ieradās Romā un sāka mācīt pats savu pret jūdaistiem vērstu kristietības variantu. Markions savus sekotājus organizēja kustībā, kas radīja konkurenci

kristietības galvenajam virzienam. Markiona kustība izveidoja savas kopienas visā impērijā un radīja vērā ņemamus draudus īstajai ticībai.

Pēc daudziem desmitiem gadu Friģijā, Mazāzijas centrālajā daļā, radās cita kustība, kas galveno vērību pievērsa drīzai Kristus otrreizējai atnākšanai un Pastarajai dienai. Tā izplatījās ar nosaukumu "montānisms". Apvienojot pravietisku entuziasmu ar striktu askētismu, tā noveda pie vairāk nekā simts gadus ilgas šķelšanās Baznīcā. Vēlāk daudz uzmanības tika pievērsts teoloģiskām pretrunām attiecībā uz Kristus dabu, tās ārdīja kristiešu vienotību un vājināja Baznīcas liecības.

Tātad Baznīca saveda kopā dažādu uzskatu cilvēkus no dažādiem sabiedrības slāņiem. Tai vajadzēja tikt galā ar ļaudīm, kas bija kļuvuši par kristiešiem tādās netikumīgās ostas pilsētās kā Korinta, kura bija izslavēta ar amorālu dzīvesveidu. Baznīcai vajadzēja apspriest nopietnus aicinājumus atgriezties pie pagānu rituāliem un jūdaisma, tikt skaidrībā par savu attieksmi pret tālaika tradīcijām un kultūras norisēm, izsijāt uzskatus un atšķirīgus viedokļus bezprecedenta gadījumos, kad trūka pieredzes, pēc kuras vadīties.

Kristietība ieinteresē ievērojamus domātājus

Ap 2. gs. beigām jaunā ticība jau bija izvērtusies par visspēcīgāko un pievilcīgāko reliģisko kustību visā impērijā. Daudzi no tālaika spožākajiem prātiem kļuva par "Ceļa" gājējiem.

Ne mazums rakstnieku aizstāvēja kristietību gan pret vienkāršo ļaužu apsūdzībām, gan arī pret izsmalcinātāka rakstura uzbrukumiem. Kaut arī vairums literāro darbu bija veltīti imperatoriem, to

NERONA NĀVES IZRĀDES

"Lai apklusinātu izplatījušās baumas, Nerons apsūdzēja un spīdināja cilvēkus, kuri ar ļaunajiem darbiem bija noskaņojuši pret sevi sabiedrību, – tie piederēja pie grupas, kuru visi pazīst ar nosaukumu "kristieši". Imperatora Tiberija valdīšanas laikā Jūdejas pārvaldnieks Poncijs Pilāts šīs sektas vadoni Kristu sodīja ar nāvi. Kristiešu postošā māņticība uz laiku tika nomākta, bet nu tā atkal atsākusi dzīt asnus – šoreiz ne tikai Jūdejā, bet arī pašā Romā, kur cilvēkus piesaista dažnedažādas neķītras un apkaunojošas izdarības. Vispirms tie, kas atzina sevi par kristiešiem, tika apcietināti. Tad, balstoties uz informāciju, kas iegūta no arestētajiem, notiesāja simtiem cilvēku – vairāk par viņu sabiedriskajiem uzskatiem nekā par dedzināšanu. Nāves priekšā viņi tika apsmieti. Vainīgos ietērpa meža zvēru ādās, uzrīdīja viņiem suņus, sita krustā vai dzīvus sadedzināja – kad satumsa, viņi dega kā lāpas. Nerons atvēra savus dārzus publikai, lai daudzi varētu noskatīties šajā izrādē, sarīkoja soda izpildi arēnā un pats vēroja to kopā ar pūli vai, ģērbies karavīra tērpā, stāvēja kājās kaujas ratos. Rezultātā, kaut arī sodītie bija vainīgi kristīgās ticības piekopšanā un bija pelnījuši nāvi, ļaudis sāka just viņiem līdzi. Jo tauta saprata, ka kristiešus soda nevis sabiedrības labā, bet tādēļ, lai apmierinātu viena cilvēka mānīju."

TACITS. "Annāles", 15:44

Nerons (54–68) ārkārtīgi nežēlīgi izturējās pret savu ģimeni, bet grieķi glaimojot slavēja viņa literāro talantu. Nerons agri mira, pēc viņa nāves cilvēki runāja, ka imperators tikšot reinkarnēts.

Romas impērijas slavenākais amfiteātris Kolizejs atradās Romas pilsētā. Tas celts 80. g. pēc Kristus. Kolizejā, kurā ir 45 000 skatītāju vietas, rīkoja gladiatoru cīņas, un to varēja 1,5 m dziļumā piepildīt ar ūdeni jūras kauju spēlēm. Cietumnieki, arī kristieši tika mesti arēnā lauvām un lāčiem.

īstā auditorija bija tālaika inteliģence. Autori cerēja: ja viņiem savos darbos izdotos atvairīt kristietības pretinieku apsūdzības un atklāt pagānisma vājos punktus, varbūt varētu mainīt sabiedrības viedokli attiecībā uz labo vēsti un piesaistīt jaunus atbalstītājus. Uz šo mērķi savas intelektuālās un garīgās spējas koncentrēja tādi domātāji kā Aristīds, Justīns Moceklis, viņu skolnieks Tatiāns, Atēnagors, Antiohijas Teofils, "Vēstules Diognētam" nezināmais autors un Melitons, Sardijas bīskaps.

2. gs. beigās Gallijas pilsētas Lionas bīskaps Irinejs, grāmatas "Apustuliskās sludināšanas paraugs" autors, uzrakstīja piecus monumentālus darbus, kas vērsās pret tajā reģionā izplatītajām gnostiķu herēzēm. Vairākas citas viņa grāmatas gājušas bojā. Uz Bībeli un Baznīcas doktrīnām balstītā Irineja teoloģija vienojoši un pozitīvi ietekmēja Baznīcu. Viņš rakstīja par Kristus darba kosmisko iedarbību Dieva plānu vēsturē un nobruģēja ceļu turpmākajai vēstures kristīgai interpretācijai, kādu savos darbos atklāja, piemēram, Augustīns.

Bet īstajiem intelektuālajiem milžiem vēl nebija pienācis laiks.

Tertulliāns, "latīņu teoloģijas tēvs", dzimis Āfrikas provincē Kartāgā ap 150. g. pēc Kr. Viņš kristietību pieņēma, būdams jau četrdesmit gadus vecs, un drīz

MONTĀNISTI

Deivids F. Raits

Ap 172. g. pēc Kr. Mazāzijas rietumu reģionā Frīģijā ļaužu uzmanību sev piesaistīja jauns dedzīgs kristietis vārdā Montāns. Drīz vien viņam pievienojās divas pravietes – Priska un Maksimilla. Viņas paziņoja, ka caur viņām runā Paraklēts (Jāņa evaņģēlijā šajā grieķu vārdā tiek saukts Svētais Gars). Dažkārt Dievs runāja caur viņām pirmajā personā kā ar Vecās Derības praviešiem: "Cilvēks ir lira, un es slīdu pār to kā plektrs." Montānistus sauca par "jaunajiem praviešiem".

Galvenā viņu sludinātā vēsts bija drīzs pasaules gals un Kristus otrā atnākšana. Viņi mudināja kristiešus būt uz to gataviem.

Montānisti aicināja visus kristiešus uz stingru askētismu. Labāk izvēlēties šķīstību nekā laulības, biežāk ievērot gavēņus un ēdienu ēst sausu. Montānistu svētās, Gara vadītās kopienas Pepūzā un Timijonā Frīģijā tika nosauktas par "Jeruzalemi". Maksimilla pareģoja: "Pēc manis vairs nebūs neviena prievieša, būs tikai Beigas."

Caur saviem orākuliem montānisti mudināja kristiešus izbaudīt vajāšanas: "Neceriet mirt gultā.. bet kā mocekļi." Daudzi montānisti savu mocekļa nāvi sagaidīja Gallijā un Āfrikā.

Visizcilākais montānisma pārstāvis bija Kartāgas Tertulliāns, kurš šai kustībai pievērsās mūža nogalē. Arī viņš ticēja, ka Paraklēta pravietojumi – atteikties piedot nopietnus grēkus pēc kristībām, aizliegt otrreizēju precēšanos un bēgšanu no vajāšanām – uzlabo disciplīnu Baznīcā.

Montānisti drīz vien piedzīvoja grūtus laikus. Pirmā Baznīcas vēsturē zināmā bīskapu sinode Āzijā viņus izslēdza no Baznīcas. Naz zināms, kādēļ viņi tika tā sodīti. Montānisti bija fanātiķi, bet ne herētiķi. (Kāds Romas bīskaps acīmredzot atzina viņiem sniegtās Svētā Gara dāvanas, bet vēlāk mainīja savas domas.) Montānistu vīzijas, runāšana "citās mēlēs" un lielā reliģiskā kvēle radīja aizdomas. Pretenzijas uz pravietojumiem it kā apšaubīja Jaunās Derības kanonu, kas tajā laikā sāka veidoties. Maksimillas pravietojumi nepiepildījās. Viņi pārmeta "negarīgajai" Baznīcai par atteikšanos no Paraklēta. Īsi sakot, saistība ar "jaunajiem" praviešiem radīja nesaskaņas laikā, kad bīskapi pielika visas pūles, lai radītu vienotu, stabilu, uz apustuļu tradīciju balstītu Baznīcu.

Montānistu grupas saglabājās līdz 5. gs. Āfrikā, bet Frīģijā – pat vēl ilgāk. Montānistu izslēgšana Baznīcai nozīmēja arī zināmus zaudējumus. Par spīti pārmērībām, viņi aizstāvēja pārliecību, ka Svētais Gars Baznīcā darbojās ne tikai tās sākumposmā, bet arī "pēdējās dienās" tika solīta plaša Svētā Gara manifestēšanās. Montānistu līdzība ar mūsdienu Vasarsvētku draudzi un harismātiskajām kustībām bieži tiek pārspīlēta.

sāka rakstīt darbus kristīgās ticības propagandēšanai. Liela daļa grieķu valodā sarakstīto grāmatu gājušas bojā, bet trīsdesmit viena grāmata latīņu valodā ir saglabājusies.

Tertulliāna "Apoloģija" uzsvēra pret kristiešiem vērsto vajāšanu juridisko un morālo bezjēdzību, bet citas grāmatas piedāvāja uzmundrinājumu tiem, kurus gaidīja mocekļa nāve. Viņš vērsās pret herētiķiem, izskaidroja Tēvreizes un kristības nozīmi, palīdzēja attīstīt ortodoksālu Trīsvienības izpratni. Tertulliāns bija pirmais, kurš lietoja latīņu vārdu *trinitas* (Trīsvienība). Vēlāk viņš pievienojās montānistu kustībai. Intelektuālais talants un literārā daudzpusība padarīja Tertulliānu par vienu no sava laika ietekmīgākajiem rakstniekiem. Viņa devums teoloģijas attīstībai Rietumos ir gandrīz tikpat nozīmīgs kā Augustīna ieguldījums.

Kamēr Tertulliāns darbojās Kartāgā, Austrumos veidojās vēl viens kristīgajai ticībai nozīmīgs intelektuālais centrs – Aleksandrija. Šī pilsēta jau kopš 4. gs. pr. Kr., kad to nodibināja Aleksandrs Lielais, bijusi svarīga kultūras metropole, un tajā atradās viena no senās pasaules lielākajām bibliotēkām. Ļoti iespējams, ka tieši Aleksandrijā Vecā Derība pirmo reizi no ebreju valodas tikusi pārtulkota grieķu valodā. Slavenais ebreju filozofs Filons dzīvoja Aleksandrijā ap Jēzus dzīves laiku: viņš centās savienot jūdaismu ar grieķu filozofiju.

Ap 185. g. pēc Kr. kristietībai pievērsies stoiķu filozofs Pantens, kurš Aleksandrijā mācīja kristiešus. Iespējams, viņš ceļojis uz Indiju un bijis ļoti talantīgs domātājs. Viņš vadīja skolu, kurā cilvēkus gatavoja kristiešu kristībām (katehūmenus), šajā amatā pēc viņa nāca Klements, tad Origens. Par spīti nežēlīgajiem vajāšanu periodiem, Aleksandrijas skola ieguva lielu nozīmi, stiprinot kristiešu ticību un piesaistot kristietībai arvien vairāk atbalstītāju.

Klementa un Origena būtiskākais devums ir Evaņģēlija interpretēšana jēdzienos, kas tuvi grieķu inteliģences augstākajiem slāņiem. Klements un Origens reizi par visām reizēm iedibināja jaunās ticības intelektuālo nozīmību.

Origens bija ne tikai radošs teologs, viņš arī devis nenovērtējamu ieguldījumu Bībeles pētīšanā. Viņš bija viens no tiem nedaudzajiem pirmsreformācijas laika kristiešiem, kas uzņēmās iemācīties ebreju valodu, lai Veco Derību varētu lasīt oriģinālā. Vēlāk viņš bija spiests pamest Aleksandriju un doties uz Cēzareju, kur turpināja gan literāro, gan pedagoga darbu.

3. gs. neparasti strauji paplašinājās Baznīcas robežas gan ģeogrāfiskajā, gan sabiedriskajā ziņā. Kristietība sāka veidoties par impēriju impērijā. Pastāvīgā pārvietošanās uz citām baznīcām, bīskapu sinodes, vēstules, kuras vēstneši nesa no vienas impērijas malas uz citu, un uzticība, kādu kristieši izrādīja saviem vadītājiem un cits citam, atstāja iespaidu pat uz imperatoriem. Tomēr to varēja arī viegli uztvert kā draudus pastāvošajai varai.

Nežēlīgās vajāšanas

250. g. pēc Kr. Baznīca piedzīvoja pašas asiņainākās kristiešu vajāšanas. To iniciators bija imperators Decijs (249–251). Valdnieka edikti noteica, ka visiem Romas impērijas pilsoņiem jāupurē tradicionālajiem romiešu dieviem. Tie, kas paklausīja, saņēma sertifikātus (latīņu valodā *libelli*) kā apliecinājumu, ka viņi pakļāvušies rīkojumam. Tie, kas atteicās klausīt un nespēja (vai negribēja) iegūt viltotus *libelli* no līdzjūtīgiem vai uzpērkamiem ierēdņiem, tika sodīti ar nāvi.

Daudzi kristieši pakļāvās likumam, lai glābtu savu dzīvību. Citiem bija izdevība iegūt aplieci-bas bez upurēšanas. Bet nezināms skaits kristiešu tika apcietināti vai nogalināti – viņu vidū bija Romas, Antiohijas un Jeruzalemes bīskapi.

Par laimi, šis pārbaudes laiks nebija ilgs. Pēc diviem gadiem Decijs krita kaujā ar gotiem – iebrucējiem no ziemeļiem. Kaut arī viņa pēctecis imperators Galls (251–253) turpināja pret kristiešiem vērsto politiku, vajāšanas vairs nebija tik izplatītas kā Decija laikā.

Dažus gadus vēlāk, tuvojoties imperatora Valeriāna valdīšanas laika (253–260) beigām, vajāšanas

NOVACIĀŅI

Maikls A. Smits

Novaciāņi bija neliela, no Romas baznīcas atšķēlusies puritāņu grupiņa. Tās dibinātājs Novaciāns 251. g. pēc Kr. zaudēja bīskapa vēlēšanās un izveidoja konkurējošu draudzi. Galvenā diskusija, kas vēlēšanās radīja frakcijas, izvērtās jautājumā par nostāju pret tiem kristiešiem, kas vajāšanu laikā atteikušies no Kristus. Novaciāņi ieņēma ļoti stingru nostāju un atteicās ņemt Baznīcā atpakaļ jebkuru, kurš vajāšanās padevies. Novaciāns bija apdāvināts teologs un viens no pirmajiem kristiešu autoriem, kas rakstīja latīņu valodā. Vairāki darbi ir saglabājušies. Viņa nozīmīgākais devums ir pievēršanās Trīsvienības doktrīnai. Valda uzskats, ka Novaciāns miris mocekļa nāvē imperatora Valeriāna vajāšanu laikā ap 258. g. pēc Kr.

Novaciāņi bija ortodoksālas teoloģijas piekritēji. 3. gs. 50. gados viņu popularitāte strauji auga. Novaciāņi iecēla vēl vienu bīskapu Kartāgā, ieguva Arlas bīskapa Markiana atbalstu un virzījās tālāk uz austrumiem. Drīz vien viņi izveidoja nelielu draudžu tīklu un sauca sevi par katariem (tīrie), lai nošķirtos no citām Baznīcām, kuras viņi uzskatīja par aptraipītām, jo tās ieciet̄īgi izturējās pret grēciniekiem. Tiem, kas vēlējās iestāties novaciāņu sektā, vajadzēja no jauna kristīties, it kā viņi pievienotos vienīgajai īstajai Baznīcai. Vēlāk viņi savā stingrībā gāja vēl tālāk, atsakoties iet pie dievgalda kopā ar cilvēkiem, kuri precējušies vairāk nekā vienu reizi, un noraidīja iespēju izpirkt jebkuru lielāku grēku, kas izdarīts pēc kristībām. Novaciāņus uzskatīja par herētiķiem līdz pat Konstantīna valdīšanas laikam, kad 326. g. izdotais edikts nodrošināja viņiem sabiedrības toleranci un tiesības uz savām lūgšanu un apbedījumu vietām. Novaciāņu bīskaps Akesijs 325. g. piedalījās Nīkajas koncilā. 4. gs. novaciāņu kustība izplatījās Spānijā un Ēģiptē.

Neskatoties uz oficiālo toleranto nostāju, valdošie Baznīcas darbinieki turpināja iegrožot novaciāņu darbību. 428. g. Konstantinopolē pret šo kustību vērsās Nestorijs, bet imperators viņu ierobežoja. 429. g. Romas bīskaps Celestīns konfiscēja novaciāņiem kulta celtnes. Īpaši populāri novaciāņi bija Konstantinopolē, un Baznīcas vēsturnieks Sokrats (ap 380–440) arī droši vien piederēja pie šī grupējuma. Novaciānisma kustība vēl bija gana ietekmīga, lai izpelnītos Aleksandrijas patriarha Eilogija (580–607) nosodījumu, kas parādījās viņa darbos, bet, laikam ritot, novaciāņi tika pakāpeniski no jauna iesaistīti galvenajās baznīcās. Jau Nīkajas koncila laikā novaciāņu garīdzniekiem atļāva saglabāt savus posteņus ar noteikumu, ka viņi atgriezīsies Katoļu baznīcā.

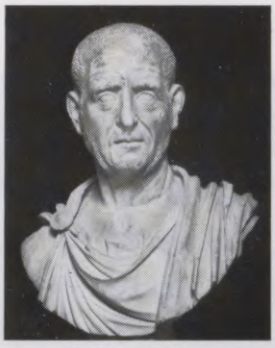

Imperatora Decija valdīšanas laika (249–251) vajāšanās gan pāvests Kornēlijs, gan viņa sāncensis bīskaps Hipolits mira Sardīnijas raktuvēs.

atsākās ar jaunu nežēlību. Šajā reizē par upuriem krita Baznīcas vadošie darbinieki, kuriem, piedraudot ar izsūtījumu vai cietumu, lika pielūgt vecos dievus. Kristiešiem bija aizliegts noturēt sanāksmes un apmeklēt kristiešu kapsētas, par nepaklausību draudēja nāvessods. Beidzot īpaši bargs edikts noteica nāvessodu vadošajiem darbiniekiem, bet īpašuma konfiskāciju, verdzību un pat nāvi – kristiešiem, kas neatteiksies no ticības. Un arī šoreiz vajāšanām punktu pielika karš ar svešzemju iebrucējiem, persiešiem.

Sekoja daži desmiti miera un labklājības gadi, kurus pārtrauca 303. g. sāktās vajāšanas, kas bija vēl nežēlīgākas par tām, ko Baznīca līdz šim bija piedzīvojusi.

Taču tagad kristietība jau bija ienākusi pat imperatora Diokletiāna (284–305) ģimenes lokā. Daudzi no viņa vergiem, viņa sieva un meitas bija pievērsušās šai ticībai. Augstākajos varas posteņos bija ne mazums tādu cilvēku, kas vai nu bija pieņēmuši kristietību, vai simpatizēja tai. Diokletiāns izdeva četrus pret kristietību vērstus ediktus, kuri saistījās ar dažādas bardzības pakāpes sodiem. Imperators, iespējams, šādi rīkojās tādēļ, lai izpelnītos lielāku armijas atbalstu, jo tur valdīja spēcīgs antikristīgs noskaņojums.

303. g. likumi paredzēja baznīcu ēku iznīcināšanu, kristīga satura grāmatu konfiskāciju, kristiešu padzīšanu no valdības struktūrām un armijas, kā arī garīdzniecības apcietināšanu. 304. g. izdotais edikts uzlika par pienākumu visiem kristiešiem upurēt pagānu dieviem.

Mazāzijā armija noslaucija no zemes virsas veselu pilsētu ar iedzīvotājiem, kuri pārsvarā bija kristieši. Romā tika konfiscēts baznīcu īpašums un daudzi kristietības piekritēji kļuva par mocekļiem. Īpašu nežēlību, šķiet, piedzīvojuši Palestīnas, Sīrijas un Ēģiptes kristieši.

Attieksme pret atkritušajiem kristiešiem

Daudzi kristieši labprātāk izvēlējās mirt mocekļa nāvē nekā, atzīstot viltus dievus, nodot savu Kungu. Taču bija arī tādi, kas, spīdzināšanu un ieslodzījuma draudu spiesti, atteicās no ticības. Vēl citi lūdza, lai pagāniskie kaimiņi upurē viņu vietā vai no simpatizējošiem ierēdņiem ieguva viltotas apliecības. Otrā galējībā nonākuši kristieši paši meklēja mocekļa nāvi, kaut arī viņiem tā nemaz nedraudēja, taču šādu rīcību Kristīgās baznīcas vadība asi nosodīja.

Pēc katra vajāšanu viļņa Baznīca saskārās ar problēmu, ko darīt ar tiem cilvēkiem, kas, vajāšanu spiesti, bija atteikušies no ticības un tagad to nožēloja.

Kristība visumā spēja nomazgāt tikai jau padarītos grēkus. Nopietnas kļūdas pēc kristībām prasīja īpašu attieksmi. Daži vadošie kristieši uzskatīja, ka tādi pārkāpumi kā elku pielūgšana pēc kristībām zemes dzīves laikā nav piedodama, citi turpretī pieļāva, ka vienu reizi tāds pārkāpums, kas noticis pēc kristībām, ir piedodams. Maldus piedzīvojušais kristietis, kurš patiesi nožēlo grēkus, var tikt uzņemts atpakaļ Baznīcas kopienā.

Romas bīskaps Kaliksts (217–222) piederēja pie mērenā grupējuma un atsaucās uz Pāvila vēstulēm un līdzībām par pazudušajām avīm un pazudušo dēlu kā pierādījumu, ka neviens grēks nav nepiedodams, ja grēcinieks patiesi novēršas no tā. Viņa uzskati Baznīcā tika plaši atzīti, taču Decija vajāšanu laikā tiem nopietni oponēja Romas baznīcas prezbiteris Novaciāns.

Liberālāku uzskatu pārstāvis Kornēlijs tika ievēlēts par Romas bīskapu, bet mazākums balsoja par Novaciānu un prasīja, lai tie,

PERPETUJA

"Vēl cietumā tēvs mīlestības dēļ mēģināja mani pierunāt mainīt manu nostāju. "Tēvs," es teicu, "vai tu redzi, piemēram, šo vāzi vai ūdens trauku?"

"Jā," viņš atbildēja.

Un es viņam teicu:

"Vai to var nosaukt citādi?" Un viņš sacīja:

"Nē."

"Nu, arī mani nevari nosaukt citādi, kā vien par to, kas es esmu – kristiete."

Izdzirdis vārdu "kristiete", tēvs ļoti sadusmojās un metās man klāt tik strauji, it kā gribētu izraut man acis. Tomēr viņš savaldījās un devās projām, izgāžot pār mani veselu lērumu velnišķīgi ļaunu vārdu.

Tajā dienā, kad es nokristījos, Gars man iedvesa, ka nevajag lūgt nekādu citu labvēlību, kā vien miesas izturību. Pēc pāris dienām mēs tikām ieslodzīti cietumā. Biju ļoti nobijusies, jo nekad mūžā nebiju uzturējusies tādā tumšā ūķī. Cik tas bija grūts laiks! Lielā cilvēku daudzuma dēļ bija grūti elpot, karavīri izspieda naudu, bet visvairāk mani mocīja raizes par mazuli.

Šādus pārbaudījumus man vajadzēja izciest daudzas dienas. Tad es saņēmu atļauju turēt pie sevis cietumā bērnu. Es uzreiz atguvu veselību, jo izzuda raizes un satraukums par viņu. Cietums piepeši bija pārvērties par pili, es labāk atrados te nekā citā vietā.

Kādu dienu brokastu laikā mūs steigšus aizveda uz lietas izskatīšanu. Mēs ieradāmies forumā. Šī ziņa nekavējoties izplatījās pa tuvāko apkārtni, un tūlīt sanāca milzīgs pūlis. Mēs uzkāpām uz apsūdzēto paaugstinājuma. Visi pratinātie atzina savu vainu. Kad pienāca mana kārta, parādījās tēvs ar manu dēlu, novilka mani no paaugstinājuma un sacīja:

"Izpildi upurēšanu! Apžēlojies par savu bērnu!"

Hilarians, pārvaldnieks, kurš bija pārņēmis tiesneša varu kā prokonsula Minucija Timīniana pēctecis, man teica:

"Apžēlojies par sava tēva sirmo galvu, apžēlojies par savu nesen dzimušo dēlu. Pienes upuri imperatoru labklājībai!"

"To es nedarīšu," es atcirtu.

"Vai tu esi kristiete?" Hilarians jautāja.

Un es teicu:

"Jā, esmu."

Tad Hilarians mums visiem pasludināja spriedumu – atdot plēsīgiem zvēriem saplosīšanai.

Mēs visi pacilātā garastāvoklī atgriezāmies cietumā.

Bet mans mazulis bija pieradis pie barošanas ar krūti un pie dzīvošanas cietumā. Tāpēc es tūlīt aizsūtīju diakonu Pomoniju pie tēva, lai atnes man bērnu. Taču tēvs atteicās viņu man atdot. Un notika Dieva griba – mazais vairs negribēja krūti un man nebija iekaisuma, tā es tiku atbrīvota no satraukuma par savu bērnu un nepatīkamām sajūtām krūtīs."

Fragments no Perpetujas dienasgrāmatas cietumā

Diokletiāns savu karjeru sāka armijā un izvirzījās par imperatoru (287–305). Ieviešot totalitāru režīmu, viņam izdevās atjaunot kārtību. Savu mērķi viņš mēģināja sasniegt, likvidējot Baznīcu.

kas spiediena rezultātā atteikušies no ticības, netiktu uzņemti atpakaļ ticīgo vidū. Šajā jautājumā Novaciāns Baznīcā radīja šķelšanos, tādēļ viņš, tāpat kā citi separātistu bīskapi, tika norīkots darbā Āfrikas, Mazāzijas un citās baznīcās. Šāds sadalījums pastāvēja līdz 7. gs., kaut arī novaciāņu draudžu iespaids pakāpeniski mazinājās.

Līdzīga šķelšanās notika Ziemeļāfrikā pēc Diokletiāna laika vajāšanām. Šajā gadījumā diskusijas nozīmību aizēnoja dalībnieku personības un apšaubāmie motīvi. Kādu Kartāgas baznīcas bīskapu konsekrēja bīskaps, kurš it kā esot nodevis Svētos Rakstus policijai. Tādēļ Baznīcas stingrās "līnijas" piekritēji uzskatīja viņu par neglābjami aptraipītu. Viņi ievēlēja otru bīskapu, kura amatu vēlāk ieņēma Donāts. Viņš devis nosaukumu donātistu kustībai.

Šie konflikti pēdīgi noveda pie principa, ka kristību un ordinācijas patiesums nav atkarīgs no sakramenta izpildītāja morālās tīrības, bet gan no Kristus un Svētā Gara. Tāpēc par parastu parādību kļuva uz laiku atkritušu kristiešu uzņemšana atpakaļ Baznīcā, ja vien viņi parāda patiesu nožēlu. Bet donātisti šādu nostāju noraidīja – un pat pārkristīja ortodoksālus kristiešus, kas vēlējās iestāties viņu draudzēs.

Brīnumi un asinsliecības

Jau no paša sākuma kristiešiem, kuri labāk ziedoja savas dzīvības nekā nodeva To Kungu, Baznīca parādīja lielu godu. Stefana mocekļa nāves rakstam Apustuļu darbos atvēlēta ievērojama vieta. Jāņa Atklāsmes grāmata cildina citādi nezināmu mācekli Antipu, par kuru Jēzus teicis: "Mans uzticīgais liecinieks jūsu starpā tapa nokauts" (Atk 2:13) – un citā vietā apsola īpašu balvu tiem, kas liecību par Kristu apzīmogojuši ar savām asinīm.

Vajāšanām turpinoties, Pētera un Pāvila asinsliecībām tika piešķirta īpaša nozīme. Ignātijs ceļojumu uz nāvessoda izpildes vietu Romā uztvēra kā atkārtojumu Tā Kunga ceļojumam uz Jeruzalemi, kur viņu sita krustā. Sāka izplatīties uzskats, ka asinsliecība ir augstākais apliecinājums kristīgā mācekļa statusam. Pat Origena mātei, kad ģimene dzīvoja Aleksandrijā, ar varu vajadzēja atturēt mazo dēlu no bēgšanas, jo viņš vēlējās brīvprātīgi pievienoties mocekļiem un dalīties viņu ciešanās. (Origens dzīvoja ļoti askētisku dzīvi. Iespējams, ka viņš Mateja evaņģēlija 19. nodaļas 12. pantā dotās instrukcijas uztvēra burtiski un sevi izkastrēja.)

Draudzes Smirnā katru gadu atzīmēja sava bīskapa Polikarpa martiriju, kuru dziļi izjusti aprakstījis kāds māceklis. Šīs svinības kļuva par paraugu mocekļa pīšļu godināšanai un nāves gadadienas pieminēšanai. Vēlāk izveidojās uzskats, ka lūgšanas, kuras Dievam raidījis moceklis, ir īpaši iedarbīgas.

Mocekļu godināšanas prakse strauji pletās plašumā 3. gs. beigās un 4. gs. sākumā. Pēdējo nežēlīgo vajāšanu notikumi noveda pie iepriekšējo vajāšanu mēroga un apjoma pārspīlējumiem. Mocekļu skaits un viņu ciešanu dziļums tika vairākkārt palielināts, stāsti par viņu nāvi – izpušķoti ar dažādiem brīnumainiem notikumiem un mīklainām parādībām.

Daži kristietībai pievērsušies pagāni bija saglabājuši zināmas pirmskristīgās idejas, tādēļ Baznīcā mocekļi ieņēma iepriekšējo reliģiju dievu vietu. Mocekļu relikvijas tika māņticīgi

KIPRIĀNS UN ZIEMEĻĀFRIKA

Deivids F. Raits

Kipriāns par kristieti kļuva ap 246. g. pēc Kr., kad viņš bija bagāts un izglītots pilsonis romiešu Āfrikas nozīmīgākajā pilsētā Kartāgā, un droši vien liktenis viņam solīja augstu posteni varas struktūrās. Pats viņš rakstīja: "Otrā piedzimšana ar Garu, kas nāca no debesīm, darīja mani par citu cilvēku." Kipriāns atteicās no mantas, ievēroja celibātu un ar lielu dedzību nodevās Bībeles studēšanai; tā viņš divu gadu laikā kļuva par Kartāgas bīskapu.

Kad 250. g. pēc Kr. imperators Decijs sāka kristiešu vajāšanas, Kipriāns pameta pilsētu. Daudzi no vadošajiem Baznīcas darbiniekiem nosodoši izturējās pret bēgšanu no mocekļa nāves, un arī Kipriāns zaudēja savu labo reputāciju. No slēptuves viņam bija grūti apvaldīt "apliecinātājus" – kristiešus, kuru ciešanas sagādājušas viņiem lielu garīgu prestižu. Viņi aicināja izturēties saudzīgi pret "kritušajiem" *(lapsus)* kristiešiem, kuri savu ticību bija nolieguši draudu iespaidā. Kad 251. g. pēc Kr. Kipriāns atgriezās, bīskapu padome noteica stingrākus kritērijus atkritušo kristiešu piederības atjaunošanai Baznīcā. Šī lēmuma rezultātā no Baznīcas atšķēlās disidentu grupa. Iebilstot pret šādu rīcību, Kipriāns uzrakstīja savu ievērojamāko darbu "Par Katoliskās baznīcas vienotību".

Sākot ar 255. g., Kipriāns asi oponēja Romas bīskapam Stefanam jautājumā, vai kristiešus var kristīt ārpus Katoliskās (galvenās) baznīcas. Kipriāns uzskatīja, ka Svētā Gara dzīvības un pestīšanas dāvanas aprobežojas tikai ar Katolisko baznīcu. Atšķirībā no Stefana Kipriāns pieprasīja, lai kādā separātistu grupā kristījušies cilvēki, ienākot Baznīcā, tiktu kristīti no jauna. Disputs pakāpeniski zaudēja aktualitāti pēc Kipriāna dzīves trimdā un drosmīgās mocekļa nāves 258. g. pēc Kr.

Kipriāns pirmām kārtām bija Baznīcas darbinieks – spējīgs administrators, bet slikts teologs. Viņa darbos risināti galvenokārt Baznīcas praktiskie jautājumi. Regulāri aicinot kopā bīskapus koncilos, viņš īstenoja savu pārliecību, ka Baznīcas vienotība ir atkarīga no bīskapu vidū valdošās harmonijas un vienlīdzības.

Kipriāns uzskatīja, ka visi bīskapi teorētiski ir vienlīdzīgi – tāpat kā kādreiz apustuļi. Kulta kalpotājus (bīskapus) viņš uzskatīja par priesteriem un Svēto Vakarēdienu – par krusta upuri. Viņš mēģināja apvienot Tertulliāna puritānismu, kurā dominē Svētais Gars, ar episkopālu Baznīcu. Kalpošana visuzskatāmāk izpaudās palīdzībā cilvēkiem 252.–254. g. pēc Kr. mēra epidēmijas laikā. Kipriāns ļoti spēcīgi ietekmējis Baznīcu, bet zināmā mērā tai arī kaitējis.

pielūgtas, viņu apbedījumi kļuva par svētceļojumu un lūgšanu vietām, radās pieņēmumi, ka viņi dara brīnumus un nodrošina ticīgajiem īpašu svētību. Kaut arī ne visi Baznīcas vadītāji atzina šādus uzskatus, tomēr vienkāršo ļaužu reliģijā mocekļu un citu svēto godināšana ieņēma arvien lielāku vietu.

Kristieši Ziemeļāfrikā

Kristietībai Ziemeļāfrikā bija raksturīga pārlieka stingrība. Par ideāliem kristiešiem tika uzskatīti asinsliecinieki. Tādējādi Ziemeļāfrikas baznīcas vadītāji sliecās radīt tik nevainojamu Baznīcu, ka šķita aizmirstam, ka draudzi veido nožēlojošu grēcinieku kopums.

JUSTĪNS MOCEKLIS

Kolins Dž. Hemers

Justīns atzinīgi vērtēja klasisko filozofiju. Viņš uzskatīja, ka Platona mācība par mūžīgajām formām attiecināma arī uz Bībeles Dievu; ka Sokrats, līdzīgi Ābrahāmam, bijis "kristietis pirms Kristus". Justīna nāve ir kristieša mocekļa nāves paraugs. Šī romiešu statuete, kas attēlo Sokratu, ir no grieķu oriģināla veidota kopija.

Justīns bija cieši saistīts ar Romas provinces Āzijas galvaspilsētu Efesu. Tur izdarīti apjomīgi arheoloģiskie izrakumi. Plats ceļš no ostas (līcis tagad ir aizsērējis un kļuvis par augļīgu līdzenumu) veda uz pilsētu (priekšplānā redzams amfiteātris).

Justīns bija kristietībai pievērsies pagāns, bet vēlāk kļuva par izcilāko 2. gs. "apoloģētu" (rakstnieki, kas aizstāvēja kristīgo ticību). Sīkāk par Justīna dzīvi uzzinām no viņa paša darbiem. Justīns dzimis Flavijaneapolisā (tagad Nāblusa) Palestīnā. Jaunībā viņš aizrautīgi meklēja patiesību dažādās filozofiskās skolās. Kādu dienu, kad Justīns vienatnē meditēja jūras krastā (varbūt tas bija Efesā), viņš satika vecu vīru, kurš parādīja Justīnam viņa pārliecības vājās vietas. Tad svešinieks ieteica sarunbiedram vērsties pie ebreju praviešiem, kuri liecināja par Kristu. Kristiešu nešaubīgā pārliecība, no kuras viņi neatsakās, pat raugoties nāvei acīs, jau bija spēcīgi ietekmējusi Justīnu. Šīs tēmas vairākkārt parādās viņa darbos. Justīns dedzīgi atsaucās aicinājumam kļūt par kristieti. Viņš jauno ticību ieviesa filozofijas skolās. Viņš ticēja, ka Kristū viņš ieguvis pilnīgāku filozofiju. Tā atklājusies caur Dievu, kuru ar antīkās pasaules gudrības palīdzību var iepazīt tikai daļēji. Justīns mācīja Efesā un Romā, kur viens no viņa skolniekiem bija Tatiāns. Justīna darbi izraisīja dzīvu interesi par šo darbu autoru. Sacerējumi ir pamatīgi un spēcīgi, bet bieži vien diezgan saraustīti saturiskā ziņā – vajāšanu draudu ietekmē radusies dedzīgi pausta vēršanās pie veselā saprāta.

Justīna "Pirmā apoloģija" veltīta imperatoram Antonīnam Pijam (valdīja 138–161 pēc Kr.), un šī darba mērķis ir novērst aizspriedumus un pārpratumus jautājumā par kristietību. Autors apgalvoja, ka plaši izplatītās apsūdzības par kristiešu ateismu un amorālo dzīvesveidu ir nepamatotas. Tieši otrādi, kristīgie principi un rituāli patiesībā atspoguļo augstāku saprātu un morālo stāju. "Otrā apoloģija" ir īsa, kaismīga vēršanās pret netaisnību. Tās rašanos izraisīja tūlītēja nāvessoda izpilde nevainīgiem cilvēkiem, kas nebija izdarījuši nekādu citu noziegumu, kā tikai atzinušies, ka ir kristieši. Garākais no Justīna līdz mūsdienām nonākušajiem darbiem ir "Dialogs ar Trifonu". Tajā stāstīts par šķietami notikušu satikšanos Efesā pirms vairākiem gadiem. Trifons bija izglītots ebrejs, kurš iebilda, ka kristieši pārkāpj jūdaistu likumus un pielūdz cilvēcisku būtni. Abas puses strīdu risināja savaldīgi un ar cieņu. Justīns atsaucās uz Svētajiem Rakstiem, kas abiem sarunas dalībniekiem ir kopēji. Raksti runā par Kristu, kurā bauslība tiek atbīdīta malā. Justīna sacītais ir nozīmīgs kā pirmo kristiešu Bībeles interpretācijas paraugs.

Justīns mira mocekļa nāvē Romā ap 165. g. pēc Kr. Ļoti ticams, ka viņa bezbailīgā kalpošana tika pārtraukta pašā spēku briedumā. Noraidot jūdaistu un pagānu iebildumus, viņš bija parādījis savu ticību kā Svētajos Rakstos balstītu un loģisku.

Šādi centieni noveda pie atkārtotām pretrunām un dalīšanās, sadrumstalojot Kristus liecību vienotību.

Lielisks Ziemeļāfrikas ticības nelokāmības piemērs ir Kartāgas bīskaps Kipriāns (ap 248–258 pēc Kr.), kaut arī viņš aicinājis uz iecietīgu attieksmi pret atkritējiem Decija vajāšanu laikā un zināmās aprindās pat ieguvis kompromisa cilvēka reputāciju. Viņš bija devis neprecēšanās zvērestu un dzīvoja nabadzībā, lai gan bija dzimis turīgā ģimenē. Neskatoties uz sava laika labākajās skolās iegūto izglītību, Kipriāns nosodīja jebkura veida literatūru, izņemot Bībeli un kristīga satura grāmatas.

Pirmo reizi kristiešu mūki minēti 3. gs. beigās Sīrijā un Ēģiptē. Kristiešu eremīti jeb anahorēti (no grieķu vārda, kas nozīmē "tas, kurš aiziet") pameta dzīvi sabiedrībā, lai tuksnesī vientulībā veltītu mūžu lūgšanām. Viens no ievērojamākajiem šo agro vientuļnieku pārstāvjiem bija Antonijs no Ēģiptes (ap 251–356), kurš divdesmit gadu vecumā atteicās no saviem pasaulīgajiem īpašumiem, lai bez kādiem kavēkļiem varētu kalpot Kristum. Par spīti viņa vēlmei būt vienam, pie Antonija nemitīgi nāca apmeklētāji. Beidzot viņš iekārtoja savā tuvumā vairākas eremītu celles. Fiziski aizgājis no pasaules, Antonijs spēcīgi ietekmēja sava laika kristiešus un ne vienu vien iedvesmoja pievērsties Kristum.

Konstantīns kļūst par imperatoru

Kad pret kristiešiem vērstās nežēlīgās vajāšanas sita visaugstāko vilni, imperators Diokletiāns brīvprātīgi atteicās no amata un apmetās uz dzīvi savā īpašumā Dalmācijas (tag. Horvātijā) piekrastē, kur turpināja dzīvot kā augstdzimis zemes īpašnieks. Viņa nolūks bija stabilizēt valdību un novērst pilsoņu karu, radot precedentu secīgai un mierīgai imperatoru nomaiņai. Jau agrāk Diokletiāns bija sadalījis impēriju divās daļās – Austrumu un Rietumu impērijā, katru ar savu galvaspilsētu un jaunākajiem un vecākajiem imperatoriem.

Diokletiānam izdevās uz vairākiem gadsimtiem izveidot sadalītās impērijas (un vēlāk arī sadalītās Baznīcas) administratīvo shēmu. Bet pilsoņu karu novērst viņam neizdevās.

Pēc Rietumu impērijas galvenā pārvaldītāja Konstancija nāves viņa dēls Konstantīns uzņēmās komandēt armiju Britānijā un Gallijā un pieprasīja atzīt sevi par sava tēva amata turpinātāju. Izcilais Austrumu daļas imperators Galērijs apsolija viņam tikai līdzimperatora statusu. Drīz vien Maksentijs – Konstancija priekšgājēja dēls Rietumu impērijā – noslepkavoja vecāko Rietumu impērijas imperatoru un uzurpēja varu.

Konstantīns atgriezās Itālijā un maršēja uz Romu. Viņa sāncensis Maksentijs neapdomīgi steidzās viņam pretī un 312. g. slavenajā kaujā pie Milvijas tilta tika sakauts. Tādējādi Konstantīns, vēlāk saukts par Lielo, kļuva par Rietumu impērijas vienīgo valdnieku. Pēc cīņas ar Austrumu impērijas pārvaldnieku Licīniju, kas bija stājies Galērija vietā, Konstantīns kļuva par impērijas augstāko amatpersonu.

Konstantīnu par imperatoru pasludināja armija 305. g. pēc Kr. Jorkā. Šī vara monēta kalta Londonā 310. g. pēc Kr.

Gnostiķi

Edvins M. Jamoči

Kristietības pirmajos gadsimtos cilvēki sāka atbalstīt dažādas reliģiski filozofiskas mācības, kas uzsvēra, ka pestīšanu var iegūt ar slepenu zināšanu (grieķu valodā *gnosis*) palīdzību. Pirmās uzskatāmākās liecības par šīm mācībām, kuras kopumā ieguvušas nosaukumu "gnosticisms", kristīgajā literatūrā parādījās 2. gs. Kristīgie autori dažādos gnostiskos grupējumus uzskatīja par herētiskām novirzēm no kristietības.

Iespējams, ka dažkārt gnosticisma saistība ar kristietību ir pārspīlēta. Daži pētnieki gnostiķu mācības klātbūtni saskata ikvienā jautājumā, kur uzsvērta "zināšanu" nozīme pestīšanā, kā, piemēram, Nāves jūras tīstokļos. Citi akcentē garīgās un ļaunās, materiālās pasaules pretnostatījumu.

Gnostiķu mācības

Gnostiķu mācībai ir izteikti duālistisks raksturs – viņi pretstata transcendentu Dievu aprobežotam radītājam (kurš bieži ir Vecās Derības Dieva karikatūra). Daži gnostiķu pārstāvji mācīja, ka pasaules radīšana ir dievišķās gudrības Sofijas kļūdīšanās rezultāts. Visi gnostiķi materiālo radību uzskatīja par ļaunumu. Tomēr dievišķuma dzirkstis ir iekapsulējušās atsevišķu "garīgu" cilvēku miesā, kuri tad arī ir lemti pestīšanai.

Šīs "garīgās" būtnes neko nezina par savu nākšanu no debesīm. Dievs sūta pie viņiem izpircēju, kurš atnes pestīšanu kā slepenas zināšanas *(gnosis)* par sevi, savu izcelšanos un likteni. Šādi pamodināti, "garīgie" nāves brīdī izbēg no miesas gūsta un droši iziet cauri ļaunu dēmonu pārvaldītiem starpplanētu rajoniem, un savienojas ar Dievu.

Tā kā gnostiķi apzinājās, ka pestīšana atkarīga vienīgi no "garīgās" dabas zināšanām, daži izvēlējās galēji izvirtušu

"Toma evaņģēlijs" tika atrasts kopā ar citiem gnostiķu darbiem Naghammādī (Ēģipte). Tas sākas ar vārdiem: "Šie ir vārdi, kurus runājis dzīvais Jēzus un pierakstījis Toms jeb Dvīnis.."

dzīvesveidu. Viņi esot "pērles", kuras nevar aptraipīt nekādi dubļi. Tā, piemēram, Karpokrats mudināja savus sekotājus grēkot. Viņa dēls Epifānijs mācīja, ka gadījuma rakstura dzimumsakari ir paša Dieva akceptēti. Kainīti perversi godāja Kainu un citus Vecās Derības negatīvos tēlus, ofīti cildināja čūsku par "zināšanu" sniegšanu Ādamam un Ievai.

Taču pārsvarā gnostiķu nostāja pret dzimumattiecībām un laulībām bija radikāli askētiska. Cilvēciskas būtnes esot radītas kā viens dzimums. Sievietes parādīšanās ir

ļaunuma avots. Bērnu laišana pasaulē tikai palielina to dvēseļu skaitu, kas atrodas tumsas spēku jūgā.

Gnosticisms neapšaubāmi baudīja lielu popularitāti antīkajā pasaulē, īpaši – kristietības reģionu nomalēs. Šī mācība piedāvāja ļaunuma, pasaules un cilvēku rases haotiskuma izskaidrojumu un bēgšanas ceļu, kas veda atpakaļ uz cilvēces garīgajām mājām.

Līdz 19. gs. mūsu zināšanas par gnostiķiem pilnībā balstījās uz tādu kristiešu rakstiem kā Irinejs, Hipolīts, Origens, Tertulliāns un Epifānijs. Daži no viņiem savos rakstos iekļāvuši fragmentus no gnostiķu oriģināldarbiem, taču vairumā gadījumu viņu sacerējumus veido pretargumenti maldu mācībām. Pētnieki nezināja, cik lielā mērā uz šiem sacerējumiem var paļauties, bet nesenie atklājumi, piemēram, Naghammādī atrastie teksti, apstiprinājuši, ka gnostiķu darbu citējumi pa lielākai daļai atbilst oriģināldarbiem.

Jaunas liecības par gnostiķu darbiem

19. gs. tika publicēti divi gnostiķu oriģinālu manuskripti – *"Codex Askewianus"*, kurš ietvēra *"Pistis Sophia"*, un *"Codex Brucianus"*, kurā savukārt bija iekļautas Jeu grāmatas. Visi minētie ir salīdzinoši vēlīni gnostiķu darbi. Trešais manuskripts *"Codex Berolinensis"*, kaut arī atrasts 19. gs., pilnībā publicēts tikai 1955. g. Tajā iekļauts "Marijas Magdalēnas evaņģēlijs", "Jēzus gudrības grāmata", "Pētera darbi" un "Jāņa apokrifi" (šo darbu 180. g. pēc Kr. minējis Irinejs). Visi trīs manuskripti rakstīti koptu (vēlīna ēģiptiešu valoda) dialektā.

1946. g. kāds zemnieks, meklējot mēslojumu, netālu no Naghammādī (Augšēģipte) atrada saini ar divpadsmit koptu kodeksiem un fragmentiem. Šī nenovērtējamā kolekcija, kas noglabāta ap 400. g. pēc Kr., satur piecdesmit darbus. Atrastie teksti jau parādījuši jaunā gaismā gnostiķu uzskatus un dzīvesveidu. Viens no publicētajiem darbiem ir "Patiesības evaņģēlijs", kuru daži pētnieki piedēvē slavenajam gnostiķim Valentīnam. Evaņģēlijā runāts par neizglītotību kā cilvēces zaudētā izcilā statusa cēloni.

"Regīna vēstule", ko, iespējams, arī rakstījis Valentīns, apgalvo, ka augšāmcelšanās nav fiziska kvalitāte.

"Toma evaņģēlijā" sniegtajos materiālos apkopoti 114 Jēzum piedēvēti izteikumi (grieķiski – *logia*). (Šo darbu nedrīkst jaukt ar citu neskaidras izcelsmes sacerējumu – "Toma evaņģēliju", kurā aprakstīti brīnumi, kurus it kā veicis Jēzus.) "Filipa evaņģēlijā", kura autors ir Valentīns, tiek apspriesti vairāki sakramenti, tostarp kristības, svaidīšana ar eļļu un "kāzu kambari".

"Jāņa apokrifi" sniedz sīku Visuma rašanās izskaidrojumu, līdzīgu tam, ko devuši setīti un ofiti. Šos gnostiķu grupējumus pieminējuši pirmie kristiešu autori.

"Ādama atklāsmes grāmatā" Ādams izstāsta Setam, kā Noass tika izglābts no plūdiem un kā Seta sēkla ir glābta no uguns. Kaut arī dažus stāsta elementus, piemēram, jaunavai piedzimušo bērnu un fiziskās ciešanas, varētu izskaidrot kā atsauces uz Kristu, tomēr atklāti tekstā kristietība nav minēta. Tādēļ daži vēsturnieki uzskata, ka šis darbs pārstāv pirmskristīgo gnosticismu.

Mandaistu grupas, kas šodien dzīvo Irākā un Irānā, ir vienīgie grupējumi, kas vēl palikuši no seno laiku gnosticisma kustības. 20. gs. sākumā tika iztulkoti trīs svarīgākie mandaistu teksti. "Ginza" ir detalizēts Visuma rašanās apraksts.

Nāves jūras tīstokļi tika atrasti 1947. g. krasta pakalnu alās. Vairākos tīstokļos sastopamas norādes uz gnostiķu mācībām. Kumrānas kopiena dzīvoja šajā apvidū līdz karam ar Romu (66–73 pēc Kr.).

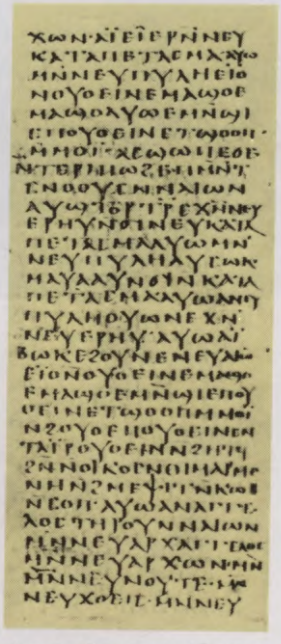

Pirmajos Baznīcas pastāvēšanas gadsimtos cilvēki daudz lasīja gnostiķu darbus. Attēlā redzams gnostiķu manuskripts *"Pistis Sophia"* (koptu versija, 4. gs. beigas), kurā izklāstīta Valentīna ietekmīgā mācība.

MANIHEISTI

Edvins M. Jamoči

Kāds Mezopotāmijā dzimis persietis Manī (216–276 pēc Kr.) izveidoja reliģiju, kuru pasludināja par pēdējo, universālo atklāsmi. Līdzīgi citām gnostiķu kustībām, arī tai bija duālistisks raksturs un tā asi pretnostatija gaismas un tumsas principu. Manī sekotāji, maniheisti, dedzīgi nodevās misionāru darbam un aiznesa savu mācību uz Āfriku, Eiropu un pat Ķīnu. 4. gs. maniheisti, kuru vidū pirms pievēršanās kristietībai bija arī Augustīns, radīja konkurences draudus Kristīgajai baznīcai. Ļoti ticams, ka maniheisti dažus no savas mācības postulātiem atstāja mantojumā tām daudzajām herētiķu grupām, kas viduslaikos parādījās Mazāzijā un Eiropā.

Manī uzauga ebreju kristiešu vidū, bet pameta tos, kad piedzīvoja savas "atklāsmes". Sevi viņš dēvēja par "Jēzus Kristus apustuli". Manī savai ticībai pievērsa ģimenes locekļus un vairāk nekā trīsdesmit gadu garumā izvērsa plaša mēroga kalpošanu. Kāds agrīns rakstu avots attēlo Manī ar grāmatu vienā un spieķi otrā rokā – iespējams, ka viņš klibojis. Viņš valkāja košu apģērbu – zilu mēteli un sarkanzaļas bikses.

Maniheistu vadonis sludināja Mezopotāmijā, visā Persijā un pat Indijā. Runā, ka Manī daudzus atbrīvojis no dēmoniem un slimībām.

Manī mira cietumā 276. g. pēc Kr. Viņam nocirta galvu un, līķi viņa sekotāji apbedīja Gundishapurā, Persijas dienvidrietumos. Viņš bija apdāvināts mākslinieks un, lai propagandētu savu ticību analfabētu vidū, izveidoja bilžu grāmatu "Ardahangu". Manī literārajā mantojumā ir septiņas grāmatas.

Manī mācīja, ka eksistē divi neatkarīgi principi – gaisma un tumsa, Dievs un matērija. Pirmajā posmā gaisma un tumsa pastāvēja atsevišķi, otrajā – tās sajaucās, un pēdējā posmā tās atkal nošķirs. Jēzus un citi reliģiskie vadītāji nākuši, lai atbrīvotu gaismas dvēseles no miesas gūsta.

Maniheistu kopiena

Maniheistus stingri nodalīja augstākajās aprindās, kuras dēvēja

"Jāņa grāmatā" var izlasīt dažus vēlīnus nostāstus par Jāni Kristītāju.

"Kolasta" ir lūgšanu un liturģiju krājums.

Šo tekstu manuskriptu rašanās laiks datējams ar periodu no 16. līdz 19. gs. Agrāk atrasti vairāki buršanās trauku teksti (600 pēc Kr.) un daži maģiski svina amuleti, kuri, iespējams, veidoti 3. gs. sākumā pēc Kr. Kaut arī ir vairāki zinātnieki, kas mandaistus uzskata par pirmskristiešu laika kopienu, pamatotas liecības liek domāt, ka šis novirziens radies ne agrāk par 2. gs. sākumu pēc Kr. Tādēļ Jauno Derību interpretēt, balstoties uz mandaistu tekstiem, ir anahroniski.

Ievērojamākie gnosticisma pārstāvji

Kaut arī Jaunā Derība (Apd 8) neraksturo Sīmani Māgu kā gnostiķi (viņš tiek dēvēts par *magos* – "burvis"), pirmie kristiešu autori ir vienisprātis, ka Sīmanis ir visu herētisko mācību avots. Atšķirībā no vēlākā perioda gnostiķiem Sīmanis apgalvoja, ka ir dievišķs, un mācīja, ka pestīšana vairāk saistīta ar sevis pazīšanu, ne tik daudz ar zināšanām par sevi.

par izredzētajiem, un plašā laju pūlī, kuru sauca par "klausītājiem". Pēdējie dzīvoja kā vienkārši pilsoņi. Izredzētajiem, kuri bija askēti un veģetārieši, viņi ik dienu pienesa dāvanās augļus, gurķus un melones, jo pastāvēja uzskats, ka tur ir daudz gaismas. Pēc nāves "klausītāju" dvēseles atdzima citos cilvēkos. Tikai izredzētie, kuru pazīšanas zīme bija balts apģērbs, varēja pretendēt uz varas amatiem un izpildīt gandrīz visus svētos sakramentus.

Maniheisma izplatīšanās Rietumos

Maniheisms jau agri izplatījās Sīrijā un Palestīnā. 274. g. pēc Kr. kāds izdienējis karavīrs atnesa jauno ticību no Mezopotāmijas. Šīs mācības iespiešanās Ziemeļāfrikā lika Diokletiānam 297. g. pēc Kr. izdot bargu ediktu, kurš nosodīja maniheistus kā ienaidnieka spiegus no Persijas, kas jāsoda ar nāvi.

4. gs. maniheisms strauji izplatījās dažādos reģionos, bet šīs kustības popularitāte mazinājās pēc Augustīna, viņa mācekļa Evodija un citu Baznīcas vadošo darbinieku paustā spēcīgā nosodījuma. Ap 6. gs. maniheisms Rietumos jau piedzīvoja norietu.

Paulikiāņu kustība, kas no 7. līdz 12. gs. izplatījās Armēnijā, līdzinājās maniheisma duālistiskajam uzskatam, kaut arī viņi noliedza maniheismu. Paulikiāņi 10. gs. ienāca Bulgārijā un palīdzēja attīstīties bogomilu kustībai, kura ziedu laikus piedzīvoja 11. un 12. gs. Balkānos. Bogomili savukārt veicināja nozīmīgo, maniheismam līdzīgo kataru un albiģiešu herēžu attīstību. Šīs grupas kļuva dominējošas Dienvidfrancijā un Ziemeļitālijā 12. un 13. gs. 1208. g. pāvests Innocents III pieteica viņiem krusta karu. Līdz 14. gs. pēdējos maniheisma uzskatu mantiniekus bija iznīcinājusi inkvizīcija.

Sīmaņa pēctecis bija vēl kāds Samarijas iedzīvotājs Menanders, kurš sludināja Antiohijā (Sīrijā) 1. gs. beigās. Viņš saviem sekotājiem solīja, ka tie, kas ticēs viņam, nemirs. Lieki piebilst, ka paša Menandera nāve skaidri apliecināja viņa mācības maldīgumu. Tāpat Antiohijā 2. gs. sākumā sludināja Saturnīns, kurš ticēja, ka Kristus ir pestītājs. Bet, līdzīgi citiem gnostiķiem, viņš palika pie uzskata, ka Kristus nebija miesīga būtne un tikai rādījās cilvēku veidolā (dokētistu uzskats).

Kerints darbojās Mazāzijā. (Irinejs stāsta, ka apustulis Jānis esot aizbēdzis no pirts Efesā, uzzinājis, ka tur atrodas arī Kerints!) Kerints mācīja, ka Jēzus bijis vienkāršs vīrietis, pār kuru kā dūja nolaidies "Kristus". Tā kā Kristus nav pakļauts ciešanām, viņš pirms krustā sišanas pametis Jēzu. (Šis uzskats atrodams arī Korānā: "Viņi to ne nokāva, ne sita krustā, bet viņš tiem parādījās.")

Ievērojams, kaut arī ne tipisks gnosticisma pārstāvis ir Markions no Pontas. Viņš nešaubīgi ticēja Kristum, bet noraidīja Jēzus cilvēka dabu un miesas augšāmcelšanos.

Vēl minami tādi gnostiķi kā Basilīds un viņa dēls Isidors, Karpokrats un viņa dēls Epifānijs –

IRINEJS

Everets Fergusons

Irinejs dzimis Mazāzijā un izglītību ieguvis pie Smirnas bīskapa Polikarpa. Vēlāk Irinejs devās uz Galliju, kur 177. g. pēc Kr. kļuva par Lionas bīskapu. Viņa darbi rakstīti ar nolūku noraidīt gnostiķu idejas, kas dominēja šajā reģionā.

Līdz mūsdienām saglabājušies divi lielāki Irineja darbi – *"Adversus haereses"* ("Tā dēvētā gnosisa noraidīšana un atspēkošana") un "Apustuliskās sludināšanas paraugs", kas rakstīta kā mācību grāmata, kurā parādīts, ka kristīgās ticības pamatprincipi piepilda Vecajā Derībā sludināto.

Irinejs izcēla fundamentālās kristiešu doktrīnas, kuras gnosticisms apšaubīja, – ka pasauli radījis viens Dievs, ka Radītāja dēls Jēzus Kristus mira, lai glābtu cilvēci, ka notiks miesas augšāmcelšanās. Viņš atsaucās uz kristietības vēsturiskajām saknēm un apgalvoja, ka Svētajos Rakstos atrodamas vairākas derības, caur kurām "viens un tas pats Dievs" pakāpeniski atklās savu gribu vīriešiem un sievietēm, kad viņi būs gatavi to uzklausīt.

Irinejs attīstīja ideju, ka Kristus, pilnā mērā cilvēks un pilnā mērā Dievs, izstaigājis Ādama ceļu, tikai rezultāts bijis cits. Visa cilvēce gūst savu daļu no Jēzus svētdarbības, jo viņš gājis cauri ikvienam dzīves posmam.

Gnostiķi apgalvoja, ka viņiem ir slepenas tradicijas, kas pārmantotas no apustuļiem. Lai apgāztu šo apgalvojumu, Irinejs attīstīja pretargumentu, kas saistās ar cita veida apustulisko sukcesiju. Viņš sludināja, ka Baznīcas saglabājušas publiskus standarta principus, kas no apustuļu laikiem ar Baznīcas skolotāju starpniecību tiek nodoti no paaudzes paaudzei.

Tādējādi Irinejs kristīgo teoloģiju attīstīja vairākos virzienos, piemēram, Baznīcā saglabāja "patiesības kanonu (likumu)" kā etalonu Svēto Rakstu skaidrošanai, popularizēja uzskatu, ka Svētais Vakarēdiens satur "gan laicīgu, gan dievišķu realitāti", pievērsās Jaunavas Marijas (jaunās Ievas) vietai teoloģijā. Tajā pašā laikā Irinejs smēlās argumentus un savas mācības principus no Svētajiem Rakstiem.

viņi visi sludināja savu ticību Aleksandrijā (Ēģiptē). Vispazīstamākais gnostiķu skolotājs ir Valentīns, kurš darbojās Aleksandrijā un 140. g. pēc Kr. ieradās Romā. Viņam bija vairāki talantīgi sekotāji, starp tiem minams Teodots Austrumos un Ptolemajs un Heraklons Rietumos. Heraklona komentāri "Jāņa evaņģēlijam" ir pirmie zināmie komentāri par kādu Jaunās Derības grāmatu.

AGRĪNO KRISTIEŠU TICĪBA

Deivids F. Raits

"Jēzus kustībai" augot un plešoties pa visu Vidusjūras baseina reģionu, tai nācās saskarties ar virkni nopietnu izaicinājumu, ar spiedienu gan no iekšienes, gan ārienes. Iekšēji jaunajai ticībai vajadzēja skaidri noformulēt savus principus un noteikumus, kādam jābūt šīs ticības atbalstītājam, tāpat vajadzēja izveidot struktūru un vadības principus. Ārēji kristietībai vajadzēja noskaidrot attiecības ar jūdaismu, ar citām reliģijām un filozofijām un ar pašu Romas impēriju.

Pakāpeniski atrisinot šīs problēmas pirmajos trīs pastāvēšanas gadsimtos, kristietība sāka iegūt atpazīstamu apveidu un identitātes izjūtu, ko apstiprināja vairākas iezīmes – Jaunā Derība kā Svētie Raksti, ortodoksijas un herēzes koncepti, ticības kanons un pirmās ticības apliecības, biskapa, prezbitera un diakona amats, Romas izveidošanās par autoritatīvu reliģisku jautājumu noskaidrošanas un strīdu izšķiršanas centru, polemikas modeļi ar jūdaistiem un pagāniem, jauno konvertītu (katehūmenu) pirmskristību apmācības modelis, sīki izstrādāta dievkalpojuma kārtība un pamatlīnijās noformulēts kristīgais gads.

Kristietība mēģināja pārņemt idejas gan no dažādiem kultiem, gan no romiešu pasaules filozofijas skolām un apmierināt gan reliģiskās, gan intelektuālās vajadzības. Panākumus "Jēzus kustība" guva lielā mērā tāpēc, ka šīs kustības ietvaros attīstījās domu un dzīves stila dažādība.

Kristietība un jūdaisti

Pirmie kristieši visi bija jūdaisti. Viņi bija noticējuši apustuļu vēstij, ka Jēzus ir apsolītais Dieva tautas Glābējs Mesija (Kristus), kas apvieno visu, kam jūdaisti bija

Labais Gans ir viena no izplatītākajām tēmām agrīnajā kristiešu mākslā. Šis zīmējums uz apmetuma Domicillas katakombās Romā rāda ganu ganāmpulka vidū, viņš tur tādu stabuli, kāda bija Orfejam. Kristieši bieži šādā veidā pielāgoja saviem nolūkiem klasiskus sižetus.

aicināti ticēt. Sākotnēji sludinot jūdaistiem, Jēzus augšāmcelšanās tika uzsvērta vairāk nekā viņa nāve, jo tādējādi tika parādīts, ka ar nāvi sodīts noziedznieks tomēr var būt Dieva Mesija.

Sekojot Jēzus dotajām vadlīnijām, apustuļi norādīja uz Vecās Derības pantiem, kuri Jēzus darbības un Baznīcas rašanās laikā piepildījās. "Tā tika pravietots" – šī frāze bieži atskanēja no apustuļu lūpām. Viņi izmantoja Vecās Derības tēlus, lai aprakstītu Jēzu. Viņš bija Lieldienu jērs, otrais Ādams, savu tuvinieku izpircējs. Viņš bija akmens, kuru noraidīja celtnieki, bet Dievs izvēlējās, lai liktu par "stūrakmeni" savas Baznīcas celšanai.

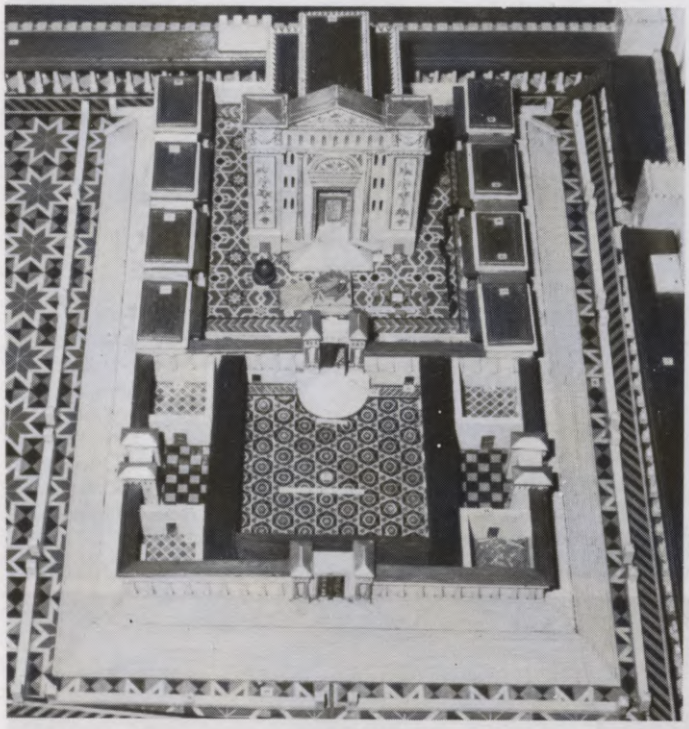

Hēroda templī Jeruzalemē (attēlā redzams tā makets) dievkalpojumi un upurēšana ik dienu turpinājās līdz tā nopostīšanai 70. g. pēc Kr.

Šis centrālais pirmskristiešu sludināšanas un mācības koncepts īpaši uzsvērts Mateja evaņģēlijā un aplūkots no cita viedokļa – Vēstulē ebrejiem. Bet pirmsākumos kristīgā teoloģija bija jūdaisma piesātināta, jo valoda un jēdzieni, ko tā izmantoja, bija ņemti galvenokārt no Vecās Derības.

Daži ebreju kristieši bija tik konservatīvi, ka viņi uzstāja, lai goji, kuri vēlējās kļūt par kristiešiem, vispirms kļūst par jūdaistiem. Viņi pieprasīja veikt apgraizīšanu un pakļauties citiem jūdaistu nosacījumiem, izrādīja nepatiku par saskari ar "netīrajiem" gojiem. Šie "pārjūdaiskotāji" vērsās pie Jeruzalemes baznīcas, kur Jēkabs, Jēzus brālis, vadīja vairākus tūkstošus lielu draudzi "nelokāmu bauslības atbalstītāju". Bet Pāvils atteicās paciest jebkādas pagānu konvertītiem izvirzītās prasības, kas apdraudēja labo vēsti: "Jūs no žēlastības esat pestīti ticībā, un tas nav no jums, tā ir Dieva dāvana." (Ef 2:8)

Jeruzalemē saskaņa, kas pastāvēja starp Jēkabu un jūdaistu vadītājiem, izgaisa līdz ar Jēkaba mocekļa nāvi 62. gadā pēc Kr. un jūdu karu ar Romu, kas sākās četrus gadus vēlāk. 1. gs. otrajā pusē jūdaistu un kristiešu attiecības turpināja pasliktināties. Jūdaisms nostiprinājās stingri noteiktajās robežās, kuras nosprauda rabīniskie farizeji. No šī loka tika izstumti jūdaistu disidenti, tādi kā Jēzus sekotāji.

Konservatīvā jūdaistu kristietība izzuda bez pēdām. Tās spēks pamazām aizplūda pa atzariem, tādiem kā herētiskās ebionītu grupas. Tā varēja saplūst arī ar citiem jūdaisma novirzieniem, kas tāpat izzuda pēc katastrofālā kara ar Romu. Kumrānas kopiena, kuras bibliotēka pazīstama kā "Nāves jūras tīstokļi" (atrasta 1947. gadā), palīdzēja radīt stingru ētisku kristietības formu uz austrumiem no Jordānas un Sīrijas ziemeļu daļā. Liberālais jūdaisms sagatavoja augsni gnostiķu sektu izaugsmei, kas 2. gs. ieguva ievērojamus apmērus.

Asinsliecinieka Stefana drosme, nosaucot Veco Derību par spēku zaudējušu, atspoguļo uzskatus, kurus pauda liberālākie grieķiski runājošie jūdaistu kristieši, kas bija izkaisīti pa visu impēriju. Tos jaunajai ticībai pievērsa ebreju diasporas kristieši, kas apdzīvoja visu Vidusjūras baseina reģionu. Viņi jauno ticību sludināja Aleksandrijā. Arī šeit lielā mērā hellenizētais Filona jūdaisms deva savu ieguldījumu izteiktu Aleksandrijas kristietības formu radīšanā.

2. gs. vidū kāds jūdaistu skolotājs jautāja Justīnam Moceklim, vai kristietībai pievērsušies jūdaisti tiks glābti, ja viņi turpinās ievērot Mozus likumus. Justīns atbildēja apstiprinoši, bet ar noteikumu, ka šie jūdaisti neliks to darīt citiem kristiešiem. Bet viņš arī izteica brīdinājumu, ka ne jau visi kristieši ir tik iecietīgi. Šis gadījums apliecina, ka tajā laikā Baznīca pārsvarā jau bija neebreju institūcija.

Spriežot pēc 2. un 3. gs. kristīgo autoru darbiem, attiecības starp kristiešiem un jūdaistiem acīmredzami pasliktinājās. Minētie rakstnieki centās atbalstīt ticīgos, kas svārstījās jūdaistu iebilduma "Kā Jēzus var būt Mesija, ja tikai nedaudzi jūdaisti viņu pieņēmuši?" ietekmē. Viņi atbildēja, raksturojot Israēlu kā neticīgo un atkritēju tautu.

Taču jūdaisti un kristieši kā kaimiņi vietējā sabiedrībā bija labākās attiecībās, nekā oficiālais naidīgums un neregulārās vajāšanas varētu liecināt. Baznīcas vadītāji bieži atmaskoja kristiešus, kas kopā ar jūdaistiem izpildīja viņu ceremonijas. Reizēm šādi pasākumi notika pēc Vecās Derības likumu "jaunas atklāšanas". Pat bez šī iemesla jūdaistu svētki varēja būt patīkama izklaide, tāpat kā mūsdienās Ziemassvētki pēckristīgajiem Rietumu pagāniem.

2. gs. Āzijas baznīcas svinēja kristiešu Lieldienas – Pashu, kurā pieminēja Kristus ciešanas un augšāmcelšanos tajā pašā dienā, kad ebreji svinēja Pesahu jeb Pasā svētkus. (Droši vien pirmkristiešiem tā bija izplatīta prakse.) Daži pretinieki uzskatīja, ka svētdiena ir vienīgā piemērotā diena, kad beigt pirmslieldienu gavēni, un apsūdzēja šos svinētājus jūdaizācijā, nodēvējot viņus par "četrpadsmitniekiem". (Pesahs iekrita Nisana mēneša četrpadsmitajā dienā.) Ar laiku svētdienas Pasha kļuva par tradīciju un izveidojās par pamatu mūsdienu Lieldienām.

Kā kristieši izmantoja Veco Derību

Jūdaisti asi iebilda pret apgalvojumiem, ka Vecā Derība piederot arī kristiešiem, jo jūdaisti uzskatīja, ka tikai viņi to izprotot pareizi. Kristieši sekoja Jēzus un apustuļu piemēram un pieņēma Veco Derību kā Dieva iedvesmotus autoritatīvus Svētos Rakstus. Parasti tika izmantota grieķu Septuaginta. Rietumos tās tulkojums latīņu valodā parādījās 2. gs. pašās beigās.

Dažādos laika periodos atsevišķas grupas Baznīcā izmantoja arī vairākus citus jūdaistu literatūras darbus. Vairums no tiem, piemēram, "Salamana gudrības grāmata", "Sīraka gudrības grāmata", bija rakstīti grieķu valodā un iekļauti Septuagintā. Tagad tos pazīst ar nosaukumu "Apokrifi". Daudz tiek diskutēts par to, cik ilgi "Apokrifi" tika uzskatīti par ebreju Bībeles grāmatām. Rietumos, galvenokārt Augustīna ietekmes dēļ (bet, neskatoties uz Hieronima iebildumiem), vēlāk tie daudzviet tika iekļauti Svēto Rakstu kanonā. Austrumu baznīcas parasti akceptēja vienīgi ebreju grāmatas. Apmēram 170. g. pēc Kr. Melitons no

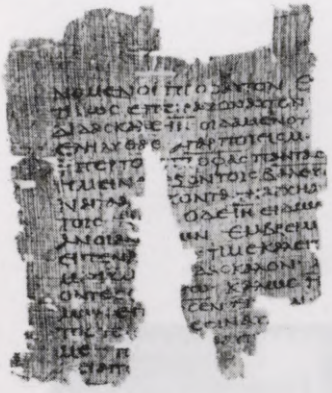

Sardijas ceļoja uz Palestīnu, lai pētītu ebreju Svēto Rakstu saturu.

Agrīnie kristieši ieguldīja pārmērīgi lielas pūles, lai Veco Derību pārvērstu par kristiešu grāmatu, kas runā vienīgi par Kristu un viņa Baznīcu. Šāda Svēto Rakstu interpretācija bieži ievēroja vēsturisko modeli par solījumu un piepildījumu, ēnu un substanci, kurus daudz izmanto Jaunās Derības autori. Bet drīz vien stils kļuva daudz brīvāks.

Lielākā daļa gnostiķu Veco Derību noraidīja pilnībā, ja to uztver tiešā nozīmē. Viņi maznozīmīgajam Vecās Derības Dievam pārmeta ļaunās materiālās pasaules radīšanu. Markions pats izvirzīja asākas problēmas, uzskaitot pretrunas starp Veco Derību un Jauno Derību. Viņš apgalvoja, ka Vecās Derības Dievs, kurš lika notikt kaujām un asiņainiem slaktiņiem un kura rīcību vairāk vadījušas dusmas nekā mīlestība, nav savienojams ar žēlsirdīgo Jēzus Kristus Tēvu.

Citi kritiķi nosodīja poligāmiju un jūdaistu patriarhu amorālo dzīvesveidu, psalmus, kuros paustas alkas pēc ienaidnieku iznīcināšanas, rupjo Dieva "mugurpuses" aprakstu u. tml. lietas. Vecā Derība, šķiet, arī vairāk izcēla zemes dzīves labklājību kā

MARKIONS

H. Dermots Makdonalds

Markions dzimis Sinopē, Pontā pie Melnās jūras, bīskapa ģimenē. Ap 140. g. pēc Kr. viņš ieradās Romā un tūlīt nokļuva gnostiķu skolotāja Kerdona ietekmē, kurš uzskatīja, ka Vecās Derības Dievs atšķiras no Dieva un Kunga Jēzus Kristus Tēva. Vecās Derības Dievs ir neizzināms, Jēzus Kristus Tēvs ir atklājies. Pirmais iemieso tikai taisnīgumu, bet Jaunās Derības Dievs ir mīlošs un žēlsirdīgs.

Markions kļuva par šīs vēsts galveno izplatītāju un papildināja to ar savām paša atziņām. Vai Markions bija gnostiķis? Viņa pārliecība, ka fiziskais ķermenis pārmanto ļaunumu, neapšaubāmi bija gnostika. Tās ietekmē viņš pieprasīja askētisku dzīvesveidu un dokētisku Kristus izpratni. Bet Markions nekad neaizstāvēja citu gnostiķu fantastiskos un mitoloģiskos uzskatus pestīšanas jautājumā. Viņa izkropļoto kristīgo ticību asi noraidīja Romas baznīca, tādēļ 144. g. pēc Kr. Markions tika ekskomunicēts.

Justīns Moceklis apgalvoja, ka Markions zaimojis un noliedzis Dievu kā Visuma radītāju, velna ietekmēts. Ap 207. g. pēc Kr. Tertulliāns uzrakstīja darbu "Pret Markionu", kurā pauda viedokli, ka Markions ir nopietns patiesas kristietības pretinieks.

Markiona uzskati jautājumā par Dievu

Markions attīstīja tālāk Kerdona domu par atšķirību starp Vecās Derības un Jaunās Derības Dievu. Viņš apgalvoja, ka Vecās Derības Dievs pašos pamatos bijis atriebīgs un radījis ļaunumu. Dievs rūpējās tikai par ebreju tautu, kuras dēļ bija gatavs iznīcināt visas pārējās. Kā pretstatu Markions redz Jaunās Derības Dievu, kas ir žēlastības un visaptverošas mīlestības Dievs, kurš atklājies savā Dēlā – Jēzū Kristū.

Markions paziņoja, ka Jēzus Kristus nav dzimis no sievietes. Viņš jau kā pieaudzis vīrietis pēkšņi parādījies Kapernaumas sinagogā 29. g. pēc Kr. Jēzus bijis

balvu par dievbijību. Šāda nostādne martīru un plaši izplatīta askētisma laikmetā likās nevietā.

Kristietība mantojusi daudzus no iebildumiem, kurus pret jūdaistu Bībeli izvirzīja grieķu un romiešu intelektuāļi. Tāpēc arī tā var pārņemt jūdaistu tradicionālos argumentus, lai šīs apsūdzības atspēkotu. Bet nav tik viegli apgāzt Markiona apgalvojumu, ka Vecā Derība nav pietiekami autoritatīva, lai to iekļautu kristiešu kanonā. Tertulliāns izaicinoši kritizēja Markionu, sakot, ka viņš "sajauc bauslību un praviešus ar evaņģēlijiem un apustulisko literatūru". Rezultātā viņa paša kristietība tika dēvēta par "kristītu jūdaismu" un viņa sekotājs Kipriāns "jauca" kristiešu mācītājus ar jūdaistu priesteriem un kristiešu ceremonijas ar jūdaistu rituāliem.

Vairums Baznīcas pārstāvju rada risinājumu šajā jautājumā, piešķirot Vecajai Derībai alegorisku vai garīgu nozīmi. Viņi sekoja Filona un dažu gnostiķu, tāpat arī Homēra un Hēsioda (Grieķijas dižie dzejnieki) platonisko interpretāciju piemēram. "Barnabas vēstulē" no Aleksandrijas apgalvots, ka Mozus bauslība nav jāuztver burtiski, pat Ābrahāma 318 kalpu skaits norādījis uz Jēzus krustu.

Daudzi evaņģēliji un vēstules, kuriem neatradās vieta Jaunajā Derībā, tika nodoti no rokas rokā. Attēlā redzamais papirusa fragments no nezināma evaņģēlija grieķu valodā atrasts Ēģiptē 2. gs. sākumā.

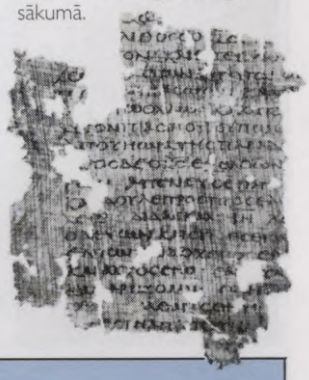

līdzīgs cilvēkam tikai izskata ziņā – viņš bijis jauna būtne zemes virsū. Markiona uzskati par Jēzu līdzinājās dokētistu uzskatiem. Kaut arī viņš atzina, ka Kristus dzīve un krusta nāve nepieciešama pestīšanai, viņš arī ticēja, ka Kristus cilvēka pieredze un ciešanas bijušas šķietamas. Tā kā radīšana nav labā Jaunās Derības Dieva darbs, tad kristietim jāatsakās no pasaules. Ķermenis jānoliedz un jāatstāj novārtā, jo tikai dvēsele un gars tiek pestīti. Rezultātā Markions noliedza miesas augšāmcelšanās ideju.

Savu uzskatu dēļ, ka Vecās Derības Dievs nostādījis ebrejus izcilā stāvoklī, Markions noraidīja visu Veco Derību un arī tās Jaunās Derības daļas, kuras, viņaprāt, priekšplānā izvirzīja ebreju lasītājus, piemēram, Mateja un Marka evaņģēlijus, Apustuļu darbus un Vēstuli ebrejiem. Vēl no Jaunās Derības Markions izslēdza tos rakstus, kas šķita nonākam kompromisā ar viņa uzskatiem, to skaitā Pastorālās vēstules (1. un 2. vēstuli Timotejam un Vēstuli Titam). Tādēļ Markiona Jaunā Derība sastāvēja tikai no izkropļota Lūkas evaņģēlija (viņš izlaida stāstus par Jēzus dzimšanu) un desmit Pāvila vēstulēm. Pēc Markiona domām, Pāvils bijis vienīgais apustulis, kurš nav samaitājis Jēzus evaņģēliju.

Markionīti izveidoja paši savu Baznīcu pēc ortodoksālo draudžu parauga. Tā kā viņu mācībā akcentēts askētisms, tad Svētajā Vakarēdienā viņi nedzēra vīnu. Vairākas no markionītu idejām pārņēma dažādas gnostiķu sektas, un savukārt markionītus iespaidoja gnostiskie uzskati. Viņu idejas izplatījās pa visu Itāliju un aizceļoja pat uz Arābiju, Armēniju un Ēģipti. Austrumos viņu mācībai vairākus desmitus gadu bija salīdzinoši nozīmīga vieta. Zināms, ka vēl 4. gs. netālu no Damaskas atradušies vairāki markionītu ciemi. Rietumos šīs Baznīcas popularitāte mazinājās galvenokārt tādēļ, ka viņi saistījās ar maniheistiem.

Aleksandrijā atrakta romiešu dzīru zāle. Aleksandrija bija Ēģiptes osta un nozīmīga Romas impērijas metropole, kur kopš 2. gs. atradās grieķiski runājošo tautu kristietības centrs.

Origens bija ietekmīgākais autors, kurš radījis Svēto Rakstu alegorisku interpretāciju. Viņš izstrādāja sarežģītu teoriju par Svēto Rakstu dažādiem līmeņiem.

"Svētie Raksti tapuši ar Dieva Gara palīdzību, un tiem ir nozīme, kas ir acīmredzama, un nozīme, kas vairumam lasītāju paliek apslēpta. Tas ir tādēļ, ka Svēto Rakstu saturs ir zināmu mistēriju un dievišķu lietu atspoguļojuma ārēja izpausme... Visa bauslība ir garīga, bet tajā Dieva iedvesmotā nozīme nav saprotama visiem – tikai tiem, kurus Svētais Gars apveltījis ar gudrību un zināšanām."

Alegoriskā interpretācija radīja neapmierinātību pagānos, jo viņu izteiktā kritika balstījās tikai uz Vecās Derības tiešo nozīmi. Šāds traktējums deva iespēju Origenam kā kristīgam platonistam vai pārliecinātam gnostiķim atklāt mācību, kas paslēpta zem Svēto Rakstu ārējās čaulas. Pēc Origena teorijas, kristiešiem bija vieglāk dzīvot ar pārliecību, ka Bībele ir Dieva iedvesmota un tādēļ ir konsekventa un nozīmīga ikvienā sīkumā, ja tai pieiet ar garīgu izpratni.

Kristieši atzīst Jauno Derību

Agrīnās kristiešu draudzes drīz vien sāka apzināties apustuļa Pāvila rakstīto vēstuļu vērtību. Dažas no tām nepārprotami bija rakstītas publiskai nolasīšanai, iespējams, kā papildinājums spredikim par Vecās Derības tēmu vai tā vietā, un tika izsūtītas pa baznīcām. Kristieši augstu vērtēja arī to, ko uzzināja par Jēzus dzīvi un mācību. Pirmie evaņģēliji pilnībā nebija uzrakstīti līdz 60. gadiem, taču to paustās idejas rakstiskā formā daļēji jau bija lasāmas kādu laiku pirms tam.

Nav īsti skaidrs, cik ilgi pastāvējuši nostāsti par Jēzu. Frigijas bīskaps Papijs 2. gs. sākumā nešaubīgi ticēja, ka atklājis jaunu informāciju no vecajo jeb apustuļu sekotāju "dzīvās un paliekošās balss". Tas nelielais krājums, kas saglabājies no Papija sacerējumiem, liek domāt, ka viņš kļūdījies.

Vecās Derības kanona paraugs mudināja pamazām veidot sarakstu ar kristiešu darbiem, kas varētu radīt Baznīcas standartus jeb noteikumus. (Grieķu vārds *kanon* nozīmē "mērs"). Tajā iekļāva grāmatas, kuras lasīja priekšā dievkalpojumos un kurām piedēvēja īpašu autoritāti.

Visvairāk ticams, ka Pāvila vēstules pirmo reizi apkopotas 1. gs. beigās. Līdz 2. gs. beigām sinoptiskie evaņģēliji (Mateja, Marka un Lūkas) izveidoja vienu grupu. Uz Jāņa evaņģēlija, kurš īpaši pievilcīgs likās gnostiķiem un vēlāk montānistiem, kristieši raudzījās rezervēti un to pieņēma tikai pēc ilgāka laika.

Valda vispārpieņemts uzskats, ka ap 140. g. pēc Kr. Markions publicējis pirmo oficiālo kanona sarakstu. Tajā bijis iekļauts pārveidots Lūkas evaņģēlijs un desmit Pāvila vēstules (bet ne pastorālās). Šis ierobežotais krājums kopā ar gnostiķu izmantotajiem pašu evaņģēlijiem un apokalipsēm ar apustuļu vārdiem meta izaicinājumu Baznīcai. Radās arī bažas par to, ka montānisti varētu piešķirt Svēto Rakstu statusu saviem Jaunās Pravietības izteikumiem. Droši vien pirmo reizi "Evaņģēlija Jaunais līgums (Derība)" kā vienots rakstu krājums parādījās kāda antimontānistu autora darbos 2. gs.

2. gs. beigās gaismu ieraudzīja vairāki sacerējumi par apustuļu darbiem, kuru misijas ceļojumi nav aprakstīti Lūkas darbos. Turklāt parādījās pirmais no vairākiem evaņģēlijiem, kuru nolūks bijis apmierināt ļaužu ziņkāri. Tajos rakstīts, piemēram, par

ORIGENS

Everets Fergusons

Origens, agrīnās Baznīcas ievērojamākais teologs un ražīgākais autors, bija ne tikai radošs domātājs, bet arī dziļi garīgs un Baznīcai uzticams cilvēks.

Origens dzimis 185. g. pēc Kr. Aleksandrijā kristiešu ģimenē. Viņš kļuva par skolotāju sākumā jaunajiem konvertītiem, vēlāk – jau zinošākiem interesentiem. Aleksandrijas bīskapa Dimitrija naidīgās attieksmes dēļ Origens, kurš dzīvoja ļoti askētiski, bija spiests pārcelties uz Palestīnas Cēzareju. Origens daudz ceļoja, jo labprāt pieņēma uzaicinājumus kļūt par vidutāju dažādos Baznīcas disputos vai uzstāties ievērojamu ļaužu priekšā. 254. g. pēc Kr. viņš mira no ievainojumiem, kurus guva imperatora Decija uzsākto vajāšanu laikā.

Origens ir lielākā agrīnās Baznīcas bibliskā pētījuma "Hekzapla" autors. Šajā darbā nostādīti blakus Vecās Derības ebreju teksti, grieķu transliterācija, Akvilas, Šimmaha un Teodota tulkojumi grieķu valodā un Septuaginta. Balstoties uz savu pētījumu, autors interpretēja Vecās Derības tekstus. Viņa spredikļi un plašie Bībeles komentāri ilustrēja teoriju, ka jebkuru Bībeles tekstu var uztvert trīs līmeņos – burtiskā, morālā jeb dvēseliskā līmenī un alegoriskā jeb garīgā līmenī, kas attiecas uz kristīgās ticības mistērijām.

Origena nozīmīgākais teoloģiskais darbs "Par principiem" mēģina sistematizēt kristīgās pamatdoktrīnas – Dievs, Kristus, Svētais Gars, radīšana, dvēsele, brīvā griba, pestīšana un Svētie Raksti. Vispirms Origens centies skaidri izklāstīt Baznīcā sludināto ticību, tad noskaidrot un izcelt to, kas ticībā ir neapšaubāms.

Kā piemēru Origena darbiem, kuros runāts par kristīgu dzīvesveidu, var minēt "Pārliecināšanu par martiriju" un "Par lūgšanu". "Pret Celzu" ir vienīgais nozīmīgais darbs, kurā autors atspēko pagānu kritisko attieksmi pret kristietību.

Ēģiptes pilsēta Aleksandrija, kur dzimis Origens, spēja sacensties ar pašu Romu. Aleksandrijā dzīvoja ļoti daudz cilvēku, tur attīstījās tirdzniecība un izveidojās lielākais grieķu kultūras centrs.

Origens kristīgo ticību centies paust tajā laikā dominējošās platoniķu filozofijas jēdzienos. Dažas no viņa hipotēzēm, piemēram, par dvēseles priekšeksistēšanu un vispārēju pestīšanu, Baznīca noraidīja, un tās vēlāk veicināja viņa sodīšanu. Bet grieķu kristīgā teoloģija turpināja apskatīt Origena izvirzīto problēmu – filozofijas un kristīgās tradīcijas attiecības.

Jēzus bērnību, par Poncija Pilāta dzīvi. Šie galvenokārt iztēles radītie darbi kalpoja kā populārās kristietības romāni. Daudzi no tiem propagandēja herētiskus uzskatus, īpaši – dokētismu un dzimumdzīves un laulības noliegšanu.

Kanonu saraksti

2. gs. nogalē kristīgie autori saprata, ka pienācis laiks precīzi nosaukt tās grāmatas, kuras Baznīca pieņēmusi. Irinejam nebija ne mazāko šaubu, ka tie ir tikai četri evaņģēliji, ne vairāk un ne mazāk. Saraksts, kas pazīstams ar nosaukumu Muratorija kanons, ietver četrus evaņģēlijus, trīspadsmit Pāvila vēstules, Apustuļu darbus, divas Jāņa vēstules, Jūdas vēstuli un Jāņa Atklāsmes grāmatu, tāpat tur iekļauta Salamana gudrības grāmata un, ar zināmām iebildēm, Pētera Atklāsmes grāmata. Pārsteidzoši, ka sarakstā nav atrodama Vēstule ebrejiem, kuru bieži izmantoja gadsimtu agrāk dzīvojušais Romas Klements. Tradicionāli pieņemts uzskatīt, ka Muratorija kanons radies ap 200. g., taču mūsdienās vairāki pētnieki pieļauj, ka tas izveidots krietni vēlāk.

Romieši no grieķiem pārņēma daudzas kultūras un reliģiskās tradīcijas. Šo Hipna – miega dieva – galvu no grieķu oriģināla bronzā atlējis kāds romiešu meistars.

Līdz 3. gs. sākumam attiecībā uz kanona galveno saturu visā Baznīcā bija sasniegta zināma vienošanās. Diskusija turpinājās tikai par atsevišķām grāmatām. Rietumos neatzina Vēstuli ebrejiem. Acīmredzot tas noticis tādēļ, ka, pirmkārt, nebija īstas pārliecības par tās autoru, un, otrkārt, montānisti izmantoja tās sesto nodaļu. Jāņa Atklāsmes grāmata savukārt neguva popularitāti Austrumos, jo tā atbalstīja millenārisma idejas.

4. gs. pašā sākumā Eisebijs izdarīja situācijas kopsavilkumu. Grāmatas, kuru piemērotība tika apšaubīta vēl šajā posmā, bija Pētera otrā vēstule, Jāņa otrā un trešā vēstule un Jūdas vēstule. "Pret tām runāja" tikai daži, toties tādi, kurus "pazīst vairums Baznīcas vadītāju". Jāņa Atklāsmes grāmata Eisebiju nepārprotami mulsināja. Viņš to ierindoja starp neapšaubāmi pieņemamajām grāmatām, taču viņš arī apzinājās, ka skaidri nav zināms grāmatas autors un ir cilvēki, kuri iebilst pret tās saturu. Jau agrāk Aleksandrijas Dionīsijs bija izpētījis, ka Jāņa Atklāsmes grāmatu nav uzrakstījis ceturtā evaņģēlija autors, taču Eisebijs neuzskatīja, ka šis fakts dotu iemeslu apšaubīt darba autoritāti.

Austrumu baznīca pie vienota uzskata nonāca tikai 367. g. Tolaik Atanasija Lieldienu vēstulē bija uzskaitītas vienīgi divdesmit septiņas Jaunās Derības grāmatas un dota atļauja cilvēkiem, kas nesen pievērsušies kristietībai, lasīt arī "Didahē" un "Hermas ganu". Vēl no ortodoksālajām grāmatām uz laiku dažās baznīcās bija pieņemta Klementa pirmā vēstule un Barnabas vēstule. Sīrijas baznīca gadsimtiem ilgi izmantoja nevis četrus evaņģēlijus, bet Tatiāna "Diatesaronu", kas bija evaņģēliju apkopojums. Vēlāk šī Baznīca noraidīja Jāņa Atklāsmes grāmatu un neatzina vispārējās (katoliskās)

vēstules. 6. gs. vidū tās atkal atguva savu nozīmi.

Rietumos pilnīgu kanonu sarakstu 393. g. atzina Hiponas koncils (Āfrikā) un 397. g. – Kartāgas koncils. Rietumu baznīca sekoja Austrumu baznīcas piemēram un kanonā iekļāva Vēstuli ebrejiem. Tās saturs bija tik nozīmīgs, ka pat šaubas par autoru šķita mazsvarīgas. Jau diezgan agri Aleksandrijas kristieši apgalvoja, ka Vēstuli ebrejiem rakstījis Pāvils, un pēdīgi šis uzskats tika pieņemts visā pasaulē.

Kaut arī Baznīcu vadītāji bija tie, kas vārda tiešā nozīmē radīja kanonu, tomēr viņi atzina tikai tās grāmatas, kuras jau pašas par sevi bija ietekmējušas Baznīcu. Dažkārt kritēriji grāmatas atzīšanai par kanonisku bija stipri sarežģīti. Vispirmām kārtām grāmatas autoram vai tās atbalstītājam bija jābūt apustulim, turklāt pēc satura grāmatai jābūt neapstrīdami ortodoksai, un kādai ievērojamai Baznīcai vai Baznīcu vairākumam šī grāmata jālieto publiskiem lasījumiem. Vairāki viltojumi, piemēram, Pētera darbi, tika noraidīti, tāpat arī grāmatas, kurās paustas herētiskas mācības.

Dažas grāmatas cietušas no tā, ka atsevišķi kristiešu grupējumi tās izmantojuši nepieņemamiem mērķiem. Montānistu herētiskā Jāņa Atklāsmes grāmatas interpretācija kalpoja par iemeslu šī darba izstumšanai no kanona uz zināmu laika periodu. Daudzus cilvēkus mulsināja atšķirības starp Jāņa evaņģēliju un pārējiem trim, tāpat arī atšķirības un lielā "pārklāšanās" sinoptiskajos evaņģēlijos.

Bet galīgais Jaunās Derības kanona variants liecina, ka agrīnā Baznīca vēlējusies pilnībā pakļauties apustuļu mācībai, ko bija radījis viņu sludināšanas darbs un kas tagad parādījās viņu rakstos.

Romiešu ieguldījums likumu radīšanā ir nenovērtējams, īpaši tāpēc, ka viņu sistēma balstījās uz veselā saprāta principiem. Romas Forums bija visas impērijas pārvaldes centrs.

Ticības būtība

Antīkajā pasaulē lielā cieņā bija tradīcijas un precedenti, īpaši – reliģijā. Kristietība šķita esam jauna ticība, un šis fakts izvērtās par nopietnu klupšanas akmeni. Kristīgie autori šo problēmu centās risināt, parādot, ka kristietībai ir gadsimtiem ilgas saknes Israēlā un grieķu filozofijas gudrībās. Justīns Moceklis rakstīja: "Kristus ir logoss, kurā dalās visu rasu cilvēki. Tie, kas dzīvo saskaņā ar logosu – patieso saprātu –, ir kristieši, kaut arī viņi tiek uzskatīti par ateistiem, piemēram, grieķi Sokrats un Hēraklīts."

Tertulliāns un vairums pirmo kristīgo autoru uzskatīja, ka patiesība ir senāka par kļūdām. Herēze kā postošs parazīts radusies pēc ortodoksijas. Origens rakstīja: "Visi herētiķi sākumā bijuši ticīgie, tikai vēlāk viņi novirzījušies no ticības likuma." Pirmkristieši ticēja, ka apustuļi ortodoksālo ticību pilnīgi nobriedušu pārnesuši uz Baznīcām. Kāda leģenda vēsta, ka divpadsmit Jēzus mācekļi kopīgi radījuši Apustuļu ticības apliecību, katrs dodot vienu nosacījumu.

Bet apustuļu mācība un tās sludināšana nav tas pats, kas

ortodoksija, par kuru raksta teologi. Vēsture tikmēr ir gājusi uz priekšu. Tomēr jau no paša sākuma starp patieso un nepatieso kristīgo vēsti ir novilkta ļoti stingra robeža. Konkurējošie evaņģēliji tika tieši un nepārprotami noraidīti. Vēstulē galatiešiem Pāvils nosoda tos, kas Evaņģēliju papildinājuši ar jūdu likumu prasībām. Jāņa pirmā vēstule pieprasa, lai kristieši ticētu, ka Kristus nācis "miesā". Pirmā vēstule korintiešiem nostiprina ticību Jēzus vēsturiskajam augšāmcelšanās notikumam kā vēl vienam obligātam pestīšanas pamatnoteikumam.

Jau no paša sākuma eksistēja viltus stāsti par Kristu un viņa darbiem. Daudzi vēsturnieki ir pārliecināti, ka dažos reģionos sākumā dominējuši uzskati, kas vēlāk nosodīti kā herēzes. Šķiet, ka Aleksandrijā kristīgā mācība drīz vien savijusies ar jūdaistu un grieķu uzskatiem. 2. gs. beigās, kad kristietība vēl nebija guvusi noteicošo lomu, šajā vietā izveidojās ievērojamas kristīgo gnostiķu grupas. Arī sīriski runājošo kristiešu vidū ortodoksā mācība virsroku guva tikai ap šo laiku. Taču šeit turpināja dominēt galējs askētisms, pazīstams kā enkratisms, kas cēlies no neortodoksās jūdaistu kristietības.

Baznīcās visos laikos norisējušas diskusijas par būtiskiem ticības jautājumiem. Pirmajos gadsimtos kristīgie Baznīcas vadītāji nespēja skaidri saskatīt atšķirību starp herētiskām kustībām un shizmām, kas sašķēla Baznīcu. Bija grūti pieņemt, ka separātisti var būt patiesi ortodoksi, savukārt herētiķi, kuri Baznīcas ticību noliedza, Baznīcā neiederējās. Paradoksāli ir tas, ka herētiķi kristietības attīstību ir veicinājuši. Pirmie herētiķu iebildumi pret Baznīcu lielā mērā veidoja kristīgo ortodoksiju – noslīpētu, sistemātisku kristīgo pamatpārliecību kopumu.

Pašos sākumos kristietības kodols atklājās ticībā Kristum un Dievam Tēvam, Svētajos Rakstos, Svētajā Vakarēdienā, sadraudzībā *(koinōnia)* Svētajā Garā. Uz šī pamata, herētiķu iebildumu provocēti, attīstījās ortodoksijas modeļi. Tie nebija identiski visos reģionos, bet pietiekami līdzīgi, lai katra reģiona Baznīca atrastos kopībā ar citām. Pirms Nīkajas koncila, kas notika 325. g., vispārēja ortodoksās ticības mērauklu neeksistēja – izņemot varbūt Jauno Derību.

Atšķirības, piemēram, starp Aleksandrijas un Kartāgas ortodoksiju, radās šo Baznīcu teologu atšķirīgā domāšanas veida dēļ. Katrā atspoguļojās savas zemes kultūra. Tertulliāns izmantoja juridisko, retorisko un stoicisma valodu un izteiksmes veidu, kā arī montānismu; Klements un Origens izmantoja platonisma un pitagorisma jēdzienus, kā arī kristīgo gnosticismu. Šie virzieni Origenu – un pat Tertulliānu – dažkārt tik spēcīgi iespaidoja, ka viņi pārkāpa šauro robežšķirtni, kas atdala ortodoksiju no herētisma.

Kā Dievs Radītājs var piedalīties cilvēka dzīvē

Kristieši no jūdaistiem pārmantoja ticību, ka pasauli radījis Dievs. Bet iemiesošanās brīdī Radītājs pilnībā iekļāvās arī cilvēka dzīvē. Vārds, kurš "kļuva miesa", bija tas pats Vārds, caur kuru "viss ir radies" (Jņ 1:3).

Filozofi šos kristiešu pamatpostulātus noraidīja. Viņi uzskatīja, ka transcendents dievs nevar būt tieši iesaistīts fiziskajā pasaulē, nedz arī mainīties, kā izriet no radīšanas un iemiesošanās doktrīnas. Arī gnostiķi noliedza šo mācību, jo uzskatīja, ka vienīgi gars pieder Dievam, materiālā pasaule ir samaitāta un

samaitājoša. Daudzi gnostiķi apgalvoja, ka Kristus tikai *šķita* cilvēks.

Cilvēki, kuri pārņēma šo priekšstatu par Kristu, bija pazīstami kā dokētisti. Šie uzskati apstrīdēti Jāņa pirmajā un otrajā vēstulē. Arī jūdaisti iebilda pret dievišķās iemiesošanās ideju, un ebreju kristieši reizēm Kristus nākšanu aprakstīja kā "teofāniju" – Dieva īslaicīgu viesošanos uz Zemes, drīzāk eņģelisku nekā cilvēcīgu.

Visu šo iemeslu dēļ 2. gs. autori uzsvēra, ka Dieva pasaule ir laba, ka pestīta tiks gan miesa, gan dvēsele; un no abām šīm doktrīnām izrietēja, ka Jēzus bijis cilvēks ar miesu un asinīm. Ignātijs rakstīja: "Jēzus Kristus bija no Dāvida dzimtas, Marijas dēls, kas bija patiesi dzimis, kurš ēda un dzēra, kuru patiešām Poncija Pilāta laikā vajāja un kurš patiesi tika sists krustā un nomira."

Visnozīmīgākais autors, kurš pauda antignostiskus uzskatus, bija Irinejs no Lionas. Viņš māca, ka tādā gadījumā, ja miesa nav pestāma, "Tas Kungs neizpērk mūs ar savām asinīm, nedz arī Svētā Vakarēdiena biķeris ir kopība asinīs, nedz maize, ko laužam, ir kopība viņa miesā". Teoloģija, dievkalpojuma rituāli un pestīšana ir savstarpēji saistīti. Ignātijs uzskatīja, ka asinsliecības būtu bezjēdzīgas, ja Kristus patiesi nebūtu lējis savas asinis.

Lai attaisnotu ticību dievišķajai radīšanai un inkarnācijai, kristiešu autori radīja Logosa teoloģiju. Logoss, kas Jāņa pirmajā vēstulē tiek tulkots kā "Vārds", nozīmēja arī "saprāts, nolūks, gudrība". Šis jēdziens tiek izmantots stoicismā, vidējā platonismā un Filona darbos, kur tas nozīmēja kārtības un harmonijas kosmisko principu vai sistēmu, arī spēku, ar kuru Dievs pārvaldīja pasauli.

Justīns Moceklis un citi autori šīs divas nozīmes attīstīja tālāk un mācīja, ka Logoss mūžīgi bijis kopā ar Dievu kā viņa prāts vai gudrība. Bet radīšanā, atklāsmē un inkarnācijā Logoss izvirzījās priekšplānā, darbojoties uz pasauli un pasaulē. Tādēļ Dievs Tēvs tieši ar fizisko pasauli kontaktā nenonāca, ne arī bija pakļauts pārmaiņām, jo Logoss nekad nepārtrauca būt mūžīgā gudrība. Dažus kristiešu autorus pārāk spēcīgi ietekmēja dievišķās nemainības filozofiskās idejas, pilnīgi atšķirīgas no Bībeles dzīvā Dieva nelokāmības.

Logoss, kas nāk no Dieva, neapšaubāmi tika uztverts kā dievišķs. Bet Logoss pavisam viegli varēja tikt uztverts kā Dieva bezpersoniska vara. Bieži bija dzirdami viedokļi, ka Logosu radīja kā Dēlu (lai Dievs kļūtu par Dēla Tēvu) tikai pirms radīšanas (Tertulliāns) vai pat inkarnācijas laikā (Hipolits).

Dažkārt neskaidrības radās valodas dēļ. Ja Dievs ir Tēvs, tad tas šķietami norādīja, ka kādreiz viņš pastāvējis bez Dēla. Origens apgalvoja, ka tāds formulējums attiecas uz mūžīgajām attiecībām starp Tēvu un Dēlu. Viņa doktrīna, ka Dēls tiek mūžīgi ģenerēts, bija nozīmīgs solis uz priekšu.

Aleksandrijas teologi dievišķo radīšanu un iemiesošanos neaizstāvēja tik nepārprotami kā, piemēram, Irinejs. Origens dzīvoja vajāšanu laikā un bija kristīgais platoniķis, tādēļ viņš instinktīvi raudzījās cauri redzamajai materiālajai pasaulei uz pārpasaulīgo un garīgo. Viņam materiālā pasaule bija tikai pārejas posms, kur gari, kas grēkojuši agrākās dzīves laikā, par sodu tiek šķīstīti.

Vai Kristus bija Dievs

Kristieši pārņēma jūdaistu bezkompromisa ticību, ka "Kungs mūsu Dievs ir viens Dievs". Bet drīz vien viņi nonāca pie atziņas, ka "Jēzus ir Kungs". Viņi uz

TERTULLIĀNS

Everets Fergusons

"Dievs Visumu radīja ar savu vārdu, saprātu un varu. Arī jūsu filozofi piekrīt, ka Visumu šķietami radījis Logoss – tas, ir, vārds un saprāts... (piemēram, Zēnons un Kleants)... Mēs tāpat apgalvojam, ka vārdam, saprātam un tikumam, ar kuriem, mūsuprāt, Dievs radījis visas lietas, piemīt gars kā viņu substance... Šis vārds, kā esam uzzinājuši, nāk no Dieva un ir ģenerēts caur radīšanu, un tādēļ tiek saukts par Dieva Dēlu un par Dievu – no substances savienošanās ar Dievu. Jo arī Dievs ir gars. Kad no saules izstaro stars, tā ir daļiņa no visas saules; substance netiek nodalīta, bet paplašināta. Tādējādi no gara nāk gars un no Dieva – Dievs, tāpat kā gaisma aizdegas no gaismas... Šis Dieva stars... aizslīdēja lejup pie Jaunavas, viņas klēpī izveidojās miesa un dzima kā cilvēks, kas sajaucies ar Dievu. Miesu radīja gars, miesa tika barota, tā auga, runāja, mācīja, strādāja un bija Kristus."

TERTULLIĀNS. "Apoloģija", XXI

Tertulliāns bija pirmais ievērojamākais kristiešu teologs, kurš rakstīja latiņu valodā. Tādēļ viņš arī bija pirmais, kas lietoja daudzus no specifiskajiem terminiem, kas vēlāk tika plaši izmantoti teoloģiskās debatēs.

Lielāko mūža daļu, ja ne visu mūžu, Tertulliāns nodzīvoja Kartāgā, Romas provinces Āfrikas galvaspilsētā. Viņš ir ieguvis 2. gs. nogalei tipisku izglītību un laikposmā starp 196. g. un 212. g. sarakstījis darbus, kas saglabājušies līdz pat mūsdienām.

Tertulliāna grāmatās atrodamas trīs galvenās tēmas: kristietības attieksme pret romiešu valsti un sabiedrību; ortodokso uzskatu aizstāvība pret herēzi un kristiešu morālā stāja. Paša autora stingrie morālie uzskati noveda pie tā, ka ap 207. g. pēc Kr. viņš pievienojās montānistiem.

Tertulliāns rakstīja asprātīgā un dzīvā valodā, kurai raksturīgs pārsteidzoši tēlains izteiksmes veids. Viņš bija tas, kurš apgalvoja: "Kristiešu asinis ir sēkla." Bet viņa labi pazīstamais jautājums "Kāds sakars Atēnām ar Jeruzalemi?" pauž nosodījumu filozofijai, kas neatbilda viņa sacerējumiem, jo viņš parādīja, kā pagānu intelektuālie sasniegumi var tikt izmantoti kristietības labā.

Tertulliāna nozīmīgākais darbs ir "Apoloģija", kurā pārliecinoši apgalvots, ka pret kristietību jāizturas ar toleranci. Apjoma ziņā lielākais ir darbs piecās grāmatās "Pret Markionu", kurš attaisnoja faktu, ka Baznīca izmanto Veco Derību un Dieva vienotību, kur Viņš ir gan Radītājs, gan Pestītājs. Darbā "Pret Prakseju" Tertulliāns attīstīja Trīsvienības doktrīnu. Tertulliāns oponēja Praksejam divos jautājumos: par nepatiku pret montānistu Jaunajiem praviešiem un par viņa uzskatu par Dievu. Tertulliāns teica, ka Praksejs "Velna labā Romā izdarījis divas lietas – licis aizlidot Paraklētam un piesitis krustā Tēvu".

Tertulliāns rakstījis arī par vairākiem citiem jautājumiem. Darbā "Priekšraksti pret herētiķiem" viņš pret gnostiķu herētiķiem izmantoja romiešu tiesu argumentu, lai apgalvotu, ka Svētie Raksti ir Baznīcas īpašums. Tertulliāna grāmata "Par dvēseli" ir pirmā kristīgā grāmata par psiholoģiju. "Par kristību" ir pirmais saglabājies darbs par šo sakramentu, autors tajā kritizē bērnu kristīšanu. Citos darbos Tertulliāns rakstīja par Baznīcas disciplīnas nelokāmību, otrreizēju precēšanos un gavēšanu, kas paliek ārpus Bībelē noteiktajām prasībām, iebilda pret bēgšanu, lai izvairītos no asinsliecības.

Kristu attiecināja Vecās Derības pantus, kurā runā par Jahvi, To Kungu, un pielūdza Kristu kā Dievu.

Dieva pielūgšanā un citās darbībās kristieši nebūt nesaskatīja pretrunu starp šiem diviem pamatuzskatiem. Bet gan jūdaisti, gan pagāni, tādi kā Celzs, apvainoja kristiešus divu dievu pielūgšanā. Bija arī kristieši, kas izteica nepieņemamus apgalvojumus par Kristu. Jautājums par Trīsvienību (jēdziens tika noformulēts vēlāk) kļuva par problēmu, kuru nav iespējams apiet. Īpaši grūti risināmu to padarīja grieķu lietotais jēdziens par vienotību kā pilnīgu veselumu, kas izslēdz jebkādas iekšējas atšķirības.

Dokētisti un ebreju kristieši, piemēram, ebionīti, te neredzēja nekādu problēmu. Dokētisti uzskatīja, ka Kristus ir Dieva, kas paslēpies cilvēkā, īslaicīgas parādīšanās forma. Ebionīti Jēzu redzēja kā parastu cilvēku, kurā kristību laikā iemājojis Dieva spēks. Ne vieni, ne otri neticēja, ka Jēzus Kristus ir patiess Dievs.

Daži autori centās pasargāt monoteismu un Kristus dievišķo dabu ar Logosa teoloģijas palīdzību, kas sliecās uz akadēmismu. Un tai neizdevās parādīt Logosa personiskā dievišķuma patiesu ainu, īpaši – pirms radīšanas. Tādi autori kā Irinejs un Tertulliāns šo teoloģiju attīstīja Trīsvienības "saimnieciskajā" doktrīnā – šādu nosaukumu tā ieguvusi tādēļ, ka runāja par Tēva, Dēla un Gara attiecībām galvenokārt dievišķā "saimnieciskā" jeb pasaulei domātā plāna kategorijās, nevis Dieva iekšējās mūžīgās dzīves kategorijās. Akcents tika likts uz secīgām Tēva, Dēla un Svētā Gara darbībām, kad Dievs pievērsās radīšanas darbam. Šī teoloģija pasvītroja, ka viens Dievs ir atbildīgs gan par radīšanu, gan pestīšanu, un tādējādi tā nostājās pretī gnostiķu uzskatiem.

2. gs. beigās un 3. gs. sākumā Mazāzijā parādījās teoloģija ar pagātnē vērstu skatienu. To dēvēja par monarhiānismu, un īpaši iecienīts tas bija Rietumos. Monarhiānisms izcēla dievišķo vienotību jeb "monarhiju" (grieķu "vienots princips"). (Monarhiāņus pazīst arī kā sabēliešus, jo vienu no viņu ievērojamākajiem pārstāvjiem sauca Sabēlijs.) Viņi uzskatīja, ka Dievs eksistē atšķirīgos "modeļos" (tādēļ viņus dažreiz sauca arī par modālistiem), tikai Dievs nevar būt vairākos modeļos vienlaikus. Dieva dažādie nosaukumi – Tēvs, Dēls un Svētais Gars – raksturoja atšķirīgas lomas, ko viņš izpildīja dažādos laika periodos.

Monarhiāņus viņu uzskatu pretinieki sauca arī par patripasiāņiem, jo monarhiāņi mācīja, ka Tēvs (latīņu *pater*) cieta (latīņu *passus*) tāpat kā Dēls. Nenoraidot principu, ka Dievs vienmēr bija trīs personas, viņi nespēja ticēt, ka Dievs bija viens un ka Kristus bija pilnībā Dievs.

Monarhiāņiem uzbruka no visām pusēm: Romā – Hipolits un Novaciāns, Āfrikā – Tertulliāns un Aleksandrijā – Origens. Rakstot grāmatu "Pret Prakseju" (iespējams, ka tā ir kāda Romas bīskapa iesauka), Tertulliāns deva latīniskajiem Rietumiem teoloģisko vārdu krājumu, kas tā arī palicis nepārspēts. Terminus viņš izvēlējās no stoicisma un romiešu juridiskās leksikas un mācīja, ka Dievs ir viena būtne *(substantia)*, kuru iemieso trīs konkrētas personas *(personae)*. Dēls un Svētais Gars nenāca no Tēva, sadalot viņa būtni, bet kā būtnes izstarojumi, līdzīgi saules stariem. Tertulliāna teoloģiju atbalstīja romiešu teologi un panāca, ka Rietumu baznīcu gandrīz neskāra problēmas, kuras 4. gs. izvirzīja Arijs.

Origena mācība dominēja Austrumos 3. gs. un 4. gs. Pretēji monarhiāņiem, viņš pauda pārliecību, ka Tēvs, Dēls un

Svētais Gars ir trīs mūžīgi atšķirīgas personas (grieķu *hypostaseis* – aptuveni tas pats, kas *personae*). Dēls mūžīgi būs parādā Tēvam (mūžīgā Dēla radīšana) par savu esamību un būs zemāks par Tēvu. Kā Tēva īsts Dēls viņš bija patiesi dievišķs, bet pakļauts, Svētais Gars atradās pat vēl zemāk. Origena uzskatus ievērojami ietekmēja vidējā platonisma pārstāvji, kas eksistenci sadalīja dažādos līmeņos. Viņi darbojās dažādos virzienos, un šī iemesla dēļ uz tiem vēlāk varēja atsaukties visas ariānisma pretrunās iesaistītās puses.

Pirms Nīkajas koncila (325 pēc Kr.) visi teologi uzskatīja, ka Dēls pakļauts Tēvam. Ap 250. g. pēc Kr. strīds starp Romas Dionīsiju un Aleksandrijas Dionīsiju parādīja Rietumu un Austrumu baznīcu atšķirīgās pieejas. Rietumi vairāk uzsvēra Dieva vienotības principu, bet mazāk uzmanības pievērsa triju personu pastāvīgajai atšķirībai; Austrumos valdošie uzskati bija tieši pretēji.

Uz kāda 3. gs. romiešu sarkofāga attēlotas kristības. Svēto Garu simbolizē balodis.

Kristīgās ticības būtības formulējumi

Pirmie kristieši bieži mēģināja īsi noformulēt savas ticības galvenos principus. Tie ik reizi atšķīrās atkarībā no konteksta, no autoriem vai Baznīcām, kuras tos sistematizēja, un atspēkojamajām kļūdām vai kritikas.

Līdztekus apgalvojumiem kristību laikā (piemēram, Apd 8:37) un svinīgiem rīkojumiem (Apd 3:6 un 2Tim 4:1) vēsturnieki atklājuši apustuļu mācības kopsavilkumu (piemēram, 1Kor 15:3 un 4) un arī ticības apliecinājumus dziesmas veidā: "(Kristus) ir skatīts miesā, taisnots garā, parādījies eņģeļiem, sludināts tautām, ticēts pasaulē, uzņemts godībā." (1Tim 3:16)

Citos formulējumos Kristus minēts viens pats, piemēram: "Jēzus ir Kristus" (jūdaistiem) – vai plašāk: "Kungs ir Jēzus" (1Kor 12:3). Vajāšanu laika varas pārstāvji bieži pieprasīja, lai kristieši nolād Kristu un saka: "Kungs ir Cēzars." Ir arī tādi formulējumi, kuros iekļauts arī Dievs Tēvs (1Kor 8:6; 1Tim 2:5), bet formulējumi, kuros piesaukts Tēvs, Dēls un Svētais Gars, parādās kristībās (Mt 28:19), lūgšanās (2Kor 13:13) un doktrīnas kopsavilkumā (Ef 4:4–6).

Vēlāk teologi izstrādāja sarežģītākas ticības apliecības. Ignātija versija, ko viņš formulēja, vēršoties pret dokētistiem, attiecas uz agrāku laiku.

Īsumā noformulēt kristiešu ticības būtību pieprasīja arī naidīgi vai ziņkārīgi citticībnieki. Viens no pirmajiem kristietības apoloģētiem Aristīds to izteica šādiem vārdiem:

"Kas attiecas uz kristiešiem, tad viņu saknes aizsniedzas līdz Kungam Jēzum Kristum. Viņš ir atzīts par visaugstā Dieva Dēlu, kurš nācis no debesīm ar Svēto Garu, piedzima jaunavai un tapa miesa. Un cilvēka meitai bija Dieva Dēls.. Šo Jēzu.. jūdi piesita krustā, viņš nomira un tika apbedīts. Runā, ka pēc trim dienām viņš cēlies augšā un uzbraucis debesīs. Viņi tic, ka Dievs ir visu lietu Radītājs, kurā ir visas lietas un no kura ir visas lietas."

Līdzīgu kopsavilkumu izveidojis Justīns Moceklis.

Kāds nozīmīgs kristiešu ticības pamatu rezumējums radies 2. gs. un 3. gs. mijā, un to sauca "Ticības kanons". Origens to raksturoja kā "Baznīcas mācību, kas saglabājusies nemainīta un no apustuļiem nepārtrauktā pēctecībā nodota tālāk". Patiesībā "Ticības kanons" atklāj to, ko atsevišķi autori vai Baznīcas mācījušas kā galveno Bībeles vēstījumu, vēršoties pret herētiķiem, kā arī mājot par jaunajiem konvertītiem. "Ticības kanonam" bija arī vēl citi nosaukumi – "Ticība", "Tradīcija", "Sludināšana", "Patiesības kanons". "Ticības kanons" pretendēja uz mācības apustuliskās tradīcijas pārstāvēšanu un pat kalpoja par atskaites punktu diskusijā par kristiešu Pashu (Lieldienām).

Irinejs ir pirmais, kas skaidri definējis kristietības būtību. Galvenajās līnijās tās saturs ir šāds: ".. šī ir ticība: vienam Dievam, Visuvarenajam Tēvam, kurš radījis debesis un zemi, un jūras, un visas lietas, kas tajās; un vienam Jēzum Kristum, Dieva Dēlam, kurš radīts miesā mūsu pestīšanai; un Svētajam Garam, kurš caur praviešiem darījis zināmu pestīšanas plānu, un mūsu mīļā Jēzus Kristus, mūsu Kunga, dzimšanai no jaunavas, viņa ciešanām, faktam par Viņa augšāmcelšanos no mirušiem un miesīgai uzbrauk-šanai debesīs, viņa otrajai atnāk-šanai no debesīm Tēva godībā, lai visu novērtētu un celtu augšā visa cilvēku dzimuma miesu.."

Šī apliecība neapšaubāmi ir antignostiska. Tajā uzsvērta

"Jēzus ir Kungs. Jēzus ir Kristus."

"Vai tu tici uz Jēzu Kristu, Dieva dēlu, kas dzimis no Svētā Gara un Jaunavas Marijas, kas piesists krustā pie Poncija Pilāta miris, un piecēlies trešajā dienā dzīvs no mirušajiem, uzkāpis debesīs, sēdies pie Tēva labās rokas, un nāks tiesāt dzīvos un mirušos?"
HIPOLITS.
"Apustuliskā tradīcija"

"miesīga uzbraukšana debesīs", un tā atsaucas uz Irineja izcelto domu, ka Dievs Kristū "apvienos" visus kontaktus ar cilvēci.

Citi "Ticības kanona" varianti atspoguļo ne tikai cīņu ar gnostiķiem un herētiķiem, bet arī autoru personīgās intereses. Montānists Tertulliāns izvērsti runā par "Svēto Garu jeb Paraklētu, kas svētī tos, kuri tic Tēvam, Dēlam un Svētajam Garam". Spekulatīvais Origens "Ticības kanonā" ne tikai iekļauj rindkopas par dvēseli, brīvo gribu, velniem un eņģeļiem, bet arī apgalvo, ka apustuļi atstājuši vēl daudzko "pētījamu tiem, kas ir cienīgi saņemt Svētā Gara augstākās dāvanas".

Šis sienas gleznojums, kas radies 3. gs. beigās Romā, attēlo Kristus kristīšanu. Redzams arī Svētais Gars baloža izskatā.

Kristību ticības apliecības

"Ticības kanonā" nebija ticības apliecības ar noteiktu formulējumu. Šāda veida apliecības ar nemainīgu tekstu radās galvenokārt saistībā ar kristībām un sākotnēji bija jautājumu un atbilžu formā. Kaut arī sākumā cilvēki tika kristīti tikai Kristus vārdā, drīz vien par tradīciju kļuva kristības Trīsvienības vārdā. Līdz Justīna laikam Romā kristāmajiem vajadzēja atbildēt uz jautājumiem par viņu ticību "Dievam, Tēvam un Visuma Kungam", "Jēzum Kristum, kuru pie Poncija Pilāta sita krustā" un "Svētajam Garam, kurš caur praviešiem paredzējis visus notikumus ar Jēzu".

Ļoti nozīmīgs ir Hipolita stāstījums par kristībām Romā 3. gs. sākumā. "Kad kristāmais cilvēks iemērcējās ūdenī, tas, kurš viņu krista, uzliek kristāmajam rokas un jautā: "Vai tu tici uz Dievu Visuvaldītāju Tēvu?" – un kristāmais atbild: "Es ticu."

Tad, turot roku uz kristāmā galvas, viņš krista vienu reizi. Pēc tam atkal jautā: "Vai tu tici uz Jēzu Kristu, Dieva Dēlu, kas dzimis no Svētā Gara un Jaunavas Marijas, kas piesists krustā pie Poncija Pilāta, miris un piecēlies trešajā dienā dzīvs no mirušajiem, uzkāpis debesīs, sēdies pie Tēva labās rokas un nāks tiesāt dzīvos un mirušos?"

Kad kristāmais atbild: "Es ticu," – viņš tiek kristīts vēlreiz. Tad kristītājs jautā:

"Vai tu tici uz Svēto Garu, uz svēto Baznīcu un miesas augšāmcelšanos?"

Kristāmais atbild:

"Es ticu," – un tiek nokristīts trešo reizi."

Vēlāk trešajam jautājumam tikuši pievienoti vēl daži ticības principi, kas dažkārt bijuši saistīti ar grēku piedošanu. Turklāt

jautājums par Kristu ir krietni paplašināts. Šīs izmaiņas droši vien ietekmējis "Ticības kanons" ar nolūku atklāt un izslēgt gnostiķus un herētiķus. Kaut arī Hipolita "Senā Romas apliecība" rakstīta kā jautājumi un atbildes, tā ir pirmais un vistuvākais variants Apustuļu ticības apliecībai, kurai gan nav nekādas tiešas saistības ar apustuļiem un kuras precīzais pirmais zināmais teksts datēts ar 400. g. pēc Kr.

Apliecības apgalvojuma formā (Es ticu...) sāka veidoties ap 3. gs. vidu; tām tika piemērotas jautājumu un atbilžu formulas. Sākumā tās lietoja, noslēdzot apmācību jaunajiem konvertītiem pirms kristībām. Pirmais neapšaubāmais apliecības paraugs ir Cēzarejas baznīcas (Palestīnā) apliecība.

Nīkajas ticības apliecība ievadīja jaunu laikmetu. Vecās ticības apliecības bija paredzētas tiem, kas gatavojas kristīties, bet jaunā bija domāta bīskapiem. Vecajām bija vietēja rakstura nozīme, bet jaunā apliecība bija vispārēji saistoša. Tā pārņēma "Ticības kanona" funkciju kā ticības pareizības pārbaude.

Gatavošanās kristībām

Pašos Baznīcas sākumos tos, kas vēlējās pievērsties jaunajai ticībai, kristīja tūlīt pat vai pēc neilga laika. Bet drīz vien izveidojās prakse, ka pirms kristībām, īpaši pagāniem, jāiziet sagatavošanas kurss. Justīns skaidroja, ka pirms kristībām "visi tie, kas ir pārliecināti un tic tam, ko mēs mācām, apgalvo, ka tā ir taisnība, un sola dzīvot atbilstoši šiem principiem, tiek mācīti lūgt un vērsties pie Dieva ar gavēšanu".

Un atkal svarīgu informāciju var smelties no Romas Hipolita. Vispirms ļoti sīki tika izpētīta katehūmena nodarbošanās un personīgās attiecības, tad sekoja pirmskristību mācības, kas ilga trīs gadus (Sīrijā pat vēl ilgāk!). Labas sekmes vai asinsliecības nenovēršamība šo periodu varēja saīsināt. Uzskatīja, ka katehūmens, kurš miris mocekļa nāvē pirms nokristīšanas, piedzīvojis "asinskristību", kas skaitījās vērtīgāka. Tieši pirms pašas kristību ceremonijas mācības kļuva intensīvākas, tajās bija iekļauta gavēšana, eksorcisms un svētīšana. Skolotāji bieži bija laji, tādi kā, piemēram, Justīns Romā vai Origens Aleksandrijā, kas strādāja neatkarīgās kristiešu skolās, kuras bija atvērtas arī pagānu interesentiem.

Līdz 4. gs. kristību kandidātu (katehūmenu) mācīšana bija pārgājusi garīdzniecības rokās, un bīskaps bija personīgi atbildīgs par koncentrētu mācību procesu un

Kristāmos dēvēja par *infans* (latiņu "zīdainis"), tāpēc arī attēlā redzamais kristāmais atveidots kā bērns. Šī kristību aina ir fragments no 3. gs. sienu gleznojuma Kaliksta katakombās Romā.

disciplīnu īsi pirms kristībām. (Šajā apstāklī slēpjas ciešanu laika jeb gavēņa iedīgļi, jo kopš 2. gs. kristības parasti notika Lieldienās.)

Šajā laikā notika arī ceremoniāla ticības apliecības "nodošana", kas nozīmēja, ka kandidātiem jādod apstiprinošas atbildes kristību jautājumu un atbilžu formulu veidā. Vispirms bīskaps izskaidroja formulu saturu, kristāmie iemācījās tekstu no galvas un vēlāk ceremonijas laikā "atdeva to

"Es esmu labais gans," teica Jēzus. Šis kokā grieztais Labais Gans rotā kādu sarkofāgu Romā. Ap 270. g. pēc Kr.

atpakaļ". Tas pats bieži notika ar Tēvreizi. Šīs formulas nebija atrodamas rakstiskā formā, jo kā slepeni dārgumi tika slēpti no neiesvētītajiem. Tas pats attiecās arī uz Svētā Vakarēdiena rituālu. No šī perioda saglabājušās vairākas ievērojamas uzrunas, kuras teiktas pirms un pēc kristībām.

Rūpīga gatavošanās kristībām tika uzskatīta par ļoti būtisku, jo valdīja uzskats, ka kristību laikā cilvēkam tiek piedoti pagātnes grēki, bet kristībām nav nekāda sakara ar nākotnes kļūdām. Tas arī izskaidro tradīciju vilcināties ar kristīšanu, nožēlas sistēmas attīstīšanos, lai apklātu arī grēkus pēc kristībām un pat Tertulliāna kategorisko prasību ievērot šķīstību pirms ceremonijas, jo kristības jau bija kļuvušas gandrīz par balvu.

Līdzīga sistemātiska kristību kandidātu sagatavošana izplatījās lielajā kristietības uzplaukuma laikā – 3. gs. un 4. gs. Šī tradīcija pamazām izzuda, kad arvien nozīmīgāku vietu ieņēma zīdaiņu kristīšana. Par bērnu sagatavošanu kristībām agrīno kristiešu kopienā zināms ļoti maz.

Baznīcu vadošie darbinieki

Pirmie Baznīcas dzīves vadītāji bija apustuļi, kuriem Jeruzalemē palīdzēja "vecajie", un praktiskās lietas kārtoja septiņi mācekļi (Apd 6). Pirmajos kristietības rašanās gados izvirzījās arī citi apdāvināti vai ar Svēto Garu apveltīti cilvēki – misionāru sludinātāji, evaņģēlisti (ieskaitot septiņus mācekļus), skolotāji un pravieši. Parasti tos neiecēla oficiāli, bet viņi, daudz ceļodami, darīja atzīstamu misionāru darbu.

Līdz 2. gs. sākumam šie Svētā Gara iedvesmotie vadītāji jau lielākoties bija nogājuši no skatuves. "Didahē" lasāms, ka vienā reģionā apmetās uz dzīvi vairāki pravietiski skolotāji, citi kļuva savtīgi, un "bīskapi un diakoni" ieguva jaunu, izcilu stāvokli. Tomēr pravietisko tradīciju turpināja tādi cilvēki kā Ignātijs, Herma, Melitons un montānisti; joprojām pastāvēja arī brīvprātīgie skolotāji jeb filozofi – piemēram, Justīns,

Aleksandrijas Klements, Origens un pat Tertulliāns.

Jau agri Baznīcu darbā iesaistījās vietējie iedzīvotāji. Draudzes dzīvi vadīja grupa cilvēku, kurus parasti dēvēja par "prezbiteriem" (tas ir, "vecajie" jeb Baznīcu tēvi; iespējams, ka šis modelis balstījies uz Vecajā Derībā lasāmo) vai "bīskapiem" (tas ir, sargi vai pārraugi, iespējams, hellēnisko paraugu ietekmē, kaut arī atrodamas interesantas paralēles ar Kumrānu). Citi izmantotie nosaukumi ir šādi: gans, skolotājs, diakons jeb kalpotājs, valdnieks un prezidents. Tolaik šo posteņu statuss un funkcijas vēl bija visai mainīgas. Kristietības pašos sākumos nebija mūsdienu "mācītājam" atbilstoša posteņa. Vismaz līdz 3. gs. draudzes pulcējās nelielās sanāksmēs kādā dzīvojamā mājā.

Līdz Ignātija laikam Mazāzijas baznīcas pārvaldīja "trīspakāpju garīdzniecība". Tā sastāvēja no viena bīskapa (Ignātijs tā autoritāti saista ar vienīgā Dieva autoritāti), prezbiteru kopas (pēc apustuļu grupas parauga) un vairākiem diakoniem (kuri "kalpoja" kā Kristus). Pirms 3. gs. šo shēmu pārņēma arī citas Baznīcas, kaut arī Romas un Grieķijas baznīcām Ignātija laikā un Aleksandrijai apmēram līdz 180. g. pēc Kr. nebija sava bīskapa.

Bīskapiju skaits katrā reģionā bija atšķirīgs. Mazāzijā un Āfrikā vesela virkne nelielu kopienu izvēlēja savus bīskapus; citur, piemēram, Gallijā, lielas pilsētas bīskaps pārraudzīja apkārtējās draudzes. Ap 250. g. pēc Kr. Romas baznīcai joprojām bija tikai viens bīskaps, pavisam četrdesmit seši prezbiteri, septiņi diakoni un septiņi subdiakoni, kā arī četrdesmit divi "akolīti" jeb palīgi un piecdesmit divi eksorcisti, lasītāji un durvjusargi.

Bīskaps pakāpeniski izveidojās par kristiešu kopienas neapstrīdamu vadītāju; šādu izvēli noteica vairāki faktori. Draudzēs bieži bija nepieciešams viens cilvēks no prezbiteru vai bīskapu grupas, kas uzņemtos iniciatīvu vai pārstāvētu draudzi, piemēram, izdalot Svēto Vakarēdienu, kontaktējoties ar citām Baznīcām, aizstāvot Baznīcas īpašumu un ziedojumus. Vienpersonisku vadību noteica arī loma, ko spēlēja apustulis vai misionārs, kurš dibinājis draudzi, īpaši – ja viņš dzīvojis vienā vietā ilgāku laika periodu; apustuļu pārstāvji, tādi kā Timotejs un Tits, un Jēkabs, kurš Jeruzalemes baznīcā bija apustulis, bīskaps un augstais priesteris vienā personā. Dažas no viņu funkcijām vajadzēja Baznīcā turpināt.

Apustuļu mantinieki?

Romas Klements mudināja Korintas kristiešus draudzes dzīves vadīšanai saglabāt to sistēmu, ko bija ieviesuši apustuļi. Bet tas bija tikai modelis, lai jebkurš jaunais misionārs spētu nodrošināt jaunas Baznīcas vadītāju.

Gnostiķi drīz vien sāka piesaukt skolotāju nepārtraukto radniecības saiti ar apustuļiem (visbiežāk Filipu, Tomu un Mateju), kuriem, kā gnostiķi apgalvoja, Jēzus pirms debesbraukšanas uzticējis slepenās zināšanas. Šim uzskatam pretī tika nostādīta atklātas mācīšanas (piemēram, "Ticības kanons") nepārtrauktības nozīme un skolotāji (bīskapi vai prezbiteri) no tā laika, kad apustuļi dibināja draudzes.

Šo argumentu pirmo reizi noformulēja Hegezips. Viņš 2. gs. vidū ceļoja no Palestīnas uz Romu, saistījās ar vairākiem bīskapiem un no visiem dzirdēja (tā viņš apgalvo) to pašu mācību. "Ikvienā pilsētā sukcesijā precīzi tiek ievērots kanons, praviešu un Tā Kunga sludinātā mācība." Hegezips izveidoja bīskapu sukcesijas sarakstus, vismaz Korintai un Romai. Iespējams, ka viņš

ņēmis vērā Jeruzalemes baznīcas mēģinājumu saglabāt mantotu vadību "Tā Kunga radinieku vidū", tāpat kā tika saglabāta jūdaistu augsto priesteru pēctecība.

Irinejs, Tertulliāns un citi Rietumu autori gājuši pa antignostiķu taku, ko iezīmēja Hegezips. Viņi ticēja, ka bīskapu pēctecība, kas nākusi no apustuļiem, garantē nepārtrauktu apustuliskās doktrīnas tālāknodošanu. Tomēr Irinejam joprojām tuvāka bija dzīvā tradīcija; viņu no Jēzus šķīra tikai Polikarpa un Jāņa paaudzes. Patiesībā apustuļi nebija katrā draudzē iecēluši bīskapu, tādēļ bīskapu sukcesijas saraksti bija stipri apšaubāmi.

Vēlāk gnostiķi vairs neapdraudēja kristietību, un laika ritējums iznīcināja tradīcijas pievilcību. Taču, galvenokārt ar Kipriāna gādību, apustuliskā sukcesija atdzima no jauna. Tagad bīskaps kļuva par Baznīcas dzīves pamatu un kritēriju. Piederība Baznīcai bija atkarīga no kopības ar bīskapu. Apustuļus uzskatīja par pirmajiem bīskapiem, un bīskapus sauca par apustuļiem. Sukcesija kļuva mehāniskāka.

Kipriāna teorija dominēja viduslaiku Rietumos, bet Austrumi nekad šo domu nepieņēma. Kipriānam "vienots un nedalīts episkopāts" rada panākumus provinču un visas Āfrikas koncilos, kurus viņš bieži sasauca un vadīja. Āfrikā un citur Romas impērijas provinces nodrošināja Baznīcas iedalījumu reģionos. Provinces galvaspilsēta parasti kļuva par garīdzniecības sēdekli, un tās bīskaps baudīja īpašu statusu kā metropoles bīskaps.

Romas baznīcas īpašā loma

Kad Irinejs nodeva atklātībā Romas baznīcas biskapu sukcesijas sarakstu, viņš raksturoja šo Baznīcu kā "varenu, senlaicīgu un vispārēji pazīstamu Baznīcu, kuru Romā dibinājuši un organizējuši divi dižākie apustuļi – Pēteris un Pāvils". Tā kā Romā varēja sastapt kristiešus no visām impērijas malām, tad šo pilsētu varēja uzskatīt par visas kristīgās pasaules mikrokosmu.

No Irineja teiktā izriet daži no iemesliem, kāpēc Roma ieguva vadošo lomu Baznīcu vidū. Visi ceļi veda uz Romu, impērijas galvaspilsētu, un pa tiem bieži ceļoja arī kristieši. Ievērojams skaits izcilu kristiešu devušies uz Romu – Ignātijs, Polikarps, Markions, Valentīns, Tatiāns, Justīns, Hegezips, Irinejs, Tertulliāns, Praksejs un citi monarhiāņi un Origens – līdzīgi Pēterim un Pāvilam sešdesmitajos gados.

Romas baznīca bija vienīgā Rietumos, kura saņēma vēstuli (un kādu vēl!) no apustuļa. Lūkas garajā, brīnumu pilnajā stāstā par Pāvila ceļojumu uz Romu parādās tas, cik svarīgi bija nonākt galvaspilsētā. Nekas tik lielā mērā neceļ kristīgās Romas prestižu kā fakts, ka šajā pilsētā Nerona laikā mocekļa nāvē mira divi ievērojamākie apustuļi. 2. gs. vidū Pāvilam un Pēterim uz Apijas ceļa un Vatikāna pakalnā tika uzceltas piemiņas svētnīcas. Mūsdienu arheoloģiskie izrakumi atklājuši Pētera svētnīcas atliekas.

Jeruzalemes nopostīšana 70. g. pēc Kr. cēla Romas baznīcas statusu, kas saglabājās ilgu laiku. Jūdaistu apmetnēs Partas provinces austrumu daļā evaņģelizācija bija kļuvusi gandrīz neiespējama, un kristietības centrs pavirzījās uz rietumiem. Romai šāda centra loma izrādījās ļoti piemērota. Tomēr vēstule korintiešiem, kas pazīstama kā Klementa pirmā vēstule, neko nemin par romiešu pretenzijām uz augstāku stāvokli.

2. gs. Romā kristietībai, šķiet, bija ļoti dažādi izpausmes veidi. Tur bija atrodamas neatkarīgas

Apijas ceļš bija galvenā maģistrāle no Romas uz dienvidiem. Gar šo ceļu – pa to gāja Pāvils – joprojām atrodami Senās Romas pieminekļi.

skolas, piemēram, Justīna vadītā, un imigrantu grupas, piemēram, aziāti, kuri ievēroja tradicionālo Pashas svinēšanu. Tikai 2. gs. deviņdesmitajos gados parādījās bīskaps, kas bija spēcīga personība. Tas bija Viktors no Āfrikas. Viņš bija pirmais bīskaps, kas runāja latīņu valodā. Viņš draudēja "četrpadsmitnieku" strīda dēļ ekskomunicēt Āzijas baznīcas. Pa to laiku jaunie bīskapu sukcesijas saraksti un Pētera un Pāvila svētvietas bija stiprinājušas bīskapa augošo pašapziņu, turklāt plaši bija pazīstama viņa attieksme pret montānismu.

Pirmais bīskaps, kurš, atsaucoties uz Mateja evaņģēlija 16. nodaļas 18. un 19. pantu, pasludināja viņam piemītošu īpašu autoritāti, kas nāk no Pētera, bija Stefans. Tas notika strīdā ar Kipriānu. Romas baznīcas sākumposmā līdzās Pēterim nozīmīgu vietu ieņēma Pāvils, bet tad pamazām viņa loma sāka mazināties. Kipriāns katru bīskapa sēdekli uzskatīja par "Pētera krēslu", kaut arī viņš atzina, ka Romas baznīcai ir īpaša nozīme, jo tā dibināta kā viena no pirmajām.

Drīz vien Romas baznīcai piederēja ievērojamas bagātības, to vidū pirmās pazemes apbedīšanas vietas (katakombas) ārpus pilsētas un vairāki lieli nami, kuru augšējie stāvi tika pielāgoti draudzes vajadzībām *(tituli)*. Konstantīna ģimene Baznīcu padarīja vēl bagātāku, dāvinot tai Laterāna pili un uzceļot bazilikas, arī piemiņas vietas Pēterim un Pāvilam. 3. gs. septiņdesmitajos gados, kad imperatoram Aureliānam lūdza izšķirt strīdu par Baznīcas īpašumu Antiohijā, viņš piešķīra to "tiem, ar kuriem doktrīnas bīskapi Itālijā un Romā var sazināties rakstiski".

4. gs. Romas baznīca un tās bīskapi ievērojami palielināja prasības pēc pirmās vietas statusā un jurisdikcijā. Viņiem par labu nāca pretestība pret imperatora pārmērīgo iejaukšanos Austrumu baznīcas lietās un fakts, ka Roma palika nemainīgi ortodoksa mēģinājumos kritizēt doktrīnu Austrumos.

Kristieši un Romas valsts

Pirmajos kristiešu literatūras sacerējumos nevar nepamanīt dažādu attieksmi pret Romas impēriju. Šāda uzskatu atšķirība pastāvēja līdz 2. gs. un 3. gs. Balstoties uz Vēstules romiešiem 13. nodaļu un Apustuļu darbiem, apoloģēti, kuri rakstos aizstāvēja savu ticību, uzsvēra, ka kristieši ir pilsoņi, kas ievēro likumus, maksā nodokļus un aizlūdz par imperatoriem. Viņi nedienē armijā, bet nodarbojas ar daudz ietekmīgāko garīgo karadarbību un ar lūgšanām palīdz Romai gūt uzvaru taisnīgos karos.

Tādējādi rakstnieki mēģināja parādīt, ka arī tie, kas nepielūdz romiešu dievus, var būt labi Romas pilsoņi. Viņi apgalvoja, ka īpašā saite starp romiešu reliģiju un Romas valsti jāpārcērt un ka imperatoriem vajadzētu ļaut piekopt citas reliģijas, tādas kā kristietība.

3. gs. Romā veidotajā skulptūrā redzams persiešu dievs Mitra, kas uz sava templa altāra upurē vērsi. Mistēriju reliģija mitraisms īpaši populāra bija karaviru vidū, jo tā prasīja dažādas izturības pārbaudes.

Daži kristiešu autori meliģi apgalvoja, ka tikai samaitāti imperatori vajājuši Baznīcu. Citi izteica domu, ka Baznīcai un impērijai varētu būt kopīgs liktenis; tās dzimušas vienā laikā (Jēzus piedzima pirmā imperatora Augusta valdīšanas laikā) un kopā uzplaukušas. Viņi sacīja, ka imperatora iekaroto mieru – *Pax Romana* – devis Dievs, lai veicinātu kristietības, "impērijai lojālas filozofijas" (Melitons) izplatīšanos.

Tertulliāns nebija tik optimistiski noskaņots un ievēroja Jāņa Atklāsmes grāmatas apokaliptisko ievirzi. Viņš uzskatīja, ka sociālo un sabiedrisko dzīvi ir aptraipījusi elkdievība. Nebija iedomājams, ka kristietis varētu iesaistīties kādā valsts dienestā, nerunājot par to, ka viņš varētu kļūt par imperatoru. Ziemeļāfrikas kristieši visumā izrādīja noraidošāku un izaicinošāku attieksmi pret Romas varas iestādēm. 180. g. moceklis Scillijs deklarēja: "Es neatzīstu šīs pasaules impērijas."

3. gs. pirmajā pusē nāca modē vienā reliģijā savienot dažādu dievu pielūgšanu. Daži imperatori izrādīja īpašu interesi par kristietību. Imperators Aleksandrs Sevērs aiz cieņas pret šo reliģiju savā kapelā novietoja arī Jēzus tēlu. Viņa māte uzturēja kontaktus ar Hipolitu un Origenu, kurš savukārt sarakstījās ar imperatoru Filipu Arābieti un viņa sievu.

Bet par karaļu un prinču reliģiju kristietība vispirms kļuva ārpus Romas impērijas robežām. To pieņēma karaliskās ģimenes Edesā, vienā no galvenajiem sīriski runājošo kristietības centriem 3. gs. sākumā, Armēnijā un gadsimtu vēlāk – arī Gruzijā.

Kā pirmie kristieši pielūdza Dievu

Ralfs P. Martins

Tā kā pirmie kristieši, kas ticēja Jēzum kā Mesijai un Kungam, nāca no jūdaistu vides, tad nav nekas pārsteidzošs, ka agrīnās kristietības dievlūgšanu rituālos jūtama jūdaisma ietekme.

Kristietība saņēma ievērojamu mantojumu no diviem lielajiem jūdaisma centriem – no Jeruzalemes templa un vietējo sinagogu tīkla Palestīnā, kā arī no visas antīkās pasaules, kur vien ebreji bija izkaisīti. Sinagoga spēlējusi dominējošo lomu gan jūdaismā, gan agrīnajā kristietībā. Judeokristieši pārņēma sinagogās praktizēto rituālu – Svēto Rakstu lasīšanu un spredika teikšanu, ko papildināja Dieva slavināšana un draudzes lūgšanas. Lūkas evaņģēlija 4. nodaļas 16.–30. pantā tiek sniegts ļoti vērtīgs jūdaistu dievkalpojuma apraksts. Vēlāk apustuļi sinagogu izmantoja par tramplīnu evaņģelizācijai un mācīšanai. Jaunajā Derībā šad tad pieminētā Svēto Rakstu lasīšana un Apustuļu darbos minētā spredikošana deva paraugu agrīnās kristietības sludinātājiem, kas reizēm darbojās sinagogās.

Pāvila ieguldījums

Pirmajā Vēstulē korintiešiem, kas laikam gan ir pats agrākais Kristīgās baznīcas dievkalpojuma kārtības apraksts, Pāvils atkārtoti atsaucas uz Veco Derību. Šī ap 55. g. pēc Kr. uzrakstītā vēstule attēlo Baznīcu kā jauno Israēlu, kas dzīvo pēc kristīgās dzīves, balstītu uz jauno izlešanas modeli. Pāvils pārņem idejas no jūdaistu Lieldienām, kas slavina Dieva spēku un glābjošo labvēlību, nosaucot Israēlu par savu tautu un atbrīvojot to no Ēģiptes tirānijas.

Pēc Pāvila rakstītā, Baznīca izveidojās no vecās jūdaistu kopienas un apvienoja ebrejus un grieķus vienā Dieva ģimenē, kur dzīvo jaunajai ticībai pievērsušies vīrieši un sievietes. Šī ļaužu sadraudzība Jēzū stāvēja pie jauna laikmeta šūpuļa Dieva attiecībās ar veco Israēlu. Viņi bija jaunās tautas pirmā paaudze pasaules vēsturē. Viņiem bija raksturīgs prieks, ko sniedz apziņa par dzīvi nebijušās attiecībās ar Dievu un dalīšanās jaunā laikmeta žēlastībā un varā. Tas bija iespējams tikai caur Svētā Gara dāvanām, kas nāca pēc Jēzus augšāmcelšanās un debesbraukšanas. Šis viens piedzīvotais fakts uzspiež neatkārtojamības zīmogu Jaunās Derības dievkalpojuma kārtībai, lai cik liela ietekme Baznīcā būtu jūdaistu mantojumam.

Nedrīkst noliegt šī mantojuma nozīmību. Skaidrojot Svētā Vakarēdiena nozīmi, Pāvils izmantoja Pesaha maltītes ideju. Citi elementi ir savstarpēji cieši savijušies, piemēram, sadraudzības maltīte, kuru sauc par agapi jeb mīlestības maltīti. Tai līdzīgas atrodamas arī jūdaistu galda tradīcijās. Vārds "āmen" (ebreju valodā nozīmē apstiprinājumu lūgšanā izteiktajam saturam) dabiski izveidojās par atbildi, kas pauž piekrišanu publiskās lūgšanās.

Dievkalpojums notika "nedēļas pirmajā dienā". Tā saistīta ar Kristus augšāmcelšanās notikumu, kā aprakstīts evaņģēlijos, un atšķiras no jūdaistu sabata. Kristiešu svētdiena nebija "atpūtas diena" līdz 321. g., kad Konstantīns to noteica ar likumu. Pāvils runā arī par kristībām, par iesvētību rituālu, kas sakņojas jūdaistu ceremoniālajos

"Jūs esat nomazgāti, jūs esat svēti kļuvuši, jūs esat taisnoti Kunga Jēzus Kristus Vārdā un mūsu Dieva Garā."
1Kor 6:11

EBREJU LIELDIENAS

Jaunās Derības laikos Lieldienu jērs tika nokauts Templī, bet maltīti varēja ieturēt jebkurā Jeruzalemes mājā. Jēzus ar saviem mācekļiem svētkus svinēja kā viena ģimene. 2. gs. sākumā kristieši atklāja, ka Svētais Vakarēdiens pilnībā aizstāj ebreju Lieldienas.

Lieldienas noritēja pēc noteiktas kārtības. Vispirms noskaitīja pirmo lūgšanu, svētījot biķeri. Tad visi mērca garšaugus sālsūdenī. Ģimenes galva paņēma trīs plakanas neraudzētās maizes plāceņus, pārlauza tos un dažus gabalus nolika sāņus. Tika atstāstīti pirmo Lieldienu notikumi, tad otrreiz piepildīja biķeri un laida to apkārt ap galdu.

Pirms maltītes visi mazgāja rokas, noskaitīja galda lūgšanu un lauza maizi. Tad visiem izdalīja rūgtos garšaugus. Kulminācija bija svētku mielasts, kurā pasniedza jēra cepeti, pēc tam tukšoja trešo kausu vīna, noskaitīja noslēguma psalmu un izdzēra ceturto kausu vīna.

mazgāšanās rituālos, īpaši – *tebilah* ("pelde") dievkalpojumā, kas nepieciešams visiem, kas no pagānisma pievēršas jūdaismam.

Korintā vairākas no šīm ceremonijām tika izpildītas nepareizi, un Pāvils iebilda pret noteikumu pārkāpšanu un pārpratumiem. Kristībām jānotiek Jēzus, nevis kristīgo Baznīcas vadītāju vārdā, it kā šie apustuliskie darbinieki būtu kāda kulta pārstāvji. "Jēzus vārdā" nozīmēja, ka jaunie konvertīti nonāk viņa ietekmē un atzīst viņu par Kungu.

Divas īpašas maltītes

Mīlestības mielasts jeb agape kļuva par iemeslu savtīgumam un dzeršanai, tādēļ Pāvils norādīja, ka tā tiek postīta sadraudzība, kas bija gan agapes, gan Svētā Vakarēdiena galvenais mērķis. Pāvils ticēja, ka Svētais Vakarēdiens savieno kristiešus ar To Kungu viņa nāvē un augšāmcelšanās notikumā un saista kristiešus kā "vienā miesā" ar Kristu. Korintā piekoptās pārmērības iznīcināja abus mērķus. Rijība

un piedzeršanās pārvērta mielastu par orģijām; ar māņticīgo attieksmi pret maizi un vīnu viņi grāva Pāvila mācību par nepieciešamību pēc Kristus personīgas saņemšanas ticībā un mīlestībā.

Korintas kristiešu entuziasms noveda viņus pie ekstātiska runātīguma un citu gara dāvanu nepareizas lietošanas. Pāvils centās šo entuziasmu iegrožot, uzstājīgi atgādinot, ka dievkalpojumam jāveicina visas kristīgās kopienas veselīga izaugsme. Personiskas iegribas un privāta Svētā Gara dāvanu baudīšana stingri jākontrolē.

Ne visos jautājumos par pirmo kristiešu Dieva lūgšanas praksi Korintā valda skaidrība. Nav zināms, kas bija "kristības par mirušajiem". Pāvils tām nepievērsa īpašu uzmanību, tikai izmantoja, lai ilustrētu citu problēmu. Tāpat bez kādiem paskaidrojumiem viņš minējis "miera skūpstu".

Dziesmas un lūgšanas

"Dziedāšana" ar prātu un ar garu norāda, ka kristiešu sanāksmēs skanējusi mūzika, bet mūzikas instrumentu pieminēšana neļauj nešaubīgi secināt, vai arī tie tikuši izmantoti dievkalpojumos. Nav skaidri zināms, tieši kādas dziesmas dziedātas baznīcā un vai līdz mūsdienām saglabājušies to fragmenti. Pirmās dievkalpojumu dziesmas, kas veltītas Kristum kā Dievam (kā to vēlāk – ap 112. g. pēc Kr. darījuši Bitīnijas kristieši), iespējams, veidojuši panti no Pāvila vēstules filipiešiem (2:6–11), kolosiešiem (1:15–20), 1. vēstules Timotejam (3:16). 5. nodaļas 14. pants no vēstules efesiešiem droši vien ir kādas dziesmas paraugs baznīcā, kurā mācīja Pāvils. Nav šaubu, ka šī trīsrindu lūgšana izmantota kristību dievkalpojumā.

Lūgšanas, vai nu ļoti īsas kā *"Marana ta!"*, kas nozīmēja "Mūsu Kungs, nāc!", vai arī garākas, ieņēma nozīmīgu lomu

Sākumā kristieši, lūdzot Dievu, pacēla rokas uz augšu – līdzīgi attēlā redzamajai sievietei. Sarkofāga cilnis. 3. gs., Roma

dievkalpojumos Korintā. Problēmas radīja daudzu sieviešu vēlme lūgt Dievu ar neapsegtu galvu. Pāvils pret to stingri iebilda, kaut arī bez šaubīšanās deva sievietēm tiesības darboties kā pravietēm vai vadīt lūgšanas draudzes priekšā.

Gan pravietošana, gan lūgšana ir Svētā Gara dāvanas. Brīvība, ko korintieši izmantoja pilnā mērā, bija jāiegrožo. Pāvils bargi brīdināja: "Bet viss lai notiek pieklājīgi un kārtīgi." (1Kor 14:40)

Liecības par kristiešu autoriem, kas dzīvojuši starp Pāvila darbības laiku un 2. gs. vidu, ir nepilnīgas un neveido kopsakarības.

Pēc Pāvila nāves dievkalpojumi kļuva formālāki un stereotipiskāki. Droši vien to lielā mērā veicināja bīskapi un diakoni. Jaunos konvertītus (katehūmenus) mācīja, gatavojoties kristībām. Ar to saistītās lūgšanu formas atrodamas, piemēram, Pētera 1. vēstulē un Jāņa 1. vēstulē.

Pavisam vienkārša ticības apliecība lasāma 10. nodaļas 9. pantā Pāvila vēstulē romiešiem ("Jēzus ir Kungs"); vēlāk atrastie varianti ir garāki un sarežģītāki (piemēram, 1Tim 3:16 un 1P 3:18–22).

"Jo no Tā Kunga es esmu saņēmis, ko arī jums mācīju: ka Tas Kungs tanī naktī, kad Viņš tapa nodots, ņēma maizi, pateicās, pārlauza un sacīja: "Ņemiet, ēdiet. Tā ir Mana miesa, kas par jums top dota; to dariet, Mani pieminēdami," – tāpat arī, piepildījis biķeri, pēc vakarēdiena Viņš sacīja: "Šis biķeris ir jaunā derība Manās asinīs. To dariet, citkārt jūs to dzerat, Mani pieminēdami." "
1Kor 11:23–25

"Ikvienam, kurš neatzīst sevi par kristieti un pierāda to, pielūdzot mūsu dievus, jāsaņem piedošana šīs nožēlas dēļ, lai cik aizdomīga ir viņa pagātne."

Imperators Trajāns
(98–117 pēc Kr.)

Ticības apliecinājumi

Maldu mācības rašanās, pret kuru vēršoties tika uzrakstītas Jāņa vēstules, prasīja no kristiešiem apliecināt savu ticību Jēzum Kristum kā patiesam cilvēkam un patiesam Dievam. Tā bija kā atbildes reakcija dokētistiem, kuri noliedza Kristus piederību cilvēkiem, un ebionītiem, kuri apšaubīja Jēzus Dieva Dēla stāvokli.

Sākotnēji pie kristībām kristāmais apstiprināja ticību, kas galvenokārt attiecās uz Kristu; tas redzams Apustuļu darbu 8. nodaļas 37. pantā. Jau formalizētāku ticības apliecību piemēri, kas apliecināja ticību vienotām trijām personām un kas sasaucās ar kristību uzdevumu, kā rakstīts Mateja evaņģēlija 28. nodaļas 19. pantā, atrodami kristību dievkalpojumu aprakstos, ko atstājuši Irinejs un Romas Hipolits. Apustuļu ticības apliecība izveidojusies no apliecinājuma, ko izmantoja kristību laikā 2. gs. beigās Romā.

Darbs, kas izraisījis daudzus minējumus un ko pazīst ar nosaukumu "Didahē", visticamāk, radies Sīrijas baznīcā. Tas sastāv no morāles traktāta, kas runā par "diviem ceļiem" dzīvē un nāvē, turpinās ar nodaļām par pirmo kristību rituāliem, agapi un Svēto Vakarēdienu. Ir skaidrs, ka agapē

ROMAS KLEMENTS

Maikls A. Smits

Vēsturniekiem ir visai skopas ziņas par Klementa dzīvi, kurš bija viens no pirmajiem Romas bīskapiem jeb prezbiteriem. Viņš miris ap 100. g. pēc Kr. Ar viņa vārdu saista kādu vēstuli, ko parasti sauc par Klementa 1. vēstuli.

Tā ir atklāta vēstule Korintas draudzei no Romas baznīcas, domājams, rakstīta 1. gs. beigās īsi pēc imperatora Domitiāna uzsāktajām vajāšanām. Iespējams, ka šis vēstījums ir visagrākais līdz mūsdienām saglabājies rakstītais kristiešu darbs, izņemot Jauno Derību. Vēstules mērķis bijis cīnīties pret nemieriem un nelikumībām Korintas baznīcā, kur kāda jauna kliķe atcēlusi no amata baznīcas vadītājus.

Klementa pirmā vēstule atklāj interesantus faktus par draudzes dzīvi tūlīt pēc apustuļu laikmeta beigām. Nav nekādu ziņu par vienu, vadošo bīskapu; draudzes dzīves vadītājus sauc par bīskapiem un diakoniem jeb vecajiem (prezbiteriem). Pieminētas arī Pētera un Pāvila asinsliecības, bet tikai garāmejot. Vēstule aicina uz vienkāršotu apustuliskās sukcesijas formu.

Klementa vēstule kā nozīmīgu izceļ kārtības ievērošanu un to, ka kristieša pārliecību jāpavada labiem darbiem. Šo nostāju viņš pamato ar to, ka Ābrahāmu glāba "ticība un viesmīlība". Šajā darbā plaši citēta Vecā Derība, jūdaistu ārpuskanona darbi un apustuļu rakstītais. Vēstule guva lielu popularitāti, jo tika uzskatīts, ka autors personīgi pazinis Pēteri un Pāvilu, un vēl arī tādēļ, ka tajā izskan nopietns aicinājums kristiešiem pievērsties pazemībai un mīlestībai. Ar Klementa vēstuli 2. gs. otrajā pusē bija iepazinies Herma un Korintas Dionisijs, tā laiku pa laikam tika lasīta baznīcās.

Klementa 2. vēstule, kas arī ir agrīnās kristietības darbs, it kā esot Klementa rakstīta, bet tas ir anonīms spredikis, kas, iespējams, radies apmēram ap 150. g. pēc Kr. Vairāki citi 4. gs. darbi arī maldīgi piedēvēti Klementam.

un Svētajā Vakarēdienā bija iekļautas noteiktas lūgšanas publiskas sanāksmes laikā Tā Kunga dienā, kad kristieši pulcējās, lai "lauztu maizi un pateiktos". Bet pirms tam tika sūdzēti grēki un vākti ziedojumi.

Arī Romas Klements apliecina, ka svētdienu dievkalpojumi ieguvuši noteiktu formu. Savā 1. vēstulē viņš iekļāvis lielu aizlūgumu, kas ņemts no Baznīcas liturģijas (šis vārds tiek lietots kādai noteiktai dievkalpojuma formai, parasti saistībā ar Svēto Vakarēdienu). Klements uzskatīja, ka Svēto Vakarēdienu pienācīgi var svinēt tikai tad, ja to dala Baznīcas vadītāji, kurus sauc par bīskapiem un prezbiteriem.

Arī Ignātijs uzsvēra, ka Eiharistija ir Baznīcas vienotības centrālais notikums, tādēļ tā noteikti jāizpilda tikai pilnvarotam Baznīcas vadītājam, bīskapam vai viņa pārstāvim. Ignātija vēstules daudz atklāja par agrīno kristiešu dievkalpojumu, tajā atrodama viena no pirmajām Kristum veltītajām dziesmām un Tā Kunga dienas – svētdienas – nozīmes skaidrojums.

Imperatora Trajāna un Bitīnijas pārvaldnieka Plīnija sarakstē lasāms, ka kristieši satikušies kopīgai dievlūgšanai "noteiktā dienā" (svētdienā) pirms saullēkta. Viņi kopā dziedājuši Kristum "kā Dievam" veltītu dziesmu un zvērējuši atteikties no visām darbībām, kas nav saskaņojamas ar kristīgo ticību. Viņi ieturējuši "svētus mielastus", un šķiet, ka šajā laika periodā agape jau bijusi nošķirta no Svētā Vakarēdiena. Faktiski mīlestības mielasta ilgstoša ļaunprātīga izmantošana noveda pie pakāpeniskas šī rituāla sākotnējās formas izzušanas. Svinīgajai "Svētajai Komūnijai" piešķīra arvien lielāku nozīmi kā sakramentam. Ignātijs to raksturoja kā "nemirstības zāles, kā pretlīdzekli, lai mēs nemirtu, bet dzīvotu mūžīgi Jēzū Kristū".

Vēlākas dievkalpojuma formas

Kristieši pakāpeniski standartizēja savus dievlūgšanas rituālus, un tajos arvien lielāku nozīmi ieguva Svētais Vakarēdiens, kļūstot par liturģijas centrālo notikumu. Periodā no Justīna Mocekļa līdz Atanasija dzīves laikam trīs nozīmīgos darbos atrodamas jaunas liecības par dievkalpojuma kārtību.

Ap 150. g. pēc Kr. sarakstītā Justīna "Pirmā apoloģija" piedāvā tā saukto "vecāko sistemātisko svētdienas dievkalpojuma aprakstu", kas balstās uz tālaika Romas baznīcu rituāliem. Justīna dzīves laikā kristiešu dievkalpojumi ieguva arvien ekleziastiskāku raksturu, jo pamazām tika atmesti jūdaistu rituālu elementi, kaut arī vispārējā dievkalpojuma uzbūve saglabājās tāda kā sinagogā. Lieldienu maltītes sadzīvisko gaisotni pamazām nomainīja formālāka atmosfēra, ieviesās jauni vārdi, kas dievlūgšanai piešķīra citpasauligu, pat transcendentālu noskaņu.

Justīna uztverē Komūnija bija Kristus "ciešanu pieminēšana". Vīns un maize, pie kuriem tika teikta pateicība, bagātināja kristiešu dzīvi, viņiem saplūstot ciešākā kopībā, – šī doma nāk no Jāņa evaņģēlija 6. nodaļas, ko arvien biežāk izmantoja, lai skaidrotu Eiharistiju kā sakramentālu dalīšanos dievišķā dzīvē. Iespējams, ka Justīns un Irinejs pieminējuši īpašu lūgšanu, kas vēlāk ieguva nosaukumu "epiklēze"; tajā lūdza Svēto Garu nonākt pār vīnu un maizi. Nav brīnums, ka konsekrētos elementus, īpaši – gnostiķu vidū, sāka saistīt ar maģiskām darbībām. Irinejs rakstīja arī par "altāri debesīs", kuram tiek veltītas lūgšanas un ziedojumi.

Justīna liecības ir nozīmīgas arī citu iemeslu dēļ. Viņš aprakstīja

Ticībai nepiederoša cilvēka uzskats par kristiešu dievlūgšanu

"Viņiem bija paradums sanākt kopā noteiktā dienā pirms ausmas, tad viņi dziedāja himnu Kristum kā Dievam un ar svinīgu zvērestu (sacramentum) *apņēmās nedarīt sliktus darbus un atturēties no jebkāda veida krāpšanas, zādzībām un laulības pārkāpšanas, nekad nelauzt doto vārdu un nenoliegt uzticību, kad aicināti to godāt; pēc tam, kā noteica tradīcija, viņi šķīrās un satikās atkal, lai baudītu ēdienu, bet parastu un nekaitīgu."*

PLĪNIJS. Vēstules, x. 96. 112. g. pēc Kr.

DIEVKALPOJUMS 2. GS. ROMĀ

"Pēc lūgšanām mēs sveicam cits citu ar skūpstu. Brālības vadītājs atnesis maizi un ar ūdeni sajauktu vīnu. Viņš paņem tos, Dēla un Svētā Gara vārdā slavina un godina Visuma Tēvu, pēc tam dāsni pauž pateicību par to, ka tiekam uzskatīti par cienīgiem saņemt no viņa rokām maizi un vīnu. Kad vadītājs beidzis teikt lūgšanas un pateicību, visi klātesošie ar prieku pauž savu piekrišanu, sakot "āmen". ("Āmen" ebreju valodā nozīmē "lai top". – Aut. piez.) Tad tie, kurus mēs saucam par diakoniem, izdala visiem maizi un ar ūdeni sajaukto vīnu, par kuru saņemšanu teikta pateicības lūgsna, un aiznes daļu arī tiem, kas nav atnākuši.

Šo maltīti mēs saucam par "Eiharistiju", tajā ļauts piedalīties tikai tiem, kas tic mūsu mācībai, kas mazgājušies par grēku izpirkšanu un otrreizēju dzimšanu un dzīvo saskaņā ar Kristus norādījumiem. Jo mēs maizi un vīnu nesaņemam kā parastu ēdienu un parastu dzērienu, bet kā Jēzus Kristus, mūsu Pestītāja, kas caur Dieva vārdu kļuvis miesa, miesu un asinis mūsu pestīšanai. Tāpat mēs esam mācīti, ka ēdiens, kas svētīts viņa dotas lūgšanas vārdiem, kuri nākuši no viņa un ar kuriem mūsu miesa un asinis ir kļuvušas citādas un bagātinātas, ir tā Jēzus, kas tapa miesa, miesa un asinis. Jo apustuļi savos dzīvesstāstos, kurus dēvē par evaņģēlijiem un kurus viņi sarakstījuši, nodevuši mums to, kas viņiem pavēlēts, ka Jēzus ņēma maizi un pateicoties sacīja: "To dariet, Mani pieminēdami, tā ir Mana miesa," – un līdzīgi, paņēmis biķeri un pateicies, viņš sacīja: "Tās ir Manas asinis," – un deva tās tikai saviem mācekļiem."

JUSTĪNS. "Apoloģija"
I 65–66, 150. g. pēc Kr.

Justīns min, ka Eiharistijas laikā notiek maizes laušana. Šajā sienas gleznojumā Priskas katakombās (Roma, 3. gs. sākums) septiņi cilvēki dalās maizē un zivīs – "dzīvības ēdienā".

PAMĀCĪBAS DIEVLŪGŠANĀ UN VADĪŠANĀ

"Svētdien, Tā Kunga dienā, pulcējieties kopā, lauziet maizi un baudiet Eiharistiju, pirms tam izsūdziet grēkus, lai jūsu pienesums būtu tīrs. Lai neviens, kas sastrīdējies, nepiedalās sanākšanā, iekams strīds nav nolīdzināts, lai jūsu pienesums nebūtu aptraipīts.

Jo par to Tas Kungs saka: "Visur un vienmēr pienesiet man tīru upuri. Jo mana valstība ir diža, un mans vārds ir brīnišķīgs starp tautām."

Tādēļ ieceliet sev bīskapus un diakonus, kas ir Tā Kunga cienīgi, vīrus, kas ir lēnprātīgi un nemīl naudu, kas ir patiesi un labi, jo viņi jums būs kā pravieši un skolotāji. Tāpēc neniciniet viņus, jo viņi ir godājami vīri, tāpat kā pravieši un skolotāji."

"Didahē" 14:1–15:1

Svēto Rakstu lasīšanas modeli, kurā iekļāva "apustuļu memuārus" (tas ir, Jaunās Derības evaņģēlijus), dievkalpojuma vadītāja sniegtu teksta skaidrojumu, lūgšanas par visiem cilvēkiem, ierosināja papildināt liturģiju ar stāvēšanu kājās un "miera skūpstu". Šis "vārda dievkalpojums" (kā to sāka dēvēt vēlāk) noveda pie dievkalpojuma kulminācijas – Eiharistijas –, kad maize un vīns tika pasniegti galvenajam vadītājam. Viņš teica nesagatavotu pateicības lūgšanu, kuru draudze apstiprināja ar "āmen". Diakoni maizi un vīnu izdalīja visiem klātesošajiem un rūpējās, lai tā tiktu nogādāta tiem draudzes locekļiem, kas nav ieradušies. Vadītāja uzraudzībā tika vākti ziedojumi un savāktais izdalīts trūkumcietējiem.

Skaidrs, ka dievkalpojuma kārtība lielākā vai mazākā mērā bija noteikta jau Justīna laikā. Origens raksta, ka drīz kļuva acīmredzams, ka pirmajā dievkalpojuma daļā drīkst piedalīties tie, kas iziet kristību apmācību un droši vien arī citi interesenti, bet otrajā daļā – tikai kristītie. Šis dalījums kļuva par normu, kas veidoja nepārprotamu robežšķirtni starp divām dievkalpojuma daļām – īpaši sīriešu "Apustuliskajā konstitūcijā" un, vēlāk, Hrizostoma darbos.

Hipolita "Apustuliskā tradīcija", kas visbiežāk datēta ar 215. g. pēc Kr., sniedz pilnu ordinēšanas un mācītāju norīkošanas kārtības aprakstu. Šajā darbā var atrast arī daudz interesantas informācijas par kristībām. Bet galvenā "Apustuliskās tradīcijas" vērtība meklējama mācībā par Svēto Vakarēdienu. Svētais Gars tiek aicināts nolaisties pār "baznīcas ziedojumu", bet šī vairāk bija lūgšana par kristiešiem ziedošanas laikā nekā par maizi un vīnu. Bīskapam, kurš uzlika rokas ziedojumam tas bija jādara "kopā ar visiem prezbiteriem", kas dalījās ar viņu. Nav šaubu, ka rituālā piedalījās gan bīskaps, gan prezbiteri.

"Serapiona sakramentārijs" (Serapions Atanasija laikā bija Ēģiptes bīskaps) domāts galvenokārt bīskapiem, bet dod interesantu vispārēja dievkalpojuma, īpaši – lūgšanu aprakstu. Tiek lūgts, lai Logoss (Vārds) nāk pār ziedojumu, lai tas padara maizi un vīnu par "Vārda miesu", "patiesības asinīm". Tolaik valdīja pārliecība, ka uz baznīcas altāra noliktā maize *kļūst* līdzīga Tā Kunga "svētajai miesai".

Jaunās Derības ceļš līdz mūsdienām

Larijs V. Hurtado

Jaunās Derības studēšanai ir pieejams milzīgs skaits ar roku rakstītu tekstu oriģinālā, tas ir, grieķu valodā. Neseni pētījumi liecina, ka pastāv gandrīz 90 papirusu (manuskripti uz papirusa, kas parasti ir paši agrākie rakstudarbi), vairāk nekā 260 unciālo manuskriptu (rakstīti ar grieķu lielajiem burtiem, parasti uz ādas) un vairāk nekā 2700 minuskuļu manuskriptu (rakstīti plūstošā grieķu rakstā; radušies vēlāk nekā unciālie manuskripti). Turklāt saglabājies arī vairāk nekā 2200 lekcionāro manuskriptu – baznīcā izmantojamas grāmatas, kurās iekļautas Evaņģēlija daļas un vēstules, kas lasāmas noteiktās Baznīcas gadadienās. Taču vairums šo darbu saglabājušies no 8. gs. vai vēlāka laikposma, un tikai daži no tiem izpētīti sīkāk.

Pats pirmais pilnīgais Jaunās Derības manuskripts, kas saglabājies līdz mūsdienām, ir 4. gs. "Sināja kodekss". Kodekss ir agrīna grāmatas forma ar kopā sašūtām rakstāmmateriāla lapām. Tajā pašā laikā radies arī "Vatikāna kodekss" (diemžēl Jaunās Derības beigās tam trūkst dažu lappušu).

Nepilnīgi Jaunās Derības manuskripti saglabājušies pat no 2. un 3. gs. mijas, un viens Jāņa evaņģēlija fragments (tagad glabājas Džona Railenda Universitātes bibliotēkā Mančestrā) datējams apmēram ar 130. g. pēc Kristus. Čestera Bītija papirusos ir evaņģēliji, Apustuļu darbi, Pāvila vēstules, Vēstule ebrejiem un Jāņa Atklāsmes grāmata, un tie sarakstīti 3. gs. pirmajā pusē. Bodmēra papiruss II (200. g. pēc Kr.) ietver Jāņa evaņģēlija fragmentus; citos šī krājuma manuskriptos (ap 175–225 pēc Kr.)

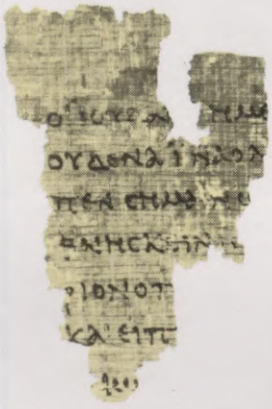

Senākais Jaunās Derības fragments, kas saglabājies līdz mūsdienām, ir papiruss ar grieķu tekstu no Jāņa evaņģēlija (18:31–33 un 37). Tas tiek datēts aptuveni ar 130. g. pēc Kr.

Papirusa "papīru" izgatavoja no papirusa niedru stiebriem, kas auga Senajā Ēģiptē. Apmēram 40 centimetru garas loksnes novietoja cieši citu citai blakus un šķērseniski pārklāja ar vēl vienu slokšņu kārtu. Kārtas salīmēja kopā, apgrieza un izgludināja. Loksnes varēja arī galos salīmēt, un izveidojās papirusa tīstoklis. Šādi tīstokļi par vairākiem gadsimtiem apsteidza grāmatu ar sašūtām lapām.

MANUSKRIPTA SAGLABĀŠANA

Šis manuskripts ir kodekss. Tas nozīmē, ka manuskriptam ir lapas un tās iesietas līdzīgi mūsdienu grāmatām.

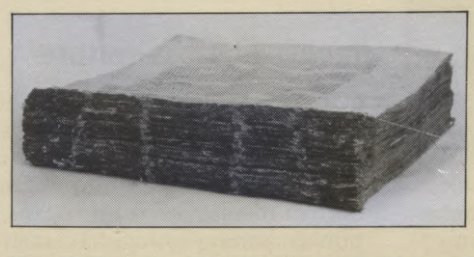

"Sināja kodekss" rakstīts uz pergamenta – aitas vai kazas ādas, kas izžāvēta un nospodrināta ar pumeku. Lai saglabātu šādus vērtīgus manuskriptus, pret tiem jāizturas ļoti saudzīgi.

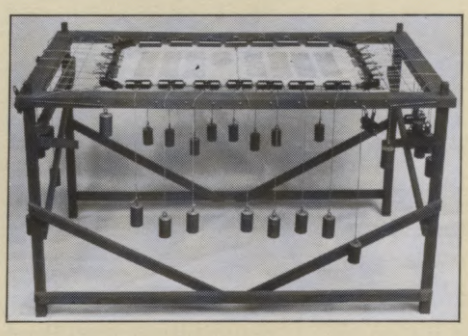

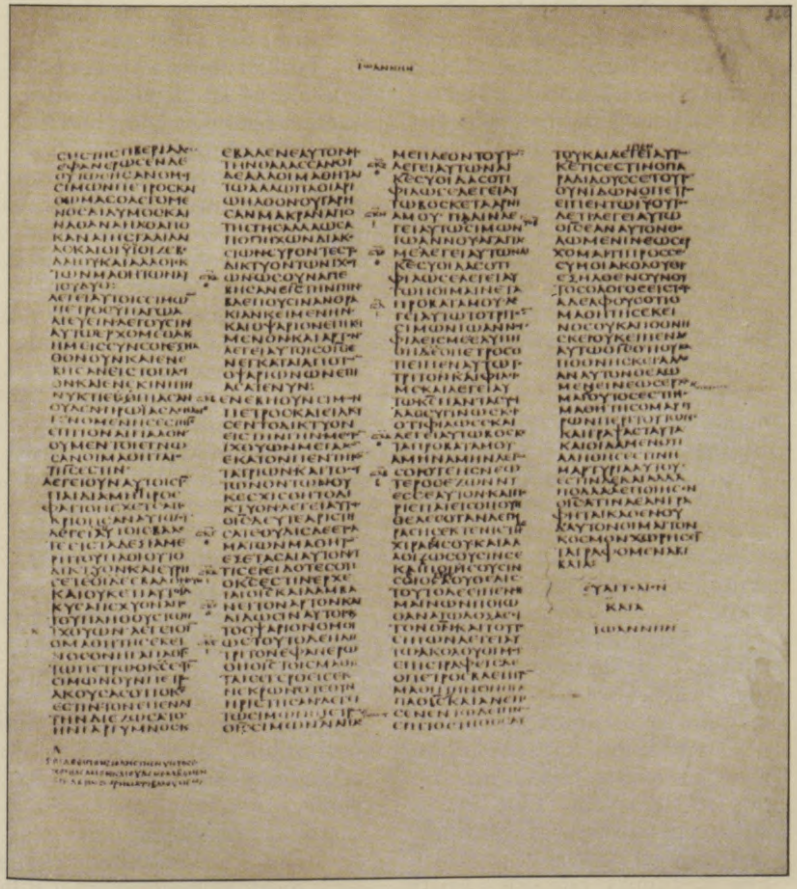

"Sināja kodekss", viens no nozīmīgākajiem Jaunās Derības grieķu manuskriptiem, tika atrasts Sv. Katrīnas klosterī Sināja kalna pakājē 19. gadsimtā. Vēlāk, 1933. g. Ziemassvētku dienā, to no PSRS par 100 000 mārciņām atpirka Lielbritānijas valdība.

Šajā "Sināja kodeksa" lappusē redzama Jāņa evaņģēlija pēdējā nodaļa.

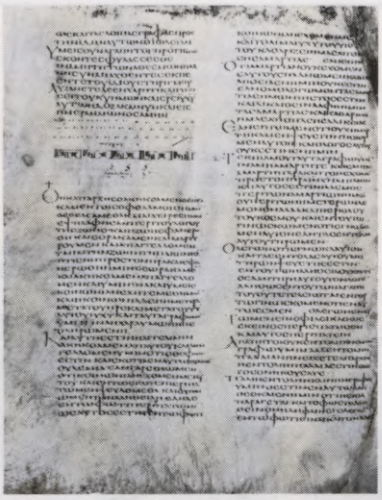

Pētera 2. vēstules trešā nodaļa. "Aleksandrijas kodekss"

daļēji atrodami Lūkas un Jāņa evaņģēliji, tāpat arī Pētera un Jūdas vēstules.

"Aleksandrijas kodekss" (ap 5. gs.) ir vēl kāds nozīmīgs sens manuskripts, kurā iekļauta gandrīz visa Jaunā Derība (glabājas Britu bibliotēkā Londonā). Kembridžā glabājas 5. gs. sarakstītais "Bezajes kodekss" ar gandrīz pilnīgu evaņģēliju un Apustuļu darbu tekstu grieķu un latīņu valodā blakus lappusēs; "Vašingtona kodekss" (4.–5. gs.) gandrīz pilnībā apkopo visus četrus evaņģēlijus.

Vēsturnieki pēta šos grieķu manuskriptus no vairākiem aspektiem:

pēc rakstības stila un citām pazīmēm viņi mēģina noteikt rokrakstu vecumu un rašanās vietu;

salīdzinot ar citiem manuskriptiem, nosaka atšķirības tekstā;

atklājot manuskriptu saistības, izpēta, cik tie ir savstarpēji saskanīgi. Pēdējā laikā atklātas jaunas metodes šo saskaņu noteikšanai.

Manuskripti, kuru sakritības pakāpe ir augsta, tiek sagrupēti pēc "tekstu tipiem". Līdz šim atklāti trīs galvenie "tekstu tipi": neitrālais jeb Aleksandrijas tekstu tips; Rietumu tekstu tips – krietni neskaidrāk definēts – un Bizantijas tekstu tips (to sauc arī par sīriešu jeb ekleziastisko tekstu tipu). Šķiet, ka no Bizantijas tekstu tipa izveidojies relatīvi standartizētais Jaunās Derības teksts, kurš izmantots vairumā vēlāko manuskriptu. Vairāki pētnieki apgalvo, ka pastāv vēl ceturtais tekstu tips, kuru sauc par Cēzarejas tekstu tipu.

Jaunās Derības vēsture

Galvenais šo skrupulozo pētījumu mērķis ir izveidot Jaunās Derības grieķu tekstu tik tuvu oriģinālam, kādu to reiz radījuši autori. Tiem, kuriem Bībeles mācība ir izejas punkts, pareiza teoloģiska domāšana atkarīga no precīza Jaunās Derības grieķu teksta.

Turklāt zinātnieki cenšas noskaidrot, kā Baznīcas vēsture varējusi ietekmēt Jaunās Derības teksta pārrakstīšanu.

Milzīgo variantu daudzumu pētītajos manuskriptos izraisījušas galvenokārt rakstības atšķirības vai nejauši izlaidumi. Taču netrūkst arī ar nolūku izdarītu izmaiņu. Vairums no tām, šķiet, ieviesušās, mēģinot "uzlabot" stilu, likvidēt neskaidrības vai dažkārt arī saskaņot viena un tā paša notikuma atstāstus dažādos avotos.

Iespējams, ka vairākas izmaiņas parādījušās tādēļ, ka pārrakstītājs rūpējies par doktrīnas ievērošanu. Piemēram, Marka evaņģēlija 3. nodaļas 21. panta oriģināla teksts liek domāt, ka Jēzus draugi raizējušies par viņa veselo saprātu. Šis fakts acīmredzot mulsinājis pārrakstītājus, tādēļ kādā no pirmajiem manuskriptiem viņi tekstu pārveidojuši un rezultātā radies stāsts, ka pūlis cenšas sagūstīt Jēzu, un tāpēc tas vairāk izraisa lasītāja bažas par satrakotā pūļa rīcību, nevis par Jēzus saprātu. Marka evaņģēlijs no šiem mēģinājumiem uzlabot stilu,

VAI UZ TEKSTIEM VAR PAĻAUTIES?

Veiksmi, ka Jaunajai Derībai ir tik bagātīgs manuskriptu krājums, mēs, iespējams, varam novērtēt, tikai salīdzinot tos ar citu antīkās vēstures darbu tekstuāliem materiāliem. Cēzara "Piezīmēm par gallu karu" (ap 58–50 pr. Kr.) saglabājušies daudzi manuskripti, bet tikai deviņi vai desmit ir labas kvalitātes, un pats vecākais sarakstīts apmēram 900 gadus pēc Cēzara nāves. No Līvija (59 pr. Kr.–17 pēc Kr.) "Romiešu vēstures" 142 grāmatām saglabājušās tikai trīsdesmit piecas; mēs tās esam ieguvuši apmēram no divdesmit dažādas kvalitātes manuskriptiem, un tikai viens, kurās atrodami 3.–6. grāmatas fragmenti, sarakstīts 4. gadsimtā. No četrpadsmit Tacita "Vēstures" (ap 100 pēc Kr.) grāmatām saglabājušās četrarpus; no sešpadsmit "Annāļu" grāmatām desmit saglabājušās pilnībā un divas – daļēji. Divu Tacita lielāko vēsturisko darbu tekstu fragmenti, kas nonākuši līdz mūsdienām, pilnībā balstās uz diviem manuskriptiem: viens rakstīts 9. gs. un otrs – 11. gadsimtā. Tas, kas saglabājies no viņa maznozīmīgākajiem darbiem ("Dialogs par oratoriem", "Agrikolas dzīve" un "Ģermānija"), atrasts 10. gs. kodeksā. Par Tukidīda (ap 460–400 pr. Kr.) "Vēsturi" mēs zinām no astoņiem manuskriptiem, kas radušies kristīgās ēras sākumā. Tas pats sakāms par Hērodota (ap 488–428 pr. Kr.) "Vēsturi".

Tomēr neviens profesionāls pētnieks neuzklausīs argumentus, ka Hērodota vai Tukidīda darbu autentiskums ir apšaubāms tikai tāpēc, ka pirmie viņu darbu manuskripti, kurus varam izmantot, radušies vairāk nekā 1300 gadus pēc to oriģinālu sarakstīšanas.

Bet Jaunā Derība atrodas radikāli atšķirīgā situācijā. Līdzās diviem lieliskiem 4. gs. manuskriptiem, kuri ir paši senākie no vairākiem tūkstošiem mums zināmo, saglabājušies nozīmīgi fragmenti no Jaunās Derības grāmatu papirusa versijām, kas radušās vēl 100 līdz 200 gadus agrāk. Čestersa Bītija Bībeles papirusi, par kuru eksistenci publiski paziņoja 1931. g., sastāv no vienpadsmit papirusu kodeksu daļām, trijās no tām atrodams vairums Jaunās Derības tekstu. Viens manuskripts, kurā ietilpst visi četri evaņģēliji un Apustuļu darbi, datējams ar 3. gs. pirmo pusi, cits, kurā ir Pāvila vēstules draudzēm un Vēstule ebrejiem, pārrakstīts 3. gs. sākumā; trešais, kurā ietilpst Jāņa Atklāsmes grāmata, rakstīts 3. gs. otrajā pusē.

Vēl agrāk radies papirusa kodeksa fragments ar Jāņa evaņģēlija 18. nodaļas 31.–33. un 37. pantu. Tagad šis rokraksts glabājas Džona Railenda Universitātes bibliotēkā Mančestrā, un paleogrāfiski ir noskaidrots, ka tas rakstīts ap 130. g. pēc Kr.

F. F. Brūss. *"Jaunās Derības dokumenti"*

"Atšķirīgie varianti, kas Jaunās Derības tekstu pētniekos izraisa šaubas, būtiski nemaina pārliecību par vēsturiskiem faktiem, kristīgo ticību un tās rituālu izpratni."

AGRĪNĀS KRISTĪGĀS BAZNĪCAS JAUNĀS DERĪBAS KANONA ATTĪSTĪBA

100. g. pēc Kr.

Visi gadskaitļi ir aptuveni

Līdz šim laikam jau bija uzrakstītas Jaunās Derības atsevišķās daļas, bet tās vēl nebija sakopotas un nosauktas par Svētajiem Rakstiem. Agrīnie kristīgie domātāji (piemēram, Polikarps un Ignātijs) citē evaņģēlijus un Pāvila vēstules, tāpat arī citus kristiešu darbus un mutiskos avotus. Pāvila vēstules apkopotas 1. gs. beigās. Mateja, Marka un Lūkas evaņģēliji vienā krājumā parādījās ap 150. g. pēc Kr.

200. g. pēc Kr.

Jaunā Derība, ko izmantoja Romas baznīcā
("Muratorija kanons")

Četri evaņģēliji
Apustuļu darbi
Pāvila vēstules
- romiešiem
- 1. un 2. korintiešiem
- galatiešiem
- efesiešiem
- filipiešiem
- kolosiešiem
- 1. un 2. tesaloniķiešiem
- 1. un 2. Timotejam
- Titam
- Filemonam

Jēkaba vēstule

Jāņa 1. un 2. vēstule
Jūdas vēstule
Jāņa Atklāsmes grāmata
Pētera Atklāsmes grāmata
Salamana gudrības grāmata

250. g. pēc Kr.

Jaunā Derība, ko izmantoja Origens

Četri evaņģēliji
Apustuļu darbi
Pāvila vēstules
- romiešiem
- 1. un 2. korintiešiem
- galatiešiem
- efesiešiem
- filipiešiem
- kolosiešiem
- 1. un 2. tesaloniķiešiem
- 1. un 2. Timotejam
- Titam
- Filemonam

Pētera 1. vēstule
Jāņa 1. vēstule

Jāņa Atklāsmes grāmata

Izmantota individuālai studēšanai, ne publiskā dievlūgšanā
Hermas "Gans"

Diskusijas izraisīja
Vēstule ebrejiem
Jēkaba vēstule
Pētera 2. vēstule
Jāņa 2. un 3. vēstule
Jūdas vēstule
Hermas "Gans"
Barnabas vēstule
Divpadsmit apustuļu mācība jeb "Didahē"
Ebreju evaņģēlijs

300. g. pēc Kr.

400. g. pēc Kr.

Jaunā Derība, ko izmantoja Eisebijs

Četri evaņģēliji
Apustuļu darbi
Pāvila vēstules
- romiešiem
- 1. un 2. korintiešiem
- galatiešiem
- efesiešiem
- filipiešiem
- kolosiešiem
- 1. un 2. tesalonikiešiem
- 1. un 2. Timotejam
- Titam
- Filemonam

Pētera 1. vēstule
Jāņa 1. vēstule

Jāņa Atklāsmes grāmata
(šaubas par autoru)

Jaunā Derība, ko Rietumu baznīcas lietošanai apstiprinājis Kartāgas koncils

Četri evaņģēliji
Apustuļu darbi
Pāvila vēstules
- romiešiem
- 1. un 2. korintiešiem
- galatiešiem
- efesiešiem
- filipiešiem
- kolosiešiem
- 1. un 2. tesalonikiešiem
- 1. un 2. Timotejam
- Titam
- Filemonam

Vēstule ebrejiem
Jēkaba vēstule
Pētera 1. un 2. vēstule
Jāņa 1., 2. un 3. vēstule
Jūdas vēstule
Jāņa Atklāsmes grāmata

Daļa no *"Pistis Sophia"* – gnostiska rakstura darba, kas bija pazīstams Baznīcas pastāvēšanas pirmajos gadsimtos

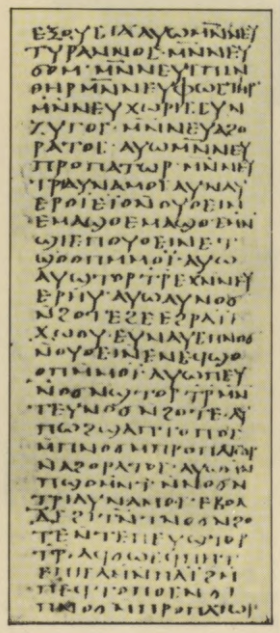

Diskutē, bet labi pazīstamas

Jēkaba vēstule
Pētera 2. vēstule
Jāņa 2. un 3. vēstule
Jūdas vēstule

Nolemts izslēgt

Hermas "Gans"
Barnabas vēstule
Ebreju evaņģēlijs
Pētera Atklāsmes grāmata
Pētera darbi
"Didahē"

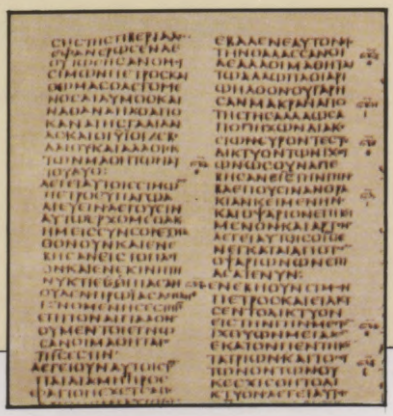

Fragments no Jāņa evaņģēlija pēdējās nodaļas grieķu valodā. 4. gs. "Sināja kodekss"

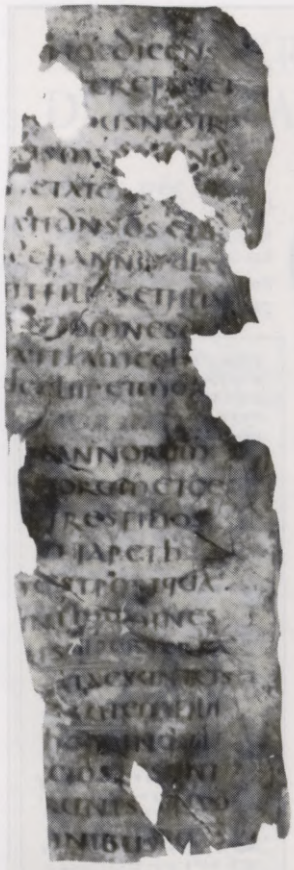

2. gs. afrikāņu misionāri, iespējams, ap 150. g. pēc Kr., pirmo reizi latīņu valodā pārtulkojuši grieķu Veco Derību (Septuagintu). Šis tulkojums tika plaši izmantots, līdz pamazām to aizvietoja Hieronima tulkotā Vulgāta. Šajā papirusa fragmentā redzamas daļas no 1. Mozus grāmatas 5. un 6. nodaļas.

šķiet, cietis visvairāk. Tas izskaidrojams ar to, ka evaņģēlijs rakstīts visai neliterārā grieķu valodā.

Jaunās Derības pārrakstīšana

Nav apšaubāms, ka Jaunās Derības raksti agrīnās Baznīcas laikos tika uzskatīti par ļoti nozīmīgiem. Par to liecina daudzās kopijas – paredzētas gan individuālai lasīšanai, gan izmantošanai draudzēs. Taču, lai arī šie raksti bija ļoti svarīgi, tas nebūt negarantēja skrupulozi precīzu pārrakstīšanu. Itin visos rokrakstos atrodamas gan nejaušas, gan tīši pieļautas izmaiņas. Taču jāatzīst, ka daži manuskriptu pārrakstītāji, šķiet, strādājuši, vadoties pēc stingrākiem pārrakstīšanas noteikumiem, citi turpretī demonstrē daudz brīvāku attieksmi pret Jaunās Derības tekstu.

Vairāki Jaunās Derības tulkojumi radīti jau ļoti sen. Kā nozīmīgākie minami tulkojumi sīriešu, latīņu un koptu valodā. Vērojama tendence padarīt Jauno Derību pieejamu dažādu valodu grupām Romas impērijā. Šie tulkojumi bieži parāda, kā Jaunā Derība tikusi interpretēta 2. un 3. gs. un arī vēlāk. Jāsaka, ka tulkotāji ne vienmēr nevainojami pratuši grieķu valodu, tāpēc tekstos bieži vien ieviesušās kļūdas.

Arī pirmo kristīgo autoru darbos izmantotie Jaunās Derības citāti palīdz tās tekstu studēšanā. Taču autori pret Jauno Derību parasti izturējušies visai brīvi, viņi citējuši pēc atmiņas vai vienkārši tekstu pārfrāzējuši. Tādēļ grūti noteikt, kura tipa tekstu viņi izmantojuši. Pirmie kristieši Jauno Derību ļoti godāja un plaši izmantoja, tomēr pret precīzu teksta saglabāšanu izturējās diezgan nevērīgi.

Jau no brīža, kad šie teksti parādījās atklātībā, Jaunā Derība vienmēr cieši tika saistīta ar Baznīcu un dievkalpojumu, ticības pamatprincipiem un institūcijām. Informācija, kas pieejama attiecībā uz Jauno Derību agrīnajā periodā, rāda, kā tajā laikā Svētie Raksti un Baznīca ietekmējuši un papildinājuši viens otru. Baznīca bija ieinteresēta padarīt Svētos Rakstus plaši pieejamus, dažas no Jaunajā Derībā atrodamajām izmaiņām atklāj bažas par pārpratumiem attiecībā uz Svētajiem Rakstiem vai varbūt arī herētiķu nepareizu skaidrojumu.

TREŠĀ NODAĻA

KRISTIETĪBAS ATZĪŠANA UN IZPLATĪBA

138 Laika skala: Kristietības atzīšana un izplatība

139 **KONSTANTĪNS UN KRISTĪGĀ IMPĒRIJA**
145 Atanasijs
148 Ambrozija himna
149 Milānas Ambrozijs

152 Dieva pielūgšana un kristiešu gads
153 Apustuļu ticības apliecība
154 Egerijas svētceļojums

158 Dievnams
162 Kartes: Kristietības atzīšana un izplatība

164 **KONCILI UN TICĪBAS APLIECĪBAS**
175 Basilijs Lielais
177 Nikajas ticības apliecība
180 Nestorijs
182 Aleksandrijas Kirils
184 Leons Lielais

187 **ROMAS IMPĒRIJAS KRIŠANA**
188 Vulfilas gotu Bībele
195 Garīdzniecība, bīskapi un pāvests
196 Hieronims
199 Jānis Zeltamute (Hrizostoms)
202 Kolumba

204 Baznīca Ziemeļāfrikā
206 Hiponas Augustīns
208 Augustīns par savu pievēršanos kristietībai
210 Donātisti Ziemeļāfrikā

212 **KRISTIEŠU ASKĒTI UN MŪKI**
219 Patriks
220 Dzīve benediktiešu klosterī
223 Kasiodors

KRISTIETĪBAS ATZĪŠANA UN IZPLATĪBA

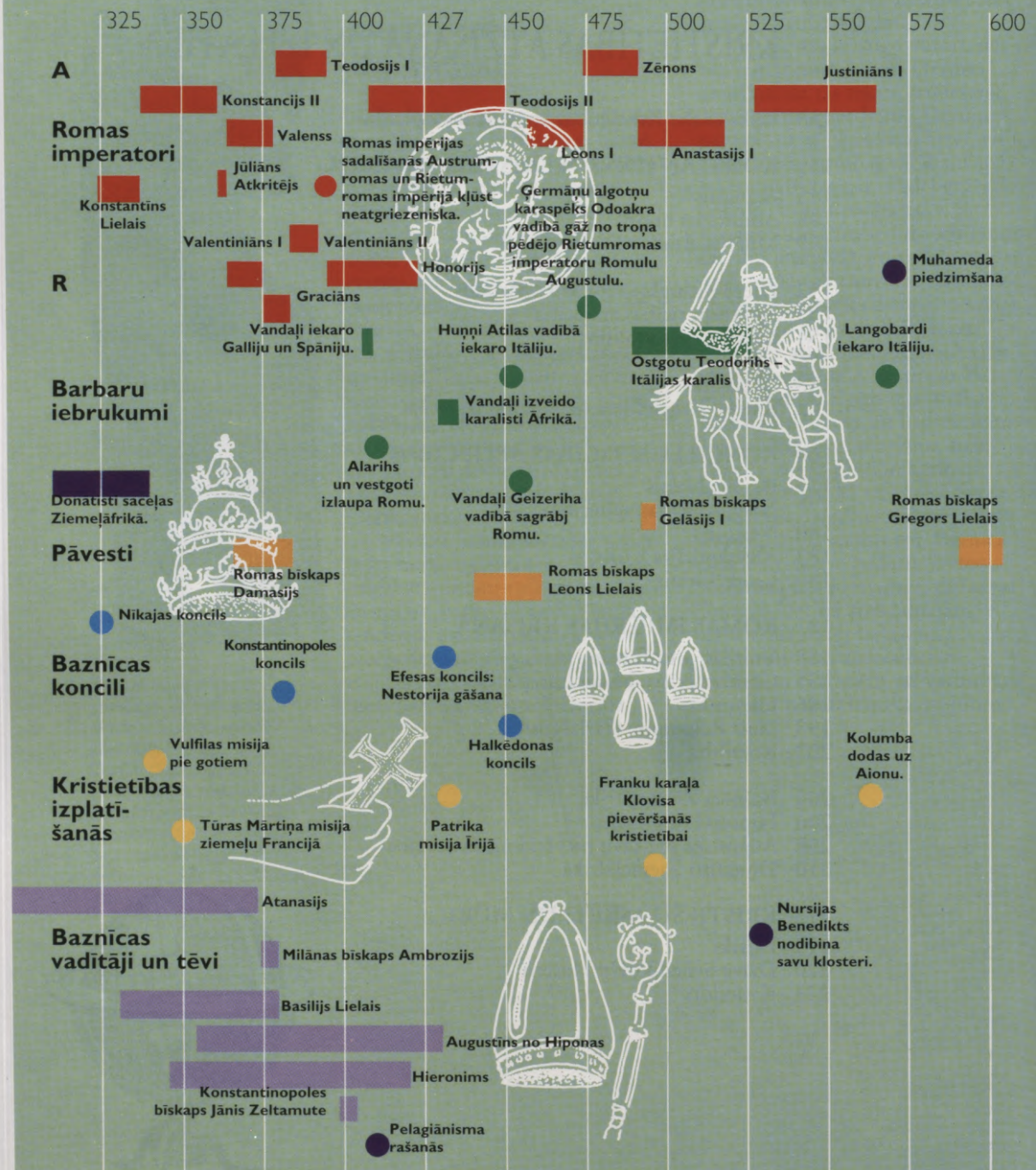

KONSTANTĪNS UN KRISTĪGĀ IMPĒRIJA

Ričards A. Tods

4.–6. gs. nozīmīgas pārmaiņas skāra gan Baznīcu, gan Rietumu politisko struktūru. Pēc vairākkārtējiem ģermāņu barbaru cilšu uzbrukumiem Rietumromas impērijas rietumu robežai šī impērija beidza pastāvēt. Kristietība, kas 312. gadā pēc Kr. – laikā, kad Konstantīns pieņēma kristietību, – bija vajāta mazākuma ticība, līdz gadsimta beigām bija kļuvusi par impērijas oficiālo reliģiju. Romas bīskaps, kura vadošā loma Baznīcā līdz tam vairāk bija goda lieta, tagad vēlējās baudīt vispārējas augstākās pilnvaras kristiešu zemēs un drīz vien sāka šīs pilnvaras realizēt Rietumos, vismaz attiecībā uz Baznīcu. Jau līdz pāvesta Gregora I valdīšanas laikam (590–604) Rietumromas impērijas sabrukums bija noticis fakts, un tas ļāva Romas bīskapam kļūt par īsto valdnieku lielākajā centrālās Itālijas daļā.

Konstantīns pieņem kristīgo ticību

Visu 4. gs. attiecības starp Baznīcu, imperatoru un pagānu reliģiju nemitīgi mainījās. 312. gada rudenī kaujā pie Milvijas tilta Konstantīns sakāva Maksentiju. Viņš skaidroja savu uzvaru kā kristiešu Dieva reakciju uz viņa lūgšanām pēc palīdzības. Šī uzvara un tās skaidrojums aizsāka jaunu laikmetu Baznīcas un valsts attiecībās – tādu, kuram ne pati Baznīca, ne valsts nebija gatavas.

Plaši pazīstams ir Konstantīna stāsts par savu pievēršanos kristietībai. Konstantīns, kuru satrauca nostāsti par Maksentija meistarību maģijas jomā, lūdza palīdzību "Visaugstākajam Dievam". Par atbildi viņš saņēma zīmi: dienvidū "virs saules" parādījās krusta atspulgs un kopā ar to vārdi "Ar šo tu uzvarēsi". Tajā naktī sapnī pie viņa ieradās Kristus un pavēlēja viņam lietot īpašu zīmi – acīmredzot tā bija *"Chi-Rho" (XP)* zīme, Kristus vārda pirmie divi burti – "kā drošības garantu visās kaujās vai sadursmēs ar saviem ienaidniekiem". Saskaņā ar vēsturnieka Laktancija teikto Konstantīns licis darināt šo zīmi uz savu karavīru vairogiem. Tad Konstantīns devās uz Romu, stājās pretī Maksentijam un savu pretinieku uzvarēja.

Šo stāstu daudzi apšaubījuši. Bet Konstantīna attieksme pret Kristīgo baznīcu pēc tam, kad viņš kļuva par imperatoru, un viņa izdotie likumi liecina, ka viņa uzticība kristietībai ir patiesa, lai gan sākotnēji viņa kristīgās ticības

Konstantīna ātro uzvaru pie Milvijas tilta iemūžināja, uzceļot Romā triumfa arku.

Romiešu kristietībā joprojām pielūdza arī Saules dievu. Šajā 3. gs. romiešu griestu mozaīkā Kristus attēlots kā Saules dievs, kurš savos kaujas ratos dodas debesīs.

izpratne neapšaubāmi bija nepilnīga. Konstantīns tiešām paturēja pagānu augstā priestera *Pontifex Maximus* titulu, un vēl veselus desmit gadus uz viņa kaltajām monētām attēloja dažādas pagānu dievības, it īpaši viņa iemīļotāko dievību – Neuzvaramo Sauli. Viņš arī novilcināja kristības līdz pat savas dzīves beigām. Tiesa gan, novēlota kristīšanās tajā laikā bija ierasta rīcība, kas kalpoja kā līdzeklis, lai izvairītos no nāves grēka. Pagānu simbolu saglabāšana bija nepieciešams kompromiss ar viņa pavalstniekiem, kuru lielākais vairums vēl joprojām pielūdza pagānu dievus. Konstantīns izrādīja kristietībai neapšaubāmu labvēlību, tomēr vēl joprojām neizturējās pret to kā pret impērijas oficiālo reliģiju. Viņš dāvāja garīdzniecībai neaizskaramību un privilēģijas, bagātīgi un dāsni apbēra Baznīcu ar dāvanām, savās vēstulēs un ediktos atsaucās uz kristiešu Dievu kā savējo.

Ir svarīgi izprast Konstantīna iepriekšējo reliģiju – Neuzvaramās Saules pielūgšanu. Ja stāsts par krusta attēlu debesīs ir patiess, pilnīgi iespējams, ka viņš to tulkoja kā savas iemīļotās dievības dotu zīmi, kas aicināja viņu pievērsties kristiešu Dievam. Iespējams, ka Konstantīns turpināja zināmā veidā identificēt sauli ar kristiešu Dievu: viņš bija ietekmējies no kristīgās literatūras, kas izmantoja saules simbola tēlainību, attēlojot Kristu. Kristīgo rakstnieku Kristus ir gaismas un pestīšanas avots. Mozaīka, kuru atrada uz kāda 3. gs. kapakmens zem Sv. Pētera baznīcas Romā, ataino Kristu pat kā Saules dievu kaujas ratos. Kad 321. gadā Konstantīns pasludināja pirmo nedēļas dienu par brīvdienu, viņš to nodēvēja par "svēto Saules dieva dienu". Konstantīna pievēršanās kristīgajai ticībai veicināja Rietumromas impērijas iedzīvotāju intereses atjaunošanos par Svēto Zemi. Kopš neveiksmīgās otrās jūdu sacelšanās Bar Kohbas vadībā (132–135) Jeruzaleme bija pagānu pilsēta. Konstantīns un viņa māte Helēna izveidoja to par kristīgu pilsētu. Zem imperatora Adriāna celtā Veneras templa atrada vietu, kas tradicionāli tiek uzskatīta par Jēzus kapu, un Helēna atklāja to, ko parasti uzskata par "īsto krustu", jo tajā tika sists Jēzus. Šeit un

citviet Konstantīns un Helēna būvēja baznīcas, un aizvien vairāk svētceļotāju devās apmeklēt svētvietas.

Izīda ar savu dēlu Horu. Viņus nereti saistīja ar Jaunavu Mariju un Jēzusbērnu. Izplatītais Izīdas kults bija kristietības sāncensis.

Kristietība un pagānu tradīcijas

Kristīgā baznīca pārņēmusi daudzas pagānu idejas un simbolus. Tā, piemēram, no Saules dieva kulta cēlusies Kristus dzimšanas svētku atzīmēšana 25. decembrī, kas ir Saules dzimšanas diena. Romiešu ziemas svētkos saturnālijos, kurus atzīmēja no 17. līdz 21. decembrim, valdīja liela jautrība, notika cilvēku savstarpēja apdāvināšana un tika degtas sveces, kas pieder pie krietni vēlāk svinēto Ziemassvētku atribūtikas. Romiešu kristietībā Saules dieva pielūgšana turpinājās vēl ilgi.

Jaunavas Marijas pielūgšanas nepieciešamību, iespējams, paradumu, arī veicināja līdzīga tradīcija pagānu reliģijā. Vairāki zinātnieki uzskata, ka uz Mariju ticis pārnests Artemīdas (Diānas) kults. Agrīnajā kristietībā Efesu, pilsētu, kuras patronese līdz pat pagānu ēras beigām bija Artemīda, bieži saistīja ar Marijas vārdu.

Marijas vārdu daudzi cilvēki saistīja arī ar Izīdu, ēģiptiešu dievieti, kuras kults bija izplatīts visā impērijas teritorijā vēl kristietības ēras sākumā. Izīdu pielīdzināja daudzām citām dievietēm, Artemīdu ieskaitot, un vēlīnajā pagānu reliģijā uzskatīja par "Pasaules māti". Dabiski, ka Izīdas kulta sekotāji, kuri mēdza viņu dēvēt par "Diženo jaunavu" un "Dievmāti", vērsās pēc mierinājuma pie Marijas pēc tam, kad 4. gs. beigās pagānismu aizliedza ar likumu un nopostīja pagānu templus. Ir saglabājušās vairākas skulptūras, kurās redzama Izīda ar savu dēlu Horu uz rokām un kuras pārsteidzoši atgādina dažus Madonnas attēlojumus agrīnajā kristietībā. Tomēr sākotnējais tādu nosaukumu kā "Dieva dzemdētāja" nolūks bija godināt Dieva Dēlu.

4. gs. strauji izplatījās svēto un mocekļu kults, kas ir vēl viens vecā pagānisma un kristietības saplūšanas piemērs. Mocekļu apbedījumu vietās būvēja kapelas un baznīcas. Tas bija ieradums, kas vēlāk ietekmēja baznīcu arhitektūru. Sacensība par svēto pīšļu iegūšanu drīz vien degradējās līdz māņticīgai svēto mirstīgo atlieku meklēšanai. Atsevišķās Austrumromas impērijas daļās nereti aizsākās cīņa par vēl dzīvu, bet jau nāvei nolemtu svēto eremītu pīšļiem. Kults radās parasto ļaužu vidū, bet to atzina un atbalstīja tālaika izcilākie kristietības apoloģēti – Hieronims, Ambrozijs un Augustīns. Ambrozijs, piemēram, atklāja vairāku aizmirstu svēto pīšļus. Kristietības vēsturnieks Teodorēts dižojas, ka daudzviet svētie un mocekļi stājās pagānu dievu vietā un viņiem par godu celtās svētnīcas aizņēma pagānu templu vietu. Uzskatīja, ka daži svētie spēj dziedināt neauglību, citi aizsargāja ceļotājus un atklāja zvēresta laušanu vai nepatiesas liecības došanu, vēl citi pareģoja nākotni, daudz bija tādu, kas dziedināja slimos. Īpaši iecienīta bija Sv. Kīra un Sv. Jāņa svētnīca netālu no Aleksandrijas. Viņi bija

Uz imperatora Maksimīna (valdīja 235–238 pēc Kr.) monētas atainots izcilais Artemīdas (Diānas) templis Efesā. Daudzi uzskata, ka šīs dievietes kults tika pārnests uz Marijas pielūgsmi.

Konstantīns raksturoja sevi kā "Baznīcas aizstāvi".

ārsti, kas savas darbības sākumā neņēma no pacientiem samaksu. Nolas Sv. Fēlikss spēja atklāt nepatiesas liecības došanu, tādēļ Sv. Augustīns aizsūtīja garīdzniekus, kuri apvainoja viens otru, uz Sv. Fēliksa svētnīcu, lai viņš noteiktu, kurš no abiem ķildniekiem melo.

Tomēr Baznīca nekad atklāti nesludināja un neaicināja pielūgt svētos. Tā norādīja vienīgi uz svēto īpašo privileģēto stāvokli, kas ļāva viņiem uzklausīt cilvēku lūgumus un darīt tos zināmus tieši Dievam. Svētā ieņemto vietu debesu valstībā nereti salīdzināja ar ietekmīga, augsti stāvoša cilvēka stāvokli galmā, kurš, izmantojot savu ietekmi, varēja panākt risinājumu parasta, pazemīga lūdzēja labā, griežoties ar viņa lūgumu tieši pie imperatora.

Augustīns un citi protestēja pret ļaunprātību un nelikumībām svēto pīšļu tirdzniecībā un pārvadāšanā. 401. gadā Āfrikas baznīcas koncils pieprasīja, lai pirms kapelas iesvētīšanas vispirms tiktu pierādīta svētā vai mocekļa īstums. Ir atrodama tikai viena norāde uz to, ka pieķeršanās kādai konkrētai svētnīcai vai relikvijām iezīmē atgriešanos pie pagānu māņticības.

Saskaņā ar tradīciju uzskata, ka Jāņa Kristītāja mirstīgās atliekas apglabātas Sv. Jāņa Kristītāja katedrālē Sebastē, Samarijā, kas tagad ir daļa no Rietumkrasta.

Vigilancijs, kāds neievērojams priesteris no Akvitānijas, rakstīja: "Mēs esam liecinieki, kā pagānu rituāli gandrīz vai tiek ieviesti baznīcā, minot reliģiju kā ieganstu; sveču rindas tiek aizdegtas gaišā dienas laikā; visās malās ļaudis skūpsta un pielūdz pīšļu saujiņu mazā trauciņā, kas ietīts dārgā audumā." Vigilancija protests saglabājies tikai tāpēc, ka daži saniknoti priesteri bija nosūtījuši raksta kopiju Hieronimam, kurš savukārt to atspēkoja savā iznīcinošajā atbildes vēstulē.

Konstantīns un Baznīca

"Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?" iesaucās bīskaps Donāts brīdī, kad viņam darīja zināmu pret viņu nelabvēlīgā imperatora Konstansa spriedumu. Pēc savas būtības konflikts starp Baznīcu un valsti 4. gs. saistās galvenokārt tieši ar šo jautājumu. No Konstantīna valdīšanas laika paša sākuma vairums kristiešu bija vienisprātis, ka imperatoram ir liela teikšana Baznīcas lietās.

Lai gan vēlāk viņi sāka sūdzēties par imperatora iejaukšanos, tieši donātisti bija tie, kas pirmo reizi aicināja imperatoru izšķirt kristiešu jautājumus. Tas notika nepilnus sešus mēnešus pēc viņa uzvaras pār Maksentiju. Donātisti bija nepiekāpīgs grupējums Ziemeļāfrikā, kas atteicās atzīt Ceciliānu par Kartāgas bīskapu, apgalvojot, ka viņu ordinējis *traditor* – tāds, kurš neseno vajāšanu laikā "atdevis" vai "nodevis" Svētos Rakstus varas iestādēm.

Konstantīns nekavējoties uzņēmās taisnas tiesas spriešanu, lai gan vispirms lietu nodeva izskatīšanai bīskapu koncilā. Kad donātisti atteicās atzīt šī un arī nākamā koncila pilnvaras, imperators zaudēja pacietību un draudēja pats doties uz Āfriku un ieviest tur kārtību.

Vizīte Āfrikā tā arī nekad nenotika, taču Konstantīns pavēlēja atņemt donātistu baznīcu īpašumus

un izraidīt no valsts viņu vadītājus. Donātisti sīksti un ietiepīgi pretojās. Turpmāko gadu laikā viņu vidū daudzi kļuva par mocekļiem. Konstantīns drīz vien saprata, ka viņa represiju politika bijusi veltīga, un tāpēc sankcijas atsauca. Donātisti izdzīvoja vēl trīs gadsimtus, par spīti izmisīgiem mēģinājumiem viņus izskaust. Šī kustība izsīka tikai pēc musulmaņu iebrukuma Ziemeļāfrikā, kad kristietību tur iznīcināja vispār.

Romas imperators kā valsts oficiālās reliģijas galva vienmēr bijis atbildīgs par to, lai starp cilvēkiem un viņu dieviem būtu labas attiecības. Dabiski, ka Konstantīns kā kristīgs imperators apzinājās sevi pildām līdzīgu lomu. Nesaskaņas Baznīcā, kā, piemēram, konflikts ar donātistiem un ariānisma piekritējiem, varēja izsaukt kristiešu Dieva dusmas uz viņu un uz tautu, par kuru viņam bija uzticēts rūpēties.

Baznīcas vēlēšanās pieņemt, īstenībā pat lūgt imperatora iejaukšanos tās lietās, kas pavisam noteikti neietilpst viņa kompetences robežās, ir pārsteidzoša. Daļējs skaidrojums tam vienkārši ir viena vai otra grupējuma savtīga vēlme gūt virsroku 4. gs. izmisīgajās savstarpējās cīņās. Vēl viena Baznīcas problēma bija tā, ka vienīgais precedents kristiešu imperatora lomai bija Vecās Derības Israēla ķēniņi, kuri savās valstīs nodarbojās galvenokārt ar miera un reliģijas tīrības uzturēšanu. Bizantiskajos Austrumos kopš tā laika, kad nostiprinājās pārliecība, ka imperators stāv augstāk par Baznīcu, tā nekad nav tikusi apšaubīta.

Konstantīna rīcība konfliktā ar ariānisma piekritējiem bija daudz tālredzīgāka nekā viņa donātistu šķeltnieciskās darbības risinājums. Nīkajas koncils, kuram bija jāatrisina ariāniešu konflikts, bija viņa lielākais triumfs.

Kad 324. gadā Konstantīns kļuva par Austrumromas impērijas pārvaldnieku, viņš redzēja, ka strīds starp Aleksandrijas bīskapu Aleksandru un viņa prezbiteri Ariju pieņēmies spēkā. Arijs mēģināja atšķetināt sarežģīto problēmu – Dieva Dēla attiecības ar Dievu Tēvu. Viņš uzskatīja, ka Dēls, lai arī Radītājs, tomēr pats ticis radīts un šī iemesla dēļ nevar būt patiesi dievišķs kā Tēvs. Aleksandrs un viņa biskapi uzskatīja šādu viedokli par ķecerību un izslēdza Ariju no Baznīcas. Viņš atrada atbalstu citās vietās Austrumos.

Konstantīns cerēja nokārtot šo lietu "bez tiesas starpniecības" un aizsūtīja vēstuli abām konfliktā iesaistītajām pusēm, raksturojot strīdu "kā ļoti nenozīmīgu un patiešām necienīgu būt par šāda konflikta cēloni". Redzot, ka viņam tik viegli neizdosies atrisināt šo strīdu, Konstantīns 325. gadā Nīkajā sasauca visas Baznīcas pirmo "ekumenisko" (vispārējo) koncilu.

Pats imperators vadīja izšķirošo sanāksmi, un tieši viņš piedāvāja izlīguma vārdu *homoousios* (no grieķu valodas "vienāds būtībā"), lai raksturotu Kristus attiecības ar Tēvu (lai gan, iespējams, šo vārdu viņam ieteica viens no viņa padomdevējiem garīdzniecības jautājumos Osijs no Kordovas). Nīkajas koncils bija gan acīmredzama ortodoksijas uzvara, jo Arijs tā arī nespēja pieņemt šo izlīguma vārdu, gan arī Konstantīna triumfs, jo nāca par labu viņa mērķim sasniegt Baznīcas vienotību. Galu galā tikai divi bīskapi nostājās Arija pusē.

Nīkajas koncila laikā sastādītais kristietības ortodoksālais formulējums ar nelieliem vēlāk ieviestiem uzlabojumiem kļuva par vienu no izcilākajām Rietumu kristietības ticības apliecībām. Bet Konstantīna sasniegtā Baznīcas vienotība tomēr izrādījās īslaicīga uzvara. Strīds atsākās ar jaunu sparu, kad pret ariānismu negatīvi noskaņots pretinieku grupējums Aleksandrijas bīskapa Aleksandra pēcteča Atanasija vadībā atteicās

Milzīgā Konstantīna statujas galva. Statuja kādreiz atradās Konstantīna bazilikā Romā. Galva vien ir 2,46 metrus augsta un sver apmēram deviņas tonnas.

Imperators Konstancijs vairākkārt izsūtīja Atanasiju trimdā.

uzņemt atpakaļ Baznīcā nožēlas pilnos Arija piekritējus. Konstantīna neatlaidīgos centienus sasniegt Baznīcas vienotību, pēc viņa domām, izjauca pirmā grupējuma stūrgalvīgais atraidījums un otrā nevēlēšanās ielaisties kompromisos.

Konstantīns nomira 337. gadā, palicis iecietīgs pret ariānisma piekritējiem un izsūtījis izaicinošo Atanasiju trimdā. Tādējādi Konstantīnam neizdevās sasniegt savu mērķi – Baznīcas vienotību. Tomēr tāpēc nedrīkst aizmirst viņa sasniegumus. Viņš bija iesācis pievērst impēriju kristietībai. Viņš nodibināja Konstantinopoli (330. gadā) un tādējādi pārcēla impērijas centru tālāk uz austrumiem, līdz ar to dodot savu ieguldījumu gan Rietumromas impērijas pagrimuma, gan Rietumu baznīcas neatkarības veicināšanā. Konstantīna vadītais Nīkajas koncils un tajā izstrādātā ticības apliecība vērtējama nesalīdzināmi augstāk nekā viņa personīgā neveiksme ariānisma strīda atrisināšanā. Un, visbeidzot, kā nemūžam neapstrīdamu Austrumos un zināmam laikam derīgu patiesību Rietumos viņš deva atbildi uz jautājumu "Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?".

Baznīca, valsts un pagānisms

Pēc Konstantīna nāves 337. gadā impērijas sadalīšana starp viņa trim dēliem drīz vien izraisīja pilsoņu karu, kura cēlonis bija teoloģiska rakstura nesaskaņas. Šajā cīņā 353. gadā uzvaru guva Konstancijs, kurš atbalstīja ariānisma mācību.

Konstancija pūles apvienot Baznīcu zem vienota pret Nīkajas koncila lēmumiem vērsta karoga vērojamas virknē koncilu, kurus sasauca dažādos impērijas nostūros laikposmā no 354. līdz 360. gadam. Ar šo koncilu palīdzību viņam beidzot izdevās nepakļāvīgajiem bīskapiem uzspiest jaunu ticības apliecību, tādējādi izpelnoties Atanasija, Nīkajas apliecības piekritēju vadītāja, nopēlumu un nosodījumu. 355. gadā Milānā, ja var ticēt Atanasija notikumu pārstāstam, Baznīca piedzīvoja imperatora iejaukšanās bezprecedenta gadījumu. Vairāki bīskapi tika izsaukti uz Konstancija pili, un viņiem pavēlēja nosodīt Atanasiju. Kad viņi uzdrošinājušies atsaukties uz Baznīcas kanoniem, imperators esot atbildējis: "Par kanonu tiks uzskatīts tas, ko es vēlēšos... vai nu jūs paklausīsiet, vai tiksiet izsūtīti trimdā."

Neskatoties uz visu to, ne Atanasijs, ne citi bīskapi, Nīkajas ticības apliecības piekritēji, sākotnēji neapšaubīja imperatora tiesības iejaukties Baznīcas strīdos. Viņi uzskatīja, ka viņš gluži vienkārši ir savu padomdevēju maldināts. Tomēr ap 358. gadu Atanasija viedoklis jau bija mainījies. "Kopš kura laika Baznīcas lēmumam nepieciešams imperatora apstiprinājums?.. Līdz šim notikuši daudzi Baznīcas koncili un Baznīca pieņēmusi neskaitāmus lēmumus, taču Baznīcas vadītāji nekad nav lūguši šiem lēmumiem imperatora piekrišanu. Arī imperatori līdz šim nav īpaši nodarbojušies ar Baznīcas lietām .." Tas īsti neatbilda patiesībai, bet Atanasijs varēja itin viegli aizmirst Konstantīna valdīšanas laika notikumus, sastopoties ar Konstancija nekaunību.

Pat vecais Osijs no Kordovas, kurš savā laikā palīdzēja veidot Konstantīna politiku attiecībā pret Baznīcu, tagad metās citēt Jēzu, lai iestātos pret imperatora iejaukšanos: "Nejaucieties Baznīcas lietās, kā arī nedodiet mums rīkojumus attiecībā uz tām.. Dievs ielicis jums rokās ķeizaristi, savukārt mums viņš uzticējis Baznīcas lietas.. Un Svētajos Rakstos ir teikts: "Dodiet ķeizaram, kas ķeizaram pieder, un Dievam, kas Dievam pieder."" (Mk 12:17)

ATANASIJS

Everets Fergusons

Atanasiju (ap 300–373) uzskata par vienu no kristietības vēstures milžiem. Viņa vārdu saista ar ieguldījumu ariānisma atspēkojumā un Trīsvienības doktrīnas izstrādē.

Atanasijs, būdams Aleksandrijas baznīcas diakons, 325. gadā pavadīja savu bīskapu Aleksandru uz Nīkajas koncilu. 328. gadā viņš kļuva par bīskapu, stājoties Aleksandra vietā. Līdz ar imperatora iejaukšanos Baznīcas lietās Atanasijs piedzīvoja politiskas neveiksmes. Mainoties politiskajai situācijai valstī, Atanasiju piecas reizes izsūtīja trimdā: uz Trīri Gallijā (335–337), uz Romu (339–346), uz Ēģiptes tuksnesi, kur viņš dzīvoja starp mūkiem (356–361), uz Ēģipti, kur bija spiests no visiem slēpties (362–363; 365–366). Atanasija piekritēju pulks palika viņam uzticīgs un katru reizi viņu sirsnīgi sagaidīja atgriežamies no trimdas.

Atanasijs darbā "Par iemiesošanos" (335–337; daži zinātnieki to attiecina pat uz krietni agrāku laiku – 318. g.) izklāsta savu teoloģisko uzskatu būtību. Kristu "radīja kā cilvēku, lai mēs varētu kļūt dievišķi". Kristus rūpes par pestīšanu tad arī bija Atanasija galvenā motivācija laikā, kad viņš strīdējās ar Ariju un viņa piekritējiem. Ariānisma piekritēji apgalvoja, ka Kristus bija radīta būtne, kuru Dievs veidoja pirms laika. Atanasija arguments bija tāds, ka, ja Kristus bija kaut kas mazsvarīgāks par Dievu, tad viņš nevarēja būt mūsu pestītājs. Tikai pats Dievs varēja atjaunot cilvēces attiecības ar sevi. Tieši šī iemesla dēļ Atanasijs aizstāvēja Kristus būtības skaidrojumu Nīkajas ticības apliecībā – Kristus būtībā ir vienāds ar Dievu. Tas izskaidro arī Atanasija negatīvo attieksmi pret ariānismu.

Vairums Atanasija literāro darbu tapuši ar vienu mērķi – atspēkot ariānismu, gan raugoties no vēsturiskā, doktrinārā aspekta, gan balstoties uz Svētajiem Rakstiem.

Atanasijs stāvēja kā klints, aizstāvot Nīkajas koncila laikā pieņemto ticības apliecību. Viņa personība, sludināšana un literārie darbi deva nenovērtējamu ieguldījumu Nīkajas nostājas uzvarā. Viņa degsme padarīja viņu nelokāmu, pat skarbu cīņā ar saviem oponentiem. Viņš nevēlējās saskatīt labo citādi domājošajos. Atanasija darbs "Antonija dzīve" deva lielu ieguldījumu, lai veicinātu monasticismu, slavinot tuksneša askētu dzīvi. Atanasijs saskatīja savas pieredzes un izjūtu atbalsis psalmos (Vēstule Marcelīnam) un cīnījās, lai individuālās lūgšanās tiktu izmantoti psalmi. Šo tradīciju kristieši arī pieņēma kopš tā laika. Viņa 39. Lieldienu vēstule (367. g.) ir senākā liecība Jaunās Derības 27 grāmatu kanonam.

Viens no vecākajiem Jēzus krustā sišanas atainojumiem. Šis kokgriezums veido daļu no Sv. Sabīnes baznīcas durvīm. Baznīca celta Romā no 422. līdz 432. gadam. Interesanti atzīmēt, ka Jēzus atainots ar bārdu (agrāk viņu vienmēr attēloja kā rūpīgi skūtu jaunekli) un krusts nav atainots nemaz.

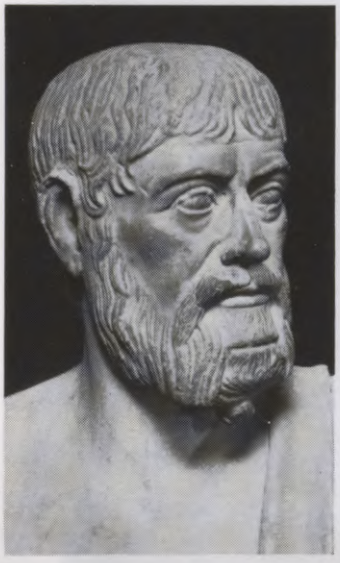

Jūliāns Atkritējs gāja bojā cīņā ar persiešiem 363. gadā. Antiohijas iedzīvotāji apsmēja viņu par bārdu.

Konstantīna dēli bija pārdrošāki un noteiktāki cīņā ar pagānismu. Konstantīnam vajadzēja rīkoties apdomīgi, jo vairums viņa pavalstnieku joprojām bija pagāni; it īpaši tas attiecās uz armiju un augstmaņiem, no kuriem nāca visas viņa amatpersonas. Viņa Milānas "edikts" (313. g.) pasludināja iecietību gan pret pagānu, gan kristiešu pavalstniekiem. Viņš gan slēdza vairākus tempļus, kas īpaši aizskāra kristiešus ar tādām nepieņemamām parādībām kā rituālā prostitūcija, kā arī daudziem tempļiem atņēma to dārgumus, lai greznotu savu jauno galvaspilsētu. Viņš arī aizliedza privātu upurēšanu un pareģošanu. Iespējams, ka sava valdīšanas laika beigu posmā viņš aizliedza arī publisko upurēšanu.

Konstantīna dēli rīkojās daudz enerģiskāk. 341. gada likums acīmredzami bija vērsts pret pagānu kultiem. Konstancija 356. gadā izdotais likums bija vēl bargāks – tas noteica slēgt tempļus un aizliegt upurēšanu, draudot ar nāvessodu. Slēdza vairākus tempļus, bet šķiet, ka likums pilnā mērā netika pildīts, jo priesterība un rituāli vēl turpināja pastāvēt gan Romā, gan pārējā impērijas teritorijā. 357. gadā Konstancijs, apmeklējot Romu, izvāca no Senāta ēkas Uzvaras altāri, uz kura senatori bija dedzinājuši vīraku kopš imperatora Augusta laikiem.

Atanasijs pakāpeniski nonāca pie viedokļa, ka Konstancijs ir vēl sliktāks nekā Sauls, Ahābs vai Pilāts, un dēvēja viņu par Antikrista vēstnesi. Šis ir pārāk bargs vērtējums. Galu galā Konstancijs rīkojās Konstantīna garā un vēlējās izveidot saliedētu impēriju. Vēl jo vairāk, viņš domāja, ka Baznīca ir viņa pusē. Viņu atbalstīja Austrumu baznīcas lielākā daļa, un kristietība bija daudz spēcīgāka Austrumos. Taču Konstancija valdīšanas laiks spilgti pierādīja, ka patiesība un brīvība var ciest, ja vienotība kļūst par augstāko mērķi.

Jūliāns Atkritējs

Vairāki Nīkajas koncila vadītāji sāka daudz augstāk vērtēt Konstanciju, sastopoties ar Jūliānu, kurš kļuva par imperatoru 361. gadā. Jūliāns bija Konstantīna brāļadēls. Viņš gandrīz aizgāja bojā vispārējā masveida slepkavošanā, kas iesākās tūlīt pēc Konstantīna nāves 337. gadā. Kļuvis par imperatoru, Jūliāns beidzot varēja atklāt, ka vairākus gadus slepeni bijis pagānisma piekritējs. Viņa pievēršanās pagānismam notika vairāku faktoru ietekmē. Jūliāna ģimeni noslepkavoja; pats viņš pavadīja garu, vientulīgu bērnību, kurā dominēja iedomātas un reālas bailes no Konstancija kristīgās tiesas. Izglītības laukā viņam vistuvākais bija Platons un citi izcili antīkās Grieķijas rakstnieki, kuru darbus viņš apguva centīgu skolotāju vadībā. Visbeidzot dziļu iespaidu uz viņu atstāja neoplatoniķis, mags un medijs Maksims.

Jūliāns mēģināja pievērst impēriju reliģijai, kuru viņš dēvēja par "hellēnismu". Tas bija kaut kas vairāk nekā vienkārši vecā, neorganizētā pagānisma atdzimšana. Jūliāns mēģināja savdabīgi apvienot vecos elementus organizētā pagānu "Baznīcā". Galvenā dievība bija Platona "Augstākā esamība", kuras centrālais un ievērojamākais pārstāvis bija dzīvību uzturošā Saule, ko bieži asociēja ar tālaika mitoloģiskajiem dieviem Hēliju un Mitru. Dominēja sinkrētisms, un bija pilnīgi iespējams uzskatīt, ka visi vecie un jaunie dievi ar to kultiem un rituāliem radušies no Saules. Tādējādi varēja saglabāt grieķu kultūras pasauli, mitoloģiju un rituālus, neupurējot diženo Saules monoteismu.

Jūliāns izrādīja cieņu kristiešu Baznīcai, mēģinot iekļaut savā "hellēnismā" dažas no veiksmīgākajām kristietības iezīmēm. Līdzīgi kā Baznīcā, viņš mēģināja izveidot hierarhiju, katrā provincē ieceļot

metropolītu, kas uzraudzīja vietējos priesterus un bija atbildīgs imperatora priekšā, kurš savukārt bija *Pontifex Maximus*. Jūliāns bija ļoti noraizējies par to, lai "galilieši", kā viņš sauca kristiešus, nepārspētu "hellēnistus" svētumā un labdarībā. Viņš rūpējās arī par to, lai priesteru dzīvesveids būtu viņu augstā aicinājuma cienīgs. Tieši šādā noskaņojumā rakstīta vēstule Galatijas augstajam priesterim Arsakijam: "Kāpēc mēs neredzam, ka viņu laipnā izturēšanās pret svešiniekiem, rūpes par mirušo kapvietām un svētais dzīvesveids, uz ko viņi pretendē, ir tās lietas, kas vairo ateisma (proti, kristietības) izplatību? Es esmu pārliecināts, ka mums būtu patiesi un no sirds jāpiekopj ikviens no šiem tikumiem. Un nepietiek, ka tikai jūs ievērojat šos tikumus, tas jādara visiem priesteriem Galatijā bez izņēmuma (..) otrkārt, piekodiniet viņiem, ka neviens priesteris nedrīkst ieiet teātrī vai dzert krogā, vai mācīties tādu amatu vai nodarbošanos, kas ir zemiska un necienīga (..)"

Arsakijam uzdeva veidot patversmes pēc kristiešu parauga:

"Katrā pilsētā dibiniet daudzas patversmes, lai svešinieki varētu izmantot mūsu augstsirdību; es nedomāju tikai mūsu ļaudīm vien, bet arī visiem pārējiem, kuri cieš no naudas trūkuma. (..) Tas ir kauns un negods. Neviens jūds nekad nav spiests ubagot, un bezdievīgie galilieši [kristieši] sniedz palīdzību gan savējiem, gan mūsējiem nabagiem, bet visi cilvēki redz, ka mūsu ļaudis nesaņem no mums palīdzību."

Lai gan Jūliāns atjaunoja pagānisma kultu visā impērijas teritorijā un atņēma kristiešu garīdzniecībai īpašās privilēģijas, kuras viņi bija baudījuši pirms tam, tomēr nenotika atklāta kristiešu vajāšana. Patiesībā tika sludināta iecietība pret visām reliģijām. Pagāni, protams, bija ieguvuši īpašu labvēlību valsts dienestā, un impērijas tiesu sistēma ne vienmēr bija objektīva, tiesājot reliģisku uzskatu dažādību rezultātā izcēlušos niknos strīdus dažādās impērijas pilsētās.

Jūliāns gan izsauca visvētrainākos protestus, aizliedzot kristiešiem skolās mācīt literatūru. Viņš zināja, ka augstākās sabiedrības kristieši turpinās sūtīt savus bērnus uz parastām skolām, kuras sagatavoja bērnus sabiedriskai dzīvei, pat ja viņu skolotāji bija pagāni. Tādējādi bērni būs pakļauti pagānisma propagandai. Divi kristiešu profesori atrada šai problēmai dīvainu risinājumu. Viņi mēģināja padarīt Svētos Rakstus par piemērotu mācību līdzekli klasiskajā izglītībā, kurai tika dota priekšroka. Viņi iztulkoja Veco Derību un pārlika to eposā un traģēdijā, bet Jauno Derību pārveidoja platoniskā dialogā. Taču Jūliāns nomira 363. gadā pirms šo mācību līdzekļu ieviešanas.

"Nezaudējiet drosmi; tas nav nekas nopietns – tikai tāds neliels mākonis, kurš drīz pagaisīs," tā Atanasijs teica savai sērojošajai draudzei, dzirdot, ka Jūliāns pavēlējis viņu izsūtīt trimdā. Atanasijam izrādījās taisnība, jo pagānisms bija zaudējis savu kvēli – vismaz pagānisms Jūliāna izpratnē. Pagānisma neveiksme bija acīmredzama vēl pirms Jūliāna nāves.

Magnuss Maksimuss – imperators (383–388), kurš piesprieda Priscilliānam nāvessodu par ķecerību

Kristiešu imperatori

Joviāns, kurš ieņēma imperatora krēslu pēc Jūliāna nāves 363. gadā, bija kristietis. Viņš sludināja iecietību, gluži tāpat rīkojās Valentiniāns I (364–375), kurš drīz vien nomainīja viņu imperatora krēslā. Pagānu vēsturnieks Ammiāns slavēja Valentiniānu, jo "viņš ievēroja zelta vidusceļu starp dažādām reliģiskām sektām: nekad nekur neiejaucās, kā arī neizdeva pavēles par labu vienam vai otram kultam". Valentiniāns izrādīja iecietību arī pret ariānisma piekritējiem un

citiem ķeceriem, lai gan viņš atbalstīja Nīkajas ticības apliecību.

Valentiniāna jaunākais brālis Valents (valdīja 364–378), kuru Valentiniāns bija iecēlis par līdzvaldnieku Austrumos, nebija tik iecietīgs. Viņš neuzbruka pagānisma piekritējiem, bet uzskatīja par savu pienākumu vērsties pret Nīkajas ticības apliecības atbalstītājiem. Viņš izsūtīja trimdā vairākus bīskapus. Tomēr Valentu drīz vien nogalināja Adrianopoles kaujā 378. gadā, bet visi turpmākie imperatori gan Austrumos, gan Rietumos bija ortodoksāļi.

Strīds par Romas bīskapa ievēlēšanu Valentiniāna valdīšanas laikā izraisīja pagānu vēsturnieka Ammiāna sašutumu. Galu galā kādā dienā asiņainas cīņas rezultātā starp Damasija un Ursina sekotājiem pie Sicinīnas bazilikas, kura, kā Ammiāns piezīmēja, "ir kristiešu baznīca", gāja bojā simt trīsdesmit septiņi cilvēki. Vēsturnieks secināja, ka Romas bīskapa amats kļuvis kā balva, kuras dēļ ir vērts cīnīties. Viņš aprakstīja Romas garīdzniecībai piemītošo greznību, "kuru vairoja sieviešu ziedojumi, izbraucieni karietēs, krāšņi tērpi un greznas dzīres; viņu izpriecas pārspēja pat karaļa mielastus". Tomēr ne visi dzīvoja tik grezni. Daudzi piekopa vienkāršu, pieticīgu, pat askētisku dzīvesveidu, kā, piemēram, bīskaps Ambrozijs un Augustīns, un ieteica to darīt arī saviem draudzes locekļiem.

Graciāns kāpa tronī pēc sava tēva Valentiniāna nāves un valdīja Rietumos, bet pēc Valenta nāves kļuva arī par Austrumromas impērijas valdnieku. Iepriekš paredzēdams, ka viens nespēs pārvaldīt visu impērijas teritoriju, viņš izraudzīja pieredzējušu kareivi Teodosiju un iecēla viņu par impērijas austrumu daļas pārvaldnieku. Graciāns bija talantīgs, dievbijīgs un izglītots jauneklis, kurš no sava skolotāja dzejnieka Ausonija bija saņēmis klasisku, bet kristīgu izglītību. Viņš bija arī izcils sportists, kurš būtu varējis "sasniegt izcilus rezultātus jebkurā nozarē, ja vien viņš būtu pievērsies valdīšanas mākslai, kurai viņš tomēr nederēja sava temperamenta un izglītības dēļ". Graciāna nespēja iegūt armijas uzticību noveda pie viņa bojāejas sacelšanās laikā, kuru 383. g. vadīja Spānijas virsnieks Magnuss Maksimuss.

Pagānisko reliģiju noriets

Graciāna un Teodosija I valdīšanas laiks (379–395) galu galā noteica pagānisma likteni. Gan Graciāns, gan Teodosijs dedzīgi atbalstīja ortodoksālo ticību. Bet tālaika imperiālā politika, kas bija vērsta uz ķecerības un pagānu reliģiju pasludināšanu ārpus likuma,

AMBROZIJA HIMNA

Tas – Dievs, kas visas lietas rada,
Kas zvaigžņu miriādes vada,
Kas dienu ietērpj gaismā košā,
Bet nakti – mierā apburošā.

Viņš spēko nogurušās rokas,
Lai otrā rītā atkal darbi sokas,
Viņš kliedē satraukumu, bažas
Un noņem visas nevaj'dzīgās važas.

Paldies Tev liels par skaisto dienu šo
Un arī jau par nakti nākošo!
Mēs visi tagad pateicības himnu dziedam
Mūs' Debestēvam varenam un viedam.

No visām miesaskārēm Tu mūs atbrīvosi
Un svētu mieru savā paspārnē mums dosi.
Tad visi ļaundari ies mūsu mājām garām,
Lai uzkrāt Dieva spēku atkal mēs nu varam.

Jēzu Kristu, Tu mīļais Dieva Dēls
Un Svētais Gars, kas visiem mierinātājs cēls,
Un Dievs visaugstais! Ak, Trīsvienība svētā!
Jel sargā laiviņu, ko viļņi nežēlīgi mētā!

bija daļēji izcilā bīskapa Ambrozija roku darbs; viņu 374. gadā ievēlēja Milānas eparhijā. Kad 373. gadā nomira Milānas bīskaps Auksentijs, kas bija dedzīgs ariānisma piekritējs, jaunais provinces pārvaldnieks Ambrozijs baidījās, ka katoļu – ariānistu konflikts izvērsīsies vardarbībā. Milānas iedzīvotāji pulcējās katedrālē, lai vēlētu jaunu bīskapu. Vēlēdamies ļaudis nomierināt, Ambrozijs tos uzrunāja. Pēkšņi atskanēja kāda balss (stāsta, ka tā bijusi bērna balss): "Ambrozijs, bīskaps!" Sapulcējusies draudze uztvēra šo saucienu un ievēlēja Ambroziju par bīskapu, viņam par lielu pārsteigumu un pret viņa gribu, jo viņš nebija kristīts un viņam nebija arī nekādas Baznīcas izglītības. Viņš mēģināja bēgt un slēpties, bet galu galā viņu pārliecināja, ka tā ir Dieva griba.

Ambrozijs kļuva par bīskapu 34 gadu vecumā un atradās šajā amatā 23 gadus. Viņš bija īpaši ietekmīgs tāpēc, ka tajā laikā Milāna, nevis Roma bija imperatora rezidence Rietumos. Rietumromas imperatori Graciāns un Valentiniāns II (383–392) nokļuva viņa tiešā ietekmē, tāpat kā Teodosijs Rietumos sava valdīšanas laika kritiskākajos gados.

Sākumā Graciāns pieļāva gan citas reliģijas, gan arī ortodoksālo kristietību. Tomēr drīz vien

MILĀNAS AMBROZIJS

Maikls A. Smits

374. gadā pēc Milānas bīskapa, ariānisma piekritēja nāves, tautas gavilēm skanot, par bīskapu ievēlēja Ambroziju, lai gan tajā laikā viņš pat nebija kristīts. Ambrozijs (339–397) cēlies no dižciltīgas romiešu ģimenes un saņēmis klasisku izglītību. Viņš kļuva par Ziemeļitālijas provinces pārvaldnieku ar rezidenci Milānā.

Viņš daudz lasīja, it īpaši grieķu teologu darbus, un kļuva slavens gan kā sludinātājs, gan kā baznīcas vadītājs un politiķis. 384. gadā viņš bija galvenais oponents pagānam Simmaham, kurš vēlējās atjaunot dievietes Viktorijas altāri Senāta ēkā Romā. Ambrozijs panāca, ka altāris netika atjaunots.

Ambrozijs ieņēma stingru nostāju pret ariānismu un Rietumos pabeidza tā izskaušanu. Viņš nonāca konfliktā ar imperatora Valentiniāna II māti Justīnu. 385. gadā viņš noorganizēja sēdoša protesta akciju, kad viņa mēģināja pārņemt vienu no Milānas baznīcām un nodot to ariānistu pārziņā. Šāda rīcība lika viņai atteikties no sava nodoma.

Vēlāk Ambrozijs kļuva par tuvu imperatora Teodosija padomnieku laikā, kad viņa galms atradās Milānā. Viņš izmantoja savu stāvokli, lai izjauktu imperatora nodomu sodīt dumpīgos mūkus, kuri Kalinikā bija nodedzinājuši sinagogu. Viņš arī piespieda imperatoru veikt publisku savu grēku nožēlošanu pēc tam, kad viņš bija devis pavēli sarīkot civiliedzīvotāju masu slaktiņu Salonikos. Ambrozijs bija pirmais Baznīcas vadītājs, kurš veiksmīgi izmantoja savu amatu, lai turētu paklausībā laicīgos valdniekus.

Ambrozijs paveica daudz, popularizējot Rietumos askētisku vientuļnieku dzīvesveidu. Viņam bija ievērojama ietekme uz Augustīnu, kuru viņš 387. gadā Milānā nokristīja. Viņš bija pirmais, kas ieviesa baznīcā psalmu (baznīcas himnu) dziedāšanu. Tas notika sēdošā protesta laikā pret Justīnu, un viņam pamatoti piedēvē vismaz četras latīņu valodā sadzejotas himnas.

"Šajā pasaulē nav atrodams nekas, kas ir augstāks par priesteriem vai cildenāks par bīskapiem."
AMBROZIJS

Ambrozijs viņu piespieda mainīt domas, un viņš sāka apspiest pagānus un ķecerus. Viņš no jauna izvāca Uzvaras altāri no Senāta ēkas Romā (Jūliāns to bija novietojis atpakaļ), konfiscēja visus vestāliešu un citu romiešu kulta darbinieku ienākumus un atteicās no *Pontifex Maximus* (augstā priestera) titula, kuru bija pieņēmuši visi iepriekšējie kristiešu imperatori.

Teodosijs bija pēdējais izcilais abu impērijas daļu absolūts valdnieks. Uz šī dekoratīvā sudraba vairoga viņš attēlots uz troņa kā monarhs. Interesanti atzīmēt, ka viņa poza ir līdzīga "tronī celtajam Kristum", tik ļoti raksturīga vēlākā laikposma ortodoksālajai mākslai.

381. un 385. gadā Teodosijs aizliedza ziedot pareģošanas nolūkos, un šķiet, ka aizliegums tika ievērots. Tika saņemti daudzi lūgumi nojaukt individuālos tempļus un pārvērst tos kristiešu baznīcās. Daudzus tempļus nojauca. Pēc pagānu – kristiešu nemieriem Teodosijs pavēlēja Aleksandrijā nojaukt visus tempļus. Stāsta, ka pēc pirmā sitiena pa lielo dieva Serapīda bronzas statuju slavenajā Serapīda templī parādījās tikai žurku bars. Tā kā tempļa nojaukšanai nesekoja dievišķa atmaksa, daudzi pagāni kļuva par kristiešiem.

Visbeidzot, 391. gadā Teodosijs aizliedza ziedojumus vispār un slēdza visus tempļus. Nākamajā gadā aizliedza arī individuālus pagānu rituālus. Pagānismam Rietumos pēdējās cerības deva neilgais troņa uzurpatora Eugēnija valdīšanas laiks. Viņa galvenie atbalstītāji bija dedzīgi pagāni, kas atjaunoja Romā seno kultu, bet galu galā Teodosija pēdējais triumfs 394. gadā lika pagānismam darīt galu.

Par spīti tam, pret pagānismu vērstie likumi netika ieviesti stingri un nelokāmi un pagānu kults dažās vietās tika atklāti piekopts vairāku paaudžu garumā, bet slepeni – vēl ilgāk. Lielākajā impērijas daļā vēl vairākus gadsimtus lauku rajoni palika pagāniski. Pagānu *ticība* netika aizliegta, un pagāniem joprojām izdevās iegūt augstus amatus.

Priscilliānam piespriestais nāvessods par ķecerību

Graciāna valdīšanas laikā iesākās dīvainā un skumjā Priscilliāna lieta. Troņa uzurpators Magnuss Maksimuss kļuva par pirmo kristiešu imperatoru, kas piesprieda nāvessodu ķecerim. Šie notikumi iezīmēja vēlāko viduslaiku paradumu nodot valstij Baznīcā nosodītus ķecerus soda izpildīšanai.

Priscilliāns bija kristiešu stingras, askētiskas kustības vadītājs Spānijā. Viņu turēja aizdomās par ķecerīgiem uzskatiem un amorāliem ieradumiem. Viņu vispirms nosodīja ievērojami Spānijas baznīcas vadītāji, bet viņam izdevās izvairīties no tieša soda saņemšanas. Vēlāk viņa lietu nodeva Maksimusam, kurš pret Priscilliānu un viņa sekotājiem bija noskaņots tendenciozi. Visbeidzot Priscilliānu un sešus viņa domubiedrus Trīrē notiesāja un viņam izpildīja

nāvessodu, neskatoties uz bezgrēcīgā bīskapa Tūras Mārtiņa personīgu lūgumu. Mārtiņš iebilda arī pret to, ka lietu izskata laicīgi valdnieki. Lai gan Priscilliānu un viņa sekotājus galu galā notiesāja par burvestību, kas tika uzskatīts par civilnoziegumu, neviens nešaubījās, ka īstais apsūdzības iemesls ir Priscilliāna neparastie uzskati un reliģiskie rituāli. Iespējams, ka viņš vairāk bija ekscentriķis, nevis ķeceris, lai gan nodarbojās ar maģiju un okultām lietām.

Baznīcai dara godu tas, ka Priscilliāna sodīšana ar nāvi radīja ļoti spēcīgu pretreakciju. Mārtiņš vēlreiz ieradās Trīrē, lai apsūdzētu imperatoru Maksimusu; Ambrozijs un pāvests Sirīcijs atteicās brāļoties ar Priscilliāna nosodītājiem. Visbeidzot, 388. gadā pret Priscilliānu noskaņotos bīskapus atcēla no amata un viņu sekotājus izkliedēja. Lai gan daži fanātiski Baznīcas vadītāji vēlējās sodīt cilvēkus par ķecerībām un izmantot valsti kā Baznīcas soda izpildītāju, vairums tomēr atturējās no sankcijām.

Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?

Divas sadursmes starp Ambroziju un imperatoru Teodosiju liecina par strauju Baznīcas varas pieaugumu kopš Konstantīna laikiem. Pirmā sadursme notika 388. gadā pēc nemieriem Kalinikas pilsētā pie Eifratas. Kristieši bīskapa vadībā izlaupīja un nodedzināja ebreju sinagogu. Teodosijs pavēlēja atdot izlaupītos sinagogas īpašumus un atjaunot sinagogas ēku par bīskapa naudu. Tā šķita taisnīga atlīdzība par nodarīto. Bet Ambrozijs nosūtīja Teodosijam vēstuli, kurā apgalvoja, ka rīkojums kristiešu bīskapam par saviem līdzekļiem atjaunot ebreju, Kristus ienaidnieku, kulta vietu līdzinās atkrišanai no Baznīcas. "Reliģiskās intereses ir daudz svarīgākas par sabiedrības likumu ievērošanu," rakstīja Ambrozijs. Tā kā Teodosijs nepievērsa uzmanību Ambrozija vēstulei, bīskapam nekas cits neatlika kā imperatora klātbūtnē nolasīt sprediķi par šo jautājumu. Teodosijs visbeidzot bija spiests piekāpties un atsaukt savu lēmumu, daļēji tāpēc, ka viņa vara Rietumos bija novājināta.

Otrā sadursme ar imperatoru 390. gada vasarā rāda Ambroziju mazliet labākā gaismā. Saloniku iedzīvotāji bija nogalinājuši pilsētas karaspēka pavēlnieku, jo viņš bija atteicies atbrīvot tautā iemīļotu kaujas ratu braucēju. Neraugoties uz Ambrozija iebildumiem, Teodosijs atrieba viņa nāvi, masveidā slepkavojot pilsētas iedzīvotājus. Imperators nožēloja savu grēka darbu, bet diemžēl par vēlu. Vairāk nekā 7000 pilsoņi, gan virspavēlnieka nāvē vainīgi, gan pilnīgi nevainīgi cilvēki, teātrī tika nežēlīgi iznīcināti. Ambrozijs nosūtīja slepenu vēstuli, paziņodams, ka izslēdz imperatoru no Baznīcas līdz tam brīdim, kamēr viņš nebūs nožēlojis savu grēka darbu publiski. Atkal Teodosijs bija spiests piekāpties un baznīcā publiski lūgt savu grēku piedošanu.

Ambrozija atbilde uz jautājumu "Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?" bija tāda: imperators ir Baznīcā, bet ne virs tās. Tomēr tas nebūt nenozīmēja, ka imperators izbeidza iejaukties Baznīcas lietās. Imperators Konstantinopolē kontrolēja Austrumu baznīcu un nereti iejaucās arī Rietumu baznīcas lietās, it īpaši pēc tam, kad Justiniāns no jauna iekaroja Itāliju (6. gs.).

5. gs. beigās Romas bīskaps Gelāsijs I bija nonācis pie atziņas, ka imperators atrodas tiešā Baznīcas galvas, Romas bīskapa (jeb pāvesta), pakļautībā un viņam jāvalda pār impēriju Dieva ļaužu labā. Šo cēlo ideju nevarēja realizēt impērijas beigu posmā tās politiskā vājuma dēļ, bet šo domu vēlāk pilnveidoja viduslaikos. Ambrozijs pierādīja, kā šī ideja īstenojas reālajā dzīvē.

Mūsdienu Saloniki ir otrā lielākā Grieķijas pilsēta. Lielais romiešu Rietumu–Austrumu lielceļš veda caur Galērija triumfa arku, kas redzama attēlā.

Dieva pielūgšana un kristiešu gads

Maikls A. Smits

Svētdienas svētīšana

"Visiem tiesnešiem, pilsētas iedzīvotājiem un amatniekiem būs atpūsties svētajā Saules dienā. Bet lauku ļaudis var netraucēti rūpēties par lauksaimniecību, jo bieži vien tā ir vispiemērotākā diena graudu sēšanai vai vinogulāju stādīšanai, lai iespēja, ko sniedz dievišķā tālredzība, netiktu zaudēta, jo īstais gadalaiks ir tik īss. 321. gada 7. martā."

KONSTANTĪNA edikts (Cod. Justinianus III xii 3)

Kad Konstantīna valdīšanas laikā kristietība kļuva par oficiāli atļautu reliģiju, dievkalpojuma rituāli un Baznīcas svētki vēl nebija oficiāli noformulēti. Kristiešu gada galvenie svētki bija Lieldienas (Pasha) un Vasarsvētki. Lieldienas tajā laikā joprojām bija vienu dienu gari svētki, kuros pieminēja gan Kristus nāvi, gan augšāmcelšanos un pāraugstināšanu. Šos svētkus atzīmēja svētdienā, kas sekoja pēc Nisana mēneša 14. datuma. Tie aizsāka 7 nedēļu ilgu līgsmu un priecīgu gatavošanos Kristus augšāmcelšanās svētkiem, ko dēvēja par Vasarsvētkiem. Nedēļas tieši pirms Lieldienu svētdienas nereti izmantoja, lai sagatavotu kandidātus kristīšanai. Vēl vairākas dienas atzīmēja kā vietējo mocekļu gadadienas.

Kristiešu dievkalpojumi tajā laikā notika galvenokārt grieķu valodā, lai gan dažās vietās sāka izmantot vietējās valodas, piemēram, sīriešu, koptu vai latīņu. Vispār dievkalpojumi tolaik bija pārsvarā improvizēti un nesagatavoti. Vietējie biskapi varēja brīvi rīkoties – lūgt Dievu vai spredikot, Svētā Gara vadīti, ievērojot tikai dažus brīvi noformulētus norādījumus. Tika izmantoti tikai daži noteikti teksti, to vidū dialogi, kas sākas ar vārdiem "Paceliet savas sirdis!" *(Sursum corda)*, dziedājums "Svēts ir Tas Kungs" *(Sanctus)*, kas balstās uz Jesajas grāmatas 6. nodaļas tekstu, bet dievkalpojumā ar Svēto Vakarēdienu – "Sniegšanas vārdi", kur pieminēts Pēdējais mielasts. Arī Dieva slavināšanas un pateicības liturģiskās formulas lūgšanu beigās (doksoloģija), ticības apliecība un teksti kristību ceremonijas laikā tika teikti pēc noteikta parauga, lai gan dažādās baznīcās varēja būt nelielas izmaiņas ticības apliecības tekstā.

Svētdiena – svētku diena

Kristietības atzīšana Konstantīna valdīšanas laikā radīja vairākas tūlītējas izmaiņas. Konstantīns pavēlēja, lai svētdiena kļūtu par visas valsts svētku dienu, līdzīgi kā citi romiešu svētki. Tas ļāva izplatīt vienotu dievkalpojuma kārtību un pulcēja lielākas ļaužu masas baznīcās. Svētdienas dievkalpojumi kļuva par daudz nozīmīgākiem notikumiem, un to norises aizguva dažus rituālus no galma ceremonijām, kā, piemēram, vīraka izmantošana, degošu sveču ienešana kā godināšanas zīme, kā arī altāra telpas atdalīšana ar aizkaru Svētā Vakarēdiena laikā. Konstantīna lēmums pieļaut kristietību radīja arī vairākas tendences, kuras pa īstam sāka izpausties daudz vēlāk. Pakāpeniski attīstījās reliģiskās prakses formālā puse, pieauga māņticība. Jauni svētki tika ieviesti lēnām. Baznīcām joprojām vajadzēja piesaistīt cilvēkus. 4. gs. šo uzdevumu no kanceles bieži paveica izcili oratori, kurus dievkalpojuma norisē aktīvi iesaistītās draudzes sveica ar gavilēm (vai dažreiz arī izsvilpa).

Vairāk brīva laika nozīmēja vienīgi to, ka kristiešu svētku skaits sāka nemitīgi pieaugt. Konstantīna māte Helēna devās svētceļojumā uz Svēto Zemi (326–327), kas uz viņu atstāja milzīgu iespaidu. Svētceļojumi uz Bībelē minētajām zemēm kļuva par ieradumu. 333. gadā parādījās neliels pamflets, kurā tika arī aprakstīts maršruts no Bordo uz Jeruzalemi. Lielas pūles tika veltītas, lai atrastu Bībelē attēloto notikumu norises vietas, un tad tur vēlāk cēla baznīcas (piemēram, Svētā Kapa baznīcu) un atzīmēja

APUSTUĻU TICĪBAS APLIECĪBA

Es ticu uz visvareno Dievu [visvareno Tēvu]
Un uz Jēzu Kristu, viņa vienīgo dēlu, mūsu Kungu,
Kas piedzimis no Svētā Gara un Jaunavas Marijas,
Kas krustā sists zem Poncija Pilāta un aprakts,
Un trešajā dienā augšāmcēlies no mirušajiem,
Kas uzkāpis debesīs
Un sēž pie Tēva labās rokas,
No kurienes viņš atnāks tiesāt dzīvos un mirušos, –
Un uz Svēto Garu,
Svēto Baznīcu,
Grēku piedošanu,
Miesas augšāmcelšanos,
Mūžīgu dzīvošanu.

Vecā romiešu ticības apliecība

Konstantīns deva atļauju veikt arheoloģiskus izrakumus Jeruzalemē ar mērķi atrast Kristus kapavietu. 4. gs. vietā, kur to izrakumos atklāja, uzcēla Svētā Kapa baznīcu kā augšāmcelšanās liecinieci.

ar šīm vietām saistītos notikumus. Baznīca Jeruzalemē šajā ziņā izvirzījās priekšgalā, un tās piemēram drīz vien sekoja pārējās. Tieši šādā veidā ideja par kristiešu kalendāro gadu kā Jēzus dzīves atainojumu kļuva aizvien nozīmīgāka.

Lieldienas

Iespējams, ka 4. gs. sākumā Lieldienu svinības paplašinājās un kļuva par nedēļu ilgiem svētkiem. Kristus nāves dienas pieminēšana tika atdalīta no Lieldienu

EGERIJAS SVĒTCEĻOJUMS

"Tad Kristus – mūsu Dieva – vārdā mēs nonācām Edesā. Mēs nekavējoties devāmies uz Sv. Toma baznīcu un memoriālo kapelu. Un, kad ierastajā veidā bijām pielūguši Dievu un veikuši visas svētai vietai ierastās darbības, mēs palasījām kaut ko par Sv. Tomu. Baznīca tur ir ļoti liela, skaista un celta jaunā stilā. Tā ir cienīga Dieva māja.

Un, tā kā tur bija daudzas lietas, ko es vēlējos redzēt, man tur bija jāpaliek veselas trīs dienas. Es redzēju pilsētā vairākas memoriālas kapelas un svētos mūkus, daži no kuriem dzīvoja netālu no kapelām. Citi uzturējās eremītu mītnēs tālāk no pilsētas daudz nošķirtākās vietās. Pilsētas bīskaps, patiesi dievbijīgs cilvēks, mūks un biktstēvs, uzņēma mani silti un teica: "Tā kā es redzu, mana meita, ka, reliģijas gara iedvesmota, esi uzņēmusies tādas pūles un ieradusies šeit no tik tālas zemes, mēs tev parādīsim, ja tu vēlēsies, visas tās vietas, ko kristieši vēlas redzēt. Es vispirms pateicos Dievam un tad viņam un dedzīgi mudināju viņu pildīt savu solījumu. Viņš vispirms mani aizveda uz karaļa Agbara pili (..)."

Egerijas ceļojumi, 19

Pūpolsvētdienas procesija mūsdienu Jeruzalemē

svētdienas augšāmcelšanās svētkiem. Jau 4. gs. sākumā atzīmēja gan Lielo piektdienu, gan Zaļo ceturtdienu un Pūpolsvētdienu. Kristāmie bieži vien Lieldienas pavadija nomodā un gavējot, un tagad Baznīca to pieņēma kā pašsaprotamu lietu, jau kā tradīciju. Vienlaikus nedēļa pēc Lieldienām kļuva par īpašu laiku, kad tikko nokristītie saņēma mācību par kristību un Svēto Vakarēdienu.

Kandidātu sagatavošanas laiks kristībām pirms Lieldienām tika oficiāli nosaukts par četrdesmit dienu ilgu gavēņa laiku. Ir saglabājušies vairāki norādījumu apkopojumi kristības rituālam, kas parasti sastāvēja no izvērsta ticības apliecības skaidrojuma. Kandidātiem ticības apliecība bija jāiemācās no galvas. Gavēņa sākumā cilvēki, kas vēlējās saņemt kristību, darīja zināmus savus vārdus Baznīcai, un tad tika pārbaudīta viņu morālās gatavības pakāpe. Gavēnis kā askētisma un gavēšanas laiks galīgi izveidojās viduslaikos.

Ziemassvētki kā Baznīcas svētki 25. decembrī pirmo reizi tiek minēti 336. gadā Filokala katalogā (354. g.), kas bija Romā sakopots laicīgais un reliģiskais kalendārs. Austrumos Kristus dzimšanas un kristības gadadienu vairāk atzīmēja 6. janvārī, kas tagad pazīstama kā Zvaigznes diena. Rietumos atzīto datumu 4. gs. beigās Austrumos ieviesa Jānis Zeltamute. Tādējādi Kristus dzimšanas dienu gan Austrumos, gan Rietumos svinēja 25. decembrī. Zvaigznes diena no Austrumiem nonāca arī Rietumos, un šeit to atzīmēja, lai pieminētu Jēzus parādīšanu nejūdiem – trim Austrumu gudrajiem (magiem).

Lai gan 4. gs. nebija vērojams mocekļiem veltītu svētku skaita pieaugums, tomēr tiem pievērsa lielāku uzmanību. Kapsētās noturēja privāta rakstura ceremonijas, lai gan tās bieži nosodīja nepiedienīgo izdarību dēļ. Daudzu mocekļu kapavietas tika greznotas. Piemēram, bīskaps Damasijs pavēlēja Romas katakombās uzstādīt daudzus skaistus uzrakstus – veltījumus. Ikvienu, kaut vai šķietamu mocekļa pīšļu atradumu uzņēma ar lielu sajūsmu un prieku, kā, piemēram, 386. gadā Milānā atrastos Gervasija un Protasija "pīšļus". Tajā laikā tikai atsevišķas baznīcas tika oficiāli veltītas kādam svētajam, piemēram, izcilā jaunā baznīca Antiohijā 341. gadā. Romas Pētera troņa svētki *(Cathedra Petri)*, kas pirmo reizi minēti Filokala katalogā, iespējams, ir visagrīnākie svētki, kuri svinēti par godu kādam konkrētas baznīcas svētajam patronam.

Rakstiskas liturģijas

Tā kā kristiešiem Dieva pielūgšana pakāpeniski pārvērtās par sabiedrisku ceremoniju, radās nepieciešamība panākt vienotu, noteiktu, rakstiski noformulētu dievkalpojuma kārtību. 4. gs. šīs pārmaiņas notika diezgan lēni. Katehēzēs,

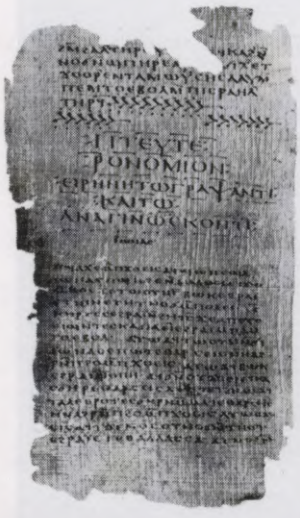

Līdz ar 4. gs. vietējos dialektus un valodas aizvien vairāk izmantoja kristiešu dievkalpojumos un mācībās. Uz šī 4. gs. papirusa lasāma daļa no 5. Mozus grāmatas 34. nodaļas koptu valodas Saīdas dialektā.

kuras Jeruzalemē izplatīja bīskaps Kirils (348–386) un bīskaps Jānis (386–417), atrodami noteikti vārdu sakopojumi, bet tās piedāvā arī brīvu lūgšanu iespēju. Milānas Ambrozijs sniedz vairākus pagarus citātus no izcilās Svētā Vakarēdiena lūgšanas, kas ietverta viņa darbā par sakramentiem (390–391).

Tajā pašā laikā dievkalpojumus sāka noturēt arī citās valodās, ne tikai grieķu. Svētceļotāja uz Jeruzalemi Egerija (4. gs. beigas–5. gs. sāk.) piemin dievkalpojumus, kas notikuši grieķu, latīņu un aramiešu valodā, kā arī spredikus, kas skandēti visās trijās valodās tiem, kas gatavojās kristīties. Ēģiptē dievkalpojumos izmantoja gan koptu, gan grieķu valodu. Lai gan pakāpeniski dievkalpojuma gaita pieņēma noteiktu formu un secību, valodu un reģionālo atšķirību dēļ baznīcās bija vērojama diezgan liela dažādība. Atšķirības nereti sniedzās pat tik tālu, ka ietvēra papildu ceremonijas. Baznīcā Milānā, piemēram, bija tradīcija kristību laikā mazgāt kājas (tā balstās uz Jāņa evaņģēlija 13. nodaļu). Šī tradīcija nebija pazīstama Romā. Ievērojamākās baznīcas, tādas kā Romā, izmantoja savu ietekmi, lai pastiprinātu sava veida Baznīcas rituālu viendabību, bet vietējās atšķirības un variatīvas novirzes pastāvēja vēl ilgu laiku. 5. un 6. gs. attīstījās visas tās tendences, kas aizsākās 4. gadsimtā. Tomēr Austrumi un Rietumi sāka atšķirties daudz izteiktāk. Austrumos Baznīcas rituāli ieguva vienotu formu un nepieļāva novirzes. Panāktā viendabība izskaidrojama ar lielāku politisko stabilitāti impērijas austrumu daļā. Dievkalpojuma noteikta kārtība pastāvēja arī tajās baznīcās, kuras neatzina valsts Baznīca, kā, piemēram, nestoriešu un monofizītu koptu draudzēs. Tikai sīriešu Jakobītu baznīca piekopa tradīciju sastādīt Svētā Vakarēdiena lūgšanas, ko izmēģināja gandrīz visi izcilākie Baznīcas pārstāvji, kuri dzīvoja tajā laikā. Bet arī šeit Jēkaba liturģija bija daudz pārāka un tāpēc tika biežāk lietota. Vismaz astoņi vietēji rituāli ir pazīstami no 6. gs., bet tos pakāpeniski nomainīja Zeltamutes un Basilija liturģiskie riti.

Kristiešu gads

Rietumos liturģija variēja atkarībā no kalendāra. Romieši dievkalpojumos drīz vien, iespējams, jau 5. gs. vidū, iekļāva noteiktu, nemainīgu Svētā Vakarēdiena lūgšanu. Leonam Lielajam tradicionāli piedēvē nopelnus par nelielu izmaiņu ieviešanu. Plaša lūgšanu izlase atrodama 6. gs. Veronā (Itālijā) izdotajā krājumā, kas pazīstams ar nosaukumu "Leona sakramentārijs", tomēr galvenā lūgšana šajā krājumā ir veidota pēc noteiktas formas.

Līdzīgu secību var novērot arī citās Rietumu baznīcu liturģijās, piemēram, mozarābu liturģija Spānijā, gallu liturģija Francijā, ķeltu un agrīnā liturģija Ziemeļitālijā. Bija iespējams mainīt visu, izņemot liturģijas pamatformu (piemēram, Misē nedrīkstēja mainīt tikai ievadu, *Sanctus* un Iestādīšanas vārdus). Dažādiem svētkiem tika piedāvāti rakstiski priekšraksti. Nevarēja atrast divas vienādas dievkalpojumu grāmatas, bet visas piedāvāja noteiktas rakstiski apstiprinātas lūgšanas, lai gan ārkārtas gadījumā dievkalpojumu bija iespējams arī improvizēt, kā to darījis ar oratora talantu apveltītais bīskaps Sidonijs Apolinārijs.

Romiešu baznīcas liturģija pakāpeniski izplatījās visos Rietumos, un 8. gs. beigās, kad Kārlis Lielais padarīja to par oficiālu, tā sāka nomainīt dažādos vietējos rituālus.

Līdz 600. gadam kristiešu kalendārā iekļāva arvien jaunus un jaunus svētkus, bet daudzi jau bija radušies 4. gadsimtā. Ziemassvētku laikā vairākas dienas ieguva svēto vārdus – Sv. Stefana un Sv. Jēkaba,

un Sv. Jāņa diena, kā arī Svētā Nevainīgo bērnu diena, kad piemin̦ēja Betlēmē nogalinātos bērniņus, un Jēzus Apgraizīšanas diena. Visa nedēļa pēc Lieldienām ieguva īpašu nozīmi. Svinēja gan Jēzus Debesbraukšanas dienu, gan Vasarsvētkus. Nedēļā pirms Lieldienām Zaļo ceturtdienu sāka svinēt kā dienu, kad iedibināja Svēto Vakarēdienu. Svēto dienas kļuva aizvien izplatītākas un ietvēra ne tikai apustuļus, bet arī Jaunavu Mariju un dažādus vietējos svētos, kā, piemēram, Mārtiņu, Germāniju, Kipriānu un Ludgaru. Ķeltu baznīcās sāka svinēt Visu svēto dienu un ieviesa garas svētajiem adresētas lūgšanas. Ap 600. gadu bija izveidojies un visā pilnībā nostiprinājies klasiskais kristiešu gada modelis, ja neņem vērā dažas nebūtiskas detaļas.

Liturģijas grāmatas

Rietumos ap 4. gs. vidu dievkalpojumos grieķu valodas vietu bija ieņēmusi latīņu valoda. Romā līdz pat 350. gadam lūgšanas notika gan grieķu, gan latīņu valodā. Latīņu valoda saglabājās līdz pat Rietumu impērijas sabrukumam, jo vairumam barbaru valodu nebija izveidojusies rakstība.

Tā kā Rietumos bija izveidojies Baznīcas gads, garīdzniecība draudzes lietošanai sastādija dievkalpojumu grāmatas. Tās ietvēra visus Baznīcas gadā nepieciešamo dievkalpojumu paraugus un Bībeles lasījumus katrai dienai visa gada garumā. Tika sastādītas arī spredi̦ķu grāmatas tās garīdzniecības daļas lietošanai, kas bija mazizglītota un nevarēja pati uzrakstīt spredi̦ķus.

Sākot ar 5. gs., Baznīcas dievkalpojumos ieviesa jaunas ceremonijas, bet daži senākie rituāli pamazām izzuda. Baznīca pamazām atteicās no pieaugušu cilvēku kristīšanas, un zīdaiņu kristīšana kļuva par normālu parādību. Tā kā zīdaiņu mirstība bija augsta, bērnus kristīja agrīnā vecumā, un kristības kļuva par privātu ceremoniju un nereti tika noturētas ārpus baznīcas telpām. Tajā pašā laikā Jeruzalemē iedibinātā tradīcija un pieaugošais klostera kopienu skaits veicināja ikdienas lūgšanu stundu un Bībeles lasīšanas izplatību. Garīdznieka ordinācijas dievkalpojums, kas kādu laiku bija vienkārša draudzes dievkalpojuma piedeva, tagad kļuva par svarīgu atsevišķu ceremoniju. Līdzās roku uzlikšanai ieviesās dažādu profesiju simbolizējošu priekšmetu pasniegšana: piemēram, diakonam pasniedza evaņģēliju grāmatu, priesterim – sudraba vīna kausu. Rietumos bīskapi pakāpeniski kļuva gan par lielu zemes gabalu īpašniekiem, gan par Baznīcas galvenajiem garīdzniekiem.

Astoņstūraino baptistēriju Ravennā (Itālijā) uzcēla ap 450. gadu. Telpa, kurā noturēja kristības, ir bagātīgi greznota.

Dievnams

Henrijs R. Seftons

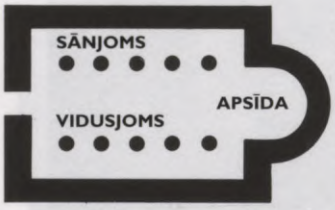

Gadsimtiem ilgi kristieši visur būvēja baznīcas pēc šī plānojuma, kas pazīstams kā bazilikas plānojums.

Bazilikas plānojumu ar tās pusapaļo apsīdu var labi aplūkot šajā fotogrāfijā, kur redzama slavenā Kipriāna memoriālā baznīca Kartāgā. Iespējams, ka Augustīns šeit teicis spredikus.

Konstantīna paziņojums par ticības brīvību 313. gadā izdotajā Milānas ediktā drīz vien rada atspoguļojumu celtnēs, kuras izmantoja kristiešu dievkalpojumu noturēšanai. Pats imperators Romā uzcēla jaunu baznīcu, kas simbolizēja jaunas ēras sākumu. Laterānas Sv. Jāņa baznīca bija bazilika, un impērijas visos galvenajos centros šis baznīcas stils ātri vien izplatījās un aizvietoja mājas tipa baznīcu.

Baziliku veidoja taisnstūra zāle ar pusapaļu nišu jeb apsīdu, kas pagarināja vienu no īsajām sienām. Celtnes iekšienē divas vai dažreiz pat četras kolonnu rindas to gareniski sadalīja plašākajā centrālajā jomā un divos vai četros paralēlos garos, šauros sānjomos. Jumts, kas klāja centrālo jomu, pacēlās augstāk par sānjomiem. Ārējās sienas, ieskaitot arī apsīdas sienas, bija bez logiem, un dienasgaisma baznīcā ieplūda vienīgi caur durvīm vai logiem, kas bija izkalti centrālās daļas sienās virs kolonnām. Šī baznīcas priekštece – trīsjomu vai piecjomu bazilika ar vidusjomu, sānjomiem, vēlāk ar šķērsjomu (transeptu) – uz ilgu laiku kļuva par Rietumu baznīcas pamattipu.

Jaunā, pilnveidotā baznīcas plānojuma parādīšanās vedina domāt, ka Konstantīns to uzspiedis kā paraugu visām impērijas draudzēm. Taču visvairāk ticams, ka šo baznīcas plānojumu celtnieki pieņēma gluži vienkārši tā iemesla dēļ, ka tas šķita vispiemērotākais un šis celtnes tips bija radies jau krietni pirms Konstantīna valdīšanas laika.

Bazilikas plānojumu saglabāja, jo tas nodrošināja tieši to, kas baznīcai bija nepieciešams apstākļu maiņas dēļ. Šis plānojums acīmredzami nodrošināja nepieciešamo telpu daudz lielākajām draudzēm, kas tagad pulcējās dievkalpojumu

laikā. Mājas tipa baznīca parasti nodrošināja pietiekami daudz vietas mazajām vajāto kristiešu draudzēm. Tagad, kad kristietība bija kļuvusi par cienījamu un oficiāli atzītu ticību, ticīgo skaits strauji auga un bija nepieciešamas lielākas telpas. Pagānu tempļi nebija veidoti tā, lai pulcētu ticīgo pulkus, savukārt dažādu formu bazilikās varēja satilpt cilvēku masas, vienalga, vai tās apmeklēja tiesas zāli, tirgu vai cita veida pulcēšanās vietu.

Dažreiz kristieši pārņēma pagānu tempļus un pielāgoja tos saviem dievkalpojumiem, bet tā rīkojās tikai mazākās un nabadzīgākās draudzes. Šādus piemērošanas gadījumus apzīmēja kā "tempļa izgriešanu ar iekšpusi uz āru". Telpu starp pīlāriem aizbūvēja ar sienu, tempļa sākotnējās iekšējās sienas pārveidoja tā, lai radītu iespaidu, ka baznīcā ir divas pīlāru rindas. Piebūvēja apsīdu. Citiem vārdiem sakot, templi pēc iespējas padarīja līdzīgāku bazilikai.

Dievkalpojumam mājas tipa baznīcā bija intīms raksturs, tā norises aktīvi dalībnieki bija visi klātesošie. Līdz 4. gs. beigām

Šajā attēlā redzama 5. gs. celtās *Santa Maria Delle Grazie* baznīcas apsīda Grado pilsētiņā Itālijā. Garīdznieki mēdza sēdēt šajā puslokā veidotajā solā. Centrālo krēslu atvēlēja bīskapam.

atšķirība starp garīdzniecību un draudzes locekļiem kļuva aizvien izteiktāka. Ap to pašu laiku mainījās liturģija – no kādreizējās "visas baznīcas kopīgas darbības" tā kļuva par "garīdznieku vaditu dievkalpojumu, kuru uzklausīja draudze". Šis apstāklis arī varēja noteikt jaunu baznīcu plānojuma izvēli par labu bazilikai.

Protams, ka bazilikas plānojums pastiprināja atšķirības starp garīdzniecību un parastajiem draudzes locekļiem. Apsīdā varēja uzturēties tikai garīdznieki, bet tie, kas aktīvi nepiedalījās dievkalpojuma norisē, sēdēja uz soliem pie sienas. Apsīdas centrā atradās bīskapa tronis, un šis iespaidīgais krēsls atspoguļoja viņa uzticamā impērijas kalpa un draudzes gana stāvokli. Svētā Vakarēdiena galds kļuva par altāri apsīdas priekšējā daļā. Centrālo bazilikas daļu jeb jomu aizņēma koris, kas dziedāja dievkalpojuma laikā, un garīdzniecības zemākās kārtas. Vienkāršie draudzes locekļi bija spiesti uzturēties sānu ejās: vīrieši – vienā malā, sievietes – otrā. Tie, kuri izgāja apmācību (katehūmeni) vai izcieta sodu (grēku nožēlotāji), stāvēja uz lieveņa joma aizmugurē.

Bazilikā nebija tieša apgaismojuma, jo logi šī tipa celtnēm atradās augstu vidusjoma sienās virs sānjomiem. To neuzskatīja par trūkumu, jo tādējādi vairāk izcēlās sveču un lampu gaisma pie altāra un vairoja mistērijas atmosfēru. Parasti baznīcas bija vērstas uz rietumiem, lai lecošās saules stari apspīdētu garīdznieka seju tad, kad viņš stāvēja aiz altāra ar seju pret draudzi un svinēja Svēto Vakarēdienu.

Konstantīns Laterānas Sv. Jāņa baznīcu Romā uzcēla vietā, ar kuru nesaistījās nekas īpašs, bet Konstantīna vēlāk celtās

4. gs. celtā Akvilejas katedrāle Veneto pilsētā Itālijā. Attēlā skaidri saskatāmi bazilikas vidusjoma logi.

Ievērojamā Sv. Sergija baznīca celta viņa mokpilnās nāves vietā Rsafahā (Sīrijā).

Sv. Pētera un Sv. Pāvila baznīcas atradās apustuļu mokpilnās dzīves vai viņu atdusas vietās. Svētajā Zemē baznīcas cēla tajās vietās, kas saistījās ar īpašiem notikumiem Jēzus Kristus dzīvē. Tas ietekmēja baznīcu plānojumu, jo bija jāpiesaista draudzes uzmanība īpašajai svētajai vietai, kuras dēļ baznīca šeit tika uzcelta. Tā Kristus Dzimšanas baznīcā Betlēmē apkārt vispārpieņemtajai Kristus dzimšanas vietai ir uzcelta astoņstūraina celtne, kas savienota ar taisnstūraino baziliku. Sv. Pētera baznīcā moku vietu apsīdas priekšpusē iezīmēja konstrukcija, kuru vēl vairāk izcēla pievienotie transepti (šķērsjomi) abās bazilikas pusēs. Arī zem altāra, kas atradās apsīdas ārmalā, nereti glabāja kāda svētā relikvijas.

Savukārt Austrumos uzskatīja par svarīgu glabāt svētā relikvijas atsevišķi no altāra. Tās nereti izvietoja citā celtnē. Šādas celtnes vidū izbūvēja kapelas, kurās relikvijas ieņēma galveno vietu. Kupols bieži vien bija šo celtņu raksturīga iezīme. Ja šīs celtnes būvēja draudzes vajadzībām, tad altāri nenovietoja ēkas centrā virs kapavietas, bet gan apsīdā, kuru piebūvēja sākotnējam celtnes plānojumam.

Mocekļiem (martiriem) veltītu ēku celtniecības tradīcija bija diezgan stipra un izplatīta, un to centriskais plānojums ietekmēja baznīcu arhitektūru. Centrisku baznīcu celtniecība kļuva par likumu Svētajā Zemē, Sīrijā un Mezopotāmijā; tā kā šādām baznīcām bija nepieciešams kupols, arhitekti pilnveidoja savas iemaņas tik tālu, ka viņiem izdevās izveidot kupolu virs četrstūraina laukuma. Šādā veidā varēja apvienot bazilikas arhitektūru un centrisku celtniecības stilu, padarot par realitāti arhitektūras brīnumu – Svētās Sofijas katedrāli Konstantinopolē, kas ir augstākais sasniegums kupolu bazilikas arhitektūrā. Sv. Sofijas katedrāli būvēja pēc imperatora Justiniāna pavēles. Tās celtniecību pabeidza 537. gadā. Pēc divdesmit viena gada tās izcilais centrālais kupols cieta zemestrīces laikā, bet līdz 563. gadam to atjaunoja, un kopš tā laika neviens nav uzdrošinājies to atdarināt.

Mocekļu kapavietā parasti būvēja svētnīcu. Tā varēja būt daudzstūraina vai apļveida, lai izceltu svētā vai mocekļa atdusas vietu.

Baznīcu celtnieki galu galā izstrādāja metodi, kā apvienot bazilikas plānojumu ar kupolu. Līdz šim nepārspēts šī veida arhitektūras sasniegums ir Sv. Sofijas katedrāle Stambulā.

KRISTIETĪBAS ATZĪŠANA UN IZPLATĪBA

Baznīca 4. gadsimtā

4. un 5. gadsimta barbaru iebrukumi

Barbaru karaļvalsts ap 600. gadu

Pieci patriarhāti ap 600. gadu

KONCILI UN TICĪBAS APLIECĪBAS

Deivids F. Raits

4.–6. gs. Baznīcas lietās iezīmējās ar ilgstošām diskusijām, it īpaši – Austrumu baznīcā. Nesaskaņas galvenokārt bija jautājumā par to, vai Kristus, Dieva Dēls, pats bijis Dievs (Trīsvienības doktrīna) vai arī viņš bijis gan cilvēks, gan Dievs (doktrīna par Kristu kā cilvēku jeb kristoloģija).

Notika vairāki bīskapu koncili. Četrus no tiem – Nikajas (325. g.), Konstantinopoles (381. g.), Efesas (431. g.) un Halkēdonas (451. g.) koncilus uzskatīja par vispārīgiem vai ekumeniskiem (vispasaules), visai Baznīcai saistošiem koncīliem (dažas Austrumu kristietības teritorijas noraidīja Efesā vai Halkēdonā pieņemtos lēmumus). Divi vēlāk noturētie vispārējie koncili Konstantinopolē 553. un 680.–681. gadā izskatīja līdzīgus jautājumus, taču uz Rietumu kristietību tie atstājuši daudz mazāku ietekmi. Koncilos noformulēja daudzus ticības pamatpostulātus un priekšrakstus, ieskaitot slaveno Nikajas ticības apliecību un Halkēdonas definīciju, kuras kļuva par pareizticības pārbaudes kritērijiem visā kristīgajā pasaulē. Tas bija ļoti nozīmīgs laiks kristīgās teoloģijas izveidošanā.

Tas bija laiks, kam bija raksturīga arī imperatoru iejaukšanās vai pat dominēšana Baznīcas lietās, kad sevi pieteica spilgtas un asu prātu apveltītas personības un kad iezīmējās niknas nesaskaņas starp vadošajām bīskapijām. Tehniski termini, kuriem nebija bibliskas izcelsmes un pamatojuma, kļuva par svarīgākajiem vārdiem autoritatīvos apgalvojumos par ticību. Šādu terminu lietošana vairoja savstarpēju neizpratni un bija iemesls tam, ka latīņu valodā runājošiem Rietumiem un grieķiski runājošiem Austrumiem radās sagrozīts priekšstats vienam par otru. Pārpratumi radās pat starp atsevišķām Grieķu baznīcas apakšvienībām. Šīs nesaskaņas veicināja lielāko šķelšanos kristīgajā pasaulē.

Ļaudis bieži vērsās pie Bībeles, drīzāk lai savu ticību apstiprinātu, nevis lai to formulētu. Vēl jo vairāk, strīdos bija jaušama doma, ka, ja vien Dievs un Kristus patiesi nav tie, ko kristiešu lūgšanas un dievkalpojumi apliecina, tad pestīšana kā tāda ir apdraudēta. Kaislības sita augstu vilni, jo šķita, ka uz spēles tiek liktas kristīgās ticības pamatnostādnes.

Vai Dēls patiešām ir Dievs?

Arijs bija vecākais prezbiteris, kura pārziņā atradās viena no divpadsmit Aleksandrijas draudzēm. Viņš bija ļoti spējīgs spredikotājs, kura sekotāju vidū bija gan garīdznieki, gan askēti, kuri viņa mācību izplatīja pat populāru dzejas pantu un dziesmu veidā.

Ap 318. gadu viņam radās nesaskaņas ar bīskapu Aleksandru. Arijs apgalvoja, ka tikai Tēvs ir patiesais Dievs, ka Dēls būtiski atšķiras no Tēva: ne pēc dabas, ne tiesībām viņam nepiemīt neviena no dievišķajām īpašībām – nemirstība, augstākā vara, absolūta

gudrība, labestība un šķīstība. Viņš nepastāvēja, pirms viņu radīja Tēvs. Tēvs viņu izveidoja kā savu radību. Tomēr Dēls kā visas pārējās radības radītājs pastāv "ārpus laika pirms visām lietām". Par spīti tam, viņš nepiedalās Dieva Tēva esībā un nepazīst Viņu pilnīgi.

Arijs pieļāva, ka Dēlu dēvē par "Dievu" caur žēlastību un labvēlību, ka Viņš ir bez grēka un nemainīgs savā praktiskajā darbībā, kaut arī ne pēc savas būtības. Vēl jo vairāk, Dēls saņēma pietiekami daudz gudrības un gaismas no Tēva, lai Viņš varētu atklāt Tēva būtību cilvēcei.

Tomēr, atdalot Dēlu no Dieva Tēva, Arijs noliedza Kristus kā Dieva atklāsmes un cilvēces pestītāja lomu.

Arijs nešaubīgi ticēja, ka Logoss jeb Dēls ieņem cilvēka dvēseles vietu uz zemi atsūtītajā Kristū. Logoss savienojās tikai ar cilvēka miesu, bet ne ar visu cilvēka būtību pilnīgi. Bija vieglāk saprast, kā Logoss varēja savienoties ar cilvēka miesu, ja viņu pazemināja līdz pilnīgas radības vai goda dieva statusam.

Arija idejas gan līdzinās Origena mācībai, gan kontrastē ar to; tās daudz aizguvušas no laicīgiem grieķu priekšstatiem par Dievu. Arijam bija ass loģiskais saprāts, un viņš bieži atsaucās uz Bībeles tekstiem, kas acīmredzami kalpoja kā arguments viņa apgalvojumiem. Piemēram, tāds bija Jāņa evaņģēlija 17. nodaļas 3. pants ("vienīgais patiesais Dievs"), Pāvila 1. vēstules Timotejam 6. nodaļas 16. pants ("kam vienīgam ir nemirstība"), Pāvila vēstules kolosiešiem 1. nodaļas 15. pants ("visas radības pirmdzimtais") un Sakāmvārdu 8. nodaļas 22. pants (Septuagintā "Tas Kungs mani radīja pašā sākumā").

Aleksandrijas koncils, kas pulcēja Ēģiptes un Lībijas bīskapus, drīz vien izslēdza Ariju un vairākus citus garīdzniekus (arī divus bīskapus) no Baznīcas, bet šī lieta nebija tik viegli nokārtojama. Arijs meklēja atbalstu pie saviem kādreizējiem studiju biedriem, ar kuriem kopā viņš mācījās pie Lukiāna no Antiohijas – ietekmīga skolotāja, kurš pirms dažiem gadiem bija kļuvis par mocekli. To vidū bija Nikomedijas bīskaps Eisebijs. Nikomedija bija impērijas galvenais centrs Bosfora jūras šauruma Āzijas daļā. Eisebijs prasmīgi izmantoja savus ciešos sakarus ar galmu, lai gūtu labumu "eisebiešiem" – šādi dēvēja Arija sekotājus. Vēlāk viņš pārcēlās pāri Bosforam uz jaunās impērijas galvaspilsētas Konstantinopoles eparhiju.

Konstantīns sasauc Nīkajas koncilu

Baznīcas vēsturnieks Eisebijs no Cēzarejas pulcināja ariānisma atbalstītājus arī savā reģionā, un tāpēc drīz vien viņam draudēja lielas nepatikšanas. Konstantīns, kas tad bija gan Austrumu, gan Rietumu impērijas valdnieks, bija vīlies, 324. gadā konstatējot, ka viņa jaunās teritorijas sašķēlušās

Romiešu vārti, kas ved uz Nīkaju (mūsdienu Izniku) – izcilā vispārējā Baznīcas koncila norises vietu.

tāda "teoloģiska sīkuma" dēļ. Viņa padomnieks reliģijas jautājumos Spānijas bīskaps Osijs tika aizsūtīts uz Aleksandriju, taču viņam neizdevās samierināt abas puses. Nākamajā gadā Konstantīns sasauca vispārēju bīskapu sapulci Ankirā (mūsdienu Ankarā).

Vēlāk imperators pārcēla tikšanās vietu uz Nīkaju netālu no Nikomedijas, cerot, ka tā viņam izdosies izvairīties no šķelšanās. Koncils notika imperatora pilī imperatora aizbildniecībā. Konstantīns vadīja atklāšanas sapulci, un viņam apkārt pulcējās tie, kas bija pārdzīvojuši Lielo vajāšanu.

Tas viss liecināja par Baznīcas un valsts attiecību maiņu. Konstantīna vēlme pēc visaptverošas visas Baznīcas pārstāvju klātbūtnes nepiepildījās. No visiem 220 klātesošajiem bīskapiem tikai pavisam neliels skaits, Osiju ieskaitot, pārstāvēja Rietumus. Romas bīskapu Silvesteru pārstāvēja divi prezbiteri.

Nīkajiešu ticības apliecība

Daudz vairāk zināms par šajā koncilā panākto nekā par tā norises gaitu. Ariju ātri vien nosodīja viņa paša vārdiem. Trīs bīskapus, kurus pirms tam izraidīja trimdā vai atstādināja no amata, Eisebiju no Cēzarejas ieskaitot, attaisnoja.

Lai izvairītos no ariānisma pieļautajām kļūdām, koncils noformulēja savu ticības apliecību, kuru atšķirībā no Nīkajas ticības apliecības mēs nosaucām par Nīkajiešu ticības apliecību:

"Mēs ticam vienam visuvarenajam Dievam Tēvam, visu redzamo un neredzamo lietu radītājam;

un vienam Kungam Jēzum Kristum, Dieva Dēlam, Tēva radītam, vienpiedzimušam, tas ir no Tēva būtības *(ousia)*; Dievs no Dieva, Gaisma no Gaismas, pats Dievs un paša Dieva, piedzimis, ne radīts no vienas būtības ar Tēvu (*homoousios* – vienas būtības), caur kuru visas lietas ir

radītas gan debesīs, gan uz zemes; kurš mūsu cilvēku un mūsu pestīšanas dēļ nokāpa no debesīm un iemiesojās, tika darīts par cilvēku, cieta un augšāmcēlās trešajā dienā, uzkāpa debesīs un nāks tiesāt dzīvos un mirušos;

un Svētajam Garam.

Un tos, kas saka: "Bija laiks, kad viņa nebija," – un: "Pirms viņš piedzima, viņa nebija," – un: "Viņš radās no nekā," – vai tos, kas izliekas, ka Dieva Dēls ir "no citas matērijas *(hypostasis)* vai būtības *(ousia)* [kā Tēvs]" vai "radīts" vai "maināms" vai "mainīgs", Katoliskā un Apustuliskā baznīca nolād."

Nīkajiešu ticības apliecība, kas balstījās uz tradicionālu sīriešu un palestīniešu ticības apliecību, tomēr bija pavisam atšķirīga savas savdabīgās valodas un nopietno lāstu (anatēmu) dēļ.

Skaidrs, ka Arijs varēja piekrist jebkuram apgalvojumam, lietojot tikai un vienīgi Bībeles valodu. Konstantīns atbalstīja vārda "vienas būtības" iekļaušanu ticības apliecībā, kuru, iespējams, ieteica Rietumu bīskapi.

Terminu "vienas būtības" *(homoousios)* kristietībā ieviesa gnostiķi, kuri ticēja, ka debesu varas dalās dievišķajā pilnībā. Līdzīgi Origens, iespējams, to attiecināja uz Dēlu kā īstu sava Tēva atvasi, bet vēlāk bīskapi nebija diez ko mierā ar šī termina netiešo nozīmi. Daudziem Nīkajā tas, iespējams, nozīmēja, ka Dēls ir ne mazāk dievišķīgs par Tēvu, ka abi ir vienlīdz dievišķīgi, gluži tāpat kā laicīgais tēvs un dēls ir vienlīdz cilvēcīgi. Rietumniekiem un dažiem austrumniekiem, Aleksandram un viņa personīgajam asistentam Atanasijam, Eistācijam no Antiohijas un Markelam no Ankiras, tas nozīmēja, ka Tēvs un Dēls ir vienots dievišķībā.

Abas šīs nozīmes izslēdza ariānisma maldīgos priekšstatus. Bet daži bīskapi koncilā vilcinājās, un vēl vairāki izteica savas bažas

Grebumi uz 4. gs. kristiešu sarkofāga ataino notikumus no Bībeles. *No kreisās uz labo:* Austrumu gudrie nes dāvanas; akli dzimušā dziedināšana; Daniēls un Habakuks; Pēteris dzird gaili dziedam; Jēzus tiek dārzā apcietināts.

"Mēs ticam vienam visuvarenajam Dievam Tēvam, visu redzamo un neredzamo lietu radītājam; un vienam Kungam Jēzum Kristum, Dieva Dēlam .."
Nīkajiešu ticības apliecība

vēlāk, baidoties, ka grieķu vārds *homoousios* sadala Dieva būtību tā, it kā tā būtu materiāla substance. Vārdu lietoja, piemēram, lai raksturotu divas monētas, kas izgatavotas no viena un tā paša metāla. Tā izmantošana Nīkajiešu ticības apliecībā droši vien ir Konstantīna iebaidīšanas vai baiļu iedvesošas pārliecināšanas rezultāts.

Tikai divi bīskapi atteicās parakstīties zem ticības apliecības. Konstantīns priecājās par Dieva dāvāto vienprātību, kura laika un notikumu gaitā izrādījās maldinoša. Cēzarejas Eisebijs to parakstīja tikai pēc mokpilniem izvairīšanās centieniem. Nikomedijas Eisebijs arī parakstījās, bet vēlāk viņu izsūtīja trimdā, jo viņš bija visādi izklaidējis ariānistus pa ceļam uz Illīriju, uz kurieni Konstantīns viņus bija nosūtījis. Patiesu ariānisma piekritēju bija palicis pavisam nedaudz.

Baznīcas uzbūve

Nīkajas koncils pieņēma arī divdesmit "kanonus", kas regulēja dažādus Baznīcas dzīves aspektus. Tā kā ap koncilu valdošā gaisotne liecināja par notikumu ar augstu prestižu, šie aspekti kļuva par vēlāk izdoto kanonisko likumu krājumu būtību. Tie attiecās uz jaunu draudzes locekļu uzņemšanu no šķeltnieku grupām, diakonu pienākumu ierobežošanu un garīdznieku saimnieciskām aktivitātēm, Svētā Vakarēdiena pasniegšanu mirējiem, pārbaudes laiku pirms ordinācijas, kas sekoja tūlīt pēc kristīšanas, un aizliegumu pārcelt garīdzniekus no vienas pilsētas uz citu. Citi kanoni nostiprināja Baznīcas institūciju provincēs un atzina, ka Romas, Aleksandrijas, Antiohijas, Cēzarejas un Jeruzalemes bīskapiem pieder augstākās pilnvaras. No Rietumu pilsētām minēta ir tikai Roma, tikmēr četrām pilsētām Austrumos drīz vien pievienojās Konstantinopole. Šīs negaidītās slavas pretenciozitāte, kā arī sacensība starp senajām pilsētām Antiohiju un Aleksandriju strauji pastiprināja ieilgušās nesaskaņas attiecībā uz mācību.

Nīkajas koncils nostiprināja daudzus precedentus. Imperators to sasauca, ietekmēja lēmumu pieņemšanu un izmantoja savu laicīgo varu, lai piešķirtu tajā pieņemtajiem dekrētiem impērijas likumu statusu. Koncils ieviesa jauna veida ortodoksiju, kura pirmo reizi piešķīra izšķirošu nozīmi terminiem, kas nebija atrodami Bībelē. Ticības apliecības izteiksmes formu ietekmēja ķecerība, kas bija pasludināta ārpus likuma. Tikai daudz vēlāk visa Baznīca atzina, ka Nīkaja izšķiroši pilnveidojusi Baznīcas izpratni par Kristus dievišķību.

Reakcija pret Nīkaju

Nīkajas koncilam sekoja vairāk nekā pusgadsimtu ilgas nesaskaņas un nekārtība Austrumu baznīcā, un tās ik pa laikam pārņēma arī Rietumu baznīca. "Nīkajas ticība" (tā visbiežāk dēvēja ticības apliecību) šajā laikposmā galvenokārt baudīja Baznīcas vīru vairākuma nelabvēlību. Tika sastādīti vairāki citi paziņojumi par ticību, daži no tiem bija diezgan līdzīgi Nīkajas ticībai, citi – ļoti tālu no tās, bet neviens no tiem neiekļāva vārdu *homoousios.* Austrumu imperatori no Konstantīna līdz Teodosija I valdīšanas laikam labākajā gadījumā nebija sevišķi labvēlīgi noskaņoti pret Nīkajas ticības apliecību, sliktākajā gadījumā viņi bija atklāti draudzīgi pret ariānismu.

Atanasijs, kuru atbalstīja ievērojamas ēģiptiešu garīdzniecības un mūku aprindas, palika vienīgais nelokāmais Nīkajas aizstāvis Austrumos. Piecas reizes viņu izsūtīja no Aleksandrijas, taču viņš nodzīvoja tik ilgi, lai sagaidītu 360. gada "jaunās Nīkajas" teoloģiju un kapadokiešu tēvus. Šīm

pusgadsimta laikā valdošajām galvenajām nesaskaņām par doktrīnu pievienojās citi sarežģījumi – vietējās šķelšanās, sacensība starp vadošajām bīskapijām, kristiešu vadītāju personīgās vājības un untumi, imperatoru iejaukšanās un pārpratumi, kas radās no valodu atšķirībām, it īpaši – paplašinoties plaisai starp latiņu un grieķu Baznīcu.

Rietumu baznīcā bija spējīgi teologi, tādi kā Hilarijs no Puatjē un Ambrozijs no Milānas, bet viņu ieguldījums Austrumu problēmu risinājumā ir visai niecīgs. Rietumu baznīca konsekventi atbalstīja Nīkaju un Aleksandriju (kuras izolācija 4. gs. radās daļēji tāpēc, ka 3. gs. tā izraidīja Origenu). Tas deva minimālu labumu kopējam mērķim, bet nodarīja lielu postu Austrumos.

Kamēr Konstantīns bija dzīvs, neviens neuzdrošinājās atklāti uzbrukt viņa sasauktā koncila materiāliem. Reakcijas spēkiem pret Nīkajas koncilu vajadzēja rīkoties netieši, izmantojot tās iespējas, kuras piedāvāja imperatora neremdināmie meklējumi pēc harmonijas. Eisebieši un pat Arijs atguva Baznīcas labvēlību, un vadošie Nīkajas atbalstītāji tika patriekti.

Kristīgs imperators

Pēc Cēzarejas Eisebija attaisnošanas Nīkajas koncilā viņš ķērās klāt pie kristīgas impērijas un imperatora teoloģijas izstrādāšanas. Viņš apgalvoja, ka gan impērija, gan Baznīca ir debesu valstības attēli. Dievs pestīja cilvēci caur abām šīm institūcijām. Impērija anarhiju aizstāja ar monarhiju, kas pārstāv uz zemes Dievu, kurš viens pats valda debesu valstībā. Baznīca daudzdievību nomainīja ar kalpošanu vienam Dievam. Kristīgā imperatorā abi šie tēli sāka saplūst. Konstantīnu uzskatīja par Logosa atspoguļojumu uz zemes, viņš pilnībā atklājis debesu monarhiju un valstību. Logoss īpaši iedvesmoja viņa valdīšanu. Eisebijs savas idejas aizguva no hellēnisma rakstniekiem par dievišķo karaļa kārtu, – lai gan Vecā Derība piedāvā līdzīgus modeļus. Viņa uzskatus vēlāk pārņēma Austrumu kristieši.

Pēc pāris gadiem Eisebiju no Nikomedijas atsauca no trimdas. Viņš dedzīgi ķērās pie pretestības organizēšanas pret Nīkajas koncilu. Līdzīgi arī Ariju atsauca pēc tam, kad viņš bija samulsinājis Konstantīnu ar ticības formulējumu, kurā viņš izvairījās no visiem izšķirošajiem jautājumiem. Viņam vairs nebija nekādas ietekmes.

Nīkajas koncila atbalstītāju vidū Eistācijs no Antiohijas bija pirmais, kuru atcēla no amata. Minētie iemesli bija ļoti dažādi – sākot ar Konstantīna mātes Helēnas aizvainošanu un beidzot ar pārspīlētu Origena kritiku.

Tira, kur Eisebijs perināja plānus, kā gāzt Atanasiju, bija rosīga Vidusjūras osta.

Marselu no Ankiras atklāti nosodīja par ķecerību. Viņš bija vēl viens no Origena ideju kritizētājiem un piedāvāja ideju par vienu Dievu, kas radīšanas un pestīšanas procesā izvēršas trijos un pēc tam saraujas atkal vienā. Tas šķita kaut kas līdzīgs sabelliānismam, kam Origens bija mācījis Austrumu baznīcas vīrus pretoties ar neremdināmu sparu. Marsels atsaucās uz Pāvila 1. vēstules korintiešiem 15. nodaļas 24.–28. pantu: "Un

"Atanasijs – šis nemierīgais cilvēks"
JŪLIĀNS ATKRITĒJS

tad nāk gals, kad Dēls nodod valstību Tēvam, tad arī Dēls pats pakļausies tam, lai Dievs būtu viss iekš visa." Tā rezultātā Nīkajas ticības apliecībā tika iekļauti vārdi "kura valstībai nebūs gala".

Konstantīnu kaitināja Atanasijs, kurš atteicās priecāties par izlīgumu ar ariānisma piekritējiem. Eisebieši kala plānus gāzt viņu no amata 335. g. Tirā. Atanasiju apsūdzēja par nepiedienīgu uzvedību, ieskaitot varmācīgu izturēšanos pret disidentiski noskaņotiem garīdzniekiem. Šī apsūdzība bija pamatota. Kad Atanasijs devās meklēt patvērumu pie paša Konstantīna, viņa ienaidnieki apsūdzēja viņu par draudu izteikšanu izraisīt Aleksandrijas piestātnēs streiku un tādējādi pārtraukt svarīgās graudu piegādes Konstantinopolei. Konstantīns viņu izsūtīja uz Trīri Gallijā – izsūtījums bija kļuvis jau par ieradumu attiecībā uz tiem, kurus Baznīca nosodīja. Kad Konstantīns, Nikomedijas Eisebija kristīts un Cēzarejas Eisebija slavēts, nomira, Nīkajas ticības apliecība joprojām oficiāli palika spēkā. Līdz pat sava mūža beigām Konstantīns strādāja, lai Baznīcā panāktu mieru. Viņa dēls Konstancijs, Austrumu imperators līdz 361. gadam un arī Rietumu imperators pēc Konstansa nāves 350. gadā, piekopa to pašu politiku. Vienīgā atšķirība bija tā, ka viņa meklējumi pēc vienotības iztika bez Nīkajas koncila vienošanās.

Apjukums Konstancija valdīšanas laikā

Neilgā atelpa pēc Konstantīna nāves ļāva atgriezties izsūtītajiem – Atanasijam, Marselam un Pāvilam, stratēģiski svarīgās Konstantinopoles eparhijas bīskapam, kuru izraidīja tikpat bieži kā Atanasiju. Bet drīz vien atjaunojās virzība uz Austrumu un Rietumu pilnīgu šķelšanos. Lai gan centieni samierināt abas šķeltnieciskās puses uz kādu laiku guva panākumus, tomēr, kad Konstancijs nomira, Austrumos valdošā teoloģija bija ariānisms, bet Rietumos valdīja imperatora kompromisa teoloģija. Tomēr pamazām kļuva redzams, ka "Nīkajas ticībai" paveras perspektīva. Konstancijs tikko bija ieņēmis imperatora krēslu, kad Atanasiju un Marselu izraidīja atkal. Eisebijs tagad bija pārcēlies no Nikomedijas uz Konstantinopoli. Abi trimdinieki devās uz Romu, kur 340. gadā koncils bīskapa Jūliusa vadībā atsauca viņa izslēgšanu no Baznīcas un Marselu pasludināja par pareizticīgo. Austrumu baznīca šādu rīcību uzskatīja par augstprātīgu un vientiesīgu. Uzskatīja, ka Marsels apmuļķojis Romu. Viņam veiksmīgi izdevies noslēpt savas reliģiskās pārliecības vājās vietas. Vēl jo vairāk, Romai nebija tiesību atcelt Austrumu bīskapu koncila pieņemtos lēmumus.

Antiohijas koncilā 341. gadā grieķu bīskapiem bija tiesības brīvi izteikt savus uzskatus. Viņi nosodīja gan Ariju, gan Marselu un viņu galveno mērķi, kā arī atteicās izskatīt Atanasija lietu. Viņi sastādīja ticības apliecības bez vismazākā nodoma aizstāt Nīkajas ticības apliecību, bet netieši norādot, ka tā bija tālu no pilnības. Uz otro Antiohijā pieņemto ticības apliecību turpmākajos gados vairākkārt atsaucās kā uz patiesu Austrumu teoloģijas atspoguļojumu. Tā bija nepilnīga mācība par to, ka Tēvs, Dēls un Svētais Gars ir "kā trīs personas", bet vienots veselums – tikai "saskaņā" jeb gribas harmonijā. Tā pavisam skaidri izslēdza ariānismu, bet darīja visu iespējamo, lai nosodītu Marselu un viņa šķietamās sabelliānisma idejas.

Konstants pārliecināja Konstanciju 342./343. gadā sasaukt vispārēju koncilu Sardikā (mūsdienu Sofija, Bulgārijā). Taču šis koncils sašķēlās pretējās nometnēs, kas viena otrai uzbruka ar neskaitāmiem lāstiem.

Rietumu puses izdotais teoloģiskais paziņojums nevainīgi atmaskoja savstarpējās izpratnes problēmas. Atsakoties raksturot Tēvu, Dēlu un Garu kā "trīs hipostāzes" (kas saprotams kā "trīs dievi") un mēģinot strīdēties par vienu Tēva un Dēla hipostāzi, tas apstiprināja Austrumu baznīcas aizdomas, ka Rietumi no sirds atbalstīja Marsela sabelliāniskos uzskatus. Lai vēl vairāk aizvainotu Austrumu baznīcu, Rietumu baznīcas koncils piešķīra Romas bīskapam tiesības uzklausīt apelācijas no savās provincēs nosodītajiem bīskapiem.

Rietumi un Atanasijs klusi atsacījās no Marsela uzskatiem, un Atanasijam pat atļāva atgriezties Aleksandrijā, kur 346. gadā iesākās viņa zelta "desmitgade".

Pēc varas pārņemšanas Rietumromas impērijā 350. gadā Konstancijs atļāva ariānistiem piedzīvot jaunu triumfu. Viņš joprojām sekoja savam mērķim – sasniegt harmoniju Baznīcā uz Nīkajas teoloģijas un teologu rēķina. Koncilu laikā viņš piespieda Rietumu bīskapus nosodīt Atanasiju un izraidīja tos, kuri turpināja cīnīties līdz galam, kā, piemēram, Osijs un Hilarijs. 356. gadā viņš atkal izsūtīja Atanasiju.

Ariānisms uzplaukst no jauna

Illīrijas provinces bija kļuvušas par ariānisma cietoksni, jo uz šo reģionu bija izsūtīts Arijs. (Tieši šeit vestgoti pieņēma ariānisma kristietību, uzsākot tās otro uzvaras gājienu kā migrējošo ļaužu pārplūdinātās Rietumu impērijas jauno reliģiju.) Pret Nīkajas koncilu noskaņotais vietējais bīskaps Valenss no Mursas 4. gs. 50. gados izdarīja spēcīgu spiedienu uz Konstanciju. 357. gadā netālajā Sirmijā publicētā ticības apliecība, kuru Hilarijs nodēvēja par "Sirmijas zaimiem", aizliedza lietot tādus filozofiskus terminus kā *ousia* un skaidri norādīja uz ariānismam raksturīgiem viedokļiem. To ar sajūsmu uzņēma

"Visa pasaule novaidējās no pārsteiguma, atklājot, ka tā kļuvusi ariāniska."
HIERONIMS

anomoieši, galēji noskaņoti ariānieši, kas apgalvoja, ka Dēls nav līdzīgs *(anomoios)* Tēvam.

Šādas galējības izraisīja asu pretreakciju, kuras iniciators bija Marsela pēctecis Basilijs. Viņa sekotāji, dažreiz kļūdaini dēvēti par daļējiem ariānistiem, uzskatīja, ka Dēls ir līdzīgs Tēvam visādā ziņā, viņa pamata esību ieskaitot *(ousia)*. Viņi raksturoja Dēlu drīzāk "līdzīgu pēc būtības" *(homoiousios)* ar Tēvu nekā "no vienas būtības" *(homoousios)*, un tas nepārprotami atšķir Tēvu no Dēla. Hilarijs un Atanasijs uztvēra šo reakciju kā vienu no daudzsološākajiem notikumiem kopš Nīkajas koncila.

Konstancija valdīšanas laika beigās dominēja mērenais ariānisms. Rietumos visas domstarpības bija aprimušas, ja neņem vērā to, ka joprojām izsūtījumā atradās Hilarijs. Konstancijs piespieda apvienotos koncilus Rimini (Itālijā) un Seleikijā (Mazāzijas piekrastē) izstrādāt vispārēju ticības apliecību, kurā bikli tika atzīts, ka Dēls ir līdzīgs *(homoios)* Tēvam. Hieronims rakstīja: "Visa pasaule novaidējās no pārsteiguma, atklājot, ka tā kļuvusi ariāniska." Šis pārsteigums līdzinājās tam samulsumam, kas pārņēma Austrumromas impēriju pēc (pirmā) Nīkajas koncila. Baznīcas pārstāvji nevēlējās pieņemt imperatora uzspiesto vienošanos, kura nebija guvusi viņu piekrišanu. Bet Basilija konstruktīvajam ieguldījumam bija lemts nest augļus. Tas jaunā veidā koncentrēja uzmanību uz galveno teoloģisko jautājumu.

Imperators Jūliāns Atkritējs atļāva visiem Konstancija izsūtītajiem atgriezties. Viņš bija gaidījis, ka sāksies destruktīvas cīņas Baznīcas iekšienē, taču notika strauja virzība savstarpējas izpratnes virzienā. Atanasijs, kurš tajā laikā jau bija kļuvis daudz piekāpīgāks un izvērties par godājamu valstsvīru, 362. gadā Aleksandrijā sasauca Baznīcas sinodi. Bīskapi vienojās, ka Nīkajas ticības apliecība jāpieņem visiem bez izņēmuma un bez papildinājumiem, un sev par izbrīnu atklāja, ka, neskatoties uz tehnisku terminu atšķirībām, viņi bija panākuši savstarpēju saprašanos. "Trīs hipostāzes" nenozīmēja ne trīs Dievus, ne trīs būtnes ar atšķirīgu būtību, ne arī tik šķirtas būtnes kā trīs atsevišķi cilvēki. Viņi arī bija vienisprātis par to, ka "viena hipostāze" nenorāda, ka šī termina lietotājs saistīts ar sabelliānismu. Tas vienkārši norādīja par dievišķīgumu kā vienas būtības neatkārtojamību.

Koncilā pārrunāja arī citus jautājumus, piemēram, Dieva un cilvēka savienību iemiesotajā Kristū un Nīkajas ticības apliecības atbalstītāju mācību Ēģiptē par to, ka Svētais Gars ir augstākais eņģelis, kam nav vienas būtības ar Tēvu un Dēlu. Atanasijs bija rakstījis un nosodījis viņus un bija saņēmis sinodes atbalstu. Lai gan Svētajos Rakstos nav skaidras norādes attiecībā uz šo jautājumu un arī Nīkajas koncils par to bija izteicies diezgan skopi, tomēr pieņēmums, ka Dēls ir pilntiesīgs Dievs, atbrīvoja ceļu līdzīgam pieņēmumam par Svēto Garu. Pēc Atanasija domām, tikai dievišķs Gars var mūs padarīt par "dievišķās būtības līdzdalībniekiem". Ārpus Ēģiptes šis jautājums tika nostādīts daudz asāk. Citur Austrumromas impērijā daudzi cilvēki izteica atbalstu Nīkajas ticības formulējumam vai 341. gada otrajai Antiohijas ticības apliecībai. Bet šķelšanās turpinājās Antiohijas kristiešu vidū un apdraudēja turpmāko attīstību. Kopš Eistācija gāšanas 330. gadā Nīkajas koncila piekritēji bija apvienojušies atsevišķā draudzē, kuru vadīja Paulins. Antiohijas oficiālie bīskapi bija viena vai otra novirziena ariānisma atbalstītāji līdz pat Meletijam, kuru atstādināja no amata tad, kad viņš parādīja savu īsto nostāju.

Meletija sekotāji izveidoja nu jau otru pret ariānismu noskaņotu draudzi Antiohijā ar plašu atbalstītāju pulku Austrumos. Atanasijs, kuram sekoja Roma un Rietumi, Paulina vadībā turpināja sadarboties ar vecajiem Nīkajas koncila atbalstītājiem. Baznīcas kārtība un teoloģija bija ciešāk saistītas nekā jebkad. Antiohijā bija stipra Baznīca. Aleksandrija un Roma bija aizvainojusi Austrumu baznīcas pārstāvjus, atsakoties atzīt Meletiju un jaunos Nīkajas koncila atbalstītājus.

Jaunais Austrumromas imperators Valents (valdīja 364–378) atgādināja pasaulei, ka Konstantīna "vienas būtības" ticības apliecība joprojām ir oficiālā pareizticība. Viņa sarīkotās "otrās ariānisma piekritēju vajāšanas" laikā cieta gan vecie, gan jaunie nīkajieši, lai gan Atanasija piektais izsūtījums nebija pārāk ilgs.

Imperators izpostīja draudžu dzīvi, un līdz ar to savairojās ķeceru grupas. Valdošais apjukums līdzinājās "jūras kaujai miglas apstākļos". Apolinārija mācība bija populāra, un Konstantinopoles apvidū pneimatomakiāņi jeb "cīnītāji pret Garu" noraidīja domu, ka Gars ir pilntiesīgs Dievs tādā pašā nozīmē kā Dēls. Viņi apgalvoja, ka Bībelē nekas nav teikts, kas noliegtu, ka Gars ir zemāka būtne. Ārī Marsels bija joprojām aktīvs, un Atanasijs vēl nebija atteicies viņu atzīt.

Viena no Atanasija vājībām bija pārmērīgi iecietīga izturēšanās pret savu draugu un atbalstītāju kļūdām un galēja neiecietība pret saviem oponentiem. To lielā mērā izskaidroja viņa pārliecība, ka ariānisms varētu izraisīt kristīgās ticības bojāeju. Kristietība vairāk par visu nozīmēja pestīšanu. Tikai Dieva Vārds, kas bija patiesi un nelokāmi dievišķs, varēja glābt cilvēci no pagrimuma un bojāejas, kura bija neizbēgamas grēkā krišanas sekas.

Atanasijs nebija spekulatīvs teologs. Viņam ne tik daudz rūpēja Nīkajas ticības apliecībā izmantotie tehniskie termini, bet gan tās jēga. Viņš izmantoja Svētos Rakstus tikpat nepilnīgi kā viņa laikabiedri. Viņš neatspēkoja Āriju, apgāžot Sakāmvārdu 8. nodaļas 22. pantu; viņš pat citēja 110. psalma 3. pantu (Septuagintas tulkojumā), lai pierādītu, ka Dēls nav radīta būtne. Viņa lielākais nopelns ir ariānisma galvenā virziena pilnīga sakāve. Daudz mazāki panākumi viņam bija Nīkajas koncila piekritēju ticības atjaunošanā. Gadiem ejot, viņa attieksme kļuva pielaidīgāka un viņš ar prieku uzņēma jauno garīdznieku (piemēram, Basilija no Ankiras, Meletija un Basilija Lielā, kurš no 370. līdz 379. gadam bija Cēzarejas bīskaps Kapadokijā – austrumu Mazāzijā) uzskatus un pieeju.

Atgūstoties no postījumiem

Basilijs Lielais bija izcils organizators. Viņš mēģināja salāpīt "skrandaino Baznīcas mētelīti", stāstot vēstules un cenšoties ietekmēt bīskapu nozīmēšanu amatā Āzijas provincēs. Bet attiecībās ar Rietumiem viņam bija ļoti maz panākumu. Basilijs sūtīja veselas četras delegācijas pie pāvesta Damasija, bet tas nedeva taustāmu labumu. Abas puses nekādi nevarēja samierināt jautājumā par šķelšanos Antiohijā. Rietumu baznīca joprojām izturējās ar aizdomām pret "jauno nīkajiešu" – arī Meletija un paša Basilija – teoloģiju. Damasija neiejūtīgā un uz nepareizu informāciju balstītā nošķirtība vēl vairāk traucēja atjaunot līdzsvaru starp Rietumiem un Austrumiem.

Basilijs strādāja plecu pie pleca ar savu brāli Nisas Gregoru un viņu abu kopējo draugu Nazianzas Gregoru. Šiem trim kapadokiešiem galu galā izdevās pārliecināt Austrumus, ka ir iespējams pieņemt

gan Nīkajas koncila *(homoousios)* viedokli, gan arī uzskatu, ka atsevišķās personas Tēvs, Dēls un Gars ir vienlaicīgas (hipostāzes). Nepietika pierādīt, ka Dēls ir vienlīdzīgs ar Tēvu, jo tas tad vedināja domāt, ka pastāv divi Dievi. Tēvs un Dēls jāatzīst kā viens, vienots Dievs. Kapadokieši ieviesa vārdu *ousia* kā grieķu ekvivalentu latīņu vārdam *substantia*. Tajā pašā laikā radās vēl kāda lingvistiska rakstura neskaidrība. Precīzākais grieķu analogs latīņu vārdam *personae* bija *prosopa*, bet pēdējais termins, kas nozīmēja "seja, maska vai loma", bija ļoti populārs sabelliāniešu vidū. Kapadokieši pastāvēja pie tā, ka jālieto nopietnāks termins – "hipostāzes" (būtnes).

"Ikviena dievišķa rīcība sākas no Tēva, iziet tālāk caur Dēlu un tiek pabeigta Svētajā Garā."

Kapadokiešu mācība par Trīsvienību ir sarežģīta un dažreiz pat strīdīga. Viņiem pārmeta vedināšanu domāt par trīs Dievu esamību. Viņiem pārmeta arī pretējo kļūdu – sabelliānismu. Viņi izmantoja analoģijas, kuras, viņi zināja, ir neprecīzas, bet viena no tām – par vienotu cilvēcisku būtību, kura ir kopīga tēvam, mātei un bērnam, – ir īpaši neprecīza un pat maldinoša.

Īstenojot savu sapni, Konstantīns nodibināja jaunu galvaspilsētu impērijas austrumu pusē. Viņš izvietoja to stratēģiski veiksmīgā vietā pie Bosfora jūras šauruma un cerēja, ka tā kļūs par "jauno Romu". Dabiski, ka tā kļuva pazīstama kā Konstantinopole.

Basilijs centās pierādīt, ka Trīsvienības kristīšanas formula un doksoloģija (vai nu "Gods lai ir Tēvam kopā ar Dēlu un ar Svēto Garu", vai "Gods lai ir Tēvam caur Dēlu Svētajā Garā") nosaka, lai Tēvs, Dēls un Svētais Gars būtu līdzīgi, bet atsevišķas būtnes. Kā mācija kapadokieši, visi trīs darbojas nešķirami, neviens no viņiem nekad nerīkojas neatkarīgi no pārējiem. "Ikviena dievišķa rīcība sākas no Tēva, iziet tālāk caur Dēlu un tiek pabeigta Svētajā Garā." Viņi "sadzīvo kopā", savstarpēji iedarbojoties cits uz citu. "Viss, kas ir Tēvs, ir redzams Dēlā, un viss, kas ir Dēls, pieder Tēvam."

Balstoties uz Jāņa evaņģēlija 15. nodaļas 26. pantu, viņi mācīja, ka Gars "iziet no Tēva" caur Dēlu, kā līdzinieks Dēla radīšanai. Basilijs tomēr neuzdrošinājās nosaukt Svēto Garu par "Dievu".

Konstantinopoles koncils

Kapadokiešu teoloģija oficiāli pilnveidojās lēni līdz tam laikam, kad 379. gadā Teodosijs, rietumnieks un dedzīgs Nīkajas koncila atbalstītājs, kļuva par Austrumromas imperatoru. Tieši viņš bija tas, kurš beidzot padarīja kristietību par oficiālo impērijas reliģiju. Slavenais 380. gada dekrēts noteica, lai visas tautas sekotu "šai reliģijai, kuru pārstāv pāvests Damasijs un Aleksandrijas bīskaps Pēteris".

381. gadā Teodosijs sasauca Konstantinopoles koncilu, lai no jauna apstiprinātu Nīkajas ticības apliecību. Nav saglabājies neviens koncila pieņemts doktrinārs dokuments, bet 451. gada Halkēdonas koncila laikā Nīkajas ticības apliecību, kuru uzskatīja par Nīkajas ticības apliecības sākotnējo variantu un kuru attiecīgi uzlaboja pēc sekojošajām domstarpībām, piedēvēja tieši šī koncila sasniegumiem. Iespējams, ka Nīkajas ticības apliecību sastādīja neatkarīgi no Konstantinopoles koncila, mēģinot atjaunot Nīkajas ticības apliecības sākotnējā varianta mācību un galveno domu, nevis atkārtojot to vārds vārdā.

Koncils iezīmēja arī ariānisma norietu impērijā. Atšķirībā no iepriekšējiem trim agrīnajiem

BASILIJS LIELAIS

H. Dermots Makdonalds

Pildot dažādus amatus Baznīcā, Basilijs demonstrēja izcilas spējas runas mākslā, kā arī savu teoloģisko vērīgumu. Viņš pašaizliedzīgi rūpējās par sabiedrību, tajā pašā laikā popularizēdams askētisku dzīvesveidu. Basilijs, viņa brālis Nisas Gregors un draugs Nazianzas Gregors bieži tiek dēvēti par "Kapadokijas tēviem".

Basilijs piedzima ap 330. gadu Kapadokijas novada Cēzarejas pilsētā dižciltīgā un turīgā kristiešu ģimenē. Neskatoties uz vispusīgo izglītību, ko bija guvis Cēzarejā un vēlāk Konstantinopolē un Atēnās, viņš novērsās no karjeras retorikā, nokristījās un 357. gadā savas ģimenes muižā Pontā pievērsās askēzei. No paša sākuma viņš pilnībā nodevās Bībeles studijām. Kopā ar Nazianzas Gregoru viņi sastādīja Origena darbu antoloģiju.

364. gadā Basiliju ordinēja par prezbiteri, un 370. gada pavasarī viņš stājās Cēzarejas bīskapa amatā, kurā nomainīja Eisebiju. Viņa jaunais klosteris atradās vesela slimnīcu un patversmju kompleksa centrā. Viņš nodibināja šo kompleksu lielā mērā pats par saviem līdzekļiem, jo bija norūpējies par slimajiem un trūcīgajiem. Viņš stingri iestājās pret valsts atbalstīto ariānistu grupējumu un sarakstīja vairākus darbus, lai skaidrotu viņu kļūdas un sniegtu pretargumentus. Basilijs atbalstīja Meletiju (Antiohijas bīskaps, 360–381), kurš izjauca viņa mēģinājumus saņemt praktisku palīdzību no Romas bīskapa Damasija un atvēsināja viņa attiecības ar Atanasiju. Basilijs atteicās pieņemt Romas bīskapu kā pasaules Baznīcas augstāko tiesnesi, lai gan viņš atzina tās tiesības doktrīnas jautājumos.

Basilija sarakstītie darbi par askētisku klostera dzīvi atstājuši milzīgu iespaidu uz Austrumu kristietību. Neviens pirms viņa nav pievērsis tik lielu uzmanību kopienas un mīlestības nozīmei klostera dzīvē. Savā darbā "Par Svēto Garu" Basilijs apstrīdēja pneimatomakiāņus ("cīnītāji pret Garu"), kuri neatzina Svētā Gara patieso dievišķumu. Viņš arī sarakstījis homilijas par vairākiem psalmiem, garu komentāru par Jesajas grāmatas 1.–6. nodaļu, kā arī neskaitāmus spredikus un vēstules.

Sniedzot precīzu nozīmi vairākiem terminiem, kas tika lietoti, runājot par Trīsvienību, Basilijs nobruģēja ceļu Konstantinopoles koncilam 381. gadā. Viņš bija pirmais, kas sakārtoja pieņemto formulu par Trīsvienību: viena būtība *(ousia)* un trīs personas (hipostāzes).

Basiliju pašu nereti turēja aizdomās par pievēršanos gan sabelliānismam, gan trīsdievībai, bet nebija pamata viņu apsūdzēt. Viņš mira pirmajā 379. gada dienā Cēzarejā.

Lai atklātu kristīgo patiesību, mākslinieki bieži izmanto simbolus. Šīs trīs figūras, kas grezno kādu 4. gs. akmens sarkofāgu, pārstāv Trīsvienības trīs personas.

Visa Konstantinopole runā par teoloģiju.

"Ja jūs kādam Konstantinopolē palūgsiet samainīt sīknaudu, viņš tūlīt sāks diskutēt ar jums, vai Dēls ir radīts vai ne. Ja jūs jautāsiet par maizes kvalitāti, jūs saņemsiet atbildi: "Tēvs ir lielāks, Dēls ir mazāks." Ja jūs izteiksiet vēlēšanos nomazgāties vannā, jums atsacīs: "Pirms Dēla radīšanas nebija nekā.""

NISAS GREGORS

ekumeniskajiem konciliem šim nesekoja doktrināru strīdu iezīmētas desmitgades. Teodosijs tobrīd bija pierādījis sevi kā krietnu vīru. Bet jautājumos par Baznīcas kārtību miers nebija tik viegli sasniedzams.

Koncils apstiprināja Nazianzas Gregora iecelšanu par Konstantinopoles bīskapu, noraidot otro, Aleksandrijas atbalstīto pretendentu uz šo amatu. Kad nomira Meletijs, Gregors ieņēma viņa amatu un kļuva par koncila vadītāju. Šajā atbildīgajā amatā viņš saņēma triecienus no visām pusēm. Galu galā vīlies, viņš atkāpās no tā un nodevās savai privātajai dzīvei. Viņa vietā Konstantinopoles bīskapa un koncila vadītāja amatam koncils izvēlējās ievērojamu laicīgās sabiedrības locekli, kurš nepiederēja ne pie viena grupējuma un arī nebija kristīts. Pret Rietumiem vērstais noskaņojums pastiprinājās, un šķelšanās Antiohijā vērsās plašumā.

Aleksandrijas iejaukšanās Konstantinopoles un Antiohijas lietās tika skaidri paturēta prātā tad, kad koncils sastādīja savus kanonus. Otrais no pieņemtajiem kanoniem noteica, ka diecēzes (sagrupētas provinces) Austrumromas impērijā ir novadi, kas kalpo tikai Baznīcas nolūkiem, un aizliedza vienas diecēzes iejaukšanos citas diecēzes darīšanās. Trešais kanons skanēja šādi: "Konstantinopoles bīskapam tiek piešķirts goda pārākums pār Romas bīskapu, jo Konstantinopole ir jaunā Romā." Šīs nesen nodibinātās eparhijas paaugstināšana nopietni aizvainoja seno Aleksandrijas baznīcu, kas atradās vēl senākā un nozīmīgākā grieķu pasaules pilsētā. Tas izraisīja asas nesaskaņas starp abām pilsētām. Arī Roma jutās sarūgtināta, jo kanons noteica, ka politiskā ietekme nosaka stāvokli Baznīcā. Roma pamatoja savu pārākumu ar reliģiskiem argumentiem, norādot, ka pilsētu dibinājis apustulis Pēteris. Jaunais likums padarīja Romas nākotnes pozīciju diezgan neskaidru tā vietā, lai apstiprinātu tās nesatricināmo, vēsturiski un tradicionāli nosacīto pārākumu. Romas baznīca noraidīja šo likumu. Tāpēc arī Rietumos līdz pat 6. gs. neatzina koncilu (kuru apmeklēja tikai impērijas Austrumu daļas bīskapi) par ekumenisku. (Pats kanons tika pieņemts Laterāna koncilā 1215. gadā.) Ortodoksijas jauno vienošanos

Pēteris izdzird gaili dziedam un nožēlo savu rīcību. Vēlāk gailis kļuva par grēku nožēlošanas un kristības simbolu. Uz šī 4. gs. sarkofāga atainots baptistērijs *(pa kreisi)*, kā arī divas bazilikas *(centrā un pa labi)*.

attiecībā uz Trīsvienību uzspieda imperatora edikts gan Austrumos, gan Rietumos, kur Ambrozijs skubināja imperatorus likvidēt pēdējos ariānisma atbalstītāju centrus. Bet jautājumā par valdību un disciplīnu Austrumu un Rietumu ceļi šķīrās, joprojām valdīja nesaskaņas attiecībā uz Antiohiju. Tika atjaunota doktrinārā kārtība, taču šī procesa laikā pieauga nesaskaņas starp Austrumiem un Rietumiem, kā arī pašā Aleksandrijā Austrumos.

Atanasija ticības apliecība

Kapadokiešu Trīsvienības teoloģija palika par pamatu visiem turpmākajiem grieķu un bizantiešu apgalvojumiem, piemēram, Damaskas Jāņa darbā "Pareizticība" (8. gs.). Viņš pilnveidoja kapadokiešu mācību par Trīsvienībā savstarpēji sadzīvojošām trim personām.

Latīņu valodā sarakstīti skaidrojumi sasniedza savu kulmināciju Augustīna darbos, it īpaši viņa nozīmīgākajā darbā "Trīsvienība", kuru veido spraiga un nopietna diskusija no tradicionālā Rietumu skatpunkta par to, ka Dievs ir viena vienīga būtība. Izcils viņa ieguldījums bija smalki izstrādātas analoģijas: par to, kas mīl, un to, kuru mīl, un par mīlestību, kas viņus vieno; tas ir kā attēls, kas ataino gan attiecības Trīsvienības iekšienē, gan raksturo iekšējo cilvēku, kas atspoguļo Dieva tēlu prāta vai atmiņas, zināšanu vai sapratnes un gribasspēka vai mīlestības trīsvienībā. Mariuss Viktorins, kristietībai pievērsies neoplatonists, vēl pirms Augustīna darbiem jau bija prātojis līdzīgā veidā, atspēkojot ariānisma mācību.

Augustīns, tāpat kā Ambrozijs un Hieronims, mācīja, ka Gars iziet ne tikai no Tēva, bet arī no Dēla. (Grieķu teologi visbiežāk pauda uzskatu, ka Gars iziet no Tēva caur Dēlu.) Šī, tā sauktā Gara "dubultā iziešana" tika iestrādāta "Atanasija ticības apliecībā", kuru

NĪKAJAS TICĪBAS APLIECĪBA

Mēs ticam uz vienu, vienīgu, visspēcīgu Dievu, Tēvu, kas radījis debesi un zemi, visu, kas redzams un neredzams.

Mēs ticam uz vienu vienīgu Kungu Jēzu Kristu, Dieva vienīgo Dēlu, kas no Tēva dzimis pirms pasaules sākuma, Dievs no Dieva, Gaisma no Gaismas, patiess Dievs no patiesa Dieva, dzimis, ne radīts, ar Tēvu vienāds būtībā, caur ko viss ir radīts; kas mūsu, cilvēku un mūsu pestīšanas labad no debesīm nācis un miesa tapis caur Svēto Garu no Jaunavas Marijas un cilvēks tapis, kas par mums krustā sists zem Poncija Pilāta, cietis un aprakts, un trešajā dienā augšāmcēlies pēc Svētajiem Rakstiem, un ir uzņemts debesīs, un sēž pie Tēva labās rokas, un godībā atkal atnāks tiesāt dzīvos un mirušos; Viņa valstībai nebūs gala.

Mēs ticam uz Kungu Svēto garu, kas dzīvu dara, kas no Tēva un Dēla iziet, kas ar Tēvu un Dēlu vienlīdz pielūdzams un godājams, kas caur praviešiem runājis, – un uz vienu svētu vispārēju un apustulisku Baznīcu.

Mēs apliecinām vienu kristību grēku piedošanai un gaidām uz mirušo augšāmcelšanos un dzīvošanu nākamajā pasaulē. Āmen.

No *Alternatīvās dievkalpojumu grāmatas*

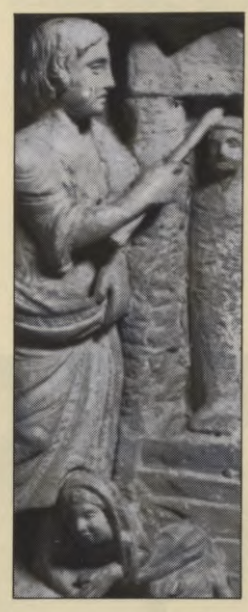

Jēzus izsauc Lācaru no kapa. Skulptūras autors izmantojis šo Bībeles notikumu, lai uzsvērtu kristiešu cerību uz dzīvi pēc nāves.

Pompejas pīlārs Aleksandrijā, kur 362. gadā notika Atanasija sinode

īstenībā sarakstīja latīņu valodā, iespējams, dienvidu Gallijā 5. gs. beigās. Šī ticības apliecība, Augustīna iedvesmota, vēršas pret "modālismu" (līdzīgs sabelliānismam), kuru atdzīvinājis priscilliānisms Gallijā un Spānijā 4. gs. un turpmākajos gadsimtos, kā arī pret gotu un vandaļu ariānismu, kas padarījuši Dēlu un Garu par otrās un trešās šķiras dievībām.

Gara "dubultā iziešana" atrada ceļu Nīkajas ticības apliecībā, kur tā tika papildināta ar vārdu *Filioque* (latīņu valodā "un Dēls") un kuras pirmais pierādījums nāca no Trešā Toledo koncila Spānijā (589. g.). Romas baznīca gadsimtiem ilgi atteicās pieņemt šo papildinājumu, bet vēlāk tas kļuva par galveno strīda jautājumu starp Latīņu un Grieķu baznīcu.

Vai godības Kungu sita krustā?

Attiecības starp dievišķo un cilvēka dabu iemiesotajā Kristū neapšaubāmi saistītas ar jautājumiem par Trīsvienību cīņā pret ariānismu. Tomēr tas palika nenozīmīgs jautājums līdz brīdim, kad Dēla dievišķība tika pārliecinoši apstiprināta. Kamēr Dēlu viņa dievišķībā uzskatīja par kaut ko zemāku par Tēvu, Kristus vienotība ar viņa cilvēcisko dabu nebija aktuāls jautājums.

Šo jautājumu apsprieda Atanasija sinodē Aleksandrijā 362. gadā, iespējams, Laodikejas (Sīrijā) bīskapa Apolinārija mācības sakarā. Nav īstas skaidrības par pieņemtajiem lēmumiem, izņemot to, ka tikusi panākta vienprātība, ka iemiesošanās nav bijis "Vārds, kas dzīvoja svētā vīrā, kā tas bija ar praviešiem", bet gan "pats Vārds kļuva cilvēks priekš mums pēc miesas no Marijas".

Atanasija izklāsts par panākto vienošanos ataino šī jautājuma tādu risinājumu, kuru vairāk atbalstīja Aleksandrijā. Apolinārija šīs pieejas pārdrošā interpretācija tika vispārēji nosodīta.

Origens uzskatīja Kristus racionālo dvēseli par ideālu satikšanās vietu ar Logosu tāpēc, ka abiem bija kopīga nevainojama dabiska radniecība. (Platonisma piekritēji uzskatīja, ka dvēsele ir būtiskākā cilvēka daļa, un, tāpat kā stoiķi, uzskatīja, ka Logoss, kas valda Visumu, un logoss atsevišķos cilvēkos ir vienas dabas.) Tas bija neliels solis, lai iedomātos Logosu nevis vienkārši aprijot dvēseli, bet to aizstājot.

Tāpēc Vārds bija vienīgais spēks Kristus dzīvē. Šādai izpratnes shēmai sekoja gan ariānisti, gan Atanasijs, lai gan viņu uzskati bija galēji atšķirīgi Vārda novērtējumā. Mēs nezinām, vai Atanasijs ticēja vai neticēja cilvēciskai esībai Jēzū Kristū (debates šajā jautājumā joprojām ir karstas), bet viņš nekādā ziņā tai nepiešķīra nekādu teoloģisku nozīmi. Viņa acīs Kristus vienmēr bijis Dieva Vārds, kas darbojas cilvēka miesā. Tas bija Vārds kā iemiesojums, kas bija noguris vai nezinošs vai cieta. No sākuma līdz galam iemiesošanās bija pestīšanas dievišķais darbs.

Aleksandrijas sinodes dalībnieku izmantotā alegorija Svēto Rakstu interpretācijā ļāva viņiem neuztraukties par Jēzus cilvēcisko pieredzi Evaņģēlija stāstos.

Tā rezultātā šī mācība par Kristu cieši pieķērās viņa personības vienotības idejai un reizēm bija vērojama tendence jaukt cilvēcisko ar dievišķo. Iemiesotā vienotība radīja reālu atribūtu savstarpēju maiņu starp abām būtībām. Godības Kungs tiešām piedzīvoja krustā sišanu.

Apolinārijs bija nelokāms teologs Nīkajas ticības apliecības tradīcijas ietvaros. Reaģējot uz Antiohijas mācību, viņš dedzīgi noliedza, ka Jēzum būtu cilvēciska dvēsele. Dvēsele ir iekšēji samaitāta un nevar būt atbildīga par Pestītāja motivāciju grēcīgu cilvēku labad. Nevainīgā ieņemšana iezīmēja robežšķirtni starp cilvēci un Kristu.

Cilvēce bija vide, bet ne pestīšanas instruments. Kristus bija "viena daba, kas sastāvēja no just nespējīgās dievišķības un justspējīgās miesas", "viena miesiska Dieva Vārda daba". Tieši vienībā Kristus miesa pieņēma dievišķu raksturu. Svētā Vakarēdiena laikā dievgaldnieks var būt pārliecināts, ka saņem Kristus dzīvību dodošo miesu.

Apolinārija mācība vispirms piesaistīja uzmanību 4. gs. 50. gados, bet tā neguva ievērību līdz pat 70. gadiem, kad to nosodīja visaugstākais ķēceru mednieks Epifānijs, Salamīnas bīskaps Kiprā. Apolinārija mācību nosodīja gan Austrumos, gan Rietumos. Izšķirošo triecienu tai deva Konstantinopoles koncilā 381. gadā. Ja Dievs Kristū nebūtu paņēmis visu mūsu cilvēciskumu, tad tas nebūtu pestīts. "Kas netiek uzņemts (caur Vārdu), netiek dziedināts" (Nazianzas Gregors). Apolinārija redzējuma ietvaros iemiesošanās šķita kā vienkārša Dieva parādīšanās un Kristus cilvēcīgums – nedabisks vai absurds.

Pēc Apolinārija nosodīšanas Aleksandrijas teologi vairāk nenoliedza, ka Kristum ir cilvēka dvēsele. Taču cilvēciskajam faktoram vai pieredzei iemiesošanās faktā bija mazsvarīga nozīme. Apolinārija darbi turpināja izplatīties, bieži vien maskēti ar tādu ortodoksālu vārdu kā Atanasijs.

Divas dabas?

Antiohijas teologu skola parasti skaidroja Svētos Rakstus tiešā vēsturiskā aspektā. Evaņģēlijos liela uzmanība tika pievērsta Kristus cilvēciskajam aspektam. Uzskatīja, ka Viņa piemēram un sasniegumiem piemīt pozitīva, pestījoša vērtība. Kristū cilvēciskā griba, kura citos cilvēkos bez aizspriedumiem pievēršas grēkam, izrādījās paklausīga un vainagojās ar uzvaru.

Antiohijas teologi tādējādi uzsvēra Kristus absolūto cilvēciskumu, uzskatot, ka, tāpat kā mācījis Aristotelis, cilvēka daba ir miesas un dvēseles vienotība. Šī vienotība nekādā veidā neietekmēja cilvēciskās dabas pilnīgumu un dabiskumu. Antiohijas viedokļa atbalstītāji baidījās, ka, ja gadījumā izslēgtu cilvēcisko dvēseli, tad Vārds tiktu pazemināts pēc ariānisma parauga, lai pielāgotu evaņģēliju liecību. Tad Kristus fizisko pieredzi, kā, piemēram, izaugšanu, badu un sāpes, varētu attiecināt tikai uz miesu, bet ne uz viņa garīgo un emocionālo dzīvi, kurai bija raksturīgas ciešanas, neziņa un uzbudinājums.

Pēc tam kad Vārds kļuvis miesa, abas būtības joprojām paliek atšķirīgas. Pēc Antiohijas mācības tās varētu viegli noturēt par divām atsevišķām būtnēm – Dievu un cilvēku Jēzu, Dieva Dēlu un Marijas dēlu –, kas ir savienotas, saistītas, pat drīzāk pretstatītas, bet ne personiski vienotas. Tas, šķiet, deva iespēju nodalīt "cilvēku, kurš uzņēma", no "Vārda, kurš tika uzņemts". Jēzus bija kā trauks, kuru piepildīja Vārds, un šajā ziņā viņš nelīdzinājās praviešiem un apustuļiem, izņemot to, ka viņš baudīja absolūtu žēlastības un varas pilnību.

Šis divējādais traktējums visu, ko Kristus darīja vai piedzīvoja, piedēvēja vai nu viņa dievišķajai, vai cilvēciskajai dabai. Nenoliedzami Jaunā Derība runāja par Dieva Dēlu, kas piedzīvoja ciešanas, vai cilvēku Jēzu, kurš darīja brīnumus, bet to uzskatīja par vienkāršu literāru metodi, kas bija pieņemama ierindas ticīgam cilvēkam, bet ne teologam.

Šiem jautājumiem pievērsās Eistācijs, Tarsas bīskaps Diodors (378–ap 390), bet galvenokārt Mopsuestijas bīskaps Teodors (392–428), tieši oponējot Apolinārijam. Diodors un Teodors kalpoja Antiohijā kā prezbiteri.

Nestorijs bija slavens sludinātājs Antiohijā, vēl pirms 428. gadā Teodosijs II viņu iecēla par Konstantinopoles bīskapu. Ir grūti

pierādīt, ka viņa mācība pārspēja viņa skolotāja Teodora mācību. Gluži tāpat kā viņa skolotājs, viņš šaubījās, vai ir pareizi raksturot Mariju kā *theotokos*, "Dieva dzemdētāju". Šādu raksturojumu lietoja Apolinārijs, bet tas bija labi iesakņojies arī kristīgajā lūgšanā, it īpaši – klosteru iemītnieku aprindās.

Nestorijs neapšaubāmi bija diezgan vaļsirdīgs savā kristoloģijas izklāstā. Iemiesoto Kristu viņš nedroši raksturoja kā "vienu *prosopon*" vai kā vienīgo vēsturisko figūru evaņģēlijos. Viņa paša vārdiem runājot, viņš "atšķīra abas būtības, bet apvienoja tās Dieva pielūgšanā".

Nestoriju nosodīja vairāk Baznīcas un garīdznieku nekā mācības izraisītu iemeslu dēļ. Imperators izvēlējās tieši viņu nemierīgajam Konstantinopoles bīskapa amatam; viņu drīz vien daudzi ienīda par uzbrukumiem ebrejiem un ķeceriem. Viņš ātri vien iemantoja nesamierināmu Aleksandrijas patriarha Kirila (412–444) naidīgumu. Kirils bija ievērojams ticības skaidrotājs un teologs, bet negodīgs un ass polemists. Kirils bija nobažījies par Nestorija mācību un "jaunās Nīkajas" vēsmām. Rietumu nelabvēlību pret Nestoriju vēl vairāk pastiprināja notikums, kad Nestorijs deva patvērumu dažiem pelāģiešu bēgļiem, kuri Rietumos bija izslēgti no Baznīcas. Viņa rīcībai,

NESTORIJS

H. Dermots Makdonalds

"Dievs nav divus vai trīs mēnešus vecs zīdainis."
NESTORIJS

Efesā par ķecerību nosodītais Nestorijs bija cēlies no Germanicijas, kas atradās netālu no Eifratas Sīrijā. Dzimis pēc 381. gada. Teodors no Mopsuestijas iepazīstināja viņu ar Antiohijas teoloģiju. Vēlāk Nestorijs uzticīgi sekoja viņa uzskatiem. 428. gadā Nestoriju iecēla par Konstantinopoles bīskapu un viņš bez liekas vilcināšanās uzsāka uzbrukumu ariāniešiem un novaciāņiem. Atbalstot savu kapelānu Anastasiju, Nestorijs atkāti paziņoja par saviem uzskatiem, līdz ar to Efesas koncilā (431. gadā) viņu nosodīja par ķecerību. (Anastasijs iebilda pret plaši izplatīto Marijas apzīmējumu "Dieva dzemdētāja".)

Nestorijs, aizstāvot Anastasiju un vairākkārt atsakoties lietot vārdu *theotokos*, atstāja iespaidu, ka, pēc viņa ieskata, Jēzu Kristu veido divas personas. Viņš nenoliedza Kristus dievišķību; taču, akcentējot viņa cilvēciskās dabas realitāti un vienlīdzību, viņš iedomājās, ka attiecības starp abām būtībām vairāk atgādina garīgu "savienošanos" vai gribu saplūšanu, nevis *abu būtību* "savienību". Lai gan viņš nekad nesadalija Kristu "divos dēlos" – Dieva Dēlā un Marijas dēlā –, viņš atteicās piedēvēt dievišķai dabai cilvēka Jēzus cilvēcisko rīcību un ciešanas. Viņš iebilda, ka apgalvojums par Mariju kā Dieva māti ir līdzvērtīgs paziņojumam, ka no sievietes var piedzimt dievišķa būtība vai arī ka Dievs ir trīs dienas vecs. Nestorijs nošķīra abas būtības Kristū ar apbrīnojamu reālismu, bet viņš nespēja tās abas reducēt uz vienreizēju un skaidri no evaņģēlijiem nenošķirtu vienotu Jēzu Kristu. Viņš pārliecinoši atspēkoja visas divpadsmit viņa galvenā oponenta Aleksandrijas Kirila sastādītās anatēmas. Vēlāk, atrodoties izsūtījumā, 431. gadā viņš uzrakstīja savu atvainošanās vēstuli, kura saglabājusies aramiešu dialektā ar nosaukumu "Hēraklīdu tirgus". Tajā Nestorijs mēģina attaisnot savu nostāju un atbildēt uz visiem Kirila kritiskajiem apgalvojumiem. Nestorijs mira Augšēģiptē 451. gadā.

iespējams, nebija nekāda sakara ar to, ka dažiem pelāgiešu teoloģiskajiem ieskatiem bija zināma līdzība ar Antiohijas teoloģiju. Bija arī neskaidrības attiecībā uz terminoloģiju: aleksandrieši lietoja vārdu *physis*, runājot par Kristus apvienoto "personu", bet antiohieši to attiecināja uz Jēzus divām būtībām.

Kirils savu uzbrukumu Nestorijam uzsāka 428. gada beigās. Viņa spēcīgos argumentus par labu Aleksandrijas kristoloģijai mazināja viņa paša neapzināta Apolinārija darbu izmantošana. Viņš izteica apvainojumus, ka Nestorijs ir adopcionists, un sacēla viņam neslavu Romā, kur pāvests Celestīns savukārt bija uztraucies par to, ka viņš savā laikā devis patvērumu pelāgiešiem. Celestīns deva rīkojumu Kirilam izpildīt romiešu sinodes spriedumu pret Nestoriju, un Kirils pieprasīja Nestorijam pieņemt divpadsmit "anatēmas", kas visniknākā veidā nosodīja Antiohijas mācību.

431. gadā Efesas koncilā, kuru sasauca Teodosijs II, kas līdz tam brīdim bija atbalstījis Nestoriju, Kirils panāca Nestorija atcelšanu no amata, jo viņa sīriešu atbalstītāji ieradās par vēlu. Viņi savukārt Antiohijas Jāņa vadībā nosodīja Kirilu un Efesas bīskapu Memnonu. Visbeidzot ieradās Romas pāvesta sūtņi un atzina Kirila rīcību par pareizu. Kirila vadītā sinode sapulcējās vēlreiz un izslēdza Sīrijas bīskapus no Baznīcas, un sniedza palīdzību saviem sabiedrotajiem. Kirils varēja rēķināties ar metropoļu bīskapu atbalstu. Piemēram, Efesas bīskaps nevarēja ciest Konstantinopoles augstās pilnvaras, kā arī Jeruzalemes bīskapu, kurš vēlējās panākt Antiohijas neatkarību. Viņa sarīkotā kampaņa apvienoja arī vienkāršos kristiešus, kas viegli varēja iedomāties Kristu kā Dievu cilvēka veidolā un pielūdza viņa grēku nesamaitāto miesu Svētā Vakarēdiena laikā. Efesā mūki veidoja kristiešu priekšējās rindas.

Efesas Dievmātes baznīcas baptistērijs. Tieši Efesā notika 431. un 449. gada koncili.

No Efesas līdz Halkēdonai

Pēc turpmākām intrigām Teodosijs II galu galā negribīgi samierinājās ar visiem Kirila pirmās asamblejas lēmumiem Efesā, kas kļuva par trešo ekumenisko koncilu. Nestoriju izsūtīja uz Antiohiju, un viņš mira Ēģiptē ap 450. gadu, atrodoties trimdā. Tikai daži no viņa atbalstītājiem piekrita viņa izslēgšanai no Baznīcas.

Imperatora spiediena rezultātā Kirils un sīrieši sāka labāk saprasties savā starpā, un 433. gadā viņi parakstīja Kirhas (uz ziemeļiem no Antiohijas) bīskapa Teodorēta sastādīto Savienības formulu. Pēc satura šī vienošanās lielā mērā bija veidota antiohiešu garā; tā ietvēra raksturojumu *theotokos* (Dieva dzemdētāja) un pierādīja, ka 431. gadā Efesā, laikā, kad tapa šīs vienošanās pirmais uzmetums, panākta kaut neliela savstarpējā izpratne. Abas puses vienojās atteikties no savstarpējām prasībām: sīrieši – no prasības uzņemt Nestoriju atpakaļ Baznīcā, bet Kirils – no prasības atzīt viņa divpadsmit anatēmas. Abu spārnu galējie ekstrēmisti izrādīja neapmierinātību, bet vienošanās palika spēkā, kamēr Kirils un Antiohijas Jānis bija dzīvi.

5. gs. 40. gadu sākumā vadību pārņēma jauna paaudze. Jānis nomira ap 441. vai 442. gadu. 440. gadā Leons I kļuva par Romas bīskapu. 444. gadā Kirila vietā nāca cietsirdīgais Dioskors. 446. gadā Flaviāns kļuva par Konstantinopoles patriarhu. No agrākajiem teoloģisko strīdu galvenajiem pārstāvjiem tikai Teodorets bija palicis starp dzīvajiem.

Drīz vien strīdi atkal sita augstu vilni, šoreiz saistībā ar kāda Konstantinopoles padzīvojuša klostera priekšnieka Eitiha vārdu. Viņš vistiešākā provocējošā veidā uzbruka mācībai par "divām būtībām pēc savienības". Izmantojot gandrīz tikai monofizītu terminus par "vienu būtību", viņš uzskatīja, ka Kristus cilvēka dabu absorbē viņa dievišķība, gluži tāpat kā jūra uzņem sevī vīna lāsi. Lai gan viņu kritizēja Teodorēts un viņš tika nosodīts Flaviāna valdīšanas laikā 448. gadā, viņš tomēr baudīja zināmu ietekmi galmā un viņu atbalstīja svārstīgais Dioskors. Savstarpējiem uzbrukumiem, intrigām un nekārtībām izvēršoties,

ALEKSANDRIJAS KIRILS

H. Dermots Makdonalds

Lai gan Kirils bija ievērojama personība un kļuva par izcilu Aleksandrijas teologu, tomēr maz zināms par viņa dzīves agrīno posmu. Viņa brāļadēls Aleksandrijas patriarhs Teofils uzņēma viņu garīdzniecības aprindās, 403. gadā viņš pavadīja Teofilu uz Konstantinopoli.

Romiešu teātris Aleksandrijā, pilsētā ar ievērības cienīgām tradīcijām teoloģijā

Neskatoties uz zināmu opozīciju, 412. gadā viņš stājās Teofila vietā un kļuva par Aleksandrijas patriarhu. Viņa galvenās rūpes bija cīņa ar nestorianismu. Rīkojoties Romas Celestīna vārdā, 430. gadā Kirils sasauca Aleksandrijas koncilu, kurš pieprasīja, lai Nestorijs atteiktos no saviem uzskatiem. Kirila 12 pret Nestoriju vērstās anatēmas atspēkoja 12 Nestorija pretargumenti. Kirils vadīja arī 431. gada Efesas koncilu, kurš atstādināja Nestoriju no amata.

Kirils savu teologa talantu veltīja Kristus personības kā dzīvas vienotības saglabāšanai pretstatā Nestorija duālismam. Lai gan viņš atzina Kristus cilvēciskās dabas pilnīgumu, viņš tomēr uzskatīja, ka cilvēka daba, kuru bija pieņēmis Vārds, īstenībā nav "personiska". Tomēr galu galā viņa piedāvātajā definīcijā abas dabas faktiski saplūst, uzsūkdamas viena otru. Viņš lietoja frāzi "viena daba", un tāpēc viņam pārmeta apolinārisma atdzīvināšanu un eitihiānisma iedibināšanu, kura rezultātā savukārt radās monofizītisms.

Attiecībā uz Nestoriju, ķeceriem, ebrejiem un pagāniem Kirils sevi apliecināja kā nežēlīgu oponentu. Konflikts ar Nestoriju daļēji bija nesaskaņas starp divām konkurējošām eparhijām – Aleksandriju un Konstantinopoli. Kirils mira 444. gadā.

Teodosijs II 449. gadā sasauca vēl vienu koncilu Efesā. Leons izsūtīja doktrīnas oficiālu izklāstu, lai bīskapi varētu ar to iepazīties un to apstiprināt. Tas bija pirmais lielākais Rietumu ieguldījums – ne pārāk oriģināls, bet lietderīgs vispārējs apgalvojums. Tas noraidīja Eitihu un izteica atbalstu "divām būtībām pēc savienības", tomēr tas ietvēra arī dažus Aleksandrijas nostājas aspektus. (Tertulliāns jau krietni agrāk nodrošināja latiņu kristoloģiju ar nepieciešamajām struktūrām un valodu – divas *substantiae* vienā personā, kuras zināmā mērā jau paredzēja šo Austrumu diskusiju gala iznākumu.)

Dioskors koncilā spēlēja galveno lomu. Leona *"Tome"* (viņa sastādītais doktrīnas oficiālais izklāsts) saņēma atteikumu un netika uzklausīts, Flaviānu atstādināja no amata un Eitihu attaisnoja. Savienības formulu un tās divdabīgo doktrīnu aizliedza un tās atbalstītājus, Teodorētu ieskaitot, izslēdza no Baznīcas. Leons nosauca sinodi par "laupītāju bandu". Tas bija bezkaunīgs Dioskora uzbrukums Konstantinopolei.

Situācija neuzlabojās, līdz nākamajā gadā, krītot no zirga, gāja bojā Teodosijs II. Tronī kāpa viņa māsa Pulhērija un valdīja kopā ar savu jauno vīru Marciānu. Pulhērijai jau agrāk simpatizēja Leona un Flaviāna nostāja, un 451. gada beigās tika sasaukts lielais Halkēdonas (pāri Bosforam pretī Konstantinopolei) koncils.

Tajā piedalījās vairāk nekā 400 Grieķijas bīskapu, kā arī legāti jeb Romas pāvesta sūtņi (pārstāvji). Pašas Pulhērijas pilnvarotie kontrolēja koncila norises gaitu. "Laupītāju sinodes" lēmumus atsauca un Dioskoru atcēla no amata. Teodorets beidzot atteicās atzīt Nestoriju. Koncils pieņēma apkopojošu definīciju, kura ietvēra 325. un 381. gada ticības apliecības, divas Kirila vēstules, kas atspēkoja Nestorija viedokli, Leona *"Tome"*, kā arī, neskatoties uz nelielu pretestību, jaunu ticības formulējumu, kuru galvenokārt sastādīja no Kirila un Leona darbiem un 433. gada formulas:

"Mēs visi vienā balsī atzīstam, ka mūsu Kungs ir Jēzus Kristus, viens un tas pats Dēls, vienlaicīgi pilnīgs dievišķīgumā un pilnīgs cilvēciskumā, patiess Dievs un patiess cilvēks, kas sastāv no saprātīgas dvēseles un miesas; vienāds būtībā ar Tēvu, kas attiecas uz viņa dievišķīgumu, vienāds būtībā ar mums, kas attiecas uz viņa cilvēka dabu, līdzīgs mums visās lietās, izņemot grēku; dzimis no Tēva pirms mūžības, kas attiecas uz viņa dievišķību, tāpat pavisam nesen, mums un mūsu pestīšanai, piedzimis no Jaunavas Marijas, Dieva dzemdētājas *(theotokos)* attiecībā uz viņa cilvēka dabu; viens un tas pats Kristus, Dēls, Kungs, Vienpiedzimušais,

Roma 4. gadsimtā pastiprināja savas tiesības vadīt kristīgo pasauli.

lai tiktu atzīts divās dabās, bez apjukuma, bez pārmaiņām, bez dalīšanas vai atšķiršanas; abu būtību atšķirība nekādā veidā netiek atcelta savienības dēļ, bet drīzāk gan katras būtības raksturīgākās īpašības tiek saglabātas un saplūst kopā, lai izveidotu vienu personu *(proposan)* un vienu esamību (hipostāzi) un nevis tā, it kā Kristus būtu šķirts vai sadalīts divās personās (..)"

Šis nozīmīgais paziņojums neapšaubāmi atspoguļo faktu, ka Antiohijas viedoklim bija daudz lielāka ietekme.

Roma bija nobažījusies par dažiem šī koncila kanoniem, kuri ietvēra dažus svarīgus noteikumus attiecībā uz mūku dzīvi un klosteriem. 9. un 17. kanons atļāva Austrumu provincēm iesniegt apelācijas un adresēt tās Konstantinopolei, nevis galvenajiem eparhiju bīskapiem. 28. kanons vēlreiz apstiprināja 381. gada 3. kanonu, skaidri norādot, ka iepriekšējais koncils piešķīris Romai augstākās pilnvaras, jo tā bija imperatora pilsēta. Romas pāvesta sūtņi veltīgi aicināja turēties pie Nikajas kanoniem, kas attiecās uz laiku, kad Konstantinopole pat vēl nepastāvēja. Leons pat uz vairākiem gadiem novilcināja šī koncila doktrinārā paziņojuma atzīšanu.

Jauna šķelšanās

Halkēdonas dekrēti kļuva par impērijas likumiem, un toreiz tā bija normāla parādība. Taču tie aizvainoja Austrumu baznīcas, kuras loloja Kirila aizstāvētā Kristus vienas būtības tēlu. Disidenti, kas sludināja, ka Kristum ir tikai dievišķa daba, turpmāk kļuva

LEONS LIELAIS

Maikls A. Smits

Leons Lielais piedzima Toskānā (Itālijā) un, uzkāpis pa Romas baznīcas birokrātijas kāpnēm, 440. gadā kļuva par Romas bīskapu. Viņš pastiprināja Romas baznīcas pārākumu Rietumos un bija pirmais Romas bīskaps, kas plaši izmantoja tekstu "Tu esi Pēteris" (Mt 16:19, latviešu Bībelē tas ir 18. pants; *tulk. piezīme*), it kā runājot par pašu pāvestu. Viņš saņēma juridisko atbalstu savam Romas bīskapa statusam arī no imperatora Valentiniāna III, lai gan tajā laikā Rietumu imperatora edikti visbiežāk netika izpildīti. Leons bija viens no pirmajiem izcilākajiem Baznīcas administratoriem. Viņa vadības stilu spēcīgi ietekmēja romiešu likumdošana. Viņš bija arī ievērojams sludinātājs.

Leons ieņēma vadošo lomu 5. gadsimta diskusijās par Kristus būtību. Viņš enerģiski cīnījās pret idejām, kas uzsvēra Kristus dievišķīgumu uz viņa cilvēka dabas rēķina. Leona oficiālais paziņojums par Kristus personību darbā *"Tome"* palika bez ievērības "Laupītāju sinodē" Efesā (449. g.), bet divus gadus vēlāk Halkēdonas koncilā (451. g.) tas kļuva par vienu no galvenajiem avotiem, sastādot Halkēdonas Kristus personības definīciju. Saskaņā ar valdošo pārliecību Leons paziņoja, ka Kristum piemīt gan pilnīga cilvēka, gan dievišķa daba un tomēr viņš nav sašķelta personība.

Leons vairoja gan savu personisko, gan Romas bīskapa amata prestižu, pārliecinot huņņu vadoni Atilu doties prom no Romas (452. g.). Vēlāk viņam izdevās mazināt pilsētai nodarītos postījumus, kad to sagrāba vandaļu vadonis Geizerihs (455. g.). Romas bīskaps bija sācis rīkoties kā laicīgs valdnieks.

pazīstami kā monofizīti. Vairumā gadījumu viņus nevarēja saukt par ķeceriem, vismaz ne vairāk kā pašu Kirilu.

Ēģiptē drīz vien dominēja pret Halkēdonu vērsts noskaņojums. Neapmierinātību pauda koptu valodā runājošie mūki. Grieķiski runājošo Halkēdonas atbalstītāju mazākumu iedēvēja par "imperatora vīriem". Sīrijā, kur sīriešu valoda spēlēja līdzīgu lomu, monofizītiem bija jācīnās par savu uzskatu ietekmi, tomēr viņi neapšaubāmi bija pārāki par Halkēdonas atbalstītājiem.

Zēnona valdīšanas laikā šķelšanās sāka apdraudēt pašu imperatora

Koptu baznīca veidoja savas īpatnējas mākslas un Dieva pielūgšanas tradīcijas. Šī ikona no koptu klostera ataino Kristu un Sv. Menasu. Starp viņu oreoliem iezīmēta *Chi-Rho* zīme.

troni. Viņš bija spiests izdot *"Henotican"* – miera formulu, kurā nosodīja Nestoriju un Eitihu, ieviesa Kirila anatēmas kā papildinājumu 325. un 381. gada ticības apliecībām un nolādēja ikvienu, kas bija pret doktrīnu, "vienalga, vai to sludina Halkēdonā vai kādā citā vietā".

No 484. līdz 518. gadam, Zēnona un Anastasija valdīšanas laikā, *"Henotican"* bija oficiālā pareizticība. Pāvests izslēdza Zēnonu un Konstantinopoles patriarhu Akakiju no Baznīcas, un tas radīja "Akakija šķelšanos" starp grieķu un latīņu Baznīcu, kas bija nopietnākā un ilgākā oficiālā attiecību pārtraukšana.

Impērijas rīcība, pieņemot šo kompromisa monofizītisma mācību, mudināja persiešu Baznīcu pieņemt nestoriānismu, tādējādi paplašinot plaisu starp savu un imperatora Baznīcu, un parādīties labvēlīgākā gaismā persiešu valdnieka acīs. Pēc Nestorija nosodīšanas 431. gadā nestoriānisma galvenais spēks koncentrējās Edesā, Eifratas austrumu krastā. Monofizītu reakcija pēc Halkēdonas koncila mudināja nestoriānisma piekritējus doties pāri robežai uz Persiju un padarīt Nisibisu par savu centru. 486. gadā Persiešu baznīca kļuva oficiāli nestoriāniska. Diodora un Teodora darbi saglabājās gan persiešu, gan sīriešu valodā.

Pēc tam kad interese par *"Henotican"* zuda, turpinājās centieni panākt kompromisu ar monofizītisma piekritējiem, īpaši Justiniāna valdīšanas laikā (527–565). Viņš izvirzīja sev mērķi panākt Austrumu un Rietumu politisku un reliģisku atkalapvienošanos. 543. un 544. gada mijā viņš nosodīja "Trīs nodaļas", kuras ietvēra, pirmkārt, Teodora no Mopsuestijas darbus, otrkārt, atsevišķus Teodorēta darbus un, treškārt, Edesas bīskapa Ibasa (435–457) darbus. Viņi bija trīs par nestoriānisma piekritējiem uzskatīti garīdznieki, kas Halkēdonā netika nosodīti. Pāvests Vigilijs vilcinājās ilgstoša spiediena rezultātā, bet beidzot deva savu piekrišanu "Trīs nodaļu" nosodīšanai piektajā ekumeniskajā koncilā Konstantinopolē 553. gadā. Rietumu baznīcu nostāja šajā jautājumā nebija vienota. Tas pats koncils nosodīja Origenu kā ķeceri un izteica atbalstu Halkēdonas doktrīnas pilnveidošanai, kuru izstrādāja Bizantijas Leontijs.

Imperatori monofizītus gan vajāja, gan godāja, un tas veicināja atsevišķu Baznīcas organizāciju izveidošanos. Antiohijas patriarhs Sevērs (512–538) deva monofizītu teoloģijai tās galīgo, no Kirila mācības atvasināto formu, un 6. gs. vidū Jēkabs Baradejs dedzīgi veidoja monofizītu bīskapijas visā impērijas austrumu teritorijā. Un tā sīriešu jakobīti un Ēģiptes un Etiopijas kopti, kas vienmēr darbojās ciešā atkarībā no Aleksandrijas, apvienojās autonomās Monofizītu baznīcās. Tajā pašā laikā arī Armēnija kļuva monofizītisma atbalstītāja, lai tādējādi iegūtu savu neatkarību no impērijas un Konstantinopoles. Gruzija pieņēma halkēdonismu daļēji tāpēc, lai saņemtu impērijas atbalstu cīņai pret Armēnijas virskundzību.

7. gs. persiešu un vēlāk arābu iebrukumi padarīja izlīgumu ar monofizītiem vēl nepieciešamāku. Divi turpmākie mēģinājumi panākt doktrīnas harmoniju beidzās neveiksmīgi. 6. vispārējā koncilā Konstantinopolē (680–681) nosodīja uzskatus, ka Kristum piemīt viens aktivitātes vai "enerģijas" princips (monergisms) un vienota griba (monotelētisms). Koncils izdeva dekrētu, ka Kristū pastāv "divas dabiskas gribas un darbības veidi bez dalīšanās, izmaiņām, atdalīšanas vai apjukuma (..) viņa cilvēka griba bez jebkādas pretestības vai nevēlēšanās, bet gan pilnīgā pakļautībā seko viņa dievišķajai un visvarenai gribai".

Doktrinārā konflikta risināšana atkal bija izšķirošs faktors, kas veicināja Baznīcas šķelšanos, kura savukārt Austrumu teritorijā pie Vidusjūras vājināja impērijas aizsardzības spējas pret musulmaņu iebrucējiem.

ROMAS IMPĒRIJAS KRIŠANA

Ričards A. Tods

Kopš Augustīna laikiem daudzi domātāji mēģinājuši skaidrot Romas impērijas krišanas iemeslus, ar to domājot Romas impērijas beigas Rietumos. Austrumu impērija ar balstu Konstantinopolē jeb "Austrumu Romā" saglabājās vēl tūkstoš gadu. Lai gan Rietumromas impērijas krišanas iemesli joprojām ir diskutējams jautājums, tās krišanas tiešais iemesls bija 5. gs. ģermāņu cilšu iebrukumi.

Alarihs izlaupa Romu

Ģermāņu ciltis apdraudēja Romas impērijas robežas jau vairākus gadsimtus. Taču ciltis, kuras beidzot iznīcināja Rietumromas impēriju, bija romiešiem līdz šim nepazīstamas – goti, vandaļi, burgundi, langobardi un citas. Visnozīmīgākā cilts bija goti, kuri ap 3. gs. vidu iesāka uzbrukumu impērijai. Vestgoti, gotu cilšu rietumu atzars, iebruka Romas impērijas Dakijas provincē un 271. gadā piespieda imperatoru Aureliānu to atstāt.

Dakijas provinces iekarošanas laikā ar iebrukumos impērijas teritorijā sagūstīto romiešu gūstekņu palīdzību vestgoti iepazina kristietību. Ap Konstantīna valdīšanas laika beigām kāds bīskaps, ariānisma piekritējs, iesvētīja kāda romiešu gūstekņa – kristieša pēcteci Vulfilu par turienes kristiešu kopienas galvu. Tādējādi vestgoti kļuva par kristiešiem ariānistiem un galu galā izplatīja savu īpašo kristietības paveidu pārējo pie impērijas robežām dzīvojošo ģermāņu cilšu vidū. Vulfilas nozīmīgākais sasniegums bija Bībeles tulkojums gotu valodā. Lai veiktu šo uzdevumu, viņš izgudroja gotu alfabētu.

Pēc atgūšanās no zināma haosa 3. gs., impērijas iedzīvotāji gandrīz veselu gadsimtu izbaudīja relatīvu drošību. Adrianopoles kauja 378. gadā bija pirmais galējās katastrofas signāls. Vestgoti impērijas ietvaros bija guvuši patvērumu no huņņiem, bet, tā kā romieši pret viņiem izturējās slikti, viņi sacēlās un pie Adrianopoles sakāva imperatoru Valentu un viņa armiju. Rietumromas imperators Graciāns sūtīja Teodosiju uz Austrumiem situācijas nokārtošanai, un Teodosijam izdevās pakļaut vestgotus; viņiem atļāva palikt impērijas teritorijā sava valdnieka vadībā un piešķīra regulāras valsts subsīdijas ar noteikumu, ja viņi turpina būt Romas sabiedrotie.

395. gadā impēriju sadalīja starp diviem Teodosija nepilngadīgajiem dēliem Arkādiju un Honoriju. Jaunais vestgotu karalis Alarihs sāka pētīt starp Austrumiem un Rietumiem izveidojušās nesaskaņas. Saņēmis acīmredzamu atbalstu no Konstantinopoles, 401. gadā viņš iebruka Itālijā. 410. gada 24. augusta naktī Alarihs negaidīti pārvarēja Romas mūrus un trīs dienas pilsētā laupīja. Šis notikums neradīja necik nopietnus zaudējumus impērijai, turklāt drīz vien Alarihs devās prom no pilsētas, taču psiholoģiskais trieciens bija milzīgs. Pirmo reizi 800 gadu laikā Romu iekaroja svešzemju ienaidnieks. Kādā attālā klosterī Betlēmē Hieronims raudāja: "Pilsēta, kura bija iekarojusi visu pasauli, nu pati ir ieņemta!"

"Pilsēta, kura bija iekarojusi visu pasauli, nu pati ir ieņemta!"
HIERONIMS

Dieva sods?

Daudzi pagāni apgalvoja, ka traģēdija varējusi notikt tā iemesla dēļ, ka romieši nesen bija atteikušies no saviem senču dieviem. Izcilais Ziemeļāfrikas bīskaps un teologs Augustīns no Hiponas atspēkoja šos apvainojumus savā grāmatā "Dieva pilsēta".

Augustīns rakstīja, ka Romas impērijā cieši savijušās kopā esot divas pilsētas: Dieva pilsēta, īsto kristiešu kopiena, kas dzīvo saskaņā ar Dieva likumiem, un Cilvēka pilsēta, pagānu sabiedrība, kas dzīvo saskaņā ar savām vēlmēm un dzenas pēc materiāliem labumiem. Šāda sabiedrība varēja nonākt tikai pie tāda šausmīga gala. Bet kristiešiem, Dieva pilsētas pilsoņiem, neskatoties uz viņu ciešanām, Romas izlaupīšana neesot nekāda katastrofa. Mantas zaudējums kristiešiem nevarot atņemt neko, jo viņu sirdis ir vērstas uz debesu valstības lietām. Ciešanas un zaudējuma izjūta esot daļa no kristiešu mācības. Pati Dieva pilsēta esot mūžīga, tomēr abas pilsētas pastāvēšot viena otrai līdzās nešķiramas līdz pat pasaules galam.

Augustīns augstu novērtēja Romas sasniegumus. Roma nodrošināja taisnīgu valdību, kas nepieciešama sakārtotai sabiedrībai un ļaunuma savaldīšanai. Dievs devis Romai šīs pilnvaras, un kristiešu pienākums ir pakļauties šādai valdībai, ja vien tā neliek darīt ļaunu.

Romas impērijas gals Rietumos

Romas izlaupīšana impērijai kopumā nebija pārāk nopietns trieciens, jo pēc Alariha nāves vestgoti atgriezās Gallijā un jau agrāk Roma bija beigusi pastāvēt kā Rietumu impērijas administratīvais centrs. Imperators un viņa galms bija drošībā aiz neizbrienamiem muklājiem piekrastes pilsētā Ravennā.

VULFILAS GOTU BĪBELE

"Vulfila daudzējādā ziņā rūpējās par gotiem. Piemēram, viņš ieviesa viņu valodā rakstību un pārtulkoja visas Bībeles grāmatas viņu ikdienā lietotajā valodā, izņemot Ķēniņu grāmatas. Tās viņš netulkoja, jo tur bija lasāmi vienkārši karagājienu apraksti un gotu ciltis bija īpaši aizrāvušās ar karošanu. Gotiem vairāk vajadzēja ko tādu, kas iegrožotu viņu kareivīgo dabu, nevis tādu, kas mudinātu viņus doties jaunos karagājienos."

FILOSTORGIJS, Baznīcas vēsture, ii. 5

Šī brīnišķīgā 6. gs. Vulfilas tulkojuma kopija ir *"Codex Argenteus"* jeb Sudraba Bībele, kas pieder Upsalas Universitātes bibliotēkai. To rakstīja ar zeltu un sudrabu uz violeti krāsota pergamenta.

Drošā patvērumā Ravennā imperatora galms turpināja dzīvot greznībā un krāšņumā. Šo mauzoleju uzcēla 5. gs., lai tajā guldītu imperatores Gallas Placidijas mirstīgās atliekas.

Mauzoleja interjers ir ļoti krāšņs. Virs durvīm redzama mozaīka "Labais gans".

Bezcerīgā stāvoklī bija Gallija, jo tā cieta no jaunu barbaru cilšu uzbrukumiem – šoreiz tie bija vandaļi, alani, alemaņi, franki un burgundi, Britāniju tajā laikā iekaroja anglosakši no Eiropas ziemeļiem. Leģendārais Artūrs, pavisam droši ne karaliskās izcelsmes varonis no Apaļā Galda bruņiniekiem, varēja būt pēdējais veiksmīgais kristīgās Britānijas militārais vadītājs pret pagānu iekarotājiem (490–510).

Hunnis Atila, iespējams, ir visslavenākais no barbaru karaļiem, tomēr huņņi neatstāja tik tālejošu iespaidu kā vestgoti, vandaļi un citas barbaru ciltis. 452. gadā Atila iekaroja Itāliju, bet viņu pierunāja atkāpties – tradicionāli uzskata, ka šo uzdevumu veica romiešu delegācija pāvesta Leona I vadībā.

Atila mira nākamajā gadā, viņa armija pajuka, un huņņi izklīda un saplūda ar vietējiem iedzīvotājiem.

Pa to laiku vēl viena ģermāņu tauta – vandaļi Geizeriha vadībā 429. gadā bija šķērsojuši jūru no Spānijas uz Ziemeļāfriku un līdz 435. gadam jau kontrolēja visu piekrastes teritoriju. Viņi apguva jūru un 455. gadā uzdrošinājās uzbrukt pašai Romai. Romieši tam nebija gatavi, un viņiem nebija arī sava karavadoņa. Stāsta, ka Leons atkal paglāba Romu, vedot sarunas ar Geizerihu un izlūdzoties viņam pievaldīt savus karotājus četrpadsmit dienu ilgajā Romas izlaupīšanā.

Traģēdijas pēdējo cēlienu var pārstāstīt pāris vārdos. Nākamās divas desmitgades pagāja, karojot pret vandaļiem un šķetinot sarežģītas intrigas, kuru laikā tronī sēdināja imperatorus marionetes un tās gāza no troņa pēc barbaru ģenerāļu vēlēšanās. Galu galā Itālijā sacēlās barbaru veidotā romiešu armija – īsto romiešu armija tajā laikā jau bija pilnīgi izjukusi, – un ievēlēja par savu karali kādu imperatora gvardes barbaru oficieri Odoakru. 476. gadā Odoakrs gāza no troņa pēdējo Rietumromas imperatoru – Romulu Augustulu un nosūtīja viņa imperatora regālijas Austrumu imperatoram Zēnonam, tādējādi apstiprinot savu uzticību valdībai Konstantinopolē un vēloties tikt atzīts par valdnieku Rietumos.

5. gs. vidū franku iebrucēji kontrolēja Gallijas lielāko – centrālo un ziemeļu daļu. Šī bruņucepure kādreiz piederējusi kādam franku karotājam.

Baznīca un nabagie

Kāds Marseļas prezbiteris Salviāns raksturo dzīvi romiešu Gallijā 5. gs. vidū. Savā grāmatā "Dieva valdība" viņš mēģina atbildēt uz jautājumu, kas nodarbināja jau Augustīnu, – kāpēc Dievs vēlas sūtīt ciešanas kristīgai tautai. Viņš parāda, ka kristīgās Gallijas šausmīgā pieredze patiešām atspoguļo Dieva taisnīgu tiesu; tas ir viņa taisnīgs sods ļaunuma pārņemtajai tautai, īpaši – bagātajiem aristokrātiem un mantkārīgajiem valsts

ierēdņiem, kuri bez žēlastības apspieda nabadzīgos. Šī līdzjūtība pret vienkāršajiem ļaudīm atšķir Salviānu no vairuma senās pasaules rakstnieku. Zemes īpašnieki, gubernatori, pilsētas ierēdņi un nodokļu iekasētāji, saka Salviāns, visi sazvērējušies aplaupīt nabagos, kuri ir vismaksātnespējīgākie. Nav nekāds brīnums, ka nabagie izvēlas dzīvi starp barbariem vai klosteros.

Salviāna aprakstītā aina neapšaubāmi ir nedaudz pārspīlēta, jo 5. gs. vidū bija arī daudz pārtikušu zemnieku, žēlsirdīgu muižas īpašnieku un godīgu valsts ierēdņu. Tomēr, neskatoties uz to, zemnieku dzīve parasti bija grūta un dažreiz pat bezcerīga; viņiem bija vismazāk naudas izšķirošos brīžos, īpaši – bada laikos. Nodokļus no nabadzīgajiem ievāca pat tad, ja viņi mira no bada, turpretī bagātajiem zemes īpašniekiem nereti izdevās izkārtot sev nodokļu atlaides.

Nereti Baznīca kļuva par daļu no spaidu sistēmas, piemēram, ja tai piederošās zemes pārvaldīja cietsirdīgi vai negodīgi pārvaldnieki. Šādi gadījumi notika Romas baznīcas īpašumos Sicīlijā pāvesta Gregora Lielā valdīšanas laikā, bet taisnīgums ātri tika atjaunots, tiklīdz šāda ziņa nonāca Gregora uzmanības lokā.

Kopumā ņemot, Baznīca vienmēr nostājās nabago un apspiesto pusē. Ambrozijs protestēja pret pagaidu iedzīvotāju izraidīšanu no Romas pilsētas bada laikā; tika savākta nauda un nopirkti graudi, ko izdalīt šiem cilvēkiem. Līdzīgas lietas notika Edesā pēc Efrema Sīrieša lūguma. Šajā gadījumā ne tikai dalīja maizi, bet arī izveidoja brīvdabas slimnīcu ar 300 gultām. Dažreiz Baznīcas pārstāvji piedalījās palīdzības organizēšanā; bīskapi parasti bija apzinīgi sava ganāmpulka gani. Dziļu iespaidu uz pagānu imperatoru Jūliānu atstāja tieši Baznīcas rūpes par draudzes nabagiem un par Baznīcai nepiederošiem cilvēkiem.

Kristieši un morāle

Baznīcas panākumi cīņā ar citām tālaika sociālā ļaunuma izpausmēm ir vairāk diskutējami. Baznīcai izdevās izbeigt gladiatoru cīņas, bet, par spīti kristiešu nosodījumam un dažreiz pat imperatora aizliegumam, turpinājās kaujas ratu sacīkstes, savvaļas dzīvnieku medības un neķītras teātra izrādes. Vairums kristiešu neievēroja Baznīcas noteiktos stingros dzimumattiecību standartus (sk. rakstu par *Kristiešu askētiem*), izņemot tos neskaitāmos kristiešus, kas meklēja patvērumu klosteros vai pamestās eremītu mītnēs, vai arī tos nedaudzos cilvēkus, kā, piemēram, Hieronima un Ambrozija draudzenes, kas varēja atļauties dzīvot kā jaunavas privāti savās mājās.

Daudzi uzskatīja, ka ir neiespējami dzīvot kristieša cienīgu dzīvi laicīgā pasaulē. Kristīgam miertiesnesim, piemēram, vajadzēja piespriest spīdzināšanu vai nāvessoda izpildi. Tādējādi kristiešiem savu dvēseļu pestīšanas dēļ bieži vien ieteica atteikties no darba valsts iestādēs. Iespējams, šī Baznīcas attieksme veicināja ētikas līmeņa kritumu impērijā tās beigu posmā,

Lai gan nabadzība bija plaši izplatīta, dažiem kristiešiem piederēja ļoti vērtīgi priekšmeti. Šo ziloņkaula šķirstu rotā ainas no Bībeles.

tā kā šos posteņus bieži vien ieņēma cilvēki ar zemākiem ideāliem.

Pārsteidzoši, ka cietsirdīga izturēšanās pret zemākajiem sabiedrības slāņiem impērijas beigu posmā neizraisīja vairāk nemieru kā, piemēram, Bagaudas vadībā Galijā. Vairumam zemnieku šķita vienalga, *kas* valda pār viņiem. Ziemeļāfrikas cirkumcellioni, militāri noskaņots donātistu grupējums, ir īpaša parādība, jo viņus nomāca gan reliģiskas, gan sociālas pārestīb as.

Cirkumcellioni bija zemnieki, kas dzīvoja savu mocekļu svētnīcu tuvumā, kurās viņi glabāja pārtikas krājumus. Viņi devās sirojumos pa katoļu zemes īpašnieku lauku villām, tādējādi izsakot gan savu ekonomisko, gan reliģisko protestu.

"Liela daļa sabiedrības bagātības tika ziedota īpašiem labdarības nolūkiem; un tā kareivjiem paredzētais atalgojums tika dāsni šķiests trūcīgo masām, kuru vienīgais nopelns bija atturība un šķīstība."
EDVARDS GIBONS, Romas impērijas gals

Kāpēc krita Roma

Kopš Edvards Gibons nonāca pie secinājuma, ka viņš savā Romas impērijas krišanas izvērtējumā bija saskatījis "barbarisma un reliģijas triumfu", sākusies pastiprināta interese noskaidrot, kāpēc impērija krita. Tiešais iemesls, protams, bija barbaru uzbrukumi Rietumu impērijai 5. gadsimtā. To rezultātā rietumu provincēs romiešu valdību nomainīja ģermāņu cilšu karaļi. Bet pārsteidzoši ir tas, ka barbaru uzbrukumi, kas bija mocījuši un vārdzinājuši impēriju vēl pirms kristietības laikiem, pēkšņi izrādījās liktenīgi tieši 5. gadsimtā.

Tiek minēti vairāki neapmierinoši skaidrojumi, kā klimata maiņa, augsnes noplicināšanās, rasu sajaukšanās. Viens no lielākās daļas zinātnieku atzītajiem impērijas krišanas cēloņiem bija tās morālais pagrimums. Netikumība, protams, bija plaši izplatīta visā Romas impērijā un visā tās vēsturē. Impērija tās beigu posmā nebūt nebija amorālāka kā jebkurā citā tās vēstures posmā, varbūt vienīgais izņēmums bija valsts administrācija, kur korupcija un brutalitāte pieauga tieši pēdējos gados. Baznīca, lai gan tā mācīja un sludināja pret šādiem ļaunprātības gadījumiem, savā ziņā veicināja šo pagrimumu, mudinot labos kristiešus atteikties no valsts amatiem.

Par daudz nopietnāku Rietumromas impērijas krišanas cēloni tomēr uzskata cilvēku un materiālo resursu izsīkumu. Rietumi vienmēr bija bijuši daudz nabadzīgāki nekā Austrumi un apstākļi bija īpaši pasliktinājušies jau divus vai pat trīs gadsimtus pirms traģiskā 5. gadsimta.

Pamatproblēma bija tā, ka nelielam strādājošo skaitam bija jāuztur un jāpabaro pārāk daudz neražojošo sabiedrības locekļu. No 3. gs. armija bija divkārt pieaugusi; ievērojami bija paplašinājusies birokrātija, savukārt ražotāju skaits bija krietni sarucis. Turklāt lielie zemes īpašnieki senatori, kuriem piederēja neproporcionāli liela impērijas bagātības daļa, izjauca impērijas centienus likt viņiem maksāt attiecīgu nodokļu tiesu vai arī panākt viņu laukstrādnieku iesaukšanu armijā. Bet, lai kādi arī būtu iemesli, kas padarījuši Rietumus daudz vājākus par Austrumu impērijas daļu, tomēr galvenais Rietumromas impērijas krišanas cēlonis bija 5. gs. iebrukušo barbaru nepieredzētā nežēlība.

Vai varēja vainot kristietību?

Gibons sūdzējās, ka "liela daļa sabiedrības bagātības tika ziedota īpašiem labdarības nolūkiem; un tā kareivjiem paredzētais atalgojums tika dāsni šķiests trūcīgo masām, kuru vienīgais nopelns bija atturība un šķīstība". Lai gan acīmredzama ir Gibona antireliģiskā nostāja, tomēr jāatzīst, ka neskaitāmie mūki un garīdzniecība neapšaubāmi bija starp tiem neražojošajiem sabiedrības locekļiem,

407. gadā vairumu romiešu karaspēka atvilka no Britānijas uz neatgriešanos. Viņi atstāja rietumu robežu, kuru iezīmē Adriāna siena.

kuri bija jāpabaro no impērijas strauji rūkošajiem resursiem.

Vēl jo vairāk, Baznīca, vēršot uzmanību uz debesu valstībai līdzīgo "Dieva pilsētu", mudināja izturēties nevērīgi pret laicīgo "Cilvēka pilsētu" – impēriju. Baznīca piesaistīja tālaika radošākos prātus un talantīgākos vadītājus. Atanasijs, Ambrozijs, Augustīns un Gregors Lielais ir tikai daži slavenākie no simtiem spējīgu bīskapu, kuri varēja stāties impērijas valsts dienestā, kurā tik ļoti trūka talantīgu vadoņu. Ambrozijs, Gregors un Sidonijs Apolinārijs visi bija miertiesneši, pirms viņi atsaucās Dieva aicinājumam.

Kristiešiem Rietumos bija nosliece, ja ne gluži laipni uzņemt, tad vismaz pieņemt barbarus kā Dieva sodu, un tāpēc viņi mēģināja panākt saprašanos ar tiem. Tā, piemēram, pāvests Gregors Lielais izmisumā par postā grimstošo Romas pilsētu veda sarunas ar iekarotājiem vandaļiem (bez saskaņošanas ar imperatoru). Bet, it kā pakļaujoties barbaru politiskajai vadībai, Baznīca paralēli pievērsa barbaru ciltis ortodoksālajai kristietībai.

Tādējādi savā ziņā kristiešiem jāuzņemas daļa atbildības par Rietumromas impērijas krišanu. Bet vai impēriju vispār bija vērts glābt? 5. gs. tā bija pierādījusi, ka nespēj tikt galā ne tikai ar barbariem, bet arī ar neskaitāmajām politiskajām, ekonomiskajām un sociālajām problēmām. Iespējams, mēs bēdājamies par aizgājušo "slavu, kas bija Grieķijai, un varenību, ko pārstāvēja Roma". Bet atlīdzība par Rietumromas impērijas krišanu galu galā bija Rietumeiropas barbaru pievēršana kristietībai.

Itālija Teodoriha un Justiniāna valdīšanas laikā

Gotu valdnieku Odoakru, kurš gāza no troņa pēdējo Rietumromas imperatoru, 493. gadā pašu gāza no troņa. To izdarīja Teodorihs – kāda ostgotu grupējuma vadonis, kas pirms tam bija dienējis Austrumromas impērijas armijā. Teodorihs Itālijā kļuva par ostgotu karaļvalsts valdnieku, kurš pārņēma visu veco Romas administrāciju, Senātu ieskaitot. Viņa administrācija, kas ietvēra gan barbarus, gan romiešus, funkcionēja pārsteidzoši labi, vismaz līdz viņa valdīšanas laika pašām beigām, kad harmoniju un līdzsvaru izjauca intrigas, kas radās un veidojās ap valstsvīra Boēcija noslepkavošanu.

Ostgoti bija kristieši ariānisti, bet ļoti iecietīgi, tāpat kā vestgoti un burgundi. Lai gan Teodorihs

Pagāna sūdzība

"Kad mēs mēdzām upurēt saviem dieviem, Romā valdīja uzplaukums, bet tagad, kad cilvēki visur ziedo jūsu Dievam un mūsu upuri ir aizliegti, paskatieties, kas notiek."

AUGUSTĪNS

Kāda franku karotāja kapavietu rotā visai primitīvi veidots cilnis.

nereti spieda pāvestus rīkoties, kā viņš to vēlējās, viņš tomēr centās uzturēt draudzīgas attiecības ar saviem katoliskajiem (galvenā virziena kristiešiem) pavalstniekiem. Ziemeļāfrikā Baznīca daudz vairāk cieta no barbariem. Augustīna nāve 430. gadā vandaļu aplenkuma laikā iezīmēja brīnišķīga posma beigas Baznīcas vēsturē. Vandaļi bija neiecietīgi ariānisti, kuri aizsūtīja gandrīz 5000 katoļu uz dienvidu tuksnesi, ar kuģiem nogādāja katoļu bīskapus uz Korsiku. Tur viņiem lika gatavot kokmateriālus flotes vajadzībām.

Pēc Teodoriha nāves 526. gadā Austrumromas imperatora Justiniāna (valdīja 527–565) ģenerāļiem izdevās uz laiku atgūt Itāliju. Bet pēc Justiniāna nāves imperatora armija nespēja aizstāvēt Itāliju pret langobardu iebrukumiem un Itāliju vēlreiz pārņēma barbari. Lai gan imperatora armijai izdevās noturēt Ravennu un atsevišķas Itālijas daļas, pašu Romu pārvaldīja tās bīskaps.

Kloviss un Baznīca Gallijā

Gallijā franku karalis Kloviss apprecēja katoļu princesi un 496. gadā pievērsās ortodoksālajai kristietībai. Viņa rīcība vēlāk būtiski atsaucās uz kristietību Rietumos. Nostāstos par Klovisu viņš tiek salīdzināts ar Konstantīnu, kurš pirms kaujas lūdz kristiešu Dievu un pēc uzvaras pieņem kristību. Bet, lai gan līdz ar Klovisa pievēršanos kristietībai viņa pusē nostājās arī Gallu-romiešu baznīca, tas tomēr neizmainīja ne viņa raksturu, ne viņa valdīšanu, kuras laikā turpināja uzplaukt nodevība, brutalitāte un slepkavības. Tūras Gregors ziņo, ka Klovisa valdīšanas laikā varēja redzēt brīnumainas dievišķās atzinības zīmes; dievbijīgajam bīskapam bija jāredz Dieva roka šajā uzvarā, jo tā nozīmēja katoliciskās kristietības triumfu Gallijā.

Garīdzniecība, bīskapi un pāvests

Ričards A. Tods

Baznīcas attīstība 3. gs. bija tā vairojusi bīskapa pienākumu nastu, vismaz lielākajās pilsētās, ka viņš vairs nespēja pazīt visu savu draudzi. Teorētiski bīskapu varēja iecelt ikvienā nelielā draudzē, bet doma par Baznīcas sadalīšanu, ieceļot vienā pilsētā vairāk nekā vienu bīskapu, šķiet, Rietumos nekad netika apsvērta.

Tā vietā palielināja prezbiteru (priesteru) skaitu, kas palīdzēja bīskapam, un nozīmēja vēl vairākus zemākas kārtas garīdzniekus. 3. gs. vidū Romā bīskapa liturģiskā personāla sastāvam līdz ar lasītājiem bija pievienojušies ļauno garu izdzinēji, bet palīgdekāni un akolīti bija kļuvuši par viņa personiskajiem asistentiem un sekretāriem. Bīskaps stingri uzraudzīja plaukstošās institūcijas attīstību.

4. gs. Baznīcās izveidojās oficiāla hierarhija, kas līdzinājās veselai amatu pēctecībai, kurus ieņēma ambiciozi romiešu aristokrāti. Panākumus alkstošs topošais Baznīcas vadītājs bieži vien bērnībā uzsāka savu karjeru kā lasītājs, vēlāk viņš kļuva par akolītu (baznīcas kalpotāju); tad līdz 30 gadu vecumam viņš jau varēja būt palīgdekāns. Nākamos piecus gadus viņš strādāja par dekānu. Pieciem gadiem sekoja vēl desmit gadi priestera amatā, tādējādi minimālais bīskapa vecums bija noteikts – apmēram 45 gadi. Lai gan tāda bija ierastā secība Rietumu baznīcā, tomēr arī tur tika pieļauti izņēmumi, kā to spoži ilustrē Ambrozija karjera. Vienas nedēļas laikā Ambrozijs savu ceļu sāka ar kristību un beidza ar Milānas bīskapa amatu.

Visas pilsētas baznīcas atradās bīskapa tiešā garīgā aprūpē. Romā, piemēram, pats bīskaps veica visas kristības un svētīja visus Svētā

Sekojot Konstantīna piemēram, katra kristiešu kopiena cēla savu baznīcu. Šeit redzamās celtnes atrodas Sardijā, Filipijā, Efesā un Gerasā.

HIERONIMS

Brūss A. Demarests

Sava laika vadošais Rietumu baznīcas Bībeles pētnieks Hieronims (ap 345–420) piedzima nelielā pilsētā Itālijas ziemeļaustrumos. Viņš studēja klasiskās zinību nozares un tika kristīts Romā. Pēc tam viņš ceļoja pa Galliju, kur pievērsās askētiskajai kristietībai un pievienojās askētu kopienai netālu no savām mājām Akvilejā. Vēlāk, 374. gadā, Antiohijā Hieronims redzēja vīziju, kuras tēls kritizēja viņa pārlieku lielo aizraušanos ar laicīgām studijām un pārmeta viņam "sekošanu Ciceronam, nevis Kristum". Tas mudināja izglītoto zinātnieku pievērsties askētiskam dzīvesveidam Sīrijas tuksnesī uz dienvidaustrumiem no Antiohijas, kur viņš apguva senebreju valodu un pārstrādāja Bībeles manuskriptus. Pēc ordinācijas Antiohijā Hieronims devās uz Konstantinopoli, kur 380. gadā viņš studēja kopā ar Austrumu teologu Nazianzas Gregoru. 382. gadā Hieronims pildīja pāvesta Damasija sekretāra pienākumus Romā; tur viņš iesaistījās arī dažādos aristokrātu rīkotos askētiska dzīvesveida eksperimentos. Hieronimam uzturoties Romā, pāvests viņam uzticēja veikt Bībeles latīņu valodas tulkojuma uzlabojumu. Pēc pāvesta Damasija nāves Hieronims apmeklēja Antiohiju, Ēģipti un Svēto Zemi, bet galu galā 386. gadā apmetās uz askētisku klostera dzīvi Betlēmē. Te viņš arī vadīja savas dienas nošķirtībā līdz mūža galam, nodevies Svēto Rakstu tulkojumam latīņu valodā un rakstot komentārus par dažādām Bībeles grāmatām.

Hieronims guva izcilus panākumus savos Bībeles tekstu pētījumos un Bībeles grāmatu ekseģēzēs, kas balstījās uz viņa nepārspējamajām valodu zināšanām. Pāvests Damasijs iestājās par Svēto Rakstu latīņu valodas versiju, kas aizvietotu mulsinošos sagrozītā "vecajā latīņu valodā" tulkotos un tajā laikā plaši lietotos manuskriptus. Hieronims balstījās uz Vecās Derības grieķu valodas variantu Septuagintu un grieķu valodā sarakstīto Jauno Derību un sagatavoja jaunu Psalmu un citu Vecās Derības grāmatu un evaņģēliju tulkojumu latīņu valodā. Vēlāk, pārliecinājies par nepieciešamību Vecās Derības tulkojumu balstīt uz senebreju valodā sarakstīto oriģinālu, nevis uz grieķu Septuagintu jeb, viņa vārdiem runājot, vēlēdamies "ļaut maniem latīņu lasītājiem iepazīt slēptākos senebreju erudīcijas dārgumus", Hieronims pārstrādāja savu Vecās Derības latīņu valodas tulkojumu, lai tas vēl vairāk atbilstu senebreju Bībelei. Hieronims pabeidza savu latīņu valodas Svēto Rakstu pārstrādāto variantu pēc divdesmit trīs gadus ilga, smaga darba (382–405). Tā kļuva pazīstama kā Bībele Vulgāta. Vēlāk to pieņēma par Rietumu baznīcas autorizētu latīņu variantu. Lai gan viduslaikos teksts tika krietni sagrozīts, tomēr 1546. gadā Tridentas koncils no jauna apstiprināja tā nepārspējamību.

Hieronims, kurš vairāk bija Bībeles pētnieks, nevis teologs, sarakstījis komentārus gandrīz par visām Bībeles grāmatām. Tā kā viņš prata senebreju un grieķu valodu, pārzināja agrīnās Baznīcas rokrakstus, kā arī ceļojuma laikā bija guvis priekšstatus un zināšanas par Bībelē pieminētajām un aprakstītajām zemēm, Hieronima komentāri par Svētajiem Rakstiem ir īpaši nozīmīgi. Viņš centās iet

Hieronima Latīņu Bībele

"Es neesmu tāds muļķis, lai domātu, ka ikviens Tā Kunga vārds vai nu jālabo, vai arī ka tas nav Dieva iedvesmots; tomēr Svēto Rakstu manuskripti latīņu valodā ir ļoti kļūdaini: uz to norāda lielās atšķirības tajos. Mans nolūks bija pēc iespējas ciešāk pietuvināties grieķu valodas oriģinālam, no kura, pat mani kritiķi to nenoliedz, manuskripti bijuši tulkoti."

HIERONIMS. Vēstules, XXVII

zelta vidusceļu – turēties starp Svēto Rakstu alegorisku un nedzīvu, burtisku interpretāciju. Lai gan Hieronims centās izvairīties no viņa laikabiedriem tik raksturīgās neierobežotas alegorijas izmantošanas, viņš ieteica Bībeles tekstu trīskāršu interpretāciju (meklējot vēsturisku, simbolisku un garīgu jēgu), tāpēc arī radās daudzi divdomīgi un mistiski skaidrojumi.

Hieronima Svēto Rakstu komentāri tika sagatavoti ļoti īsā laikā. Viņa Vēstules galatiešiem skaidrojuma tapšanas temps bija apmēram tūkstotis rindas dienā, bet komentārus par Mateja evaņģēliju viņš pabeidza divu nedēļu laikā. Viņa Svēto Rakstu skaidrojums lielā mērā balstās uz ebreju tradīciju un ietver arī plašus citātus no agrīnās Baznīcas neskaitāmām autoritātēm un viņu darbiem. Diezgan bieži Hieronima komentārus pagrūti atšķirt no citu Bībeles pētnieku skaidrojumiem. Tomēr, par spīti tam, Hieronims kopā ar Origenu un Augustīnu ierindojams agrīno Bībeles interpretētāju pirmajās rindās. Viņš iztulkoja latīņu valodā arī vairākus grieķu teologu darbus un ar kaismīgu entuziasmu iesaistījās neskaitāmās diskusijās.

Hieronims kā viens no kulturālākajiem un izglītotākajiem Baznīcas tēviem joprojām bauda dedzīga Bībeles pētnieka reputāciju. "Izcilais Betlēmes eremīts nebija tik ģeniāls kā Augustīns, viņam nepiemita tāds personības šķīstums un cēlums kā Ambrozijam, viņam bija krietni mazāk neatkarīga veselā saprāta un rakstura stingrības kā Žeļtamutem, mazāk asa vērīguma un drosmes kā Teodoram no Mopsuestijas, bet attiecībā uz erudīciju un talanta daudzpusību viņš ir daudz pārāks par visiem" (Farrars).

Betlēme: te Hieronims vadīja savas dzīves pēdējos trīsdesmit trīs gadus, lai gan savas dzīves laikā viņš ļoti kritiski izturējās pret Austrumu kristietību.

Vakarēdiena elementus, kurus tad akolīti katru svētdienu iznēsāja no bīskapa sēdekļa uz dažādām pilsētas baznīcām. Lai gan katrai baznīcai bija piesaistīti vairāki priesteri, joprojām nepastāvēja draudzes priestera amats, vismaz ne līdz 5. gs. beigām.

Baznīcu finansējums

Bīskaps pārvaldīja arī visas pilsētas Baznīcu un garīdzniecības finanses. Jau 3. gs. Baznīcas bija sākušas iegādāties īpašumus, bet tieši 4. gs. to nepārspējamais bagātības pieaugums mainīja Baznīcas uzturēšanas modeli. Pēc Konstantīna Baznīcas ienākumus galvenokārt veidoja ziedojumi, kurus papildināja valdības dotācijas, tomēr brīvprātīgi ziedojumi vienmēr bija un palika Baznīcas ienākumu galvenā sastāvdaļa. Agrāk bīskaps viens pats sadalīja šos ienākumus, un nereti tie tika izlietoti ļaunprātīgi. Līdz 5. gs. beigām Baznīca Romā bija izveidojusi sistēmu, saskaņā ar kuru visus ienākumus, kas nāca no rentes un ziedojumiem, sadalīja četrās daļās – bīskapam, garīdzniecībai, nabadzīgajiem un

baznīcu remontam un apgaismojumam. Citviet dalījums bija citāds.

Šīs sistēmas ietvaros bīskaps saņēma atalgojumu, kurš bija lielāks par priesteru un dekānu atalgojumu, lai gan viņam krietna naudas summa bija jāpatērē viesmīlības apliecinājumam. Liela atšķirība pastāvēja arī starp bagātajām un nabadzīgajām Baznīcām. Romas bīskapa bagātība bija tik iespaidīga, ka izcilais pagānu senators Pretekstāts reiz teicis: "Ieceliet mani par Romas bīskapu, un es rīt pat kļūšu par kristieti." Savukārt dažu lauku garīdznieku regulārie ienākumi bija tik zemi, ka viņiem galvenokārt bija jāpaļaujas uz savu draudžu kristiešu cēlsirdību.

"Ieceliet mani par Romas bīskapu, un es rīt pat kļūšu par kristieti."
PRETEKSTĀTS

Lauku baznīcas

Kristīgā baznīca savas pastāvēšanas pirmajā gadsimtā bija galvenokārt pilsētu Baznīca. Tomēr 4. gs. sākumā impērijas Rietumu daļā (Austrumos tas notika vēl agrāk) tā sāka "virzīties uz lauku pusi". Parasti tas notika bīskapu sludināšanas braucienu rezultātā. Baznīcas sāka celt lielākajos ciemos, lai rūpētos par jaunpievērstajiem kristiešiem. Sākumā šīs baznīcas atradās to garīdznieku aprūpē, kurus izsūtīja ārpus pilsētas. Tikai 6. gs. un pārsvarā Gallijā katrai lauku baznīcai izveidojās savs garīdznieku personāls. Priesterus šajās lauku draudzēs joprojām iesvētīja un pārraudzija pilsētas bīskaps, tomēr viņiem bija tiesības izpildīt sakramentus. Baznīcās sāka veidoties vietējas draudzes kalpošanas īpatnības, kas nereti no viduslaikiem saglabājās līdz pat mūsdienām. Vienlaikus izveidojās vēl cita veida lauku Baznīca. Tās ēku cēla zemes īpašnieks tiem, kas strādāja viņa muižā. Zemes īpašnieks parasti nodrošināja draudzi ar nelielu dotāciju baznīcas uzturēšanai un paturēja tiesības iecelt garīdzniekus. Tādi garīdznieki, lai gan bija tieši pakļauti zemes īpašniekam, nebija tiešā viņa pārraudzībā. Baznīcas organizāciju veidošanos noteica divi faktori – vai nu Baznīcas koncilu autoritātes pieaugums, vai arī dažu bīskapu autoritātes pieaugums pār citiem bīskapiem. Koncili attīstījās no blakus esošo kaimiņu kopienu bīskapu neregulārām tikšanās reizēm, lai pārrunātu kopīgās problēmas. Šādas tikšanās kļuva aizvien regulārākas 3. gs., kad daži vietējie un provinču koncili kļuva gadskārtēji.

Konstantīns sasauca plašākus koncilus, lai nokārtotu jautājumus, kurus nevarēja atrisināt vietējās vai provinču sinodes. 314. gadā Arlā notika vispārējais Rietumu baznīcas koncils, un 325. gadā Nikajā sasauca pirmo visas Baznīcas vispārējo koncilu. Šo un vēlāko koncilu pieņemtie dekrēti kļuva par Baznīcas kanoniem.

Romas bīskapa pārākums

Tajā pašā laikā Romas bīskapa pilnvaru pieaugums bija vitāli nozīmīgs. Teorētiski visi bīskapi bija vienlīdzīgi, bet jau kopš Baznīcas pirmsākumiem daži bīskapi bija pārāki par pārējiem, tāpēc ka nozīmīgākas bija pilsētas, kuras viņi pārstāvēja. Visnozīmīgākās pilsētas bija Aleksandrija, Antiohija, Roma un Kartāga. Nikajas koncils atzina pirmās trīs par nozīmīgākajām attiecīgajos reģionos.

381. gadā tām pievienojās Konstantinopole, kad šajā pilsētā sasauktais Baznīcas koncils paziņoja, ka šī pilsēta ir otrā nozīmīguma ziņā tūlīt pēc Romas. Romas bīskaps iebilda, jo tas tad nozīmēja, ka katras Baznīcas un tās bīskapa sociālais un materiālais stāvoklis ir tieši atkarīgs no pilsētas statusa impērijā. Romas pārākums nebalstījās ne uz kādu vēsturisku notikumu, ne arī uz sinodes dekrētiem – tā, iespējams, paziņoja Romas koncils 382. gadā Damasija vadībā. Romas īpašais stāvoklis bija saistīts

ar pāvesta statusu kā Romas baznīcas dibinātāja Pētera – klints, uz kuras Kristus solīja celt dievnamu, – pēcteča pilnvaru pārņēmēju. Lai gan zināmu laiku pat Rietumos nepieņēma šo viedokli, tomēr tas kalpoja par pamatu Romas bīskapa eventuālajam pārākumam viduslaiku Baznīcā. Konstantīna kā pirmā kristīgā imperatora valdīšanas laiks bija ārkārtīgi nozīmīgs Romas bīskapam. Romas baznīca pēkšņi saprata, ka ir ne tikai brīva no vajāšanām, bet turklāt tai tiek dāvinātas baznīcas un muižas. Konstantīns pavēlēja uzsākt bazilikas celtniecību Vatikāna pakalnā Pētera svētnīcas vietā. Vēl vienu baziliku cēla Pāvila svētnīcas vietā pie Ostiāna ceļa. Romas bīskapam dāvinātā imperatores Faustas Laterānas pils kļuva par viņa oficiālo rezidenci.

Bet Konstantīns noteikti nebija vēlāk radušās leģendas varonis – kurai nepatika Jāņa uzbrukumi augstākajai sabiedrībai par grēkošanu; vietējā garīdzniecība, kas uzskatīja, ka Jānis ir pārāk bargs, un Aleksandrijas patriarhs Teofils, kurš bija greizsirdīgs uz Antiohijas garīdznieku par to, ka viņš iecelts amatā galvaspilsētā. 403. gadā Jāni atcēla no amata. Imperators piekrita šim lēmumam un izsūtīja viņu. Konstantinopoles iedzīvotāji sacēlās un izteica atbalstu savam bīskapam; imperatoru nobiedēja šāda reakcija, un nākamajā dienā viņš atsauca Jāni.

Jāņa drosmīgā, nereti netaktiskā sludināšana atkal sadusmoja Eidoksiju, un viņa ienaidnieki vēlreiz mēģināja viņu padzīt. Imperators pavēlēja viņam pārtraukt pildīt oficiālos Baznīcas pienākumus, bet Jānis atteicās to darīt. Kamēr viņš gatavoja kristāmos kristīšanas ceremonijai, karavīri viņu padzina no baznīcas, un kristāmais ūdens sajaucās ar asinīm. Šoreiz izsūtījums (404. g.) beidzās ar viņa nāvi 407. gadā. 438. gadā viņa mirstīgās atliekas atveda atpakaļ uz Konstantinopoli un apglabāja Apustuļu baznīcā.

Jāni godina par viņa drosmi un dievbijību. Kopš 6. gs. viņš pazīstams kā "Zeltamute", jo bija izcils sludinātājs un spredikotājs. Tas, cik dziļi viņš izprata grieķu valodā rakstīto Bībeli, prasme to izmantot un nodot vēsti tālāk saviem klausītājiem ir nezūdošs viņa ieguldījums, kas neskaitāmos spredikos saglabājies līdz mūsdienām.

JĀNIS ZELTAMUTE (HRIZOSTOMS)

Everets Fergusons

Jānis, kurš vēlāk kļuva pazīstams kā izcilākais kristiešu sludinātājs, piedzima Antiohijā ap 350. gadu. Viņu izaudzināja viņa uzticamā māte Antusa, kura divdesmit gadu vecumā bija kļuvusi atraitne ar zīdaini dēlu uz rokām. Jāņa skolotājs – pagānu orators Libānijs izrādīja Antusai cieņu, sacīdams: "Ak Dievs, kādas sievietes tiem kristiešiem!" Jāni kristīja astoņpadsmit gadu vecumā, un viņš kļuva lasītājs baznīcā. Viņa uzticība askētiskam dzīvesveidam, divus vientulības gadus kādā kalnu alā ieskaitot, sagandēja viņa veselību. Pēc atgriešanās pilsētā 381. gadā viņu ordinēja par dekānu, bet 386. gadā – par prezbiteri. Tajā pašā gadā viņu nozīmēja sludināt Antiohijas galvenajā baznīcā, kur pilnībā atraisījās viņa izcilās sludinātāja spējas.

397. gadā pretēji Jāņa gribai viņu iecēla par Konstantinopoles bīskapu un 398. gadā iesvētīja amatā. Viņš nebija gatavs Konstantinopoles intrigām un spiedienam. Jāņa centieni uzlabot galvaspilsētas morālo gaisotni sastapa spēcīgu pretsparu. Viņam bija vairāki ienaidnieki: imperatore Eidoksija,

"Atkal Hērodija uzdzīvo, atkal viņa dejo, atkal viņa pieprasa Jāņa galvu uz šķīvja."

JĀNIS ZELTAMUTE no kanceles apsūdz imperatori Eidokiju.

imperators, kurš zemojies un nometies pie pāvesta Silvestra kājām, zemē nosviestām imperatora regālijām, lūdzot piedošanu par saviem grēkiem – vai arī nododot pāvestam Romas, Itālijas un visas Rietumu impērijas pārvaldīšanu, kā stāstīts "Konstantīna ziedojumā".

Līdz Damasijam (366–384) tālaika pāvesti labākajā gadījumā bija neievērojami vīri, kas nespēja un dažreiz pat nevēlējās imperatorus kavēt jaukties Baznīcas lietās. Dramatiskās pārmaiņas 4. gs. beigās, kad Baznīca sāka valdīt pār imperatoru, notika izcilā Milānas bīskapa Ambrozija ietekmē.

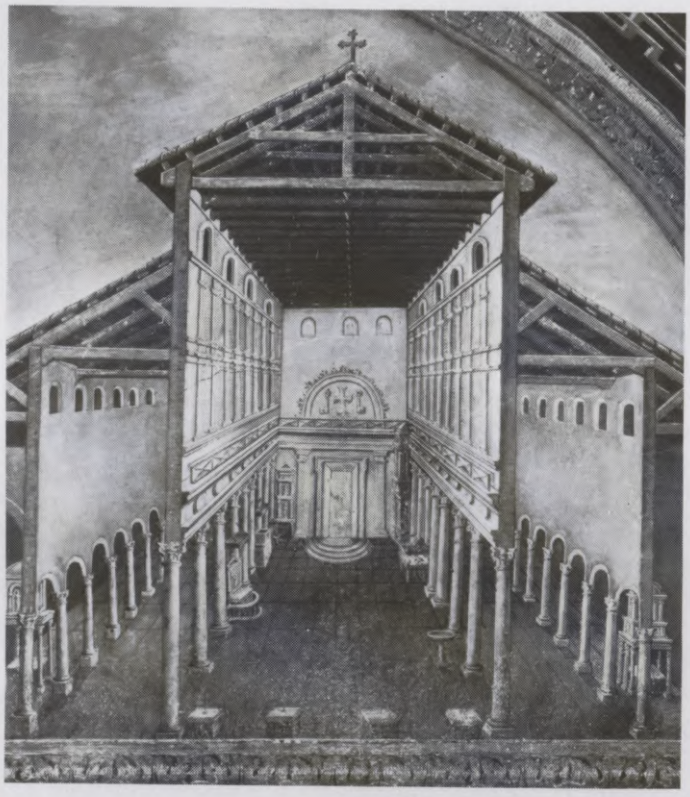

Vatikāna kalnā uzcēla izcilu Pēterim veltītu baziliku. Šajā 17. gadsimta baznīcas freskā skaidri redzami pieci jomi.

No Ambrozija laikabiedra Damasija laikiem teorija par Pēteri kļuva par pāvesta doktrīnas būtisku sastāvdaļu. Viņš bija pirmais pāvests, kas pastāvīgi atsaucās uz Romas baznīcu kā "apustulisku eparhiju" un uzrunāja citu baznīcu bīskapus kā "dēlus", nevis kā "brāļus".

Damasija pēctecis Sirīcijs (valdīja 384–399) bija pirmais, kurš izsūtīja provinču gubernatoriem vēstuli ar norādījumu, kas veidota pēc imperatora dekrēta parauga. Izmantojot šāda veida vēstuli, pāvests pieprasīja sev tādas pašas visiem saistošas pilnvaras Baznīcas lietās, kādas imperatoram bija laicīgās lietās.

Sirīcija pēcteči Innocents I (valdīja 401–417), Zosims (valdīja 417–418) un Bonifācijs I (valdīja 418–422) turpināja savu priekšgājēju iesākto un pastāvēja uz tiesībām pārņemt no Pētera mantotās pilnvaras, lai arī teorija bieži vien apsteidza praktisko darbību.

Innocents pieprasīja Romas bīskapam universālas pilnvaras, paziņojot, ka neko no provincēs paveiktā nevar uzskatīt par pabeigtu, līdz tas nav darīts zināms viņam, un ka pāvesta lēmumi ietekmē "visas pasaules Baznīcas".

Nemākulīgais Zosims izteica tikpat eksaltētas pretenzijas, bet viņa panākumi bija nenozīmīgi, jo viņš apkaunoja sevi imperatora, spēcīgās, neatkarīgās Ziemeļāfrikas baznīcas un dažu enerģisku Galli-jas bīskapu acīs. Viņš atsauca Innocenta izteikto Pelāgija nosodījumu, bet imperatora un Ziemeļāfrikas baznīcas spiediena rezultātā bija spiests mainīt savu lēmumu.

Leons I un Gelāsijs I

Pāvesti Leons I (440–461) un Gelāsijs I (492–496) neapšaubāmi bija nozīmīgākās figūras 5. gadsimtā. Brīdī, kad barbaru uzbrukumi impērijai sasniedza kulmināciju, impērijas galms Ravennā bija spiests izmisīgi meklēt ikvienas autoritātes atbalstu, kas varētu palīdzēt saglabāt impērijas vienotību. Apmēram tādi bija apstākļi, kuros imperators Valentiniāns III 445. gadā izdeva dekrētu, kas uzdeva Aetijam, Romas virspavēlniekam

Gallijā, piespiest ikvienu bīskapu, kurš atteicās ierasties brīvprātīgi, apmeklēt pāvesta galmu. Imperatora edikts pārvērta pāvesta prasību par likumu.

Nostāsti par to, ka Leons uzņēmās starpnieka lomu starp huņņu valdnieku Atilu un vandaļu ķēniņu Geizerihu, mudināja domāt, ka pāvests nu varēja pildīt imperatora pienākumus laikā, kad laicīgā valdība sāka šķobīties. Leons piedzīvoja triumfa brīdi Austrumos, kad viņa talantīgo darbu *"Tome"* (par Kristus dievišķo un cilvēka dabu) nolasīja 4. vispārējā Baznīcas koncilā Halkēdonā (451. g.) un uzņēma ar saucieniem "Svētais Pēteris ir runājis caur Leonu!". Bet Halkēdonas koncils noraidīja uz Sv. Pēteri balstītu pamatojumu pāvesta pārākumam, paziņojot, ka pilsētas Baznīcas stāvokli nosaka tās sabiedriskais statuss un ka "jaunās Romas" (Konstantinopoles) baznīca ieņem vecās Romas statusam līdzīgu juridisku stāvokli. Romas delegāti atteicās parakstīt šādu paziņojumu un protestējot pameta sapulci.

Leons daudz pārliecinošāk nekā jebkad agrāk izklāstīja ideju, ka pāvestam ir paša Pētera – Baznīcas dibinātāja un vadītāja – amats, kas viņam dots kā Pētera pēctecim un kalpam. Leons apgalvoja, ka nav svarīgi, cik viens vai otrs pāvests ir šim amatam piemērots, ja vien viņš ir Pētera pēctecis un rīkojas saskaņā ar kanoniem.

Gelāsijs I viduslaikos pabeidza pāvesta teorijas pilnveidošanu. Viņš uzskatīja, ka imperatoram jāsargā Baznīca, bet pašam jāpakļaujas pāvestam, kuru vada pats Dievs un Sv. Pēteris. No tā izrietēja, ka garīdzniekus nedrīkstēja tiesāt laicīgā tiesā un ka neviens cilvēks nedrīkstēja tiesāt pāvestu. Gelāsijs rakstīja: "Neviens nekad un nekādu cilvēcisku ieganstu vadīts nedrīkst augstprātīgi sevi nostādīt augstāk par pāvestu, kurš pēc Kristus pavēles ir nolikts augstāk par visu un visiem un kuru pasaules Baznīca vienmēr atzinusi par savu vadītāju."

Konstantīna celto Sv. Pētera baziliku nojauca 16. gs., lai atbrīvotu vietu mūsdienu celtnei.

Vairāk nekā pusgadsimtu pēc Gelāsija pāvestu reālā ietekme bija daudz neievērojamāka par viņa augstajām pretenzijām. Viņus izmantoja un nereti dziļi aizskāra viņu cieņu. Sākumā tie bija gotu valdnieki Itālijā un tad, kad Justiniāns iekaroja Rietumus, – Austrumu imperatori. Vēsture glabā

KOLUMBA

Roberts G. Klouzs

Kolumba (521–597), kurš kļuva slavens abats un misionārs, piedzima augstdzimušiem vecākiem Donegolā, Īrijā, "skotu" zemē. Viņš ieguva izglītību Finbāras skolā Movilā un Finiānas skolā Klonardā. Pēc ordinēšanas viņš daudz sludināja un palīdzēja dibināt Baznīcas un klosterus, kā, piemēram, Derijā un Darovā.

563. gadā Kolumba atstāja Īriju, pilns apņemšanās "doties svētceļojumā Kristus vārdā". Nav vienprātības attiecībā uz to, kāpēc viņš devās projām no savas tēvu zemes. Viņš bija iesaistījies strīdā par kāda paša pārrakstīta manuskripta piederību. Viņš nospēlēja zināmu lomu šī strīda izraisīšanā un krita nežēlastībā, jo strīda dēļ iesākās pilsoņu karš starp viņa klanu un augsto valdnieku Diarmīdu. Viņa došanos prom no dzimtenes var daļēji uzskatīt par labprātīgu grēku nožēlošanu.

Ar divpadsmit saviem domubiedriem Kolumba devās pa jūru uz Aionas salu pie Skotijas rietumu krasta. Tur viņš nodibināja klosteri, kurš kalpoja kā viņa laikabiedru skotu un piktu evaņģelizācijas bāze. Kolumba bija drosmīgs, reizēm pat kareivīgi noskaņots vīrs, kurš sludināja ļaudīm, kas atradās kristietības pretinieku druīdu ietekmē. Viņa uzticība savam mērķim tika atalgota, kad valdnieki, kā, piemēram, piktu valdnieks Bruds, pieņēma kristietību. Tika dibinātas neskaitāmas Baznīcas, un Skotijas reliģiskā, politiskā un sociālā dzīve pakārtojās kristietībai. Nav īstas skaidrības, vai Kolumbas ietekme sniedzās tālāk par Skotijas rietumu daļu.

Kolumba savā darbībā neparastu pietāti pret ķēniņu un vadoņiem apvienoja ar nekautrīgu iejaukšanos viņu lietās, vienlaikus izrādot lielas rūpes par zināšanu apguvi un mīlestību pret dabu. Viņš ir tipisks Ķeltu baznīcas pārstāvis. Viņa sasniegumi ilustrē Ķeltu baznīcas nozīmi kristietības atdzimšanas veicināšanā pēc Romas impērijas krišanas. Ap 688. līdz 692. gadam Aionas devītais abats Adamnans sarakstīja nozīmīgu darbu "Kolumbas dzīve".

Aionas klosteris kļuva par aktīvu kristietības izplatīšanas un ķeltu klosteru dzīves popularizēšanas centru visā Skotijas un Ziemeļanglijas teritorijā.

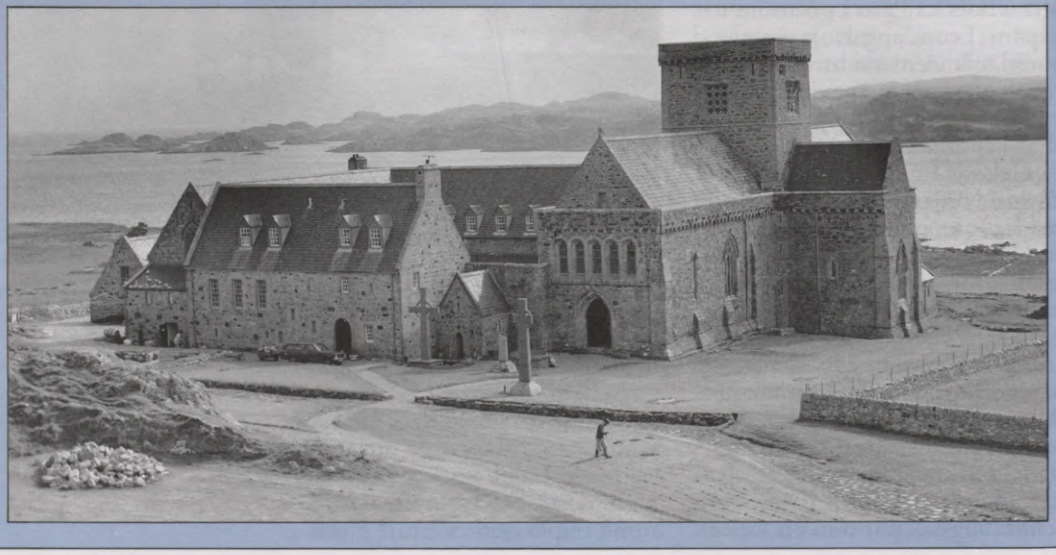

vairākus pazemojuma pilnus nostāstus par to, kā, piemēram, pāvests Jānis I pēc Itālijas ostgotu karaļa Teodoriha pavēles devās uz Konstantinopoli, lai nolūgtos imperatoru kristiešu ariānistu vārdā. Kad viņš atgriezās bez panākumiem, viņu iemeta cietumā. Pāvesta amats joprojām palika Konstantinopoles pakļautībā vēl ilgi pēc Justiniāna nāves un pēc romiešu neveiksmīgās valdīšanas Itālijā. Līdz 741. gadam pāvesta vēlēšanu rezultāti bija jāapstiprina Konstantinopolē vai pie Ravennas imperatora eksarha.

Gregors un langobardi

Langobardu iebrukumi pielika punktu Romas imperatora kundzībai Itālijā, un, lai gan barbaru pūļi draudēja pārņemt Romas pilsētu, tas tomēr deva pāvestam jaunu neatkarību. Par laimi Romai un Romas baznīcai, pāvests Gregors Lielais 6. gs. pēdējā, kritiskajā desmitgadē izrādījās cilvēks, kurš spējīgs stāties pretī šiem draudiem. Gregors bija dižciltīgas izcelsmes romietis, kas ap 573. gadu bija pilsētas prefekts, bet drīz vien pameta savu bagātību un īpašumus, lai kļūtu par mūku. Pēc dažiem gadiem pāvests viņu uzaicināja veikt administratīvus pienākumus Romā un vēlāk kalpot par sūtni Konstantinopolē.

Kad 590. gadā Gregors kļuva par pāvestu, Roma bija bezcerīgā situācijā. Romieši gatavojās langobardu iebrukumiem bez vismazākajām cerībām uz Ravennas eksarha palīdzību. Valstī plosījās bads un mēris. Gregors pārņēma vadību bez vilcināšanās, nokārtoja pārtikas piegādi pilsētai un parūpējās par tās aizsardzību, izsūtīja pavēles ģenerāļiem kaujas laukā, veda sarunas ar langobardiem un galu galā noslēdza miera līgumu bez imperatora atļaujas. Neviens no Gregora priekštečiem pāvesta amatā nebija uzdrošinājies pat ne pusi no tā, ko paveica viņš.

Turklāt Gregors pārvaldīja Baznīcas īpašumus, rūpējās par draudzes garīgajām vajadzībām, nostiprināja Baznīcu Gallijā un Spānijā, aizstāvēja Romas baznīcas tiesības attiecībā pret Konstantinopoles pretenzijām un sūtīja misionārus uz Angliju. Pāvesta Gregora valdīšanas laiks ar tam raksturīgo pāvesta pilnvaru paplašināšanos iezīmē pārejas periodu no antīkās Romas impērijas pasaules uz viduslaiku kristīgo pasauli, kuru apvienoja Romas katoļu baznīca.

Ieejot viduslaikos

Romas baznīca spēlēja galveno lomu pārejas posmā uz viduslaiku pasauli, jo galvenokārt Baznīca kā svarīgākā no antīkajiem laikiem saglabājusies institūcija pārnesa Romas kultūru uz viduslaikiem. Daudzējādā ziņā Romas baznīca pārņēma romiešu pasaules modeli, kurā tā pilnveidojusies kā institūcija.

Acīmredzamākais pierādījums tam ir veids, kādā Baznīcas organizācijas pārņēma impērijas administrācijas modeli. Katrai pilsētai bija savs bīskaps un katrai provincei – savs arhibīskaps. Bīskapa eparhijas ietvaros ierēdņu hierarhija bija praktiski tāda pati kā Romas impērijas civilā administrācija. Baznīcas kanoniskās tiesības veidoja pēc romiešu likumu parauga. Sākumā tās sastāvēja tikai no Baznīcas koncilu dekrētiem, bet galu galā iekļāva arī pāvesta lēmumus, kas līdzinājās imperatora ediktiem. Latīņu valoda nodrošināja kristīgās pasaules vienotību. Lai gan tikai neliela antīkās literatūras daļa iekļuva viduslaiku kultūrā, tomēr kristīgā literatūra un izglītība veidojās pēc latīņu modeļa. Dabiski, ka kristīgajai arhitektūrai bija romiešu izcelsme. Spilgtākais piemērs ir viduslaiku katedrāles, kas izveidojās no romiešu bazilikas – sapulču zāles, kura 4. gs. pārtapa kristiešu dievnamu pamattipā.

Baznīca Ziemeļāfrikā

Deivids F. Raits

Diokletiāna aizsāktā lielā kristiešu vajāšana gan tiešā, gan netiešā veidā Āfrikā izpaudās daudz smagāk nekā citās Rietumu teritorijās. Piemēram, vajāšanu laikā visi četrdesmit septiņi kristieši no Abitinas gāja bojā mocekļa nāvē Kartāgā. 3. gs. Āfrikas baznīca bija plaši izvērsusies. Vēl jo vairāk, atbilde uz imperatora dekrētiem un cieņa pret grēku sūdzētājiem un mocekļiem izraisīja konfliktu, kura rezultātā donātisti atdalījās no katoļiem. Drīz vien daudzās pilsētās un ciemos bīskaps vērsās pret bīskapu.

Imperatoru organizētās vajāšanas neaizkavēja donātisma uzplaukumu. Konstantīna valdīšanas pēdējos gados noturētā ieilgusī asambleja sapulcināja 270 donātistu bīskapus. Konstantīnam bija jāsamierinās, kad donātisti pārņēma viņa celto baziliku Numīdijas pilsētā Cirtā (to pārdēvēja par Konstantīnu), un viņam nekas cits neatlika kā piešķirt katoļiem citu celtni. Pēc Jūliāna valdīšanas laika donātisti dominēja Ziemeļāfrikā visu atlikušo 4. gadsimtu. Sociālais protests izpaudās reliģiskās domstarpībās. Donāts un Parmēnijs bija apdāvināti vadītāji, tāpēc viņi atļāvās izslēgt no Baznīcas spējīgāko tālaika (starp Tertulliānu un Augustīnu) afrikāņu teologu Tikoniju, kurš zaudēja donātistu iekšējā strīdā par Baznīcas būtību.

4. gs. sākumā dzīvoja divi afrikāņu oratori un apoloģēti, kuri bija arī ievērojami rakstnieki. Arnobijs Vecākais no Numīdijas bija Laktancija (ap 250–ap 330)

Senās Kartāgas drupas netālu no Bona zemesraga Tunisijā. Kartāga bija izcils agrīnās kristietības centrs.

skolotājs. Laktancijs kalpoja par skolotāju Diokletiāna galmā Nikomedijā un vēlāk pēc pievēršanās kristietībai – arī Konstantīna galmā. Izsmalcināto latīņu valodas zināšanu dēļ viņu iesauca par "kristiešu Ciceronu". Viņa grāmatā "Vajātāju nāve" šaušalīgā veidā aprakstīts, kā vajātāji ņem sliktu galu. Vēl trīs citi apoloģētiski darbi, kas domāti izglītotiem lasītājiem, "Dievišķās institūcijas" ieskaitot, cildina kristietību. Viņa teoloģijai bija trūkumi, jo tās tonis bieži vien bija racionāls un moralizējošs.

Arī maniheisms Āfrikā guva panākumus, lai gan to aizliedza jau 302. gadā. Tas apvienoja gnosticisma tradīcijas paliekas; tā askētisms un radikālisms patika arī tādiem izciliem prātiem kā Augustīns, kurš lepojās ar daudziem jaunpievērstajiem.

Augustīna iecelšana Hiponas prezbitera un bīskapa amatā iezīmēja katolicisma atdzimšanas sākumu un paātrināja donātisma bojāeju.

Donātistiem sava uzplaukuma kulminācijā, ap 394. gadu, bija 310 bīskapu. Donātistu cirkumcellioni, kurus varēja viegli sajaukt ar agresīvajiem ortodoksālajiem klejojošajiem mūkiem Austrumos, bija diskreditējuši askētismu. Augustīns veicināja askētisma kustību Katoļu baznīcas iekšienē. No viņa vadītās katedrāles kapitula un garīgā semināra izauga vairāki Āfrikas baznīcu bīskapi.

Bet tas bija galvenokārt Augustīns, kurš cēla Āfrikas katolicisma pašapziņu, tā priesteru intelektuālo līmeni. (Viņš pats apgaismotu katoļu kristietību bija iepazinis tikai ārpus Āfrikas.) Kartāgas bīskapa Aurēlija valdīšanas laikā, no 391./392. gada aptuveni līdz 430. gadam, bīskapu koncili atkal atguva ietekmi Baznīcas dzīvē. Hiponas (393. g.) un Kartāgas (397. g.) koncili publicēja pirmo pilno Jaunās Derības kanonu apkopojumu Rietumos. Koncili

Kapitola ēka Tukā (mūsdienu Dugā, Tunisijā). Romieši uzspieda savu valdības sistēmu visā impērijas teritorijā.

spēlēja nozīmīgu lomu donātistu bīskapu apvienošanā.

Donātisti pretojās pamatotajiem argumentiem. Viņiem izdevās izvairīties no publiskām debatēm, kurās Augustīns pilnīgi sakāva vadošo maniheismu. Taču viņi izjuta pret ķeceriem vērstās likumdošanas spēku 4. gs. beigās un 5. gs. sākumā. 411. gadā Kartāgā, kur 286 katoļu bīskapi stājās pretī 284 donātistu bīskapiem, pēc imperatora pieprasījuma viņa pilnvarotā Marcelīna vadībā viņi tika bargi apspiesti, īpaši – ar policiju labāk nodrošinātajās jūras piekrastes pilsētās. Donātistu spēks koncentrējās Numīdijā. Donātisma sakaušanas procesā afrikāņu garīdznieki ar sev neraksturīgu degsmi nostājās impērijas pusē.

Vismaz kopš Tertulliāna laikiem Āfrikas baznīca bija izbaudījusi ciešas, bet vairāk gan pakalpīgas attiecības ar Romas baznīcu. Donātisti uzskatīja, ka kādu laiku uzturēt romiešu draudzi ir izdevīgi. Savā pret donātismu vērstajā kampaņā afrikāņu bīskapi meklēja Romas atbalstu, un Pelāgija strīds nozīmēja tikai to, ka viņi sev neraksturīgā veidā kļūst aizvien atkarīgāki no Romas bīskapiem.

Āfrika bija izrādījusi iniciatīvu Celestija nosodīšanā 411. gadā – tajā pašā gadā notika katoļu un donātistu konfrontācija Kartāgā. Abos gadījumos uzmanības centrā bija kristības un Baznīcas doktrīnas jautājumi. Pēc attaisnošanas Palestīnā Pelāgiju vispirms nosodīja Kartāgas un Milevisas

HIPONAS AUGUSTĪNS

Deivids F. Raits

Augustīna ietekme dominēja viduslaiku Rietumu baznīcā. Viņa vecāki bija afrikāņi no romiešu pakļautībā nonākušās berberu cilts. Augustīns piedzima 354. gadā Tagastes pilsētā Numīdijā (mūsdienu Alžīrijā). Kopš bērnības viņš iepazina un mācījās kristīgo ticību no savas dedzīgās mātes Monikas, taču viņa kristības aizkavējās līdz pat 387. gadam. Iemesls bija viņa ieilgušais filozofiskais svētceļojums, kuru viņš apraksta savā darbā "Atzišanās".

Viņš bija nepārspējams sava laika literatūras apguvē (viņš gan nepārvaldīja grieķu valodu) un lasīja lekcijas retorikā Kartāgā. 373. gadā kāds Cicerona darbs lika viņam iemīlēt dievišķo gudrību, taču viņu atgrūda Bībeles acīmredzamais barbarisms. Viņš kļuva maniheisma piekritējs. Tā bija gnosticisma reliģija ar duālistisku mitoloģiju, kas veicināja askētismu un izteiktu uzticību Kristum. Viņš sekoja maniheismam deviņus gadus, lai gan drīz vien sāka neuzticēties tā apgalvojumiem par patiesības pierādīšanu ar racionāliem līdzekļiem.

Vīlies viņš devās uz Romu, kur kādu laiku piedalījās "akadēmiķu" izmisušajos centienos tikt pie kādas skaidrības. Viņam pat radās kārdinājums pievērsties Epikūra mācības jaukumiem. Bet 384. gadā viņu iecēla par imperatora oratoru Milānā, un viņš tika pakļauts bīskapa Ambrozija un neoplatonisma ideju ietekmei. Kopā viņi sagrāva šķēršļus, kuri viņu bija atsvešinājuši no ortodoksālās ticības.

No Ambrozija viņš mācījās, ka kristietība var būt daiļrunīga un prātīga un ka Vecās Derības sarežģītos stāstus var skaidrot kā alegorijas. Neoplatonisti viņam atklāja Dieva garīgo pilnību un dziļākas izpratnes meklējumus ar iekšējas apceres palīdzību.

Skats uz Hiponu (Alžīrijā) no lidaparāta rāda vairāku kristiešu ēku paliekas. Bazilikas tuvumā būvēja baptistēriju, kapelas, pagalmu, bibliotēku un dzīvojamās mājas. Iespējams, šeit Augustīns vadīja savu laiku bīskapa amatā.

Augustīns sāka ticēt, ka ļaunuma cēlonis (jautājums, kas viņu nodarbināja caurām dienām) meklējams labā trūkumā. Tas nav spēks pats par sevi, kā domāja manihеisma piekritēji.

Tagad viņam vajadzēja izšķirties, vai atteikties no "miesas un no pasaules". Vairāk nekā desmit gadus viņš bija dzīvojis pieticīgi, jo bija apprecējis vienkāršas izcelsmes sievieti. Tagad nu šķita, ka beidzot liktenis viņam lēmis augstu amatu (kas gandarītu arī Moniku). Taču izaicinājums "novērsties no pasaules" uzrunāja viņu no vairākkārt dzirdētiem nostāstiem par varonīgu atsacīšanos, kā, piemēram, Antonija un Viktorina gadījumos. Liktenīgais pavērsiens nāca pēc tam, kad viņš bija izlasījis Pāvila vēstuli romiešiem (13: 13–14) kādā dārzā Milānā.

Pirms savas kristības Augustīns devās izbaudīt nošķirtību Kasiciakā, kur daži domubiedri pavadīja brīvo laiku kā kristiešu filozofi. Pēc Monikas nāves, atgriezies Āfrikā, 388. gadā viņš Tagastē izveidoja askētu kopienu ar mērķi studēt un apcerēt. Tomēr 391. gadā viņu ar varu piespieda kļūt par garīdznieku Hiponas pilsētā pie jūras (mūsdienu Annatā), un 396. gadā viņš jau bija katoļu bīskaps. Savu atlikušā mūža daļu viņš bija sludinātājs un draudzes gans, sakramentu veicējs, tiesnesis un aizbildnis, uzticības persona un labdarības organizators, kā arī nenogurdināms katoļu ortodoksijas aizstāvis un ražīgs rakstnieks. Hiponas ticīgo, kas bija pa pusei pagāni, pa pusei katoļi, un stūrgalvīgo donātistu ietekmē viņš drīz vien pārtapa no pārliecināta kristīga neoplatonista un humānista par cilvēku, kuram bija raksturīgs uz Bībeli orientēts un pesimistisks viedoklis par cilvēka dabu, sabiedrību un vēsturi. Viņa darbs "Atzīšanās" bija šīs viņa jaunās uzskatu sistēmas agrīns darbs; "Dieva pilsēta" jau pauda daudz nobriedušāku uzskatu.

Kritizējot maniheisma racionālismu, Augustīns attīstīja sev raksturīgu pārliecību "Tici, lai saprastu". Viņš bija uzticīgs šim principam savos neskaitāmajos darbos, visvairāk – "Trīsvienībā". Uzstājoties pret donātistiem, viņš palika uzskatos, ka Baznīca ir labības lauks, kurā kopā aug gan kvieši, gan nezāles (gan ticīgie, gan neticīgie) līdz pļaujas laikam. Viņš apstrīdēja donātistu atkārtotas kristības principu, apgalvojot, ka Kristus ir galvenais sakramentu veicējs, tāpēc sakramenti paliek spēkā pat, ja tos veic necienīgi cilvēki. Taču sakramenti vien nenesa nekādu labumu, ja tie, kas tos saņēma, palika ārpus Gara vienotības un mīlestības klēpja. Augustīns arī attaisnoja spiedienu attiecībā uz disidentiskajiem kristiešiem, apgalvojot, ka tas ir mīlestības pilns labošanas akts.

Sākot ar 411. gadu, Augustīna uzmanību saistīja pelagiāņu bēgļi no izlaupītās Romas. Viņš uzbruka viņiem tikai pēc tam, kad Celestijs apšaubīja zīdaiņu kristību pamatojumu (tas bija kļuvis par ieradumu, pateicoties Augustīna pūlēm). Galu galā pelagiānisma piekritēju nosodījums Rietumos sākās lielā mērā afrikāņu spiediena rezultātā, kura galvenais iedvesmotājs bija Augustīns. Viņi izprovocēja Augustīnu turpmākam darbam savas doktrīnas pilnveidošanā attiecībā uz grēkā krišanu un iedzimto grēku, kurus viņš uzskatīja par pagrimumu un vainu; par žēlastības nepieciešamību, lai atbrīvotu gribu, vēršoties pie Dieva; un par iepriekšnolemtību un par "noteikta skaita izredzēto" izglābšanu.

Ariānistu vandaļu iebrucēji turēja Hiponas pilsētu ielenkumā 430. gadā, kad nomira Augustīns. Dzīvojot šokējošu notikumu un brūkošās Romas impērijas sagraušanas laikā, Augustīns mācīja kristiešiem paciest pasauli, kurā valda neuzvarams ļaunums, un meklēt debesu valstības pilsētas mieru.

Kas ir cilvēks?

"Vai var būt slavināJums, kas ir Dieva varenības cienīgs? Cik nepārspējams ir Viņa spēks! Cik neizdibināma ir Viņa gudrība! Cilvēks ir viens no Tavas radības, Kungs, un viņa instinkts ir slavēt Tevi. Viņš nes sevī nāves zīmi, sava grēka zīmi, kas viņam atgādina, ka Tu izjauc viņa lepnos nodomus. Bet tomēr, tā kā viņš ir Tavas radības daļa, viņš vēlas slavināt Tevi. Doma par Tevi aizkustina viņu tik dziļi, ka viņš nevar atrast mieru, neslavējot Tevi, jo Tu mūs radīji sev, un mūsu sirdis nav miera, līdz mēs atrodam mieru Tevī."

No *AUGUSTĪNA "Atzīšanās"*

AUGUSTĪNS PAR SAVU PIEVĒRŠANOS KRISTIETĪBAI

"Es pētīju savas dvēseles slēptākos dziļumus un izspiedu no tās visus tās nožēlojamākos noslēpumus, un, kad es tos visus savācu kopā manas sirds acu priekšā, manī sākās liela vētra, sev līdzi nesdama lielus asaru plūdus .. jo es jutu, ka es joprojām atrados savu grēku verdzībā, un es turpināju raudāt savās bēdās. Cik ilgi man vēl vajadzēs teikt: "Varbūt rīt, varbūt rīt?" Kāpēc ne tagad? Kāpēc šajā pašā brīdī nepielikt punktu maniem pretīgajiem grēkiem? Es nemitīgi uzdevu sev šos jautājumus, lejot asaras ar visrūgtākajām ciešanām savā sirdī, kad pēkšņi es izdzirdēju monotonu bērna balsi blakus mājā. Es nevarēju pateikt, vai tā bija zēna vai meitenes balss, bet tā vēlreiz un vēlreiz atkārtoja: "Paņem to un izlasi, paņem to un izlasi." Tad es atvēru acis, pūlēdamies atcerēties, vai tie gadījumā nav kādas rotaļas vārdi, kurus bērni mēdz tādējādi atkārtot. Bet es nevarēju atcerēties, ka es tos kādreiz agrāk būtu dzirdējis. Es apturēju savus asaru plūdus un piecēlos, iestāstot sev, ka tā varētu būt tikai un vienīgi Dieva pavēle atvērt manu Svēto Rakstu grāmatu un izlasīt pirmo rindkopu, kura man iekristu acīs. Jo es biju dzirdējis nostāstus par Antoniju un es atcerējos, kā viņam bija gadījies ieiet baznīcā brīdī, kad lasīja Evaņģēliju, un dzirdēto viņš uzskatījis kā rīkojumu sev, dzirdot vārdus: "Ej mājās un pārdod visu, kas tev pieder. Atdod to nabagiem tā, lai bagātība, kas tev pieder, būtu debesīs, tad nāc atpakaļ un seko man." Ar šo vēsti no Dieva viņš vienā acumirklī kļuva ticīgs. Tā nu es steidzos atpakaļ uz vietu, kur sēdēja Alipijs, jo, kad es biju piecēlies, lai dotos prom, es biju nolicis grāmatu ar Pāvila vēstulēm. Es satvēru to, atvēru un klusumā izlasīju pirmo rindkopu, kura iekrita man acīs: "Nekādu orģiju vai dzēruma, nekādas amorālības un nepieklājības, nekādu strīdu vai greizsirdības. Satveriet Kunga Jēzus Kristus ieročus un beidziet pievērst uzmanību savai grēcīgajai dabai un apmierināt tās vēlmes." Man nebija nekādas vēlēšanās lasīt tālāk un nebija arī vajadzības. Jo vienā acumirklī, izlasot šo teikumu līdz galam, bija tā, it kā ticības gaisma ielītu manā sirdī, un tā vienā mirklī izklīdināja visu manu šaubu tumsību."

AUGUSTĪNS, Atzīšanās, VIII, 12

koncilos 416. gadā. Kad pāvests Zosims atcēla sava priekšgājēja aizliegumu attiecībā uz abiem, vēl viens koncils Kartāgā 418. gadā zīmīgi atkārtoja agrākos afrikāņu spriedumus. Zosims padevās afrikāņu priekšā, un Pelāgija liktenis Rietumos tika beidzot izšķirts.

Ne visi afrikāņu Baznīcas līderi bija vienisprātis ar Augustīnu viņa dedzīgajā pelagiānisma mācības nosodījumā. 3. gs. 20. gadu beigās mūki Hadrumetā, Bizacenā (mūsdienu Tunisija) un Kartāgā ierosināja ieviest izmaiņas viņa pret pelagiānismu vērstajā doktrīnā, kas galu galā noveda pie maldinošā termina "semipelagiānisms".

Apiarija lieta ir labs piemērs, kā Āfrikas bīskapi apliecināja savu tradicionālo neatkarību no Romas. Numīdijas prezbiteris Apiarijs bija vērsies pie Zosima ar sūdzību pret savu bīskapu par atstādināšanu no amata. Zosims mēģināja atjaunot viņu amatā, taču viss beidzās ar to,

ka Kartāgas 418. gada koncila dekrēts aizliedza šāda veida sūdzības augstāk stāvošām organizācijām ārpus Āfrikas. Romas bīskaps savas pilnvaras balstīja uz Sardikas kanoniem, kurus viņa kanonu krājums attiecināja uz Nīkaju. Bet Āfrika izrādījās saprātīgāka. Kad pēc pāris gadiem situācija atkārtojās, afrikāņi neatlaidīgi palika pie Āfrikas neatkarības, vienlaikus atzīstot, ka Romai pieder goda pilnvaras. Nesen atrastās Augustīna vēstules atklāj līdzīgu attieksmi arī gadījumā ar Fusalas Antoniju. Augustīns gandrīz atkāpās no amata.

429. gadā vandaļi no Spānijas pārcēlās pāri jūrai uz Āfriku, 439. gadā iekaroja Kartāgu un valdīja tur līdz 533. gadam. Tā rezultātā gan katoļus, gan donātistus ilgu laiku vienlīdz smagi vajāja. Vandaļi, kas bija kristieši ariānieši, ilgojās pēc Baznīcas vienotības gluži tāpat, kā to savā laikā darīja romieši, un uzspieda atkārtotas kristības, izsūtīja bīskapus un nepieļāva citu cilvēku iecelšanu viņu amatos, kā arī slēdza klosterus. Šad un tad bija arī mierīgi posmi, it īpaši Guntamunda valdīšanas laikā (484–496), kad Āfrikas vienīgais izcilais kristīgais dzejnieks Drakontijs guva izcilus panākumus Kartāgā, kā arī Hilderika (523–530) valdīšanas laikā, kad galvaspilsētā pulcējās visas Āfrikas koncils (525. g.).

Ariānisms kļuva par katoļu rakstnieku galveno tematu. To skaitā jāmin Kartāgas bīskaps Kvodvultdess, kura izsūtījumam 456./457. gadā sekoja gandrīz ceturtdaļgadsimtu ilga vakance eparhijā. Vēl viens trimdinieks –

Šis vandalis kļuvis par zemes īpašnieku Ziemeļāfrikā, un attēlā redzams, kā viņš dodas prom no savas villas.

DONĀTISTI ZIEMEĻĀFRIKĀ

Deivids F. Raits

Donātisti bija protesta kustība, kas aizstāvēja svētu Baznīcu, disciplīnas šķīstību un nesatricināmu nepakļaušanos bezdievīgiem valdniekiem. Kustību nosauca Kartāgas bīskapa Donāta (313–355) vārdā.

Viņi iecēla savu pirmo bīskapu Kartāgā 312. gadā pēc tam, kad bija noraidījuši katoļu bīskapu Ceciliānu tāpēc, ka kāds vīrs Fēlikss no Aptungijas, kurš iesvētīja viņu, tika, kā vēsta daži nostāsti, apsūdzēts *traditio* jeb Svēto Rakstu "nodošanā" lielās vajāšanas laikā. Āfrikas kristietība, gluži tāpat kā jūdaisms, bija Svētās Grāmatas reliģija, un ir dabiski, ka daudzi vērtīgo Bībeles manuskriptu nodošanu vajātājiem uzskatīja par atteikšanos no ticības.

Disidentus skāra vairākas citas pārestības. Numīdijas bīskapi (daži no tiem paši bija vainīgi *traditio* un citos kompromisos) jutās aizvainoti nevērīgās izturēšanās dēļ. Ceciliāna steidzīgā iesvētīšana amatā nepieļāva viņu pašu arhibīskapa tradicionālo pienākumu, iesvētījot Kartāgas bīskapu. Vīlušos garīdznieku ambīcijas, neapmierināto prezbiteru mantkārība un kādas kundzes aizskartā patmīlība, kurai Ceciliāns bija pārmetis viņas māņticīgo pieķeršanos kāda mocekļa mirstīgajām atliekām, – tas viss nospēlēja zināmu lomu. Ceciliāns bija izturējies diezgan nelaipni pret grēku sūdzētājiem, kurus gaidīja mokpilna dzīve, un viņa priekšgājējs Mensurijs bija gandrīz vai atbalstījis varas institūcijas.

Kam donātisti ticēja

Donātisti ticēja, ka viņi veido patieso Baznīcu un ka katoļi ir atkritēji. Kad Konstantīns samazināja subsīdijas un atvieglojumus Ceciliāna atbalstītājiem, donātisti pieprasīja spriedumu savā lietā. Vairākkārtējas izmeklēšanas attaisnoja Fēliksu un Ceciliānu, un pacietību zaudējušais Konstantīns mēģināja ar katoļu atbalstu savaldīt donātistus (317–321).Vajāšanas un mocekļu dzīve – visu taisno liktenis stiprināja viņus savā pārliecībā.

Turpmākās apspiešanas imperatora Konstansa valdīšanas laikā, Vitas bīskaps Viktors – aptuveni 485. gadā sastādīja nenovērtējamu ariānisma vajāšanas vēsturi. Tapsas bīskaps Vigilijs ap 484. gadu aizbēga uz Konstantinopoli un tur intensīvi rakstīja par Austrumu ķecerībām, īpaši – monofizītismu.

Fulgentijs, pirms viņš kļuva par Ruspes bīskapu, bija mūks un klosteru dibinātājs. Piecpadsmit gadus viņš pavadīja izsūtījumā Sardīnijā kopā ar vairākiem citiem bīskapiem un kā dedzīgs Augustīna sekotājs savos darbos atmaskoja gan ariānismu, gan pelagiānismu. Izsūtītie afrikāņu garīdznieki un mūki deva savu ieguldījumu Baznīcas dzīves attīstībā Spānijā, Itālijā un Gallijā.

Pēc tam kad 533. gadā Justiniāna ģenerālis Belisarijs atkaroja Āfriku, katoļu kristietība atguva savu dzīvesprieku un sparu. Tagad tā vairāk bija vērsta pret Austrumu imperatoru kompromisiem ar monofizītiem nekā pret donātistiem, kuri joprojām bija spējīgi darboties, it īpaši Numīdijā. Savstarpējā iecietība starp katoļiem un donātistiem ariānistu veikto vajāšanu laikā, šķiet, aizsāka ieradumu, ka konfesijas atzina viena otru. Pāvests Gregors I vairākkārt

no 347. līdz 348. gadam, izsmēla donātistu spēkus līdz pat Jūliāna iecietīgajai valdīšanai 60. gados un izprovocēja Donāta slaveno jautājumu: "Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?" Cirkumcellionu vardarbība deva vienu atbildi. Viņi bija klīstošie "Kristus karotāji" donātistu paspārnē, tie, kas netaisnību vērsa par labu un iebaidīja donātistu svārstīgos un katoļu garīdzniecību. Viņi bija uzticīgi mocekļa dzīvei.

Donātistu panīkums

Donātisti veidoja valdošo Baznīcu Ziemeļāfrikā, bet pēc Parmēnija (kurš stājās Donāta vietā) no viņiem veiksme atkāpās. 4. gs. 70. un 90. gados daži donātisti atbalstīja vietējos nemierus pret romiešu varu un cieta, kad šos nemierus apspieda. Vēl jo vairāk, – gan ar Kartāgas Aurēlija, gan ar Augustīna personu katoļi beidzot ieguva vadītājus, kas bija līdzvērtīgi donātistiem. Augustīns izdeva izsmeļošus vēsturiskus un teoloģiskus pretargumentus un apspiešanas attaisnojumu, savukārt Aurēlija organizatora spējas varēja izpausties efektīvos pasākumos. Tomēr bija nepieciešamas juridiskas sankcijas, lai ierobežotu donātismu, – īpaši šeit jāpiemin Vienotības edikts (405) un aizliegums, kas sekoja 411. gada konvencijai Kartāgā.

Donātismu iedvesmoja Āfrikas kristietības tradīcijas, kuras pārstāvēja Tertulliāns un Kipriāns. Galu galā tas apvienoja visus izplatītākos sociālās un ekonomiskās neapmierinātības strāvojumus, nebūdams ne nacionālistiska, ne revolucionāra kustība.

Vandaļu valdīšanas laikā (429–533) katoļi un donātisti cieta kopā, un tas, iespējams, veicināja savstarpēju saprašanos. Pēc tam donātisms uzplauka vēlreiz, acīmredzami aizvien mazāk un mazāk novirzoties no katoliciskās būtības. Tas saglabājās, savukārt Ziemeļāfrikas kristietība 7. gs. izzuda mauru iebrukumu rezultātā. Donātistu apspiešana Augustīna laikā, iespējams, bija vājinājusi šo kustību tiktāl un neatgriezeniski, ka Āfrikas baznīca vairs nespēja izturēt šo izaicinājumu.

"Kāda imperatoram daļa gar Baznīcu?"

pārmeta afrikāņu bīskapiem viņu nevēlēšanos aktīvi pretoties donātistiem.

7. gs. Āfrikas baznīcas vadītāji, kurus atbalstīja izcilais Austrumu teologs Maksims Apliecinātājs, atkal nostājās pret impērijas oficiālo monotelētisma teoloģiju (646). Bet Āfrikas kristietību laiks nelutināja. Musulmaņu saracēņi sāka savu karagājienu 642./643. gadā, 698. gadā ieņēma Kartāgu un līdz 709. gadam bija pabeiguši Āfrikas pakļaušanu. Baznīcas panīkumam nav viegli izsekot. No 1100 bīskapiem tikai saujiņai izdevās palikt dzīviem, bet nelielai kristiešu kopienai izdevās saglabāties Tunisijā līdz pat 16. gadsimtam. Tikai literāru darbu atliekas un iespaidīgi arheoloģiskie pieminekļi mūsdienās liecina par agrīnās afrikāņu kristietības pastāvēšanu un neatkarību.

KRISTIEŠU ASKĒTI UN MŪKI

Maikls A. Smits

"Antonijs ēda tikai vienreiz dienā pēc saules rieta un dažreiz nepieskārās ēdienam divas un nereti pat četras dienas. Viņš pārtika no maizes un sāls un dzēra tikai ūdeni."
ATANASIJS

Askētisko kristietību var raksturot kā daudz stingrāku ticības postulātu ievērošanu salīdzinājumā ar vidusmēra kristieša ticības apliecinājumiem. Tā ietver vairākus paradumus: atturēšanos no dažādām lietām, kuras normāli uzskata par labām (piemēram, laulība), un citu prasību vai ikdienas ieradumu ievērošanu (piemēram, papildu lūgšanu laiki). Askētisms veicināja ideju par dubultstandartu – garīgo eliti, kas stāvēja pāri kristiešu vispārējam līmenim. Papildus visam minētajam klosteru un mūku dzīvē vērojams vēl viens solis, proti, attālināšanās no sabiedrības un vientulības meklēšana.

Askētisms un Bībele

Uzskata, ka, no vienas puses, Jaunās Derības atsevišķas daļas veicina askētismu, bet tur to atbalsta praktisku iemeslu dēļ, īpaši neizceļot, ka tas būtu sevišķas uzslavas cienīgs. Jēzus teicis, ka "ir tādi, kuri ir bezdzimuma cilvēki Dieva valstības dēļ", bet tas bija domāts īpaši "tiem, kas to var saprast". Līdzīgi Pāvila izvēle par labu vecpuiša dzīvei balstījās uz izjūtu, ka Kristus atgriešanās var piepildīties ļoti drīz un ka laulības saites var traucēt evaņģēlismam. No otras puses, Jaunā Derība bargi nosoda askētisma dažus veidus. Jēzus noraidīja farizeju pārmetumus par tīru un netīru pārtiku, un Pāvils uzbruka mācībai, ka ir nepareizi precēties vai ēst atsevišķus pārtikas produktus.

Ebrejiem arī bija savas askētisma tradīcijas, gan individuālas, gan visai kopienai raksturīgas, kas iesniedzas Vecajā Derībā. Nazīriešu zvērests ietvēra īslaicīgu atturēšanos no vīna un citus ierobežojumus. Vēlāk Israēla vēsturē pravieši apvienojās īpašās grupās sludināšanai un lūgšanām ievērojamu svēto vīru, piemēram, Elišas vadībā.

Vēlāk radās oficiālas pastāvīgas puritāniskas grupas, kā, piemēram, rehabīti; viņi turējās savrup no ierastās israēliešu dzīves un mērķēja uz šķīstāku un uzticīgāku dievbijību.

Jaunās Derības laikā Palestīnā pastāvēja gan individuālie, gan kopienu askēti. Ebreju vēsturnieks Josefs Flāvijs piemin, ka daļu no savas izglītības saņēmis no eremīta vārdā Bana. Jānis Kristītājs, kurš vadīja vientuļnieka askēta dzīvi Jūdejas tuksnesī, arī pārstāv šo tradīciju. Runājot par kopienu askētiem, vispazīstamākie bija esēņi, kuru atstātos slavenos tekstu tīstokļus atrada Kumrānā pie Nāves jūras. Esēņi piekopa askētisku dzīvesveidu kopienā, tāpat kā daudzi farizeji.

Neviens no agrīnajiem kristiešiem, šķiet, nav dzīvojis kā eremīts vai bijis kādas askētu kopienas loceklis. Tomēr atsevišķi indivīdi bija slaveni ar savas dzīves skarbumu un ziedošanos Dievam. Jēkabu, Tā Kunga brāli, piemēram, apbrīnoja daudzi ebreji, kas nebija kristieši, jo viņš ilgstoši gavēja un atkārtoja lūgšanas. Agrīnās kristietības laikā ikvienu konsekventu kristieti tālaika morāli brīvā sabiedrība bieži vien uzskatīja par galēji askētisku. Vairākos pagānu avotos tiek stāstīts, ka dažas augstdzimušas romiešu dāmas, kuras, iespējams, bija kristietes, gadiem ilgi dzīvojušas sērās un nošķirtībā, jādomā, tāpēc, ka viņām neatlika laika apkārt kūsājošajai pagānu sabiedriskajai dzīvei.

Kamēr kristietībai draudēja vajāšanas, draudzes pārsvarā bija nelielas, bet ar ļoti augstiem tikumiskiem standartiem (pat ja bija daži pārkāpumi, tos bargi sodīja). Mocekļa dzīvi vērtēja kā augstāko dievbijības piemēru. Lai gan dažās Baznīcās pastāvēja zināmi piederības noteikumi draudzei, kas bija diezgan askētiski pēc satura (piemēram, dažās aramiešu dialektā runājošās draudzēs uzņēma kristītus draudzes locekļus, kuri ievēroja celibātu), tomēr tajā laikā Baznīcas iekšienē vēl nebija vērojamas "garīgās elites" veidošanās pazīmes, izņemot tās grupas, kurās apvienojās atraitnes un jaunavas. Kristietības galvenā virziena paspārnē, piemēram, jūdu kristiešu grupu, markionītu un montānistu, vidū askētisms bija ļoti populārs, bieži vien tas pastāvēja enkratisma (grieķu valodā "pašsavaldīšanās") veidā. Enkratīti noraidīja laulību, vīnu un gaļu. Aleksandrijas Klements un Origens lika pamatus askētisma ortodoksālajai teoloģijai.

Pirmie mūki

3. gs. beigās un 4. gs. sākumā aizsākās klosteru askētisms kristietībā. Vispārējā iecietība pret kristietību vēl pirms Konstantīna izraisija jaunu Baznīcas locekļu pieplūdumu Baznīcās, bet līdz ar ticīgo skaita pieaugumu bija vērojama arī standartu pazemināšanās. Tajā pašā laikā mocekļu dzīves piemēri kļuva arvien retāki un mocekļus un apliecinātājus kā Baznīcas garīgo eliti aizstāja pirmie mūki. Mūki centās dzīvot pilnvērtīgu kristiešu dzīvi, un vairums juta, ka ilgstoša uzturēšanās šajā "pasaulē" to kavē. Viņi mēģināja sasniegt tīru kristietību un dziļu sazināšanos ar Dievu, kas, pēc viņu domām, bija nesasniedzama pastāvošajās Baznīcās.

Jautājums par to, kur īsti radušies pirmie mūki un klosteri, izraisījis zināmas diskusijas. Pirmie mūki bija atsevišķi indivīdi, kuri meklēja nošķirtību tuksnesī Ēģiptē vai Sīrijā. Dažreiz viņi tur uzturējās īslaicīgi. Iespējams, viņi to darīja aiz nepieciešamības glābties no vajāšanām, un bieži vien viņi tur palika uz visiem laikiem. Lai gan kāds koptu zemnieks no Ēģiptes Antonijs (ap 256–356) nebija pats pirmais, tomēr viņš bija pirmais slavenākais eremīts. Viņa piemēram sekoja citi, un drīz vien bija daudz

Askēti apmetās tuksneša malā, meklējot vientulību.

eremītu, kuri dzīvoja kā vientuļnieki vai brīvi apvienojušies kopienās tuksneša malā.

Eremītu galvenās nodarbes bija lūgšanas un meditācija, kuras papildināja Bībeles lasīšana. Gavēšana arī bija viņu dzīves svarīga sastāvdaļa. Viņi uzdrošinājās veikt arī citus askētismam raksturīgus varoņdarbus, kā, piemēram, stundām ilgi stāvot skaitīt lūgšanas. Dažas no lūgšanām bija diezgan mehāniskas: praktiski tā bija īsu, noteiktu vārdu virknējumu atkārtošana.

Ilgstoša vientulība, nepietiekama pārtika, miega trūkums izraisīja halucinācijas, kā arī Dieva garīgās apzināšanās pieaugumu. Nereti viņi piedzīvoja konfliktus ar dēmoniem. Daudzām tuksneša eremītu vīzijām, transiem un īpatnējiem pārdzīvojumiem ir

acīmredzami psiholoģiski skaidrojumi (piemēram, velna parādīšanās pavedinošas sievietes izskatā varēja būt apspiestas seksuālās vēlmes rezultāts). Tie, kas meklēja patvērumu tuksnesī, nenovēršami pameta ģimenes dzīvi, un par likumu viņiem kļuva celibāta ievērošana, lai gan bija arī gadījumi, kad tuksnesī devās precēti pāri un dzīvoja kopā, bet bez seksuālām attiecībām. Vairums eremītu apmetās uz dzīvi pastāvīgi vienā vietā, lai gan bija arī daudzi ceļotāji mūki (īpaši – atsevišķos Sīrijas reģionos), ieskaitot arī vairākas ekstrēmistu grupas, kā, piemēram, nevaldāmie mesaliāņi, kuri klejoja apkārt un gulēja, kur pagadās. Klejojot viņi aizrautīgi dziedāja psalmus.

Bija eremīti, kas nodevās nedabiskām galējībām, kā, piemēram, dzīvošanai pīlāra galā vai sevis iemūrēšanai alā. Agrīnie eremīti galvenokārt bija vienkārši draudzes locekļi. Dažreiz viņi sanāca kopā, lai saņemtu Svēto Vakarēdienu, vai arī priesteris, kurš arī bija eremīts, apmeklēja draudzes locekļus visā tuvākajā apkaimē. Taču Svētajam Vakarēdienam bija maza loma agrīno eremītu ikdienas nodarbēs.

Simeons Stilīts kļuva slavens ar savu izturību, pavadot savas dzīves pēdējo posmu pīlāra galā. Vēlāk viņa neparasto izdarību vietā uzbūvēja plašu baznīcu. Šajā fotogrāfijā pīlāra pamatne redzama baznīcas drupu centrā. Sīrija

Pahomijs un viņa kopiena

Ap 320. gadu Pahomijs aizsāka kopienu askētismu. Viņš bija karavīrs, kas pievērsās kristietībai un pēc atbrīvošanās no dienesta kādu laiku pavadīja kā eremīts. Vēlāk viņš izveidoja pirmo askētu kopienu Tabenisi, Ēģiptē netālu no Nīlas upes. Šīs kopienas likumu teksts saglabājies Hieronima veiktajā latīņu tulkojumā.

Pahomijs asi nostājās pret ekstrēmismu. Viņš atbalstīja regulāras maltītes un lūgšanas. Viņš vēlējās izveidot pašpietiekamu kopienu, attīstot tādas nozares kā palmas lapu paklāju aušana vai augļu un dārzeņu audzēšana pārdošanai. Kopienas jaunpienācējiem sava personīgā manta bija jānodod kopējā fondā. Viņus uzņēma par pilntiesīgiem kopienas locekļiem tikai pēc pārbaudes perioda. Pierādot sākotnējo apņemšanos, viņiem vairākas dienas bija jāstāv ārpusē pie klostera durvīm. Lai kļūtu par pilntiesīgu kopienas locekli, bija jāievēro vēl viens nosacījums – bija jāmācās no galvas atsevišķas Bībeles daļas. Ja kopienas kandidāti bija analfabēti, viņiem iemācīja lasīt un rakstīt. Lai gan Pahomija pirmās kopienas galvenokārt bija domātas vīriešiem, īsi pirms viņa nāves viņa tiešā uzraudzībā izveidoja arī pirmās kopienas sievietēm. Pahomijs izveidoja pamatstruktūru, kurai vēlāk sekoja visas pēc tam izveidotās klostera kopienas.

Pirmie mūki un klosteri vispirms parādījās Austrumu kristietībā. Rietumu baznīcas uzmanību tam pirmo reizi pievērsa Atanasijs. Izsūtījumā uz Rietumiem (340–346) viņam līdzi devās divi ēģiptiešu mūki. Savu vēlāko izsūtījumu atsevišķus posmus Atanasijs pavadīja, slēpdamies starp eremītiem Ēģiptes klosterī, un vēlāk viņš aprakstīja Antonija dzīvi. Šī biogrāfija sniedz gandrīz visu mums pieejamo informāciju

par Antoniju un lielā mērā palīdzēja popularizēt askētu kustības ideālus. To nekavējoties iztulkoja latiņu valodā, un Augustīns no Hiponas bija viens no tiem, uz kuru šis darbs atstāja neizdzēšamu iespaidu. Rietumos mūku un klosteru kustībai no paša sākuma bija tādu Baznīcas vadītāju kā, piemēram, Ambrozija atbalsts.

Bīskapi un mūki

Pēc Pahomija Basilijs Lielais (330–379) deva visnozīmīgāko ieguldījumu Austrumu klosteru dzīves attīstībā. Ieguvis izglītību Konstantinopolē un Atēnās, 356. gadā Basilijs atgriezās mājās Kapadokijā apņēmības pilns atteikties no pasaules un dzīvot kā eremīts. Viņš apmeklēja daudzus askētus, pirms izveidoja pats savu kopienu ar Nazianzas Gregora palīdzību. Viņš plānoja savu klosteri pēc tālaika tradīcijām; taču šo plānojumu ietekmēja arī fakts, ka 364. gadā viņu ordinēja un 370. gadā viņš kļuva par Cēzarejas (Kapadokijā) bīskapu. Basilijs vienlaikus bija gan bīskaps, gan askēts.

Basilija nopelns bija klostera kopienu izveidošana ciešākā sadarbībā ar Baznīcu. Viņš uzskatīja, ka bīskapam pieder galavārds klosteru pārzināšanā. Savukārt klosteri aizvien biežāk sāka saistīties ar apkārtējo pasauli. Basilija klosteris nodrošināja medicīnisku palīdzību slimajiem un palīdzību nabagiem, kā arī veica zināmu izglītojošu darbu. Basilijs stingri nosodīja individuālu dievbijību, kas nereti nonāca galējībās. Viņš noteica konkrētus lūgšanu laikus un to biežumu – astoņas reizes dienā.

Basilija askētisma teoriju var apkopot divos klosteru dzīves "pamatlikumos". Lai gan šo pamatlikumu izstrādē savu ieguldījumu devis arī viņa sens draugs Sebastes Eistācijs, vēlāk tie nedaudz tika mainīti, tomēr par šī likuma autoru uzskata Basiliju. Basilija likumu joprojām ievēro mūsdienu Austrumu klosteros. Basilijs uzskatīja klosteru dzīvi par kristietības augstāko sasniegumu, par tā mērķi viņš uzskatīja dvēseles atbrīvošanu no miesas valgiem. Basilijs uzsvēra sevis izmeklēšanas nepieciešamību ar disciplīnas palīdzību, bet ticēja, ka cilvēki faktiski var izpildīt Dieva baušļus.

Klosterus un baznīcas cēla īpašos klinšu veidojumos Gorema ielejā Kapadokijā (Turcijā). Kupolus, apsīdas, jomus un ejas izkala akmenī. Būvēja arī apakšzemes klosterus.

Klosteru un mūku dzīve Rietumos

Rietumos klosteru kustību veicināja Tūras Mārtiņš (miris 397. gadā). Mārtiņš uzsāka eremīta dzīvi pēc dienesta armijā un dzīvoja vientulīgā cellē netālu no Ligužē Francijā. Viņa svētums piesaistīja daudzus sekotājus, un tika izveidota sava veida kopiena. Drīzāk pret viņa gribu 372. gadā viņu pierunāja kļūt par Tūras bīskapu, un kādu laiku viņš dzīvoja kā eremīts cellē blakus baznīcai. Ziņkārīgie apmeklētāji, kas nemitīgi mulsināja un novērsa viņa uzmanību no galvenajām lietām, piespieda viņu meklēt patvērumu Marmutjē, kur viņš izveidoja klosteri, kurš kļuva par atbalsta punktu Francijas lauku rajonu evaņģelizācijai, jo tie joprojām pārsvarā bija pagāniski. Viņa klosteris sava askētisma un svētuma dēļ kļuva par bīskapu kalvi. Lielākā daļa mums pieejamās informācijas par Tūras Mārtiņu gūstama no viņa dzīvesstāsta, kuru sarakstījis Sulpicijs Sevērs. Šī ļoti populārā biogrāfija palīdzēja iepazīt Mārtiņa dzīvi kā paraugu visiem Rietumromas impērijas teritorijā. Daudzas agrīnās baznīcas celtas viņam par godu. Iespējams, viņš ir pirmais, kas iecelts svēto kārtā, nebūdams moceklis. Tūras Mārtiņš radīja Tumšā laikmeta "svētā vīra" modeli.

Augustīns no Hiponas ieviesa jaunu aspektu klosteru dzīvē, proti, kārtību, saskaņā ar kuru garīdznieku grupa, kas ievēroja pilnīgu celibātu, apmetās uz dzīvi kopā un kalpoja vietējā baznīcā. Savulaik Hieronims un Rufins darbojās līdzīgā grupā Itālijas ziemeļaustrumos. Pēc pievēršanās kristietībai un atgriešanās Ziemeļāfrikā 388. gadā Augustīns sapulcināja domubiedru grupu, lai dzīvotu kopā vienā askētu kopienā un nodotos galvenokārt zināšanu apguvei. Grupa turpināja pastāvēt arī tad, kad Augustīnu 395. gadā iecēla par Hiponas bīskapu. Tur meklējamas saknes vēlāk veidotajiem katedrāles kapituliem, kā arī viduslaiku pilsētas bīskapa tradīcijai sapulcināt sev apkārt "ģimeni", kas sastāvēja no viņam padotajiem garīdzniekiem un bieži vien jauniem vīriešiem, kas izgāja apmācību un gatavojās ordinācijai. Klosteru noteikumi, kas viduslaikos izplatījās zem viņa vārda, daļēji arī bija Augustīna izstrādāti, bet vēlāko laiku rakstnieki tos ievērojami papildinājuši.

Mūki un zināšanu apguve

Ēģiptē un daudz mazākā mērā Sīrijā klosteru kopienas piedalījās politiskajās cīņās. Organizēti un bruņoti mūku pūļi piedalījās teoloģiskās diskusijās un nostājās vienā vai otrā pusē un ar savu klātbūtni iedvesa bailes Baznīcas koncilu dalībniekos. Šīs kustības priekšgalā bija Baltā klostera Ēģiptē nevaldāmais abats Šnūdi, kurš dedzīgi un ar panākumiem atbalstīja Aleksandrijas Kirilu, kad viņš panāca Nestorija nosodīšanu par ķecerību Efesas koncilā 431. gadā. Tādi ciniski bīskapi kā, piemēram, Aleksandrijas Teofils pieļāva, ka mūki bija vainojami par pagānu templu nopostīšanu, kā arī par pagānu un ķeceru mocīšanu un pat nogalināšanu. Šajā ziņā kristiešu mūki nebija ne par mata tiesu labāki par agrīnā vēstures posma satracinātajiem pagānu pūļiem, kuri nereti Aleksandrijā un citviet bija mežonīgi vajājuši kristiešus.

5. gs. Rietumu klosteru kustība uzplauka Gallijas dienvidos. Honorats nodibināja klosteri Lerinsa salā, kas kļuva par apmācības vietu daudziem mūkiem bīskapiem. Tajā laikā Marseļā sāka darboties Jānis Kasians. Viņu apmācīja par mūku Betlēmē un Ēģiptē. Pēc zināma laika posma pavadīšanas Konstantinopolē viņš devās uz Rietumiem un 415. gadā Marseļā nodibināja gan vīriešu, gan sieviešu klosterus.

Kasians ir Rietumu izcilākais rakstnieks, kas rakstījis par klosteru dzīvi, un viņa detalizēti noformulētie

klosteru noteikumi kalpoja klosteru kustības veicināšanai. Viņš ne tikai detalizēti aprakstīja jautājumus, kas skāra, piemēram, apģērbu un klostera dievkalpojumu kārtību, bet arī izpētīja visus kārdinājumus, ar kuriem bija jācīnās mūkam. Viņš bija īpaši acīgs vērotājs un ļoti centīgs organizators. Kasians nosodīja to, ko viņš vērtēja kā pārlieku lielu uzsvaru uz cilvēcisko vājību Augustīna teoloģijā. Viņš uzskatīja, ka cilvēki ir spējīgi dot atbildi Dievam, paši sava spēka mudināti, lai gan viņš atzina, ka viņi nav spējīgi līdz galam izpildīt visas Dieva pavēles. Kasiana viedoklis, kas, iespējams, pārņemts no Austrumiem, bija īpaši raksturīgs klosteru kopienām dienvidu Francijā, un to bieži dēvēja par semipelagiānismu. Līdztekus Kasianam šīs mācības ievērojamākais skolotājs bija Vincents no Lerinsas. Semipelagiānisms kļuva diezgan populārs Francijas dienvidos līdz brīdim, kad to nosodīja Oranžas sinode 529. gadā.

Nākamā izcilā personība Rietumu klosteru kustībā bija Kasiodors (490–583), kurš bija cēlies no ievērojama Romas senatora ģimenes un kurš ieņēma augstu amatu Itālijas ostgotu valdnieka Teodoriha Lielā valdīšanas laikā. 540. gadā viņš pameta laicīgos amatus un devās uz klosteri, kuru bija nodibinājis Vivarijas pilsētā Kalabrijā (Itālijas dienvidos). Viņš pievērsa lielu uzmanību rokrakstu pārrakstīšanai un seno tekstu studēšanai. Daži zinātnieki uzskata, ka Nursijas Benedikts interesi par zināšanu apguvi pārņēmis no Kasiodora. Uzsvars uz zināšanu apguvi klosteros arī panāca to, ka grieķu romiešu kultūra saglabājās arī viduslaikos.

Ķeltu klosteru kustība

Šķiet, ka klosteru kustība ķeltu vidū aizsākās 5. gs. beigās un 6. gs. sākumā, bet tās pirmsākumi ir neskaidri. Lai gan vēlāk pirmo klosteru izveidošanu piedēvēja Patrikam, viņa literārajos sacerējumos nav drošu pierādījumu tam, ka tieši viņš dibinājis klosterus vai arī ka pats bijis mūks. Šķiet, ka Patriks atbalstījis individuālo askētismu, popularizēdams to līdz 325. gadam. Tomēr 5. gs. beigās klosteru kustība jau bija iesakņojusies Īrijā no Ēģiptes pārņemta modeļa veidā. Tūras Mārtiņa ideāli, iespējams, bija sasnieguši

Klosteris vientuļigajā, no ārpasaules nošķirtajā Skellingsa salā Kerijas grāfistē, Īrijā.

Īriju ar Ninianas klostera Vaithornā (Skotija) starpniecību.

Gan īru eremītu galējais askētisms, gan arī celles izkārtojums ārējā norobežojošā klostera sienā – abas šīs nianses atspoguļo ēģiptiešu ietekmi. Īru mūki kāri centās apgūt zināšanas. Šo tieksmi, iespējams, veicināja izglītoti vīri no kontinenta, kuri 5. gs. meklēja patvērumu Īrijā no barbaru iebrukumiem. 5. gs. Īrijā pārsvarā valdīja cilšu sabiedrība, nebija lielu pilsētu un klosteri izrādīja lielu ietekmi uz Baznīcas dzīvi. Pretēji Rietumu klosteru kustībai Eiropas kontinentālajā daļā īru mūki nepievērsa tik lielu vērību palikšanai vienā vietā, un, sākot ar 6. gs., klejojošie ķeltu mūki kļuva par ierastu parādību Eiropā. Šādi klejojoši mūki nodibināja dažus no ievērojamākajiem agrīnajiem klosteriem Eiropas kontinenta daļā, piemēram, Lukseilu, Sv. Galla un Bobbio klosteri. Tie veicināja evaņģelizāciju lielākajā Centrālās Eiropas daļā.

Nursijas Benedikts sastādīja klosteru noteikumus Rietumos. Sākot ar 6. gs. beigām, viņa sistēma pakāpeniski aizstāja citus Rietumu klosteru nolikumus. Maz ir zināms par Benedikta dzīvi, izņemot tos atsevišķos faktus, kuri minēti biogrāfijā, kas tiek piedēvēta

Kāda ekspedīcija mēģināja izsekot īru abata Brendana ceļojumam 6. gadsimtā. Daži apgalvo, ka viņš, iespējams, bijis pirmais Amerikas atklājējs. Viņš devās jūrā ar vienkāršu laivu cerībā no jauna atrast paradīzi.

PATRIKS

Roberts G. Klouzs

Izcilais Īrijas misionārs Patriks (ap 389–461), iespējams, dzimis romiešu pakļautajā Britānijā. Viņš bija dekāna un miertiesneša Kalpurnija dēls.

Atsevišķi viņa dzīves fakti joprojām ir diskutējami, un tos klāj daudzas dievbijību iedvesošas leģendas. Neliela konkrēta informācija par viņu atrodama divos viņa sacerējumos: "Atzīšanās" un "Vēstule Korotika karavīriem". Korotiks bija kāds virsaitis Britānijas ziemeļos.

Patriku sešpadsmit gadu vecumā tēva saimniecībā sagūstīja sirotāji un pārdeva kā vergu uz Īriju. Pēc sešu gadu kalpošanas kā aitu ganam viņam izdevās izbēgt un atkal nokļūt mājās. Kādu laiku viņš pavadīja arī Gallijā. Gūsta un nebrīves laikā viņa kristīgā ticība bija nopietni padziļinājusies, un viņam radās pārliecība, ka jāatgriežas Īrijā un jāveic tur evaņģelizācijas darbs. Kādu nakti sapnī viņš dzirdējis īru balsis, kas sauca viņu: "Mēs lūdzam tevi atgriezties un atkal būt mūsu vidū."

432. gadā Patriks atgriezās Īrijā jau kā bīskaps un turpmākos trīsdesmit gadus pavadīja tur kalpodams. Viņam bija milzīga ietekme uz dažiem cilšu vadoņiem un īpašas attiecības ar Taras, Krougas Patrikas un Armagas novadiem. Lai gan viņš pats nebija īpaši izglītots, viņš visādā veidā veicināja izglītošanos. Iespējams, ka, uzturēdams ciešus kontaktus ar klosteriem Gallijā, viņš nonāca askētisma iespaidā un sāka vairāk novērtēt klosteru dzīvi. Vēlīnā laika Īrijas baznīcā par pamatvienību visbiežāk kļuva klosteris abata vadībā, nevis bīskapa eparhija. Patriks arī paziņoja par prioritātes piešķiršanu misionāru darbam ķeltu kristietībā, un tā 6. un 7. gs. atradās daudz tādu mūku, kas uzņēmās evaņģelizēt Rietumeiropu.

Īrijā izveidojās atšķirīgas klosteru dzīves formas. Šis apaļais tornis redzams Ardmorā, Voterfordas grāfistē.

Gregoram Lielajam. Tikai Kārļa Lielā valdīšanas laikā ar Vitiza, kurš pats sevi dēvēja par Benediktu no Aniānas, gādību Benedikta noteikumi tika publicēti un ieviesti klosteros. Benedikts piedzima Nursijā Umbrijas novadā (Itālijas centrālās daļas ziemeļos) un studēja Romā, pirms attālinājās no laicīgās dzīves un sāka dzīvot kā eremīts. Viņš nodibināja vairākus nelielus klosterus, bet neguva panākumus, līdz beidzot viņš devās uz Montekasīno klosteri. Benedikts sarakstīja savus statūtus, būdams jauns mūks, un ap 547. gadu mira Montekasīno. Kad klosteri nopostīja langobardi, daži mūki meklēja patvērumu Romā un tur pievērsa Gregora Lielā uzmanību šiem statūtiem.

Benedikta statūti balstās uz divām aktivitātēm – lūgšanu un darbu. Katram mūkam bija jārāda tikumības paraugs, un Benedikts pastāvēja uz to, ka mūkam jāpaliek tajā pašā klosterī, kurā viņš devis savus svinīgos solījumus. Klostera garīgais vadītājs bija abats, un viņš uzturēja klosterī ierasto kārtību. Klosteru stabilās, labi organizētās kopienas, kurās

DZĪVE BENEDIKTIEŠU KLOSTERĪ

"Ikvienā aspektā visiem jāseko "Statūtiem" kā savam ceļvedim: un lai neviens neuzdrošinās no tiem novirzīties bez dibināta iemesla. Lai neviens klosterī neuzdrošinās sekot savām tieksmēm un nosliecēm vai arī nekaunīgi strīdēties ar savu abatu [..] Kas attiecas uz abatu, viņam savukārt ir jādara viss dievbijībā pret To Kungu un saskaņā ar "Statūtiem", zinot, ka viņam par visiem saviem lēmumiem būs jāatskaitās Dieva priekšā.

Ja ticības brālis ir nepakļāvīgs vai nepaklausīgs, lepns vai neapmierināts vai arī jebkādā citā veidā darbojas pretī svētajiem "Statūtiem" un nicīgi izturas pret vecāko rīkojumiem, saskaņā ar Tā Kunga baušļiem viņa vecākajiem divreiz viņš jābrīdina zem četrām acīm. Ja nekas nemainās, viņš jānosoda publiski. Ja arī tad viņš vēl nemainās un nelabo savas kļūdas, viņš jāizslēdz no klostera, liekot viņam saprast, cik nopietns ir šāds sods. Ja nekas nelīdz, viņš jāsoda fiziski.

Brāļiem pēc kārtas jāapkalpo citam citu, lai nebūtu neviena, kas tiek atbrīvots no darba virtuvē, ja vien viņam to liedz darīt slimība vai viņš ir aizņemts ar kādu citu svarīgu nodarbi. [..] Stundu pirms katras maltītes tie, kas attiecīgajā nedēļā strādā virtuvē, saņem dzēriena glāzi un maizes šķēli papildus savai porcijai, lai viņi varētu apkalpot savus pārējos brāļus bez kurnēšanas vai pārmērīga noguruma.

Katras maltītes laikā vienmēr jābūt lasījumam [..] Pie galda jāvalda pilnīgam klusumam un nedrīkst būt dzirdama nekāda čukstēšanās vai kāda cita balss, izņemot to, kas veic lasījumu. Brāļi pēc kārtas pasniedz cits citam nepieciešamo ēdienu, lai nevienam nevajadzētu īpaši kādu lūgt. Ja tomēr kaut kas ir nepieciešams, tas drīzāk jāpalūdz ar zīmju valodas, nevis runas palīdzību.

Visvairāk jārūpējas par slimajiem. [..] Slimie jānodrošina ar vannošanos tik bieži, cik nepieciešams: veselajiem, it īpaši jaunajiem, tas jādara pēc iespējas retāk. Gaļu atļauts ēst slimajiem un vārgajiem, lai veicinātu viņu atveseļošanos. Tiklīdz viņi atlabst, viņi kā parasti atturas no gaļas lietošanas.

Ziemas laikā, tas ir, no 1. novembra līdz Lieldienām, pēc

valdīja uzsvars uz kalpošanu Dievam, palīdzēja uzturēt garīgos standartus visu šo gadsimtu laikā. Iespējams, Kasiodora ietekmē benediktiešu klosteri kļuva arī par izglītošanās centriem.

Benedikta statūti, kurus joprojām ievēro arī mūsdienu klosteros, ir lielā mērā tie paši statūti, ko sastādījis to autors, lai gan daudzās to kopijās ir atspoguļotas izmaiņas saskaņā ar vēlākajiem notikumiem – statūtu teksts ticis paplašināts. Daži vēsturnieki uzskata, ka Benedikta statūtos daudz kas ir aizgūts no kādiem citiem klosteru dzīvi regulējošiem statūtiem, kas tapuši aptuveni tajā pašā laikā un ir pazīstami ar nosaukumu *Regula Magistri* jeb "Skolotāja noteikumi". Benedikta ieguldījums klostera noteikumu sakārtošanā ir nepārvērtējams, jo viņš necilvēcīgi bargos noteikumus spēja padarīt daudz cilvēcīgākus.

Garīdzniecība, kas ievēro celibātu

Doma, ka garīdzniekiem jāpaliek neprecētiem, attīstījās pakāpeniski un lēni. Pieņemts uzskatīt, ka

iespējas jāceļas augšā astotajā rīta stundā, tā, lai viņi varētu atpūsties nedaudz vairāk par pusi no nakts un piecelties tad, kad ir labi izgulējušies. Laiks, kas paliek pāri pēc nakts meditācijām, jāpavada, apgūstot zināšanas [..]

Kā pravietis teicis: "Septiņreiz dienā es Tevi teicu." Mēs piepildīsim šo svēto skaitli "septiņi", ja slavinājumos pirmajā, trešajā, sestajā un devītajā stundā un vakara un dienas pēdējās lūgšanas laikā mēs pildīsim savus dievkalpojuma pienākumus.

Dīkdienība ir dvēseles ienaidnieks. Tāpēc noteiktās stundās brāļiem jānodarbojas ar fizisku darbu un citā laikā jānododas Svēto Rakstu lasīšanai. Mēs esam pārliecināti, ka tas jānoorganizē šādi. No Lieldienām līdz 1. oktobrim pēc rīta lūgšanas līdz ceturtajai stundai viņiem jāveic darbs, kas prasa uzmanību. No ceturtās apmēram līdz sestajai stundai viņiem jāpievēršas lasīšanai. Pēc maltītes sestajā stundā viņiem jāatpūšas savās gultās pilnīgā klusumā; ikviens, kas vēlas, var lasīt pie sevis ar noteikumu, ka viņš netraucē pārējos. Vakara lūgšanas pirms gulētiešanas jāskaita nedaudz agrāk, apmēram astotās stundas vidū, un pēc tam viņiem jāveic savi vakara pienākumi.

Pilnīgi pietiek ar šādiem gultas piederumiem – matraci, vilnas segu, vilnas palagu un spilvenu. Abatam bieži jāpārmeklē gultas, vai tajās nav paslēptas kādas personīgas lietas. Un, ja kādam atrod personīgu mantu, kuru viņš nav saņēmis no abata, tāds bargi jāsoda. Lai likvidētu personīgos piederumus, abats iedod visu nepieciešamo: apmetni, tuniku, kurpes, garās zeķes, jostu, nazi, rakstāmo, adatu, kabatlakatu, ziepes, lai nevienam nebūtu jāaizbildinās, ka viņam kā trūkst.

Klosterim jābūt tā projektētam, lai tajā būtu viss nepieciešamais – ūdens, dzirnavas, dārzs, maizes ceptuve. Mūkiem nav ieteicams klaiņot pa ārpasauli, jo tas kaitē viņu dvēselēm.

Mūsu nolūks ir izveidot skolu, lai apmācītu cilvēkus kalpot Tam Kungam, bet mēs nedrīkstam noteikt pārāk bargus un grūti izpildāmus likumus. [..] Ja mēs liekamies pārlieku bargi, neizbīstieties un nebēdziet projām. Ieejai pestīšanas ceļā jābūt šaurai, bet, dodoties tālāk pa Ticības ceļu, sirds atraisās un steidzas ar mīlestības saldmi pa Dieva baušļu ceļu."

Izvilkumi no Benedikta "Statūtiem"

"Septiņreiz dienā es Tevi teicu.."

Kāds attāls klosteris Libānā, uzcelts starp kailām, neaugligām klintīm

Jaunajā Derībā lielākā daļa apustuļu bija precēti. Vismaz ir pilnīga skaidrība par Pēteri (minēta pat viņa sievasmāte) un Jēzus brāļiem. To uzskatīja par normālu parādību, ka apustulis varēja ņemt sievu līdzi Baznīcas darbā. Vienlaikus Pāvils atzina neprecēta stāvokļa praktiskās priekšrocības. Arī savā tuvākajā apkārtnē kristieši redzēja seksuālas galējības, tāpēc ir pilnīgi iespējams, ka daži kristieši jau agrīnā periodā asi reaģēja pret seksu. To oficiāli neizcēla vai neuzsvēra kā īpaši slavējamu lietu. Faktiski Pāvils mudināja jaunas sievietes nedot īpašus solījumus, kas liktu atteikties no laulības.

Turpmākajā laikposmā atturēšanās no laulības tika atstāta personīgās izvēles ziņā, lai gan vairums gnostiķu sektu aktīvi apkaroja laulību, apgalvojot, ka tā sasaista garīgo dvēseli ar ļauno fizisko pasauli. Atsevišķi jūdaistu un kristiešu tradicionālie viedokļi dzimumu atšķirībās vainoja grēkā krišanu un ticēja, ka pestīšana ietver arī atgriešanos pie "viendzimuma" dzīves. Baznīcu galveno virzienu vadītāji, kā, piemēram, Melitons no Sardijas, kļuva pazīstami ar savu askētisko, skarbo personisko dzīvi, kura ietvēra arī atturēšanos no laulības. Daudzās Baznīcās kristiešu sievietēm bija grūtības atrast piemērotus vīrus.

Tertulliāns savā traktātā, kas veltīts viņa paša sievai, skaidro kristīgas sievietes problēmas ar pagānu vīru. Šādu iemeslu dēļ daudzas sievietes neapprecējās, un tas deva vairāk laika lūgšanām un kalpošanai Dievam. Līdzīgi notika ar vīriešiem, kas bija brīvi no ģimenes saitēm; viņiem bija vairāk laika, ko ziedot Baznīcas lietām, un tāpēc ir gluži dabiski, ka šādi vīri kļuva par Baznīcas vadītājiem.

3. gs. sāka veidoties uzskats, kas vērtēja celibātu kā īpašu svētuma pazīmi. Tomēr galējības joprojām nebija cieņā un Origens izpelnījās pamatīgu nosodījumu, jo pats sevi padarīja par einuhu, būdams svēti pārliecināts, ka to cildina evaņģēliji. Tā kā mocekļa cienīgs dzīvesveids vairs nebija izplatīts, askētisms aizvien vairāk kļuva par garīguma mēru; Baznīcas vadītājus ar askētiskāku dzīvesveidu uzskatīja par daudz garīgākiem. Tomēr garīdzniecībai nebija vispārējs pienākums ievērot celibātu, un daži ievērojami Baznīcas vadītāji, kā, piemēram, Hilarijs no Puatjē, bija precējušies. 4. gs. daži sabiedriski darbinieki tika ordinēti pēc tam, kad bija apprecējušies. Atsevišķos gadījumos viņi turpināja dzīvot ar savām sievām, bet atturējās no dzimumattiecībām.

4. gs. tika sperti soļi, lai ierobežotu laulības dzīvi pēc ordinācijas. Ap 315. gadu Ankīras koncils paziņoja, ka dekāniem jāizvēlas starp laulību un celibātu pirms ordinācijas un vēlāk viņi vairs nedrīkst precēties. Neocēzarejas koncils ap 320. gadu pieņēma likumu, ka prezbiteri, kas apprecējušies pēc ordinācijas, jāatceļ no amata. Tomēr nav īstas skaidrības par to, cik lielā mērā šos likumus ieviesa. 4. gs. gaitā spiediens uz kristiešiem par celibāta ievērošanu ievērojami pastiprinājās. Hieronims bija dedzīgākais celibāta atbalstītājs un tika asi kritizēts, jo daži no viņa izteikumiem nomelnoja laulību. Daži Rietumu teologi ticēja, ka sākotnējā vainas izjūta caur ieņemšanas aktu ieiet bērna dvēselē un met šaubu ēnu pār dzimumattiecībām. Neskatoties uz protestiem, ka celibāts pēc būtības ir maniheisks (maniheisma sekotāji uzskatīja, ka jebkurš fiziskās pasaules aspekts ir ļauns), celibāta atbalstītāji pārliecināja Baznīcas, ka celibāts un svētums ir cieši saistīti.

Garīdzniecības celibāts ieviesa divus lielus izkropļojumus. Daudzi tā sauktie garīdznieki, kas it kā ievēroja celibātu, faktiski dzīvoja kopā ar sievietēm, kas nebija viņu sievas (viņas bieži dēvēja par *subintroductae*), – šo ieradumu

daudzkārt nosodījuši Baznīcas koncili un rakstnieki. Hieronims bija īpaši ass un bargs pret šādu kaunpilnu uzvedību. Dedzīgākie kristieši tika aicināti pamest sievas, lai sekotu celibāta dzīvei. Romas 420. gada likumdošanas akti nepārprotami to aizliedza.

5. gs. un vēlāk izveidojās divi paradumu kodeksi. Austrumu baznīcās prezbiteriem un dekāniem atļāva precēties pirms ordinācijas, bet bīskapus izvēlējās no tiem garīdzniekiem, kas ievēroja celibātu (nereti viņi bija mūki). Justiniāns šo ieradumu pieņēma kā normu un Austrumu kristietībā tas paliek spēkā arī mūsdienās. Rietumos tika izdarīts ļoti spēcīgs spiediens uz to, lai visa garīdzniecība ievērotu celibātu. Leons Lielais gribēja aizliegt laulības pat dekānu palīgiem, bet nav skaidrs, vai šo noteikumu ieviesa viņa valdīšanas laikā. Ir zināms, ka 5. un 6. gs. precēti vīri, kā, piemēram, Sidonijs Apolinārijs, kļuva par bīskapiem. Tomēr šo gadsimtu laikā klosteri pakāpeniski tika atzīti par galvenajiem garīguma centriem, un tas nozīmēja, ka aizvien biežāk labākie bīskapi stingri ievēroja

KASIODORS

Deivids F. Raits

Šis ilgdzīvojušais romiešu aristokrāts (miris ap 583. gadu), izveidoja noturīgas saites starp klasisko un agrīno kristiešu civilizāciju un viduslaiku mūku un barbaru pasauli. Kasiodors ieguva augsto Teodoriha un citu ostgotu valdnieku ministra amatu. Sastādot oficiālus dokumentus, kurus apkopoja ar nosaukumu *"Variae"*, viņš kā avotu izmantoja tradicionālo latiņu retoriku, kas kalpotu barbaru galmam, un tas atstāja iespaidu uz vēlākajiem ieradumiem. Viņa ietekmē Teodorihs sāka just cieņu pret Romas kultūras mantojumu. Viņa savdabīgākais literārais sacerējums "Gotu vēsture" nav saglabājies.

Kasiodors vēlējās izveidot Romā kristīgu akadēmiju, bet viņam neveicās gotu karu dēļ. Toties viņam ap 535. gadu izdevās pāvesta Agapeta I valdīšanas laikā izveidot bibliotēku. Kasiodors piepildīja savus ideālus klosterī, kuru viņš nodibināja savā īpašumā Vivarijā ("zivju dīķis" labiekārtotos dārzos) Itālijas dienvidu krastā. Viņš tur apmetās pēc 540. gada.

Savā darbā "Ievads teoloģiskās un laicīgās studijās" viņš aizstāvēja saistību starp Bībeles studijām (pirmā daļa, kas sniedz komentārus, versijas, kanonu, tekstu kritiku, manuskriptu izstrādi utt.) un humanitārajām zinātnēm (otrā daļa), kas bija tālaika pamatizglītības mācību programma. Viņa aizraušanās ar laicīgām studijām, kuru nesaprata Benedikts vai Gregors Lielais, spēcīgi ietekmēja vēlākos benediktiešu ieradumus. Vivārijas bibliotēka un *scriptorium* (atsevišķa telpa rakstīšanai) saglabāja un nodeva nākamajām paaudzēm agrīno kristietības rakstnieku un klasiķu rokrakstus. Kasiodors pats personīgi pārraudzīja tādu grieķu valodā sarakstīto darbu tulkojumu latiņu valodā kā kristiešu rakstnieka Aleksandrijas Klementa, Neredzīgā Didima, kā arī Baznīcas vēsturnieku un Jo sefa Flāvija darbus. Viņš arī agrīno latiņu teoloģiju padarīja saprotamāku, īpaši – Augustīna komentārus par Psalmiem un Pelagija komentārus par Pāvila vēstulēm.

Kasiodora ideāls bija *civilitas* – "humānas vērtības un kārtība". Izredzētajiem tas nozīmēja klosteru kultūru un dzīvi, mācības izsmalcinātā vidē, saliedējot romiešu kultūru ar kristietību.

Kasiodors mudināja pāvestu:

"Redzot, ka skolās vai mudž studenti ar lielu vēlmi pēc laicīgas literatūras, jāvāc paraksti un jādibina drīzāk kristīgas, nekā laicīgas skolas Romas pilsētā ar mācībspēkiem – tā, kā tas jau ilgi pastāvējis Aleksandrijā."

celibātu. Joprojām garīdzniecības celibāts tika slavēts kā ideāls, lai gan tas netika ieviests ar likumu līdz Hildebranda – pāvesta Gregora VII valdīšanas laikam (1073–1085).

Ikdienas lūgšanas

Askētu kopienas ievērojami ietekmēja liturģiju, īpaši – attiecībā uz ikdienas dievkalpojumu kārtību. 2. gs. pašā sākumā "Didahē" bija mudinājusi kristiešus teikt lūgšanas trīs reizes dienā. Kāds cits agrīns kristiešu ieradums noteica, ka kristiešiem jāceļas un jānodod lūgšanām pusnaktī, – tas bija izplatīts paradums Tertuliāna laikā. Rīta un vakara lūgšanas baznīcās kļuva par ieradumu 4. gs. gaitā, īpaši tādos svētceļojumu centros kā Jeruzaleme. Egerija, slavena svētceļotāja, kas 4. gs. beigās devās uz Svēto Zemi, min, ka garīdzniecība un mūki Jeruzalemē apmeklē četrus ikdienas dievkalpojumus. Drīz vien klosteros izveidojās kārtība, saskaņā ar kuru lūgšanas notika septiņas reizes dienā. Tika apgalvots, ka to nosaka teksts no 119. Psalma:

"Septiņreiz dienā es Tevi teicu .." (Ps 119:164)

Lūgšanu kārtību veidoja trīsreizējas lūgšanas (9.00, pusdienlaikā 12.00 un 15.00), rīta un vakara lūgšanas un divi papildu dievkalpojumi. Tātad pilns cikls bija šāds.

Lauds (vecā rīta lūgšana)

Prime (lai aizpildītu laiku starp agro rīta lūgšanu un *Terce*)

Terce (9 no rīta)

Sext (12 pusdienlaikā)

None (3 pēcpusdienā)

Vespers (vecā vakara lūgšana)

Compline (lūgšana tieši pirms gulētiešanas)

Šie dievkalpojumi atšķīrās pēc satura, bet ietvēra lūgšanas un aizlūgumus, psalmu skaitīšanu, Bībeles lasīšanu un dziedāšanu, galvenokārt solo dziedātāja izpildījumā. Starplaikos draudze atkārtoja piedziedājumu. Dažreiz notika arī antifonālā dziedāšana, kad draudze sadalījās divos koros un uz maiņām dziedāja psalmu pantus, bet to praktizēja tikai tur, kur dziedātājus varēja īpaši apmācīt. Mocekļu vai svēto gadadienās Bībeles lasījumu varēja aizstāt ar lasījumu no konkrētā mocekļa vai svētā dzīves pārstāsta.

CETURTĀ NODAĻA

KRISTĪGĀ SABIEDRĪBA 600.–1500. G.

226 Hronoloģiskā tabula: Kristīgā sabiedrība

228 RIETUMU KRĪZE

229 Boēcijs
230 Gregors Lielais
241 Alkvins
244 Karte: Rietumi briesmās (8.–10. gs.)

247 AUSTRUMU BAZNĪCA

252 Dionīsijs Areopagīts
254 Pāvilieši un bogomili

260 RIETUMU BAZNĪCAS UZPLAUKUMS

263 Pāvests Innocents III
264 "Mēness un saule"
265 Sakramentu attīstība
268 Bernārs no Klervo
269 Cisterciešu himna
272 Asīzes Francisks
274 Franciska regula
278 Krusta kari
283 Dieva neesamības neaptveramība
284 Anselms
286 Sholastika
288 Pjērs Abelārs
290 Tomass Bekets
292 Akvīnas Toms
295 Katedrāles un to celtnieki
297 Lielākās gotiskās celtnes
300 Tautas reliģija
304 Bībeles skaidrojumi

307 Viduslaiku monastisms Rietumos
309 Mūka diena
310 Apmierināts mūks
311 Neapmierināts mūks
312 Viduslaiku klosteris
313 Kā tika celta Klervo abatija

316 Ortodoksālā baznīca Austrumeiropā un Krievijā
320 Vajāšanas un inkvizīcija
322 Katari
327 Valdensi

330 NEMIERA LAIKMETS

336 Jans Huss
340 Savonarola
344 Džons Viklifs
345 Viklifa Bībele
347 Viljams Okams

KRISTĪGĀ SABIEDRĪBA

600 650 700 750 800 850 900 950 1000 1050 1100 1150 1200 1250 1300 1350 1400 1450 1500

Austrumi

Ikonoklastiskās pretrunas

Fotijs, Konstantinopoles patriarhs

Imperators Aleksijs I Komnēns

Gregors Palama

Rietumi

Izglītība

Anselms

Nodibināta Oksfordas un Parīzes Universitāte

Dante

Jana Husa sadedzināšana

Pjērs Abelārs

Akvīnas Toms

Džons Viklifs

Ķeltu kristietība

Bīds

Vitbijas sinode

Lindisfarnas evaņģēliji

Bonifācijs evaņģelizē Germāniju.

Uzcelta Parīzes Dievmātes katedrāle

Sākta Ķelnes katedrāles celtniecība

Sākta Florences katedrāles celtniecība

Mūki un brāļi

Nodibināta Klinī abatija

Nodibināta Sito abatija

Asīzes Francisks

Bernārs no Klervo

Nodibināts dominikāņu ordenis

Pāvesti

Laterānas 4. koncils

Pāvesta varas Lielā shizma

Pāvests Gregors VII

Pāvests Innocents III

Konstancas koncils

Pāvesti Aviņonā

Karaļi un imperatori

Imperators Kārlis Lielais

Imperators Otons Lielais

Imperators Fridrihs Barbarosa

Portugāļi atklāj jaunas zemes.

Vikingi uzbrūk Eiropai.

Viljams Iekarotājs, Anglijas karalis

Muhameds bēg no Mekas.

Arābi iekaro Spāniju un Portugāli.

Musulmaņi iekaro Vidējos Austrumus.

Seldžuku turki iekaro Svēto zemi.

Pirmais krusta karš

Otrais krusta karš

Trešais krusta karš

Ceturtais krusta karš

Turki ieņem Konstantinopoli.

RIETUMU KRĪZE

Harijs Rozenbergs

Pāvests Gregors Lielais (590–604) stāv Kristīgās baznīcas attīstības krustcelēs. Jau no 4. gs. iezīmējās šķelšanās starp Baznīcas Austrumu (grieķu jeb pareizticības) un Rietumu (latīņu jeb katolicisma) virzienu. Jebkuriem pasākumiem panākt politisku vienošanos starp Austrumiem un Rietumiem Austrumromas impērijas valdījumā bija tīri formāls raksturs.

Laikposmā no 400. līdz 600. gadam Rietumromas imperatori arvien vairāk sāka paļauties uz bīskapu palīdzību arī pasaulīgās lietās. Iedzīvotāju skaita samazināšanās un ģermāņu cilšu iespiešanās Romas impērijas vidienē radīja nepieciešamību pēc jauniem vadoņiem, un to lomu arvien aktīvāk uzņēmās kristiešu bīskapi. Līdz 7. gs. Rietumeiropas likumdošanu un valsts pārvaldi īstenoja kristiešu garīdznieki, galvenokārt bīskapi, kas tikās vietējos koncilos.

Jau agrāk bija izraisījusies spraiga sacensība starp impērijas lielpilsētu – Antiohijas, Aleksandrijas, Romas un Konstantinopoles – bīskapiem. Jau sen pirms 7. gs. Roma un Konstantinopole bija galvenās sāncenses cīņā par ietekmi Baznīcas lietās. Konstantinopole, protams, bija jaunākā no abām. Taču, tiklīdz tā ieguva impērijas galvaspilsētas statusu, nenovēršami pieauga arī Konstantinopoles baznīcas prestižs un nozīme.

Pāvests un iekarotāji

Pāvests Gregors Lielais uzskatāmi apliecināja pāvesta varas jauno statusu. Viņš kritizēja Konstantinopoles patriarhu, ka tas sevi dēvē par "ekumenisko patriarhu", un apgalvoja, ka šāds tituls piederas vienīgi Romas bīskapam. Kad viņa Austrumu kolēģis atteicās pakļauties, Gregors, nevēlēdamies dalīties, atteicās no strīdīgā titula un turpmāk sevi dēvēja par "Dieva kalpu kalpu".

Gregors meklēja iespējas veidot attiecības ar pagānu un ariāniešu ģermāņu karalistēm. Kad 4. gs. beigās ģermāņi iebruka Romas impērijā, viņi pārstāvēja ariānismu. Lai gan ģermāņu valdnieki centās integrēt savas ciltis vietējā ortodoksālo katoļu sabiedrībā, tomēr reliģiskās atšķirības izrādījās pārlieku liels šķērslis. Katoļu naids pret herētiskajiem valdniekiem radīja pastāvīgu spriedzi starp valdošo eliti un pārējo iedzīvotāju daļu.

Uzbrūkošs langobardu jātnieks. Apzeltīta bronzas plāksne. Ap 600, pāvesta Gregora valdīšanas laiks

Romas bīskapi iemantoja lielu ietekmi Romā un Itālijā. Tas izskaidrojams gan ar pakāpenisku imperatoru varas norietu Rietumos, gan ar garīdzniecības lielajiem zemes īpašumiem. Kaut arī pāvesta valstu ("Sv. Pētera patrimonija") juridiskie pamati netika iedibināti līdz pat 8. gs., tomēr to pirmsākumi skaidri iezīmējās jau 4. gadsimtā. Nosaukums "Sv. Pētera republika" pāvesta dokumentos parādās jau 7. gadsimta beigās.

Pēdējā ģermāņu cilts, kas 568. gadā iebruka Romas impērijā, bija ariāņi langobardi. Imperatora pārvalde Ravennā iebrucējiem pretojās vāji, tādēļ pāvestam bija jāmeklē cits aizstāvis. Viens no iespējamiem risinājumiem bija iebrucēju pievēršana katoliskajai kristietībai, un to Gregors patiesībā arī centās realizēt. Viņš atbalstīja langobardu karalieni Teodelindu, kura bija katoliete. Pakāpeniski langobardi no ariāniešiem pārtapa par katoļiem, lai gan šis fakts neatrisināja pāvesta politiskās problēmas. Tomēr Gregors norādīja uz iespējamu risinājumu nākotnē, proti, meklēt aizstāvību rietumos, nevis austrumos.

Gregors uzrakstīja virkni svarīgu vēstuļu ģermāņu valdniekiem citās Rietumu zemēs. Tolaik rietumgotu ariāņi Spānijā jau bija pieņēmuši katolisko kristietību. Gregora vēstules Rekaredam, pirmajam katoliskajam Spānijas rietumgotu valdniekam, uzskatāmi apliecina pāvesta vēlmi likt izjust savu ietekmi.

Hlodvigs pieņem kristietību

Franku karaļi Gallijā bija vienīgie ģermāņi, kuri Romas impērijā ienāca kā pagāni, nevis kā kristieši ariāņi. Ap 500. gadu Hlodvigs, pirmais lielais franku valdnieks, pēc laulībām ar Burgundijas princesi katolieti Klotildi nolēma

BOĒCIJS

Roberts G. Klouzs

Boēcijs tiek uzskatīts par vienu no viduslaiku kultūras pamatlicējiem, jo viņam bija liela ietekme uz viduslaiku izglītības un ideju attīstību. Valstsvīrs un filozofs Anicijs Manlijs Torkvats Severīns Boēcijs (ap 480–524) izglītību ieguva Atēnās un Aleksandrijā un vēlāk kalpoja austrumgotu ariāņu valdniekam Itālijā Teodoriham Lielajam. Boēcija dzīves laiks sakrita ar Romas impērijas norieta periodu, un pirms 12. gs. viņš bija pēdējais Rietumu zinātnieks, kas pilnībā pārzināja Aristoteļa filozofiskos tekstus grieķu valodā. Viņš bija iecerējis pārtulkot Platona un Aristoteļa darbus latīniski, taču spēja pabeigt vienīgi Aristoteļa darbus loģikā kopā ar dažiem komentāriem.

Viņš sarakstīja arī piecus "Traktātus" *(Opuscula Sacra)* ortodoksālās teoloģijas aizstāvībai. Vienā no šiem darbiem Boēcijs sistemātiski attiecināja Aristoteļa loģiku uz kristīgo teoloģiju, tāpēc iemantoja titulu "pirmais sholastiķis" (ar to domāts tas, kurš cenšas saskaņot prātu ar ticību).

Mūža nogalē Boēcijs tika apsūdzēts nodevībā pret Teodorihu. Viņš tika apcietināts un sodīts ar nāvi. Cietumā viņš sarakstīja savu slavenāko darbu "Filozofijas mierinājums". Tas ir dialogs starp Boēciju un filozofu, kas viņu aizvada no izmisuma pilnās situācijas līdz "tam patiesajam apmierinājumam, ko spēj sniegt prāts savienībā ar tikumu".

Boēcijs pie rakstāmpults. Iniciālis no "Filozofijas mierinājuma" pirmā izdevuma

kristīties par katoli. Saskaņā ar franku tradīcijām Hlodvigs piekrita pieņemt Kristus ticību ar noteikumu, ka kristiešu Dievs dāvās viņam uzvaru pār kādu ienaidnieku cilti. Hlodvigs uzvarēja kaujā pret alemaņiem un tika kristīts kopā ar trim tūkstošiem karavīru.

Šis notikums iezīmē tipisku kristietības pieņemšanas ainu agrīnajos viduslaikos. Ticības maiņa par labu kristietībai būtībā bija valdnieku politikas jautājums. Valdnieka pāreja citā ticībā noteica arī viņa pavalstnieku reliģiju. Katoļu karalienēm un princesēm bija būtiska loma savu vīru – un viņu valstu – pievēršanā kristietībai.

Hlodviga solis lika pamatu svarīgai savienībai starp pāvestu un frankiem. Kaut gan franki jau pašā sākumā izrādīja lielu godbijību Pēterim un Romas baznīcai, tomēr tas vēl nenozīmēja, ka pāvestam bija liela ietekme uz valdnieku politiku. Skarbie, pat barbariskie apstākļi Gallijā franku Merovingu dinastijas valdīšanas laikā 6. un 7. gs. izrādījās ļoti neizdevīgi Baznīcai.

GREGORS LIELAIS

Harijs Rozenbergs

Gregors Lielais bija visietekmīgākais aptuveni no 180 Romas bīskapiem, kuri valdīja laikposmā no Konstantīna Lielā līdz reformācijai. Patiesi, viduslaiku pāvesta institūcija par savu statusu var lielā mērā pateikties tieši šim ārkārtīgi spējīgajam garīdzniekam. Gregors nāca no ievērojamas romiešu aristokrātu ģimenes, kas ilgu laiku bija kalpojusi vispirms imperatoram un vēlāk Baznīcai. Savu karjeru viņš sāka valsts pārvaldes sfērā.

Tomēr Gregors pameta sabiedrisko dzīvi un kļuva par mūku. Viņš bija pirmais pāvests, kurš bijis mūks un attiecināja uz pāvestiem monastisma principus. Gregors akcentēja askētisma ideālus, kas tiek saistīti ar Benedikta likumu un kas līdz 9. gs. bija noteicošā monastisma forma.

Pāvests Gregors izvirzīja prasību ieviest "universālu" kristīgās pasaules jurisdikciju; īpaši tas izpaudās nesaskaņās ar Konstantinopoles patriarhu par tiesībām lietot titulu "ekumeniskais patriarhs", kā arī centienos integrēt Rietumeiropā ģermāņu valstu valdniekus. Ārkārtīgi liela nozīme bija Gregora lēmumam nosūtīt mūku grupu uz Kentas karaļvalsti Britānijā. Anglosakšu pievēršana kristietībai un Romas kristietības uzvara pār Ķeltu baznīcu bija Gregora tālredzīgās misionārisma politikas rezultāts.

Gregors bija arī daudzu literāru darbu autors. Viņš izdeva viduslaiku garīdznieku apmācības rokasgrāmatu, palielināja Bībeles alegorisko skaidrojumu popularitāti un interesi par svēto dzīvi. Viņu dzīves apraksti viduslaikos kļuva par plaši izplatītu kristīgās literatūras žanru. Gregors piešķīra agro viduslaiku katolicismam tā īpatnējo raksturu, akcentējot svēto un relikviju kultu, dēmonoloģiju un askētisma tikumus. Visbeidzot, viņš apstiprināja pāvesta varas un Baznīcas autoritāti un hierarhiju, kā arī pasludināja "kristīgo republiku", kurā atbildība par sabiedrisko kārtību gulstas uz pāvestu un garīdzniecību.

Gregors, kas bija nolēmis atdzīvināt Baznīcu Rietumos, centās panākt reformas Gallijā. Viņa plānus kavēja Merovingu valdnieki, kuri praktizēja, piemēram, laju iecelšanu par bīskapiem un Baznīcas amatu pārdošanu. Franku valdnieki vienkārši pieņēma, ka var brīvi rīkoties Baznīcas lietās. Gregora centieni iezīmēja ceļu pretī reformai, kas tika īstenota 8. gs.

Eņģeļi, nevis angļi!

Tomēr Gregora attiecībām ar Merovingu karaļiem bija kāds pozitīvs rezultāts – došanās misijā uz Angliju un angļu, sakšu un jitu pievēršana kristietībai. Šis pasākums visuzskatāmāk apliecina Gregora vēlmi pievērst kristietībai barbarus un padarīt tos par pāvesta vadītās "kristīgās republikas" pilsoņiem. Gregora vīzija kļuva par realitāti viduslaiku Eiropā.

Došanās misijā uz Angliju ir aprakstīta vienkāršā, iespējams, apokrifiskā stāstā, kura autors ir kāds dievbijīgs pāvesta biogrāfs. Gregors, vēl būdams mūks Romā, kādu dienu vergu tirgū ieraudzīja dažus jaukus, mazus bērnus. Viņš apjautājās, kas tie tādi, un uzzināja, ka tie ir *angļi* no Anglijas un ka viņi ir pagāni. Viņš sajūsmināts atzina, ka šie jaunie zēni ir nevis "angļi", bet gan "eņģeļi"!

Šādas sarunas esamība apliecina fakts, ka 595. gadā Gregors pavēlēja savam pārstāvim Arlā, Dienvidfrancijā, iepirkt anglosakšu vergus, lai tos nogādātu Romā un apmācītu par garīdzniekiem. Gregors bija ļoti labi informēts par politisko un reliģisko situāciju Anglijā. 596. gadā viņš sapulcināja četrdesmit mūkus, kurus vadīja Augustīns – pāvesta klostera priors Romā. Kopā ar franku priesteriem kā tulkiem mūku grupa ieradās Anglijā 597. gadā tieši pirms Lieldienām. Gregora rīcībā esošā informācija liecināja, ka misijas galamērķim ir jābūt jitu Kentas karaļvalstij. Tās karalis Etelberts bija precējies ar franku princesi – katolieti Bertu. Etelberts pieņēma katoļticību un, tā kā viņš bija arī divu tuvējo anglosakšu karaļvalstu Eseksas un Austrumanglijas nominālais valdnieks, tad katoliskā kristietība ienāca uzreiz trijās no divpadsmit anglosakšu karalistēm.

597. gada beigās pāvests iecēla Augustīnu par Anglijas baznīcas arhibīskapu. Karalis Etelberts piešķīra jaunajam arhibīskapam savu pili Kenterberijā, un tā kļuva par pirmo bīskapiju Anglijā. Pāvests Gregors deva norādījumus diezgan neapķērīgajam Augustīnam, kā pagānus pamazām atradināt no senās reliģijas un pievērst kristietībai.

Angļu un sakšu evaņģelizācija norisinājās lēni, un šo procesu tieši ietekmēja spraigā politiskā un reliģiskā sacensība starp valdniekiem. Arhibīskaps Augustīns raizējās arī par Ķeltu baznīcu, tās attieksmi pret anglosakšu misiju un tās reliģisko praksi, kas atšķīrās no Romas baznīcas prakses. Vēsturnieks Bīds rakstīja, ka Augustīna centieni apvienot Ķeltu un Romas baznīcu cieta neveiksmi trijos galvenajos punktos. Augustīns pieprasīja, lai Ķeltu baznīca pieņem romiešu paņēmienu Lieldienu gadskārtējā datuma noteikšanā un romiešu kristīšanas tradīciju, kā arī pievienojas viņa misijai pievērst kristietībai anglosakšus.

Ķeltu kristieši iebilst

Attiecības starp Augustīnu un ķeltu garīdzniecību pasliktinājās. Ķeltu bīskapi apvainojās, kad arhibīskaps atteicās piecelties kājās, lai viņus apsveiktu. Viņi atteicās atzīt Augustīnu par savu arhibīskapu.

Tolaik Ķeltu baznīcai jau bija gara priekšvēsture. Britu bīskapi piedalījās Arlas koncilā, ko

Franku karaļa Hilderika zīmogs

Attēlā pa labi redzams evaņģēlists Marks kopā ar savu tradicionālo simbolu lauvu. Marka evaņģēlija ievadlappuses no slavenā ķeltu "Lindisfarnas evaņģēlija" izdevuma

314. gadā sasauca Konstantīns. 4. gs. beigās un 5. gs. sākumā kristietība izplatījās Britānijā. Taču, sākot ar 5. gs. vidu, kad Britānijā iebruka angļi, sakši un jiti, liela daļa Britānijas ķeltu-romiešu iedzīvotāju un līdz ar viņiem arī Ķeltu baznīca atkāpās uz dienvidrietumiem. Britu konservatīvisms, kura cēlonis bija ilgā atšķirtība no kontinentālās kristietības, kā arī naids pret svešzemju iekarotājiem bija galvenie šķēršļi savienības noslēgšanai starp Augustīnu un Britu baznīcu.

Nākamā gadsimta gaitā Britu baznīca beidzot apvienojās ar Romas kristietību. Tas notika pēc veiksmīgās misijas anglosakšu zemēs, kurā piedalījās gan ķeltu-britu, gan Romas kristieši. Līdz 7. gs. 3. ceturksnim bija izveidojusies Baznīcas vadoņu paaudze, kurā romiešu kārtība un autoritāte apvienojās ar ķeltu kristietības emocionalitāti un tēlainību. Aidans no Lindisfarnas, pirmais ķeltu garīdznieks, kurš aktīvi piedalījās misijā anglosakšu zemēs, kopā ar daudziem citiem anglosakšu garīdzniekiem, piemēram, Jorkas Vilfrīdu, uzņēmās pagānisma un rasisma pārvarēšanas procesa vadību. Šī misija, kas atkal notika ar valdnieka, šoreiz Nortambrijas karaļa Osvija atbalstu, guva panākumus. Vitbijas sinode 664. gadā apstiprināja britu kristietības romanizāciju.

Pēc pieciem gadiem pāvests nosūtīja divus augsti stāvošus garīdzniekus uz Angliju, lai pabeigtu Anglijas baznīcas reformu. Teodors no Tarsas, grieķis, kurš kalpoja pāvestam par Kenterberijas arhibīskapu, un Adriāns no Ziemeļāfrikas kļuva par īstenajiem Anglijas Katoļu baznīcas dibinātājiem.

Anglijas baznīcu viņi veidoja uz pāvesta Gregora un arhibīskapa Augustīna iedibinātajiem pamatiem. Viņi attīstīja arī ķeltu kristietības garīgo un intelektuālo potenciālu. Jaunie vadoņi izvērsa efektīvu darbību administratīvajā un izglītības jomā.

Teodors gudri īstenoja samierināšanās politiku ar ķeltu kristietību. Kopā ar Adriānu viņš Kenterberijā ieviesa Vidusjūras kristīgo kultūru. Abi garīdznieki deva lielu ieguldījumu anglosakšu Baznīcas struktūras izveidē. Tā bija "nacionāla" Baznīca, kas vienlaikus pārsniedza lokālpatriotisma robežas. Tādējādi Teodora īstenotā Baznīcas reforma palīdzēja attīstīt laicīgu valsts pārvaldi un no haosa radīt kārtību. Vienotības un centralizācijas ideju Baznīca tālāk nodeva laicīgajiem valdniekiem.

Arhibīskaps Teodors, kurš bija studējis Atēnās, deva ieguldījumu arī anglosakšu kultūras attīstībā. Ar Adriāna un Benedikta Biskopa – anglosakša, kuram bija dziļa interese par kristīgo mācību, – palīdzību arhibīskaps Kenterberijā nodibināja skolu, kurā sakausējās britu un Vidusjūras kristīgās kultūras. Rezultātā tika panākts ievērojams intelektuāls uzplaukums gan mākslā, gan sabiedriskajās jomās. Bībeles un vēsturisko pētījumu atdzimšanas izcils

633. gadā Nortambrijas karalis Osvalds lūdza Aionas mūkus atsūtīt cilvēku, kurš viņa ļaudīm varētu mācīt kristīgo ticību. Šo uzdevumu izpildīja Aidans, kas par savu apmešanās vietu izvēlējās nelielo Lindisfarnas salu. Šeit viņš nodibināja attēlā redzamo klosteri.

imago leonis
ÓACI
HA
R
US
CUS

"Visbiežāk viņš apmetās un sludināja nomaļos ciemos, kas atradās stāvos un klinšainos pakalnos un ko citi ļaudis baidījās apmeklēt, un kam kalniešu nabadzības un skarbuma dēļ skolotāji vairījās tuvoties. Viņš aicināja kalnainās zemes nabadzīgo tautu pievērsties debesu lietām gan ar dievvārdiem, gan ar tikumīgas rīcības paraugu."

BĪDS savā "Vēsturē" apraksta Katberta nopelnus.

piemērs ir Bīda literārie darbi. Ķeltu lieliskās mākslinieciskās spējas manuskriptu ilustrēšanā apliecina tādi ievērojami Bībeles izdevumi kā "Lindisfarnas evaņģēliji" (pašlaik Britu muzejā) un "Kelsas grāmata" (Trinitijas koledžas bibliotēkā Dublinā). Anglosakšu baznīcas kultūra un centieni izglītības jomā, kā arī dedzīgā interese par evaņģēlijiem tieši ietekmēja reliģiskās un intelektuālās dzīves atdzimšanu Eiropā nākamajā gadsimtā pēc Teodora.

Islāma rašanās

Tikmēr norisinājās cits process, kam bija tālejošas sekas kristietības vēstures, viduslaiku un mūsdienu pasaules attīstībā. Tajā pašā laikā, kad Gregors Lielais novērsās no Vidusjūras austrumu zemēm un centās paplašināt pāvesta ietekmes sfēru Rietumos – Mekā, Arābijā, aizsākās ievērojama reliģiskā vadoņa Muhameda (ap 570–632) dzīves ceļš. Viņa mācība guva gandrīz vai

Katberts iepazīstināja ar romiešu tradīcijām Lindisfarnas mūkus, kad 664. gadā tika tur iecelts par prioru. 676. gadā viņš devās uz nomaļo Farnas salu, lai būtu tur vienatnē ar Dievu.

tūlītēju ietekmi uz sabiedrību. Radās islāma kustība, kas pēc pravieša nāves pārsteidzošā ātrumā izplatījās ārpus Arābijas robežām.

Šis process krasi ietekmēja viduslaiku vēstures gaitu gan pareizticīgajos Austrumos, gan katoliskajos Rietumos. Islāma rašanās tieši ietekmēja abu kristīgās pasaules daļu politisko un ekonomisko attīstību. Islāms kļuva par viduslaiku kristietības galveno sāncensi. Līdz 10. gs. musulmaņu kopiena, kas pletās no Bagdādes līdz Kordovai, bija kļuvusi par agro viduslaiku bagātāko sabiedrību.

Lai gan jaunās reliģijas šūpulis bija Arābija – arābu kulti un sociālās paražas savā ziņā ierobežoja islāma pasaules uzskatu un atstāja iespaidu uz rituāliem –, tomēr daudzējādā ziņā tā bija jūdaisma un kristietības atvase. To ietekmēja arī Persijas reliģija zoroastrisms. Islāma kultūra nebija vienkārši Āzijas kultūra pretstatā Vidusjūras kultūrai. Islāma kultūrai bija tās pašas saknes, kas agrīnajai kristietībai, proti, jūdaisms un hellēnisms, kas dominēja Rietumāzijā. Tādējādi viduslaiku islāma civilizācijai bija kopīgs pamats ar viduslaiku kristietības civilizāciju, kas atviegloja to savstarpējos kontaktus. (Vēlākā islāma centra novirze uz Irāku un tā izplatīšanās Dienvidāzijā un Austrumāzijā pastiprināja Austrumu kultūru ietekmi.)

Pravieša aicinājums

Sekojot savam reliģiskajam aicinājumam, 610. gadā Muhameds pasludināja islāma vēsti (arābu valodā "pakļaušanos Dieva gribai"). Tā ietvēra gan mācību par pastaro tiesu, kas nesīs atalgojumu vai sodu par katra cilvēka rīcību, gan mācību par Allāhu, radītāju un soģi. Turklāt Muhameda vēsts uzlika ticīgajiem musulmaņiem piecus galvenos

pienākumus: ticības apliecību ("Ir tikai viens dievs – Allāhs, un Muhameds ir viņa pravietis."), lūgšanas piecas reizes dienā, žēlastības dāvanu pasniegšanu, gavēni svētā mēneša Ramadāna laikā un svētceļojumu uz Meku.

Dievišķās atklāsmes galvenais avots ir Korāns (teksti, ko apkopoja un pierakstīja Osmāns bin Afans, otrais vadonis pēc Muhameda). To papildina hadīsi – teksti, kuros apkopoti pravieša tradicionālie teicieni un paražas. Trešais avots ir idžma, kas pamatojas uz "ticīgo vienprātību" un veido musulmaņu likumu kodeksu. Visi trīs reliģiskie avoti kopā veido Sunnu jeb "Ceļu". Turpmākā šķelšanās islāmā starp sunnītiem un šiītiem jautājumu par Sunnu atstāja atklātu. Šķelšanos izraisija problēma, kā izvēlēties Muhameda pēcteci. Abi virzieni pastāv vēl šodien.

Muhameda mācība Mekā neguva atsaucību, tāpēc 622. gada jūnijā viņš pieņēma liktenīgu lēmumu doties uz Medīnu. Pārcelšanās uz Medīnu, pravieša pilsētu, ir pazīstama kā hidžra. Tā iezīmēja pavērsienu Muhameda liktenī un vienlaikus aizsāka jaunu laikmetu. Hidžra kļuva arī par islāma kalendāra sākumpunktu. Medīna izveidojās par musulmaņu kopienas centru; tieši šeit Muhameds attīstīja savas mācības pamatus, kas vēlāk kļuva par islāma pamatiezīmi visā pasaulē. Elku pielūdzējiem bija jāizvēlas starp islāmu un zobenu, bet monoteistiem – jūdaistiem un kristiešiem – tika piešķirts īpašs statuss; viņus pacieta, bet ar noteikumu, ka viņi maksā speciālu nodokli. Astoņus gadus pēc bēgšanas no Mekas Muhameds atgriezās kā uzvarētājs. Viņš attīrīja pilsētu, aizvācot dažādos elkdievus no senās arābu svētnīcas Kaabas. Kad pēc diviem gadiem Muhameds nomira, islāmu bija pieņēmusi jau visa Arābija.

Jaunā pasaules reliģija

Musulmaņu kopienu tagad pārvaldīja halīfi, burtiskā nozīmē "pēcteči". Kaut arī islāma izplatību ārpus Arābijas veicināja dažādi faktori, tomēr galvenais virzītājspēks bija neparastais reliģiskais entuziasms, ko izraisīja Muhameds un viņa tuvākie sekotāji jeb "pavadoņi". Nākamajā gadsimtā pēc pravieša nāves islāms jau bija sasniedzis Atlantijas piekrasti (Maroku) un Indas upi (Pakistānu). Visā plašajā teritorijā tika radīta teokrātiska impērija, ko vadīja halīfi, kas bija vienlaikus politiskie un reliģiskie līderi. Arābu karavadoņi kļuva par okupēto zemju civilajiem pārvaldniekiem un halīfu pārstāvjiem.

Šī jaunā pasaules impērija drīz vien sadalījās vairākos halifātos ar galvenajiem centriem Mekā, Bagdādē, Damaskā un Kairā, kā arī daudzās atsevišķās valstīs. Tomēr kopīgās arābu valodas dēļ islāma valstis vienoja homogēna civilizācija. Pirmām kārtām to noteica fakts, ka nebija atļauti Korāna tulkojumi, tādējādi arābu valoda dominēja ne tikai islāma reliģiskajā praksē, bet arī tādās ar to cieši saistītās sfērās kā likumdošana un izglītība. Islāms ietekmēja daudzas etniskās grupas, kultūras un reliģijas. Tomēr pretstatā vispārpieņemtajam rietumnieku uzskatam piespiedu pievēršana islāmam notika tikai izņēmuma gadījumos.

Līdz 8. gs. sākumam islāms sasniedza savas izplatības tālāko ziemeļu robežu. Pēc vairākkārtējiem lielā impērijas cietokšņa Konstantinopoles aplenkumiem tika izveidota musulmaņu un bizantiešu robeža. Rietumos musulmaņi ļoti īsā laikā okupēja rietumgotu Spāniju. Jātnieku grupas centās ielauzties franku Gallijā, bet 732. gadā tās sakāva Karolingu vadonis Karls Martels. Musulmaņi nespēja iespiesties

7. gadsimts pieredzēja jaunas reliģijas – islāma – dzimšanu. Meka kļuva par svētceļojumu vietu.

Eiropas vidienē, tomēr viņiem izdevās iegūt kontroli pār Vidusjūras reģiona rietumdaļu.

Spānijā pastāvīgā ideju apmaiņa starp arābiem, berberiem, jūdaistiem un kristiešiem radīja unikālu viduslaiku kultūru. Katolisko Eiropu vispirmām kārtām satrauca tās reliģiskā atšķirība no musulmaņu kopienas. Šīs raizes izpaudās kā pastāvīgs naidīgums. Islāms un tā pravietis Muhameds tika identificēti ar Atklāsmes grāmatā pieminēto zvēru jeb Antikristu. Viduslaiku kristiešu autori attēloja Muhamedu kā viltvārdi, bet islāmu – kā reliģiju, kas reprezentē elku pielūgšanu un vardarbību. Musulmaņu kopiena uzskatīja, ka viņu civilizācija ir pārāka pār citām, jo Muhameda atklāsme ir pēdējā un tādējādi aizstāj visas iepriekšējās atklāsmes, piemēram, Veco Derību un Jauno Derību.

Anglija un Īrija evaņģelizē Eiropu

Pēc Gregora Lielā nāves Eiropas katolicisms pieredzēja grūtus laikus. Pāvesta varu apdraudēja gan langobardi Itālijā, gan Bizantijas valdnieki. Franku Gallijā Merovingu vara kļuva arvien vājāka un garīdzniecības morālā, garīgā un intelektuālā potence nepārtraukti samazinājās. Efektīvas Baznīcas pārvaldes īstenošanu traucēja pastāvīgā laicīgo valdnieku iejaukšanās. Tūras bīskaps Gregors savos rakstos atklāj visai drausmīgu sabiedrības ainu. Viņš arī parāda, ka sievietēm bija svarīga loma patiesas reliģiskas degsmes uzturēšanā un īpaši – klosteru atbalstīšanā.

Reliģiskās dzīves atdzimšana Gallijā un patiesībā arī visā latīņu

Dievbijīgie musulmaņi pulcējas atklātajā laukumā ap Kaabu Mekā.

kristīgajā pasaulē sākās 8. gadsimtā. To īstenoja daudzie anglosakšu misionāri, atdzimusī pāvesta vara un jaunā karaliskā dinastija franku Gallijā.

Misionāri no Īru-ķeltu baznīcas bija piedalījušies misijās Eiropā jau no 6. gs. beigām. Ievērojama figūra viņu vidū bija Kolumbans, kurš aktīvi darbojās Gallijā un Itālijā. Šās grupas loceklis Galls nodibināja Sanktgallenes klosteri svarīgā ceļu krustpunktā, kas savienoja Itāliju un Vāciju. Tas bija nozīmīgs monastiskās dzīves un kultūras centrs visā agro viduslaiku periodā. Ķeltu misionāri iedibināja arī ceļu uz Bavāriju un Vidusvāciju.

Lai gan šie misionāri bija enerģiski un uzņēmīgi, tomēr viņi pievērsa maz uzmanības sava darba konsolidēšanai. Ķeltu kristietību raksturoja nemitīgas pārmaiņas. Šā iemesla dēļ daudz kas no viņu paveiktā līdz pat 7. gs. beigām bija jādara atkārtoti. Anglosakši, kurus pašus 7. gs. sākumā misionāri no Eiropas pievērsa kristietībai, tagad tika mudināti nest Evaņģēlija vēsti uz Eiropu. Jaunie misionāri pretēji saviem ķeltu priekštečiem sev līdzi atnesa Romas baznīcas organizāciju un kārtības izjūtu. Turklāt viņiem bija ciešas saites ar pāvesta varu. Izcila figūra šo centīgo un drosmīgo misionāru vidū bija Vinfrits no Kreditonas (680–754), labāk pazīstams ar vārdu Bonifācijs.

Bonifācijs konsultējās ar Romu un saņēma pāvesta svētību kā "Ģermāņu baznīcas bīskaps". Viņš sludināja Evaņģēliju Bavārijas un Tīringenes hesēņiem. Viņš nodibināja slaveno Fuldas klosteri un visbeidzot kļuva par Maincas bīskapu. Bonifācijs tiek

pamatoti dēvēts par "ģermāņu apustuli". Viņš ievadīja vācu zemes pāvesta vadītajā kristīgajā Eiropā.

Jaunā valdnieku dinastija

Bonifācijam bija izšķiroša loma arī Gallijas baznīcas atdzimšanas procesā. Agrīnie anglosakšu misionāri vācu zemēs bija saņēmuši Karolingu dinastijas locekļa Karla Martela atbalstu. Karolingi bija pieaugošs spēks franku politikā. Martels atbalstīja misijas, jo vēlējās paplašināt savu ietekmes svēru austrumu virzienā uz Bavāriju. Baznīca un pāvests bija pateicīgi par Martela atbalstu un viņa uzvaru pār musulmaņiem, kuri šķērsoja Pirenejus, lai iebruktu Gallijā. Taču Karls Martels izpelnījās garīdznieku dusmas, jo piesavinājās Baznīcas zemes. Sākotnēji Baznīca piekrita, ka Karls izmanto ienākumus no šīm zemēm cīņā pret musulmaņu iekarotājiem. Tomēr Karls zemes neatdeva. Turklāt viņš atteicās paklausīt pāvesta prasībai uzbrukt langobardiem Itālijā, jo langobardi bija viņa sabiedrotie cīņā pret musulmaņiem.

Jauns laikmets sākās, kad tronī kāpa Martela mantinieki Karlomans un Pipins Īsais, kuri bija uzauguši Sendenī klosterī pie Parīzes. Abi franku valdnieki ar Bonifācija palīdzību īstenoja Franku baznīcas galveno reformu. Reformas garīdzniecībā un Baznīcas organizācijā veicināja reliģiskās un intelektuālās dzīves atjaunotni un padarīja iespējamu izglītības atdzimšanu, kas tiek saistīta ar izcilākā Karolingu valdnieka Kārļa Lielā vārdu.

Pēc tam kad Pipina Īsā brālis iestājās klosterī, Pipinam radās iespēja īstenot Karolingu centienus pēc varas leģitimācijas. Sarunas starp Pipinu un pāvestu Zahariju 751. gadā beidzās ar to, ka pāvesta legāts Bonifācijs Suasonsā iesvētīja jauno karali Pipinu. Nākamais solis Baznīcas un valsts attiecībās tika sperts, kad pāvests Stefans II lūdza Pipina palīdzību cīņā pret langobardiem. Pāvests uzticēja Pipinam Romas aizsardzību un atzina viņu un viņa dēlus par "Romas aizstāvjiem".

Šāda notikumu secība kopā ar Kārļa Lielā kronēšanu par imperatoru deva pāvestam gaidīto iespēju saraut saites ar Austrumu impēriju un Konstantinopoli. Reliģiskās dzīves attīstība Austrumos ļāva pāvestam beidzot kļūt brīvam. "Ikonoklastiskās

Satiekas divas kultūras. Franku šķirstiņu, kas izgatavots 8. gs. no vaļa kaula, rotā divas kompozīcijas. *Pa kreisi* redzama aina no populāra pagānu mīta. *Pa labi* – epizode no Jaunās Derības, kurā trīs Austrumu gudrie apciemo Jēzusbērniņu.

pretrunas" pārņēma Austrumus pēc tam, kad 726. gadā imperators Leons III aizliedza izmantot ikonas (Kristus, Jaunavas Marijas un svēto tēlus). Pēc vairāk nekā simts gadus ilgiem asiem un nežēlīgiem strīdiem ikonu atbalstītāji beidzot guva virsroku. Tikmēr pāvests Gregors II ne tikai noliedza ediktu, kas aizliedza ikonu izmantošanu, bet arī atklāti izrādīja necieņu pret imperatora autoritāti Rietumos. Gregora frāžainā vēstule ietvēra ne tikai daudzus skarbus vārdus, bet arī iespaidīgu vēstījumu, kas skaidri parādīja atšķirību starp ortodoksālo valsts Baznīcu Austrumos, kur laicīgam valdniekam vienmēr ir noteicošā loma Baznīcas lietās, un Rietumu pāvesta Baznīcu, kurā pāvests cenšas ierobežot laicīgās varas ietekmi. Gregors rakstīja: "Klausieties! Dogmas nav imperatoru, bet gan bīskapu darīšana."

Par herētisku uzskatītas dinastijas klātbūtne Austrumos sniedza pāvestam nepieciešamo attaisnojumu, lai atbrīvotos no Austrumiem un rastu jaunu, uzticamu un ortodoksālu aizstāvi Rietumos. Savienība starp pāvestu un Karolingiem bija pāvesta centienu augstākais sasniegums, kas pavēra jaunu un nozīmīgu lappusi viduslaiku kristietības vēsturē.

Atbildot uz pāvesta Stefana lūgumu viņam palīdzēt, Pipins atguva no langobardiem teritorijas Itālijas ziemeļaustrumos un vidienē un dāvāja tās pāvestam; šis viņa solis ir pazīstams kā "Pipina dāvinājums". Tas apstiprināja pāvesta valstu juridisko pamatu.

Aptuveni tajā pašā laikā pāvesta pretenzijas uz suverēnu varu Itālijā un neatkarību no Austrumromas impērijas pastiprināja fakts, ka parādījās viens no viduslaiku lielākajiem dokumentu viltojumiem, proti, tā dēvētais "Konstantīna dāvinājums". No šā dokumenta izrietēja, ka Konstantīns novēlējis Romu un impērijas rietumu daļu Romas bīskapam laikā, kad impērijas galvaspilsētu pārcēla uz Austrumiem. "Dāvinājums" netika atzīts par viltojumu līdz pat 15. gadsimtam.

Kārlis Lielais – kronētais imperators

Noslēdzošais posms pāvesta centienos atbrīvoties no Konstantinopoles norisinājās 800. gada Ziemassvētkos, kad pāvests Leons III atjaunoja Rietumu impēriju, kronējot Kārli Lielo par imperatoru. Tomēr Kārli Lielo nebūt neiepriecināja doma, ka par savu kroni viņam jāpateicas pāvestam. Pēdējos četrdesmit savas valdīšanas gados viņš pāvesta varu impērijā padarīja atkarīgu no laicīgās varas. Viņš turpināja sava tēva Pipina un Bonifācija aizsākto Baznīcas plašo izglītības reformu. Viņa galvenais padomnieks izglītības jomā bija anglosakšu izcelsmes teologs Alkvins no Jorkas. Tas patiesi bija laiks, kad skološanās bija nepieciešama, un Alkvinā tas rada lielisku skolotāju.

No karaliskās galma skolas nāca vesela paaudze Alkvina mācekļu, kuri vēlāk vadīja Kārļa Lielā nodibinātās klosteru un katedrāļu skolas visā impērijas teritorijā. Kaut arī šī impērija tik tikko pārdzīvoja savu dibinātāju, tomēr izglītības reforma, kas tiek saistīta ar Alkvina un Kārļa Lielā vārdu, piešķīra spožumu Eiropas kultūrai visa turpmākā drūmā un haotiskā perioda laikā. "Karolingu renesansē" par savu paraugu izvēlējās antīko, kā arī agrīnās kristietības kultūru. Galvenais akcents tika likts uz latīņu literatūru; pūliņi grieķu valodas apguvē bija formāli un neregulāri. Īrs Johans Skots Erigena bija

Kārlis Lielais – Dieva vietnieks

"Vienmēr atceries, mans karali, ka tu esi Dieva vietnieks un Dievs ir tavs karalis. Tavs uzdevums ir vadīt un valdīt pār visiem Viņa pavalstniekiem, un tev būs jāatbild par viņiem Pastarās tiesas dienā. Bīskapam ir tikai otršķirīga loma. Mūsu Kungs Jēzus Kristus ir tevi iecēlis par kristiešu valdnieku, un tava vara ir lielāka par to, kas dota pāvestam vai Konstantinopoles imperatoram, tava gudrība – pamatīgāka un tava valdnieka cieņa – diženāka. Vienīgi no tevis ir atkarīga Kristīgās baznīcas drošība."

Epistolae Karolini Aevi, II, 503; 288

vienīgais īstenais grieķu tekstu pārzinātājs Karolingu pasaulē. Karolingu klosteros tika veikti plaša mēroga pārrakstīšanas darbi, kam bija liela nozīme Rietumu kultūras turpmākajā attīstībā. Tika pārrakstīti gan klasisko pagānisko, gan kristiešu autoru darbi. Daudzi oriģinālie teksti līdz mūsdienām nav saglabājušies, un vienīgo ieskatu par tiem sniedz pārrakstītie manuskripti.

Pašreizējā Jorkas katedrāle tika uzcelta laikā no 1200. līdz 1400. gadam, bet Jorkas bīskapa vārds pirmo reizi ir minēts 314. gadā. Jorkas eparhija kļuva par arhibīskapiju 735. gadā.

Karolingu renesanes intelektuālā degsme un atjaunotās impērijas politiskais dinamisms veicināja arī jaunas aktivitātes teoloģijas jomā. Notika mutvārdu un rakstveida diskusija par ortodoksālajiem Austrumiem aktuālo ikonoklastijas problēmu. Politiskās pretrunas starp Austrumu un Karolingu imperatoriem veicināja Rietumu teologu kritiku attiecībā uz Ortodoksālās baznīcas praksi un ticējumiem. Šie strīdīgie darbi par "grieķu maldiem" tapa lielā skaitā 9. gs. pēc "Fotijashizmas", kad Austrumu imperators atcēla no amata Konstantinopoles patriarhu. Gāztais patriarhs vērsās pie pāvesta Nikolaja I (858–867); tāpat darīja viņa aizstājējs Fotijs. Taču, kad Nikolajs pavēlēja atjaunot Ignātiju patriarha statusā, attiecības starp Romu un Konstantinopoli pasliktinājās.

Šajā laikā ikonu atbalstītāji Konstantinopolē bija guvuši uzvaru. Latiņu teologi kritizēja Austrumu baznīcu arī par tās atšķirīgo metodi Lieldienu datuma noteikšanā, atšķirīgo garīdznieku tonzūras stilu un celibātu. (Austrumu baznīca atļāva garīdzniekiem precēties, celibāts bija jāievēro vienīgi mūkiem.)

Galvenā teoloģiskā pretruna bija jautājumā par *filioque*. Vai Svētais Gars izgāja "no Tēva *caur* Dēlu" vai "no Tēva un Dēla"? Kopš Fotija laikiem ortodoksālie teologi asi kritizēja Rietumu baznīcu šajā jautājumā, apgalvojot, ka Rietumu pozīcija par "un no Dēla" *(filioque)* ir vēlīns papildinājums Nikajas ticības apliecībai (kā tas patiesībā arī bija). Šā jautājuma interpretācija vēl vairāk atsvešināja Austrumu un Rietumu baznīcu. Abas Baznīcas šķīra arī valoda: Rietumos dominēja latiņu, bet Austrumos – grieķu valoda. "Austrumi un Rietumi nevarēja

saprast viens otru, jo tie nespēja saprast viens otru!"

Jauni ticības jautājumi

Karolingu teologi bieži ieskicēja jautājumus, ko vēlāk risināja viduslaiku teologi. Adopcionisma herēze, kas pauda, ka Kristus savā cilvēciskajā veidolā ir tikai Dieva "adoptētais" Dēls, radās Spānijā 8. gs. beigās un vēlāk no jauna parādījās Karolingu impērijā. Pret to dedzīgi vērsās Alkvins darbā "Pret Feliksu". Vairāki Karolingu mūki apsprieda jautājumu par Marijas mūžīgo jaunavību – uzskatu, kas bija plaši izplatīts jau kopš 5. gadsimta. Karolingu centieni aizstāvēt ideju par Marijas svētumu un bezgrēcīgumu sasaucas ar vēlāko viduslaiku Jaunavas Marijas kultu.

Nozīmīga diskusija izvērtās jautājumā par predestināciju. Kāds Karolingu mūks, vārdā Gotšalks, kurš bija rūpīgi studējis Augustīna teoloģiju, šķiet, bija pirmais, kurš attīstīja mācību par "divkāršo predestināciju". Saskaņā ar šo mācību vieni cilvēki ir predestinēti uz pestīšanu, bet citi – vienīgi uz mūžīgo Dieva sodu. Gotšalks tika tiesāts par saviem uzskatiem divās sinodēs, un beigās Reimsas arhibīskaps viņu ieslodzīja cietumā. Divdesmit gadus vēlāk Gotšalks nomira, tā arī neatteicies no savas pārliecības.

Otra galvenā teoloģijas problēma Karolingu laikmetā bija jautājums par Eiharistiju. Ietekmīgais Korbijas abats Pashāzijs Radberts sarakstīja traktātu "Par Tā Kunga miesu un asinīm", kurā pirmo reizi skaidri izklāstīja doktrīnu par Kristus miesas un asiņu "reālo klātesamību" Eiharistijā, kas lika pamatu izpratnei par transsubstanciāciju. Vienkāršie kristieši labprāt pieņēma domu par Kristus ķermeņa un asiņu īstenu klātesamību Mises sakramentā.

Garīdzniecības reforma

Karaļu Pipina un Bonifācija reformu sinodes galveno uzmanību pievērsa nemonastiskās garīdzniecības dzīvei. Priesteru dzīvei bija jābūt nevainojamai. Šās prasības atkārtošana sinodē pēc sinodes 6., 7. un 8. gs. skaidri liecināja, ka ir nepieciešama garīdzniecības reforma. Tika

ALKVINS

Valters Dēlijs

Anglosakšu zinātnieks Alkvins kļuva par Kārļa Lielā Āhenes galma skolotāju, bet 796. gadā – par Tūras klostera priekšnieku. Pirms tam neilgu laiku viņš bija katedrāles skolas pārzinis Jorkā. Viņš nomira 804. gadā.

Alkvins dziļi ietekmēja Karolingu impērijas intelektuālo, kulturālo un reliģisko attīstību – par to liecina viņa vairāk nekā 300 saglabājušās vēstules. Alkvina lielo nozīmi vislabāk apliecina Tūras skolas manuskripti, viņa darbi par izglītības jautājumiem, viņa pārstrādātais Bībeles teksta izdevums, Bībeles komentāri un Romas baznīcas liturģijas gregoriskā sakramenta apraksts. Viņš standartizēja pareizrakstību un rakstības stilu, reformēja misionārisma praksi un deva ieguldījumu Baznīcas priekšrakstu sastādīšanā.

Alkvins bija arī viens no vadošajiem teologiem cīņā pret adopcionistiem Spānijā, kuri ticēja, ka cilvēks Kristus bija Dieva adoptētais dēls. Alkvins atbalstīja ortodoksālos uzskatus un Baznīcas autoritāti, Svētās Romas eparhijas pārākumu un Kārļa Lielā imperatora svēto stāvokli.

Alkvina Bībeles Gudrības grāmatas iniciālis. Alkvins sava mūža pēdējos gados pārstrādāja latīņu Vulgātas tekstu.

kritizētas tādas svētumu zaimojošas parādības kā celibāta noliegums, pārēšanās un piedzeršanās, nevajadzīgas, neprātīgas attiecības ar sievietēm, medības (arī medību suņu un vanagu turēšana), ieroču nēsāšana un bieža tavernu apmeklēšana.

Mecas bīskaps Hrodegangs deva lielu ieguldījumu Baznīcas reformas īstenošanā, sagatavojot likumu savas katedrāles garīdzniekiem. Šis likums pakāpeniski tika ieviests visā Karolingu impērijā. Domu par reformas nepieciešamību stingri atbalstīja arī Pipins un Kārlis Lielais.

Īpaši liela nozīme šajā laikā bija klosteru attīstībai. Akcents tika likts uz standartizāciju un centralizāciju. Laikposmā no 813. līdz 817. gadam pārstrādātais benediktiešu likums tika ieviests visā Karolingu impērijā.

Kāds cits Benedikts, mūks no Aniānas Burgundijā, bija atbildīgs par ārkārtīgi stingra režīma ieviešanu, pamatojoties uz benediktiešu likumu. Viņa paraugam drīz sekoja visi Burgundijas klosteri. Kārļa Lielā pēctecis Luijs Dievbijīgais iecēla Benediktu par visu impērijas klosteru uzraugu, un dažus gadus vēlāk viņa pārrakstītais benediktiešu likums tika pasludināts par obligātu visiem klosteriem, tomēr bez tālejošām sekām.

Kad Kārli Lielo tronī nomainīja Luijs Dievbijīgais, pāvests varēja no jauna izcelties ar savu neatkarību, kas bija ierobežota ilgajos Kārļa Lielā valdīšanas gados. Kārļa Lielā laikmetam raksturīgā virzība uz impērisku teokrātiju būtu novedusi pie "valsts Baznīcas" izveides, līdzīgi kā Austrumu ortodoksālajā impērijā. Taču pāvesta vara akcentēja garīgās varas pārākumu pār laicīgo varu, un to vēl vairāk nostiprināja viltotais "Konstantīna dāvinājums", kurā bija uzsvērtas pāvesta pirmtiesības uz Romas impērijas rietumdaļas pārvaldi. Pāvesta īstenotā Kārļa Lielā kronēšana bija nākamais apliecinājums pāvesta tīkojumiem izlemt, kuram vajadzētu valkāt imperatora kroni.

Pēc Kārļa Lielā nāves Karolingu impērija tika ierauta pilsoņu karu mutulī. Politiskais juceklis, kā arī valdošā Baznīcas pārvaldes sistēma apdraudēja bīskapu neatkarību. Laji kontrolēja Baznīcas ar "īpašumu sistēmas" palīdzību, piešķirot tām zemi un ceļot baznīcu ēkas. Arvien vairāk patroni laji sajutās tiesīgi izvēlēties garīdzniekus, kuri būtu cienīgi kalpot šajās baznīcās. Saistībā ar šo sistēmu izvērtās ļaunprātīga simonija jeb Baznīcas amatu pirkšana un pārdošana, turklāt bieži vien gandrīz vai nemaz neņemot vērā pircēja kvalifikāciju. Šī sistēma saglabājās arī turpmākajos gadsimtos klasiskā feodālisma laikmetā. Baznīca bija nopietni kompromitējusies.

Karolingu laikmetā netika žēlotas pūles šīs problēmas risināšanai. Reimsas diecēzē laikposmā no 845. līdz 853. gadam garīdznieki sagatavoja citu ievērojamu viltojumu – "Viltus Izidora dekrētus" jeb "Viltotos dekrētus". Šā neparastā, ar lielu izdomu veiktā safabricējuma mērķis bija radīt "likumu", kas aizstāvētu bīskapu tiesības.

Lai stiprinātu argumentāciju, dokumenta autori piesauca pāvesta pārākuma principu. Viņu mērķis nebija palīdzēt pāvestam, tomēr rezultātā tieši pāvesta vara guva vislielāko labumu no "Viltotajiem dekrētiem". Šis Baznīcas likumu kompendijs, kas ietvēra arī "Konstantīna dāvinājumu", kļuva par viduslaiku likumu kanona svarīgu sastāvdaļu un atbalstīja pāvesta pretenzijas uz autokrātiju gan Baznīcas lietās, gan attiecībās ar laicīgo varu. Pirmais pāvests, kas prata gūt labumu no šā

9. gs. vikingi ar panākumiem siroja Rietumeiropā. Viņiem bija spēcīga flote. Attēlā redzams vikingu kuģa priekšgala koka dekors.

krājuma, bija Nikolajs I (858–867) – visietekmīgākais pāvests periodā starp Gregora Lielā un Gregora VII varas laiku. Nikolajs skaidri saskatīja briesmas, kas draudēja Baznīcai no laicīgajiem valdniekiem, un bija cieši apņēmies tās novērst, uzsverot, ka Baznīcas pārvalde orientējas uz Romu.

Izmisums un tumsība

No 9. gs. beigām līdz 11. gs. vidum ārējās un iekšējās problēmas nemitīgi vājināja Rietumu kristietības pasauli. Karolingu impērija sašķēlās; Rietumos vairs nebija viena noteicošā militārā spēka. Pastāvīgie musulmaņu uzbrukumi dienvidos, jauns uzbrucēju vilnis no Centrālāzijas, maģāri (ungāri) un Skandināvijas vikingu postošie sirojumi radīja vēl lielāku sašķeltību un haosu. Kāds tālaika hronists žēlojās: "Reiz mums bija visvarens karalis, tagad mums ir tikai nīkulīgi karališi." Pasaules gals šķita tuvojamies. Daudzi to visā nopietnībā gaidīja uz pirmās tūkstošgades sliekšņa.

Vitbijas klostera baznīcas drupas; šī baznīca tika uzcelta sākotnējās 7. gadsimtā būvētās baznīcas vietā.

Šādās laivās vikingi 9. un 10. gs. veica garus ceļojumus pa jūru. Šī garā laiva ir ļoti rūpīgi rekonstruēta un saglabāta.

Pāvesta varai tas bija izmisuma pilns laiks. Pāvestam vairs nebija Karolingu, kas nāktu viņam palīgā. Pāvesti arvien vairāk tika iesaistīti augstmaņu cīņās par varu Itālijā. Pāvesti kļuva par tās vai citas politiskās kliķes ķīlniekiem, un rezultātā iestājās garīgs un morāls pagrimums. Tā, piemēram, pāvests Stefans VI atriebās savam priekšgājējam, izrokot viņa līķi un uzslejot to krēslā sinodes priekšā, lai tiesātu. Pēc notiesāšanas līķis tika iesviests Tibras upē. Pēc gada Stefans tika gāzts, iemests cietumā un tur nožņaugts.

10. gs. Eiropā valdīja gandrīz pilnīgs sabiedriskās kārtības un kultūras sabrukums. Visus Baznīcas īpašumus vai nu izpostīja un izlaupīja svešzemju iekarotāji, vai arī tie nonāca katolisko augstmaņu rokās. Pret bīskapijām un klosteriem augstmaņi izturējās kā pret savu personisko īpašumu, ko pēc vēlēšanās izpārdeva. Garīdznieki kļuva arvien vienaldzīgāki pret saviem pienākumiem, arvien neizglītotāki un amorālāki.

Pāvesta vara 10. gadsimtā patiesi pieredzēja grūtus laikus. Palikuši bez imperatora aizstāvības, pāvesti kļuva par bezpalīdzīgu rotaļlietu Romas augstmaņu rokās, kuri cīnījās par varu, iecelot vadošos amatos savus radiniekus vai politiskos favorītus. Saistošā hronikā, kuras autors ir Liutprands, vācu bīskaps no Kremonas, aprakstītas pāvesta galmā notiekošās seksuālās izvirtības; tomēr šī hronika ir jālasa ar kritisku attieksmi, jo autors bija krasi negatīvi noskaņots pret Romu.

Lai gan 10. un 11. gs. pirmajā pusē valdīja daudzi nekompetenti un amorāli pāvesti, tomēr pāvesta varas institūcija turpināja darboties un tika cienīta visā Rietumu pasaulē. Pāvesta administrācija turpināja funkcionēt, kaut arī reducētā veidā. Pāvesta pārvaldes

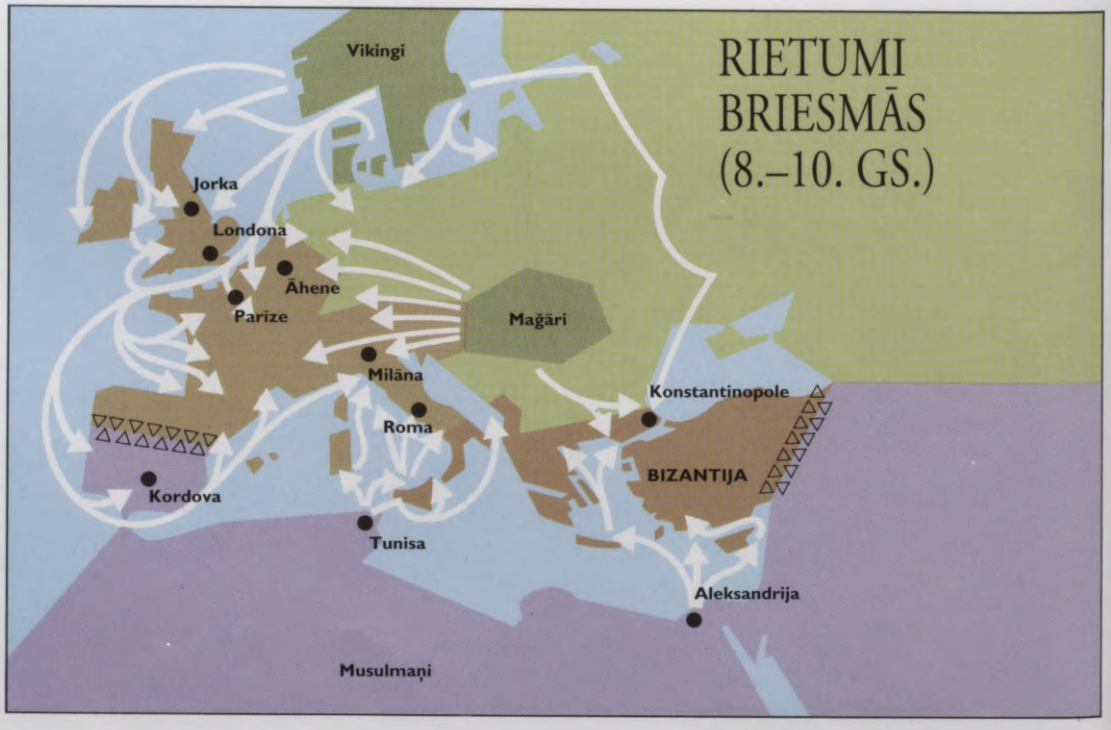

centrālā struktūra – kanceleja – turpināja izsūtīt vēstules uz visiem Eiropas reģioniem, apspriežot visdažādākos jautājumus. Bīskapijas un abatijas dibināja laji pēc tam, kad bija guvuši pāvesta galma piekrišanu. Svētceļojumi uz Romu šajā laikā nemazinājās, jo kristieši apmeklēja nozīmīgākās svētnīcas Rietumos – Pētera un Pāvila kapenes, kā arī devās aplūkot daudzās relikvijas, ko varēja pielūgt pāvesta pilsētā.

Otons glābj pāvesta varu

Pāvesta varai visgrūtākajā brīdī, pāvesta Jāņa XII (955–964) valdīšanas laikā, notika būtiskas pārmaiņas Itālijas politikā, kas tieši ietekmēja arī pāvestu stāvokli. Izveidojās spēcīga, neatkarīga vācu monarhija. Līdz ar Heinriha I ievēlēšanu aizsākās sakšu dinastija, ko enerģiski turpināja Heinriha dēls Otons I (936–973). Otons vācu zemēs izveidoja ļoti ciešas attiecības ar Baznīcu. Bīskapiem un abatiem tika piešķirtas tikpat lielas tiesības un gods kā karaļvalsts prinčiem; Baznīca saņēma dāsnus zemes dāvinājumus. Noslēdzot savienību ar Baznīcu, Otons cerēja ierobežot savas karalistes dumpīgo muižnieku dzimtu varu.

Sakšu karaļu radītā "garīgā aristokrātija" nebija dzimtu aristokrātija. Tādējādi uz šo vīru lojalitāti varēja paļauties daudz drošāk, un patiesībā vācu bīskapi deva naudu un ieročus, lai palīdzētu vācu valdniekiem iespiesties tālāk Itālijā, tagadējā Austrumvācijas teritorijā un Polijā.

Otons Lielais sniedza pāvestiem gaužām nepieciešamo palīdzību, kas ļāva izraut pāvesta varu no Romas un Itālijas politikas muklāja. Viņu iesaistīšanās pāvesta varas un Itālijas jautājumos izrādījās patiesi liktenīga. Otons devās dienvidu virzienā un iemaršēja Itālijā, lai palīdzētu Burgundijas Adelaidei, viņu apprecētu un pasludinātu sevi par langobardu karali. Pēc desmit gadiem viņš vēlreiz ieradās Itālijā, šoreiz pēc pāvesta Jāņa XII ielūguma. 962. gada februārī pāvests Jānis XII kronēja Otonu un Adelaidi Sv. Pētera baznīcā, šādi atjaunojot impēriju Rietumos. Cena, ko pāvests maksāja par laicīgās valsts atbalstu, bija tās iejaukšanās Baznīcas ārpolitikā.

962.–963. gada notikumi aizsāka citu būtiski svarīgu posmu Baznīcas un valsts attiecībās. Līdz 1250. gadam katram vācu valdniekam pēc ievēlēšanas par karali bija jādodas uz Romu, kur notika imperatora kronēšana. Vācu imperatoru iesaistīšanās pāvesta lietās nozīmēja, ka tieši viņi pieņēma lēmumu, kam būt pāvestam un ko uzskatīt par "antipāvestu".

963. gadā Otons atgriezās Romā un lika romiešiem apsolīt, ka viņi turpmāk neievēlēs pāvestu bez viņa vai viņa dēla piekrišanas. Tad viņš sasauca sinodi, kas tiesāja pāvestu Jāni, atzina viņu par vainīgu vairākos zemiskos noziegumos un visbeidzot atcēla no pāvesta amata. Viņa vietā sinode izvēlējās laju, kurš tika iesvētīts garīdznieku kārtā, lai kādu dienu kļūtu par pāvestu Leonu VIII.

AUSTRUMU BAZNĪCA

Hārlijs Kejs Galatins

Daudzas Austrumu kristietībai raksturīgas iezīmes izveidojās jau visagrīnākajā kristietības vēstures posmā. No 5. gs. Austrumu un Rietumu baznīcu starpā nostiprinājās būtiskas atšķirības, kas ar laiku kļuva arvien nepārvaramākas. Līdz 12. gs. beigām abas – gan Austrumu, gan Rietumu – baznīcas bija nonākušas pie slēdziena par otras puses separātismu. Kā jau tas bija paredzams, neviena no Baznīcām nevēlējās uzņemties atbildību par atkāpšanos no īsteni kristīgās tradīcijas.

Tradīcijas dzimšana

Kristīgā vēsts pirmo reizi izskanēja Palestīnā valdošās jūdaistu kultūras kontekstā. Taču jau ļoti drīz 1. gs. pēc Kr. ar izklidināto jūdaistu starpniecību, kuri piederēja pie "hellenizētā" jeb grieķu kultūras iedzīvotāju slāņa, kristietība izplatījās reģionos, kas atradās tālu prom no Jeruzalemes. Kristietības ietekme skāra vairākas hellenizētas neebreju zemes – Ēģipti, Sīriju, Mazāziju, Grieķiju, kā arī hellēniskās kopienas Rietumu pilsētas. Ap 2. gs. vidu pēc Kr. kristietība no Ēģiptes un Sīrijas hellenizēto iedzīvotāju slāņiem bija sākusi izplatīties koptu un sīriešu vienkāršās tautas masās. Līdz 2. gs. beigām līdzīga notikumu gaita bija vērojama arī pārējos Romas impērijas apgabalos, kas kristietībai pavēra saskarsmes iespēju ar daudzām citām kultūrām.

Vārds "katolisks" apzīmē kaut ko vispārēju vai universālu pretstatā konkrētam vai vietējam. Šā vārda regulāra lietošana aizsākās 2. gs., un ar to apzīmēja kristietības galvenos ticējumus un prakses principus. Lai gan lielu daļu katoliskās kristīgās tradīcijas pārstāvēja visi kristieši neatkarīgi no valodas un kultūras, tomēr daudzviet atšķirīgā kultūras situācija veicināja dažādu interpretāciju, prioritāšu un prakses formu attīstību. Patiesi, nākamo gadsimtu laikā atšķirības pieauga, un tas kristiešu kopienā radīja arvien lielāku spriedzi un problēmas.

"Jaunā Roma"

Līdz 324. gadam Konstantīns Lielais bija pasludinājis sevi par Romas pasaules valdnieku, ievadot vispārēja miera un labklājības laikmetu. Viņš nodibināja jaunu galvaspilsētu pie Bosfora. Pilsēta, kas simbolizēja jauno laikmetu, sākotnēji bija iecerēta kā Romas kristīgā dubultniece un tika dēvēta par "jauno Romu". Tomēr savas ilgās un slavenās vēstures gaitā kā plaukstošas civilizācijas, ekonomiskās un politiskās varas centrs tā kļuva pazīstama kā Konstantinopole jeb Konstantīna pilsēta. Tai bija lemts izaugt par lielāko pilsētu kristīgajā pasaulē un daudzus gadsimtus pastāvēt kā Bizantijas jeb Austrumromas kultūras un politiskajai galvaspilsētai. Tieši ap Konstantinopoli centrējās Austrumu baznīcas attīstība.

Samierinot Romas impēriju ar Kristīgo baznīcu, Konstantīns lielā mērā ietekmēja gan kristietības kā veseluma, gan konkrēti Austrumu baznīcas veidošanos.

Pretējā pusē redzama pasaules karte ar Jeruzalemi centrā. Dievs attēlots balstām pasauli. Karte rotājusi 13. gs. sākuma angļu psaltēriju.

Viņa panākumam bija izšķiroša nozīme Rietumu civilizācijas kultūras un politiskās dzīves attīstībā.

Konstantīns atklāja, ka kristietība ir sašķelta un atšķirību caurvīta gan mācībā, gan praksē. Viņš māņticīgi baidījās, ka Dievs no viņa prasīs personisku atbildību par kristiešu strīdiem un nesaskaņām. Ja kristietībai trūkst saliedētības un vienotības, vai tā var būt imperatora īstenā reliģija? Konstantīns un daudzi vēlāko laiku imperatori pielika visas pūles, lai mazinātu atšķirības starp kristietības novirzieniem un veicinātu saskaņu ticības jautājumos.

Konstantīns pārņēma jau senāk kristiešu vidū atzītu procedūru saskaņot uzskatu atšķirības vietējā vai reģionālajā līmenī. Viņš aicināja pie sevis Baznīcas vadoņus, lai saskaņotu un noteiktu pareizo tradīciju. Laika periodā no pirmā ekumeniskā koncila (Nīkajā 325. gadā) līdz septītajam koncilam (arī Nīkajā 787. gadā) tas vienmēr bija imperators, kurš sasauca koncilu un vadīja to vai nu personiski, vai ar sava pārstāvja starpniecību. Austrumu kristieši vēl mūsdienās piešķir lielu nozīmi šiem septiņiem ekumeniskajiem konciliem. Dažkārt viņi savu Baznīcu raksturo kā "septiņu koncilu Baznīcu".

Imperators uzskatīja, ka svarīgi ir ne tikai pieņemt lēmumu attiecībā uz tradīcijas pareizību, bet arī panākt un uzturēt tradīcijas

Senā lielpilsēta Konstantinopole ir kļuvusi par mūsdienīgo Stambulu.

vienotību. Visvieglākais ceļš uz Baznīcas vienotību bija kontrole pār tās vadošajām amatpersonām. Jebkuru lēmumu, ko kristiešu vadoņi pieņēma ekumeniskajā koncilā, imperators nekavējoties pasludināja par likumu. Tie Baznīcas vadoņi, kuri neatzina ticējumus vai prakses formas, ko koncils bija pasludinājis par ortodoksāliem, tika nosaukti par "herētiķiem" vai "šķeltniekiem" un atcelti no amata. Atcelti garīdznieki bieži tika deportēti uz kādu nomaļāku impērijas nostūri, kur viņu ietekme nevarēja būt pārlieku bīstama.

Tomēr šī procedūra maz palīdzēja cīņā ar plaši izplatītām un dziļi sakņotām doktrināli strīdīgām mācībām – īpaši ariānismu un monofizītismu –, ar ko Baznīcai nācās saskarties laikposmā no 4. līdz 7. gadsimtam. Pat visenerģiskākie imperatori, piemēram, Justiniāns un Hērakliis nespēja izvairīties no polemikas ar šīm mācībām vai iegrožot tās. Savukārt tādi valstsvīri kā imperatori Zēnons un Konstanss II, kuri pieprasīja izbeigt jebkādus strīdus par pretrunīgiem jautājumiem, tikai uzkurināja naidu abu pušu starpā.

Baznīcas pārvaldes struktūra

Viens no iemesliem, kādēļ imperatori nepanāca saskaņu un vienotību, bija jau kopš seniem laikiem iedibinātais Baznīcas organizācijas veids. Šo struktūru vēl mūsdienās rūpīgi uztur Pareizticīgo baznīca. Katrs bīskaps ir uzņēmies saistības ievērot Svētos Rakstus un apustulisko tradīciju. Taču reālo vietējās Baznīcas pārvaldi īsteno vietējā sinode vai koncils, ko veido bīskapi kopā ar vietējo garīdzniecību (priesteriem un diakoniem), kā arī ietekmīgiem lajiem, piemēram, mūkiem vai zinātniekiem.

Katru bīskapu ievēlēja vietējā sinode un kongregācija, lai gan bieži šim amatam viņu ieteica kaimiņu bīskaps. Pēc ievēlēšanas kaimiņu bīskapi (vismaz divi) satikās, lai ordinētu savu jauno kolēģi. Ticis ievēlēts, bīskaps parasti kalpoja visu mūžu. Viņu varēja atcelt vienīgi gadījumā, ja pret viņu izvirzīto apsūdzību apstiprināja tās pašas provinces bīskapu sinode. Teorētiski visi bīskapi bija vienlīdzīgi. Tomēr praksē lielāko pilsētu bīskapiem nenācās grūti iegūt lielāku autoritāti nekā mazāk apdzīvoto provinču bīskapiem. Rezultātā provinces bīskapu sinode atzina galvaspilsētas bīskapu jeb "metropolītu" par savu galveno pārstāvi. Parasti metropolītam bija dotas tiesības apstiprināt visus bīskapu kandidātus pirms viņu iesvētīšanas, kā arī tiesības piemērot jebkādus disciplinārus sodus, par kuriem bija nobalsojusi provinces sinode.

Līdz Konstantīna laikam Romas, Aleksandrijas un Antiohijas pilsētu bīskapi tika atzīti par "galvenajiem metropolītiem": tas atspoguļoja faktu, ka parasti viņi tika aicināti apstiprināt kandidātus tuvējo provinču metropolīta amatam, kā arī vadīt jebkuru sinodi, kurā piedalījās šie metropolīti un viņu bīskapi. Pakāpeniski galvenie metropolīti kļuva pazīstami kā "patriarhi". Vēlāk par tādiem tika atzīti arī Konstantinopoles un Jeruzalemes bīskapi, tādējādi pavisam kopā bija pieci patriarhi, kuri pārstāvēja katrs savu Baznīcas pārvaldes apgabalu jeb patriarhiju. Lai kādu koncilu atzītu par patiesi ekumenisku, tajā bija jāpiedalās visu piecu patriarhu pārstāvjiem. Jebkuras izmaiņas kristīgajā mācībā vai praksē varēja pieņemt tikai ar šāda ekumeniska koncila piekrišanu.

Teorētiski visi patriarhi kā bīskapi bija vienlīdzīgi; vienlīdz liela bija arī viņu nozīme attiecīgās

patriarhijas garīdznieku dzīvē. Katrs patriarhs bija vienādi lielā mērā atbildīgs imperatora priekšā, gan arī par ekumenisko koncilu lēmumu izpildi. Pirmajā ekumeniskajā koncilā Romas patriarhs tika atzīts par pirmo starp līdzīgajiem, jo viņš pārstāvēja seno galvaspilsētu. Nākamajā ekumeniskajā koncilā (381) tika panākta vienošanās, ka Konstantinopoles patriarhs ieņem otro vietu, jo Konstantinopole bija "jaunā Roma". Tieši Konstantinopoles patriarhs, kurš dažkārt pazīstams kā "ekumeniskais patriarhs", kļuva par Austrumu kristietības galveno pārstāvi. Lai gan imperatora tiešai klātbūtnei bija spēcīga ietekme, ar ko citiem patriarhiem nebija jāsaskaras, tomēr Konstantinopoles patriarhs nekad nekļuva vienkārši par imperatora pārstāvi reliģiskās lietās, un arī viņa autoritāte nepārsniedza citu patriarhu autoritāti.

Dieva izvēlēts vietnieks

Baznīcas priekšgalā stāvēja imperators, "Kristus dzīvais tēls". Priekšstats par valdnieka svētumu vai valdnieku-priesteri līdzās kristietībai bija raksturīgs arī vairākām citām reliģijām. Romas pagāniskajiem imperatoriem tika piešķirts virspriestera tituls, un viņi veica oficiālus reliģiskus pienākumus. Kristīgās baznīcas augstākās amatpersonas Konstantīnā saskatīja Dieva izvēlētu vietnieku, kura imperatora vara bija Dieva debešķīgās suverenitātes atspoguļojums zemes virsū. Imperators kā Baznīcas galva Konstantinopolē vadīja nozīmīgākās vietējās sinodes un visus vispārējos koncilus. Viņam bija dotas tiesības apstiprināt visus patriarha amata kandidātus. Tādējādi Austrumu baznīcā imperatora kā valsts galvas ekleziastiskā loma kļuva tradicionāla; pēc tam kad 15. gs. Konstantinopoles imperatori beidza pastāvēt, viņu vietā Baznīca pievērsa uzmanību Krievijas imperatoriem. Šis fakts ļauj izprast mūsdienu Pareizticīgo baznīcu spēcīgo nacionālo identitāti.

Pagānisko gadsimtu laikā imperators bija īstenojis oficiālu politiku reliģijas jomā. Šis princips pamatā palika nemainīgs. Noteiktas reliģiskās uzvedības formas tika ierobežotas vai aizliegtas, bet zināmi kulti tika privilegēti un atbalstīti. Konstantīns sāka ar to, ka piešķīra kristiešu priesteriem un bīskapiem tās pašas privilēģijas, ko bija baudījuši pagānu priesteri. Viņš arī aizliedza amorālākos pagānu rituālus. Tas bija Teodosijs I (379–395), kurš spēra pēdējo soli pilnīgas pagānisma aizliegšanas virzienā. Viņš pasludināja ortodoksālo kristietību par vienīgo oficiālo Romas impērijas reliģiju.

Senāk imperatori veltīja dāvanas pagānu dieviem; arī Konstantīns piešķīra lielus līdzekļus daudzām kristiešu draudzēm jaunu baznīcas ēku celtniecībai un iekārtošanai. To pašu darīja arī vēlāko laiku imperatori. Slavenākais no visiem bija Justiniāns I (527–565), kurš visā impērijas teritorijā īstenoja plašu baznīcas celtņu būvniecības programmu. Tās ietvaros tika radīta milzīgā un iespaidīgā Sv. Sofijas katedrāle, kas bija lielākā un krāšņākā aptuveni no divdesmit jaunajām baznīcām, ko Justiniāns uzcēla Konstantinopolē un tās tuvumā, un kas arvien vēl eksistē mūsdienu Stambulā.

Cīņa pret pagrimumu

Ar laiku Baznīca sāka uzskatīt, ka pareiza ticība ir daudzkārt svarīgāka par pareizu uzvedību, un šo principu attiecināja pat uz garīdzniecību. Prasība garīdzniekiem ievērot pareizu uzvedību tika pakāpeniski sašaurināta līdz prasībai ievērot rituālu dzīves

stilu, kas ietvēra tikai priesteru tradicionālos pienākumus un tādas ārējas pazīmes kā atšķirīgas drānas vai īpašs matu griezums.

Liela nozīme tika piešķirta sludināšanai, īpaši – 4. un 5. gadsimtā. Ar garu, daiļrunīgu un dziļi teoloģisku spredikļu palīdzību Gregors Nazianzietis Mazāzijā un Jānis Zeltamute Antiohijā un Konstantinopolē līdz ar daudziem ne tik slaveniem sludinātājiem uzrunāja ļaužu pulkus un mācīja viņiem kristīgo ticību un uzvedību. Kristīgās idejas bija tik populāras, ka bieži kļuva par ikdienās sarunu tēmu. Tomēr tam nesekoja tūlītējas pārmaiņas sabiedrībā.

Bagātā liturģiskā tradīcija, kas veido daļu no Austrumu Ortodoksālās baznīcas savdabības, attīstījās Konstantinopolē kopš 4. gadsimta. Basilija Lielā, Kapadokijas Cēzarejas bīskapa (370–379), krāšņā liturģija tika ieviesta galvaspilsētā drīz pēc uzrakstīšanas. Šī liturģija arvien vēl tiek izmantota desmit īpašos dievkalpojumos pēc Ortodoksālās baznīcas kalendāra. Pārējā Baznīcas gada laikā pareizticīgie dievlūdzēji izmanto īsāku liturģiju, ko Konstantinopolē ieviesa Jānis Zeltamute, patriarhs no 398. līdz 404. gadam. Daži papildinājumi Zeltamutes liturģijai tika veikti 9. gadsimtā uz tās liturģijas pamata, ko tolaik izmantoja Jeruzalemē. Arī vairums himnu, kas saglabājušās šās liturģiskās tradīcijas ietvaros, ir radītas Konstantinopolē. Īpaši nozīmīgas ir himnas, ko 6. gadsimtā pierakstīja sīrietis Romans Melods.

Monastisms jau kopš pirmsākumiem deva lielu ieguldījumu Austrumu kristietības attīstībā. Tas aizsākās impērijas austrumu reģionos 4. gadsimtā un strauji izplatījās. Daudzi dievbijīgi cilvēki – gan laji, gan garīdznieki – bija nemierā ar acīmredzamo Baznīcas nespēju izvairīties no pasaulīgiem valgiem, tāpēc pievērsās askētismam un monastismam. Kapadokijas Cēzarejas bīskaps Basilijs Lielais izdeva likumu kodeksu tiem šā apgabala ļaudīm, kuri bija izvēlējušies monastisku dzīvesveidu. Šis "Basilija likums" arvien vēl ir visu Ortodoksālās baznīcas klosteru pamatlikums. Austrumu baznīcā lielākā daļa mūku bija laji. No 6. gs. vidus izveidojās paradums izvēlēties un ordinēt mūkus augstākajiem Baznīcas amatiem. Austrumu mūki bija labāk pazīstami ar savu dievbijību un apcerīgajām lūgšanām nekā ar gūto izglītību. Pēc 10. gs. arvien lielāku nozīmi ieguva vairāki klosteri Atona kalnā pie Salonikiem. 14. gs. aizsākās radikālā misticisma kustība, kas pamatojās uz apcerīgas lūgšanas tradīciju.

Konstantīns un Justiniāns pasniedz dāvanas Svētajai Jaunavai un Jēzusbērnam. Šī mozaīka skatāma virs Sv. Sofijas katedrāles durvīm Stambulā.

Šās jaunās, Ortodoksālās baznīcas atzītās kustības vadonis un teologs bija Gregors Palama.

Bizantija ielenkumā

Tā kā Bizantijas sabiedrībā kristīgās un politiskās institūcijas bija savstarpēji cieši saistītas, laicīgās dzīves notikumi bieži tieši ietekmēja kristietības attīstību. Nākamo 200 gadu periodā pēc Justiniāna I nāves (565) impērija pārdzīvoja grūtus laikus un gandrīz sabruka. 7. gs. sākumā Sasanīdu Persija austrumos un avāru valsts Centrāleiropā izveidoja militāru aliansi.

Tās kulminācija bija kopīgs uzbrukums Konstantinopolei (626), kas gandrīz beidzās ar alianses uzvaru. Imperators Hēraklijs (610–641) ar dāsnu Baznīcas atbalstu panāca bizantiešu karapulku uzvaru pār avāriem un persiešiem. Tomēr pēdējos savas valdīšanas gados viņš nespēja pretoties arābu iebrukumam impērijas teritorijās Sīrijā, Palestīnā un Ēģiptē. Jaunās reliģijas – islāma – iedvesmoti, arābi nerimstoši virzījās uz priekšu un iekaroja visu Ziemeļāfriku, kā arī lielu daļu Mazāzijas. Viņu spēki divreiz pietuvojās Konstantinopoles vaļņiem, tomēr bez

DIONĪSIJS AREOPAGĪTS

Deivids F. Raits

Dionīsija – Pāvila Atēnu laika konvertīta – vārdu pieņēma kāds neidentificēts 6. gs. sākumā dzīvojošs sīrietis, kurš sarakstīja darbus "Par dievišķā vārdiem", "Mistiskā teoloģija", "Par Debesu hierarhiju", "Par Baznīcas hierarhiju" un vairākas vēstules. Lai gan pirmie uz šiem darbiem atsaucās monofizīti, tos drīz vien atzina par autentiskiem halkēdonieši, piemēram, Bizantijas Leontijs. Maksima Apliecinātāja parafrāzes nostiprināja to autoritāti Austrumos, savukārt Rietumos Gregors Lielais un Laterānas koncils 649. gadā atzina tos par 1. gs. sacerējumiem.

Dionīsija raksti pamatojas uz neoplatoniķa Plotīna un Prokla (miris 485. gadā) darbiem. Viņš uzlūko Visumu kā hierarhisku struktūru; Baznīcas hierarhija ir debesu kārtības atspulgs. Eņģeļu koru "triādes", kas pilda starpnieka funkciju attiecībās starp Dievu un cilvēci, atbilst sakramentu, garīdznieku ordeņu un "zemāko kristiešu" kārtu "triādēm". Turklāt trīs garīgās dzīves posmi – šķīstīšanās, apskaidrība un savienošanās – ved uz mērķi līdzināties pašam Dievam. Virzība augšup posmu pa posmam sastāv no virzības "neziņā" – izstarojot jutekļu un prāta percepcijas; apskaidrība notiek caur "dievišķās tumsas staru". Šis tumsas misticisms sakņojas grieķu laicīgajā kultūrā, identificējot garu ar tīro inteliģenci, nevis izmantojot bibliskus konceptus.

Kristīgās mācības un neoplatonisma sintēze ārkārtīgi ietekmēja gan bizantiešu mistiķus, teologus un liturģiju, gan Rietumu mistiķus, sholastiķus un renesanses platoniķus. Ap 850. gadu Erigena pārtulkoja Dionīsija darbus latīņu valodā. 15. gs. Lorenco Valla pirmo reizi izvirzīja jautājumu par to autentiskumu; plaši tas tika apšaubīts reformācijas laikmetā, tomēr netika atspēkots līdz pat 19. gadsimtam.

rezultātiem. Imperatoriem nācās cīnīties arī ar spēcīgajiem langobardiem Itālijā, vairākām slāvu tautām Grieķijā un bulgāriem Donavas upes ielejā.

Impērija spēja saglabāt tikai nelielu daļu no savas kādreizējās teritorijas, tomēr Konstantinopole turpināja pastāvēt kā tās kulturālais, politiskais un ekonomiskais centrs. Daudzi ortodoksālie kristieši atstāja persiešu un vēlāk arābu izpostītos reģionus. Bēgļu vidū bija daudzi mūki un garīdznieki, kuri apmetās impērijas vidienē un rietumdaļā, īpaši – ap Konstantinopoli, Dienviditālijā un Romas tuvumā.

Līdz 9. gs. četras no piecām Baznīcas patriarhijām nonāca iekarotāju rokās. Aleksandrijā, Antiohijā un Jeruzalemē valdīja musulmaņi, un šo pilsētu patriarhi, kuri nespēja noturēt savu augsto stāvokli vai realizēt savu varu, bieži izvēlējās dzīvot trimdā Konstantinopolē. Romas patriarhs, kurš bija iemantojis jaunu – pāvesta – titulu, nesaņēma no Konstantinopoles gaidīto atbalstu cīņā pret langobardiem un pēc 750. gada noslēdza politisku savienību ar franku karaļiem. 800. gadā pāvests kronēja franku karali Kārli Lielo par "Romas imperatoru". Tādējādi visnotaļ praktiskā nolūkā Rietumos tika radīta separāta Romas impērija.

Pēc 800. gada arvien pieaugošā impērijas politiskā, ekonomiskā un kulturālā sadrumstalotība kā vēl nekad agrāk apdraudēja kristietības vienotību. Vārdos aizstāvot vienotības ideālu, praksē katrs izolētais Baznīcas apgabals kļuva arvien neatkarīgāks un atšķirīgāks no pārējiem. Austrumu kristietība vairāk nekā jebkad orientējās uz Konstantinopoli, un pakāpeniski attīstījās tās īpatnējā tradīcija. Sestajā ekumeniskajā koncilā, kas notika Konstantinopolē 681. gadā, tika pielikts punkts ilgajai cīņai ar monofizītiem un apstiprināta doktrīna, ko ortodoksālie līderi bija apkarojuši jau kopš 5. gs. vidus. Monofizītisms radās kā opozīcija Halkēdonas koncila (451) doktrinālajiem lēmumiem. Vislielāko popularitāti tas iemantoja Austrumu reģionos, kas tagad bija nonākuši arābu rokās. Šajos apgabalos monofizīti turpināja baudīt brīvību un veidoja neatkarīgas Baznīcas, dažas no kurām pastāv vēl mūsdienās.

Musulmaņi strauji ieņēma lielu daļu impērijas teritorijas. Damaskā viņi Sv. Jāņa baziliku pārvērta par mošeju.

Kas ir "svēts"?

Tomēr drīzumā Bizantijas pasauli sāka plosīt jaunas reliģiska rakstura pretrunas. Ārēji tās izpaudās kā nesaskaņas jautājumā par ikonu jeb svētbilžu izmantošanu. Tomēr būtībā tās bija pretrunas jautājumā par to, kuras lietas ir pietiekami sakrālas jeb svētas, lai būtu pielūgšanas vērtas. Kristiešu garīdznieki tiek īpaši ordinēti un tādējādi ir svēti. Kristīgās baznīcas tiek īpaši iesvētītas; tās ir svētas. Mocekļus un ticības varoņus atšķir viņu darbi, un parasti viņus mēdz dēvēt par "svētajiem". Vai viņi pelna tādu pašu cieņu kā garīdznieki? Mocekļi iemanto svētumu caur pašupurēšanos; to pašu var attiecināt uz mūkiem, kuri upurē parastos ikdienas dzīves priekus. Vai arī viņi pelna pielūgšanu?

PĀVILIEŠI UN BOGOMILI

Pols D. Stīvss

Pāvilieši bija kristiešu grupa, kas pēc 650. gada izveidojās Bizantijas impērijas austrumu apgabalos. Tās dibinātājs Konstantīns noliedza Ortodoksālās valsts baznīcas formālismu, kas valdīja impērijas reliģiskajā dzīvē. Savu mācību viņš pamatoja vienīgi uz Dieva rakstīto vārdu, taču apgalvoja, ka dievišķi inspirēti ir tikai evaņģēliji un Pāvila vēstules. Viņš paziņoja, ka pārējās Jaunās Derības grāmatas un Veco Derību ir inspirējusi ļauna dievība. Pāvilieši apgalvoja, ka šī ļaunā dievība ir šās pasaules radītājs. Viņuprāt, īstenais debesu Dievs ir pretstats visām materiālajām lietām. Lai glābtu cilvēku garu no fiziskās pasaules ļaunuma, īstenais Dievs sūtīja eņģeli, kurš parādījās kā cilvēks Jēzus. No šā dualistiskā uzskata izrietēja pāviliešu idejas par Svētajiem Rakstiem un Baznīcu.

Tā kā Vecā Derība apgalvoja, ka Dievs radīja pasauli un vienlaikus iedibināja teokrātiskos principus, uz kuriem pamatojās Bizantijas valsts un Baznīcas savienība, tad pāvilieši uzskatīja, ka to noteikti ir radījis ļaunais gars. Tā kā Ortodoksālā baznīca bija sevī iekļāvusi daudz ko fizisku, piemēram, sakramentus, ikonas, tad arī tai bija jābūt nākušai no ļaunā gara. Pāvilieši arī apgalvoja, ka Baznīcas vēršanās pie apustuļa Pētera autoritātes apliecina, ka viņš ir bijis šā gara vēstnesis.

Pāviliešu ideju sākotne ir diezgan neskaidra. Viņu atziņas līdzinās dažām Markiona agrīnajām idejām un it īpaši – maniheistu atziņām, tomēr tās nav identiskas nevienai no šīm sistēmām.

Konstantīns mainīja vārdu un nosauca sevi par Silvānu (Silasu), kas bija viens no Pāvila sabiedrotajiem. Pēc tam kad Silvāns tika līdz nāvei nomētāts ar akmeņiem, nākamais sektas vadonis pieņēma Tita vārdu. Viņš tika dzīvs sadedzināts. Citi vadoņi pieņēma Timotija un Tīhika vārdus. Šis mēģinājums asociēt sevi ar apustuli Pāvilu, iespējams, radīja kustības nosaukumu "pāvilieši".

8. gs. "ikonoklastisko pretrunu" laikā pāviliešu vajāšanas mazinājās. Viens no imperatoriem – Konstantīns Kopronīms –, iespējams, pats bija pāvilietis. Tomēr 9. gs. imperatore Teodora pavēlēja noslepkavot desmitiem tūkstošu pāviliešu, kas lielākoties dzīvoja Armēnijas teritorijā.

Domu par svētvīru svētumu apstiprināja nostāsti par brīnumiem, kas apvija viņu kapenes, relikvijas vai pat ikonas. Līdz 7. gs. sākumam daudzām impērijas pilsētām bija viens vai vairāki vietējie svētie, kuru ikonas tika pielūgtas, jo valdīja uzskats, ka tām piemīt īpašas aizbildniecības un aizsardzības spējas. Šādas ikonas bija, piemēram, Saloniku Svētā Dēmetrija ikona, Edesas brīnumainā Kristus ikona, kā arī Konstantinopoles brīnumus veicošā Marijas ikona jeb *Hodegetria*.

Kopš 6. gs. Baznīca un imperatora pārvalde veicināja gan monastisko svētvīru, gan ikonu svētuma atzīšanu. Tās laikus nesaprata, ka šāds nekontrolēts ikonu un svētvīru skaita pieaugums iedrošinās ļaudis saistīt kristīgo ticību ar savdabīgajām vietējām svētnīcām un dievību

Atbildot uz vajāšanām, pāvilieši organizēja armijas, kas pierādīja savu prasmi kaujā. Tā rezultātā imperatori pārvietoja daudzus pāviliešus no viņu dzimtenes Armēnijas uz Balkāniem (mūsdienu Bulgāriju). Viņu nolūks bija panākt, lai pāvilieši aizstāvētu impēriju pret slāvu, tostarp bulgāru, uzbrukumiem.

Tomēr izrādījās, ka pāviliešiem ir liels iespaids uz bulgāriem ne tik daudz militārajā, cik reliģiskajā sfērā. Viņi sludināja savus uzskatus nesen kristietību pieņēmušajiem bulgāriem. Daži no viņiem iekļāva pāviliešu idejas jaunā reliģiskā sistēmā, kas ieguva nosaukumu "bogomilisms".

Bogomili

Šķiet, ka jaunās kustības organizētājs bijis kāds priesteris, vārdā Bogomils. Viņa vārds nozīmē "Dieva iemīļotais". Ap 10. gs. vidu Bogomils sāka mācīt, ka Dieva pirmdzimtais dēls bijis Sātanaels. Savas lepnības dēļ šis dievs tika padzīts no debesīm. Viņš radīja jaunas debesis un zemi, kurā ierādīja vietu Ādamam un Ievai. Sātanaels un Ieva kļuva par Kaina vecākiem; Kains bija visa ļaunā avots cilvēku vidū. Mozus un Jānis Kristītājs saskaņā ar Bogomila mācību bija Sātanaela kalpi. Taču Dievs sūtīja savu otro dēlu Logosu glābt cilvēci no Sātanaela varas. Lai gan Sātanaels nogalināja Logosa inkarnāciju Jēzu, tomēr viņa garīgais ķermenis augšāmcēlās un atgriezās pie Dieva labās rokas. Tādējādi Sātanaels tika uzvarēts.

Pretēji pāviliešiem bogomili praktizēja ārkārtīgi askētisku dzīvesveidu. Viņi nicināja laulību, lai gan atļāva tajā stāties mazāk ticīgiem sektas locekļiem. Bogomili nosodīja gaļas ēšanu un vīna dzeršanu. Viņi noliedza kristības un komūniju kā sātaniskus rituālus, jo tajos tiek izmantotas materiālas lietas.

Bogomilisms uzplauka Bulgārijā laikā, kad tā bija neatkarīga valsts, proti, 10. un pēc tam 13. gadsimtā. Bogomila idejas, iespējams, izplatījās arī Rietumeiropā, kur tās ietekmēja katarus un albiģiešus. Pēc tam kad 1393. gadā turki sagrāva Bulgārijas impēriju, bogomilu sekta panīka. Pāvilieši turpināja pastāvēt Armēnijā līdz 19. gadsimtam.

figūrām. Vairums vienkāršo kristiešu nespēja novilkt robežu starp svētu priekšmetu vai svētu personu un tās pārstāvēto garīgo realitāti. Viņi atkrita elkdievībā.

Šāda veida elku pielūgšanai bija precedenti. Pagāniskajā Romā imperatora tēls tika pielūgts kā pats imperators. Karalisks statuss tika piešķirts arī īpašām imperatora reprezentācijām. Pat pēc tam, kad imperatori pieņēma kristietību, viņu attēli uz monētām, publisku ēku sienām un lielāko pilsētu ievērojamākajās vietās turpināja kalpot kā pielūgsmes objekti. Konstantīns un viņa pēcteči mēdza Konstantinopolē sev par godu uzstādīt milzīgas statujas. Pirmais šo tradīciju lauza Justiniāns, kurš Konstantinopolē uzstādīja milzīgu Kristus statuju virs imperatora pils galvenajiem vārtiem jeb tā dēvētajiem "Bronzas vārtiem". Nākamā gadsimta gaitā Kristus vai Marijas ikonas daudzviet nomainīja imperatora attēlus. Visbeidzot, Justiniāna II valdīšanas laikā (685–695; 705–711) Kristus ikona sāka parādīties monētu reversā.

Jānis Kristītājs. Mozaīka no Sv. Sofijas katedrāles interjera mūsdienu Stambulā

Ikonoklasts Leons

Imperators Leons III (717–741) uzsāka cīņu par ikonu aizliegšanu. Iespējams, ka uz to viņu mudināja nācijas vainas izjūta. Kristietība mācīja, ka Dievs sodījis Israēla bērnus par elkdievību. Iespējams, ka pazemojošās sakāves un zaudējumi iepriekšējā gadsimtā, kā arī postošā zemestrīce Leona valdīšanas sākumā bija speciāli paredzētas, lai vestu pie prāta "Dieva jauno izredzēto tautu". Kristiešu nepatika pret ikonu izmantošanu veidojās 7. gs. Austrumu reģionos arābu pierobežas tuvumā, kur Leons uzauga. Pirms Leons kļuva par imperatoru, viņš kalpoja par galveno pārvaldnieku Mazāzijas rietumdaļā, kur vairāki bīskapi sāka uzstāties pret ikonu pielūgšanu.

Pēc veiksmīgās musulmaņu armijas atsišanas tās otrajā lielajā uzbrukumā Konstantinopolei (717–718) 726. gadā Leons pirmo reizi atklāti paziņoja par saviem iebildumiem pret ikonām. Viņš pavēlēja aizstāt Kristus ikonu virs Bronzas vārtiem ar krustu. Par spīti nikniem dumpjiem, kas izcēlās vairākās pilsētās, Leons 730. gadā aicināja aizvākt no baznīcām un citām sabiedriskām vietām visas ikonas un iznīcināt.

Leona III un viņa dēla Konstantīna V (741–775) valdīšanas laikā ikonu aizstāvji tika dedzīgi vajāti. Pāvests Romā atļāvās oficiāli nosodīt ikonoklasmu jeb ikonu iznīcināšanu. Imperators atmaksāja ar to, ka atņēma Romas patriarhijai Sicīliju, Dienviditāliju un Balkānu un Grieķijas rietumdaļu, ko iekļāva Konstantinopoles patriarhijā. Šis fakts līdzās daudziem citiem iemesliem lika Romas bīskapam meklēt franku atbalstu un aizsardzību.

Bīskapu sinode, kas 753. gadā sapulcējās Hierijā, ikonu izmantošanu raksturoja kā elkdievību. Visas vēl palikušās ikonas tika

iznīcinātas. Ikonu aizstāvji Konstantinopoles apgabalā tika izslēgti no Baznīcas, sakropļoti un izsūtīti trimdā. Konstantīns V apzināti grāva mūku reputāciju un ietekmi kopumā, bet īpaši vērsās pret tautā populārajiem, augsti godātajiem askētiem. Aptuveni 50 tūkstoši svētvīru pameta Konstantinopoles apgabalu, lai izbēgtu no vajāšanām un pazemojumiem. Imperators arī centās ierobežot svēto pielūgšanas praksi, iznīcinot relikvijas un nosodot svētajiem veltītās lūgšanas.

Ikonoklasti vēlējās aizstāt ikonas ar tradicionālajiem kristiešu simboliem – krustu, Bībeli un Svētā Vakarēdiena elementiem. Vienīgi šie objekti bija jāuzskata par svētiem. Turklāt svētuma statuss tika piešķirts tikai ordinētajiem garīdzniekiem un iesvētītajām celtnēm. Konstantīns V apgalvoja, ka īstenā Kristus ikona ir iesvētītie Svētā Vakarēdiena elementi. Viņš acīmredzot ticēja, ka iesvētīta maize un vīns ir identiski ar dievišķā un cilvēciskā Kristus miesas un asiņu *substanci*. Īstenai ikonai ir jāsastāv no tās pašas *substances*, ko tā attēlo.

Ikonu aizstāvība

Ikonu atbalstītāji bija lielākoties mūki un citi askēti kopā ar saviem neizglītotajiem un māņticīgajiem sekotājiem no vienkāršās tautas vidus. Lai gan ne visi mūki bija ikonu izmantošanas piekritēji, tomēr daži klosteri guva prāvu peļņu no ikonu izgatavošanas un pārdošanas. Racionāla viņu nostājas aizstāvība nāca no citas puses. Joans Mansūrs (ap 730–760) klosterī arābu kontrolētajā Palestīnā formulēja idejas, kas pēc kāda laika tika izmantotas reliģisko ikonu attaisnošanai. Mansūrs, labāk pazīstams kā Jānis Damaskietis vai Damaskas Jānis, bija 8. gs. izcilākais teologs. Mūsdienu Pereizticīgo baznīca viņu atzīst par pēdējo no agrīnās Baznīcas lielajiem skolotājiem jeb tā dēvētajiem "Baznīcas tēviem".

Jānis Damaskietis skaidroja, ka tēlam nekad nevar būt tā pati substance, kas oriģinālam, un ka tas ir tikai atdarinājums. Ikonas vienīgā nozīme ir būt par oriģināla kopiju un tā atgādinājumu. Noliegt, kā to darīja ikonoklasti, ka jebkura īstena ikona var attēlot Kristu, būtībā nozīmē noliegt inkarnācijas iespējamību. Lai gan ir nepareizi pielūgt ikonu, tomēr Kristus ikonas klātbūtne var mācīt un palīdzēt ticīgajam pielūgt īsteno Kristu. Ikonas ir jāgodina un jāpielūdz tāpat kā Bībele vai krusts. No šā apgalvojuma izrietēja, ka var tikt pielūgtas arī Marijas, apustuļu, svēto un pat eņģeļu ikonas. Tomēr gleznojumi paši par sevi nav nekas cits, kā vien atgādinājums, kas palīdz ticīgajiem izrādīt patiesu cieņu un godbijību.

Konstantīna V dēls un pēctecis Leons IV (775–780) nebija dedzīgs ikonoklasts. Viņa sieva Irēne, kas pēc vīra nāves kļuva par abu dēla Konstantīna VI (780–797) reģenti, mainīja dinastijas ikonoklastisko politiku. Pēc viņas iniciatīvas septītais ekumeniskais koncils, kas sanāca Nīkajā 787. gadā, nosodīja visu ikonoklastisko kustību un apstiprināja Jāņa Damaskieša pozīciju.

Tomēr tās vēl nebija ikonoklasma beigas. Ietekmīgs tā atbalstītāju pulks nāca no profesionālo karavīru aprindām daļēji kā reakcija uz daudzajām militārajām neveiksmēm, diplomātiskajiem pazemojumiem un ekonomiskajām problēmām, ar ko valsts saskārās gadsimta nākamajā ceturksnī pēc Nīkajas koncila. Visbeidzot imperators Leons V Armēnis (813–820) pieņēma lēmumu, ka ikonoklasmam no jauna jākļūst par viņa valdības

Svētā Jaunava ar Jēzusbērnu no Sv. Sofijas katedrāles Stambulā

Šis ziloņkaula cilnis darināts 10. gs. Bizantijā, Konstantinopolē. Tajā attēlots Jānis Kristītājs kopā ar Sv. Filipu un Sv. Stefanu *(augšā)* un Sv. Andreju un Sv. Tomu *(apakšā)*.

oficiālo politiku. 815. gadā Baznīcas augstākās garīdzniecības sinode vēlreiz apstiprināja pozīciju, ko bija ieņēmusi antiikoniskā sinode 754. gadā, ar vienīgo izņēmumu, ka ikonas vairs netika uzskatītas par elkiem. Opozīcijas līderi, piemēram, atceltais patriarhs Nikefors un Konstantinopoles studiju klostera abats Teodors, tika apcietināti. Daži citi brīvdomīgi Baznīcas vadoņi tika atcelti, un vairāki mūki krita neslavā, jo atklāti un dedzīgi pauda ikonas aizstāvošus uzskatus.

Pēc Leona V nāves proikonistisko kristiešu vajāšanas atslāba uz 70 gadiem, līdz no jauna uzbangoja 837. gadā Konstantinopoles patriarha Jāņa Gramatiķa vadībā. Viņa ietekmē imperators Teofils (829–842) izdeva dekrētu, kurā draudēja izsūtīt trimdā vai sodīt ar nāvi visus, kuri atklāti atbalstīs ikonu lietošanu.

Teodora, Teofila atraitne un abu dēla Mihaela III (842–867) reģente, noteica, ka viņas dēlam jāatsakās no ikonoklastijas politikas, lai iegūtu vispārēju atbalstu savai valdīšanai. Sinode 843. gada sākumā nosodīja visus ikonoklastus (izņemot Teofilu), atcēla patriarhu Jāni Gramatiķi un apstiprināja 7. koncila dekrētus. Turpmākās attiecības starp Ortodoksālo baznīcu un Bizantijas valsts pārvaldi raksturoja saskaņa un sadarbība. Vēl mūsdienās Ortodoksālās baznīcas atzīmē pirmo gavēņa svētdienu kā "ortodoksijas svētkus", lai pieminētu ikonoklastisko pretrunu galu. Mūsdienu Ortodoksālo baznīcu celtnēs gleznojumi un mozaīkas bieži aizpilda laukumus uz griestiem un sienām. Aizslietnis vai zema šķērssiena, ko sauc par ikonostasu, stiepjas baznīcas priekšējā daļā starp baznīcēnu un altāra daļu, un uz tā ir novietotas visas īpašās ikonas, kas attiecas uz liturģiju, svētajām dienām un gadskārtām.

Baznīcas šķelšanās

Laika periodā no 6. līdz 11. gs., par spīti arvien peaugošajām kulturālajām atšķirībām starp Austrumu un Rietumu reģioniem, ticīgie turpināja uzskatīt Baznīcu par vienotu, universālu struktūru. Intensīvu nesaskaņu brīži gadījās

Bizantijas māksla izcēlās ar savdabīgām mākslas iezīmēm. Šajā ar zeltu pārklātajā traukā (relikvārijā) bija paredzēts glabāt svētos pīšļus. Uz tā vāka attēlots Sv. Juris.

salīdzinoši reti, un harmonija – vairāk šķietama nekā reāla –, kas, iespējams, pamatojās uz cilvēku iedomām un milzīgajām grūtībām uzturēt regulāru saskarsmi, maskēja faktu, ka pretrunas arvien pieauga un netika risinātas. Frāze Nikajas ticības apliecībā, ko Rietumu baznīca iekļāva tekstā, bet Austrumu baznīca atteicās atzīt, bija pamats daudzkārtējām abu pušu apsūdzībām vienai pret otru. Strīdīgais papildinājums – latīņu vārds *filioque*, kas nozīmē "un Dēls", – arī mūsdienās ir viens no galvenajiem nesaskaņu iemesliem Austrumu un Rietumu baznīcu attiecībās. 1054. gadā niknais strīds starp Romas pāvesta Leona IX (1049–1054) sūtņiem un Konstantinopoles patriarhu Mihaelu Kerulāriju (1043–1058) izrādījās izšķirošs. Daudzie mēģinājumi atcelt shizmu un no jauna apvienot Romas katoļu un Austrumu ortodoksālo baznīcu līdz šim ir bijuši neveiksmīgi.

RIETUMU BAZNĪCAS UZPLAUKUMS

Roberts G. Klouzs

Šajā periodā izvērtās smaga cīņa starp lajiem un garīdzniekiem par ietekmi Baznīcas lietās. 9. un 10. gadsimtā, Karolingu impērijas norieta laikā, feodālie augstmaņi ievērojami pārsniedza savas agrākās tiesības izvēlēties kandidātus Baznīcas amatiem un īstenot Baznīcas pārvaldi. Tas bija simptoms vispārējai krīzei, ko Eiropā izraisīja maģāru, saracēņu un vikingu iekarojumi, kas gan izpostīja īpašumus, gan grāva morāli. Par Baznīcas nožēlojamo stāvokli liecināja neizglītota garīdzniecība, simonija (tirgošanās ar Baznīcas amatiem), vispārēja seksuāla izlaidība un laju investitūra (kontrole pār abatu, bīskapu un pāvestu iecelšanu un lojalitāti).

Monastiskā reforma

Dažkārt vistumšākais brīdis iestājas tieši pirms ausmas; tā notika arī ar viduslaiku Baznīcu. 11. gadsimtā reformu kustība Klinī klosterī aizsāka kristietības atjaunotni, kas palīdzēja Baznīcai iegūt kontroli pār viduslaiku Eiropu. Kliniešu ordenis, kas tika dibināts 910. gadā Francijā, no jauna stiprināja monastismu. Jaunā organizācijas metode veicināja reformu kustību. Visi jaundibinātie klosteri tika piesaistīti pie galvenā klostera; tie bija atbrīvoti no jebkādas vietējas kontroles un atbildīgi tikai pāvesta priekšā. Ar laiku kliniešu ordenis aptvēra 300 klosterus, no kuriem nāca daudzi ievērojami Baznīcas vadoņi, kas iedvesmoja daudzas institūcijas un atsevišķus cilvēkus, kuri nebija ordeņa locekļi. Viens no šiem vīriem – Hildebrands (pāvests Gregors VII) deva savu vārdu pāvesta varas reformai, kas tika īstenota 11. gs. un tiek saukta par "Hildebranda" jeb "gregorisko" reformu. Patiesībā par Baznīcas

Kliniešu ordenim Francijā bija nozīmīga loma monastiskās reformas īstenošanā 10. gadsimtā. Attēlā redzams Klinī abatijas ēku komplekss mūsdienās.

reformēšanu bija atbildīgi vairāki pāvesta Leona IX (1048–1054) galma locekļi. Ar laiku viņi iesaistījās sīvā cīņā pret Svētās Romas imperatoriem, tomēr sākumā tas vēl nebija pamanāms. Faktiski tas bija imperators Heinrihs III (1039–1056), kurš palīdzēja reformatoriem iegūt kontroli pār pāvesta varu.

Līdzās Hildebrandam kustību pārstāvēja tādi ievērojami vadoņi kā Imbērs no Muajenmutjē, Petrs Damians, Frederiks Lorēns un Otons Lagerijs (pāvests Urbāns II). Šie vīri alka pēc Baznīcas brīvības, proti, vēlējās, lai Baznīca būtu pakļauta vienīgi Dieva pavēlēm, kas atklājas caur kanoniskajiem likumiem un Svētajiem Rakstiem. Baznīca, kas no kristiešu skatpunkta būtībā pārstāv visu sabiedrību, ir jāpārvalda garīdznieku hierarhijai. Pāvests ir pārāks par laicīgajiem valdniekiem, un ikvienam ir viņam jāpaklausa.

Lai gan šī programma savā laikā šķita revolucionāra, paši reformatori apgalvoja, ka tikai vēlas atjaunot senos un īstenos Baznīcas likumus, kas līdz tam nav tikuši ievēroti vai ir sagrozīti. Izpētot kanoniskos likumus, viņi secināja, ka iniciatīvai izvēlēties pāvestu ir jānāk no garīdzniecības un tautas, nevis no karaļa vai imperatora. Kanonos bija arī teikts, ka Baznīcas amatu pirkšana un pārdošana (simonija) ir nepieļaujama un tāpēc pārtraucama. Līdzīgā veidā Baznīcas likums mācīja, ka garīdzniekiem nav jāprecas un viņi ir jāpakļauj celibātam.

Galvenās pretrunas starp reformatoriem un imperatoriem radās jautājumā par laju investitūru (svarīgu Baznīcas amatpersonu izvēli). Par reformas pamatu kļuva 1059. gadā izdotais pāvesta Nikolaja II dekrēts, kas ietvēra punktu, ka nākamo pāvestu vēlēšanas ir jāveic kardinālu kolēģijai. Turklāt lielāka nozīme tika piešķirta pāvesta legāta postenim; ar legātu starpniecību Romas vara bija jūtama visā Rietumeiropā. Pāvesta Gregora VII valdīšanas laikā konflikts ar laicīgajām varas struktūrām pārtapa atklātā cīņā. 1075. gadā pāvests nāca klajā ar oficiālu ziņojumu par klerikālo varu *"Dictatus Papae"*, kurā tika aizliega simonija, garīdznieku laulības, laju investitūra, bet pāvesta vara tika pasludināta par absolūtu. Visām laicīgajām varām ir jāpakļaujas pāvestam, kurš var atcelt imperatorus un karaļus.

Cīņu, kas izvērtās starp imperatoru Heinrihu IV un pāvestu Gregoru VII, raksturoja kāds dramatisks incidents Kānā. Impērijā izcēlās dumpis, bet pats Heinrihs tika izslēgts no Baznīcas, tāpēc devās uz Itāliju (1077) un trīs dienas nostāvēja sniegā tā cietokšņa priekšā, kurā bija apmeties Gregors, šādi piespiežot pāvestu dāvāt viņam piedošanu. Lai gan ārēji šo notikumu varēja uztvert kā Heinriha pazemojumu, tomēr patiesībā tas viņu iedrošināja turpināt cīņu pret reformatoriem. Pāvesti biedrojās gan ar imperatora vācu pretiniekiem, gar normaņiem no Dienviditālijas un Ziemeļitālijas pilsētām un pakāpeniski vājināja imperatora varu.

Karaļi pret pāvestiem

Ar laiku pāvesta varas reformu programma guva atbalstu vienkāršo kristiešu vidū. Visas lielākās Rietumeiropas zemes – Anglija, Francija un Svētā Romas impērija – atzina pāvestu par Baznīcas galvu. Kad Normandijas hercogs Viljams (Vilhelms) nolēma iekarot Angliju, reformatoriem radās iespēja efektīvāk kontrolēt šās zemes Baznīcu. Pāvests sankcionēja invāziju, Viljams nesagādāja vilšanos, un Lanfranks, viens no reformatoriem, kļuva par Kenterberijas arhibīskapu.

Lai gan Viljams Iekarotājs saglabāja tiesības uz investitūru, viņš

"Karalis Viljams.. bija ļoti gudrs un varens vīrs.. lai gan bargs pret tiem, kuri nepakļāvās viņa gribai, tomēr laipns pret labajiem ļaudīm, kuri mīlēja Dievu. Tajā pašā vietā, kur Dievs viņam piešķīra tiesības iekarot Angliju, viņš pavēlēja celt lielu abatiju, kurā iemitināja mūkus un kuru bagātīgi apveltīja. Viņa valdīšanas laikā tika uzbūvēta lielā Kenterberijas katedrāle un daudzas citas baznīcas visā Anglijā."

Anglosakšu hronika, 1086

Dieva meklējumos

"Veltī nelielu laika sprīdi Dievam un pakavējies īsu brīdi Viņā. Ieej savas apziņas dziļākajā kambarī, nedomā ne par ko citu, kā vien par Dievu, un tas tev palīdzēs viņa meklējumos; aizver savas durvis un meklē Viņu. Runā tagad, mana sirds! Uzrunā tagad Dievu, sakot: "Es meklēju Tavu seju; Tavu seju, mans Kungs, es meklēšu. Un nāc tagad, Dievs, mans Kungs, māci manai sirdij, kur un kā tā var Tevi meklēt, kur un kā tā var Tevi atrast."

ANSELMS, Proslogion, 1. nodaļa

tomēr nekad neapšaubīja pāvesta garīgo pārākumu un nepieciešamību paklausīt pāvestam. Karalis nošķīra Baznīcas tiesas no laicīgajām, tomēr izdeva pavēli, ka pāvests var īstenot savu varu Anglijā tikai ar karaļa piekrišanu. Tādējādi Viljama I laikā reformatori guva nozīmīgus panākumus.

1093. gadā pēc Viljama Iekarotāja nāves tronī kāpa Viljams II, kurš iecēla Anselmu par Kenterberijas arhibīskapu. Būdams pārliecināts reformators, jaunais arhibīskaps cīnījās pret karali, un vienošanās abu pušu starpā netika panākta līdz pat karaļa Henrija I valdīšanas laikam (1110–1135). Bīskapus bija jāievēl katedrāles kanoniķu sanāksmē karaļa klātbūtnē. Pēc ievēlēšanas bīskapam bija jāpateicas karalim par saviem laicīgajiem īpašumiem, un arhibīskaps viņam pasniedza garīgās varas atribūtus.

Līdzīgā veidā šis jautājums tika nokārtots arī citās Rietumeiropas zemēs. Francijā karalis Filips I apstiprināja vienošanos, saskaņā ar kuru karalis varēja apveltīt bīskapu ar viņa statusam atbilstošu laicīgo varu, savukārt Baznīca viņam piešķīra garīgu autoritāti. Impērijā vienošanās starp imperatoru Heinrihu V un Baznīcu tika nosaukta par Vormsas konkordātu (1122). Imperators piekrita atteikties no tradicionālās investitūras ar gredzenu un zizli (kas simbolizēja ekleziastiskās varas piešķiršanu), savukārt pāvests atzina imperatora tiesības piešķirt *regalia* (laicīgās tiesības) ar scepteri.

Pāvests un imperators

Cīņa starp impēriju un pāvesta varu būtībā vēl nebeidzās ar vienošanos, kas tika panāktā 12. gadsimtā. Tas bija kompromiss, kas katrai pusei ļāva domāt, ka vēl radīsies iespēja gūt virsroku. Gadsimta otrajā pusē vācieši bija izvēlējuši jaunu imperatoru Frīdrihu I Hoenštaufenu (Barbarosu), kurš valdīja no 1152. līdz 1190. gadam un izrādījās ļoti apdāvināts vīrs. Viņš spēja panākt mieru Vācijā un ieveda armiju Itālijā, lai tur uzlabotu impēriskās pārvaldes efektivitāti.

Tomēr pēc vairākām militārām kampaņām Frīdrihs I saprata, ka spēka lietošana situāciju neatrisinās, un tāpēc pievērsās diplomātijai. Tiklīdz Ziemeļitālijas pilsētas atzina viņa varu, viņš deva tām atļauju īstenot pašpārvaldi. Viņš arī noslēdza mieru ar dienviditāliešiem, un viņa mantinieks apprecēja Sicīlijas karaļa tanti. Kad Frīdrihs nomira, viņa dēls imperators Heinrihs VI kļuva par Vācijas, Ziemeļitālijas, Sicīlijas un Dienviditālijas karali. Ja Hoenštaufenu imperatori būtu efektīvi pārvaldījuši šīs zemes, pāvests atrastos slazdā. Tomēr notikumi izvērsās citādi: Heinriks nomira 1197. gadā, būdams nedaudz vecāks par trīsdesmit gadiem, un savus valdījumus atstāja trīs gadus vecajam dēlam Frīdriham (1194–1250). Vācijā un Itālijā iestājās pilnīga anarhija.

Imperatora varas vājums bija izdevīgs pāvesta varai, īpaši tāpēc, ka šajā laikā pāvesta amatā stājās ļoti kompetentais Innocents III, kurš valdīja no 1198. līdz 1216. gadam. Viņš nāca no ievērojamas romiešu dzimtas un bija studējis gan teoloģiju, gan jurisprudenci. Innocents apņēmās izveidot Itālijā spēcīgu pāvesta valsti, lai laicīgie valdnieki nevarētu tik viegli piespiest pāvestu tiem pakļauties. Frīdrihs kļuva par Innocenta aizbilstamo un ar pāvesta atbalstu tika iecelts par imperatoru Frīdrihu II.

Tomēr pēc Innocenta nāves Frīdrihs sagādāja vilšanos nākamajam pāvestam. Viņš centās iegūt kontroli gan pār Ziemeļitāliju, gan Dienviditāliju, un rezultātā starp Frīdrihu un pāvestu, kurš centās sagraut

imperatora varenību, izvērtās cīņa uz dzīvību un nāvi. Situāciju vēl vairāk sarežģīja Frīdriha raksturs, kurā rietumnieka domāšanas veids apvienojās ar Austrumu sultāna uzvedības stilu. Viņš pārvērta Dienviditāliju karalistē, kas kļuva par paraugu vēlākajām renesanses valstīm. Frīdrihs bija lingvists, ārsts, mednieks un dzejnieks. Lai gan viņš atbalstīja ķeceru vajāšanas, tomēr pats aizstāvēja daudzas savu pavalstnieku musulmaņu uzskatu izpausmes, tostarp fatālismu un pievēršanos astroloģijai. Viņš bija ārkārtīgi zinātkārs, viņam piederēja gan zooloģiskais dārzs ar eksotiskiem dzīvniekiem, gan harēms.

Krusta kara laikā Frīdrihs II vienojās ar musulmaņiem un ar vienlīdz lielu degsmi apmeklēja gan Svētā kapa baznīcu, gan islāmisko Omara svētnīcu. Lai gan

PĀVESTS INNOCENTS III

Harijs Rozenbergs

Pāvesta vara viduslaikos savu augstāko uzplaukumu un ietekmi sasniedza pāvesta Innocenta valdīšanas laikā – no 1198. līdz 1216. gadam. Viņam piemita unikālas spējas piemērot abstraktus konceptus konkrētām situācijām. Innocenta aristokrātiskā izcelsme kopā ar izcilām personiskām īpašībām, kas bija izkoptas, studējot kanoniskos un civilos likumus un teoloģiju, pavēra viņam iespēju kļūt par kardinālu. Pāvesta dienestā viņš apliecināja neparastas dotības risināt visdažādākos reliģiska un laicīga rakstura jautājumus.

Pateicoties savām diplomāta spējām, Innocents ievērojami cēla pāvesta varas autoritāti visā kristīgajā pasaulē, lai gan ne vienmēr panākot sev vēlamos rezultātus. Viņš veiksmīgi aizstāvēja pāvesta politisko varu Itālijā laikā, kad to nopietni apdraudēja Sicīlijas karaliste savienībā ar vācu impēriju. Tomēr pāvests Innocents nespēja glābt karali Džonu no viņa dumpīgajiem angļu baroniem.

Tā kā Innocents uzskatīja, ka pāvestam piemīt unikāla autoritāte kā "Kristus vikāram [Dieva vietniekam]" un Pētera pēctecim, tad viņš uzstāja uz tiesībām atstāt bez ievērības jebkuras cilvēciskas darbības, jo tās ir aptraipītas ar grēku un tādējādi nonākušas pāvesta kompetencē. Rezultātā viņš izsludināja vācu karaļa vēlēšanas par spēkā neesošām, jo, tā kā vienam kandidātam vienmēr ir balsu vairākums, Innocenta kandidātam šīs balsis bija "saprātīgākas".

Laterāna 4. koncils, ko Innocents sasauca 1215. gadā, bija viņa karjeras augstākais sasniegums. Šis vispārējais koncils simbolizēja pāvesta varu pār jebkuru latīņu kristīgās pasaules dzīves sfēru (un šķietami arī pār grieķu kristīgo pasauli, jo pēc 4. krusta kara neilgu laiku – no 1204. līdz 1261. gadam – pastāvēja Konstantinopoles latīņu impērija). Innocenta koncils apstiprināja ebreju kaunpilno izolāciju no sabiedrības, izvirzot ebrejiem prasību valkāt speciālas nozīmes. Diemžēl ebreji arvien vairāk tika norobežoti un piespiesti dzīvot geto.

Itālijā Frīdriha darbība bija veiksmīga, tomēr viņš iemantoja pāvestu naidu. Tas īpaši vērsās pret viņa mantiniekiem un rezultātā noveda pie dzimtas izmiršanas.

Pāvesta varas zenīts

Innocents III panāca pāvesta varas uzvaru arī pār Francijas un Anglijas karaļiem. 1205. gadā karalim Džonam bija domstarpības ar pāvestu par Kenterberijas arhibīskapa iecelšanu; Innocents vēlējās panākt Stefana Lengtona ievēlēšanu šajā amatā. Džons atteicās viņu atzīt, tāpēc 1208. gadā Anglijai tika uzlikts interdikts; rezultātā Baznīca atteicās laulāt, kristīt un apglabāt cilvēkus. Džons atmaksāja ar to, ka sagrāba Baznīcas zemes un piespieda lielāko daļu bīskapu atstāt Angliju. 1209. gadā Innocents ekskomunicēja Anglijas karali un 1212. gadā izsludināja vakanci uz Anglijas troni, aicinot franču iekarot Angliju. Šis līdzeklis izrādījās iedarbīgs, Džons piekrita atzīt Lengtonu un atdeva Baznīcai tās īpašumus. Džons atkāpās no Anglijas troņa, lai saņemtu to atpakaļ kā pāvesta feodāls vasalis. Lai gan angļi uzreiz neaptvēra karalim nodarīto pārestību, tomēr 13. gadsimtā pāvesta uzliktie nodokļi Anglijā izraisīja asu naidu pret pāvesta varu.

Gandrīz tikpat veiksmīga bija Innocenta cīņa pret Francijas karali, ar kuru viņam bija domstarpības morāles jautājumos. Ar franču bīskapu sinodes atļauju karalis Filips Augusts pameta sievu citas sievietes dēļ, kā iemeslu minot faktu, ka karaliene ir viņa attāla radiniece. Karaliene vērsās pēc palīdzības Romā, un Innocents pavēlēja Filipam ņemt sievu atpakaļ. Francijai tika uzlikts interdikts, un pēc ilga cīniņa karalienes statuss tika atjaunots.

1215. gadā Laterāna 4. koncilā Innocenta vadībā tika apstiprināta garīdzniecības un pāvesta virsvadība pār sabiedrību. Baznīcas varu šajā sasaukumā apliecināja plašais dalībnieku loks – arhibīskapi, bīskapi, abati, priori, reliģisko ordeņu vadoņi. Koncilā piedalījās arī laicīgo valdnieku pārstāvji.

Koncils izvirzīja prasību katram arhibīskapam reizi gadā sasaukt koncilu, lai pārliecinātos, ka bīskapi pilda savus pienākumus. Katru gadu bija jānotur arī provinces mūku sapulces, lai redzētu,

"MĒNESS UN SAULE"

"Visuma Radītājs piestiprināja pie debesu juma divus lielus gaismekļus: lielāko, kam valdīt dienā, un mazāko, kam valdīt naktī. Tādā pašā veidā pie universālās baznīcas velves, kas mums simbolizē debesis, viņš nostādīja divus lielus valdniekus: lielāko, kam valdīt pār dvēselēm (kas atbilst dienām), un mazāko, kam valdīt pār ķermeņiem (kas atbilst naktīm). Šie valdnieki ir bīskapa autoritāte un karaļa vara. Turklāt mēness savu gaismu iegūst no saules un, patiesi, nespēj mēroties ar to ne izmēros un kvalitātē, ne pozīcijā un iespaidīgumā. Tādā pašā veidā karaļa vara iemanto savu cienīgumu no bīskapa autoritātes, un, jo vairāk tā tuvojas šās autoritātes sfērai, jo vājāka kļūst gaisma, kas to apmirdz, bet, jo vairāk tā attālinās, jo lielāks spožums to apņem."

Innocenta III piezīmes par imperatora un pāvesta varu. "Sicut universitatis conditor", 1198. gada oktobrī

SAKRAMENTU ATTĪSTĪBA

Kolins Bjūkenans

Rietumu kristietības laikmeta 1. gt. 2. pusē tika ievērojami attīstītas mācības par kristībām un Komūniju, turklāt abas nedaudz "maģiskā" virzienā. Kristību izpratni ļoti iespaidoja Augustīna diskusija ar Pelāgiju un viņa sekotājiem. Augustīna mācība par iedzimto grēku kļuva par vitāli svarīgu nosacījumu Baznīcas absolūtajai nepieciešamībai kristīt pestīšanas nolūkos. Valdīja pieņēmums, ka nekristīti bērni pēc nāves nonāk ellē vai vismaz "limbā" pie elles robežām. Tā kā pastāvēja liela zīdaiņu mirstība, tad kristīšanu bieži veica vecmātes jau pirmajās minūtēs pēc bērna piedzimšanas. (Šī prakse tiek īstenota vēl mūsdienās gadījumos, kad jaundzimuši bērni ir nāves briesmās.)

Tajā pašā laika periodā Rietumeiropu sāka dēvēt par *Christendom* jeb kristīgo sabiedrību. Tā kā kristīšana bija jāveic ļoti ātri, tad faktiski tika kristīti vienīgi bērni. Senākā Lieldienu kristību tradīcija apsīka. Kļuva arī neiespējami bīskapam uzlikt rokas (jeb iesvaidīt) kristību laikā. Patiesi, lielākajās diecēzēs Francijā un Britānijā šī prakse bieži tika pilnībā noliegta, līdz ar to daudzi cilvēki vispār netika iesvētīti. Akvīnas Toms pat apgalvoja, ka iesvētības nav nepieciešams ordinācijas priekšnoteikums.

Līdz 1. gt. beigām ļaudis arvien vairāk sāka uzskatīt, ka Komūnijā zīme ir identa ar to, ko tā apzīmē ("reālistu" nostāja). 8. gadsimtā pretrunas jautājumā par neraudzētas maizes *(azymes)* izmantošanu veicināja dievmaizīšu standartizāciju Rietumu baznīcas Komūnijā. Ratramns 9. gadsimtā bija viens no pēdējiem autoriem, kuri raksturoja Eiharistijas elementus kā "simbolus", bet 1050. gadā viņa grāmata tika nosodīta. Viņš oponēja Pashāzijam, kurš aizstāvēja reālistu pozīciju un deva lielu ieguldījumu transsubstanciācijas jēdziena izstrādē. Pēdējais šā virziena oponents bija Tūras Berangārs 11. gadsimtā. Viņa negatīvā nostāja pret reālismu veicināja definīciju izstrādi (ko īstenoja, piemēram, viņa oponents Lanfranks). Transsubstanciācijas doktrīna tika atzīta par ortodoksālu Laterāna 4. koncilā 1215. gadā. Tā mācīja, ka maizes un vīna pamatā esošā, pastāvīgā realitāte svētīšanas brīdī pārtop Kristus miesā un asinīs.

Sakramentu sistematizācija

Vienlaikus sakramenti tika arvien vairāk aplūkoti vienotā sistēmā. Igs de Senviktors 12. gs. sākumā pēc Augustīna parauga vēl uzskaitīja trīsdesmit sakramentus. Savukārt viņa laikabiedrs Lombardijas Pēteris savās "Sentencēs" sniedza rūpīgi izstrādātu shēmu, kurā ietilpa septiņi sakramenti (tos viņš nošķīra no mazāk svarīgajiem "sakramentāļiem"). Lombardijas Pētera uzskati tika pasludināti par ortodoksāliem Laterāna 4. koncilā, un viņa sistēmu nostiprināja Akvīnas Toms, kurš to izklāstīja darbā *"Summa Theologiae"*.

Septiņi sakramenti ir kristība, iesvētības, Eiharistija, grēku nožēlošana, pēdējais svaidījums, ordinācija un laulības. Sakramentu īpašo statusu nosaka fakts, ka tie ir iekšējas žēlastības ārēja zīme un tos ir iedibinājis Kristus.

Priesteris ar Komūnijas kausu rokās. Gravīra no kādas Ziemeļanglijas baznīcas hronikas

Lombardijas Pēteris un Akvīnas Toms mācīja, ka sakramenti piešķir žēlastību vienkārši ar to, ka tiek izpildīti *(ex opere operato)*. Ja cilvēks, kurš tos saņem, netic Dievam, viņš aizsprosto ceļu žēlastībai, bet tas, protams, neattiecas uz mazu bērnu vai mirstošu cilvēku.

Jaunā sistēma daudzas problēmas atstāja neatrisinātas. Jautājumu par to, kur un kā Kristus iedibināja septiņus sakramentus, vēlāk risināja reformācijas teologi. Tikmēr dienas kārtībā izvirzījās diskusija par sakramentu ārējās zīmes iedabu. Florences koncils (1438–1445) ordinācijas ārējo zīmi definēja kā Svētā Vakarēdiena trauku – maizes šķīvi un vīna kausa pasniegšanu priestera amata kandidātiem.

Šajā periodā parādījās ideja, ka kristību, iesvētību un ordinācijas sakramenti uzliek dvēselei neizdzēšamu "zīmogu" un tādējādi nav atkārtojami. Tas bija loģisks secinājums Augustīna apgalvojumam, ka donātistu kristīšana ir likumīga un to nav nepieciešams atkārtot (pēc tam kad donātisti samierinājās ar Katoļu baznīcu).

Doktrīna par Eiharistiju tika izstrādāta pēc Laterāna 4. koncila. Akvīnas Toms to analizēja Aristoteļa kategorijās, un doktrīna par transsubstanciāciju veicināja jaunu akcentu parādīšanos: pielūgšanas novešanu līdz kulminācijai rituālā, reliģisku ceremoniju skaita pieaugumu ārpus liturģijas, jaunus *Corpus Christi* svētkus, vienkāršās tautas norobežošanu no vīna (lai nepieļautu transsubstanciētā vīna izliešanu un skandāla izraisīšanu). Radušos teoriju nostādne bija šāda: tā kā Kristus sevi piedāvā maizes un vīna formā Mises upurī, grēku izpirkšana tiek dāvāta gan dzīvajiem, gan mirušajiem. Tas savukārt viduslaikos veicināja mirušajiem veltīto Misu izplatību.

Vēlo viduslaiku Mises ārkārtīgā greznība. Senžila katedrāles meistara gleznojuma fragments

vai katra kopiena ievēro savu likumu. Neizglītotību un ķecerību bija paredzēts izskaust, veidojot efektīvu izglītības sistēmu. Bīskapiem tika dots uzdevums inspicēt diecēzes baznīcas, lai pārliecinātos, ka tās atbalsta skolas, kurās bērni no bagātām ģimenēm maksā par mācībām, bet nabadzīgo ļaužu dēli var mācīties bez maksas. Vienkāršajiem ļaudīm tika dota pavēle respektēt Baznīcas īpašumus, ievērot Baznīcas tiesu lēmumus un kristiešu laulību likumus. Garīdznieki tika brīdināti atturēties no seksuālas izlaidības, kaušanās un piedzeršanās, un tika ieviesta procedūra nepaklausīgo garīdznieku tiesāšanai.

Lai gan 13. gs. sākumā Baznīca sasniedza savas varas augstumus, tomēr tās noriets bija nenovēršams. Lai uzvarētu imperatorus, Baznīca stiprināja citus Eiropas karaļnamus. Tā rezultātā 14. gs. Francijā Kapetingu dinastijas valdnieks guva uzvaru pār pāvestu un piespieda viņu pārcelties no Romas uz Aviņonu.

Jaunie mūku ordeņi

Baznīcas atdzimšanas jeb atjaunotnes gars izpaudās ne tikai pāvesta varas organizatoriskajās pārmaiņās, bet arī jaunu mūku ordeņu izveidē. 11. gs. beigās reformētās pāvesta varas panākumi un kultūras dzīves uzplaukums izraisīja benediktiešu monastisma krīzi. Klosteru lomu kārtības un kultūras uzturēšanā mazināja pāvestu, bīskapu un karaļu varas pieaugums. Par galvenajiem izglītības centriem kļuva ne vairs klosteri, bet bīskapu skolas. Nemonastiskā garīdzniecība un civilā pārvalde garantēja sociālo kārtību, kas padarīja lieku klosteru funkciju būt par kultūras oāzēm. Jaunās monastiskās kustības pauda ne tik daudz varas, cik pravietības garu.

Visietekmīgākā no jaunajām kopienām bija Cisterciešu ordenis, kas tika dibināts 1097. gadā Sito kā atzars benediktiešu klosterim Molesmā. Stefans Hārdings, jaunās kopienas trešais abats, izstrādāja ordeņa likumu, kurā zināšanu apguves vietā uzsvēra fiziska darba nozīmi un kolektīvu lūgšanu aizstāja ar individuālu. Cisterciešu cēla savus kopienu namus visnomaļākajās vietās, vienlaikus nepieņemot nekādus titulus, dāvanas, laju patronu palīdzību. Viņi nealgoja kalpus un, uzskatot, ka "strādāt nozīmē skaitīt lūgšanas", paši veica zemkopju, pavāru, audēju, namdaru un daudzus citus dienišķos pienākumus. Cisterciešu baznīcas bija vienkāršas, bez jebkādiem rotājumiem vai izgreznojumiem, un cisterciešiem nebija personisku īpašumu. Viņiem bija atļauts gulēt diennaktī septiņas stundas ziemā un sešas stundas vasarā. Brāļi periodiski pulcējās uz kopēju lūgšanu, bet pārējo dienas daļu pavadīja fiziskā darbā, meditācijā, lasījumos un dievkalpojumos. Cisterciešu ēdienkarte bija ļoti vienkārša; to veidoja dārzeņi, zivis un siers. Viņi ēda vienreiz dienā vasarā un divreiz dienā ziemā. Pat aukstākajos reģionos telpas apsildīt bija atļauts vienīgi Ziemassvētkos.

Šis skarbais likums guva pārsteidzošus panākumus. Līdz 12. gs. beigām jau bija nodibināti vairāki simti cisterciešu klosteru. Cisterciešu kustības ētoss saskanēja ar viduslaiku cilvēka pasaules izjūtu, turklāt liela nozīme kustības panākumu nodrošināšanā bija tās vadoņa Bernāra no Klervo (1090–1153) aktīvajai darbībai. 1112. gadā Bernārs ieradās Sito. Vēlāk viņš Klervo nodibināja pirmo no vairāk nekā sešdesmit pieciem jauniem klosteriem un kā abats spēja gūt ietekmi visā Eiropā. Stāsta, ka Bernārs tik pārliecinoši spējis pierunāt vīrus stāties klosterī, ka laikā, kad viņš nācis zvejot dvēseles, mātes

Benediktiešu mūki

slēpušas savus dēlus un sievas – vīrus. Bernāra sprediķi par "Augsto dziesmu" un viņa darbs "Kāpēc un kā mums jāmīl Dievs" apliecina viņa mācības pievilcību. Bernārs raksturoja kristieša dzīvi kā arvien pieaugošas mīlestības pārdzīvojumu, un viegli ir saprast, kā laikmets, ko aizkustināja bruņinieku piedzīvojumi Svētā Grāla meklējumos, atsaucās uz viņa mācībām.

Tomēr, par spīti Bernāra panākumiem, līdz 12. gs. beigām cisterciešu darbošanās apsīka un palēnām zaudēja ietekmi. Bija augusi viņu labklājība, un viņi bija kļuvuši slaveni ne vien ar savas garīgās dzīves izpausmēm, bet arī ar zemkopības darbu prasmi.

Mūki – sludinātāji

Cisterciešu ordeņa norieta laiks sakrita ar brīdi, kad mazinājās monastisko klosteru loma. 12. un 13. gadsimtā Eiropa kļuva vairāk apdzīvota un jautājums par klosteru drošību vairs nebija tik aktuāls. Attīstījās lielas un mazas pilsētas, kas Baznīcai pavēra jaunu darbošanās lauku. Tradicionālās

BERNĀRS NO KLERVO

Karolīna T. Māršala

Bernārs (1090–1153), Klervo abats, bija ietekmīgākais sava laika kristietis. Viņš sevī apvienoja divas pasaules – feodālisma vērtību laikmetu un laiku, kad veidojās pilsētas un universitātes. Viņš bija pirmais no lielajiem viduslaiku mistiķiem, kurš pauda jaunu askētiskas vienkāršības un personiskas dievbijības garu.

Dzimis Dižonā muižnieku ģimenē, Bernārs pārstāvēja savai kārtai raksturīgos feodālisma un bruņniecības ideālus. Tomēr viņu ietekmēja arī gregoriskās un kliniešu reformas un *trivium* (retorikas, gramatikas un loģikas) studijas. Divdesmit viena gada vecumā viņš iestājās Sito klosterī, kurā mitinājās Cisterciešu ordenis un kurš atradās nomaļā Sonas upes ielejā. 1115. gadā Bernāra vadībā divpadsmit cisterciešu mūki nodibināja jaunu klosteri Klervo, Šampaņas apgabalā.

Bernārs vēlējās dzīvot nošķirti no pasaules un tās ērtībām, vadīt dzīvi lūgšanās un sevis noliegšanā. Viņš uzsvēra Dieva mīlestību un uzskatīja, ka kristieši iepazīst Dievu, mīlot to. Bernārs sludināja, ka fiziskā mīlestība, kas ir dabiska cilvēkam, ar lūgšanu un disciplīnas palīdzību ir jāpārvērš pestījošā garīgā mīlestībā, dziļā Jēzus Kristus pielūgsmē.

Viņš bija tik neparasts cilvēks, ka pasaule, no kuras viņš vēlējās bēgt, pastāvīgi meklēja viņa sabiedrību. Būdams ārkārtīgi paštaisns, Bernārs nevilcinājās kritizēt un norāt sava laika varenos valdniekus. 1130. gadā viņš iesaistījās strīdā par jauna pāvesta izvēli. Bernārs nepiekāpīgi aizstāvēja pretendentu, kuru uzskatīja par morāli pārāku, un panāca, ka viņa pusē nostājas pārējā Eiropā. Viņš panāca miera noslēgšanu starp karali Luiju VII un viņa feodālajiem vasaļiem, sarakstīja templiešu bruņinieku ordeņa likumu, nosodīja Pjēra Abelāra sholastisko racionālismu un mudināja sākt Otro krusta karu.

Privātajā dzīvē Bernārs praktizēja visskarbāko pašnoliegumu, līdz beidzot 1153. gada augustā, stingrā askētisma novārdzināts, nomira.

Vēl mūsdienās viņa darbi kalpo kā mierinājuma un iedvesmas avots tūkstošiem kristiešu.

Ap 1280. gadu Īvšemas (Vusteršīra, Anglija) abatijas priekšnieks izveidoja psaltēriju sava klostera vajadzībām. Šajā lappusē ilustrēta krustāsišana. Abats pats redzams krusta pakājē uz ceļiem pielūdzam Dievu.

ticības formas nespēja tikt galā ar pasaulīguma uzplūdiem un iedzīvotāju skaita pieaugumu.

Daudzi garīdznieki atzina, ka ir nepieciešamas jaunas garīgas vērtības, kas mudinātu cilvēkus darboties pasaulīgajā sfērā, tajā pašā laikā ievērojot garīgos likumus. Garīdznieki varēja dzīvot kopienā saskaņā ar stingru likumu un vienlaikus darboties ārpasaulē starp parastajiem ļaudīm. Šāda veida ordeņi bija, piemēram, premonstratensieši, kuru likums bija līdzīgs cisterciešu likumam, augustīnieši un ostinieši, kuri pamatojās uz Augustīna reglamentu. Cik vien iespējams, viņi ievēroja mūku dzīves kārtību, vienlaikus veicot sludinātāju un skolotāju pienākumus ārpasaulē.

13. gs. sākumā radās jaunas mūku sludinātāju kopienas. Šie mūki bija ārkārtīgi askētiski, darbojās lielās un mazās pilsētās un šādi iekaroja sabiedrības cieņu. Viņi sludināja draudzēs un pilsētu laukumos, mācīja skolās un ar laiku ieņēma vadošu stāvokli daudzās universitātēs. Viena no šādām mūku kopienām – franciskāņi – veidojās uz Asīzes

CISTERCIEŠU HIMNA

Ak galva, asiņaina un ērkšķiem kronēta,
Ak galva, nāves vainā un sāpēs noliekta!
Ak galva, augsti celta, ar godu rotāta,
Nu apsmieta un pelta, sirds Tevi sveicina!

Ak vaigs, kas citkārt godā, no kā viss dreb un trīc,
Tu tagad esi sodā, smiets, nievāts, apmēdīts!
Nu grūtās nāves mokās Tavs jaukums izdzisis,
Un grēcinieku rokās Tu esi nodots viss!

Ko Tu, Kungs, cietis esi, es vienīgs pelnījis,
Tos grēkus, ko Tu nesi, es esmu darījis.
Nu še es, nabags, sūdzu, kas krājis dusmību,
Apžēlojies, kad lūdzu, par mani sagrauztu!

Viduslaiku mūķenes

Mans Gans, mans Glābējs īstais, ak mani pieņemi!
No Tevis, avots šķīstais, plūst visi labumi.
Tu mani spirdzinājis ar saldu barību,
Tavs Gars ir dāvinājis man debess liksmību.

Tev saku pateicību, ak dārgais Pestītājs,
Par Tavu mīlestību, Tu mani dziedinājis!
Es turēšos pie Tevis ar drošu cerību,
Tu iemantot man devis pat nāvē dzīvību.

Kad šķiršanās būs klātu, no manis nešķiries,
Dod mirstot drošu prātu, pie manis piestājies!
Kad, satverts nāves rokām, es bailēs iegrimšu,
Glāb mani tad no mokām ar Tavu ciešanu!

Tulkojuma autors nezināms. No "Dziesmu grāmatas latviešiem tēvzemē un svešumā". 1992

Franciska (1182–1226) mācību pamata. Francisks bija atteicies no bagātības un mantojuma un apmeties ārpus dzimtās pilsētas, lai dzīvotu nabadzībā un nodotos lūgšanām. Kopā ar pulciņu sekotāju viņš klejoja pa Toskānas kalnājiem, strādāja gadījuma darbus, kalpoja citiem, sludināja un apkopa slimniekus. Francisks mācīja, ka pilnīgs nabadzīgums atsvabina ordeņa brāļus no rūpēm un padara tos līksmus Dieva priekšā. 1209. gadā franciskāņi saņēma pāvesta atzinību un kļuva pazīstami kā Mazākie brāļi *(fratres minores)*. Viņi valkāja tumšpelēkas drānas (un tāpēc tika saukti par Pelēkajiem mūkiem) un staigāja basām kājām. Organizācijai vēršoties plašumā, kļuva arvien grūtāk turpināt dzīvi nabadzībā. Ar laiku ordenim tika atļauts iegūt īpašumus. Tomēr daudzi mūki, nevēlēdamies atteikties no Franciska mācībām, neatlaidīgi uzstāja, ka ir nepieciešams dzīvot nabadzībā un atteikties no dāvinājumiem. Viņi kļuva pazīstami kā garīgie franciskāņi *(Fraticelli)*. Tā kā viņi atteicās paklausīt pāvesta pavēlei mainīt likumu, tad viņu kopiena tika vajāta, un to sāka asociēt ar vairākām citām apspiestām kustībām. Brāļi, kuri atzina ordeņa likuma maiņu, kļuva pazīstami kā konventieši.

"Tā Kunga sargsuņi"

Otro lielāko viduslaiku mūku ordeni – Dominikāņu ordeni – nodibināja Dominiks Gusmans (1170–1221), vispusīgi izglītots garīdznieks no Kastīlijas, kurš tika sūtīts uz Provansu, lai sludinātu pret albiģiešiem. Viņš saprata, ka ir nepieciešami erudīti sludinātāji, kuri spētu sacīt spredikus un uzrunāt ļaudis. Viņš nodibināja jaunu ordeni – tas tika atzīts 1220. gadā – un uzsvēra mūku aicinājumu mācīt un sludināt. Tā kā dominikāņu oficiālais nosaukums bija Sludinātāju ordenis un viņi valkāja baltu tērpu un melnu apmetni, šā ordeņa mūki kļuva pazīstami kā Melnie brāļi. "Tā Kunga sargsuņi" (vārdu spēle latīņu valodā – *Dominicanus* un *domini canis*) ceļoja pa visu Eiropu, lai apkarotu ķecerības un kliedētu neziņu.

Dominikāņu akadēmiskā ievirze bija pretrunā ar franciskāņu antiintelektuālismu. Mūki sludinātāji dibināja koledžas un seminārus ne tikai sava ordeņa locekļiem, bet arī citiem garīdzniekiem, kuri vēlējās tos apmeklēt. No šiem semināriem nāca ievērojamākie viduslaiku teologi, piemēram, Alberts Lielais un Akvīnas Toms. Ar laiku abi ordeņi tuvinājās, jo arī franciskāņi uzskatīja, ka ir nepieciešams apmācīt jaunos ordeņa brāļus, un tādējādi piedalījās izglītības darbā.

Mūki pildīja sociālo, pastorālo, izglītības un misionāro funkciju. Tāpat kā Francisks un pirmie brāļi, viņi kopa lepras slimniekus un citus sirdzējus; šī prakse veicināja medicīnas attīstību. Viņi ārstēja slimniekus viduslaiku biežo sērgu laikā un šajā darbā apliecināja drosmi un pašaizliedzību. Mūki bija arī veiksmīgi sludinātāji, lai gan viņiem bieži radās konflikti ar vietējo garīdzniecību. Mūki bija guvuši daudz labāku izglītību nekā vietējo draudžu mācītāji – to veicināja plašie kontakti ar ordeņa brāļiem, turklāt viņos dega pirmās mīlestības kaisme, kas atstāja ievērojamu iespaidu uz klausītājiem. Viņu spredikļi bija humora pilni, un tajos bija prasmīgi iekļautas vārsmas un notikumi no ikdienas dzīves. Viņu dievvārdu grāmatas, parafrāzes no Svētajiem Rakstiem vietējās valodās un reliģiskā poēzija vēl šodien ir iespaidīgi Kristus vēsts nesēji.

Mūki aktīvi darbojās izglītības laukā un pie katra klostera dibināja skolas tiem jauniešiem, kas stājās viņu ordeņos. Klosteri tika

Katra mūku ordeņa locekļiem bija savi formas tērpi. Daži no tiem skatāmi šajā ilustrācijā. *No kreisās puses uz labo:* cisterciešu, dominikāņu, premonstratenšiešu, augustīniešu mūks

ASĪZES FRANCISKS

Roberts G. Klouzs

Asīzes Francisks (1182–1226) bija jauneklis no tautas, kurš dzīvoja bezrūpīgu dzīvi un gatavojās bruņinieka karjerai, taču vēlāk pievērsās kristietībai; uz to viņu pamudināja slimība, svētceļojums uz Romu, vīzija un Jēzus vārdi Mateja evaņģēlijā 10:7–10. Viņa tēvs bija turīgs itāliešu audumu tirgotājs un dusmojās, kad dēls skaidroja, ka saskaņā ar Evaņģēliju visas preces par brīvu jāatdod nabagiem. Francisks atstāja mājas skrandainā apmetnī un no putnubiedēkļa noņemtā virves jostā. Viņš klejoja pa apkaimi kopā ar vairākiem saviem domubiedriem, lūdzot dāvanas no bagātajiem un atdodot tās nabagajiem, kā arī sludinot dievvārdus. Viņa pievilcība, pazemība un laipnā izturēšanās piesaistīja daudzus sekotājus.

Asīzes Francisks novērsās no pasaulīgiem labumiem. Ironiskā kārtā viņa piemiņai tika veltīta šī lielā baznīca. Tā atrodas Perudžā, Asizē.

1210. gadā pāvests Innocents III apstiprināja Franciska izstrādāto likumu jeb regulu, kas pauda apustuliskas nabadzības ideālu, un Francisks sāka dēvēt savus *biedrus* par Mazākajiem brāļiem. Jaunās kopienas locekļi, kuri pēc sava vadoņa parauga sludināja dievvārdus un rūpējās par trūcīgajiem un slimniekiem, katru gadu sapulcējās Portiunkulā, Asīzes tuvumā. 1212. gadā tika nodibināta sieviešu – nabadzīgo Klāru – apvienība pēc tam, kad Asīzes bagātniece Klāra tika konvertēta un iecelta amatā.

Lai veicinātu misionārisma kustību, Francisks apmeklēja Sīriju (1212) un Maroku (1213–1214), tomēr viņam tur neveicās. 1219. gadā viņš aizceļoja uz Vidējiem Austrumiem, bet arī tur centieni pievērst kristietībai Ēģiptes sultānu beidzās nesekmīgi.

Franciska prombūtnes laikā Itālijā pasliktinājās attiecības starp ordeņa locekļiem, un pēc atgriešanās viņš bija spiests uzkrājušās problēmas atrisināt. Kardināls Ugolīno tika uzaicināts kļūt par ordeņa protektoru, bet politiski noskaņotā brāļa Eliasa no Kortonas iecelšana par ordeņa vikāru-ģenerāli mainīja kustības raksturu. 1223. gadā pāvests Honorijs III apstiprināja jauno Franciska regulu, kas atļāva mainīt organizācijas principus. Francisks neatkāpās no saviem ideāliem, atteicās no ordeņa vadības un izvēlējās dzīvi vientulībā Alverņas kalnā. Tur uz viņa ķermeņa parādījušās stigmas (Kristus brūču zīmes). Par spīti slimībai, sāpēm un aklumam viņš sacerēja "Himnu saulei", "Pamācības" un "Novēlējumu", līdz 1226. gadā ar prieku pieņēma nāvi, ko uzskatīja par jebkura kristieša māsu.

Francisks nevērsās pie dabas, meklējot patvērumu no pasaules, kā to darīja daudzi mūki. Viņš

Dieva radītajā drīzāk saskatīja mīlestības zīmes, kas norāda uz Viņu. Tieši šā iemesla dēļ Francisks deva priekšroku dzīvei vientulībā. Stāsta, ka viņa sprediķi priecējuši pat zvērus un putnus. Tomēr viņa galvenās rūpes bija veltītas augošajām pilsētām, kurās viņš pavadīja lielāko daļu sava mūža, sludinot Evaņģēliju un dzīvojot galējā nabadzībā starp vienkāršiem ļaudīm. Daudzi kristieši Francisku godina kā vienu no cildenākajiem Kristum līdzīgajiem cilvēkiem, kas jebkad dzīvojuši zemes virsū.

Asīzes Francisks un ainas no viņa dzīves. Apakšā, kreisajā stūrī viņš sludina sultānam, bet nedaudz augstāk viņš sprediķo putniem.

FRANCISKA REGULA

Franciskāņi

"1. Tas ir Mazāko brāļu likums un dzīvesveids: ievērot mūsu kunga Jēzus Kristus svēto Evaņģēliju, dzīvot šķīstībā un paklausībā bez personiskiem īpašumiem...
2. Ja kāds vēlas pieņemt šo dzīvesveidu un pievienoties mūsu brāļiem, viņam jādodas pie provinces mācītājiem; tikai viņiem un nevienam citam ir ļauts uzņemt ordenī brāļus. Un mācītājam ir rūpīgi jāpārbauda viņu katoliskā ticība un zināšanas par Baznīcas sakramentiem. Un, ja viņi tic tiem un pilnībā atzīst tos, un stingri tos ievēro un ja viņiem nav sievu vai ja sievas jau agrāk ir iestājušās klosterī..., mācītājiem ir jāvēršas pie viņiem ar Evaņģēlija vārdiem un jāsaka, lai viņi iet un pārdod visu, kas viņiem pieder, un gādīgi izdala to nabagiem. Taču, ja viņi to nespēj, tad pietiek ar viņu labo gribu... Pēc tam viņiem tiks iedots noviču tērps – divas tunikas bez kapucēm un josta, un zeķes, un apmetnis, kas sniedzas līdz jostasvietai... Un, kad pārbaudes gads būs beidzies, soloties vienmēr ievērot šo dzīvesveidu un regulu, viņi tiks uzņemti kopienā... Un tiem, kuri būs solījušies dzīvot paklausībā, tiks iedots viens apmetnis ar kapuci un, ja viņi to vēlas, otrs apmetnis bez kapuces. Un tie, kuriem tas patiesi nepieciešams, drīkst valkāt kurpes. Un visi brāļi valkās pieticīgas drānas un drīkstēs tās salāpīt ar maisaudeklu un citiem atgriezumiem, ar Dieva svētību...
3. Ticīgajiem brāļiem ir jāveic dievkalpojumi saskaņā ar Svētās Romas baznīcas priekšrakstiem... Un viņiem ir jāgavē no Visu svēto dienas līdz Tā Kunga piedzimšanas dienai; bet, kas attiecas uz Lielā gavēņa svēto laiku... tie, kuri gavē šajā periodā, saņems Tā Kunga svētību, bet tie, kuri nevēlas gavēt, nav spiesti to darīt. Citkārt brāļi nav spiesti gavēt, izņemot piektdienas; bet, ja brāļiem ir attaisnojošs iemesls, viņi nav spiesti ievērot fizisku gavēni. Taču es iesaku, brīdinu un pārliecinu manus brāļus iekš Tā Kunga Jēzus Kristus, ka tad, kad viņi dodas pasaulē, viņi nedrīkst strīdēties, apvainot vai tiesāt cits citu. Lai viņi ir laipni, miermīlīgi, vienkārši, žēlsirdīgi un pazemīgi, kā tas viņiem pieklājas. Viņiem nevajadzētu jāt ar zirgu, izņemot gadījumus, kad viņus uz to nešaubīgi mudina savārgums vai cita nepieciešamība...
4. Es stingri pavēlu visiem brāļiem nekad nepieņemt naudu, vienalga, tieši vai caur starpnieku. Priesteri un aizbildņi ir vienīgie, kuri drīkst to darīt un izsniegt citiem brāļiem, kuriem tā ļoti nepieciešama.
6. Brāļiem nedrīkst piederēt nekādi īpašumi: ne māja, ne zeme, ne kas cits. Taču kā svētceļniekiem un svešiniekiem šajā pasaulē, kuri Dievam kalpo trūkumā un pazemībā, viņiem ir pastāvīgi jālūdz dāvanas un nav jājūtas apkaunotiem, jo Tas Kungs

"Kungs, padari mani par sava miera rīku.
Kur ir naids, ļauj man sēt mīlu,
Kur ir aizvainojums, – piedošanu,
Kur šaubas, – ticību,
Kur izmisums, – cerību,
Kur tumsa, – gaismu,
Kur bēdas, – prieku.

Ak, Dievišķais Skolotāj, dari tā, lai es varētu ne tik daudz
Meklēt mierinājumu, cik mierināt,
Ne tik daudz tikt saprasts,
Cik saprast,
Ne tik daudz būt mīlēts,
Cik mīlēt,
Jo dodot mēs saņemam,
Piedodot mums tiek piedots,
Mirstot mēs mostamies mūžīgai dzīvei."

ASĪZES FRANCISKS

izvēlējās nabadzību šajā pasaulē mūsu dēļ... Un, ja kāds no viņiem saslimst, citu brāļu pienākums ir apkopt viņu tā, kā viņš vēlētos, lai pats tiktu apkopts...
11. Es stingri uzstāju, lai brāļi nekad neuzsāktu ar sievietēm sarunas, kas varētu izraisīt kādas aizdomas, un nelūgtu viņām padomu...
12. Ja kāds no brāļiem sajūt dievišķu iedvesmu doties pie saracēņiem un citiem bezdievjiem, viņam ir jālūdz vietējā priestera atļauja. Bet priesteris drīkst dot atļauju vienīgi tiem, kurus uzskata par šai misijai piemērotiem. Turklāt es uzticu priesteriem pienākumu izlūgties no mūsu kunga pāvesta vienu no Svētās Romas baznīcas kardināliem, kurš kļūtu par brālības aizbildni, uzraugu un aizstāvi, lai mēs, vienmēr padevīgi tai pašai svētajai Baznīcai un guļot pie viņas kājām, būdami līdz galam uzticīgi savai katoliskajai ticībai, varētu ievērot nabadzīgumu un pazemību, un mūsu kunga Jēzus Kristus svēto Evaņģēliju, kā to esam stingri solījušies."

Sākotnējā Franciska regula sastāvēja no dažiem Evaņģēlija priekšrakstiem. Kad ordenis paplašinājās, tika radīta jauna regula, taču tā tika uzskatīta par pārlieku stingru un nekad netika izmantota. Šeit lasāma regulas pēdējā versija, ko pāvests Honorijs III apstiprināja 1223. gadā, trīs gadus pēc Franciska nāves.

dibināti arī pie universitātēm Parīzē, Oksfordā, Kembridžā un Boloņā. Franciskāņi varēja lepoties ar tādiem slaveniem zinātniekiem kā Bonaventūra (1221–1274), Heilas Aleksandrs (1170–1245), Viljams Okams (ap 1285–1349) un Rodžers Bēkons (ap 1214–1292).

Savdabīgs izaicinājums bija mūku misionārā darbība. Francisks sludināja Evaņģēliju svešās zemēs un sūtīja mūkus uz Spāniju, Ungāriju un Austrumiem. Ordeņi veicināja Austrumu valodu apguvi, tādējādi misionāri varēja sarunāties ar musulmaņiem. 13. gadsimtā viņi sludināja un dibināja klosterus Ziemeļāfrikā, Vidējos Austrumos un Austrumeiropā.

Austrumu un Rietumu šķelšanās

Mūku sludināšana Austrumos būtu panākusi daudz miermīlīgāku Romas katoļu kristietības iespiešanos šajā apgabalā, ja nebūtu attiecību pārrāvuma starp Bizantiju un Rietumiem. 11. gs. sākumā Grieķu ortodoksālā baznīca vēl nebija oficiāli atdalīta no Rietumu baznīcas, tomēr divu nākamo gadsimtu laikā situācija mainījās. Pēc krustnešu iekarojumiem Vidējos Austrumos uz galvenajām Austrumu eparhijām pretendēja gan Romas katoļi, gan Austrumu ortodoksālie kristieši.

Austrumu ortodoksālā baznīca jau gadsimtiem ilgi bija attālinājusies no Romas katoļu baznīcas. Abām Baznīcām bija daudzas atšķirības zīmes, piemēram, dažādi rituāli, citāda Svētās Komūnijas norise, katrai sava Nīkajas ticības apliecības versija, atšķirīga attieksme pret statuju novietošanu baznīcā, tomēr neviena no tām neradīja *nepārvaramas* pretrunas starp abām kristiešu kopienām. Gadsimtiem ilgi kontakti starp Rietumeiropu un Austrumiem bija bijuši ierobežoti. Līdz ar krusta

kariem tirdzniecība un sakari starp abām pasaulēm atjaunojās. Paradoksālā kārtā izšķirošais lūzums iestājās tieši šās jaunās tuvības laikā; tā cēlonis bija reformētās pāvesta varas jaunā attieksme un krustnešu uzvedība.

11. gadsimtā pāvesti, kā jau iepriekš aprakstīts, vēlējās efektīvi pārvaldīt kristīgo pasauli. Konstantinopoles patriarhs nevēlējās pieņemt pāvesta pilnvarotos un legātus. Kad Imbērs Muajenmutjē kā pāvesta legāts 1054. gadā ieradās Konstantinopolē, patriarhs atteicās viņam pakļauties. Tad Imbērs publicēja dokumentu, kā rezultātā patriarhs tika izslēgts no Baznīcas. Jo vienpersoniskāk pāvests īstenoja Rietumu baznīcas pārvaldi, jo dziļāka plaisa to šķīra no Austrumiem. Austrumos tika uzsvērta doma, ka Baznīcu pārvalda koncils, kas sastāv no piecām augstākajām Kristīgās baznīcas amatpersonām, savukārt pāvesta varas reformatori uzskatīja, ka Baznīca jāpārvalda tikai un vienīgi pāvestam.

Jauns ienaidnieks

Šķelšanos starp Austrumiem un Rietumiem veicināja arī krusta kari. Tie bija reliģiski kari, ko Rietumeiropas kristieši uzsāka ar mērķi atgūt no musulmaņiem Svēto zemi. Jaunās reliģijas – islāma – ievērojamais uzplaukums apdraudēja Bizantiju (Konstantinopoli). 10. gs. Austrumu imperatori, kurus no visām pusēm ielenca ienaidnieki, izcīnīja vairākus karus, sakaujot musulmaņus, bulgārus un armēņus. Tomēr parādījās jauns ienaidnieks – nežēlīgie seldžuki, kas Manzikertas kaujā (1071) sakāva bizantiešu spēkus un iebruka Mazāzijā, atņemot Austrumu impērijai vairāk nekā pusi tās teritorijas.

Austrumu valstis vairākkārt vērsās pēc palīdzības Rietumos; Austrumu imperatora Aleksija Komnēna vēstījums pāvestam Urbānam II (1095) beidzot piesaistīja latīņu uzmanību. Pāvests uzstājās ar spredikī sinodē Klermonā, Francijas dienvidos, kur Baznīcas ievērojamākās amatpersonas un arī vienkāršie ļaudis dzirdēja Urbāna skaidrojumu:

"No Jeruzalemes pierobežām un no Konstantinopoles pilsētas nāk šausmīgas vēstis... nolādēta rase, kas pilnībā atkritusi no Dieva,... ir iebrukusi kristiešu zemēs un iznīcina to iedzīvotājus ar zobenu un uguni." Turpinājumā pāvests uzskaitīja turku zvērības, pieminot baznīcu apgānīšanu, kristiešu sieviešu izvarošanu un

Slavenais Krak de Ševaljē Sīrijā ir viens no tiem grūti ieņemamajiem cietokšņiem, ko uzcēla krustneši, mēģinot noturēt savas teritorijas Austrumos.

vīriešu spīdzināšanu un nogalināšanu. Viņš apelēja pie franču goda jūtām ar vārdiem:

"Atcerieties Kārļa Lielā diženumu. Jūs, drosmīgākie no kareivjiem, kas esat savu neuzvaramo senču pēcteči, nepadodieties! Lai pazūd naids jūsu starpā, beidzas visi strīdi, mitējas visi kari. Sāciet mērot ceļu uz Svētā kapa baznīcu, lai padzītu grēcīgo rasi no šīs zemes un paši kļūtu par tās saimniekiem." Pūlis atbildēja ar skaļiem saucieniem: *"Deus Vult! Deus Vult!"* ("Tā ir Dieva griba!") Acīmredzami iepriecināts par šādu atsaucību, Urbāns padarīja *"Deus Vult!"* par krustnešu kaujas saucienu un ierosināja, lai katrs karavīrs pie sava apģērba piesprauž krusta zīmi.

Turpmāko mēnešu laikā pāvesta pārstāvji ceļoja pa visu Eiropu, vervējot rekrūšus karagājienam uz Svēto Zemi, lai karotu ar turkiem. Pirmā krusta kara vadoņi bija viduslaiku Eiropas izcilākie vīri, viņu vidū – Normandijas Robērs, Tulūzas Reimons, Taranto Bohemons, Flandrijas Robērs, Buijonas Godfrijs, Buloņas Baldvīns un Stefans no Bluā. Tie, kuri romantizē viduslaiku Eiropu, krustnešus iztēlojas kā milzīgus, bruņās tērptus karavīrus, kuri jāj varenu rumaku mugurā. Patiesībā vidusmēra krustnesis bija piecas pēdas un trīs collas garš un valkāja bruņukreklu un ādas apmetni, ko aizsargāja ķēžu bruņas.

Krustneši cieš neveiksmi

Pēc ierašanās Konstantinopolē krustnešu uzvedība sabiedēja imperatoru Aleksiju. Viņš bija iztēlojies, ka Urbāns palīdzēs savervēt algotņus viņa paša armijām, taču tagad viņa pilsētā atradās 50 tūkstošu vīru liels katoļu pulks. Imperators krustnešus labi apgādāja, nodrošināja viņiem apsardzi, komandierus piespieda dot uzticības zvērestu un bez starpgadījumiem visus krustnešus nogādāja pāri Bosforam Mazāzijā.

Imperators sarūgtināja savus jaunos Rietumu sabiedrotos, jo, kamēr tie cīnījās, viņš noslēdza vienošanos ar turkiem. Šī šķietamā nodevība no Austrumu impērijas puses piespieda krustnešus

Krustnešu bruņiniekus uz cīņu mudināja augsti ideāli. Savu uzdevumu viņi vērtēja kā svētu misiju.

KRUSTA KARI

Džons Klērs

1095. gadā pāvests Urbāns II Klermonas sinodē teica uzrunu, aicinot palīdzēt Austrumu kristiešiem cīņā pret turkiem, kuri bija iekarojuši Jeruzalemi un jau apdraudēja Konstantinopoli. Viņš saņēma entuziasma pilnu atbalstu, un drīzumā pirmie krustneši devās Konstantinopoles virzienā. Par spīti milzīgajām grūtībām, krustneši beidzot sasniedza Svēto Zemi un 1099. gadā iekaroja Jeruzalemi. Tika nodibinātas četras krustnešu valstis, to vidū Jeruzalemes latīņu karaliste.

Krusta karu cēloņu pamatā ir divi motīvi, kas Eiropā 11. gs. izpaudās īpaši spilgti, – svētais karš jeb Baznīcas svētīta militārā ekspedīcija un svētceļojums uz svētvietu. Kristiešu armijas gājiens ar mērķi atgūt Svēto Zemi no musulmaņiem īstenoja abus uzdevumus. Gandrīz nav šaubu, ka krustnešus uz to mudināja galvenokārt reliģiski dzenuļi.

1. krusta karš bija daudzkārt veiksmīgāks par vēlākajām ekspedīcijām, pat neskatoties uz to, ka 12. un 13. gadsimts pieredzēja krusta karu motivācijas un organizācijas ievērojamu attīstību. Jau kopš sākuma pāvesti aktīvi iesaistījās šajā kustībā. Viņi mudināja doties krusta karā, atbrīvojot krustnešus no nodokļiem un parādsaistībām, aizsargājot viņu īpašumus un ģimenes, bet jo īpaši – piešķirot indulgences, kas garantēja krustnešiem nonākšanu debesīs un samazināja vai vispār atcēla nepieciešamību uzkavēties šķīstītavā. Pāvesti uz daudzām zemēm sūtīja sludinātājus, organizējot viņiem finansiālu atbalstu un nodrošinot transportu, kas no 12. gs. parasti veda pa jūru.

PIRMAIS KRUSTA KARŠ

Krusta karus var uzskatīt par daļu no kristīgās Eiropas ekspansijas pēc gadsimtiem ilgas aizstāvības pret islāmu un pagānismu. Krusta karu entuziasms Eiropā nemazinājās vismaz līdz 1250. gadam. Parasti tiek minēti 7 vai 8 krusta kari, taču tas var radīt maldīgu priekšstatu par it kā nedaudzām, ar lieliem pārtraukumiem veiktām ekspedīcijām. Pareizāk būtu skatīt krusta karus kā nepārtrauktu kustību, kurā mazākas ekspedīcijas papildināja lielākas, turklāt aptuveni pēc 1150. gada no Eiropas uz Sīriju plūda regulāra karavīru, svētceļnieku un tirgotāju straume.

Viena no pirmajām krustnešu valstīm – Edesa – 1144. gadā krita musulmaņu rokās. 2. krusta karā (1147–1149), ko vadīja Francijas un Vācijas valdnieki, to atgūt neizdevās. Kristieši spēja iekarot Svēto Zemi, izmantojot musulmaņu sašķeltību, taču pēc 1150. gada musulmaņu vadoņi Nuredins un Saladins apvienoja Tuvos Austrumus un Ēģipti vienas dinastijas valdījumā. 1187. gadā Saladins sakāva krustnešus pie Hatinas, iekaroja Jeruzalemi un iebruka krustnešu zemēs. 3. krusta karā, ko vadīja Anglijas karalis Ričards Lauvassirds un Francijas un Vācijas valdnieki, tika atgūta daļa no zaudētajām teritorijām, bet ne Jeruzaleme.

13. gs. krustneši saglabāja vairs tikai piekrastes joslu, un Jeruzalemes kā galvaspilsētas vietu ieņēma jūras osta Akra. Par krusta karu galveno mērķi kļuva Ēģipte, jo valdīja uzskats, ka tās iekarošana pavērs ceļu uz visas Palestīnas atgūšanu. Taču no visiem 13. gs. krusta kariem veiksmīgs bija tikai viens karš, ko 1228.–1229. gadā vadīja imperators Frīdrihs II; viņš atguva Jeruzalemi sarunu ceļā; pāvests to nosodīja, jo Frīdrihs bija ekskomunicēts. Jeruzaleme tika no jauna zaudēta 1244. gadā, un krustneši to nespēja atgūt pat 7. krusta karā, ko 1248.–1254. gadā vadīja Francijas karalis Luijs IX. Pēc 1250. gada Ēģiptes sultāna mameluki pakāpeniski iznīcināja krustnešu valstis un 1291. gadā, iekarojot Akru, izbeidza kristiešu valdīšanu Sīrijā.

Krusta kari savu mērķi nesasniedza. Krustneši Austrumos bija neliela minoritāte, un tie, kuri tur apmetās uz pastāvīgu dzīvi, divu līdz triju paaudžu laikā pārņēma austrumnieku paražas, par lielu nepatiku jaunpienācējiem no Eiropas. Krustnešu pēcnācēju sabiedrība balansēja starp Austrumiem un Rietumiem, tai bija abu pušu iezīmes, tomēr tā nelīdzinājās ne vienai, ne otrai.

Ar laiku krusta karu kustība arvien vairāk novērsās no Svētās Zemes. 13. gadsimtā pāvesti uzsāka krusta karus gan pret eiropiešu herētiķiem, piemēram, albiģiešiem, gan arī pret katoliskajiem valdniekiem, piemēram, Frīdrihu II. 13. gs. izveidojās arī kritiska nostāja pret pašu krusta karu principu. Tā, piemēram, spāņu teologs Raimonds Lullijs drīzāk atbalstīja miermīlīgas misijas ar mērķi pievērst musulmaņus kristīgajai ticībai, nevis bruņotas ekspedīcijas ar nolūku viņus pakļaut. Tomēr krusta kari, kas pulcināja ļaudis no visām Eiropas zemēm, bija pārsteidzošs viduslaiku Eiropas vienotības un reliģiskās degsmes piemērs.

"Kad vīri nokļūst vīna varā,
Tie jūtas makten stipri garā.
Tie satver krustu lepnā stājā,
Lai rīt pat dotos prom no mājām.
Bet brīdī, kad jau gaisma svīst,
Tie bailēs gatavi zem gultas līst."

dibināt Vidējos Austrumos pašiem savas valstis. Viņi bija iebrukuši piemērotā laikā, jo islāmticīgie bija sašķēlušies konkurējošās Bagdādes, Kairas un Kordovas kalifātu kliķēs un sektās. Krustneši virzījās uz dienvidiem cauri Sīrijai un Palestīnai un 1099. gadā ieņēma Jeruzalemi.

Krustnešu iekarotās teritorijas pletās gar Vidusjūras austrumu piekrasti un bija sadalītas Jeruzalemes karalistē, Edesas grāfistē, Antiohijas hercogistē un Tripoles grāfistē. Gandrīz 200 gadus tās reprezentēja Rietumu kristietības atbalsta punktu Austrumos, tomēr tieši šajās teritorijās konflikts starp Grieķu ortodoksālo baznīcu un Katoļu baznīcu beidzās ar pilnīgu atsvešināšanos. Piemēram, laikā, kad Antiohiju Sīrijā ieņēma krustneši, tai bija grieķu bīskaps (Antiohijas Joanns), kurš bija Konstantinopoles patriarha sabiedrotais. Kad Aleksijs vēlējās no jauna iekļaut pilsētu Austrumu impērijā, bet krustneši atteicās to atdot, bīskapa situācija kļuva draudīga, viņš atstāja pilsētu un pārcēlās uz Konstantinopoli. Rietumnieki izvēlēja citu Baznīcas vadoni, kurš pārstāvēja latiņu kristietību, bet Joanns atteicās atkāpties no amata, tādējādi uz Antiohijas patriarha amatu bija divi pretendenti. Līdzīga situācija izveidojās pēc Jeruzalemes iekarošanas, kā arī pēc tam, kad Konstantinopole krita 4. krusta karā.

Eiropiešu pozīcijas Vidējos Austrumos visu laiku palika nestabilas. Itālijas piejūras pilsētas, piemēram, Venēcija, Dženova un Piza, nodrošināja satiksmi pa jūru, ne tikai palīdzot svētceļnieku straumēm nokļūt Svētajā Zemē, bet arī papildspēkiem un rekrūšiem cīņu vietās ar musulmaņiem. Svētās Zemes aizstāvībai tika nodibināti divi jauni reliģiski ordeņi – templiešu un hospitāliešu bruņinieku ordeņi. Jaunie vīrieši, kuri iestājās šajos ordeņos, kalpoja kā karavīri mūki, tomēr, par spīti viņu pūlēm, Edesas grāfiste nonāca musulmaņu rokās.

Bernāra no Klervo spredikī aicināja uzsākt 2. krusta karu (1147), ko vadīja Francijas karalis Luijs VII un Svētās Romas imperators Konrads III. Karagājiena dalībniekus vajāja daudzas nelaimes; īpaši neveiksmīga bija cīņa Damaskas dārzos, kur ienaidnieks krustnešiem uzbruka no slēpņa un neļāva viņiem ieņemt pilsētu. Pēc diviem gadiem krustnešu spēki izsīka. Karaļu vadītais krusta karš, uz ko bija aicinājis slavenākais Eiropas svētvīrs, bija cietis neveiksmi. Šī sakāve pārsteidza un sadusmoja viduslaiku kristiešus. Viņi centās izprast neveiksmes iemeslus, un viņiem sāka likties, ka sakāves galvenais cēlonis ir grieķu nodevības. Viss beidzās ar to, ka Bernārs sāka mudināt ļaudis uzsākt karagājienu pret Konstantinopoli.

Viņa vēlēšanās piepildījās 1204. gadā, kad Venēcijas dodžs noorganizēja bruņinieku ekspedīciju (4. krusta karu), lai aplenktu un iekarotu Austrumu lielo pilsētu. Konstantinopoles izlaupīšana atstāja neizdzēšamu iespaidu uz ortodoksālajiem kristiešiem, un tika sarautas pēdējās

2. krusta kara laikā Bizantijas imperators Konstantinopolē izmisīgi centās aizstāvēt savus pavalstniekus no nedisciplinētajiem krustnešiem, kas, dodoties uz Palestīnu, gāja cauri Grieķijai un Mazāzijai.

saites, kas viņus vēl vienoja ar Romu. Bizantijā nodibinātā Latīņu impērija pastāvēja no 1204. līdz 1261. gadam. Šajā laikposmā impērijas zemes tika sadalītas feodālos īpašumos un nodotas krustnešu rīcībā. Par imperatoru tika iecelts katoļu patriarhs, taču Rietumu baznīcai bija mazs iespaids uz grieķu iedzīvotājiem.

Bija arī citi krusta kari, piemēram, nožēlu izraisošais, neveiksmīgais bērnu krusta karš, daži bija militāri veiksmīgi, piemēram, karš, ko Frīdrihs II uzsāka pēc savas ekskomunicēšanas. Tomēr līdz ar krustnešu valstu sabrukumu 1291. gadā kustība zaudēja impulsu. Lai gan Rietumu baznīca sevi atsvešināja no Austrumu kristiešiem, tomēr divu gadsimtu ilgie kontakti ar Austrumiem radīja būtiskas pārmaiņas Rietumu kultūrā, un tas savukārt atstāja paliekošu iespaidu uz dzīvi kopumā.

Zināšanu uzplaukums

Stabilitāte un optimisms, kas atspoguļojās pāvesta varas reformu kustībā, veicināja arī zināšanu uzplaukumu un universitāšu dibināšanu. Kārļa Lielā valdīšanas laikā, kā arī 10. un 11. gs. mācības notika galvenokārt klosteros un katedrāļu skolās; klosteru kā izglītības centru nozīme saglabājās līdz pat 11. gadsimtam.

Izglītots mūks tika iecelts par noviču (jauno mūku) skolotāju, un gadījumā, ja viņš bija ievērojams zinātnieks, pie viņa devās studēt arī pieauguši mūki no citiem klosteriem. Arī jaunekļi no turīgām ģimenēm varēja tikt sūtīti studēt klostera skolotāja vadībā, un daudzi no viņiem vēlāk kļuva par garīdzniekiem vai arī izvēlējās laicīgu profesiju.

Līdz 12. gs. katedrāļu skolas jau bija pārspējušas klosteru skolas. Trešā galvenā katedrāles amatpersona pēc bīskapa un dekāna bija kanclers, kurš pasniedza vecākajiem studentiem septiņas brīvās mākslas un teoloģiju. Citi skolotāji mācīja jaunākajiem studentiem latīņu gramatiku. Šo skolu audzēkņiem lielākoties bija lemts kalpot par garīdzniekiem. Kanclera izsniegta licence, kas ļāva mācīt studentus, bija universitātes grāda priekštece.

11. gs. vadošās katedrāļu skolas Ziemeļeiropā atradās Lānā, Parīzē, Šartrā un Ķelnē. Notika debates, kas atjaunoja intelektuālo dzīvi Eiropā un palīdzēja paplašināt kristīgās mācības leksiku un saturu. Vienu no svarīgākajām diskusijām aizsāka Šartras Filbēra

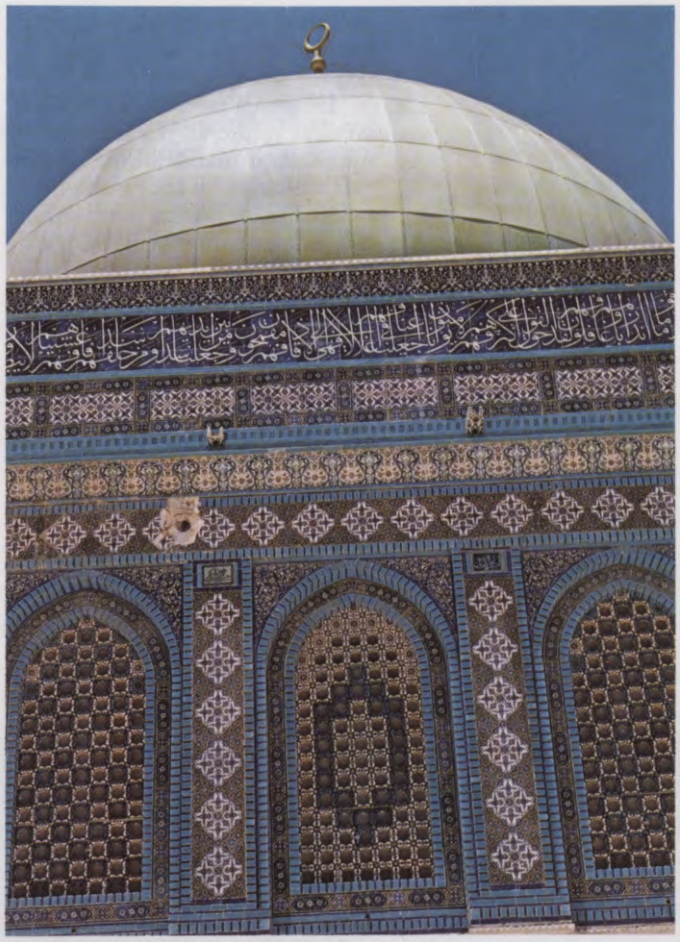

Islāmiskā Klints kupola mošeja Jeruzalemē. Krustnešu mērķis bija atgūt no musulmaņiem Svēto zemi.

skolnieks Berangārs, kurš kļuva par skolotāju Tūras katedrāles skolā.

Diskusija izvērtās par Mises svētības vārdiem: "Tā ir mana miesa, tās ir manas asinis." Berengars uzskatīja, ka abās vielās notiek reālas un īstenas pārmaiņas, taču šīs pārmaiņas ir tīri garīgas, un maize un vīns saglabā to pašu substanci. Lanfranks un citi teologi diskutēja ar viņu, uzskatot, ka maizes un vīna pamatā esošā substance kļūst par Kristus asinīm un ķermeni, bet maizes un vīna "akcidences" (taustāmība, garša, izskats un smarža) paliek nemainīgas. Ilgo un aso diskusiju gaitā (1045–1080) tika ieviests jēdziens "transsubstanciācija" un pieņemta Lanfranka definīcija. Berangārs tika nosodīts un piespiests atteikties no saviem uzskatiem.

Lielā diskusija

Cita diskusija izvērtās jautājumā par Kristus krustāsišanas jēgu. Kā Kristus nāve varēja veicināt samierināšanos starp Dievu un cilvēku? Līdz 11. gs. šis jautājums tika skaidrots, pamatojoties galvenokārt uz Origena mācību. Origens uzskatīja, ka caur grēku cilvēce nodeva sevi Sātana kalpībā. Šās pakļautības zīme ir nāve. Dievs savā žēlastībā vēlējās atbrīvot cilvēkus, taču nespēja, jo Sātana prasība bija taisnīga. Tāpēc, lai neitralizētu Sātana pretenzijas, bija jāsamaksā izpirkums – cilvēks, pār kuru Sātanam nebūtu varas, proti, bezgrēcīgs cilvēks. Kad Kristus tika sists krustā, Sātans tika pievilts, jo Dieva dēls bija bezgrēcīgs. Tagad Dievs var ar pilnām tiesībām glābt katru, kurš viņam liekas tā vērts.

Šo teoriju apšaubīja Kenterberijas Anselms darbā *"Cur Deus Homo?"*. Viņš uzskatīja, ka brīdī, kad cilvēks grēko, viņš sagrauj Visuma kārtību un atsvešinās no Dieva. Tā kā Dievs ir taisnīgs, tad viņam ir jāsaņem gandarījums par grēku, un tikai pēc tam viņš spēs piedot grēciniekam. Kristus bija bezgrēcīgs, Dieva žēlastības sūtīts; viņš spēja sniegt Dievam gandarījumu par cilvēces grēkiem. Šis skaidrojums tika plaši atzīts Eiropā un mainīja vispārpieņemtos uzskatus par inkarnāciju un vainas izpirkšanu.

Iespējams, ka pati izcilākā figūra Eiropas skolās neilgi pirms universitāšu dibināšanas bija Pjērs Abelārs. Viņš studēja Parīzē pie diviem loģikas skolotājiem – Roscelina, nominālisma ievērojamākā pārstāvja, un Viljama Šampo, reālisma filozofa. Vēlāk viņš uz laiku atstāja Parīzi un devās uz Lānu, kur studēja teoloģiju pie Anselma.

Visticamāk, ka tā bijusi Abelāra metode, nevis viņa secinājumi, kas satrauca daudzas augstu stāvošas viduslaiku Baznīcas amatpersonas. Abelārs rakstīja: "Pirmais solis ceļā uz gudrību ir pastāvīgi un bieži jautājumi... Jo šauboties mēs nonākam pie jautāšanas, bet jautājot mēs tuvojamies patiesībai." Izmantojot šādu pieeju, Abelārs sarakstīja darbu *"Sic et Non"* ("Jā un nē"), kurā pierādīja, ka ar tradīciju un autoritāti vien nepietiek, lai atbildētu uz tādiem jautājumiem kā "Vai Dievs ir visvarens?", "Vai mēs grēkojam, paši to negribot?" un "Vai ticība pamatojas uz prātu?". Viņš citēja abu pušu autoritāšu slēdzienus un pretrunas atstāja neatrisinātas.

Abelāra skolnieks Lombardijas Pēteris (1100–1160), izmantojot prāta slēdzienus, centās rast atbildi uz šiem jautājumiem darbā "Sentences", viduslaikos populārā teoloģijas rokasgrāmatā. Skolastikas metodi izvirzīt pretrunīgus apgalvojumus un tad atrisināt problēmu ar prāta slēdzienu palīdzību izmantoja arī Akvīnas Toms.

"Es necenšos saprast to, ka varu ticēt, bet es ticu, ka varu saprast; jo es arī ticu, ka, ja es neticēšu, tad nesapratīšu."
ANSELMS

12. gs. sholastikas metodi popularizēja Graciāns darbā *"Decretum"*, kurā sistematizēja kanoniskos likumus. Šajā izcilajā grāmatā Graciāns formulēja likumu un, ja tam nebija pretargumentu, atstāja to nemainīgu. Taču gadījumā, ja pastāvēja spriedumi, kas bija pretrunā ar likumu, Graciāns centās rast loģisku risinājumu. Šis likumu kodekss tika lietots Baznīcas tiesās, un tā uzdevums bija vadīt kristiešu dzīves ceļu zemes virsū. Konkrēti pārkāpumi, ieskaitot personiskus apvainojumus, bija jāizskata Baznīcas tiesās, un ikviens garīdznieka veikts noziegums bija jāsoda ar kanonisko likumu tiesas starpniecību. Laicīgās un Baznīcas tiesu kompetences sfēras lielā mērā pārklājās, un tas viduslaikos radīja ievērojamu spriedzi monarhu un Baznīcas attiecībās.

Pirmās universitātes

Katedrāļu skolu attīstības kulminācija bija universitāšu dibināšana. Jēdziens *universitas* tika lietots, raksturojot ģildi vai korporāciju, kurā apvienojās skolotāji un zinātnieki, lai aizstāvētu sevi pret vietējās pilsētas varu, lai disciplinētu slinkus un netikumīgus studentus (vai profesorus). Pilsētā, kas izcēlās ar iespaidīgu katedrāli, varēja veidoties daudzas skolas. Iesākumā zinātnieki īrēja telpas, bet studenti maksāja par lekciju apmeklējumu. Pirmajām universitātēm privilēģijas piešķīra pāvests, bet vēlāk dibinātās universitātes atradās laicīgo valdnieku pārraudzībā.

Universitātes veidojās ļoti pakāpeniski, tāpēc ir grūti precīzi noteikt to dibināšanas laiku, tomēr pirmo universitāšu sarakstā noteikti būtu jāiekļauj Boloņas,

DIEVA NEESAMĪBAS NEAPTVERAMĪBA

"Šis apgalvojums ir tik patiess, ka tā noliegums ir neiedomājams. Jo var iedomāties, ka pastāv kaut kas, kura neesamība ir neiedomājama, un tam ir jābūt lielākam par to, kura neesamība ir iedomājama. Tādējādi, ja tā lieta, par kuru lielāka nav iedomājama, var tikt domāta kā neesoša, tad tā lieta, par kuru lielāka nav iedomājama, nav tā, par kuru lielāka ir neiedomājama, un tā ir pretruna.

Tikpat patiess ir apgalvojums, ka pastāv kaut kas, par kuru lielāks ir tik neaptverams, ka tā neesamība ir neiedomājama: un tas esi Tu, mūsu Dievs Tas Kungs!

Tava esamība, Dievs mans Kungs, ir tik īstena, ka Tava neesamība ir neiedomājama – un ļoti pamatoti, jo, ja cilvēka prāts spētu aptvert kaut ko labāku par Tevi, radītais nostātos pāri Radītājam un Viņu tiesātu, bet tas ir pilnīgs absurds. Un patiesi, viss cits Tev līdzās varētu tikt domāts kā neesošs. Tev vienīgajam tādējādi vispatiesāk no visiem un tādējādi pārāk par visiem piemīt esamība: jo visam citam nav tik īstenas esamības un tādējādi nav tik lielu tiesību uz esamību."

ANSELMS. Ontoloģiskais pierādījums no darba "Proslogion", III un IV nodaļa

Parīzes, Salerno, Oksfordas, Kembridžas, Monpeljē, Padujas, Salamankas un Tulūzas universitāte. Pamatojoties uz romiešu vēlīnā posma mācību sistēmu, universitātēs pasniedza septiņas brīvās mākslas, kuru apguve tika uzskatīta par nepieciešamu jebkuram izglītotam cilvēkam. Lai gan šī sistēma iekļāva gramatiku, loģiku un retoriku ("trīs ceļi" jeb *trivium*), kā arī aritmētiku, ģeometriju, astronomiju un mūziku ("četri ceļi" jeb *quadrivium*), tomēr pirmajos kursos mācību programmā dominēja loģika vai filozofija. Pēdējos kursos studenti apguva medicīnu, tieslietas un teoloģiju.

Pēc mūsdienu standartiem viduslaiku universitātes bija salīdzinoši nelielas, lielākajā no tām mācījās 3000–4000 studentu. Parīzes Universitātē, kas bija pati ievērojamākā augstskola, zēns varēja sākt mācības divpadsmit

ANSELMS

Kolins Brauns

Anselms (1033–1109), viens no izcilajiem Kenterberijas arhibīskapiem, mūsdienās tiek pieminēts galvenokārt kā filozofs un teologs. Anselms bija saistīts ar normandiešu iebrukumu Anglijā un tās iekarošanu. 1060. gadā viņš deva mūka zvērestus un 1063. gadā kļuva par Lanfranka pēcteci priora amatā Bekā, Normandijā. Pēc trīsdesmit gadiem Anselms kļuva par Lanfranka pēcteci Kenterberijas arhibīskapa amatā. Šajā laikā izvērtās konfliks starp karali Rufusu un viņa pēcteci karali Henriju I. Anselms vairākkārt tika izraidīts trimdā. Arhibīskapa amatā viņš bija pazīstams kā reformators, kurš regulāri sasauca Baznīcas sinodes, piespieda garīdzniekus ievērot celibātu un apkaroja vergu tirdzniecību.

Anselms bija viens no pirmajiem sholastikas teologiem. Viņš mācīja, ka ticībai ir jāved pie pareizas prāta izmantošanas: "Es ticu, lai saprastu."

Anselms bija pirmais, kurš izstrādāja Dieva esamības "ontoloģisko pierādījumu". Tas bija mēģinājums pierādīt Dieva esamību vienīgi ar prāta metodēm, pamatojoties uz ideju par Dievu kā vispilnīgāko būtni... Dievs ir "tas, par kuru nekas lielāks nav iedomājams". Taču, ja "tas, par kuru nekas lielāks nav iedomājams", ir lielākais visos aspektos, izņemot esamību, tad ir skaidrs, ka tas ir hierarhiski zemāks par vislielāko būtni, kas tiešām eksistē.

Anselms savu argumentāciju izklāstīja vairākos atšķirīgos veidos. Pat vēl mūsdienās filozofi par to intensīvi diskutē. Tomēr vairums domātāju ir vienisprātis, ka tā ietver spēli ar vārdiem, jo esamību aplūko kā kvalitāti, kas lietai var piemist vai nepiemist. Lieta ir vai nu šeit, vai ne šeit, un vienīgais veids, kā to uzzināt, ir meklēt kādu taustāmu pierādījumu.

Anselma izcilākais darbs teoloģijā bija *"Cur Deus Homo"* ("Kāpēc Dievs kļuva par cilvēku"). Anselms apgalvoja, ka cilvēku grēki sakrājās kā parāds Dievam, ko paši cilvēki nekad nebūtu spējuši samaksāt. Taču Kristus nāve bija tik vērtīgs upuris, ka tā "gandarīja" Dieva aizvainoto lepnumu un izpelnījās piedošanu. Tādējādi Tēvs dāvā cilvēcei pestīšanu, ņemot vērā Kristus nopelnus. Anselma darbs atklāja dziļu izpratni par cilvēku nepieciešamību pēc grēku izpirkšanas, ko viņš pauda sava laika uzskatu ietvaros. Jaunā Derība vēsta, ka Kristus gāja nāvē mūsu dēļ; Anselms centās šo domu skaidrot, izmantojot viduslaiku idejas par nopelniem un atlīdzību.

Šis Kenterberijas katedrāles klostera teritorijas un ūdensvadu plāns ir saglabājies kopš 12 gadsimta. Tajā ir skaidri saskatāms zivju dīķis *(sk. augšā pa kreisi)* un dažādās klostera ēkas *(sk. augšā pa labi)*.

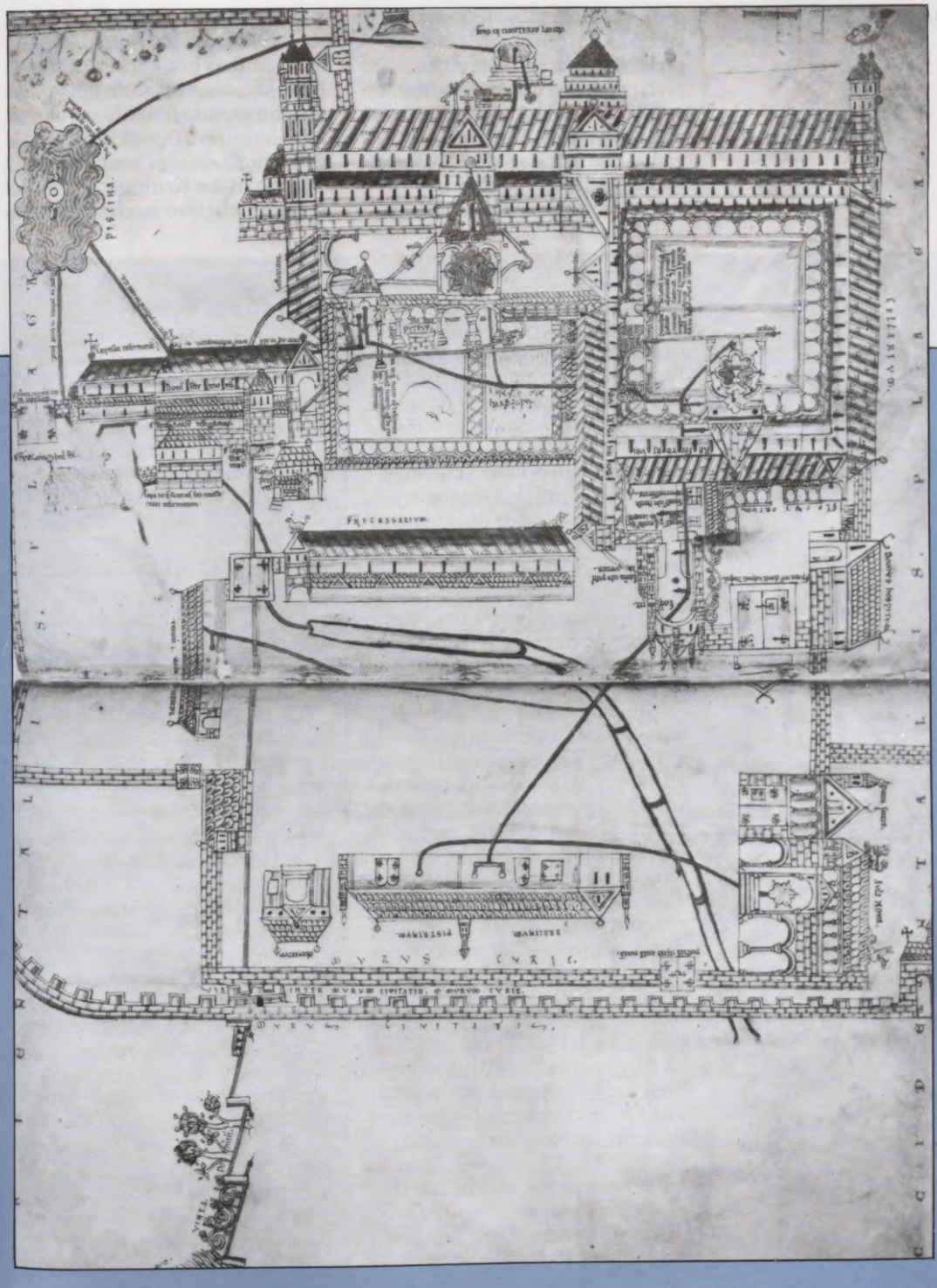
PISCINA.
PISCINA
PISCINA
PISCINA

gadu vecumā, taču tiesības lasīt lekciju kursu teoloģijā netika piešķirtas līdz pat trīsdesmit piecu gadu vecumam. Vienīgā iestāšanās prasība bija latīņu valodas prasme. Pirmajos četros gados tika apgūtas brīvās mākslas. Nākamo divu gadu darbs sastāvēja no turpmākām studijām, asistēšanas pasniedzējam, zinātniska traktāta izstrādāšanas un aizstāvēšanas, kas beidzās ar maģistra grāda iegūšanu. Tas ļāva studentam pāriet pie tieslietu, medicīnas vai teoloģijas studijām. Parīzes Universitātē studentam, kurš vēlējās iegūt DD (Dievišķā doktora) grādu teoloģijā, bija jāpavada seši gadi, studējot Bībeli un Lombardijas Pētera sistemātisko teoloģiju ("Sentences"). Visbeidot trīs gadus ilgas agrīno Baznīcas teologu darbu un Bībeles studijas ļāva saņemt STD (Svētās teoloģijas doktora) grādu, kas apliecināja mācītā vīra tiesības pasniegt teoloģiju, gluži tāpat kā maģistra grāds deva tiesības mācīt brīvās mākslas.

Studenti maksāja mācību naudu katram profesoram, atstājot viņa klasi. Pretī viņi saņēma teksta lasījumus un skolotāja komentārus par attiecīgo grāmatu. Šī metode bija nepieciešama, jo ar roku pārrakstītas grāmatas bija retas un dārgas. Bija vajadzīgs vairāk nekā gads, lai pārrakstītu Bībeli. Rezultātā vairums studentu varēja iegādāties tikai vienu vai divas grāmatas, un lektoram nācās viņiem diktēt mācību vielu. Vēlāk diktētajiem materiāliem tika pievienoti izcilu lektoru komentāri. Tā kā pergaments bija dārgs, studenti bieži vien bija spiesti visu nolasīto vielu paturēt atmiņā. Iesākumā studenti apmetās īrētās istabās, bet, sākot ar 13. gs., tika dibinātas koledžas, kur par nelielu samaksu viņi varēja uzturēties vecāko studentu un profesoru uzraudzībā.

Parīzē slavenākā koledža bija Sorbonna, kas dibināta 1256. gadā. Anglijas universitātes – Oksforda un Kembridža – tika veidotas pēc Parīzes parauga. Abās šajās universitātēs koledžas atgādināja katedrāles kanoniķu mītnes, kurās saskaņā ar likumu garīdznieki dzīvoja vienkopus. Oksfordas un Kembridžas koledžu reliģisko izcelsmi

SHOLASTIKA

Kolins Brauns

Viduslaiku Rietumeiropā izglītības sistēmu kontrolēja Baznīca, un visi izcilie domātāji bija mūki un garīdznieki. Savas idejas viņi attīstīja uz senāko mācību – sengrieķu klasiskās filozofijas, Bībeles un agrīno kristiešu autoru darbu – pamata. Sholastiķi jeb "skolmeistari" tās apvienoja loģiskā sistēmā. Viņu ticības meklējumi bija loģiska formulējuma meklējumi.

Sholastika savu nosaukumu ieguva no viduslaiku klosteru un katedrāļu skolām. Tā aptver laika periodu no 9. gs. līdz 14. gs. beigām – no Erigenas līdz Viljamam Okamam. Izcilākie sholastikas pārstāvji ir Anselms, Pjērs Abelārs, Igs de Senviktors, Lombardijas Pēteris, Alberts Lielais, Akvīnas Toms un Dunss Skots. Lombardijas Pētera "Sentences" bija viens no populārākajiem sholastikas darbiem. Bieži sholastiķu vidū bija vērojamas asas nesaskaņas. Nominālisti oponēja reālistiem, un Akvīnas Toms, kurš kļuva par Katoļu baznīcas ievērojamāko teologu un filozofu, savas dzīves laikā tika uzskatīts par bīstamu novatoru.

Sholastiķus vienoja ne tik daudz kopīga uzskatu sistēma – kaut gan viņi visi pārstāvēja Baznīcu –, cik noteikts domāšanas

apliecina fakts, ka to kapelu interjeri līdzinās klosteru kapelām.

Lai gan viduslaikos valdīja uzskats, ka universitāšu studentiem un profesoriem ir jābūt garīdzniekiem, tomēr viņu uzvedība bieži liecināja, ka viņu prāti ir aizņemti ar citām lietām.

Aristoteļa jaunatklāšana

Sholastiķi centās ar racionālām metodēm kristīgo atklāsmi saskaņot ar Aristoteļa filozofiju, kas Rietumeiropā ienāca no Spānijas un Dienviditālijas ar musulmaņu un jūdaistu starpniecību. Viena no agrīnākajām

veids un stils. Ir izteikts viedoklis, ka viduslaikos vispār nav pastāvējusi filozofija, bet tikai loģika un teoloģija, taču tikpat lielā mērā var apgalvot, ka tā teoloģija, kas interesēja sholastiķus, bija pašos pamatos filozofiska. Vēl vairāk, viņu mērķis bija analizēt ideju loģisko saistību un izvērsumus.

Akvīnas Toma darbs ir ticis salīdzināts ar ezeru, kurā satek un no kura iztek daudzas straumes, bet kas pats nav veldzes avots. Viņa oriģinalitāti nosaka divas lietas – veids, kā viņš sakārtoja senāko domātāju idejas, un stingri loģiskā secība, kādā viņš analizēja jautājumu pēc jautājuma.

Akvīnas Toms sāka ar to, ka formulēja problēmu. Tad viņš citēja autoritāšu teikto. Citāts varēja būt teksts no Svētajiem Rakstiem, fragments no agrīno kristiešu autoru darbiem vai "filozofa" teiktais. Šis filozofs nekad netika saukts vārdā, jo pēc tā nebija vajadzības. Tas bija grieķu filozofs Aristotelis, kurš dzīvoja 4. gs. p.m.ē. un kura darbi tika no jauna atklāti un pārtulkoti latīņu valodā 12. gadsimtā. No tā laika viņa idejas kļuva par sholastikas pamatu. Akvīnas Toms ņēma vērā arī islāmisko filozofu Avicennas un Averroesa un tālaika jūdaistu domātāju mācības. Tikai pēc tam, kad Akvīnas Toms bija aplūkojis visus argumentus "par" un "pret", viņš sniedza savu atbildi uz jautājumu.

Uz katru cilvēku, kurš ir mēģinājis analizēt kādu Akvīnas Toma (vai jebkura cita ievērojama viduslaiku domātāja) darbu fragmentu, noteikti iespaidu būs atstājis autora prāta asums, dzeļžainā loģika un ideju daudzslāņainība. Sholastiķi nebija nekādi nelgas; viņi pieder pie izcilākajiem intelektuāļiem cilvēces vēsturē. Tajā pašā laikā viņi bieži tiecās sasniegt neiespējamo. Liela viņu darbu daļa bija veltīta tam, lai samierinātu nesamierināmo. Tam bija vairāki iemesli. Viņu autoritātes – agrīnie kristiešu domātāji – nebūt nebija nemaldīgi. Grieķu filozofiju laiku pa laikam bija iespējams saskaņot ar biblisko teoloģiju, izpušķojot vienu, lai pielāgotu otrai. Taču galvenais iemesls, iespējams, bija tas, ka viņi operēja ar novecojušiem konceptiem. Daudzi jautājumi, par kuriem sholastiķi izvērta asas diskusijas, mūsdienu zinātniskā pasaules uzskata un modernās kritiskās filozofijas skatījumā ir izrādījušies nebūtiski.

Vienā ziņā viduslaiki bija ticības laikmets. Visiem sholastiķu uzdotajiem jautājumiem bija teoloģisks pamats. Taču ironiskā kārtā jautājumi, kas nodarbināja viņu prātus, aizkavēja viņus saklausīt Bībeles vēsti par Dievu un Viņa mīlestību Kristū.

diskusijām saistībā ar Aristoteļa jaunatklāšanu izvērtās jautājumā par universālijām. Agrīnajos viduslaikos dominēja platoniskais ideālisms – uzskats, ka Dieva prātā mājo "idejas", kas ir ideālas formas jeb būtības, piemēram, krēsls, cilvēks, gods un koks, un ka individuālās lietas, ko uztver cilvēki, atbilst šīm "idejām". Platona pozīcijas aizstāvjus sauca par reālistiem, jo viņi ticēja "ideju" jeb "universāliju" realitātei. Viņiem oponēja tā dēvētie nominālisti, kuri apgalvoja, ka universālijas ir tikai noderīgi apzīmējumi, kas dod iespēju spriest par pasauli.

Abelārs iezīmēja vidusceļu starp abiem virzieniem. Viņš konstatēja, ka universālijas ir idejas, kuras veidojas prātā, abstrahējot īpašības, kas patiesi atbilst jutekliski uztveramajiem objektiem. Šī mācība sagatavoja Rietumu sholastiķus atzinīgi novērtēt jaunatklātos Aristoteļa darbus ("Par dvēseli", "Fizika" un "Metafizika"), kas bija pieejami kopš 12. gadsimta. Nepārspīlējot var teikt, ka jaunās idejas izraisīja patiesu šoku, kas salīdzināmas vienīgi ar iespaidu, ko radīja Darvina teorijas 19. gadsimtā. Aristotelis piedāvāja pilnīgu realitātes skaidrojumu bez jebkādām atsaucēm uz Dievu kā personu. Viņš meta izaicinājumu gan kristīgajai un islāma

PJĒRS ABELĀRS

Roberts D. Linders

Enerģiskā, populārā skolotāja Pjēra Abelāra mūžā netrūka ne personiska rakstura grūtību, ne strīdu ar autoritātēm. Viņa vētrainā karjera daudzējādā ziņā atspoguļo tālaika pasaules dinamismu gan sabiedriskajā, gan personiskajā jomā. Atšķirībā no vidusmēra viduslaiku filozofiem un teologiem viņš nedzīvoja "ziloņkaula tornī", un viņa nozīmīgais intelektuālais ieguldījums kristīgās mācības attīstībā nesaistījās ar svētulīgu dzīvesveidu.

Abelārs dzimis Bretaņā 1079. gadā. Jaunībā viņš studēja pie sava laika izcilākajiem teologiem. Tomēr drīzumā viņš guva pārliecību, ka zina vairāk nekā viņa skolotāji. Viņš tos augstprātīgi izaicināja un diskutēja par visdažādākajiem jautājumiem. Visbeidzot Abelārs pameta skolotājus, lai pats lasītu lekcijas. Tajās pulcējās daudzi studenti, kas dedzīgi vēlējās uzklausīt jauno, dumpīgo slavenību.

Abelārs pierādīja sevi kā spožs lektors un nepārspējams diskutētājs. Viņa reputācija auga augumā, līdz viņš kļuva par Parīzes izcilāko intelektuālo zvaigzni. Tomēr Abelāra izslavētā mīlas dēka ar skaisto un talantīgo Eloīzu gandrīz satricināja viņa akadēmisko karjeru un mazināja viņa intelektuālo ietekmi. 1115. gadā trīsdesmit sešu gadu vecumā Abelārs bija piekritis kļūt par mājskolotāju Parīzes Dievmātes katedrāles kanoniķa Filbēra pusauga brāļameitai. Abu starpā izveidojušos attiecību rezultātā viņiem piedzima dēls Astrolabs. Vēlāk, lai nomierinātu meitenes saniknoto tēvoci, Abelārs piekrita slepeni salaulāties ar Eloīzu. (Tas bija iespējams, jo tolaik viņš piederēja tikai pie mazajiem ordeņiem, kas viņam ļāva apņemt sievu, lai gan šī prakse tika nelabprāt attiecināta uz cilvēkiem viņa stāvoklī.)

Par spīti piesardzības pasākumiem, sāka izplatīties neglītas baumas. Eloīza piekrita labāk patverties vietējā klosterī nekā vēl vairāk apdraudēt mīļotā akadēmisko reputāciju. Filbērs to novērtēja kā izvairīšanos no

Studenti lekcijā. Kapeņu cilnis Boloņā, Itālijā. Boloņas Universitāte ir viena no senākajām Eiropā.

atbildības un atriebās, nolīgstot slepkavu bandu, kas kādu nakti iebruka Abelāra mājoklī un viņu izkastrēja.

Šādi pazemots, Abelārs kļuva par benediktiešu mūku. Drīzumā viņš atsāka skolotāja gaitas un no jauna tika iesaistīts asā diskusijā. 1121. gadā koncils Suasonā, neuzklausot Abelāru, nosodīja viņa uzskatus par Trīsvienību. Nākamie divdesmit gadi Abelāram bija ļoti smagi; viņš ceļoja no vienas vietas uz nākamo, visur piesaistot gan varas iestāžu, gan daudzu studentu uzmanību. Visbeidzot, ap 1136. gadu viņš pēdējo reizi atgriezās Parīzē, kur baudīja jaunatgūto popularitāti un sarakstīja vairākus nozīmīgus darbus. Viņš palīdzēja padarīt Parīzi par vienu no Eiropas zinātnes centriem.

Šā pēdējā Parīzes perioda laikā Bernārs no Klervo apsūdzēja Abelāru, ka viņš apgānot studentu prātus ar ķecerībām. 1141. gadā Sansas koncils nosodīja vairākus viņa darbos izvirzītus apgalvojumus. Abelārs nolēma vērsties pie pāvesta, taču nomira ceļā uz Romu 1142. gadā netālu no Klinī.

Abelārs bija sava laika izcilākais kristīgais domātājs. Sevišķi pēc kļūšanas par mūku viņš izvirzīja daudzas problēmas, kas nākamo gadsimtu laikā kļuva par galvenajiem teoloģijas jautājumiem.

Piemēram, grāmatā *"Sic et Non"* ("Jā un nē", 1122) Abelārs aizsāka diskusiju par attiecībām starp ticību un prātu kristīgajā teoloģijā. Norādot, ka vispāratzītas autoritātes bieži izsaka pilnīgi pretējus spriedumus, Abelārs pievērsa uzmanību faktam, ka tos ir nepieciešams klasificēt, precīzi formulēt un saskaņot. Viņš uzskatīja, ka īstena kristietība ir gan saprātīga, gan loģiska. Viņš aizsāka absolūtas autoritātes meklējumus ticībā un Baznīcas praksē; šā procesa kulminācija bija Lutera atgriešanās pie Svētajiem Rakstiem 16. gs. sākumā. Vēl vairāk, viņa centieni samierināt ticību un prātu kristīgās teoloģijas kontekstā kļuva par pamatu Akvīnas Toma darbiem 13. gadsimtā. Viņš bija viens no sholastikas aizsācējiem; sarakstīja arī poēmas, himnas un autobiogrāfiju.

"Ticībai nav vērtības Dieva acīs, ja tā nav dievišķās autoritātes liecība, kas ved mūs uz to, bet ir cilvēka saprāta liecība."
PJĒRS ABELĀRS

"Vai kāds mani atbrīvos no šā nevaldāmā priestera?"
HENRIJS II

TOMASS BEKETS

Karolīna T. Māršala

Tomass Bekets, Kenterberijas arhibīskaps no 1162. līdz 1170. gadam, cīnījās ar karali Henriju II (1154–1189) par Baznīcas vietu un nozīmi Anglijas dzīvē. Beketu amatā bija iecēlis pats Henrijs. Karalis cerēja panākt savas varas pārākumu pār Baznīcas varu. No karalim padevīga mācītāja Bekets pārtapa nelokāmā Baznīcas interešu aizstāvī.

Strīdīgie jautājumi bija par neatkarīgām Baznīcas tiesām, kas pretendēja uz ekskluzīvām tiesībām lemt par jebkuru ar garīdzniecību saistītu dzīves sfēru, tiesībām apelēt pie Romas un Baznīcas vajadzībām atsavināt zemi. 1164. g. slavenajā "Klarendonas konstitūcijā" Henrijs II centās nodibināt savu jurisdikciju pār garīdzniekiem, kas tika vainoti kādā nodarījumā, un aizliegt apelēt pie Romas. Konflikta rezultātā Beketu izsūtīja trimdā uz Franciju.

1170. gadā beidzot tika panākts pamiers, un Ziemassvētkos Bekets atgriezās Kenterberijā. Tūlīt pēc ierašanās viņš ekskomunicēja vairākus bīskapus, kuri bija atbalstījuši karali un kuri savukārt asi kritizēja Beketu. Karalis bija saniknots; pēc viņa pavēles četri bruņinieki 29. decembrī ieradās Kenterberijā un nogalināja arhibīskapu viņa augstā altāra priekšā.

Eiropas kristīgā sabiedrība bija šokēta, un strauji attīstījās Beketa kā mocekļa kults. 1173. gadā pāvests Aleksandrs III viņu kanonizēja, bet Kenterberija kļuva par vienu no trim lielākajiem Rietumu svētceļojumu centriem. Karalis publiski nožēloja grēkus.

Vienlīdz ievērojama bija gan Beketa drosme un nepiekāpība bruņotu karavīru priekšā, gan viņa uzticība "Baznīcas brīvībai", kuras aizstāvību, par spīti vājam pāvestam un alkatīgam karalim, viņš uzskatīja par savu aicinājumu. Kenterberijas Tomass ir īstena kristieša paraugs daudzos literāros darbos (Dž. Cosera "Kenterberijas stāsti", T. S. Eliota "Slepkavība katedrālē" u. c.).

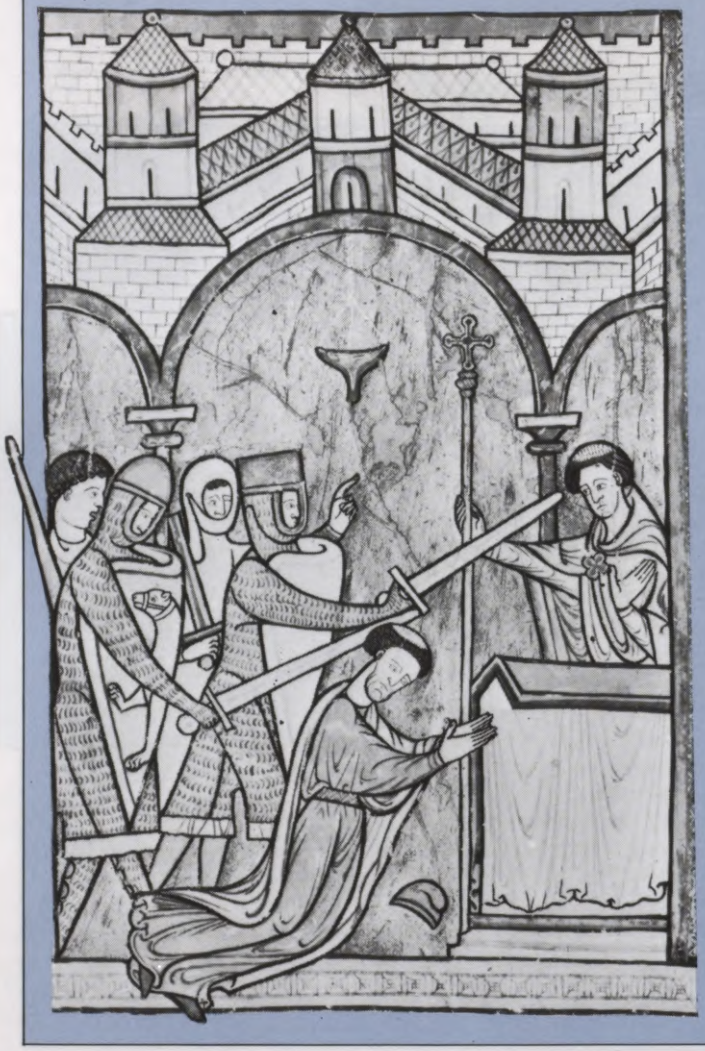

Šis 12. gs. beigās darinātais zīmējums, iespējams, ir vissenākā saglabātā ilustrācija, kurā attēlota Tomasa Beketa slepkavība Kenterberijā.

teoloģijai, gan jūdu reliģijai. Visas šīs ticības tika konfrontētas ar sistēmu, kas mācīja, ka matērija un forma ir mūžīgas, ka nav individuālas, ārpus ķermeņa pastāvošas nemirstības un ka progress pasaulē nav iespējams, bet, gluži pretēji, vēsture ir nebeidzams eksistences cikls, kas tiecas līdzināties "Nekustīgajam kustinātājam", tomēr nekad šo mērķi nesasniedz.

Musulmaņi bija iepazinuši Aristoteļa darbus krietni agrāk par rietumniekiem. Tā kā līdz ar Aristoteļa darbiem Rietumeiropā ienāca arī islāmisko domātāju, piemēram, Averroesa (Ibn Rušda) sacerējumi, tad ir svarīgi pieminēt intelektuālo krīzi, ko islāmā radīja Aristoteļa idejas. Viens no slavenākajiem musulmaņu zinātniekiem, kurš centās izprast Aristoteli, bija Gazālī (ap 1058–1111). Lai gan iesākumā Gazālī tiecās samierināt ticību ar prātu, tomēr vēlāk viņš filozofiskas problēmas interpretēja kā pašos pamatos atšķirīgas no reliģiskajiem ticējumiem un sarakstīja grāmatu ar nosaukumu "Filozofu posts", kurā kritizēja Aristoteļa zināšanu teoriju. Averroess (1126–1198) oponēja Gazālī un izklāstīja savu mācību par "divējādo patiesību", proti, pauda uzskatu, ka filozofija pauž tikai vienu patiesības aspektu un ka teoloģija nodarbojas ar pavisam cita veida realitāti. Daži kristīgie domātāji, viņu vidū Brabantes Sigērs (ap 1240–1284), pievienojās Averroesam, bet citi uzskatīja, ka Aristoteļa darbi ir jāaizliedz.

Jauns domas pamats

Lielākā daļa kristīgo sholastiķu centās izprast jauno mācību. Slavenākie no viņiem bija Alberts Lielais un viņa skolnieks Akvīnas Toms. Tomu dziļi iespaidoja Aristoteļa filozofija, tomēr, sirdī būdams īstens kristietis, viņš harmonizēja, vismaz sev par apmierinājumu, ticību un prātu. Pieņemot Aristoteli par ceļvedi prāta sfērā, bet Svētos Rakstus – kā ticības likumu, Akvīnas Toms secināja, ka abu pušu starpā pastāv jēgpilnas attiecības. Viņš pauda domu, ka atklāsme papildina, tomēr nekad nenonāk pretrunā ar prātu.

Piemēram, Akvīnas Toms izmantoja Aristoteļa loģiku, apspriežot jautājumu par Dieva providenci. Aristotelis bija konstatējis, ka Dievs (jeb "Nekustīgais kustinātājs") neko nezina par pasauli un neraizējas par to; tomēr Bībelē bieži ir teikts, ka Dievs jūt līdzi savai radībai. Toms skaidroja, ka te nav reālas pretrunas, jo Dievs kā pasaules radītājs ir tās pirmcēlonis un zina par sava radītā sekām. Tā kā viņš zina visu sevī, tad viņš zina par visu radīto. Turklāt, tā kā viņš ir radījis laiku, tad viņa zināšanas par savu radīto ir mūžīgas.

Izmantojot šo metodi, Toms, cik vien loģiski iespējams, izskaidroja doktrīnas par nemirstību, radīšanu un Pastaro tiesu. Viņš novilka skaidru robežu starp to, kā zināšanas tiek iegūtas šajā pasaulē, un to, ko cilvēks iepazīst pēc nāves. Šajā pasaulē zināšanas tiek iegūtas pieredzes ceļā – gan tieši, gan netieši; savukārt debesīs cilvēks iemanto mistiskas zināšanas. Viņš konstatēja, ka apustuļi un pravieši ir bijuši privileģēti cilvēki, kuri spēja pieredzēt Dievu mistiskā formā vēl pirms savas nāves, taču šāda veida pieredze ir lemta vienīgi viņiem. Tādējādi, nošķirot juteklisko pieredzi un dievišķās zināšanas, Toms iezīmēja skaidru robežu starp zinātni un kristīgo cerību.

Ne visi viduslaiku sholasti izmantoja Akvīnas Toma metodi. Bonaventūra (1221–1274), franciskāņu ordeņa ģenerālis un Parīzes Universitātes teoloģijas profesors, mācīja, ka racionālas zināšanas par Dievu nav

Oksfordas koledžas ēdamistaba

AKVĪNAS TOMS

Roberts G. Klouzs

Akvīnas Toms (1225–1274), izcilākais viduslaiku sholastikas teologs, piedzima turīgā muižnieku ģimenē Akvīnā, Itālijā. Toms bija tukls, lēns, dievbijīgs zēns, kuru piecu gadu vecumā vecāki nosūtīja uz Montekasīno abatiju. Tajā viņš uzturējās līdz četrpadsmit gadu vecumam, pēc tam devās studēt uz Neapoles Universitāti. Sava skolotāja dominikāņa ietekmē Toms nolēma iestāties šajā ordenī. Pieņemtais lēmums sadusmoja viņa ģimeni; tā centās viņu atturēt, gan kārdinot ar prostitūtu un nolaupot viņu, gan piedāvājot viņam nopirkt Neapoles arhibīskapa amatu. Tomēr visi mēģinājumi bija neveiksmīgi, un Toms devās studēt uz tālaika teoloģiskās izglītības centru – Parīzi.

Kaut arī iesaukts par "Mēmo Vērsi" tukluma, nopietnības un tūļības dēļ, Toms sevi apliecināja kā izcils publisko diskusiju dalībnieks. Viņš studēja pie Alberta Lielā Parīzē un Ķelnē un 1252. gadā atgriezās Parīzē. Mūža atlikušo daļu viņš strādāja par pasniedzēju Parīzē un vairākās Itālijas pilsētās.

Toms bija ražīgs autors, un viņa darbi ietilpināmi astoņpadsmit biezos sējumos. Tie ietver komentārus par gandrīz visām Bībeles grāmatām un Lombardijas Pētera "Sentencēm", pārspriedumus par trīspadsmit Aristoteļa darbiem, kā arī visdažādākos disputus un sprediķus. Divi viņa nozīmīgākie darbi ir *"Summa Theologiae"* un *"Summa Contra Gentiles"*. Abi kopā tie reprezentē enciklopēdisku kristīgo ideju apkopojumu: pirmais – pamatojoties uz atklāsmi, bet otrais – cenšoties pamatot kristīgo ticību ar prāta argumentiem. Abos darbos Toms izmantoja Aristoteļa loģiku, lai izvērstu atklāsmes patiesības sakarības un sasaistes.

Tomu aizrāva Aristoteļa laicīgās idejas, ko Rietumeiropa iepazina ar Spānijas musulmaņu starpniecību. Lai gan viņš dedzīgi studēja jauno mācību, tomēr iestājās par nepieciešamību atšķirt to, kas ir un kas nav pieņemams kristietībai. Tāpat kā Aristotelis, Toms apgalvoja, ka visu cilvēcisko zināšanu pamats ir sajūtas. Viņš uzsvēra, ka filozofija pamatojas uz faktiem, kas pieejami visiem cilvēkiem, savukārt teoloģija pamatojas vienīgi uz atklāsmi un no tās atvasināmiem loģiskiem spriedumiem. Akvīnas Toma slavenie "pieci pierādījumi" bija mēģinājums pierādīt Dieva esamību, spriežot pēc tā, kas ir zināms par pasauli. Taču šī "dabiskā teoloģija" ļoti maz māca par Dievu un nepasaka neko tādu, kas nav skaidri izklāstīts Svētajos Rakstos. Toms attīstīja vienu no iekšēji loģiskākajām sistēmām cilvēces domas vēsturē, kas tomēr pat viņa dzīves laikā nesaņēma vispārēju atzinību. Daži viņa apgalvojumi tika nosodīti Parīzes Universitātē 1277. gadā, un grupa sholastiķu, to vidū Dunss Skots un Viljams Okams, viņu kritizēja par nevēlēšanos atzīt, ka prāts un atklāsme bieži ir pretrunā viens ar otru.

Tomēr pēc gadiem Toma mācība kļuva par Romas Katoļu baznīcas oficiālo teoloģiju un šo statusu saglabā arī mūsdienās. Tridentas koncilā (1545–1563) Romas Katoļu baznīcas reformatori izmantoja Akvīnas Toma darbus, izdodot savus dekrētus. 1879. gadā pāvests pasludināja tomismu (Akvīnas Toma teoloģiju) par mūžīgi spēkā esošu.

iespējamas, jo Dievs atšķiras no cilvēka gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi. Tāpēc zināšanas par Dievu var būt vienīgi pretrunīgas, neskaidras un balstītas uz līdzībām. Cilvēks pārdzīvo Dievu brīžos, kad attālinās no pasaules un meklē Dieva atspulgus vai ēnas materiālajās lietās.

Cita franciskāņu grupa, ko vadīja Rodžers Bēkons (ap 1214–1292) un Roberts Groseteste (ap 1168–1253), aizstāvēja Akvīnas Toma metodi un lika pamatus modernajai zinātnei, veicot eksperimentālus pētījumus par gaismas kustību, prizmām, varavīksni un spoguļiem. Šie zinātnieki uzsvēra novērojumu, eksperimentu un mērinstrumentu lomu pasaules izzināšanā. Bēkons nojauta savu pētījumu praktiskās iespējas. Viņš sapņoja par pasauli, kurā pāvesta armija būs apbruņota ar jauna tipa ieročiem, kas spēs vienā mirklī iznīcināt musulmaņu karapulkus un tādējādi atnesīs pasaulei mieru.

Baznīcu celtniecības uzplaukums

Viduslaiku ievērojamākais sasniegums mākslas jomā bija baznīcas un ar tām saistītie tēlniecības un gleznie cības darbi. Šajā periodā dominēja divi celtniecības stili – romānika un gotika.

Romānikas stils, kas bija nosaukts romiešu vārdā, izveidojās 11. gadsimtā. Tas bija baznīcu celtniecibas uzplaukuma laiks; ir aprēķināts, ka Francijā vien tolaik uzcelti 1587 dievnami. Šīs masīvās baznīcas bija bagātīgi rotātas. Ugunsnedrošais koka jumts tika aizstāts ar mūrētu akmens segumu, kura pamatu veidoja cilindriskās velves, kas bija tik smagas, ka celtnieki bija spiesti būvēt masīvas vienlaidu sienas. Tā kā sienām ir jābalsta jumts, tad logu bija maz un tie bija nelieli, bet celtņu iekšpuse bija lielākoties tumša. Lai interjeru padarītu pievilcīgāku, baznīcu sienas tika vai nu noklātas ar tekstilmākslas izstrādājumiem, vai arī koši apgleznotas, bet kausi un relikvāriji tika apzeltīti, kā arī rotāti ar dārgakmeņiem. Brīvstāvošas akmens statujas, ko Rietumos neizmantoja jau no 5. gs., tika ieviestas no jauna, lai mazinātu romānikas konstrukciju smaguma iespaidu. Arhitekti vēlējās radīt brīvāku un dzīvāku gaisotni, tādēļ velvju balstīšanai centrālajā jomā un sānjomos izmantoja arkādes. Romānikas stils uzsvēra horizontālās līnijas, kas dievlūdzējos izraisīja miera un saliedētības jūtas.

Pāreja no romānikas uz gotiku nebija pēctecīga. Hronoloģiski abi stili pārklājās. Romānika savu augstāko uzplaukumu sasniedza 12. gs. vidū un turpināja attīstīties vēl 13. gs., savukārt gotika aizsākās 12. gs. 30. gados un savu augstāko attīstības pakāpi sasniedza 13. gs. vidū. Gotiskā stila iezīmes pirmo reizi parādījās Sendenī klostera būvniecībā Parīzē (1137–1144), kas tika veikta Francijas karaļu Luija VI un Luija VII padomdevēja Sižēra vadībā. Vēlēdamies radīt celtni, kas būtu piemērots veltījums gan frančiem, gan Dionīsijam (Denī), Sižērs to veidoja ļoti skaistu un oriģinālu.

Gotisko stilu raksturo izsmalcinātība, rūpīgi izstrādātas detaļas un gaišums; celtnes sienu stabilitāti nodrošina ārpusē esoši balsti, kurus ar sienām savieno arkbutāni. Smailloka arka atšķirībā no romāniskās pusaploces arkas deva iespēju būvēt ļoti augstas celtnes. Tika uzsvērtas vertikālās līnijas, kas dievnama apmeklētājiem lika sajust vēlmi tiekties pretī debesīm. Tāpat kā viduslaiku teologi, kuri būvēja savu argumentāciju ļoti saprotamā un loģiskā formā, arī gotisko baznīcu celtnieki centās panākt konstrukcijas skaidrību, proti, vēlējās panākt, lai visi redzētu, kā tā ir veidota.

Šādi un līdzīgi arkbutāni balstīja viduslaikos celto gotisko katedrāļu augstās sienas.

Lai balstītu viduslaikos celto romānikas stila baznīcu smagās cilindriskās velves, bija nepieciešami masīvi pīlāri. Attēlā redzama Sv. Martina baznīca Promistā, Spānijā.

13. gs. starp pilsētām izvērtās sacensība, kurā no tām uzbūvēs visaugstāko katedrāli. Parīzes Dievmātes katedrāle pacēlās 34,8 m, Šatras katedrāle – 37,5 m, bet Amjēnas katedrāle – 42,1 m augstumā. Bovē katedrāles celtnieki centās sasniegt 47,9 m augstumu, bet velve sabruka, un pilsēta iztērēja milzīgus līdzekļus, cenšoties to atjaunot. Šo baznīcu iekštelpas bija gaišas divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, akmens būves konstrukcijas šķietami zaudēja savu masīvo smagumu, un, otrkārt, ar vitrāžām rotātie logi veidoja uz sienām plašu krāsu gammu, kas izkliedēja tumsu. Mākslas darbi bija ne tikai logi; skulpturāli veidotas bija arī kolonnas, durvis un visas pārējās katedrāles sastāvdaļas. Katra baznīca tika celta saskaņā ar īpaši izstrādātu projektu, taču, tā kā to būvēja vairākas paaudzes, plāni bieži tika mainīti. Plānus zīmēja profesionāli arhitekti, kuri arī nolīga strādniekus un dažādu nozaru amatniekus.

Kristīgās sabiedrības spogulis

Viduslaiku mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi būtiski atšķiras no mūsdienu mākslas. Mūsdienās nepastāv vispāratzīta, saskaņota mērķu un vērtību sistēma un mākslas valoda ir lielākoties personiska. Viduslaiku māksla pauda stabilu vērtību sistēmu un atspoguļoja kristīgo pasaules uzskatu par Visuma kārtību. Tās mērķis bija norādīt uz garīgo realitāti, kas ir materiālās pasaules pamatā. Viduslaiku mākslinieki savu ideju paušanai izmantoja simbolus un alegorijas.

13. gs. Viljams Dirāns teicis šādus vārdus: "Gleznojumi un rotājumi baznīcās vienkāršiem ļaudīm ir gan skola, gan Svētie Raksti." Gleznojumi, statujas, arhitektūra, dzeja, himnas, nostāsti un teātris aizstāja grāmatas tiem, kuri neprata lasīt. Šā laika mākslinieki izveidoja sarežģītu simbolu sistēmu, kurā daudzām lietām bija ne tikai burtiska, bet arī pārnesta nozīme. Piemēram, uguns simbolizēja moceklību vai reliģisku degsmi, lilijas zieds – šķīstību, pūce, tumsas putns, bieži simbolizēja Sātanu, jērs – Jēzu Kristu un upuri grēku izpirkšanai.

Viduslaiku mākslas augstākā virsotne bija gotiskā katedrāle. Tā sevī apvienoja viduslaiku izpratni par dievlūgšanas, teātra, mākslas galerijas, skolas un bibliotēkas vietu. Katedrāles laukumā notika tirgošanās, uz tās kāpnēm tika rādītas teātra izrādes, svešzemnieki tajā pārlaida nakti, bet sānu ejās pulcējās pilsētnieki.

Tā kā katedrāle bija vienlīdz cilvēku un Dieva nams un

KATEDRĀLES UN TO CELTNIEKI

Henrijs R. Seftons

Katedrāles ir viduslaiku kristīgās sabiedrības simbols un tās ideālu iemiesojums. Formāli katedrāle ir vienkārši baznīca, kurā atrodas bīskapa *cathedra* jeb krēsls, un tādējādi var būt arī visai pieticīga ēka. Taču vairumam cilvēku katedrāles vārds asociējas ar liela apjoma krāšņu celtni, un iemesls tam meklējams galvenokārt tā dēvētajā "katedrāļu kampaņā" – milzīgā katedrāļu celtniecības uzplūdā viduslaikos. Francijā vien 200 gadu laikā tika uzbūvētas 80 katedrāles kopā ar aptuveni 500 citām liela izmēra baznīcām. Šās kustības galvenais impulss bija tālaika ļaužu reliģiskā degsme; to veicināja arī pilsoniskais lepnums un pilsētnieku sāncensības gars.

Katedrāļu izmantošana

Katedrāles sākotnējais uzdevums bija kalpot par baznīcu, kurā bīskaps un viņu pavadošie priesteri varētu noturēt Misi un veikt dienišķos dievkalpojumus. Pakāpeniski bīskaps arvien vairāk uzņēmās savas diecēzes administratīvo lietu kārtošanu un bieži bija nodarbināts arī karaļa dienestā. Viņš apmeklēja savu katedrāli vienīgi īpašos gadījumos. Katedrāles priesteri kļuva par tās "kanoniķiem" un pārņēma savā ziņā tās administrāciju un dievkalpojumu vadīšanu.

Pati katedrāle gan apmēros, gan krāšņumā tālu pārsniedza sākotnējās cēlāju ieceres. Bīskapa baznīca kļuva par aizklātu iežogojumu daudz plašākas būves ietvaros. Katedrāli veidoja daudzas telpas. Tajā atradās altārtelpa jeb koris ar galveno altāri, bīskapa krēsls un vieta garīdzniekiem, kuri vadīja ikdienas dievkalpojumus. Otra nozīmīgākā telpa bija vidusjoms, kas bija paredzēts ļaužu reliģiskajām vajadzībām; te atradās altāris Misei, kristāmtrauks un kancele spredikļiem. Katedrālē atradās arī daudzas mazākas telpas, kurās bija uzstādīti sānu altāri un tika noturētas Mises aizgājējiem. Tās pasūtīja vai nu turīgi pilsētnieki, vai tirgotāju un amatnieku ģildes.

Taču katedrāle netika izmantota vienīgi reliģiskos nolūkos. Kā pilsētas lielākā celtne tā bija ierasta ļaužu pulcēšanās vieta, un tajā tika apspriesti sabiedriski jautājumi un pat notika tirgošanās. Šartrā katedrāles transepti kalpoja kā sava veida darba birža, bet kapenes zem baznīcas vienmēr bija atvērtas, un tajās patvērumu rada svētceļnieki un slimnieki. Dievkalpojumu skaņas bieži sajaucās ar draugu sveicieniem un tirgotāju kaulēšanos.

Katedrāles rotājumi atspoguļo viduslaikiem raksturīgo vienoto priekšstatu par pasauli. Ciļņos un vitrāžās tika atainotas visas nozīmīgākās Bībeles leģendas; plaši bija pārstāvēta arī dabas pasaule, kā arī tā pasaule, ko mēdz dēvēt par "laicīgo". Sava vieta tajā bija ne tikai karaļiem un dižciltīgajiem muižniekiem, bet arī tirgotājiem, amatniekiem un zemniekiem. Šartras katedrāles logu vitrāžās ir skatāmi vairāk nekā četrdesmit pilsētas arodu pārstāvji, savukārt Velsas katedrālē kādā cilnī atveidots cilvēks, kuru nomoka zobu sāpes.

Tas bija tikai taisnīgi, ka portretēti tika visu sabiedrības slāņu

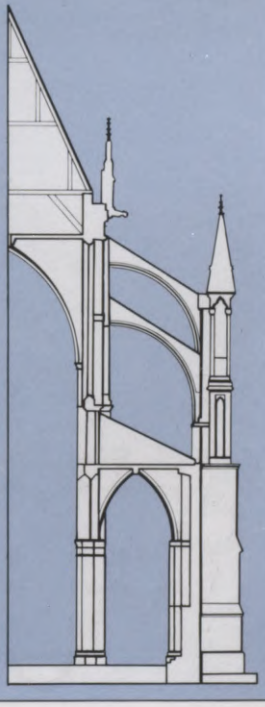

Reimsas katedrāles šķērsgriezums – arkbutāni

pārstāvji. Visas kārtas deva savu ieguldījumu katedrāļu celtniecībā. Pierakstos par Milānas katedrāles būvniecību ir minēti gan hercoga bagātīgie dāvinājumi, gan pilsētnieku nestais siers, graudi, mājputni un dzīvnieku ādas. Stāsta, ka vairākas Milānas sievietes esot pat uzvedušas mītu par Jāsonu un zeltvilnas aunādu, lai tiktu pie vilnas, ko ziedot katedrālei. Lānas garīdznieki esot savākuši ievērojamu naudas summu katedrāles atjaunošanai, apceļojot Angliju un izrādot vissvētākās relikvijas.

Katedrāļu celtnieki

Uzskats, ka lielo katedrāļu celtniecība prasījusi vairākus simtus gadu, neatbilst patiesībai. Tiklīdz bija savākti celtniecībai nepieciešamie līdzekļi, darbi ritēja diezgan strauji. Tikpat nepatiess ir uzskats, ka celtniecības darbus veikuši dievbijīgi brīvprātīgie. Tik sarežģītas konstrukcijas celtni kā viduslaiku katedrāli bija nepieciešams uzticēt profesionāļiem. Bīskaps darbojās kā jaunās katedrāles patrons vai sponsors, bet praktisko lietu uzraudzība tika nodota kanoniķu pārziņā. Viņu uzdevums bija sagādāt nepieciešamos akmens un kokmateriālu krājumus, kā arī nolīgt "darbu vadītāju", kurš pildīja gan arhitekta, gan būvdarbu vadītāja funkcijas. Darbu vadītājs parasti bija mūrnieks ar praktiskām sava amata zināšanām, kurš bija mācījies arī ģeometriju un prata rasēt plānus. Viņš uzraudzīja ne tikai mūrnieku, bet arī namdaru, kalēju un citu arodu pārstāvju darbu. Prasmīgu amatnieku darbs bija ļoti pieprasīts un tādējādi arī labi apmaksāts.

Pārsteidzošā kārtā lielas katedrāles celtniecība tikai retumis tika atveidota mākslas darbos. Tomēr, kad mākslinieki gleznoja, piemēram, Bābeles torni, viņi bieži attēloja sava laika celtniecības metodes. 13. gs. franču Bībeles ilustrācijā ir skatāms mūrnieks, kurš skalda akmeni, kamēr otrs meistars nomēra taisnu leņķi ar kvadrātu. Divi strādnieki ved akmeņus ķerrā, bet trešais kāpj pa trepēm ar javas toveri rokās. Tornī strādā mūrnieks ar ķelli, kas izskatās pavisam mūsdienīga. Mūrnieka palīgs nostiprina grozu ar akmeņiem; tas uzvilkts augšā ar celtni, ko darbina ar vinču.

Klinī abatijas Trešās baznīcas plāns. 1088–1130

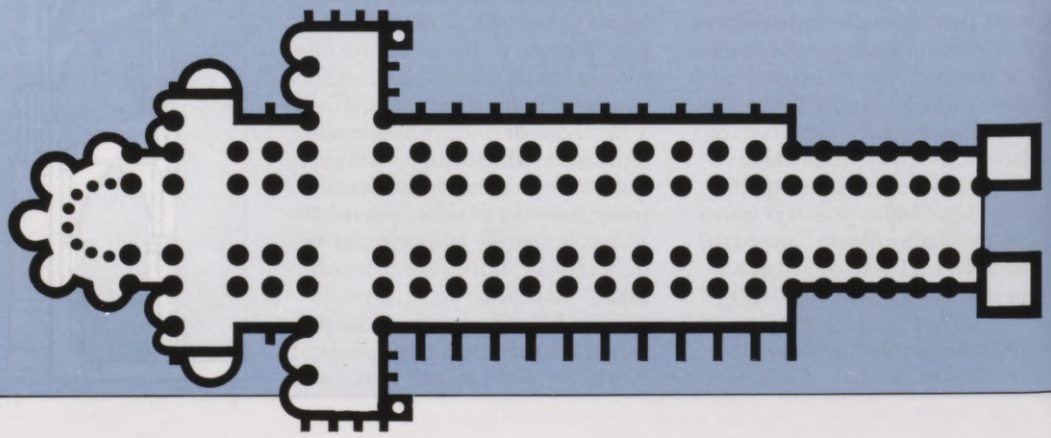

LIELĀKĀS GOTISKĀS CELTNES

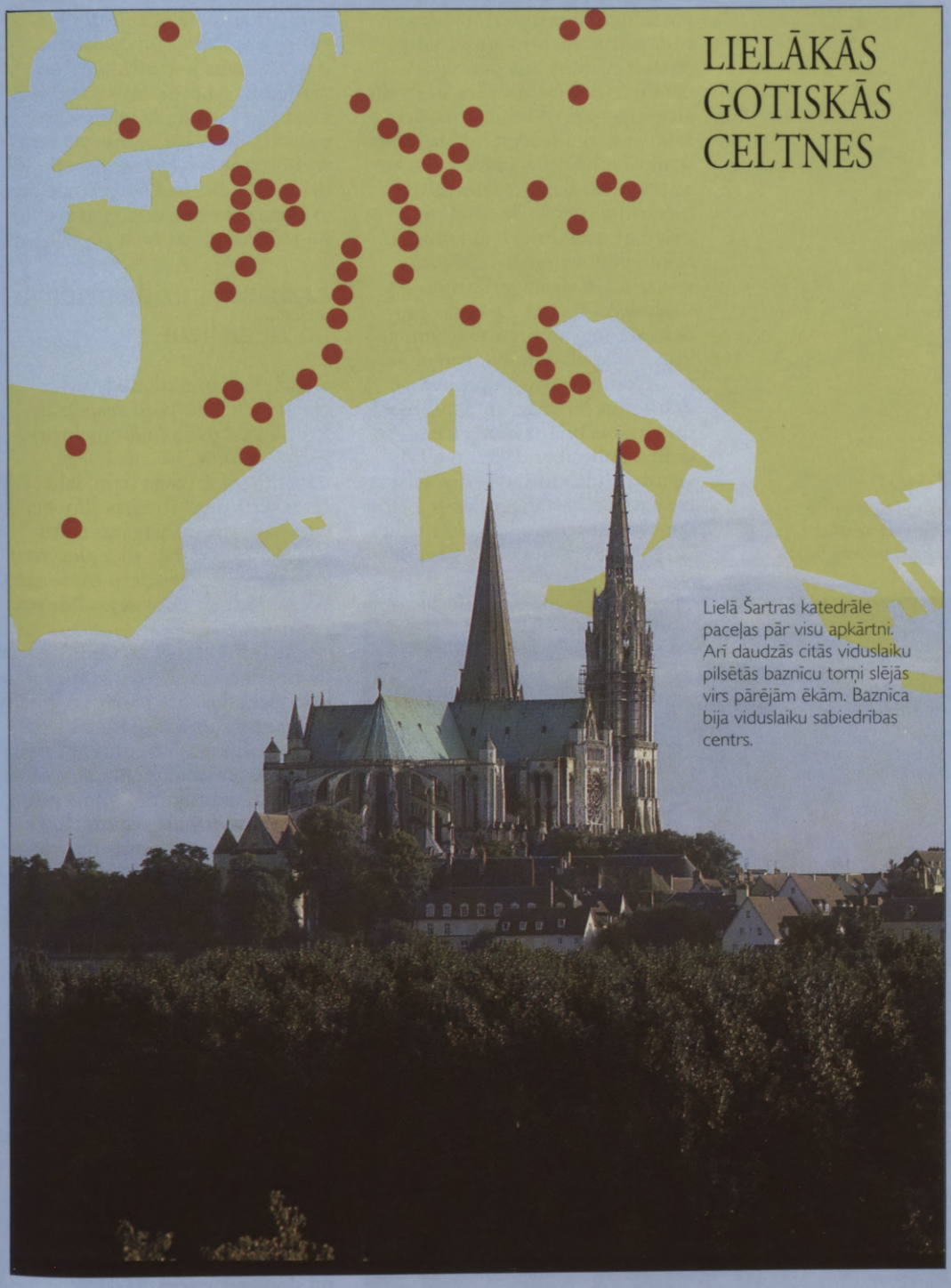

Lielā Šartras katedrāle paceļas pār visu apkārtni. Arī daudzās citās viduslaiku pilsētās baznīcu torņi slējās virs pārējām ēkām. Baznīca bija viduslaiku sabiedrības centrs.

viduslaiku māksla uzsvēra visa veida zināšanu sintēzi, tad tās uzdevums bija atspoguļot visu pasauli. Ciļņos bija dabiski un detalizēti attēloti Bībeles stāsti un alegorijas par tikumiem un netikumiem, visādi zvēri. Sabiedrības struktūra bija skatāma ciļņos, kas atspoguļoja Baznīcas un valsts hierarhiju; tajos tika attēloti mācītāji, bruņinieki, amatnieki, zemnieki un tirgotāji dažādās nodarbēs. Celtnes struktūras simboliskā ievirze izpaudās gan tieksmē augšup pretī Dievam, gan krustveida plānojumā, gan altāra novietojumā austrumu pusē, ar skatu pret Jeruzalemi. Skulptūrās un vitrāžās bija skatāma katra ticības apliecības daļa – no Trīsvienības līdz radīšanai, no Kristus pasijas līdz Pastarajai tiesai. Celtnē iemiesotā harmonija izteica viduslaiku mākslas un domas ideālus.

Šartras katedrāles ārsienu vietām klāj detalizēti veidotas akmens figūras.

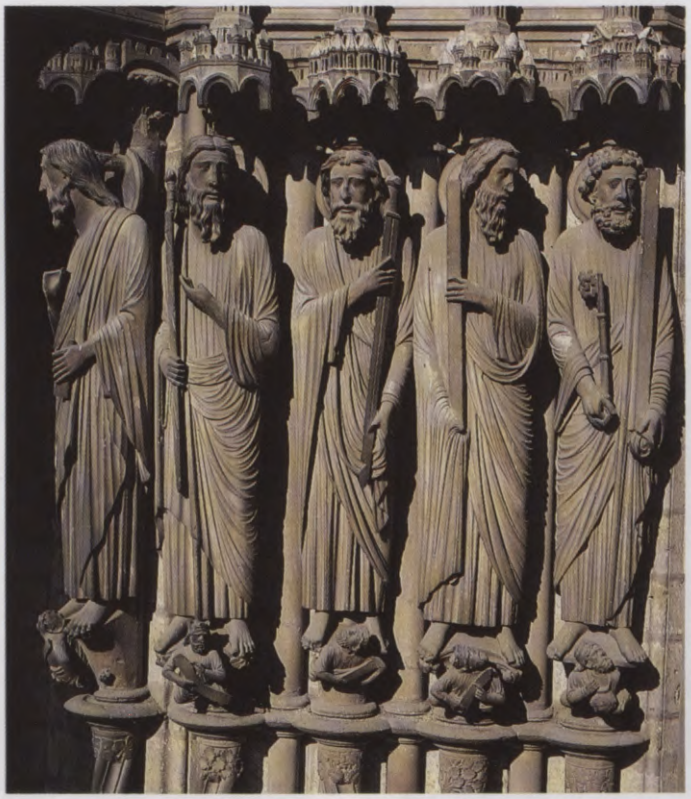

Sižē no Sendenī veica pierakstus par katedrāles celtniecības gaitu, un, kad tā bija pabeigta, izsacīja savus iespaidus šādiem vārdiem: "Man šķita, ka atrodos, kā tas arī bija, kādā neparastā pasaules daļā, kas nebija veidota ne no zemes vielas, ne no debesu dzidruma, bet ar Dieva žēlastību es šķitu mistiskā veidā paceļamies no zemākās sfēras pretī augstākajai."

Ekspansija uz dienvidiem un ziemeļiem

Krusta kari bija tikai viens no veidiem, kā eiropieši reaģēja uz kaimiņos dzīvojošajām nekristīgajām tautām. 12. un 13. gs. musulmaņi zaudēja lielu daļu savas teritorijas Ibērijas (Pireneju) pussalā, vairums pagānu tautu pārējā Eiropas daļā tika pievērstas kristietībai un kristiešu misionāri devās sludināt tālos ceļos līdz pat Austrumāzijai.

Spānijā 11. gs. sākumā kristīgā likumība tika realizēta šaurā valstu lokā ziemeļos, bet pārējos reģionos valdija musulmaņi. Līdz ar Kordovas halifāta sabrukumu (1034) islāmiskajai varai pienāca gals. Kristiešu uzbrukumu vilnis gan apsīka, gan uzbangoja no jauna, tomēr 13. gs. vidū musulmaņi kontrolēja vairs tikai nelielo Granādas valstiņu pašos dienvidos. Atkarotajās teritorijās kristieši pret musulmaņiem attiecās tāpat, kā tie bija izturējušies pret kristiešiem islāma varas laikos. Musulmaņiem bija ļauts praktizēt savu reliģiju un kultūru, tomēr viņiem tika uzlikti daudzi administratīvi ierobežojumi, tostarp īpašu nodokļu un desmitās tiesas maksājumi. Šādos apstākļos islāms panīka, un daudzi tā sekotāji migrēja uz Āfriku, bet citi pieņēma kristietību. Īpaši lieli panākumi musulmaņu pievēršanā kristietībai bija franciskāņiem un dominikāņiem.

Ķelnes katedrāle ir lielākā baznīca Vācijā. Celtniecība tika uzsākta 1248. gadā. Katedrāle ir 144 m gara, un rietumu tornis sasniedz 156 m augstumu.

Jau pirms viduslaiku kristietības uzplaukuma tika veikti mēģinājumi pievērst Kristus ticībai Skandināvijas iedzīvotājus. Dānijā, Norvēģijā un Zviedrijā kristianizācija bija kolektīva; vispirms kristietībai tika pievērsti karaļi, kuri tā rezultātā ieguva lielāku kontroli pār muižniekiem. Impulss misijām uz Ziemeļeiropu nāca galvenokārt no Anglijas; vikingu iekarojumu rezultātā veidojās ciešāki kontakti ar angļiem, un skandināvus biedēja vācu politiskā varenība. Dānijas karalis Knuts (Kanuts, 1018–1035), Norvēģijas karalis Olavs I Trigvesons (969–1000) un Zviedrijas Olafs Šētkonungs (ap 995–1021) bija atbildīgi par sev pakļauto zemju kristianizāciju.

Lai gan oficiāli šīs tautas bija pieņēmušas kristietību pēc savu valdnieku parauga, tomēr Baznīcai bija nepieciešams vairāku paaudžu darbs, lai ievadītu tās ticībā un izveidotu organizāciju. Mūki un ar Baznīcu nesaistīti priesteri no svešām zemēm, skaldi (bardi) un cienījami ļaudis no tautas vidus – viņi visi palīdzēja izplatīt Evaņģēlija vēsti.

Diecēžu robežas parasti sakrita ar politisko iedalījumu, un līdz 12. gs. beigām katrai zemei jau bija savs arhibīskaps.

Kristietība būtiski pārvērta skandināvu dzīvesveidu. Daudzi pretojās jaunajai ticībai, jo līdz ar

TAUTAS RELIĢIJA

Karolīna T. Māršala

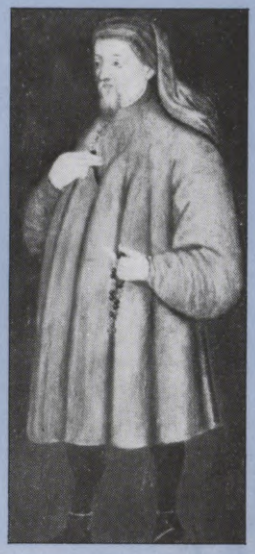

Džefrijs Čosers (ap 1340–1400), angļu dzejnieks, kura slavenākā darba "Kenterberijas stāsti" notikumi centrējas ap svētceļojumu.

Tautas reliģija viduslaikos koncentrējās uz mazāk abstraktām ticības izpausmēm. Īpaši populāri bija svēto kulti, sevišķi – Jaunavas Marijas kults, liela uzmanība tika pievērsta relikvijām un attiecīgajām svētvietām, kā arī svētceļojumiem un varonīgajiem centieniem apgūt Svēto Zemi.

Vienkāršais kristietis sevī glabāja lielu daļu pagāniskā mantojuma, kam bija dots jauns, kristīgs nosaukums. Senās garu svētnīcas un pagāniskie svētki pārtapa jaunās svētvietās un svētajās dienās. Teologi izprata būtisko atšķirību starp svētajiem un Trīsvienību, ko diezin vai apjēdza vairums vienkāršo ļaužu. Eiropas kristianizācijas periodā, cenšoties panākt pēc iespējas masveidīgāku interesi par kristietību, Baznīca prata gūt labumu no pagānisko reliģiju svētkiem. Ļaudis bez jebkādiem aizspriedumiem attiecināja pagānu dievu pozitīvās īpašības uz kristiešu svētajiem. Bieži pagānu templi pārtapa kristiešu baznīcās.

Kolektīvo dievlūgšanas kultu uzplaukums 12. gadsimtā ievērojami palielināja Jaunavas Marijas nozīmi. Viņa kļuva par "pasaules māti", par svarīgu starpnieci attiecībās ar savu dievišķo dēlu, gandrīz par viņa sāncensi. Marijas vispārējo autoritāti stiprināja ticība, ka zemes gaitu noslēgumā viņa ar miesu un dvēseli ir tikusi uzņemta debesīs. Šis uzskats padarīja neiespējamus Marijas kulta ierobežojumus laikā un telpā, kā tas notika ar citiem svētajiem. No Austrumiem tika pārņemts rožukronis, kas kopā ar Jaunavai Marijai veltītām lūgšanām sniedza papildu atbalstu viņas kultam Rietumos.

Viduslaiku klasiskajā periodā uzsvars tika likts uz Kristus cilvēcību. Dievlūgšanas un emociju uzplūdus, kas no 12. gs. pārņēma Eiropu, veicināja arvien pieaugošā interese par cilvēka Jēzus dzīvi un nāvi. Par drāmas centrālo figūru

"Šis bruņinieks bija
augsti cienīts vīrs,
Kurš godu mīlēja,
pats sirdī tīrs,
Un taisnību, un cēlus
varoņdarbus,
Kopš pirmo reizi devās
cīņā skarbā."
ČOSERS. "Kenterberijas stāsti" – R.: Liesma, 1991, 8. lpp.

Šis kokgriezums, kurā attēlots bruņinieks, darināts senam "Kenterberijas stāstu" izdevumam.

kļuva viņa māte; stāstam par māti un dēlu bija ļoti cilvēcīgs pamats. Marijas aicinājums bija būt mīlošai mātei un visu ļaužu aizstāvei. Neviens grēks nebija par briesmīgu, neviens pārkāpums – par zemisku, lai grēcinieks neizpelnītos viņas žēlsirdīgo aizlūgumu.

Zemnieki, bruņinieki un karaļi lūdza Marijas palīdzību, un viņai tika veltīta romantiska pielūgsme. Līdz ar bruņniecības tradīcijas uzplaukumu viņa kļuva par mūsdienās grūti aptverama romantiska kulta figūru. Lielo gotisko katedrāļu nozīmi nav iespējams pilnībā izprast, neņemot vērā faktu, ka tās tika celtas daļēji kā velte skaistai, mūžam jaunai un žēlsirdīgai sievietei.

Kolektīvo dievlūgšanas tradīciju uzplaukums veicināja tirgošanos ar svētajām relikvijām. Visus cilvēkus pārņēma vēlme iegūt savā īpašumā daļiņu no kādas varenas reliģiskas kulta figūras. Katrai jaunai baznīcas celtnei bija nepieciešama sava altāra relikvija, un oficiālā Baznīca izpārdeva plašus relikviju krājumus. Tirgotāji vadāja sev līdzi atlūzas no īstenā krusta, kas viņus pasargāja no zagļiem. Bruņinieki zobenu rokturos noglabāja svēto zobus, kaulus vai matus. Zemnieki vietējos gadatirgos pirka Pestītāja asiņaino sviedru un Dievmātes piena lāses. Pilsētas glabāja un cita citai zaga slavenu svēto ķermeņus. Martina Lutera patronam Saksijas Frīdriham piederēja plaša un vērtīga relikviju kolekcija. Reformācija pieredzēja miljoniem šādu relikviju iznīcināšanu.

Ciešā saistībā ar relikviju pielūgšanu un svēto kultu attīstījās svētceļojumu tradīcija. Daļēji šos ceļojumus veicināja ticība, ka ievērojamu svētvietu apmeklēšana sniedz fizisku un garīgu dziedināšanu. Tomēr šo kustību raksturoja arī jauna un nerimstoša vēlme iepazīt mistiskās svētvietas, savām acīm skatīt svešas zemes un izjust to gaisotni.

Svētceļojumi uz Svēto Zemi bija grūti un bīstami, tāpēc tajos devās tikai paši dievbijīgākie ļaudis vai tie, kuriem bija jāizpērk sevišķi smagi grēki. Populārākās Rietumu svētvietas bija Roma, Kenterberija (kur tika nogalināts Tomass Bekets) un Santjago de Kompostela Spānijas ziemeļrietumos. Vairums svētceļnieku savus maršrutus rūpīgi izstrādāja, iepriekš paredzot visas nakšņošanas vietas. Svētceļojums varēja būt ļoti bezrūpīgs pasākums (par to liecina Dž. Čosera "Kenterberijas stāsti"). Tāpat kā mūsdienu tūristi, arī svētceļnieki mēdza ceļot grupās, runājoties, dziedot un pa ceļam piestājot mazāk nozīmīgās svētvietās. Svētceļojums ticīgajiem deva iespēju vienlaikus izpildīt reliģisku pienākumu un baudīt atpūtu.

"Kad šautrām lija aprīļlietus maigs
Un marta sausumam bij beigties laiks...
Tad garās rindās devās svētceļnieki
Un uzmeklēja nezināmus krastus,
Pie svētiem dienvidos lai mieru rastu,
Bet Anglijā pa ceļiem garu gariem
Uz Kenterberiju tie steidzās bariem
Pie svētā mocekļa,
kas viņu vainas
Bij kādreiz dziedinājis brīnumaini."

ČOSERS, "Kenterberijas stāsti" – R.: Liesma, 1991, 8. lpp.

Svētceļnieku maršruti uz Santjago de Kompostelu, vienu no populārākajām svētvietām.

to bija jāmaina laulību paražas, tika aizliegts lietot uzturā zirga gaļu (vikingu delikatesi), bet tādi Baznīcas uzlikti pienākumi kā gavēnis, grēku nožēlošana un desmitās tiesas maksājumi tika vērtēti kā pārlieku bargi. Tomēr, par spīti iekšējiem kariem, ko pagānisma piekritēji uzsāka, lai cīnītos pret monarhiju un garīdzniecību, senās paražas palēnām iznīka. Vikingu flotes mitējās terorizēt Eiropu, un skandināvu pēctečus jau raksturoja daudz humānākas attiecības.

Ceļš uz Austrumeiropu

Cits reģions, kas meta izaicinājumu kristiešu misionāru entuziasmam, bija Austrumeiropa. Krievzemes iedzīvotāji tika kristianizēti ar Konstantinopoles un Ortodoksālās baznīcas starpniecību. Poļi, ungāri un čehi tika pievērsti latīņu kristietībai. Tāpat kā Skandināvijā, arī šajās zemēs Evaņģēlija vēstij ceļu pavēra valdnieki. Bohēmijas hercogs Vāclavs (ap 907–929), Polijas Boleslavs I (992–1025) un Ungārijas Stefans (ap 975–1038) ar vācu Baznīcas atbalstu savu pārvaldi veidoja uz kristietības pamata. Rezultātā vesela virkne valstu Vāczemes austrumu pierobežā nonāca vācu kultūras ietekmē.

Daudzi šo zemju iedzīvotāji bija apspiesti zemkopji, kuri neatzina kristietību, un vācu imigranti, kuri apmetās uz dzīvi

Labajā pusē redzamo akmeni klāj vikingu rotājumi ar Jēzus Kristus atveidu. Uz kreisajā pusē stāvošā akmens iekalts uzraksts rūnu rakstā. Abi akmeņi novietoti baznīcas dārzā Jellingā, Dānijā.

pilsētās. Laucinieki pieņēma kristietību tikai palēnām, pēc desmitiem gadu ilgas garīdznieku instruēšanas, vervēšanas un apmācības, diecēžu un draudžu veidošanas un sakramentu piemērošanas. Līdz 14. gs. sākumam kristīgo ticību bija pieņēmuši ne tikai čehi, poļi un ungāri, bet arī vendi (slāvu tauta Elbas upes austrumu pusē), pomerāņi un baltu tautas. Vācu virzība uz Austrumiem, iespējams, būtu sasniegusi arī Krievzemi, ja vien Livonijas ordeņa bruņiniekus, kuri īstenoja kristianizācijas procesu, Ledus kaujā (1242) nebūtu sakāvuši Novgorodas karapulki.

Tolaik Krieviju bija iekarojuši mongoļi, tāpēc šī zeme bija atšķirta no Rietumiem un tā radošā gara, kas veicināja mūsdienu eiropeiskās kultūras tapšanu. Tomēr plašā Mongoļu impērija, kas sniedzās no Ķīnas līdz Kaukāzam un no tālajiem ziemeļiem līdz Himalajiem, pavēra iespēju daudzu franciskāņu mūku darbībai. Divi franciskāņi – Joanns Planokarpīni un Viljams Rubriks – aizceļoja uz mongoļu hana galmu Ķīnā (ap 1250). Viņiem sekoja citi mūki, kuri sludināja Austrumu zemēs Persijā un Indijā, kā arī Ķīnā.

Viņu ceļojumi izrādījās tik veiksmīgi, ka 14. gs. sākumā vesela virkne kristiešu misiju stiepās no Konstantinopoles līdz Pekinai, un kādu laiku šķita, ka pat mongoļu valdnieki varētu pieņemt kristīgo ticību. Tomēr daudzsološais sākums beidzās bez rezultātiem, jo rietumu mongoļi kļuva par musulmaņiem un neļāva misionāriem ceļot cauri savām teritorijām. Ceļojumi kļuva vēl bīstamāki, kad Mongoļu impērija sašķēlās daudzās karojošās valstiņās. 14. gs. arī pati Rietumeiropa zaudēja misionārisma degsmi, jo izcēlās kari, plosījās sērgas un radās jaunas nesaskaņas laicīgās un Baznīcas varas starpā.

Viduslaiku baznīca Novgorodā, Krievijā

Bībeles skaidrojumi

Brūss A. Demarests

"Dieva darba jēga ir bezgalīgi mainīga un kā pāva spalva laistās neskaitāmās nokrāsās."

Romas impērijas sabrukuma sekas bija vispārējs analfabētisms un tumsonība. Gadsimtiem ilgi sabiedrības izglītošana tika atstāta novārtā, tāpēc Svēto Rakstu apgūšana un studēšana bija iespējama vienīgi klosteros. Viduslaiku teologi bija pārliecināti, ka Svētos Rakstus spēj interpretēt tikai nedaudzi mācīti vīri Baznīcas vadībā.

Viduslaiku Baznīca uzskatīja, ka tās pienākums ir apstiprināt agrīno kristiešu autoru iedibinātās tradīcijas un dogmas. Tādējādi viduslaikos Bībeles pārzinātāji apmierinājās ar to, ka apkopoja un sintezēja tradicionālos teologu skaidrojumus, sākot ar Origenu. Kāds tālaika mācīts vīrs rakstīja: "Labāk neaizrauties ar šķietami jaunām idejām, bet meklēt veldzi pie senatnes gudro zinību avota." Tādējādi viduslaiku mācītie vīri pierakstīja milzīgus sējumus ar dogmām un morāles atziņām, kas gan pretendēja uz Svēto Rakstu skaidrošanu, bet kam patiesībā nebija gandrīz nekā kopīga ar Bībeles tekstu.

Viduslaiku teologi pārņēma agrīno grieķu un latiņu kristiešu autoru metodes un gandrīz tūkstoš gadus izmantoja četrdaļīgu Bībeles interpretācijas shēmu: "Burtiskā nozīmē [Bībele] māca par notikumiem, alegoriskā – kam ticēt, morālā – kā rīkoties, analoģiskā (garīgā) – pēc kā tiekties." Bībeles teksta burtisko, vēsturisko nozīmi pārklāja mistisko skaidrojumu dūmaka. Piemēram, vārds "ūdens" Svētajos Rakstos bieži tika skaidrots saskaņā ar šādu četrdaļīgu shēmu: burtiskā nozīmē – ūdens, fizikāls elements; alegoriskā – kristības, žēlastība; morālā – bēdas, gudrība, ķecerība vai labklājība; garīgā – mūžīgā laime. Neapvaldīta iztēle bija Svēto Rakstu interpretācijas galvenais nosacījums.

Bībeles skaidrojumi nekad nav bijuši tik miglaini kā viduslaikos. Tikai nedaudzi teologi pievērsa uzmanību bibliskā teksta vēsturiskajai un burtiskajai nozīmei. Vēl mazāk bija to, kuri varēja lepoties ar kaut cik elementārām senebreju un grieķu valodas zināšanām. Aptuveni četrsimt gadus priesteri un mūki apnicīgi kompilēja agrīno kristiešu autoru sacerējumus, izrakstot stingri dogmatiskas sentences un banāli tikumiskas atziņas, kā arī iesaistoties mistiskā spēlē ar skaitļiem un kļūdainām vārdu nozīmēm.

Bīds, angļu vēsturnieks un teologs, visu mūžu pavadīja klosterī, studējot Svētos Rakstus. Pēc Filona un Origena parauga viņš centās izdibināt Bībeles patiesības garīgo būtību, izmantojot alegorisku interpretāciju. Bīda komentāri par Svētajiem Rakstiem nav nekas vairāk kā kompilācija no Ambrozija, Hieronima, Augustīna un Gregora darbu fragmentiem. Alkvins un Valafrids Strabo (miris 849. gadā) līdzīgā veidā radīja alegoriskus komentārus par Svētajiem Rakstiem, ko lielākoties veidoja izraksti no agrīno autoru darbiem.

Šā perioda savdabīgos alegoriskos skaidrojumus ilustrē, piemēram, Haimo no Halberštates (miris 856. gadā) komentārs par Joēla grāmatas 2. nodaļas 16. panta fragmentu ("Līgavainis lai iziet no savas mītnes un līgava no savas īpašās dzīvojamās telpas"). Viņu interpretācijā teksts nozīmē: "Lai Kristus iznāk no Tēva dzīlēm un Kristus miesa no Jaunavas klēpja." Johans Skots

Erigena (1815–ap 875) viduslaiku attieksmi pret Dieva Vārdu formulēja šādi: "Dieva darba jēga ir bezgalīgi mainīga un kā pāva spalva laistās neskaitāmās nokrāsās."

Sholastikas teologi turpināja ignorēt Bībeles sengrieķu un senebreju oriģinālvalodas un, cenšoties nostiprināt Baznīcas tradīcijas, aizstāvēja Bībeles daudznozīmīgo interpretāciju.

Lombardijas Pēteris, Abelāra skolnieks un vēlāk Parīzes bīskaps, sarakstīja teoloģisku rokasgrāmatu ar nosaukumu "Sentences" (1158). Šī labi sakārtotā, vienā sējumā izklāstītā viduslaiku dogmu sistēma bija galvenokārt tādu seno autoru kā Hilarijs, Ambrozijs, Augustīns ideju apkopojums. Lombardijas Pētera daudzie komentāri par Svētajiem Rakstiem bija līdzīgā veidā, proti, bez jebkādas iztēles sastādīts agrāko autoru morālo un garīgo uzskatu apkopojums.

Kā reakcija uz sholastiķu sterilo formālismu un tradicionālismu radās ievērojami mistiskie interpretētāji un teologi. Viņi uzsvēra Bībeles dievbijīgās studijas un alegoriju brīvu izmantošanu. Viņi aizstāja dialektiskos pārspriedumus ar ekstāzi un kā interpretācijas metodi atzina intuīciju.

Bernārs no Klervo, kurš tiek uzskatīts par viduslaiku misticisma tēvu, sarakstīja 86 spredikus par Salamana "Augsto dziesmu", kurus raksturo ne vairs sholastiķu loģiskie argumenti, bet ļoti ezoteriski un mistiski skaidrojumi.

Igs (miris 1141. gadā), kurš vadīja Senviktoras klostera teoloģisko akadēmiju Parīzē (viduslaiku misticisma galveno centru), gan pieļāva zināmas mistiskas interpretācijas, tomēr uzsvēra Svēto Rakstu burtisko nozīmi. Vienlaikus Igs stingri ievēroja dogmatisma principus, apgalvojot, ka sholastiķis vispirms izlemj, kam ticēt, un tikai pēc tam meklē Svētajos Rakstos apstiprinājumu savam spriedumam. Franciskāņu mistiķi Bonaventūru (1221–1274) ietekmēja tālaika sholastika. Septiņi zīmogi Jāņa Atklāsmes grāmatā pieļauj septiņšķautņainu Svēto Rakstu nozīmi: vēsturisko, analoģisko, alegorisko, tropoloģisko, simbolisko, sinekdohisko un hiperbolisko. Tikai mācīts mūks varēja izdibināt šādā grāmatā ietvertās gudrības dziļumu!

Akvīnas Toms, sholastiskās teoloģijas meistars, daudz necilāku reputāciju iemantoja kā Svēto Rakstu interpretētājs. Viņa seno autoru uzskatu apkopojumā katenā par evaņģēlijiem citēti vismaz divdesmit divi grieķu un divdesmit latīņu autori. Turklāt Toms dedzīgi alegorizē pat visvienkāršākos tekstus. Piemēram, Pirmās Mozus grāmatas 1. nodaļas 3. panta frāzi "lai top gaisma" viņš skaidro šādi: "Vēsturiski tā attiecas uz pasaules radīšanas aktu, alegoriski tā nozīmē – "lai Kristus ir mīlestība", morāli – "lai Kristus mūs garīgi apgaismo", analoģiski – "lai mēs tiekam vadīti pretim Kristus slavai".

Tikmēr Bībeles burtisko nozīmi sāka atdzīvināt daži jūdaistu komentētāji. Raši (rabīns Salamans ben Izāks no Trojas, miris 1105. gadā), rakstot par Pentateihu, galveno uzmanību pievērsa "Bībeles vienkāršajai nozīmei". Viņa komentāros par Veco Derību neparasti liela uzmanība ir veltīta filoloģijai, gramatikai un teikumu uzbūvei. Spāņu sholastiķis Ābrahāms ibn Ezra (miris 1167. gadā) sarakstīja komentārus par gandrīz visiem Vecās Derības tekstiem un veicināja jūdaistu virzību pretim Bībeles modernajai vēsturiskajai un gramatiskajai interpretācijai. Viņš identificēja piecas tradicionālās Bībeles interpretācijas metodes, priekšroku dodot vienkāršajai pieejai, kas izskaidro Bībeles teksta autoru iecerēto nozīmi.

Jūdaistu zinātnieki studēja Vecās Derības tekstu senebreju valodā. Šajā 14. gs. Vecās Derības manuskriptā ir attēlots skolotājs, kurš māca skolnieku.

Nikolajs Lira (1265–1349), franciskānis no Parīzes Universitātes, ir tieši atbildīgs par Raši un viņa sekotāju uzskatu paušanu kristīgajā mācībā. Lira sarakstīja 85 sējumus, kas aptvēra visu Bībeli. Viņš lieliski pārzināja Vecās Derības tekstu senebreju valodā un sagatavoja iespiešanai pirmos Bībeles komentārus. Komentāri tika iespiesti Romā 1471.–1472. gadā un tika plaši apspriesti. Atkārtojot viduslaikiem raksturīgo definīciju par Svēto Rakstu četrdaļīgo nozīmi, Lira apgalvoja, ka pati galvenā ir teksta burtiskā nozīme: "Mans uzdevums ir pastāvēt uz burtisko nozīmi un dažkārt, lai gan retumis, iestarpināt īsus mistiskus skaidrojumus." Liras ieguldījums atbilstošas interpretācijas metodes izstrādē un Baznīcas tradīcijas dzelžainā tvēriena atslābināšanā radīja teicienu: "Ja Lira nebūtu spēlējis liru, Luters nebūtu dejojis." Patiesi, reformators stingri pamatojās uz franču zinātnieka Bībeles skaidrojumiem.

Agrīnais angļu reformators Viklifs apgalvoja, ka "galvenais cēlonis, kādēļ nekompetentas personas nepareizi iztulko un falsificē Svētos Rakstus, ir gramatikas un loģikas nezināšana." Šo iemeslu dēļ Bībele gadsimtiem ilgi palika apslēpta un mazpazīstama. Līdz ar renesansi – sengrieķu valodas un literatūras pētījumu atdzimšanu – sholastika beidzot padevās.

Viduslaiku monastisms Rietumos

Ronalds Finkeins

Vairāku gadsimtu gaitā pēc 600. gada Benedikta iedibinātie monastiskie statūti pakāpeniski iemantoja atzinību visā Rietumeiropā. Tomēr iesākumā tie pastāvēja līdzās citām monastiskās dzīves regulām, no kurām nozīmīgākais bija ķeltu monastisms, kas no saviem centriem Īrijā sūtīja misionārus uz Britāniju un Eiropu. Īru monastisms izcēlās ar askētisku bardzību, augstu kultūras līmeni un organizāciju, kurai iezīmīgs ļoti subordinēts bīskapa stāvoklis. Izcilākie īru misionāri ir Kolumba, kurš misionēja Skotijā, un Kolumbans (ap 543–615), kurš darbojās Reinzemē un Alpos. Kolumbans nodibināja abatijas Likseijā, Gallijā (ap 590), un Biobio, Ziemeļitālijā (612), kas bija ievērojami kultūras centri. Tieši viņš panāca daudzu ķeltu monastisma principu ieviešanu kontinenta monastismā.

Angļu misija kontinentālajā Eiropā

Tomēr par visizplatītāko un, patiesi, arī oficiālo monastisma formu kļuva uz Benedikta statūtiem balstītais monastisms. 600. gadā Benedikta statūti vēl bija tikai vieni no daudziem. Piemēram, klosterus Gallijā ietekmēja Austrumu, ķeltu un itāļu paraugi. Taču jau Kārļa Lielā valdīšanas laikā (768–814) Benedikta statūti bija spēkā visās viņa zemēs.

Angļijā šos statūtus ieviesa Vilfrīds (634–709), un tas pilnībā aizstāja senāko ķeltu monastismu.

Anglijas mūki misionāri, piemēram, Bonifācijs, evaņģelizēja pagānus ģermāņus. Bonifācijs benediktiešu klosteri uzskatīja par sava darba paraugu. Fuldas abatija, kas Bonifācija vadībā tika nodibināta 744. gadā, nākamo gadsimtu laikā kļuva par ievērojamu kultūras un reliģisko centru. Turpmākajā misionārajā darbā

Katberts savā klosterī cītīgi raksta.

Lappuse no "Lindisfarnas Evaņģēlija", kas ir viens no Ķeltu baznīcas šedevriem

līdzīgā veidā klosteri sāka darboties arī skandināvu un slāvu zemēs.

Benediktiešu monastisms, kas līdz 8. gs. plaši izplatījās Eiropā, arvien vairāk atšķīrās no tā agrīnajām formām. Arvien vairāk mūku nāca no dižciltīgām ģimenēm. Muižnieki parasti mēdza "veltīt" klosterim savus mazgadīgos dēlus un meitas. Šo pārmaiņu rezultātā mūki pakāpeniski aizstāja fizisko darbu ar liturģiskām un kulturālām aktivitātēm. 8.–10. gs. koncentrēšanās uz mācībām un mākslinieciskо darbību lielos (Reinhenavas, Sanktgallenes, Korbijas) klosterus padarīja par Eiropas kultūras un izglītības centriem. Klosteriem piederēja lielas bibliotēkas, un mūki pārrakstīja manuskriptus, kas senatnes literatūru un zināšanas nodeva mantojumā vēlākajiem gadsimtiem. Patiesi, lielākā daļa antīkās latīņu prozas un dzejas sacerējumu līdz mūsdienām ir nonākuši vienīgi ar agro viduslaiku manuskriptu starpniecību. Mūku radošie sasniegumi bija rakstības attīstība un manuskriptu ilustrācijas. Īrijā un Britānijā šos krāšņos darbus visspilgtāk pārstāv "Kelsas grāmata" un "Lindisfarnas Evaņģēlijs".

Laikposmā no 6. līdz 8. gs. pastiprinājās klosteru saikne ar apkārtējo sabiedrību. Klosteru abati un mūki bija saistīti ar vietējām muižnieku ģimenēm, karaļi un magnāti tiem dāvāja zemes īpašumus, un klosteri ieguva gan ekonomisku, gan politisku ietekmi. Klosteru kopienas vairs neveidoja atsevišķi cilvēki, kuri ideālas dzīves meklējumos nošķīrās no pasaules; viņu vietu ieņēma reliģiska korporācija, kas pildīja konkrētu sociālu funkciju. Tās pienākums bija uzturēt pēctecīgu Dieva slavināšanas un dievlūgšanas tradīciju. Mūki savā ziņā aizlūdza par pēdējo cilvēci. Nebeidzamā cīņā ar ļaunuma spēkiem mūki nožēloja grēkus un aizlūdza par citiem, tādējādi palielinot paši savas izredzes uz pestīšanu. Viņus uzskatīja par feodālo bruņinieku garīgajiem līdziniekiem.

Ciešā saikne ar sabiedrību izraisīja arī zināmu kritiku. No 9. gs. monastisma vēsturē ir daudz atkārtotu reformu mēģinājumu. Reformu mērķi bija dažādi. Jau 817. gadā Benedikts no Anianes bija mēģinājis reformēt klosterus, panākt lielāku stingrību, ieviest vairāk fiziska darba un mazāk studiju, centralizētāku pārvaldi un ierobežojumus attiecībā uz mūku darbošanos ārpus klostera sienām. Šis mēģinājums bija neveiksmīgs, un nākamā pusotra gadsimta laikā klosteriem klājās ļauni. Atsākās barbaru uzbrukumi; vikingi, saracēņi un maģāri iznīcināja

daudzas lielās abatijas, izklīdināja mūkus un izvazāja viņu kultūras bagātības. Līdz 950. gadam daudzu klosteru iznīcināšana vai pagrimums, kā arī sajukums, ko izraisīja to relatīvā neatkarība, veicināja apņemšanos uzsākt reformas.

Klinī atjauno monastisma cieņu

10. gs. reforma ir cieši saistīta ar Klinī abatiju Francijas vidienē, kas dibināta ap 909. gadu. Kustību vadīja Klinī ilggadējie abati (Odo, 927–942; Odilo, 994–1049; Igs Lielais, 1049–1109), kuri bija Eiropas mēroga garīgas un politiskas figūras. Klinī reformai bija gan reliģisks, gan organizatorisks aspekts. Mūku galvenais reliģiskais uzdevums bija ikdienas dievlūgšanas cikla izpilde. Klinī šis process tika izkopts līdz pilnībai. Gandrīz visu mūku dienu aizņēma baznīcas dievkalpojumi. Kliniešu baznīcas bija skaisti rotātas un izgreznotas. Mūku uzdevums bija radīt cik vien iespējams lielisku un

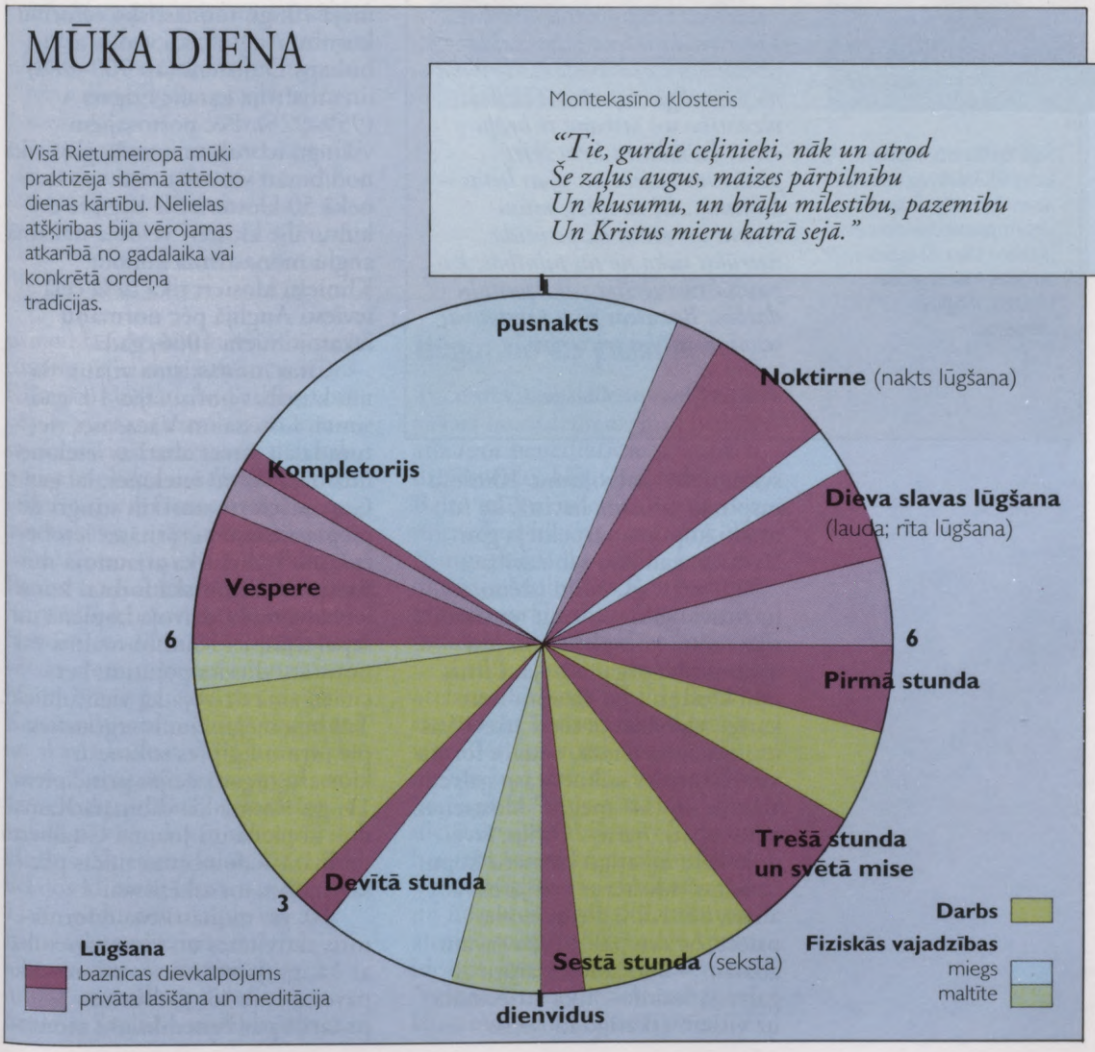

Šajā kartūziešu klosterī katrs mūks dzīvoja savā atsevišķā cellē. Ēdienu viņam pasniedza caur akmens lūku. Šī celle atrodas Mauntgreisas klosterī, Anglijas ziemeļos.

APMIERINĀTS MŪKS

"Mūsu ēdiens ir trūcīgs, mūsu drānas ir raupjas, dzērienu mēs smeļam no strauta un bieži guļam, noliekušies pār grāmatu. Zem mūsu nogurušajiem locekļiem ir cieta maša; kad miegs ir vissaldākais, mums jāceļas pēc zvana aicinājuma... Nav vietas mūsu iegribām, nav vaļas laiskumam vai izlaidībai... Visur valda miers, visur valda rāmums un apbrīnojama brīvība no pasaulīgās kņadas. Tik liela vienotība un saskaņa ir brāļu vidū, ka ikkatra lieta šķiet piederam visiem un visas lietas – katram... Īsi runājot, mūsu ordenī un mūsu dzīvesveidā netrūkst nekā no tās pilnības, kas pausta Evaņģēlijā vai Apustuļu darbos, Baznīcas tēvu rakstos vai senatnes mūku teicienos."

AILREDS, Speculum Caritatis, 1, 17

svinīgu dievkalpojumu. Kliniešu inspirētā sajūsma liecina, ka šo mērķi kopumā respektēja gan Baznīca, gan laju sabiedrība.

Līdz 11. gs. Klinī īstenoto institucionālo reformu rezultātā tika radīta kompleksa un ļoti centralizēta organizācija. Pirms tam klosteri bija diezgan neatkarīgi, tos vienoja tikai atsevišķas iezīmes, piemēram, rituālu forma vai vēsturiskā saikne starp galveno abatiju un tās "meitas" klosteriem. Klinī abati, īpaši – Odilo, izveidoja lielu atkarīgo klosteru kopu. "Meitas" klosterus vadīja nevis abats, bet Klinī abata iecelts priors. Mūku paklausība savam abatam – Benedikta statūtu galvenā iezīme – tika attiecināta uz visiem atkarīgo klosteru mūkiem, kuri tāpat tika uzskatīti par "Klinī mūkiem".

Viena no kliniešu klosteru priekšrocībām bija to neatkarība gan no vietējā bīskapa, gan no vietējās laju muižniecības. Klinī klosteris tika dibināts tiešā atkarībā no pāvesta. Šis apstāklis ieguva nozīmi 11. gs., kad pāvesti centās atsvabināt Baznīcu no laicīgo varu kontroles. Klinieši tiecās atbalstīt šo kustību.

Klinī ietekme bija jūtama ne tikai organizācijas lietās, bet arī parauga ziņā. Ar Flērijas klostera starpniecību Klinī netieši ietekmēja 10. gs. monastisko reformu kustību Anglijā, ko vadīja arhibīskaps Dunstens (ap 909–988) un atbalstīja karalis Edgars (959–975). Pēc postošajiem vikingu iebrukumiem Anglijā tika nodibināti vai atjaunoti vairāk nekā 50 klosteri. Šie bagātie un kulturālie klosteri veidoja nākamā angļu monastisma kodolu. Kliniešu klosteri tika tiešā ceļā ieviesti Anglijā pēc normaņu iekarojumiem 1066. gadā.

Citas monastisma atjaunošanas kustības norisinājās 10. gadsimtā. Lorēnā un Vāczemes rietumdaļā Gorces abatijas ietekme līdzinājās Klinī ietekmei, lai gan Gorces reformatori tik stingri nepieprasīja laju autoritātes ierobežošanu. Itālijā tika atjaunota monastisma eremītiskā forma, kuras ietvaros mūki dzīvoja kopienā un sapulcējās, lai baudītu maltīti vai noturētu dievkalpojumu, bet citādā ziņā dzīvoja kā vientuļnieki. Tas bija mēģinājums atgriezties pie pirmo Ēģiptes tuksnešu klosteru organizācijas principiem. 11. gs. Romualda dibinātā Kamaldoli kopiena un Joanna Gualberto dibinātā Valombroza tiecās pēc savrupības un askētisma.

10. gs. monastisma reformatoru aktivitātes un viņu savienība ar 11. gs. jauno, ekspansionistisko pāvesta varu šos gadsimtus padarīja par benediktiešu monas-

NEAPMIERINĀTS MŪKS

"Te viss ir pretrunā ar manu iedabu. Es nespēju izciest dienišķos uzdevumus. Še redzamais mudina mani sacelties. Mani moka un beidz nost garās nomoda stundas, es bieži saļimstu no fiziskā darba smaguma. Ēdiens dedzina man muti rūgtāk nekā vērmeles. Asās drānas izberžas cauri ādai un miesai līdz pat kauliem. Turklāt es vienmēr kāroju pēc citām lietām, ilgojos pēc pasaulīgajiem priekiem un nemitīgi nopūšos, domājot par mīlu, izpriecām un baudām."

Valters Daniels, Ailreda dzīve

Eberbahas mūki gulēja šajā velvētajā telpā. Šis bija viens no pirmajiem cisterciešu klosteriem Vācijā.

tisma klasisko laikmetu. Taču jau tuvojās nākamais reformas vilnis. Kliniešu klosteru bagātības, viņu nepiespiestās attiecības ar ārpasauli un viņu uzsvars uz dievkalpojumu praksi mudināja atsevišķus reformatorus meklēt askētiskāku un primitīvāku ceļu.

Daži no viņiem, piemēram, Bruno no Ķelnes, kurš 1084. gadā Kartūzijā jeb Šartrēzā (Dienvidfrancijā) nodibināja klosteri, pievērsās eremītiskajam monastismam. Uz tā pamata izveidojās Kartūziešu ordenis, kas bija viens no skarbākajiem viduslaiku ordeņiem. Kartūzieši lepni apgalvoja, ka nekad nav tikuši reformēti, jo nekad nav zaudējuši sākotnējos ideālus. Šķietamā izlaidība dažos lielajos kliniešu klosteros ap 1100. gadu noveda pie vairāku stingru benediktiešu ordeņu – Granmonas, Fontevro (īpatnējs mūku un mūķeņu "dubultordenis"), Saviņī – nodibināšanas.

Bēgot no šīs pasaules

Taču nozīmīgākais un veiksmīgākais no ordeņiem, kuri centās atjaunot benediktiešu primitīvo dzīvesveidu, bija Cisterciešu jeb Balto mūku ordenis. Viņu galvenā mītne bija klosteris tagadējā Sito (Burgundijā), ko 1098. gadā nodibināja Molesmas Robērs kopā ar Stefanu Hārdingu un citiem mūkiem reformatoriem.

Laikā, kad Sito abats bija anglis Stefans Hārdings (ap 1110–1134), cisterciešu klosteri tika dibināti visā Rietumeiropā. Cisterciešu mērķis bija saraut saites ar klinisko pagātni. Viņu baznīcas un dievkalpojumi bija vienkārši un bez jebkādiem izgreznojumiem. Viņu abatijas tika dibinātas tālos un nomaļos apgabalos, atsaucot atmiņā to agrīno kristiešu mūku ideālus, kuri meklēja patvērumu "tuksnesī". Cisterciešu uzsvēra klusumu un askētismu un no

VIDUSLAIKU KLOSTERIS

Mākslinieka rekonstrukcijas pamatā ir klosteris, kas ap 820. gadu celts Sanktgallenē.

1. Baznīca 2. Guļamzāle
3. Ēdnīca 4. Staļļi
5. Virtuve 6. Maizes ceptuve
7. Darbnīcas 8. Viesu māja

jauna akcentēja fiziska darba nozīmi. Ordeņa principi tika formulēti 1119. gadā regulā *"Carta Caritatis"*. Galvenā klostera abatam ik gadu bija jāapmeklē visi "meitas" klosteri. Katru gadu Sito klosterī bija jānotur visu abatu kopsapulce (ordeņa sanāksme), lai saskaņotu ordeņa ceremonijas. Cisterciešu stingrība un organizācijas forma izrādījās pārsteidzoši veiksmīga. Līdz 14. gs. bija izveidoti vairāk nekā 600 mūku un mūkeņu klosteri.

Taču drīzumā cisterciešiem piedzīvoja negaidītu uzbrukumu. Tā kā cisterciešu mērķis bija meklēt atšķirtību no pasaules, tad klosteri bija jādibina nomaļos apgabalos. Lai šādos apstākļos izdzīvotu, viņi bija spiesti pakāpeniski attīstīt īpašas tehnoloģijas. Viņi iemācījās pārvērst neauglīgas teritorijas ražīgā lauksaimniecības zemē. Cisterciešu saimnieciskā darbība, īpaši – aitkopība, atnesa ordenim labklājību. Mūki vairījās no fiziska darba, atstājot to "vienkāršo brāļu" ziņā; parasti šie brāļi bija neizglītoti zemnieki, kuri pievienojās ordenim, bet kuriem netika piešķirts īstena ordeņa locekļa statuss un kuri dzīvoja atsevišķās ēkās uz klosterim piederošas zemes. Tā kā cisterciešu guva lielus ienākumus no saviem plašajiem īpašumiem un vienkāršo brāļu (kurus dēvēja par *conversi*) darba, tad drīzumā tika apsūdzēti alkatības grēkā. Sākotnējais askētisma ideāls, laicīgo panākumu samaitāts, ironiskā kārtā pārvērtās savā pretstatā.

Klosteris vulkāna virsotnē. Mūki vēl šodien strādā un skaita lūgšanas Lāhas Marijas benediktiešu klosterī Reinzemē, Vācijā. Klosteris dibināts 11. gs., un tā celtnes būvētas romānikas stilā.

KĀ TIKA CELTA KLERVO ABATIJA

"Kad to padzirdēja apkaimes bīskapi, muižnieki un tirgotāji, viņi dedzīgi piedāvāja savu atbalstu šajā Dieva darbā. Materiālu netrūka, drīz tika nolīgti strādnieki, un arī paši brāļi veica visus iespējamos darbus – vieni cirta baļķus vai apskaldīja akmeņus, citi būvēja sienas, vēl citi ievirzīja jaunās gultnēs upes ūdeņus un liekās straumes novadīja uz dzirnakmeņiem; vadmalas vēlēji un maiznieki, ādmiņi un kalēji, kā arī citu arodu meistari gatavoja piemērotus mehānismus sava uzdevuma veikšanai, lai upe varētu plūst strauji un, brīvi pārvietojoties pa pazemes cauruļvadiem, dotu labumu katrā ēkā, kur vien tas bija nepieciešams; straumes pildīja derīgu uzdevumu katrā telpā un attīrīja abatiju, līdz beidzot atgriezās galvenajā gultnē un atdeva upei, ko tā bija zaudējusi. Mūri, kas plašā lokā iežogoja abatiju, tika pabeigti nepieredzētā tempā. Abatija cēlās arvien augstāk; jaunā baznīca tik strauji auga, it kā būtu apveltīta ar dzīvu dvēseli."

Vita prima, II, 5

Tomēr pirms šā pavērsiena cisterciešu ideāls tika apbrīnots un citi askētiskie ordeņi to atdarināja. Cisterciešu ideāls dziļi iespaidoja Premonstratensiešu ordeni, ko ap 1120. gadu nodibināja Norberts Ziemeļfrancijā, un Gilbertiešu ordeni, ko nodibināja Gilberts no Sempringhemas, Linkolnšīrā (ap 1083–1189). Gilbertieši – mūku un mūķeņu dubultordenis – bija vienīgais jaunais ordenis, ko Anglijā vēlīno viduslaiku perioda monastiskās kustības ietvaros nodibināja angļu tautības pārstāvis. Abi ordeņi par saviem statūtiem izvēlējās nevis Benedikta, bet daudz mērenāko Augustīna reglamentu, kas, lai gan pamatojās uz Augustīna ieteikumiem, tomēr praktisku pielietojumu guva tikai 11. gadsimtā. Šo ordeņu locekļi bija ne tik daudz mūki, cik kanoniķi vai kopienā dzīvojoši garīdznieki. Viņu reglamentu adaptētība nozīmēja, ka augustīniešu kanoniķi iekļāvās ne tikai citos monastiskos ordeņos, piemēram, Premonstratensiešu un Gilbertiešu ordenī, bet arī daudzos klosteros, kuru ietvaros viņi veica mācību darbu vai kopa slimniekus pilsētās. Augustīniešu kanoniķu klostera dibināšana kopumā izmaksāja daudz lētāk nekā benediktiešu abatijas dibināšana, tāpēc ziedotāji vairāk sliecās atbalstīt augustīniešus, nevis benediktiešu abatijas, kuras tagad zaudēja lielu daļu sabiedrības labvēlības.

Klosteru varenības laikmets ir pagājis. Šeit redzamas drupas no reiz lieliskās Rjevo abatijas Ziemeļanglijā.

Monastiskie ideāli atstāja iespaidu arī uz militārajiem ordeņiem. Šie ordeņi sastāvēja no mūkiem bruņiniekiem, kuru sākotnējais mērķis bija cīņa par Svēto Zemi, un bija loģisks turpinājums mūku dalībai krusta karos. Galvenie krustnešu ordeņi pārņēma cisterciešu priekšrakstu formas. Templiešu bruņinieku ordenis (dib. ap 1118. gadu, likvidēts 14. gs. sākumā), Hospitāliešu ordenis (dib. 11. gs. beigās) un Teitoņu bruņinieku ordenis (dib. 12. gs. beigās) daudzus gadsimtus varēja lepoties ar lielu politisku un ekonomisku ietekmi.

Brāļi gūst virsroku

Tomēr 13. gs. sākumā klosteri palēnām sāka zaudēt gan popularitāti, gan ietekmi. Iniciatīvu pārņēma jaunie brāļu ubagotāju, īpaši – Dominikāņu un Franciskāņu ordenis, kā arī universitātes. Lai gan tika dibināti arvien jauni klosteri, tomēr kopējais mūku skaits samazinājās. Kritās klosteru dzīves standarti, jo mūkiem vairs netika izvirzītas stingras prasības. Dažkārt tika rasti asprātīgi paņēmieni, lai saglabātu monastisko

principu burtu, vienlaikus būtiski attālinoties no agrīno likumu gara. Kopienu dzīve palēnām mainījās, un abatijās iezīmējās noslāņošanās starp abatu, klostera amatpersonām un mūkiem. Ar laiku abati un priori sāka dzīvot un ēst atsevišķi no mūkiem. Reliģiskās kopienas arvien vairāk un vairāk iesaistījās īpašumu pārvaldē un juridiskos cīņiņos. Daudzi mūki lielu daļu sava laika veltīja īpašumu uzraudzībai, ienākumu iekasēšanai un cīņai par īpašumtiesībām. Eiropā pastāvošā "komendācijas" sistēma ļāva lajiem pārņemt klosteru ienākumu iekasēšanu un administrāciju. Visās zemēs sistēma, kas atbalstīja laju atbrīvošanu no maksājumiem klosterim apmaiņā pret laju dāvinājumiem, arvien vairāk un vairāk attālināja mūku no lūgšanām un tuvināja pasaulīgajai dzīvei.

Tomēr reformu mēģinājumi turpinājās visā vēlo viduslaiku periodā. Dažus no tiem iniciēja pāvesti, piemēram, Innocents III 1215. gadā vai Benedikts XII 1336. gadā. Citus raksturoja atgriešanās pie jau pazīstamas formas, proti, benediktiešu regulas stingras ievērošanas. Šo ceļu izvēlējās silvestrieši (1231), selestīnieši (13. gs. beigās) un olivetieši (1319). 15. gadsimtā mēģinājums veikt vispārēju Baznīcas reformu – tiek saistīts ar lielo koncilu darbību – ietvēra arī turpmākus monastiskās reformas mēģinājumus. Vācu zemēs reformas centri bija Kāstla, Melka un Bursfelde, savukārt Sanjustīna Padujā kļuva par paraugu Itālijai un Spānijai. Citas jaunās kustības bija Vienkāršās

Galvenie Rietumu klosteri viduslaikos

dzīves brālība, brigitīnieši – 14. gs. zviedru ordenis – un minimi – 15. gs. ordenis, kurā zināmi monastisma aspekti apvienojās ar franciskāņu reglamentu.

Viduslaiku monastisma vispārējā aina bija šāda: mūki bija kļuvuši par stabilu un neatņemamu sabiedrības daļu, tomēr bija zaudējuši to cieņu un pievilcību, ko baudīja viņu priekšteči līdz 13. gadsimtam. Zīmīgi, ka daudzas monastisma tipa kustības divos pēdējos viduslaiku gadsimtos vairāk pamatojās uz laju līdzdalību un tādējādi bija laju dievbijības rezultāts. Arvien kritiskākā sabiedrības nostāja pret mūku pārkāpumiem un pat pašu monastisma principu kļuva par priekšvēstnesi tam lielajam uzbrukumam, ko pret klosteru institūciju vērsa protestantiskā reformācija.

Ortodoksālā baznīca Austrumeiropā un Krievzemē

Pols D. Stīvss

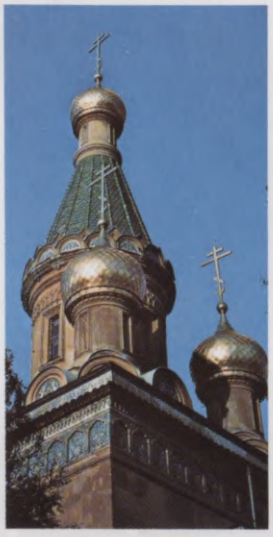

Raksturīgie "sīpolveida kupoli" rotā baznīcas torņus Sofijā, Bulgārijā.

Ap 860. gadu Morāvijas kņazs Rostislavs lūdza Bizantijas imperatoru Mihaelu III nosūtīt misionārus, lai tie ievadītu viņa tautu Kristus ceļos. Morāvieši, kas ir mūsdienu čehu priekšteči, piederēja pie slāvu tautām, kuras bija ienākušas no Āzijas un apdzīvojušas Eiropas austrumu līdzenumus. Atbildot uz kņaza lūgumu, patriarhs Fotijs nosūtīja uz Moráviju divus brāļus, pēc tautības grieķus, kuri tolaik bija vieni no ietekmīgākajiem kristiešu misionāriem.

Misija Morāvijā

Abi brāļi – Kirils un Metodijs – bija uzauguši līdzās slāviem, kuri dzīvoja Maķedonijā, un tādējādi pārzināja slāvu valodu. Pirms misijas darba uzsākšanas abi evaņģēlisti sāka veidot alfabētu valodai, kurai līdz tam nebija rakstības, lai jaunpievērstajiem kristiešiem būtu pieejami Svētie Raksti un liturģija dzimtajā valodā. Šī rakstība, kas pazīstama kā glagoliskā, bija tās rakstības priekštece, kas pašlaik tiek lietota dienvidaustrumu Eiropā un Krievijā un tiek saukta par kirilisko – jaunākā brāļa vārdā. Ar šās rakstības palīdzību ortodoksālā kristietība – un līdz ar to Bizantijas kultūra – izplatījās slāvu ciltīs. Tieši Bizantijas kultūra vairāku gadsimtu gaitā noteica šo tautu, īpaši – Krievzemes tautu, attīstības galvenās līnijas. Tādējādi Kirils un Metodijs ir taisnīgi pelnījuši "slāvu apustuļu" goda nosaukumu.

Kirila un Metodija misija Morāvijā bija veiksmīga pirmos trīs gadus. Taču jebkādas cerības uz ilgtermiņa rezultātiem zuda pēc tam, kad iekarotāji maģāri izpostīja Morāvijas valsti. Ar laiku šā reģiona Baznīca attīstījās Rietumu katolicisma virzienā. Tomēr brāļu darbs nebija veltīgs, jo viņu sekotāji nogādāja Evaņģēlija vēsti un slāvu grāmatas uz dienvidiem pie bulgāriem, un viņi kļuva par dedzīgiem Bizantijas ortodoksālās kristietības piekritējiem.

Bulgāru cars Boriss, kurš savai tautai pieņēma kristietību, 870. gadā pierunāja imperatoru un Konstantinopoles patriarhu atzīt bulgāru tiesības uz neatkarīgu Baznīcas organizāciju ekumeniskā patriarha vadībā. Bulgāri arī panāca atļauju noturēt liturģiju slāvu valodā. Tādējādi Austrumeiropā izveidojās atšķirīga ortodoksālās kristietības forma – valsts Baznīca, kas praksē lietoja vietējās valodas. 927. gadā Bulgāru baznīcas galvenajam bīskapam tika piešķirts patriarha statuss.

Slāvu senā liturģiskā valoda un Bizantijas kristietība no bulgāriem pārgāja pie serbiem – trešās slavu tautas, kas tika kristianizēta 9. gs. otrajā pusē. Serbu baznīca palika bulgāru ēnā līdz slavenākā serbu kristieša Savas laikiem. 1219. gadā Sava tika iesvētīts par Serbijas arhibīskapu. 1346. gadā, Serbijas impērijas uzplaukuma laikā, kad valdīja karalis Stefans Dušans, Serbijas arhibīskapija ieguva patriarhijas statusu. Bulgāru ietekmē ortodoksālās kristietības ceļu gāja arī Rumānijas baznīca.

Vladimira izvēle

Brāļu īstenotās slāvu misijas izcilākais panākums bija Kijevas pagāniskā kņaza Vladimira lēmums pieņemt ortodoksālo kristietību par savas valsts reliģiju. Slavenā leģenda par Krievzemes iedzīvotāju kristīšanu vēsta, ka ap 988. gadu Vladimirs nolēmis, ka viņa valsts interesēs būtu pieņemt kādu no lielākajām pasaules reliģijām. Kā vēsta "Krievzemes hronika", Vladimirs licis sūtņiem apzināt islāmu, jūdaismu, latiņu un bizantiešu kristietību. Pirmās trīs reliģijas Vladimiru nav apmierinājušas, taču viņu pārliecinājuši sūtņi no Konstantinopoles, kuri ziņojuši, ka, apmeklējot dievkalpojumu lielajā Sv. Sofijas baznīcā, nav varējuši pateikt, vai atrodas uz zemes vai debesīs. Vladimirs tad pavēlējis īstenot Krievzemes iedzīvotāju masveida kristīšanu pēc ortodoksālā parauga. Tādējādi Austrumu ortodoksālā kristietība jeb pareizticība kļuva par krievu valsts reliģiju un šo statusu saglabāja līdz 1917. gadam.

Iespējams, ka leģendas detaļas neatbilst vēsturiskajai patiesībai, tomēr tā atspoguļo vienu no svarīgākajām Krievijas kristietības iezīmēm. Dievlūgšanas formas tajā vienmēr ir bijušas nozīmīgākas par citiem aspektiem, piemēram, teoloģiju vai ētiku. Ortodoksālās kristietības primārā sfēra ir estētika, nevis intelektuālisms vai morāle. Patiesi, reliģijas slāviskais nosaukums "pravoslavije" nozīmē "pareizā dievlūgšana" vai "pareizā slava", kas atspoguļo liturģijas noteicošo vietu krievu apziņā.

Pēc tam kad Vladimirs pieņēma kristietību, uz Kijevu tika atvestas Kirila un Metodija sastādītās slāvu grāmatas. Krievzemes iedzīvotāji iemantoja priekšrocību, kādas nebija latinizētās Rietumu baznīcas kristiešiem. Krievzemē liturģija un Svētie Raksti bija pieejami visiem saprotamā valodā. Tādējādi Baznīca veica divus uzdevumus – civilizēja Krievzemes ciltis un veicināja vietējās kultūras uzplaukumu.

Vladimira dēls un pēctecis Jaroslavs Gudrais, kurš sāka valdīt 1019. gadā, nostiprināja saikni starp Krievzemes baznīcu un Bizantijas ortodoksālo kristietību, pieņemot savā valstī ekumeniskā patriarha ieceltu bīskapu. Šādi viņš atzina Konstantinopoli kā Krievzemes baznīcas pārraugu. Jaroslavs dāvāja bīskapam, kurš

Svētās Sofijas katedrāle Kijevā, kas nosaukta Konstantinopoles Sv. Sofijas katedrāles vārdā

tika iesvētīts par Kijevas metropolītu, katedrāli, ko pēc Konstantinopoles baznīcas parauga nodēvēja Sv. Sofijas vārdā. Gandrīz visu turpmāko četrsimt gadu laikā Krievijas baznīcas galva bija grieķis, ko iecēla Konstantinopoles patriarhs.

Jaroslava nāves gads (1054) sakrita ar laika sprīdi, ko tradicionāli uzskata par robežšķirtni, kura iezīmē galīgo pārrāvumu starp latiņu un grieķu Baznīcu. Jaunpievērstie Krievzemes kristieši ātri iemācījās nicināt katoļus kā "ķecerus". Viņu naids pret latiņu kristiešiem vēl vairāk pastiprinājās

pēc tam, kad vācu bruņinieki centās gūt labumu no haosa, ko izraisīja Čingishana mongoļu ordu iebrukums Krievijā 13. gs., un uzsāka katoļu krusta karu pret krieviem ziemeļos. Rietumu iekarotājus 1242. gadā atsita varonīgais Aleksandrs Ņevskis, kurš vēlāk par saviem panākumiem tika iecelts svēto kārtā.

Ņevskis iedibināja krieviem svarīgu precedentu, brīvprātīgi pakļaujoties hana varai. Vairāk nekā divsimt gadus krievi pavadīja mongoļu jūgā. Šajā periodā Krievijas baznīcu turpināja vadīt Kijevas un Vladimiras metropolīts, kuru parasti iecēla un iesvētīja Konstantinopoles patriarhs, bet apstiprināja hans. Šī situācija ļauj saprast, kāpēc Krievija nekad nepieredzēja renesansi un reformāciju, ko pieredzēja Rietumeiropa.

Krievu tradīcija

Mongoļu jūga periodā dzīvoja viens no izcilākajiem Krievijas kristiešiem Sergijs no Radoņežas. Ap 1350. gadu Sergijs devās vientulības meklējumos un apmetās mežā aptuveni 25 jūdzes uz ziemeļiem no Maskavas. Drīzumā viņš kļuva par Sv. Trīsvienības mūku kopienas vecāko; pašlaik šī svētvieta ir Krievijas Pareizticīgo baznīcas centrs (Sergijevposadā). Ar Sergija iedibinātās monastiskās tradīcijas starpniecību krievu garīgums sāka vēl nepieredzētā veidā izplatīties Krievijas sabiedrības zemākajos slāņos.

Tajā pašā laikā Sergija klosteris iedvesmoja krievu mākslinieciskā ģēnija uzplaukumu, kas izpaudās lielisku ikonu radīšanā. Izcilākie ikonu gleznotāji Andrejs Rubļovs un Daņiila Čornijs, kuri darbojās

Pokrova klosteris Suzdaļā

15. gs. sākumā, izrotāja daudzas baznīcas Sergija Sv. Trīsvienības klosterī, Maskavā un apkārtējās kņazistēs. Viņi radīja savdabīgās krievu mākslas formas.

Sergijs ietekmēja Krievzemes sabiedrību arī citādā veidā. Viņš iekvēlināja krievu nacionālās pretestības garu cīņai pret mongoļu apspiedējiem. 1380. gadā viņš iedvesmoja Maskavas kņazu Dmitriju Donskoju vest krievu apvienoto armiju pret hana karaspēku. Kuļikovas laukā Dmitrija karavīri izcīnīja svarīgu uzvaru. Lai gan mongoļu jūgs uzreiz netika gāzts, tomēr Maskavas kņazs bija apliecinājis, ka mongoļi nav neuzvarami, un krievu sirdis iekvēlojās cerība uz galīgu atbrīvošanos. Tieši šo notikumu kontekstā Maskava ieguva noteicošo lomu citu Krievzemes pilsētu vidū. Maskavas prestižu cēla Dmitrija panākumi, Sergija reputācija un Krievzemes metropolīta pārcelšanās uz šo pilsētu.

"Trešā Roma"

15. gs. 2. pusē Maskavai pavērās iespēja kļūt par pasaulē vadošo ortodoksālās kristietības pilsētu. 14. gs. osmaņu turki iekaroja Bulgāriju un Serbiju, tādējādi abas ortodoksālo kristiešu valstis nonāca musulmaņu pakļautībā. 1453. gadā turki ieņēma Konstantinopoli, nogalināja Bizantijas imperatoru, bet ekumeniskais patriarhs faktiski kļuva par musulmaņu iekarotāju gūstekni. Drīz pēc tam Maskavas kņazs Ivans III apprecēja pēdējā imperatora brāļa meitu Sofiju Paleologu un izbeidza mongoļu valdīšanu. Kā savas varas simbolu Ivans pieņēma bizantiešu divgalvaino ērgli.

Krievu baznīcas teorētiķi šajos notikumos saskatīja dziļu teoloģis-

Andrejs Rubļovs bija viens no izcilākajiem krievu ikonu gleznotājiem. Šajā ikonā attēlota Sv. Trīsvienība.

ku nozīmi. Viņi paziņoja, ka Maskava kļuvusi par "Trešo Romu". Krievu teorētiķi apgalvoja, ka Romas baznīca krita tāpēc, ka bija herētiska, un to nomainīja Konstantinopole jeb "Otrā Roma". Tomēr arī šo pilsētu Dievs sodīja ar bezdievju turku starpniecību. Mūks Filotejs rakstīja Ivana dēlam: "Maskavas, "Trešās Romas", baznīca apmirdz visu pasauli spožāk nekā saule... Divas Romas ir kritušas, bet trešā pastāv, un ceturtās nebūs nekad." Tagad pilnībā nacionālā Krievu baznīca pieteica savas tiesības būt par galveno Austrumu kristietības aizstāvi.

Vajāšanas un inkvizīcija

Ronalds Finkeins

Izvēles praktizēšana (latiņu transkripcijā *haeresis*) reliģiskas doktrīnas ietvaros ir kristietības problēma jau kopš apustuļu laikiem; 5. gs. Augustīns varēja uzskaitīt ne mazāk kā 88 dažādas herēzes. Tomēr agrīno viduslaiku periodā vairums herētiķu bija vai nu atsevišķi domātāji, vai arī avantūristi, un Baznīcas atbilde bija lokāla un sporādiska. Tomēr 12. gs. herētisma problēma saasinājās un attiecīgi stingrāka kļuva Baznīcas reakcija. 13. gs. šās atbildes ievirzi noteica stingra pāvesta vara.

Ķeceru kustību veidošanās

12. gs. visās Eiropas valstīs iezīmējās tendence vai nu uzlabot pastāvošo Baznīcas sistēmu (piemēram, valdensi), vai rast tai alternatīvu (piemēram, katari). Abu veidu kustības vajāja gan laicīgie valdnieki, gan bīskapiju varas pārstāvji. Līdz 12. gs. beigām cīņā pret šādām Baznīcu graujošām kopienām bija iesaistījusies pāvesta vara. 1162.–1163. gadā pāvests Aleksandrs III ierosināja, lai informatorus no laju un garīdznieku vidus, kuri gatavoja ziņojumus par herētiķiem, pavaditu ierēdņi, kuru uzdevums būtu

Sv. Pētera katedrāle Romā

apliecināt herēzes faktu. Pāvests aicināja laicīgos valdniekus cīnīties pret herēzēm un Laterāna 3. koncilā 1179. gadā pasludināja krusta karu pret Francijas katariem. Šie centieni nebija sevišķi iedarbīgi.

Aleksandra III pēctecis Lūcijs III 1184. gadā izdeva dekrētu, kurā pavēlēja bīskapiem veikt pasākumus pret herētiķiem, piemēram, katariem, patariem, humiliātiem, valdensiem un arnoldistiem. Šis dekrēts iedibināja bīskapu inkvizīciju, kas atbalsojās tālaika imperatora ediktā; šajā dekrētā tika speciāli atzīmēts, ka aizdomās turamais, tiklīdz tiek atzīts par herētiķi, ir jānodod sodīšanai laicīgās varas rokās. Nāvessods tolaik vēl nebija oficiāli apstiprināts, kaut arī viduslaiku herētiķus mēdza sadedzināt uz sārta – bieži linča tiesā – jau 11. gs. sākumā vai pat agrāk.

Innocents III precīzēja un paplašināja pāvesta varas attieksmi pret herētismu. Piemēram, Innocents bija pirmais pāvests, kurš par herētismu runāja kā par "nodevību" (1199). Tolaik katari jau bija guvuši plašu ietekmi Francijā un Itālijā, un Innocents atklāja, ka ir grūti pamudināt vietējos bīskapus apspiest viņu duālistiskās doktrīnas. Viņš nosūtīja uz Dienvidfranciju cisterciešus, tomēr ievērojamu panākumu nebija. Tad viņš sūtīja citus, sludināšanai un pamācošai dzīvei uzticīgākus vīrus, piemēram, Dominiku Guzmanu, kura sekotāji dominikāņi kļuva par inkvizīcijas galveno ordeni.

Innocenta pēctecis pāvests Honorijs III atļāva pastiprināt krusta karu pret albiģiešiem; viņu atbalstīja franču karalis Luijs VIII, kas 1226. gadā izdeva rīkojumu, saskaņā ar kuru herētiķi bija jātiesā bīskapiem un jāsoda pēc Francijas likumiem. Imperators Frīdrihs II 1220. gadā izdeva līdzīgu dekrētu, bet 1224. gadā pavēlēja herētiķus sadedzināt.

Kad 1231. gadā cits ievērojams pāvests – Gregors IX savā *"Excommunicamus"* izsludināja nākamos dekrētus pret herētiķiem, viņš atkārtoja šo 1224. gada likumu. Laicīgās varas īstenota soda izpilde beidzot bija kļuvusi par oficiālo pāvesta varas politiku. Gregora valdīšanas laikā inkvizīcija kā Baznīcas institūcija jau bija praktiski izveidota un jaunie brāļu ordeņi, īpaši – Dominikāņu ordenis, kļuvuši par inkvizīcijas izredzētajiem pāvesta varas pārstāvjiem. Pēdējo punktu pielika pāvests Innocents IV, kurš bullā *"Ad extirpanda"* (1252) iekļāva visus agrākos pāvestu norādījumus par inkvizīcijas organizāciju un spīdzināšanas pieļaušanu.

Kas bija inkvizīcija

Inkvizīcija bija īpaša tiesa ar sevišķām pilnvarām izvērtēt gan nodomus, gan rīcību. Tā sastāvēja no vairākiem ierēdņiem, kuri dažādos veidos asistēja inkvizitoriem: delegāti – eksaminatori izvērtēja pirmstiesas izmeklēšanas rezultātus un formalitātes, *socius* bija inkvizitora personiskais padomdevējs un biedrs, *familiaris* bija sargi, cietuma inspektori un slepenie aģenti, savukārt notāri rūpīgi apkopoja un lietpratīgi reģistrēja liecības, lai tās varētu izmantot visos esošajos un nākamajos herētisma gadījumos. Parasti tiesā piedalījās pāris desmiti padomes locekļu, taču, tā kā inkvizitors nebija spiests ņemt vērā viņu padomus, tad viņu loma bieži bija formāla. Tiesā bija nepieciešama arī bīskapa klātbūtne, lai gan ne vienmēr pastāvēja sadarbība starp bīskapiem un inkvizitoriem.

Kas attiecas uz aizdomās turamo herētiķu klasifikāciju, tad pirmajā instancē varēja tikt sniegts plašāks un aptuvenāks apraksts, bet vēlāk tika izmantota specializēta terminoloģija. Atšķirība tika noteikta starp herētiķiem, kuru

KATARI

Džons Klērs

Baznīcu un pāvesta varu gluži dabiski satrauca herētiskās kataru sektas straujais uzplaukums. 1208. gadā pāvests Innocents III uzsāka krusta karu pret katariem Dienvidfrancijā. Krusta karš izrādījās veiksmīgs – līdz 1250. gadam tas iznīcināja kataru politisko varu un viņu kultūras sasniegumus. Pēc krusta kara, no 1231. līdz 1233. gadam, tika nodibināta inkvizīcija, kuras uzdevums bija nežēlīgi vajāt un apkarot herētismu. Tikpat lielus panākumus guva jaunizveidoto ordeņu mūku sludināšana, kas novērsa ļaudis no katarisma; Itālijā tas, iespējams, bija galvenais cēlonis katarisma izzušanai 14. gs. beigās. Tomēr katarus nekādā ziņā nevar uzskatīt par viduslaiku protestantiem, kā dažkārt kļūdaini izsakās daži autori.

Kataru (no grieķu vārda *katharoi* – "tīrie") kustība uzplauka Rietumeiropā 12. un 13. gadsimtā. Katari, līdzīgi agrākajiem maniheistiem, ticēja diviem diviem – labajam dievam, kurš radījis neredzamo garīgo pasauli, un ļaunajam dievam, kurš radījis redzamo materiālo pasauli. Matērija, tātad arī cilvēka ķermenis, viņuprāt, bija ļaunums, ko pārvalda ļaunais dievs, kuru katari identificēja ar Vecās Derības Dievu. Viņi apgalvoja, ka ļaunais dievs ir ieslodzījis cilvēka dvēseli pasaulīgajā ķermenī, bet nāve tikai izraisa dvēseles pārceļošanu uz citu – cilvēka vai dzīvnieka – ķermeni. Pestīšanu iespējams sasniegt, vienīgi atbrīvojoties no šā nožēlojamā cikla, un Kristus, labā Dieva dēls, ir ticis Dieva sūtīts, lai atklātu cilvēcei šās pestīšanas ceļu. Kristus bija dzīvinošs Gars, kura pasaulīgais ķermenis bija tikai ārēja šķietamība.

Katari atzina Jauno Derību un dažādas kristīgas mācības, bet, protams, noliedza inkarnāciju un sakramentus, jo pilnībā nošķīra garu un matēriju. Vienīgais kataru sakraments, kas, viņuprāt, veicināja dvēseles atbrīvošanos no

Albī apgabalā Dienvidfrancijā bija tik daudz kataru, ka franči viņus sauca par albiģiešiem. Naktī uzņemtajā attēlā redzama katedrāle un bīskapa pils Albī.

ļaunās materiālās pasaules, bija konsolaments jeb garīgā kristīšana, kas tiek īstenota ar roku uzlikšanu. Tas, kā viņi apgalvoja, bija Kristus iedibinātais kristīšanas veids, kas kristāmos apveltīja ar Svēto Garu, noņēma iedzimto grēku un ļāva pēc nāves nonākt tīrajā gara valstībā, lai tur savienotos ar labo Dievu. Apustuļi konsolamentu nodeva tālāk "labo vīru" paaudzēm, taču Baznīca izkropļoja Kristus mācības un rituālus, un tos apspieda ļaunais matērijas dievs.

Katari dalījās divās grupās – Pilnīgajos, kuri bija saņēmuši konsolamentu, un Ticīgajos, kuri to nebija saņēmuši. Pirmie dzīvoja dziļā nabadzībā kā askēti, praktizēja šķīstību, biežus gavēņus un veģetārismu, noliedza laulību un ievēroja zvērestus. Ticīgie viņiem nešaubīgi paklausīja un viņus augsti godāja, jo tikai Pilnīgie spēja tieši pielūgt Dievu. Vairums Ticīgo atlika konsolamenta saņemšanu līdz brīdim, kad viņiem draudēja nāves briesmas, jo Pilnīgajiem nepieciešamā stingrība viņiem šķita pārlieku grūti īstenojama.

Pēc 1100. gada, taču īpaši – pēc 1140. gada, katarisms izplatījās visā Rietumeiropā. Visvairāk tas nostiprinājās Ziemeļitālijā un Dienvidfrancijā, kur šai kustībai attīstījās laba organizatoriskā struktūra. Franču katarus sauca par albiģiešiem, jo viņi dzīvoja galvenokārt Albī apgabalā. Īsteno kataru svētums un vienkāršība uzskatāmi kontrastēja ar Katoļu baznīcas bagātību un daudzu tās garīdznieku izvirtībām, tāpēc liels skaits cilvēku viegli varēja nonākt pie secinājuma, ka katarisms spēj apmierināt viņu garīgās vajadzības, ko katolicisms nespēj. Līdz 13. gs. pastāvēja iespēja, ka katarismu varētu pieņemt visa Dienvidfrancija, jo katarus aizstāvēja izglītotie un antiklerikāli noskaņotie tirgotāji un muižnieki, sevišķi – Tulūzas grāfs. Tieši šis drauds pamudināja Innocentu sākt krusta karu.

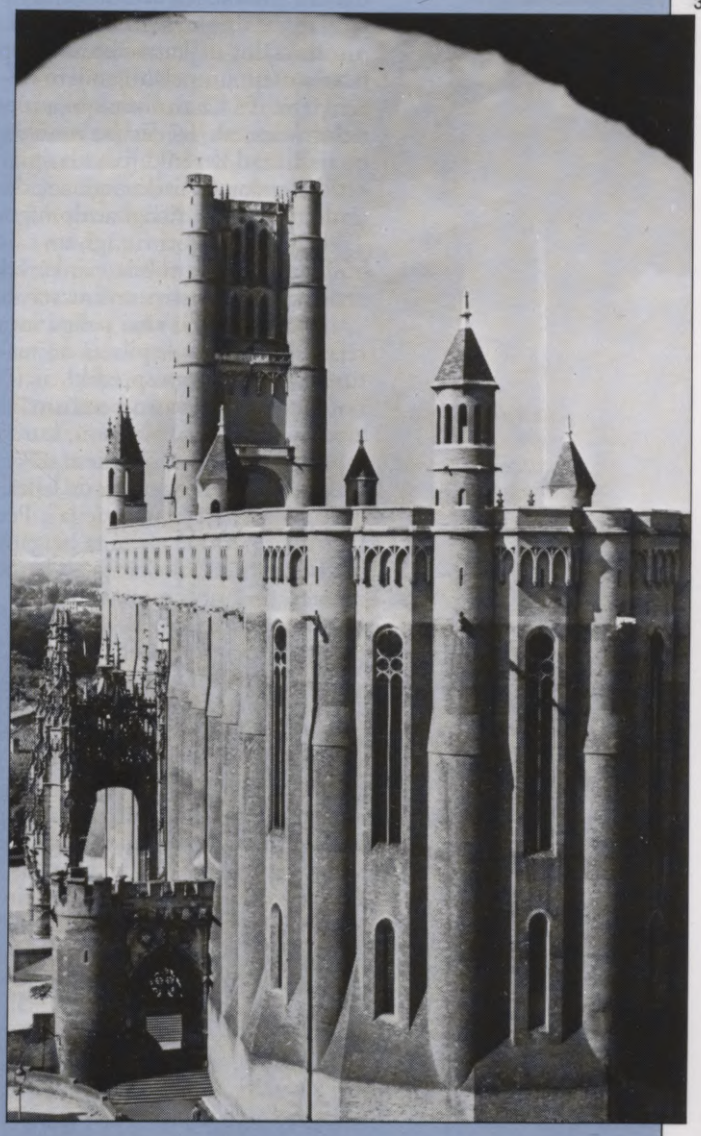

Apjomīgā katedrāle ir iespaidīgākā celtne Albī pilsētā arī mūsdienās.

uzskati pārsniedza ortodoksijas ietvarus, un tiem, kuri noliedza ortodoksālos uzskatus, kā arī starp labojamiem un nelabojamiem herētiķiem. Tā kā aizdomas bija pietiekams iemesls, lai cilvēku izsauktu uz tiesu, tad herētiķi tika klasificēti kā nedaudz aizdomīgi, stipri aizdomīgi vai ārkārtīgi aizdomīgi. Tīkls tika austs ļoti rūpīgi, un bieži apsūdzētajam bija vienkāršāk atzīties nekā censties sevi aizstāvēt.

Inkvizitors vai viņa palīgs varēja pēkšņi ierasties pilsētā un noturēt pilsētniekiem sprediķi, aicinot ziņot par jebkuru herētismā aizdomās turamo, bet tiem, kuri sajūt sevī herētismu, pašiem nākt un atzīties žēlastības perioda laikā. Tā bija "vispārējā inkvizīcija". Pēc žēlastības perioda termiņa beigām sākās "speciālā inkvizīcija". Uz to izsauca aizdomās turamos herētiķus, kurus līdz procesa sākumam paturēja apcietinājumā.

Šajā tiesā inkvizitoram bija dota neierobežota vara kā tiesnesim, prokuroram un zvērinātajiem vienā personā. Process nenotika publiski, pietika ar divu liecinieku sniegtajām liecībām, un parasti bija iespējams uzzināt tikai apsūdzības vispārējo raksturu. Tikpat grūti bija uzzināt liecinieku vārdus; tie varēja būt cilvēki ar visšaubīgāko reputāciju. Aizdomās turamajam nebija tiesību uz aizstāvi, jo advokātiem droši vien ar laiku kļuva skaidrs, ka herētismā aizdomās turamā aizstāvība var beigties ar viņu pašu saukšanu Svētā tribunāla priekšā. Noteikta veida aizbildinājumus varēja atzīt kā alternatīvu apsūdzībai, piemēram, nezināšanu vai to, ka apsūdzība ir ļaunprātības rezultāts, taču, tā kā aizdomās turamais nezināja sūdzētāju vārdus, tad labākajā gadījumā varēja iesniegt tiesai to cilvēku sarakstu, kurus turēja aizdomās par naidīgu attieksmi pret sevi. Tiesu procesi varēja ilgt gadiem, un to laikā aizdomās turamais vārga cietumā. Spīdzināšana bija visefektīvākais līdzeklis, kas garantēja nožēlošanu. Lai gan spīdzināšanu nevarēja *atkārtot*, to varēja *turpināt*, un, kaut arī bērnu un vecu cilvēku spīdzināšani bija jābūt salīdzinoši vieglai, no tās bija pasargātas vienīgi grūtnieces.

"Grēku izpirkšana" pēc atzīšanās varēja būt viegla, piemēram, vairāku mesu noklausīšanās vai – biežāk – svētceļojums uz kādu īpašu tuvāku vai tālāku svētvietu, kur bija paredzēta šķīstīšanās. Atzinušies herētiķi dažkārt bija spiesti valkāt simboliskas zīmes, kas norādīja uz viņu kritušo stāvokli, piemēram, īpaša veida un krāsas krustus. Grēku nožēlniekiem varēja uzlikt arī naudassodu vai konfiscēt viņu īpašumu. Dažās zemēs viņu mantinieki, kuri paši nebija herētiķi, vēlāk varēja atgūt vecāku īpašumus. Ieslodzījums inkvizīcijas cietumā bija viens no bargākajiem soda mēriem, un turēšana apcietinājumā tika klasificēta kā maiga vai barga. Līdzās brīvības zaudējumam herētiķi bija nolemti arī civilai "nāvei" – viņi zaudēja tiesības ieņemt amatus vai slēgt juridiskus līgumus. Daudzos gadījumos soda mēru varēja samazināt par attiecīgu samaksu. Taču pāvesta vara šo un daudzus citus soda mērus uzskatīja par pārlieku bargiem vai varmācīgiem, un ik pa laikam zināmiem inkvizitoriem tika dota pavēle atvēsināt savu degsmi.

Pēdējo herētiķu grupu, tā dēvētos "nesamierināmos", kas tika klasificēti kā nepakļāvīgie, nenožēlojošie vai recidīvisti, gaidīja daudz šausmīgāks liktenis. Pirmās divas kategorijas vēl varēja paglābties no sārta liesmām un izciest mazāk bargu sodu. Taču pēdējai kategorijai, īpaši – kopš 13. gs. vidus, vienīgā izeja bija nāve uz sārta. Soda izpildi inkvizīcija uzticēja laicīgās varas pārstāvjiem, kuri pasludināja un īstenoja spriedumu, jo Baznīca neaptraipīja sevi ar asinīm.

Vai inkvizīcija guva panākumus

Inkvizīcijas panākumi katrā zemē bija atšķirīgi, to noteica tās politiskās attiecības ar pāvesta varu un sadarbības apjoms ar vietējām Baznīcas amatpersonām. Tās ietekmi iespaidoja arī tādi notikumi kā, piemēram, Aviņonas gūsts un pāvesta varas shizma. Spānijā inkvizīcija nonāca laicīgās varas kontrolē jau 1230. gadā, taču tikai 1480. gadā katoliskie monarhi Ferdinands un Izabella padarīja Spānijas inkvizīciju par karaļu varas instrumentu ar centru Madridē. Inkvizīcijas reālā neatkarība Spānijā radīja unikālu institūciju, kas bija ļoti ietekmīga līdz pat 19. gadsimtam.

Vācijā pāvesta un imperatora savstarpējā naidošanās radīja inkvizīcijas darbībai ne pārāk labvēlīgu situāciju. Marburgas Konrads ir, iespējams, vispazīstamākais no 13. gs. inkvizitoriem; viņa laikā valdīja terors, kas beidzās ar viņa paša noslepkavošanu. 14. gs. vidū turpmākie mēģinājumi ieviest inkvizīcijas procedūru Vācijā bija neveiksmīgi, un līdz 15. gs. beigām pāvesta vara atļāva Vācijas baznīcas amatpersonām uzraudzīt inkvizīciju.

Plaša mēroga inkvizīcijas aktivitātes bija vērojamas Francijā. Lai

Vēlīnajos viduslaikos Venēcijas pilsētvalsts kontrolēja lielāko daļu Vidusjūras reģiona.

gan no 14. gs. vidus kataru iespaids krietni mazinājās, tomēr inkvizīcijai arvien vēl bija darba pilnas rokas. Piemēram, pēc "garīgo" franciskāņu [*fraticelli*] nosodīšanas 1317. gadā pret viņiem enerģiski vērsās Langdokas inkvizīcija, un 1318. gadā četri "garīgie" Marseļā tika sodīti ar nāvi. Uzbrukumi tika vērsti arī pret begīniem, un ap 1320. gadu daži no viņiem tika sodīti ar nāvi, savukārt valdensi izrādījās grūtāk notverami.

Inkvizīcijas darbošanos pieredzēja arī Ziemeļfrancija. Inkvizitoru Robēru de Bugru, kurš aktīvi darbojās 13. gs. 30. gados, pāvests apcietināja, apvainojot viņu pārlieku dedzīgā un nesavaldīgā herētiķu meklēšanā Ziemeļfrancijā. 14. gadsimtā flāmu-vācu doktrīnas par Brīvo garu beidzās ar vairāku nāvessodu izpildi ziemeļos, taču pēc 14. gs. vidus Francijas parlaments un Parīzes Universitāte tiecās manipulēt ar inkvizīciju politiskos nolūkos. 15. gs. inkvizīcijas spiediens kopumā mazinājās, izņemot atsevišķus gadījumus, kad tika nosodīti husītu uzskati.

Plašs darbošanās lauks inkvizīcijai pavērās arī Itālijā, īpaši – cīņā pret katariem, kuriem ziemeļos bija stingras pozīcijas. Pēc inkvizitora Petera Martīra noslepkavošanas 1252. gadā dominikāņu inkvizitoru skaits Lombardijā tika palielināts no četriem līdz astoņiem. Vietēja mēroga pretestība šai pāvesta institūcijai bija vērojama valstīs, kas tradicionāli bija politiski neatkarīgas. Inkvizīcijas iejaukšanās nepatika Venēcijai, un herētisms turpināja dominēt šās varenās pilsētvalsts civilajā pārvaldē. Pāvesta valstīs inkvizitori uzskatīja, ka jebkurš pāvesta ienaidnieks automātiski kļūst par herētismā aizdomās turamo, tomēr Alpos valdensi spēja noturēties, par spīti vajāšanām, visa 14. un 15. gs. gaitā.

Divās zemēs – Anglijā un Bohēmijā – inkvizīcijai bija maza ietekme. Herētisms kļuva par problēmu Anglijā līdz ar Viklifa un lolardu politiski sociālajām kustībām 14. un 15. gs. sākumā. Tomēr fakts, ka 1401. gadā parlaments pieņēma likumu par herētiķu sadedzināšanu, apliecina inkvizīcijas zemo prestižu šajā zemē. Saskaņā ar Baznīcas likumu šāds likumdošanas akts bija lieks. Kaut arī 1318. gadā inkvizitori iegāja Bohēmijā, tomēr 14. un 15. gadsimta neatkarīgajā gaisotnē vēl pirms husītu kustības sākšanās spēja gūt tikai nelielus panākumus. Gan Anglijā, gan Bohēmijā politiskā situācija ievērojami mazināja inkvizīcijas efektivitāti.

Ne visi inkvizitori bija tik dedzīgi fanātiķi kā Marburgas Konrāds. Vairums inkvizitoru bija izglītoti cilvēki un uzticīgi tam, ko uzskatīja par savu pienākumu. Daži no viņiem rakstīja traktātus citu inkvizitoru vajadzībām. Iespējams, pazīstamākie viņu vidū bija Bernārs Gī, inkvizitors Dienvidfrancijā 14. gs. sākumā, un Nikolass Eimeriks Aragonā 14. gs. beigās. Pēc tam kad Vācijā 15. gs. beigās tika publicēta Krāmera un Sprengera grāmata *"Malleus Maleficarum"* ("Raganu veseris"), kurā burvestības tika nosauktas par briesmīgu ķecerību, bet par inkvizitora galveno pienākumu pasludināta raganu atklāšana un izskaušana, sāka veidoties citāda un savā ziņā daudz draudīgāka vajāšanu pasaule.

VALDENSI

Ronalds Finkeins

1175. vai 1176. gadā kāds bagāts tirgotājs no Lionas, kurš kļuva pazīstams ar vārdu Peters Valdo jeb Valdess, sajuta sevī Dieva aicinājumu. Viņš atteicās no pasaulīgajām mantām un nolēma sekot Kristus paraugam – dzīvot vienkāršu dzīvi nabadzībā un nodoties sludināšanai. Viņa evaņģēlisma pamatā bija tulkojumi no latīņu Jaunās Derības vietējā dialektā.

Valdo piebiedrojās citi līdzīgi noskaņoti vīrieši un sievietes, un viņa ideāls par vienkāršību un nabadzībā dzīvojošu nemācītu ļaužu kopienu Laterāna 3. koncilā (1179) guva pāvesta Aleksandra III atzinību. Tomēr pāvests izvirzīja nosacījumu, ka pirms sludināšanas gaitu sākuma valdensiem ir jāsaņem vietējo Baznīcas amatpersonu piekrišana un ka tai ir jānotiek viņu uzraudzībā. Valdensi sludināja Bībeles vēsti un cildināja askētiska dzīvesveida vērtības, tādējādi uzstājoties kā oficiālās Baznīcas bagātību un garīdznieku izlaidības dzīvs nosodījums. Iesākumā Valdo mērķi bija pilnībā ortodoksāli.

Ap 1181. gadu Lionas arhibīskaps aizliedza valdensiem sludināt Svētos Rakstus; viņi atbildēja ar to, ka sludināja vēl aizrautīgāk. Uzņemoties Baznīcas lomu Bībeles skaidrošanā, valdensi rīkojās tāpat kā daudzi citi viduslaiku sektanti. Izvēloties dzīvi nabadzībā, viņi tikai uzsvēra daudzu garīdznieku pasaulīgumu. 1181. gada nosodījums atbalsojās 1184. gadā ekskomunikācijā, ko pasludināja pāvests Lūcijs III. Viņš arī deva rīkojumu valdensus un citas līdzīgas kopienas pakļaut bīskapa inkvizīcijai un laicīgam sodam. Bija pagājuši tikai nedaudz vairāk kā desmit gadi, un iesākumā entuziastiskā tautas kustība tika nosodīta kā herēze. Drīzumā Valdo ietekme mazinājās, tomēr viņa dibinātā kustība ieguva arvien jaunus sekotājus; pieauga arī valdensu pašapziņa, kas tiem ļāva pārciest vajāšanas gan viduslaikos, gan jaunajos laikos.

Valdensi nevēlējās pakļauties, tāpēc bēga prom no Lionas. Viņi sāka veidot organizāciju pēc Baznīcas parauga ar bīskapiem, priesteriem un diakoniem. Ar laiku viņi sāka pretendēt uz "īstenās" Baznīcas statusu. Viņi guva daudzus sekotājus divos Eiropas apgabalos, kas bija slaveni ar atbalstu neortodoksāliem uzskatiem, – Lombardijā un Provansā. Šeit spēcīgas bija arī kataru pozīcijas; valdošais pāvests, varenais Innocents III, nevarēja pieļaut viņu popularitātes pieaugumu.

Lai gan daudzi valdensi pēc 1207. gada diskusijas no jauna pievērsās oficiālajai Baznīcai un Innocents labprāt viņus pieņēma un sniedza viņiem īpašu aizsardzību, tomēr šāds panākums vairs neatkārtojās. 1214. gadā Innocents nosauca valdensus par herētiķiem un šķeltniekiem un 1215. gadā Laterāna 4. koncilā atkārtoti nosodīja herētiķus kopumā, to vidū valdensus.

Kas attiecas uz valdensiem, tad pāvesta dusmu izvirdumi viņus tikai vēl vairāk pārliecināja, ka Katoļu baznīca ir "Bābeles priekameita" un nav atzīšanas vērta. Tobrīd valdensu kustība bija tik lielā mērā paplašinājusies gan ģeogrāfiski, gan doktrināli, ka 1218. gadā viņi sasauca vispārēju koncilu Bergāmo (Itālijā), kurā apsprieda konkrētas

> *"Viņi staigā apkārt pa pāriem, kailām kājām, vilnas drānās, viņiem nepieder nekas, un, līdzīgi apustuļiem, viņi it visā dalās ar pārējiem."*
> *Valdensi parādās Romā 1179. gadā.*

▶▶

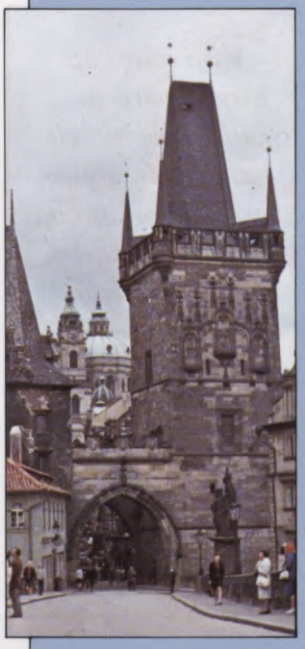

Kārļa tilts un Pulvertornis Prāgā – pilsētā, kur valdensi tika pakļauti nežēlīgām vajāšanām

doktrinālas atšķirības starp Lombardijas un Francijas valdensiem. Līdz 13. gs. beigām, par spīti jaunu spēku ieguvušās inkvizīcijas vajāšanām, valdensi bija nostiprinājušies praktiski visās Eiropas zemēs, izņemot Britāniju, un kļuvuši par vispopulārāko un plašāk pārstāvēto vajāto kustību.

Kam valdensi ticēja

Valdensiem raksturīgās doktrīnas, ko Baznīca uzskatīja par herētiskām, bija – kaut arī vienkāršas pēc būtības – daudzas un dažādas, turklāt dažas no tām vēl mainījās viduslaiku beigu periodā. Svarīgākais iebildums pret valdensiem, kuri savu darbību uzsāka Baznīcas ietvaros, bija fakts, ka beigās viņi noliedza Baznīcu kopumā. Baznīcas nesankcionēta Bībeles sludināšana un garīdzniecības starpnieka lomas noliegšana bija divi galvenie grēki, kuru dēļ valdensi iemantoja herētiķu nosaukumu.

Viens no drošākajiem avotiem, kas ļauj spriest par viņu mācību, ir traktāts, ko ap 1320. gadu sarakstīja Bernārs Gī, slavenais inkvizitors no Dienvidfrancijas; šajā laikā valdensi vēl bija viena no spēcīgākajām ķeceru kustībām. Gī acīmredzami rakstīja kā kritisks novērotājs. Viņš uzsvēra, ka valdensi noliedz Baznīcas autoritāti, un uz to īpaši norādot viņu pārliecība, ka viņi nav pakļauti pāvestam un viņa pavēlēm par ekskomunikāciju. Viņi noliedza vai atšķirīgi interpretēja visus katoļu sakramentus, izņemot grēksūdzi, grēku piedošanu un Eiharistiju. Teorētiski šos sakramentus varēja izpildīt visi valdensu vīrieši un sievietes, savukārt Eiharistija parasti tika noturēta tikai vienreiz gadā. Šķiet, ka ir pastāvējusi arī sava veida valdensu kristīšana.

Valdensi noliedza visas katoļu svēto dienas, svētkus un lūgšanas, jo uzskatīja tās par cilvēku izgudrotām un nepamatotām Jaunajā Derībā. Izņēmums bija svētdienas, Kristus mātes Marijas diena un Tēvreize. Gī apsūdzēja valdensus alternatīvas Baznīcas veidošanā, kurā priesteris ir vienkārši labs cilvēks, nevis garīdznieku kārtas pārstāvis. Pēc Gī domām, tas bija daudz nopietnāks pārkāpums salīdzinājumā ar valdensu otru grēku – misionārisku sludināšanu vietējā dialektā ar stingru uzsvaru uz Jauno Derību.

Gī uzsvēra arī valdensu atteikšanos dot zvērestus (izņemot ārkārtējos apstākļos), ko, viņuprāt, aizliedzot Bībele. Valdensi neatzina ideju par šķīstītavu, jo nerada tai pamatojumu Jaunajā Derībā. Tas savukārt mudināja viņus noliegt tādas katoliskas vērtības kā žēlastības dāvanu pasniegšana un aizlūgšana par mirušajiem. Valdensi uzskatīja, ka gadījumā, ja mirušais nonāk ellē, viņam vairs nav nekādu cerību, savukārt, ja viņš nokļūst debesīs, tad lūgšanas nav vajadzīgas. Līdzīga domu gaita lika viņiem noliegt arī svēto tēliem veltītās lūgšanas.

Gī norādīja, ka organizatoriskajā ziņā valdensi dalās augstākajos un vienkāršajos ticīgajos; līdzīgs dalījums bija raksturīgs arī katariem. Augstāko ticīgo dzīvei bija jābūt askētiskai, atkarīgai no viņu sekotāju pasniegtajām žēlastības dāvanām, un viņu, līdzīgi apustuļu, uzdevums bija nest Dieva vēsti kā nemitīgi klejojošiem sludinātājiem.

Uz inkvizitora Gī 14. gs. minētajiem valdensu pārkāpumiem citi inkvizitori nemitīgi atsaucās pat vēl 15. gs., norādot, ka dažas kustības iezīmes acīmredzami kļūst arvien radikālākas. Piemēram, ap 1398. gadu valdensi tika apsūdzēti pilnīgi visu Baznīcas tradicionālo atribūtu noliegšanā; viņi uzskatīja, ka nav vajadzīgas

baznīcu ēkas, kapsētas, altāri, svētais ūdens, liturģijas, svētceļojumi un indulgences. Šāda radikālisma tendence atklājās arī visu Jaunajā Derībā neminēto svēto noliegumā. Tajā pašā laikā valdensi uzlaboja savu organizatorisko struktūru. Valdensu garīdznieki turpināja nodoties sev raksturīgai sludināšanai vietējā dialektā.

Kur valdensiem veicās

Kaut arī valdensi bija sastopami visā Eiropā, tomēr dažos apgabalos viņu ietekme bija lielāka nekā citviet. Visstabilākās pozīcijas viņiem bija Eiropas vidienē un austrumdaļā. Dažkārt valdensu uzskatus ietekmēja saskarsme ar citām ķeceru kustībām. Piemēram, Dienvidfrancijā inkvizitori bieži atklāja, ka kataru noliedzošā attieksme pret radīto pasauli apvienojas ar valdensu tradicionālo oficiālās Baznīcas noliegumu. Franču valdensu vajāšanas turpinājās līdz viduslaiku beigām. To kulminācija bija krusta karš pret viņiem 1488. gadā Dofinē. Itālijā viņi līdzīgā veidā turpināja turēties pretī inkvizīcijai, rodot patvērumu Pjemontā, kur, tāpat 1488. gadā, pieredzēja uzbrukumu.

Eiropas vidienē un austrumdaļā, kur valdensu pozīcijas bija visstiprākās, viņu darbība vēlāk ietekmēja reformācijas gaitu. Inkvizitori aktīvi un – vismaz gadījumos, kad to ļāva pāvesta un imperatora politika, – viduslaiku beigu periodā veiksmīgi vajāja valdensus šajās zemēs. Piemēram, ap 1400. gadu Peters Cvikers un Prāgas Martins bija galvenie valdensu vajātāji Bohēmijā, Morāvijā, Brandenburgā, Pomerānijā un Austrijā. 14. gs. 2. pusē inkvizitori darbojās arī citās Eiropas vidienes un austrumdaļas zemēs, to vidū Vācijas ziemeļos, Polijā un Ungārijā.

15. gs., par spīti daudzkārtējiem uzbrukumiem, valdensu ietekme bija jūtama visā Centrāleiropā, un notika ideju apmaiņa starp valdensiem, bohēmiešu husītiem un angļu viklifītiem, kuri arī bija sastopami šajā reģionā. Nedaudzie husītu un valdensu apvienošanās mēģinājumi izrādījās neveiksmīgi, jo abu kustību doktrīnas bija radikāli atšķirīgas. Taču vienlaikus šīs aktivitātes radīja to saspringto gaisotni, kurā norisinājās 16. gs. lielās reliģiskās pārmaiņas, jo daudzi valdensu uzskati atbilda protestantiskās kustības pamatievirzei.

NEMIERA LAIKMETS

Ronalds Finkeins

Viduslaiku beigu periodā Eiropas sabiedrībā norisinājās daudzas svarīgas pārmaiņas. 14. un 15. gs. jaunu ekonomisko un politisko apstākļu ietekmē mainījās viduslaiku sabiedrības struktūra. Kritās zemes īpašumu vērtība, jo lauksaimniecība dažādu iemeslu dēļ vairs nebija tik ienesīga. Iedzīvotāju skaita sarukumu 14. gs. vēl vairāk veicināja "melnā nāve" 1348.–1349. gadā un nākamās epidēmijas. Viduslaiku beigu periodā uzplauka tirdzniecība, līdz ar to arvien vairāk strādnieku pārcēlās uz pilsētām un ostu rajoniem, kur cilvēku attiecības veidojās saskaņā ar jauniem ekonomiskiem principiem. Senākais, tradicionālais viduslaiku sabiedrības iedalījums beidza pastāvēt.

No politiskā skatpunkta tas bija laiks, kad pieauga sabiedrības pašapziņa. Vēl bija par agru runāt par "nācijām", tomēr arvien lielāks skaits cilvēku sāka sevi uzskatīt par "angļiem" vai "frančiem", kad domās vai reāli atradās ārpus pašu pilsētas vai apgabala robežām. Monarhi arvien veiksmīgāk īstenoja savu zemju pārvaldi, kas viņu pavalstniekiem palīdzēja apzināties savu piederību pie plašākas politiskas "valsts".

Visā viduslaiku periodā aptuveni no 400. līdz 1500. gadam noteicošais sabiedrības elements bija Baznīca. Līdzīgi tam, kā mainījās vēlo viduslaiku sabiedrība, laikposmā no 1300. līdz 1500. gadam daudzas svarīgas pārmaiņas norisinājās arī Baznīcas dzīvē. Pārmaiņas atnesa sev līdzi nevienprātību un nemieru, un tas savukārt ievadīja reformāciju. Tā skāra pāvesta varu, monastismu, vienkāršās tautas ticību un herētiķu, kā arī misionāru darbību.

13. gs. noslēdzās ar pāvesta Celestīna V ievēlēšanu un (līdz tam nepieredzēts solis) viņa atkāpšanos no amata 1294. gadā. Celestīna atkāpšanās radīja problēmas viņa pēctečiem. Līdz tam vienmēr varēja iebilst, ka nevienam pāvestam nav tiesību atstāt savu amatu. Šis apstāklis radīja nedrošības un aizdomu gaisotni ap pirmo 14. gs. pāvestu Bonifāciju VIII (1294–1303).

Politiskais pāvests

Bonifācijs it nemaz neatgādināja Celestīnu, askētu bez lielas ietekmes. Bonifācijs, kurš labi pārzināja kanoniskos likumus, nekavējoties ķērās pie darba, reformēja pāvesta finanšu sistēmu un panāca mieru pāvesta valstīm un Romai. Viņa programma noveda pie konflikta ar Eiropas karaļiem. Piemēram, viņa bulla *"Clericis laicos"* (1296) ierobežoja karaļu tiesības iekasēt nodokļus no garīdzniekiem. Francija atriebās, aizliedzot zelta eksportu, bet Anglijas karalis Edvards I piedraudēja atņemt garīdzniecībai karalisko protekciju. Jau pašā sākumā pāvesta un karaļu intereses nonāca pretrunā viena ar otru. Nepiedienīgās ķildas nemitīgi atkārtojās līdz pat viduslaiku beigām.

Vēlāk Bonifācijs mainīja uzskatus, lai gan franči viņa iecietību vērtēja kā pārlieku mērenu. Viņi centās iespaidot pāvestu, atbalstot viņa lielākos sāncenšus – itāļu Kolonnu ģimeni. Konflikts saasinājās,

līdz beidzot Bonifācijs piekrita atcelt *"Clericis laicos"* un izpildīt citas franču prasības, to vidū 1297. gadā izteikto prasību kanonizēt karali Luiju IX.

Pāvests guva kaut ko līdzīgu uzvarai, izsludinot pilnīgu grēku atlaišanu (kas pēc nāves nodrošināja tūlītēju nokļūšanu debesīs) svētceļniekiem, kuri apmeklēja Romu 1300. jubilejas gadā. Šis pāvesta solis vismaz uz brīdi cēla viņa prestižu. Tomēr jau 1301. gadā viņam radās jaunas grūtības attiecībās ar frančiem. Kāds bīskaps Francijā tika arestēts un apvainots nodevībā. Pāvests pieprasīja viņa atbrīvošanu, taču saņēma atteikumu. Bonifācijs vēlreiz aktivizēja *"Clericis laicos"* un izsludināja citu bullu – *"Ausculta fili"*, kurā uzsvēra pāvesta pārākumu pār laicīgajiem valdniekiem. Franču karalis Filips IV atbildēja ar to, ka noskaņoja pret pāvestu sabiedrisko domu. 1302. gadā Bonifācijs izsludināja jaunu bullu – *"Unam sanctam"*, kurā apkopoja pāvesta galvenās pretenzijas. Beidzot franči nolēma rīkoties bez aplinkiem. Karaļa pārstāvis Nogarē devās uz Itāliju, lai atgādātu pāvestu uz Franciju, kur bija jānotiek tiesai, kas izšķirtu pāvesta likteni. Tikmēr Bonifācijs ekskomunicēja franču karali. Beidzot 1303. gada septembrī Nogarē ar Kolonnu ģimenes palīdzību centās sagūstīt pāvestu Anaņī, Bonifācijs, kuru atbalstīja pilsētas iedzīvotāji, aizbēga uz Romu. Mēnesi vēlāk viņš Vatikānā nomira.

Problēmas, ko radīja Bonifācija attiecības ar frančiem, aizēnoja šā pāvesta valdīšanas gaišo pusi. Kaut arī Bonifācijs bija ļoti iedomīgs un apsūdzams nepotismā, tomēr viņam bija arī citas, pievilcīgākas īpašības. Viņš paplašināja kanoniskos likumus *"Liber Sextus"*, paaugstināja pāvesta administrācijas darba efektivitāti, palīdzēja nodibināt Romā

Dante Aligjēri (1265–1321), itāliešu dzejnieks, kurš radījis vienu no izcilākajiem darbiem pasaules literatūrā – "Dievišķo komēdiju". Grāmata sastāv no trim daļām – "Elles", "Šķīstītavas" un "Paradīzes". Tā ir kristīga alegorija par dvēseles grēka vīziju, tās atbrīvošanos no vainas izjūtas un mošanos jaunai dzīvei.

universitāti un lika pamatu augstvērtīgam arhīvu departamentam. Viņš pat interesējās par pastāvīgajiem cīņiņiem starp mūkiem un nemonastisko garīdzniecību. Tomēr galu galā viņa pontifikāts apdraudēja tādu Baznīcas ceļu, kas paredzēja lielāku iesaistīšanos laicīgajā politikā.

Pēc Bonifācija nāves franči turpināja izdarīt spiedienu uz pāvesta varu, lai piespiestu Katoļu baznīcas galvu darboties savās interesēs. Franču jauno, plaukstošo monarhisko valsti gudri pārvaldīja Filips Skaistais (Filips IV). Liels spiediens tika izdarīts uz Kardinālu kolēģiju, lai tā ievēlētu paklausīgu pāvestu. 1303. gadā

Pāvesta pils Aviņonā, Francijā, bija pāvestu rezidence 14. gadsimtā.

tika ievēlēts Benedikts XI, kurš realizēja samierniecisku politiku, tomēr nepaspēja to izvērst, jo 1304. gadā nomira. Līdz nākamajām vēlēšanām kardināli bija sašķēlušies divās frakcijās – franču piekritējos un to noliedzējos.

Pāvests pārceļas uz Aviņonu

Beidzot 1305. gadā franču spiediena rezultātā par pāvestu tika ievēlēts Bordo arhibīskaps. Viņš pieņēma vārdu Klements V (1305–1314). Klements nāca no Gaskoņas Francijas dienvidrietumos un nekad nebrauca uz Romu – daļēji tāpēc, ka nevēlējās pamest dzimto zemi, daļēji tāpēc, ka izjuta spiedienu no Francijas karaļa. Klements arī iecēla franču kardinālus, lai līdzsvarotu itāļu pārsvaru Kardinālu kolēģijā. Beidzot pāvests par savu pastāvīgo rezidenci izvēlējās Aviņonu Dienvidfrancijā, kaut arī turpināja daudz ceļot pa visu Filipa Skaistā karaļvalsti.

Tādējādi Klements V kļuva par pirmo Aviņonas pāvestu jeb pirmo pāvestu, kurš dzīvoja tā dēvētā Aviņonas gūsta apstākļos. Protesti nāca no visām pusēm. Skaļāko protestētāju vidū bija Petrarka (1304–1374), viens no izcilākajiem itāļu renesanses pārstāvjiem. Gandrīz neviens no 14. gs. pāvestiem nedzīvoja Romā. Atsvešināšanās starp Rietumu kristīgās pasaules galvu un Romu izraisīja lielu skandālu un daudzu aprindu neapmierinātību. Klements V nomira 1314. gadā, tā arī nebeidzis klejot pa savu mīļoto Gaskoņu.

Vēsture Klementu V atceras tieši kā Aviņonas pāvestu. Viņš arī apstiprināja franču plānu iznīcināt Kristus bruņinieku jeb Templiešu ordeni. Šis militārais krustnešu ordenis beidza pastāvēt pāvesta Klementa V laikā. Templieši tika apsūdzēti visdažādākajos noziegumos, piemēram, svētuma zaimošanā, sodomijā un elkdievībā, īpaši – Francijā. Lai panāktu "atzīšanos", tika lietota spīdzināšana. Templiešu iznīcināšana daļēji bija saistīta ar vēlmi sagraut šo ļoti bagāto un ietekmīgo ordeni. 14. gs. tas bija izvērties par gandrīz visas Eiropas mēroga banku korporāciju. Anglija un citas karaļvalstis, kā arī Francija atbalstīja pāvesta direktīvas, lai gan ne tik stingrā formā. Templiešu īpašumi pārgāja Hospitāliešu ordeņa un daļēji arī citu organizāciju rīcībā. Tomēr Francijā lielākais naudas devējs bija karalis. Francijā Templiešu ordeņa iznīcināšana bija saistīta arī ar templiešu lielmestra Žaka de Molē un citu ordeņa locekļu sodīšanu ar nāvi 1314. gadā. Tas bija viens no daudziem incidentiem, kuru dēļ pāvesta vara pakāpeniski zaudēja ietekmi.

Pāvesti atbalsta Franciju

Tomēr uz neilgu brīdi pāvesta vara Aviņonā saņēma spēcīgu impulsu pāvesta Jāņa XXII (1316–1334) personā. Viņš bija viens no darbīgākajiem un arī nežēlīgākajiem 14. gs. pāvestiem. Viņš nenoliedzami bija franču pāvests, taču vienlaikus arī neparasti neatkarīgs. Jānis bija ļoti kompetents gan pāvesta, gan laicīgās politikas jautājumos un, uzturēdamies savā rezidencē Aviņonā, izrādija lielu interesi par notikumiem Eiropā. Jāņa daudzo ieceru vidū bija reformēt pāvesta administrāciju. Viņa interešu lokā ietilpa diskusijas ar "garīgajiem" franciskāņiem un spekulatīvās teoloģijas jautājumi, viņš rakstīja spredikus, nenogurstoši lasīja un apkopoja izlasīto.

Jānis bija arī viens no izcilākajiem pāvestiem finansistiem, kurš interesējās par iespējām palielināt savas institūcijas ienākumus. Tajā pašā laikā viņš vēlējās, lai viņa

varu izjustu visa Rietumu kristīgā pasaule. Savā ziņā viņš bija milzīgas korporācijas vadītājs, kurš pārstāvēja visdažādākās finansiālās un politiskās intereses. Pāvesta varu Jānis izprata ne tik daudz kā garīgu, cik administratīvu varu.

Viņa pēctecis pāvests Benedikts XII (1334–1342) bija teologs, cistercietis un – tāpat kā viņa priekšteči – francūzis. Viņu ļoti interesēja arvien pieaugošās herētisma problēmas. Benedikts Aviņonā uzsāka pāvesta pils arhīvu celtniecību un rūpējās, lai pāvesta arhīvi no Romas tiktu nogādāti Francijā. Viņš sadarbojās ar Francijas karali. Laiku pa laikam viņš darīja visu iespējamo, lai atbalstītu Franciju Simtgadu karā, kas izcēlās viņa valdīšanas laikā. Pāvests vēlējās, lai viņa ietekmi izjustu Baznīcas reliģiskie ordeņi, turklāt viņš raudzījās, lai pāvesta augstākās varas princips tiktu daudz efektīvāk realizēts visos Baznīcas pārvaldes līmeņos.

Arī nākamais pāvests – Klements VI (1342–1352) neliedza atbalstu Francijai pret angļiem Simtgadu karā. Iepriekš viņš bija bijis franču kardināls un Ruānas arhibīskaps. Klementam bija liela pieredze pāvesta galma lietās. Tagad viņš izmantoja visu savu erudīciju, lai palielinātu franču ienākumus. Tieši viņa valdīšanas laikā 1348. gadā Aviņonas pilsēta tika oficiāli nodota pāvesta varas rīcībā. Klements bija izcilo renesanses pāvestu priekštecis; viņš nežēloja līdzekļus krāšņām ceremonijām un atklāti atbalstīja savas ģimenes locekļus. Viņa personiskā dzīve ne tuvu neatbilda morāles priekšrakstiem. Klemenss nekautrējās uzturēt un vairot galma krāšņumu, kaut arī daudzi to vērtēja kā izšķērdību.

Līdzekļu šķērdēšanu pārtrauca nākamais Aviņonas pāvests Innocents VI (1352–1362). Viņš veltīja vairāk uzmanības Baznīcas trūkumu novēršanai un pāvesta pārvaldes atjaunošanai Itālijā. Kopš pāvesti bija atstājuši Itāliju – un patiesībā jau pirms tam –, vietējās itāļu ģimenes un firsti saskārās ar lielām grūtībām. Tā kā pāvests atradās tālu prom Aviņonā, ģimeņu savstarpējie strīdi un cīņi par ietekmi Itālijas zemēs kļuva arvien asāki. Šajā ziņā cieta arī pāvesta valstis. Līdzās pāvesta vēlmei atgūt varu pār šīm teritorijām pieauga arī centieni panākt pāvestu atgriešanos Romā. Šķiet, ka Innocents VI nopietni mēģināja darīt visu, kas bija viņa spēkos, lai šo vēlmi realizētu.

Bīstama bija kļuvusi arī situācija Aviņonā un tās apkārtnē. Klejojošu algotņu bandas, radušās pēc Simtgadu kara, apdraudēja iedzīvotājus līdz pat pāvesta rezidences vārtiem. 1357. gadā ap Aviņonu tika uzcelti lieli mūri, kas ir iespaidīgi vēl mūsdienās. Lai aizstāvētu pāvesta valstis un Romu, pāvests nosūtīja uz Itāliju talantīgo kardinālu Albornozu. Viņš tur pavadīja trīspadsmit gadus (1353–1366), kuru laikā spēja, vismaz uz brīdi, atjaunot pāvesta pārvaldi. Albornozs veiksmīgi īstenoja daudzus pāvesta plānus, lai sagatavotu viņa atgriešanos Romā. Tomēr, pirms Innocents spēja atstāt Aviņonu, viņš nomira. Pārcelšanās atpakaļ uz Svēto pilsētu tika atstāta viņa pēcteča Urbāna V (1362–1370) ziņā.

Atgriešanās Romā

Pāvests Urbāns V labi pārzināja kanoniskos likumus, dzīvoja vienkāršu dzīvi un atbalstīja Baznīcas reformas. Viņš samazināja izdevumus par nebūtiskām lietām. Viņš vēlējās panākt mieru Itālijā un cerēja, ka varēs atlaist savus algotņus. Viņš arī plānoja sākt krusta karu un noslēgt savienību ar Grieķu baznīcu. 1367. gadā Urbāns beidzot atgriezās Romā un tur veiksmīgi nostiprināja savu autoritāti dažādās aprindās. Liela

daļa senās pilsētas tika restaurēta. Tomēr, par spīti daudzsološajam iesākumam, pāvests nespēja īstenot daudzas savas politiskās ieceres. 1368. gadā viņš atkārtoja Aviņonas pāvestu tradīciju, ieceļot vairākus franču kardinālus. Beidzot 1370. gadā viņš padevās un atgriezās Aviņonā, kur tajā pašā gadā nomira.

Urbāna pēctecis Gregors XI (1370–1378) neatmeta centienus atgriezties Romā. Viņš guva virsroku pār itāļu pilsētvalstu kliķēm un 1376. gadā pameta Aviņonu; iespējams, ka uz šo soli viņu bija pamudinājusi mistiķe Sjēnas Katrīna, neatlaidīgi pārliecinot pāvestu atgriezties Romā. Līdz 1376. gada beigām uzturējies vairākās itāļu pilsētvalstīs, pāvests 1377. gada sākumā iebrauca Romā. Tika veikti pasākumi miera noslēgšanai ar Florenci un Milānu, taču, pirms tika gūti rezultāti, Gregors nomira. Tomēr pāvesta vara beidzot bija atgriezusies Mūžīgajā pilsētā.

Aviņonā pavadītais laiks radīja būtiskas izmaiņas pāvesta varas struktūrā. Tieši 14. gs. pieauga pāvesta galma birokratizācija. Pāvesta vara kļuva centralizētāka, efektīvāka, bet arī komplicētāka. Pieauga arī tās izdevumi. 14. gs. pāvesta institūcija atgādināja sava veida starptautisku korporāciju; pāvesta pilī vien tika nodarbināti aptuveni piecsimt cilvēku. Ik gadu Aviņonas laikā tika nodibināti vidēji simt pāvesta goda kapelānu amati. Franči turpināja dominēt pāvesta institūcijas pārvaldē. No visiem Aviņonas laikā ieceltajiem kardināliem 82 procenti bija franči, 13 procenti – itāļi, bet 5 procenti – cittautieši.

Pāvesta mašinērija

Pāvesta institūcijas pārvalde kļuva arvien efektīvāka, īpaši – finanšu lietās. Viena no birokrātiskākajām struktūrām bija *Camera Apostolica* jeb finanšu un politiskais resors. Liels skaits ierēdņu darbojās arī citos resoros, piemēram, Apustuliskajā kancelejā un Svētajā Romas tribunālā. Līdz ar birokrātijas paplašināšanos pieauga arhīvu apjomi. Par laika periodu no pāvesta Jāņa XXII līdz Gregoram XI liecina vairāk nekā ceturtdaļmiljons darījumu dokumentu; tagad tie glabājas arhīvos, un daudzi no tiem vēl nav izpētīti. Lai finansētu milzīgo mašinēriju, tika radīti jauni ienākumu avoti, piemēram, īpaši nodokļi (ikgadēji maksājumi), ko iekasēja no garīdzniekiem. Laikā, kad valdīja finanšu jautājumos ļoti kompetentais pāvests Jānis XXII, vidējais gada ienākums bija aptuveni ceturtdaļmiljons zelta florīnu. Pāvesta Gregora XI laikā tas pieauga līdz pusmiljonam florīnu. Lai gan caurmērā pāvesta Jāņa izdevumi bija aptuveni tikpat lieli kā viņa ienākumi, pēc viņa nāves pāvesta kasē atradās miljons florīnu liels pārpalikums.

Tie cilvēki, kuri vēlējās Baznīcas reformas, visbiežāk kritizēja tieši pāvestu finanšu darījumus. 14. gs. arvien pieaugošie izdevumi pāvesta galma uzturēšanai un kariem Itālijā veicināja arvien neatlaidīgākus aicinājumus īstenot reformu. Pāvesta varas garīgā loma šķita aizmirsta trakajā dziņā pēc naudas, kas tika gūta apmaiņā pret kādu privilēģiju vai citu pakalpojumu. Dažkārt pāvesta aktīvajai darbībai pretojās citi Eiropas varenie. Piemēram, 1351. gadā Anglija aizliedza pāvestam piešķirt svešzemju garīdzniekiem amatus Anglijas Baznīcā. 1353. gadā Anglija ierobežoja savu garīdznieku lūgumus pāvesta galmam.

Kaut arī pāvesta varas organizācija bija labākā pasaulē, tā nespēja pārvarēt iekšējās pretrunas. Pēc pāvesta Gregora XI nāves 1387. gadā šķelšanās kļuva acīmredzama. Pāvesta vara bija atgriezusies Romā, kur saniknoti ļaužu

pūļi pulcējās, lai pieprasītu romieša vai vismaz itāļa ievēlēšanu par pāvestu. Beidzot kardināli piekāpās viņu prasībām un ievēlēja Urbānu VI (1378–1389). Tomēr drīzumā kardināli nosprieda, ka Urbāns ir pārlieku diktatorisks. Ar ieganstu, ka pāvesta ievēlēšana nav noritējusi pareizi, kardināli sapulcējās, lai ievēlētu citu pāvestu – Klementu VII. Kardināli bija kļuvuši ļoti brīvdomīgi.

Pāvesta varas shizma

Pēc tam kad Romā izraisījās bruņotas cīņas starp abu konkurējošo pāvestu atbalstītājiem, Klements VII 1381. gadā patvērās Aviņonā. Šis notikums aizsāka Lielo shizmu – šķelšanos Baznīcas pārvaldes pašā virsotnē. Tai bija gan politiskas, gan reliģiskas sekas. Vairākas valstis, piemēram, Itālija, Vācijas impērija, austrumu un skandināvu zemes, Ungārija un Anglija, atbalstīja Urbānu VI Romā. Francija un tās pakļautībā esošās teritorijas, Spānija un Skotija atbalstīja Klementu VII Aviņonā. Viduslaiku agrīnajā periodā reizēm vienlaikus bija valdījuši divi vai pat trīs pāvesti. Taču šī shizma bija daudz nopietnāka. Pretēji agrīnajām shizmām šoreiz problēmas būtība bija meklējama pašā pāvesta galmā, kardinālu vidū.

Šķelšanās iespaidoja garīdzniecību visos līmeņos, lai gan atteikšanās no uzticības vienam pāvestam par labu otram nebija nekas nedzirdēts. Nemonastiskā garīdznieciba, katedrāļu un kolēģiju kanoniķi un pat reliģiskie ordeņi dažkārt atklāja, ka viņu lojalitāte nebūt nav vienbalsīga. Urbāna stūrgalvība neļāva rast vieglu risinājumu. Viņa ietiepība izpaudās praksē, proti, viņš pavēlēja spīdzināt līdz nāvei dažus nepiekāpīgākos kardinālus. Pat pēc Urbāna nāves 1389. gadā problēma turpināja pastāvēt, un vēl nākamajā gadsimtā notika paralēlas pāvestu vēlēšanas.

Tagad situācijas sarežģītību apzinājās pat Francijas karalis. Viņš mēģināja izbeigt shizmu un pat bija ar mieru atsacīties no Aviņonas pāvesta. Tika ieteikti vairāki risinājumi, no kuriem trīs nozīmīgākie bija šādi: vienam pāvestam atkāpties par labu otram, vienam uzvarēt otru vai abiem rast kompromisu.

Par spīti daudzajiem Baznīcas vadoņu teologu protestiem, farsam līdzīgā situācija Romā turpinājās arī laikposmā no 1404. līdz 1406. gadam, kad pāvesta amatu ieņēma Innocents VII, un no 1406. līdz 1415. gadam, kad valdīja viņa pēctecis Gregors XII. Tikmēr konkurējošās kardinālu kolēģijas – viena Romā, otra Aviņonā – sāka meklēt kompromisu un aspriest iespējas izbeigt shizmu. Tā kā neviens no abiem pāvestiem nepiekrita atkāpties, tad vairāki kardināli sasauca koncilu. Tas sapulcējās Pizā 1409. gadā. Kardināli cerēja, ka šādi izdosies shizmu izbeigt.

Pāvesti atteicās ierasties. Kardināli atcēla abus un viņu vietā ievēlēja Aleksandru V (1409–1410). Šo jauno izvēli neatzina ne Aviņonas, ne Romas pāvests, tādējādi koncila darbības rezultātā divu pāvestu vietā tika iegūti trīs. Taču vēl zīmīgāks ir fakts, ka Pizas koncila darbība apšaubīja svarīgu principu – koncila vara varēja būt lielāka par pāvesta varu. Tas lika apšaubīt pāvesta pārākumu.

Darbīgais koncils

Pizā strīdīgie jautājumi netika atrisināti. Pastāvēja cerība, ka risinājums tiks rasts šā perioda lielākajā – Konstancas koncilā (1414–1418). Tajā laikā valdīja jau cits pāvests – Jānis XXIII, kurš 1410. gadā bija nomainījis Aleksandru V. Koncils piesaistīja plašu

Pizas (Itālija) katedrāles vidusjoms

aprindu uzmanību, un līdz 1415. gadam to bija apmeklējuši zinātnieki, Baznīcas amatpersonas un dažādu laicīgo struktūru ierēdņi. Pat Grieķu ortodoksālā baznīca nosūtīja savus pārstāvjus. Nākamo triju gadu laikā notika 45 galvenās sesijas un liels skaits mazāku komiteju sapulču. Beidzot pēc tiesas procesa 1415. gadā Jānis XXIII bija spiests atteikties no pretenzijām uz pāvesta amatu. Tajā pašā gadā no amata atkāpās arī Gregors XII. Atlika vairs tikai viens pāvests – spānis Benedikts XIII. Arī viņš tika tiesāts un atcelts no amata 1417. gadā. Viņš apmetās uz dzīvi Spānijā un līdz pat savai nāvei 1422. gadā maldīgi domāja, ka ir vienīgais īstenais pāvests.

Kopš pirmo vispārējo koncilu laikiem neviens cits koncils nebija paveicis tik lielu darbu Baznīcas nesaskaņu likvidēšanā. Tā dalībnieku uzdevums bija skaidrs – ievēlēt vienu pāvestu, kurš atkal pārstāvētu visus Rietumu kristiešus. Šis mērķis tika īstenots 1417. gadā, kad par jauno pāvestu tika ievēlēts Martins V. Tikmēr bija radusies problēma, vai koncils, kas pāvestu ievēlējis, ir pārāks par pāvestu, kurš pretendē uz augstāko varu. Uz brīdi koncila pretenzijas zaudēja spēku.

JANS HUSS

Karolīna T. Māršala

Jans Huss (1374–1415) iemantoja slavu kā moceklis, kurš aizstāvēja Baznīcas reformu un čehu nacionālismu. 1401. gadā Jans Huss tika ordinēts priestera kārtā un lielākoties darbojās kā pasniedzējs Kārļa Universitātē Prāgā un kā sludinātājs Betlēmes kapelā netālu no universitātes.

Savos darbos un publiskajos sprediķos Huss uzsvēra personisko dievbijību un dzīves šķīstību. Uz viņu lielu ietekmi atstāja Viklifa darbi. Viņš akcentēja Svēto Rakstu autoritatīvo lomu Baznīcas dzīvē un tādējādi palielināja sprediķošanas nozīmi baznīcas dievkalpojumos. Ar laiku Huss kļuva par nacionālo varoni. Savā galvenajā darbā "Par Baznīcu" viņš definēja Baznīcu kā Kristus ķermeni ar Kristu kā tās vienīgo galvu. Aizstāvēdams garīdzniecības tradicionālo autoritāti, viņš tomēr mācija, ka grēkus var piedot vienīgi Dievs.

Huss uzskatīja, ka ne pāvesti, ne kardināli nevar radīt doktrīnu, kas ir pretrunā ar Svētajiem Rakstiem, un ka nevienam kristietim nevajag klausīt tādai viņu pavēlei, kas ir acīmredzami nepareiza. Viņš nosodīja garīdzniecības korupciju un kritizēja ļaudis par elku pielūgšanu, ticību neīstiem brīnumiem un došanos "māņticīgos svētceļojumos". Viņš pārmeta Baznīcai, ka tā neļauj tautai baudīt vīnu komūnijas laikā, un nosodīja indulgenču pārdošanu.

Huss bija Prāgas ieilgušo cīņu centrālā persona, un par viņa darbību tika ziņots Romai. 1415. gadā Huss apmeklēja Konstancas koncilu, lai aizstāvētu savus uzskatus. Lai gan Husam bija piešķirts imperatora apsardzības raksts, tomēr koncils viņu tiesāja un piesprieda viņam nāvi uz sārta bez reālas iespējas paskaidrot savu nostāju. Viņa varonīgā nāve modināja nacionālās jūtas čehu tautā. Par godu viņam Bohēmijā tika nodibināta Husītu baznīca. Tā pastāvēja līdz 1620. gadam, kad Bohēmiju iekaroja Hābsburgi, – viņi atjaunoja Romas katoļu baznīcu. Husītu reforma tika cieši saistīta ar čehu pretošanos vācu kundzībai.

Citu Konstancā aplūkoto problēmu vidū bija jautājums par Eiharistijas norisi. Husīti, īpaši – pēc Jana Husa sodīšanas ar nāvi 1415. gadā, uzstāja, ka maize un vīns ir jāsaņem visiem kristiešiem. Koncils to aizliedza, 1415. gadā koncils apsūdzēja herētismā Viklifu, un viņa mirstīgās atliekas 1427. gadā tika izraktas no svētītās zemes.

Paralēli dažu citu, galvenokārt politisku jautājumu risināšanai koncils aizsāka reformas. 1417. un 1418. gadā tika pieņemts lēmums par nākamo koncilu sasaukšanu. Zināmas izmaiņas bija jāveic arī Kardinālu kolēģijā un pāvesta ierēdniecībā, kā arī jānovērš pārkāpumi desmitās tiesas maksājumu iekasēšanā un indulgenču pārdošanā. Tomēr patiesais jautājums bija par pāvesta varu.

Martins V pierādīja, ka ir "vecās skolas" pāvests, kad 1420. gadā atgriezās Romā. 1424. gadā beidzot to pakļāvis, viņš sāka realizēt pilsētas atjaunošanas plānu. Viņa vadībā tika reorganizētas pāvesta valstis, un viņš prata gūt labumu no plašajām asinsradniecības saitēm ar Kolonnu ģimeni. Viņu interesēja vienīgi administratīvā reforma; reliģiskajai reformai viņa acīs bija tikai otršķirīga nozīme.

Bohēmijas stiklinieki darbā. Šajā zīmējumā attēloti vairāki stikla darināšanas procesi viduslaikos 15. gs.

Panācis mieru pāvesta valstīs, 1431. gadā Martins V nomira. Viņa pēctecis bija Eugēnijs IV (1431–1439). Jaunā pāvesta netaktiskums izraisīja kardinālu neapmierinātību, kuri vēlējās atgūt ietekmi pāvesta pārvaldē. Martins V pirms nāves bija izdevis dekrētu; sakarā ar to 1431. gadā Bāzelē sapulcējās koncils. Jaunais pāvests neieradās un pavēlēja koncilam izklīst, taču koncila locekļi šo pavēli ignorēja. Vairums Kardinālu kolēģijas pārstāvju atbalstīja koncilu kā Konstancas gara turpinājumu. Viens no apspriežamajiem jautājumiem Bāzelē bija par savienību ar Grieķu baznīcu, kas bija oficiāli atdalīta no Romas kopš 11. gadsimta. No 1433. gada koncils un Konstantinopole apmainījās ar sūtņiem, taču arī pāvests sūtīja savus pārstāvjus uz Austrumiem. Jautājums par savienību nerada risinājumu, jo pāvests un koncils nespēja vienoties par "nopelniem" jaunās savienības noslēgšanā.

Pāvests piespieda koncilu pārcelties uz Ferrāru. Bāzelē pāvesta naidīguma dēļ reformas bija grūti īstenojamas. Ferrārā 1438. gadā no jauna sanākušais koncils vēlreiz apsprieda jautājumu par Austrumu un Rietumu savienību. Tomēr Rietumu varenie neizrādīja par to gandrīz nekādu interesi, un 1439. gadā koncils atkal pārcēlās uz citu vietu – šoreiz uz Florenci.

No 1438. gada, kad pāvests pārvietoja koncilu, daži tā pārstāvji bija palikuši Bāzelē. Tā rezultātā bija sanākuši divi konkurējoši koncili: viens – Bāzelē, bet otrs – vispirms Ferrārā un vēlāk Florencē. Šķita, ka shizma ir atgriezusies. Bāzeles koncils atcēla Eugēniju IV un ievēlēja Fēliksu V (1439–1449), tādējādi atkal bija vienlaikus divi pāvesti. Pēc Eugēnija IV nāves 1447. gadā viņa vietā tika ievēlēts Nikolajs V (1447–1455). Krīze tika izbeigta tikai 1449. gadā, kad Fēlikss V atkāpās – lielākoties politiska spiediena rezultātā. Bāzeles koncils pārtrauca darbu un izklīda. Tā noslēgums izbeidza koncilārismu jeb reformu kustību Baznīcas koncilu ietvaros. Kļuva skaidrs, ka reformai ir jānāk no citas puses. Tikmēr pāvesta vara noslēdzās sevī, kļūstot par itāļu spēku, kas pārstāvēja itāļu intereses. Sākās renesanses pāvestu laiks.

Humānisti kā pāvesti

Pāvests Nikolajs V ar savu darbību noteica toni saviem pēctečiem. Viņš aizrāvās ar arhitektūru un centās padarīt Romu arhitektoniski bagātāku. Kā humānists viņš aktīvi darbojās sengrieķu valodas studiju popularizēšanā. Šis izglītības virziens strauji attīstījās pēc Konstantinopoles izlaupīšanas 1453. gadā, kad daudzi bizantieši aizbēga uz Rietumiem. Vatikāna bibliotēka tika reorganizēta un papildināta ar daudziem manuskriptiem. Pāvesta uzmanību piesaistīja arī krusta kari, kaut gan ne reālā, bet ideālā ziņā.

Nākamais pāvests – Alfonso Bordža (Kaliksts III; 1378–1458), izstrādāja reālus krusta kara plānus, šim nolūkam iztērējot krietni daudz naudas. Tomēr rezultāti nebija pūliņu vērti. Viņa pēcteci Piju II (1438–1464) var ar pilnām tiesībām dēvēt par vienu no interesantākajām renesanses laika personībām. Viņš bija viens no izcilākajiem Baznīcas vadoņiem humānistiem, kurš daudz ceļoja un bija labi informēts par impērijas, pāvesta galma un koncilu lietām. Viņš arī rūpīgi gatavojās krusta karam pret turkiem, taču arī šoreiz bez rezultātiem. Pijs atstāja daudzus sacerējumus, to vidū plašu memuāru kolekciju, kas mums ļauj spriest par renesanses pāvestu dzīvesveidu. Viņa pēctecis Pāvils II (1464–1471) nebija humānisma piekritējs. Pāvilu interesēja krāšņas procesijas

un pompoza izrādīšanās, un viņš vairāk rūpējās par savu reputāciju nekā par pāvesta amata pienākumiem un cieņu.

Sastopams maldīgs viedoklis, ka līdz ar Siksta IV (1471–1484) ievēlēšanu pāvesta vara pieredzēja jaunu kritumu. Lai gan Siksts bija franciskāņu ģenerālis, tomēr pēc ievēlēšanas par pāvestu viņš rīkojās pretēji franciskāņu principiem. Viņš bija vainīgs visatklātākajā nepotismā. No 34 Siksta ieceltajiem kardināliem seši bija viņa brāļadēli. Viņš bija iesaistīts politiskās intrigās. Piemēram, viņš iejaucās Florences lietās un pat piedalījās divu Mediči ģimenes locekļu noslepkavošanā 1478. gadā. Kas attiecas uz krusta karu, Siksts vispirms izrādīja interesi par šo pasākumu, taču nespēja piesaistīt pietiekami lielus līdzekļus pat pēc tam, kad turki izcēlās krastā Itālijas zemē Apūlijā.

Bēdīgi slavenie Bordžas

Nepieciešamība iegūt lielākus naudas līdzekļus – "dāvinājumu" formā – noveda pie turpmākas pāvesta galma birokratizācijas. Siksts praktizēja amatu pārdošanu un tirgošanos ar indulgencēm. Viņš pieprasīja vairāk naudas nekā iepriekšējie pāvesti un daļēji to ieguldīja humānisma studiju, mākslas un arhitektūras attīstībā. Šā cilvēka rīcību noteica sarežģīti motīvi un intereses; tieši viņa valdīšanas laikā tika uzcelta Siksta kapela Romā. Viņš nodibināja slimnīcu pamestiem bērniem un atcēla Konstancas koncila lēmumus. Viņš reorganizēja Vatikāna bibliotēku un nosodīja spāņu inkvizīcijas pārmērības. Šis izcilais renesanses pāvests izraisīja tik lielas bailes, ka pat bija dzirdamas runas par vispārēja koncila sasaukšanu, lai iegrožotu viņa varu. Šī iecere netika īstenota.

Pāvests Aleksandrs VI (1492–1503) ir viens no pretrunīgākajiem pāvestiem visā Baznīcas vēsturē. Viņš bija Rodrigo Bordža, blēdīgs politikānis, bagāts, ar labiem sakariem un bez jebkādas morāles. Dzimis Spānijā ap 1430. gadu, Rodrigo studēja Boloņā un kļuva vispirms par kardinālu, vēlāk – par vicekancleru sava tēvoča pāvesta Kaliksta III galmā.

Renesanses stilā celtās Florences katedrāles būvniecība pabeigta 15. gs. Daļa no tās slavenā kupola ir redzama gleznojumā aiznākamajā lappusē (kreisajā pusē).

Rodrigo daudzie bērni, kas bija dzimuši pirms viņa ievēlēšanas par pāvestu (piemēram, Izabella, Heronīma, Džovanni un Pjetro, Jakopo un Čezāre; iespējams, visslavenākā no viņa bērniem bija Lukrēcija, kura piedzima 1480. gadā), tika labi nodrošināti uz Baznīcas rēķina gan pirms, gan pēc viņu tēva ievēlēšanas par pāvestu.

Aleksandrs rūpīgi un prasmīgi pārvaldīja pāvesta valstis. Viņš vēlējās pasargāt Itāliju no svešzemju intrigām un ķildām. Šā mērķa vārdā viņš nekautrējās izmantot pat turku palīdzību, piemēram, cīņā pret frančiem. Šo politisko sadursmju laikā Florencē ar nāvi tika sodīts sludinātājs Savonarola, kurš pretojās Bordžam un draudzējās ar frančiem, kuros saskatīja Itālijas cerību.

Pāvests tika uzaicināts par starpnieku Spānijas un Portugāles sarunās par Jaunās pasaules sadalīšanu. Nav pārsteigums, ka tieši viņa valdīšanas laikā, 15. gs. beigās, tika veikti atklājumi, kas pavēra jaunu lappusi pasaules un arī Baznīcas vēsturē.

Viduslaiku beigu periodā mainījās gan pāvesta varas raksturs, gan arī daudzu kristiešu attieksme pret to. Aviņonas laiks, bet īpaši – shizma veicināja tautas atsvešināšanos no pāvestiem. Pakāpeniski attīstījās ideja par "nacionālām Baznīcām" kā pretstatu universālai pāvesta Baznīcai. Pāvesta institūcija kļuva arvien bagātāka un komplicētāka. Pāvesta amata prestižs mazinājās gan politisko pretenziju, gan augošās birokratizācijas dēļ. Turklāt ietekmīgie Baznīcas koncili apšaubīja pāvesta pārākumu. Arī daudzu 15. gs. pāvestu gaume un morāle bija tālu no pilnības. Visu šo pretrunīgo notikumu kontekstā turpināja samilzt daudzas problēmas. Viena no tām bija šķelšanās starp

SAVONAROLA

Roberts G. Klouzs

"1496. gada Florences karnevālā Savonarola iedvesmoja ļaudis uz "nepiedienīgu lietu dedzināšanu"; viņi sakūra lielu ugunskuru no kosmētikas līdzekļiem, parūkām, pornogrāfiskām grāmatām un azartspēļu piederumiem."

Džirolāmo Savonarola (1452–1498) bija itālietis, reformu sludinātājs, kurš par savu darbību tika sodīts ar nāvi. Dzimis Ferrārā, Itālijā, viņš studēja humānismu un medicīnu, bet vēlāk atsacījās no pasaulīgās dzīves un 1474. gadā kļuva par dominikāņu mūku. Viņš kalpoja vairākās pilsētās Ziemeļitālijā un līdz 1491. gadam bija kļuvis par Sv. Marka klostera prioru un populāru sludinātāju Florencē. Savos sprediķos viņš brīdināja ļaudis, ka pār pilsētu nāks lielā tiesa, pēc kuras iestāsies zelta laikmets, kad Florence apvienos visu Itāliju taisnīgā republikā. Šie pareģojumi šķita piepildāmies, kad Francijas karalis Šarls VIII iekaroja Itāliju un Florences valdnieki Mediči aizbēga.

Jaunās pārvaldes laikā Savonarola ar sprediķošanas palīdzību iemantoja lielu varu. Viņš aizsāka nodokļu reformu, palīdzēja trūkumcietējiem, reformēja tiesas un pārvērta Florenci no laiskas, korumpētas un izpriecas mīlošas pilsētas īstā klosterī. Reformējis Florenci, viņš apsūdzēja pāvestu Aleksandru VI un korumpēto pāvesta galmu. Sekoja strīds, kas beidzās ar Savonarolas ekskomunikāciju un draudiem uzlikt Florencei interdiktu. Tas sabiedēja ļaudis, un Savonarola tika sodīts ar nāvi.

Savonarola kļuva par daudzu agrīno protestantu varoni, pat par spīti tam, ka viņš pārstāvēja katolisko teoloģiju. Viņa pretestībā pāvesta varai protestanti saskatīja atdarināšanas cienīgu paraugu. Viņš guva panākumus itāļu renesanses uzplaukuma brīdī. Tas apliecina šā laikmeta cilvēku dziļi reliģisko pasaules izjūtu, kas bieži tiek piemirsta.

Rietumu baznīcu un Bizantijas jeb Ortodoksālo baznīcu ar centru Konstantinopolē.

Rietumi lūkojas uz Austrumiem

Konstantinopolē starp Austrumu imperatoru un patriarhu bija izveidojušās īpaša veida attiecības. Laicīgās varas dominance pār garīgo varu bija daudz vairāk pieņemama Austrumos nekā Rietumos. Cita starpā tas nozīmēja, ka politiskie apsvērumi daudz tiešāk iespaidoja Austrumu baznīcas nostāju. Šīs attiecības jeb "cēzariskais pāvestisms", kā to dēvēja Rietumos, nebija pieņemams Rietumu pāvesta varai. Abu Baznīcu starpā pastāvēja arī sarežģītas teoloģiskas atšķirības.

Turklāt katras Baznīcas kristīgā tradīcija bija veidojusies savas īpatnējās kultūras kontekstā. Latinizētajai Rietumu baznīcai bija savas paražas un vēsture, bet grieķu Austrumu baznīca lepojās ar savu tradīciju. Abu pušu nesaskaņas vēl

Lai noskatītos Savonarolas sadedzināšanu, Florencē Sv. Dievmātes laukumā sapulcējās liels ļaužu pūlis. Mākslinieks to ir paretinājis un attēlojis vairākas nelielas grupas.

vairāk pastiprināja 4. krusta karš. Tā laikā Rietumu krustneši, kuru pārvietošanos nodrošināja varenā jūras valsts Venēcija, iesoļoja Konstantinopolē. 1204. gadā viņi sagrāba un izlaupīja pilsētu. Vairāk nekā pusgadsimtu grieķu imperatora varu aizstāja tā dēvētā latiņu Konstantinopoles karaliste Rietumu valdījumā. Līdz 1261. gadam grieķi bija atguvuši savu galvaspilsētu un padzinuši svešos rietumniekus. Tādējādi 13. gs. bija visai maz cerību uzlabot attiecības starp Austrumu un Rietumu baznīcu.

Klements V, pirmais Aviņonas pāvests, no jauna aicināja krustnešus ieņemt Konstantinopoli, tomēr neguva atsaucību. Francijas karalis Šarls IV (1322–1328) izrādīja zināmu interesi par šo plānu, taču bez paliekošiem rezultātiem. Tikmēr jauni notikumi Austrumos pakāpeniski izmainīja gan pāvesta, gan bizantiešu politiku. Šo notikumu cēlonis bija turku pieaugošā varenība. 14. gs. vidū šīs "mežoņu ordas" bija kļuvušas par reālu draudu ne tikai Austrumiem, bet arī Rietumiem. Baiļu vienoti, Austrumi un Rietumi sāka tuvināties savstarpējai aizstāvībai.

Jau no 1339. gada grieķi, kurus apdraudēja turki, sāka izrādīt interesi par savienību ar Rietumiem. Imperatora Joana VI valdīšanas laikā (1347–1354) vairākas misijas tika sūtītas uz Aviņonu, lai noskaidrotu pāvesta nostāju. Beidzot tika pieņemts lēmums, ka jautājumu par grieķu ortodoksālās un Romas katoļu kristietības savienību vislabāk spētu risināt ekumeniskais koncils. Diemžēl šos plānus izjauca Rietumu shizma pēc 1378. gada un tai sekojošā sāncensība starp pāvestiem un konciliem. Konkurējošie pāvesti un koncili vēlējās panākt Austrumu imperatora atzīšanu. Tie bija politiski gājieni, kuru laikā patiesi svarīgie jautājumi tika atstāti novārtā. Austrumu atbilde bija mainīga. No vienas puses, bizantieši nevēlējās tikt ar varu ierauti Rietumu reliģiskajā politikā. No otras puses, viņus apdraudēja turki.

Beidzot Bizantijas imperators Manuils II Paleologs (1391–1425) aizceļoja uz Rietumiem, lai panāktu jautājuma risinājumu. Rietumnieki viņu uzņēma ar dalītām jūtām, pat vēsi, un viņu solījumi sniegt bruņotu palīdzību bija visai nepārliecinoši. Tomēr imperatora pūliņi izrādījās lieki, jo nelaime Austrumos tika novērsta ar citu rokām. Turku draudus nomāca jauna agresora – Tamerlana – izvirzīšanās 1402. gadā. Uz brīdi turku uzbrukums šķita apturēts. Rietumos turku jautājums arvien vēl tika apspriests, taču bez patiesas ieinteresētības. Piemēram, jautājums par turku draudiem tika izvirzīts Konstancas koncilā 1415. gadā, bet drīzumā atlikts kā otršķirīgs.

Pāvesta vara atkal cīnījās par savu neatkarību Bāzeles un Ferrāras-Florences koncilos. Abas puses – koncils un pāvests – vērsās pie Austrumu imperatora pēc politiska atbalsta. Katra puse vēlējās panākt savienību ar grieķiem. Tā puse, kura gūtu panākumus, varētu pretendēt uz lielāku varu un prestižu. 1439. gadā pāvesta vara svinēja uzvaru un panāca vienošanos par savienības noslēgšanu. Konstantinopolē jaunā ziņa netika uzņemta labvēlīgi. Tauta pretojās reliģiskai savienībai ar Rietumiem, par spīti iespējamiem politiskiem ieguvumiem. Lēmums par savienību Konstantinopolē tika oficiāli publicēts tikai 1452. gadā. Taču bija jau par vēlu. Nākamajā, 1453. gadā, Konstantinopoli, seno Bizantijas galvaspilsētu un ortodoksālās kristietības citadeli, ieņēma musulmaņi turki. Konflikts starp romiešu un grieķu kristietību bija atrisināts.

Vai franciskāņi palika nabadzīgi

Sarunas ar Grieķu ortodoksālo baznīcu bija tikai viena no daudzajām pāvesta varas problēmām vēlajos viduslaikos. Citas pretrunas bija iekšēja rakstura. Viena no tām skāra Franciskāņu ordeni, kas bija dibināts 13. gs. un guvis pāvesta atzinību. Ordeņa tēvs Asīzes Francisks mira 1226. gadā. No 1245. gada šajā mūku organizācijā radās grūtības, kuru risināšanā tika iesaistīta arī pāvesta vara.

Jautājums bija par to, vai atļaut franciskāņiem paturēt īpašumus vai arī viņiem jāsaglabā sākotnējais, Franciska izvirzītais nabadzības ideāls. Tie franciskāņi, kuri deva priekšroku nabadzībai, rada pamatojumu mistiķa Joahima Florieša (ap 1132–1202) sacerējumos. Pretējā nometne rada aizstāvi pāvesta Innocenta IV (1243–1254) personā. Pāvests paziņoja, ka franciskāņu īpašumi pieder Baznīcai, un vēlāk deva atļauju nodot tos ordeņa rīcībā. Tas bija acīmredzami formāls ieganstu, lai izvairītos no nabadzības likuma ievērošanas.

Franciskāņu domstarpības arvien pieauga. Ordeņa apvienošanu nebūt neveicināja cits līdzīgas ievirzes dekrēts, ko pāvests izdeva 1279. gadā. 13. gs. beigās franciskāņi bija sadalījušies divās grupās – "garīgajos" franciskāņos, kuri atbalstīja nabadzības ideālu, un "konventiešos", kuri centās rast kompromisu. Teorijā viņi vēlējās saglabāt sava ordeņa garu, bet praksē – izvairīties no nabadzības sloga. Kaut arī pirmo Aviņonas pāvestu laikā, piemēram, Vīnes koncilā (1311–1312) tika panākta zināma vienošanās, tomēr "garīgie" sāka ieņemt arvien radikālāku nostāju. Beigu beigās viņi nolēma saraut visas saites ar ordeni. 1317. gadā Jānis XXII pavēlēja viņiem no jauna piebiedroties pārējiem franciskāņiem. Daži "garīgie", kuri atsacījās klausīt pāvesta pavēlei, stājās inkvizīcijas tiesas priekšā. 1318. gadā četri "garīgie" franciskāņi jeb *Fraticelli* tika sodīti ar nāvi.

Šis strīds skāra būtiskas pāvesta varas problēmas. Kopumā franciskāņi atzina, ka nabadzība ir ideāls, ko īstenoja Kristus un apustuļi. No tā izrietēja secinājums, ka Baznīcas hierarhijai nav jāpiedalās pasaulīgajos konfliktos. Attiecinot šo ideju uz pāvesta varu, radās jautājums par pāvesta kā kristīgās pasaules valdnieka statusu. Turklāt uzmanības lokā nonāca Baznīcas milzīgās bagātības.

1323. gadā pāvests Jānis XXII nosodīja franciskāņu nabadzības doktrīnu. Daži franciskāņu vadoņi tika ekskomunicēti. Šī problēma sagādāja raizes arī 15. gs. pāvestiem. Tolaik "garīgie" tika dēvēti par "observantiem" un praktiski bija atšķīrušies no konventiešiem, kaut arī teorētiski abus ordeņus vienoja kopīgs likums.

1517. gadā šķelšanās tika oficiāli atzīta. "Observanti" veidoja lielāko grupējumu, konventieši – mazāko. Nevarētu teikt, ka pretrunas starp franciskāņiem, kas aizsākās 13. gs., viduslaiku pāvesta varai būtu izdevies veiksmīgi atrisināt.

Pāvesta varas kritika

Šajā periodā bija vērojams pāvesta varas prestiža kritums. Vienlaikus attīstījās visdažādākā veida disidentiskas reliģiskas kustības. Inkvizīcija piesprieda nāvi uz sārta dažiem "garīgajiem" franciskāņiem, kuri bija nepārprotami pauduši savu neapmierinātību ar Baznīcu. Inkvizīcija bija bijusi aktīva jau no 13. gs. sākuma. Tika apkaroti valdensi, lai gan mazāk pamanāmas kopienas saglabājās vēl pēc viduslaiku beigām. 14. gs. sevišķi ekscentrisku kustību

Asīzes Francisks

"Mēs tad lūdzam Dievu viņa lielajā labestībā reformēt mūsu Baznīcu, kas ir pilnībā atkritusi, un atjaunot tās sākotnējo pilnību."

Lolardu slēdzieni, 1394

DŽONS VIKLIFS

Tims Doulijs

Džons Viklifs (ap 1329–1384) bija ievērojams angļu reformators viduslaiku beigu periodā. Viņš piedzima Anglijas ziemeļos un kļuva par vadošo filozofu Oksfordas Universitātē. Džons Gaunts, kurš tolaik aizstāja valdnieku, aicināja Viklifu kalpot galmā. Viklifs apdraudēja Baznīcas intereses, aizstāvot valdības tiesības atsavināt korumpētu garīdznieku īpašumus. 1377. gadā pāvests nosodīja viņa uzskatus, tomēr Viklifa ietekmīgie draugi viņu aizstāvēja.

Viklifs turpināja paust antiklerikāļu nostāju un sāka kritizēt dažas viduslaiku baznīcas galvenās doktrīnas. Viņš oponēja mācībai par transsubstanciāciju un uzsvēra Kristus garīgo klātbūtni Eharistijā. Viņš apgalvoja, ka Baznīca sastāv no Dieva izraudzītajiem ļaudīm, kuriem attiecībās ar Dievu nav nepieciešams priesteris starpnieks.

Ar laiku reformatora augstu stāvošie draugi novērsās no viņa, un Baznīcas varenie piespieda Viklifu un viņa sekotājus pamest Oksfordu. 1382. gadā Viklifs, jau būdams slims, pārcēlās uz Lutervortu Midlendā, kur 1384. gadā nomira.

Viklifs ir sarakstījis daudzas grāmatas, to vidū *"Summa Theologica"*. Viņš uzsāka no latīņu valodas tulkot angļu valodā Bībeli (Viklifa Bībele).

Oksfordā ap Viklifu pulcējās liela grupa sekotāju. Viņš guva atbalstu, likdams lietā savu sludināšanas un lekciju lasīšanas prasmi. Viņa sekotāji pārcēlās uz Lesteršīru un kļuva pazīstami kā "lolardi", kas varētu nozīmēt "kurnētāji" vai "murminātāji". Līdz 1395. gadam lolardi bija izveidojuši tautas atbalstītu, organizētu kopienu ar saviem mācītājiem.

Lolardi aizstāvēja visas Viklifa izvirzītās idejas. Viņi sevišķi uzsvēra, ka priestera galvenais uzdevums ir sludināšana un ka Bībelei ir jābūt pieejamai visiem cilvēkiem viņu dzimtajā valodā. 15. gs. sākumā lolardi tika apspiesti, īpaši pēc tam, kad viņu protestu sāka saistīt ar politiskiem nemieriem. Tomēr dažās Anglijas daļās lolardu kustība turpināja attīstīties un sagatavoja ceļu luterānisma atnākšanai nākamajā gadsimtā.

veidoja flagelanti, kuri praktizēja sevis šaustīšanu. Bija arī citas, sīkākas neortodoksālas grupas, piemēram, Brīvā gara brālība. "Melnās nāves" epidēmija 14. gs. vidū lielākajā daļā Eiropas izraisīja histēriju un nesa postu un nāvi.

Vislielākās reizes sagādāja divas kustības, kuru aizsācēji bija Huss un Viklifs (tā sekotājus vēlāk sāka dēvēt par lolardiem). Viduslaiku beigu periodā tās bija sākušas apdraudēt Baznīcas hierarhijas pamatus, tostarp pāvesta varu.

Kritika izpaudās ne tikai sarežģītā latiņu valodā rakstītos sacerējumos, kuru autori bija profesionāli teologi. Neapmierinātība ar Baznīcu un pāvesta varu bija jaušama arī daudzos literāros tekstos, kas viduslaiku pēdējos gadsimtos tika sacerēti vietējās valodās, piemēram, itāļu rakstnieka Dž. Bokačo antiklerikālajās remarkās un angļu dzejnieka V. Lenglenda paustajā Baznīcas bagātību nosodījumā. Arī Dž. Čosera darbos bija jūtama nepatika pret Baznīcas materiālismu 14. gs. Anglijā. Visās zemēs arvien lielāks skaits cilvēku sāka apšaubīt Baznīcas pamatprincipus. Sabiedrība mainījās, taču Baznīca nemainījās tai līdzi. Baznīcas kritiķi vērsās ne tikai pret tās hierarhiju un bagātībām, bet arī pret sakramentu sistēmas doktrīnu un dogmām. Universitātēs 13. gs. tika attīstīta Akvīnas Toma kristīgā teoloģija (sholastika), kuras pamatā bija aristoteliskā filozofija. Tagad tās nostādnes apšaubīja filozofi Viljams Okams (ap 1280–1349) un Dunss Skots (ap 1266–1308) Anglijā, kā arī franči Žans Buridāns (ap 1300–ap 1358) un Oremas Nikolajs (ap 1320–1382).

Vēlajos viduslaikos notika acīmredzamas izmaiņas arī citā kristiešu darbības sfērā. 11. un 12. gs. par vienu no cildenākajām bagātu muižnieku nodarbēm tika uzskatīta klosteru dibināšana. Taču viduslaiku beigu periodā klosteru dibināšanas, reformēšanas un paplašināšanas entuziasms bija zudis. Jauni mūku un mūķeņu klosteri tika celti reti. Ziedojumu vākšana kļuva arvien grūtāka. Klosteriem bija pienākuši grūti laiki. Piemēram, daži klosteri bija spiesti savās telpās iekārtot pansiju

VIKLIFA BĪBELE

"Tā Jēzus runāja un, Savas acis uz debesīm pacēlis, sacīja: "Tēvs, Mana stunda ir nākusi: apskaidro Savu Dēlu, lai Dēls apskaidro Tevi. Itin kā Tu Viņam esi devis varu pār visu miesu, lai Viņš visiem, ko Tu Viņam esi devis, dotu mūžīgo dzīvību. Un šī ir mūžīgā dzīvība, ka viņi atzīst Tevi, vienīgo patieso Dievu, un to, ko Tu esi sūtījis, Jēzu Kristu. Es Tevi esmu paaugstinājis virs zemes, pabeigdams to darbu, ko darīt Tu man esi uzdevis. Un tagad apskaidro Tu mani, Tēvs, ar to skaidrību, kas man bija pie Tevis, pirms pasaule bija. Es Tavu Vārdu esmu darījis zināmu cilvēkiem, ko Tu man no pasaules esi devis. Tavi tie bija, un Man Tu viņus devi, un Tavus vārdus tie ir turējuši.""

Jņ 17:1–6; no Latvijas Bībeles biedrības izdevuma, 2000

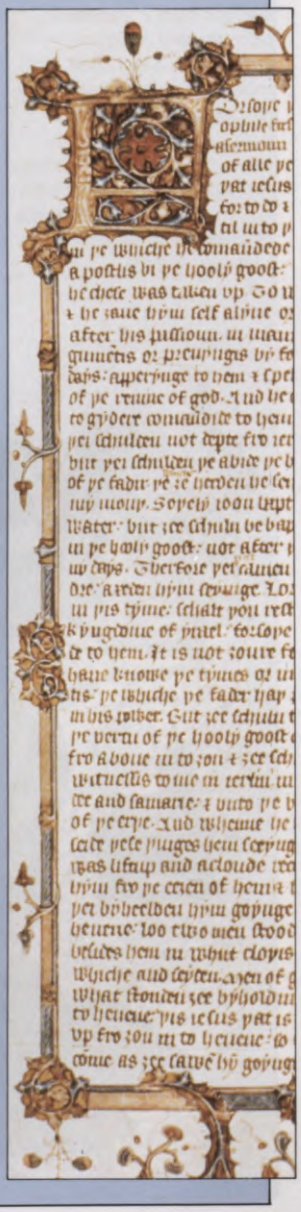

Lappuse no "Viklifa Bībeles". Šis manuskripts reiz piederēja Anglijas karaļa Edvarda III jaunākajam dēlam.

gan atsevišķiem cilvēkiem, gan ģimenēm. Tas nozīmēja, ka klosteri bija kļuvuši par sava veida pansionātiem maksātspējīgiem ļaudīm. Tomēr ne visur situācija bija vienāda. Dažiem klosteriem piederēja tik lieli zemes īpašumi, ka tie spēja turpināt saimniekot. Visļaunāk klājās nelieliem klosteriem, jo izmaiņas agrārajā ekonomikā un inflācijas pieaugums pazemināja viņu zemes īpašumu vērtību. Gadījās, ka jau pirms viduslaiku beigām mazākie klosteri tika slēgti.

Tomēr ļaudis vēl arvien vēlējās ziedot līdzekļus svētvīru patvēruma vietu dibināšanai. Taču tagad viņi biežāk atbalstīja nelielus klosterus, ko vadīja augustīniešu kanoniķi, ne vairs benediktiešu mūki. Kanoniķi prasīja mazākus zemes dāvinājumus, strādāja mazākās grupās un šķita darbojamies tās jaunās pilsētnieku sabiedrības labā, kurā paši dzīvoja. Kanoniķi strādāja sabiedrībā un kopā ar to, savukārt mūki tai pagrieza muguru vai vismaz šķita tā darām. Šabiedrība vairs nejuta iecietību pret mūku privilēģijām.

Cits veids, kā dievbijīgi laji centās nodrošināt savas izredzes uz pestīšanu, bija naudas ziedojumi privātu aizlūgumu noturēšanai. 14. un 15. gs. šādiem aizlūgumiem tika piešķirti arvien lielāki līdzekļi. Ideja bija gaužām vienkārša: turīgs cilvēks vai ģimene, vai pat ģilde deva priesterim zināmu naudas summu, lai viņš periodiski ("mūžīgajos aizlūgumos" – uz visiem laikiem) noturētu Misi par ziedotāju dvēseli. Dažkārt šim nolūkam tika celti īpaši altāri – privātas kapelas, kuru būvniecībai atļauju deva vietējās baznīcas amatpersonas. Šī prakse trūcīgiem priesteriem deva iespēju viegli tikt pie mazumiņa naudas; tā bija viena no parādībām, ko kritizēja apzinīgākie reformatori.

Varvikas grāfs ir attēlots ar paša dibināto aizlūgumu kapelu rokā. Šajā kapelā mūkiem bija jāaizlūdz par viņa dvēseles piemiņu. Kreisajā rokā Varviks tur karalisko princi, par kura audzināšanu viņš bija atbildīgs. Labajā rokā viņš tur kapelu, kurā vajadzēja atrasties grāfu dzimtas kapenēm Varvikā.

Reliģija kļūst personiskāka

Privātie aizlūgumi iezīmēja attiecību pārrāvumu ar institucionālo, oficiālo un atsvešināto Baznīcu kā starpnieku attiecībās ar Dievu. Tie apmierināja ļaužu vajadzību pēc tieša kontakta ar priesteri, kurš noturēja pats savu Misi par konkrētā cilvēka dvēseli. Reliģija bija kļuvusi personiskāka un individuālāka. Par to liecināja arī Baznīcas māksla un liturģija. Cietējs Kristus aizstāja Dievu – bargo tiesnesi. Līdzjūtīgā Jaunava Marija tika attēlota daudz cilvēciskāka. Jaunavas kults iemantoja lielu popularitāti vēlo viduslaiku kristietībā. Visā Eiropā viņai tika veltīta svētnīca pēc svētnīcas. Ikdienas dievlūgšanā arvien lielāku vietu

VILJAMS OKAMS

H. Dermots Makdonalds

Viljams Okams ir viens no izcilākajiem domātājiem pasaules vēsturē. Viņš piedzima ap 1290. gadu, iespējams, Okamas ciemā Surejā Anglijā un mira Minhenē ap 1349. gadu. Pēc iestāšanās Franciskāņu ordenī Okams ap 1309. gadu uzsāka studijas Oksfordā un ieguva maģistra grādu ar lekcijām par Lombardijas Pētera "Sentencēm" (ap 1318–1320).

Pēc tam kad universitātes bijušais rektors apsūdzēja Okamu herētismā pāvestam Jānim XXI, Okams 1324. gadā tika izsaukts uz Aviņonu. Šeit viņš tika iesaistīts diskusijā par apustulisko nabadzību, un tas pastiprināja viņa kritisko attieksmi pret pāvesta varu. Okams aicināja izveidot pāvestu kolēģiju, kas pārvaldītu Baznīcu, un apgalvoja, ka Baznīcas vienīgā galva ir Kristus; šī mācība sasaucās ar vēlāko koncilāro kustību. Okams pilnībā noliedza pāvesta autoritāti laicīgajos jautājumos. 1328. gadā viņš iestājās imperatora Ludviga IV Bavārieša dienestā, sniedzot viņam atbalstu cīņā pret pāvesta varu.

Filozofijā Viljams Okams izstrādāja jaunu nominālisma teoriju. Viņš noliedza valdošo uzskatu par universāliju reālu eksistenci. Okams apgalvoja, ka universālijas ir tikai cilvēka prāta konstrukti, kas nepieciešami valodiskajā saskarsmē. Reāla eksistence piemīt vienīgi individuālām jeb konkrētām lietām. Okama nominālisms kļuva pazīstams kā "modernais ceļš" *(via moderna)* pretstatā Akvīnas Toma "senajam ceļam" *(via antiqua)*. Tā kā Okama skatījumā zināšanu pamats bija pieredze par individuālām lietām, tad jaunu nozīmi ieguva dabaszinātnes.

Savos daudzajos darbos Okams loģiski meistarīgi analizēja teoloģijas un filozofijas galvenās problēmas. Izmantojot tā dēvēto "Okama šķēru" principu, viņš apgalvoja, ka "tas, kas izdarāms ar mazāka skaita pieņēmumiem, tiek darīts veltīgi ar lielāka skaita pieņēmumiem"; prātam nav jāvairo lietas bez nepieciešamības. Okams kritiski analizēja filozofiskos Dieva esamības pierādījumus, kaut arī pats pārstāvēja spēcīgu, pozitīvu teoloģiju. Viņš uzsvēra, ka Dievu var iepazīt vienīgi caur ticību, nevis ar prātu vai Dieva atveidu palīdzību un ka Dieva griba ir absolūti primāra. Šajos un citos aspektos Viljams Okams sagatavoja ceļu reformācijas teoloģijai.

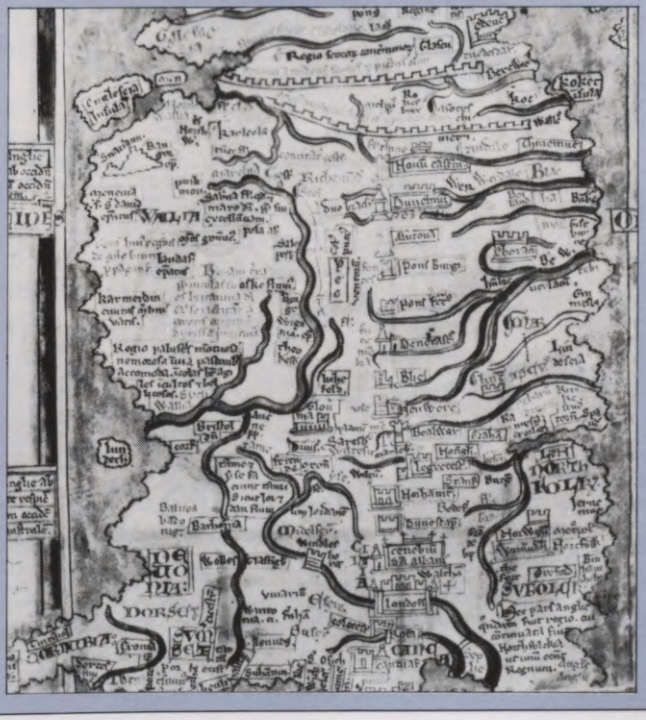

Viena no pirmajām detalizētajām Britānijas kartēm, kas saglabājusies līdz mūsdienām. Ap 1250. gadu to zīmējis Metjū Pariss, vēsturnieks un mūks no Sentalbānasas, Hertfordšīrā.

Šis savdabīgais priekšmets tika izgatavots, lai tajā uzglabātu svēto relikviju – gabaliņu no "svētā ērkšķa", kas it kā nācis no ērkšķu vainaga, ko karaviri uzlikuši galvā Kristum. Šķirstiņš ir apzeltīts un rotāts ar dārgakmeņiem. Tas tika izgatavots Orleānas hercogam 14. gs. beigās.

"Mūsu Kungs parādīja man
mazu lietiņu – lazdu riekstu
manas rokas delnā, kas bija
apaļš kā bumbiņa. Es lūkojos
uz to savas izpratnes gaismā un
domāju: "Kas tas varētu būt?"
Un parastā atbilde skan šādi:
"Tas ir viss, kas ir radīts."
Es brīnījos, kā tas var pastāvēt,
jo man šķita, ka tas var pēkšņi
iekrist nebūtībā sava niecīguma
dēļ. Un es guvu atbildi savā
prātā: "Tas pastāv un pastāvēs
mūžu mūžos, jo Dievs mīl to.
Un tāpēc visām lietām piemīt
esamība, jo Dievs mīl tās."
Šai mazajai lietiņai piemīt
trīs iezīmes. Pirmā ir tā,
ka Dievs to ir radījis, otrā –,
ka Dievs to mīl, un trešā –,
ka Dievs to sargā."

DŽULIĀNA NORVIČA,
Atklāsmes par Dievišķo mīlestību,
V, 14. gs. beigas

ieņēma rožukronis, lūgšana "Ave Maria" un Jaunavas svētku dienas.

Mākslā līdzās citiem motīviem arvien biežāk tika attēlota Kristus caurdurtā un asiņojošā sirds. Pēc 13. gs. populārs sižets kļuva "Eiharistijas brīnumi". Senāko svēto godināšanu aizstāja jauns Kristus pielūgšanas veids: Svētā Vakarēdiena trauks bija tikai jaunāka veida svēto relikvārijs.

Priekšstats par svētumu bija mainījies. Žanna d'Arka, pretēji lielākajai daļai viduslaikos pielūgto svēto, bija nemācīta zemniece. Acīmredzot šajā gadījumā svarīgi bija politiskie apsvērumi. Vēl saglabājās tautas senākās reliģijas formas, piemēram, ticība relikvijām un pasakainiem brīnumiem. Šo apstākļu kontekstā iezīmējās straujš pavērsiens no institucionālās reliģijas uz personisko.

Pārmaiņas pat vēl uzskatāmāk bija vērojamas citā jomā. Divi pēdējie viduslaiku gadsimti bija misticisma uzplaukuma laiks. Misticisms viduslaiku kristietībā bija, iespējams, indivīda un Dieva attiecību vispersoniskākā izpausmes forma. Ja misticismam bija kāds filozofisks pamats, tad tas bija neoplatonisms, kas reizēm izpaudās neintelektuālā formā, proti, kā nevērība pret sholastisko jeb aristotelisko pasaules uzskatu.

Misticisma uzplaukums

Misticisma uzplaukums turpinājās. Šī tradīcija spēcīga bija dominikāņu ordeņa ietvaros. Piemēram, Ekharts un Suso veicināja Johana Nidera (miris 1438. gadā) mistisko jūtu uzplūdus. Tomēr savā izklaidējošajā grāmatā *"Formicarius"* Niders pierādīja, ka reālo pasauli izprot tikpat labi kā mistisko. Cits plaši pazīstams mistiķis bija Nikolajs Kūzietis (1411–1464), kura empīriskie pētījumi zinātnē un valodniecībā radīja unikālu misticisma leksiku. Runājot par neizzināmo Dievu,

viņš izmantoja neoplatonisma idejas un izteica salīdzinājumus, kas pamatojās uz optiku un matemātiku. Misticisma galvenais centrs bija Vācija. Ievērojami mistiķi nāca arī no citām zemēm, piemēram, no Itālijas nāca slavenā mistiķe Sjēnas Katrīna (1347–1380). Anglijā mistiskās literatūras klāstu papildināja anonīma autora sacerējums "Nezināšanas mākonis". Misticisma stila darbus angļu valodā rakstīja arī Ričards Rolle (ap 1293–1349), Valters Hiltons (miris 1396. gadā) un 14. gs. beigās – lēdija Džuliāna Norviča.

Misijas pie mongoļiem un musulmaņiem

Kristietība izplatījās arī līdz tam nekristīgās pasaules daļās. Lielākās misionārās aktivitātes periods Vidējos un Tuvajos Austrumos bija 13. un 14. gadsimts. Īpaši dedzīgi misionāri bija franciskāņi un dominikāņi. Asīzes Francisks aizceļoja uz Ēģipti, kur nesekmīgi centās pievērst kristietībai musulmaņus. Tam sekoja nākamās misijas uz Ziemeļāfriku, kas reizēm beidzās ar misionāru mokpilnu nāvi. Tika nodibinātas, vismaz uz laiku, divas eparhijas – Fēsa un Maroka.

Misionāri tika sūtīti arī uz Vidusāziju. Viens no šo misiju uzdevumiem bija pievērst kristietībai mongoļus un iesaistīt viņus savienībā ar kristiešiem cīņai pret musulmaņiem. Šīs kustības blakusefekts bija intereses pieaugums par Austrumu valodām, un tā rezultātā Rietumos aizsākās šo valodu studijas. Ievērojamāko franciskāņu un dominikāņu misionāru vidū bija Raimonds Lullijs, Portugāles Lorenss, Joanns Planokarpīni un Viljams Rujsbreks.

Ar laiku franciskāņi nodibināja sešas misijas jeb "vikariātus" – trīs mongoļiem, vienu Ziemeļāfrikai, divus Krievijai un Dienvidaustrumu

Islāms deva spēcīgu impulsu arābu ekspansijai. Attēlā redzama Lielā mošeja Mekā mūsdienās.

"Misionāri pievērsīs pasauli kristietībai ne tikai sludinot, bet arī lejot asaras un asinis, darot smagu darbu un ejot rūgtā nāvē."
Raimonds Lullijs

Eiropai. Pāvests Jānis XXII sūtīja dominikāņus pārvaldīt citas Austrumu eparhijas, piemēram, Indijas dienvidos un Samarkandā. Galu galā mēģinājums pievērst kristietībai mongoļus beidzās ar neveiksmi. Musulmaņu misionāri bija apsteiguši kristiešus. Mongoļu hans Uzbeks (miris 1340. gadā) pieņēma islāmu, un Zelta Orda sekoja viņa paraugam.

Vieni no pirmajiem pāvesta sūtņiem Tālajos Austrumos bija tirgotāji Polo. Vēlāk pa viņu iemītajām takām devās franciskāņi. No 1289. gada Ķīnā darbojās Joanns Montekorvīno, kurš Pekinā nodibināja eparhiju pēc tam, kad 1307. gadā tika iecelts par arhibīskapu. Viņa pārraudzībā šajā apgabalā tika izveidoti seši vikāru jeb jaunāko bīskapu amati.

Ar laiku misionāru aktivitāte Vidējos un Tālajos Austrumos mongoļu un ķīniešu vidū mazinājās, bet no 14. gs. vidus apsīka pavisam. Iespējams, ka daļēji to veicināja "melnās nāves" epidēmija, kas tolaik izcēlās Eiropā. Tā nodarīja lielu postu gan Baznīcai, gan laicīgajai dzīvei. Viens no neveiksmes cēloņiem bija islāma ietekmes pieaugums mongoļu tautā, kā arī apjukums, ko izraisīja Tamerlana pieaugošā varenība. Ķīnā 1368. gadā pie varas nāca jauna – Minu dinastija, kas pastiprināja antikristietisko spēku darbību. Tā rezultātā uz vairākiem gadsimtiem faktiski tika pārtraukta kristietības ekspansija Austrumu virzienā un kristiešu misionāru aktivitāte šajā reģionā.

15. gs. citā Eiropas nostūrī – Portugālē – pie varas nāca spēcīgs karaļnams, kas izrādīja interesi par aizjūru pētījumiem. Prinča Enriki Jūrasbraucēja (1394–1460) valdīšanas laikā portugāļu kuģi piesardzīgi devās dienvidu virzienā gar Āfrikas rietumu piekrasti gan tirdzniecības, gan misionāros nolūkos. Viduslaiku beigās katoliskā kristietība bija atkāpusies no Austrumiem. Tagad tai pavērās jauns misionārās darbības lauks. Tie bija portugāļi un spānieši, kuri nogādāja savu reliģiju un savus misionārus uz jaunatklātajām zemēm rietumos – Dienvidameriku, Centrālameriku un Meksiku. Tas bija pēdējais lielais misionārās aktivitātes uzplūds.

PIEKTĀ NODAĻA

REFORMA 1500.–1650. G.

352 ATJAUNOTNES SĒKLAS
362 Kristus atdarināšana

366 REFORMA

368 Martins Luters
371 Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils
374 Protestantu ticība
377 Filips Melanhtons
378 Martins Bucers
379 Ulrihs Cvinglijs
380 Žans Kalvins
382 Teodors Bēza
388 Puritāņi un separātisti
391 Reformācija Livonijā
392 Džons Banjans

395 Bībeļu plūdi
398 Pirmais Bībeles tulkojums latviešu valodā

401 Anabaptisti
406 Kristietības ienākšana Latvijā

410 KATOLISKĀ REFORMĀCIJA

413 Gasparo Kontarīni
417 Ignācijs Lojola
419 Jezuīti
424 Avilas Terēze
426 Krusta Jānis

429 Māksla un gars

ATJAUNOTNES SĒKLAS

Filips Makners

Lielā reliģiskā revolūcija, kas pazīstama ar nosaukumu "reformācija", sākās 1517. gadā, taču, lai izprastu tās cēloņus, ir nepieciešams atkāpties vismaz simts gadus tālā pagātnē. Atjaunotnes sēklas tika iesētas labi sagatavotā augsnē, tomēr tajā palika senās un dziļās pastāvošās kārtības saknes. Martins Luters apgalvoja, ka Kristīgā baznīca esot nostājusies uz neīstenā ceļa jau no 8. gadsimta. Mūsdienās lielākā daļa gan katoļu, gan protestantu piekrīt atzinumam, ka jau vairākas paaudzes pirms Lutera protesta pret indulgencēm bijis redzams, ka Romas katoļu baznīcā notiek klajas ačgārnības.

Cik korumpēta bija Baznīca

Mūsdienās ir grūti noteikt garīdzniecības morālās samaitātības līmeni gadsimtā pirms reformācijas. Vairums avotu vēsta, ka garīdznieku vidū bijušas plaši izplatītas tādas parādības kā nolaidība, neizglītotība, izvairīšanās no pienākumiem un seksuāla izlaidība, ko vienkāršā tauta uzskatīja par pašsaprotamām. Tomēr ne katrs šausminošais laikabiedru vēstījums būtu jāuztver kā absolūta patiesība. Gluži tāpat, kā mīlnieku ķildas karstumā greizsirdīgs vīrs var bez pierādījumiem apvainot sievu neuzticībā, tā arī viens otrs principiāls tālaika katolis varētu būt portretējis Baznīcu daudz tumšākās krāsās, nekā tā bija patiesībā. Arī vēlāko laiku Baznīcas pēlēji ne vienmēr bijuši tik precīzi, kā paši apgalvoja, jo ir viegli ļauties pārspīlējumiem, attēlojot cilvēku grēkus, muļķību un vājības. Tomēr morālais pagrimums ir viena parādība, bet šī pagrimuma oficiāla sankcionēšana – pavisam cita. Katoļu baznīcas samaitātību veicināja pāvesta vara, kas sankcionēja dažādas ļaunprātības.

Savulaik itāliešu rakstnieks Nikolo Makjavelli izteicies: jo tuvāk Romai, jo lielāka netikumība; arī Martinu Luteru 1510. gadā, septiņus gadus pirms sava publiski paustā protesta, satrieca aina, ko viņš ieraudzīja, apmeklējot Svēto pilsētu. Taču jāņem vērā, ka visos laikos, gluži tāpat kā mūsdienās, plaši tiek apspriests netikums, turpretim tikums paliek ēnā. Arī pirmsreformācijas laikā Baznīcas dzīvē skandāli tika pieminēti, bet dievbijība – aizmirsta. Nav šaubu, ka 15. gs. visos sabiedrības slāņos bija daudz nesavtīgas dievbijības un vietām tā bija atrodama pat Romā. Nav apšaubāma neskaitāmo draudžu priesteru, līdzīgu Čosera "pilsētas nabaga mācītājam", uzticīgā kalpošana Dievam, taču ne jau viņi kļuva par vēstures veidotājiem.

Eiropa briesmās

Reformācijas periods izcēlās ar pretrunīgām personībām, institūcijām un notikumiem, un to raksturo ne tikai Baznīcas darbība un tās kritika. Vienkāršos ļaudis katoliskajos Rietumos – Lutera, viņa tēva, vectēva un vecvectēva laikabiedrus – apdraudēja divi galvenie ļaunumi, kam nebija nekā kopīga ar Kristīgo baznīcu, – mēris un turki. Šīs briesmas pēkšņi piemeklēja eiropiešus ap 14. gs. vidu, un sludinātāji tās

aprakstīja kā Dieva ieroci, kura uzdevums ir sodīt atkritējus no katoļticības.

Buboņu mēris pirmo reizi satricināja Eiropu 1347. gada epidēmijā, kas pazīstama ar nosaukumu "melnā nāve" un kas triju gadu laikā katoliskajos Rietumos nogalināja aptuveni vienu trešdaļu iedzīvotāju. Pēc tam vēl gadsimtiem ilgi saglabājās mēra endēmija, kas laiku pa laikam daudziem atnesa nāvi (piemēram, Londonā 1665. gadā). Cilvēki dzīvoja sērgas ēnā, un 15. gs. Eiropu var raksturot kā iznīcībai pakļautu kontinentu.

Musulmaņi turki kļuva par politisku draudu pēc tam, kad 1354. gadā tie ieņēma Gallipoli pussalu un sāka iespiesties Eiropā. 15. gs. viņi turpināja iekarot jaunas zemes ziemeļos un rietumos. Turku sultāna Mohammeda II valdīšanas laikā (1451–1481), kurš nomira divus gadus pirms Lutera piedzimšanas, tika iekarotas plašas teritorijas. Konstantinopole krita sultāna rokās 1453. gadā, Negroponte (Eibojas sala) – 1470. gadā. 1480. gadā sultāna karaspēks pat izcēlās Otranto, Itālijas "papēdī".

M. Lutera dzīves laikā un arī vēlāk turki bija ne mazāks ļaunums kā mēris. Viņu visvairāk apdraudēti bija piekrastes zemju, kas atradās uz dienvidiem no Romas, iedzīvotāji, jo turku jātnieki varēja uzbrukt naktī no jūras puses, lai nolaupītu skaistas meitenes sultāna harēmam. Dzejnieka Taso māsa ar varu gandrīz tika aizvesta no Sorento. Makjavelli komēdijā "Mandragora", kas sarakstīta vienā laikā ar Lutera tēzēm, sieviete jautā savam biktstēvam: "Vai, jūsuprāt, turki šogad iebruks Itālijā?" Šīs raizes nekad nepameta Vidusjūras piekrastes iemītnieku prātus.

Jaunas zemes, jaunas nācijas

Tikmēr pati Eiropa meklēja jaunus ekspansijas virzienus, un tika organizētas aizjūras ekspedīcijas. Tas bija navigācijas uzplaukuma un ģeogrāfisko atklājumu laiks. Martins Luters bija piecus gadus vecs, kad Bartolomeu Diašs apbrauca apkārt Labās Cerības ragam, deviņus gadus vecs, kad Kolumbs atklāja Ameriku, un piecpadsmit gadus vecs, kad Vasko da Gama atrada jūrasceļu uz Indiju. Faktiski visi Kabota, Kortesa, Magelāna un Pizarro ceļojumi un varoņdarbi tika veikti Lutera dzīves laikā; gandrīz katru gadu pavērās kāds jauns horizonts.

Ievērojami politiski notikumi dzimtenē norisinājās vienlaikus ar lieliem ģeogrāfiskiem atklājumiem. Tas bija laiks, kad modās Eiropas tautu nacionālā pašapziņa. Ievērojami nostiprinājās Eiropas trīs varenākās monarhijas, un tas palielināja karaļa varas iespaidu uz dzīvi provincēs. Anglijas jaunās monarhijas sākums tiek datēts ar 1485. gadu, Francijā – ar 1491. gadu, bet Spānijā – ar 1492. gadu.

Jans Brēgels gleznojis Austrumu gudros, kuri apmeklē jaundzimušo Jēzu, sava laika – 16. gs. – Nīderlandes vidē. Gleznā skatāmas raksturīgas tērpu un ēku detaļas, kā arī jūtama tālaika noskaņa.

Taču tieši Baznīcas politikas laukā sākās reformācijas kustība, un visspēcīgākais un pretenciozākais reformatoru sāncensis bija pāvests. 15. gs. sākumā Rietumos valdīja divi konkurējoši pāvesti, kuri katrs centās nopulgot otra veikumu, bet no 1409. gada – jau trīs pāvesti. Šis bēdīgais Rietumu baznīcas radītais stāvoklis atspoguļojās gandrīz katrā kristiešu dzīves jomā un ietekmēja tās kvalitāti.

Par spīti visiem ideāliem, dievbijībai un mākslai, Katoļu baznīca neatbilda Jaunās Derības baznīcas idejai ne doktrīnas un morāles, ne pārvaldes ziņā. Daudzi godīgi cilvēki to atskārta un arvien neatlaidīgāk aicināja īstenot reformu visos Baznīcas līmeņos. Daži no viņiem, piemēram, Džona Viklifa bohēmiešu māceklis Jans Huss, nevēlējās gaidīt, līdz Roma reformēsies pati, tāpēc novērsās no Romas Katoļu baznīcas par godu Kristum un Evaņģēlijam.

Renesanse

Vārdi "renesanse" un "humānisms" ir tikuši lietoti attiecībā uz dažiem 15. gs. pāvestiem. "Renesanse" ir jēdziens, ko 19. gs. vēsturnieki sāka izmantot, lai raksturotu plaša mēroga kulturālas pārmaiņas Rietumeiropā 15. un 16. gadsimtā. "Renesanse" nozīmē "atdzimšana", un šis jēdziens tiek lietots, lai aprakstītu klasiskās Grieķijas un Romas kultūras vērtību atdzimšanu mākslā, politikā un domāšanas veidā. Šis process sākās Itālijā un turpinājās gandrīz visās Rietumeiropas zemēs. Vienlaikus šajā periodā pat jaunās kultūras centros turpināja pastāvēt daudzas viduslaikiem raksturīgas attiecību formas un institūcijas.

Renesanse sākās ar klasiskās izglītības atdzimšanu, ko īstenoja mācīti vīri, kurus sāka dēvēt par "humānistiem". Sākotnēji "humānists" bija cilvēks, kurš mācija latīņu gramatiku, bet vēlāk ar šo vārdu sāka apzīmēt latīņu un

Šajā bronzas skulptūrā itāliešu tēlnieks Donatello (1386–1466) pauž mācekļu sēras par Kristus nāvi.

grieķu valodas studentu, kurš ne tikai lasīja klasiskos sacerējumus, bet arī lasītā ietekmē mainīja savu dzīvi. Tādējādi humānisti tika pretstatīti "skolmeistariem", bet humānisms – sholastikai. Taču, kaut arī renesanses humānisti lasīja nekristīgo autoru darbus, piemēram, Ciceronu un Platonu, tas vēl nenozīmēja, ka viņi iestājās pret kristietību; patiesībā lielākā daļa agrīno humānistu mācīja ticību Kristum. Tikai vēlāk, klasiskās kultūras atdzimšanas ziedu laikā, daudzi renesanses domātāji noliedza vai ignorēja kristietību, lai daudzinātu pagāniskos tikumus un praktizētu pagāniskos netikumus. Piemēram, ikviens, kurš lasīja Nikolo Makjavelli (1469–1527) "Valdnieku", kas bija sarakstīts četrus gadus pirms Lutera protesta, varēja sākt domāt, ka kristietība vispār nekad nav pastāvējusi.

Atgriešanās pie klasikas

Humānisma dzimtene bija Itālija, un pirmais zināmais humānists bija Lovato Lovati (1241–1309). Viņš bija tiesnesis Padujā. Lovati ieviesa jaunu klasisko latīņu sacerējumu interpretācijas veidu, kur līdzās saturam svarīga nozīme bija arī darba būtības izpratnei. Lovati ne tikai sacerēja dzeju latīņu valodā un uzturēja draudzību ar literāro aprindu pārstāvjiem, bet arī atklāja benediktiešu abatijas bibliotēkā Pompozā senaizmirstus klasisko darbu manuskriptus. Tad viņš sāka zudušo pagātnes dārgumu meklējumus. Šādi centieni kļuva par vienu no humānisma raksturīgākajām iezīmēm. Humānisma uzplaukumu parasti saista ar itālieti Francesko Petrarku (1304–1374), kura sacerējumiem bija milzīgs iespaids uz Eiropas literatūru. Petrarka bija emocionāls rakstnieks un kristietis pēc pārliecības (viņa mīļākais autors bija Augustīns), kurš iestājās pret aristotelisko formu, kādā kristietību traktēja viduslaiku sholasti. Viņš nebija spekulatīvs domātājs un ienīda sholastu loģiskos prātojumus, viduslaiku retorikas sterilitāti un sholastiskās latīņu valodas "barbariskumu".

Petrarkas lielo nozīmi Baznīcas vēsturē apliecina fakts, ka viņš polarizēja kristīgos uzskatus, pretstatot veco sholastiku un jauno humānismu, autoritārisma tradīciju un oriģinālteksta kultu. Nākamo divu gadsimtu laikā gan reformācija, gan kontrreformācija attīstījās šās polarizācijas kontekstā. Petrarka tiek dēvēts par "pirmo mūslaiku cilvēku", un, patiesi, dažas viņa aktivitātes un nostājas (piemēram, kāpšana kalnā, lai baudītu skatu no virsotnes) ir vairāk tipiskas mūsdienām nekā viņa paša laikam. Tomēr patiesībā viņam bija raksturīgi tie paši viduslaiku aizspriedumi, kas viņa laikabiedriem. Viņa kristīgais humānisms eksistēja ar lielām grūtībām, iespiests starp Augustīna un Cicerona mācībām, tomēr saviem pēctečiem mantojumā viņš atstāja ideālu par klasisko vērtību pasauli, ko nepieciešams atsaukt atmiņā un izvērst atjaunotās kristietības kontekstā.

Petrarkas tuvākais draugs un apbrīnotājs bija rakstnieks Džovanni Bokačo (1313–1375) – humānists, kurš sarakstīja daudzus darbus latīņu un itāļu valodā (viņa šedevrs ir "Dekamerons"). Ievērojams Petrarkas sekotājs bija Kolučo Salutati (1331–1406). Šis Toskānas notārs vairāk nekā trīsdesmit gadus bija Florences pilsētas padomes kanclers, kurš ieviesa klasisko daiļrunību pilsētas korespondencē. Viņš turpināja meklējumus, lai atrastu pazudušos manuskriptus un veiktu to kritisku analīzi, kā arī pats sacerēja darbus latīņu valodā pēc antīko klasiķu parauga. Divi viņa izcilākie sekotāji – Leonardo Bruni (1374–1444) un Podžo Bračolīni (1380–1459) – pameta Florenci un atrada darbu pāvesta

Lielākās pilsētas renesanses laika Itālijā

kancelejā Romā, kas pēc pāvesta Martina V ievēlēšanas 1417. gadā kļuva par nozīmīgāko humānisma centru Itālijā.

Koncilārā kustība, kas cerēja īstenot Baznīcas reformu, sasaucot vispārējo koncilu, bija nesaraujami saistīta ar renesanses vēsturi un humānisma izplatību. Pāvesta sekretāra statusā apmeklējot Konstancas koncilu, Podžo Bračolīni atrada laiku, lai apkārtējos vācu un šveiciešu klosteros meklētu klasiskos tekstus, un viņa centieni tika bagātīgi atalgoti. Sanktgallenes un citos klosteros viņš atklāja ārkārtīgi vērtīgus Cicerona, Lukrēcija, Kvintiliāna, Statija, Vitrūvija un citu latīņu autoru darbus. Tie bija gadsimta ievērojamākie manuskriptu atradumi.

Koncils, kas tika pārcelts no Ferrāras uz Florenci, deva jaunu stimulu klasiskajām studijām, jo to apmeklēja vairāki mācīti grieķi, viņu vidū kardināls Besarions (1395–1472), ievērojamākais grieķu manuskriptu kolekcionārs 15. gadsimtā. Senās Romas kultam sekoja Senās Grieķijas kults.

Viens no itāļu humānistu galvenajiem mērķiem bija lasīt klasisko sengrieķu literatūru oriģinālvalodā. Sengrieķu valodas zināšanas Rietumos nekad nebija pilnībā iznīkušas, taču pirms 15. gs. tās katrā paaudzē bija ieguvuši tikai nedaudzi zinātnieki. Petrarkas īpašumā bija Homēra teksts, bet viņš neprata to izlasīt. Bokačo centās apgūt sengrieķu valodu, tomēr viņa sekmes bija ļoti vājas. Tas bija Salutati, kurš visefektīvāk aizstāvēja nepieciešamību veicināt Itālijā sengrieķu valodas studijas. Viņa centienu rezultātā 1396. gadā Florencē tika izveidota grieķu valodas profesūra, un jau nākamajā gadā šo posteni ieņēma Emanuels Hrīsolors (ap 1350–1415), ievērojams bizantiešu zinātnieks un diplomāts, kurš tika uzaicināts no Konstantinopoles. Cits pēc cita vairāki mācīti grieķi ieņēma šo

Viens no nozīmīgākajiem renesanses centriem bija Florence. Attēla priekšplānā redzams slavenais tilts pār Arno upi – *Ponte Vecchio*.

posteni līdz 1480. gadam, kad tajā tika iecelts itāļu humānists Andželo Policjāno (1454–1494). Tobrīd grieķu valodas studijas Rietumos jau bija guvušas plašu atzinību.

Sengrieķu valoda ir Jaunās Derības un klasisko tekstu oriģinālvaloda. Tas bija neizbēgami, ka humānisti no laicīgās literatūras pievērsās sakrālās literatūras tekstiem. Pirmais celmlauzis šajā laukā bija Lorenco Valla (1405–1457), romietis, kurš godam pelnījis, lai viņu dēvētu par modernā Bībeles kriticisma tēvu. 1444. gadā viņš publicēja drosmīgu pētījumu "Piezīmes par Jauno Derību", kurā salīdzināja latīņu Vulgātas tulkojumu ar grieķu oriģinālu.

Valla uzskatīja, ka jebkuru tekstu ir nepieciešams pakļaut zinātniskai analīzei. Viņaprāt, Hieronima Vulgāta ir teksts, kas analizējams pēc tiem pašiem kritikas principiem kā Tacita "Annāles". Pirms četriem gadiem uz vēsturisko un lingvistisko liecību pamata viņš bija pierādījis, ka "Konstantīna dāvinājums" ir viltojums. Citā darbā viņš apsmēja sholastikas metodes. Rūpīgas analīzes veidā, salīdzinot tekstu ar tekstu, viņš grāva viduslaiku tradīciju, kas balstījās uz autoritāti. Daudzējādā ziņā Valla bija Erasma priekštecis. Viņa sacerējumi radīja dziļu ietekmi uz nākamā gadsimta vācu reformatoriem, un īpaši augstu šos darbus vērtēja Luters.

Tikmēr citi humānisti veicināja jaunas pārmaiņas izglītībā. Tas bija laiks, kad darbību uzsāka pirmie humānisti – skolotāji, piemēram, Laionello d'Estes mājskolotājs Gvarnīno Gvarnīni no Veronas (1374–1450), modernās izglītības prakses aizsācējs Vitorīno da Feltre (1378–1446). 1423. gadā Mantujā, kur Vitorīno mācīja Džanfrančesko Gonzagas bērnus, viņš nodibināja *"Casa Gioiosa"* ("Laimīgo māju"). Tā bija skola, kas centās īstenot ideālu par "veselu garu veselā miesā" (*"mens sana in corpore sano"*). Tās mācību programmā ietilpa mūzika, filozofija un fiziskie vingrinājumi, kā arī tradicionālās viduslaiku izglītības disciplīnas *trivium* [trejceļš] un *quadrivium* [četrceļš]. Līdzīgi daudziem citiem tālaika jauninājumiem, piemēram, pulksteņa un dakšiņas ieviešanai sadzīvē, humānistu aizsāktās reformas zēnu izglītošanā tika atdarinātas tuvās un tālās zemēs, kļūstot par mūslaiku pasaules vēstnešiem.

Taisnība ir tiem, kuri apgalvo, ka viduslaiku domāšanu pārstāv Aristotelis, bet renesanses domāšanu – Platons. Platonisma atdzimšana Rietumos lielā mērā notika līdz ar Petrarkas, Hrīsolora un Bruni centieniem, taču vēl vairāk – ar Florences padomes darbību. Viens no grieķiem, šās padomes apmeklētājiem, bija Georgs Gemists Plētons (ap 1355–1452), kurš savu dzīvi veltīja Platona kultam. Plētons iespaidoja baņķieri un faktisko Florences valdnieku Kozimo Vecāko Mediči (1389–1464). Savukārt Kozimo spēja iedvesmot Marsīlio Fičīno (1433–1499), itāļu filozofu, kura pūliņu rezultātā interese par Platonu kā Kristus priekšteci iekvēlināja visu Itāliju.

Fičīno pārtulkoja visus zināmos Platona darbus latīņu valodā; tas bija liela mēroga pasākums, ko Fičīno sāka 1463. gadā un pabeidza 1477. gadā. Viņš arī nodibināja Platona akadēmiju, kas kļuva par Florences kultūras dzīves centru "zelta laikmetā", kad valdīja Lorenco Mediči (1449–1492), saukts par Lielisko. Pats ievērojamākais akadēmijas loceklis, spožākais renesanses laika domātājs bija Džovanni Piko della Mirandola (1463–1494). Savos darbos viņš centās samierināt Platonu ar Aristoteli, jūdu mistiskās mācības (kabalu) – ar kristietību un retoriskā stilā runāja par vīriešu un sieviešu cieņu Dieva pasaulē.

"Kad es attēloju Dievu To Kungu kā bērnu, jūs mani iemetāt cietumā; ja es viņu attēlošu kā vīru, jūs mani sodīsiet vēl bargāk."
LEONARDO DA VINČI

Jaunā zināšanu pasaule

Neoplatonisms (kā platonisko ideju atdzimšana kristietības kontekstā) Florencē veicināja mākslas un poēzijas uzplaukumu. Piemēram, šeit Sandro Botičelli (1444–1510) radīja savus gleznojumus un dzejnieks Andželo Policjāno (1454–1494) – "Stances". Neoplatonisms atstāja ietekmi arī uz dažiem 16. gs. itāļu reformatoriem, piemēram, Bernardīno Okīno no Sjēnas (1487–1564), šādi izraisot Kalvina un citu protestantu aizdomas.

Pāvesta diplomātija un koncilārā kustība deva daudzas un dažādas iespējas savstarpējiem sakariem un domu apmaiņai. Nepagāja ilgs laiks, līdz renesanse tika "eksportēta" no savas dzimtenes un humānistu skaits pieauga Francijā, Vācijā, Holandē, Spānijā un Anglijā. Divi vadošie franču humānisti bija Žaks Lefevrs d'Etapls (1450–1536) un Gijoms Bidē (1468–1540), kuru precīzās pētnieciskās un mācību metodes pavēra ceļu reformācijai viņu zemē. Vācijā nozīmīga loma bija kardinālam Nikolajam Kūzietim (ap 1400–1464), sava laika izcilākajam teorētiķim, un Johannesam Reihlīnam (1455–1522), kura 1506. gadā publicētais darbs *"Rudimenta linguae hebraicae"* lika pamatu senebreju valodas studijām Rietumos.

No Holandes nāca Erasms, izcilākais no humānistiem. Spānija radīja Bībeli paralēli vairākās valodās *"Biblia Poliglota Complutense"*, unikālu humānistu darbu, ko vadīja kardināls Fransisko Ksimeness no Cisnerosas (1436–1517) un kurā savu ieguldījumu deva daudzi zinātnieki, viņu vidū Elio Antonio de Nebrija (ap 1444–1522). Anglijā jauno mācību pārstāvēja tādi kristīgie humānisti kā, piemēram, Džons Kolets (1467–1519), Sv. Pāvila katedrāles dekāns, kura lekcijas Oksfordā par Pāvila vēstulēm iedibināja pilnīgi jaunu attieksmi pret Bībeles tekstu. Seru Tomasu Moru (ap 1478–1535), "Utopijas" autoru, Henrijs VIII lika sodīt ar nāvi par viņa katolisko pārliecību.

15. gadsimtā Eiropā tika nodibinātas vairāk nekā divdesmit jaunas universitātes, piemēram, Alkalas, Bordo, Luvēnas, Seintendrūzas, Tibingenes, Upsalas Universitāte. (Vitenbergas Universitāti, kurā mācīja Luters, atklāja 1502. gadā.) Humānisma atmodas laikā tika dibinātas vai papildinātas vairākas no lielākajām nemonastiskajām bibliotēkām Rietumeiropā, piemēram, Vatikāna bibliotēka Romā, Sv. Laurentija – Florencē, Bodlija bibliotēka Oksfordā.

Gūtenberga revolūcija

Pilnīgi jauna lappuse grāmatniecības, mācību un izglītības vēsturē pavērās līdz ar iespiedtehnikas izgudrošanu, ko dažkārt mēdz dēvēt par Vācijas lielāko ieguldījumu renesanses kultūrā. Iespiešanas tehnika, izmantojot ar roku izgrieztas koka veidnes, tika izgudrota Āzijā aptuveni m.ē. 5. gs., bet pirmā zināmā ar šās metodes palīdzību iespiestā grāmata tika radīta Ķīnā 868. gadā. Taču Eiropai nācās gaidīt līdz 15. gs. vidum, kad šī māksla tika atklāta no jauna un pilnveidota. Ap 1445. gadu Johans Gūtenbergs (1400–1468) Maincā, Vācijā, sāka izmantot pārvietojamus metāla burtus, un – zīmīgi – pirmā zināmā iespiestā grāmata kristīgajā pasaulē bija tieši Bībele (1456).

Iesākumā jaunā māksla Maincā bija cītīgi sargāts amata noslēpums, bet 1462. gadā pilsēta tika izlaupīta, un iespiedēji izklīda kur kurais. Nākamo divdesmit gadu laikā izgudrojums kļuva pazīstams ziemeļos, dienvidos, austrumos un rietumos – Romā iespiedpreses tika uzstādītas 1467. gadā, Parīzē – 1470. gadā, Krakovā – 1474. gadā,

bet Vestminsterā – 1476. gadā. 1483. gadā, kad piedzima Luters, iespiedtehnika bija kļuvusi pazīstama jau visā Eiropā. Tas bija nozīmīgākais izgudrojums pēc seglu kāpšļa un revolucionārs solis tehnoloģijas attīstībā. Tāpat kā šaujampulvera izgudrošana no jauna (aptuveni tajā pašā laikā), arī iespiedtehnikas izmantošana grāmatniecībā pavēra milzīgas iespējas, kas turpmākajā vēstures gaitā tika izmantotas gan labos, gan ļaunos nolūkos.

Iespiedpresei bija svarīga loma reformācijas agrīnajā periodā. Pirmo vācu reformatoru (Lutera un Melanhtona) raksti iespiestā formā kļuva pieejami salīdzinoši plašai publikas daļai dažu nedēļu laikā, un drīz tos lasīja arī Parīzē un Romā. Reformācijas pašā plaukumā, Lutera dzīves pēdējos gados, rosīgi iespiedēji izdeva anonīmu sacerējumu *"Beneficio di Christo"* (tas vairāk par jebkuru citu grāmatu Itālijā popularizēja doktrīnu par attaisnošanu caur ticību). Venēcijā vien tika pārdoti 40 tūkstoši šīs grāmatas eksemplāru pēc tās publikācijas 1543. gadā. Taču jau pirms reformācijas grāmatu iespiešana bija palīdzējusi veidot kristīgajā pasaulē vēl neredzēti plašu un kritiski noskaņotu lasītāju publiku. Tā radīja arī jaunu pieprasījumu pēc lasāmvielas, piemēram, lielus komerciālus panākumus guva Erasma reliģiskās satīras. Padzirdējis baumas, ka Sorbonna iecerējusi nosodīt Erasma *"Colloquis"* ("Sarunas"), kāds Parīzes iespiedējs steidzīgi izdeva šo darbu 24 tūkstošu lielā metienā. Tādējādi grāmatu iespiešana palīdzēja pavērt ceļu reformācijai.

"Modernā kalpošana Dievam"

Taču vēl nozīmīgāka loma reformācijas sagatavošanā bija kustībai ar nosaukumu *"Devotio Moderna"* ("Mūsdienīgā kalpošana Dievam") Ziemeļeiropā. Tā bija garīga atdzimšana Katoļu baznīcas ietvaros, kas spēcīgi uzsvēra gan personisko dievbijību, gan sociālo līdzdalību, īpaši – izglītības jomā. Kustība aizsākās 14. gs. beigās. Laikā, kad humānisms sāka nostiprināties Itālijā, garīgās atjaunotnes sēklas sāka dīgt uz ziemeļiem no Alpu kalniem.

Johans Gūtenbergs pārvērta grāmatu iespiešanu masveida ražošanas industrijā. Tā rezultātā dažās desmitgadēs tika iespiests vairāk grāmatu, nekā iepriekš vairāku gadsimtu laikā tika pārrakstīts ar roku. Šī ir titullapa no gramatikas grāmatas, kas iespiesta ap 1491. gadu.

To visražīgākais "sējējs" bija Gērts Grots (1340–1384) no Deventeras Holandē, kurš bija studējis Parīzē un strādājis par pedagogu Ķelnē. Viņš dzīvoja greznībā, apmierinādams visas savas iegribas, līdz 1374. gadā (Petrarkas nāves gadā) izjuta nožēlu un pievērsās Kristus ticībai. Tas pilnībā pārmainīja viņa dzīvi – no šā brīža viņš nodevās praktiskai kalpošanai Dievam un cilvēkiem. Viņš pievienojās kartūziešiem un trīs gadus pavadīja

viņu klosterī Munnikhuizenā. 1379. gadā viņš pameta ordeni, lai dotos grūtā misijas ceļojumā Utrehtas diecēzē, ar lieliem panākumiem sludinādams pilsētniekiem Flandrijā, Gelderlandē un Holandē. Viņš tik augstu vērtēja kristiešu priesterus, ka nekad nepieņēma augstāku amatu par diakonu. Tajā pašā laikā viņš rakstīja traktātus, kuros vērsās pret simoniju un garīdznieku netikumību; viņš tik asi nosodīja izplatītākos klerikāļu pārkāpumus, ka 1383. gadā viņam tika atņemta sludinātāja licence.

Tajā pašā gadā, kad Grots pievērsās kristietībai, viņš arī sapulcināja dievbijīgas sievietes savā mājā Deventerā, lai viņas dzīvotu kopienā vienkāršu dzīvi, nedodot mūķeņu zvērestu. Reliģija, viņš teica, ir mīlestība pret Dievu un viņa pielūgšana, nedodot nekādus īpašus zvērestus. Ar Grotu bija saistīti Jans van Reisbroks (1293–1381), vecs flāmu mistiķis, un Florenss Radevijnss (ap 1350–1400), ordinēts priesteris, kurš bija studējis Prāgā un bija apveltīts ar organizatora talantu.

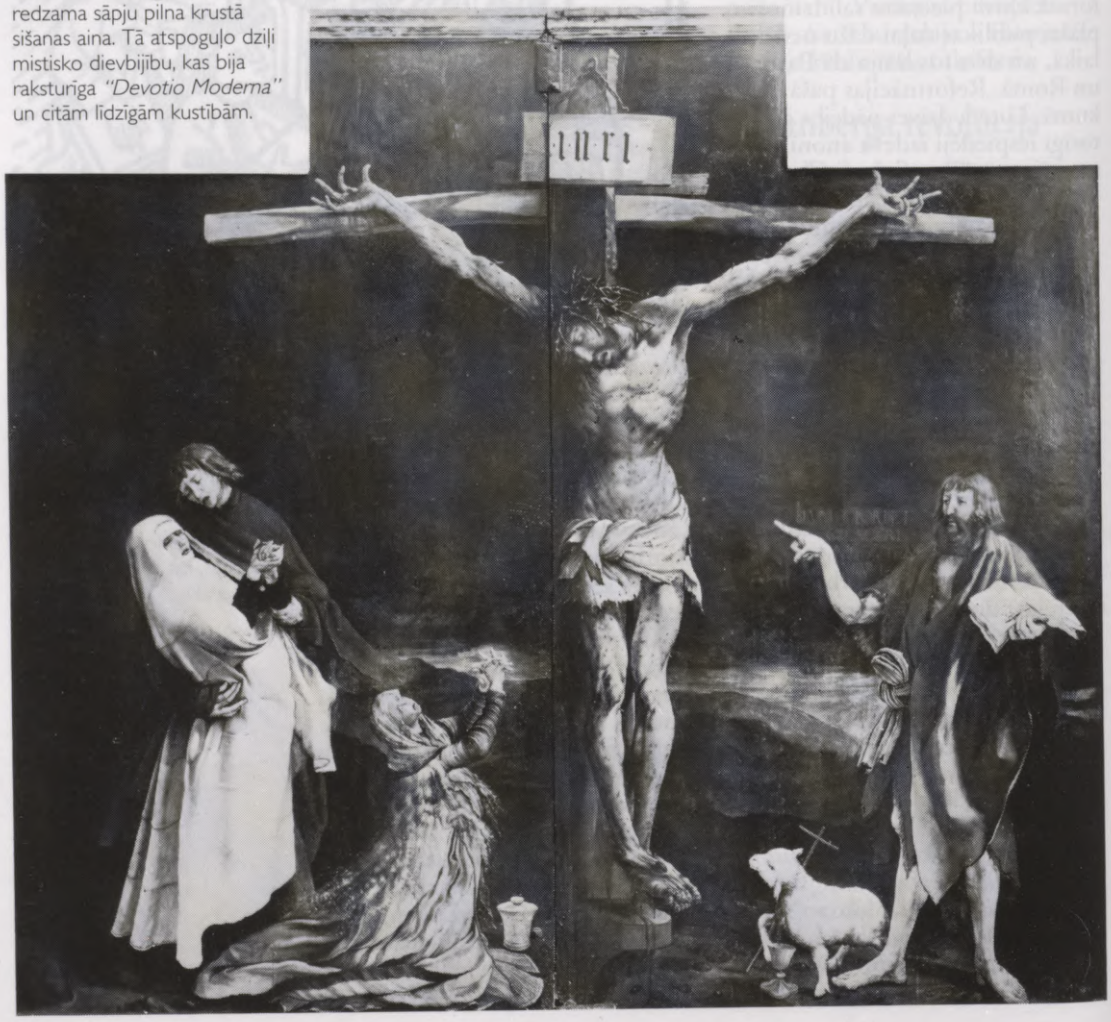

Matiasa Grīnevalda Īzenheimas altārgleznā redzama sāpju pilna krustā sišanas aina. Tā atspoguļo dziļi mistisko dievbijību, kas bija raksturīga *"Devotio Moderna"* un citām līdzīgām kustībām.

Vēlāk ap Radevijnsu viņa mājā Deventerā veidojās vīriešu – gan laju, gan garīdznieku – kopiena (sastāvēja lielākoties no Grota domubiedriem, draugiem un sekotājiem), kas kļuva pazīstama kā "Vienkāršās dzīves brālība". Tā bija pusmonastiska kopiena, kuras locekļi ievēroja trīskāršo nabadzības, šķīstības un paklausības likumu, bet kopienas locekļus nesaistīja formāls zvērests. Tādējādi katrs kopienas loceklis varēja brīvi pamest brālību un atgriezties laicīgajā dzīvē, ja vien to vēlējās. Brāļi nelūdza žēlastības dāvanas kā ubagotāji mūki, bet pēc apustuļa Pāvila norādījumiem mācījās būt atturīgi un ar pašu rokām pelnīt sev iztiku.

Kad Grots mira no mēra, kustības *"Devotio Moderna"* vadību pārņēma Radevijnss. Viņš 1387. gadā nodibināja tās vis ietekmīgāko klosteri Vindesheimā, Zvolles tuvumā, Holandē. Šeit "Vienkāršās dzīves brālibas" locekļi kļuva par augustīniešu kanoniķiem, un 1395. gadā viņu satversmi atzina pāvests Bonifācijs IX. Pēc dažiem gadiem viņi apvienojās ar citiem klosteriem Holandē un izveidoja Vindesheimas kongregāciju.

Viņi praktizēja ne tikai garīgus vingrinājumus un pasaulīgu labumu noliegšanu, bet arī lielu uzmanību veltīja izglītības procesam kopumā. Viņi mācīja vietējās skolās un dibināja paši savas skolas. Lai atbalstītu savu kopienu, viņi darbojās visās grāmatniecības jomās – rakstīja un pārrakstīja manuskriptus, iesēja un pārdeva grāmatas un – līdz ar iespiedtehnikas attīstību – darbināja paši savu presi. Vindesheima un tās "meitas" klosteri drīz kļuva pazīstami kā reliģiska satura grāmatu izdošanas centri. Ar laiku Grota dibinātā kustība paplašinājās un tās nozīme pieauga. 15. gs. "Vindesheimas kanoniķi" dibināja jaunas kopienas Vācijā un Šveicē.

Deventera Nīderlandē bija 15. gs. misticisma kustību centrs. Tieši šeit Gērts Grots un viņa biedri izveidoja "Vienkāršās dzīves brālību".

KRISTUS ATDARINĀŠANA

"Par draudzību ar Jēzu

Ko pasaule var jums piedāvāt bez Jēzus? Dzīve bez Jēzus ir vismokošākā elle; dzīvot ar Jēzu nozīmē iepazīt debesu svētlaimi. Ja Jēzus ir ar jums, neviens ienaidnieks jums nevar kaitēt. Tas, kurš atrod Jēzu, atrod lielu bagātību un labumu, kas derīgāks par jebkuru citu labumu. Tas, kurš pazaudē Jēzu, zaudē patiesi daudz – vairāk par visu pasauli. Nabadzīgākais no cilvēkiem ir tas, kurš dzīvo bez Jēzus, un bagātākais no visiem ir tas, kurš ir Jēzus ieredzēts.

Par nāvi

Vai mums kāds labums no ilga mūža, ja mēs nemācāmies no savām kļūdām? Ak vai, ilgs mūžs bieži vairo mūsu grēkus, nevis tikumus! Lai Dievs dod mums patiesi labi pavadīt kaut vienu dienu! Daudzi skaita gadus, kas pagājuši kopš viņu kristīšanas, bet viņu dzīve nav kļuvusi tikumīgāka. Ja šķiet briesmīgi mirt, tad, iespējams, vēl bīstamāk ir ilgi dzīvot. Svētīts ir tas cilvēks, kurš vienmēr patur prātā savu nāves stundu un ik dienas tai gatavojas.

Par īsteniem Jēzus mīlētājiem

Jēzum ir daudzi, kuri mīl viņa valstību debesīs, bet maz ir to, kuri nes viņa krustu. Viņam ir daudzi, kuri alkst mierinājuma, bet maz ir to, kuri alkst ciešanu. Viņš sastop daudzus, kuri ir gatavi piedalīties viņa dzīrēs, bet maz ir to, kuri gatavi piedalīties viņa gavēnī. Visi alkst priecāties līdz ar viņu, bet maz ir to, kuri vēlas ciest viņa labā. Daudzi seko Jēzum, kad viņš izdala maizi, bet maz ir to, kuri dzer viņa ciešanu kausu. Daudzi jūsmo par viņa brīnumiem, bet maz ir to, kuri nepamet viņu pazemojumā pie krusta. Daudzi mīl Jēzu, kamēr nav jāpacieš grūtības... Tie, kuri mīl Jēzu viņa labā un nevis pašu mierinājuma labad, slavina viņu katrā pārbaudījumā un sirdssāpēs ne mazāk kā vislielākajā līksmībā. Pat ja viņš nekad nevēlēsies dāvāt viņiem mierinājumu, viņi vienmēr cildinās viņu un pateiksies viņam.

Lūgšana

Ļauj man, Kungs, iepazīt visu, kas man jāzina, mīlēt, kas man jāmīl, cienīt to, kas Tevi visvairāk iepriecina, un noliegt visu, ko Tu uzskati par ļaunu. Neļauj man pavirši spriest pēc tā, ko redzu, ne arī ietekmēties no tā, ko dzirdu no neprašām, bet ļauj man prast atšķirt garīgās lietas no materiālajām un vienmēr un visur meklēt Tavu gribu un labos nodomus."

KEMPIJAS TOMS

Daudzi "Vienkāršās dzīves brālības" locekļi un viņu skolnieki ir atstājuši pēdas kristīgās pasaules vēsturē. Izcilākie brālības pārstāvji bija Nikolajs Kūzietis un Erasms. Kopienas locekļi bija arī Gabriēls Bīls (ap 1420–1495), filozofs, kurš pazīstams kā "pēdējais vācu sholasts", un humānists Rūdolfs Agrikola (1444–1485); tādējādi var secināt, ka kustībā *"Devotio Moderna"* līdzās darbojās izcilākie sholastikas un humānisma pārstāvji.

Nākamā pēc Bībeles

Iespējams, ka cilvēks, kurš vispreecīzāk formulējis kustības *"Devotio Moderna"* ticības principus, ir Tomass Hemerkens (ap 1380–1471), labāk pazīstams kā Kempijas Toms, kurš sarakstīja darbu *"De imitatione Christi"* ("Kristus atdarināšana") – vispopulārāko dievlūgšanas rokasgrāmatu viduslaikos. No divpadsmit gadu vecuma, kad viņš apmeklēja mūku skolu Deventerā un nonāca Radevijnsa garīgajā vadībā, līdz pat sava ilgā mūža beigām Kempijas Toms sevi pilnībā veltīja Grota aizsāktajai kustībai. 1406. gadā viņš kļuva par augustīniešu kanoniķi Sv. Agnietenbergas "meitas" klosterī Zvolles tuvumā, kurā viņš iestājās 1399. gadā un kurā, izņemot trīs gadus, uzturējās līdz savai nāves stundai. Viņš rakstīja grāmatas, pārrakstīja manuskriptus, sludināja ticību Kristum un uzstājās kā padomdevējs. Viņa dzīve un darbi ir vēlīno viduslaiku Baznīcas garīguma krāšņākie ziedi.

Darbs *"De imitatione Christi"* ir sarakstīts latīņu valodā un sastāv no četrām daļām: pirmā daļa satur "dažas domas, kas sniedz palīdzību garīgajā dzīvē", otrā daļa dod "dažus padomus dvēseles dzīvē", trešā – garākā daļa sniedz "garīgu mierinājumu", bet ceturtā ir "godbijīgs ieteikums svētajai kopienai". Kā liecina grāmatas nosaukums, tās uzdevums ir rādīt kristiešiem sevis pilnveidošanas ceļu, sekot Kristus piemēram. Iesākumā, 15. gs. 2. ceturksnī, grāmata cirkulēja anonīmi, un nākamo pārdesmit gadu laikā to lasīja visā Rietumeiropā. Pirmo reizi grāmata tika iespiesta Augsburgā 1471. gadā. Kopš tā laika tā ir pieredzējusi tūkstošiem izdevumu un ir viena no visvairāk lasītajām grāmatām pasaulē.

Iemesli, kāpēc kustības *"Devotio Moderna"* rokasgrāmata ir iespaidojusi miljoniem cilvēku dzīves, nav tālu jāmeklē – tas ir fundamentāls darbs, kas sakņojas Svētajos Rakstos un ir pilnībā centrēts uz Jēzu Kristu. Patiesi, tikai grāmatas ceturtajā nodaļā lasītājam tiek atgādināts par sakramentos pamatoto katolicismu, kas ir tās pirmavots. Lai gan "Atdarināšana" māca par attaisnošanu caur darbiem, tā centrējas uz Jēzus Kristus prātu un sirdi:

"Ja cilvēks zina, ko nozīmē mīlēt Jēzu un neizcelt sevi Jēzus vārdā, tad viņš ir patiesi svētīts. Mums jāatsakās no visa, ko mīlam, par labu tam vienam, ko mīlam, jo Jēzus vēlas, lai mēs viņu mīlētu vairāk par visām citām lietām. Citu radību mīlestība ir svārstīga un nepastāvīga, bet Jēzus mīlestība ir uzticības cienīga un pastāvīga. Cilvēks, kurš pieķeras radītajām lietām, kritīs līdz ar tām, bet cilvēks, kurš atdos sevi Jēzum, būs pacelts uz mūžiem. Tas ir Jēzus, kurš jums jāmīl un kurš jāpatur kā draugs; kad viss cits izgaisīs, viņš jūs neatstās un pasargās no iznīcības. Vai jūs to gribat vai ne, bet kādu dienu jums būs jāatstāj šī pasaule. Sargājiet ticību Jēzum kā dzīvē, tā nāvē un nešaubieties par viņa uzticību, jo vienīgi viņš spēj jums palīdzēt, kad viss cits jūs pieviļ."

"Devotio Moderna" iespaidoja daudzu Ziemeļeiropas ļaužu sirdis un prātus un palīdzēja tiem uztvert reformatoru mācības. Neviena liela revolūcija, tostarp

Īstena gudrība

"Ko dod, ja cilvēks zina visu Bībeli no galvas un filozofu izteikumus par to, ja viņu zināšanas nepavada Dieva mīlestība? .. Patiesi, necils zemnieks, kurš kalpo Dievam, ir pārāks par augstprātīgu filozofu, kurš, aizmirstot pats sevi, tiecas izprast zvaigžņu takas."

KEMPIJAS TOMS

protestantiskā reformācija, nav sākusies bez ieskaņām un vēstnešiem. Luteram bija savi vēstneši un pravieši – pirms viņa bija daudzi mazāk pazīstami "Luteri". Četri no viņiem ir pelnījuši, ka tiek pieminēti, jo viņu sacerējumi vai nu aizsteidzās priekšā reformatoram, vai palīdzēja veidot viņa uzskatus.

Johans Ekharts (saukts meistars Ekeharts; 1260–1327) bija vācu dominikāņu mistiķis, kura mācību pēc viņa nāves nosodīja pāvests. Mūsdienās viņu atzīst par visdinamiskāko spēku Vācijas reliģiskajā dzīvē pirms reformācijas.

Viņa skolnieks Johans Taulers (ap 1300–1361), arī vācu dominikāņu mistiķis, bija ietekmīgs sludinātājs, kurš uzsvēra domu par cilvēka niecību Dieva priekšā; Taulera sprediķi palīdzēja veidot Lutera uzskatus viņa garīgo meklējumu kritiskajā posmā.

Johans Vēzels (ap 1400–1481) no Reinzemes savā mācībā daudzējādā ziņā bija vācu reformatoru priekštecis. Viņš noliedza daudzas viduslaiku Katoļu baznīcai raksturīgās doktrīnas un ritus un paziņoja, ka ticības lietās galīgā autoritāte piemīt vienīgi Bībelei. 1475. gadā viņš uzstājās pret

Slavenais 15. gs. zinātnieks Roterdamas Erasms izcilā mākslinieka Albrehta Dīrera atveidojumā. Erasms, kurš publicēja pirmo iespiesto Jaunās Derības izdevumu grieķu valodā, ir attēlots sev raksturīgā pozā – grāmatu ieskauts, ar spalvu un tintnīcu rokās.

indulgencēm, 1479. gadā viņu tiesāja inkvizīcija, kas viņam piesprieda mūža ieslodzījumu augustīniešu klosterī Maincā.

Vesels Gansforts (1419–1489), holandiešu teologs, kurš izglītību ieguva "Vienkāršās dzīves brālībā" Deventerā, tiek dēvēts par pirmo biblisko humānistu. Arī viņš neatzina indulgences un ieņēma Luteram līdzīgu nostāju, vēršoties pret pāvesta pretenzijām un atmaskojot sava laika Baznīcas maldus.

Zinātnieks un publicists

Pēdējais un ietekmīgākais no reformācijas priekštečiem nodzīvoja pietiekami ilgi, lai pats pieredzētu tās mesto izaicinājumu. Dezidērijs Erasms no Roterdamas (1467–1536), izcilākais humānists pēc Petrarkas, padarīja reformāciju gandrīz neizbēgamu, jo (kā žēlojās mūki) "izdēja olu, ko Luters izperēja". Izglītību viņš ieguva "Vienkāršās dzīves brālībā" Holandē, 1487. gadā kļuva par augustīniešu kanoniķi un 1492. gadā tika ordinēts par priesteri. Viņš atstāja klosteri, jo jutās nepiemērots mūka dzīvei. 1495. gadā Erasms devās studēt uz Parīzi, bet nominālisma teoloģija viņu neapmierināja, un viņš deva priekšroku antīkajai klasikai un franču humānismam. Sava pirmā Anglijas apmeklējuma laikā (1499–1500) viņš iedraudzējās ar Koletu un Moru, kuri viņu pievērsa savai kristīgā humānisma izpratnei.

Atgriezies Holandē un Francijā, Erasms publicēja virkni satīru, kas iemantoja lasītāju atsaucību. Tajās viņš izsmēja monastismu un sholastiku, pretstatīja "Veco nezināšanu" "Jaunajām zināšanām" un ar apgaismotā veselā saprāta palīdzību analizēja kristietības praksi. Pirmā satīra saucās "Kristīgā kareivja rokasgrāmata", bet vislielāko popularitāti iemantoja un vairāk nekā 600 izdevumus pieredzēja Erasma "Sarunas". Otrreiz viņš apmeklēja Angliju (1505–1506) pēc trim Itālijā pavaditiem gadiem, kuru laikā bija padziļinājušās viņa simpātijas pret humānistiem un nicinājums pret Romas korumpētību. Erasms dāsni pauda savu nicinājumu darbā "Muļķības slavinājums", ko sarakstīja septiņās dienās, viesojoties pie Mora Londonā. Erasms tiek dēvēts par "zinātnieku – publicistu". Patiesi popularizējot kristīgā humānisma ideālus, viņš rakstīja eleganti un dzeloši asprātīgi. Taču viņš bija arī vērā ņemams latīņu un grieķu tekstu izdevējs. Viņa veikums Hieronima darbu izdošanā bija uzcītīga zinātniska darba paraugs. Tomēr viņa nozīmīgākais ieguldījums Baznīcas kultūrā bija vēsturiskais (pirmais jebkad publicētais) Jaunās Derības izdevums grieķu valodā, kas tika iespiests Bāzelē 1516. gadā – gadu pirms reformācijas sākuma.

Nekad vēl oficiālā reliģija nebija pieredzējusi tik dziļu pagrimumu un kristietības tēls sabiedrības acīs cietis tik ļoti kā 16. gs. 2. desmitgadē. Šķita, ka zūd jebkura – gan iekšēja, gan ārēja – pretestība nereformētajai Katoļu baznīcai. 1512. gadā Romā sapulcējās Laterāna 5. koncils un tā locekļi dzirdēja oratoru sakām: "Tagad neviens neiebilst, neviens nepretojas." Kad Mediči dzimtas pāvests Leons X 1513. gadā kāpa pāvesta tronī, viņš asprātīgi pajokoja: "Tagad, kad esam ieguvuši pāvesta varu, ļaujiet mums to izbaudīt!" Laterāna koncils noslēdzās 1517. gada martā bezrūpīgā pašapmierinātībā. Miers kristīgajā pasaulē šķita nodrošināts. Taču atjaunotnes sēklas bija iesētas, un jau tuvojās reformācijas ražas laiks. Tā paša gada oktobrī mazpazīstamā impērijas provincē pamodinātā vācu sirdsapziņa sacēlās protestā – sākās lielā revolūcija.

"Es vēlētos, kaut Svētie Raksti būtu tulkoti visās valodās, lai tos varētu lasīt un saprast ne tikai skoti un īri, bet arī turki un saracēņi. Es ilgojos pēc tās dienas, kad zemkopis tos varēs dziedāt, ejot aiz sava arkla, audējs varēs tos dungot atspoles meldiņa pavadījumā, bet ceļinieki – remdēt ceļa nogurumu ar to stāstīšanu."
ERASMS

REFORMA

Džeimss Atkinsons

"Kristīgs cilvēks ir brīvs no visām lietām; viņam nav jānopūlas, lai saņemtu attaisnošanu un pestīšanu, jo tās viņam tiek bagātīgi dāvātas, pateicoties vienīgi viņa ticībai."
MARTINS LUTERS

Reformācija sākās Visu Svēto dienas priekšvakarā, 1517. gada 31. oktobrī. Šajā dienā Martins Luters (1483–1546), Bībeles studiju profesors jaundibinātajā Vitenbergas Universitātē Vācijā, pieteica disputu par indulgencēm. Savus argumentus viņš izklāstīja "95 tēzēs". Kaut arī tēzes bija rakstītas augsti akadēmiskā stilā un mērenā noskaņā, tomēr ziņas par tām zibens ātrumā izplatījās visā Eiropā. Divu nedēļu laikā visas universitātes un reliģiskos centrus pārņēma satraukums. Cilvēki brīnījās, kā nepazīstams mūks no nezināmas universitātes ir spējis satricināt visu Eiropu.

Martins Luters protestē

Taču "95 tēzes" nekādā ziņā nebija iecerētas kā aicinājums uz reformāciju. Tās bija tikai nopietns universitātes profesora pieteikums teoloģiskai diskusijai par indulgencēm uz gadsimtu gaitā radušos Baznīcas maldu un pārkāpumu fona.

Darījumi ar indulgencēm (tie nekautrīgi tika dēvēti par "svēto tirdzniecību") bija pārtapuši negodā. Luters neiebilda pret indulgencēm to īstenajā un sākotnējā nozīmē – kā priestera īstenotu nožēlas pilna grēcinieka žēlsirdīgu atsvabināšanu no grēka nastas. Luters iestājās pret visiem ar indulgencēm saistītajiem papildinājumiem un aplamībām, kas kaitēja cilvēku pestīšanai un iespaidoja Baznīcas ikdienas praksi.

Viduslaiku cilvēki izjuta patiesas šausmas, domājot par soda laiku šķīstītavā, ko Baznīca attēloja visos sīkumos. Viņi nejuta lielas bailes no elles, jo ticēja, ka, nāves stundā saņemot priestera piedošanu un svētību, noteikti ieies pa paradīzes vārtiem, kuru atslēga atrodas Baznīcas pārziņā. Tomēr viņi bijās no sāpēm, kas būs jāpacieš šķīstītavā, jo Baznīca mācīja, ka pirms paradīzes vārtu sasniegšanas viņiem būs jāattīrās no visiem zemes dzīvē pastrādātajiem grēkiem. Tiklīdz grēku nožēlošana kļuva par sakramentu, vienkāršie ļaudis (un pat Dante) ticēja, ka indulgence nodrošinās tā soda samazināšanu, kas pēc nāves būs jāizcieš šķīstītavā. Vēlāk tika aprēķināts, ka atlūzas no pils baznīcas, pie kuras durvīm Luters pienagloja savas "95 tēzes", svētceļniekiem dāvās grēku atlaišanu uz 1 902 202 gadiem un 270 dienām.

Luters saprata, ka tirgošanās ar indulgencēm ir pilnīgi patvaļīga un tai nav ne racionāla, ne Svētajos Rakstos vai tradīcijā rodama pamatojuma. Tā mudināja ļaudis grēkot, kā arī novērsa viņu domas

Viduslaiku Baznīcas negods bija indulgenču pārdošana. Garīdznieki un bankas pārstāvji vāc naudu, pircējam pretī solot grēku atlaišanu. Karogs ir pāvesta pilnvarojuma simbols.

no Kristus un no Dieva piedošanas. Tieši šajā aspektā Lutera teoloģija nonāca asā pretrunā ar Baznīcas mācību. Pāvests pretendēja uz tiesībām "aizvērt elles vārtus un atvērt paradīzes durvis". Mazpazīstams mūks meta izaicinājumu pāvesta autoritātei. Viņa laikabiedri uzreiz saprata, ka Luters ir aizskāris vāju posmu gan Baznīcas hierarhijā, gan kristietības ikdienas praksē. Kristīgā Eiropa vairs nebija tāda kā iepriekš.

1520. gadā Luters saņēma pavēli atteikties no saviem uzskatiem. 1521. gada 3. janvārī viņš tika ekskomunicēts, un 1521. gada maijā Vormsā imperators Kārlis V viņu pasludināja ārpus likuma. Luters jau iepriekš bija iesaistījies strīdos ar paša Augustīniešu ordeni (Heidelbergā 1518. gadā) un pāvesta varas pārstāvjiem (Augsburgā 1518. gadā un Leipcigā 1519. gadā). Lutera dramatiskā nostāšanās pret pāvestu un imperatoru iekvēlināja Eiropas iztēli. Vienīgo atbalstu viņš rada savā ticībā Dievam.

Nākamo divdesmit piecu gadu laikā Luters publicēja grāmatu pēc grāmatas. Tie darbi, kas bija domāti vienkāršajiem kristiešiem, bija rakstīti iespaidīgā un tēlainā vācu valodā. Viņš pārtulkoja Bībeli, mudinot ļaudis pašiem pārliecināties par viņa argumentu pareizību. Viņš publicēja pārskatus par saviem disputiem ar Romu, lai cilvēki paši varētu spriest par tiem. Viņš panāca, ka vienkāršie ļaudis atzīst viņa teoloģiju. Viņa sekotāju skaits nemitīgi pieauga.

1529. gadā Špeieres reihstāgā imperators Kārlis V mēģināja ar varu iegrožot Lutera kustību. Tomēr daži vācu firsti protestēja pret šādu lēmumu. Tādējādi kustība iemantoja "protestantisma" nosaukumu. Sākot ar šo brīdi, kustība, kas līdz tam bija vērsta uz katolicisma iekšējo reformēšanu, nošķīrās no Romas baznīcas un kļuva pazīstama kā "reformācija".

1530. gadā Augsburgas reihstāgā Luters formulēja jaunās kustības principus. Viņa skaidrojums bija nosvērts, polemiku neraisošs, tā ievirze bija miermīlīga, racionāla, katoliska un konservatīva. Taču Lutera kustība sašķēla Eiropas kristiešus divās daļās un lika pamatu tā dēvēto Evaņģēlisko jeb Protestantisko baznīcu izveidei. Attīstījās šādas galvenās tradīcijas – luterāņu (Vācijā un Skandināvijā), cvingliešu un kalvinistu (Šveicē, Francijā, Holandē un Skotijā) un anglikāņu.

Reformācijai sekoja ilgstošas sociālas, politiskas un ekonomiskas pārmaiņas, kas zināmā mērā ietekmēja tās turpmāko attīstību. Taču pirmām kārtām reformācija bija jauns skatījums uz Evaņģēliju – tas vēsta par Dieva pestīšanu caur Jēzu Kristu. Šī patiesība atsvabināja ļaužu prātus un sirdis no jebkādas teoloģijas, kas to aizēnoja, un no jebkādas darbības vai paražas, kas to demoralizēja.

"Labi darbi cilvēku nedara labu, bet labs cilvēks dara labus darbus."
MARTINS LUTERS

1517. gada 31. oktobrī Vitenbergā Martins Luters izkāra savas "95 tēzes" uz pils baznīcas ziemeļu puses durvīm. Baznīcas durvis bieži tika izmantotas kā ziņojumu dēlis.

MARTINS LUTERS

Roberts Staperihs

Par izcilo vācu reformatoru Luteru ir sarakstīts vairāk grāmatu nekā par jebkuru citu vēsturisku personu, izņemot Jēzu Kristu. Martins Luters (1483–1546) piedzima Eislēbenē un studēja jurisprudenci Erfurtes Universitātē. 1505. gadā viņš pērkona negaisa laikā deva savu dramatisko zvērestu un pievienojās augustīniešu eremītiem Erfurtē. 1507. gadā Luters tika ordinēts par priesteri. Pēc teoloģijas studiju beigšanas ordenis viņu nosūtīja uz Vitenbergas Universitāti, lai viņš tur mācītu morāles teoloģiju. 1510.–1511. gadā Luters ordeņa uzdevumā apmeklēja Romu un 1512. gadā kļuva par teoloģijas doktoru un Bībeles studiju profesoru Vitenbergā.

Pēc ilgstošas garīgas krīzes Luters beidzot nonāca pie izpratnes par Dieva taisnīguma būtību. Tagad viņš noliedza jebkādu teoloģiju, kas pamatojās vienīgi uz tradīciju, un uzsvēra personisko sapratni un pieredzi par Dieva Vārdu. Viņš ticēja, ka katra mūsu rīcība nāk no Dieva. Atklājums, ka Dievs pasargā grēcinieku, viņam vienmēr bija izšķirošs. Mēs tiekam attaisnoti nevis mūsu labo darbu, bet vienīgi savas ticības dēļ.

Lutera uzskati kļuva plaši pazīstami, kad viņš izkāra savas "95 tēzes" pie baznīcas durvīm Vitenbergā. Tajās viņš kritizēja mācību, uz ko pamatojās indulgenču pārdošana, un Baznīcas materiālās intereses. Viņš arī pretstatīja Baznīcas bagātības tās patiesajai vērtībai – Evaņģēlijam.

1517. gada decembrī Maincas arhibīskaps sūdzējās par Luteru Romai. Opozīcijas priekšā Lutera nostāja kļuva vēl stingrāka. Strīdā ar kardinālu Kajetānu Augsburgā viņš atsacījās atkāpties no saviem uzskatiem un pameta pilsētu, kad tika izsaukts uz Romu. 1519. gada jūlijā Leipcigā disputā ar savu asāko oponentu Eku Luters noliedza pāvesta pārākumu un vispārējo koncilu nemaldīgumu. Viņš sadedzināja pāvesta bullu, kurā viņam tika draudēts ar ekskomunikāciju. Galu galā ekskomunikācija tika īstenota 1521. gadā.

1521. gada aprīlī Luters vēlreiz atteicās atkāpties no saviem uzska-

tiem Vormsas reihstāga priekšā – par spīti tam, ka viņa idejas tika atspēkotas uz Svēto Rakstu pamata. Paša drošības apsvērumu dēļ viņš tika sagūstīts un nogādāts Vartburgas pilī Saksijas kūrfirsta Frīdriha aizbildniecībā. Šeit viņš visus spēkus veltīja Jaunās Derības tulkošanai vācu valodā, lai Bībeli varētu lasīt visi ļaudis.

Pēc astoņiem mēnešiem (1522. gadā) Luters atgriezās Vitenbergā ar mērķi ierobežot radikālāko reformatoru darbību. Viņš uzsāka publiskās dievlūgšanas reformu, padarot Mises ceremoniju brīvāku un nepiespiestāku. Īpašu nozīmīgumu viņš piešķira Dieva Vārdu sludināšanai, Komūnijai un draudzes dziedājumiem.

Debatēs ar Erasmu Luters apgalvoja, ka pestīšana pilnībā atrodas Dieva rokās. Zemnieku kara laikā (1524–1525) Luters iestājās pret "asinskāriem zemnieku pulkiem" un daudzus no tiem piespieda atkāpties. Viņš apstrīdēja Cvinglija interpretāciju par komūnijas rituālu kā vienkāršu atceres maltīti, nevis kā Kristus "reālu klātbūtni".

1530. gadā Luters atzina Melanhtona sarakstīto "Augsburgas ticības apliecību". Tas izraisīja konfliktu ar imperatoru, taču Luters uzskatīja, ka Evaņģēlijs ir jāaizstāv, kad vien tas piedzīvo uzbrukumu. 1537. gadā Luters sarakstīja "Šmalkaldenes rakstus" – doktrinālu izklāstu, ko pēc tam parakstīja daudzi luterāņu teologi. Savā pēdējā pamfletā "Pret Romas pāvesta varu, ko iedibinājis sātans" Luters atkārtoja senāko katolicisma kritiku.

Lutera mācība un personiskā pieredze bija cieši saistītas. Viņa virzība vienmēr bija vienāda – no Svētajiem Rakstiem uz personisko pārliecību un tālāk uz deklarāciju un sludināšanu. Luters uzskatīja, ka nepastāv "dabiska" izpratne par Dievu. Dieva vienīgā saskarsme ar cilvēci notiek caur viņa Vārdu. Jēzus Kristus ir Svēto Rakstu būtība, un Kristū Vārds kļūst par miesu. Bībele – un Dievs – uzrunā vienīgi tos, kam ir ticība. Ticība ir Dieva dāvana, nevis mūsu pašu panākums.

Luters uzskatīja, ka Dievs stāv aiz visām pasaules lietām. Viņš noraidīja problēmu, kā samierināt Dieva mīlestību un taisnīgumu ar mācību par predestināciju. Dievs vienmēr ir taisnīgs. Viņš ir ārpus cilvēciskā saprāta, noslēpumains un neiedomājams. Ja mēs spētu viņu aptvert, tad viņš nebūtu Dievs.

Slēpjoties Vartburgā, Luters turpināja rakstīt. Tieši šajā cietokšņa istabā viņš pārtulkoja Jauno Derību no grieķu valodas vācu valodā.

Vormsas reihstāgs

"Jūsu ķeizariskā Majestāte un Jūsu Gaišības prasāt skaidru atbildi. Šeit tā ir – vienkārša un neizpušķota. Ja netikšu pārliecināts, ka maldos, ar Svēto Rakstu vai (tā kā es neticu ne pāvesta, ne koncila Rakstos nepamatotajai autoritātei, jo ir skaidrs, ka tie bieži maldījušies un bieži runājuši sev pretim) ar loģisku prāta spriedumu palīdzību, es palikšu pie pārliecības, ko manī rada Svēto Rakstu vārdi, un, kamēr mana sirdsapziņa ir Dieva Vārda gūstā, es nevaru un negribu ne no kā atteikties. Jo mums nav ļauts un ir bīstami uzstāties pret savu sirdsapziņu.

Še es stāvu un citādi nevaru. Dievs, palīdzi man. Āmen..."

MARTINS LUTERS

Lutera diagnoze

Vēl būdams mūks, Luters secināja, ka kristīgās Eiropas slimība līdzinās viņa paša garīgajai krīzei. Viņš meklēja palīdzību Evaņģēlijā un šo palīdzību vēlāk piedāvāja arī Eiropai. Klosterī Luters bija meklējis Dieva piedošanu un dvēseles mieru. Viņš uzticīgi paklausīja ordenim un pedantiski veica garīgos vingrinājumus, tomēr nejuta, ka būtu pietuvojies Dievam. Viņš sāka domāt, ka mūka dzīves kārtība ir tikai garš reliģisko pienākumu un pūliņu ceļš. Misticisms bija mēģinājums pacelties debesīs, bet akadēmiskā teoloģija nebija nekas cits kā prātojumi par Dievu, viņa iedabu un īpašībām.

Luters atklāja, ka visiem iepriekšminētajiem Dieva meklējumu ceļiem ir raksturīga viena būtiska kļūda, proti, tie pamatojas uz ticību cilvēku spējai piekļūt Dievam vai vismaz pietuvoties tiktāl, lai Dievs viņus pieņemtu. Luters aptvēra, ka ne jau Dievs stāv tālu no cilvēkiem, kuri tiecas viņu sasniegt: patiesība ir gluži pretēja. Cilvēce – radītā un grēcīgā – ir tā, kas stāv tālu no Dieva; Dievs caur Jēzu Kristu ir gājis visu ceļu pretī cilvēkiem. Lutera atklātā patiesība nebija jauna; tā bija tikai senā, piemirstā vēsts par Dieva žēlastību.

Lutera atklājums neiezīmēja pārrāvumu attiecībās ar tradicionālo teoloģiju. Reformatori – tāpat kā Romas baznīca – pārstāvēja visas ortodoksālās doktrīnas, kas bija formulētas agrīnās Baznīcas ticības apliecībās. Tomēr reformatori šīs mācības izprata citādi, proti, saistībā ar pestīšanu vienīgi Kristū.

Reformatori uzskatīja, ka ticīgais nonāk tiešā saskarsmē un saplūsmē ar Jēzu Kristu kā vienu, vienīgo un pietiekamo žēlastības avotu. Kristus žēlastība ir pieejama nožēlas pilnam ticīgajam ar Svētā Gara spēku caur Dieva Vārda sludināšanu. Šis princips atcēla nepieciešamību Svētajai Jaunavai būt starpniecei, garīdzniekiem – priesteriem un aizgājējiem svētajiem – aizbildņiem.

Patiesībā reformatori bija nevis *novatori*, kā to bieži un nepamatoti apgalvoja pāvesta varas pārstāvji, bet gan *renovatori*. Viņi atteicās no Romas baznīcas viduslaiku jaunievedumiem par labu Bībeles un agrīno kristiešu teologu mācībām.

Lutera jaunatklājums par tiešām un personiskām attiecībām starp Jēzu Kristu un ticīgo cilvēku lika pamatu trim galvenajiem reformācijas principiem.

Dieva Vārda autoritāte

Luters un pārējie reformatori uzskatīja, ka Dievs ir uzrunājis cilvēci un visā vēstures gaitā darbojies cilvēces labā. Vēsts par Dieva attieksmi pret cilvēkiem ir lasāma Svētajos Rakstos. Reformatori uzskatīja, ka Dievs turpina uzrunāt cilvēci caur praviešu un apustuļu vārdiem. Šajā personiskajā atklāsmē Dievs ar mīlestību uzrunāja radīto cilvēci, un jaunu spēku ieguvušie cilvēki dzirdēja un atbildēja ticībā.

Reformatori nenojauta, ka *paši* traktē un interpretē Svētos Rakstus; viņi tikai juta, ka caur Svētajiem Rakstiem viņus vada Dievs. Tieši to reformatori saprata ar Dieva Vārdu – dzīvais vārds viņus uzrunāja viņu situācijā. Ticējumi un Baznīcas prakse nevar tikt attaisnoti, ja tie atšķiras, pastāv ārpus vai ir attālinājušies no Dieva Vārda. Šīs patiesības var tikt paustas nebibliskos vārdos vai nebibliskā formā, kā tas notika vēlākajās ticības apliecībās, taču tam, kas tiek pausts, ir jābūt bibliskajai patiesībai.

Nebūtu pareizi sacīt, ka reformācija nostādīja nemaldīgu Bībeli nemaldīga pāvesta vietā. Arī Romas baznīca atzina Svēto Rakstu

DIEVS KUNGS IR MŪSU STIPRĀ PILS

"Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils,
Kur bēdās varam tverties,
Augsts palīgs, kas mūs nepievils,
Pie kā mēs varam ķerties!
Visļaunais ienaidnieks,
Kam grēku darīt prieks,
Tas gādā nakt' un dien'
Uz ļaunu, viltu vien, –
Kas var no viņa glābties!

Ak, mūsu spēciņš ļoti vājš,
Kas pastāvēt gan spējis?
Par mums stāv mūsu Pestītājs,
Ko Dievs pats izredzējis!
Tam Jēzus Kristus vārds,
Kas tapis krustā kārts,
Tas stiprais karavīrs,
Svēts Dievs un cilvēks tīrs, –
Tā elkon's paliks varens.

Lai būtu velnu diez kāds bars,
Kas mūs grib aprīt kāri,
Mūs tomēr sarga Dieva Gars,
Tas elles varai pāri.
Kas valda tumsībā,
Gan kaist viņš niknumā,
Bet ko mums padarīs?
Dievs viņu nosodīs.
Viens vārdiņš to spēj aizdzīt!

Tam Dieva vārdam nebūs rimt,
Lai trako, kam tīk trakot.
Dievs neļaus savai laivai grimt,
Glābs, savu vārdu sakot.
Grib tie mūs nāvē dzīt
Un mantu nolaupīt,
Lai notiek Dieva prāts,
Tiem labums nav nekāds;
Mums debess manta paliek!"

MARTINS LUTERS (1483–1546)
Atdzejojis Kristofors Firekers (ap 1615–ap 1685). No "Dziesmu grāmatas latviešiem tēvzemē un svešumā". 1992

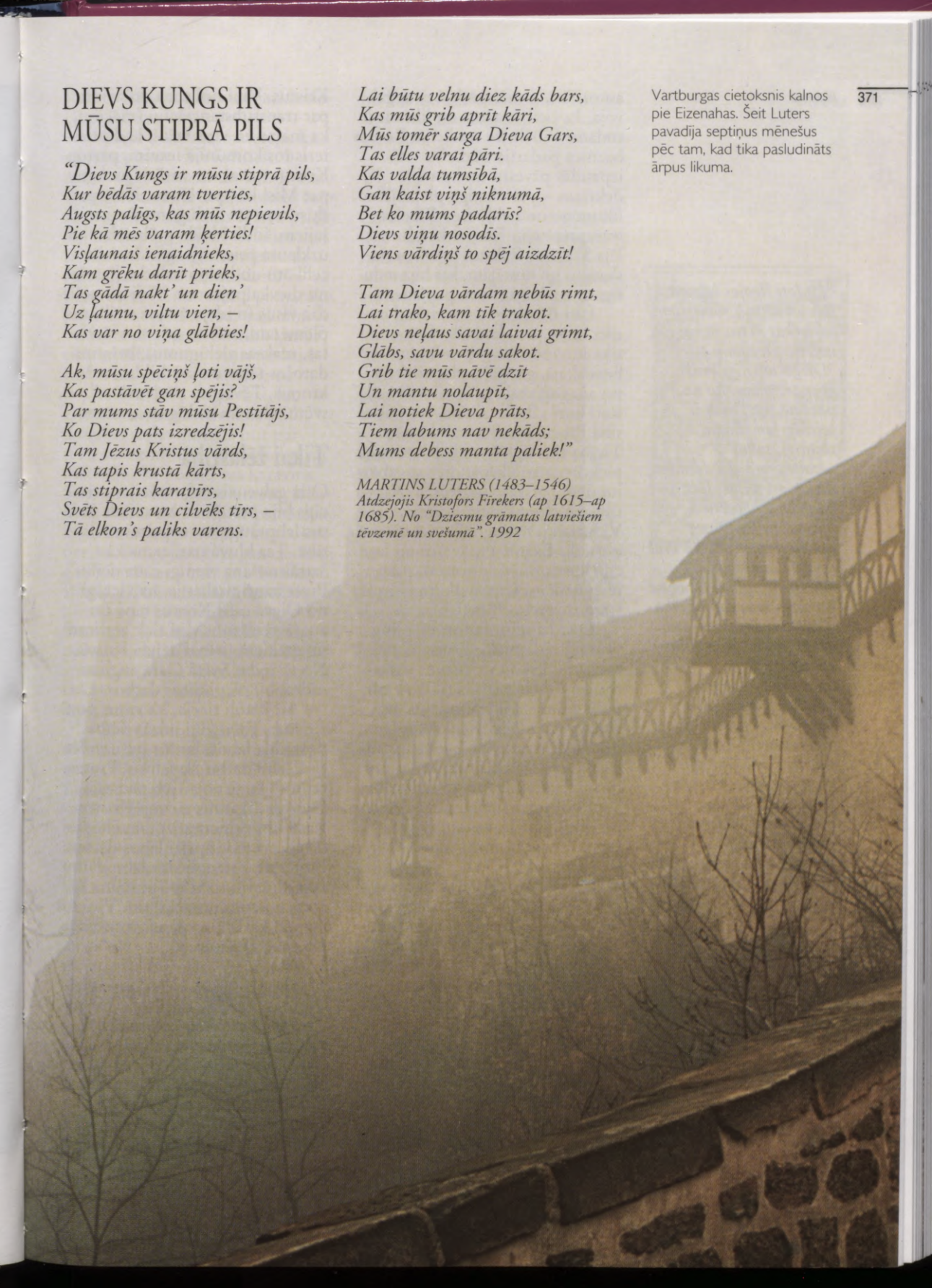

Vartburgas cietoksnis kalnos pie Eizenahas. Šeit Luters pavadīja septiņus mēnešus pēc tam, kad tika pasludināts ārpus likuma.

"Es ļoti ilgojos izprast Pāvila vēstuli romiešiem, un nekas mani nekavēja, izņemot teicienu par "Dieva taisnīgumu", jo es pieņēmu, ka tas nozīmē, ka Dievs ir taisnīgs un rīkojas taisnīgi, sodot netaisnīgos... Es domāju dienu un nakti, līdz beidzot .. aptvēru patiesību, ka Dieva taisnīgums ir tas, ka viņš savā žēlastībā un neizmērojamā līdzjūtībā attaisno mūs caur ticību. Tādējādi es sajutu sevi atdzimstam un izejam caur paradīzes atvērtajām durvīm. Svētie Raksti ieguva jaunu nozīmi, un, ja pirms tam "Dieva taisnīgums" bija sējis manī naidu, tad tagad tas mani pildīja ar neizsakāmi saldu un lielu mīlestību. Šī Pāvila vēstules rinda man kļuva par vārtiem uz debesīm."
MARTINS LUTERS

autoritāti, tomēr praksē tā apgalvoja, ka ticības avots un likums ir rodams Bībelē *un* tradīcijā. Romas baznīca padarīja tradīciju – tā izpaudās pāvestu un koncilu dekrētos – par vienīgo pieļaujamo, likumīgo un nekļūdīgo Bībeles interpretētāju. Romas katoļi meklēja Svētajos Rakstos atbalstu uzskatiem un nostājām, kas bija radušies uz pavisam citiem pamatiem.

Pati Bībele gandrīz nekad netika lasīta, bet, kad tika lasīta, tad tika interpretēta četros līmeņos – burtiskajā, garīgajā, alegoriskajā un anagoģiskajā (t. i., dievišķajā). Reti kurš cilvēks zināja, kas patiesībā Bībelē ir teikts vai domāts. Ticība tika aplūkota lielākoties kā piekrītoša attieksme pret apgalvojumiem par Dievu, dvēseli, žēlastību un citiem jautājumiem. Viduslaiku teologi bija tiekušies nostādīt Baznīcu (pāvestu un koncilu apstiprināto pirmo Baznīcas tēvu uzskatu kopsavilkuma formā) starp ticīgo un Bībeli.

Daudzi reformatori bija lingvisti un zinātnieki. Protestanti radīja biblisko kriticismu, uzskatot, ka Bībele uzrunā tiklab viņu pašu laikmeta intelektuāļus, kā jebkura cita laika vienkāršos ļaudis. Reformatori no jauna apstiprināja senās ticības apliecības un formulēja paši savus spriedumus. Viņi noliedza vienīgi tās doktrīnas un ceremonijas, kurām nerada skaidru pamatojumu Svētajos Rakstos.

Kalvinisti gāja tālāk par luterāņiem, iestājoties pret tradīcijām, kas mantotas no agrākajām paaudzēm. Viņi noliedza lielu daļu Baznīcas mūzikas, mākslas, arhitektūras, kā arī citas, viņuprāt, ārišķīgas lietas, piemēram, laulību gredzenus un dievlūgšanas ceremonijas.

Reformatori noliedza pāvesta autoritāti, labo darbu nozīmi, indulgences, Jaunavas Marijas un svēto starpniecību, kā arī visus tos sakramentus, kurus nav iedibinājis Kristus. Viņi noliedza doktrīnu par transsubstanciāciju (mācību, ka maize un vīns brīdī, kad priesteris tos komūnijā iesvēta, pārtop Kristus miesā un asinīs), uzskatu par Misi kā upurēšanu, ideju par šķīstītavu un aizlūgumus mirušajiem, individuālo grēksūdzi, ko uzklausa priesteris, garīdznieku celibātu un latiņu valodas lietošanu dievkalpojumos. Viņi arī noliedza visus šo ideju ārējos atribūtus, piemēram, svētīto ūdeni, svētvietas, maksas aizlūgumus, brīnumdarošos tēlus un svētbildes, rožukroņus, Tēvreizes pērļveida ciļņus, svēto tēlus un aizlūguma sveces.

Tikai žēlastība

Otrs galvenais reformācijas princips bija pestīšana, ko sniedz Kristus labprātīga un nepelnīta žēlastība. Tas kļuva pazīstams kā "attaisnošana vienīgi caur ticību". Protestanti uzskatīja, ka vienīgi no Dieva caur Kristus nāvi un augšāmcelšanos viņi tiek atgriezti no grēkiem jaunai dzīvei Kristū. No tā rodas Svētā Gara augļi ar mīlestību piepildītos darbos.

Arī katoļi ticēja, ka viņus pestī Kristus. Taču viņi līdzās ticībai nostādīja labos darbus un uzsvēra tieši labo darbu nopelnus. Protestantus "attaisnoja" jeb padarīja Dievam tīkamus vienīgi Kristus. Katoļi šo principu izprata citādi – līdzās nostādot pašu labos darbus. Protestanti nenoliedza labo darbu nozīmi; viņi tikai tos neatzina kā attaisnošanas nosacījumu. Viņi tos izprata kā attaisnošanas rezultātu un apliecinājumu.

Katrs ticīgais ir priesteris

Trešais svarīgākais reformācijas princips tika formulēts kā "visu ticīgo priesterība". Reformatori apgalvoja, ka agrīnajā Baznīcā nav bijis priestera kā starpnieka un ka šāda loma nav paredzēta Evaņģēlijā. Viņi arī pierādīja, ka Svētajos

Rakstos nav norādes uz garīdzniecības laicīgo varu.

No šīs doktrīnas izrietēja, ka vairs nepastāv divi kristiešu līmeņi – garīdznieki un laji. Ir viens Evaņģēlijs, viena attaisnošana caur ticību, viens stāvoklis Dieva priekšā, kas kopīgs visiem vīriešiem un sievietēm – gan garīdzniekiem, gan lajiem. Protestanti iestājās pret ideju, ka autoritāte pamatojas privileģētā priesterībā. Šajā masveida atbrīvošanās kustībā ļaudis tika atsvabināti no viņu neskaidrajām bailēm no priesteriem.

Reformatori apgalvoja, ka Dievs ir aicinājis cilvēkus pildīt dažādus uzdevumus – būt par tēvu vai zemnieku, zinātnieku vai mācītāju, kalpotāju vai karavīru. Sekojot savam aicinājumam, kristietis kalpo Dievam. Reformācija izvirzīja lielas prasības katram kristietim. Ticīgajam bija gan tiesības, gan pienākums lasīt jauniztulkoto Bībeli. Katra vienkāršā kristieša pienākums bija piedalīties gan Baznīcas, gan sabiedrisko lietu pārvaldē. Ar laiku šāda domāšanas ievirze palīdzēja izveidot demokrātiskas valstis Eiropā un Ziemeļamerikā.

Reformatori attiecībā uz Baznīcu dažkārt lietoja vārdus "neredzamā" vai "apslēptā", lai īsteno Baznīcu, kas zināma vienīgi Dievam, atšķirtu no cilvēku veidotās organizācijas. Baznīcu veido visi, ko Dievs aicinājis uz pestīšanu.

Protestantu mācītāji tika izvēlēti no dievbijīgiem un mācītiem vīriem. Anglikāņu baznīca un daudzas Luterāņu baznīcas, īpaši – Zviedrijā, centās saglabāt savas nacionālās Baznīcas ārējo struktūru un garīdzniecību, tāpēc tās izpelnījās kritiku gan no konservatīvo katoļu, gan no radikāli noskaņoto protestantu puses. Kalvinisti aizstāvēja eksaltētu un biblisku uzskatu par Baznīcu kā Dieva izredzētu ļaužu kopienu. Viņi pilnībā atteicās no tradicionālajām Baznīcas struktūrām un no Romas garīdzniecības. Šajā ziņā viņiem vēlāk sekoja brīvbaznīcas.

Vācija

Lutera aizsāktā kustība drīz izplatījās visā Vācijā. Lutera personā tā rada savu galveno enerģijas un iztēles avotu. Taču Luters saņēma arī ievērojamu akadēmisku atbalstu, īpaši – no spožā un mēreni noskaņotā domātāja – jaunā Filipa Melanhtona. Luteru atbalstīja arī vairāki firsti un vācu tauta. Viņa pretinieki bija pāvests, bīskapi un imperators.

Luters bija vēlējies panākt tikai Baznīcas iekšējas reformas. 1520. gadā saņēmis pavēli atteikties no saviem uzskatiem, viņš publiski sadedzināja pāvesta bullu, bet 1521. gada 3. janvārī pāvests viņu ekskomunicēja. Tajā pašā gadā Vormsā viņš bezbailīgi pretojās imperatoram ar saviem slavenajiem vārdiem: "Še es stāvu, un citādi es nevaru." Lutera pusē bija gandrīz visa Ziemeļvācija un gandrīz visas Vācijas brīvpilsētas.

Luters faktiski vienpersoniski radīja un nostiprināja vācu reformāciju. Šo mērķi viņš sasniedza ar neskaitāmu grāmatu, bezbailīgas sludināšanas un mācīšanas palīdzību. Viņš panāca, ka vācu valodā rakstītā Bībele aizskar katra vīrieša, sievietes un bērna sirdi un prātu. Luters sarakstīja arī daudzas bibliskas himnas. 1526. gadā Špeieras reihstāgs bija spiests ļaut viņa kustībai vaļu, bet cits reihstāgs 1529. gadā centās kavēt tās turpmāko virzību. Tieši šajā Špeieras reihstāgā virkne evaņģēlisko firstu aizstāvēja savu viedokli un – pēc sava izcilā skolotāja Lutera parauga – pretojās nevēlamu likumu pieņemšanai. Viņu drosmīgais protests deva vēsturei vārdu "protestantisms".

Augsburgas reihstāgā (1530. gadā) protestanti izklāstīja savas ticības galvenos principus.

Ilustrācija no M. Koverdeila angļu valodā tulkotās Bībeles titullapas. Jēzus sūta savus mācekļus: "Ejiet pa visu pasauli un sludiniet Evaņģēliju visai cilvēcei."

PROTESTANTU TICĪBA

Džeimss I. Pekers

Pēteris sludina Vasarsvētku dienā. M. Koverdeila angļu valodā tulkotās Bībeles titullapas fragments.

Protestantisko teoloģiju visprasmīgāk instrumentēja akurātais Kalvins, savukārt gandrīz visas tās melodijas sarakstīja ražīgais Martins Luters. Sekojot humānistu mācībai izprast Bībeles pašu autoru teikto, Luters no apustuļiem Pāvila un Jāņa uzzināja, ka mūsu svētais Radītājs glābj grēciniekus, caur savu Vārdu sniedzot pārveidojošas zināšanas par Jēzu Kristu. Ticīgie pazīst Jēzu kā dievišķu Mīlētāju, kurš mira par viņu grēkiem, kurš atkal cēlās, lai iekarotu "valstis un varu", un tagad kā starpnieks nodod viņiem taisnīguma dāvanu – vainas piedošanu, atzīšanu par Dieva bērniem un drošu cerību uz atmaksu. No šīs ticības un zināšanām par Jēzu Kristu un viņa balvām izriet visa kristīgā dzīve – nožēlošana, komūnija ar Dievu un labie darbi, kas tiek veikti apzinātā brīvībā no dvēseli postošās nepieciešamības iemantot Dieva nepārtrauktu labvēlību paša pūliņu ceļā. Tāda bija Lutera mācība par attaisnošanu vienīgi caur ticību, kas uz diviem gadsimtiem kļuva par protestantiskās teoloģijas galveno jautājumu.

Ko Luters mācīja

Luters apstiprināja pašinterpretētas Bībeles galīgo autoritāti un noliedza ticējumus, kuri nepamatojas Svētajos Rakstos. Viņš mācīja Baznīcas "garīgo" doktrīnu. Viņš attēloja Baznīcu kā kalpojošu ticīgo priesterību pretēji viduslaiku idejai par Baznīcu kā hierarhisku institūciju Romas bīskapa valdījumā, kas administrē pestīšanu caur sakramentiem. Arī šajā jautājumā visi protestanti ir vienisprātis.

Luterāņu baznīca Vācijā un Skandināvijā attīstījās izolācijā no Reformātu baznīcām Šveicē, Holandē, Reinzemē un Britānijā. Šī atšķirība bija ne tik daudz teoloģiska, cik ģeogrāfiska un politiska. Tomēr katra tradīcija bija savā ziņā īpatnēja. Luters mācīja, ka mazi bērni atdzimst kristībās (caur bērna ticību!). Viņš arī atzina Kristus ķermeņa "reālo klātbūtni" Eiharistijas maizē. Lai pamatotu šo ideju, viņš aizstāvēja uzskatu par Jēzus glorificētās miesas "visuresamību" jeb visurklātbūtnes spēju. Šajā jautājumā viņam pievienojās luterāņi, bet Kalvins un reformātu teologi šo ideju noliedza, jo uzskatīja, ka Kristus ķermenis ir "debesīs, nevis uz zemes"; kalvinisti apgalvoja, ka Kristus pie Komūnijas galda nonāk saskarsmē ar saviem ļaudīm nevis caur ķermenisku klātbūtni maizē un vīnā, bet gan caur Gara klātbūtni un spēku ticīgo sirdīs. Luterāņi šo uzskatu vienmēr ir vērtējuši kā negodbijīgi "vulgāru".

Izmaiņas dievlūgšanā

Pastorālu iemeslu dēļ Luters saglabāja daudzus viduslaiku dievlūgšanas ceremonijas elementus, apgalvojot: ja doktrīna ir pārliecinoša, tad ceremonijas ir "mazsvarīgas" (adiaphora) un Baznīca var brīvi, pēc savas patikas izvēlēties, izmantot tās vai ne. Savukārt reformātu vadoņi vēlējās, lai dievlūgšana būtu cik vien iespējams vienkārša un bibliska, tāpēc reformātu liturģijas bija askētiskākas nekā luterāņu liturģijas. No šāda skatpunkta angļu "Lūgšanu grāmata" bija kompromisa variants. Tika pausta vēlme aizliegt tos dievlūgšanas ritus, uz kuriem nav norādes Svētajos Rakstos. Šis, tā dēvētais

"puritāniskais" jeb "regulatīvais" princips kļuva par noteicošo Skotijā; uz to pamatojās turpmākie mēģinājumi "attīrīt" dievlūgšanu un garīdzniecību Anglijā, ko nesekmīgi pieprasīja Elizabetes laika puritāņi.

Tikmēr Vācijā 1548. gadā, divus gadus pēc Lutera nāves, viņa pēctecis, mēreni noskaņotais Melanhtons, atzina vienošanos ("Leipcigas interimu"), kas cita starpā atjaunoja latīņu Misi, *Corpus Christi* dienu un pēdējo svaidījumu. Viņš apgalvoja, ka šīs lietas ir "mazsvarīgas". Taču dedzīgais Flācijs šo vienošanos neatzina, un luterāņu teoloģijas pasaule tika iedragāta.

Mācība par žēlastību

Melanhtona rīcības dēļ par vēl vienu diskusijas objektu luterānismā kļuva mācība par žēlastību. Luters bija uzsvēris grēcinieka pilnīgu garīgu nespēju un par vienīgo ticības avotu pasludinājis Dieva suverēno žēlastību. Tagad Melanhtons piedēvēja kritušajai cilvēcei brīvu gribu kā "spēju ļauties žēlastībai". Šo Erasma frāzi, kas Luteram bija šķitusi riebīga, Melanhtons atklāti apstiprināja. "Tādējādi mana ticība," secināja Luters, "pārstāj būt Dieva darbs manī un kļūst par manis paša veikumu." Šo nostāju kritizēja Flācijs un viņa sekotāji. Konfliktu periods beidzās ar luterāņu pamatdokumenta – "Konkordijas formulas" sastādīšanu (1595), kas no jauna apstiprināja grēcinieka pilnīgu garīgu nespēju un Dieva bezierunu predestināciju izredzēt uz ticību, taču arī konstatēja, ka ārējs aicinājums uz pestīšanu sasniedz visus cilvēkus un ka ir iespējama galīga atkrišana no žēlastības.

Melanhtona veiktajām izmaiņām mācībā par Dieva suverēno žēlastību ir atrodama paralēle reformātu teoloģijā. Bēzas, Kalvina sholastiskais pēctecis Ženēvā, ticību suverēnajai žēlastībai izvērta par "supralapsariānismu" – uzskatu, ka Dievs nolēmis padarīt grēkā krišanu par līdzekli ar mērķi pestīt izredzētos no grēkiem. 17. gs. sākumā šo uzskatu atbalstīja lielākā daļa reformātu teologu, izņemot Jākobu Arminiju, apdāvinātu holandieti un agrāko Bēzas skolnieku. 1610. gadā viņa mācekļi izstrādāja savu "Protesta" manifestu, kurā apstiprināja, ka izredzētība uz pestīšanu pamatojas uz iepriekš paredzamo ticību, ka Kristus gāja nāvē par visiem cilvēkiem, lai gan tikai ticīgie gūst no tā labumu (Bēza sacīja, ka viņš mira tikai par izredzētajiem), ka žēlastība nav neatvairāma un ka nelokāmība izriet no cilvēka paša rīcības, nevis Dieva palīdzības. Oponējot šai nostājai, reformātu Dortas sinode (1618) formulēja tā dēvētos "piecus kalvinisma punktus" – pilnīgu pazudināšanu, bezierunu izredzētību, ierobežotu grēku izpirkšanu (t. i., ierobežotu iedarbību attiecībā uz izredzētajiem), neatvairāmu žēlastību pastāvošajā aicinājumā un svēto galīgu saglabāšanu.

Holandiešu arminiānisms bija racionāls pēc būtības un vēlāk sāka apšaubīt Jēzus pilnīgo dievišķumu. Daži Anglikāņu baznīcas katoliciskā virziena pārstāvji neatkarīgi nonāca pie būtībā arminiāniskā uzskata par žēlastību, taču nevis pamatojoties uz racionālismu, bet gan aiz cieņas pret Grieķu baznīcas tēviem.

Tikmēr Johans Arnts (1555–1621) luteāniskajā Vācijā un angļu puritāņi Viljama Pērkinsa (1558–1602) vadībā attīstīja sava laika prasībām atbilstošu, iespaidīgu dievbijīgu teoloģiju par atdzimšanu, grēku atlaišanu un iekšējo dzīvi. Pastāv aizdomas, ka viņiem varētu būt taisnība! No šīs sēklas vēlāk izauga piētistu kustība.

"Jautājums: Kāds ir cilvēka dzīves īstenais saturs? Atbilde: Cilvēka dzīves īstenais saturs ir slavināt Dievu un mūžam priecāties par Viņu."

Vestminsteras asamblejas "Saīsinātais katehisms" (1643)

Taču katoļi atteicās tos atzīt, tāpēc imperators pavēlēja pārtraukt sapulces darbu.

Protestantu firsti Augsburgā saprata, ka imperatora mērķis ir uzsākt cīņu ar protestantismu. Viņi izveidoja Šmalkaldenes līgu kā sava veida aizsardzības savienību. Pēc vairākām konferencēm, kas tika sasauktas ar mērķi rast kompromisu starp katoļiem un protestantiem, 1547. gadā, drīz pēc Lutera nāves (1546), izcēlās traģiskais Šmalkaldenes karš. Imperators sakāva protestantu spēkus un ieslodzīja viņu vadoņus. Tomēr protestants Saksijas Morics veiksmīgi pretojās, un ar Pasavas līgumu (1552) protestantisms tika likumīgi atzīts. Šī vienošanās tika apstiprināta 1555. gadā.

Pēc Lutera nāves protestantisma kustībā sākās asu teoloģisku strīdu periods. Diskusijas izvērtās tādos jautājumos kā atšķirība starp attaisnošanu un grēku atlaišanu, par to, kura doktrīna ir būtiska vai nebūtiska, par ticību un darbiem, kā arī par "reālās klātbūtnes" iedabu Eiharistijā.

Tieši šajā periodā attīstījās luterānisms – kaut kas tāds, ko Luters paredzēja un nosodīja. "Konkordijas grāmata", kurā izklāstīta luterānisma mācība (šodienas izpratnē), tika publicēta 1580. gadā. Tajā bija iekļauti šādi darbi: Melanhtona "Augsburgas ticības apliecība" un "Augsburgas apoloģija", divi Lutera katehismi un "Šmalkaldenes raksti" (sastādīti 1537. gadā), kā arī "Konkordijas formula". Dažu luterāņu teologu dogmatisma dēļ liels skaits cilvēku pievērsās Kalvinistu baznīcai. Kalvinisti Vācijā kā savas ticības pamatu pieņēma "Heidelbergas ticības apliecību".

Traģiskais Trīsdesmitgadu karš 17. gs. Vācijā pastiprināja politiskās nesaskaņas. Tās ilga līdz 1648. gadam, kad Vestfālenes līguma rezultātā luterāņi un kalvinisti izcīnīja vienlīdzīgas tiesības ar katoļiem.

Pētījumi par reformāciju tradicionāli ir centrējušies uz reliģiskiem jautājumiem. Tomēr 1965. gadā Bernds Meollers iebilda pret šādu apsēstību ar Lutera teoloģiju un nevērību pret laicīgajām kustībām. Pēdējo trīsdesmit gadu laikā ir veikti psiholoģiski, politiski un socioloģiski pētījumi par reformāciju, un tie pavēra jaunu skatījumu uz šo vēstures periodu. Šādā aspektā reformācija atklājas kā veselums, kurā iepriekšējos vērtējumus papildina pētījumi tādās sfērās kā, piemēram, pilsētvēsture, humānisms un izglītība, burvestības un okultisms, tirdzniecība, zinātne un māksla. Reformācijas vērtējums laicīgās vēstures kontekstā iezīmē jaunu un patstāvīgu pētījumu jomu. Šim vērtējumam ir jābūt kritiskam, taču vienlaikus tas prasa aplūkot reformācijas kustību daudz plašākā mērogā, ne tikai kā reliģisku fenomenu.

Filipa Melanhtona kabinets viņa mājā Vitenbergā. Tūlīt pēc Lutera viņš bija ievērojamākais reformācijas vadonis Vācijā.

FĪLIPS MELANHTONS

Roberts Staperihs

Pēc Lutera nāves reformācijas kustības teoloģisko vadību pārņēma Fīlips Melanhtons (1497–1560). Melanhtons pasniedza sengrieķu valodu Tībingenē, vēlāk – Vitenbergas Universitātē, kur 1518. gadā satika Luteru. Šīs liktenīgās tikšanās rezultātā Melanhtons no humānista pārtapa teologā un reformatorā. Viņš bija apveltīts ar izcilu loģisku spriestspēju un plašām vēstures zināšanām, tāpēc viņa ietekme uz protestantisma attīstību savā ziņā bija vēl lielāka nekā Luteram.

Melanhtons publiski aizstāvēja Luteru Leipcigas disputā (1519). Laikā, kad Luters atradās ārpus Vitenbergas, Melanhtons viņu pārstāvēja un aizstāvēja. 1521. gadā viņš sarakstīja "Teoloģijas vispārīgos principus" (*Loci communes*), pirmo grāmatu, kurā tika skaidri izklāstītas reformācijas galvenās mācības. Viņš arī palīdzēja Luteram tulkot Bībeli vācu valodā.

Marburgā (1529) Melanhtons oponēja Cvinglijam. Viņš apgalvoja, ka Svētā komūnija ir kaut kas vairāk nekā tikai atceres dievkalpojums. Tieši Melanhtons sarakstīja "Augsburgas ticības apliecību" (1530), kas vēl šodien ir Luterāņu baznīcas galvenais ticības pamats.

Tomēr Melanhtons bieži šķita pārlieku miermīlīgs un doktrinālos jautājumos piekāpīgs Romas katoļiem. Viņš uzskatīja, ka atkalapvienošanās ir būtiski svarīga. Teoloģiskās cīņas paša nometnē ar citiem luterāņiem viņu dziļi satrauca. Melanhtons palika vienīgais sava laika protestantu teologs, kurš pārstāvēja lielākās tautas daļas uzskatus.

"Kas ir šīs jaunās doktrīnas? Evaņģēlijs? Kāpēc? Tas ir 1522 gadus vecs. Apustuļu mācības? Kāpēc? Tās ir gandrīz tikpat senas kā Evaņģēlijs .. Mūsu pārbaudes akmens it visā būs Evaņģēlijs un Pāvila degsme."

Šveice

Reformācija Cīrihē sākās vienlaikus ar reformāciju Vācijā, bet neatkarīgi no tās. Tās teoloģija bija līdzīga Lutera teoloģijai, izņemot mācību par Eiharistiju. Šveiciešu reformatoram Cvinglijam bija patriotiski ideāli. Viņš apņēmās panākt, lai viņa baznīcā kārtība un dievlūgšana atšķirtos no Romas katoļu tradīcijas.

Kauja pie Kapelas pārtrauca reformācijas attīstību Šveicē. Tomēr 1536. gadā Žans Kalvins (1509–1564) bija negribot spiests vadīt notikumu gaitu franču valodā runājošajā Ženēvā. Kalvins bija trimdā dzīvojošs francūzis. Viņa teoloģiskie sacerējumi, īpaši – darbs "Kristīgās reliģijas institūcijas" un neskaitāmie Bībeles komentāri, deva lielu ieguldījumu reformēto Baznīcu izveidē un to ticības apliecību izstrādē. Viņš izveidoja prezbiteriāņu draudzes organizāciju, kurā visi mācītāji kalpoja vienā un tajā pašā līmenī, bet tautu pārstāvēja vecajie no laju vidus.

Kalvinu bieži piemin saistībā ar viņa skarbo doktrīnu par izredzētību, īpaši – jautājumā, ka daži cilvēki ir predestinēti uz pazudināšanu. Tomēr Kalvins mācīja arī par nožēlošanu, ticību un grēku atlaišanu. Kalvins uzskatīja, ka viņa uzdevums teoloģijā ir uzticīgi interpretēt Svētos Rakstus, nevis attīstīt pašam savas idejas.

Cvinglijam Cīrihē un Kalvinam Ženēvā sekoja Johans Heinrihs Bullingers (1504–1575) un Teodors Bēza (1519–1605), kuri abi uzturēja reformātu tradīciju. Viņiem bija liela ietekme Francijā, Holandē, Vācijā, Anglijā un Skotijā, pateicoties viņu mācībai un viesmīlībai, ar kādu tie uzņēma daudzos savās dzimtajās zemēs vajātos trimdiniekus.

MARTINS BUCERS

Roberts Staperihs

Martins Bucers (jeb Butcers; 1491–1551) bija reformators Strasbūrā. Viņš bija dominikāņu mūks, bet vēlāk pameta ordeni un 1522. gadā apprecēja kādu bijušo mūķeni. 1523. gadā viņš devās uz Strasbūru un uzņēmās reformu kustības vadību. Viņš kļuva par vienu no izcilākajiem reformatoriem un piedalījās gandrīz visās viņu nozīmīgākajās konferencēs.

Bucers centās uzņemties starpnieka lomu attiecībās starp Cvingliju un Luteru, lai panāktu vācu un šveiciešu reformēto Baznīcu apvienošanu. Pēc viņa diskusijas ar Melanhtonu tika panākts izlīgums strīdā par sakramentiem Vitenbergas konkordijā. Bucers piedalījās nesekmīgajās apspriedēs ar katoļiem Hāgā, Vormsā, Rēgensburgā.

Bucers iestājās pret reliģisko vienošanos ar imperatoru (Augsburgas interimu). 1549. gadā viņš bija spiests atstāt Strasbūru un devās uz Kembridžu. Anglijā Bucers konsultēja Kranmeru par "Kopienas lūgšanu grāmatu". Viņam bija liela ietekme uz Anglijas baznīcas attīstību un virzību uz puritānismu. Bucers nomira 1551. gadā, taču katoliskās kontrreformācijas piekritējas karalienes Marijas laikā viņa mirstīgās atliekas tika ekshumētas un sadedzinātas.

Bucers sarakstīja daudzus Bībeles komentārus un rosīgi darbojās ar mērķi panākt samierināšanos starp dažādajām reliģiskajām partijām.

ULRIHS CVINGLIJS

Roberts V. Šnakers

Ulrihs Cvinglijs, reformators no Cīrihes. Viņš krita kaujā pie Kapelas; līdz ar to pārtrūka reformācijas attīstība Šveices vācu kantonos.

Šveiciešu reformators Ulrihs Cvinglijs (1484–1531) krita kaujā pret katoļiem. Viņš bija izglītojies Bāzelē, Bernē un Vīnē un līdz 1516. gadam kalpoja par mācītāju Glarusā, kur apguva sengrieķu un, iespējams, arī senebreju valodu, kā arī studēja Baznīcas tēvu darbus. Viņš bija šveiciešu algotņu armijas kapelāns Novāras kaujā (1513) un kaujā pie Marinjano (1515). Šī pieredze noteica viņa iestāšanos pret plaši izplatīto algotņu karavīru izmantošanu.

1515. gadā Cvinglijs satika Erasmu. Tikšanās atstāja dziļu iespaidu uz viņu. Pēc piespiedu pārcelšanās uz Einzīdelni Cvinglijs, domājot par Baznīcas pārkāpumiem, sāka attīstīt evaņģēliskus uzskatus. 1518. gadā viņš kļuva par tautas sludinātāju Cīrihes Lielajā katedrālē. Viņš lasīja lekcijas par Jauno Derību un, cītīgi sadarbojoties ar Cīrihes padomi, uzsāka pilsētā reformas. 1522. gadā pēc slepenajām laulībām ar Annu Meijeri, viņiem piedzima četri bērni.

Konstancas katoļu bīskaps mēģināja apspiest Cvinglija centienus, taču Cvinglijs viņu pārspēja divos publiskos disputos 1523. gadā. Tajā laikā reformu kustību veicināja divi Cvinglija agrākie biedri – Grēbels un Mankss, kuram tika piespriests nāvessods noslīcinot. Kad Cvinglijs uzvarēja nākamajā disputā Bernē 1528. gadā, reformu kustībai pievienojās Bāzele, Galle, Šafhauzene un Konstanca. Kad Cvinglijs un Luters strīdā par Eiharistiju nonāca strupceļā (Marburgā 1529. gadā), Šveices reformācijas kustība zaudēja vācu firstu atbalstu. Šveices pieci katoliskie kantoni sūtīja armiju pret Cīrihi, un Cvinglijs krita kaujā pie Kapelas.

Lielākā daļa Cvinglija darbu tika sacerēti diskusiju rezultātā. Viņa darbam sistemātiskajā teoloģijā "Komentāri par īsteno un neīsteno reliģiju" (1528) bija ievērojama ietekme uz protestantisma attīstību. Cvinglijs bija pirmais no reformātu teologiem. Viņš apgalvoja, ka Kristus ir garīgi klātesošs Eiharistijā un ka laicīgam valdniekam ir tiesības līdzdarboties Baznīcas lietās.

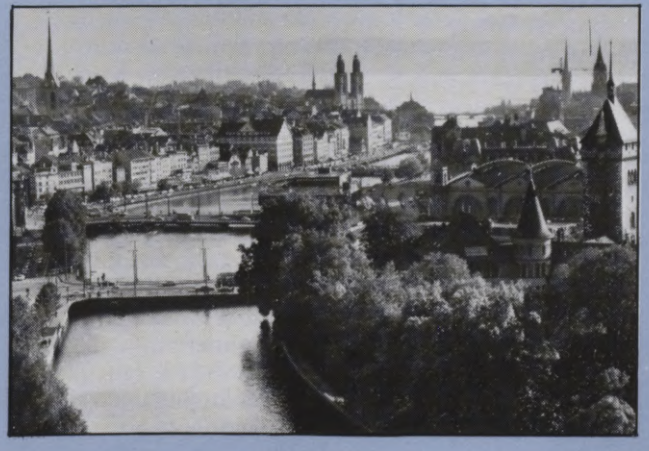

1518. gadā Ulrihs Cvinglijs tika uzaicināts kalpot par sludinātāju Cīrihes Lielajā katedrālē.

"Kur vien mēs sastopam Dieva Vārda pārliecinošu sludināšanu un uzklausīšanu un sakramentu izpildi pēc Kristus iedibinātās tradīcijas, tur mēs nešaubīgi atrodam Dieva Baznīcu."
ŽANS KALVINS, "Pamācības"

Francija

Francijā reformu gaita noritēja pavisam citādi. Vācijā un Skandināvijā reformācija guva plašu tautas atbalstu, bet Francijā tauta, galms un Baznīca to uzņēma daudz vēsāk. Tā rezultātā pirmos protestantus gaidīja nāve vai trimda. Taču pēc tam, kad Reformātu baznīca tika nodibināta Šveices franču kantonā, kalvinisti 1555. gadā izveidoja draudzi Parīzē. 1559. gadā Parīzes nacionālajā sinodē bija pārstāvētas vairāk nekā 70 baznīcas.

Šajā naidīgajā vidē reformācija ieguva politiskas kustības raksturu. Tai sekoja vairāki pilsoņu kari. Protestanti tika masveidā noslepkavoti asiņainajā Bērtuļa naktī 1572. gadā. Šis notikums iedragāja, bet neiznicināja protestantismu Francijā. Kad 1589. gadā Francijas tronī kāpa protestants Anrī IV, protestantu cerības pieauga. Taču franču katoļi noslēdza savienību ar Spānijas karali un draudēja pārvērst valsti asiņu jūrā, ja Anrī paliks protestants. Lai saglabātu mieru un savu troni, Anrī piekāpās un atteicās no protestantiskās ticības. Tomēr 1598. gadā viņš izdeva tā dēvēto "Nantes ediktu", kas paredzēja protestantisma likumīgu atzīšanu un brīvas tiesības praktizēt reformēto kristietību.

17. gs. franču valstsvīrs kardināls Rišeljē izraisīja katoļu un protestantu nesaskaņas. Beidzot 1685. gadā karalis Luijs XIV atcēla "Nantes ediktu", un turpmāk franču protestanti tika pakļauti vēl nežēlīgākām vajāšanām.

Nīderlande

Nīderlandē reformas iedvesmoja Luters. Par luterisko pārliecību ļaudis jau no 1523. gada tika pakļauti moku pilnai nāvei. Vēlāk reformācija nonāca Kalvina ietekmē.

ŽANS KALVINS

Andreass Linds

Žans Kalvins (1509–1564), Ženēvas reformators, radīja un sistematizēja reformātu tradīciju protestantismā. Viņš bija francūzis, dzimis Nojonā, Pikardijā. Atšķirībā no Lutera Kalvins bija kluss, jūtīgs cilvēks. Viņš maz runāja par savām iekšējām izjūtām; viņu apmierināja iespēja sekot Dieva rokai, kas vadīja viņa dzīvi. No tēva Kalvins bija mantojis nelokāmu gribu, kas viņu balstīja trauksmaino notikumu laikā Ženēvā.

Kalvins bija apzinīgs students gan Orleānā un Buržā, gan Parīzes Universitātē. Viņš drīz apguva humānistu metodes, ko vēlāk izmantoja, lai "apkarotu humānismu".

Parīzē jaunais Kalvins iepazinās ar Lutera mācībām. Ap 1533. gadu viņš pieredzēja pēkšņu atklāsmi: "Dievs lika man paklausīt un pakļāva manu sirdi. Tā bija daudz nocietinātāka, nekā varēja gaidīt no tik jauna cilvēka." Kalvins sarāva saites ar Romas katolicismu, atstāja Franciju un dzīvoja kā trimdinieks Bāzelē. Viņš sāka attīstīt savu teoloģiju un 1536. gadā publicēja grāmatas "Pamācības kristīgajā ticībā" (kas labāk pazīstama ar nosaukumu "Pamācības") pirmo izdevumu. Tā bija īsa un skaidra reformācijas principu aizstāvība.

Gijoms Farels, reformators no Ženēvas, pierunāja Kalvinu doties turp un palīdzēt saliedēt reformācijas kustību. 1537. gadā visi pilsētas iedzīvotāji tika aicināti zvērēt uzticību protestantu ticībai. Tomēr ženēvieši stingri pretojās Kalvinam; strīdi Ženēvā, kā arī nesaskaņas ar Berni piespieda Kalvinu un Farelu atstāt pilsētu.

Kalvins devās uz Strasbūru. Tur viņš satika Buceru, kurš viņu spēcīgi iespaidoja un iedrošināja. 1539. gadā Kalvins publicēja komentārus par "Vēstuli romiešiem". Tiem sekoja daudzi citi komentāri. Kalvins izdeva arī jaunu, papildinātu "Pamācību" versiju. Franču reformators Strasbūrā vadīja franču bēgļu draudzi; šī pieredze viņu sagatavoja uzdevumam atgriezties Ženēvā.

1541. gada septembrī viņš saņēma uzaicinājumu doties atpakaļ uz Ženēvu. Pilsētas padome piekrita, ka Kalvins pārstrādā pilsētas likumus, taču šim viņa solim sekoja daudzas asas nesaskaņas. Kalvins centās katru pilsētnieku pakļaut Baznīcas morālajai disciplīnai. Daudzus iedzīvotājus, gluži dabiski, aizvainoja ierobežojumi, kurus turklāt ieviesa svešzemnieks. Kalvins, katru dienu sludinot tautai, centās īstenot mērķi par tikumīgu Baznīcu.

Kalvins veltīja daudz pūļu, lai novērstu atšķirības starp pašiem protestantiem. Cīrihes vienošanās par Svēto Vakarēdienu (1549) beidzās ar Šveices Vācu un Franču baznīcu satuvināšanos. 1553. gadā Ženēvā tika arestēts un sadedzināts Migels Servets – plaši pazīstams Kalvina kritiķis, kurš neatzina mācību par Trīsvienību. Servets jau bija bēdzis no inkvizīcijas, un visi viņu uzskatīja par herētiķi. Protestantiskie reformatori nevarēja atļauties izrādīt iecietību pret herētismu.

Kalvina mērķis bija izveidot Eiropā redzamāko "Dieva pilsētu", un viņa izejas punkts bija Ženēva. Kalvina pēdējos mūža gados viņa autoritāte Ženēvā tika mazāk apšaubīta. Viņš nodibināja Ženēvas Akadēmiju, ko apmeklēja teoloģijas studenti no visām

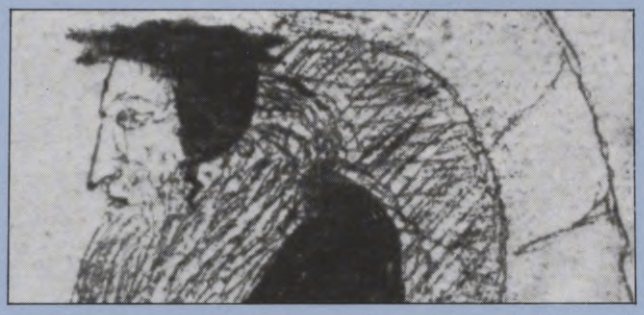

Žans Kalvins lekcijas pārtraukumā; kāda studenta zīmēta karikatūra

Rietumeiropas un Centrāleiropas zemēm, īpaši – no Francijas.

Kalvins bija izcils sistematizētājs. Viņš pārņēma un no jauna izmantoja pirmās paaudzes reformatoru idejas. Viņa darbiem bija raksturīga intelektuāla konsekvence un praktisks noderīgums. Viņa "Pamācības" gadsimtiem ilgi kalpoja kā reformācijas teoloģijas klasisks izklāsts. Viņš bija arī rūpīgs Bībeles interpretētājs.

Luterānisms spēcīgi ietekmēja Kalvina doktrīnu. Kalvins mācīja, ka visas zināšanas par Dievu ir atrodamas vienīgi Dieva Vārdā. Mēs varam iepazīt Dievu tikai tad, ja Viņš vēlas tapt iepazīts. Piedošana un pestīšana ir iespējama vienīgi caur Dieva žēlastības brīvu darbību. Kalvins apgalvoja, ka jau pirms radīšanas Dievs izvēlas dažas no savām radībām pestīšanai, bet citas – pazudināšanai.

Kalvinam Baznīca bija augstākā institūcija, ko valsts nekādā ziņā nedrīkst ierobežot. Salīdzinājumā ar Luteru viņš piešķīra lielāku nozīmi Baznīcas ārējai organizācijai. No sakramentiem Kalvins atzina vienīgi kristīšanu un Komūniju. Kristīšana, viņaprāt, bija individuāla iniciācija Kristus jaunajā kopienā. Kalvins noliedza Cvinglija ideju, ka Komūnijas sakraments ir tikai simbols. Tajā pašā laikā viņš iestājās pret maģisku ticību Kristus reālai klātbūtnei sakramentā.

"Mēs paziņojam, ka Dieva providence pārvalda ne tikai debesis, zemi un nedzīvo dabu, bet arī cilvēku nodomus un gribu, lai tie virzītos precīzi uz Viņa nolemto mērķi."
ŽANS KALVINS

Teodors Bēza. Tušas zīmējums. Autors – viens no Bēzas studentiem Ženēvā

TEODORS BĒZA

Roberts V. Šnakers

Teodors Bēza (1519–1605) bija Kalvina pēctecis Ženēvā un reformātu protestantisma vadonis.

Viņš bija ieguvis jurista izglītību, bet sakarā ar mīlas dzejoļu grāmatu iemantojis latīņu dzejnieka reputāciju. 1544. gadā viņš slepeni apprecējās ar Klaudiju Desnozu, bet laulātajiem nebija bērnu. Pēc smagas slimības 1548. gadā Bēza devās uz Ženēvu un paziņoja, ka ir kļuvis par protestantu. Viņš tika iecelts par sengrieķu valodas profesoru Lozannas Universitātē.

1559. gadā Bēza kļuva par Ženēvas akadēmijas pirmo rektoru. Viņš palika Ženēvā, aktīvi piedalījās pilsētas sabiedriskajā dzīvē un kļuva par Kalvina pēcteci, kā arī par vienu no vadošajiem hugenotu padomdevējiem Francijā. Viņš piedalījās hugenotu konferencēs (Puasī 1561. gadā un Ņūrošelā 1571. gadā) un aizstāvēja reformātu ticības tīrību. Viņš sastādīja jaunas grieķu un latīņu Jaunās Derības versijas, uz kuru pamata vēlāk tika veidota Ženēvas Bībele un Karaļa Džeimsa Bībele. Teodors Bēza pabeidza Maro aizsākto psalmu tulkojumu un sarakstīja Kalvina biogrāfiju, "De jure magistratuum" – nozīmīgu protestantisku politisku darbu, kā arī citus politiskus, polemiskus un teoloģiskus traktātus.

Bēza bija ievērojama figūra reformēto Baznīcu vēsturē. Viņa politiskās aktivitātes bija vērstas uz to, lai reformātu ticību ieviestu visā Eiropā, bet īpaši – Francijā. Bēzas teoloģiskā metode nostiprināja reformātu pozīciju. Viņa vadībā Ženēva kļuva par reformātu protestantisma centru.

Franču protestanti dievkalpojumā Lionas dievnamā, kas iekārtots parastā mājā. Sludinātāja (ar cepuri galvā) uzstāšanās laiku ierobežo smilšu pulkstenis, un abu dzimumu pārstāvji sēž dažādās telpas daļās.

Tolaik Nīderlandi pārvaldīja Spānija. Reformu kustībai asi pretojās gan imperators Kārlis V, gan viņa pēctecis Spānijas karalis Filips II. Reformu kustība pārauga spēcīgā politiskā cīņā par neatkarību. Tika apgalvots, ka Spānijas hercogs Alba ir atbildīgs par 100 tūkstoš protestantu nāvi laikposmā no 1567. līdz 1573. gadam. 1584. gadā Nīderlandes ziemeļos tika izveidota federācija Viljama Klusā vadībā. Pēc ilgām un asām cīņām federācija atbrīvojās no Romas baznīcas un Spānijas kroņa kundzības. Pirmā reformātu sinode sanāca Dortā 1574. gadā, un nākamajā gadā reformāti nodibināja Leidenes Universitāti. Jaunā Reformātu baznīca par savas ticības pamatu pieņēma "Heidelbergas ticības apliecību" un "Beļģijas ticības apliecību" un izveidoja savu Baznīcas organizāciju.

Holandiešu baznīca pieredzēja ļoti asu teoloģisku cīniņu jautājumā par predestinācijas būtību. Armīnijs (1560–1609), teoloģijas profesors Leidenē, noliedza no Kalvina mācības izrietošos loģiskos secinājumus, ka izredzētos nosaka vienīgi Dieva suverēnā griba. Armīnijs apgalvoja, ka ir iespējams ticēt Dieva suverenitātei un vienlaikus pieļaut brīvas gribas esamību atsevišķā cilvēkā. Dievs grib, lai pestīti tiktu *visi* cilvēki, ne tikai izredzētie. Armīnijs uzstāja, ka viņa pārliecība izriet no Bībeles un nav tikai spekulatīva. Viņa mācības tika nosodītas Dortas sinodē (1618–1619), vēlāk tajā pašā gadsimtā tās tika pieļautas, bet 1795. gadā tika oficiāli atzītas.

Centrāleiropa

Bohēmijā reformācija bija sākusies agrāk saistībā ar Janu Husu un Prāgas Hieronimu. Husa sekotāji – husīti – reformācijas sākumā atbalstīja Luteru, bet vēlāk daudzi no viņiem kļuva par kalvinistiem. Reformu gaita Bohēmijā bija ļoti apgrūtināta Trīsdesmitgadu kara, kā arī kontrreformācijas laikā. Bohēmija tika atstāta izolācijā.

Ap 1524. gadu Lutera un Melanhtona studenti no Vitenbergas Universitātes nogādāja reformācijas vēsti savā dzimtenē Ungārijā. Tāpat kā Bohēmijā, arī šeit vēlāk virsroku guva kalvinisma teoloģija. Pirmā luterāņu sinode sanāca 1545. gadā, pirmā kalvinistu sinode – 1557. gadā. Reliģisko brīvību apspieda Rūdolfs II, bet Transilvānijas princis Stefans to atguva ar varu, un tā tika apstiprināta Nikolsburgas (1622) un Lincas (1645) līgumos.

Husīti, Lutera sacerējumu iedrošināti, aizsāka reformu kustību Polijā. Karalis Sigismunds Augusts (1548–1572) bija reformācijas draugs un sarakstījās ar Kalvinu. Izcilākais poļu teologs bija kalvinists Jans Laskijs, kurš vēlāk kļuva par profesoru Anglijā un palīdzēja attīstīt angļu reformāciju karaļa Edvarda VI valdīšanas laikā. Polijā līdz 1570. gadam attiecībās starp luterāņiem un kalvinistiem kopumā valdīja savstarpēja sapratne, taču reformu izkropļoja sociniānisma izraisītās iekšējās domstarpības. Sociniānisma kustības dibinātājs bija Fausto Socīni, kurš noliedza Sv. Trīsvienību, Kristus dievišķumu, viņa nopelnus pie krusta un ideju, ka cilvēki ir kritušas būtnes. Vēlāk reformu kustību kavēja jezuītu aktivitātes.

Skandināvija

Divi brāļi – Olavs un Larss Petri, abi Lutera mācekļi, aizsāka reformāciju Zviedrijā. Ar Lorensa Andersona palīdzību viņi Zviedrijas baznīcā ieviesa Lutera atbrīvojošo

evaņģēlisko teoloģiju. Drosmīgais karalis Gustavs Vāsa, kurš 1523. gadā atkaroja Zviedriju no dāņiem, ievērojami atbalstīja protestantismu. Luterticību pieņēma visa valsts, un agrākie bīskapi tika iekļauti jaunās Baznīcas pārvaldē. 1527. gadā reformācija Zviedrijā tika apstiprināta ar likumu. 1593. gadā Upsalas sinodē reformācija tika pabeigta, par vienīgo ticības pamatu pieņemot luterāņu "Augsburgas ticības apliecību". Zviedri saglabāja tradicionālo Baznīcas organizāciju un bīskapus sev raksturīgā Baznīcas un valsts savienībā. Zviedri dedzīgi cīnījās protestantisma vārdā Trīsdesmitgadu karā.

Dānijā notikumi risinājās atšķirīgi, lai gan arī Dānijas baznīca pilnībā pieslējās protestantismam. Daudzi dāņi, no kuriem ievērojamākie bija Hanss Tausens un Jorgens Sadolins, studēja Lutera vadībā Vitenbergā. Vēlāk viņi sāka neregulāri, taču iespaidīgi sludināt Dānijā. Jaunās Derības dāņu versija tika radīta 1524. gadā. Karalis Frederiks I ļoti steidzināja Baznīcas reformu, piemēram, iecelot amatos reformatoru bīskapus un sludinātājus. Tā rezultātā notika strauja atkrišana no katolicisma, dažviet vispār nenotika sludināšana vai arī dievkalpojumi tika noturēti divreiz vai trīsreiz gadā.

Pēc šī juku perioda 1536. gadā Dānijas tronī kāpa karalis Kristians III, kura laikā pāreja pie protestantisma tika faktiski pabeigta. Kopenhāgenas parlamentā (1536) karalis atsavināja bīskapiem viņu zemes un īpašumus un Baznīcas bagātības nodeva valstij.

Kristians III vērsās pēc palīdzības pie Lutera. 1537. gadā Luters turp nosūtīja Bugenhāgenu – Vitenbergas vienīgo luterāņu teologu, kurš prata runāt Dānijas un Vācijas pierobežas dialektos. Bugenhāgens kronēja karali un iecēla septiņus superintendentus. Tas pārtrauca senāko bīskapu tradīciju un iedibināja jaunu – prezbiteru organizāciju. Turpmākajās sinodēs Baznīcas lēmumi tika publicēti, un reformācija tika apstiprināta dāņu likumdošanā. Tika paplašināta un atjaunota pagrimusī Kopenhāgenas Universitāte. Tika izstrādāta jauna liturģija, pabeigts jauns Bībeles tulkojums un vēlāk pieņemta "Augsburgas ticības apliecības" mainīta versija.

1536. gadā reformācija no Dānijas izplatījās uz Norvēģiju. Šeit tās gaita bija līdzīga kā Dānijā. Lielākā daļa bīskapu

Hedāles baznīca. Šādi koka dievnami Norvēģijā sastopami daudzviet.

aizbēga, un pēc vecāko garīdznieku nāves viņu vietu ieņēma reformācijas mācītāji. Karš starp Dāniju un Norvēģiju pasliktināja politisko un sociālo situāciju. Kad dāņu luterāņi devās mācīt norvēģus, viņi atklāja, ka daudzi norvēģi runā nesaprotamā senskandināvu valodā un sazināšanās ar viņiem nav iespējama.

Islandē situācija bija vēl ļaunāka. Mēģinājumi uztiept Dānijas baznīcas organizāciju izraisīja sacelšanos. Galu galā sacelšanās tika apspiesta un reformācija – īstenota. Jaunā Derība islandiešu valodā tika publicēta 1540. gadā.

Anglija

Anglijā un Skotijā cīņa starp veco un jauno noritēja ilgāk nekā pārējā Eiropā. Jau kopš 13. gs. Britānijā izvērtās spēcīga, pret pāvesta varu un klerikāļiem vērsta kustība. Viklifa vadībā attīstījās ietekmīga evaņģēliska protesta kustība. Tā pastiprinājās 16. gs. sākumā, kad Anglijā slepus tika izplatīti Lutera sacerējumi un Bībeles angļu valodā.

Iesākumā reformu kustība bija luteriska un to atbalstīja senākā lolardu kustība. Taču, lai gan izcelsmes ziņā reformācija bija reliģiska, tā tika sasaistīta ar politiku; šo procesu veicināja korumpēti un viltīgi oportūnisti, kurus vētrainajā vēstures situācijā interesēja vienīgi pašlabuma gūšana.

1534. gadā karalis Henrijs VIII pasludināja sevi par Anglijas baznīcas galvu. Viņa strīdam ar pāvestu nebija reliģisks, bet vienīgi savtīgs pamats, jo pāvests atteicās sankcionēt Henrija iecerēto šķiršanos no karalienes Katrīnas. Pats Henrijs (kaut arī tika ekskomunicēts) visu mūžu palika katolis gan pēc pārliecības, gan praksē. Pāvests viņu bija nosaucis par "ticības aizstāvi", jo 1521. gadā Henrijs sarakstīja pret Luteru vērstu grāmatu. 1539. gadā Henrijs izdeva "Sešus rakstus", kuros pasludināja mērķi atjaunot tradicionālo katoļu ticību.

Henrijs sagrāva pāvesta varu un izbeidza monastismu Anglijā. Tajā pašā laikā viņa tautā attīstījās spēcīga reliģiska reformu kustība.

Karaļa Edvarda VI valdīšanas laikā (1547–1553) reformācija tika īstenota skaidri un efektīvi. Tās vadošā figūra bija Kenterberijas arhibīskaps Tomass Kranmers, kuru atbalstīja zinātnieks Nikolass Ridlijs un sludinātājs Hjū Latimers. Savu ieguldījumu deva arī vairāki Eiropas reformatori, īpaši – Martins Bucers no Strasbūras, Peters Martīrs no Itālijas un Jans Laskijs no Polijas. Šie vīri, vairāk kalvinisti nekā luterāņi, kļuva par profesoriem Oksfordas un Kembridžas universitātē.

Karaliene Marija (1553–1558), kura bija fanātiska un neiecietīga katoliete, centās atjaunot katolicismu un pāvesta autoritāti Britānijā ar kardināla Poula palīdzību. Pouls bija apgaismots humānists. Viņš bija katolis, kuram simpatizēja evaņģēliskās doktrīnas, īpaši – mācība par attaisnošanu caur ticību. Poulu vadīja neviltotas ekumeniskas rūpes par Baznīcas vienotību, un viņam netrūka pašapziņas, lai kritizētu Henriju VIII grāmatā "Baznīcas vienotības aizstāvībai" (1534–1536). Pāvils III viņu iecēla par locekli komisijā, kas sastādīja ziņojumu par Baznīcas reformēšanu (1537), un viņš gandrīz kļuva par Pāvila III pēcteci pāvesta krēslā. Kopā ar savu domubiedru Kontarīni viņš izcēlās ar apgaismotu nostāju Rēgensburgā (1541) un deva nozīmīgu ieguldījumu Tridentas koncilā (1545. gadā un vēlāk). Pouls bija ļoti tikumīgs un dziļi dievbijīgs cilvēks; viņš bija svēts un askētisks. Kardināla un Kenterberijas arhibīskapa statusā Pouls īstenoja karalienes Marijas iecerēto katolicisma restaurāciju.

Taču Marijas absolūtā nespēja izprast protestantismu vairāk stiprināja reformācijas kustību nekā vājināja. Uz sārta tika sadedzināti aptuveni divsimt bīskapi, zinātnieki un citi vīrieši un sievietes, viņu vidū ievērojamākie protestantisma vadoņi – Kranmers, Latimers un Ridlijs. Daudzi aizbēga uz kontinentu. Marija nomira kā ienīsta sieviete. Visas protestantu cerības tagad saistījās ar viņas pusmāsu Elizabeti.

Karaliene Elizabete savas ilgās valdīšanas laikā (1558–1603) atjaunoja un uz pastāvīgu laiku nostiprināja protestantismu Anglijā. Viņa saskārās ar ievērojamām grūtībām – pilsoņu kara draudiem, katolisko spēku teoloģiskajiem un politiskajiem draudiem, Francijas un Spānijas naidīgumu un, visbeidzot, šaubām par viņas pašas tiesībām uz troni.

Elizabete pakāpeniski aizstāja katoliskos Baznīcas vadoņus ar protestantiem. Viņa atjaunoja Edvarda VI Baznīcas "Rakstus" un "Lūgšanu grāmatu", kā arī pieņēma sev titulu "Anglijas

Attēlā ir uzskatāmi parādīta angļu reformācijas gaita. Karalis Henrijs VIII norāda uz savu dēlu un pēcteci Edvardu VI. Pāvests ir saļimis, bet reformators arhibīskaps Tomass Kranmers sēž cieši līdzās princim kā viņa padomdevējs.

PURITĀŅI UN SEPARĀTISTI

Kīts L. Sprangers

"Tajā Kungā ir vairāk patiesības, nekā atklājas caur viņa svēto Vārdu."

Džons Robinsons uzrunā piligrimus, kuri dodas pāri jūrai uz Ameriku.

Ļaudis bieži sūdzējās par pārkāpumiem Anglijas reliģiskajā dzīvē. Elizabetes I iedibinātā Anglijas (Anglikāņu) baznīca neapmierināja ne Romas katoļus, ne ekstrēmi noskaņotos protestantus, kuri vēlējās pilnībā reformētu Baznīcu, kas vairāk līdzinātos Kalvina Baznīcai Ženēvā. Tos ļaudis, kuri darbojās, lai "attīrītu" un reformētu valdības iedibināto Baznīcu, sauca par "puritāņiem".

Pirmie puritāņi

Elizabetes laika puritāņi, kuri darbojās Anglikāņu baznīcas ietvaros, galvenokārt vēlējās atcelt tās reliģiskās ceremonijas, kuras uzskatīja par Romas katolicisma paliekām, – krusta izmantošanu kristībās, garīdznieku apģērbu, stāvēšanu uz ceļiem Komūnijā. Daudzi puritāņi šaubījās, vai Bībelē ir atrodams bīskapu institūcijas pamatojums. Viņi vēlējās panākt Reformātu baznīcas pārvaldi ar vecajiem un sinodēm, kā arī stingrāku disciplīnu.

Elizabetes valdīšanas pirmajos gados puritāniski noskaņotajai garīdzniecībai un Anglikāņu baznīcas pārstāvjiem no laju vidus bija spēcīgs atbalsts Parlamentā un lielas cerības īstenot savas reformas. Viņu vadoņi bija, piemēram, Tomass Kārtraits (1535–1603) un Viljams Pērkinss (1558–1602).

Elizabete I nevēlējās pieļaut izmaiņas puritānisma virzienā, un tikpat nelokāms pret puritāņiem bija karalis Džeimss I. "Es viņus piespiedīšu pakļauties," viņš draudēja, "vai arī izdzīšu no valsts, vai izdarīšu ko vēl ļaunāku." Puritāņu kustības lielākā daļa arvien vēl pastāvēja Anglijas baznīcas ietvaros. Daudzi puritāņi tikai daļēji pieslējās anglikānismam, lielā mērā ieņemot aizsardzības pozīciju.

Proanglikāniskā zīmējumā "Ortodoksālais īstenais mācītājs", kurš sludina baznīcā, ir pretstatīts separātistu "Pavedinātājam un viltus pravietim", kurš sludina no tavernas loga.

Kuģa *"Mayflower"* mūsdienu kopija; šis nelielais kuģītis nogādāja "Piligrimu tēvus" no Leidenes caur Plimutu uz Jaunangliju.

Par spīti šādai mazdūšībai, līdzās galvenajai puritāņu grupai attīstījās neliela separātistu kustība. Puritāņu separātistu vadoņi bija Roberts Brauns (ap 1550–1633) un Roberts Herisons (miris ap 1585). Separātisti vairs neuzskatīja Anglijas baznīcu par īstenu Baznīcu un 1581. gadā kopā ar saviem sekotājiem (kurus bieži dēvē par braunistiem) izveidoja neatkarīgu draudzi Noridžā. Brauns pildīja mācītāja, bet Herisons – baznīcas skolotāja pienākumus. Viņi pilnībā atdalījās no Anglikāņu baznīcas, ko uzskatīja par samaitātu un neīstu, un iedibināja savu kongregāciju, kas pamatojās uz baznīcas līgumu. Šis solis iezīmēja angļu neatkarīgās jeb kongregacionālistu kustības sākumu. Anglijas valdība un bīskapi zaudēja pacietību un bargi sodīja braunistus, ieslogot viņus cietumā, nomokot vai izsūtot uz Nīderlandi.

Nīderlande spēlēja arvien nozīmīgāku lomu angļu disidentu dzīvē. Tā kā Anglijas varas iestādes aizvien bargāk un sistemātiskāk apspieda disidentus puritāņus, viņi bieži bija spiesti meklēt patvērumu ārzemēs. Holandieši bija iecietīgi pret reliģisko disidentismu un ļāva angļu bēgļiem brīvi iebraukt valstī. Brauns un Herisons pārveda savu nelielo draudzi uz Midelburgu Zēlandē, kur tā pastāvēja vairākus gadus. Tomēr vēlāk Brauns atgriezās Anglijā. Viņš atteicās no separātisma un atsāka mācītāja gaitas Anglijas baznīcā. Separātisma kustības vadību pārņēma citi vīri – Henrijs Berovs, Džons Grīnvuds, Frensiss Džonsons, Henrijs Einsvorts, Džons Robinsons un citi.

"Piligrimu tēvi" Džona Robinsona (ap 1576–1625) vadībā iesākumā dzīvoja Leidenē, bet vēlāk emigrēja uz Jaunangliju. Viena no separātistu grupām Amsterdamā, ko vadīja Džons Smits (miris 1612) un Tomass Helvijs (ap 1550–1616), kļuva par anabaptistiem.

Džons Nokss (ap 1514–1572) – skotu reformators, kurš vairākus gadus bija franču galeru vergs. Viņš lielā mērā noteica skotu reformācijas virzību, tomēr daudzus atsvešināja viņa bargā un kritiskā attieksme.

".. vislabākā Kristus skola, kas jebkad pastāvējusi zemes virsū kopš apustuļu laikiem."
DŽONS NOKSS par Kalvina reformām Ženēvā

baznīcas augstākā valdniece" (nevis "galva").

Elizabetes atjaunotā Anglikāņu baznīca saglabāja bīskapu pārvaldi un liturģiju. Tas aizvainoja daudzus stingros protestantus kalvinistus, īpaši – reliģiskos bēgļus, kuri atgriezās mājās no Šveices. Tikmēr Romas katoļi kala slepenus plānus un vērpa intrigas. Faktiski visi katoļi izrādījās nodevēji, jo pāvests viņiem bija pavēlējis cīnīties pret Elizabeti.

No vienas puses, bīskaps Džons Džūels savā lieliskajā "Apoloģijā" (1560) un Ričards Hukers (1554–1600) savos sacerējumos, sekojot Kranmera nostājai, centās pierādīt, ka Elizabetes baznīca ir balstīta Svētajos Rakstos, katoliska un racionāla. No otras puses, pirmie Stjuartu karaļi Džeimss I (1603–1625) un Čārlzs I (1625–1649) uzsvēra, ka karalis savas pilnvaras ir saņēmis tieši no Dieva un ka pavalstniekiem nav tiesību prasīt no viņa atskaiti (karaļu dievišķās tiesības).

Pēc Anglijas pilsoņu kara Čārlzam tika nocirsta galva un tika nodibināta republika. Kad 1660. gadā karalis (Čārlzs II) atguva troni, tika atjaunota arī bīskapu pārvalde, "Lūgšanu grāmata" un anglikāņu sistēma. Paši Stjuarti kļuva par katoļiem un 1688. gadā tika gāzti no troņa.

Skotija

16. gs. sākumā Skotija vēl bija feodāla valsts ar korumpētu garīdzniecību. Skotiju luterānismam modināja Patriks Hamiltons, Lutera students. Viņš 1528. gadā par savu ticību tika sadedzināts uz sārta. Hamiltona darbu turpināja Džordžs Vishārts un Džons Nokss (1505–1572), taču Noksu 1547. gadā franči sagūstīja un padarīja par galeru vergu. Pēc atbrīvošanas viņš studēja Kalvina vadībā Ženēvā un pie Bullingera Cīrihē. Atrazdamies Eiropas notikumu krustpunktā, būdams vairāk to vērotājs nekā dalībnieks, Nokss atskārta, ka reformācijas nākotne ir meklējama protestantiskās Anglijas savienībā ar protestantisko Skotiju. 1557. gadā skotu protestanti vienojās īstenot reformāciju un rakstīja Kalvinam un Noksam, mudinot Noksu atgriezties Skotijā. Nokss atsaucās un izbrauca uz Skotiju, taču Marijas Tjūdores un Marijas de Gīzas naidīgās ricības rezultātā bija spiests apstāties Djepā. Tieši šajā laikā (1558) viņš sarakstīja darbu "Pirmais taures pūtiens... pret sieviešu briesmīgo valdīšanu".

Nokss sasniedza Skotiju nākamajā gadā. Viņš bezbailīgi uzsāka reformāciju, iestājoties pret pāvesta varu, Misi un katoļu elkdievību. Noksa pretiniece bija skotu karaliene katoliete Marija. Nokss skaidri saprata, ka gadījumā, ja viņš gūtu virsroku Skotijā, bet Sesils spētu noturēt protestantismu Anglijā, tad reformācija uzvarētu visā Britānijā un dzimtu jauna, vienota protestantiska nācija. Skotu vēsturnieks Lindsijs to izteicis šādi: "Elizabetes kronis un Pārka mitra bija atkarīga no Noksa uzvaras Skotijā." Ar Anglijas armijas un flotes palīdzību franči tika padzīti, un Skotijai tika ļauts pašai kārtot savas lietas.

Tolaik Ženēvā nāca klajā Noksa vienīgais teoloģiskais darbs "Traktāts par predestināciju" (1560). Nokss sludināja Sentžilā, Edinburgā un iemantoja arvien lielāku cieņu. Pēc Parlamenta lūguma viņš sarakstīja "Ticības apliecību un doktrīnu" ("Skotu ticības apliecība", 1560; 1647. gadā tā tika aizstāta ar "Vestminsteras ticības apliecību"). Noksa saturīgo dokumentu apstiprināja četri ekumeniskie koncili. Nokss uzsvēra evaņģēliskās mācības par žēlastību un piedošanu, Dieva Vārdu un Svētajiem Rakstiem, kā arī par Svēto Garu un Baznīcu. Viņš iestājās par

REFORMĀCIJA LIVONIJĀ

Juris Rubenis

Reformācija Livonijā aizsākās ļoti drīz pēc reformācijas kustības sākšanās Vācijā. Lielās pilsētas – Rīga, Tērbata, Tallina – pavisam drīz kļuva evaņģēliskas. Viens no nozīmīgākajiem iemesliem reformācijas ātrajai izplatībai bija muižnieku un pilsētu vēlēšanās atbrīvoties no zemes kungu – arhibīskapa, bīskapu, Livonijas ordeņa aizbildnības. Taču tā izpaudās arī neapmierinātība ar valdošās Baznīcas reliģisko pagrimumu. Par reformācijas garīgajiem vadoņiem Rīgā kļuva Sv. Pētera baznīcas mācītājs Andreass Knopkens un Sv. Jēkaba baznīcas mācītājs Silvestrs Tegetmeijers. Abi uzturēja personiskas saites ar Filipu Melanhtonu un Martinu Luteru. Luters 1523. gadā atsūtīja Rīgas, Rēveles (Tallinas) un Tērbatas evaņģēliskajām draudzēm un rātskungiem vairākas vēstules, arī slaveno komentāru 127. psalmam. Livonijas pilsētas bija vienas no pirmajām kristīgajā pasaulē, kas dedzīgi un bez ierunām pievienojās reformācijas kustībai. 1524. gadā Luters publicēja brošūru – cirkulāru visu vācu pilsētu rātskungiem par kristīgo skolu ierīkošanu un uzturēšanu. Kā atzīmē akadēmiķis J. Stradiņš, tieši tas bija jo nozīmīgs mudinājums Rīgas pilsētas bibliotēkas (tagadējās Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas) dibināšanai 1524. gada martā, kad klosteru grautiņu laikā (kurus Luters personiski neatbalstīja) pilsētas rāte lika savākt vērtīgas grāmatas "vispārīgam labumam". Ar laiku lielākā daļa bijušās Livonijas muižnieku pārgāja luterismā, kas līdz ar to kļuva par viņiem padoto zemnieku ticību. Sākumā lielākā daļa reformācijas ideju atbalstītāju bija Rīgas vācieši, taču pakāpeniski tās izplatījās arī latviešu vidū. Pie Sv. Jēkaba baznīcas dibinājās pirmā latviešu luteriskā draudze ar savu mācītāju Nikolaju Rammu (?–1532). N. Ramms dzimis Rīgā. Viņš latviešu valodā sacerējis dziesmu "Desmit Dieva baušļi" (1530). Vēlāk, kontrreformācijas laikā, draudze bija spiesta pārcelties uz Sv. Jāņa Kristītāja baznīcu.

Tieši reformācijas ideju ietekmē sākās sistemātiska kristīgās misijas darbība latviešu valodā. Reformācija deva impulsu latviešu rakstu valodas un grāmatu iespiešanas attīstībai. 1525. gadā N. Ramms Vācijā izdeva pirmo iespiesto grāmatu latviešu valodā (līdz šim nav atrasta). Vēlāk Alūksnē E. Gliks ar Zviedrijas karaļa protekciju veica savu monumentālo Bībeles tulkojumu latviešu valodā. Tulkojums tika pabeigts 1689. gadā. Tieši šis Bībeles tulkojums uzskatāms par latviešu literārās valodas aizsākumu. Neraugoties uz to, ka Luteriskā baznīca Latvijā līdz pat 1918. gadam bija pakļauta vācu muižniekiem un viņu interesēm, arī starp vācu mācītājiem sastopam daudzas spilgtas personības, kas ar savu darbību sekmējušas ne tikai kristīgo misiju latviešu valodā, bet arī latviešu kultūras attīstību. Te jāpiemin G. Merķelis, K. Fīrekers, S. G. Dīcs, J. G. Herders, A. Bīlenšteins, Vecais Stenders. Viens no nozīmīgākiem reformācijas rezultātiem ir arī latviešu brāļu draudžu veidošanās 18. gs. pirmajā pusē. Hernhūtiešu misionāru darbība izraisīja Latvijas vēsturē līdz tam lielāko reliģisko atmodu.

Rīgas Sv. Jāņa Kristītāja baznīca, kur tika noturēti pirmie dievkalpojumi latviešu valodā

nepieciešamību ieviest stingrāku disciplīnu. Vispārējā sapulce tika sasaukta 1560. gadā; šis datums iezīmē reformācijas nostiprināšanos Skotijā. Tam sekoja "Disciplīnas grāmata" (1564), jauna liturģija "Kopienas kārtības grāmatā" (1564) un Kalvina "Katehisma" tulkojums. Nokss bija konsolidējis reformāciju Skotijā, kur tā valda līdz pat mūsdienām.

Autokrātiskā un despotiskā karaliene Marija tagad nostājās pret Noksu, reliģiskas patiesības pravieti, kurš aizstāvēja vienkāršās tautas garīgās un pilsoniskās tiesības. Nokss guva virsroku. Pēc apkaunojošām sazvērestībām, zemiskām intrigām un pat bruņotām cīņām Marija beidzot tika sakauta. Viņa tika tiesāta un ieslodzīta cietumā. Viņa izrādīja lielu drosmi un karalisku cieņu, taču 1587. gadā tika sodīta ar nāvi. Pēc Elizabetes nāves abas karalistes apvienoja Marijas dēls lords Darnlijs – kā Skotijas Džeimss VI un Anglijas Džeimss I.

Īrija

Reformācijas gaita Īrijā bija ļoti skarba un pilna nesaskaņu. Jaunās idejas tika ieviestas no ārienes, un Īrija kļuva par zemi, kur valda savstarpējas intrigas.

Īrijas Ķeltu baznīca pastāvēja jau pirms Patrika laika (432). Dāņi sāka iekarot Īriju 795. gadā, un līdz 11. gs. dāņu bīskapi bija panākuši, ka lielākā daļa Īrijas nonāk Romas baznīcas valdījumā. Pāreju līdz galam īstenoja Lanfranks un Anselms, Kenterberijas normaņu arhibīskapi. Anglijas karalis Henrijs II ieguva pāvesta piekrišanu iekļaut Īriju savā pārvaldes sfērā; 1171. gadā Henrijs izkāpa Īrijas krastā un iecēla angļu bīskapus. Šis angliskošanas mēģinājums saliedēja īru vadoņus un lielu daļu tautas.

Kad Henrijs VIII bija noliedzis pāvesta varu Anglijā, viņš 1537. gadā piespieda īrus darīt to pašu. Taču doktrīnā netika ieviestas nekādas izmaiņas. Zemais izglītības līmenis, iespiestu grāmatu nepietiekamība Īrijā, kā arī īru reformatoru trūkums jebkādas doktrinālas izmaiņas padarīja

DŽONS BANJANS

Tims Doulijs

Džons Banjans (1628–1688) ir plaši pazīstams kā angļu klasiskā literārā darba "Svētceļnieka gaita no šās pasaules uz viņpasauli" autors.

Banjans piedzima Elstovā, Bedfordšīrā, nabadzīga skārdnieka ģimenē. 17. gs. 50. gados pilsoņu kara laikā viņš kalpoja parlamentārajā armijā. Banjana pirmā sieva (viņi apprecējās 1649. gadā) mudināja viņu mainīt dzīvesveidu.

1651. gadā Bedfordā viņš nonāca saskarē ar neatkarīgo kongregacionālististu draudzi. Vairākus gadus Banjanu mocīja izmisums par viņa garīgo stāvokli. Beidzot viņš guva pārliecību par Dieva pestījošo darbu sevī. Viņš pievienojās Bedfordas kongregacionālistiem un drīz sāka viņiem veiksmīgi sludināt; pēc restaurācijas tika ieslodzīts Bedfordas cietumā (1660). Laikposmu no 1660. līdz 1672. gadam Banjans pavadīja galvenokārt cietumā. Tur viņš vēlreiz nokļuva ap 1676. gadu.

Tieši cietumā aizvaditajos gados viņš sāka savu literāro darbību. "Žēlastība, kas pārpilda lielāko no grēciniekiem" (1666) bija piezīmes par Banjana paša garīgo svētceļojumu. Šajā darbā viņš aprakstīja Dieva veikumu sevī un to, kā Dievs viņu uzrunājis katrā dzīves jomā.

"Svētceļnieka gaita..." pirmo reizi tika publicēta 1678. gadā. Tā ir alegorija, kuras pamatā ir Ban-

praktiski neiespējamas. Karaļa Edvarda VI valdīšanas laikā no Anglijas tika ieviesta reformētā liturģija. Patiesībā angļu "Lūgšanu grāmata", kas tika publicēta Dublinā 1551. gadā, bija pirmā iespiestā grāmata Īrijā. Karaliene Marija Īrijā atjaunoja Romas katolicismu, atcēla reformācijas bīskapus un sodīja precētos garīdzniekus.

Savukārt karaliene Elizabete atjaunoja angļu liturģiju. 1560. gadā Īrijas parlaments no jauna

"Tad Drosmīgais Patiesības Teicējs sacīja: "Es dodos pie sava tēva, un, lai gan šeit esmu nokļuvis ar lielām grūtībām, tomēr tagad nenožēloju visas tās pūles, ko uzņēmos, lai nokļūtu tur, kur esmu pašlaik. Savu zobenu es došu tam, kurš man sekos manā svētceļojumā, un manu drosmi un prasmi tam, kurš spēs tās iemantot. Savas rētas es nesīšu sev līdzi, lai tās apliecinātu, ka esmu izcīnījis viņa kaujas; viņš tagad būs mans atalgotājs." Kad diena, kurā viņam bija jādodas turp, bija pienākusi, daudzi viņam sekoja līdz upes krastam, kuram tuvojoties, viņš sacīja: "Nāve, kur ir tavs dzelonis?" Un, brienot upē arvien dziļāk, viņš sacīja: "Elle, kur ir tava uzvara?" Tā viņš šķērsoja upi, un otrā krastā viņam par godu tika pūstas taures."
DŽONS BANJANS, Svētceļnieka gaita...

jana paša garīgā dzīve. Grāmatā aprakstīta Kristieša satikšanās ar tādu personāžu kā Evaņģēlists, Ticīgais, Piekāpīgais un Izmisuma Pārņemtais. Riskantais ceļojums aizved Kristieti no Iznīcības pilsētas cauri Bezcerības muklājam līdz Krusta pakājei, tālāk – caur Ēnu ieleju, Liekulības tirgu, Šaubu pili un daudzām citām vietām, līdz beidzot viņš šķērso upi, lai sasniegtu Mirdzošo pilsētu.

Banjana valodā veiksmīgi apvienojas sadzīviski izteicieni ar atskaņām no angļu Bībeles. Viņa uzskati bija tieši pārņemti no Bībeles, un tos iespaidoja viņa paša kalvinistiskā un kongregacionālistiskā nostāja.

Citā plaši pazīstamā Banjana darbā – "Svētais karš" (1682) – alegorija tiek radīta ar kara tēlu palīdzību. Grāmata ir ļoti komplicēta, un tajā sajaucas personiskie un Visuma elementi. Tomēr no visiem Banjana darbiem tieši "Svētceļnieka gaita..." drīz tika iekļauta nenovecojošo klasisko darbu sarakstā.

Džons Banjans. 18. gs. gravīra. Banjans attēlots sapņojam par "Svētceļnieka gaitas..." sākumu, kur viņš apraksta, kā Kristietis pamet Iznīcības pilsētu.

noraidīja pāvesta autoritāti un pieņēma Vienotības aktu, kas pasludināja anglikānismu par nacionālo reliģiju. Tā bija liela traģēdija, ka reformāciju Īrijai uzspieda angļi, jo šā iemesla dēļ protestantisms tika nesaraujami saistīts ar sveš-zemju kundzību. Karaļa Džeimsa I valdīšanas laikā daudzi skotu prezbiteriāņi apmetās uz dzīvi Ziemeļīrijā (Olsterā).

Čārlza II un Džeimsa II valdīšanas laikā Baznīcas dzīve Īrijā pasliktinājās vēl vairāk. 1689. gadā Orānijas Vilhelms centās situāciju mainīt, taču Baznīcas pārvaldē jau tik ilgu laiku bija pastāvējusi valsts departamentam raksturīga kārtība, ka garīgā dzīve bija gandrīz apsīkusi; 18. gs. tās pagrimums turpinājās.

Radikāļi

Lutera lielākie oponenti bija ne tik daudz katoļi, cik radikāli noskaņotie reformatori. Radikāļi atšķīrībā no Lutera vēlējās īstenot plašāka mēroga pārmaiņas. Laikā, ko Luters pavadīja ieslodzījumā Vartburgā (1521–1522), Andreass Karlštats pārņēma reformu kustības vadību Vitenbergā. Ar dažu dedzīgu mūku atbalstu viņš panāca, ka Vitenbergas baznīca ieņem ekstrēmāku nostāju.

Luters uzskatīja, ka ir nepieciešams vienīgi sludināt Dieva Vārdu, mācīt Bībeli un ļaut Svētajam Garam pa jauniem ceļiem caur senajām formām veidot Baznīcu. Viņš cerēja īstenot doktrīnas un morāles reformāciju nesašķeltas Baznīcas ietvaros. Tādējādi Luters nonāca konfliktā ar radikāļiem, kuri teoloģiju izklāstīja sava laikmeta politisko un revolucionāro centienu valodā. Konflikta kulminācija bija postošais Zemnieku karš 1525. gadā. Luters asi kritizēja zemnieku sacelšanos, kura saņēma plašu tautas atbalstu un kuras vadonis bija spējīgais un izglītotais Tomass Mincers. Sacelšanās laikā gāja bojā 100 tūkstoši cilvēku, tika iznīcinātas fermas, zemkopju darbarīki un lopi. Rezultātā iestājās neaprakstāms posts.

Luters vienmēr centās strādāt "dievišķā ķēniņa" vārdā. Viņš skaidri nošķīra Baznīcas un valsts intereses un atbildību. Radikāļi, kuri dažkārt tika dēvēti par "jūsmotājiem", vēlējās īstenot Baznīcas pilnīgu garīgu reformāciju un panākt, lai kristieši dzīvotu burtiski pēc Svēto Rakstu paraugiem un mācības. Viņu reformu programma bija pārlieku radikāla un līdz ar to nepieņemama lielākajai sabiedrības daļai.

Sadursme 16. gadsimtā. Albrehta Dīrera kokgriezums

Bībeļu plūdi

Tonijs Leins

Visā viduslaiku periodā Bībele bija pazīstama gandrīz vienīgi latīņu tulkojumā jeb tā dēvētajā Vulgātas variantā. Savukārt renesanses laika zinātnieki humānisti tiecās no jauna apgūt oriģinālos Bībeles tekstus senebreju un grieķu valodā.

Senebreju teksts

Jūdi bija pirmie, kuri iespieda pilnu senebreju Vecās Derības tekstu Sončīno (Ziemeļitālijā) 1488. gadā. Nākamo pāris gadu laikā nāca klajā vēl divi izdevumi, kuru autori, iespējams, bija tie paši jūdi. Pēc dažiem gadiem savu pirmo ieguldījumu deva kristieši. 16. gs. sākumā katoliskajā Alkalas Universitātē Spānijā tika radīts apjomīgs darbs, kas pazīstams ar nosaukumu *"Biblia Poliglota Complutense"*. Tajā bija iekļauta Vecā Derība senebreju un sengrieķu valodā (Septuaginta), grieķu Jaunā Derība un latīņu Vulgāta. Grāmata tika iespiesta laikposmā no 1514. līdz 1517. gadam, taču pāvests atlika autorizāciju, un tā izdevums netika laists apgrozībā aptuveni līdz 1522. gadam.

Tikmēr laikā no 1516. līdz 1517. gadam kristietis Daniels Bombergs iespieda rabīnisko Bībeli (senebreju Veco Derību kopā ar targumiem – parafrāzēm – un rabīniskajiem komentāriem), ko bija sastādījis kristīts ebrejs Fēlikss Prantensiss. 1524.–1525. gadā Bombergs ar ebreja Jakoba ben Čajima palīdzību laida klajā otro izdevumu. Šis izdevums ir ļoti nozīmīgs: Čajims veltīja daudz pūļu, lai izpētītu cik vien iespējams dažādus senebreju manuskriptus. Tika publicēti nākamie senebreju Bībeles izdevumi; īpaši jāatzīmē tie, ko izdeva Sebastians Minsters (1535), Robērs Estjēns (1539) un Kristofs Plantēns (1569–1572). Tomēr neviens no šiem izdevumiem nedeva ieguldījumu oriģinālā teksta atjaunošanā.

Grieķu teksts

Kaut arī *"Biblia Poliglota Complutense"* piektais sējums, kurā bija iekļauts Jaunās Derības teksts grieķu valodā, tika iespiests jau 1514. gadā, tas vēl dažus gadus netika izdots. Šis apstāklis pavēra iespēju Bāzeles iespiedējam Frobenam kļūt par pirmo grieķu Bībeles izdevēju. Frobens pierunāja Erasmu pabeigt grieķu teksta sastādīšanu; darbs noritēja lielā steigā, tādēļ tika pieļautas daudzas kļūdas. Grāmata tika steidzīgi iespiesta un izdota 1516. gadā. Konservatīvi noskaņotā publika reaģēja naidīgi. Erasmam bija pieticis nekaunības tajā iekļaut savu paša latīņu tulkojumu, nevis tradicionālo Vulgātu. Vēl vairāk, viņš bija izlaidis slaveno *"Johannine comma"* no Jāņa Pirmās vēstules 5:7, 8 (atsauci uz Trīsvienību, kas atrodama karaļa Džeimsa Bībeles versijā, bet nav lasāma lielākajā daļā oriģinālo grieķu Jaunās Derības manuskriptu.

Erasma Jaunā Derība pieredzēja daudzus izdevumus un tika uzlabota, kaut arī viņš bija spiests atjaunot *"Johannine comma"*. Pirmo nopietno mēģinājumu radīt kritisku grieķu Jaunās Derības izdevumu (mēģinājumu atjaunot oriģinālo tekstu, salīdzinot saglabājušos manuskriptus) veica Parīzes iespiedējs Simons Kollins 1534. gadā. Šo darbu turpināja viņa padēls Robērs Estjēns. Viņš no 1546. gada sagatavoja vairākus izdevumus – vispirms Parīzē un vēlāk Ženēvā, kurp viņš bija spiests bēgt savu protestantisko uzskatu dēļ. Estjēna darbu

turpināja Teodors Bēza, Kalvina pēctecis Ženēvā, kurš no 1565. gada sagatavoja vairākus grieķu Jaunās Derības izdevumus. Šis teksts kļuva pazīstams kā *textus receptus* jeb vispāratzītais teksts; mēģinājumi atgriezties pie oriģinālteksta uz laiku tika atlikti.

Latiņu Bībele

Vulgāta Romas katoļu baznīcai bija autentiskā Bībele; šis fakts tika apstiprināts Tridentas koncilā 1546. gadā. Vairāki atsevišķi iespiedēji un zinātnieki mēģināja radīt precīzu Vulgātas izdevumu, vai nu salīdzinot to ar senebreju un grieķu tekstiem, vai arī pētot Vulgātas agrīnos manuskriptus. 1590. gadā pāvests Siksts V izsludināja Vulgātas oficiālo izdevumu, vienlaikus paredzot bargus sodus tiem, kuri uzdrīkstēsies to mainīt. Taču pēc diviem gadiem viņa pēctecis Klements VIII bija spiests šo izdevumu pārstrādāt un sagatavot precīzāku izdevumu, kas tad arī kļuva par Vulgātas pamattekstu.

Tulkojumi

Iespiedtehnikas izgudrošana ļāva palielināt Bībeles apriti vēl nebijušā apjomā. Šai iespējai sekoja reformatoru vēlme padarīt Dieva Vārdu pieejamu visiem cilvēkiem viņu dzimtajā valodā. Šajā laikā nebija ierasts rakstīt vietējās valodās, un tādi darbi kā Lutera Bībele deva lielu ieguldījumu Eiropas valodu attīstībā.

Reformatori neatzina Vecās Derības apokrifus (kuri nav iekļauti senebreju Bībelē, bet kurus atzīst Romas katoļu baznīca) kā Dieva inspirētus Svētos Rakstus. Taču viņi uzskatīja, ka apokrifi ir noderīga lasāmviela, un tie tika iekļauti lielākajā daļā šā perioda Bībeles izdevumu.

Vācu valoda. 16. gs. nozīmīgāko tulkojumu vācu valodā veica Luters. Visi pārējie vācu tulkojumi pamatojās uz Lutera tekstu. Luters pārtulkoja Jauno Derību 1522. gada sākumā divarpus mēnešu laikā, bet Veco Derību – pa posmiem laika periodā no 1522. līdz 1532. gadam. Pirmais pabeigtais Lutera Bībeles izdevums (kopā ar apokrifiem) nāca klajā Vitenbergā 1534. gadā. Tā paša gada sākumā Bībele tika pārtulkota lejasvācu valodā. Lutera Bībele tika bieži pārstrādāta, un pēdējais pārstrādātais izdevums pirms Lutera nāves (1545) vēlāk tika uzskatīts par galīgo versiju. Mēdz teikt, ka "Lutera Bībele bija pirmā lieluma literārs notikums, jo tas bija pirmais mākslinieciskais vācu prozas sacerējums".

Franču valoda. Tik cildinošus slavinājumus kā Lutera Bībele nav izpelnījusies neviena franču Bībele. Pirmais franču Bībeles autors bija humānists Žaks Lefevrs, kurš pārtulkoja vispirms Jauno Derību (1523), bet vēlāk – arī Veco Derību un apokrifus (1528). Visi šie teksti tika apkopoti 1530. gadā izdotajā Antverpenes Bībelē. Lai gan šis tulkojums cieši balstījās uz Vulgātas tekstu un latiņu vārdiem, tomēr vēlāk tas tika izmantots kā pamats jauniem tulkojumiem.

1535. gadā Kalvina brālēns Pjērs Robērs Olivetāns sagatavoja Neišateles Bībeles izdevumu, ko finansēja galvenokārt Valdensu baznīca. Šā tulkojuma – īpaši Jaunās Derības un apokrifu – pamatā bija Lefevra teksts. Ženēvas mācītāji (to vidū Kalvins un Teodors Bēza) šo tulkojumu daudzkārt pārstrādāja. 1588. gada pārstrādātais izdevums kļuva par Ženēvas Bībeles galīgo variantu.

Ne tik iespaidīgs, taču ne mazāk prasmīgs bija Sebastiāna Kastello tulkojums, kas nāca klajā Bāzelē 1555. gadā. 1550. gadā Romas katoļu baznīcas pārstrādātais Lefevra tulkojums bija iznācis Luvēnā. Šis izdevums tika vairākkārt pārstrādāts, līdz beidzot

Lielās Bībeles (1539) titullapa. Attēlā redzams, kā karalis Henrijs VIII pasniedz Bībeles eksemplārus arhibīskapam Kranmeram un kancleram Tomasam Kromvelam. Viņi tos izdala tautai, kas uzticīgi sauc: "Lai dzīvo karalis!"

"Ja Dievs mani sargās, es panākšu, ka pēc gadiem vienkāršs arājs Svētos Rakstus pārzinās labāk par jums."
VILJAMS TINDLS

1578. gadā tika radīta Luvēnas Bībeles galīgā versija.

Angļu valoda. Pirmais angļu Bībeles radītājs bija Viljams Tindls, kas publicēja Jauno Derību (1525. gada un nākamos pārstrādātos izdevumus) un daļu no Vecās Derības. Vēlāk tika publicēti pilnīgi Bībeles izdevumi: Mailsa Kaverdeila Bībele 1535. gadā un Mateja Bībele 1537. gadā. Ar Tomasa Kranmera un Tomasa Kromvela atbalstu Kaverdeila pārstrādātā Mateja Bībele pārtapa par Lielo Bībeli (1539).

Karalienes Marijas valdīšanas laikā (1553–1558) daudzi ievērojamākie protestanti devās trimdā. Tie, kuri apmetās Ženēvā, nolēma radīt jaunu Bībeles tulkojumu.

PIRMAIS BĪBELES TULKOJUMS LATVIEŠU VALODĀ

Juris Rubenis

Pirmo Bībeles tulkojumu no oriģinālvalodām latviešu valodā veica cilvēks ar ļoti raibu biogrāfiju – Alūksnes mācītājs poliglots Ernsts Gliks (1652 Vetinā, Saksijā–1705 Maskavā). Mācītāja dēls, kas studējis teoloģiju Vitenbergas un Leipcigas Universitātē, Vidzemē ieradās 1673. gadā. Piecu gadu laikā mācītājs pamatīgi apguva latviešu valodu. Vidzeme bija luterticīgās Zviedrijas iekarota teritorija, tāpēc zviedru karalis Kārlis XI vēlējās stiprināt luterticību arī latviešu vidū, tos garīgi izglītojot. Vidzemes superintendets Johans Fišers saņēma 7500 dālderu ar uzdevumu īstenot Bībeles tulkojumu latviešu valodā.

Liekas, ka sākumā šim uzdevumam ticis izmēģināts viens no re-

Ta Swehta

Brahmata

Jeb

Deewa Swehtais Wahrds/

Kas

Wezzajs un Jaunajs Mantojums

Kriſtus ſwehtas Wee dſinſchanas no tem ſwehteem Deewa Zilwekeem: Prahweſcheem/ Ewangelisteem jeb Preezas-Mahzitajeem un Apoſtuleem uſrakſtihts/

Tahm latweeſchahm Deewa Draudſibahm par labbu iſtaiſita.

RĪGĀ/ Eedrukkets beh Johann Georg Wilcken/ Kongl. Buchdrucker/ M DC LXXXIX.

Pirmā latviešu valodā izdotā Bībele. Titullapa. 1689

tajiem latviešu tautības mācītājiem Jānis Reiters, kurš 1662. gadā jau bija tulkojis latviski lūgšanu "Mūsu Tēvs" un 1664. gadā – Mateja evaņģēliju, taču J. Reitera neskaidrās konfesionālās nostājas dēļ no viņa izraudzīšanas lielajam uzdevumam atteicās. Tas tika uzticēts E. Glikam. Lai labāk sagatavotos uzdevumam, E. Gliks devās uz Hamburgu, kur studēja sengrieķu un senebreju valodu. Pēc atgriešanās 1680. gadā viņš latviski pārtulkoja M. Lutera Lielo katehismu, bet gadu vēlāk uzsāka Bībeles tulkošanu. Latviskojot reliģiskus tekstus, E. Gliks tulkojumā pamatojās arī uz savu priekšgājēju G. Manceļa, J. Reitera, K. Fīrekera u. c. pieredzi. Gliks tik veiksmīgi, lingvistiski precīzi – atbilstoši oriģinālam paveica savu uzdevumu, ka viņa Bībeles tulkojums ne tikai kļuva par latviešu literārās valodas stūrakmeni, bet joprojām kalpo kā arbitrs mūsdienu Bībeles tulkotājiem.

1685. gadā tika publicēts Jaunās Derības tulkojums, savukārt 1689. gadā latviski iznāca Vecā Derība. Katram tulkojumam par godu Gliks pie Alūksnes mācītājmājas iestādīja pa ozolam, kurus iespējams aplūkot vēl mūsdienās. Pirmais pilnais Bībeles izdevums latviešu valodā (kopā ar apokrifiem) 1694. gadā iznāca 1500 eksemplāros (250 eksemplāru bez maksas tika izdalīti draudzēm un skolām) un bija pats apjomīgākais iespieddarbs, kas līdz tam bija izdots Rīgā. Jau ieradies Alūksnē, Gliks 1683. gadā nodibināja trīs skolas, kurās tika gatavoti skolotāji citām jaundibinātajām skolām Kokneses prāvesta iecirknī, kuru viņš vadīja. Ziemeļu kara laikā Gliku ar ģimeni krievu armija aizveda uz Maskavu. Viņš pats tur nodibināja skolu, sarakstīja vairākus darbus krievu valodā, bet viņa audžumeita Marta kļuva par Krievijas imperatori Katrīnu I.

Ernsta Glika stādītie ozoli
Alūksnē

1557. gadā nāca klajā Jaunā Derība un psalmi, bet 1560. gadā – pilns Ženēvas Bībeles izdevums. Turpmākajos izdevumos Jaunā Derība tika pārstrādāta. Šis tulkojums kļuva ārkārtīgi populārs. Bīskapi centās mazināt tā ietekmi, izdodot savu "Bīskapu Bībeli" (1568), taču tā neiemantoja popularitāti. Viens no galvenajiem Romas katoļu baznīcas tulkojumiem tolaik bija Reimsas–Duē Bībele, kas tika tulkota no Vulgātas un nāca klajā 1582. gadā (Jaunā Derība, Reimsā) un 1609.–1610. gadā (Vecā Derība, Duē).

Karalis Džeimss I finansēja jaunu Bībeles tulkojumu pēc puritāņu lūguma 1604. gadā. Tas nāca klajā 1611. gadā, un daudzējādā ziņā tajā bija apkopots viss labākais no iepriekšējiem tulkojumiem. Šis tulkojums, ko bieži neprecīzi dēvē par Autorizēto versiju, tikai pakāpeniski aizstāja Ženēvas Bībeli, kas nezaudēja popularitāti vēl nākamos piecdesmit gadus.

Holandiešu valoda. Atsevišķu Bībeles fragmentu tulkojumi un viens pilnīgs Bībeles variants tika iespiesti Holandē 15. gadsimtā. Reformācijas rezultātā šādu izdevumu skaits arvien pieauga, taču tikai pēc laika parādījās vispāratzītas Bībeles versijas. Pirmā no tām bija Menonītu Bībele, kas vispirms tika iespiesta Emdenē 1558. gadā, bet vēlāk kļuva pazīstama kā Biestkena Bībele – tā cilvēka vārdā, kurš to atkārtoti iespieda no 1560. gada.

Kalvinisti izmantoja galvenokārt tulkojumu, kas lielā mērā balstījās uz Lutera Bībeli un pirmo reizi nāca klajā 1561.–1562. gadā. 1637. gadā tas tika aizstāts ar *Statenvertaling* jeb Valsts tulkojumu, kas tika izdots par valsts līdzekļiem. Tas kļuva par pamatvariantu, un to pārņēma menonīti 17. gadsimtā. Katoļiem bija pašiem sava Bībeles versija; tās autors bija Nikolass van Vinge, kurš to 1548. gadā pārtulkoja no Vulgātas. Šis tulkojums ar precizējumiem tika izmantots vairākus gadsimtus.

Itāliešu valoda. Darbs pie itāliešu Bībeles sākās 16. gs. 30. gados, un celmlauzis šajā jomā bija Antonio Bručoli. Citi sekoja viņa pēdās. Taču pirmā protestantiskā Bībele nāca klajā 1562. gadā Ženēvā un bija tikai agrāko tulkojumu pārstrādāts variants. Šā perioda labāko tulkojumu radīja itāliešu emigrants Džovanni Diodati, kurš bija Bēzas pēctecis Ženēvā. 1607. gadā viņš sagatavoja Bībeles tulkojumu; tas tika pārstrādāts 1641. gadā. Šis tulkojums palika nemainīgs līdz 18. gs. beigām un tika lietots arī vēlāk.

Spāņu valoda. Spānijā inkvizīcija darbojās daudz efektīvāk nekā citviet, tāpēc darbam pie Bībeles tulkojuma bija jānotiek ārpus šās zemes robežām. Divi Jaunās Derības tulkojumi nāca klajā 16. gs. vidū; to autori bija Fransisko de Ensinass (Antverpenē 1543. gadā) un Huans Peress de Pineda (Ženēvā 1556. gadā). Pirmo pilno spāņu Bībeles izdevumu sagatavoja bijušais mūks Kasiodoro de Reina, un tas nāca klajā Bāzelē 1569. gadā.

Zviedru valoda. Zviedrijā vispāratzīts tulkojums – Upsalas Bībele – tika izdots jau 1541. gadā. Tā autors bija Larss Petri, kuram, iespējams, palīdzēja viņa brālis.

Dāņu valoda. Dānijā standarta tulkojums bija Kristiāna III Bībele, kas tika iespiesta 1550. gadā Kopenhāgenā. Tas tika pārstrādāts 1589. un 1633. gadā, un arī jaunie izdevumi tika nodēvēti karaļu vārdos. Šis fakts norāda, cik lielā mērā un cik stingri reformāciju Skandināvijā kontrolēja valsts.

Anabaptisti

Džons H. Joders un
Alans Kraiders

Anabaptisti reformācijas laikmetā pārstāvēja pašus radikālākos Baznīcas atjaunošanas centienus. Viņi veidoja nevis vienotu un saskanīgu organizāciju, bet gan visai neviendabīgu kustību apvienību. Visi anabaptisti noliedza bērnu kristīšanu un praktizēja pieaugušo kristīšanu reizē ar ticības apliecinājumu. Viņi nekad neatzina nosaukumu "anabaptisti" (kas nozīmē "no jauna kristītie"), ko nicīgā nozīmē lietoja viņu oponenti. Viņi iebilda pret norādēm, ka bērnībā saņemtā ceremoniālā apslacišana ir bijusi patiesā un īstenā kristīšana. Anabaptisti noliedza, ka viņu praktizētā ticīgu pieaugušo kristīšana ir nevajadzīga un liecina par augstprātību. Sev par nelaimi, viņi drīz atklāja, ka jēdziens "anabaptisti" deva varas iestādēm likumīgu pamatu (precendents bija 5. gs. romiešu likumi pret donātistiem) viņu vajāšanai un sodīšanai.

Šķelšanās Cīrihē

Tomēr anabaptistu galvenā problēma nebija kristīšana. Daudz svarīgāka bija viņu augošā pārliecība par valsts pārvaldes lomu Baznīcas reformēšanā. 1523. gada beigās nopietna diskusija par šo jautājumu izvērtās Cīrihē. Tajā laikā kļuva skaidrs, ka Cīrihes pilsētas padome nevēlas īstenot reliģiskās pārmaiņas, kuru nepieciešamību, pēc teologu domām, noteica Svētie Raksti.

Ko darīt tālāk? Vai nogaidīt un mēģināt pārliecināt varas

Anabaptistu jautājums tika dedzīgi apspriests 16. gs. Cīrihē.

"Cilvēks var patiesi iepazīt Kristu vienīgi tad, ja seko Viņam dzīvē."

pārstāvjus ar sludināšanas palīdzību? Šādu viedokli pārstāvēja Cīrihes reformators Cvinglijs. Vai arī kristiešu kopienai Svētā Gara vadībā jāsāk uz Svētajiem Rakstiem balstītas reformas, neraugoties uz padomes nostāju? To apgalvoja Cvinglija radikāli noskaņotie mācekļi. Par spīti vairākkārtējiem mēģinājumiem apspriest šos jautājumus (par Misi, kristīšanu un desmitās tiesas maksājumiem) disputā, nesaskaņas starp abām partijām arvien pieauga.

Visbeidzot 1525. gada 21. janvārī iestājās galīgais lūzums. Šajā dienā Cīrihes pilsētas padome aizliedza radikāļiem pulcēties un izplatīt savus uzskatus. Tās pašas dienas vakarā tuvējā Collikonas ciemā radikāļi sapulcējās, "lūdzot, lai Dievs viņus apvelta ar iespēju pildīt viņa dievišķo gribu un izrāda viņiem savu žēlastību"; viņi kristīja cits citu un tādējādi nodibināja pirmo mūslaiku Brīvbaznīcu.

Par spīti faktam, ka jau no paša sākuma anabaptistu kustība bija nelikumīga, tā strauji izplatījās visās vāciski runājošajās Eiropas zemēs. Atšķirībā no citiem reformatoriem anabaptistus nesaistīja priekšstats, ka "kristīgā pasaule" ir kristīga pēc būtības. Jau no paša sākuma viņi sevi uzskatīja par misionāriem, kuru uzdevums ir pievērst kristietībai tos ļaudis, kuri ir vienaldzīgi pret ticību un tikai daļēji uzticīgi Evaņģēlijam.

Anabaptisti pēc zināmas sistēmas iedalīja Eiropu evaņģelizācijai paredzētos sektoros un sūtīja turp pa diviem vai trim misionāriem. Daudzus cilvēkus viņu vēsts mulsināja, bet citi novērsās, kad viņiem kļuva skaidra anabaptistu mācības jēga. Tomēr vēl citi viņus uzklausīja ar prieku. Misticisms, vēlīno viduslaiku askētisms un vilšanās, kas sekoja pēc 1524.–1525. gada zemnieku kariem, anabaptistiem bija sagatavojuši ceļu. Gandrīz vienā laikā ar notikumiem Šveicē anabaptistiem līdzīgas kopienas spontāni uzradās dažādās Eiropas daļās. Kopš 16. gs. 20. gadiem anabaptisms bija sastopams tik attālās zemēs kā Holande un Morāvija vai Tirole un Mēklenburga.

Anabaptistu ticējumi

Kam šie anabaptisti ticēja? Viņu vidū valdīja ievērojama uzskatu dažādība, ko izraisīja kustības straujā paplašināšanās, spējīgāko vadoņu atšķirīgā teoloģiskā ievirze un jebkādas kopīgas ekleziastiskas autoritātes trūkums.

Tomēr viņi centās izstrādāt vienotu kustības pamatu. 1527. gadā Šleitheimā (mūsdienu Šveices un Vācijas pierobežā, netālu no Šafhauzenes) anabaptisti sasauca pirmo protestantiskās reformācijas "sinodi". Vadošā figūra šajā sanāksmē bija Mihaels Satlers, bijušais benediktiešu priors, kurš pēc četriem mēnešiem tika sadedzināts uz sārta Rotenburgā pie Nekāras. Šleitheimā pieņemtā "Brālīgā vienotība" kļuva par ļoti nozīmīgu dokumentu. Nākamās desmitgades laikā lielākā daļa anabaptistu visās Eiropas zemēs akceptēja šajā dokumentā formulētos uzskatus.

Līdz 1540. gadam bija izstrādāts uzskatu kopums, kas lielos vilcienos raksturoja kustību kopumā. Svarīgs princips bija tas, ko anabaptisti dēvēja par "māceklību". Kristieša attiecībām ar Jēzu Kristu ir jāiziet ārpus iekšējās pieredzes un doktrīnu atzīšanas. Tām jāietver ikdienas gaitas kopā ar Dievu, kurā Kristus mācība un paraugs veido jaunu dzīvesveidu. Kāds anabaptists teicis: "Cilvēks var patiesi iepazīt Kristu vienīgi tad, ja seko Viņam dzīvē." Tas paredz apņēmības pilnu pakļaušanos "dzidrajiem un skaidrajiem Dieva Dēla vārdiem; Viņa vārds ir patiesība, un Viņa baušļi ir mūžīgā dzīve".

Būt par mācekli anabaptistu izpratnē nozīmēja daudzko.

Piemēram, anabaptisti noliedza zvērestu došanu, jo Jēzus to skaidri norādījis Kalna sprediķī. Viņuprāt, patiesības teikšanā nevarēja būt nekādas līmeņu gradācijas.

Otrais anabaptistu princips – mīlestības princips – loģiski izrietēja no pirmā. Attiecībās ar cilvēkiem, kas nebija anabaptisti, viņi izturējās kā pacifisti. Šis princips paredzēja gan atteikšanos karot vai aizstāvēt sevi pret vajātājiem, gan neiesaistīšanos valsts varas struktūrās.

Mīlestības ētika tika īstenota arī anabaptistu kopienu ietvaros un izpaudās kā savstarpēja palīdzība un īpašumu pārdalīšana. Morāvijas anabaptistu vidū tas pats noveda pie kristīga "komunisma".

Baznīcas atjaunošana

Anabaptistu uzskati par Baznīcu bija ļoti savdabīgi. Viņus neinteresēja vienkārša Baznīcas reforma; viņi uzņēmās saistības *atjaunot* agrīno gadsimtu iedvesmu un ticību. Svētajos Rakstos viņi lasīja, ka Baznīca ir nevis bagāta un varena institūcija, bet gan ģimene, ko veido brāļi un māsas Kristū. Šī Baznīca pastāv nevis tāpēc, ka to atzīst kāda ārēja ekleziastiska vai politiska autoritāte, bet gan tāpēc, ka Dievs darbojas starp saviem ļaudīm.

Anabaptisti izvērta kongregacionālu uzskatu par Baznīcas autoritāti, uz ko bija sliekušies Luters un Cvinglijs pirmajos reformācijas gados. Visiem anabaptistu draudžu locekļiem bija jābūt ticīgiem, brīvprātīgi kristītiem pieaugušo vecumā, dodot ticības apliecinājumu. Lēmumu pieņemšana bija visas kopienas ziņā. Būtiskos doktrīnas jautājumos Svētie Raksti tika interpretēti nevis saskaņā ar dogmatisku tradīciju vai ekleziastiska vadoņa nostāju, bet ar vietējās sapulces vienprātīgi pieņemtu lēmumu; šajā sapulcē visi varēja izteikties un kritiski uzklausīt citus runātājus. Ticīgajiem bija jāsadarbojas arī jautājumos, kas skāra Baznīcas diciplīnu. Viņiem bija savstarpēji jāpalīdz uzticīgi iedzīvināt kristībā dotās saistības.

Ceturtais svarīgais anabaptistu princips bija uzstājīga prasība šķirt Baznīcu no valsts. Anabaptisti apgalvoja, ka kristieši ir "brīvi, nepiespiesti un nepakļauti ļaudis". Ticība ir Dieva labprātīga dāvana,

Pārcēlājs Pjetrs Pjeterss tika sadedzināts uz sārta Amsterdamā 1569. gadā, jo bija ļāvis savā laivā noturēt dievkalpojumus. Šajā neiecietības laikmetā daudzi anabaptisti cieta savas ticības dēļ.

"Atdzimušie nedodas karā un neiesaistās cīniņos. Viņi ir miera bērni, kuri savus zobenus pārkaluši lemešos un šķēpus – dārza grieznēs, un viņi nepazīst karu... Tā kā mums ir jālīdzinās Kristus paraugam, tad kā lai mēs apkarojam mūsu ienaidniekus ar zobenu? .. Dzelzs šķēpus un zobenus mēs atstājam tiem, kuri, ak vai, cilvēka asinis nevērtē augstāk par cūkas asinīm."

MENNO SIMONSS, 1539

un varas pārstāvji pārsniedz savas kompetences robežas, kad "cīnās par Dieva Vārdu ar dūrēm". Anabaptisti arī uzskatīja, ka Baznīca atšķiras no sabiedrības pat tad, ja sabiedrība apgalvo, ka ir kristīga. Kristus īstenie sekotāji bija svētceļotāji, un Viņa Baznīca bija mūžīgo svešinieku apvienība.

Divdesmit pieci vajāšanas gadi

Protestantiskās un katoliskās Eiropas atzītajiem vadoņiem šie uzskati (kā arī personības un kustības, kas tos radīja) šķita patiesi satraucoši. Reformatori, gluži dabiski, jutās apmulsuši, kad izplatījās ziņas, ka anabaptisti iejaucas protestantu spredikos vai piesaista viņu dedzīgākos draudžu locekļus. Viņi raizējās arī par to, ka anabaptistu lielā interese par dzīvi, kas neatpalika no intereses par ticību, apdraudēs reformācijas pamatprincipu "tikai ticība".

Anabaptisti veltīgi protestēja, ka viņu ētiskās mācības ir ne tik daudz līdzeklis tikt pestītam, cik nepieciešama izpausme par jaunu dzīvi Kristū, kas izriet no pestīšanas. Anabaptisti faktiski apgalvoja, ka šīs mācības sakņojas īpašos Bībeles baušļos.

Reformatorus šie spriedumi nepārliecināja. Ap 1527. gadu viņi bija izlēmuši likt lietā visus nepieciešamos līdzekļus, lai anabaptismu izskaustu. Šajā ziņā protestantus atbalstīja Katoļu baznīcas amatpersonas. Gan protestantiem, gan katoļiem anabaptisti šķita vienlīdz bīstami herētiķi; viņi arī šķita apdraudam kristīgās Eiropas reliģisko un sociālo stabilitāti. Gadsimta nākamajā ceturksnī norisinājās īsta asinspirts, kuras laikā ar nāvi tika sodīti vairāki tūkstoši anabaptistu (sadedzinot uz sārta katoļu teritorijās, noslīcinot vai nogalinot ar zobenu protestantu valstīs). Vairāki tūkstoši izglābās no nāves, atsakoties no saviem uzskatiem.

Varas iestāžu uzsāktās anabaptistu vajāšanas šķita attaisnojam apvērsums Minsterē 16. gs. 30. gados. 1534. gadā grupa anabaptistu, kuri cerēja uz "zelta laikmetu", nāca pie varas bīskapa pilsētā Minsterē, Vestfālenē. Kad bīskaps sapulcināja karaspēku, lai aplenktu pilsētu, anabaptisti aizstāvējās ar ieročiem rokās. Aplenkumam pastiprinoties, vara nonāca arvien ekstrēmāku vadoņu rokās. Daži minsteriešu vadoņi pretendēja uz pravietisku autoritāti un jaunām atklāsmēm. Viņi apgalvoja, ka Vecās Derības ētika vēl ir spēkā un tādējādi ir likumīgs pamats poligāmijas ieviešanai. Viņi pat kronēja "ķēniņu Dāvidu".

Gadsimtiem ilgi gan Baznīcas, gan valdības atsaucās uz šiem ekscesiem pirms pilsētas ieņemšanas 1535. gada jūnijā. Tas tika darīts, lai panāktu, ka vārds "anabaptisms" kļūst par sinonīmu fanātismam un nekārtībām. Tomēr pārsteidzošā kārtā daudzi svarīgākie minsteriešu principi (piemēram, Baznīcas un valsts saistīšana, Vecās Derības sociālo paraugu likumības atzīšana un kristiešu tiesības uz vardarbību) bija vairāk raksturīgi oficiālajām Baznīcām nekā pārējiem anabaptistiem.

Karam nē

Pēc sakāves Minsterē nomāktajiem anabaptistiem Lejasreinas apgabalā jaunu iedvesmu sniedza mācītājs Menno Simonss (ap 1496–1561). Šis bijušais priesteris daudz ceļoja, kaut arī viņam vienmēr draudēja briesmas. Viņš apmeklēja izkliedētās anabaptistu kopienas Ziemeļeiropā un iedvesmoja tās ar savu sludināšanu, ko veica nakts laikā. Menno nelokāmi aizstāvēja pacifismu. Tāpēc viņa vārds un reizē ar to arī pati kustība sāka asociēties ar atteikšanos no vardarbības. Kaut arī

Menno nebija kustības dibinātājs, tomēr vairums mūsdienu anabaptistu pēcteču saucas par "menonītiem".

Anabaptisti bija ievērojami izplatījušies arī austrumu virzienā uz Tiroli un Morāviju. Pirmais misionārs, kurš nogādāja viņu vēsti uz austrumiem gar Alpiem līdz Tirolei, bija Jorgs Kajakobs (Zilsvārcis); viņš bija arī pirmais anabaptists, kurš tika kristīts pieauguša cilvēka vecumā (1525. gadā). Kad Tiroles katoliskās varas iestādes uzsāka anabaptistu intensīvas vajāšanas, daudzi no viņiem rada patvērumu dažu sevišķi iecietīgu Morāvijas prinču zemēs. Tur viņi nodibināja ļoti ilglaicīgu ekonomiskās kopienas formu, sauktu par *Bruderhof*. Daļēji viņu mērķis bija sekot agrīnās apustuliskās kopienas paraugam, taču šai kopienai bija arī praktiski motīvi – tā palīdzēja viņiem izdzīvot vajāšanu laikā. Morāvijas kopiena tiecās parādīt, ka Dieva valstībā saistības pret citiem ir svarīgākas par saistībām pašam pret sevi. Šo anabaptistu kopienu saliedēja Jakobs Huters (miris 1536. gadā), un tās locekļi kļuva pazīstami kā "huterīti".

Laika gaitā un vajāšanu iespaidā mazinājās anabaptistu uzskatu un vadoņu savdabīgā dažādība, un drīzumā apsīka lielākā daļa agrīno separāto kustību. 16. gs. 2. pusē tikai trīs grupas spēja pastāvēt kā organizētas kopienas – "brālība" Šveicē un Vācijas dienvidos, menonīti Nīderlandē un Ziemeļvācijā, un huterīti Morāvijā.

Huterītu ģimene anabaptistu kopienā Morāvijā 16. gadsimtā. Titullapas zīmējums no kādas grāmatas anabaptistu aizstāvībai (1589)

Gadsimtu gaitā viņu pēcteči zaudēja daudzas anabaptistiem raksturīgas iezīmes. Tiecoties pēc skaidrības, viņi kļuva legāli. Izdzīvošanas interesēs anabaptisti zaudēja evaņģēlisko degsmi. Viņi kļuva pazīstami kā lieliski zemkopji, labi un "mieru mīloši" cilvēki. Anabaptistu kustība atdzima tikai 19. gs. beigās. Tomēr īstu uzplaukumu tā pieredzēja 20. gs. 2. pusē. Laikposmā no 1950. līdz 1988. gadam anabaptistu skaits pasaulē pieauga trīskārtīgi un sasniedza 750 tūkstošus. Vai daudzie menonīti spēs atjaunot garīgo vitalitāti, evaņģēlisko kvēli, apustulisko dedzību, kas viņu priekštečus padarīja par unikāliem aktieriem reformācijas drāmā, ir jautājums, kas vēl tikai gaida atbildi.

KRISTIETĪBAS IENĀKŠANA LATVIJĀ

Juris Rubenis

Nav šaubu, ka mērķtiecīga Baltijas apgabala kristianizācija jāsaista ar vācu misionāra, augustīniešu kanoniķa Meinarda vārdu, kurš ap 1184. gadu Ikšķilē uzcēla pirmo baznīcu misijas vajadzībām un 1186. gadā dibināja Livonijas bīskapiju. Tomēr vēsturiskās precizitātes dēļ ir jāatzīmē līdz šim maz zināmu slāvu un dāņu misionāru centieni nest kristīgo vēsti baltu tautām pirms Meinarda ierašanās Baltijā. No vēsturiskajiem avotiem ir zināms, ka Jersikas un Tālavas, kā arī dažas citas lībiešu valstis tikušas pievērstas kristietībai labu laiku pirms pirmo vācu misionāru ierašanās. Tā bija kristietība pareizticības izpausmē, kas izplatījās līdz ar Polockas kņazu politiskās ietekmes palielināšanos Baltijā. Par pareizticības ietekmi Latvijas kultūrā liecina kristīgo terminu – baznīca, zvans, kristīt, svece, grēks, gavēt – aizgūšana no senkrievu valodas.

Taču hronikas piemin vēl agrākus skandināvu un kuršu kontaktus – gan militārus, gan tirdznieciskus. Brēmenes Ādams raksta: "Pateicoties kāda tirgotāja dedzībai, kuru dāņu karalis [Svens II Estridsons] pabalstījis ar daudzām dāvanām, ir uzbūvēta baznīca." Tas varētu būt noticis ap 1070. g. vai nedaudz vēlāk. Šis ir pirmais vēsturiskais avots, kurā minēta baznīcas celšana Baltijas reģionā. Nav zināms, kur tā tika uzcelta un kas ar to notika vēlāk. Tāpat nav zināmi agrīno dāņu misionāru vārdi, kas bija devušies uz Kurzemi izplatīt Evaņģēlija vēsti. Kā uzskata profesors E. Andersons, baznīcai, iespējams, bija ļoti vienkārša konstrukcija, kuru no pēkšņiem uzbrukumiem sargāja akmens sienas un koka kolonnas. Protams, šis projekts nebūtu īstenojies bez vietējā valdnieka piekrišanas. Pati baznīca, iespējams, tika uzcelta kaut kur Dienvidkurzemē. E. Andersons Dānijas Valsts arhīvā un Karaliskajā bibliotēkā atradis dokumentus, kuri apraksta kādu dāņu misiju Kurzemē 1161. gadā.

Romas Katoļu baznīcas misijas sākumam Livonijā nav raksturīga varmācība. Tomēr vēsturnieku domas dalās arī pirmā Livonijas bīskapa Meinarda (ap 1125–1196, apbedīts Rīgas Domā, vēlāk iecelts svēto kārtā) rīcības vērtējumā. Izplatīts ir viedoklis par Meinarda miermīlīgiem nolūkiem līdz pat viņa darbības beigām. Savukārt daži vēsturnieki uzskata, ka Meinards tomēr domājis par militāra spēka lietošanu. Būtiskāko avotu – "Latviešu Indriķa hroniku" šajā sakarībā var interpretēt dažādi. Vēlāko Livonijas bīskapu darbībā neapšaubāmi dominē militāras metodes.

Lai saprastu krusta karu motivāciju Baltijā, jāņem vērā, ka līdz pat 13. gs. nogalei misijas jeb "kristīgās ticības izplatīšanas" jēdziens viduslaiku Eiropā nebija saistīts ar tolerances principiem. Arī citos Ziemeļeiropas reģionos agresīva misija nebija nekas neparasts. Jānorāda kaut vai uz metodēm, ar kādām Norvēģijas karalis Olavs II Svētais 11. gadsimtā pievērsa kristīgajai ticībai savus padotos. Turklāt pašā Vācijā lejassakšu pagāniskā reliģija tika varmācīgi apspiesta Kārļa Lielā vadībā 772.–804. gadā, un tas norisinājās vienlaikus ar viņu apdzīvotās zemes iekarošanu. Jāsaprot, ka krusta karu ideoloģijai šajā laikā

bija laba augsne, jo viduslaiku Rietumeiropas sabiedrības ideāli bija kareivīgi. Izplatīts vīrieša ideāls bija bruņinieks cīnītājs, kurš nekavējas atdot dzīvību par savu pārliecību. Krusta kari būtībā bija svētceļojuma un "svētā kara" paradoksāla sintēze.

Agrīnā Romas Katoļu baznīcas misija Latvijas teritorijā

Pirmie Meinarda kristītie bijuši Ikšķiles lībieši Ilo un Vieco.

Savukārt par pirmo lībiešu valdnieku, kas apzināti un brīvprātīgi pieņēma kristīgo ticību tās katoliskajā formā, tiek uzskatīts Kaupo. Kopā ar ordeņa brāli Teoderihu viņam tikusi dota iespēja apmeklēt Vāciju, kā arī tikties ar pāvestu Innocentu III Romā. Kā domā prof. R. Feldmanis, iespējams, ka pāvests vēlējies veicināt nacionālu kristīgu valstu veidošanos Baltijā ar saviem valdniekiem. Vācu politiskās ietekmes veicinātājs bīskaps Alberts pēc Kaupo Romas apmeklējuma internē viņu Rīgas pilī un dara visu, lai viņa ietekmi mazinātu.

Prof. L. Adamovičs uzsver, ka 13. gs. sākumā "pāvesti vairākkārt atgādina bīskapiem, ordenim, saviem legātiem un citām uzticības personām gādāt par to, lai jaunkristītie netiktu apspiesti un kalpināti un nenāktu, pāriedami kristietībā grūtākos apstākļos, bet būtu patiesi Kristus piederums un vienīgi Romas baznīcai pakārtoti".

F. L. Maidels. Līvu kristīšana Ikšķiles baznīcā 1186. gadā. 19. gs. 1. puse

Diemžēl uzvaru pār kristīgās misijas interesēm guva vācu kolonizācijas vēlmes. Daudzi kristīšanas apraksti hronikās neliecina par nopietnu, sistemātisku kristības kandidātu garīgu sagatavošanu kristībām. Vienas pils vai veselas cilts locekļu kristīšana parasti notika dažās dienās, kuru laikā kristāmajiem tika iemācītas kristības aktā sakāmās formulas. Pēc Katoļu baznīcas toreizējā uzskata, kristīt bija iespējams bez iepriekšējas apmācības. Vienīgais noteikums bija atklāti izteikta griba kļūt par Katoļu baznīcas locekli. Protams, Baznīca neapmierinājās tikai ar kristīšanu vien, bet organizēja draudzes un sūtīja garīdzniekus šo draudžu aprūpei. Latviešu apdzīvotās teritorijas tika sadalītas trīs bīskapijās: Rīgas arhidiecēzē, Kurzemes un Tērbatas diecēzē.

Jautājums par latviešu tautības garīdzniekiem ir samērā neskaidrs. Jādomā, ka kristīgās misijas agrīnajā periodā latvietim kļūt par garīdznieku bija vairāk iespējams nekā vēlākajos gadsimtos.

Pat par 15.–16. gs. bieži ir ziņojumi par to, ka nelatviešu garīdznieki neprot savu draudzes locekļu valodu. Tikai 16. gs. sākumā sākas nopietni centieni kristīgo vēsti sludināt latviešu valodā.

Ņemot vērā šos vēsturiskos apstākļus, jāsaprot, ka lielākā latviešu daļa (izņemot Rīgā dzīvojošos amatniekus un mājkalpotājus) ar kristīgās vēsts saturu tika iepazīstināti ļoti pavirši un viņu reliģiskajā pasaules uzskatā parasti valdīja pagānisko un kristīgo elementu sajaukums.

Jaunu impulsu latviešu kristianizācijā dzimtajā valodā deva reformācijas notikumi. Tieši pēc

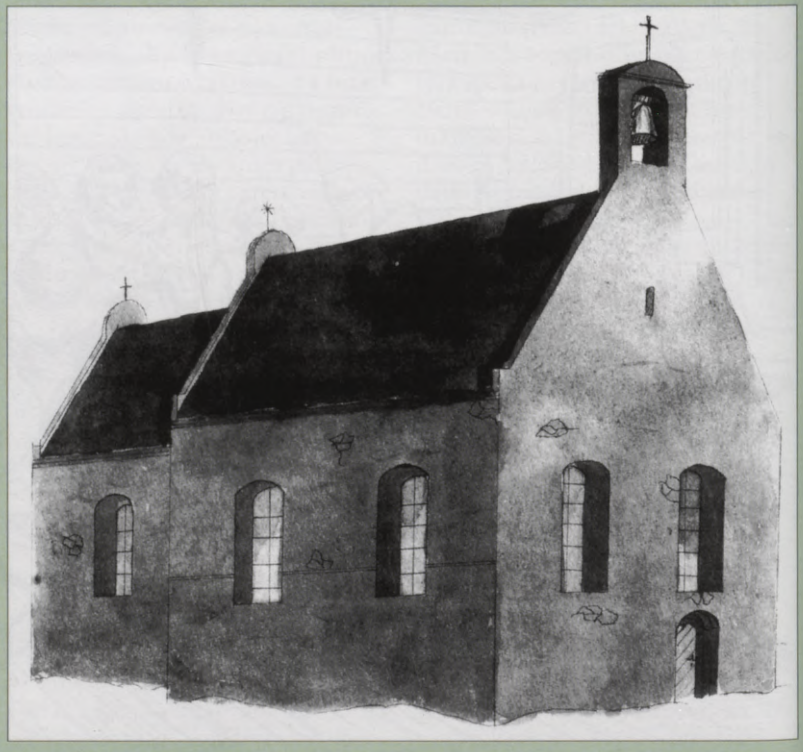

Ikšķiles baznīcas (12. gs. beigas) rekonstrukcija. V. L. N. Bokslafa zīmējums

tiem aktivizējās jezuītu darbinieki, kuri sāka izdot grāmatas un spredikot latviešu valodā. Sevišķi Latgalē viņi ieguva ļoti lielu cieņu. 1585. gadā latviešu valodā tika izdots Pētera Kanīzija "Katoļu katķisms".

"Kad viņi bija apceļojuši lielu daļu Vācijas, Teoderihs aizveda Kaupo uz Romu un stādīja priekšā pāvestam. Pāvests viņu uzņēma ļoti laipni, noskūpstīja un plaši izjautāja par apstākļiem, kādos dzīvo tautas ap Līvzemi, un dziļi pateicās Dievam par līvu tautas atgriešanu. Pēc dažām dienām augsti cienījamais pāvests Innocents pasniedza mīnētajam Kaupo savu dāvanu, proti, simt zelta gabalu, un, kad tas vēlējās atgriezties Vācijā, ar lielu sirsnību atvadījās no tā, svētīja to un ar brāli Teoderihu aizsūtīja Līvzemes bīskapam ar svētā pāvesta Gregora roku rakstītu Bībeli."

Fragments no Latviešu Indriķa hronikas. Par tās autoru nav īstas skaidrības. Domājams, tas bijis garīdznieks (iespējams, Imeras latgaļu priesteris Heinrihs), kas pats piedalījies daudzos aprakstītajos notikumos.

Bīskaps Meinards. Attēls uz 14. gs. kapa plāksnes

KATOLISKĀ REFORMĀCIJA

Roberts D. Linders

Romas baznīcas atbilde uz Martina Lutera "95 tēzēm" un viņa uzbrukumu tās autoritātei ir gan savāda, gan zīmīga. Tā ir savāda tāpēc, ka Romas baznīcas, šķiet, neapzinājās, cik plašus mērogus bija sasniegusi ticīgo neapmierinātība, ko reprezentēja Lutera protests. Tā ir zīmīga tajā ziņā, ka Baznīcas pirmā reakcija uz sašutuma izpausmēm Ziemeļeiropā bija mierīga, gandrīz vai vieglprātīga. Tomēr Romas baznīcas reakcijai uz Luteru un viņa problēmu bija tālejošas sekas.

Leons un Luters

Pāvestam Leonam X (1513–1521), kurš valdīja laikā, kad Luters izsludināja "95 tēzes", prātā bija pavisam citas lietas. Leons daudzējādā ziņā bija tipisks renesanses pāvests – elegants, pasaulīgs, izsmalcināts, inteliģents, godkārīgs gan politikā, gan ģimenes lietās, vairāk administrators nekā "Dieva kalpu kalps". Viņš bija arī jūsmīgs renesanses mākslas un ideālu aizstāvis. Viņa mērķis bija vairot savas – Florences Mediči dzimtas – bagātības un panākt paša pārvaldīto Pāvesta valstu (Itālijas vidienē) politiskās varenības pieaugumu. Viņš iesaistījās renesanses laika uzdzīvē un tērēja daudz naudas, pasūtot mākslas darbus un spēlējot azartspēles. Ne mazāk laika un enerģijas viņam prasīja ikdienas pienākumi – plašās un korumpētās pāvesta birokrātijas pārvalde. Tas viss grāva viņa spēju uzņemties kristīgās Eiropas morālā līdera lomu tās vēstures kritiskajā brīdī.

Kad 1518. gadā Leons pirmo reizi ieraudzijis Lutera tēžu norakstu, viņš esot izteicis divas piezīmes. Iespējams, ka neviena no tām nav autentiska, tomēr, cik zināms, tās abas atbilst viņa pirmajai reakcijai. Pirmā piezīme bijuši šāda: "Luters ir piedzēries vācietis. Viņš domās citādi, kad būs skaidrā." Otrā bijusi šāda: "Brālis Martins ir lāga zēns. Viss šis tracis sacēlies vienīgi mūku skaudības dēļ." Pāvests secināja, ka tas, iespējams, ir "tikai mūku strīds".

Baznīcas un pāvesta varas pirmā reakcija uz Luteru norāda uz diviem svarīgiem apstākļiem. Pirmkārt, Romas baznīcas negatīvā un nievājošā attieksme pret Lutera sākotnējiem paziņojumiem palīdzēja Vitenbergas profesoram kļūt par svarīgu sabiedrisku darbinieku, īpaši – Vācijā. Otrkārt, tā parādīja, ka Baznīca neapzinās, cik nopietni tā ir apdraudēta. Patiesi, situācijas ironiskums un briesmas slēpās apstāklī, ka pāvests nespēja uzņemties iedvesmojoša vadoņa lomu, kas bija nepieciešama, lai stātos pretī Lutera mestajam izaicinājumam. Viņš arī nespēja ievadīt šo jauno spēku konstruktīvā gultnē.

Attiecības starp Luteru un pāvesta varu īpaši pasliktinājās pēc 1519. gada, kad Baznīcas vadoņi sāka aptvert Lutera sacītā patieso jēgu. Kad viņi saprata, ka Luters aicina rast citu garīgo autoritāti, nevis to, ko iedibinājusi un akceptējusi vēlīno viduslaiku Baznīca, kā arī veikt visas Baznīcas institūcijas revīziju – kas apdraudēja tās likumīgās intereses –, viņi sāka

dēvēt Luteru par "nekrietnības dēlu". Līdz 1520. gadam kauliņi bija mesti. Šajā gadā pēc Lutera darba "Baznīcas Babilonas gūsts" izlasīšanas Erasms skumji piezīmēja: "Lūzums ir nenovēršams." Tā tas patiesi bija. 1521. gadā Vormsas reihstāgs apstiprināja Lutera ekskomunikāciju un pasludināja viņu ārpus likuma.

Tomēr visu šo notikumu gaitā atradās cilvēki – turklāt daudzi no viņiem ieņēma augstus amatus –, kuri palika uzticīgi Romas baznīcai, bet bija gatavi atzīt Lutera apsūdzības par Baznīcas garīgās autoritātes zudumu un institucionālo korupciju. Daudzi no viņiem dažādu iemeslu dēļ raizējās par situāciju, tomēr Baznīcu neatstāja un daudzos un dažādos veidos centās to reformēt no iekšienes. Šie katolicismam uzticīgie ļaudis sniedza paliekošu atbildi uz protestantu izaicinājumu, kas tagad pazīstama kā katoliskā reformācija. No vienas puses, šī kustība bija tieša reakcija uz ārējiem protestantiskās kustības draudiem, bet, no otras puses, tā centās novērst iekšējos pārkāpumus un atjaunot Romas baznīcā patiesas dievbijības tradīciju.

Katoliskās reformācijas darbu sarakstā bija šādi veikumi: Dievišķās mīlestības savienības dibināšana, pāvesta varas reforma, Jēzus biedrības un vairāku citu jaunu monastisku ordeņu dibināšana, ekumeniskā koncila sasaukšana Tridentā, inkvizīcijas atjaunošana un reorganizācija, grāmatu saraksta publicēšana, ko ticīgajiem nebija ļauts lasīt, katoliskā misticisma atdzīvināšana Spānijā un "reliģiskie kari", kuru rezultātā vairāki Eiropas apgabali tika ar varu atņemti protestantiem un atdoti atpakaļ Romas katoļiem. Katrs no šiem veikumiem palīdzēja atdzīvināt Romas baznīcu, kā rezultātā ap 1650. gadu tā bija nostājusies uz jauna, ekspansijas un garīgas rosmes laikmeta sliekšņa.

Reformatoru biedrība

1517. gadā – tajā pašā gadā, kad Luters Vitenbergā izkāra savas tēzes, – Romā tika nodibināta Dievišķās mīlestības savienība. Tā bija neformāla biedrība, ko veidoja aptuveni piecdesmit garīdznieki un laji; Dievišķās mīlestības savienība uzsvēra liberālas, Erasma idejām atbilstošas reformas nepieciešamību. Grupas locekļi bieži

Sv. Pētera katedrāle Romā. Tās projektu izstrādāja Donato Bramante, bet 1546. gadā tās pabeigšana tika uzticēta Mikelandželo.

pulcējās Sv. Silvestra un Sv. Dorotejas baznīcā, kur nodevās lūgšanām un meditācijai; viņi iedrošināja cits citu un diskutēja par institucionālas Baznīcas reformēšanu mīlestības un tikumiskas pilnveidošanās ceļā. Tikai nedaudzi grupas locekļi atbalstīja radikālas doktrinālas vai strukturālas izmaiņas. Biedrības rindās bija sastopami daži no ietekmīgākajiem Romas augstākās garīdzniecības pārstāvjiem.

To cilvēku vidū, kuri solidarizējās ar Dievišķās mīlestības savienību, bija Jakopo Sadoleto, Džans Mateo Džilberti, Gaetāno

da Tiene, Redžinalds Pouls, Džans Pjetro Karafa (vēlāk kļuva par pāvestu Pāvilu IV) un Gasparo Kontarīni (1483–1542). Kontarīni bija no visiem pats uzticīgākais reformai pēc Erasma ideju parauga un visatklātāk simpatizēja protestantiskajiem uzskatiem.

Kontarīni bija pieredzējis politiķis un diplomāts un kristīgs humānists. 1517. gadā viņš vēl bija lajs, bet vēlāk deva svētos zvērestus un 1535. gadā tika iecelts par kardinālu. Pēc dabas viņš bija samierinātājs un dažos jautājumos acīmredzami vienisprātis ar evaņģēlistiem. Filips Melanhtons no Lutera nometnes bieži tiek salīdzināts ar Kontarīni, jo viņus vienoja līdzīgas personības iezīmes, samierniecīska daba un humānisms. Kontarīni iespaidoja pāvestu Pāvilu III reformu virzienā. Viņš vadīja pāvesta varas reformu komisiju, atbalstīja centienus samierināties ar protestantiem un aizstāvēja Baznīcas atgriešanos pie apustuļu ticības.

Iespējams, ka Kontarīni nozīmīgākais mēģinājums panākt reālas un paliekošas Romas baznīcas reformas tika veikts 1541. gadā, kad viņš kā pāvesta legāts (jeb delegāts) uzstājās Rēgensburgas kolokvijā. Šajā sanāksmē pēdējo reizi tika mēģināts izstrādāt kompromisa teoloģiskas nostādnes, kas būtu vienlīdz pieņemamas gan evaņģēliskajiem reformatoriem, gan Romas baznīcas vadoņiem. Diskusijas notika aptuveni par divdesmit, galvenokārt protestantu izvirzītiem jautājumiem; to gaitā Melanhtons un Kontarīni izstrādāja abiem pieņemamu mutisku paziņojumu attiecībā uz doktrīnu par attaisnošanu ticības dēļ. Tomēr viņiem neizdevās panākt vienošanos jautājumos par transsubstanciāciju un pāvesta varas autoritāti. Nonākot strupceļā šajos un ar to saistītos punktos, Melanhtons un Kontarīni atgriezās katrs pie savas partijas, taču vienīgi tāpēc, lai saņemtu nopēlumu jautājumos, kuros bija panākuši saskaņu.

Luters nelokāmi noraidīja kompromisa ticības formulu. Kad Kontarīni atgriezās Itālijā, viņš tika apsūdzēts herētismā un ierindots Baznīcas ienaidnieku pulkā. Kontarīni nomira nākamajā gadā, pirms vēl apsūdzības lieta guva tālāku virzību. Kontarīni un citu liberāļu neveiksmīgie mēģinājumi rast mierīgu risinājumu Baznīcas šķelšanās jautājumā pavēra ceļu katoļu "stingrās līnijas" piekritējiem un viņu kareivīgajai programmai. Taču, pirms viņi guva ietekmi pār pāvesta varu, reforma saņēma pozitīvu garīgu impulsu no Dievišķās mīlestības savienības.

Pāvesti veicina reformu

Reformētā pāvesta vara pavēra izpausmes iespēju gan pozitīvajiem, gan negatīvajiem spēcīgās katoliskās reformācijas aspektiem. Vislielākā atbildība par pāvesta institūcijas reformēšanu gūlās uz pāvestiem Klementu VII (valdīja 1523–1534), Pāvilu III (1534–1549) un Pāvilu VI (1555–1559). Lai to panāktu, viņiem bija jāatrisina vairākas samilzušas problēmas. Pirmkārt, Romas baznīcai uzticīgo cilvēku vidū pastāvēja nopietnas domstarpības, kā rīkoties, stājoties pretī protestantisma draudiem. Citas grūtības, ar kādām saskārās šie pāvesti, izrietēja no tālaika Eiropas sarežģītās politiskās situācijas. Piemēram, valdnieki, kurus vienoja kopīga Romas katoļu ticība, bieži bija militāri un diplomātiski sāncenši. Politisko situāciju vēl vairāk sarežģīja fakts, ka pāvests bija gan Pāvesta valstu laicīgais valdnieks, gan starptautiskās Romas Katoļu baznīcas garīgais vadonis. Visbeidzot, tie cilvēki, kuri bija ieinteresēti korumpētas Baznīcas pastāvēšanā, nevēlējās, lai pāvests atbalstītu

reformas un izskaustu Baznīcas nelikumības.

Pāvesta Klementa VII veikums reformu jomā, par spīti patiesi aizrautīgajiem pūliņiem, bija visai pieticīgs. Imperatora Kārļa V un Francijas karaļa Fransuā I (1515–1547) politiskie manevri bieži nostādīja Klementu pilnīgi bezcerīgā situācijā. Abi monarhi izdarīja uz pāvestu milzīgu spiedienu, lai panāktu viņa atbalstu. Galu galā Klements sadusmoja abus un pieredzēja visļaunāko.

Politisko strupceļu, kādā atradās Klements, ilustrē dilemma, ar ko viņš saskārās 1527. gadā, kad saņēma Anglijas karaļa Henrija VIII lūgumu anulēt laulību ar Aragonas Katrīnu. Henrija lūgumraksts sasniedza Romu gandrīz visnepiemērotākajā brīdī. Pilsētu aplenca Kārļa V karapulki, turklāt nelaimīgā kārtā Kārlis bija Katrīnas brāļadēls. Šādā situācijā, lai ko pāvests izlemtu, viņš paliktu zaudētājos. Tādējādi, pāvestam atsakoties izpildīt Henrija lūgumu, tika sperts pirmais solis pretī angļu reformācijai.

Iespējams, ka vislabākais risinājums Klementam būtu bijusi ekumeniska koncila sasaukšana, lai tas meklētu atbildi uz Baznīcas samilzušajām problēmām. Pāvests visā nopietnībā apsvēra šādu iespēju, taču beigās no tās atteicās. Francijas karalis un Svētās Romas imperators cīnījās par varu Eiropā, tāpēc pāvests atradās kā politiskās spilēs. Viņš nespēja izvēlēties nevienu paredzamā koncila norises vietu, kas apmierinātu abus valdniekus.

Pāvils III – reformators

Klements veica vairākus mēģinājumus izbeigt Baznīcā valdošo korupciju. Tomēr, iespējams, viņa lielākais ieguldījums reformu procesā bija ieteikums, lai par viņa

GASPARO KONTARĪNI

Džons P. Donelijs

Kardināls Kontarīni (1483–1542) bija viens no galvenajiem Romas Katoļu baznīcas reformētājiem. Viņš piederēja pie ievērojamas venēciešu ģimenes un studēja Padujas Universitātē. Viņš kļuva plaši pazīstams gan ar saviem zinātniskajiem pētījumiem, gan kā dvēseles nemirstības doktrīnas aizstāvis, noliedzot filozofa Pjetro Pomponaci atziņas. Kontarīni kalpoja Venēcijai kā sūtnis imperatora Kārļa V galmā un arī citos nozīmīgos posteņos. Viņa pētījums par Venēcijas konstitūciju vēl ilgi bija klasisko darbu vidū.

Taču vienlaikus Kontarīni dziļi nodarbināja reliģiskās reformas jautājumi. 1511. gadā viņš, līdzīgi kā Luters, sajuta sevī reliģisku aicinājumu. Viņš rakstīja traktātus par to, kādam jābūt ideālam bīskapam, par pāvesta varu, sakramentiem un luterānismu. 1535. gadā pāvests Pāvils III iecēla Kontarīni par kardinālu un gadu vēlāk nozīmēja par reformu komisijas priekšsēdētāju. Kontarīni palīdzēja izcīnīt Jezuītu ordeņa atzīšanu un aicināja uz samierināšanos ar protestantiem. To viņš centās panākt, uzstājoties kā pāvesta legāts Rēgensburgas kolokvijā 1541. gadā. Taču viņš nespēja vienoties ar protestantiem sakramentu jautājumā. Kad Kontarīni atgriezās Itālijā, Roma atteicās apstiprināt viņa uzskatus par attaisnošanu, un tos kritizēja arī Luters.

Drīz pēc tam Kontarīni nomira. Viņa dzīve precīzi atspoguļo Itālijas politisko, intelektuālo un reliģisko krīzi 16. gs. sākumā.

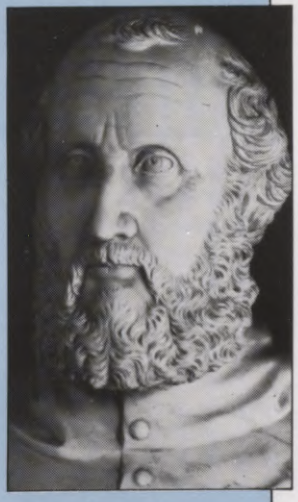

Kardināls Kontarīni, izcilais katoļu reformators. 1511. gadā viņš sevī sajuta reliģisku aicinājumu un 16. gs. 30. gados centās panākt saprašanos ar reformatoriem.

pēcteci kļūtu ārkārtīgi apdāvinātais Alesandro Farneze. Farneze kļuva pāvests Pāvils III – vispatiesākais reformators no visiem, kuri kāpa pāvesta tronī 16. gadsimtā.

Pāvila III valdīšanas laikā tika veikti daudzi pozitīvi pasākumi, lai novērstu pārkāpumus un ieviestu nepieciešamās izmaiņas.

Tridentas pils Albrehta Dīrera atveidojumā. Tridenta tika izvēlēta par norises vietu Romas Katoļu baznīcas lielajam koncilam, kas tika atklāts 1545. gada 13. decembrī. Pilsēta atradās Svētās Romas impērijas teritorijā, ne pārāk tālu no Romas.

Iespējams, viņa galvenie veikumi bija reformatoru iecelšana Kardinālu kolēģijā, pāvesta varas reformu komisijas nodibināšana un Tridentas koncila sasaukšana 1545. gadā.

To cilvēku vidū, kurus pāvests iecēla par kardināliem, bija tādi pārliecināti reformatori kā Kontarīni, Karafa, Pouls, Sadoleto (visi bijušie Dievišķās mīlestības savienības locekļi; savienība Romā tika izformēta 1527. gadā), Pjetro Bembo un Žans di Bellē. Šīs iecelšanas atklāja Pāvila nolūku celt Kardinālu kolēģijas morālo prestižu un padarīt tās sastāvu internacionālāku.

Vēl lielāka nozīme bija pāvesta varas reformu komisijai, ko Pāvils nodibināja 1536. gadā. Pāvests par tās locekļiem iecēla deviņus ietekmīgākos kardinālus un par priekšsēdētāju nozīmēja Kontarīni. Komisijas uzdevums bija ieteikt Baznīcai nepieciešamās reformas un sagatavot koncila darbu. Komisija veica plaša mēroga pētījumus par apstākļiem Baznīcā, īpaši – pāvesta birokrātiskajā aparātā – un publicēja oficiālu ziņojumu ar nosaukumu "Ieteikumi.. attiecībā uz Baznīcas reformu". 1537. gada februārī komisija iesniedza šo dokumentu pāvestam.

Ziņojumā tika analizēti Baznīcas nekārtību cēloņi un ieteikts nekavējoties rīkoties, lai novērstu ļaunākās nelikumības un atceltu lielākos pārkāpējus. Dokumenta valoda bija sāpīgi skarba. Pāvesta institūcija bija kļuvusi pārlieku laicīga. Gan pāvestiem, gan kardināliem bija nepieciešams pievērst lielāku uzmanību garīgajām lietām un pārstāt flirtēt ar pasauli. Tika minēti konkrēti piemēri un norādīts, kāda veida problēmām nepieciešams pievērst uzmanību; šīs problēmas bija kukuļņemšana augsto amatpersonu vidū, pāvesta varas ļaunprātīga izmantošana, gan laju, gan garīdznieku izvairīšanās no Baznīcas likumu ievērošanas, izlaidība mūku ordeņos, indulgenču jēgas sagrozīšana, kā arī lielais Romā esošo prostitūtu skaits.

Par spīti vairāku ietekmīgu vecāko kardinālu iebildumiem, Pāvils sāka rīkoties, lai atrisinātu dažas no šīm problēmām. Viņš reformēja pāvesta birokrātiju, pavēlēja pārtraukt iekasēt naudu par garīgiem pakalpojumiem un aizliedza pirkt un pārdot Baznīcas amatus. Diemžēl pāvests īstenoja tikai dažus no komisijas ieteikumiem. Turklāt protestantu rīcībā nonāca komisijas ziņojuma kopija, kuru viņi publiskoja kā dokumentālu pierādījumu Romas baznīcas korumpētajam stāvoklim.

Tiek sasaukts Tridentas koncils

Pāvila III nozīmīgākais panākums bija ekumeniska koncila sasaukšana, lai izšķirtu jautājumu par reformu un augošajiem protestantisma draudiem. Pēc intensīvām pārrunām ar imperatoru un Francijas karali Pāvils beidzot par koncila norises vietu nozīmēja Tridentu. Tas bija kompromisa lēmums. Mūsdienās Tridentu sauc Trenta, kas ir pilsēta Ziemeļitālijā, taču tolaik tā bija iekļauta imperatora pārvaldībā esošajā Itālijas pussalas apgabalā. Franči jutās aizskarti par šādu izvēli, tāpēc koncilu apmeklēja tikai nedaudzi Francijas baznīcas vadoņi.

Vēlāk izrādījās, ka Tridentas koncils ir visnozīmīgākais ekumeniskais koncils laika periodā no Nikajas koncila 325. gadā līdz Vatikāna 2. koncilam 1962.–1965. gadā. Tridentas koncilam bija jāatrisina gan samilzušās problēmas, ko bija izraisījusi Baznīcas šķelšanās, gan jautājums par Romas baznīcas atjaunošanu. Šajā ziņā koncils guva tikai daļējas sekmes. Kaut arī koncils nespēja īstenot visus izvirzītos mērķus, tas tomēr izstrādāja Romas baznīcas stratēģiju attiecībā pret protestantisko reformāciju.

Koncils sapulcējās trijās galvenajās sesijās: 1545.–1547., 1551.–1552. un 1562.–1563. gadā. Koncils bija nevis nepārtraukta sanāksme, bet gan trīs dažādas apspriedes, ko apmeklēja trīs sastāva ziņā atšķirīgas Romas baznīcas pārstāvju grupas (kas tomēr daļēji atkārtojās). Ņemot

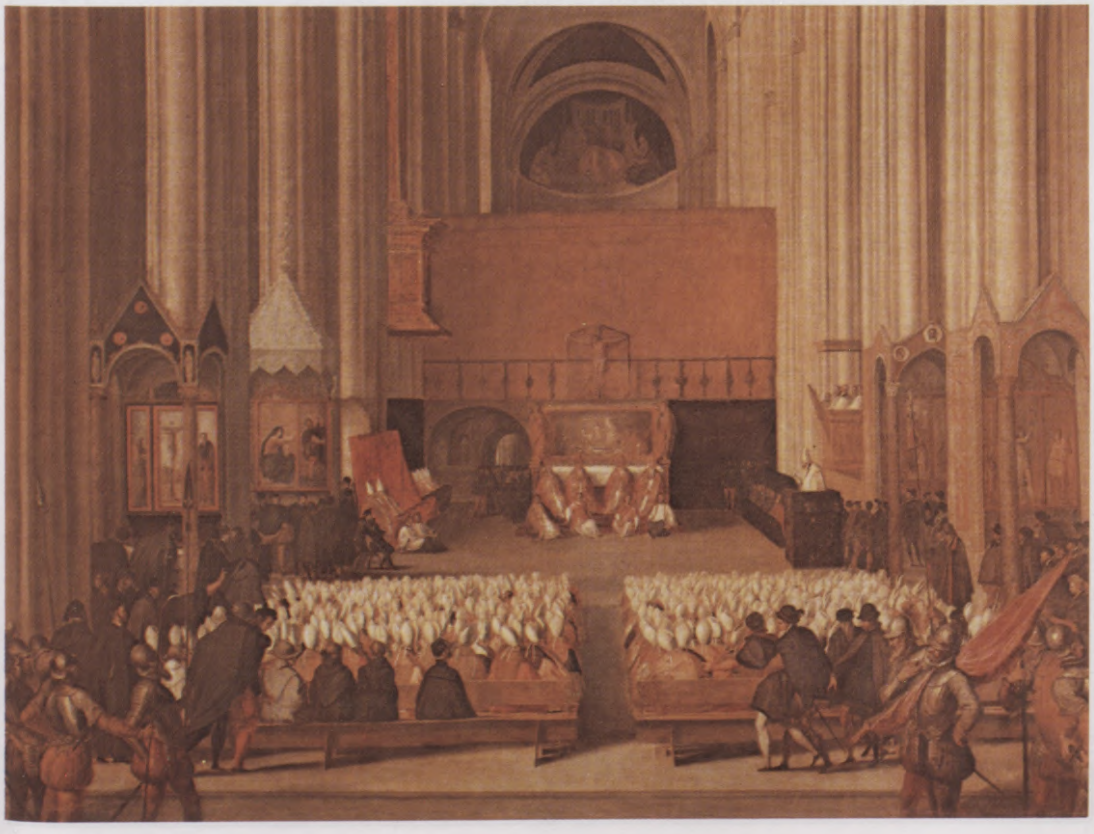

Tridentas koncila noslēguma sēde (1563) Tridentas katedrālē. Lielais koncils noteica Romas katoļu baznīcas ievirzi daudzu turpmāko gadu laikā.

vērā pasākuma nozīmību, var teikt, ka apmeklētība bija vāja un neregulāra. Pirmās sesijas atklāšanā piedalījās tikai četri arhibīskapi, divdesmit bīskapi, četri monastisko ordeņu ģenerāļi un daži teologi. Otrajā sesijā maksimālais delegātu skaits bija piecdesmit deviņi. Visplašāk apmeklētā bija trešā sesija – vienā no tās sanāksmēm piedalījās 255 delegāti.

Visvairāk koncilā bija pārstāvēti itāļi. Daudzi bīskapi ieradās no Spānijas un impērijas. Citas zemes, to vidū Francija, bija manāmi vāji pārstāvētas. Izrādījās, ka visgrūtāk ir panākt spāņu piekrišanu vairākuma lēmumiem. Spāņi bija ne tikai "stingrās līnijas" piekritēji doktrinālos jautājumos, bet arī iejūtīgi pret imperatora vēlmēm (Svētās Romas imperators Kārlis V bija arī Spānijas karalis Kārlis I); viņi uzskatīja, ka koncili ir pārāki par pāvestiem, – šī doma pāvesta varai šķita pretīga. Dažbrīd emocijas sita tik augstu vilni, ka starp delegātiem izraisījās fiziskas sadursmes. Tomēr, par spīti grūtībām, koncils turpināja darbu un paveica daudz.

Iespējams, ka visinteresantākā bija koncila otrā sesija, kurā piedalījās arī vairāki protestanti. Imperators aizkavēja vācu bīskapu ierašanos līdz brīdim, kad pāvests deva atļauju protestantiem apmeklēt sesiju. Tomēr pāvests nepiekrita imperatora prasībai ļaut protestantiem piedalīties balsošanā. Tā rezultātā koncilu neapmeklēja neviens no ievērojamākajiem luterāņu teologiem; tajā neredzēja arī nevienu kalvinistu. Tomēr 1551. gada beigās ieradās trīs protestantu delegācijas – no Brandenburgas, no Vitenbergas un no Strasbūras. 1552. gada janvārī tām pievienojās Saksijas Morica pārstāvji.

Vitenberdzieši vēlējās apspriest paši savu ticības apliecību, nevis pāvesta legāta izvirzīto formulējumu. Strasbūras delegāti, kurus vadīja izcilais protestantu vēsturnieks Johans Šleidans, aizstāvēja savu doktrinālo pozīciju. Viņi atteicās pieņemt kompromisa lēmumu. Kad ieradās grupa no Saksijas, protestanti iesniedza savu prasību sarakstu, kurā ietvēra iespēju pārskatīt visus koncila iepriekš pieņemtos doktrinālos lēmumus. Viņi sāka ar paziņojumu, ka patiesībā pāvests ir koncila kalps, nevis tā kungs. Taču viņi arī norādīja, ka šie jautājumi ir apspriežami.

Protestantu klātbūtne otrajā sesijā nedeva nekādus rezultātus. Notika neformālas sarunas, tomēr neviens no protestantu izvirzītajiem jautājumiem netika iekļauts oficiālajā dienas kārtībā. Tādējādi 1552. gada martā protestanti atstāja koncilu, būdami pārliecināti, ka viņu palikšana Tridentā nedos nekādu labumu. Abu pušu nespēja vai nevēlēšanās rast savstarpēju sapratni apliecina, ka to starpā valdīja nopietnas teoloģiskas domstarpības.

Tiek formulēta katoliskā doktrīna

Attiecībā uz Romas baznīcu trešā sesija izrādījās visproduktīvākā. Tika atrisināti vairāki agrākajās apspriedēs diskutētie jautājumi. No jauna tika apstiprināta viduslaiku ortodoksija attiecībā uz lielāko daļu strīdīgo reformācijas doktrīnu, piemēram, par transsubstanciāciju un attaisnošanu ticības *un* darbu dēļ. Atjaunoja arī tos viduslaikos iedibinātos ritus, kuri bija saistīti ar Misi. No jauna apstiprināja septiņus sakramentus, kā arī garīdznieku celibātu, šķīstītavas pastāvēšanu un indulgences. Tomēr tika likvidēts indulgenču pārdevēja amats un nosodītas ar to izplatīšanu saistītās nelikumības. Īsi sakot, koncils noskaidroja un no jauna apstiprināja lielāko daļu vēlīnajos viduslaikos formulēto Romas baznīcas doktrīnu. Turklāt

kopumā pāvesta pilnvaras tika paplašinātas, piešķirot viņam tiesības realizēt koncila lēmumus un atkārtoti pieprasīt, lai Baznīcas amatpersonas dod solījumu pakļauties viņa rīkojumiem.

Protestanti bija rūgti vīlušies, tomēr ne pārsteigti. Lielākā daļa, tāpat kā iesākumā Luters, izjuta skepticismu attiecībā uz "Baznīcas nereformējamību". Koncils padarīja neiespējamu jebkādu samierināšanos tuvākajā nākotnē. Sholastiskās definīcijas, līdz ar to cilvēku nolādēšanu, kuri nepiekrita koncila nostājai, iznīcināja visas agrākās protestantu cerības uz vienotības atjaunošanu. Tomēr, no jauna paplašinot pāvesta pilnvaras, uzlabojot Baznīcas organizāciju, apkarojot viskliedzošākās nelikumības, uz kurām bija norādījuši protestantiskie reformatori, kā arī formulējot doktrīnu un dogmas, Tridentas koncils izstrādāja skaidru Romas baznīcas nostāju, ko tā ieņēma nākamos četrus gadsimtus. Tridentā paveiktais darbs Baznīcai noderēja gan reliģisko karu laikā, gan turpmākās misionārās ekspansijas periodā.

Lojola nodibina Jezuītu ordeni

Tridentas koncilā piedalījās divi laipni, inteliģenti un ļoti ietekmīgi Jēzus biedrības locekļi; šo jauno monastisko ordeni pāvests

IGNĀCIJS LOJOLA

Džeimss I. Pekers

Ignācijs Lojola nodibināja Romas katoļu baznīcai uzticīgo un ietekmīgo Jēzus biedrību (Jezuītu ordeni). Spāņu augstmanis Ignācijs Lojola piedzima 1491. vai 1495. gadā Lojolu pilī netālu no Pirenejiem. Viņš uzsāka profesionāla karavīra karjeru, bet 1521. gadā to pārtrauca kājas ievainojuma dēļ. Atveseļošanās laikā lasot grāmatas par Jēzu Kristu un svētajiem, Lojola nolēma kļūt par Kristus kareivi. Viņš piekāra savu zobenu pie Marijas altāra Monserratā. Nākamo gadu (1522–1523) Lojola pavadīja, skaitot lūgšanas, meditējot Manresas klosterī un tiecoties pēc pilnīgas saplūsmes ar Kristu. Viņš tika dāsni aplaimots. Klosterī Lojola iesāka rakstīt darbu "Garīgie vingrinājumi".

Laikposmā no 1524. līdz 1534. gadam Lojola studēja Barselonā, Alkalā, Salamankā un Parīzē, gatavojoties kļūt par Dieva kalpu. Vēlāk Lojola un seši viņa draugi zvērēja ievērot askēzi un celibātu, veikt svētceļojumu uz Jeruzalemi (ko neīstenoja) un sava mūža atlikušo daļu veltīt apustuliskiem darbiem. Tā aizsākās Jēzus biedrības darbība. Jezuīti (šādi tika iesaukti biedrības locekļi) zvērēja pilnīgu paklausību pāvestam kā savam galvenajam komandierim un ordeņa ģenerālim. Lojola, būdams izcils organizators, palika ordeņa ģenerālis līdz savai nāvei 1556. gadā.

Vēl mūsdienās visi Romas katoļu baznīcā ordinējamie vismaz reizi izpilda Lojolas "Garīgo vingrinājumu" programmu, kas ietver četras nedēļas ilgu nošķirtību, dievbijīgu meditāciju un apmācību. Pirmā nedēļa ir par grēku, otrā – par Kristus valstību, trešā – par viņa ciešanām, bet ceturtā – par viņa augšāmcelšanos. Mērķis ir sasniegt pilnīgu un reālu saplūsmi ar Kristu. "Garīgie vingrinājumi" apelē pie gribas caur sapratni, iztēli un apziņu. Lai gan tie cieši sakņojas katolicismā, tie var kalpot kā palīglīdzeklis ceļā uz sevis iepazīšanu un uzticību Kungam Jēzum pat tiem cilvēkiem, kas nav katoļticīgie.

"Māci mūs, labais Kungs, kalpot Tev, kā Tu to esi pelnījis; dot un nedomāt, ko saņemsim pretī; cīnīties un aizmirst par brūcēm; pūlēties un nelūgt atelpas; strādāt un neprasīt citu atmaksu, kā vien apziņu, ka pildām Tavu gribu. Caur mūsu Kungu Jēzu Kristu."
IGNĀCIJS LOJOLA

Pāvils III bija apstiprinājis 1540. gadā. Abi "jezuīti" – jaunais ordenis drīzumā kļuva plaši pazīstams kā Jezuītu ordenis – bija Djego Lajness un Alfonso Salmerons. Viņu pārstāvētā ordeņa dibinātājs un vadonis bija Ignācijs Lojola – viena no dramatiskākajām un iespaidīgākajām figūrām kristietības vēsturē. Lojolu bieži uzskata par katoliskās reformācijas simbolu.

Lojola bija profesionāls karavīrs, taču nopietns ievainojums pielika punktu viņa militārajai karjerai. Atveseļošanās periodā viņam bija laiks apsvērt gan savu vētraino pagātni, gan nākotni. Šajā mierīgo pārdomu periodā Lojola izlasīja daudzas grāmatas par svētajiem. Lojolu aizkustināja viņu svētums un viņu kā "Kristus kareivju" panākumi. Beidzot viņš nolēma, ka, līdzīgi senatnes bruņiniekiem, veltīs savus ieročus un bruņas Dievam un uzņemsies Kristus krustu. Viņš gaidīja, lai Dievs viņam dod padomu, kā rīkoties.

Šis periods Lojolas dzīvē, kurā viņš gaidīja Dieva zīmi, bija ārkārtīgi svarīgs un tiek salīdzināts ar Lutera mūka pieredzi. Taču pretēji Luteram, kurš rada mieru, noliedzot viduslaiku Baznīcas tradīcijas par labu pirmatnējās kristietības bibliskajiem pamatiem, Lojola pēc atveseļošanās iemiesoja savdabīgu karavīra, mistiķa un mūka apvienojumu. Viņš sīki aprakstīja savu garīgo svētceļojumu un publicēja to grāmatā ar nosaukumu "Garīgie vingrinājumi". Šī grāmata ar savu spēcīgo apelēšanu pie iztēles un lielo uzsvaru uz paklausību Kristum un viņa Baznīcai (ar ko bija domāta Romas baznīca) kļuva par jaunā Lojolas dibinātā askētiskā ordeņa stūrakmeni.

Iesākumā Lojolam nācās pārvarēt daudzus šķēršļus un vajāšanas, tomēr beidzot viņam izdevās sapulcināt nelielu grupu jaunu cilvēku, kuri bija pilnībā uzticīgi kalpošanai Kristum Romas baznīcas ietvaros. Jaunā ordeņa struktūrā bija jaušams neizdzēšams ordeņa dibinātāja zīmogs. Jezuītiem bija jākļūst par jaunu garīgu eliti; ordenis nodeva sevi pāvesta rīcībā, lai viņš pēc saviem ieskatiem to izmantotu "īstenās Baznīcas" popularizēšanai. Absolūta, nešaubīga, militāra paklausība kļuva par jaunās biedrības galveno iezīmi. Jezuītu slavenais teiciens vēstīja, ka katram biedrības loceklim "dzīvam vai mirušam" jāpakļaujas pāvestam un ordeņa ģenerālim.

Pēc neilgas vilcināšanās 1540. gadā pāvests Pāvils III apstiprināja Jēzus biedrību (Jezuītu ordeni). Jaunā ordeņa statūtos bija

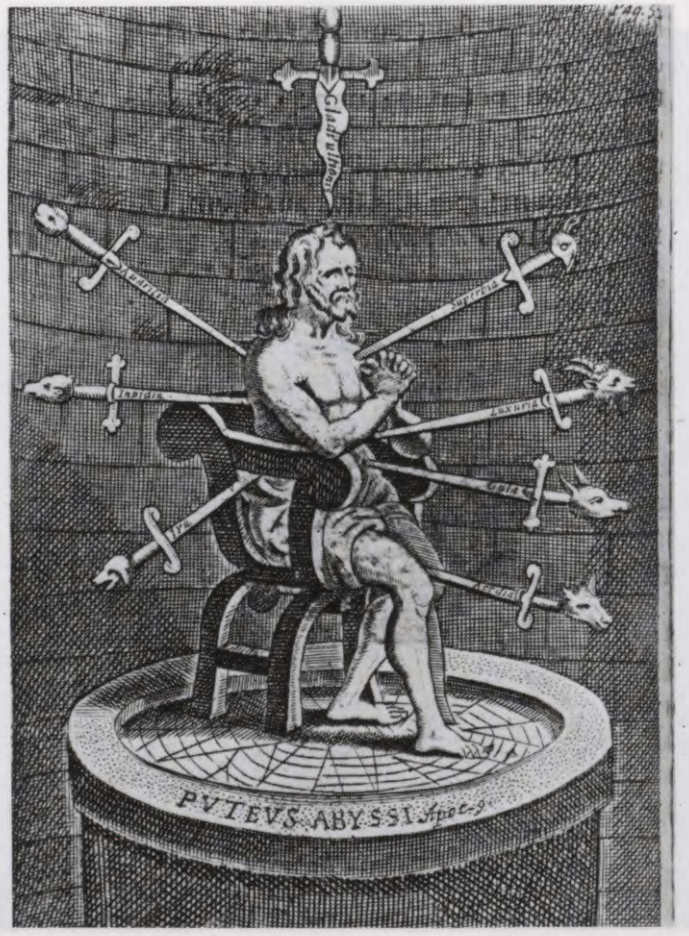

Septiņu nāves grēku diagramma no Lojolas klasiskā darba "Garīgie vingrinājumi" ilustrēta izdevuma

JEZUĪTI

Džons P. Donelijs

Jezuītu ordeni jeb Jēzus biedrību nodibināja Ignācijs Lojola. 1540. gadā pāvesta vara to apstiprināja kā katoļu priesteru ordeni, kas atkarīgs vienīgi no labdarības (žēlastības dāvanām).

1535. gadā Parīzē Lojola un seši ievērojami mācekļi deva nabadzības un šķīstības zvērestus, kā arī solījumu doties misijas braucienā uz Palestīnu. Karš starp Venēciju un turkiem aizkavēja ceļojumu, tāpēc viņi sāka darboties Ziemeļitālijas pilsētās. Viņi pulcināja jaunus rekrūšus un centās iegūt pāvesta Pāvila III norādījumus un atzīšanu. Lojola tika ievēlēts par viņu ģenerāli. Visu atlikušo mūžu, dzīvodams Romā, viņš veltīja jezuītu statūtu rakstīšanai un strauji augošā ordeņa vadībai.

Jauno ordeni raksturoja vairākas savdabīgas iezīmes. Tas bija ārkārtīgi centralizēts. Visus tā vadoņus iecēla ģenerālis, kurš bija ievēlēts uz mūžu. Statūti neuzlika par pienākumu valkāt kādu īpašu ordeņa tērpu, izciest fiziskus pārbaudījumus vai ievērot gavēņus, ne arī veikt kolektīvas ikdienas liturģiskās ceremonijas. Tačo Lojola uzstāja, ka rekrūšiem ir jābūt rūpīgi atlasītiem un kārtīgi apmācītiem. Vēlāk par normālu tika uzskatīta piecpadsmit gadus ilga apmācība. Viņš arī uzsvēra paklausību un ciešu saikni ar pāvesta varu. Taču pats galvenais jezuīta uzdevums bija izkopt iekšējo dzīvi, pamatojoties uz meditāciju un Lojolas "Garīgajiem vingrinājumiem". Lūgšanām bija viņam jāpalīdz kļūt par citiem noderīgu apustuli.

Lojolas mērķis bija ne tik daudz skaitlisks ordeņa sastāva pieaugums, cik tā kvalitāte, tomēr ordenis strauji paplašinājās. Ap 1556. gadu jezuītu skaits pārsniedza tūkstoti – viņi dzīvoja galvenokārt Spānijā, Portugālē un Itālijā, taču bija sastopami arī Francijā, Vācijā, Nīderlandē, Indijā, Brazīlijā un Āfrikā. 1626. gadā viņu skaits sasniedza 15 544, un arī nākamo 130 gadu laikā ordenis lēni, bet stabili paplašinājās. Jezuīti darbojās gandrīz visos pasaules nostūros.

1773. gadā Francijas un Spānijas Burbonu dinastijas monarhi piespieda pāvestu aizliegt jezuītu ordeni. Nedaudzi jezuīti vēl darbojās Prūsijā un Krievijā. 1814. gadā pāvesta vara atjaunoja jezuītu ordeni visā pasaulē. 1964. gadā ordeņa locekļu skaits sasniedza vēl nebijušu lielumu – 36 038. Pēc Vatikāna 2. koncila un tam sekojošajiem nemieriem 1988. gadā ordeņa locekļu skaits nokritās līdz 24 924.

Jau pašā sākumā par vienu no galvenajiem jezuītu uzdevumiem kļuva darbs izglītības jomā. Ordeņa pirmās desmitgades laikā jezuītiem bija divpadsmit koledžas. 1626. gadā viņiem bija 400 koledžas, bet 1749. gadā – aptuveni 800, ieskaitot seminārus. Šīs skolas bija atvērtas visu kārtu ļaudīm un parasti bija bez maksas. 17. gs. un 18. gs. sākumā procentuāli ļoti liels skaits izglītoto cilvēku katoliskajā Eiropā nāca tieši no jezuītu skolām.

Jezuītiskā izglītība pamatojās uz 1599. gada "Studiju plānu". Tā pārstāvēja skaidrāku un vienkāršotu renesanses humānismu. Jezuīti pieprasīja, lai skolēni apmeklē nodarbības. Rūpīgi sastādīts mācību plāns soli pa solim veda bērnus arvien tālāk. Lai mudinātu viņus mācīties, jezuīti izmantoja nevis rīksti, bet draudzīgu sāncensību. Filozofija jezuītu skolās lielākoties bija aristoteliska. Teoloģija tika

"Es varu atrast Dievu, kur vien vēlos."
IGNĀCIJS LOJOLA, Jezuītu ordeņa dibinātājs

▶▶

brīvi pārņemta no Akvīnas Toma, kā tas izpaudās, piemēram, Fransisko Svaresa (1548–1617) sistēmā. Jezuītu skolas bija slavenas ar saviem teātra uzvedumiem. Tikumiskas un reliģiskas vērtības tika mācītas, veidojot krāšņus iestudējumus, kuri varēja sacensties ar agrīnajiem operu uzvedumiem. Mūsdienās jezuīti vada aptuveni 4000 mācību iestādes, tostarp 90 universitātes Amerikas Savienotajās Valstīs.

Viena no visos laikos visaugstāk vērtētajām jezuītu darbības jomām bija misijas braucieni. Fransisko Ksavjers (1506–1552), kurš strādāja Indijā, Indonēzijā un Japānā, bija pirmais un izcilākais no jezuītu misionāriem. Mateo Riči (1552–1610) lika pamatu jauno laiku misijas darbam Ķīnā un pielāgoja Evaņģēliju ķīniešu tradīcijām un domāšanas veidam. Jezuīti izmantoja savas rietumnieku zinātniskās mācības, lai iekļūtu Pekinas galma aprindās. Taču viņiem nekad nesekmējās pievērst kristietībai ķīniešu valdnieku. Robērs de Nobili (1577–1656) izmantoja Riči metodes, pielāgojot Evaņģēliju Indijas vietējai kultūrai. Īzāks Žoks, Žaks Markets un daudzi citi franču jezuīti ar mainīgiem panākumiem darbojās Kanādas indiāņu vidē. Eisebio Kino (1644–1711) uzcēla misijas stacijas un ieviesa progresīvas lauksaimniecības metodes Meksikas ziemeļu un Amerikas Savienoto Valstu dienvidrietumu indiāņu apvidos. Citi jezuīti organizēja apmetnes – redukcijas (lat. *reductio* – atgriešana), lai pievērstu kristietībai un civilizētu Paragvajas un Brazīlijas indiāņus.

Lojola nenodibināja Jezuītu ordeni, lai apkarotu protestantismu. Tomēr ar laiku, 16. gs. gaitā, tas kļuva par jezuītu mērķi. Vairāki jezuīti kalpoja kā pāvesta pārstāvji (legāti), organizējot pārrunas, lai ciešāk piesaistītu Romai tādas valstis kā, piemēram, Īriju, Zviedriju, Krieviju. Citi jezuīti kalpoja kā galma sludinātāji vai biktstēvi imperatoram, Francijas un Polijas karaļiem un Bavārijas hercogiem. Pēters Kanīzijs un Roberto Bellarmīno rakstīja katehismus un pret protestantismu vērstus darbus teoloģijā, kam bija liels iespaids vairākus gadsimtus. Daudzi jezuīti atdeva dzīvību par savu ticību. Jezuītisma vēsturē ir zināmi vairāk nekā 1000 mocekļi, galvenokārt misijas zemēs.

Fransisko Ksavjers, viens no Jēzus biedrības dibinātājiem. 1542. gadā viņš devās uz Gou, lai sludinātu Evaņģēliju. Daudzi goaniešu pērļu zvejnieki tika kristīti. Vēlāk Ksavjers devās uz Japānu un Ķīnu.

rakstīts, ka katram jezuītam līdzās trim tradicionālajiem nabadzības, šķīstības un paklausības zvērestiem jādod vēl ceturtais – īpašs zvērests par absolūtu paklausību pāvestam. Biedrības mērķis bija izplatīt ticību ar visiem ordeņa rīcībā esošiem līdzekļiem. Jezuīti uzskatīja, ka "mērķis attaisno līdzekļus". Jezuītu rekrūšiem bija jāiemieso Lojolas ieviestais garīgums, militāra disciplīna un paklausība. Viņiem bija jābūt spēcīgiem un veselīgiem, ārēji glītiem, inteliģentiem un daiļrunīgiem. Ordenī netika uzņemti cilvēki ar nelāgu raksturu vai pat vismazāko noslieci uz neortodoksāliem uzskatiem.

Jezuītu ordeņa paplašināšanās bija neparasti strauja. 1556. gadā, Lojolas nāves gadā, biedrības locekļi darbojās Japānā, Brazīlijā, Etiopijā un Centrālāfrikas piekrastē, kā arī gandrīz visās Eiropas valstīs. Daudzi ieņēma augstus Baznīcas amatus. Divi jezuīti kalpoja kā pāvesta sūtņi Polijā un Īrijā. Daudzi bija profesori lielākajās Eiropas universitātēs. Līdz 1556. gadam Lojolas sākotnējo sešu sekotāju grupa bija izvērtusies vairāk nekā 1500 cilvēku lielā organizācijā.

Jezuīti darbojās galvenokārt trīs jomās – izglītībā, protestantisma apkarošanā un jaunu zemju apgūšanā misionāros nolūkos.

Jezuīti nodrošināja augstas kvalitātes apmācību, ar ko cēla katoļticīgo izglītības līmeni, kā arī sagatavoja Romas baznīcai labvēlīgus sabiedriskās domas noteicējus. Jezuītu skolas drīzumā kļuva slavenas ar savām augstajām prasībām un sasniegumiem. Tādējādi Romas katolicisma pusē nostājās daudzi sabiedrības elites pārstāvji. Īpaša uzmanība tika pievērsta bērniem; tā tapa pazīstamais jezuītu teiciens: "Dodiet man bērnu, kas jaunāks par septiņiem gadiem, un viņš paliks katolis uz visu atlikušo mūžu."

Kontrreformācija bija otra lielākā jezuītu rūpe 16. gs. 2. pusē un visa 17. gs. laikā. Francijā, mūsdienu Beļģijas teritorijā, Dienvidvācijā, bet visuzskatāmāk Austrumeiropā jezuīti vadīja pretuzbrukumu protestantiem. Izmantojot burtiski gandrīz visus savā rīcībā esošos līdzekļus, viņi atkaroja Romas baznīcai plašus apgabalus. Jezuīti iemantoja "kontrreformācijas biedējošākās un briesmīgākās triecienuzbrukuma vienības" reputāciju. Tikai Anglijā viņu uzbrukums cieta neveiksmi.

Trešais uzdevums, kura veikšanā jezuītiem nebija līdzīgu, bija misionārā darbība jaunās zemēs. Arvien lielāks skaits jezuītu priesteru pavadīja spāņu un portugāļu jūrasbraucējus ceļā pār septiņām jūrām jaunu koloniju un jaunu bagātību meklējumos. Jezuītu misionāri aizceļoja uz Ameriku, Āfriku un Āziju, lai pievērstu kristietībai šo zemju iedzīvotājus. Jezuītu klātbūtne palīdzēja līdzsvarot Eiropas tirgotāju un karavīru alkatīgo imperiālismu. Jezuīti veica arī zinātniskus pierakstus par jauno zemju vēsturi un ģeogrāfiju. Tomēr viņu lielākais panākums bija spēja iekvēlināt jaunajos kristiešos katoļticības dzirksti un audzināt sev līdzīgus, dievbijīgus un katolicismam uzticīgus cilvēkus.

Jezuītiem bija noteicošā loma Brazīlijas un Paragvajas iedzīvotāju kristianizācijā. Mazāk viņiem sekmējās Āfrikā, kur vietējās tautas bieži pretojās viņu centieniem. Tomēr ievērojamākie jezuītu varoņdarbi saistīti ar Āziju, kur neiedomājami drosmīgais Fransisko Ksavjers (1506–1552) izcēlās pārējo vidū kā "Indijas un Japānas apustulis".

Ksavjers piedzima spāņu muižnieku ģimenē un bija viens no sākotnējiem Jēzus biedrības dibinātājiem. Lojola ātri atskārta, ka šis glītais, atjautīgais un mundrais jaunais vīrietis varētu būt ļoti

"Svētdienās es sapulcinu visus ļaudis, vīriešus un sievietes, jaunus un vecus, un lieku viņiem atkārtot lūgšanas viņu dzimtajā valodā. Viņiem tas sagādā lielu prieku, un viņi labprāt nāk uz sanāksmēm...

Es pasludinu pirmo bausli, viņi to atkārto, un tad mēs sakām visi kopā: "Jēzus Kristus, Dieva Dēls, apveltī mūs ar savu žēlastību un spēju mīlēt Tevi vairāk par visu citu." Kad mēs esam izlūgušies žēlastību, mēs kopā noskaitām Tēvreizi un tad visi vienā balsī saucam: "Svētā Marija, Jēzus Kristus māte, iegūsti mums žēlastību no sava dēla, lai palīdzētu mums ievērot pirmo bausli." Tad mēs noskaitām "Ave Maria" un tādā pašā veidā aplūkojam katru no atlikušajiem deviņiem baušļiem. Un gluži tāpat, kā mēs noskaitām divpadsmit reizes Tēvreizi un divpadsmit reizes "Ave Maria" par godu divpadsmit ticības apliecības punktiem, tā arī mēs noskaitām desmit reizes Tēvreizi un "Ave Maria" par godu desmit baušļiem, lūdzot Dievu dāvāt mums žēlastību un spēju tos stingri ievērot."

FRANSISKO KSAVJERS, jezuītu misionārs. No apraksta par savām metodēm Dienvidindijā

noderīgs Dieva kalps. Ksavjers kļuva par visu laiku slavenāko jezuītu misionāru. Viņš tika iecelts par pāvesta sūtni un 1542. gadā saņēma uzdevumu evaņģelizēt Austrumindiju. Tur viņš pavadīja trīs gadus, bet vēlāk sludināja un kristīja cilvēkus mūsdienu Malaizijas, Vjetnamas un Japānas apgabalos. Viņa ievērojamākais misijas ceļojums bija uz Japānu, kur viņš nodibināja kristiešu kopienu, kas, par spīti neskaitāmiem asu vajāšanu periodiem, pastāv vēl šodien. Ksavjers nomira no drudža tikai 46 gadu vecumā – laikā, kad viņš mēģināja nogādāt kristīgo vēsti uz Ķīnu.

Laikposmā no 1550. līdz 1650. gadam jezuīti kopā ar dominikāņiem, franciskāņiem un augustīniešiem pavēra jaunu lappusi Romas baznīcas vēsturē, īstenojot strauju aizjūras zemju ekspansiju. Par Romas baznīcas sekotājiem kļuva gandrīz visi Meksikas, Centrālamerikas un Dienvidamerikas zemju iedzīvotāji, liela daļa filipīniešu, kā arī ievērojams skaits cilvēku Āfrikā, Indijā, Indonēzijā un Tālajos Austrumos.

Inkvizīcijas atdzimšana

Jezuīti visaktīvāk darbojās Eiropas pierobežu apgabalos un jaunatklātajās aizjūras zemēs. Tradicionālajās Romas katoļu valstīs, piemēram, Itālijā, Spānijā un Francijā, par galveno katoliskās reformācijas instrumentu kļuva inkvizīcija. Tās oficiālais nosaukums bija "Svētā Krēsla augstākā svētā kongregācija". Romas inkvizīcija, kas sāka darboties 1542. gadā, bija izaugusi no viduslaiku un spāņu inkvizīcijas, kuras bija veidojušās attiecīgi 13. un 15. gadsimtā.

Inkvizīcijas kā reformu un kontrreformācijas instrumenta atjaunošana bija lielākoties kardināla Karafas nopelns. Sākotnēji Karafas teoloģiskie uzskati bija visai mēreni, taču, protestantiskajai reformācijai progresējot, viņš ieņēma arvien konservatīvāku nostāju. Līdz 1542. gadam viņš atklāti kritizēja tos, kuri meklēja samierināšanos ar protestantiem; viņš pats, gluži pretēji, aicināja apkarot protestantismu ar spaidu, cenzūras un propagandas līdzekļiem. Tieši viņa neatlaidīgo centienu rezultātā tika nodibināta jaunā Romas inkvizīcija. To vajadzēja pārvaldīt Romas pāvesta varai.

Karafa bija viens no sešiem kardināliem, kuri tika iecelti par inkvizīcijas ģenerāļiem. Šajā statusā un vēlāk arī pāvesta amatā viņš atbalstīja inkvizīciju kā visiespaidīgāko instrumentu cīņā pret herētiķiem. Karafa un viņam tuvu stāvošie inkvizitori herētiķus uzskatīja par nodevējiem pret Dievu un visnekrietnākajiem noziedzniekiem. Viņu pašu labā un Baznīcas labā inkvizīcijai viņi bija jāmeklē un jātiesā. Ja Svētais Krēsls nespēja šos tumšos ļautiņus atgriezt Baznīcai, tad viņus bija nepieciešams izskaust, pirms tie paspējuši aplipināt ar savu garīgo slimību citas nemirstīgās dvēseles. Inkvizīcijai herētiķi bija jāatdala no kristīgās sabiedrības organisma līdzīgi ķirurgam, kas izgriež vēža audus no ķermeņa, lai glābtu cilvēka dzīvību.

Lai panāktu atzīšanos, inkvizīcija parasti izmantoja iebiedēšanu un spīdzināšanu. Ja tika pieprasīts nāvessods, notiesātais herētiķis tika nodots laicīgo varas iestāžu rokās, kurām bija jāīsteno soda izpilde, jo kanoniskie likumi aizliedza Baznīcai izliet asinis.

Inkvizīcija vērienīgi un efektīvi darbojās visā Itālijā, izņemot Venēciju. Spānijā tā tika apvienota ar agrāko spāņu inkvizīciju un deva būtiskus rezultātus. Francijā tā tika pārveidota un darbojās ciešā franču monarhu uzraudzībā. Inkvizīcija netika plaši īstenota Vācijā, kur nebija attiecīgu tradīciju. Anglijā tās ieviešanu kavēja

valsts likumdošana. Visefektīvāk inkvizīcija darbojās tajās zemēs, kurās vairums iedzīvotāju bija Romas katoļi. Saņemot plašu tautas atbalstu, tā kļuva par galveno kavēkli protestantiskās ticības turpmākai izplatībai.

Aizliegtās grāmatas

Ciešā saistībā ar domu par inkvizīcijas spaidiem attīstījās ideja par aizliegto grāmatu saraksta veidošanu. Patiesībā herētisko un kaitīgo grāmatu katalogi tika sastādīti jau sen. Šāda prakse ar mainīgām sekmēm tika izmantota viduslaikos. 16. gs. sākumā vairākas teoloģiskas fakultātes un pats Svētais Krēsls izplatīja to grāmatu sarakstus, kuras bija pasludinātas par ticīgajiem nepiemērotu lamāmvielu. Pirmais īsteno pāvesta varas aizliegto grāmatu "indeksu" izdeva pāvests Pāvils IV 1559. gadā. Apjomīgajā dokumentā bija uzskaitītas ne tikai grāmatas, bet arī atsevišķas to daļas, autori un iespiedēji.

Tridentas koncila pēdējās sesijas laikā sastādīja visautoritatīvāko šā perioda aizliegto grāmatu rādītāju. Šis saraksts jeb tā dēvētais Tridentas indekss tika iesniegts apstiprināšanai pāvestam Pijam IV (1559–1564). Viņš publicēja šo sarakstu 1564. gadā un aicināja visus īstenos kristiešus to stingri ievērot. Faktiski cenzūrai bija pakļautas gandrīz trīs ceturtdaļas visu grāmatu, kas tolaik bija iespiestas Eiropā. Gandrīz vienīgās atļautās grāmatas bija katoļu reliģiskā literatūra un latiņu Vulgāta. Pāvests arī nozīmēja Indeksa komisiju, kuras uzdevums bija periodiski precizēt sarakstu. Indeksa atjaunošanas prakse pastāvēja līdz 1966. gadam, kad tā beidzot tika atcelta. Gan 16. gs., gan nākamajos gadsimtos tā lielākoties bija neveiksmīga.

Mistiķi Spānijā

Viena no katoliskās reformācijas izpausmēm, kas Romas baznīcai nešķita sevišķi vēlama, bija katoliskā misticisma atdzimšana Spānijā. Misticisms izraisīja Baznīcas satraukumu, jo noveda pie loģiska secinājuma par priesterības un sakramentu nevajadzīgumu. Mistiķis uzsver personiskās reliģijas nozīmi un savas nepastarpinātās attiecības ar Dievu. Mistiķa galīgais mērķis ir zaudēt savu patību Dieva būtībā. Kristīgais

Bernīni slavenā skulptūra "Sv. Terēzes ekstāze", kas atrodas Romā, Sv. Marijas Uzvaras baznīcā. Šās baroka skulptūras ekstravagantais gars visai maz atbilst patiesajam stāstam par reformatori mūķeni Terēzi. Tēlnieka mērķis nebija radīt vēsturiski precīzu svētās atveidojumu.

AVILAS TERĒZE

Karolīna T. Māršala

"Lai ikviens saprot, ka patiesā Dieva mīlestība slēpjas nevis asaru liešanā vai mīļumā un maigumā, pēc kā mēs parasti ilgojamies, jo tie sniedz mums mierinājumu, bet gan kalpošanā Dievam taisnībā, dvēseles spēkā un pazemībā."
AVILAS TERĒZE

Avilas Terēze (1515–1582) bija viena no slavenākajām 16. gs. spāņu mistiķēm. Terēze piedzima Avilā spāņu muižnieku ģimenē. Jaunībā viņa nodevās pagānu atgriešanai ticībā un domstarpību mazināšanai ar protestantiem. 1536. gadā Terēze iestājās karmelītu Inkarnācijas klosterī Avilā. Viņas reliģisko karjeru uz laiku pārtrauca smaga slimība. Taču 1540. gadā viņa spēja atgriezties klosterī.

Terēzi dziļi aizkustināja vajadzība reformēt izlaidīgos, bieži skandalozos apstākļus spāņu klosteros. Ar bagātu radinieku un draugu atbalstu viņa nodibināja reformētu karmelītu klosteri – Avilas Sv. Jāzepa klosteri. Turpmākajos gados viņa nodibināja vēl sešpadsmit klosterus. Šajā laikā viņa ceļoja pa Spāniju, inspicējot klosterus, iedrošinot mūkus un mūķenes, kā arī sludinot reformas.

Terēze bija labi iepazinusi spāņu "zelta laikmeta" izcilo reliģisko literatūru un episkās poēmas. Viņa pati sarakstīja "*El Libro de su Vida*" ("Grāmata par viņas dzīvi"), "*Camino de Perfeccion*" ("Ceļš uz ideālu"), "*Conceptos del Amor de Dios*" ("Mīlestības un Dieva jēdzieni"), "*El Castillo Interior*" ("Iekšējā pils"). Viņas labāko darbu centrālā tēma ir mistiskā dzīve.

Terēzes reliģiskā ekstāze var šķist mulsinoša vai pat erotiska. Caur vērojumu un lūgšanām viņa tiecās sasniegt pilnīgu saplūsmi ar Dievu. Tas noveda pie Dieva dziļa pārdzīvojuma un personiskas iepazišanas caur mīlestību. Terēze to raksturoja kā "mistisku laulību". Viņa runāja par otro atgriešanu ticībā un par savienošanos caur mīlestību. Darbā "Dzīve" Terēze apraksta ekstāzi, kurā viņai parādījies zēravs, turot rokā šķēpu ar liesmojošu uzgali. Viņš iegrūdis šķēpu viņai sirdī tieši caur viņas iekšējo būtību. Tas viņā iekvēlinājis lielu mīlestību pret Dievu. Terēze atceras, ka pārdzīvojums bijis neaprakstāmi sāpīgs un salds vienlaikus. Tas simbolizē ticīgā mistisku savienošanos ar Dievu.

Terēze un viņas biedri pārstāv katoliskās reformācijas uzsvaru uz jūtām un reliģisko kaislību. Sholastiskais uzsvars uz prātu nebija spējis apmierināt cilvēku dziļi izjusto vajadzību pēc personiska Dieva pārdzīvojuma.

mistiķis parasti uzsver Kristus personisko realitāti un meklē personisku saplūsmi ar Dievu caur Dēlu. Bieži šī galīgā saplūsme nāk kā augstākās ekstāzes spējš uzliesmojums. Īsi sakot, kristīgais misticisms ir vērojošs, personisks un parasti praktisks. Tā bija gadījumā ar Avilas Terēzi (1515–1582), slavenāko 16. gs. spāņu mistiķi (sk. rakstu augšā).

Terēze un viņas uzticamais sekotājs Krusta Jānis ar praktiskā misticisma palīdzību ievērojami atjaunoja spāņu garīgo dzīvi. Terēze bija karmelītu mūķene, kura tiecās pēc dzīves ideālas pilnības. Vājā veselība lika viņai ciest lielas sāpas un apdraudēja mūķenes karjeru. Tad 16. gs. 50. gados intensīvu lūgšanu perioda laikā Terēze pieredzēja

pirmo no savām dievišķajām vīzijām. Viņa rakstīja par saviem mistiskajiem pārdzīvojumiem, bet neizcēla tos, jo apzinājās gan to briesmas, gan vērtību.

Savu personisko attiecību ar Dievu mudināta, Terēze kļuva par Karmelītu ordeņa ievērojamo reformētāju. Viņa pierādīja, ka misticisms var veicināt praktiskas reformas. Terēze un Krusta Jānis izplatīja katolisko misticismu visā valstī, kā rezultātā daudzi ticīgie izjuta garīgu apmierinājumu. Misticisms aizpildīja to tukšumu, kas citās Eiropas zemēs kļuva par pamatu protestantismam ar tā uzsvaru uz personisko, biblisko ticību. Terēzes aizsāktā spāņu mūku un mūķeņu klosteru reforma arī palīdzēja novērst klosteru kritiku, kas citās Eiropas zemēs neatvairāmi veicināja protestantiskās reformas.

Eiropa sašķeļas

Katoliskās reformācijas intensitāte un vēriens pavēra ceļu reliģiskajiem kariem, kuri izcēlās daudzās Eiropas valstīs pēc luterāņu un Romas katoļu neveiksmīgā samierināšanās mēģinājuma 1541. gadā Rēgensburgā. Galvenās cīņas starp luterāņu firstiem un imperatora spēkiem 16. gs. 40. gados un 50. gadu sākumā beidzās ar kompromisu – Augsburgas miera noslēgšanu 1555. gadā. Augsburgas vienošanās rezultātā luterāņu un Romas katoļu līdzāspastāvēšana Vācijā pamatojās uz principu "tas, kurš valda, nosaka reliģiju", proti, firsts varēja pieņemt lēmumu attiecībā uz savu pavalstnieku ticību.

Francijā laikposmā no 1562. līdz 1598. gadam izcēlās vairāki pilsoņu kari, kas periodiski plosījās gan reliģisku, gan politisku apsvērumu dēļ. Sadursmes notika pamatā starp hugenotiem (protestantiem kalvinistiem) un Romas katoļiem, un tās bieži vēl vairāk saasināja politiska rakstura

Terēze ir dzimusi Avilas pilsētā Spānijas vidienē. Krusta Jānis no 1572. līdz 1577. gadam bija Avilas Inkarnācijas klostera biktstēvs.

"Iesācējam lūgšanās ir jāuzlūko sevi kā vietu, kur iedēstīt dārzu Tā Kunga iepriecinājumam, – visneauglīgākajā augsnē, kas aizaugusi ar nezālēm. Tas Kungs izrauj nezāles un to vietā iestāda labus augus. Uzskatīsim, ka tas jau ir izdarīts, kad dvēsele nolemj nodoties lūgšanām un sākusi to darīt. Tad mums kā labiem dārzniekiem ar Dieva palīdzību jāļauj šiem stādiem augt un tie rūpīgi jālaista, lai tie nenokaltu, bet uzplauktu smaržīgos ziedos, kas iejūsmos mūsu Kungu. Tad Viņš bieži nāks priecāties par šo dārzu un baudīt tā jaukumus."

AVILAS TERĒZE, Iekšējā pils

KRUSTA JĀNIS

Roberts G. Klouzs

"Ja mūs vada Svētie Raksti, mēs nespējam maldīties, jo caur tiem mūs uzrunā Svētais Gars."

Spāņu mistiķis KRUSTA JĀNIS

Krusta Jānis (1542–1591) bija spāņu mistiķis. Viņš palīdzēja nodibināt reformēto jeb Baskāju karmelītu ordeni. Jānis nāca no augstdzimušas, bet trūcīgas ģimenes. Viņš pievienojās karmelītiem viņu klosterī Medīnā (1563) un vēlāk studēja teoloģiju Salamankas Universitātē. Pēc ordinācijas priestera kārtā Avilas Terēze viņu pārliecināja iesaistīties karmelītu ordeņa reformēšanā. Vēlāk Jānis ieņēma biktstēva vietu Inkarnācijas klosterī Avilā (1572–1577).

Jaunās karmelītu kustības askētisms un vienkāršība izpelnījās daudzus iebildumus, un Jānis pat tika ieslodzīts cietumā Toledo (1578). Savus pārdzīvojumus viņš pauda darbā "Garīgā dziesma". Pēc izbēgšanas no cietuma Jānis mūža atlikušo daļu pavadīja, administrējot klosterus un izstrādājot savu mistisko teoloģiju. Viņš bija vairāku klosteru priors, Baezas koledžas rektors un karmelītu ordeņa dienvidu provinces vikārs.

Šajos gados viņš sarakstīja darbus "Uzkāpšana Karmelas kalnā", "Dvēseles tumšā nakts" un "Mīlestības dzīvā liesma". Tie sastāv no poēmām un komentāriem, kas norāda dvēselei ceļu uz savienošanos ar Dievu. Jānim bija kontakti ar musulmaņu mistiķiem, viņš studēja Svētos Rakstus un Akvīnas Toma darbus. Šīs studijas līdz ar personiskajiem pārdzīvojumiem atspoguļojas viņa darbos. Krusta Jānis nomira sapulces laikā, kurā norisinājās strīdi par reformu kustību.

problēmas. Beigu beigās parādījās trešais spēks – *politiques* (politiski noskaņotie), kas paziņoja, ka nav būtiski, kura reliģija valda Francijā. Svarīga ir tikai nācijas politiskā labklājība.

Pēc tik satriecoša paziņojuma un visu grupējumu pilnīga spēku izsīkuma tika panākts kompromiss – valsts sadalīšana. Šī vienošanās, kas 1598. gadā tika formulēta karaļa izdotajā Nantes ediktā, piešķīra hugenotiem reliģisku brīvību un politisku kontroli pār atsevišķām valsts teritorijām, savukārt Romas katolicisms palika karaļvalsts oficiālā reliģija, ko pārstāvēja skaitliski lielākā nācijas daļa.

Ar laiku šā kompromisa lēmuma pamati kļuva arvien nedrošāki, līdz beidzot 1685. gadā to atcēla karalis Luijs XIV (1643–1715). Interesanti atzīmēt, ka daļēji par lēmuma atcelšanu bija atbildīgi jezuīti. Luija rīcībā bija signāls, pēc kura simtiem protestantu no jauna atgriezās pie katolicisma, bet tūkstoši aizbēga no valsts. 1685. gadā daudzi hugenoti pameta Franciju un aizceļoja uz Ženēvu, Vāciju, Angliju un Ameriku. Citi palika un vai nu pārcieta vajāšanas, vai arī, lai no tām izvairītos, patvērās Francijas vidienes kalnājos. Lielākā daļa protestantu, kuri šajā periodā pameta Franciju, bija dažādu profesiju pārstāvji vai prasmīgi amatnieki. Iespējams, ka viņu bēgšana nesagrāva Francijas ekonomiku, kā to apgalvo daži vēsturnieki, taču tai neapšaubāmi bija liela sociāla un ekonomiska nozīme. Reliģiskā fanātisma rezultātā Francija zaudēja daudzus no saviem gudrākajiem un darbīgākajiem pilsoņiem.

Cits šā perioda cīniņu piemērs ir holandiešu karš par neatkarību (1560–1618), kas lielā mērā bija arī reliģisks karš. Līdz ar politiskiem,

ekonomiskiem un etniskiem apsvērumiem reliģija bija protestantisko holandiešu galvenais motīvs cīņā par neatkarību no katoliskās Spānijas. Līdzīgā veidā arī Anglijas pilsoņu karš (1642–1649) ietvēra daudzus reliģisko sadursmju elementus.

Trīsdesmitgadu karš

Pēdējais no tā dēvētajiem reliģiskajiem kariem bija Trīsdesmitgadu karš, kas ilga no 1618. līdz 1648. gadam. Šis konflikts sākās kā reliģiska cīņa ar politisku nokrāsu, bet beidzās kā politiska cīņa ar reliģiskiem akcentiem, iezvanot jauno laikmetu.

Saspīlējuma pieaugums starp protestantiem un katoļiem Vācijā laikposmā no Augsburgas miera noslēgšanas 1555. gadā līdz Trīsdesmitgadu kara sākumam 1618. gadā daļēji atspoguļo katoliskās reformācijas dzīvīgumu šajā reģionā. Kad par imperatoru un Bohēmijas karali kļuva pie jezuītiem skolotais Ferdinands II, reliģiskās sadursmes sasniedza kulmināciju. 1618. gadā izcēlās antiprotestantiski, ar vardarbību iezīmēti nemieri, un Bohēmijas muižnieki, lielākoties protestanti, vērsās pie imperatora pēc aizsardzības un savu reliģisko brīvību nodrošinājuma. Nesaņēmuši atbalstu, viņi sacēlās.

Karš sākās kā sadursme starp kalvinistiem un katoļiem. 1555. gada Augsburgas līgumā kalvinisms netika atzīts par likumīgu reliģiju impērijā. Tas radīja pastāvīgu problēmu tiem vācu firstiem, kuri pēc 1555. gada kļuva par kalvinistiem. Situācija vēl vairāk sarežģījās, kad 1618. gadā Bohēmijas muižnieki izsludināja sava karaļa Ferdinanda atcelšanu un piedāvāja kroni Pfalcas – vienas no galvenajām vācu valstīm – valdniekam kalvinistam. Viņš pieņēma Bohēmijas kroni, un tas izraisīja cīņas starp kalvinistiem un katoļiem visā Vācijā. Rezultātā karā Vācijā bija iesaistīti vācu luterāņi, dāņi, zviedri un pat franči.

Karš sporādiski turpinājās gandrīz trīsdesmit gadus. Beidzot no 1643. gada Vācijas provincē Vestfālenē ilgstošu sarunu gaitā tika panākts miers starp karojošajām pusēm un 1648. gadā noslēgts Vestfālenes miera līgums.

Karš Vācijā aiz sevis atstāja kulturālu, politisku, ekonomisku un fizisku iznīcību. Vienīgi Brandenburgas firstistei izdevās izvairīties no lieliem postījumiem. Miera noslēgšana liecināja par reliģisko karu beigām Eiropā. Ironiskā kārtā miera līgums būtībā nozīmēja atgriešanos pie 1529. gada reliģiskās situācijas, kad vairāki vācu firsti un dažādu impērijas brīvpilsētu pārstāvji Špeieres reihstāgā izteica savu pirmo slaveno "protestu" par labu luterticībai. Asinsizliešanas un posta nomocītā zeme reliģiskajos jautājumos bija nonākusi sākumpozīcijā. 1648. gada reliģiskā situācija bija kopumā gandrīz tāda pati kā 1529. gadā, un daudzējādā ziņā tāda tā ir vēl patlaban.

Karaliskā kapela Versaļas pilī Parīzes tuvumā. Luijs XIV uzbūvēja šo milzīgo pili, kas simbolizē viņa valdīšanas laika greznību. Luija valdīšanas tumšākā puse bija Nantes edikta atcelšana, kas hugenotiem atņēma tiesības uz reliģisko brīvību.

Katoliskās reformācijas rezultāti

Kādus rezultātus deva Romas atbilde uz protestantisko reformāciju? Uz viduslaiku Baznīcas drupām veidojās jauna katoliska dievbijība un labāk definēta Romas katolicisma ortodoksija. Tridentas koncils un reformas atbalstošu pāvestu vadība nodrošināja stabilu pamatu jaunajai dievbijībai un atjaunotajai ortodoksijai. Romas baznīcas nostāju labāk izprata pat vienkāršie kristieši. Skaidrāk iezīmējās atšķirības starp Romas ortodoksiju un protestantisko doktrīnu. Katoliskā reformācija izmantoja sen pārbauditus paņēmienus un saglabāja daudzas neapustuliskas viduslaiku metodes un uzskatus.

Kā atbilde uz protestantisko reformāciju šajā periodā izvērtās Romas katoļu baznīcas misionārā ekspansija aizjūras zemēs. Daļēji lai kompensētu lielos teritoriālos zaudējumus Eiropā, atjaunotā Baznīca pievērsās jaunatklātajām aizjūras zemēm. Galvenokārt ar jezuītu, kā arī citu ordeņu misionāru pūliņiem daudzi cilvēki citās pasaules daļās šajā periodā pieņēma Romas katoļticību. Vēl joprojām ne mazums cilvēku abos Amerikas kontinentos, Āfrikā, Indijā, Japānā un Šrilankā par savu piederību Romas baznīcai var pateikties tieši katoliskajai reformācijai.

Katoliskajai reformācijai bija tālejošas sekas politiskajā un kultūras jomā. Romas baznīcas atdzimšana tādās zemēs kā Vācija un Francija novērsa to kļūšanu par protestantiskām valstīm, kā tas bija noticis ar Angliju, Skotiju un Zviedriju. Francijas un Vācijas politiskā attīstība gadu gaitā ir atspoguļojuši šīs reliģiskās atšķirības. Katoliskā reformācija arī palīdzēja Itālijai un Spānijai saglabāt savu izteikti katolisko reliģisko un kultūras identitāti. Taču pats galvenais – katoliskās reformācijas panākumi protestantiskās ticības izplatības apturēšanā nozīmēja, ka Eiropa turpmāk attīstīsies uz nedalīta kultūras pamata. Taču arī šoreiz pārsteidzoši ironiskā kārtā katoliskā reakcija uz protestantisko reformāciju pakāpeniski pielika punktu viduslaiku Eiropas kulturālajai un reliģiskajai vienotībai.

Māksla un gars

H. R. Rukmakers

Pārejas process no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem bija visai sasprindzināts. Mākslas jomā, īpaši Itālijā ap 1500. gadu, tas izpaudās jaunajā – dižrenesanses stilā.

Cildenā māksla

Katoliskās mākslas dižrenesanses stila ievērojamākie paraugi ir skatāmi Romā. Tie ir Rafaēla un Mikelandželo darbi Vatikāna pilī, taču vispirmām kārtām tos reprezentē jaunā Sv. Pētera katedrāle. Visi tālaika izcilākie mākslinieki deva savu ieguldījumu šās pasaulē lielākās baznīcas tapšanā. To cēlis Bramante un Mikelandželo (kurš projektēja kupolu). 16. gs. 2. pusē, garīgās atjaunotnes gaisotnē della Porta un Maderna radīja Sv. Pētera katedrāles fasādi.

Venēcijā norisinājās līdzīga dižrenesanses kustība. Šeit strādāja gan Ticiāns, gan – 16. gs. 2. pusē – izcilais Tintoreto. Tintoreto māksla pauda kvēlu katolisku dievbijību.

Romas katoļu baznīcai lēni atkopjoties no reformācijas radītā šoka un gūstot jaunu spēku no kontrreformācijas, pakāpeniski attīstījās arī jaunā stila māksla. Tās pamatā bija dižrenesanses meistaru, īpaši – Rafaēla un venēciešu mākslinieku veikums. Viens no pirmajiem jaunā stila paraugiem bija *Il Gesù* – Jezuītu ordeņa galvenā baznīca Romā. Tās celtniecību 1568. gadā uzsāka Vinjola, un tā noteica daudzu nākamajos gadsimtos celto baznīcu stilistiku. Gleznotāji no Boloņas, īpaši t. s. brāļi Karrači un Karavadžo, kuri darbojās ap 1600. gadu, radīja jaunu stilu – baroku.

Reformācijas gars

Tikmēr Vācijā Albrehts Dīrers iezīmēja ceļu pretī jaunajam stilam, kurā apvienojās labākie agrīnās vācu un flāmu mākslas elementi ar spēcīgām itāļu renesanses ietekmēm. Viņa mākslā dvesmoja reformācijas gars. Tas spilgti izpaudās no 1498. gada viņa slavenajos kokgriezumos – Jāņa Atklāsmes grāmatas ilustrācijās. Tiklīdz Luters sāka paust savu nostāju, Dīrers sekoja viņa paraugam.

Rafaēls bija viens no izcilākajiem renesanses gleznotājiem. Šajā skicē ir attēlota Dievmāte un Jēzusbērns, un tā ir raksturīga tēma Rafaēla mākslā. Viņa darinātie Bībeles personāžu iedomātie portreti ir tik iespaidīgi, ka līdz pat mūsdienām kalpo kā to ārējā izskata etalons.

Albrehta Dīrera iespaidīgais kokgriezums "Četri apokalipses jātnieki". Nāve jāj uz kaulainā zirga, Trūkums izstieptajā rokā tur svarus, Slimība vicina zobenu, bet Karš ir uzvilcis savu loku. Ļaudis tiek samīti zem zirgu pakaviem.

Dīrera māksla tiecas attēlot realitāti visos tās aspektos. Viņš ir palicis nepārspēts gravīru un kokgriezumu meistars. Viņš bija arī izcils un ražīgs zīmētājs un labs gleznotājs. Neviens cits mākslinieks nav atveidojis tik plaša spektra objektus – no vienkāršiem augiem un dzīvniekiem līdz figūru skicēm, portretiem, ēkām (ar precīzu perspektīvu), bibliskiem un klasiskiem sižetiem un pat fantāzijām un sapņu ainām. Lai gan luterāņi protestanti bija arī gleznotāji Krānahs un Holbeins, tomēr nākamajos gadsimtos šo tradīciju pārstāvēja vairs tikai nedaudzi mākslinieki. Vācijā protestantiskais gars izpaudās lielākoties mūzikā.

16. gs. beigās kalvinistu bēgļi no Nīderlandes dienvidiem apmetās Holandē. Šeit pēc neilga laika attīstījās jauna veida māksla, kas sakņojās kalvinismā un bibliskajā tradīcijā. Tās ietvaros tika uzbūvētas daudzas baznīcas, piemēram, Hendrika de Keisera projektētā baznīca Amsterdamā; daudzām senākām baznīcām tika izveidoti jauni rotājumi.

Mīlestība pret realitāti

Taču protestantisma spilgtākā izpausme bija vērojama gleznie-cībā. Pēc dažiem eksperimentiem jaunā māksla ap 1600. gadu attīstījās Hārlemā. Tā pilnībā atšķīrās no baroka Dienvideiropā. Holandiešu gleznotāji darbojās galvenokārt Hārlemā, Amsterdamā, Delftā un Dordrehtā. Viņu vidū bija pasaulslavenie meistari Franss Halss (portreti), Salomons un Jakobs van Reisdāli, Jans van Goiens (ainavas), Villems Klāss Heda un Pīters Klāss (klusās dabas), Adriāns Brauvers un Adriāns van Ostade (žanra gleznojumi), Simons de Vlīgers (jūras ainavas), Delftas skolas pārstāvji Jans Vermērs van Delfts un Pīters de Hohs un, protams, Rembrants (Bībeles un vēstures tēmas, portreti un oforti). Rembrants viņu vidū bija izņēmums, jo gleznoja daudzus Bībeles sižetus.

Holandiešu gleznotāji attēloja galvenokārt dažādas ikdienas dzīves norises. Vēsturiskas un bibliskas ainas ir reti sastopamas; viņu raksturīgākā tēma bija ikdienas dzīve – mājā, laukos, tavernā, kā arī ainavas, jūras skati un klusās dabas.

Holandiešu gleznotāju māksla pauda dziļu mīlestību pret realitāti. Taču tā nebija vienkārši naturāla. Izmantojot simbolus un vizuālas metaforas, rūpīgi veidojot kompozīciju un izvēloties tēmu,

holandieši savā mākslā uzstājās kā sava veida "sludinātāji". Viņi pauda noteiktas tikumiskas vērtības – par visa pastāvošā niecību, pestīšanu gan kosmiskajā, gan cilvēciskajā skatījumā, pozitīvajām un negatīvajām dzīves pusēm un radītās pasaules skaistumu. Viņu mākslu caurvija gan Bībeles gudrība, gan veselais saprāts.

Baroka meistari

Pēc 1600. gada sevi pieteica divi ģēniji, kuri strādāja kontrreformācijas katoliskās mākslas baroka stila ietvaros. Pirmais bija Rubenss, kurš darbojās lielākoties Antverpenē, bet reizēm arī Itālijā, Anglijā, Francijā un Spānijā. Viņa radītās altārgleznas ir nepārspēti meistardarbi. Tajās ir portretēta gan Dievmāte, gan svēto dzīve un moceklība. Rubenss gleznoja arī vēsturiskus un klasiskus sižetus, portretus un ainavas un atstāja milzīgu iespaidu uz mākslas turpmāko attīstību.

Otrs ģēnijs bija tēlnieks un arhitekts Džovanni Lorenco Bernīni. Viņš radīja dažas no galvenajām statujām Romas Sv. Pētera katedrāles interjerā, kā arī projektēja lielo laukumu tās priekšā. Gandrīz visu turpmāko baroka tēlniecību var dēvēt par "Bernīni skolu". Borromīni, cits izcils Romas arhitekts, izstrādāja baroka baznīcām raksturīgās fasādes, kur dominē liektu līniju ritmi, un ovālveida plānojumu.

Baroks tiek dēvēts par kontrreformācijas mākslas stilu. Tas pauda katoliskās atjaunotnes ideālus un kalpoja tās mērķu īstenošanai. Baroka baznīcai bija jāpārņem

Rembranta gleznotais Kristus ar mācekļiem Emavā (1648)

apmeklētājs savā varā. Tā bija celta, lai iespaidotu apmeklētāju ar savu krāšņumu un varenību un pārliecinātu par katolisko doktrīnu vērtību, nozīmību un patiesumu. Visiem pestīšanas līdzekļiem bija jābūt ar dramatisku ievirzi – Dievmātei, svētajiem un pielūgtajām relikvijām, Misei. Baroka baznīcās ir izstādīti daudzi tēli. Daži no tiem attēlo Kristu – Pestītāju. Viņa ciešanas pie krusta bieži tika tieši saistītas ar dievgaldu uz altāra.

Santjago de Kompostelas katedrāle savā barokālajā krāšņumā

Citos tēlojumos bija uzsvērta Trīsvienība. Taču vispirmām kārtām tēlojumi cildināja Jaunavu kā Dievmāti, kā debesu valdnieci, viņas nevainīgo ieņemšanu un debesbraukšanu. Citos darbos bija portretēta svēto mistiskā degsme; viņu dievbijība un askētisms bija paraugs ticīgajiem. Tika slavināti svarīgākie Bībeles un Baznīcas vēstures notikumi. Visbeidzot, alegoriskās figūras un ainas vispārīgā veidā pauda teoloģiskas patiesības un tiešāk attēloja cilvēcisko un dabas realitāti un vērtības. Savukārt pilīs un cita veida laicīgajās celtnēs klasiskās tēmas apliecināja tās pašas patiesības un vērtības alegoriskā, taču humānākā veidā.

Baroka māksla veidojās uz renesanses stila pamata, tai pievienojot gaismēnu efektus. To var raksturot kā "pārdabiskā dabiskumu". Tā uzsver, ka mēs dzīvojam atvērtā pasaulē, kurā ar starpnieku – Svētās Jaunavas un svēto palīdzību ir iespējama komunikācija starp zemi un debesīm.

17. gs. vidū Romā strādāja ievērojamais gleznotājs Pjetro da Kortona. Viņa darinātie griestu gleznojumi raksturo apbrīnojamās *"sotto in su"* [it. – no apakšas uz augšu] mākslas pēdējo periodu; šajos gleznojumos pārdabiskā pasaule ir attēlota skatījumā no apakšas. (Pie šā stila paraugiem Romā pieder Barberīni palaco un Jaunā baznīca.) Kortonas sekotājs Andrea del Poco apgleznoja Sv. Ignācija baznīcu Romā. 17. gs. nogalē Poco šo stilu ieviesa Austrijā.

Kontrreformācijas otrs galvenais centrs bija Spānija. Arī šeit mēs sastopam ievērojamus gleznotājus. Surbarans, Ribera un Muriljo bija izcili meistari sakrālās mākslas jomā, bet Velaskess – kā portretists. Taču, iespējams, raksturīgākā spāņu kvēlās dievbijības izpausme ir rodama arhitektūrā. Tā pamatojās uz Romas paraugiem un pārsteidzoši attīstījās detalizētu statuju un ornamentu

pārbagātībā. Šis stils izplatījās visā spāniskajā pasaulē, tostarp Dienvidamerikā un Centrālamerikā.

18. gs. Itālijā baroka centrs pavirzījās uz ziemeļiem. Izcilais mākslinieks Džovanni Batista Tjepolo gleznoja baroka altārgleznas, freskas pilīs, kā arī apgleznoja griestus ar nepārspējamu lirisku vieglumu. Viņa stils bija gan naturālistisks, gan idealizēts.

Baroks Bavārijā

Pēdējais lielais kontrreformācijas baroka mākslas uzplaukums norisinājās Austrijā un Dienvidvācijā. Arhitekts Fišers fon Erlahs 18. gs. strādāja Vīnē un Zalcburgā. Viņš un viņa sekotāji radīja lielisko 18. gs. Austrijas arhitektūru, kas vēl mūsdienās nosaka Vīnes un citu Austrijas pilsētu ārējo veidolu.

Bavārijā šo arhitektūras stilu līdz pilnībai izkopa brāļi Āzami (Veltenburgas klostera baznīca, ap 1720) un Baltazars Neimanis (Fircēnheiligenā ap 1750. gadu). Arī Johans Mihaels Fišers uzcēla daudzas baznīcas un klosterus, no kuriem ievērojamākais atrodas Otobeirenē. Baznīca Vīzā (ap 1750. gadu), ko projektēja Dominiks Cimmermanis, tiek uzskatīta par šā apbrīnojamā vēlīnā baroka jeb "reliģiskā rokoko" mākslas stila labāko paraugu.

Šāda veida mākslas darbi tika darināti ļoti rūpīgi. Tēlu atveidojumi bija sarežģīti un tika smalki izstrādāti līdz vissīkākajai detaļai. Nereti baznīcas dekorēšanas koncepciju izstrādāja teologi. Taču baroka mākslai piemita arī tautiskas iezīmes, kas tai piešķīra valdzinājumu vienkāršo ļaužu acīs.

Baroka baznīca ir bagātīgs, svinīgs veselums. To veido altāri, gleznojumi, skulptūras, rotājumi, ērģeles, stuka darinājumi, ornamenti ar zeltīti maigām, taču krāšņām nokrāsām. Te ir skatāma gaismēnu spēle, formas un satura vienotība. Visa baznīca īsteni atdzīvojas brīdī, kad to piepilda Mocarta mūzika ērģeļu, orķestra un kora izpildījumā un kad svētku reizē tā ir priesteru un ļaužu pārpilna. Daudzie mākslinieki, kuri rotājuši šīs baznīcas, lielākoties ir palikuši anonīmi. Viņu māksla bija daļa no veseluma – viņu darbi savstarpēji papildināja cits citu.

Laikā, kad tika uzsākta šo baznīcu celtniecība, Eiropas absolūtajiem valdniekiem tika būvētas krāšņas pilis. Prinči, bīskapi un abati cēla sev pilis, par paraugu ņemot Versaļu. Viņi projektēja

Spāņu katedrālei Mursijā ir skaista baroka stila fasāde.

un rotāja savas pilis līdzīgi kā baznīcas. Šādas pils paraugs ir bīskapa pils Vircburgā. Tās celtniecību 1790. gadā uzsāka Baltazars Neimanis, bet plašos griestus 1750. gadā apgleznoja Tjepolo.

Laikmeta beigas

Kontrreformācija ar tās cildeno dievbijību un dievlūgšanu savu galējo izpausmi rada baroka baznīcās. Tomēr šo baznīcu apmeklētājs bieži skatīja kāda svētā mirstīgās atliekas, kas izstādītas uz vai zem altāra. Nāve šķiet atrodamies šo baznīcu centrā. Visa ārējā

greznība kalpo kā mierinājums neizbēgami tuvojošās nāves priekšā. Šīs svētnīcas bieži ir pārlieku vērstas uz māņticīgo pārliecību, kurā svētie un viņu pīšļi spēlē maģisku un aizsargājošu lomu. Uzmanības centrā neatrodas Kristus, bet gan sistēma – bagātīgā un varenā Baznīca. Dažkārt te pārņem gaismas un skaistuma, bet tajā pašā laikā – arī virspusējības izjūta.

Laika gaitā iekšējais gars pazuda no šās 18. gs. baroka mākslas, aiz sevis atstājot daudz pasaulīgāku noskaņu. Skaistās formas zaudēja savu sākotnējo sakralitāti. Tas, iespējams, izskaidro šās mākslas pēkšņo galu. Ap 1780. gadu, brīdī, kad tika pabeigti stila labākie darbi, tradīcija pārtrūka. Jaunas formas šā stila ietvaros vairs netika meklētas. Virsroku guva klasicisms ar tā "racionālismu" un gandrīz pilnībā laicīgo ārējo izpausmi. Prāta un apgaismības laikmets bija uzvarējis. Revolucionārie kari drīz novedīs pie klosteru apspiešanas un baznīcu slēgšanas. Romas katoļu baznīca zaudēs savu varenību.

Baznīcas interjers Odenvaldē, Vācijā, ir barokālo rotājumu krāšņuma paraugs.

SESTĀ NODAĻA

PRĀTS, ATDZIMŠANA UN REVOLŪCIJA 1650.–1789. G.

436 ATMODA

440 Brāļu draudzes Vidzemē
442 Pirmais latviešu kardināls
445 Filips Jakobs Špēners
448 Hauels Heriss

453 Metodisti
454 Džons un Čārlzs Vesliji
458 Himnas un baznīcas mūzika

462 Krievijas baznīca

466 EKSPANSIJA PASAULES MĒROGĀ

478 Pirmās angļu misijas
481 Karte: Ekspansija pasaules mērogā
483 Grāfs fon Cincendorfs

485 PRĀTS UN NEPRĀTS

488 Blēzs Paskāls

497 Kristietības saprātīgums

500 Džordžs Fokss un kvēkeri

504 Unitārieši

ATMODA

A. Skevingtons Vuds

Baznīcās, kurās sazināšanās notika angļu valodā, prāta laikmets kļuva arī par atjaunotnes laikmetu. Racionālisma vilnis tika apturēts. Apslāpētā formālisma vietā nāca Gara svaigā dvesma. Šī atdzimšana norisinājās 18. gs. 30.–40. gados. Tā sakņojās Eiropas piētistu kustībā un puritānisma dzīvīgajā spēkā.

Britānijā šī kustība bija pazīstama kā evaņģēliskā jeb metodistu atdzimšana (abi nosaukumi ir savstarpēji aizstājami). Ziemeļamerikas kolonijās to dēvēja par Lielo atmodu, un tā sākās 1734. gadā Northemptonā, Masačūsetsā Džonatana Edvardsa vadībā. Tai sekoja gan Džordža Vaitfilda, gan brāļu Džona un Čārlza Veslija konvertēšanās, un to var uzskatīt par pamatu evaņģēliskajai atdzimšanai Britānijā. Kustība savu pilnbriedu sasniedza Jaunanglijā no 1740. līdz 1743. gadam – Džordža Vaitfilda triumfālā apmeklējuma laikā.

Viena no pirmajām baļķu būdas tipa baznīcām Hārtfordā, Konektikutā

Pirmie amerikāņu protestanti

Pārsteidzoši, ka bija pagājuši tikai divdesmit pieci gadi pēc Kolumba ieceļošanas Amerikas kontinentā, kad tur jau sākās reformācija. 17. gs. sākumā protestanti sāka kolonizēt Ziemeļameriku, iesākumā dibinot apmetnes Atlantijas okeāna piekrastē. Mēdz teikt, ka vienas no svarīgākajām reformācijas izraisītajām sekām bija apspiesto ļaužu masveida došanās emigrācijā. Pirmie kolonisti sevī apvienoja misionāru degsmi ar alkām pēc dievlūgšanas brīvības; viņiem, protams, bija arī komerciāli nolūki.

Cits pēc cita emigranti no Britānijas un kontinentālās Eiropas apmetās Amerikas austrumu piekrastē. No trīspadsmit angļu kolonijām divpadsmit veidoja protestanti, un tieši tajās sākās Lielā atmoda. Gandrīz visi emigranti bija kalvinisti.

Kalvinismu tā stingrākajā interpretācijā Atlantijas okeāna otrā pusē pārstāvēja skoti un holandieši, kuri šeit nodibināja gan Prezbiteriāņu, gan Reformātu baznīcu. Taču agrākie kolonisti pārstāvēja modificēto – angļu puritāņu un separātistu kalvinismu. Viņu uzskatiem bija ievērojams iespaids. Tās kolonistu grupas, kuru ticība sakņojās citās reformācijas kustībās, piemēram, dunkeri, luterāņi, morāvieši un menonīti, ieradās vēlāk un mazākā skaitā.

Pirmie amerikāņu protestanti bija anglikāņi. 1607. gadā anglikāņu kopiena tika nodibināta Džeimstaunā, Virdžinijā, un tās kapelāns bija Roberts Hants. Anglikānisms nekad nav bijis populārs ne Virdžīnijā, ne citās kolonijās. Baznīcas autoritātes nespēja nodrošināt Jaunanglijai bīskapu; šis apstāklis vājināja episkopālo Baznīcu koloniālā perioda laikā.

Lielāko kopienu angļu kolonijās veidoja kongregacionālisti kopā ar prezbiteriāņiem. Amerikāņu kongregacionālisms attīstījās, apvienojoties separātistiem un puritāņiem. Piligrimu tēvi, kuri 1620. gadā izcēlās krastā Plimutā, Jaunanglijā, bija kongregacionālisti, kuri jau agrāk bija pametuši angļu nacionālo Baznīcu, lai meklētu ekleziastisku patvērumu Holandē. Lielākā grupa, kas devās emigrācijā uz Ameriku, sākot ar 1628. gadu, bija puritāņi vārda vistiešākajā nozīmē, kuri vēlējās istenot reformas Anglikāņu baznīcas ietvaros. Viņi bija spiesti atstāt Angliju Čārlza I represīvās valdīšanas laikā, un viņi apmetās Masačūsetsā. Separātisti un puritāņi pakāpeniski apvienoja spēkus. 1648. gadā viņi formulēja savu vienošanos "Kembridžas platformā" – amerikāņu kongregacionālisma hartā.

Prezbiteriāņu ierašanās

Prezbiteriānismu Amerikā iesākumā pārstāvēja holandiešu Reformātu baznīca. 1626. gadā holandiešu Austrumindijas kompānija nodibināja koloniju pie Hudzonas upes un pārdēvēja Manhetenas salu par Jauno Amsterdamu. Pēc diviem gadiem tika iecelts mācītājs. Holandiešu Reformātu baznīcas uzplaukums turpinājās arī pēc 1664. gada, kad kolonija tika atdota Anglijai. Līdz 1700. gadam šai Baznīcai bija stingras pozīcijas Ņujorkā.

Dārtmutas osta, kur kuģiem *"Mayflower"* un *"Speedwell"* vajadzēja iebraukt pēc izceļošanas uz Jaunangliju 1620. gadā. *"Speedwell"* bija "dabūjis lielas sūces un bija caurs kā siets". To nācās atstāt Plimutā [Anglijā], un 102 cilvēki sadrūzmējās uz *"Mayflower"*, lai izceļotu uz Plimutu Masačūsetsā.

Prezbiteriānisma paveids, kam bija lemts ieņemt nozīmīgu vietu Amerikas kristietībā, cēlies Britānijā. Tā pamatlicējs bija Frānsiss Meikmijs, kuru darbam Amerikas kolonijās bija pilnvarojis īru prezbitērijs. Mērilendā baznīcas tika celtas jau no 1683. gada. 1706. gadā tika izveidots Filadelfijas prezbitērijs; tā priekšsēdētājs bija Meikmijs. Viņš iedrošināja daudzus Stjuartu apspiestos skotu

un īru prezbiteriāņus meklēt patvērumu Amerikā. No 1710. gada, kad Anglija ieviesa ekonomiskas sankcijas pret Īriju, imigrantu plūsma ievērojami pieauga.

Amerikāņu baptisma pirmsākumi ir meklējami baptistu draudzē Providensā, Rodailendā. 1639. gadā šo draudzi pirmo reizi sapulcināja Rodžers Viljamss, separātists no Londonas, kurš bija padzīts no puritāņu kolonijas pie Masačūsetsas līča. Lielākā daļa pirmo baptistu draudžu locekļu bija angļi vai velsieši – Viljamsa domubiedri. Baptistu skaits lēni pieauga līdz Lielās atmodas sākumam. Tikmēr kvēkeri uzsāka savu "svēto eksperimentu" Pensilvānijā.

1690. gadā kopējais iedzīvotāju skaits kolonijās bija aptuveni 250 tūkstoši, no kuriem gandrīz visi bija briti. Jau bija sākuši ierasties Eiropas protestanti – hugenoti un menonīti, kā arī holandiešu kalvinisti. Šī kustība pastiprinājās 18. gs. sākumā. Bija vērojams liels vācu protestantu, galvenokārt luterticīgo, pieplūdums; lielākā daļa šo protestantu bēga no vajāšanām Pfalcā. Kad Viljams Penns viņus uzaicināja uz savu koloniju Pensilvānijā, Atlantijas okeānu šķērsoja tūkstošiem vācu protestantu. Ap 18. gs. vidu Pensilvānijā vien dzīvoja 70 tūkstoši vāciešu, bet visā Ziemeļamerikā – gandrīz 200 tūkstoši. Viņu vidū bija ne tikai luterāņi, bet arī morāvieši, dunkeri un švenkfelderi.

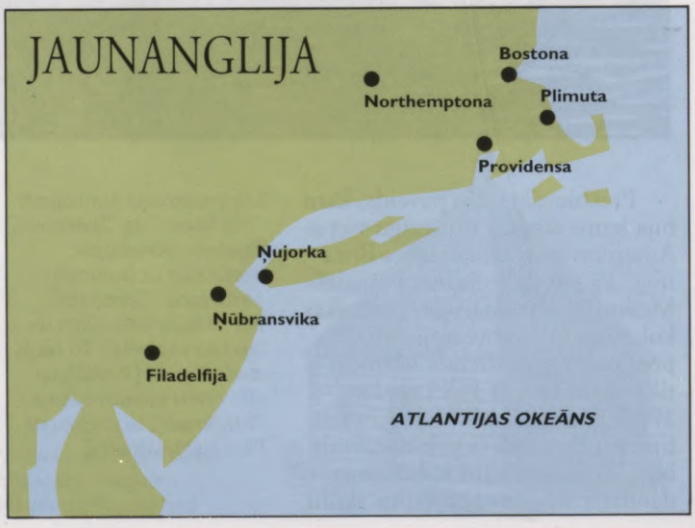

Vācu kolonisti ieviesa jaunu elementu Amerikas kristietībā, kurā līdz tam bija dominējusi kalvinisma tradīcija. Savu ieguldījumu deva arī citu reformācijas virzienu pārstāvji. Vācu kopienas jau bija skārusi piētisma ietekme; piētistu kustība tieši ietekmēja un veicināja atdzimšanas procesu Anglijā.

"Visdziļākajā miegā"

Ap 18. gs. sākumu amerikāņu Baznīcas bija pārņēmusi stindzinoša stagnācija. Pirmās kolonistu paaudzes evaņģēliskā degsme bija zudusi. Šā pagrimuma iemesli ir skaidri zināmi. Tirdzniecības attīstība un tai sekojošais labklājības pieaugums radīja materiālismu, kas notrulināja protestantiskās ticības asās šķautnes. Tēvu dedzīgums vairs neatkārtojās viņu bērnos.

Puritāņu ideāls par Dieva pārvaldītu sabiedrību pamazām izbālēja. Agrāk ticīgajiem, lai kļūtu par pilntiesīgiem Baznīcas locekļiem, bija pašiem jāapstiprina Baznīcas derība; tagad šis princips tika nopietni kompromitēts. Bēdīgi slavenā "Pusceļa derība" ļāva kristīt pie draudzes nepiederīgu vecāku bērnus. Iepriekš draudzē tika uzņemti vienīgi tie, kuri varēja apliecināt Kristus pestījošo pieredzi. Tagad tika pieņemtas visas "personas, kuras nav izdarījušas neko apkaunojošu". Kritērijs bija ne tik ļoti garīga atdzimšana, kā morāls cienīgums.

Prezbiteriāņu sinode, kas 1679. gadā sanāca Bostonā, apsprieda reformu nepieciešamību un detalizēti raksturoja tos ļaunumus, kuri "likuši Tam Kungam

uzlikt sodu Jaunanglijai". Nākamo trīsdesmit gadu laikā uzcītīgie mācītāji sūrojās par situācijas pasliktināšanos un aicināja savas draudzes nožēlot grēkus. Kā Dieva soda zīme tika skaidrota 1727. gada zemestrīce, kas izpostīja lielu daļu Jaunanglijas un tās kaimiņu provinces. Tam sekoja īslaicīgs ļaužu pieplūdums baznīcās, tomēr situācijas uzlabošanās nebija ilgstoša. Dažus gadus vēlāk kāds Bostonas sludinātājs bēdīgi paziņoja: "Ak vai! Tā kā mūs spēj modināt vienīgi vispārsteidzošākie pērkoni un zibeņi un visbriesmīgākās zemestrīces, tad pašlaik vēl guļam visdziļākajā miegā." Bija acīmredzams, ka ar reformu vien būs par maz. 18. gs. 30. gados ļaudis bija sākuši aicināt uz atdzimšanu. Tā sākās 1734. gadā Northemptonā.

Citviet jau agrāk bija vērojamas atdzimšanas zīmes. Vaitfilds uzskatīja, ka tās iniciators ir bijis Teodors Jākobs Frēlinghuizens. "Viņš ir vērtīgs Jēzus Kristus kareivis un tā lielā darba aizsācējs, ko, es ticu, Tas Kungs turpina šajā pasaulē." Frēlinghuizens bija holandiešu Reformātu baznīcas mācītājs. Viņš piedzima Vācijā un aizrāvās ar piētismu gan dzimtenē, gan studiju laikā Holandē. Pēc ierašanās Amerikā Frēlinghuizenu šokēja viņa konfesijas nedzīvā ortodoksija, un viņš uzsāka evaņģelizācijas un reformu kampaņu. 1720. gadā viņš nodibināja misiju Reritenas ielejā Ņūdžersijā. Viņa kvēlā sludināšana izraisīja daudzas konvertēšanās, taču vienlaikus izpelnījās Amsterdamas baznīcas autoritāšu neapmierinātību; šī Baznīca arvien vēl kontrolēja amerikāņu draudzes. Ap 1726. gadu atdzimšana bija skārusi apgabala Prezbiteriāņu baznīcas.

Tajā paša gadā Gilberts Tenents tika ordinēts par prezbiteriāņu mācītāju un nosūtīts uz Ņūbransviku. Šeit viņš nonāca Frēlinghuizena iespaidā un apņēmās panākt savas konfesijas atdzimšanu. Viņš saskatīja cerīgas zīmes savā draudzē – tās locekļi bija lielākoties Olsteras bēgļi, kuri pārstāvēja savas dzimtenes atdzimšanas tradīciju. Tenents sekoja Vaitfilda pēdās un kļuva par vienu no izcilākajiem Atmodas laika ceļojošajiem sludinātājiem. Viņš sacēla emociju vētru ar savu sprediķi "Par briesmām, ko rada nekonvertēta garīdzniecība".

Tipiska 18. gs. Jaunanglijas baznīca

BRĀĻU DRAUDZES VIDZEMĒ

Juris Rubenis

Latvijā nozīmīgākais garīgās atmodas fenomens saistās ar Hernhūtes misionāru veicināto brāļu draudžu kustību Vidzemē. Sākumā Rīgā ieradās daži Hernhūtes misionāri negarīdznieki. Viņi sastapa pietismam simpatizējošus mācītājus, muižniekus un vienkāršus strādniekus. Tika noturētas sapulces. 1736. gadā Rīgu, Valmieru un Rēveli apmeklēja grāfs fon Cincendorfs. Viņam tika atļauts spredikot vairākās Rīgas (tostarp Doma un Sv. Jēkaba) un citu pilsētu baznīcās, un viņš ieguva daudzu ietekmīgu cilvēku atbalstu Hernhūtes brāļu sūtīšanai uz Baltiju. Apspriedē Valmiermuižā Cincendorfs kopā ar atbalstītājiem izstrādāja turpmākās darbības plānu, nolemjot dibināt mācību iestādi, kurā varētu sagatavot latviešu skolotājus, kas "sludinātu Jēzu Kristu ar siltu sirdi".

Sākotnēji sapulces tika noturētas tikai Baltijas vāciešiem, bet ar 1739. gadu misionāra Kristiāna Dāvida (viņš bija iemācījies latviešu valodu) vadībā Valmierā sāka noturēt sapulces latviešiem, un tās zibenīgi ieguva milzīgu popularitāti. Starp pirmajiem, kas ieradās sapulcē, bija kauguriešu skolotājs Šķesteru Pēteris un Valmiermuižas kalējs Ķīša Pēteris, kas bija jau tikušies ar Cincendorfu. Jauno kustību atbalstīja vairāki luterāņu mācītāji, tāpēc kustība drīz izplatījās Cēsu, Trikātas, Raunas un Smiltenes draudzēs.

1740. gadā atmodināto skaits jau sasniedza aptuveni 5 tūkstošus. Šie cilvēki mēdza sadalīties mazākos pulciņos, tiekoties nedēļas vidū, lai pārrunātu aktuālus garīgus jautājumus un kopīgi lūgtu Dievu. Veidojās izteikta brāļu draudžu "mistika": meditatīvas dziesmas, Jēzus ciešanu apcere un prieks par grēku piedošanu. Dažos gadījumos šī mistika varēja iegūt arī sektantiskus vaibstus, tomēr galvenokārt veidoja Latvijas vēsturē pirmo individuālās kristietības fenomenu.

Pēc atmodināto iniciatīvas tika būvēti īpaši "saiešanas nami", kuros pašu brāļu draudžu izraudzīta teicēja vadībā tika noturētas reliģiskas sapulces. Brāļu draudžu kustība savas kulminācijas laikā 19. gs. sākumā aptvēra vairāk nekā 30 draudzes, bija uzcelti aptuveni 100 saiešanas nami un organizēto dalībnieku skaits sasniedza vairāk nekā 20 000 cilvēku.

Brāļu draudžu kustība radikāli mainīja Vidzemes garīgo dzīvi, veicinot augstu kristīgas morāles standartu izplatīšanos. Modinot cilvēkus personiskām garīgām saitēm ar Dievu, kustība kļuva par nozīmīgu nacionālu un sociālu veidojumu, kas deva galveno impulsu latviešu pašnoteikšanās idejas dzimšanai un vēlāk – neatkarīgas valsts dibināšanai.

Par spīti vācu muižniecības aizliegumiem, kustība efektīvi turpināja attīstīties ilgāk nekā simt gadus.

Brāļu draudzes saiešanas nams. 1765

Lielā atmoda

Tomēr šie un citi atsevišķie notikumi bija tikai garīgās dzīves oāzes arvien pieaugošās reliģiskās vienaldzības tuksnesī. Viena šāda lokāla atdzimšana tiek uzskatīta par Lielās atmodas sākumu. Tā norisinājās Northemptonā, Masačūsetsā, Džonatana Edvardsa vadībā. Tā ietekmēja notikumu gaitu ne tikai citās Amerikas provincēs, bet arī Britānijā, kur ļaudis lasīja Edvardsa ziņojumu par notikušo ar nosaukumu "Patiess stāsts par Dieva pārsteidzošo darbu".

Edvardss sekoja sava vectēva Solomona Stodarda pēdās un kļuva par Northemptonas kongregacionālistu baznīcas mācītāju. Stodards tiek dēvēts par pirmo izcilo atdzimšanas laika mācītāju Jaunanglijā. Sešdesmit gadus ilgās prakses laikā viņš, kā pats izsacījās, "ievāca piecas labas ražas". Taču, kad Edvardss pārņēma mācītāja amatu, viņš atklāja, ka ļaudis ir "ļoti vienaldzīgi pret reliģiju".

1733. gadā Edvardss sāka saredzēt pārmaiņas. Nākamajā gadā viņš uzstājās ar vairākiem spredikļiem par attaisnošanu ticības dēļ, un decembra beigās "bija jūtama neparasta Dieva Gara rosība". Atdzimšana vērtās plašumā, un "dvēseļu ganāmpulki plūda uz Jēzus Kristus pusi". Vēlāk Edvardss sacījis: "Pilsēta nekad nebija bijusi tik mīlestības un prieka pārpilna un vienlaikus tik satraukta." Atdzimšanas iespaids bija jūtams visā apkārtnē un pat kaimiņos – Konektikutas apgabalā. Kaut arī pēc dažiem gadiem sajūsma Northemptonā norima, Edvardss bija pārliecināts, ka Gara darbs ir sācies un tam būs visplašākās atskaņas.

1740. gadā atmoda sasniedza kulmināciju; Northemptona no jauna kļuva par tās centru, bet Edvardss – par tās galveno

"Pilsētā nebija gandrīz neviena veca vai jauna cilvēka, kurš neinteresētos par dižajiem mūžības jautājumiem. Lielā atmoda skāra gan tos, kuri bija raduši būt uzpūtīgi un nolaidīgi, gan tos, kuri vislabvēlīgāk bija noskaņoti domāt un runāt par dzīvīgo un eksperimentālo reliģiju. Ļaužu pievēršana kristietībai notika vispārsteidzošākajā veidā, un šis darbs vērsās plašumā; dvēseļu ganāmpulki plūda uz Jēzus Kristus pusi. Dienu pēc dienas daudzu mēnešu garumā bija vērojama neskaitāmu grēcinieku iznākšana no tumsas brīnišķīgajā gaismas pasaulē; tie atbrīvojās no pekles un staignā muklāja un cēla klinti ar jaunu Dieva slavasdziesmu uz lūpām.

Šis Dieva darbs tika turpināts, un īstenu ticīgo skaits auga augumā, kā rezultātā pilsēta drīz pieredzēja brīnišķīgu pārmaiņu; nākamā, 1735. gada pavasarī un vasarā pilsētu šķita pārņēmusi Dieva klātbūtne. Tā nekad nebija bijusi tik mīlestības un prieka pārpilna un vienlaikus tik satraukta. Dieva klātbūtnes zīmes bija jūtamas gandrīz katrā mājā. Tas bija laiks, kad ģimenēs valdīja prieks par tām dāvāto pestīšanu; vecāki līksmoja par saviem bērniem kā no jauna dzimušiem, vīri – par savām sievām un sievas – par vīriem."

DŽONATANS EDVARDSS,
"Patiess stāsts par Dieva pārsteidzošo darbu"

PIRMAIS LATVIEŠU KARDINĀLS

Juris Rubenis

Viena no spilgtākajām personībām Latvijas Romas katoļu baznīcas jaunākajā vēsturē ir Julijans Vaivods (1895–1990). Ieguvis izglītību Pēterburgas Katoļu garīgajā seminārā, 1918. gadā viņš tika iesvētīts par priesteri. Starp pasaules kariem Vaivods kalpoja par prāvestu dažādās Latgales un Kurzemes draudzēs, līdz pēc Liepājas bīskapijas izveidošanas (1938) kļuva par kūrijas kancleru. 1943. gadā LU Romas katoļu teoloģijas fakultātē viņš ieguva teoloģijas licenciāta grādu.

J. Vaivods bija kolorīta personība, izcils sprediķotājs, kurš savus sprediķus turpināja rakstīt un apkopot arī pēc padomju okupācijas. 1958. gadā padomju drošības dienests veica viņa dzīvoklī kratīšanu, konfiscējot vairākus ar rakstāmmašīnu rakstītus sprediķu sējumus. Viņš tika apsūdzēts par pretpadomju propagandu un notiesāts uz 2 gadiem ieslodzījumā. To garīdznieks pavadīja Mordvijas politieslodzīto nometnēs. Pēc soda izciešanas viņam tikai pēc pusgada izdevās atgūt kalpošanas tiesības (tās piešķīra LPSR Reliģijas lietu pilnvarotais), 1961. gadā viņu uz Rīgas Sv. Jēkaba katedrāli uzaicināja metropolijas apustuliskais administrators J. Začests.

20. gs. 50. gadu beigas bija ļoti sarežģītas visām Latvijas kristīgajām konfesijām. Romas katoļiem pēc arhibīskapa Antonija Springoviča nāves 1959. gadā padomju varas iestādes sākumā aizliedza iecelt jaunu bīskapu. Gandrīz puse Latvijas katoļu garīdznieku pēckara gados uz ilgāku vai īsāku laiku nonāca ieslodzījumā. Tika slēgts Katoļu garīgais seminārs un visi klosteri. Septiņi jauni katoļu garīdznieki neizturēja valsts iestāžu spiedienu un atteicās no garīdznieka amata, publiski paziņojot, ka līdz šim ir krāpuši cilvēkus.

Šajā situācijā kļuva ļoti nepieciešams jauns – garīdzniekus un draudzes saliedēt spējīgs, drosmīgs, mērķtiecīgs, gudrs un diplomātisks Baznīcas vadītājs. Par tādu izveidojās J. Vaivods. 1962. gadā viņš kļuva par Rīgas metropolijas ģenerālvikāru, tāpēc 1964. gadā pāvests Pāvils VI viņu uzaicināja uz Vatikāna 2. koncila trešo sesiju. Propagandisku nolūku dēļ padomju iestādes atļāva J. Vaivodam doties uz Vatikānu; tur 18. novembrī viņš tika konsekrēts par bīskapu.

1983. gadā pāvests Jānis Pāvils II Julijanu Vaivodu iecēla kardināla kārtā. Tas bija pirmais gadījums, kad Krievijas impērijas un Padomju Savienības pastāvēšanas laikā par kardinālu kļuva tās pilsonis, turklāt latvietis. Kardināls Julijans Vaivods ir spilgts tāda garīdznieka tēls, kurš prata noturēt Baznīcas intereses un vērtības ateistiska režīma valdīšanas laikā, apvienojot taktisku lojalitāti režīmam ar māku iegūt maksimālu labumu savai Baznīcai. Līdz pat mūža galam savos sprediķos (daudzi ir publicēti) viņš atļāvās kritizēt ateistisko režīmu, tādēļ bija ļoti populārs un mīlēts Latvijas katoļu vidē.

Pirmais latviešu kardināls Julijans Vaivods. Miervalža Poļa kolorēts zīmējums

personu. Tomēr vislielākā ietekme bija Džordžam Vaitfildam. Pēc savas konvertēšanās 1735. gadā Vaitfilds pierādīja, ka ir angļu atdzimšanas līderis. 1740. gada septembrī viņš ieradās Jaunanglijā; šis viņa otrais Amerikas apmeklējums izvērtās sešu nedēļu ilgā braucienā, kas noslēdzās ar visplašāko atmodas kustību Amerikas koloniju vēsturē.

Bostonā ļaužu pieplūdums drīz kļuva tik liels, ka tie nespēja satilpt nevienā baznīcā, un Vaitfilds sāka uzstāties brīvā dabā, kā to iepriekš bija darījis Anglijā. Viņa atvadu spredikļi noklausījās aptuveni 20 tūkstoši klausītāju. Pirms aizbraukšanas viņš ielūdza Gilbertu Tenentu uz Bostonu, "lai uzpūstu nesen iekvēlināto dievišķo liesmu". Atdzimšana Bostonā sekmīgi turpinājās vēl astoņpadsmit mēnešus. Tika izveidotas trīsdesmit "reliģiskās biedrības". Baznīcas bija pārpildītas. Dievkalpojumi regulāri tika noturēti mājās. Ļaudis runāja, ka savādā kārtā ir mainījusies pati Bostona. Vaitfilda triumfālo ceļojumu arī turpmāk pavadīja līdzīgi nostāsti.

Nākamo triju gadu laikā atmoda skāra aptuveni simt piecdesmit baznīcas ne tikai Jaunanglijā, bet arī Ņujorkā, Ņūdžersijā, Pensilvānijā, Merilendā un Virdžīnijā, kur atdzimšana sākās Hannoveres apgabalā Viljama Robinsona vadībā. Tas sagatavoja ceļu Semjuela Deivisa izcilajai sludināšanai un prezbiteriāņu baznīcas celtniecībai. Sāka izvērsties arī baptisti, kurus pārstāvēja tādi evaņģēlisti kā, piemēram, Daniels Māršals un Šubals Sternss. Drīz viņi sāka "atdzīvināt atdzimšanu". Deverē Žarets mēģināja atmodas procesā iesaistīt Anglikāņu baznīcu, taču neguva atsaucību.

Vieta Bostonā, kur Vaitfilds sludināja Lielās atmodas laikā

Atmodas procesa virzītāji nebija vienīgi ceļojošie sludinātāji. Viens no Vaitfilda brauciena mērķiem bija sekmēt mācītāju līdzdalību. Vaitfilds skarbi paziņoja, ka "draudžu sastinguma cēlonis ir fakts, ka tām sludina "miroņi"". Atmodas laikā "miroņi" atdzīvojās un apņēmās modināt savas draudzes.

Atjaunotās Baznīcas sāka izrādīt neparastu interesi par evaņģēlismu. Tika veicināta misionāru darbība. Atdzimšanas laika mācītājs Deivids Breinerds kļuva par indiāņu apustuli. Kustībai gūstot atbalstu vai, gluži pretēji, izraisot iebildumus, iezīmējās grupējumu polarizācija. Tomēr konfesionālās barjeras tika nojauktas, un atmodas atbalstītājus pārņēma jauns sadarbības gars. Tika veicināta augstākā izglītība; atdzimšanas rezultātā tika atvērtas tādas nozīmīgas mācību iestādes kā, piemēram, Prinstonas koledža. Garīgā atbrīvošanās pavēra ceļu politiskajam liberālismam un netieši atstāja iespaidu uz Amerikas revolūciju. Kristietība ieguva tādu vērienu, ka tās izplatības robeža Amerikā sakrita ar pārceļotāju kustības robežu; kristietība garantēja, ka neatkarīgā nācija varēs balstīties uz droša pamata.

Jaunā dzīve Vācijā

Amerikā Lielā atmoda bija izteikti protestantiska atdzimšana. Tā aptvēra galvenokārt kalvinisma tradīcijas Baznīcas, lai gan to pārstāvēja arī Baznīcas, kas bija veidojušās luteriskās un radikālās reformācijas ietvaros. Anglijā atdzimšana centrējās lielākoties ap Anglikāņu baznīcu un grupējumiem, kuri bija no tās atšķēlušies. Eiropas kontinentā atdzimšanas avots bija pietistu kustība.

Pietisma aizsākumi ir meklējami holandiešu Reformātu baznīcā 17. gs. sākumā. Vācijā to, visticamāk, ieviesa Teodors Untereiks. Pietisms uzplauka Luterāņu baznīcā un deva jaunu elpu Trīsdesmitgadu kara izmocītajai zemei. Tas bija protestantiskās sholastikas laiks. Reformatoru dzīvīgās atskārsmes bija pārtapušas sastingušās formulās. Pietistu kustība no jauna uzsvēra, ka efektīvas misijas īstenošanā liela nozīme ir jaunai dzimšanai, personiskai ticībai un sirsnīgam kristīgam pārdzīvojumam.

Šās kustības centrālā persona bija Frankfurtes mācītājs Filips Jākobs Špēners. Viņš vēlējās atjaunot Lutera sirds aicinājumu un sāka noturēt mājas sapulces, kurās ļaudis skaitīja lūgšanas, studēja Bībeli un dalījās kristīgajā pieredzē. Augusts Hermans Franke, senebreju valodas profesors Leipcigas Universitātē, nodibināja Bībeles skolu, kas veicināja studentu un vietējo pilsoņu atmodu. 1692. gadā Franke tika nozīmēts darbam Hallē, ko viņš padarīja par pietistu kustības centru. Viņš nodibināja skolu trūcīgajiem, bāreņu patversmi un citas iestādes.

Pietisms atjaunoja Vācijas baznīcas vitalitāti. Tam bija savas vājās puses, uz kurām oponenti nekavējās norādīt. Viens otrs pietisma sekotājs pameta luterānismu un pievienojās citām konfesijām vai arī veidoja jaunas. Dažus, piemēram, Paulu Gerhardu, Joahimu Neanderu un Gerhardu Terštēgenu, pietisms iedvesmoja sarakstīt daudzas jaunas himnas. Saikni starp vācu pietismu un evaņģēlisko atdzimšanu apliecina fakts, ka daudzas no šīm himnām pārtulkoja brāļi Vesliji un tās tika plaši izmantotas Anglijā. Pietisms arī veicināja interesi par misionārismu, kas kļuva par raksturīgu atdzimšanas iezīmi gan Britānijā, gan Amerikā. Ar Špēnera krustdēla grāfa Nikolausa Ludviga fon Cincendorfa starpniecību pietisms sasniedza morāviešu kopienu. Daļēji tieši pa šo ceļu pietisma politika sasniedza Angliju.

Morāvieši bija Jana Husa garīgie pēcteči. Trīsdesmitgadu kara laikā spiesti atstāt dzimteni, viņi izklīda pa visu Eiropu un zaudēja daudzus savas kopienas locekļus. Tomēr daži palika, lai slepenībā noturētu dievkalpojumus un aizlūgtu par savas Apvienotās brālības baznīcas atdzimšanu. 1722. gadā neliela morāviešu kopiena apmetās Saksijā, uz Cincendorfa muižas zemes. Šās grupas vadonis bija Kristiāns Dāvids, konvertējies katolis, kurš, kā stāsta, esot bijis "kvēlojošs kā krāsns".

Pietists Johans Andreass Rote tika nozīmēts par mācītāju luterāņu baznīcā Bertholdsdorfā. Viņa iesvētīšanas laikā sludinātājs Melhiors Šēfers pareģoja: "Dievs iedegs gaismu šajos pakalnos, un tā apmirdzēs visu zemi." Cincendorfa muižas pārvaldnieks morāviešu kolonijai deva nosaukumu. Tā kā zemes gabals atradās Hūtbergā ("Sargkalnā"), tas tika nosaukts par Hernhūti ("Kunga sardzi"). Šī vieta kļuva par patvērumu protestantu bēgļiem no visām Vācijas malām, kā arī no Morāvijas un Bohēmijas. Ne visi piederēja pie Apvienotās brālības. Viņu vidū bija luterāņi, reformāti, separātisti, anabaptisti un švenkfelderi.

Pirmajā brīdī šķita neticami, ka tik dažādu tradīciju pārstāvji spētu sadarboties. Kāds ļaunprātīgs fanātiķis Krīgers draudēja nopostīt visu koloniju. "Šķiet, ka sātans visu apgriezis ar kājām gaisā," Šēfers rakstīja 1727. gadā. Tomēr tieši šajā gadā bija lemts nolaisties Svētā Gara liesmai. Maijā visa kopiena piekrita atzīt apustulisku likumu, kas sastāvēja no četrdesmit diviem punktiem. Hernhūtes liktenis bija izlemts – tas vairs nebija sektantu "spiets", bet gan dzīvīga Kristus draudze.

FĪLIPS JĀKOBS ŠPĒNERS

Fīlips Špēners (1635–1705) bija luterāņu pietisma pamatlicējs. Viņš studēja vēsturi un teoloģiju Strasbūrā un 1666. gadā Frankfurtē tika iecelts par luterāņu mācītāju vecāko. Savos sprediķos Špēners uzsvēra dievbijīgas dzīves pārākumu pār dogmu precīzu ievērošanu. Viņš sāka noturēt dziļi reliģiozas sanāksmes, tā dēvētās *Collegia pietatis*, kas guva plašu izplatību un uz kuru pamata veidojās pietisma kustība.

1675. gadā Špēners sarakstīja darbu *"Pia Desideria"* ("Svētās vēlmes"), kura mērķis bija novērst garīgo pagrimumu visos Baznīcas līmeņos. Viņš uzskatīja, ka šā pagrimuma cēlonis ir patiesas, dzīvīgas ticības trūkums. Špēners centās izplatīt Dieva Vārdu, veicinot Bībeles lasījumus. Viņš arī vēlējās īstenot praksē doktrīnu par visu ticīgo priesterību un mainīt uzsvaru no kristietības teorijas uz praksi. *"Pia Desideria"* bija veidota pilnīgā saskaņā ar luterāņu teoloģiju, izņemot vietas, kur Špēners atklāj savu pārliecību, ka uz zemes iestāsies zelta laikmets.

Tomēr Špēners nespēja novērst ne pietistu atšķelšanos no Luterāņu baznīcas, ne Frankes pietistu grupas vajāšanu Leipcigā. 1691. gadā Špēners pārcēlās uz Berlīni. Šeit valsts nostāja bija iecietīgāka, un viņš spēja nodrošināt pietistu draugiem amatus Baznīcā un akadēmiskajā sfērā, sevišķi Halles Universitātē, kas līdz Špēnera mūža beigām bija pietisma centrs.

13. augusta dievkalpojumā kopienu vienoja pats Svētais Gars. Saskaņā ar aculiecinieka Arvida Gradēna teikto viņi "bija tik pārliecināti un aizrautīgi, ka viņu sirdīs iedegās jaunas ticības liesma un mīlestība pret Pestītāju un tikpat kvēla mīlestība citam pret citu, kas viņus aizkustināja tik ļoti, ka dziļā vienprātībā, asarām acīs viņi apskāva cits citu un saliedējās svētā savienībā, it kā no pelniem paceltos senā morāviešu brālība". Tādējādi morāvieši kļuva par "Eiropas protestantisma dzīvinošo ieraugu".

Pastāv cieša saistība starp atjaunoto morāviešu kopienu un evaņģēlisko atdzimšanu Anglijā. Kāds Londonas grāmattirgotājs, vārdā Džeimss Hatons, kļuva par pirmo angli – Morāvijas baznīcas locekli, kuram bija lemts spēlēt vadošu lomu angļu atdzimšanā. Viņa mājā pulcējās reliģiska biedrība, uz kuras pamata veidojās gan morāviešu, gan metodistu kopienas Anglijā. Drīz parādījās citas līdzīgas grupas; dažas no tām piesaistīja vācu trimdiniekus. Pēc kāda laika tika nodibināts reliģisks centrs Jorkšīrā, un atdzimšanas iniciētā intensīvas evaņģelizācijas perioda laikā morāvieši bija neparasti aktīvi.

Taču vēl svarīgāks bija fakts, ka tieši morāviešu vadonis pamudināja Džonu Vesliju uz viņa straujo konvertāciju 1738. gadā. Ceļojuma laikā uz Džordžiju brāļi Vesliji pirmo reizi satika morāviešu misionāru grupu. Viņus ārkārtīgi iespaidoja morāviešu garīgums.

Cits morāvietis – Peters Bēlers kļuva par Džona Veslija padomdevēju laikā, kad viņš meklēja paļāvību pestījošai ticībai Kristum. Kad Veslijs vēlējās apsvērt savas radikālās pārtapšanas sekas, viņš devās uz Hernhūti. Metodistu biedrības pārņēma daudzas morāviešu kopienas iezīmes, piemēram, mīlestības mielastu, Jaungada sagaidīšanas ceremoniju un sanāksmes saiešanas namos. Veslijs drīz atstāja Londonas morāviešus un sāka pats savu kustību, tomēr uz mūžu palika viņu parādnieks. Bēleram Veslijs veltīja šādus vārdus: "Ak, kādu darbu Dievs ir sācis kopš viņa ierašanās Anglijā! Darbu, kam nekad nebūs gala, kas beigsies tikai līdz ar debesu un zemes bojāeju." Veslijs un Vaitfilds deva izcilu ieguldījumu atdzimšanas procesā, taču daudzējādā ziņā tās iedvesmas avots bija tieši morāviešu kustība.

"Dzīvīgās reliģijas sabrukums"

18. gadsimta Anglikāņu baznīca dažkārt tiek attēlota pārlieku tumšās krāsās, tomēr tai neapšaubāmi bija vajadzīgs dzīvinošs impulss. Tās panīkumam bija vairāki cēloņi. Norieta sēklas bija iesētas jau iepriekšējā gadsimtā. Anglikāņi baidījās no galējībām (gan Romas katolicisma, gan puritānisma), ieņēma mērenu nostāju un nosodīja jebkura veida kaislīgu pārliecību. Sludinātājiem pietrūka iedvesmas, tāpēc viņu

nācijas raksturīgākā pazīme?" viņš vaicāja. "Tā ir bezdievība... Bezdievība ir mūsu vispārējā, mūsu pastāvīgā, mūsu raksturīgākā īpašība." So Veslija atziņu atkārtoja daudzi. Himnu autors Īzāks Vatss izteica nožēlu par "dzīvīgās reliģijas panīkumu cilvēku sirdī un dzīvē". Filozofs bīskaps Bērklijs paziņoja, ka morāle un reliģija Britānijā ir "pagrimusi tik zemu kā nekad nevienā citā kristīgā zemē". Veslijs rakstīja: "Tieši šajā laikā... divi vai trīs Anglijas baznīcas garīdznieki sāka aizrautīgi "aicināt grēciniekus uz grēku nožēlu". Divu vai trīs gadu laikā viņu saceltā trauksme aizskanēja līdz vistālākajiem zemes nostūriem. Tūkstošiem cilvēku pulcējās, lai viņus uzklausītu, un, kur vien viņi ieradās, daudzi sāka izrādīt vēl nebijušu interesi par reliģiju."

spredikļi nebija nekas vairāk kā noslīpētas moralizējošas esejas.

Garīguma apslāpēšanu veicināja arī politiskā situācija. Karalis Džordžs I un viņa dēls bija vienaldzīgi pret kristietību. Sers Roberts Volpols, kas divdesmit vienu gadu bija Anglijas premjerministrs, neslēpti centās apturēt evaņģelizāciju. Laikmeta cinisms atspoguļojās tolaik izplatītajās valodās, ka ticis "izstrādāts likumprojekts, kas vairs nebalstās uz Dieva baušļiem, bet gan uz varasvīru personisko pārliecību".

Personiskās ticības sabrukumam sekoja tikumisko standartu lejupslīde. Ortodoksālie teologi svinēja intelektuālu uzvaru cīņā pret deismu. Taču ironiskā kārtā, par spīti kristietības galveno doktrīnu aizstāvībai, no iecerētās jaunās dzīves Kristū nebija ne miņas. Bija nepieciešams jauns impulss. Tieši to sniedza atdzimšana, kas atgādināja Baznīcai par tās iekšējiem resursiem.

Veslijs vaļsirdīgi runāja par sava laika cilvēku neticību Dievam. "Kāda pašlaik ir angļu

Šajās gravīrās angļu gleznotājs un grafiķis Viljams Hogārts attēlojis baznicēnus garlaicīga spredika laikā. Tā ir spilgta karikatūra par 18. gs. Anglijas baznīcas stāvokli.

Nenogurdināmais velsiešu evaņģēlists Hauels Heriss. 1752. gadā viņš atgriezās mājās Trevekā, kas kļuva par atdzimšanas darba centru.

HAUELS HERISS

Aians Sellerss

Velsas atmodas darbinieks Hauels Heriss (1714–1773) piedzima Talgartā zemnieka ģimenē. 1735. gadā viņš konvertējās un nolēma kļūt par anglikāņu mācītāju. Tomēr viņam četras reizes tika atteikta ordinācija, un viņš līdz mūža galam sludināja kā laju dievvārdnieks. Herisa sludināšana iedvesmoja atdzimšanu visā Dienvidvelsā. 1739. gadā viņš pārcēlās uz Velsas ziemeļiem un turpināja evaņģelizācijas darbu līdzīgi Vaitfildam un Veslijam Anglijā. 1752. gadā Heriss pārvērta savu Ņūhauzu Trevekā par atdzimšanas darba centru. Vēlāk viņš sadarbojās ar grāfieni Hantingdonu; viņa pēc 1768. gada sūtīja savus teoloģijas studentus apmācībai uz Treveku. Heriss bija uzticīgs Anglijas baznīcai un nožēloja jebkādus centienus no tās atšķelties. Tomēr kopā ar Danielu Roulendu viņš kļuva par vienu no Velsas atmodas galvenajiem veicinātājiem un velsiešu kalvinistisko metodistu kustības dibinātāju.

Heriss spēja būt netaktisks un diktatorisks, tomēr nereti bija bikls un nedrošs citu evaņģēlisko vadoņu klātbūtnē. Viņš bija iespaidīga, fascinējoša personība ar spēcīgu balsi. Viņš nebija teologs, bet viņa entuziasms daudzus pievērsa Kristum, un, kur vien viņš sludināja, bija jūtamas Svētā Gara svētības zīmes.

Atdzimšana sasniedz Velsu

Atdzimšanas periodu parasti datē ar laiku no1738. līdz 1742. gadam. Tomēr, tāpat kā Amerikā, arī Velsā atdzimšanas pirmās pazīmes parādījās jau agrāk – 1735. gada vasarā – gandrīz vienlaikus Talgartā un Langeito. Grifits Džounss Lendovrorā bija sludinājis Evaņģēlija vēsti iepriekšējos divdesmit gadus. Viņš godam pelna "metodistu atdzimšanas Rīta zvaigznes" titulu.

Talgartas skolotāju Hauelu Herisu ietekmēja grāmatas, kuras bija publicējusi Kristīgo zināšanu veicināšanas biedrība, ar ko lielā mērā bija saistīts Grifits Džounss. Heriss konvertējās konfesijas dievkalpojumā 1735. gadā Vasarsvētku svētdienā; viņa sirdi pārņēma "karsta mīlestība pret Dievu". Viņš dalījās savā jaunatklātajā pieredzē un drīz sapulcināja nelielu domubiedru sabiedrību. Tās locekļi kļuva par Velsas kalvinistiskās metodistu baznīcas aizsācējiem. Lai gan Heriss nebija ordinēts mācītājs, viņš tomēr sāka sludināt privātās mājās. Cilvēki mainījās, viss apgabals mainījās, un tika veidotas nākamās biedrības. Velsiešu atdzimšana bija sākusies. Tikmēr Danielu Roulendu no Langeito garīgi modināja Grifita Džounsa spredikis. Savukārt viņa paša sludināšana veicināja viņa draudzes atmodu. Heriss un Roulends satikās un no tā brīža strādāja kopā ar mērķi vairot Velsas garīgo labklājību.

Velsiešu atdzimšanas gadā konvertējās Džordžs Vaitfilds. Viņš bija Glosteras viesnīcnieka dēls un reiz bija cerējis kļūt par aktieri. Tā vietā viņš tika ordinēts par anglikāņu garīdznieku un kļuva par kaislīgu jaunās kustības oratoru. Vaitfilds bija tās aizsācējs Anglijā. Viņa piekritēji Londonā un Bristolē 1737. gadā bija pirmie Lielās atmodas pārstāvji. Tieši viņš sāka sludināt brīvā dabā. Vaitfilds pirmais sāka meklēt sludinātājus no laju vidus, pirmais ceļoja šurp

un turp kā, paša vārdiem runājot, "viens no Dieva klaidoņiem". Viņš arī bija pirmais, kurš veidoja kontaktus ar amerikāņu un skotu atmodas pārstāvjiem. Viņa konvertācija iezvanīja angļu atdzimšanu. Tieši viņa darbība sagatavoja tai ceļu.

Anglijas apustulis

Priekšdarbu kulminācija bija Džona Veslija savādā "sirds iekaršana" 1738. gada 24. maijā. Veslija personā kustība saņēma savu visdzīvinošāko impulsu. Iepriekš necilais Oksfordas zinātnieks ar Dieva žēlastību pārtapa "Anglijas apustulī". Atdzimšana bija atradusi savu patieso ģēniju. "Ja mums jāizvēlas kāds, ko dēvēt par *atmodinātāju*, tad viņa vārds neapšaubāmi ir Džons Veslijs."

1739. gada 1. janvārī Feterleinā, Londonā, tika noturēts nozīmīgs brāļu mielasts. Atdzimšanas vadoņi saliedējās Gara brālībā, līdzīgi kā tas bija noticis 1727. gadā Hernhūtē. Klātesošo vidū bija brāļi Vesliji, kā arī Vaitfilds un Bendžamins Ingems, kuram bija lemts kļūt par ievērojamu morāviešu evaņģēlistu. Džons Veslijs rakstīja savā "Dienasgrāmatā": "Aptuveni trijos no rīta, kad mēs turpinājām gremdēties lūgšanā, pār mums nāca tik liels Dieva spēks, ka daudzi kliedza no prieka pārpilnības un daudzi krita pie zemes. Tiklīdz mēs nedaudz atguvāmies no Tā Kunga klātbūtnes izraisītās godbijības un izbrīna, mēs visi saucām vienā balsī: "Mēs slavinām Tevi, Dievs, mēs atzīstam Tevi par savu Kungu."" Šī Svētā Gara nolaišanās Jaungada dienā apstiprināja, ka Atmoda ir atnākusi, un iezīmēja sākumu no tās izrietošai plašai evaņģelizācijas kampaņai.

18. gs. atdzimšana Anglijā bija Svētā Gara darbības rezultāts. Ir svarīgi apzināties, ka tā attīstījās pa vairākiem ceļiem. To pārstāvēja morāviešu misija, ko vadīja tādi vīri kā Ingems un Kenniks, kalvinistu misija, kuras galvenā persona bija Vaitfilds, kā arī Vesliju misija, kas radīja biedrības, kuras ar laiku pārtapa Metodistu baznīcā.

Līdzās trim minētajiem atdzimšanas virzieniem pastāvēja arī kustība Anglijas baznīcas ietvaros, uz kuras pamata veidojās tā dēvētais anglikāņu evaņģēlisms. Iesākumā visi, kuri bija iesaistījušies garīgās atjaunotnes procesā, neatkarīgi no savas Baznīcas piederības tika dēvēti vai nu par "metodistiem", vai par "evaņģēlistiem". Taču ar laiku evaņģēlistus sāka uzskatīt par atsevišķu Anglijas baznīcas grupējumu, kas savus mērķus centās sasniegt pastāvošās organizācijas ietvaros.

Kornvola bija anglikāņu evaņģēlisma šūpulis. Semjuels Vokers no Trūro bija šās kustības vadonis līdz pat savai nāvei 1763. gadā. Džeimss Hervijs, kurš ar savu grāmatu starpniecību centās izplatīt Evaņģēlija vēsti inteliģences vidū, mācītāja gaitas uzsāka Anglijas rietumos un vēlāk pārcēlās uz valsts vidieni. Erudītais Viljams Romeins bija pirmais evaņģēlists, kuram bija sava draudze Londonā. Henrijs Vens Hadersfildā un Viljams Grimšovs Hovertā bija evaņģēlisma kustības pārstāvji ziemeļos. Džona Beridža draudzē Evertonā, Kembridžšīrā, 1759. gadā bija vērojama vietēja mēroga atmoda. Džons Ņūtons, agrākais vergu tirgotājs, kurš vēlāk kļuva par sludinātāju un himnu autoru, bija mācītāja palīgs Olnijā, Bekingemšīrā. Anglikāņu evaņģēlisti sevišķi efektīvi darbojās Oksfordas un Kembridžas Universitātē.

Atdzimšanas patronese bija grāfiene Selīna Hantingdona. Horass Volpols viņu iesauca par "metodistu Sv. Terēzi". Kad evaņģēlistu sludinātāji tika padzīti no citām kancelēm, grāfiene tiem

atrada vietu savās mājas kapelās un viesistabās. Viņa pavēra iespēju sludināt Evaņģēliju aristokrātijai. 1768. gadā Hantingdona nodibināja teoloģijas mācību iestādi Trevekā, Dienvidvelsā. 1779. gadā saskaņā ar likumu viņa bija spiesta reģistrēt savas kapelas kā "nonkomformistu lūgšanu namus"; tie kļuva pazīstami kā "Grāfienes Hantingdonas savienība".

Pārmaiņas Skotijas baznīcā

Pārskats par evaņģēlisko atdzimšanu nebūtu pilnīgs, ja nepieminētu pārmaiņas Skotijā, kur nacionālā Baznīca piedzīvoja vēl lielākas pārvērtības nekā Anglijā. Nebūtu pārspīlēti sacīt, ka radikāli mainījās skotu prezbiteriānisma vēstures gaita. 18. gadsimts ir ticis raksturots kā "Skotijas baznīcas tumšais laikmets". Strīds par patroniem bija izsūcis tās enerģiju un padarījis nespējīgu stāties pretī daudz postošākajam teoloģiskā skepticisma izaicinājumam.

Džons Simpsons, teoloģijas profesors Glāzgovā, tika apsūdzēts herētisku uzskatu mācīšanā par Kristu, kuri līdzinājās tiem uzskatiem, ko Anglijā pauda deisti. Viens no viņa studentiem – Frānsiss Hačinsons apņēmās "Skotijā radīt jaunu teoloģiju". Viņa mācībā, kas pazīstama ar nosaukumu "moderatisms", Evaņģēlijs tika reducēts uz morāles sistēmu, kas piedāvāja vienīgi trauslu cerību tiem, kuri vēlējās gūt pārliecību par mūžību. Mācītāji vairāk interesējās par kultūru nekā par ticīgo atgriešanu un izsmējīgi noliedza savu mantojumu, kas ietvēra vajātos kovenanterus.

Oponentu grupa, ko vadīja Ebenezers Ērskins no Stērlingas, nodibināja neatkarīgu prezbitēriju, un 1740. gadā tā bija spiesta atstāt nacionālo Baznīcu. Grupas biedri paši apgalvoja, ka aiziet tikai no "valdošās partijas", nevis no Baznīcas. "Šķeltnieki" guva zināmu atbalstu, un viņu aiziešanai, iespējams, būtu bijuši sekotāji, ja vien 1742. gadā Kembaslengas draudzē nesāktos atdzimšana.

Atdzimšanas vēsmas jau iepriekš bija jūtamas Īsterrosā un Saterlendā Skotijas ziemeļos. Džons Belfūrs kļuva par kustības vadoni Ziemeļskotijas kalnienē; šī kustība savu kulmināciju sasniedza 1739. gadā. Visi šie notikumi risinājās vēl pirms Vaitfilda ierašanās, lai gan tieši viņš bieži tiek uzskatīts par atdzimšanas nesēju Skotijā. Tāpat kā Amerikā, arī šeit viņš iesēja sēklas jau sagatavotā augsnē. Vaitfildu pirmo reizi uz Skotiju uzaicināja "šķeltnieki" 1741. gadā, taču, kad viņš atteicās darboties vienīgi viņu baznīcās, viņi no Vaitfilda novērsās. Drīzumā viņš rada iespēju darboties Skotijas baznīcas ietvaros.

1742. gadā Viljams Makaloks popularizēja atdzimšanas idejas tā dēvētā Kembaslengas darba ietvaros. Kad Vaitfilds apmeklēja Kembaslengas draudzi savā otrā Skotijas ceļojuma laikā, atdzimšana jau bija sākusies. Viņš piedalījās divos neaizmirstamos brīvdabas dievkalpojumos. Komentējot otro dievkalpojumu Makaloks aprakstīja "šās ceremonijas garīgo pacēlumu... žēlastības pilno Dieva klātbūtni tajā".

Atdzimšana strauji izplatījās uz apkārtējiem apgabaliem. Drīz notika jauns tās uzliesmojums Kilsitā. Džeimss Roubs šeit bija sludinājis vairāk nekā trīsdesmit gadus bez acīmredzamiem panākumiem. 1740. gadā viņš sāka lasīt sprediķus par jaunpiedzimšanu. Pēc diviem gadiem Roubs varēja ziņot, ka "liekot visiem neatdzimušajiem meklēt Kristus darbu sevī, sludināto vārdu pavadīja neaprakstāms Svētā Gara spēks". Līdzīgas ainas atkārtojās astoņpadsmit mēnešus vai pat vēl ilgāk.

Notikumi Kembaslengā un Kilsitā bija skotu atdzimšanas kulminācija. Sajūsma noplaka, taču darbi palika. Evaņģēlisti, kurus oponenti izsmējīgi dēvēja par "fanātiķiem" vai "lidoņiem", guva virsroku pār mērenajiem un izmainīja Baznīcas veidolu.

Pamodinātā Anglija

Kādi bija 18. gs. atmodas galvenie rezultāti? Svarīgākos no tiem patiesībā ir grūti novērtēt. Atdzimšana ir Svētā Gara darbs cilvēku dzīvē, un to nav iespējams matemātiski aprēķināt. Nominālie Baznīcas locekļi, kuriem piemita "bezspēcīga dievbijība", pārtapa Jaunās Derības kristiešos. Tūkstošiem cilvēku, kuri iepriekš nebija izrādījuši nekādu interesi par kristietību, pavērās debesu valstībā, jo atdzimšana un evaņģēlisms iet roku rokā. Garīdznieki pārvērtās. Viņi iedibināja jaunu, augstāku pastorālo rūpju standartu. Atdzimšana neaprobežojās vienīgi ar Anglikāņu baznīcu. Atjaunotni pieredzēja arī nonkonformisti.

Atmodas rezultātā tika radītas institūcijas, kuru mērķis bija kristīga darba veicināšana. Svarīgākās no tām bija misionārās organizācijas, kuru skaits ievērojami pieauga gadsimta nogalē, piemēram, Baptistu misionāru biedrība (1792), starpkonfesionālā Londonas misionāru biedrība (1795) un Baznīcas misionāru biedrība (1799). 1786. gadā brāļu Vesliju rīkotā konference apstiprināja Tomasa Kouka plānu nest Evaņģēlija vēsti uz Indiju un uzņemties misijas darbu aizjūras zemēs.

Atdzimšana iedvesmoja ne tikai misionāro biedrību tapšanu. Tās ietvaros veidojās arī Reliģisko traktātu biedrība (1799; pašlaik Kristīgās literatūras apvienotā biedrība) un Britu un ārzemju Bībeles biedrība (1804). Kristīgā izglītība ieguva jaunu pavērsienu līdz ar svētdienas skolu izveidi. 1769. gadā tās atvēra Hanna Bola un vēlāk attīstīja un popularizēja anglikāņu lajs Roberts Reikss. Anglijas Svētdienas skolu biedrības baznīcu 1786. gadā nodibināja Viljams Ričardsons, Sv. Miķeļa baznīcas evaņģēliskais vikārs

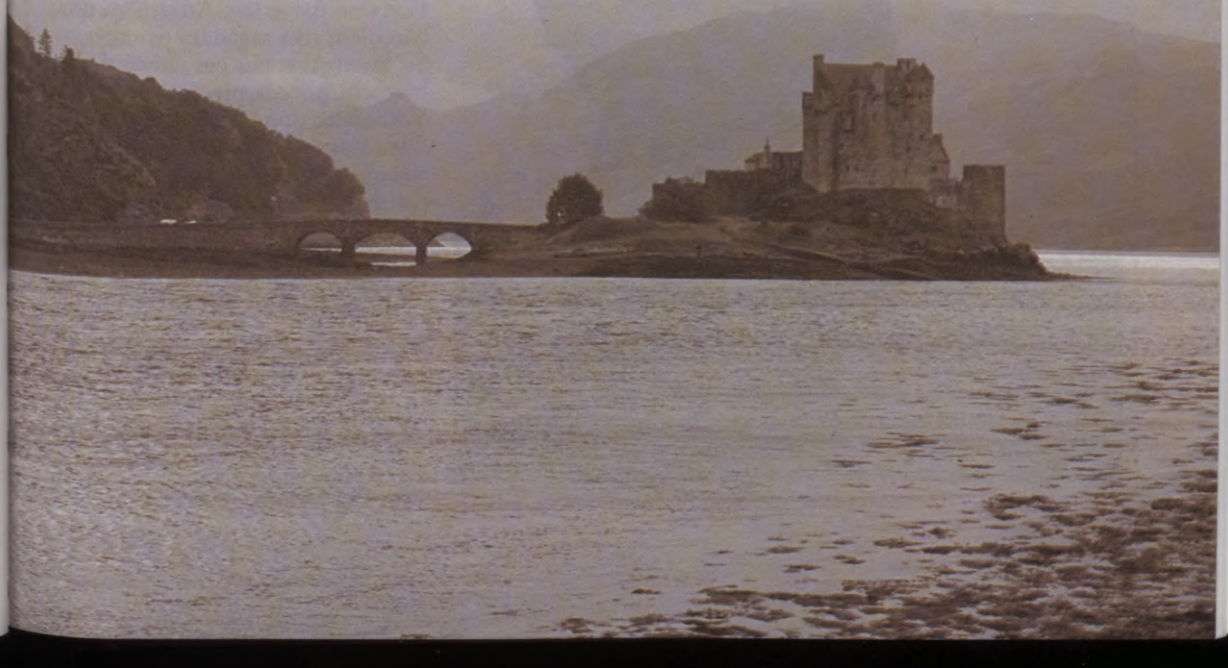

Skotijas augstieņu apgabali pieredzēja atdzimšanu 18. gadsimtā.

Jorkā, bet 1803. gadā tika nodibināta Svētdienas skolu savienība. Svētdienas skolu kustība Britānijā iezīmēja soli pretī vispārējai bezmaksas izglītībai.

Atdzimšana veicināja cīņu par sociālo taisnīgumu. Kampaņu par verdzības atcelšanu vadīja cilvēki ar evaņģēlisku pārliecību. 1767. gadā Grenvils Šārps uzvarēja tiesas prāvā, kas noteica, ka vergs ir jāatbrīvo, tiklīdz viņš nonāk Anglijas teritorijā. 1785. gadā Tomass Klārksons, vēl būdams Sv. Jāņa koledžas students Kembridžā, kur viņu bija iespaidojuši evaņģēlisti, saņēma godalgu par eseju, kurā iztirzāja verdzības jautājumu. Tieši Klārksons pamudināja Viljamu Vilberforsu jautājumu par verdzību izskatīt Parlamentā.

Izcilais angļu atmodas sludinātājs Džordžs Vaitfīlds

Pats Vilberforss konvertējās ceļojuma laikā pa Eiropu kopā ar Īzāku Milneru, "evaņģēlistu doktoru Džonsonu", kurš kļuva par Karalienes koledžas prezidentu Kembridžā. 1774. gadā Džons Veslijs publicēja savas "Domas par verdzību" un tikai četras dienas pirms nāves uzrakstīja slaveno vēstuli Vilberforsam, aicinot viņu "turpināt darbu Dieva vārdā un ar Viņa vareno atbalstu, līdz tā priekšā amerikāņu verdzība (ļaunākā no visām, kas jebkad pieredzēta zemes virsū) pazudīs bez pēdām".

Veslijs aizstāvēja arī cietumu reformu un atbalstīja Džona Hovarda reformu kampaņu. Veslijs izrādīja praktiskas rūpes par trūcīgajiem un deva personisku ieguldījumu viņu dzīves atvieglošanā un palīdzības fonda veidošanā. Veslijs raudzījās, lai ar viņa biedrību starpniecību trūkumcietējiem tiktu izdalīts apģērbs un pārtika. Tika nodibinātas bezmaksas ambulances slimnieku ārstēšanai. Londonā kāds metodistu lūgšanu nams tika pārveidots par darbnīcu, kurā tika kārsta un vērpta kokvilna. Darbavietas tika radītas daudziem bezdarbniekiem.

1746. gadā kristieši atvēra kreditēšanas banku. Cilvēkiem kļuva pieejama juridiska konsultācija un palīdzība. Atraitnēm un bāreņiem tika sagādāta pajumte. Šīs kristīgās rūpes par dzīves pabērniem noveda pie Labdarīgo jeb Svešinieku draugu biedrību dibināšanas 1787. gadā. Tās strauji attīstījās par trūkumcietēju palīdzības institūcijām un pildīja šo uzdevumu līdz brīdim, kad to pārņēma valsts. Evaņģēliskā atdzimšana palīdzēja Anglijai apzināties savus sociālos pienākumus.

Metodisti

A. Skevingtons Vuds

Nosaukums "metodisti", ko Čārlzs Veslijs raksturoja kā "nevainīgu iesauku", pirmo reizi tika lietots 1729. gadā attiecībā uz Oksfordas Universitātes grupas jeb tā dēvētā Svētā kluba locekļiem. Šī grupa darbojās Čārlza brāļa Džona vadībā, un tās mērķis bija izstrādāt stingru metodi sevis garīgai pilnveidošanai. Grupas locekļi apņēmās regulāri veikt individuālus ritus un katru vakaru pulcēties, lai lasītu Bībeli un skaitītu lūgšanas. Studenti viņiem veltīja dažādus izsmējīgus apzīmējumus, piemēram, "jūsmotāji", "Bībeles naktstauriņi", "sakramentārieši", no kurām saglabājās vienīgi "metodisti".

Vēlāk Džons Veslijs metodisma rašanos saistīja tieši ar šo gadu darbību. Otrais posms, viņaprāt, bija 1736. gads, kad "metodistu biedrības pamati tika likti Džordžijā". 1738. gadā Veslijs palīdzēja izstrādāt noteikumus anglikāņu biedrībai, kas pulcējās Feterleinā, Londonā. Visi šie notikumi risinājās pirms viņa pēkšņās konvertēšanās.

Jauna biedrība

Drīz pēc tam, kad konvertācijas rezultātā Džons Veslijs kļuva par "nācijas apustuli", viņš saskārās ar problēmu, kā rūpēties par jaunpievērstajiem. Šās nepieciešamības dēļ tika radīta metodistu organizācija. Veslijs atklāja, ka līdzīgas biedrības jau darbojas Bristolē, bet Londonā viņš bija spiests veidot pats savu organizāciju tiem ļaudīm, kuri bija klausījušies viņa brīvdabas sludināšanā Mūrfildsā. Kad biedrības locekļu skaits pieauga aptuveni līdz simtam, Veslijs pierakstīja viņu vārdus un adreses un nolēma viņus apmeklēt mājās. "Tādējādi bez jebkāda iepriekšēja plāna Anglijā sāka darboties metodistu biedrība – ļaužu grupa, kurus vienoja savstarpējas rūpes par pestīšanu." Metodistu sludinātāju pirmos panākumus var izskaidrot gan ar daudzu anglikāņu garīdznieku bezrūpīgumu, gan ar faktu, ka Anglijas baznīcai bija visai maza ietekme uz rūpnieciskajām pilsētām.

Tādējādi metodisms aizsākās nevis kā Baznīca vai sekta, bet gan kā biedrība. Tas radās un to bija iecerēts saglabāt Anglijas baznīcas ietvaros. Jau sākumā Veslijs pieņēma, ka metodistiem ir jāapmeklē anglikāņu dievkalpojumi un sakramenti. Viņam nebija vēlēšanās atstāt Anglikāņu baznīcu, kaut arī

Dievišķīgā mīlestība

"Dievišķīgā mīlestība,
Debess balva dārgākā,
Mūsu sirdīs ienākdama,
Dzīves ceļu pārmaina.
Jēzu, mīlestības avots,
Žēlastība mūžīgā,
Nāc ar mieru, nāc ar prieku
Katrā sirdī slāpstošā.
Pildi, Kungs, ar savu Garu
Tu ikvienu dvēseli,
Tevī pieaugt lai es varu,
Mieru mantot mūžīgi.
Atņem prieku dzīvei lētai,
Ticībai Tu sākums, gals;
Lai mūs vada gaitā svētā
Tava Labā gana balss.

Dzīvei, kas ir atjaunota
Pestīšanas nopelnā,
Esi, Jēzu, viņas rota,
Mūžam gaišā cerība.
Iet no spēka jaunā spēkā
Lai ir mūsu cenšanās,
Kamēr nāksim debess mājās,
Žēlastībā dāvātās."

ČĀRLZS VESLIJS
(1707–1788)
Tulkojusi Otīlija Baštika (Liesma). No Dziesmu grāmatas latviešiem tēvzemē un svešumā. 1995

DŽONS UN ČĀRLZS VESLIJI

A. Skevingtons Vuds

Brāļu Vesliju piemiņa saistās ar Vestminsteras abatiju. Sienas medaljonā ir skatāmi viņu līdzīgie profili. Vesliji bija partneri gan evaņģēliskajā darbā, gan rūpēs par metodistu biedrībām. Abi brāļi bija iespaidīgi sludinātāji. Katrs no viņiem deva savu īpašu ieguldījumu strauji augošās kustības attīstībā: Džons bija tās organizators un administrators, bet Čārlzs tiek dēvēts par metodisma "liego dziesminieku". Viņa rakstītās himnas ir velte Baznīcai visā pasaulē.

Džons un Čārlzs piedzima mācītājmuižā Epvortā, Linkolnšīrā. Viņu tēvs Semjuels Veslijs bija stingrs Anglikāņu baznīcas katoliciskā virziena (Augstās baznīcas) piekritējs, bet vecvecāki bija nonkonformisti. Viņu māte Suzanna Veslija bija ievērojama sieviete, kas uz dēliem atstāja ārkārtīgi lielu iespaidu. Džons piedzima 1703. gadā, bet Čārlzs – četrus gadus vēlāk.

Ceļojošais evaņģēlists Džons Veslijs. Veslijs apgalvoja, ka viņam ir tikai "vienas rūpes – attīstīt dzīvīgu, praktisku reliģiju un ar Dieva žēlastību izraisīt, saglabāt un veicināt Dieva klātbūtni cilvēku dvēselēs".

Brāļi apmeklēja dažādas skolas un turpināja mācības Oksfordas Universitātē. 1726. gadā Čārlzs iestājās Kristus baznīcas koledžā; Džons tolaik jau bija pabeidzis mācības un ticis ievēlēts par Linkolna koledžas padomes locekli. Laikā, ko Džons pavadīja ārpus Oksfordas, kalpojot par mācītāja palīgu tēva draudzē, Čārlzs uzsāka "Svētā kluba" veidošanu. Pēc atgriešanās Džons pārņēma tā vadību. Tieši Čārlzs organizēja Džordža Vaitfilda dievbijīgos lasījumus pirms viņa konvertācijas.

1737. gadā brāļi Vesliji aizceļoja uz Džordžiju, lai veiktu misiju, ko viņiem bija uzticējusi Evaņģēlija popularizēšanas biedrība. Čārlzs kļuva par kolonijas gubernatora Džeimsa Ogltorpa sekretāru. Ceļojuma laikā uz Ameriku, kā arī uzturoties Džordžijā Vesliji satika vairākus morāviešus. Misijas rezultāti Veslijus neapmierināja, un 1738. gadā viņi atgriezās Anglijā.

Brāļu dzīvē nozīmīgs kļuva cits morāvietis – Peters Bēlers. 1738. gadā triju dienu laikā abi guva spēcīgu kristīgu pārdzīvojumu: Čārlzs – Vasarsvētku svētdienā, bet Džons – 24. maijā, kad viņa sirds "savādi iekarsa". Tas notika sanāksmes laikā Eldersgeitstrītā, Londonā, brīdī, kad tika lasīts Lutera darba "Ievads Vēstulei romiešiem" fragments. Šis notikums iezīmēja pavērsienu evaņģēliskās atdzimšanas gaitā. "Tas, kas notika šajā mazajā istabiņā, Anglijai bija daudz nozīmīgāks par visām Pita uzvarām uz sauszemes vai jūras."

Brāļi Vesliji bija pārliecināti, ka Britānijas iedzīvotājiem katrā ziņā ir jādzird jaunā pestīšanas vēsts. Pretēji citiem sludinātājiem, kas darbojās savu draudžu robežās, Vesliji uzskatīja, ka viņu aicinājums ir ceļot no apvidus uz apvidu. Viņi sludināja visās baznīcās, kur vien kancele tika nodota viņu rīcībā. Taču biežāk, opozīcijai pastiprinoties, viņu

vienīgā iespēja bija uzstāšanās tirgus laukumos vai citās sabiedriskās vietās, kur pūlis varēja viņus sadzirdēt. Tā rezultātā, līdz ar industriālās revolūcijas tuvošanos, kristietībai tika pievērsta strādnieku šķira.

1749. gadā Čārlzs Veslijs apprecēja Sāru (Salliju) Gvinnu, velsiešu miertiesneša meitu, un pārcēlās uz Bristoli. Nākamo divdesmit gadu laikā viņš tur vadīja metodistu biedrību, kas pulcējās Ņūrūmā. 1771. gadā viņš atgriezās Londonā un kļuva par sludinātāju Sitiroudas kapelā. Čārlzu Vesliju mēdz dēvēt par pašu apdāvinātāko un negurstošāko himnu autoru Anglijas vēsturē. Viņš sacerēja vairāk nekā 7000 svēto dziesmu un poēmu. Ievērības cienīgs ir fakts, ka daudzām himnām piemīt augsta mākslinieciskā kvalitāte.

Himnu dziedājumi deva milzīgu ieguldījumu evaņģēliskās atdzimšanas attīstībā. Dziesmām bija vismaz tikpat liels iespaids kā spredikiem. Tās ne tikai pauda kristīgā pārdzīvojuma priekus, bet arī mācīja Svēto Rakstu patiesības. Džons Veslijs 1780. gadā iznākušo "Metodistu himnu grāmatu" nosauca par "nelielu daļiņu no eksperimentālās un praktiskās dievišķības".

Džona Vestlija "Dienasgrāmata" ir kodolīgu, trāpīgu un atklāsmēm bagātu komentāru klasisks paraugs. Tā stāsta par cilvēku, kurš, nesot Evaņģēlija vēsti, veicis 250 tūkstoš jūdžu garu ceļojumu. Veslijs faktiski radīja reliģiskā traktāta žanru. Viņš izdeva "Kristieša bibliotēku", kuras bagātīgais teoloģisku un reliģiozu grāmatu klāsts kļuva pieejams vienkāršajiem lasītājiem. Viņš radīja arī jaunu publikācijas formu – ikmēneša žurnālu. Veslija nozīmīgākie publicētie spredikļi kopā ar komentāriem "Piezīmes par Jauno Derību" veido savdabīgu Metodistu baznīcas pamattekstu kopumu.

viņš saskārās ar tās opozīciju, īpaši – mācītāja gaitu sākumā. Veslijs neatlaidīgi aicināja savus ļaudis palikt uzticīgiem Anglikāņu baznīcai.

Nosaukums "Apvienotā biedrība", iespējams, tika pārņemts no morāviešiem. Tas norādīja: kaut arī biedrību skaits grāfistē pieauga, tās visas piederēja pie vienas organizācijas. Ap 1743. gadu Veslijs vērsās jau pie vairākām "Apvienotajām biedrībām"; drīz tās tika organizētas Savienībā. Metodistu baznīca tika izveidota tikai pēc Veslija nāves.

Pirmā biedrība Londonā sapulcējās 1739. gada beigās kādā pamestā lielgabalu lietuvē. Tā bija metodistu galvenā mītne līdz Sitiroudas kapelas atklāšanai 1778. gadā. Biedrība sastāvēja no "brīvprātīgo nodaļām" – īpaši atlasītām kristiešu grupām sava līdera vadībā ne vairāk kā desmit cilvēku sastāvā.

Vienā ziņā lietuves biedrība bija unikāla. Vienīgais nosacījums, lai kļūtu par tās locekli, bija "vēlme atbrīvoties no ienaida, kas sniegtu pestīšanu no grēkiem". Visas līdzšinējās reliģiskās biedrības bija piesaistītas Anglikāņu baznīcai vai darbojās pilnīgā saskaņā ar to, kā, piemēram, morāvieši. Veslijs atteicās pakļauties šādam ekleziastiskam pārbaudījumam un savā jaunajā biedrībā uzņēma arī nonkonformistus. Atvērtība bija metodisma raksturīga iezīme kopš tā pastāvēšanas pirmsākumiem.

1742. gadā tika ieviestas "klašu sapulces". Tas, kā atzina Veslijs, izrādījās "neizsakāmi noderīgs" pasākums. (Nosaukums "klases" bija latiņu vārda *classic* angliskota forma bez jebkādas saistības ar skolu.) Klases bija sastāva ziņā plašākas par nodaļām un iekļāva katru

"Es baidos, ka līdz ar bagātību uzkrāšanu tikpat lielā mērā ir zaudēta reliģijas būtība. Tādējādi es nesaprotu, kā saskaņā ar lietu kārtību būtu iespējams ilgi turpināties patiesai reliģijas atdzimšanai. Jo reliģijai ir nepieciešami jāveicina gan čaklums, gan pieticība, un tās nevar neveicināt bagātību uzkrāšanu. Taču līdz ar bagātību uzkrāšanu pieaug arī visa veida lepnība, dusmas un mīlestība pret pasaulīgo."

DŽONS VESLIJS

biedrības locekli. To sākotnējais mērķis bija veicināt kristiešu savstarpējo palīdzību, jo katrs klases loceklis ziedoja vienu peniju nedēļā. Vēlāk Veslijs aptvēra, ka vadoņi ir "cilvēki, kuri spēj ne tikai vākt ziedojumus, bet arī stāvēt sardzē par savu brāļu dvēselēm". Klašu sistēma nostiprināja disciplīnu, kā arī nodrošināja sadraudzību un pastorālas rūpes.

Visas nācijas kustība

Nākamais Veslija aktivitātes vilnis sekoja 1743. gadā. Savām biedrībām viņš izstrādāja kopīgu noteikumu sistēmu, jo metodisms tolaik jau bija nācijas mēroga organizācija. 1744. gadā tika noturēta pirmā konference ar mērķi apsvērt "labāko metodi Dieva darba turpināšanai" visā valstī. Savienība tika strukturēta vairākos iecirkņos jeb sludinātāju apgabalos. Pirmais saraksts (1746) ietvēra septiņus iecirkņus – Londonas, Bristoles, Kornvolas, Īvšemas, Jorkšīras (kas aptvēra vēl sešas grāfistes), Ņūkāslas un Velsas.

Iecirkņu vadība tika uzticēta asistentiem (Veslija palīgiem). Viņi tika izvēlēti no pieredzējušāko ceļojošo sludinātāju vidus. Asistenti bija atbildīgi par to, lai "draudzes mācītāja prombūtnē pabarotu un virzītu, mācītu un pārvaldītu ganāmpulku", kā arī vadītu iecirkņa sludinātāju (jeb palīgu) grupu. Kopš paša sākuma metodisma pārraudzība tika uzticēta asistentiem (kurus vēlāk nosauca par superintendentiem), kaut arī viņu autoritāte vienmēr tika pakļauta Veslija un konferences autoritātei.

Dažkārt asistentus atbalstīja visai maz anglikāņu garīdznieku, kas tika gatavoti veltīt daļu sava laika ceļojošai sludināšanai Veslija pakļautībā. Ievērojamākais no viņiem bija Džons Flečers no Medlejas (1729–1785). Līdzās ceļojošiem sludinātājiem (garīdzniekiem un lajiem) darbojās arī vietējie sludinātāji (laji vīrieši un dažos gadījumos arī sievietes), kuri turpat uz vietas spredikoja dievvārdus.

Sludinātāji un biedrību locekļi bija vienlīdz uzticīgi tam, ko Veslijs dēvēja par "mūsu doktrīnām". Metodistu galvenā teoloģiskā pārliecība bija, "ka attaisnošana ticības dēļ ir gan Baznīcas, gan Bībeles doktrīna". Tā tika pastiprināta ar domu, ka pestīšana ir dota visiem, kā arī ar akcentu uz paļāvību Svētajam Garam un biblisko svētumu.

Vaitfilds nepiekrita Veslija uzskatam, ka pestīšana ir dota visiem, un šajā ziņā gāja pats savu ceļu. Tomēr abi vīri saglabāja tuvību un laiku pa laikam palīdzēja viens otram. No 1741. gada "arminiāniskie metodisti" biedrojās ar Vesliju, bet "kalvinistiskie metodisti" sekoja Vaitfildam. Veslija arminiānisms bija evaņģēlisks un reformēts Armīnija uzskatu kopums.

Metodisms strauji izplatījās. Desmit gadu laikā tas aptvēra lielu daļu Anglijas. Par tā citadeli kļuva Īrija. Pirmo reizi Veslijs to apmeklēja 1747. gadā. Velsā, izņemot dažus tās apgabalus, kur dzīvoja angļi, dominēja kalvinistiskie metodisti. Tikai Skotijā metodisms neguva lielu atsaucību, lai gan tas atstāja iespaidu uz Prezbiteriāņu baznīcu.

Amerikā

Amerikas metodisma aizsākumi saistās ar imigrantu pieplūdumu no Īrijas. Roberts Strobridžs, metodistu vietējais sludinātājs no Drumsnas Īrijā, apmetās Sema līcī Mērilendā. Neilgi pēc savas ierašanās 1760. gadā viņš atvēlēja dievkalpojumiem baļķu būdu un izveidoja biedrību. Drīz viņš sāka evaņģelizēt visā apgabalā, un veidojās jaunas biedrības. Aptuveni tajā pašā laikā cits vietējais

sludinātājs no Īrijas – Filips Emberijs ieradās Ņujorkā un pieslējās Luterāņu baznīcai. 1765. gadā viņa māsīca Barbara Heka mudināja viņu no jauna uzsākt sludināšanu un veidot metodistu biedrību. Savu ieguldījumu deva arī britu armijas virsnieks Tomass Vebs. Viņš nosūtīja Veslijam ziņojumu par notiekošo un lūdza palīdzību. 1769. gada konferencē tika aicināti brīvprātīgie. Braucienam pieteicās Ričards Bordmens un Džozefs Pilmūrs.

Par metodisma pamatlicēju Amerikā uzskatāms Frānsiss Asberijs. Viņš nāca no Handsvortas pie Birmingemas un pirms iestāšanās Veslija ceļojošo sludinātāju rindās bija māceklis dzelzslietuvē. 1771. gadā Asberijs atsaucās uz aicinājumu pēc palīdzības Amerikā. Viņš mudināja savus kolēģus Amerikā neatlaidīgi pastiprināt evaņģelizāciju. Citi Veslija sludinātāji revolucionārā kara laikā atgriezās Anglijā; Asberijs palika viens.

1784. gadā Veslijs iecēla Asberiju un Kouku par Amerikas biedrību superintendentiem. Pretēji Veslija gribai Ziemassvētku konferencē Baltimorā tika pieņemts nosaukums "Metodistu episkopālā baznīca"; Asberijs un Kouks tika iecelti par tās bīskapiem. Tas līdzinājās neatkarības deklarācijai – amerikāņu metodisms tagad nostājās pats uz savām kājām kā atsevišķa organizācija.

Nosūtot Tomasu Kouku uz Ameriku, Veslijs viņu pilnvaroja ordinēt Asberiju. Abiem superintendentiem vajadzēja ordinēt prezbiterus no amerikāņu sludinātāju vidus. Vēlāk Veslijs atteicās no anglikāņu prakses un pats veica roku uzlikšanas ceremoniju vīriem, kuriem bija jādodas kalpot Skotijā vai aizjūras zemēs kā misionāriem. Īsi pirms nāves viņš sāka gatavot pārstāvjus arī tiem Anglijas apgabaliem, kuros metodisti nevarēja saņemt sakramentus. Šie pasākumi neizbēgami pasteidzināja viņa sekotāju aiziešanu no Anglikāņu baznīcas, kaut arī Veslijs līdz mūža galam uzstāja, ka nevēlas atšķelties.

1784. gadā parakstītais "Deklarācijas akts" nodrošināja, ka pēc Veslija nāves viņa autoritāti pārņems metodistu konference, ko reprezentēs metodistu biedrību simts locekļi. 1787. gadā metodistu sludināšanas vietas tika licencētas "Iecietības akta" ietvaros. 1795. gadā metodisms atšķēlās no Anglikāņu baznīcas; šis solis tika akceptēts "Miera plānā". 18. gs. beigās Metodistu baznīca guva aizvien plašāku izplatību.

HIMNAS UN BAZNĪCAS MŪZIKA

Džons S. Endrūzs

Kristīga himna ir dziesma, parasti pantmērā un vārsmas formā, kas tiek izmantota dievlūgšanā. Veiksmīgi sarakstītai himnai ir konkrēta tēma, tā ir bibliska, poētiska, tomēr vienkārša un viegli izdziedama; tā ir centrēta uz Dievu (vai Jēzu Kristu), ortodoksāla un nesektantiska.

Pirmās himnu (dziesmu) grāmatas Britānijā

Divus gadsimtus pēc reformācijas Anglijas baznīcā netika lietotas nekādas himnu grāmatas. Bieži tika dziedāti metriskie psalmi, īpaši – tā dēvētā "Vecā versija" (1562). 1696. gadā tika publicēta metrisko psalmu "Jaunā versija" Nahuma Teita un Nikolasa Breidija redakcijā. Šai grāmatai mēs varam pateikties par tādām parafrāzēm kā, piemēram, "Kā briedis brēc pēc ūdens upēm" (42. psalms) un "Caur visām mainīgajām dzīves ainām" (34. psalms). Abas grāmatas tika izmantotas aptuveni līdz 1870. gadam. "Skotu psaltērijs", ko arvien vēl izmanto skotu prezbiteriāņi, tika sastādīts 1650. gadā.

1623. gadā tika publicētas Džordža Vitera "Baznīcas himnas un dziesmas". Tas bija pirmais mēģinājums veidot visaptverošu angļu himnu grāmatu, diemžēl – neveiksmīgs. 17. gs. himnas tika pārņemtas vai pielāgotas no dzejnieku, piemēram, Džordža Hērberta un Džona Miltona, vai rakstnieku, piemēram, Ričarda Bekstera un Džona Banjana, sacerējumiem. Esejists Džozefs Edisons tiek pieminēts saistībā ar viņa himnām "Kad visa tava žēlastība, ak, mans Dievs" un "Plašajos debesu augstumos".

Bīskapa Tomasa slavenākās himnas ir rakstītas rīta un vakara lūgšanām Vinčesteras koledžas pasniedzējiem. Tās ir "Jel mosties, mana dvēsle, līdz ar sauli!" un "Slava tev, mans Dievs, šonakt!".

17. gs. nogalē himnas sāka sacerēt brīvā stilā. Sektanti tās izmantoja draudžu dievkalpojumos; pirmie šajā ziņā bija baptisti.

Jauna veida himnu (dziesmu) rakstīšana

Īzāks Vatss sniedza lielu atbalstu kustībai par "cilvēka rakstītu" (atšķirībā no Dieva inspirētām, bibliskām himnām – galvenokārt psalmiem) himnu radīšanu. 1707. gadā klajā nāca viņa pazīstamākā grāmata "Himnas un garīgās dziesmas". 1715. gadā tai sekoja "Dievišķās dziesmas" bērniem, bet 1719. gadā – "Dāvida psalmi". Šajā grāmatā Vatss lika "Dāvidam runāt kā kristietim". Piemēram, viņš

JĒZUS

Jēzus mīt manā sirdī, viņa svētais vārds
Ir dziļi iecirsts tajā; bet
citkārt
Gadījās, ka saplīst trauslais
stāvs
Sīksīkās drumslās, kuras devos
meklēt es.
Pirmā, ko atradu, bija atlūza
ar *J*,
otrā – ar *ĒZ*, un nākamā –
ar iegravētu *US*.
Tai brīdī, kad es
apsēdos,
Lai saliktu tās kopā,
es aptvēru,
Ka manai salauztajai sirdij viņš ir
mierinājums,
Bet manai veselajai sirdij viņš ir JĒZUS.

DŽORDŽS HĒRBERTS

pārveidoja 72. psalmu par misionāru dziesmu "Lai Jēzus valda, kur vien saule staro". Vairāk nekā 600 himnās, no kurām daudzas tiek dziedātas joprojām, Īzāks Vatss pauda apbrīnu, slavinājumu un sajūsmu par jebkura veida kristīgu pārdzīvojumu. Cits sektants Filips Dodridžs sacerēja aptuveni 370 himnu, tostarp "Klau, līksmas skaņas! Pestītājs nāk" un "Ak, mūsu Dievs". Pārliecinātais kalvinists Ogastuss Topleidijs sarakstīja himnas "Laikmetu klints" rindas, ko ir dziedājuši visu konfesiju kristieši. Šī himna pirmo reizi parādījās žurnāla rakstā, kurā tika aprēķināts "nacionālais parāds" grēka izteiksmē.

"Dziesmā dzimusī" kustība

Brāļi Vesliji aizēnoja visus pārējos 18. gs. himnu autorus. Džona Veslija sastādītais "Psalmu un himnu krājums" (1737), kas tika publicēts Čārlstonā, Dienvidkarolīnā, bija pirmā himnu grāmata, kas tika veiksmīgi izmantota Anglijas baznīcā. Vēlāk Džons Veslijs izdeva krājumus metodistiem, kuru vidū īpaši jāmin galīgais "Krājuma" variants (1780). Šajā grāmatā bija iekļauti daudzi viņa brāļa sacerējumi un viņa paša parafrāzes no vācu autoru, piemēram, fon Cincendorfa, darbiem.

Metodisms, līdzīgi luterānismam, "dzima dziesmā". Čārlza Veslija himnu raksturīga pazīme ir slavinājums Dievam, piemēram, "Lai dziedam tūkstoš mēlēs!" un "Līksmojiet, Tas Kungs ir Dievs!". Viņš cildināja Dievu, jo viņu pārsteidza Viņa mīlestība: "Vai tas var būt, ka es to spēju gūt...?" un "Jēzu, manas dvēseles mīļotais!". Vatss un Dodridžs brīvi parafrāzēja Svētos Rakstus. Čārlzs Veslijs parafrāzēja arī "Lūgšanu grāmatu" un dzejā izteica kristīgo doktrīnu un pārdzīvojumus. Viņš sarakstīja himnas, kas arvien vēl tiek dziedātas visos galvenajos kristiešu svētkos.

Olnijas himnas

1779. gadā bijušais aizrautīgais vergu tirgotājs Džons Ņūtons un maigais, vientulību mīlošais, melanholiskais dzejnieks Viljams Kaupers sastādīja himnu grāmatu Olnijas ciemam, kurā abi dzīvoja. Ņūtons sarakstīja tādas himnas kā "Cildenas lietas par Tevi stāsta" un "Pārsteidzošā žēlastība! Cik saldas skaņas!". Kauperu vairāk interesēja iekšējā pasaule; pat viņa himna par paļāvību Dievam "Dieva ceļi ir neizdibināmi" runā par "baismīgiem svētajiem" – briesmu vēstnešiem.

Amerikāņu rakstnieki

Pirmā zināmā grāmata, kas tika iespiesta angļu valodā britu Ziemeļamerikas kolonijās, ir "Psalmu krājums, precīzs tulkojums angļu pantmērā" (1640); tā kļuva pazīstama ar nosaukumu "Liča psalmu grāmata", jo tika izmantota Masačūsetsas liča kolonijā. Viens no tās sastādītājiem bija Džons Eliots,

Cildenas lietas par tevi stāsta,
Ciāna, pilsēta, kurā mīt Dievs!
Viņš, kura vārds ir nesadragājams,
Radīja tevi kā mājokli savu.
Celta tu uz Laika klintīm,
Nesatricināms tavs miers.
Pestīšanas mūru biedēts
Ir ikviens tavs pretinieks.

Pestītāj, ja Tava žēlastība
Ļaus man ciānietim būt,
Pasaule var smiet vai raudāt,
Gavilēšu es ikbrīd.
Gaistoši ir pasaul's prieki,
Pārejošs tās krāšņums mākslotais.
Patiess prieks un īsta bagātība
Tikai ciāniešu sirdīs mīt.

DŽONS ŅŪTONS (1725–1807)

Angļu dzejnieks Viljams Kaupers (1731–1800) cieta no dziļas depresijas, tomēr sarakstīja daudzas nevīstošu slavu iemantojušas himnas.

"indiāņu apustulis", kurš bija slavens ar savām zināšanām, dievbijību, dedzību un dzīves gudrību.

18. gs. amerikāņu himnas līdzinājās tālaika angļu himnām. Pašlaik tiek izmantotas tikai divu šā perioda autoru – Semjuela Deivisa ("Lielais brīnumdari, visi tavi ceļi") un Timotija Dvaita ("Es mīlu tavu valstību, Kungs") – himnas. Deiviss bija Ņūdžersijas prezbiteriāņu koledžas prezidents Prinstonā. Dvaits bija Jeila koledžas prezidents.

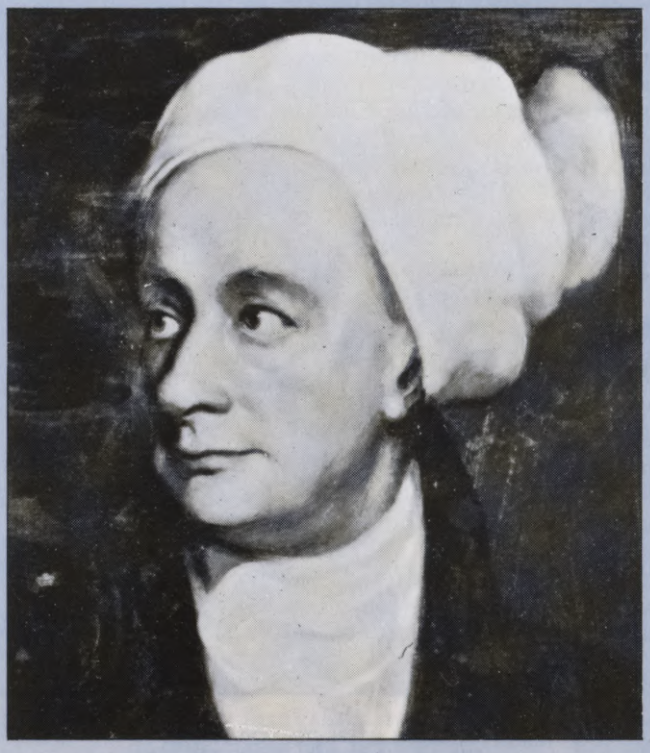

Koris un ērģeles

Zemēs, kur Lutera ietekme bija visspēcīgākā, tika iedibināta gan kora, gan draudzes dziedājumu tradīcija. Bagātīgā ērģeļmūzika, kas lielākoties balstījās uz korāļu melodijām, savu augstāko izpausmi rada Johana Sebastiāna Baha (1685–1750) ģēnijā. Baha daudzās kantātes, piemēram, "Ziemassvētku oratorija", tika rakstītas dažādiem Baznīcas gada posmiem. Viņa apjomīgākie darbi ir "Mesa si minorā" un "Sv. Mateja pasija". Kopš Baha laikiem lielākās vācu protestantu baznīcas savu himnu melodiju repertuāru uzskata par pabeigtu. Ir tikušas sacerētas tikai nedaudzas jaunas himnas.

Psaltēriji

Citādi baznīcas mūzika attīstījās zemēs, kurās dominēja Kalvina mācība. "Ženēvas psaltērijs" (1562), metriskais psalmu krājums franču valodā ar mūziku Luija

Kad aplūkoju brīnumaino krustu,
Uz kura mira ķēniņš dievišķais,
Mans guvums vienlaikus ir zaudējums –
Tā mana lepnība, ko pārvērš nicinājums.

Jel aizmirsti, mans Kungs, šo manu dižošanos,
Ka esmu paglābts mana Dieva Kristus nāvē;
Vispasaulīgākās un spožās lietas
Es upurēju viņa asins vārdā.

Tu redzi, kā no viņa galvas, rokām, pēdām
Skumju un mīlestības straume plūst;
Vai tās jebkad ir abas satikušās?
Vai ērkšķi savijušies bagātīgā kronī?

Mirstošā tumšsarkanais talārs
Klāj viņa ķermeni uz krusta;
Es esmu miris visai pasaulei,
Un visa pasaule mirst manā priekšā.

Tas brīdis, kad man piederēja
It visa dabas valstība, bij' pārāk īss.
Mīla, tik dievišķa, tik pārsteidzīga,
Ņem manu dvēseli un dzīvi – mani visu.

ĪZĀKS VATSS, 1709

Buržuā un citu autoru redakcijā, tika pārtulkots vācu un holandiešu valodā. Ilgu laiku tā bija kontinentālās Eiropas Reformātu baznīcu vienīgā dziesmu grāmata. Noteicošā dziedājuma forma bija unisons bez pavadījuma, bet Holandē pavadījumam tika izmantotas ērģeles.

Anglija un Skotija sekoja Ženēvas paraugam. Kaut arī psaltērijos bija atrodamas vairākas izcilas melodijas, tomēr daudzas no tām bija mazvērtīgākas par "Ženēvas psaltērijā" ietvertajām. Katrs psalms tika "sarindots". Laikā, kad tikai nedaudzi cilvēki prata lasīt un grāmatas bija dārgas, šāda prakse bija nepieciešama un paredzēja, ka katru rindiņu vispirms nolasa kora diriģents un tikai pēc tam lēni nodzied draudze.

Antemas

Draudžu baznīcās ilgu laiku dominēja metriskie psalmi, bet anglikāņu katedrālēs sāka izpildīt antemas – angļu garīgās kora dziesmas. Henrijs Pērsels sarakstīja piecas antemas, no kurām īpaši jāmin "Priecājies par Dievu vienmēr".

Georga Frīdriha Hendeļa baznīcas mūzika sastāv galvenokārt no pasijām, latīņu psalmiem un kantātēm līdzīgām antemām. Viņš sarakstīja daudzas oratorijas, no kurām slavenākā ir "Mesija". Viņam sekoja Haidns ar oratoriju "Pasaules radīšana" un Mendelszons-Bartoldi ar "Eliju". Anglijā līdz 19. gs. beigām tika radīts visai maz – ar dažiem izņēmumiem – patiesi labas baznīcas kormūzikas.

Vesliji Britānijā popularizēja draudžu himnu dziedājumus, tomēr agrīnajiem metodistiem pietrūka izcila komponista. Viņu melodijas tika aizgūtas vai pielāgotas no dažādiem avotiem, īpaši – no vācu mūzikas.

Eiropā Romas katoļi 16. un 17. gs. atjaunoja himnu dziedājumus. Francijas bīskapiju lūgšanu grāmatās (1675–1800) bija atrodamas brīnišķīgas pārveidotu gregorisko korāļu melodijas, kas pazīstamas kā Francijas baznīcas melodijas.

Johans Sebastiāns Bahs, visu laiku izcilākais ērģeļmūzikas komponists. Lielākā daļa viņa muzikālo sacerējumu tika komponēti Luterāņu baznīcas vajadzībām. Pie tiem pieder aptuveni 300 kantātes visiem Baznīcas kalendāra notikumiem, kā arī lielās formas darbi "Mesa si minorā" un "Sv. Mateja pasija".

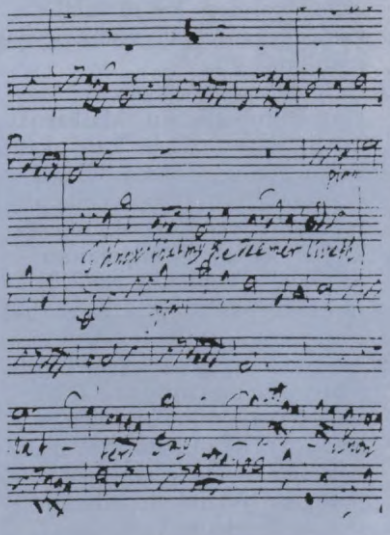

Hendeļa nošu pieraksta fragments viņa slavenajai ārijai "Es zinu, mans Glābējs ir dzīvs" no oratorijas "Mesija"

Krievijas baznīca

Pols D. Stīvss

Krievijas baznīcas un valsts savienība, kas bija visai cieša jau kopš kņaza Vladimira kristīšanas 988. gadā, īpaši nostiprinājās pēc 1500. gada. 16. gs. sākumā Baznīcā uzliesmoja strīdi par tās lomu sabiedrības dzīvē. No vienas puses, Nils Sorskis aicināja Baznīcu attiecībā pret sabiedrību ieņemt nabadzības pozīciju, neatkarīgu no laicīgajām un politiskajām interesēm. No otras puses, Volokolamskas Josifs vēlējās Baznīcas un valsts savienību, kurā bagāta Baznīca un valdnieks savstarpēji viens otru atbalstītu. Nila sekotāji bija pazīstami kā "nerausēji", Josifa – kā "rausēji".

Acīmredzamu iemeslu dēļ valsts deva priekšroku "rausējiem" un bargi vajāja mistiskos "nerausējus". Taču šāda rīcība izrādījās liktenīga Krievijas baznīcai. Nila un viņa "Pārvolgas eremītu" spēcīgais uzsvars uz dievbijību atkāpās otrajā plānā. Baznīca, sekojot Josifa nostājai, kļuva par bagātu zemes īpašnieci, kas pārvaldīja vairāk nekā trešdaļu visu Krievijas īpašumu.

Līdz ar pretenzijām uz "Maskavu kā trešo Romu" Maskavijas kņazs pieņēma titulu "cars", kas ir atvasinājums no vārda "Cēzars". Ivans IV (Ivans Bargais) bija pirmais valdnieks, kurš tika oficiāli kronēts kā Romas imperatoru pēctecis, "Viskrievijas cars". Balstoties uz pieņēmumu, ka var būt tikai viens kristiešu imperators, krievi uzstāja, ka Maskava ir pelnījusi savu patriarhu, kas ir augstākā amatpersona ortodoksālajā Baznīcā. Tā rezultātā 1589. gadā Krievijas baznīcas galva tika paaugstināts par patriarhu un statusa ziņā kļuva vienlīdzīgs ar Antiohijas, Aleksandrijas, Jeruzalemes un Konstantinopoles patriarhiem.

Maskavas patriarhijas pastāvēšanas pirmās desmitgades bija politisku nemieru periods Maskavas kņazistē. Līdz ar Ivana IV dēla nāvi dinastijai pienāca gals. Krievijā sākās briesmīgie "juku laiki" (1598–1613), kas beidzās ar Romanovu karaliskās dinastijas ievēlēšanu. Patriarhiem bija noteicošā loma Krievijas izvadīšanā cauri haosam. Patriarhs Hermogens iedvesmoja tautu uz vienotību visļaunākajos "juku" gados, līdz viņu noslepkavoja Maskavas poļu iekarotāji. Viņa pēctecis Filarets, pirmā Romanovu dinastijas cara Mihaila tēvs, pilnībā valdīja pār savu vājo dēlu. Patriarhs sevi dēvēja par "Lielo suverēnu", sēdēja uz troņa līdzās dēlam un kopā ar caru parakstīja visus valsts dokumentus. Tādējādi Krievijas baznīca un valsts kļuva par vienotu veselumu.

Materiālās intereses ievērojami grāva Krievijas baznīcas garīgo vitalitāti. Šis apstāklis sagādāja raizes vairākiem jūtīgiem, dievbijīgiem jauniem cilvēkiem. Drīz ap Mihaila dēlu, nākamo caru Alekseju, sāka veidoties "Ticības aizstāvju" pulciņš. Tā locekļi ceļoja pa visu zemi, aicinot garīdzniekus un vienkāršo tautu uz patiesu garīgu dievbijību. Lai gan viņus vienoja vēlēšanās izskaust Baznīcas maldus un korupciju, tomēr drīz viņu pulciņš pajuka, jo viņi nespēja vienoties par veidu, kā novērst pārkāpumus.

Kad Aleksejs kļuva par caru, viņš parūpējās, lai patriarha amatā tiktu ievēlēts viņa agrākais biedrs Nikons. Patriarhs Nikons nekavējoties izmantoja savas pilnvaras, lai pavēlētu mainīt tos rituālus, kurus krievi, viņaprāt, veica nepareizi. Piemēram, viņš paziņoja, ka krusts ir jāmet ar trim paceltiem pirkstiem, nevis diviem, kā krievi bija raduši darīt iepriekš, un ka

dievkalpojumā ir jādzied trīsdaļīgs, nevis divdaļīgs "Aleluja".

Nikona bijušie sabiedrotie iebilda, ka viņa reformas nav gluži tas, kas nepieciešams Baznīcas attīrīšanai. Viņi aicināja izskaust tikumisko un garīgo izlaidību, kas bija iezagusies visos Baznīcas līmeņos, sākot ar draudžu locekļiem un beidzot ar bīskapiem. Vēl vairāk, viņi apsūdzēja Nikonu, ka tā vietā, lai Baznīcas maldus labotu, viņš tos vēl pastiprina. Protopopa Avakuma vadībā viņi noliedza Nikona liturģiskās reformas. Kad patriarhs izmantoja valsts varu, lai pasteidzinātu iecerēto izmaiņu realizāciju, Krievijas baznīca sašķēlās divās daļās. Avakums un viņa sekotāji tika apcietināti un izsūtīti trimdā. Cietumā Avakums sarakstīja savu "Autobiogrāfiju" – ievērojamu krievu literatūras sacerējumu, ko pārspēj vienīgi Augustīna "Atzīšanās".

Pēc tam kad 1682. gadā Avakums tika sadedzināts uz sārta, shizma kļuva nenovēršama. Daudzi vienkāršie ticīgie, kurus bija garīgi modinājusi "Ticības aizstāvju" dedzīgā sludināšana, bija gatavi sekot saviem vadoņiem un atklāti iestāties pret oficiālo Baznīcu. Tūkstošiem šo "vecrituālistu" jeb "vecticībnieku" beidza dzīvi valsts pārstāvju vai pašu sakurtajās sārta liesmās. Viņi bija gatavi uz šādu nāvi, jo ticēja, ka pasaules gals ir tuvu. Liturģiskās izmaiņas to skaidri pierādīja. Vai Maskava nebija trešā un pēdējā Roma? Ja tā atteicās no pareizticības, vai tas nenozīmēja, ka ir sācies Antikrista valdīšanas laiks? Lai izprastu šķeltnieku ekstrēmo reakciju, ir svarīgi atcerēties, ka krievi lielu nozīmi piešķīra tieši dievlūgšanas ārējām formām.

Krievu baznīcās liturģiskā prakse bija attīstījusies citādi nekā Ortodoksālajās baznīcās, kas atradās Osmaņu impērijas politiskās ietekmes sfērā. Nikons paziņoja, ka grieķi – nevis krievi – ir saglabājuši sākotnējās un līdz ar to pareizās dievlūgšanas formas. Turklāt viņš uzskatīja, ka gadījumā, ja krievu liturģija tiks veidota atbilstīgi tās pakļautībā esošo Baznīcu rituāliem, tad Krievijas baznīca varēs uzņemties vadošo lomu visas Ortodoksālās baznīcas mērogā, un varbūt tas pat ļaus Krievijai atbrīvot apspiestās tautas.

Shizma ārkārtīgi vājināja Baznīcas pozīciju attiecībā pret valsti. Kad patriarhs Nikons, līdzīgi saviem priekšgājējiem, mēģināja pretendēt uz titulu "Suverēns", cars Aleksejs viņu atcēla no amata, lai nodrošinātu Baznīcas pakļautību valstij. Alekseja dēls Pēteris Lielais vispār likvidēja patriarha amatu. Patriarhijas vietā Pēteris 1721. gadā izveidoja Svēto sinodi. Sinode sastāvēja no bīskapu

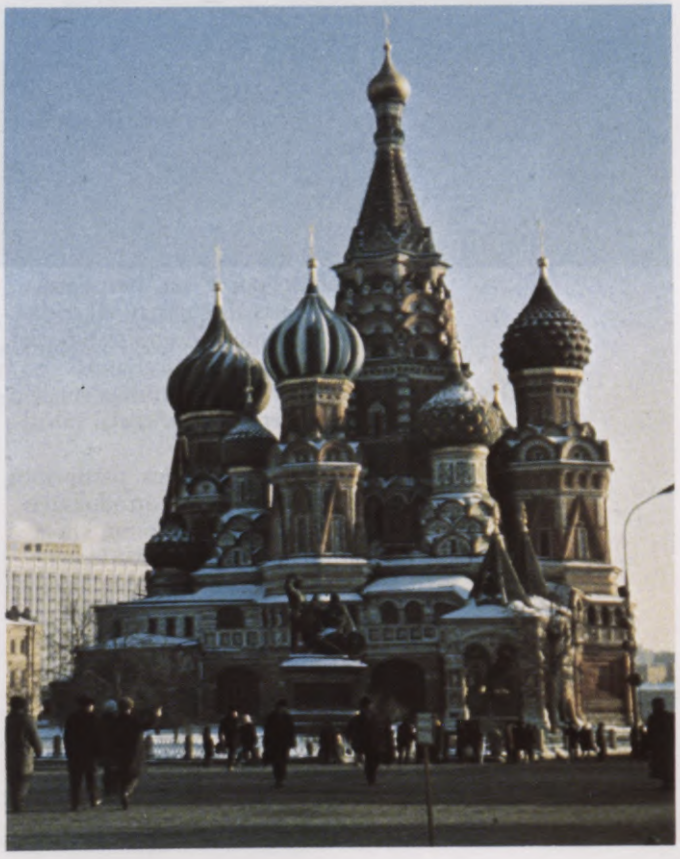

Sv. Vasilija katedrāle Sarkanajā laukumā Maskavā. Šī koka baznīca tika uzbūvēta 16. gadsimtā. Tās košās krāsas, bagātīgie rotājumi un deviņi sīpolveida kupoli asi kontrastē ar Rietumeiropas arhitektūras stiliem.

padomes, kas pārvaldīja Baznīcu, bet pati atradās laicīga, cara iecelta valsts ierēdņa – virsprokuratora uzraudzībā.

Tādējādi Krievijas Pareizticīgo baznīca nākamajos divsimt cariskās valsts pastāvēšanas gados maz atšķirās no valsts departamenta. Saskaņā ar sinodes izstrādāto "Garīgo reglamentu" katra garīdznieka pienākums bija vērsties policijā, ja bikts laikā viņa rīcībā nonāca informācija par iespējamu valsts nodevību vai valdības gāšanas plānu.

Pētera jaunievedumi radīja nozīmīgas pārmaiņas Krievijas reliģiskajā dzīvē. Tie apstiprināja vecticībnieku aizdomas, ka Krievijā valda Antikrists. Tā rezultātā daudzi vecticībnieki apvienojās nomaļās domubiedru kopienās. Pateicoties vecticībnieku disciplinētībai, pietīcībai un čaklumam, viņu kopienas drīzumā sasniedza labklājību un kļuva par nozīmīgu Krievijas ekonomiskās attīstības sastāvdaļu, kā arī veicināja ekspansiju uz ziemeļiem un austrumiem. Vairāki vecticībnieki secināja, ka Antikrista valdīšanas laikā uz zemes ir pārtraukta īstenās priesterības līnija. Tā rezultātā šķeltnieki sadalījās "popu" un "bezpopu" grupās, kas abas pastāv vēl patlaban. Zemnieku dumpjus Krievijā, īpaši – Pugačova sacelšanos (1773–1775), uzkurināja vecticībnieku pretestība cariskajai valstij un Baznīcai.

Sinodiskā baznīca, pastiprinot savas pretenzijas uz ortodoksālās kristietības vadoņa lomu, kļuva par krievu imperiālisma ieroci. Katrīnas Lielās valdīšanas laikā noslēgtais 1774. gada līgums, kas izbeidza Krievijas agresīvo karu pret turkiem, atzina cara tiesības iejaukties Osmaņu impērijas iekšpolitikā, lai aizstāvētu sultāna pareizticīgos pavalstniekus.

Pētera Lielā jaunievedumu rezultātā oficiālajā Pareizticīgo baznīcā iezīmējās šķelšanās starp augstāko, "melno" garīdzniecību – bīskapiem un mūkiem – un "balto" jeb draudžu garīdzniecību. Pirmās grupas pārstāvji, kas dažkārt saņēma bagātīgu atbalstu no valsts, iesaistījās politikā. Otrās grupas mācītāji bieži dzīvoja lielā nabadzībā. Viņi bija spiesti pelnīt iztiku, vai nu strādājot uz lauka, vai arī ņemot maksu par sakramentiem un lūgšanām. Vairums šo mācītāju bija guvuši ļoti trūcīgu izglītību un bija spiesti ziņot valsts iestādēm par ļaužu neapmierinātību. Tādējādi Krievijas garīdzniecība iemantoja visai nožēlojamu reputāciju.

Vēl lielāku triecienu Baznīca no valsts saņēma pēc Katrīnas pavēles nacionalizēt Baznīcas un klosteru zemes. Tā rezultātā Baznīca bija spiesta atdot valstij lielāko daļu savu īpašumu un attiecīgi arī vairāk nekā trīs ceturtdaļas gada ienākumu.

Šādos apstākļos Krievijas sabiedrība kļuva par auglīgu vietu dažādu sektantisku kustību izplatībai. Daudzi Krievijas iedzīvotāji tiecās apmierināt savas reliģiskās vajadzības ārpus Baznīcas, jo uzskatīja, ka tā nav garīga vai pat ir viņu interesēm naidīga. Daži pievērsās mistiskajam protestantismam vai brīvmūrniecībai. Ortodoksijas pretinieku, piemēram, hlistu, skopcu, duhoboru, molokanu, izturēšanās bieži vien bija visai ekscentriska.

Iespējams, ir pārsteidzoši, ka Krievijas Pareizticīgo baznīcā vispār saglabājās reliģiska dievbijība. Tomēr Baznīca var lepoties ar tādiem vadoņiem kā Tihons Zadonskis (1724–1783) un Serafims (1759–1832). Tihona pazemība un gudrība ir tikusi iemūžināta tēva Zosimas tēlā Dostojevska darbā "Brāļi Karamazovi". Serafims atjaunoja monastismu Krievijā kā dievišķu padomu un palīdzības avotu vienkāršajiem krievu ticīgajiem. Pats nozīmīgākais garīguma centrs Krievijā bija

slavenais Optinas klosteris, ko apmeklēja tūkstošiem svētceļnieku, viņu vidū arī izcilie rakstnieki Gogolis, Dostojevskis un Tolstojs. Plaša atmoda Krievijas baznīcā bija vērojama 19. gadsimtā. To pavadīja Baznīcas atbalstītu mācību iestāžu strauja attīstība un jauns dedzīga misionārisma vilnis, īpaši – Ķīnā, Japānā un Ziemeļamerikā.

1812. gadā dievbijīgais cars Aleksandrs I finansēja Krievijas Bībeles biedrības izveidošanu; šās biedrības locekļi sāka tulkot Svētos Rakstus krievu valodā. Lai gan biedrības darbu uz brīdi pārtrauca Nikolaja I aizliegums izplatīt Svētos Rakstus krievu valodā, tomēr pēc 1863. gada rakstītais Dieva Vārds kļuva plaši pieejams Krievijas tautai.

19. gadsimtā Krievijā parādījās arī divi izcili krievu reliģiskie domātāji. Viņi abi bija laji. Aleksejs Homjakovs izstrādāja doktrīnu par kristiešu kopienu, no kuras izrietēja, ka reliģiskā autoritāte sakņojas ne tik daudz pāvesta varā vai Bībelē, cik visā Baznīcas organizācijā. Vladimirs Solovjovs pamatoja ideju par "dievcilvēciskošanos" – Dieva un cilvēka savienību caur garīgo līdzdalību inkarnētajā Logosā. Abi domātāji Krieviju uzlūkoja kā Dieva ieceltu skolotāju visai pasaulei, iezīmējot ceļu uz visu kristiešu ekumenisku apvienību.

Cars Pēteris Lielais, kuram bija ievērojama ietekme uz Krievijas Baznīcu. Viņš aizsāka Pareizticīgo baznīcas ekspansiju Sibīrijā.

EKSPANSIJA PASAULES MĒROGĀ

Džeimss A. Dejongs

Dažas desmitgades pirms 1650. gada liela daļa Eiropas bija iejaukta karadarbībā. Nācijas cīnījās par varu Eiropā un noteiksmi pasaules tirdzniecībā. Austrijas un Spānijas valdnieki – varenie Hābsburgi – parasti ar pāvesta atbalstu bija nostājušies pret ziemeļrietumu Eiropas valstu karaļiem un princiem, kuri lielākoties bija protestanti.

Pēdējais reliģiskais karš

Līdz ar Vestfālenes miera līguma noslēgšanu 1648. gadā beidzās vesels laikmets. Reliģiskie kari tagad piederēja pagātnei. Eiropā tika atzītas visdažādākās Baznīcas un konfesijas, lai gan reliģiskā diskriminācija un vajāšanas turpinājās. Tajā pašā gadā Minsteres līguma rezultātā tika atzīta Holandes neatkarība. Vācu valstis, Dānija un Zviedrija pārstāja karot.

Nācijas, kas bija spējušas izvairīties no pilnīgas iesaistīšanās Trīsdesmitgadu karā, tagad plūca augļus. Francija, Anglija un Nīderlande izmantoja iespēju paplašināt savas flotes, nodibināt tirdzniecības kolonijas aizjūras zemēs un iekarot vadošas pozīcijas Eiropā. Līdz 1650. gadam apstākļi bija izvērtušies tām labvēlīgi. Spānija, kas bija vāja gan militārajā, gan finanšu jomā, arvien vēl bija galvenais koloniālais spēks, taču vairs nespēja turēties līdzi saviem ziemeļu kaimiņiem. Portugāles iedzīvotāju skaits bija pārāk mazs, tās kontrole pār kolonijām – pārlieku vāja, bet pašas kolonijas – pārāk plašas, lai Portugāle spētu tām nodrošināt atbilstošu aizsardzību.

Anglijas varenības un ietekmes pieaugums turpinājās līdz 1789. gadam. Francijas koloniālo attīstību apturēja vienīgi 1763. gada Parīzes miera līgums, kura rezultātā Francija bija spiesta atdot dažas no savām kolonijām Anglijai. Kādu laiku neatpalika arī holandieši un pat dāņi. Savukārt katoliskās Spānijas un Portugāles bagātības nepārtraukti saruka.

Austrumos kristietība – gan katoliskā, gan ortodoksālā, gan protestantiskā – atradās aizsardzības pozīcijā. Tā saskārās ar islāmiskās Turcijas iespiešanos Eiropā. 1529. gadā un vēlāk arī 1683. gadā turku armijas aplenca Vīni. Mūsdienu Austrumeiropā par turku okupāciju liecina daudzie Balkānu teritorijās skatāmie minareti.

Krievijai paplašinoties austrumu virzienā – 1648. gadā krievi pirmo reizi sasniedza Klusā okeāna piekrasti –, sākās pareizticīgo misijas. Krievu misijas – dažas valsts finansētas, citas – brīvprātīgas – sāka apgūt Austrumu teritorijas un iekļaut tās Pareizticīgo baznīcas ietekmes sfērā. Misionāru virzība vairumā gadījumu bija nevienmērīga, taču viņus raksturoja apustuliska vienkāršība un degsme, un viņu vidū bija daudz mocekļu.

Eiropa kolonizē pasauli

Kristiešu misijas veido daļu no Eiropas koloniālās politikas. To vēsture ir aplūkojama tieši šādā

kontekstā. Mūki un misionāri sekoja tirgotājiem un koloniālās administrācijas pārstāvjiem uz nomaļām, eksotiskām zemēm. Dažkārt misionāri ieradās pirmie.

Spānija saglabāja agrāko kontroli pār Filipīnām, Centrālameriku un Dienvidameriku. Dažos apgabalos tā paplašināja savas pārvaldes robežas, piemēram, Kalifornijas piekrastē un pustuksnešainajos klajumos uz ziemeļiem un austrumiem no senās Meksikas.

Spānija cieta zaudējumus Karību reģionā un Meksikas līča piekrastes teritorijās. Briti pastāvīgi cīnījās ar Spāniju par tiesībām uz Floridu. Uz šo apgabalu pretendēja arī franču kolonisti, līdzīgi kā viņi pretendēja arī uz Luiziānu, kas pēc 1682. gada kļuva par franču teritoriju. Anglija okupēja Karību salas Barbadosu un Trinidādu un 1655. gadā ieņēma Jamaiku. Francija savām kolonijām – Martinikai, Gvadelupai un Santakrusai – 1697. gadā pievienoja Haiti. Holande, Francija un Anglija sadalīja un pārvaldīja Gviānu Dienvidamerikas ziemeļaustrumu piekrastē, lai veidotu buferzonu starp spāņu un portugāļu kolonijām. Cita pēc citas Rietumindijas salas, koloniju pērles, nonāca jauno lielvaru valdījumā. 18. gs. Karību jūra bija kļuvusi par viskosmopolītiskāko jūru pasaulē.

Vēl grūtāk portugāļiem bija noturēt savas kolonijas Āfrikā un Tālajos Austrumos. Ziemeļvalstu kolonisti pastiprināja kuģošanu ap Labās Cerības ragu un dibināja apmetnes Āfrikas austrumu un rietumu piekrastēs. Franči, kuri 1626. gadā bija izvietojuši garnizonu Senegālā, 1686. gadā ieguva Madagaskaru, bet 1715. gadā pārņēma no holandiešiem Maurīcijas salu. Pēc 1652. gada holandieši neatlaidīgi virzījās uz Āfrikas dienvidu galu un pakāpeniski uzsāka šā apgabala kolonizāciju. Angļi, lai neatpaliktu, nodibināja koloniju Gambijas upes grīvā Rietumāfrikā.

18. gadsimtā Portugālei bija uzradušies konkurenti ienesīgajā un prestižajā tirdzniecībā ar Indiju. Lai gan portugāļi saglabāja Gou, tomēr arī citas Eiropas nācijas veidoja savas kolonijas Indijā. Frančiem piederēja Surata, Kalikata (Kožikode), Putučeri un Čandarnagara, britiem – Bombeja, Madrasa un Kalkuta, savukārt dāņi

Šī Jaunās pasaules karte tika uzzīmēta 1570. gadā Antverpenē. Dažās kartes daļās ir tikai nedaudzas apzīmētas vietas – tolaik šie apgabali vēl nebija izpētīti.

1597. gadā Nagasaki, Japānā, jezuītu misionāri tiek sisti krustā. Kristieši tika pakļauti vairākiem vajāšanu uzplūdiem. Taču pat pēc jezuītu izraidīšanas dažas japāņu draudzes saglabājās vēl 19. gs.

bija sastopami Trankebarā. Lai gan holandieši parasti ignorēja Indiju, tomēr 1641. gadā viņi atkaroja portugāļiem Malaku, bet 1655. gadā ieņēma Šrilanku. Viņi arī palielināja savus ieguldījumus Moluku salās – īpaši pēc tam, kad 1677. gadā bija no Javas valdnieka saņēmuši zemi un tirgošanās atļauju apmaiņā pret militāru palīdzību.

Eiropieši – ar dažiem izņēmumiem – devās uz Āfriku un Āziju galvenokārt tirgošanās nolūkos. Tomēr Ķīnā un Japānā pat šāda rīcība tika uzlūkota ar aizdomām. Mandžūru valdnieki Ķīnā tirdzniecību ar eiropiešiem ierobežoja, bet Tokugavas Japānā to faktiski pārtrauca. 1661. gadā ķīniešu lielceļa laupītāji padzina holandiešus no Formosas.

Nākamie lielie Āfrikas un Āzijas reģioni Rietumu valdījumā nonāca tikai 19. gadsimtā. Tikmēr eiropiešu misionāri – gan Romas katoļi, gan protestanti – devās pa tirgotāju iemītajām takām, sev līdzi nesot kristiešu Evaņģēlija vēsti.

"Propaganda"

Katoliskās misijas tika veidotas saskaņā ar pāvesta Gregora XV jaunievieso politiku un organizatoriskajām struktūrām. 1622. gadā Gregors nodibināja "Svēto kongregāciju ticības propagandēšanai", kas parasti tika dēvēta vienkārši par "Propagandu". Tas bija mēģinājums pakļaut katoliskās misijas tiešākai Vatikāna kontrolei.

Šās jaunās politikas mērķis bija nomainīt patronāžas sistēmu, kas misijās tika izmantota kopš 15. gs. beigām. Patronāžu pāvests piešķīra Spānijas un Portugāles monarhiem. Tā viņiem līka būt atbildīgiem par vietējo tautu kristianizāciju, diecēžu dibināšanu un garīdznieku iecelšanu kolonijās. Tā kā šie pienākumi daudzos gadījumos netika pildīti, Gregors izveidoja "Propagandu", kas sastāvēja no garīdzniekiem, kuriem tika dots uzdevums izplatīt katolisko ticību. Viņu pienākums bija strādāt tajās zemēs, kur kristīgā ticība bija vai nu nepazīstama, vai herētiķu apdraudēta.

"Propaganda" sava pirmā sekretāra Frančesko Ingoli vadībā veica vairākus pētījumus par apstākļiem katoliskajās misijās. Tā dokumentēja daudzas negācijas – reliģisko ordeņu sāncensību, politisko interešu prioritāti pār Evaņģēlija sludināšanu un vietējo iedzīvotāju ekspluatāciju un atsvešināšanu. 1627. gadā "Propaganda" piespieda pāvestu Urbānu VIII nodibināt Urbāna koledžu misionāru sagatavošanai. "Propaganda" arī vervēja misionārus, sniedza finansiālu palīdzību misijām, iespieda liturģijas un katehismus aizjūras misiju vajadzībām, bet to darbības kontrolēšanai pieprasīja atskaites no misiju pārstāvjiem. Līdz Ingoli nāvei 1649. gadā "Propaganda" bija kļuvusi par visnozīmīgāko Romas katolicisma ekspansijas ieroci.

"Propaganda" guva lielu labumu no pāvesta vikāra institūcijas, kas tika izveidota ar mērķi novērst patronāžas sistēmas trūkumus un nodibināt bīskapijas apgabalos, ko nepārvaldīja Spānija vai Portugāle. Pāvesta vikāram bija tādas pašas pilnvaras kā bīskapam, un viņš bija tieši pakļauts Romai. Viņš tika izvēlēts no nemonastiskās garīdzniecības vidus, lai izvairītos no saistībām ar reliģiskajiem ordeņiem. Lai gan pāvesta vikārs tika saukts savas diecēzes vārdā, tomēr viņa darbība neaprobežojās tikai ar vienu apgabalu. Patiesībā viņš bija klejojošs misionārs. Pāvesta vikāram bieži tika dota pavēle līdz galamērķa sasniegšanai sava amata nosaukumu un misiju paturēt slepenībā. Viņam stingri pretojās tie garīdznieki, kuri arvien vēl darbojās patronāžas sistēmas ietvaros.

1637. gadā par pirmajiem pāvesta vikāriem tika nozīmēti

Divi jezuīti musulmaņu prinča galmā Indijā. Viņi piedāvā izturēt reliģisku pārbaudījumu – viņi izies caur uguni, turot rokā Bībeli, ja musulmaņi to pašu izdarīs ar Korānu rokās.

Metjū de Kastro, kristīts brahmanis, kurš bija sevi pierādījis kā izcils students Romā, un Francisks de Santo Feliče, kurš tika iecelts par Mairas arhibīskapu un nosūtīts uz Japānu, kur gan nekad nenonāca. Kastro tika nozīmēts par Hrīsopoles bīskapu un nosūtīts uz Aidalkanu – Indijas apgabalu, kas neatradās Portugāles pakļautībā, lai gan nebija pilnīgi brīvs no tās ietekmes. Portugāļu garīdzniecība Goā tik sekmīgi lika šķēršļus Kastro darbībai, ka viņš bija spiests padoties. Tad "Propaganda" viņu nosūtīja uz Golkondas karalisti, ko nesenā pagātnē Portugālei bija atsavinājuši Indijas Mogolu valdnieki. Arī šeit Kastro saskārās ar opozīciju no Goas, taču viņš iemantoja arī daudzus piekritējus. Kastro sāka apmācīt vietējo garīdzniecību un savu pāvesta vikāra misiju nodeva tālāk diviem pēctečiem, tādiem pašiem kristītiem indiešiem.

Misija uz Vjetnamu

"Propaganda" arvien aktīvāk darbojās Francijā, kur meklēja pāvesta vikāra amata kandidātus un finansiālo atbalstu. Franču garīdznieki bija brīvi no aizbildniecības

valgiem. Francijas tirdznieciskās varenības pieaugumu pavadīja misionārā pienākuma izjūta, ko sekmēja populāri misionāru žurnāli un apskati. Gan muižniecība, gan garīdzniecība neskopojās ar dāsniem ziedojumiem un atbalstu svešzemju misijām. Uzticību misijas darbam apliecināja arī dažādas organizācijas, piemēram, kapucieši, Svēto sakramentu biedrība un lācarieši.

Aleksandrs de Rods, franču jezuītu veterāns, bija tas cilvēks, kurš panāca "Propagandas" un

Portugāļu misionāri atveda kristietību uz Makao 17. un 18. gadsimtā. Šī agrīnā portugāļu stila Romas katoļu baznīca arvien vēl stāv mūsdienu Makao.

franču misionāru interešu apvienošanu. Laikā no 1623. līdz 1645. gadam de Rods strādāja Tālajos Austrumos. Aptuveni pusi šā perioda viņš pavadīja Makao. Taču labākās sekmes viņš guva Vjetnamā pirms 1630. gada un laikposmā no 1640. līdz 1645. gadam. Viņš ātri apguva vjetnamiešu valodu un izveidoja tās rakstību. De Rods apmācīja vietējos katehistus, kuri kļuva par viņa darba turpinātājiem pēc tam, kad viņš 1645. gadā tika izraidīts no Vjetnamas. Katehistu organizācija bija laju ordenis, kura locekļi ievēroja celibātu. Viņi bija uzticīgi saviem pienākumiem un pārzināja ticības jautājumus; de Rods viņiem bija sniedzis arī medicīniskus norādījumus. Ap 17. gs. vidu misija bija izvērtusies plaukstošā Vjetnamas baznīcā, kuras locekļu skaits sasniedza aptuveni 30 tūkstošus.

Pēc atgriešanās Romā de Rods mudināja "Propagandu" nosūtīt pāvesta vikārus uz Tālajiem Austrumiem, lai tie apmācītu un ordinētu vietējos garīdzniekus. Sākumā "Propaganda" šo priekšlikumu uzņēma vēsi. Tās pārstāvji ieteica de Rodam vervēt misionārus savā dzimtenē. De Rods atrada brīvprātīgos savu franču jezuītu brāļu vidū. Taču viņš izmisīgi vēlējās atrast cilvēkus no nemonastiskās garīdzniecības vidus, kuri saņemtu rīkojumu tieši no "Propagandas". Šādus priesterus viņš atrada starp nelielas grupas – tā dēvēto "Labo draugu" biedriem, kuri jau bija nolēmuši kalpot svešās zemēs.

"Labie draugi" Āzijā

Uz šīs grupas pamata izveidojās Svešzemju misiju biedrība (*Société des Missions Étrangères*) Parīzē. 1663. gadā biedrība izveidoja savu semināru misionāru apmācībai. 1655. gadā pēc franču garīdznieku sapulces pamudinājuma pāvesta vara un "Propaganda" beidzot pieņēma de Roda priekšlikumu. 1658. gadā divi "labie draugi" Fransuā Palī un Pjērs Lambērs de la Mots tika iecelti par pāvesta vikāriem. De la Mots tika iecelts par Beirutas bīskapu un nosūtīts uz Kočinu, bet Palī tika iecelts par Hēliopoles bīskapu un nosūtīts uz Tonkinu. Viņiem sekoja Palī draugs Ignacio Kotolendi, kurš Metalopoles bīskapa statusā tika nosūtīts uz Ķīnas centrālo un ziemeļu apgabalu (tajā ietilpa Pekina).

Drīz pēc ierašanās Āzijā Kotolendi nomira, bet diviem viņa pēctečiem stingri pretojās portugāļu garīdznieki. Taču viņu veikums

iezīmēja jaunu pavērsienu katolisko misiju darbībā Tālajos Austrumos. Pirmo reizi Roma tieši pārvaldīja tos Tālo Austrumu apgabalus, kuri nebija pakļauti portugāļu aizbildniecībai. 1665. gadā pirmais vietējais seminārs tika atvērts Ajutajā. De Roda sāktais darbs tika konsolidēts uz stingra vietēja pamata. Katolisko misiju nākotne šķita cerīga.

Prasība pēc instrukcijām

Taču 1659. gadā "Propaganda" saviem pāvesta vikāriem deva vairākus norādījumus. Norādījumi daļēji attiecās uz jautājumu par misionāru attieksmi pret vietējo kultūru. Līdz tam šajā ziņā bija valdījuši divu pretēju veidu uzskati. Vairums katoļu pieprasīja, lai jaunpievērstie kristieši sarautu visas saites ar savu etnisko kultūru. Viņi apgalvoja, ka vietējās paražas un ieradumi sakņojas nekristīgā reliģijā, tāpēc tās ir nepieciešams saskaņot ar Evaņģēliju un attīrīt no jebkādām pagānisma paliekām. Taču neliela daļa katoļu bija īstenojuši citādu politiku. Tādi misionāri kā, piemēram, Robērs de Nobili Dienvidindijā un Mateo Riči Ķīnā bija pieņēmuši vietējo ģērbšanās stilu un paradumus. Viņi studēja vietējo literatūru un ticējumus un dzīvoja tāpat kā viņu mītnes zemju iedzīvotāji.

1659. gada instrukcijās tika atbalstīta de Nobili un Riči nostāja. Pāvesta vikāriem tika dots ieteikums mācīties vietējo valodu. Viņi tika brīdināti nemainīt tās tautas ieražas, paradumus un kultūru, pie kuras bija nosūtīti. Norādījumos bija teikts, ka ir absurdi mēģināt pārveidot aziātus par eiropiešiem. "Propaganda" juta, ka misija zaudēs reputāciju, ja misionāri nemitīgi kritizēs vietējās paražas. Ja dažas lietas ir acīmredzami nesavienojamas ar kristietību, tad izmaiņas ir jārealizē pakāpeniski un nesāpīgi.

Abas metodes visasāk kontrastēja Ķīnā. Gadsimta nogalē pretrunas pārauga cīņā starp reliģiskiem ordeņiem. Pāvesta vikāriem bija grūti precīzi ievērot instrukcijas. Strīdi par metodi saasinājās arvien vairāk, un veidojās dažādi grupējumi. "Propaganda" atradās kā spīlēs starp jezuītiem, no vienas puses, un franciskāņiem un dominikāņiem, no otras puses.

Jezuīti Ķīnā kopš Riči laikiem bija iekarojuši labvēlīgu stāvokli. Viņi ietekmēja ķīniešus ar tādām prasmēm kā, piemēram, pulksteņu izgatavošana, matemātika, karšu sastādīšana, kanonika un astronomija. Viņi arī tika uzņemti imperatora galmā, kur uzstājās kā Ķīnas valdības padomdevēji. Pēc Minu dinastijas gāšanas laikposmā no 1644. līdz 1662. gadam vācu jezuīts Johans Adams Šalls pārcieta psiholoģisku krīzi. Kad varu pārņēma jaunie valdnieki, viņš tika iecelts par Ķīnas kalendāra regulēšanas padomes priekšsēdētāju. Viņa jaunākais kolēģis beļģis Ferdinands Verbiests bija draudzīgās attiecībās ar imperatoru Kan Šī, kurš valdīja Ķīnā līdz 1722. gadam.

Baznīca Ķīnā

Jezuīti savu prestižu izmantoja, lai 1692. gadā izcīnītu ediktu par iecietību pret ķīniešu kristiešiem. Līdz 1700. gadam pastāvēja plaukstoša Ķīnas baznīca, kurā apvienojās 300 tūkstoši jaunpievērsto kristiešu. Šie panākumi bija gūti pamatoti. Jezuīti bija studējuši Konfūciju. Viņi secināja, ka Konfūcijs nav ķīniešu dievs un ka konfūciešu tempļi ir tikai sapulču vietas mācītiem vīriem. Viņi nolēma, ka vīraka kūpināšana un mirušajiem veltītu lūgšanu skaitīšana ir nevis elkdievība, bet gan veseliga cieņa pret senčiem. Jezuīti arī apgalvoja, ka tādi konfūcisma jēdzieni kā *Tien* (debesis) un *Chang-ti* (augstākais

"Neuzlūko to kā savu uzdevumu un neizdari uz ļaudīm nekādu spiedienu, lai mainītu viņu dzīvesveidu, paražas un rituālus, ja vien tie nav acīmredzamā pretrunā ar reliģiju un morāles vērtībām. Kas var būt vēl absurdāks kā pārcelt Franciju, Spāniju, Itāliju vai kādu citu Eiropas valsti uz Ķīnu? Nemāci viņiem neko citu, kā tikai ticību, kas nenicina un negrauj nevienas tautas dzīvesveidu un paražas, vienmēr paturot prātā, ka viņi nav ļauni, bet drīzāk vēlies viņus redzēt sveikus un veselus."

"Propagandas" izsūtīto "Norādījumu" fragments, 1659

kungs) ir ķīniešu apzīmējumi Dievam, par kuru runāja paši jezuīti. Jezuīti stingri uzstāja, lai dievkalpojumi tiktu noturēti ķīniešu valodā. Viņi tulkoja liturģiju ķīniešu valodā jau no 17. gs. 60. gadiem.

Šie jautājumi tika īpaši apspriesti reliģiskajos ordeņos, kuru rindās bija spānieši no Filipīnām. Problēma kļuva pazīstama kā "diskusija par rituāliem". Ķīniešu rituālu atšķirīgo vērtējumu neapšaubāmi sekmēja misionāru dažādā nacionālā piederība un atšķirības starp ordeņiem. Beigu beigās "Propaganda", kas atradās strīda viducī, bija spiesta izdarīt izvēli.

Ar laiku gan "Propaganda", gan pāvesta vikāri sāka apšaubīt jezuītu pieejas pareizību. No 1684. gada protestu pauda Palī pēctecis Šarls Megro. 1704. gadā pāvests Klements XI aizliedza jezuītu misionārās metodes un pavēlēja Šarlam de Turnonam sekmēt šā lēmuma izpildi. Pats Ķīnas imperators vērsās pie Romas, taču tika ignorēts. Sadusmotais imperators Kan Šī izdeva ediktu, kas aizliedza evaņģelizāciju. Pēc septiņiem gadiem no Ķīnas tika izraidīti visi misionāri, izņemot dažus jezuītu padomniekus. Kristieši pēkšņi nonāca vajāto lomā, un ticīgie tika pakļauti mocībām. Misija, kuras līdzšinējo panākumu rezultātā bija iecelts vietējais pāvesta vikārs Lo Vencao, zaudēja jebkādu ietekmi. Ķīniešu baznīca saruka. Jaunu uzplaukumu ķīniešu Katoļu baznīca pieredzēja tikai 19. gs. vidū. Taču Vatikāns neizmantoja šo izdevību, lai pārvērtētu savu attieksmi pret misionāru metodēm.

Misija uz Āziju

Tikmēr Vjetnamā misija veiksmīgi attīstījās, kaut arī tai neizdevās atkārtot de Roda laika iespaidīgos panākumus. Filipīnās spāniešu ordeņi darbojās bez pārtraukuma. Tos kavēja vienīgi nomaļo cilšu nepieejamība un filipīniešu zemais morāles līmenis.

Filipīnas kļuva par pamatu misiju izplatībai uz citām Āzijas daļām. Indijas ziemeļu un centrālie apgabali misionāriem palika slēgti. Savukārt Dienvidindijā portugāļu augstmanis Žuans de Brito izmantoja Nobili metodes zemāko kastu evaņģelizācijā. Viņa darbība bija īslaicīga; tā ilga tikai no 1685. līdz 1693. gadam, kad viņš tika nomocīts. De Brito pēctecis bija Konstantīns Besči, kurš labi pārzināja tamilu valodu un laikposmā no 1711. līdz 1742. gadam izveidoja vietējo Baznīcu. Katoļu baznīca strauji attīstījās šaurā Indijas piekrastes joslā. Līdz 1750. gadam to vadīja daudzi vietējie priesteri un bīskapi. Šrilankā priesteris Džozefs Vazs, kristīts indietis (precīzāk – pa pusei indietis, pa pusei eiropietis), sludināja ticību ar dziļu godbijību un nesavtību. Par spīti faktam, ka salu pārvaldīja holandieši, viņš nodibināja daudzas Baznīcas un panāca, ka katoļticību pieņem vairāki desmiti tūkstoši cilvēku.

Vidējo Austrumu teritorijas eiropiešiem nebija nepieejamas, tomēr misionāriem tajās nesekmējās. Šeit valdīja Osmaņu turki, kuri reizēm ļāva franču un itāļu pētniekiem-misionāriem šķērsot seno lielceļu uz Ķīnu un Himalaju ziemeļu nogāzēm. Dažkārt kristietību pārstāvēja tirdzniecības konsuli, kas bija katoļi. Franču misijām Persijā izdevās panākt, ka katoļticību pieņem armēņi. Taču šādi gadījumi bija reti. Vidējie Austrumi piederēja islāmam.

Āfrikā līdz 1789. gadam kristietība bija zaudējusi pozīcijas, ko bija iekarojusi 16. gs. un 17. gs. sākumā. 17. gs. nogalē Kapuciešu ordeņa darbības rezultātā kristietībai tika pievērsts vairāk nekā pusmiljons mūsdienu Zairas un Angolas piekrastes cilvēku. Taču šos panākumus vājināja eiropiešu

Jezuītu misionāri aktīvi darbojās Dienvidamerikā 16. un 17. gadsimtā. Viņi uzcēla šo baznīcu Kito, Ekvadorā.

konkurence Āfrikā, cilšu nepastāvība un vergu tirdzniecība. Šajā periodā verdzība sasniedza kulmināciju. Tā novērsa jebkuru iespēju sekmīgi izplatīt kristietību Rietumāfrikā pirms 1800. gada.

Franču reliģiskie ordeņi laiku pa laikam mēģināja veikt misijas darbu Madagaskarā. To centieni bija vāji, un tos kavēja vietējo iedzīvotāju naidīgums. Islāms atdzima Ziemeļāfrikā un bez pūlēm izturēja Romas katolicisma spiedienu. Eiropā kristietību pakāpeniski novājināja 18. gs. filozofu pasaulīgās mācības.

Amerikas evaņģelizācija

Kanādā katoliskā kristietība attīstījās galvenokārt franču kolonizācijas procesa ietvaros. Baznīcas locekļu skaits pieauga no 3000 ticīgajiem 1650. gadā līdz vairāk nekā 75 tūkstošiem 1763. gadā. Nedaudzi drosmīgi priesteri, piemēram, Žans de Brebefs, veica pirmos mēģinājumus kristianizēt huronus un irokēzus. Par to viņi samaksāja ar savu dzīvību. 1658. gadā "Propaganda" nosūtīja pāvesta vikāru Fransuā de Montiņī-Lavālu uz Jaunfranciju. Pēc nepilniem divdesmit gadiem Kvebekā tika izveidota diecēze. Roma Kanādu formāli vairs neuzskatīja par misijas teritoriju. Trapera Luī Žoljē un tēva Marketa nozīmīgā ekspedīcija, kas sākās 1673. gadā un noslēdzās Misisipi ielejā, patiesībā bija vairāk pētnieciska, nevis evaņģēliska.

Drīz Kanādā strauji uzplauka kažokādu tirdzniecība. Eiropiešu atvestais alkohols un veneriskās slimības vispirms demoralizēja, bet pēc tam iznīcināja lielu daudzumu indiāņu tautas. Nesavtīga misionāra kalpošana bija retums. Morālā gaisotne kavēja izveidot plaukstošu indiāņu Baznīcu.

Latīņamerikā kontroles sistēma, neskatoties uz pāvesta iebildumiem, palika neskarta. Nekur

citur katoliskajā pasaulē krusts un kronis nebija tik cieši saistīti kā šajā reģionā. "Vestindijas koncils" Madridē turpināja kontrolēt iecelšanu svarīgos Latīņamerikas baznīcas amatos. Visi galvenie reliģiskie ordeņi, kuros bija vairāki desmiti tūkstoši priesteru, deva savu ieguldījumu gandrīz pilnīgas – taču paviršas – Latīņamerikas kristianizācijas procesā. Misiju hronikas ir pilnas ar ziņojumiem par uzticīgiem ļaudīm, kuri bieži cīnījās pret vietējo iedzīvotāju politisku un ekonomisku apspiešanu. Piemēram, 17. gs. vidū Antonio Vieira – Portugāles sūtnis, kurš vēlāk iestājās jezuītu ordenī, – panāca, ka Portugāles valdība piekāpjas Brazilijas indiāņiem un melnādainajiem.

Jezuītu eksperiments

Jezuīti izmēģināja jaunas misionārā darba metodes plašajos, vēl nekolonizētajos Paragvajas apgabalos. Lai pasargātu un aizstāvētu indiāņus, kā arī lai viņus pievērstu kristietībai, tēvi viņus sapulcināja tā dēvētajās redukcijās – noslēgtos ciemos, kuru iedzīvotāji paši apgādāja sevi ar visu nepieciešamo. Jezuītu eksperiments uzplauka laikposmā no 1650. līdz 1720. gadam. Vietējiem iedzīvotājiem tika mācīti kristietības pamati. Viņu dzīve tika pakļauta noteiktai kārtībai – noteikts laiks bija jāvelta lūgšanām, zemkopībai vai tirdzniecībai, reliģiskiem svētkiem vai atpūtai. Eksperimenta kulminācijas brīdī darbojās aptuveni sešas redukcijas, kuru kopējais iedzīvotāju skaits pārsniedza 100 tūkstošus. Pretrunīgais eksperiments cieta neveiksmi 18. gadsimtā. To veicināja spāņu un portugāļu robežstrīdi un augošā opozīcija jezuītu ordenim.

Spāņu teritorijās Ziemeļamerikā tika gūti daudz noturīgāki panākumi. Pēc simts gadus ilga, veiksmīga misionārā darba ar Ņūmeksikas indiāņiem (1580–1680) izcēlās dumpis, kā rezultātā 17. gs. 80. gados spānieši tika padzīti. Līdz 1692. gadam viņi bija atguvuši Ņūmeksiku un atjaunojuši savus misijas centrus.

Tikmēr 1686. gadā jezuīts tēvs Kino sasniedza Dienvidarizonu. Šeit viņš izmantoja savas iemaņas pētniecībā, ārstniecībā, arhitektūrā un astronomijā, lai izglītotu un pievērstu kristietībai pimu indiāņus. 1690. gadā franciskāņi tēva Damiāna Masanē vadībā nodibināja pagaidu misijas Teksasas austrumdaļā. Pēc trīsdesmit gadiem franciskāņi izveidoja sešas plaukstošas apmetnes Sanantonio upes piekrastē. Šīs misijas bija līdzīgas redukcijām Dienvidamerikā. Tās kļuva par pamatu katoļticības izplatībai Teksasā.

18. gs. vidū tēvs Hunipero Serra no Maljorkas izveidoja virkni misiju gar Kalifornijas ziemeļu piekrasti. Daudzas no šo agrīno misiju baznīcas ēkām stāv vēl patlaban. Diemžēl spāņu misionāri stūrgalvīgi atteicās apmācīt vietējos indiāņu garīdzniekus.

18. gs. spāņu misionāri Kalifornijā būvēja atbalsta centrus savai darbībai. Šī ir *"Mission San Carlos"* pie Monterejas – viens no šo centru ķēdes posmiem.

Līdz 1789. gadam katoļu misionāri bija apceļojuši visu pasauli un ārpus Eiropas izveidojuši aptuveni sešdesmit diecēzes. Abos Amerikas kontinentos un dažās Āzijas daļās viņi nodibināja Katoļu baznīcu, kas joprojām pastāv. Misionāri pieredzēja gan kultūru atšķirības, gan konkurējošo ordeņu domstarpības un politiskus saspīlējumus, gan ceļojuma un klimata radītas grūtības. Taču viņi bija ticīgi un aizrautīgi cilvēki ar savu nākotnes redzējumu.

Ar koloniju un kompāniju starpniecību

Protestantiskā kristietība šajā periodā attīstījās divos atšķirīgos, tomēr savstarpēji saistītos virzienos. Pirmā pieeja balstījās uz pieņēmumu, ka visi nācijas pilsoņi veido attiecīgās zemes Kristīgo baznīcu. Šādu uzskatu par sabiedrību vēlāk sagrāva reliģiskās domstarpības. Tomēr šā perioda sākumā uz tā pamata radās divu veidu misijas. Pirmā veida misijas darbs tika veikts ar nacionālo tirdzniecības kompāniju starpniecību. Otrā veida misija tika īstenota ar eiropiešu emigrantu aizjūras koloniju starpniecību. Gan kompānijas, gan kolonijas atbalstīja valsts, kas tādējādi gaidīja, lai abu veidu struktūras veicinātu dzimtenē praktizēto protestantismu.

Otra pieeja, ko izmantoja protestanti, bija brīvprātīga apvienošanās biedrībās un konfesijās, kuru locekļi misiju uzskatīja par savu pienākumu. Daudzas biedrības tika izveidotas ar īpašu mērķi evaņģelizēt tautas ārpus Rietumeiropas. To skatījumu ietekmēja, piemēram, pietisma kustība Vācijā vai atmodas kustība Anglijā un Amerikā. Ar laiku tādas konfesijas kā, piemēram, morāvieši un kvēkeri tieši iesaistījās kristietības izplatīšanā aizjūras zemēs. Misionārisma ideāli ir skaidri pausti

1769.–1823. gadā dibinātās misijas Kalifornijā

Jezuīts no Maljorkas, Hunipero Serra, Kalifornijā nodibināja pirmās deviņas misijas. Tās tika veidotas daļēji ar mērķi kristianizēt šā apgabala indiāņus.

Cincendorfa, Īzāka Vatsa, Čārlza Veslija un Džona Ņūtona himnās.

Protestantu misionārā darba apskats ir jāsāk ar tirdzniecības kompānijām un eiropiešu kolonijām. Londonā, Amsterdamā un Kopenhāgenā tirdzniecības kompāniju padomes saskārās ar problēmu, vai tām vajadzētu kristianizēt tautas, ar kurām tās kontaktējās tirdzniecisko darījumu ietvaros. Holandiešu Ostindijas kompānija un kādu laiku arī angļu Ostindijas kompānija deva rīkojumu saviem kapelāniem uzsākt vietējo iedzīvotāju evaņģelizāciju. Citas kompānijas ignorēja misijas vai iebilda pret tām.

Vēlāk angļu Ostindijas kompānija tīšuprāt aizliedza misijas darbu Indijā. Tā baidījās izjaukt labās tirdznieciskās attiecības. 18. gs. beigās angļu sabiedrība izpelnījās pārmetumus par koloniju gubernatora, piemēram, Klaiva un Heistingsa, necilvēcisko politiku. Kompānija bija spiesta mainīt savu nostāju un nosūtīt kapelānus, piemēram, Klaudiju Bjūkenanu (1796) un Henriju Mārtinu (1805).

Holandieši dodas uz Austrumiem

Holandiešu Ostindijas kompānija tika nodibināta 1602. gadā. Tā misionāru apmācības centrā Leidenē laikposmā no 1622. līdz 1633. gadam atbalstīja divpadsmit vīru sagatavošanu misijas darbam. Lai gan koledža pārtrauca darbu finansiālu apsvērumu dēļ, tomēr kompānija turpināja atbalstīt misiju darbību. Tās kapelāniem Dienvidāfrikā, Šrilankā un Malajas arhipelāgā tika maksāta noteikta naudas summa par katru jaunpievērsto un kristīto vietējo iedzīvotāju. Kompānija gādāja misionārus, dibināja skolas, sekmēja Bībeles tulkošanu un pastorālas rūpes par jaunpievērstajiem kristiešiem.

Interesantas attiecības izveidojās starp Amsterdamas prezbitēriju un holandiešu Ostindijas kompāniju. Prezbitērijs, kas bija holandiešu Reformātu baznīcas reģionāla struktūra, kontrolēja teoloģisko izglītību un kapelānu misionāru ordināciju, bet kompānija viņiem maksāja algas.

Holandiešu darbības rezultāti bieži bija diezgan virspusēji. Tomēr lielākā daļa tolaik dibināto Kalvinistu baznīcu pastāv vēl mūsdienās. Līdz 1800. gadam Austrumindijā pastāvēja vietējā Baznīca, kuras locekļu skaits sasniedza 200 tūkstošus. Malajiešu valodā tika pārtulkota Jaunā Derība (1688) un līdz 1734. gadam arī visa pārējā Bībele. Holandieši nesekmīgi mēģināja izskaust portugāļu katolicismu Šrilankā. Viņi izveidoja skolu tīklu un pārtulkoja Bībeli salinieku vietējos dialektos. 1609. gadā viņi atvēra divus seminārus singalu katehistu un skolotāju apmācībai. Ap 18. gs. vidu protestantu skaits Šrilankā krietni pāsniedza 300 tūkstošus.

Dienvidamerikā mācītāji kapelāni evaņģelizēja lielākoties holandiešu un hugenotu bēgļus. Ne mazums vergu tika kristīti un apmācīti ticībā un tika izveidota neliela vietējā Baznīca.

Pēc 1750. gada holandiešu Ostindijas kompānijas peļņa mazinājās un misionāru kapelānu skaits saruka. 1789. gadā kompānija beidza pastāvēt.

17. gs. Amsterdama kļuva par vienu no holandiešu koloniālās impērijas centriem. Holandiešu Ostindijas kompānija sūtīja mācītājus – misionārus – uz Indonēziju un Šrilanku.

"Lūgšanu pilsētas"

Vissekmīgāk protestantisms izplatījās ar koloniju starpniecību puritāniskajā Jaunanglijā. Kad Čārlzs I piešķīra Masačūsetsas līča kompānijai kolonijas hartu, dokumentā tika ietverts punkts par misijām: "Anglijas ļaudīm ir jābūt tik reliģioziem, miermīlīgiem un civilizētiem, lai viņu pareizā dzīves kārtība un runas veids pārliecinātu un mudinātu vietējos iedzīvotājus iepazīt kristīgo ticību un būt padevīgiem vienīgajam īstenajam Dievam un cilvēces Pestītājam."

17. gs. 40. gados Tomass Meihjūss nogādāja Evaņģēlija vēsti Martas Vinjārdas salā netālu no Masačūsetsas piekrastes. Viņa darbu turpināja četras nākamās Meihjūsu paaudzes. Aptuveni tajā pašā laikā Džons Eliots, puritāņu mācītājs Roksberijā, Masačūsetsā, sāka evaņģelizēt pīkvotu cilts indiāņus. Viņš sapulcināja Jaunanglijas indiāņus tā dēvētajās "lūgšanu pilsētās". Eliota vadībā indiāņi apguva amatniecību un zemkopību, kā arī akadēmiskus priekšmetus. Eliots uzskatīja, ka viņa pienākums ir indiāņus vispirms civilizēt un tikai pēc tam kristianizēt. Viņš apguva viņu valodu un līdz 1663. gadam šajā valodā pārtulkoja Bībeli. Eliots pārzināja katoļu misionāru metodes un, šķiet, dažas no savām idejām bija aizguvis no jezuītiem. Eliots nosūtīja vairākus indiāņus uz Hārvarda koledžu, lai apmācītu par mācītājiem. 1675. gadā karš starp indiāņiem un kolonistiem viņa darbu faktiski izpostīja. Tobrīd strādāja pārdesmit indiāņu mācītāju, darbojās četrpadsmit "lūgšanu pilsētu" un kristietībai bija pievērsti aptuveni 4000 indiāņu.

Ziņas par Meihjūsa un Eliota darbību Anglijā nonāca ar iespiestu

Viena no senākajām Hārvarda universitātes ēkām. Džons Hārvards (1607–1638) bija viens no pirmajiem puritāņu emigrantiem Jaunanglijā. Testamentā viņš novēlēja pusi sava īpašuma un aptuveni 400 grāmatu jaunas koledžas dibināšanai.

Jaunanglijas pilsēta Stauerbridža ir restaurēta un atguvusi sākotnējo, koloniālā stila veidolu.

apskatu, tā dēvēto "Eliota traktātu" starpniecību. Traktāti izraisīja lielu interesi, kā rezultātā 1649. gadā tika nodibināta "Biedrība Evaņģēlija izplatīšanai Jaunanglijā". Tā bija pirmā protestantiskā misionāru biedrība, kas atbalstīja gan Eliota, gan Meihjūsa darbību un turpināja finansēt indiāņu misijas līdz Amerikas revolūcijai, kad tā savus resursus novirzīja misijas darbam Kanādas ciltīs.

Eiropiešu kolonisti Atlantijas piekrastē un Karību jūrā sāka evaņģelizēt indiāņus un melnādainos 18. gs. sākumā. Šā darba aizsācēji bija Rodžers Viljamss Rodailendā, zviedri Delavērā un kvēkeri visās kolonijās. Taču pretēji dažu mūsdienu autoru apgalvojumam eiropieši nekolonizēja Jauno pasauli tikai tāpēc, lai evaņģelizētu nekristīgās tautas.

Degošā liesma

17. gs. nogalē protestantu vidū sāka parādīties sirsnīga, evaņģēliska dievbijība. Tā sniedzās pāri konfesiju un politiskajām robežām. Protestanti no jauna uzsvēra personiskas ticības un svēta

PIRMĀS ANGĻU MISIJAS

Leonards V. Kovijs

17. gs. pēdējos gados notika apvērsums angļu sludināšanas tradīcijā. Tā galvenais iniciators bija Kenterberijas arhibīskaps (1691–1694) Džons Tillotsons. Teoloģisku interpretāciju un izsmalcinātu daiļrunību aizstāja tikumiski spriedumi un praktiska vienkāršība. Tā rezultātā "nopietnu cilvēku grupas" vairāku izcilu Londonas sludinātāju ietekmē veidoja brīvprātīgo biedrības, kas darbojās reliģiskos un sociālos nolūkos. Vairums šo biedrību bija nelielas un īslaicīgas. Taču divas no tām – Kristīgo zināšanu veicināšanas biedrība (KZVB) un Evaņģēlija popularizēšanas biedrība (EPB) – kļuva ļoti nozīmīgas un darbojas vēl šodien. Abas biedrības par savu dibināšanu var pateikties nelielai laju un garīdznieku grupai doktora Tomasa Breja (1656–1730) vadībā.

Brejs bija draudzes mācītājs – vispirms Varvikšīrā, vēlāk Londonā. Viņu nopietni satrauca "plaši izplatītā neziņa par kristīgo reliģiju". 1696. gadā viņš izstrādāja plānu "protestantu kongregācijai jeb biedrībai", kurai vajadzēja darboties pēc Romas katoļu baznīcas "Propagandas" parauga.

1698. gadā Brejs kopā ar četriem lajiem nodibināja KZVB. Tās uzdevums bija "sekmēt un nodrošināt labdarības skolu celtniecību visās Anglijas un Velsas daļās, izplatīt Bībeli un reliģiskus traktātus gan dzimtenē, gan ārzemēs, kā arī godināt Dievu un vairot cilvēces labumu, veicinot zināšanas par kristietību gan dzimtenē, gan citās pasaules daļās ar vislabākajām no iespējamām metodēm".

18. gs. pirmajā pusē KZVB lielu uzmanību pievērsa izglītības darbam. Tā palīdzēja dibināt labdarības skolas, kurās trūcīgiem bērniem tika sniegta elementāra izglītība un reliģiska audzināšana. KZVB arī publicēja grāmatas un traktātus, sekmēja bibliotēku veidošanu garīdznieku vajadzībām, veica saraksti ar protestantu Baznīcām kontinentālajā Eiropā, palīdzēja protestantu bēgļiem un piegādāja reliģiskas grāmatas Amerikas kolonistiem.

Kad KZVB bija kļuvusi aktīva tik daudzās jomās, Brejs nolēma

dzīvesveida nozīmi un nepieciešamību vēstīt nekristīgajiem par Kristus pestījošo spēku. Viņi ticēja, ka ebreju un citu nekristīgo tautu ienākšana Baznīcā un Kristus valstībā ļaus īstenot Bībelē dotos solījumus.

Šāda dievbijīga nostāja 17. gs. sākumā bija raksturīga gan angļu puritāņiem un opozicionāriem, gan holandiešu kalvinistiem. Filipa Jākoba Špēnera darbs *"Pia Desideria"* pēc 1675. gada tai deva jaunu nosaukumu un jaunu virzību vācu pietisma formā. Tā uzliesmoja anglikāņu vidū 18. gs. sākuma Lielajā atmodā un kvēloja faktiski katrā baznīcā Amerikas kolonijās. Kur vien tā parādījās, tā izraisīja praktisku interesi par misionārismu.

Britānijā Tomass Brejs pārņēma biedrību praksi kristīgo misiju vajadzībām. 1695. gadā Londonas bīskaps viņu iecēla par Mērilendas kolonijas intendantu. Brejs vervēja evaņģēlistus darbam kolonijās un vāca līdzekļus draudžu bibliotēku dibināšanai. Šo pūliņu rezultātā 1698. gadā tika izveidota "Kristīgo zināšanu veicināšanas biedrība" (KZVB).

dibināt atsevišķu biedrību, kas pievērstos tieši misijas darbam aizjūras zemēs. EPB tika dibināta 1701. gadā. Tās mērķis bija nodrošināt anglikāņu mācītājus britu kolonistiem un evaņģelizēt britu monarhijas nekristīgos pavalstniekus. Salīdzinājumā ar KZVB tai bija oficiālāks statuss Anglikāņu baznīcā. Angļu garīdzniecība to atzina koncilā un ar karaļa hartu iekļāva savā struktūrā. Tā bija korporatīva organizācija, un tai bija dotas tiesības (kuras nebija KZVB) saņemt, ieguldīt un pārvaldīt naudas līdzekļus.

1699. gadā Brejs uz neilgu laiku apmeklēja Mērilendu kā Londonas bīskapijas pārstāvis. Viņš pārliecinājās par Anglijas baznīcas vājo ietekmi Amerikas kolonijās. Šā iemesla dēļ biedrība vispirms pievērsās naudas līdzekļu vākšanai, lai radītu "pietiekamu atbalstu ortodoksālajai garīdzniecībai" tās rūpēs par kolonistu garīgajām vajadzībām. Tomēr 1710. gadā EPB piekrita pievērsties arī "pagānu un bezdievju atgriešanai". 18. gadsimtā EPB misionāri strādāja Ziemeļamerikas kolonijās, Kanādā un Rietumindijā. EPB bija Anglijas baznīcas pirmā misionārā biedrība.

Evaņģēlija popularizēšanas biedrības oficiālais zīmogs. Tā kreisajā pusē ļaudis lūdz palīdzību garīdzniekiem, kas ieradušies ar angļu karakuģi.

1701. gadā Brejs palīdzēja nodibināt "Evaņģēlija popularizēšanas biedrību" (EPB). Šai biedrībai bija specifiski misionāri mērķi. 18. gs. tā atbalstīja vairākus simtus cilvēku, kuri strādāja ar britu kolonistiem, indiāņiem un nēģeriem Ziemeļamerikā un Karību baseinā. 1709. gadā tika nodibināta skotu KZVB. Visas trīs pārstāvniecības kopā ar senāko Jaunanglijas kompāniju atbalstīja misionārus, kuros kvēloja evaņģēliskas dievbijības dzirksts.

Dāņi izceļo

Liela daļa 18. gs. reliģiskās degsmes radās Vācijā. Špēners un pēc viņa Augusts Franke īstenoja vairākas ieceres un nodibināja organizācijas Hallē. Tas izraisīja ārzemju misionāru pieplūdumu. Kad Dānijas karalis Frederiks IV vēlējās aicināt misionārus uz savu koloniju Trankebarā, viņš tos atrada starp Halles piētistiem. 1705. gadā viņa aicinājumam atsaucās Bartolomejs Cīgenbalgs un Heinrihs Plītšavs. Šis notikums iezīmēja dāņu Halles misijas sākumu.

Mūsdienu Kopenhāgena. 1714. gadā pilsētā tika nodibināta koledža misionāriem, kas garantēja oficiālu valsts atbalstu.

Nākamajā gadā abi misionāri ieradās Indijā, taču viņus asi kritizēja gan Dānijas, gan Vācijas luterāņi. Viņu darbībai pretojās arī Trankebaras dāņu gubernators. Plītšavs pēc pieciem gadiem nomira, bet Cīgenbalgs turpināja darbu vēl piecpadsmit gadus. Viņu paraugs izraisīja plašu interesi misijās Eiropā. Galveno uzmanību viņi pievērsa bērnu skološanai, Bībeles tulkošanai vietējā valodā, spredikošanai par personiskas ticības nozīmību un vietējo garīdznieku apmācībai. Visi minētie darbības virzieni kļuva par evaņģēlisko protestantu misiju raksturīgu iezīmi.

1714. gadā Kopenhāgenā tika nodibināta valstiska institūcija, kas misionāriem garantēja Dānijas oficiālu piekrišanu un atbalstu turpmākajā darbā. 1722. gadā Hanss Egede sāka veidot misionāru koloniju Grenlandē. Citi misionāri devās uz Antiļu salām. Līdz 1800. gadam Halle bija devusi apmēram sešdesmit cilvēkus dāņu Halles pasākumam.

Dāņu Halles misijā iesaistījās arī angļi. Antons Vilhelms Bēme, bijušais Frankes students, pārliecināja KZVB atbalstīt dāņu Halles misionārus britu īpašumos Indijā. Šie evaņģēlisti no Vācijas izmantoja Anglikāņu baznīcas rituālus un, par spīti saiknei ar Halli un Kopenhāgenu, vairākas desmitgades kalpoja par mācītājiem britu armijā. Viens no veiksmīgākajiem misionāriem bija Kristians Frīdrihs Švarcs. Viņš kalpoja ar tādu aizrautību, ka pēc viņa nāves 1798. gadā Tendžoras radža par godu viņa piemiņai uzstādīja marmora pieminekli.

Visnozīmīgākā misionārā kustība, kas attīstījās tieši uz Halles piētisma pamata, bija morāviešu darbība. 1731. gadā grāfs

EKSPANSIJA PASAULES MĒROGĀ

Misionāri

- Dāņu
- Krievu
- Franču
- Portugāļu
- Spāņu
- Holandiešu
- Angļu
- Morāviešu

Kolonijas

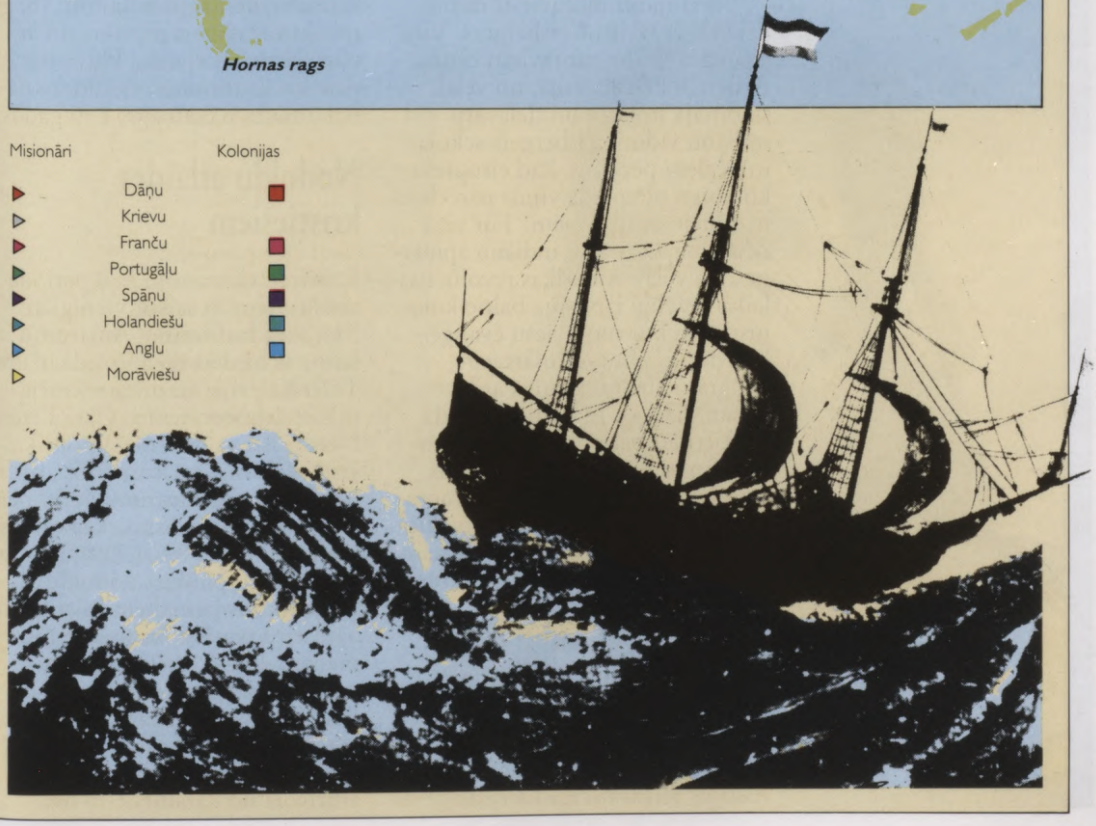

Cincendorfs Kopenhāgenā satika divus kristītus eskimosus no Grenlandes un kādu Rietumindijas kristieti, kuri ļoti lūdzās sagādāt misionārus. Pēc atgriešanās mājās Hernhūtē viņš iedvesmoja morāviešus atsaukties šim aicinājumam.

Morāviešu misijas

Trīsdesmit gadu laikā morāvieši bija uzsākuši misijas darbu vismaz desmit valstīs. Līdz 1740. gadam viņi bija sasnieguši Virdžīnu salas, Grenlandi, Surinamu, Goldkostu, Ziemeļameriku un Dienvidāfriku. Viņu nesavtībai, mīlestībai un pilnīgajai uzticībai evaņģelizācijai nav līdzīgu visā misionārisma vēsturē. 18. gadsimtā morāvieši, par spīti kopienas locekļu nelielajam skaitam, nosūtīja simtiem savu misionāru un iedvesmoja neskaitāmus citu konfesiju misionārus.

Ievērojams morāviešu misionārs bija Dāvids Ceisbergers. Viņš ieguva izglītību morāviešu centrā Betlēmē, Pensilvānijā, un vēlāk sludināja irokēzu un delavaru indiāņu vidū. Ceisbergers sekoja irokēziem pēc tam, kad eiropiešu kolonisti piespieda viņus pārcelties uz Ohaio austrumiem. Tur viņš nodibināja vairākas indiāņu apmetnes, ko vēlāk Amerikas revolūcijas laikā nežēlīgi izpostīja baltie kolonisti. Lai kur morāviešu evaņģēlisti dotos, viņu mīlošais gars, stingrā ticība un pilnīgā atdeve savam darbam tik skaidri pauda kristietības patieso būtību, ka to pieņēma simtiem cilvēku. Kāds vēsturnieks ir aprēķinājis, ka morāviešu misijas šajā periodā guva lielākus panākumus nekā visi līdzšinējie protestantu pūliņi kopumā.

Atmodinātie angļi

Tikmēr Anglijā un Amerikas kolonijās atmoda izraisīja jaunus evaņģēliskus uzplūdus. 1741.–1742. gadā skotu KZVP nosūtīja Azariju Hortonu un Deividu Breinerdu strādāt Amerikas indiāņu vidū. Breinerda dienasgrāmatas un piezīmes piedzīvoja daudz ilgāku mūžu nekā viņa īsā, askētiskā kalpošana. Tās iedvesmoja vēlākos misionārus, piemēram, Viljamu Kereju un Henriju Mārtinu. Tomass Kouks sekmēja metodisma izplatību Rietumindijā 18. gs. nogalē. Viņš kļuva slavens ar to, ka deva metodistu kustībai impulsu evaņģelizēt pie baltās rases nepiederīgos cilvēkus.

Līdz 18. gs. pēdējai trešdaļai protestantisma izplatību lielākoties veicināja jaunās dievbijības iedvesmotās kustības. Misijas finansēja ne vairs karaļi vai tirdzniecības kompānijas, bet gan brīvprātīgo biedrības, kas bija veidotas ar īpašu mērķi sekmēt kristietības izplatību. Morāvieši bija priekšteči 19. gs. un 20. gs. misijām, kas tika uzskatītas par katras konfesijas pienākumu. 18. gs. misiju varonīgais piemērs un ar tām saistītā literatūra kļuva par pamatu kvantitatīvi lielākiem panākumiem nākamajos 150 gados.

Nodokļu atlaides kristiešiem

Kristiešu ekspansiju šajā periodā nebūtu pareizi saistīt vienīgi ar Rietumu kristietību. Austrumu baznīcas biedēja un apspieda islāms. Taču Krievijas baznīca sekmēja misionāros centienus. Cara Pētera Lielā (sāka valdīt 1682) politikas sastāvdaļa bija arī kristietības izplatīšana Krievijas austrumu teritorijās.

Filotejs Leščinskis, Toboļskas metropolīts (1702–1709), ieguva cara atļauju piešķirt nodokļu atvieglojumus jaunajiem kristiešiem. Šādi viņš panāca, ka kristietību pieņem 40 tūkstoši cilvēku, un nodibināja aptuveni 300 jaunas Baznīcas Rietumsibīrijā. Taču pēc viņa nāves 1727. gadā šis darbs apsīka. 18. gs. sākumā Pēteris atbrīvoja no karadienesta tos

GRĀFS FON CINCENDORFS

A. Skevingtons Vuds

Galvenā loma morāvisma atdzimšanā 18. gadsimtā bija luterāņu muižniekam grāfam Nikolasam Ludvigam fon Cincendorfam (1700–1760). Viņa tēvs Saksijas ministrs nomira, kad Cincendorfs bija tikai sešas nedēļas vecs. Grāfu uzaudzināja viņa vecmāmiņa baronese fon Gersdorfa, kura draudzējās ar Špēneru un atbalstīja piētismu.

Desmit gadu vecumā Cincendorfs tika nosūtīts uz Frankes gramatikas skolu Hallē. Šeit viņš kopā ar pieciem citiem kristiešu zēniem nodibināja "Sinepju graudu ordeni". Viņi apņēmās "milēt visu cilvēku cilti" un izplatīt Evaņģēliju. Vēlāk Cincendorfs studēja tieslietas Vitenbergas un Utrehtas Universitātē un 1721. gadā iestājās civildienestā.

1719. gadā ceļojuma laikā pa Eiropu viņu aizkustināja kāda glezna mākslas galerijā Diseldorfā. Tas bija Domeniko Feti darbs *"Ecce Homo"*, kurā bija attēlots Kristus ar ērkšķu kroni galvā. Uzraksts vēstīja: "To visu es darīju jūsu labā. Ko jūs darāt manā labā?" Šajā brīdī Cincendorfs nolēma veltīt savu mūžu kalpošanai Kristum, nevis Saksijas valstij.

1722. gadā viņš deva patvērumu grupai morāviešu bēgļu savā īpašumā Bertesdorfā. Kopā ar baronu Frīdrihu fon Vatvilu un mācītājiem Roti un Šēferu viņš parakstīja tā dēvēto "Četru brāļu derību". Tās mērķis bija veicināt pasaules evaņģelizāciju.

Pēc Svētā Gara nolaišanās 1727. gadā Hernhūtē Cincendorfs guva pārliecību, ka viņa misionārais uzdevums ir jārealizē ar morāviešu brālības starpniecību. Viņš kļuva par tās atzītu vadoni un 1737. gadā tika iesvētīts par bīskapu. Viņš apceļoja daudzas Eiropas zemes, apmeklēja Angliju un Ziemeļameriku.

Cincendorfam piemita daudzi talanti – mācītāja, skolotāja, teologa, misionāra, himnu autora, liturģista un administratora. Viņš bija ekumeniskās kustības aizsācējs un, patiesi, pirmais, kurš vārdu "ekumenisms" lietoja tā pašreizējā nozīmē. Viņa mērķis bija evaņģēlismā apvienot visus kristiešus. Šis mērķis vēl nav sasniegts, taču Cincendorfs pavēra ceļu uz tā apzināšanu.

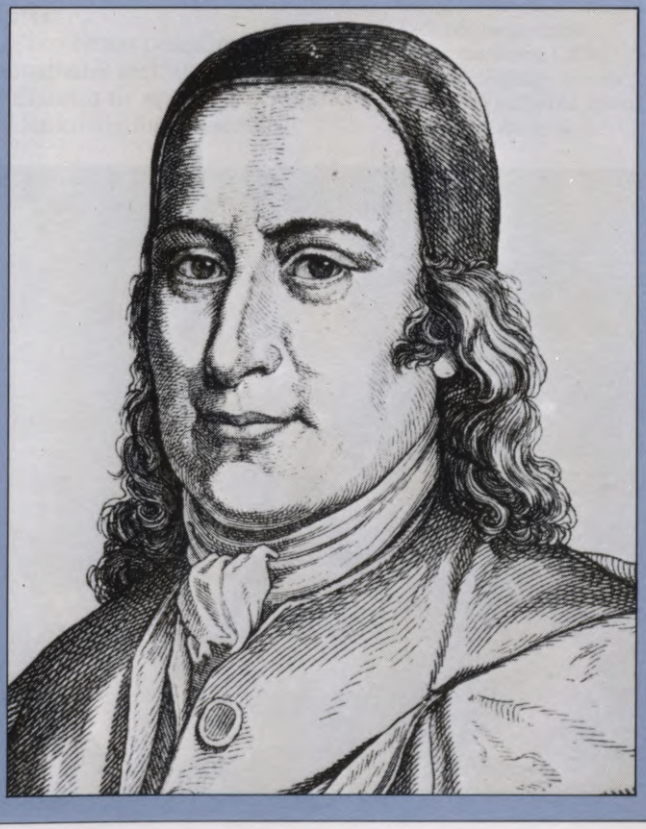

Morāviešu baznīcas dibinātājs Cincendorfs lielu nozīmi piešķīra reliģiskā pārdzīvojuma izpausmēm un sarakstīja daudzas himnas; dažas no tām ir tulkotas arī latviešu valodā.

Vidusvolgas apgabala vīriešus, kuri kristījās. Tomēr tikai 18. gs. vidū Toboļskas metropolīts Pāvels Koņuškevičs pabeidza šī apgabala cilšu kristianizāciju.

1720. gadā cars Pēteris Lielais izplatīja aicinājumu celt reliģiskos un morāles standartus gan garīdzniecības, gan tautas vidū. Tomēr misionārie centieni palika sporādiski un bieži bija politiski motivēti. 1721. gada "Garīgā reglamenta" rezultātā Krievijas Pareizticīgo baznīca kļuva par impēriskās birokrātijas sastāvdaļu.

Zināmus misionārus panākumus varētu būt guvusi Krievijas diplomātiskā delegācija Pekinā. Misijas darbs tika veikts arī kalmiku vidū, kā arī Austrumsibīrijā un Kamčatkas pussalā. Tomēr misionārā darba efektivitāti mazināja Krievijas Pareizticīgo baznīcas sliktais stāvoklis, politiskā situācija, ģeogrāfiskais plašums un Krievijas iedzīvotāju etniskās atšķirības. Tāpēc šķiet pārsteidzoši, ka Krievijā tika panākta tik liela kristietības izplatība.

Salīdzinājumā ar to, kas sekoja 19. gs., kristīgā ekspansija laikposmā no 1650. līdz 1800. gadam bija ierobežota. Taču tās panākumi iedvesmoja un vadīja nākamo paaudžu misiju vadoņus. Tika pieļautas kļūdas. Misionārisma ideja necaurstrāvoja kristīgo Rietumu pasauli, kā tas notika nākamajā gadsimtā. Tomēr gan protestanti, gan pareizticīgie, gan Romas katoļi risināja tādas problēmas kā, piemēram, attiecības starp kristietību un tradicionālo kultūru, nepieciešamība apmācīt vietējos kristiešu garīdzniekus un Bībeles tulkošanas nozīme. Šajā laikmetā viņu kristīgā ticība kļuva globāla.

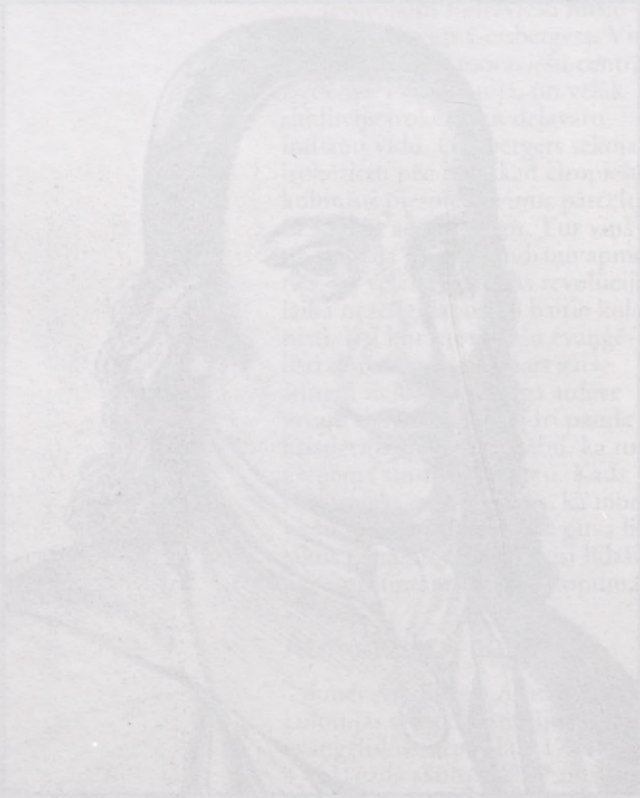

PRĀTS UN NEPRĀTS

Kolins Brauns

Arhibīskaps Viljams Templs reiz piezīmēja, ka, iespējams, vispostošākais notikums Eiropas vēsturē atgadījās kādā ļoti aukstā 1619.–1620. gada ziemas dienā, kad franču filozofs Renē Dekarts iegāja siltā alkovā un apņēmās izstrādāt jauna veida filozofiju. Šā lēmuma rezultātā tika formulēts Dekarta racionālisms, par kura pirmo principu kļuva *"Cogito ergo sum"* – "Domāju, tātad esmu".

Šaubas kā pamatprincips

Templam šis atgadījums šķita postošs tāpēc, ka tas norādīja uz modernā prāta dilemmu. Dekarta jaunā domāšana sākās ar lēmumu apšaubīt visu, kas vien ir apšaubāms. Šaubas ir visa pamatā. Individuālā patība kļūst par domāšanas galējo atskaites punktu. Dekarta tās dienas veikums aizsāka tendenci, kas nav atcelta vēl joprojām.

Teoloģisku paralēli šim pavērsienam Templs saskatīja Lutera pretestībā Svētās Romas imperatoram Vormsas reihstāgā simts gadus pirms Dekarta. Luters nostājās pret visietekmīgāko valdnieku Eiropā, pret Baznīcas varenību un gadsimtiem ilgu tradīciju, paziņojot, ka viņa sirdsapziņa atrodas Dieva Vārda gūstā. Arī šajā nostājā Templs saskatīja individuālismu, kas ar laiku kļuva par modernā prāta raksturīgāko iezīmi.

Taču patiesībā abi gadījumi nebija līdzīgi. Dekarts meklēja pašsaprotamu ideju, ko jebkurš racionāls domātājs uzskatītu par pareizu. Tai vajadzēja kļūt par pamatu viņa spriedumiem par realitāti. Savukārt Luters, pretēji Templa uzskatam, nepadarīja savu individuālo apziņu par patiesības kritēriju. Viņa autoritāte bija Dieva Vārds; sirdsapziņa bija vienkārši tā viņa patības daļa, kas viņu aicināja pakļauties.

Dekarta un Lutera ievērojamās personības iemiesoja tos spēkus, kuri darbojās 17. un 18. gadsimtā. Abus vieno apziņa, ka katram cilvēkam ir jādomā pašam. Ir bezjēdzīgi pieņemt svešu atbildi par pareizu, ja cilvēks pats nav pārliecinājies par tās pareizību. Taču šajā mirklī Dekarta un Lutera ceļi šķiras.

No vienas puses, pastāvēja racionalitātes meklējumi. Dažos gadījumos tie nozīmēja centienus atklāt kristietības racionālo

Itāļu astronoms un fiziķis Galileo Galilejs (1564–1642). Ar novērojumu un prāta spriedumu palīdzību viņš secināja, ka planētas rotē ap Sauli. Viņš atbalstīja Kopernika teoriju par Saules sistēmu. Taču pēc rakstiem par Kopernika teoriju Galilejs nonāca konfliktā ar inkvizīciju un atlikušo mūžu bija spiests pavadīt mājas arestā.

pamatu. Citkārt tie nozīmēja racionālas alternatīvas reliģijas meklējumus. Vēl citos gadījumos tie nozīmēja reliģijas noliegumu par labu uz prātu balstītam pasaules uzskatam.

No otras puses, notika atkāpšanās no prāta sfēras. Bija cilvēki, kurus šausmināja ne tikai laicīgie domātāji, bet arī tie teologi, kuri savas doktrīnas izklāstīja racionālā veidā. "Pietistiem" vērtība bija personiska dievbijīga dzīve. Kvēkeriem nepieņemama šķita pat reformētā teoloģija ar tās uzsvaru uz Bībeli un ritualizētu kopienas dievlūgšanu. Viņiem svarīga bija Gara "iekšējā gaisma". 17. un 18. gadsimts bija konfliktu laikmets, kad prāts cīnījās ar ne-prātu. Tā beigās nebija panākta nekāda saskaņa.

Trīs izcilie racionālisti

Ikdienas valodā vārds "racionālisms" apzīmē spēju visu vērtēt ar prātu. Ar to ir saistīta ideja, ka, tiklīdz šī spēja īstenosies, ticība Dievam un pārdabiskajam pazudīs kā nebijusi; mums paliks tikai daba un kaili fakti. Taču 17. gadsimtā racionālisms nebija obligātā pretrunā ar ticību Dievam. Pastāvēja dažādas racionālistiskas domāšanas sistēmas. Tās vienoja ticība Visuma racionālajai būtībai un prāta spējai izprast šo būtību.

Pirmais no lielajiem racionālistiem bija Renē Dekarts (1596–1650), katolis un izcils matemātiķis. Viņa ideāls filozofijā bija racionāla domāšana, sākot no pašiem pirmajiem principiem. Viņš dzīvoja laikā, kad modernā zinātne sāka mainīt pasaules ainu. Taču šis apstāklis ietvēra problēmu. Zinātne paļaujas uz mūsu jutekļu liecībām – to, kas ir taustāms, redzams un izmērāms. Bet kā lai mēs zinām, ka varam paļauties uz mūsu sajūtām? Lai atbildētu uz šo jautājumu, Dekarts vērsās pie formulas *"Cogito ergo sum"*.

Dekarta mērķis bija radīt filozofiju, kas sniegtu atbildi uz viņa laika skeptiķu jautājumiem. "Jaunie pirronisti" (nosaukums saistīts ar antīkās pasaules filozofu Pironu) bija klasiskā skepticisma piekritēji, kuri antīkā skepticisma loģiku attiecināja uz sava laika jautājumiem zinātnē, reliģijā un filozofijā. Viņi padarīja šaubas par filozofijas galveno principu. Kad Dekarts pieņēma lēmumu apšaubīt visu, kas vien ir apšaubāms, viņš darīja to pašu, ko pirronisti. Viņš bez pūlēm secināja, ka ir kaut kas tāds, ko nav iespējams apšaubīt, proti, fakts, ka viņš šaubās. Un, ja viņš šaubās, tad, lai šaubītos, viņam ir jābūt. Citiem vārdiem sakot, "Domāju, tātad esmu".

Formula *"Cogito ergo sum"* nebija pilnīgi jauna. To bija izmantojis Augustīns, lai atbildētu uz *sava* laika skeptiķu argumentiem. Jaunums bija tas, ka Dekarts šo formulu izmantoja kā savas filozofijas pirmo principu. Uz tā pamata Dekarts veidoja Dieva esamības pierādījumu un parādīja, ka Dievs, būdams labs, nepieļautu, ka mēs tiekam sava prāta un jutekļu maldināti.

Kaut arī Dekartu bieži dēvē par pirmo mūsdienīgo filozofu, tomēr jāatceras, ka viņš pārņēma viduslaiku Dieva esamības pierādījumu metodes. Viņš pielāgoja Anselma "ontoloģisko pierādījumu". Gluži tāpat kā trijstūra leņķu summa, kas vienlīdzīga ar divu taisnleņķu summu, ir ietverta trijstūra laukumā, tā arī Dieva esamība ir ietverta idejā par Dievu. Dekarts pārņēma arī Akvīnas Toma "kosmoloģisko pierādījumu", kas Dieva esamību reducēja uz pirmcēloni. Taču pretstatā Akvīnas Tomam, kurš izmantoja pasauli, lai pierādītu Dieva esamību, Dekarts izmantoja Dievu, lai pierādītu mūsu pasaules uztveres pamatotību.

Kopš tā laika līdz pat šai dienai filozofi ir diskutējuši par *"Cogito*

ergo sum". Daži to ir skatījuši kā mēģinājumu deduktīvi izsecināt cilvēka esamību no domāšanas fakta. Taču šāda nostāja atgādina trusīti burvju mākslinieka cepurē. Lai trusīti no cepures izvilktu, viņam tajā ir jābūt. Sprieduma premisa jau ietver sevī secinājumu. Tomēr spriedums vislabāk ir skatāms kā personiskās eksistences apstiprinājums. Dažas lietas dzīvē nav apšaubāmas – to nespēj pat skeptiķi. Pie šīm lietām pieder fakts, ka mēs eksistējam. Tas ir visa pamatā esošs intuitīvs spriedums.

Pirroniskais skepticisms ietekmēja daudzus šā laikmeta domātājus, arī skeptisko skotu filozofu Deividu Hjūmu. Taču, par spīti skepticisma vilinājumam, Hjūms paziņoja, ka radikāls pirronisms ir neauglīgs. Tikmēr Francijā kristīgu atbildi uz skepticismu izstrādāja Blēzs Paskāls, bet Holandē Spinoza racionālismu pārvērta sava veida panteismā.

"Derdzīgais ateists"

Dekarts visu mūžu palika ortodoksāls katolis, savukārt Benedikts (Baruhs) Spinoza (1632–1677) nāca no jūdu cilts. Viņa vecāki bija emigrējuši uz Holandi, kas 17. gs. bija drošs un tolerants intelektuālo bēgļu patvērums. Taču drīz Spinoza nonāca konfliktā ar jūdaistu rabīniem un tika izraidīts no sinagogas par neortodoksālu uzskatu paušanu. 1663. gadā Spinoza publicēja ģeometriskā formā ietvertu apcerējumu par Dekartu; tādā pašā veidā bija sastādīta arī pēc viņa nāves publicētā "Ētika".

Spinoza ir ticis dēvēts gan par "derdzīgu ateistu", gan "Dieva apreibināto". Patiesībā viņš bija panteists, kurš sevī apvienoja abas šīs iezīmes. Viņš uzsvērti noliedza Dieva esamību virs un pāri pasaulei. Tajā pašā laikā viņš uzskatīja, ka ir tikai viena substance – Dievs jeb daba. Visa realitāte ir Dieva manifestācija. Vienalga, vai mēs sakām "Dievs" vai "daba", mēs patiesībā runājam par vienu un to pašu. Runāt par Dievu nozīmē uzsvērt cēloni; runāt par dabu nozīmē uzsvērt galarezultātu.

Franču filozofs Renē Dekarts nomira laikā, kad ciemojās pie Zviedrijas karalienes Kristīnes.

Spinozas panteisms atšķirās no vēlāko laiku romantisko dzejnieku panteisma, lai gan daži no viņiem intelektuālu iedvesmu smēlās tieši Spinozas sacerējumos. Viņa mācība drīzāk bija sarežģīta, ģeometriskā formā izstrādāta sistēma, no kuras, viņaprāt, izrietēja pašsaprotami pirmie principi. Cita lieta, vai tā bija tik racionāla, kā Spinoza to iedomājās. Pirmajiem principiem būtu jābūt skaidri definētiem. Taču tagad filozofi atzīst, ka skaidra definīcija ir

BLĒZS PASKĀLS

Pols Bečtels

"Cik liela atšķirība – izzināt Dievu un mīlēt viņu!"
BLĒZS PASKĀLS

Blēzs Paskāls (1623–1662) ir viens no izcilākajiem Rietumu domātājiem. Viņš bija ievērojams matemātiķis, fiziķis, izgudrotājs, rakstnieks un reliģijas filozofs. Paskāls piedzima Klermontā, Francijā, un jau agrā jaunībā veica oriģinālus atklājumus ģeometrijā un matemātiskajā analīzē. Vēlāk viņš izstrādāja varbūtību teoriju. Deviņpadsmit gadu vecumā Paskāls izgudroja pirmo praktiski izmantojamo skaitļošanas mašīnu, kuras darbības pamatā bija rotējošu disku sistēma – aritmētisko mašīnu pamats līdz pat jaunajiem laikiem. Fizikā "Paskāla likums" formulēja principu, kas padara iespējamas visas modernās hidrauliskās operācijas. Daži autori Paskālam piedēvē arī pirmā rokaspulksteņa izgatavošanu, kā arī pirmās omnibusu līnijas izveidi Parīzē.

1654. gadā Paskāls redzēja mistisku vīziju, kā rezultātā kļuva par kristieti. Šā pārdzīvojuma nianses viņš aprakstīja uz pergamenta sloksnes, ko iešuva savā mētelī. Ar māsas starpniecību Paskāls pievienojās jansenistiem. 1657. gadā viņš publicēja savas "Provinces vēstules" – ironijas un satīras meistardarbu, kas bija rakstīts ar mērķi atbalstīt jansenistu prasību Katoļu baznīcā no jauna uzsvērt Augustīna mācību par žēlastību.

Ap 1658. gadu Paskāls sāka darbu pie "Kristīgās reliģijas apoloģijas". Šis sacerējums netika pabeigts, jo Paskāls nomira trīsdesmit deviņu gadu vecumā. Viņš atstāja tikai virkni ievērojamu atziņu, kas vēlāk tika publicētas ar nosaukumu "Domas". Šis darbs ir literatūras un apoloģētikas klasika. Tas iestājas par dzīvīgu kristietību, pret Dekarta racionālismu un franču rakstnieka Montēņa skepticismu. Paskāls rakstīja, ka Dievs var tikt iepazīts vienīgi caur Jēzu Kristu ticības aktā, ko arī ir devis Dievs. Cilvēku vajadzību pēc Dieva ir apliecinājušas viņu ciešanas, kad viņi ir atšķirti no Dieva. Dievs var tikt iepazīts vienīgi caur ticību. Kaut arī pastāv daudzas ticību apstiprinošas liecības – piepildījušies pravietojumi, brīnumi, vēstures liecības, Svēto Rakstu pašapstiprinājums, tomēr, Paskāla vārdiem runājot, "sirdij ir savi argumenti, kurus prāts nespēj izzināt".

"Neesiet pārsteigti, redzot vienkāršus ļaudis, kuri tic bez loģiskas argumentācijas. Dievs viņiem liek Viņu mīlēt un sevi ienīst. Viņš rosina viņu sirdis uz ticību. Mēs nekad nespēsim ticēt spēcīgi un nešaubīgi, ja Dievs nepieskarsies mūsu sirdīm; bet mēs ticēsim, tiklīdz Viņš to izdarīs."
BLĒZS PASKĀLS

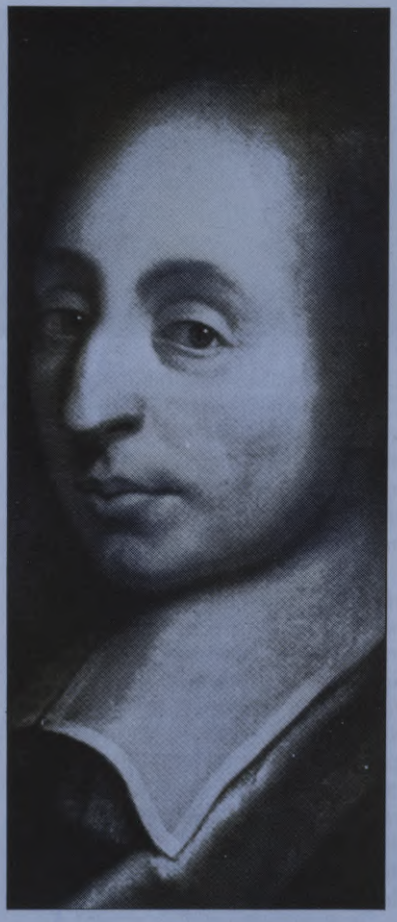

Blēzs Paskāls, reliģiskais domātājs, uzskatīja, ka patiesības meklējumos prāts ir neitrāls. Dieva – vai kristietības – racionāls pierādījums nekad neaizstās ticības dāvanu. "Mēs nonākam pie patiesības caur prātu, bet vēl tuvāk tai – caur mūsu sirds ticību."

nepietiekams sākums, ja tai nav aktuālas atbilstības.

Racionālisti pieļāva divkāršu kļūdu. No vienas puses, viņi domāja, ka viņu pirmie principi ir pamatoti, ja vien ir pietiekami racionāli. No otras puses, viņi uzskatīja, ka pietiek ar racionālu dedukciju no viena secinājuma pie nākamā. Taču abos gadījumos – kā norādīja britu empīristi – realitāte nav izzināma vienīgi ar prātu. Mūsu zināšanas ir jābalsta mūsu pieredzē par realitāti.

Trešais izcilais domātājs racionālistu tradīcijā bija vācu protestants Gotfrīds Vilhelms Leibnics (1646–1716). Viņa zinātniskā veikuma dēļ viņš tika ievēlēts par Anglijas Karaliskās biedrības goda locekli. Viņa uzskats par realitāti bija citāds. Viņš mācīja, ka Visums sastāv no bezgalīga daudzuma *monādēm* jeb vienkāršām, nedalāmām, mūžīgi aktīvām substancēm. Monādes veido progresējošas virknes, sākot ar zemāko, kas robežojas ar neesamību, līdz augstākajai, kas ir Dievs. Leibnics Dieva esamības pierādīšanai izmantoja ontoloģisku argumentu – vienkāršu sākotnēju substanci, no kuras izriet visas nākamās.

Pieredzes uzsvēršana

Kontinentālās Eiropas filozofijā dominēja racionālisms, savukārt Britānijā par nozīmīgāko filozofisko virzienu kļuva empīrisms. Jēdziens "empīrisms" ir cēlies no grieķu vārda ar nozīmi "pieredze". Kaut arī empīriķi pārstāvēja dažādus uzskatus, viņi visi uzsvēra pieredzes lomu zināšanu apguves procesā. Šādi viņi reaģēja uz Eiropas racionālismu – un to koriģēja. Trīs vadošie britu empīriķi bija Loks, Bērklijs un Hjūms.

Džons Loks (1632–1704) studēja medicīnu Oksfordas Universitātē puritānisma ziedu laikos. Pēc republikas sabrukuma un Čārlza II kronēšanas Loks nolēma, ka prātīgāk būs dzīvot Holandē. Viņš sarakstīja vairākus darbus politikā un apoloģētikā. Taču viņa galvenais filozofiskais darbs bija "Eseja par cilvēka sapratni" (1690).

Loks raksturoja cilvēka apziņu kā baltu lapu. No kurienes tā iegūst savas idejas un zināšanas? Loks atbildēja, ka pastāv tikai viens izziņas ceļš – caur mūsu juteklisko pieredzi. Prātam ir sava loma ideju formulēšanā un jutekļu sniegto faktu interpretēšanā. Taču prāts nespēj darboties patstāvīgi. Visu mūsu zināšanu pamatā ir tas, ko mēs iegūstam ar redzes, taustes, garšas, dzirdes un smaržas palīdzību.

Ja tā, tad arī kristīgajai ticībai ir jābūt balstītai pieredzē. Apkārtējā pasaule norāda uz savu sākotni gudra, mīloša un visvarena Dieva personā. Evaņģēlija apstiprinājums ir rodams Vecās Derības pravietojumu piepildījumā Jēzū un viņa veiktajos brīnumos.

Brīnumi ir kā sūtņa akreditācijas raksts. Tie apliecina viņa autoritāti. Atzīstot Jēzus veiktos brīnumus, mēs uzticamies viņa mācības par Dievu patiesīgumam. Ir dažas lietas, kas saskan ar prātu (piemēram, Dieva esamība). Citas lietas ir pretrunā ar prātu (piemēram, vairāku dievu esamība). Taču ir arī lietas, kas atrodas ārpus prāta (piemēram, Jēzus augšāmcelšanās). Mums ir pamats tām ticēt, tomēr cilvēka prāts tās aptvert nespēj.

Vai realitāte "mīt apziņā"?

Džordžs Bērklijs (1685–1753), kurš devās uz Bermudu salām, lai tur nodibinātu misionāru koledžu Amerikas evaņģelizācijai, vēlāk tika iecelts par Kloinas bīskapu Īrijā. Līdzīgi Lokam, viņš interesējās par izziņas problēmām, piedāvājot jaunu to skatījumu.

G. V. Leibnics bieži tiek uzskatīts par vācu filozofiskās tradīcijas pamatlicēju. Viņš nosodīja Trīsdesmitgadu kara galējības un centās panākt saprašanos starp dažādām kristiešu grupām.

Džordžs Bērklijs, Kloinas bīskaps Īrijā, bija gan spožs filozofs, gan dedzīgs misionārs. Viņš centās nodibināt misionāru koledžu Bermudu salās.

"Viena Dieva esamība ir saskaņā ar prātu; vairāku Dievu esamība ir pretrunā ar prātu; mirušo augšāmcelšanās ir prātam neaptverama."
DŽONS LOKS, "Eseja par cilvēka sapratni"

Viņš apgalvoja, ka eksistēt nozīmē vai nu uztvert, vai arī tikt uztvertam. Citiem vārdiem sakot, visa realitāte atrodas apziņā. Tā nav materiāla. Bērklija uzskati ir kariķēti Ronalda Noksa divās humoristiskās piecrindēs:

> Reiz kāds jauneklis teica:
> "Dievam tā šķistu savāda lieta,
> ja viņš atklātu, ka šis koks
> turpina augt arī tad, kad
> koledžas pagalmā nav neviena."
>
> ATBILDE
> "Dārgais ser,
> Jūsu pārsteigums ir lieks,
> *Es* esmu pagalmā vienmēr,
> Un tāpēc šis koks
> Turpina augt, jo to vēro
> Jūsu padevīgais
> DIEVS."

Bērklija nemateriālajai filozofijai bija tikai nedaudzi sekotāji. Doktora Džonsona reakcija bija sviediens ar akmeni un piebilde: "Šādi es atspēkoju doktora Bērklija uzskatus." Taču Bērklijs to nebūtu uzskatījis par atspēkojumu. Jo tas nozīmētu tikai to, ka doktors Džonsons savā apziņā veic akmens sviešanas aktu.

Lielākā daļa domātāju Bērklija nostāju ir vērtējuši kā pārlieku neticamu un tāpēc nenopietnu. Tā padara mūsu uztveres objektus par tukšu vietu. Aiz tiem nav nekā. Ir grūti saskatīt atšķirību starp iztēlotu akmeni un reālu akmeni.

Bērklija argumenti satur jaunu Dieva esamības pierādījumu. Objektu pastāvīga eksistence nepieciešami pieprasa Dieva pastāvīgu esamību, lai viņš tos uztvertu un tādējādi piešķirtu tiem realitāti. Nav taču skaidrs, vai mūsu uztveres objekti ir tie paši, ko uztver Dievs. Jo varētu apgalvot, ka koks koledžas pagalmā pastāv vienīgi mūsu apziņā kā daļa no mūsu domu pasaules, bet tam nav citas esamības.

Deivids Hjūms

Gan Loks, gan Bērklijs ticēja Dievam. Skepticisms Britānijā sākās ar Deividu Hjūmu (1711–1776). Dzīves laikā viņš, iespējams, bija vairāk pazīstams kā "Anglijas vēstures" autors, taču mūsdienās viņu piemin saistībā ar skepticismu, kas, Bērtranda Rasela vārdiem runājot, apliecināja 18. gs. racionalitātes bankrotu. Hjūma skepticisms ir pausts tādos viņa darbos kā "Pētījums par cilvēka dabu" (1739–1740), "Filozofiskas esejas par cilvēka sapratni" (1748) un "Dialogi par dabisko reliģiju" (1752).

Hjūma skepticisms aptver visu cilvēcisko zināšanu kopumu. Viņš apgalvoja, ka ir neiespējami pierādīt dvēseles jeb patības eksistenci, jo, ielūkojoties sevī, mēs redzam tikai atsevišķas patikas vai sāpju izjūtas, bet nekad *patību* kā tādu.

Hjūms apšaubīja kauzalitātes loģikas pamatotību. Viņš apgalvoja, ka viss, ko mēs varam redzēt, ir atsevišķu notikumu secība. Mēs nevaram skatīt cēloni kā tādu, bet tikai notikumu pēctecību.

Reliģijā viņš apšaubīja agrākos Dieva esamības pierādījumus, paziņojot, ka ideja par pirmcēloni ir bezjēdzīga. Brīnumi pārkāpj dabas likumus un tāpēc ir neticami. Jo, tā kā "stingra un negrozāma pieredze" ir iedibinājusi dabas likumus, tad pierādījums pret brīnumiem ir tik pilnīgs, cik vien pierādījums spēj būt.

Hjūms ir ietekmējis daudzus domātājus, sākot ar Kantu 18. gs. un beidzot ar loģiskajiem pozitīvistiem 20. gadsimtā. Viņš ir kļuvis par sava veida skepticisma svēto patronu. Tomēr ir vērts uz brīdi apstāties, lai pajautātu, cik pamatoti ir Hjūma argumenti.

Savā ziņā Hjūmam, runājot par patību, ir taisnība. Tā nevar būt skatāma tieši – kā, piemēram, roka, kāja vai pat smadzenes. Taču tas nenozīmē, ka Hjūms pilnībā atsakās no patības. Jo,

kad mēs cenšamies ielūkoties sevī, patība darbojas kā aktīvs, rīcību organizējošs subjekts. Citiem vārdiem sakot, lai atspēkotu patību kā objektu, Hjūmam ir jāizmanto patība kā subjekts. Viņa argumenti uzrāda kaut ko no patības sevišķās būtības.

Līdzīgā veidā Hjūms neatmet ideju par cēlonību. Visa mūsu ikdienas pieredze par lietām un visa modernās zinātnes struktūra pamatojas uz principu, ka noteiktos apstākļos zināmas lietas vienmēr seko citām lietām un tādējādi ir pamats sacīt, ka viena veida lietas ir cēlonis citām. Ideja par zinātnes likumu pamatojas uz faktu, ka lietu secība nav nejauša, bet vienas lietas ir uzlūkojamas kā cēlonis, bet citas – kā sekas. Tieši uz to Hjūms norāda savā brīnuma noliegumā.

Vai Dievs ir?

Daži Hjūma kritiskie, pret Dieva esamības pierādījumiem vērstie argumenti bija pamatoti. Cēlonis nevar tikt pilnībā izzināts no tā sekām, un pirmcēloni apslēpj bezgalīgs daudzums citu cēloņu. Vēl vairāk. Ja mūsu rīcībā ir viens Dieva esamības pierādījums, kas pamatojas uz cēlonību, un otrs, kas pamatojas uz mērķtiecību, tad mums ir nepieciešams vēl trešais, lai parādītu, ka abos gadījumos ir runa par vienu un to pašu Dievu. Mums ir arī jāpierāda, ka šis Dievs ir kristīgās ticības Dievs.

Tomēr visu to sacīt nozīmē vienīgi izgaismot atsevišķus pieturas punktus ceļā, kas ved uz Dieva esamības pierādīšanu. Tas neizšķir jautājumu par to, vai Dievs pastāv. Vēl mazāk tas izšķir jautājumu par Dieva būtību.

Hjūma brīnumu kritikā bija dažas trāpīgas atziņas, tomēr tā nebija neapstrīdama. Jo, kad Hjūms runāja par "stingru un negrozāmu pieredzi", kas iedibina dabas likumus, viņš aizmirsa

Skotu filozofs Deivids Hjūms izstrādāja vienu no fundamentālākajām pret dabisko teoloģiju vērstajām kritikām mūsdienu laikmetā.

uzdot jautājumu: "Kā pieredze?" Ja mēs ņemam vērā tikai to cilvēku pieredzi, kuriem nav pieredzes par brīnumiem, tad esam spiesti secināt, ka brīnumus pieredzēt nav iespējams. Taču, ja mēs ņemam vērā pretēja rakstura liecības, tad mēs nevaram sacīt, ka brīnumi ir automātiski izslēdzami. Tie var būt neparasti un pretrunā ar ikdienas pieredzi. Taču mēs nevaram tos izslēgt tikai tāpēc, ka tie neatbilst vispārējai pieredzei.

Racionālisms un empīrisms nebija vienīgie šā perioda intelektuālie strāvojumi. Savā laikā tika plaši diksutēts par deismu. Līdzīgi racionālismam un empīrismam, deisms ieņēma arvien naidīgāku nostāju pret kristīgo ticību. Mūsdienās vārds "deisms" asociējas ar priekšstatu par Dievu kā "klāt neesošo Kungu" – Dievu, kurš iesākumā radija pasauli, bet vēlāk atstāja to likteņa ziņā. Tomēr sākotnējais deisms, ko 17. gs. pārstāvēja anglis Edvards Herberts Čērberijs, bija mēģinājums pierādīt reliģiskas ticības Dievam racionalitāti bez atsaukšanās uz kādu sevišķu kristīgās ticības atklāsmi.

Šāda veida argumentācija tika izvērsta tādos darbos kā, piemēram,

Domātājs Žans Žaks Ruso jūsmoja par dabas skaistumu un vienkāršu dzīvi, kaut arī pats uzturējās augstāko aprindu sabiedrībā.

Džona Tolanda "Kristietība bez noslēpuma" (1696) un Metjū Tindala "Kristietība – sena kā pasaules radīšana" (1730). Šie autori apgalvoja, ka kristietība patiesībā ir dabas reliģija. Protams, kristīgā reliģija ietver dažus ticējumus, kas atrodas ārpus dabas reliģijas robežām, piemēram, par Dieva inkarnāciju Jēzū Kristū. Taču tos viņi attaisnoja kā māņticīgu priesteru sagudrojumus.

Deisti arī kritizēja argumentāciju, kas pamatojās uz pravietojumu piepildīšanos un brīnumiem. Entonijs Kolinss apgalvoja, ka Vecās Derības pravietojumi patiesībā neattiecas uz Jēzu, bet Tomass Vūlstons sarakstīja virkni asu diskursu par Jēzus veiktajiem brīnumiem, kritizējot arī augšāmcelšanās ideju. Viņš apgalvoja, ka augšāmcelšanās bijusi krāpšana, ko realizējuši Jēzus mācekļi, kuri patiesībā viņa ķermeni nozaguši.

Vūlstons savā ziņā bija "ticības moceklis". Viņš tika tiesāts par Dieva zaimošanu, un viņam tika piespriests gads ieslodzījumā un 100 mārciņu naudas sods. Nespēdams to samaksāt, viņš cietumā pavadīja visu atlikušo mūžu. Citkārt reakcija uz deismu nebija tik sāpīga. Tomass Šerloks – bīskaps un populāru kristīgu sacerējumu autors – Vūlstona prāvas sakarā uzrakstīja grāmatu "Tiesa pret augšāmcelšanās lieciniekiem" (1729). Viņš Jaunās Derības notikumu lieciniekus nosēdināja uz apsūdzēto sola. Grāmata tika atkārtoti izdota līdz pat 19. gadsimtam. Cits deisma oponents bija bīskaps Džozefs Batlers, kurš darbā "Reliģijas analoģija" (1736) apgalvoja, ka gan dabas fakti, gan kristīgās ticības liecības norāda pārdabiskas reliģijas virzienā.

Neizprotamais francūzis

Deisms izplatījās uz Eiropas kontinentu, kur tas no jauna izraisīja asas debates. To domātāju vidū, kuri sevi dēvēja par deistiem, bija Ruso un Voltērs. Francūzis Žans Žaks Ruso (1712–1778) bija apveltīts ar daudziem talantiem. Viņš bija bijis gan protestants, gan katolis, gan deists. Viņš izgudroja jaunu mūzikas nošu rakstu, sacerēja operu, rakstīja romānus un neskaitāmus apcerējumus par izglītības un politikas jautājumiem.

Ruso bija grūti izprotams cilvēks. Viņš nemitīgi uzsvēra cilvēka cieņu, tomēr viņa personiskās attiecības ar ļaudīm bija zemiskas un nekrietnas. Viņa audzināšanas teorijas ir atstājušas paliekošu iespaidu uz mūsdienu progresīvo izglītību, taču pats savus piecus ārlaulības bērnus viņš pameta bāreņu namā.

Ruso apzinājās gan savus, gan apkārtējās sabiedrības trūkumus. Taču vainu par tiem viņš uzvēla civilizācijai. Dabiskā vidē cilvēki esot cēli un labi. Ruso audzināšanas ideāls bija atturēt bērnus no sabiedrības maitājošās ietekmes un ļaut viņiem dabiski apgūt to, ko viņi vēlas. Viņa ideāls bija "cildenais mežonis". Bērns dabiski uzdod jautājumus. Gudras audzināšanas rezultātā bērns faktiski mācīs pats sevi.

Tālejošs iespaids bija arī Ruso idejai par "sabiedrisko līgumu". Karaļu dievišķās tiesības Anglijā atcēla tie, kuri uzskatīja, ka arī karaļi ir pakļauti likumam un nestāv augstāk par to. Ja viņi pārkāpj likumu, tad viņus var atcelt. Francijā un citās Eiropas valstīs karaļu dievišķās tiesības bija spēkā joprojām.

To vietā Ruso piedāvāja radikālu un laicīgu valsts pārvaldes teoriju, kas dziļi iespaidoja revolucionāro uzskatu attīstību. Dievs nav iedibinājis ne likumus, ne valsts pārvaldi. Tie pamatojas uz pavalstnieku kopējo gribu. Sabiedrības pamatā ir sabiedriskais līgums, kam piekrīt visi tā dalībnieki. Līguma mērķis ir līdzsvarot individuālo brīvību ar taisnīgu

pārvaldi vairākuma interesēs. Ruso darbs "Sabiedriskais līgums" tika publicēts 1762. gadā. Tieši šāda domāšanas ievirze sagatavoja ceļu 1776. gada Amerikas neatkarības deklarācijai un 1789. gada Lielajai franču revolūcijai.

Revolucionārās idejas

Reliģijas jautājumos Ruso apgalvoja, ka noliedz visas Baznīcas dogmas un pakļauj tās "apziņas un prāta spriedumam". Viņš mācija, ka Dievs ir esība aiz visām esībām, kuru viņš var sajust, bet kura ir noslēpums, kas atrodas ārpus racionālas domas ietvariem. Līdzīgā veidā par Dievu runāja francūzis Fransuā Marī Aruē *alias* Voltērs (1694–1778). Dievs ir jāpielūdz un viņam ir jākalpo, taču viņš nav jāpadara par diskusijas vai institucionālas reliģijas objektu. Voltērs kritizēja Baznīcu ar nežēlīgu asprātību; viņš tajā nesaskatīja neko citu, kā vien krāpšanu un korupciju.

Līdzīgi Ruso, Voltērs dzīvoja pilnasinīgu dzīvi, izmēģinot roku visos literatūras žanros. Viņa galvenais filozofiskais darbs bija "Filozofiskā vārdnīca", kas sastāvēja lielākoties no rakstiem, kurus viņš bija sacerējis Didro "Enciklopēdijai". "Enciklopēdija", kas tiecās aptvert pilnīgi visas mākslas un zinātnes, sevi pierādīja kā iespaidīgs revolucionārs spēks. Laikposmā no 1751. līdz 1780. gadam tika izdoti trīsdesmit pieci "Enciklopēdijas" sējumi, kas iezvanīja domas brīvību, apgaismības idejas un revolucionāras pārmaiņas.

Arī Vācijā angļu deistu veikums bija labi pazīstams un tika plaši apspriests. Tā rezultātā tika izvirzīta prasība izstrādāt jaunu, apgaismotu skatījumu uz Baznīcu un tās mācību, uz kultūru un filozofiju. Viens no vadošajiem "apgaismotajiem" domātājiem bija dramaturgs un teologs amatieris Gotholds Efraims Lesings (1729–1781). Savās lugās Lesings atteicās no klasiskās traģēdijas tēmām un stāstiem par karaļiem un augstmaņiem un pievērsās vidusšķiras dzīves problēmām.

Kalpojot par bibliotekāru pie Brunsvikas hercoga Volfenbitelē, Lesings publicēja bēdīgi slavenos "Volfenbiteles fragmentus". Tie tika uzdoti par seniem, hercoga arhīvos atrastiem dokumentiem. Patiesībā to autors bija nesen mirušais H. S. Reimars. Viņš pārņēma deistu uzskatu par Jēzu, apgalvojot, ka augšāmcelšanās bijusi krāpšana, ko īstenojuši mācekļi, kuri tikai vēlējušies turpināt savu ērto dzīvesveidu.

Patiesas reliģijas meklējumos

Diskusijām, kas sekoja pēc publikācijas, Lesings piešķīra iespaidīgu līdzsvaru. Viņš centās ieņemt nogaidošu pozīciju, vienlaikus, cik vien ātri iespējams, lejot eļļu ugunī. Viņš apgalvoja, ka reliģija nav patiesa tāpēc, ka to mācīja apustuļi; viņi to mācīja tāpēc, ka tā ir patiesa. Viņš rakstīja: "Vēstures nejaušās patiesības nekad nevar kļūt par pierādījumu prāta nepieciešamajām patiesībām." Patiesībā abu veidu patiesības ir pašsaprotamas. Mēs nevaram pierādīt, ka divi plus divi ir četri, apelējot pie vēstures. Vēsture nesniedz tāda paša veida patiesības, kādas sniedz matemātika. Tādējādi Lesings nevēlējās pamatot ticību ar vēsturi. Labākajā gadījumā vēsture spēj iemiesot patiesību, bet tā nav patiesības pamats.

Lugā "Nātans Gudrais" Lesings šīs idejas pauda līdzībā par trim gredzeniem. Reiz kādam cilvēkam piederēja gredzens, kas tā īpašniekam dāvāja Dieva un cilvēku mīlestību. Gredzena īpašniekam bija trīs dēli, kurus

viņš mīlēja vienlīdz stipri. Lai atrisinātu problēmu, kuram dēlam pēc nāves atstāt gredzenu, īpašnieks lika pagatavot divas tā kopijas. Trīs brāļi strīdējās, kuram no viņiem pieder īstais gredzens. Kāds gudrs tiesnesis ieteica katram brālim rīkoties tā, it kā tieši viņš būtu īstā gredzena saimnieks. Brāļu rīcība parādīs, kuram no viņiem ir dāvāta Dieva un cilvēku mīlestība.

Trīs dēli reprezentē jūdaismu, kristietību un islāmu. Lesinga nostāja ir, ka reliģijas patiesība nevar tikt izšķirta, apelējot pie vēstures. Visas reliģijas ir relatīvas, un kādu dienu tās nomainīs universāla reliģija. Apgaismots cilvēks to saprot un tiecas dzīvot saskaņā ar veselo saprātu, iecietībā un harmonijā.

Viena no šādas apgaismotas pozīcijas problēmām ir tās pašapmierinātība. Tā bezrūpīgi pieņem, ka visas reliģijas māca gandrīz vienu un to pašu. Tā pieņem, ka vēstures notikumi ir vai nu salīdzinoši nesvarīgi, vai arī neizzināmi. Apgaismības domātāji iztēlojās, ka viņiem piemīt augstākas zināšanas vai arī ka tas, ko viņi nezina, nav zināšanu vērts.

Apgaismības doma savu augstāko uzplaukumu sasniedza Imanuela Kanta filozofijā; tieši Kanta idejas lielā mērā noteica filozofijas un teoloģijas ievirzi 19. gadsimtā. Kantam apgaismība nozīmēja cilvēka iznākšanu no labprātīgas nepilngadības. Apgaismība paredz cilvēces pilngadību, spēju atteikties no ārējām autoritātēm un visu pakļaut cilvēka prāta spriedumam. Apgaismības moto Kanta izpratnē bija *"Sapere aude"* ("uzdrīksties būt gudrs").

Pašsaprotamas patiesības

Lai gan Kants šos vārdus rakstīja neilgu laiku pēc Amerikas Neatkarības deklarācijas publicēšanas, tomēr deklarācijas autoriem bija raksturīga tieši šāda ievirze. Viņi nebija gatavi pavisam atteikties no Dieva. Patiesi, viņi atsaucās uz Dievu kā galveno avotu brīvībām, kuras pieprasīja. Taču viņu politiskajai filozofijai bija daudz kopīga ar Ruso idejām. (Deklarācijas galvenais autors Tomass Džefersons bija pārliecināts deists un daudz aizguvis no angļu un franču politiskajām teorijām.)

Apelēšana pie pašsaprotamas patiesības kā Deklarācijas pamata sakņojās Dekarta filozofijā. "Mēs to uzskatām par pašsaprotamu patiesību, ka visi cilvēki ir radīti vienlīdzīgi, ka viņu Radītājs ir viņus apveltījis ar noteiktām neatņemamām tiesībām, kuru vidū ir dzīve, brīvība un tieksme pēc laimes. Lai šīs tiesības nodrošinātu, cilvēki ir iedibinājuši valsts pārvaldi, kuras likumīgās tiesības izriet no pavalstnieku vienošanās. Tāpēc, ja kāda valsts pārvalde atsakās īstenot šos mērķus, tautai ir tiesības to mainīt vai atcelt un iedibināt jaunu pārvaldi, kas balstīsies uz tādiem principiem un tādu varas organizācijas formu, kas viņiem šķitīs vispiemērotākā viņu miera un laimes nodrošināšanai."

Ideāli, kas noveda pie Amerikas Savienoto Valstu atdalīšanās no Lielbritānijas, atsauc atmiņā 1789. gadā Franču Nacionālajā sapulcē apstiprināto "Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarāciju". Arī tajā ir lasāmas atsauces uz Dievu, lai gan, iespējams, mazāk izteiktas. Karls Barts konstatēja, ka "Neatkarības deklarācija" reprezentē kalvinisma pagrimumu, savukārt "Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija" reprezentē katolicisma pagrimumu.

Tā vai citādi, abas jaunās valsts pārvaldes sarāva attiecības ar reliģiju. Amerikas konstitūcijas pirmais labojums (1791) paredz neitralitāti reliģijas jautājumos. Tas piešķīra vārda brīvību un sapulču tiesības, bet noteica, ka "kongress nedrīkst pieņemt

likumu attiecībā uz reliģijas nostiprināšanu". Konstitūcija aizliedza jebkādu reliģisku kritēriju piemērošanu amatpersonām. Amerikas Savienotās Valstis bija mūsdienu pirmā laicīgā valsts. Kristietība (un citas reliģijas) Amerikā uzplauka pateicoties – vai, daži varbūt teiktu, par spīti – valdības un Konstitūcijas neitrālajai nostājai.

Brīvība, vienlīdzība, brālība

Francijā notikumi risinājās citādi. Drīz kļuva skaidrs, ka Deklarācijā garantētās brīvības netiek attiecinātas uz Baznīcu. "Brīvība, vienlīdzība, brālība" neattiecās uz tiem, kuri bija atbalstījuši veco režīmu. Baznīca uz laiku tika pasludināta ārpus likuma, un tika ieviesta "prāta reliģija". Taču, kaut arī reliģiskie ordeņi tika apspiesti un Baznīcas īpašumi konfiscēti, Katoļu baznīca izrādījās pietiekami spēcīga, lai netiktu sagrauta.

Pēc Napoleona nākšanas pie varas 1801. gadā tika noslēgts konkordāts, saskaņā ar kuru Baznīca atteicās no agrākajiem īpašumiem, bet valsts apņēmās subsidēt garīdzniecību. Baznīcas un valsts attiecības Francijā palika vētrainas visa 19. gs. gaitā. Katoļu baznīcā pastāvēja dziļa šķelšanās tās politikas jautājumos. Senākā "gallikāņu kustība" vēlējās panākt, lai Baznīca būtu gan katoliska, gan nacionāla un lai, cik vien iespējams, tiktu ierobežota Romas ietekme. Ultramontānisti (nosaukums cēlies no latīņu vārdiem *ultra montes* – "aiz kalniem", proti, aiz Alpiem) vienīgo risinājumu saskatīja Francijas baznīcas pakļaušanā Romas pāvesta varas autoritātei.

Šajās bieži vien asajās attiecībās starp Baznīcu un valsti izšķiroša loma bija brīvmūrniecībai. Katoļu baznīca un brīvmūrnieki bija nāvīgi sāncenši; abas puses savas attiecības vērtēja kā cīņu uz dzīvību un nāvi. Antagonisms starp brīvmūrniecību un kristietību bija vērojams ne tikai Francijā. Daudzi no visapgaismotākajiem sava laika cilvēkiem, kuri vēlējās atmest agrākos priekšstatus un rast jaunu – racionālu un humānu – pasaules skatījumu, bija dedzīgi brīvmūrnieki. Iespējams, ka daudzējādā ziņā apgaismības ideāli sakrita ar brīvmūrniecības ideāliem. Brīvmūrnieki bija tik atšķirīgi cilvēki kā, piemēram, Lesings un Džordžs Vašingtons. Taču ironiskā kārtā daudzi no tiem, kuri saprāta vārdā noliedza Baznīcas rituālus, uzskatīja par nepieciešamu apmeklēt brīvmūrnieku slepenās mistērijas.

Medaļas otra puse

Līdz šim mēs aplūkojām mēģinājumus rast patiesību un veidot pasaules uzskatu, paļaujoties lielākoties uz prātu. Pat ja prāts nereprezentēja visu esību, tam bija ierādīta noteicošā loma. Taču līdzās tiem, kuri uzsvēra prāta vērtību, bija arī citi, kuri meklēja cita veida jēgu un realitāti.

"Kongress nedrīkst pieņemt likumu par kādas reliģijas nostiprināšanu vai brīvas praktizēšanas aizliegšanu."
ASV Konstitūcijas pirmais labojums

Koloniālā laikmeta dzīve Amerikā tiek atsaukta atmiņā Viljamsbergā, Virdžīnijā. Daudzas 18. gs. ēkas ir restaurētas to sākotnējā izskatā.

17. gs. Francijā kviētisti Migels de Molinoss, Gijona kundze un arhibīskaps Fenlons nosodīja cilvēku pūliņus. Viņi uzskatīja: lai sasniegtu pilnību, cilvēkiem ir jābūt pasīviem. Viņiem ir jāļaujas Dievam tik lielā mērā, ka pat jāaizmirst rūpes par savu pestīšanu. Šis stāvoklis var tikt sasniegts lūgšanā. Brīdī, kad tas ir patiesi sasniegts, grēks ir neiespējams. Var nākt kārdinājums piespiest kviētistus veikt darbības, kas citkārt būtu uzskatāmas par grēcīgām. Taču, tā kā viņiem vairs nav savas gribas, viņu darbība nav grēks. Kviētismu nosodīja pāvests Innocents XI 1687. gadā.

Nosodījumu izpelnījās arī cita 17. gs. Romas katoļu baznīcas kustība – jansenisms. Savu nosaukumu tā ieguva no Kornēlija Jansena vārda, kura darbs *"Augustinus"* (1640) atjaunoja Augustīna teoloģijas nostādnes. No vienas puses, ir neiespējami paklausīt Dieva baušļiem bez īpašas žēlastības. No otras puses, ir neiespējami pretoties Dieva žēlastībai. Tādējādi cilvēks ir dabiskā vai pārdabiskā determinisma upuris. Viņa rīcību determinē vai nu daba, vai Dieva žēlastība.

Jansenistu mācības pavadīja skarba morāla bardzība. Pirmoreiz viņus nosodīja pāvests Innocents X 1653. gadā. Taču jansenisti apgalvoja, ka tikuši nosodīti par idejām, kuras patiesībā nemaz nav pauduši. 1668. gadā viņi tika pierunāti mainīt savu nostāju. Pēdējais nosodījums tika izteikts 1713. gadā; daudzi franču jansenisti patvērumu no vajāšanām atrada Holandē.

Meklējumu laiks

Visi laikmeti ir pārejas laikmeti, un vairumam no tiem ir bijušas raksturīgas galējības. Laika periods no 1650. līdz 1789. gadam nebija izņēmums. Tas sākās tūlīt pēc Anglijas pilsoņu kara un noslēdzās ar Lielās franču revolūcijas sākumu. Šā perioda sākumā protestantisms jau bija nostiprinājies. Tomēr neviena kustība nevar palikt statiska. Vienmēr uzrodas jauni, vēl nebijuši jautājumi.

Tas bija daudzu meklējumu laiks. Filozofijā tie bija patiesības un racionalitātes meklējumi. Reliģijā tie bija centieni rast lielāku doktrinālu skaidrību un dziļāku personisku izpratni par Dievu.

Kristietības saprātīgums

Džeimss R. Mūrs

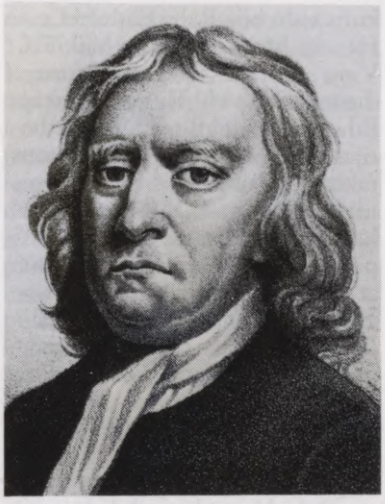

Izcilais angļu zinātnieks sers Izaks Ņūtons visbiežāk tiek pieminēts saistībā ar viņa atklātajiem gravitācijas likumiem un darbiem optikā. Viņš uzskatīja, ka zinātniskos atklājumus viņam iedvesis Svētais Gars un ka Svēto Rakstu izpratne ir svarīgāka par zinātnisko darbu. Daudzi viņa personiskie uzskati bija neortodoksāli, bet tos viņš nepopularizēja.

Kopš Pētera un Pāvila runām "Apustuļu darbos" kristieši ir iesaistījušies apoloģētikā. Viņi ir aizstāvējuši savu ticību no naidīgiem uzbrukumiem un ar loģiskas argumentācijas palīdzību ieteikuši to pieņemt visiem neticīgajiem. Tajā pašā laikā, "racionāli pamatojot viņos mītošo cerību", kristieši bieži ir pievērsušies dabiskajai teoloģijai. Viņi ir meklējuši atbalstu iedzimtajā jeb "dabiskajā" cilvēka prātā, lai akceptētu specifiskus teoloģiskus ticējumus. Origens, Anselms un Akvīnas Toms ir vieni no pazīstamākajiem apoloģētiem, kuri savā argumentācijā izmantoja dabiskās teoloģijas nostādnes.

Nevienā citā vēstures periodā dabiskā teoloģija nav tik plaši izmantota kristīgās ticības aizstāvībai kā 18. gadsimtā. Nevienā citā laikmetā tai nav bijusi tik svarīga loma kristietības "saprātīguma" pierādīšanā. Tam bija trīs galvenie cēloņi.

Pirmkārt, Dekarts, Spinoza un Leibnics, attīstot savas ietekmīgās filozofiskās sistēmas, bija cēluši godā prātu un šaubas. Skepticisma attīstību – ar Bībeles kriticisma starpniecību – bija sekmējuši arī vēsturnieki, piemēram, Simons un Beils. Otrkārt, Izaks Ņūtons darbā *"Principia Mathematica"* (1687) bija formulējis likumus, kuri šķita apstiprinām Visuma dievišķo kārtību. Tas veicināja uzskatu, ka cilvēka īstenotā dabas pētniecība bez Svēto Rakstu atbalsta spēj apliecināt Radītāja varenību un gudrību. Treškārt, gadsimts, ko raksturoja drausmīgi reliģiski konflikti – Trīsdesmitgadu karš Vācijā, jansenistu un hugenotu vajāšanas Francijā, puritāņu revolūcija un 1688. gada "Slavenā revolūcija" Anglijā –, bija radījis alkas pēc iecietības un vēlmi rast tādas doktrīnas, kas izpelnītos vispārēju piekrišanu.

Džona Loka radikālām idejām piesātinātā 1695. gadā publicētā grāmata "Kristietības saprātīgums" ar savu nosaukumu vien uz vairāk nekā simts gadiem teoloģijā izraisīja biežas diskusijas. Kristīgās reliģijas fundamentālās patiesības tika raksturotas kā nedaudzas un vienkāršas, saprotamas pat visparastākajiem ļaudīm. Visuma milzīgie apmēri, tā likumu vienkāršība un debess ķermeņu stabilitāte, Zemes izvietojums, tās resursu lietderīgums un dzīvo radību dažādība, kā arī katras dzīvības formas detaļas, uzbūve un simetrija – tas viss skaidri apliecināja Dieva esamību, viņa gudrību, providenci un spēku. Citiem vārdiem sakot, tas liecināja par Dievu, par kuru, iespējams, tikusi saņemta sevišķa atklāsme. Un šī atklāsme – Bībele – apstiprināja, ka kristietība ir savā būtībā saprātīga.

No paša sākuma angļi specializējās dabiskās teoloģijas izmantošanā apoloģētikā. 17. gs. pēdējās desmitgadēs lielu ieguldījumu deva "Kembridžas platonisti",

kuru vidū bija Ralfs Kadvērts, Henrijs Mors un Džons Vilkinss. Viņu sekotāji – tā dēvētie latitudināri (viņu vidū Vusteras bīskaps Edvards Stillingflīts un Kenterberijas arhibīskaps Džons Tillotsons) rakstīja vēl racionālistiskākā manierē. 1691. gadā Roberts Boils, ķīmiķis un dabiskās teoloģijas pārstāvis, izstrādāja lekciju kursu ar mērķi "pamatot kristīgo reliģiju, vēršoties pret vispārzināmajiem bezdievjiem, proti, ateistiem, teistiem, pagāniem, jūdaistiem un muhamedāņiem, nenolaižoties zemāk par strīdiem, kas raksturīgi pašiem kristiešiem". Boila lekcijas turpinājās daudzus gadus.

Dabiskie teologi tik lielā mērā ignorēja Bībeles mācību, ka ar laiku daži no viņiem nonāca pie atziņas, ka Bībeles savdabīgās doktrīnas ir vai nu nevajadzīgas, vai arī nepatiesas. Viņi apgalvoja, ka tās Bībeles daļas, kuras atbilst dabiskajai teoloģijai, ir vienkārši liekas, bet tās daļas, kas ir pretrunā ar dabisko teoloģiju, proti, mīti, brīnumi un priesteru nesakarīgie teicieni, ir vienkārši nepatiesi. Kristīgā reliģija sastāv vienīgi no tā, ko bez Svēto Rakstu atbalsta māca daba un prāts, – ticības Dievam un viņa pielūgšanas, grēka nožēlošanas, tikumības praktizēšanas, kā arī pēcnāves soda vai atalgojuma gaidīšanas.

Cilvēkus ar šādiem uzskatiem dēvēja par deistiem. Viņu skaits Anglijā un kontinentālajā Eiropā īpaši pieauga 18. gs. pirmajā pusē. Džonu Tolandu, grāmatas "Kristietība bez noslēpuma" (1696) autoru, atbalstīja vācu muižniecība. Lords Bolingbroks, asprātīgs, vieglprātīgs deisma popularizētājs, iekaroja Voltēra apbrīnu. Kad savus brīvdomīgos darbus bija publicējuši Entonijs Kolinss un "neticīgie Tomi" Vūlstons, Morgans un Čabs, Metjū Tindals dāvāja deistiem jaunu "Bībeli" – savu darbu "Kristietība – sena kā pasaules radīšana" (1730).

Ortodoksālie kristieši uz deismu reaģēja dažādi. Daudzi turpināja vēl detalizētāk izvērst dabisko teoloģiju. Viņi izmantoja lielākoties teleoloģisko argumentāciju. Anglijā neskaitāmus izdevumus pieredzēja Džona Reja darbs "Dieva gudrības manifestācija radīšanas darbos" (1691). Francijā laikposmā no 1730. līdz 1770. gadam līdzīgus darbus sacerēja abats Plišē un Ž. B. Bilē. Tikmēr Vācijā šāda veida argumentācija tika novesta līdz galējībai J. A. Fabriciusa darbā "Ūdens teoloģija" (1734) un F. K. Lesera darbos "Akmens teoloģija" (1735), "Kukaiņu teoloģija" (1740) un "Gliemežvāku teoloģija" (1744).

Citi kristieši par piemērotāku Bībeles aizstāvības veidu izvēlējās mēģinājumu pierādīt tās autoru uzticamību un godīgumu. Viņi atsaucās uz brīnumu un pravietojumu liecībām, lai parādītu, ka ortodoksālie ticējumi ir saprātīgi. Šajā ziņā noderīgi bija Hugo Grocija agrākie darbi. Diskusija radīja arī savu klasiku, piemēram, Tomasa Šerloka darbu "Tiesa pret augšāmcelšanās lieciniekiem" (1729) un Natanjela Lardnera meistardarbu četrpadsmit sējumos "Evaņģēlija vēstures ticamība" (1727–1755). "Kristīgo liecību" literatūra attīstījās un saglabāja popularitāti līdz 19. gs. vidum.

Deistus visveiksmīgāk kritizēja tie autori, kuri apšaubīja un pārvērtēja "prāta" lomu. Viljams Lo darbā "Par prātu" (1731) parādīja, ka ir kļūdaini pieņemt, ka Dievs vienmēr rīkojas stingrā saskaņā ar cilvēka racionalitāti. Džordžs Bērklijs darbā "Alkifrons" (1732) apgalvoja, ka Dieva idejas – nevis matērija – ir īstenā realitāte. Līdz ar to nepatiesi ir visi uzskati, kuri atšķir cilvēka prātu no dievišķā. Diskusiju noslēdza Džozefs Batlers ar savu slaveno darbu "Reliģijas analoģija" (1736). Viņš apgalvoja, ka prāts izsaka tikai varbūtīgus spriedumus par

pasauli un ka gan dabai, gan atklāsmei piemīt kvalitātes, kuru dēļ par tām ir iespējams izteikt tikai varbūtīgus spriedumus. Tādējādi gan dabiskā, gan atklāsmes reliģija var tikt akceptēta uz vieniem un tiem pašiem pamatiem kā viena autora darbs.

Batlera izceltās kvalitātes varēja kļūt par pamatu gan dabas, gan Bībeles dievišķās autorības *noliegumam*. Taču tas vēl nebija tik acīmredzams kā vēlākos laikos. Skeptiskajam filozofam Deividam Hjūmam bija maza ietekme uz sava gadsimta domātājiem. Hjūma "Dialogi par dabisko reliģiju" nāca klajā tikai pēc viņa nāves 1777. gadā. Līdzīgā veidā arī Kanta kritiskā filozofija, kas izklāstīta viņa darbos "Tīrā prāta kritika" (1781) un "Praktiskā prāta kritika" (1788), vairāk iespaidoja 19. gs., nevis 18. gs. domāšanu. Dabiskās teoloģijas aizstāvji, Batlera brīdināti, turpināja sekot deistiskajā diskusijā iedibinātajām nostādnēm. Viņu pūliņi vainagojās ar vispopulārākajiem tekstiem apoloģētikas vēsturē – Viljama Peilija darbiem "Apcerējums par kristietības liecībām" (1794) un "Dabiskā teoloģija" (1802).

Džordžs Fokss un kvēkeri

Arturs O. Robertss

Džordžs Fokss, kurš pēc gadiem ilgušiem patiesības mēģinājumiem sapulcināja Draugu biedrību. Viņš detalizēti pierakstīja savus pārdzīvojumus; tie publicēti kā viņa "Dienasgrāmata".

1650. gadā kāds tiesnesis piesprieda jaunam vīrietim sešu mēnešu ilgu cietumsodu Dārbi, Anglijā, apvainojot viņu Dieva zaimošanā. Jauneklis apgalvoja, ka Kristus Pestītājs aiznesis līdzi savu grēku; bet Kristū taču nebija nekāda grēka. Pirms sprieduma pasludināšanas Džordžs Fokss pieteica tiesnesim Benetam drebēt bailēs no Dieva. Sludināt Kristus mācību ir par maz. Visiem ir jāseko viņam.

Šajā brīdī tiesnesis sāka smieties. Viņš zināja par Džordža Foksa un viņa sekotāju sapulcēm. Šie ļaudis dažkārt drebēja no jūtu pārpilnības. Tāpēc viņš teica Foksam: "Jūs, ļaudis, esat trīcošie, jūs esat kvēkeri [burtiskā tulk. *to quake* – trīcēt, drebēt]."

"Kvēkers" bija izsmējīga iesaukta, taču tā "pielipa", gluži tāpat kā "kristietis" Antiohijā pirms 1600 gadiem. Šajā vārdā nosauktie cilvēki paši sevi dēvēja par "gaismas bērniem" vai "patiesības paudējiem", vai "Dieva ļaudīm, nicīgi sauktiem par kvēkeriem", vai arī vienkārši par "draugiem", sekojot Jēzus vārdiem "Jūs esat mani draugi, ja darāt, ko es jums pavēlu".

Vēlāk, kad kvēkeri oficiāli atšķēlās no Anglijas baznīcas, viņi sevi nosauca par Draugu biedrību. Šādi viņi tiek dēvēti vēl joprojām, lai gan daudzviet pasaulē konfesijas nosaukums ir Draugu baznīca. Draugi ir izkliedēti pa visu pasauli, un aptuveni puse no viņiem nav eiropeiskas izcelsmes.

Džordžu Foksu garlaikoja oficiālā reliģija. Baznīca Anglijā bija pārstāvējusi Romas katoļus, anglikāņus, prezbiteriāņus un kongregacionālistus, taču vienmēr atradusies valsts kontrolē. Tas Foksu uztrauca. Šķita, it kā Baznīca būtu nodevusi garīgumu apmaiņā pret valsts aizstāvību. Baznīca bija kļuvusi par sava veida publisku dienestu, ko vadīja valsts nozīmēti ierēdņi. Fokss viņus visus – gan katoļus, gan protestantus – dēvēja par "priesteriem". Liturģija varēja mainīties, sistēma – nekad. Baznīca bija atkritusi no ticības. Taču Kristus nebija prece, ko iespējams pirkt un pārdot.

Citu sniegtās atbildes Foksu neapmierināja. Viņaprāt, nebija pietiekami *lasīt par* gara vadītiem ļaudīm "Apustuļu darbos". Vēl lielāku neapmierinātību viņā izraisīja muļķīgi padomi viņa garīgo meklējumu ceļā. Kāds mācītājs ieteica: "Izmēģini tabaku un dziedi psalmus." Cits deva padomu apprecēties. Trešais teica, ka viņam varot palīdzēt asins nolaišana.

Džordžs Fokss pārbaudīja šos garīgos padomdevējus un uzdeva viņiem teoloģiskus jautājumus, līdz viņi sāka justies neērti.

Padomiem nebija nekādas jēgas. Tad kādu dienu viņš izdzirdēja balsi, kas teica: "Ir kāds, pats Jēzus Kristus, kurš tevi var uzrunāt tavā stāvoklī." Kristus viņam atklājās tiešā pārdzīvojumā. Teorija kļuva par realitāti.

Kad Fokss sludināja, cilvēki izjuta Dieva spēku. Dažkārt viņš varēja uzstāties pēc mācītāja, citkārt viņš sludināja ārpus baznīcas sienām. Ļaudis ar viņu dažkārt bija nemierā. Kāds virs, kuru sarūgtināja bezkaunīgā Foksa labās Bībeles zināšanas, pat iesita viņam pa galvu ar Bībeli misiņa ieliktnī.

Kādu dienu Džordžs Fokss uzkāpa Pendla kalnā Anglijas ziemeļos. Tā ir vieta, kur vēl joprojām vējš sapūš pelēkas miglas vālus pār zālainām nogāzēm un akmeņainām klintīm. Pendla kalna virsotnē Džordžs Fokss redzēja vīziju – "cilvēkus, kuri pulcējas ap Dievu". Viņš redzēja Jēzu Kristu pulcinām ļaudis uzvarai pār sātanu. Viņš saprata, ka ir nepieciešams slavināt Kristu, kurš *atbrīvo* cilvēkus no grēka varas viņu dzīvē.

Fokss sāka sludināt brīvā dabā tūkstošiem klausītāju. Viņš teica: "Kristus pārāk ilgi ir bijis ieslēgts Misē vai Bībelē; ļaujiet viņam būt jūsu pravietim, priesterim un valdniekam. Paklausiet viņam." Šim aicinājumam atsaucās ziemeļrietumu Anglijas brīvzemnieki.

Grupa jaunu vīriešu un sieviešu kļuva par kvēkeru kustības evaņģēlistiem. Viņus pazina kā "sešdesmit drošsirdīgos"; viņi izklīda pa visu Angliju un kāpa kuģos, kas viņus uzņēma. Kustībai pievienojās daudzi "meklētāji", kā

Agrīna kvēkeru sapulce. Pirmie kvēkeri baznīcas dēvēja par "guļammājām". Garīdzniekus viņi sauca par "algotņiem" un jebkuram Draugu biedrības loceklim deva vārda brīvību.

arī tie, kuri agrāk bija piederējuši pie citām konfesijām. Trīs gadus pēc Foksa vīzijas Pendla kalnā kvēkeru skaits sasniedza piecdesmit tūkstošus, bet līdz 17. gs. beigām viņu bija jau divreiz vairāk. Kustība pārvarēja kultūru robežas. Kalpones lūdza Dievu kopā ar aristokrātiem, piemēram, zinātnieku Robertu Bārkliju.

Gadījums ar Džeimsu Neileru, kurš kādu laiku vadīja Londonas kvēkerus, raksturo, cik grūti cilvēkam bija būt Gara piepildītam, vienlaikus nekļūstot par fanātiķi. Būdams ietekmīgs sludinātājs, kura metaforas ("iesaisties *Dieva jēra* karā") tiek pieminētas vēl joprojām, viņš kļuva pats par savas harismas upuri. Reiz viņš centās attēlot Kristus ienākšanu cilvēka sirdī, inscenējot "triumfālu iebraukšanu" Bristolē uz ēzeļa un "Ozianna!" saucieniem. Tas šokēja pilsētniekus un apkaunoja kvēkerus. Cilvēki apšaubīja šo simbolismu. Neileram uz pieres tika iededzināta zīme B [*blasphemer* – Dieva zaimotājs], viņa mēle tika caurdurta ar dzelzs stieni, un viņš tika iemests cietumā.

Vēlāk viņš kļuva patiesi pazemīgs un rakstīja:

"Es jūtu, ka ir gars, kuru iepriecina, ja [cilvēks] nedara ļaunu vai neatriebjas par jebkuru nodarījumu; viņu priecē doma par visu lietu pastāvēšanu cerībā beigās baudīt pašam savu esību. Viņa cerība ir pārdzīvot visu niknumu un sāncensību un izbeigt visu eksaltāciju un nežēlību.. Tā kā viņā pašā nav nekāda ļaunuma, tad viņš nespēj to aptvert nevienā citā. Ja tas izpaužas, viņš uzņemas to, jo viņa pamats un esības avots ir Dieva žēlastība un piedošana, viņa kronis lēnprātībā."

Gadījums ar Neileru lika kvēkeriem iegrožot "Gara norādījumus" ar Bībelē sacīto un dievbijīgām Baznīcas sapulcēm. Patiesi, 18. gadsimtā viņi kļuva pārlieku piesardzīgi.

Agrīnie kvēkeru sludinātāji savā ziņā atgādināja Vecās Derības pravieti Amosu – viņi pasludināja Kristu par patiesību un pēc tās vērtēja pastāvošo ļaunumu. Viņi vēlējās, lai cilvēki dzīvotu saskaņā ar Kristus taisnīguma principiem, nevis spriedelētu par viņa otrreizējo atnākšanu.

Reiz Fokss apmeklēja Oliveru Kromvelu, lai lūgtu viņu izsludināt reliģisko brīvību. Viņš teica protektoram, ka nepietiek ar to, ka kristiešiem pieder Svētie Raksti; viņiem tie ir jāiedzīvina. Viņš runāja par kristīgu dzīvesveidu, kas noliedz militārus ieročus par labu Gara bruņām. Kromvels piezīmēja, ka kvēkeros viņš atradis ļaudis, kurus nespēj ietekmēt "ne ar dāvanām vai apbalvojumiem, ne amatiem vai posteņiem".

Tūkstošiem kvēkeru tika ieslodzīti cietumos, piemēram, par necienīgu izturēšanos pret tiesu, aizliegtu reliģisku sapulču noturēšanu vai atteikšanos maksāt valsts Baznīcai tās desmito tiesu. Kad tiesā viņi tika lūgti dot zvērestu, viņi atteicās to darīt, atsaucoties uz Jēzus vārdiem "Nezvēri nekad...".

Bostonā, Jaunanglijā, izcēlās sadursme starp puritāņiem, kuri bija pametuši savas mājas Anglijā, lai veidotu šķīstu kristīgu kopienu, un kvēkeriem, kuri apšaubīja viņu reliģisko izredzētību. Kad kvēkerus neizdevās izsūtīt, gubernators Endikots piesprieda viņiem nāvessodu. Trīs kvēkeri tika pakārti Bostonas laukumā (1660–1661), jo viņi izvēlējās savu pārliecību, nevis paklausību autoritātēm. Viņu nāve izraisīja skaļus protestus pret neiecietību un palīdzēja pavērt ceļu uz reliģisko brīvību.

Jau 1659. gadā kvēkers Džons Teilors apmeklēja Amerikas indiāņus. Viņš tika labi uzņemts un uzkavējās vigvamā kā indiāņu viesis. Viņš mudināja indiāņus novērsties no tumsas un saskatīt Jēzus Kristus gaismu savās sirdīs.

Šis notikums kļuva par pamatu ilgām un draudzīgām attiecībām ar vietējām tautām. Indiāņi uzticējās kvēkeriem, un kvēkeri uzticējās indiāņiem. Nākamo gadu laikā daudzi no Amerikas indiāņiem kļuva par kvēkeriem. Mūsdienās Draugu baznīcai piederīgo vietējo tautu pārstāvju (no Aļaskas inuītiem līdz Andu aimariem) skaits pārsniedz angļu kvēkeru skaitu.

Džons Vūlmens bija vienkāršs Ņūdžersijas drēbnieks, kuru satrauca verdzības problēma. Viņš bija pārliecināts, ka verdzība ir kļūda un ka tai nav ne racionāla, ne bibliska pamatojuma. Šis pacietīgais 18. gs. pravietis vispirms aicināja savus biedrus kvēkerus pārtraukt vergu turēšanu. Ar kvēkeru starpniecību viņš ietekmēja arī citus ļaudis. Ja Vūlmens viesojās mājā, kur viņu apkalpoja vergi, viņš pieklājīgi samaksāja par viņu pakalpojumiem. Viņa ricība bija labi pārdomāta. Tā bija nevardarbīga pretošanās. Vūlmens arī uzskatīja, ka ilgas grūta darba stundas veicina dzeršanu. Viņš aprēķināja, ka sešu stundu gara darba diena spētu apmierināt sabiedrības vajadzības un uzturētu nodarbinātības līmeni.

Daži kvēkeru pamatprincipi

Jēzus Kristus ir pasaules gaisma, vēsturiski un iekšēji – Kristus mira par visiem. Cilvēki ir neticīgi un atrodas tumsas varā – līdz brīdim, kad gūst pārliecību par Jēzu Kristu un viņa varenību.

Angļu kvēkeris Džeimss Neilers tika šaustīts par sodu tam, ka 1656. gadā izjāja cauri Bristolei, tēlojot Mesiju.

Pestīšana, ko padarīja iespējamu Kristus nāve, un augšāmcelšanās var tikt iegūta, paklausot Kristus Garam. Kristus piedāvā gūt uzvaru pār grēku un aicina cilvēkus dzīvot saskaņā ar Dieva valstības likumiem, nevis gaidīt labāku pasauli vai Kristus otrreizējo atnākšanu. Jēzus kristī ticīgos ar Svēto Garu, ir klātesošs viņu dievlūgšanā un vada viņu mācītājus. Tādējādi ārējie sakramenti pieder pirmskristīgajam laikmetam. Kristus atceļ vajadzību pēc kara kā kristietības izplatības vai sociālās kārtības atbalsta. Baznīca nozīmē cilvēkus, nevis ēkas. Gars, kurš inspirēja Svētos Rakstus, nosaka Baznīcas izpratni par tiem un to mācību izmantošanu dzīvē.

Unitārieši

Aians Sellerss

Unitārisms noliedz ideju par Trīsvienību. Tas apšauba ticību Kristus dievišķumam un Svētajam Garam un aizstāv Dieva vienumu. Šī ideja ir atrodama agrīnajā Baznīcā, īpaši – monarhiānisma herēzē.

Mūsdienu kustības aizsākumi meklējami 16. gs. sākumā. Renesanses idejas savienojumā ar dažām ekstrēmām radikālās reformācijas mācībām radīja unitārisma sistēmu, ko pārstāvēja daudzi teologi. Ievērojamākie agrīnie unitārieši bija Martins Celārijs, Migels Servets un Bernārs Očīno.

Jaunā mācība satrauca gan katoļus, gan protestantus. 1553. gadā Kalvins Servetu sodīja ar nāvi par herētismu. Divi ievērojamākie agrīnie unitārisma centri bija Polija un Ungārija. Blandrata aktīvi darbojās Polijā laikposmā no 1558. līdz 1563. gadam; viņam sekoja Gregorijs Pauluss. Cita pēc citas veidojās unitāriešu draudzes, kas bija pazīstamas ar nosaukumu Poļu brālība. Oficiāli tās tika noformētas 1565. gadā un kļuva pazīstamas kā "Mazā baznīca".

Unitārisms strauji izplatījās pēc 1574. gada, kad par tā vadoni kļuva Fausto Socīni. Tā intelektuālais centrs bija Rakova. 1605. gadā šeit tika publicēta poļu unitāriešu ticības apliecība "Rakovas katehisms". Katoliskā karaļa Sigismunda III (1587–1632) valdīšanas laikā izvērtās pretreakcija. 1638. gadā unitāriešu kopiena Rakovā tika apspiesta. 1658. gadā unitāriešiem tika dota izvēle vai nu pakļauties, vai arī doties trimdā. Daudzi izvēlējās trimdu un emigrēja uz Holandi, Ungāriju un Angliju.

Blandrata kā unitārietis aktīvi darbojās Ungārijā. Viņš ieradās no Polijas, lai kļūtu par galma ārstu.

Unitārisms strauji izplatījās Transilvānijā, senās karaļvalsts austrumu daļā. Blandratam bija liels iespaids uz Franci Dāvidu (1510–1579), kurš 1564. gadā kļuva par reformētās Baznīcas bīskapu Transilvānijā. Dāvids bija arī karaļa Johana Zigismunda (1540–1571) galma sludinātājs. Viņa iespaidā karalis Tordas reihstāgā (1568) izdeva pavēli par iecietību pret unitārismu. 1571. gadā šī ticība līdz ar katolicismu, luterānismu un kalvinismu tika atzīta par "vispārpieņemtu reliģiju".

Taču pēc Johana Zigismunda nāves sākās sīvas vajāšanas. Līdz 18. gs. beigām unitārisms Ungārijā bija gandrīz pilnībā izskausts. Tas atdzima tikai 19. gs. beigās, kad atjaunojās kontakti ar angļu un amerikāņu unitāriešiem. Unitārisma teoloģija Ungārijā vienmēr bija piesardzīga un konservatīva. Tā nevēlējās izraisīt vajāšanas un atturējās būt agresīvi herētiska.

Džons Bidls (1615–1662) tiek uzskatīts par pamatlicēju angļu unitārismam, kas veidojās trauksmainā pilsoņu kara periodā. Iesākumā to pārstāvēja tikai atsevišķi cilvēki. Taču 18. gs. racionālistiskajā gaisotnē tas sāka iespaidot daudzas angļu prezbiteriāņu un vispārējo baptistu baznīcas, kuras pārņēma vispirms ariānisma un vēlāk arī Sabēlija, Socīni vai pilnībā unitāriskas idejas. Līdz 18. gs. 2. pusei abu veidu Baznīcas kļuva par lielā mērā unitāriskām konfesijām. Liberālais anglikānis Teofils Lindsijs 1773. gadā pameta Anglijas baznīcu un atvēra pirmo pašnodēvēto unitāriešu baznīcu Londonā – Eseksas kapelu.

Unitārisma straujo izplatību veicināja aktīvs misionāru darbs, unitāriešu kontrolētās Voringtonas Akadēmijas intelektuālā izcilība un slavenā doktora

Džozefa Prīstlija mācības. Unitārisms netika oficiāli atzīts 1689. gada Iecietības aktā. Tas tika legalizēts 1813. gadā.

19. gs. pirmajā ceturksnī unitārisms lēni noformējās kā patstāvīga konfesija ar savu ārējo atribūtiku. 1825. gadā tika nodibināta Britu un ārzemju unitāriešu biedrība. Izraisījās neskaitāmi juridiski strīdi ar ortodoksālajiem nonkonformistiem. Viņi draudēja atņemt unitāriešiem daudzas no viņu senākajām baznīcu ēkām, apgalvojot, ka aptuveni trešā daļa ir dibinātas 17. gadsimtā. 1844. gada lēmums jautājumu izšķīra galvenokārt par labu unitāriešiem, bet attiecibas ar citiem nonkonformistiem palika ļoti saspringtas.

Tikmēr notika izmaiņas unitārisma teoloģijā; Prīstlijs un viņa pēctecis Tomass Belšems savu autoritatīvo avotu rada Svētajos Rakstos. Viņi interpretēja Bībeli racionālistiskā un optimistiskā veidā, apejot tos pantus, kurus kristieši iepriekš bija izmantojuši, lai pamatotu doktrīnu par Trīsvienību un uzskatu par cilvēces iedzimto grēcīgumu.

19. gs. 30. gados Džeimss Martino un daži jaunāki unitārieši uzsāka cīņu pret biblisko unitārismu un tā dogmām. Viņi aizstāvēja mazāk loģisku reliģiju. Viņi vēlējās izsmalcinātāku, romantiskāku un dievbijīgāku garīgumu. Reliģisko autoritāti viņi rada ne tik daudz tendenciozā Svēto Rakstu interpretācijā, cik prātā un apziņā. Tādējādi unitārieši sašķēlās divos pretējos novirzienos – vecajā, "bibliskajā", un jaunajā, "garīgajā". Līdz 1850. gadam jaunā grupa jau aizēnoja "biblisko" spārnu.

Īrijā, Dublinā, 1703. gadā Tomass Emlins tika apsūdzēts Kristus dievišķuma noliegšanā. 1726. gadā uz vairāku liberālu prezbiteriāņu draudžu pamata tika izveidots unitārisks "Antrimas neoficiālais prezbitērijs".

18. gs. sektantu lūgšanu nams. Tas atgādina sapulču zāli un it nemaz neatsauc atmiņā viduslaiku katedrāles dievbijīgo un noslēpumaino gaisotni.

1830. gadā tika izveidota "Olsteras protesta sinode". Abas unitāriešu grupas apvienojās 1835. gadā. Tās bija – un ir vēl patlaban – savos uzskatos daudz konservatīvākas par angļu unitāriešiem.

Ziemeļamerikā unitārisma mācība pirmo reizi parādījās 18. gs. beigās Jaunanglijas kongregacionālistu vidū. Taču pirmais, kurš pieņēma nosaukumu "unitārietis", bija Episkopālās

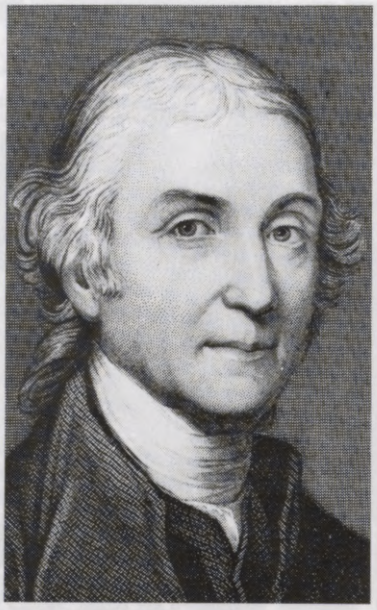

Angļu unitāriešu mācītājs, ķīmiķis un domātājs doktors Džozefs Prīstlijs (1733–1804). Viņš noliedza doktrīnas par grēku izpirkšanu un Trīsvienību. Viņš atbalstīja franču revolūciju, tādēļ viņa māju Birmingemā sagrāva protestētāji, un viņš bija spiests 1794. gadā emigrēt uz Amerikas Savienotajām Valstīm.

baznīcas pārstāvis Džeimss Frīmens. Viņa Karaļa kapela Bostonā 1785. gadā kļuva par pirmo Unitāriešu baznīcu Jaunajā pasaulē.

Pēc revolūcijas unitārisms strauji izplatījās. Šo procesu veicināja Prīstlijs, kurš 1794. gadā aizbēga no Anglijas uz Ziemeļameriku. Unitārismu sludināja arī V. E. Čenings, kurš kopš 1803. gada bija Bostonas Federālās ielas Kongregacionālistu baznīcas mācītājs. 1816. gadā tika nodibināta slavenā Hārvarda universitātes Teoloģijas skola. Tā kļuva par unitārisma idejisko centru. 1825. gadā izkaisītās unitāriešu draudzes, tāpat kā to līdzinieces Anglijā, apvienojās konfesijā. Tā kļuva pazīstama kā Amerikas unitāriešu asociācija ar centru Bostonā. Martino idejām līdzīgu teoloģisku apvērsumu Amerikā pārstāvēja Teodors Pārkers un Ralfs Voldo Emersons. Amerikā radikāļi savas nostājas raksturošanai izmantoja tādus jēdzienus kā transcendentālisms un antisupernaturālisms. Anglijā šāda leksika izraisīja zināmu satraukumu. Doktors Džozefs Takermans un viņa pārstāvētā Iekšzemes misijas kustība uzsāka jaunu darbības virzienu un pievērsās labdarībai. Tas guva plašu atsaucību, un līdzīgas misijas tika atbalstītas vairākās Anglijas pilsētās.

SEPTĪTĀ NODAĻA

PILSĒTAS UN IMPĒRIJAS 1789.–1914. G.

508 SACELŠANĀS EIROPĀ

514 Pāvests Pijs IX

518 PIRMĀ INDUSTRIĀLĀ NĀCIJA

522 Pestīšanas armija
525 Tomass Čalmerss
526 Brālība
530 Oksfordas kustība
532 Kardinālis Ņūmens
535 Č. H. Spērdženss
536 Dieva lieliskums

538 Evaņģēlisti

541 Himnas un baznīcas mūzika pēc 1800. gada

544 Kampaņa starp līdzīgajiem
545 D. L. Mūdijs

548 PASAULE SASNIEDZ PILNGADĪBU

551 Frīdrihs Šleiermahers

557 IMPĒRIJAS PRIEKŠPOSTEŅI

558 Karte: Pasaules impērijas 1914. gadā
563 Viljams Vilberforss
564 Deivids Livingstons
569 Semjuels Adžaji Krauters

571 Misionāru biedrības
572 Viljams Kērijs
574 Hadsons Teilors

577 Bībeles biedrības

SACELŠANĀS EIROPĀ

Veins A. Declers

Revolūcija sākās 18. gs. pēdējā ceturksnī. 1776. gadā Ziemeļamerikas kolonisti pasludināja neatkarību no britu kroņa. Pēc trīspadsmit gadiem Francija pieredzēja revolūcijas izvirdumu, kas uz mūžiem satricināja karaļu tradicionālās dievišķās valdīšanas tiesības. Franču revolūcija iezīmēja nākamā gadsimta notikumu gaitu gan attiecībā uz revolucionāro ideju izplatību, gan konservatīvo pretreakciju.

Cits revolucionārs spēks lielā daļā Eiropas izraisīja pārmaiņas ekonomikā. Tā bija industriālā revolūcija, kas 18. gs. beigās sākās Britānijā, bet 19. gs. izplatījās uz Vāciju un Franciju. Rūpniecība aizvilināja strādniekus uz augošajiem pilsētu centriem. Šis apstāklis kļuva par cēloni daudzām sociālām netaisnībām.

Līdz ar rūpniecības pieaugumu attīstījās tirdzniecība, un britu koloniālās impērijas robežas paplašinājās. Aptuveni līdz 1850. gadam attiecībās starp kolonijām un britu kroni iezīmējās jauna tendence, kas radīja Britu nāciju sadraudzību. Šajā revolūcijas gadsimtā Baznīcai nācās pielāgoties daudzajām visapkārt notiekošajām pārmaiņām.

Uz Bastīliju!

1789. gada 14. jūlijā saniknotu franču zemnieku pūlis iebruka Parīzes cietumā Bastīlijā, atbrīvojot ieslodzītos un noslaukot to no zemes virsas. Gadsimtiem ilgā apspiestība tautā bija radījusi nemieru, kas vērsās pret šo cietumu kā ienīstā vecā režīma simbolu.

Francijas pārvaldes sistēma karaļa Luija XVI valdīšanas laikā bija ārkārtīgi netaisna. Franču parlaments – Ģenerālštati – nebija sanācis no 1614. gada. Lielākā daļa zemes īpašumu piederēja garīdzniekiem un muižniekiem, kuri monopolizēja varas pozīcijas Baznīcā, armijā un valdībā. Viņiem piemita arī ievērības cienīga prasme izvairīties no apliekšanas ar nodokļiem. Vairāk nekā 95 % Francijas iedzīvotāju bija zemnieki, kurus bieži ekspluatēja privileģētā aristokrātija. Vidusslānim finansiāli klājās labāk, tomēr tas bija tikpat neaizsargāts pret privileģētās kārtas pārīdarījumiem.

Tādi domātāji kā Voltērs (1694–1778) palīdzēja uzpūst neapmierinātības liesmu, ierosinot veikt sociālus pārkārtojumus. Viņi ieteica nevis likvidēt monarhiju, bet ieviest labdabīgu despotismu vai konstitucionālu monarhiju. Cits apgaismības laika domātājs

Napoleons franču karaspēka vadībā; E. Mesonjē gleznojums. Franču revolūcijai un Napoleonam bija paliekošs iespaids uz Eiropas attīstību 19. gadsimtā.

bija Denī Didro (1713–1784). Kopā ar Dalambēru (1717–1783) viņš sagatavoja "Enciklopēdiju", kas pirmoreiz tika slepeni publicēta 1759. gadā. Lai gan pamatizglītību Didro bija ieguvis jezuītu skolā, tomēr viņš un viņa līdzstrādnieki pretendēja uz savu atziņu zinātnisku pamatojumu un noliedza tradicionālo, katolisko mācību. Trešais ietekmīgākais pirmsrevolūcijas laika rakstnieks Francijā bija Žans Žaks Ruso (1712–1778). Tāda vardarbība kā uzbrukums Bastīlijai neietilpa Ruso sociālo pārkārtojumu plānā.

Tomēr pārmaiņu gaitu noteica nevis filozofu sacerējumi, bet daudz praktiskāki apstākļi. 1789. gada jūnijā tika sasaukta Nacionālā sapulce. Augustā tika publicēta Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija, un vecajam režīmam pienāca gals. Vietējā pārvalde tika reorganizēta, un tika izveidoti astoņdesmit trīs jauni administratīvi apgabali jeb "departamenti". Pēc bīskapa Taleirāna ieteikuma Baznīcas zemes tika nacionalizētas, šādi mēģinot finansēt revolucionāros pārkārtojumus.

Attiecības ar Baznīcu tika formulētas 1790. gadā izdotajā "Garīdzniecības civilajā konstitūcijā". Diecēžu robežas tika novilktas atbilstoši jauno politisko departamentu robežām, bet bīskapu skaits samazināts no 140 līdz 83. Bīskapus un priesterus bija paredzēts ievēlēt tautai. Garīdznieki tika piespiesti zvērēt uzticību nevis pāvestam, bet gan franču konstitūcijai. Daudzi tam piekrita, citi atteicās; šajā jautājumā Baznīca sašķēlās. Pāvesta vara Francijā praktiski tika atcelta. Jau 1682. gadā bija dzimis "gallikānisms" – kustība par franču monarha suverenitātes atzīšanu laicīgās lietās, Baznīcas vispārējo koncilu noteiksmi pār pāvestu un pāvesta varas ietekmes noliegumu jautājumos, kas skar franču nāciju. 1791. gadā gallikānisms izcīnīja iespaidīgu uzvaru.

Prāta dieviete

Revolūcijas pirmajās dienās tika izveidota jakobīņu partija, kas savu nosaukumu aizguva no jakobīņu klostera Parīzē, kur pulcējās tās biedri. Viņi aicināja dot masām brīvību un taisnīgumu. Jakobīņu vadoņi bija Žans Pols Marats, Žoržs Žaks Dantons un Maksimiljēns Robespjērs. Viņi sapulcināja zemnieku jeb tā dēvēto "federātu" armiju; 1792. gadā tā iesoļoja Parīzē. Muižnieki un garīdznieki, kuri pretojās revolūcijai, tika nekavējoši sodīti ar nāvi. 1793. gada 21. janvārī karalis Luijs XVI tika giljotinēts.

Franču antireliģiska karikatūra. Pilsoņi tiek lūgti apmeklēt "burvju lampas" izrādi, kurā tiek izsmieta viņu tēvu reliģija.

Jakobīņi savā ziņā pārņēma arī reliģisko lietu kārtošanu. 1793. gada 10. novembrī grupa deputātu devās uz Parīzes Dievmātes katedrāli. Tur viņi kādu apšaubāmas morāles dejotāju kronēja par "Prāta dievieti".

Laikposmā no 1793. līdz 1815. gadam Francija atradās gandrīz nepārtrauktā karastāvoklī ar citām Eiropas lielvarām – Angliju, Nīderlandi, Prūsiju, Austriju un Spāniju. Franči pārcieta

vairākas īslaicīgas sakāves. Tikmēr no 1793. līdz 1794. gadam Parīze pieredzēja jakobīņu diktatūras terora šausmas. Tās iniciatora Robespjēra sodīšana ar nāvi izbeidza ekstrēmismu. Tomēr Francija palika bez pārvaldes līdz pat 1795. gadam, kad varu pārņēma Napoleons.

Viens no pirmajiem Napoleona Bonaparta (1769–1821) izdotajiem likumiem paredzēja atjaunot normālas attiecības ar Vatikānu. 1801. gadā pāvests Pijs VII (1740–1823) piekrita noslēgt jaunu konkordātu ar Napoleonu. Pāvests negribīgi atzina revolūciju, savukārt Napoleons apņēmās izsniegt franču garīdzniekiem regulāru valsts atalgojumu. Pāvests iecēla bīskapus, tomēr valsts varēja tos neapstiprināt. Līdzīgā veidā valsts varēja neapstiprināt bīskapu ieceltos zemāka līmeņa garīdzniekus. Protestantiem tika garantēta ticības brīvība.

Vai bezspēcīgs pāvests?

1804. gada decembrī pāvests Pijs VII žēli noskatījās, kā Napoleons kronēja sevi par imperatoru. Jaunais imperators nekavējoties uzsāka ambiciozu iekarojumu programmu. 1808. gadā Napoleons ieņēma Vatikāna valstis. Pāvests tika sagūstīts un nākamajā gadā deportēts uz Savonu. Visbeidzot Pijs VII tika izsūtīts trimdā uz Fontenblo Parīzes tuvumā. Vatikānā viņš atgriezās tikai 1814. gadā.

Drīz pēc pāvesta atgriešanās Romā tika atjaunots Jezuītu ordenis. 1773. gadā jezuītu darbību bija pārtraucis pāvests Klements XIV. Iepriekš viņi bija padzīti no Portugāles, Francijas un Spānijas. Kad pāvests atgriezās Romā, izveidojās jauna, tā dēvētā ultramontānisma (burtiskā nozīmē "viņpus kalniem") kustība, kas atzina pāvesta autoritāti Romā un Alpu dienvidu pusē. Ultramontānisti bija kaujinieciski uzticīgi pāvestam kā augstākajai autoritātei ticības un prakses lietās. Visa 19. gs. gaitā franču Baznīcā nemitējās cīņa starp ultramontānistiem un gallikāņu nacionālistiem.

Vācijā gallikānismam līdzīgus uzskatus pārstāvēja katoļu jeb tā dēvēto febronistu partija. Tā radās uz Trīres bīskapa J. N. Honteima (1730–1788) sacerējumu pamata. 1763. gadā, parakstoties ar pseidonīmu "Justīns Febronijs", bīskaps apgalvoja, ka Dieva valstības atslēgas ir tikušas uzticētas visai Baznīcai, nevis tikai Pēterim un viņa pēctečiem. Primārais autoritātes avots ir nevis pāvests, bet Baznīcas koncili. Pāvests patiesībā ir tikai pirmais starp līdzīgajiem. Febronisms Vācijā un Austrijā bija gallikānismam līdzīga nacionālistiska kustība.

Kamēr Romas katoļu baznīca pārcieta politiskās revolūcijas radīto triecienu, protestantisms saskārās ar postošu teoloģiska rakstura izaicinājumu. Dogmatisko un biblisko teoloģiju apdraudēja naturālistiskas teorijas un kristīgo uzskatu racionālas interpretācijas.

Dažādi ceļi uz atjaunotni

Apgaismība un Napoleona karu izraisītais dziļais apjukums tautā radīja jaunu dievbijības vilni. Eiropas monarhus bija nopietni apdraudējusi Napoleona agresija. Valdnieki juta, ka viņu vienīgā cerība ir meklējama karaļu dievišķo tiesību un baznīcas hierarhiskās autoritātes aizstāvībā.

Vīnes kongress, ko Eiropas lielvalstis sasauca 1815. gadā ar mērķi nostiprināt Eiropas drošību, nekavējoties atjaunoja gandrīz visas agrākās, pirms Napoleona karagājieniem noteiktās pārvaldes teritoriju robežas. Vīnē Krievijas cars Aleksandrs I (1777–1825) ierosināja dibināt Svēto aliansi, lai kontrolētu starptautiskās attiecības saskaņā ar "tām cildenajām patiesībām, ko māca svētā

reliģija". Uz šāda pamata sastādītu līgumu 1815. gada septembrī Parīzē parakstīja Aleksandrs I, Austrijas imperators Francis I (1768–1835) un Prūsijas karalis Frīdrihs Vilhelms III (1770–1840). Neoficiāli tika pieļauts, ka valdnieku mērķi ir vairāk politiski nekā dievbijīgi. Viņi vēlējās radīt pretsvaru britu jūras spēkiem.

Cits konservatīvās reakcijas piemērs bija 1817. gada Prūsijas savienība. Reformācijas trīssimtajā gadadienā Prūsijas karalis Frīdrihs Vilhelms III izdeva dekrētu par Luterāņu un Reformātu baznīcu savienību Vācijā. Karalis cerēja šādā ceļā izveidot vienotu cīņas fronti pret ticības ienaidnieku – racionālismu. Patiesībā tas tikai izraisīja visu pušu pretestību. Gan luterāņi, gan reformāti iestājās pret vienādotu Baznīcas kārtību un liturģiju.

Laikposmā no 1815. līdz 1848. gadam virkne tautas reliģisko atmodu sākās visā protestantiskajā Eiropā. Atmoda (*Réveil*) Eiropas franču teritorijās sākās Ženēvā skota Roberta Holdeina (1764–1842) draudzē. Dānijā Nikolajs F. S. Gruntvigs (1783–1872) aizsāka piētistu kustību, atklāti nostājoties pret liberālo teoloģiju. Atdzimšana Zviedrijā sākās angļu sludinātāja Džordža Skota draudzē Stokholmā. Norvēģijā atmoda bija lielākoties laju kustība, kas saistīta ar Hansa Nilsena Hauges (1771–1824) vārdu. Šīs atdzimšanas kustības bija savstarpēji nesaistītas un aptvēra galvenokārt vienkāršos kristiešus.

1802. gadā Francijā iznāca Šatobriāna darbs *"Génie du Christianisme"* ("Kristietības ģēnijs"). Šis ļoti populārais romantisma autors kristietībai piedāvāja iespaidīgu, uz tās estētiskajām vērtībām balstītu argumentāciju.

Pēc Napoleona sakāves ultramontānisms guva virsroku katoļu zemēs. Ultramontānistu partiju Francijā pārliecinoši pārstāvēja "trīs tradicionālisma pravieši" – de Mestrs, de Bonāls un Lamenē. Žozefs de Mestrs (1754–1821) pieredzēja franču revolucionāru iebrukumu Savojā, un tas viņā modināja spēcīgu konservatīvisma garu. Ultramontānisma idejas visskaidrāk ir izklāstītas viņa grāmatā *"Du pope"* ("Par pāvestu"; 1819). De Mestrs apgalvoja, ka sabiedrībai, lai panāktu vienotību, ir nepieciešama kopīga autoritāte. Divi šādas autoritātes pīlāri ir pāvesta vara un monarhijas dievišķās tiesības. De Bonāls un Lamenē aizstāvēja līdzīgu nostāju un bija de Mestra tuvi draugi.

"Dievs un tauta"

Lamenē (1782–1854) ar laiku zaudēja agrākās cerības uz ultramontānisma un rojālisma savienību. 1830. gadā nodibinot laikrakstu *"L'Avenir"*, viņš centās veicināt Baznīcas neatkarību no valsts. Attiecīgi *"L'Avenir"* noliedza karaļu dievišķās tiesības un aizstāvēja tautas suverenitāti. Pāvests Gregors XVI (1765–1846) enciklikā *"Mirari Vos"* (1832) nosodīja Lamenē mācību un *"L'Avenir"*. Pēc 1848. gada franču revolūcijas Lamenē, kurš tolaik jau bija zaudējis jebkādu kristīgo lojalitāti, līdz 1852. gadam darbojās jaunās republikāņu valdības sastāvā. Viņš bija viens no liberālā katolicisma dibinātājiem.

Laika periodā no 1815. līdz 1848. gadam Katoļu baznīca, par spīti ultramontānismam, atradās nemitīgā konfliktā ar politiskajiem liberāļiem un republikāņiem. Īpaši uzskatāmi šis konflikts izpaudās Itālijas vēstures *Risorgimento* (burtiskā nozīmē "augšāmcelšanās") periodā – no 1815. līdz 1870. gadam.

Pēc Napoleona sakāves Eiropas dienvidos, līdzīgi kā ziemeļos, izvērtās konservatīva pretreakcija. Itālija tolaik bija sadalīta nelielās

"Bez pāvesta nevar būt Baznīca, bez Baznīcas nevar būt kristietība, un bez kristietība nevar būt ne reliģija, ne sabiedrība..."
LAMENĒ

hercogistēs, kuras pārvaldīja konkurējošas dinastijas. Jebkurus centienus panākt Itālijā vienotību vai liberālismu ātri un visaptveroši apspieda austrieši un franči. Ap 1820. gadu Itālijā parādījās karbonāri – demokrātijai uzticīgs revolucionārs spēks. Drīz pēc tam viņiem pievienojās un par vienu no viņu vadoņiem kļuva Džuzepe Mazīni (1805–1872). Karbonāri izraisīja neliela mēroga sacelšanās Sardīnijā, Neapolē un Pjemontā, taču austrieši katru reizi viņus sakāva. Mazīni un viņa tautiešu mērķis bija apvienot Itāliju ar devīzi "Dievs un tauta".

Pāvests Gregors XVI (1765–1846) nelokāmi pretojās *Risorgimento*, jo baidījās zaudēt savu laicīgo varu Pāvesta valstīs. Pēc Gregora nāves par viņa pēcteci kļuva Pijs IX (1792–1878), kurš vairāk simpatizēja liberālajai demokrātijai. Tomēr viņa republikāniskās simpātijas bija īslaicīgas. 1848. gadā notika revolucionārs uzbrukums Romai, ko vadīja Mazīni un atbalstīja Džuzepe Garibaldi (1807–1882) un viņa armija, kā rezultātā Pijs IX tika izsūtīts trimdā. Pāvests atgriezās savā rezidencē tikai 1850. gadā ar franču atbalstu. Pijs IX cīnījās ar revolucionārajiem republikāņiem gandrīz visu savu valdīšanas laiku. Tas beidzās ar Pāvesta valstu zaudējumu.

Ielu cīņas Parīzes Sentantuāna kvartālā. 1830. gadā Francijā no jauna izcēlās revolūcija, un tika gāzta atjaunotā Burbonu monarhija.

Barikādes brūk

1848. gadā revolūcija izcēlās Francijā, Vācijā un Itālijā. 1848. gada februārī Parīzes ielās tika saceltas barikādes un pagaidu valdība proklamēja republiku. Karalis Luijs Filips aizbēga uz Angliju.

Pēc dažiem īslaicīgiem eksperimentiem ar republikāņu valdību 1848. gada beigās prezidenta vēlēšanu rezultātā uzvaru guva Napoleona brāļadēls Luijs Napoleons (1808–1873). Viņš drīz atlaida likumdošanas sapulci un pasludināja sevi par imperatoru. Otrajai republikai pēkšņi pienāca gals.

Tikmēr Prūsijas tronī uzkāpa Frīdrihs Vilhelms IV (1795–1861). Daudzi cerēja, ka viņš būs apgaismots monarhs, kurš atbalstīs sociālas un politiskas reformas, taču viņi pievīlās. Kad 1847. gadā Frīdriham tika stādīta priekšā rakstīta konstitūcija, viņš paziņoja: "Es nepieļaušu, ka sakricelēta papīra lapa kā otra providence jebkad nostātos starp mūsu zemi un mūsu Dievu debesīs."

1848. gada martā Berlīnē izcēlās ielu cīņas. Karalis zaudēja aukstasinību un pavēlēja armijai atstāt Berlīni, lai viņš varētu noslēgt mieru ar "saviem mīļajiem berlīniešiem". Karalis apsolīja tūlītējas konstitucionālas tiesības. Vairāk nekā 500 pārstāvju no vācu valstīm, Austrijas un Bohēmijas apmeklēja sapulci Frankfurtē, lai "radītu konstitūciju Vācijai, visai impērijai".

Līdz 1848. gada decembrim Frankfurtes sapulce bija izstrādājusi "Vācu tautas tiesību deklarāciju". Tā ietvēra reliģiskas brīvības

garantijas sektantiem. "Vecajiem luterāņiem", kuri neatzina 1817. gada Prūsijas savienību (starp luterāņiem un reformātiem), tika ļauta apziņas brīvība. Iecietību panāca arī nonkonformisti, kas Vācijā bija parādījušies angliski runājošo tautību misionāru darbības rezultātā.

Tomēr šajā periodā Vācijas demokrātiskās institūcijas neguva tālāku attīstību. Līdz 1850. gadam lielākā daļa republikānisko institūciju un reformu, tostarp Frankfurtes sapulce, bija vai nu pārstājušas darboties, vai kļuvušas nelietderīgas.

"Svētī Itāliju"

Itālijā 1848. gada revolucionārās kustības bija daudz ciešāk saistītas ar Baznīcu. Pēc ievēlēšanas par pāvestu (1846) Pijs IX bija veicis vairākas nozīmīgas reformas. Viņš cerēja izmantot *Risorgimento* izraisītās nacionālās jūtas, lai ciešāk tuvinātu sadrumstalotās itāļu valstiņas. Kad Sicīlija sacēlās pret Burbonu monarhiju, bet Ziemeļitālija sadumpojās pret Austriju, Pijs IX aizlūdza par vienotu Itāliju. Viņš lūdza: "Svētī Itāliju, varenais Dievs, un saglabā tai savu visdārgāko dāvanu – ticību."

Pāvests pēkšņi pārstāja aizstāvēt militāras darbības pret austriešu karaspēku, jo baidījās zaudēt Austrijas atbalstu. 1848. gada novembrī pāvests bija spiests bēgt prom no Romas. Kad 1850. gadā Pijs IX atgriezās, viņš bija zaudējis jebkādas agrākās simpātijas pret liberāļiem. Kaut arī viņa laicīgās varas liktenis bija izlemts, tomēr viņš neatkāpās no Pāvesta valstīm līdz pat 1870. gadam.

Palēnām zaudējot politisko varu, pāvests arvien vairāk uzsvēra savu garīgo ietekmi. 1853. gadā Pijs IX izdeva pāvesta bullu *"Ineffabilis Deus"*. Tajā bija izklāstīta doktrīna par Jaunavas Marijas nevainīgo ieņemšanu un teikts, ka kopš pirmā ieņemšanas brīža viņa ir bijusi pilnīgi brīva no iedzimtā grēka. Tas sniedza pārliecinošu pamatojumu Marijas kultam un vienlaikus stiprināja paša Pija garīgo autoritāti.

"Bezdievības vēstneši"

Pēc desmit gadiem Pijs izdeva encikliku *"Quanta Cura"* ar tai pievienotu "Maldu sarakstu". Tajā bija kategoriski nosodīts politiskais liberālisms kā viens no visaptverošākajiem jaunlaiku maldiem. Saraksts bija gatavots no 1852. gada, bīskapu sinode to apstiprināja 1862. gadā, un tas tika izdots 1864. gadā.

"Maldu saraksts" arī nosodīja racionālismu visās tā formās, liberālo teoloģiju, brīvmūrniecību un reliģisko iecietību. Tika noliegtas pat Bībeles biedrības, kas, īpaši pēc 1815. gada, Eiropas kontinentā ienāca no Britānijas. 1816. gadā Pijs VII bija kritizējis Bībeles biedrības par Svēto Rakstu izplatīšanu bez Baznīcas tēvu komentāriem. 19. gs. 30. gados pāvests Gregors XVI nosodīja Bībeles biedrību Svēto Rakstu izplatītājus kā "bezdievības un herētisma uzbāzīgos vēstnešus". Šajā ziņā "Saraksts" tikai konsolidēja agrāko opozīciju.

Pāvests asi iestājās pret Baznīcas atšķiršanu no valsts, baidoties no republikāņu varas Francijā. "Maldu saraksts" arī aizliedza civillaulību un liberālo katolicismu, ko popularizēja francūzis Lamenē. Atbildot uz to, Francija 1865. gadā aizliedza "Maldu saraksta" publicēšanu.

Pāvesta Pija IX valdīšanas laika kulminācija bija Vatikāna 1. koncila atklāšana 1869. gadā. Daudzējādā ziņā koncils, kas ilga līdz 1870. gadam, reprezentēja galēju konfrontāciju starp ultramontānismu un konservatīvo katolicismu, no vienas puses, un gallikānismu, febronismu un liberālo katolicismu, no otras puses.

PĀVESTS PIJS IX

Veins A. Declers

Pijs IX (1792–1878), kura valdīšanas laiks ir pats ilgākais pāvesta varas vēsturē, deva lielu ieguldījumu pāvesta doktrinālā pārākuma stiprināšanā. Viņš piedzima 1792. gadā kā Džovanni Marija Mastaji-Ferreti un 1819. gadā tika ordinēts par priesteri. No 1923. līdz 1825. gadam viņš kalpoja kā pāvesta sūtnis (nuncijs) Čilē. 1827. gadā viņš tika iesvētīts par Spoleto arhibīskapu, 1832. gadā kļuva par Imolas bīskapu un 1840. gadā – par kardinālu. 1846. gadā viņš tika ievēlēts par pāvestu.

Viņa laikā pāvesta institūcija pārcieta pazemojošu laicīgās varas zaudējumu. Kad 1848. gadā itāļu nacionālisti iebruka Romā, Pijs IX bija spiests bēgt no "mūžīgās pilsētas". Viņš patvērās Gaetā, Neapoles tuvumā, un viņa agrākais liberālisms drīz izplēnēja.

Pāvests Pijs IX, viens no ievērojamākajiem 19. gs. pāvestiem. Attēlā viņš ir redzams 1863. gadā stāvam īpaši dekorētā vagonā Romas pirmajā dzelzceļa stacijā.

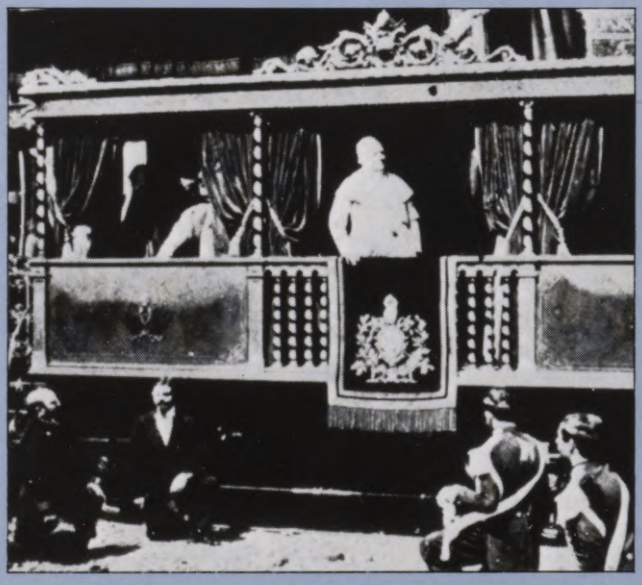

1850. gadā franči un austrieši atjaunoja Pija IX likumīgās tiesības uz Svēto Krēslu Romā. Tur viņš palika līdz 1870. gadam, kad triumfējošais Viktors Emanuels II aplenca pilsētu. Gadu vēlāk saskaņā ar likumu par garantijām pāvestam tika atsavinātas Baznīcas zemes. No agrāk plašajiem īpašumiem pāvests saglabāja tikai Vatikānu, Laterānu un Kastelgandolfo.

Kaut arī Pijs IX zaudēja politisko ietekmi, tomēr viņš nostiprināja pāvesta varas doktrinālo pozīciju. Viņš stingri atbalstīja ultramontānistu viedokli, kas visu Romas katoļu baznīcas varu koncentrēja uz pāvesta personu.

1854. gadā Pijs IX izsludināja dogmu par Jaunavas Marijas nevainīgo ieņemšanu. Tā vēstīja, ka Jaunava tikusi šķīstīta no iedzimtā grēka pirms savas dzimšanas.

1864. gadā tika izdota pāvesta enciklika "*Quanta Cura*" ar tai pievienotu "Maldu sarakstu". Sarakstā bija uzskaitītas herēzes un draudi Baznīcai, un tas bija vērsts galvenokārt pret politisko liberālismu, demokrātiskajām idejām, racionālismu teoloģijā un antiklerikālismu.

Savas politiskās sakāves priekšvakarā Pijs IX Romā sasauca Vatikāna 1. koncilu (1869–1870). Pāvests bija nostiprinājis savu stāvokli, no jauna iedibinot katolisko hierarhiju Anglijā (1850) un Nīderlandē (1853). Viņš arī bija noslēdzis izdevīgas vienošanās (konkordātus) ar Krieviju (1847), Spāniju (1851) un Austriju (1855). Vatikāna koncilā pāvesta stāvokli Baznīcā nostiprināja deklarācija par pāvesta nemaldīgumu, viņam runājot *ex cathedra* par ticības un morāles jautājumiem. Koncilu apmeklēja 276 itāļu bīskapi un tikai 265 no *visām* pārējām Eiropas valstīm. Delegātu vairākums atbalstīja ultramontānistu nostāju. Pijs IX "cēla troni" tradīciju.

Konflikta pamatā bija jautājums par pāvesta varu. Gallikāņi uzstāja, ka augstāko autoritāti baznīcā pārstāv vispārējie koncili, piemēram, Vatikāna 1. koncils. Ultramontānisti par augstākās reliģiskās varas iemiesojumu uzskatija pāvestu. Vatikāna 1. koncilā triumfēja ultramontānisti.

Šās uzvaras tūlītējs rezultāts bija 1870. gada 13. jūlijā publicētā dogma par pāvesta nemaldīgumu. Tā vēstīja, ka pāvests ir nemaldīgs, kad runā *ex cathedra* (oficiāli no pāvesta katedras) par ticības un prakses jautājumiem. Tikai nedaudzi cilvēki iebilda, ka šāda nostāja ir pārspīlēta vai pausta nelaikā. Beigu beigās tikai divi no viņiem balsoja pret šo ierosinājumu. Dž. H. Ņūmenu (1801–1890) Anglijā un franču bīskapu Dipanlū (1802–1878) izmaiņas sarūgtināja, tomēr abi atzina vairākuma viedokli. Vācijas baznīcas vēsturnieks J. J. I. Dēlingers neatsauca savus argumentus pret pāvesta nemaldīgumu un tika ekskomunicēts. Tomēr viņš nepievienojās "veckatoļiem", kuri daļēji tieši viņa sacerējumu iespaidā pēc 1870. gada atšķēlās no Romas.

Vatikāna 1. koncils bija apstiprinājis pāvesta varas noteicošo autoritāti Romas katoļu baznīcā. Taču tas nespēja novērst lavīnu, ko bija radījusi laikmetīgo uzskatu attīstība. Nemitīgi vājinājās arī pāvesta politiskā ietekme. 1861. gadā par Itālijas karali tika pasludināts Viktors Emanuels (1820–1878), tomēr Romas pilsēta tajā tika iekļauta tikai 1870. gadā. Līdz 1870. gada beigām Pijam IX bija atlicis vairs tikai Vatikāns, Laterāns un Kastelgandolfo. Pāvests kļuva par "Vatikāna gūstekni" līdz 1929. gadam, kad Piju XI atbrīvoja Musolīni.

Dzelzs kanclers

1862. gadā Oto fon Bismarks (1815–1898) kļuva par Prūsijas kancleru. Tas viņu nostādīja augošās vācu valstu konfederācijas priekšgalā. Divu gadu laikā viņš bija uzsācis virkni kampaņu par varu starptautiskā mērogā. 1871. gadā, Francijas–Prūsijas kara beigās, Prūsijas karalis Vilhelms (1797–1888) tika pasludināts par Vācijas imperatoru.

Arvien vēl atbalstot Vācijas vienotību, Bismarks uzsāka *Kulturkampf* (kultūras cīņu) pret Romas katoļu baznīcu. *Kulturkampf* pirmsākumi iesniedzas 19. gs. 30. gados, kad Ķelnes arhibīskaps Droste-Fišerings (1773–1845) bija atteicies sankcionēt laulības starp protestantiem un katoļiem. 1837. gadā viņu apcietināja Frīdrihs Vilhelms III. Kaut arī pēc dažiem mēnešiem viņš tika atbrīvots, tomēr attiecības starp Prūsijas kroni un pāvesta varu iezīmējās ilgstoša krīze.

Prūšu satraukumu vēl vairāk pastiprināja Vatikāna 1. koncila pasludinātais pāvesta nemaldīguma princips. Dēlingers, kas noliedza pāvesta nemaldīgumu, Vācijā saņēma ievērojamu atbalstu. Pāvesta nemaldīguma dogma šķita nopietns apvainojums gan prūšu politiskajiem līderiem, gan protestantu teologiem.

Kulturkampf aizsākās šīs vēstures situācijas kontekstā. Katoļu juridiskais statuss Vācijā tika nopietni apdraudēts 1871. gadā, kad Bismarks likvidēja katoļu nodaļu Prūsijas Izglītības un reliģisko lietu ministrijā. Gadu vēlāk Adalberts Falks (1827–1900) tika iecelts par reliģisko lietu ministru. Viņš ierobežoja Romas katolicisma ietekmi, izraidot no Vācijas jezuītus un pārņemot izglītību pilnīgā valsts kontrolē.

Falks bija atbildīgs arī par 1873. gada "Maija likumu" ieviešanu. Tie paredzēja valsts absolūtu noteiksmi Baznīcas lietās. Bīskapu vara disciplīnas jautājumos, īpaši attiecībā uz ekskomunikāciju, tika nopietni ierobežota. Tika

"Tradīcija? Es esmu tradīcija."
PĀVESTS PIJS IX

izveidota imperatora iecelta augstākā Baznīcas tiesa. Ordinācijas kandidātiem tika izvirzīta prasība studēt valsts universitātēs un nokārtot eksāmenus literatūrā, vēsturē un filozofijā. Pāvests Pijs IX pilnībā nosodīja šos likumus, tomēr tie netika mainīti līdz 1886.–1887. gadam, kad par pāvestu kļuva Leons XIII.

Pēc 1861. gada maigāka *Kulturkampf* forma tika realizēta Austrijā. Vācu liberāļi kontrolēja Austrijas valdību un izdeva Katoļu baznīcu ierobežojošus likumus. Tika ieviesta civillaulība. Skolas tika pakļautas valdības kontrolei, bet protestantiem piešķirtas vienlīdzīgas juridiskas tiesības ar katoļiem. Ja valdošā Hābsburgu dinastija nebūtu palikusi uzticīga katolicismam, Baznīca gandrīz noteikti būtu pieredzējusi lejupslīdi visā Austrijā.

Francija sarauj attiecības ar Baznīcu

Tikmēr Francijā strauji norisinājās sekularizācija. 1870. gadā Napoleons III bija izvedis savu armiju no Pāvesta valstīm, lai stātos pretī Prūsijas draudiem Francijai. Tas deva argumentus viņa katoliskajiem kritiķiem. Kad imperators bija spiests izvēlēties starp katolicismu un nacionālajām interesēm, viņam bija jāizvēlas pēdējās.

Napoleona asākais kritiķis bija Luijs Veijo (1813–1883), izteikti ultramontāniskās avīzes *"L'Univers"* izdevējs (1843–1860, 1867–1874). Kad 1860. gadā viņš kritizēja Napoleonu par pāvesta pamešanu nelaimē, imperators pārtrauca *"L'Univers"* publicēšanu. Veijo bija kā apsēsts ar nereālu sapni atcelt franču revolūciju. Viņš vēlējās panākt, lai izglītība no jauna pārietu Baznīcas kontrolē. Vatikāna 1. koncila laikā viņš dzīvoja Romā un sniedza spēcīgu atbalstu pāvesta nemaldīguma piekritējiem.

"L'Univers" uzticīgi lasītāji bija konservatīvie lauku garīdznieki. Tomēr avīze nespēja dot vērā ņemamu pretsparu Francijā augošajam sekularizācijas vilnim. Kā samierināšanās žestu Leons XIII izdeva aicinājumu franču katoļiem atzīt republiku (1892). Viņš neveiksmīgi centās panākt, lai franču garīdzniecība atteiktos atbalstīt rojālistus.

1901. gadā Francijā tika pieņemts likums par apvienībām. Tas noteica visu Francijas reliģisko institūciju juridisko statusu. Katrai reliģiskai organizācijai bija obligāti jāreģistrējas valsts iestādē. Nereģistrētas apvienības locekļiem nebija atļauts mācīt franču skolā. Jebkura kongregācija varēja tikt slēgta, vienkārši izdodot valdības dekrētu. Aptuveni 615 kongregācijas reģistrējās, bet 215 to nedarīja. To vidū, kuri atteicās reģistrēties, bija jezuīti un benediktieši. Kad Emīls Kombs kļuva par reliģisko lietu ministru, viņš uz šā likuma pamata līdz 1904. gadam slēdza 13 904 skolas.

1905. gadā notika galējais lūzums attiecībās starp Baznīcu un valsti Francijā. Gallikānisms un tā filozofiskā atvase – antiklerikālisms – beidzot triumfēja. Sociālists Aristīds Briāns (1862–1932) ieviesa likumu par atdalīšanos, kas beidzot anulēja 1801. gada konkordātu. Tika atceltas visas valsts subsīdijas reliģiskām institūcijām. Baznīcu ēkas pārgāja valsts īpašumā, tomēr tās varēja pārvaldīt "publiskas dievlūgšanas apvienības". Likums atcēla visas privilēģijas, ko agrāk bija baudījusi Katoļu baznīca. Taču tas arī piešķīra pilnīgu dievlūgšanas brīvību.

Pijs X likumu par atdalīšanos pasludināja par spēkā neesošu un aicināja franču katoļus tam nepakļauties. Viņš uzskatīja "apvienības" par herētiskām, jo tajās laji un garīdznieki kopīgi uzraudzīja Baznīcas īpašumu. Taču šim pāvesta dekrētam nebija ne mazāko

izredžu cīņā ar Žoržu Klemanso (1841–1929), ietekmīgo un antiklerikālo Francijas premjerministru pēc 1906. gada.

Tikmēr Katoļu baznīca pārdzīvoja nākamos savas laicīgās varas ierobežojumus Romā. 1871. gadā Itālijā tika pieņemts likums par pāvesta garantijām. Tas definēja pāvesta tiesības. Pāvesta persona tika pasludināta par neaizskaramu. Viņam tika piešķirts 365 000 mārciņu liels gada ienākums. Viņam tika atstāti Vatikāna, Laterāna un Kastelgandolfo īpašumi. Visiem nākamajiem Baznīcas vispārējiem konciliem tika ļauta pilnīga brīvība, un pāvesta diplomātiem tika piešķirtas parastās tiesības. Pāvests Pijs IX kategoriski noliedza šo likumu. Viņš atteicās no finansiālā piedāvājuma un noslēdzās brīvprātīgā trimdā Vatikānā. Pāvesti tur palika līdz 1929. gadam, kad Musolīni piekrita daudz labvēlīgākajam "Laterāna līgumam".

Divdesmitajā gadsimtā

1878. gadā Piju IX nomainīja pāvests Leons XIII (1810–1903). Viņš nostiprināja pāvesta varas diplomātiskās attiecības ar Vašingtonu, Tokiju un Maskavu. Savā enciklikā *"Rerum Novarum"* viņš aicināja veikt sociālas reformas un attīstīt arodbiedrības, lai nodrošinātu strādniekiem pienācīgu atalgojumu. Viņš veicināja Bībeles studijas un mēģināja tuvināties Anglijas baznīcai ar savu apustulisko vēstuli *"Ad Anglos"* (1895). Komisija, ko viņš izveidoja ekumenisko attiecību pētīšanai, pasludināja anglikāņu kārtību par nepārliecinošu (1896).

Īsajam Leona XIII liberālisma periodam sekoja atgriešanās pie konservatīvisma Pija X (1835–1914) laikā. 1903. gadā kļūstot par pāvestu, Pijs X gandrīz nekavējoties saskārās ar problēmu, ko radīja franču antiklerikālie likumi. 1904. gadā viņš pārtrauca diplomātiskās attiecības ar Franciju. Tomēr viņš piekāpās jautājumā par konstitucionālo monarhiju Itālijā, 1906. gadā atļaujot katoļiem piedalīties vēlēšanās.

Pijs X centās nostiprināt liturģijas izmantošanu Baznīcā. 1904. gadā viņš uzsāka gregorisko dziedājumu atjaunošanu un veicināja Jaunavas Marijas dedzīgu pielūgšanu. 1911. gadā viņš pārstrādāja katoļu lūgšanu grāmatu. Viņš bija dziļi dievbijīgs cilvēks, un viņa paraugs deva jaunu cerību daudziem modernās pasaules grūtību apmulsinātiem katoļiem.

Laika periodā no 1789. līdz 1914. gadam demokratizācijas procesi norisinājās lielākajā daļā Ziemeļeiropas un daudzās dienvidu zemēs. Daudzos gadījumos katoliskā hierarhija centās nepadoties demokrātiskās pārvaldes spiedienam. Protestantu – no prūšu muižnieka līdz britu tredjūnistam – reakcija un attieksme bija ļoti atšķirīga.

Lai gan Romas katoļu baznīca zaudēja laicīgo varu, tomēr tā pastiprināja garīgo ietekmi uz ticīgajiem. Pāvests tika pasludināts par nemaldīgu, un Vatikāna koncils nodrošināja plašu atbalstu teoloģisko mācību attīstībai.

PIRMĀ INDUSTRIĀLĀ NĀCIJA

Džons Brigss

Kāds skolēns industriālo revolūciju raksturoja vienā īsā teikumā: "Ap 1760. gadu pār Angliju vēlās ieriču vilnis." Taču patiesībā šis process bija daudz sarežģītāks. Dzelzs un akmeņogļu rūpniecībā nozīmīgi jauninājumi tika ieviesti jau 17. gs. beigās, bet citās rūpniecības nozarēs tehnoloģiskās pārmaiņas sākās tikai 20. gadsimtā. Patiesībā industrializācijas process vairāk līdzinājās pakāpeniskai attīstībai, nevis revolūcijai. Jauninājumi ražošanas procesā tika ieviesti – bieži vien svārstīgi un neizlēmīgi – atšķirīgos laikposmos dažādās nozarēs vai pat vienas un tās pašas nozares dažādās daļās.

Vai industriālā revolūcija?

Tomēr jēdziens "industriālā revolūcija" daudzējādā ziņā atbilda patiesībai. Ļaudis skaidri apzinājās sava laikmeta revolucionāro garu. Doktors Džonsons raizējās: "Laikmets ir kā traks pēc jaunievedumiem, visas pasaules lietas tagad ir jāmodernizē." Profesors Hobsbaums secināja: "Tas visādā ziņā bija nozīmīgākais notikums pasaules vēsturē, vismaz kopš zemkopības un pilsētu izgudrošanas. Un tas tika veikts Britānijā."

Industriālā revolūcija nebija no augšas iniciētas pārmaiņas; tā veidojās no apakšas, no provinciālās Anglijas ikdienas darba pieredzes. Britu industriālā revolūcija bija apvērsums, kas guva vispārēju piekrišanu. Revolūciju veicināja izvērstais tirgus, jo 18. gs. pieauga iedzīvotāju skaits. Tajā pašā laikā pirmie tekstilindustrijas (vispirms zīda un vēlāk kokvilnas) kapitālisti bija spiesti ieviest tehniskus jauninājumus, lai šādi aizstātu atbilstoša darbaspēka trūkumu.

Katrai rūpniecības nozarei bija raksturīgi savi tehniskie sasniegumi, taču vislielākā nozīme bija tvaika dzinēja uzlabota modeļa radīšanai Boltona un Vata fabrikā Birmingemā. Beidzot ražotāju rīcībā bija enerģijas avots, ko varēja izmantot neatkarīgi no klimata un gadalaika; līdz tam abi šie faktori bija ierobežojuši no vējdzirnavām un ūdensdzirnavām iegūstamo enerģijas daudzumu. Līdz ar kanālu un vēlāk arī dzelzceļu sistēmas attīstību tika novērsti arī agrākie rūpniecības ģeogrāfiskās izplatības ierobežojumi.

Tvaika enerģijas izmantošana mainīja daudzu Anglijas iedzīvotāju darba situāciju. Dzinējs bija dārgs un neattaisnoja mazo uzņēmumu cerības uz peļņu. Tas deva maz labuma nelielam ražotājam, taču veicināja lēnu virzību pretī specializētu fabriku izveidei. Industriālā revolūcija sapulcēja kapitālu, enerģiju un darbaspēku zem vienas fabrikas jumta.

Mašīnas tirānija

Britu iedzīvotāju skaits pieauga, tomēr lauksaimniecība nespēja viņiem nodrošināt pienācīgu iztiku. Industrializācija nozīmēja darbavietas sliktas ražas un nabadzības upuriem. Taču viņi bieži nesaskatīja šīs izredzes. Viņi ienīda jaunās fabrikas. Viņi neiebilda pret garajām darba stundām vai zemajām algām. Arī pilsētu graustu nebija daudz sliktāki par lauku mājelēm. Turklāt lauksaimniecība

Mākslinieka iespaids par čugunlietuvi Koulbrūkdeilā, Šropširā, Anglijā. Tieši šajā apgabalā sākās industriālā revolūcija.

tikpat lielā mērā pamatojās uz sieviešu un bērnu darbu kā jaunā rūpniecība.

"Īstā tirānija bija dabas ritma aizstāšana ar mašīnu ritmu cilvēku dzīvē." Iepretī vecās Anglijas dzīves neregularitātei ar tās brīvo kārtību un darba tempu, ko noteica dienas un nakts, sējas un ražas laika mija, nostājās fabriku pasaules precizitāte, disciplīna un regularitāte. Dieva saule noslēpās padebešos, un tās vietu ieņēma fabriku zvans un pulkstenis; dievišķā laika simbolus nomainīja cilvēciskā laika simboli. Fabrikā uzsvars tika likts uz pedantiski rūpīgu standartu ievērošanu un izvairīšanos no zudumiem. Lielākais pārkāpums bija dzeršana, kas tik līksmi izaicināja visas jaunās kapitālistiskās sistēmas vērtības.

Industriālais kapitālisms iedibināja jaunu morāli, kuras vērtības daudzējādā ziņā līdzinājās evaņģēliskās atdzimšanas cildinātajām vērtībām. Ievērojamais keramiķis Džosaja Vedžvuds tiecās panākt saviem strādniekiem tādu dzīvesveidu, kas ļoti atgādināja evaņģēlismam bieži piedēvēto dzīves nopietnību.

Paglābti no revolūcijas?

Evaņģēlisko atdzimšanu raksturoja ne tikai evaņģēliskās aktivitātes pieaugums, bet arī jaunas rūpes par kristīgo morāli. 19. gs. vēsturnieks V. E. H. Lekijs, pats būdams brīvdomātājs, to slavēja par "lielas morāles revolūcijas izraisīšanu Anglijā; tā iedēstīja dedzīgas un noturīgas reliģiskas jūtas visbrutālākajos un nolaidīgākajos iedzīvotāju slāņos, un, lai kādi būtu tās trūkumi un nepilnības, tās neapšaubāms nopelns ir daudzu cilvēku atpestīšana no nāves bailēm un sirsnīgi dievbijīgas gaisotnes radīšana; tā būtiski pamudināja uz labdarību katru konfesiju gan Anglijā, gan kolonijās."

"Vedžvuda un viņa draugu iztēlotajā drosmīgajā, jaunajā pasaulē nebija vietas tādām strādnieku izklaidēm kā bordeļi, alus dzertuves, gaiļu cīņas un vēršu mocīšana .. To vietā bija paredzēts veidot skolas viņu bērniem, slimnīcas sirdzējiem, mājokļus viņu bāreņiem un biedrības, bibliotēkas un organizācijas viņiem pašiem."

"Kouktaunā nebija redzams nekas cits kā vien smags darbs. Ja reliģiskas draudzes locekļi tur cēla kapelu – kā bija darījuši astoņpadsmitā gadsimta reliģisko kopienu locekļi –, viņi to veidoja kā noliktavu no sarkaniem ķieģeļiem, dažkārt (taču tikai pašos dekoratīvākajos paraugos) ar zvanu putnu būrim līdzīgā būvē uz kapelas jumta."

ČĀRLZS DIKENSS, Grūtie laiki

Lekijs uzskatīja, ka, iespējams, galvenais iemesls, kāpēc Britānija pretēji Francijai tika pasargāta no revolūcijas posta, bija šī jaunā reliģiskā aizrautība. Šo ideju aizguva franču vēsturnieks Elijs Alevī: "Evaņģēliskā atdzimšana izskaidro neparasto stabilitāti, ko angļu sabiedrībai bija lemts baudīt visā revolūcijas un krīžu periodā. Mēs to patiesi varam dēvēt par mūsdienu Anglijas brīnumu – tā ir anarhistiska, bet akurāta, tā ir praktiska un lietišķa, bet reliģiska un pat dievbijīga." To, ko Alevī uzskatīja par providenci, kreisā spārna vēsturnieki sauca par konservatīvu balstu ekonomiski apspiestai sabiedrībai. Taču citi, jaunāku laiku vēsturnieki, ir izteikuši domu, ka evaņģēlistu un metodistu spēks Anglijā bija par vāju, lai aizkavētu revolūciju vai darbotos kā "opijs" tautai.

Mūsu rīcībā ir maz neapstrīdamu liecību par baznīcas apmeklētāju skaitu un šķirisko piederību Viktorijas laikmeta Anglijā. Pirmā statistiskā baznīcas apmeklētāju uzskaite Anglijā tika veikta 1851. gadā. Tika secināts, ka attiecīgajā uzskaites svētdienā aptuveni 30 procenti potenciālo baznīcas apmeklētāju dievnamā nav bijuši. Tika arī konstatēts, ka sektantiskās Baznīcas ir ne mazāk ietekmīgas kā Anglijas baznīca, bet pilsētās to pozīcijas ir pat vēl spēcīgākas. Vismazāk baznīcu apmeklēja ziemeļu jauno rūpniecisko pilsētu iedzīvotāji.

Baznīcas industriālajai Anglijai

Industrializācijas sekas bija pilsētu sabiedrības veidošanās Anglijā, īpaši – tās vidienē un ziemeļos. Līdzās Viljama Bleika "tumšajām sātaniskajām dzirnām" radās pilsētas, līdzīgas Dikensa Kouktaunai, kurā bija "mašīnas un augsti skursteņi, no kuriem vēlās bezgalīgi dūmu mutuļi, kas vijās un vijās un nekad neatritinājās".

Anglijas baznīca lēni reaģēja uz jauno situāciju un šajā ziņā saskārās ar zināmām grūtībām. Lai izveidotu jaunu draudzi, bija nepieciešams Parlamenta lēmums. Tas prasīja gan laiku, gan naudu. Tā rezultātā Anglijas baznīca atklāja, ka nav spējusi līdz 19. gs. 40. gadiem reaģēt uz jauno industriālo situāciju Anglijā. Pilsētnieku masas nemitīgi pieauga un bieži atradās ārpus Anglijas baznīcas rūpju loka. Šiem ļaudīm nebija vietas baznīcā, un pārāk bieži trūka garīdznieku, kuri rūpētos par viņu garīgajām vajadzībām.

Metodisms ar šādām grūtībām nesaskārās. Ar savām vienkāršajām, šķūņiem līdzīgajām sludināšanas vietām, ceļojošajiem mācītājiem un vietējiem sludinātājiem tas bija kā radīts doties turp, kur Anglikāņu baznīca nespēja nokļūt. Arī citi sektanti izvērtās Anglijas rūpnieciskajās pilsētās, kur ar zināmiem panākumiem veica misijas darbu. Tomēr daudzi cilvēki palika ārpus viņu rūpestu loka, ģenerāļa Būta vārdiem runājot, "tumšākās Anglijas" nesasniedzamajos džungļos.

Viens no grūtību cēloņiem bija tas, ka baznīcās dominēja šķiriskais princips. Daudzas draudzes kļuva par vidussšķiras rezervātiem, lai gan baznīcas apmeklēja arī strādnieku šķiras pārstāvji. Dažādas konfesijas vērsās pie dažādām šķirām – veslijieši un kongregacionālisti tiecās piesaistīt vidējos slāņus, savukārt baptistu un primitīvo metodistu baznīcas uzņēma ļaudis lielākoties no strādnieku vidus.

Anglikāņu baznīca kopumā pārāk bieži atgādināja "toriju partiju lūgšanā". Piemēram, 19. gs. 30. gados protesta jeb tā dēvētā čartistu kustība nerada atbalsi Anglikāņu baznīcā. Čartisti bieži maršēja uz draudzes baznīcu un prasīja vikāram spediķot par

kādu piemērotu tēmu, piemēram, šādu: "Tagad ejiet, jūs, bagātie ļaudis, raudiet un kauciet par nelaimēm, kuras nāk pār jums." Atraidījums, ko viņi saņēma visās baznīcās, mudināja viņus dažos apgabalos dibināt savas Čartistu baznīcas, jo daudzi 30. un 40. gadu čartistu vadoņi bija kristieši.

"Mēs nevaram piekļūt masām"

Strādnieku šķiras evaņģelizācija bija aktuāla problēma daļēji tāpēc, ka kristīgo strādnieku bērni tiecās pievienoties vidussšķirai. Bija kaut kas buržuāzisks šajā kristīgās ētikas īstenošanā praksē: laiks vairs netika veltīts dzeršanai, bet gan jaunām prioritātēm – ģimenei, sevis pilnveidošanai un svētdienas skolas izglītībai. Tādējādi iezīmējās atšķirība starp "kapelu strādnieku šķiru" un apšaubāmas morāles "brutālo strādnieku šķiru".

Viena no organizācijām, kas centās saglabāt kontaktu ar strādnieku pārstāvjiem, bija "Patīkamo svētdienas pēcpusdienu" kustība (PSP), kas veidojās 19. gs. 80. gados ar moto "Īsi, spoži un brālīgi". Tās sanāksmes bija domātas vienīgi vīriešiem un tika noturētas svētdienu pēcpusdienās, lai vīrieši nekautrētos ierasties darba drēbēs. Svētdienas pēcpusdienu programma bija daļēji izklaidējoša, daļēji evaņģēliska un daļēji politiska, un šajās sanāksmēs bieži uzstājās daži no agrīnajiem leiboristu līderiem. 20. gs. uz PSP pamata veidojās starptautiskā Brālības kustība. Arī Pestīšanas armijas pirmsākumi ir saistīti ar kalpošanu strādnieku šķirai. "Mēs nevaram piekļūt masām kapelās," paziņoja Katrīna Būta. Šā iemesla dēļ viņa kopā ar vīru 1865. gadā atvēra savu kristīgo misiju teltī Vaitčapelā.

Metodisma novirzieni

Būti bija konstatējuši, ka nespēj piekļūt masām no metodisma galvenā virziena pozīcijām. 19. gs. veslijiešu metodisti Džebeza Bantinga vadībā bija kļuvuši par nosvērtu, cienījamu konfesiju. Tā nebija bijis vienmēr. Vēl 19. gadsimta sākumā iekšlietu ministrs baidījās atstāt izglītības sfēru rūpnieciskajos apgabalos metodistu pārziņā, jo, viņaprāt, tā bija "tādu ļaužu grupa, kuri ir ne vien neizglītoti, bet par kuriem pēdējā laikā ir pamats domāt, ka viņi ir naidīgi noskaņoti pret mūsu lielisko konstitūciju".

Veslijiešu metodisms 19. gadsimtā uztiepa sev apolitisku veidolu

Skats uz Londonas strādnieku rajonu no dzelzceļa viadukta puses. Šī franču mākslinieka Gistava Dorē ilustrācija darināta 19. gs. 70. gados.

PESTĪŠANAS ARMIJA

Džons Brigss

Viljams Būts, Pestīšanas armijas dibinātājs, bija darbojies dažādās jomās. Viņš bija sludinājis veslijiešiem, veslijiešu reformatoriem un vēlāk metodistu jaunajai savienībai, kas viņu ordinēja 1858. gadā pēc tam, kad gadu iepriekš viņš bija ticis sodīts par nevērīgu izturēšanos pret ceļojošā sludinātāja pienākumiem. Jaunajā savienībā viņš palika tikai trīs gadus un no jauna pievērsās neregulārai sludināšanai.

1865. gadā Būtu ģimene izveidoja pati savu kristīgo misiju teltī Vaitčapelā, Londonā. Ar laiku šis pasākums pārtapa Pestīšanas armijā, kas izraisīja daudzu garīdznieku sašutumu. Pat lords Šāftsberijs, būdams jau sirmā vecumā, secināja, ka Pestīšanas armija ir triks, ko izspēlējis sātans, lai padarītu kristietību smieklīgu. Citi, ne tik kristīgi noskaņoti ļaudis, pret jauno militāro organizāciju izturējās daudz vardarbīgāk, piemēram, 1882. gadā 642 Pestīšanas armijas virsnieki, tostarp sievietes, piedzīvoja uzbrukumu un tika nopostītas sešas armijas ēkas. Opozīciju pārstāvēja arī tā dēvētā "Skeletu armija", kas parodēja Būta aktivitātes; to atbalstīja aldari, kuri protestēja pret armijas uzsākto atturības kampaņu, uzskatot, ka tā apdraud viņu arodu.

Pestīšanas armija vairāk raizējās par garīgām nekā materiālām lietām. Būts skaļi uzstājās pret mēģinājumiem risināt nopietnas sociālās problēmas, it kā to cēlonis būtu vienkārši ķieģeļu un javas trūkums. Lai uzlabotu nožēlojamo stāvokli, vispirms ir jāpiekļūst cilvēku sirdīm. Pestīšanas armijas galvenais uzdevums nebija cīņa ne pret sliktiem materiālajiem apstākļiem, ne nomācošu politisko filozofiju.

Būts sava mērķa sasniegšanai izvēlējās autoritārus līdzekļus. 1877. gadā viņš ieguva kontroli pār misiju tādā veidā, kas faktiski līdzinājās valsts apvērsumam. Vēlāk uzsvars tika likts uz militārām izpausmēm – uniformām, korpusiem un citadelēm, kā arī laikrakstu "Kara Sauciens". Taču tas ne-

Pestīšanas armijas medmāsa. Pestīšanas armija aktīvi darbojas daudzās valstīs, veidojot savas slimnīcas, kopmītnes un izsniedzot pabalstus trūcīgajiem.

Pestīšanas armija vienmēr ir bijusi slavena ar savām uniformām un mūziku. Šis Pestīšanas armijas orķestris ir no Penzensas Kornvolā un ir nofotografēts 19. gs. 80. gados. Ģenerālis Būts redzams pēdējās rindas vidū, ar garu bārdu un cilindru.

satrauca Pestīšanas armijas ierindas biedrus, jo arī viņi bija pārliecināti, ka ieņem augstu stāvokli. Būts atzīmēja, ka Pestīšanas armija "katru kareivi savā ziņā paceļ līdz virsnieka līmenim, uzliekot viņam atbildību par tik daudziem pilsētniekiem". Būts saviem sekotājiem deva ne tikai spēku, ar kuru viņi varēja identificēties, bet arī uzdevumu, kam viņi varēja veltīt savu mūžu. Armija bija, iespējams, vienīgā 19. gs. kristiešu kustība, kas spēja saprast masu noskaņojumu. Būtisti vienīgie izprata masu komunikācijas principus un it īpaši – reliģiskās reklāmas paņēmienus.

Iesākumā Pestīšanas armija turpināja atdzimšanas laika evaņģēlistu tradīciju, tai pievienojot savu militāro skanējumu, kas apmierināja arvien urrāpatriotiskākās nācijas pieprasījumu. Taču Būta draudzība ar Dž. B. Peitonu, kongregacionālistu teologu, kurš interesējās par sociālām problēmām, un V. T. Stīdu, laikraksta "*Pall Mal Gazette*" izdevēju, viņam pavēra plašāku interešu loku. Valdija uzskats, ka patiesībā Stīds ir Būta grāmatas "Tumšajā Anglijā un ceļš ārup" (1890) autors. Laikraksta "*Metodist Times*" bija lasāms: "Ģenerālis Būts pārtop par sociālistu". Grāmatas mērķis bija parādīt, ka "nabadzīgie ļaudis" Anglijā ir pakļauti tādai pašai verdzībai kā dažas afrikāņu ciltis.

Mūsdienās Pestīšanas armija ir pasaules kustība. 1965. gadā tās simtgadei veltītajā sanāksmē Londonā ģenerālis Koutss iezīmēja divus tās vienlīdz svarīgos mērķus: "Ja mēs atsaucamies uz mūsu evaņģēlisko darbību un arī uz mūsu sociālo darbu, tad jāatceras, ka tās nav divas dažādas sfēras .. Tās ir viena un tā paša pestīšanas darba divas puses, kas abas ir vērstas uz cilvēka pilnīgu glābšanu."

Divi Pestīšanas armijas muzikanti Vācijā jautri sarunājas ar bērniem.

Armija nāk – āmen, āmen!
Iekarot šo pilsētu Jēzum – āmen!
Mēs sauksim "alelujā" un cildināsim Viņa mīļo vārdu,
Kurš, lejot Dieva jēra asins lāses, pestīja mūs Dievam.
Jau dzirdamas ir Viņa soļu skaņas,
Un valstība, kur līdz šim gavilēja sātans,
Jau brūk un grūst, un dziļi zemē zūd,
Jo Jēzus Pestītājs nāk uzvaru še gūt.

Pestīšana nāk – āmen, āmen!
Un Jēzus šo pilsētu izglābs – āmen!
Mēs sauksim "alelujā" un cildināsim Viņa mīļo vārdu,
Kurš, lejot Dieva jēra asins lāses, pestīja mūs Dievam.
Jau dzirdamas ir pestīšanas skaņas,
Tās virmo ielās, pagalmos un alejās,
Un stūrgalvīgie padosies, un pazemotie celsies,
Jo Jēzus varens ir, bet tomēr labestīgs un maigs.

Pastarā tiesa nāk – āmen, āmen!
Dievs to spriedīs šai pilsētai – āmen!
Mēs sauksim "alelujā" un cildināsim Viņa mīļo vārdu,
Kurš, lejot Dieva jēra asins lāses, pestīja mūs Dievam.
Un katram jāsteidzas būs stāties taisnās tiesas priekšā,
Lai pestīšanas diena pagājusi būtu.
Jel atceries, šis brīdinājums var būt pēdējais;
Ak, nāc pie Pestītāja, pielūgt Jēzu steidzies.

Pestīšanas armijas dziesma, melodija "The Campbells are coming"

Pestīšanas armijas virsnieku ziņojumi par "darbu graustos"

"V. kundze – no Hagerstona grausta. Žūpošana, māja avārijas stāvoklī, vīrs dzērājs, vieta netīra un derdzīga, šausmīga nabadzība. Tagad glābta uz vairāk nekā diviem gadiem. Mājā A 1 pietiekami daudz darba pītu sēdekļu izgatavošanā; arī vīrs tagad glābts.

A. M. Daialā. Agrāk liels dzērājs, nav sevi apgrūtinājis ar darba meklēšanu. Apmeklēja sapulci graustos, dzirdēja kapteini runājam: "Meklē vispirms Dieva valstību!" Tika izsaukts un teica: "Vai jūs ar to domājat, ka, ja es palūgšu Dievam darbu, tad viņš man to dos?" Protams, viņa teica: "Jā." Tonakt viņš konvertējās, vēlāk atrada darbu un tagad strādā gāzes rūpnīcā Oldkentroudā.

Džimmijs ir karavīrs Boro graustā. Kad konvertējās, cieta badu, būdams bez darba. Pēc tam kad pievienojās Armijai, tika padzīts no savas mājas. Viņš atrada darbu, un tagad viņam pieder kafijas kiosks Billingsgeitas tirgū, un viņam klājas labi."

un līdz 80. gadiem tika turēts aizdomās par atklātu politisku diskusiju. Taču metodismam piemita savs nonkonformisms, kura ietvaros šis ierobežojums nepastāvēja. Piemēram, no Stefordšīras primitīvo metodistu vidus nāca vairāki čartistu līderi. Iesaistīšanās kapelu lietās viņus padarīja par īsteniem tautas vadoņiem. Viņi mācījās risināt organizatoriskus jautājumus, uzstāties publikas priekšā un strādāt ar cilvēkiem. Vietējais sludinātājs varēja viegli pāriet no kanceles uz politisku tribīni.

Tā rezultātā primitīvais metodisms izveidoja ciešu saskari ar arodbiedrību kustību. Džons Vilsons, Daremas ogļraču līderis, šādi aprakstīja savu konvertēšanos trīsdesmit viena gada vecumā primitīvo metodistu klases sapulcē:

"Es ieņēmu savu vietu, un, kad klases vadītājs pienāca man klāt un aicināja pastāstīt, kā man klājas (garīgā nozīmē), es paliku kā bez valodas. Citi bija labprāt atbildējuši uz viņa jautājumu, bet mana daiļrunība izpaudās asarās, kas, es nekaunos atzīt, plūda pār manu seju... Visi priecājās, un ne mazāk priecīgs jutos es pats, pat brīdī, kad asaras ritēja man pār vaigiem. Tas mani pārvērta, un es sāku nopietni apsvērt, kā dzīvē paveikt ko derīgu."

Šī pārvērtība viņā radīja tieksmi pēc izglītības, viņš kļuva par vietējo mācītāju, ieguva posteni Ogļraču savienībā un 1885. gadā tika ievēlēts Parlamentā kā viens no pirmajiem leiboristu partijas deputātiem. Līdzīgs liktenis bija arī daudziem citiem leiboristu līderiem, īpaši – ziemeļaustrumos.

Šī pasaule vai nākamā?

Viena no lielākajām diskusijām 19. gs. bija par attiecībām starp kristiešu pavalstniecību šajā un citā pasaulē. Miranda, smalkjūtīgas sievietes tēls tikumiskā romānā "Tortonas abatija", izmanto stāstu par Nou, lai attēlotu savu atsvešinātību no šās pasaules dzīves. Kristus ir viņas šķirsts, taču šajā pasaulē viņa, līdzīgi kā Noas dūja, nespēj rast patvērumu. Īsi sakot, zeme ir "ienaidnieka valstība, izdedzis un kails tuksnesis".

Lords Šāftsberijs, evaņģēlists un sociālais reformators, iebilda pret šāda veida spriedumiem. 1859. gadā, uzstājoties Sociālo darbinieku kongresā Liverpūlē, viņš teica: "Kad ļaudis saka, ka mums jādomā vairāk par dvēseli un mazāk par ķermeni, mana atbilde skan, ka tas pats Dievs, kurš radīja dvēseli, radīja arī ķermeni. .. Es apgalvoju, ka Dievs ir jāgodina ne tikai par garīgo, bet arī par materiālo radīšanu. Mūsu ķermeņi, Svētā Gara templi, nav jāsamaitā ar iepriekš novēršamu slimību, jādegradē ar atvairāmu izvirtību un jāpadara nespējīgus kalpošanai Dievam ar nevajadzīgām ciešanām."

Līdzīgi domājošus kristiešus 18. gs. beigās ļoti aizvainoja verdzība – šī "pretīgā tirdzniecība ar cilvēka miesu", ko Viljams Vilberforss agrā jaunībā bija kritizējis vēstulē Hallas avīzei 1773. gadā. Pastāvēja uzskats, ka britu tirdzniecība ir tik lielā mērā atkarīga no verdzības, ka 1787. gadā izveidotā Abolicionisma komiteja saskārās ar asu opozīciju.

Spēcīgais protests rosināja Vilberforsu attīstīt jaunu politiskās opozīcijas formu – tā dēvēto spiediena grupu politiku. Abolicionisma komiteja bija pārliecināta, ka ir nepieciešams ievākt informāciju par verdzības īstenošanu praksē. Ar plašas propagandas kampaņas palīdzību valstī tika veidota sabiedriskā doma. Tika iesniegtas petīcijas, šādi cenšoties ietekmēt Parlamenta deputātu spriedumu.

Šis spiediens bija jāuztur vēl 20 gadus, līdz beidzot 1807. gadā

vergu tirdzniecība tika aizliegta. Vergu atbrīvošana Britu impērijā tika īstenota tikai 1833. gadā pēc ilgstošas protesta kampaņas, ko vadīja Faulzs Bakstons ar vietējo misionāru atbalstu. Viņi attēloja verdzības lomu melnādaino dzīves dehumanizācijā Āfrikā un Amerikā.

Baltie vergi

1883. gadā parlamentā tika pieņemts pirmais efektīvais likums par fabrikām. Bieži ir izteikts viedoklis, ka Vilberforss un viņa sabiedrotie, "Klephemas sekta", raizējās vienīgi par melnajiem vergiem aizjūras zemēs un aizmirsa baltos vergus industriālajā Anglijā. Šāds pārmetums ir nepelnīts. Patiesībā Vilberforss bija viens no nedaudzajiem, kas apgalvoja, ka 1802. un 1818. gadā pieņemtie likumi par fabrikām ir neefektīvi un nepilnīgi. Tomēr rūpniecības problēmu speciālisti bija Jorkšīras evaņģēlisti, piemēram, Vilberforsa draugs Tomass Gisborns, Ričards Ostlers no Hadersfildas, Pārsons Bulls no Bīrlijas, Maikls Sadlers, viņa pārstāvis Parlamentā, un Džons Vuds, Bredfordas tekstilrūpnieks.

1830. gadā Vuds rakstīja par šo jautājumu Ostleram, atsaucoties uz agrāko kampaņu pret vergu tirdzniecību: "Jūs ļoti dedzīgi uzstājaties pret verdzību Vestindijas salās, bet es apliecinu, ka mūsu pašu fabrikās tiek praktizēta nežēlība pret maziem bērniem, un esmu pārliecināts,

TOMASS ČALMERSS

V. Dž. Roksboro

19. gs. sākumā Tomass Čalmerss (1780–1847) bija galvenā persona skotu reliģiskajā dzīvē. 1803. gadā viņš tika ordinēts par Skotijas baznīcas mācītāju, tomēr viņa uzskati radikāli mainījās pēc konvertēšanās 1811. gadā. Kalpojot par mācītāju Glāzgovā no 1815. līdz 1823. gadam vispirms Tronas baznīcā, vēlāk Sv. Jāņa baznīcā, viņš uzstāja, ka tradicionālā draudžu sistēma spējot risināt augošās industriālās pilsētas problēmas. Čalmerss atjaunoja diakona amatu, un viņu atbalstīja grupa entuziastu no laju vidus. Viņi sistemātiski apbraukāja apgabalu pēc apgabala un dibināja dienas un svētdienas skolas. Čalmerss nešaubīgi ticēja, ka draudzes trūcīgo problēmas spēj atrisināt pati draudze, taču šajā ziņā viņa eksperiments cieta pilnīgu neveiksmi.

1823. gadā Čalmerss kļuva par ētikas profesoru Sv. Endrū universitātē, kur pasniedza arī politisko ekonomiju. 1828. gadā viņš pārcēlās uz Edinburgu, kur kļuva par teoloģijas profesoru. 19. gs. 30. gados kā Skotijas baznīcas paplašināšanas komitejas priekšsēdētājs viņš savāca vairāk nekā 300 tūkstošus mārciņu; par šiem līdzekļiem tika uzceltas vairāk nekā 200 jaunas baznīcas. Viņam bija noteicošā loma diskusijā par Baznīcas neatkarību, kuras rezultātā 1843. gadā tika nodibināta Skotijas brīvbaznīca.

Čalmerss uzskatīja, ka Baznīcai ir pienākums pret visiem cilvēkiem un tas arī nosaka tās organizācijas formu. Viņš enerģiski atbalstīja ārzemju misijas, apgalvojot, ka tās sekmēs Baznīcas attīstību dzimtenē. Taču pirmām kārtām Čalmerss bija ievērojams sludinātājs, kura sprediķi un citi sacerējumi tika pārdoti tūkstošos eksemplāru.

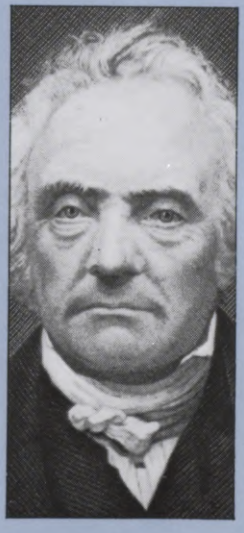

Izcilais skotu mācītājs un domātājs Tomass Čalmerss. Viņš izstrādāja jaunas metodes, kā rūpēties par milzīgo draudzi rūpnieciskajā Glāzgovā, un tiek uzskatīts par vienu no modernās socioloģijas pamatlicējiem.

ka gadījumā, ja jūs par to uzzinātu, tad censtos to novērst." Dažu mēnešu laikā Ostlers bija uzrakstījis savu slaveno vēstuli ar nosaukumu "Jorkšīras verdzība" avīzei *"Leeds Mercury"*. Jorkšīras kampaņas dalībnieki pastāvīgi žēlojās par atbalsta trūkumu no sektantu puses, bet vēl vairāk – par liekulīgajiem anglikāņu evaņģēlistiem, kuri šķita apmierināmies ar apspiesto šķiru nožēlojamā stāvokļa atstāšanu tā dēvēto "dabas likumu" ziņā.

Laika gaitā bija vērojams filantropiskās aktivitātes pieaugums. Tā pamatojās uz bīstami trauslo "sociālo teoloģiju". Daudzi kristieši apgalvoja, ka cīņa par sociālo taisnīgumu ir jāveic atbilstoši evaņģelizācijai, bet citi uzskatīja, ka sociālais darbs nav nekas vairāk kā viltība, lai panāktu, ka strādnieku šķira ieklausās Evaņģēlija sludināšanā.

Kristīga sociālā kārtība?

Pastāv šaubas, vai "kristīgo sociālistu" aktivitātes deva būtisku rezultātu. Rakstnieks Čārlzs Kingslijs viņu ierosmes ir saistoši aprakstījis darbā "Eltonloka" (1850). Kristīgo sociālistu kooperatīvās darbnīcas bija slikti organizētas un pārmērīgi ideālistiskas attiecībā uz

BRĀLĪBA

Harolds H. Roudons

Laiku pa laikam kristietības vēsturē veidojās kustības, kuras nepieņēma kādus īpašus nosaukumus un tiecās atsaukt atmiņā agrīnās Baznīcas priekšstatus un ticējumus. Viena šāda kustība izveidojās 19. gs. sākumā Britānijā, tāpat arī Šveicē, Vācijā un citās kontinentālās Eiropas zemēs. Plimutas sendienu slavas dēļ tā tika nodēvēta par "Plimutas brālību", bet tas nav kustības oficiālais nosaukums.

Brālības dibinātāji bija galvenokārt anglikāņu evaņģēlisti, kuri juta, ka evaņģēliskā kustība ir savā ziņā nepilnīga. Tās locekļi bija arī nonkonformisti, kuru uzskati atsevišķos jautājumos bija pretrunā ar sava laika nonkonformisma postulātiem.

Brālības dibinātājus vienoja patiesas bažas par Baznīcas sašķeltību. Viņi vēlējās panākt, lai viņu vienkāršais kopienas dievkalpojums apvienotu brālībā visus kristiešus neatkarīgi no konfesijas un paustu visu ticīgo priesterību, līdz ar to nebūtu vajadzīgi ordinēti priesteri. Viņus vienoja arī ticība drīzai Kristus atnākšanai, kā arī cītīga atsaukšanās uz Svētajiem Rakstiem. Viņi atsacījās no laicīgās pasaules īpašumiem, izpriecām un sabiedriskā stāvokļa priekšrocībām. Brālības pirmie vadoņi pauda stingri kalvinistiskas doktrīnas un bieži bija dedzīgi evaņģēlisti. Drīzumā viņi attīstīja savdabīgu dievlūgšanas un Baznīcas dzīves formu.

Jau iesākumā Brālībā iezīmējās divi atšķirīgi virzieni. Dž. N. Dārbijs un citi uzskatīja, ka Baznīca ir sabrukusi, jo Dieva žēlastība sāk aplaimot citus cilvēkus. Ticīgo kopienas nav jādibina ar vecajiem vai diakoniem; tām vienkārši ir jābūt ļaužu grupām, kas ir atšķirtas no pasaules, gaidot Kristus atgriešanos. Vēlāk šīs "sevišķās" kopienas ieslīga autoritārismā.

Otra grupējuma (pazīstams kā Kristīgā brālība vai "Atvērtā" brālība) piekritēji izveidoja nelielu, bet ietekmīgu nonkonformistu

strādnieku ieguldījumu; tās pastāvēja tikai neilgu brīdi. Tomēr kristīgie sociālisti spēja nodrošināt labāku juridisko bāzi strādnieku organizāciju attīstībai, kā arī sekmēja strādnieku izglītošanu.

Viņu galvenā domātāja F. D. Morisa idejām bija milzīga ietekme uz anglikāņu uzskatiem par laicīgo pasauli 20. gadsimtā. Daļēji par to var pateikties Kristiešu sociālās savienības saliedētajai darbībai; šī savienība tika dibināta 1889. gadā, un tās pirmais prezidents bija Brūks Foss Vestkots, Kembridžas Jaunās Derības profesors, vēlāk Daremas bīskaps.

Anglijā šās tradīcijas kulminācija bija Kenterberijas arhibīskapa (1942–1944) Viljama Templa darbība. Templs dziļi izprata kristīgās dievlūgšanas būtību un bija uzticīgs evaņģēlismam; viņš pastāvīgi izteica pravietiskus spriedumus par sociālo situāciju. Viljams Templs vienlīdz lielu nozīmi piešķīra gan šai, gan nākamajai pasaulei.

Biedrību plejāde

No 18. gs. 90. gadiem Baznīcas sāka dibināt misijas aizjūras zemēs. Arī dzimtenē veidojās vesela plejāde vietējo misionāru organizāciju. Eiropā valdošā krīzes

kopienu. Emigrācijas un misionārās aktivitātes (Britānijā par misionāriem kļuva aptuveni viens procents Brālības locekļu) rezultātā Brālība ir pārstāvēta gandrīz visās pasaules daļās. Salīdzinoši plaši tā ir pārstāvēta Argentīnā (tur Brālības locekļi veido otru lielāko protestantu kopienu), Zairā, Zambijā, Dienvidindijā, Singapūrā un Jaunzēlandē.

Brālības raksturīgākā iezīme ir visu ticīgo līdzdalība un līdztiesība Baznīcas dzīvē. Dievkalpojumus un Komūnijas ceremonijas vada kāds no draudzes locekļiem. Pastāvīgi mācītāji ir reti, kaut arī kļūst arvien ierastāki; pastāvīgi evaņģēlisti un Bībeles skolotāji daudz braukā apkārt.

No citām kustībām Brālību atšķir fakts, ka vietējā Baznīca nav pakļauta kādai augstākai institūcijai. Pārstāvniecības var tikt veidotas kādu speciālu funkciju veikšanai, piemēram, misiju finansēšanai un baznīcu celtniecībai vai Bībeles koledžas dibināšanai. Tomēr nepastāv nekāda hierarhija vai centralizēta organizācija. Vietējās Baznīcas var brīvi mācīt Svētos Rakstus, piemērojoties aktuālajām vajadzībām vai vietējai situācijai, lai gan jebkuram grupējumam piemītošais konservatīvisms praktiski tomēr liek izveidot kādu vispāratzītu sistēmu. Konferences un žurnāli stiprina kopīgos doktrinālos un praktiskos uzskatus.

Brālības pieredze un devums – īpaši laikmetā, kam raksturīgas rūpes par Baznīcas vienotību un reorganizāciju, – ir ļoti liels salīdzinājumā ar tās locekļu skaitu. Tā aizstāvēja Bībeles autoritāti laikā, kad tā pastāvīgi tika apdraudēta. Daudzi no tās locekļiem ir ieņēmuši augstus amatus starpkonfesionālās organizācijās. Viņi ir bijuši aktīvi evaņģēlisti un ir mudinājuši pievērst uzmanību Baznīcai kā Kristus kopienai, ko veido visi īsteni ticīgie un ko stiprina tās locekļu garīgais spēks.

Tomass Barnardo palīdz paēdināt izsalkušus bezpajumtniekus. Viktorijas laikmeta Anglijā Barnardo (1845–1905) izveidoja plašu organizāciju bērnu bezpajumtnieku aprūpei. Viņš bija Brālības loceklis.

"Daudzos gadījumos, kad bērni ir tik izvārguši, ka nespēj mācīties, mēs viņiem dodam pārtiku – parasti zupu, reizēm gaļu un svaigu maizi, dažkārt kafiju vai kakao un maizi ar sieru. Vienā skolā viņi pabaro aptuveni divsimt bērnu divreiz vai trīsreiz nedēļā. Bērni apmeklē skolas par brīvu; visas skolas ir bezmaksas un ir domātas vienīgi nabadzīgajiem.

Mums jābūt laipniem, jāizjūt kristīga mīlestība pret bērniem un jāmāca viņiem pienākums pret saviem tuviniekiem un Dievu, visus mūsu norādījumus pamatojot ar Bībeles Vārdu."

VILJAMA LOKA ziņojums par angļu trūcīgo skolām, 1844

Fragments no Forda Medoksa Brauna gleznas "Darbs". Mākslinieks tajā attēlojis daudzus Viktorijas laikmeta amatus un nodarbošanās veidus.

izjūta uzsvēra laikmeta trauksmi un mudināja dibināt virkni institūciju, "lai tās darbotos tautas evaņģēliskās Baznīcas labā". Tādējādi veidojās ceļojošo sludinātāju biedrības, lielas pilsētu svētdienas skolas, tika izdota nekonfesionāla kristīgā prese, kā arī liels skaits Bībeļu un traktātu. Šīs organizācijas iezīmēja visu kristīgā progresa ceļu no "Bāzeles līdz Ņujorkai", tiecoties gūt labumu no evaņģelizācijas iespējām, ko šķita paveram sabiedrības trauksmainais noskaņojums. Šī kustība, līdzīgi kā pati sabiedrība, šķita izejam ārpus kontroles, jo 19. gs. sākumā pieauga sociālā spriedze. Tāpēc 18. gs. 80. un 90. gadu "ārpuskonfesionālais evaņģēlisms" bija īslaicīgs un līdz 19. gs. sākumam pieredzēja "konfesionālisma" mesto izaicinājumu, kas bija jaunums gan Anglijas baznīcai, gan sektantiem.

Oksfordas kustības līderus satrauca tas, ko viņi uzskatīja par modernās domāšanas liberālajām tendencēm. Sevišķi viņi raizējās par Baznīcas liberalizācijas reformu; to iniciēja Parlaments, kura locekļiem no 1828. gada vairs nebija nepieciešams būt anglikāņiem, bet no 1829. gada – protestantiem. Turklāt līdz ar bibliskā kriticisma pirmajiem uzplūdiem Vācijā Bībele viņiem šķita nedroša autoritāte. Tāpēc viņi vērsa savu ticību uz Baznīcu, ko reprezentēja bīskapu apustuliskā pēctecība, sakramenti un priesteru institūcija.

Arī nonkonformisti izjuta spriedzi Baznīcas un evaņģēlisma attiecībās. Viktorijas laikmeta nonkonformisms saplūda ar puritānisma tradīciju un atdzimšanas evaņģēlismu. Atdzimšanas piekritēju pozīciju stiprināja gan 1859. gada atdzimšanas pieredze, gan amerikāņu sludinātāju Mūdija, Sankija, Torija un Eleksāndera vizītes.

Kapelu kultūra

No 19. gs. 40. gadiem lielākā daļa pilsētu baznīcu varēja lepoties ar veselu virkni savu misiju pilsētas trūcīgākajos rajonos. Šīs misiju zāles bieži bija kas vairāk nekā tikai sludināšanas vietas – tās sniedza attiecīgā rajona iedzīvotājiem dažāda veida palīdzību. Tās sadarbojās ar šūšanas biedrībām, peniju bankām, pašpalīdzības kasēm, zupas virtuvēm un cita veida organizācijām. Tās darbojās paralēli priekšpilsētu institucionālās Baznīcas daudzpusīgajām aktivitātēm, kas saviem sekotājiem acīmredzami piedāvāja totālu "kapelu kultūru".

Gan baznīcā, gan misijā bija iespējams aizmirst par Baznīcas patieso būtību. Šajā darbošanās jūklī ideja par Baznīcu kļuva arvien neskaidrāka un mainīgāka. Puritāņu seno konceptu par Baznīcu kā derību noslēgušu ticīgo kopienu nomainīja priekšstats par kristīgu klātbūtni, ko reprezentēja vesela virkne kristiešu biedrību, kuras veica visdažādākos misionāra rakstura uzdevumus. 19. gs. beigās ļaužu interešu loks paplašinājās un daudzas Baznīcas organizācijas vairāk rūpējās par sociālā, nevis senā dogmatiskā Evaņģēlija īstenošanu. Kristiešu mācītājs no vietējās draudzes gana pārtapa organizatorā. Viņš bija mehāniķis, kurš rūpējās par lielu, racionāli būvētu mašīnu, kas bija apgādāta ar efektīviem evaņģelizācijas un sabiedrības pestīšanas instrumentiem. Tomēr dažkārt lielām draudzēm, kas pulcējās plašos, solīdos, vidussķiras cienīgos templos, nepiemita ne lūgšanu namam raksturīgā vienkāršība, ne dedzīgas rūpes glābt pazudušos. Tās šķita iemūžinām sevi saskaņā ar kaut kādiem paštaisniem principiem. Katrā nākamajā gadsimta desmitgadē tika īstenotas arvien jaunas baznīcu celtniecības programmas un

"Mēs dzīvojam jaunā pasaulē, un evaņģēlisti, šķiet, nav to atklājuši. Apstrādes rūpniecības milzīgā attīstība, dziļāka šķiru noslāņošanās lielās pilsētās, jaunās attiecības, kas izveidojušās starp darba devējiem un darba ņēmējiem, vispārējās izglītības attīstība, populārās literatūras klāsta pieaugums, tautas masu politiskās ietekmes palielināšanās, pakāpenisks senās aristokrātiskās sabiedrības organizācijas sabrukums un daudzo demokrātisko institūciju progress neatlaidīgi pieprasa rast svaigu skatījumu uz mūžīgajām kristīgās ticības idejām."

R. V. DEILS (1829–1895), Birmingemas kongregacionālistu līderis

OKSFORDAS KUSTĪBA

Maikls M. Henels

Oksfordas kustība Anglikāņu baznīcas ietvaros tiecās īstenot dzīvē Ticības apliecības pantu: "Es ticu uz vienu svētu katolisku un apustulisku Baznīcu." Šī kustība, kas pazīstama arī kā traktariānisms, sakņojās 17. gs. Anglikāņu baznīcas katoliciskā virziena (Augstās baznīcas) kustībā, no kuras traktariāņi aizguva savu interpretāciju doktrīnai par apustulisko pēctecību. Viņi uzskatīja, ka ir nepareizi atzīt neepiskopālo Baznīcu mācītājus.

"Anglijas baznīcā ir jūtama tieksme pēc senuma, sistēmas, pilnības, inteliģences, kārtības, spēka, vienotības."

HENRIJA MENINGA, nākamā kardināla, pārdomas par anglikānismu 1846. gadā

Svētuma skaistums

Oksfordas kustības pārstāvji arī atskatījās pagātnē – uz mūsu ēras pirmo četru gadsimtu Baznīcu, kas, viņaprāt, lielāku nozīmi piešķīra nevis Bībelei, bet gan Baznīcas tradīcijas autoritātei. Viņiem, tāpat kā 17. gs. anglikāņiem, bija raksturīga sakramentāla attieksme pret dabu un pasauli, kā arī uzskats, ka Dievam pietiekami labs ir tikai vislabākais. Tāpēc viņi pievērsa lielu uzmanību baznīcas iekārtojumam un dievkalpojumiem. Viņus iespaidoja arī romantisma kustība. Daži baidījās, ka otra franču revolūcija varētu šķērsot Lamanšu, sev līdzi atnesot ateismu un demokrātiju un iznīcinot Dieva doto karaļa un bīskapu autoritāti.

Šādas idejas pauda Džons Kībls, ar dzejnieka talantu apveltīts lauku mācītājs un viens no pirmajiem kustības līderiem. Viņš stingri ticēja tradīcijai, katoliskai un apustuliskai Baznīcai un tās apustuliskajai garīdzniecībai. Savā ordinācijas sprediķī (1833) viņš pauda domu, ka valdībai nav tiesību iejaukties bīskapiju lietās Īrijā vai Anglijā. Viņš iestājās pret 1832. gada Reformu likumu. Taču vispirmām kārtām viņš bija sakramentālists. Viņa sastādītā himnu grāmata "Kristieša gads" (1827) atklāj traktariāņiem svarīgās izjūtas un emocijas. Savā ziņā Oksfordas kustība bija tāda pati atdzimšanas kustība kā agrākā evaņģēliskā kustība.

Oksfordas kustība aizsākās Oriela koledžā Oksfordā, kas citu koledžu vidū izcēlās ar augstu akadēmisma reputāciju. Kībls bija tās padomes loceklis no 1811. līdz 1823. gadam. Viņam pievienojās Dž. H. Ņūmens, E. B. Pjūzijs, Harels Frūds un Roberts Vilberforss, kuri veidoja sākotnējo domubiedru grupu. Pjūzijs brīdināja, ka nedaudz distancēsies no pārējiem.

Notikumi 19. gs. 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā lika grupas biedriem pieteikt sevi plašākā sabiedrībā. 1828. gadā tika atcelti ierobežojošie testa un korporācijas likumi, kas pavēra lielākas iespējas sektantiem. 1829. gadā ar likumu tika atzīta Romas katoļu emancipācija, kas uzlaboja katoļu stāvokli. 1830. gadā Anglijas baznīcas atšķiršana no valsts šķita reāla iespēja. Kībls un viņa draugi vaicāja: "Ja Baznīca ir atšķirta no valsts, uz kāda pamata tai ir dotas priekšrocības attiecībā pret katoļiem, no vienas puses, un sektantiem, no otras puses?" Viņi paši atbildēja, ka Anglijas baznīca ir tuvāka agrīnās Baznīcas tīrībai nekā korumpētā Romas baznīca un ka tā ir patiesa Baznīca, jo anglikāņu garīdzniecība ir episkopāli ordinēta un acīmredzami iekļaujas apustuliskajā pēctecībā, bet to nevar teikt par sektantu mācītājiem.

Drīz pēc Kībla sprediķa (1833. gada 14. jūlijā) grupa sāka rīkoties, lai parādītu, ka Baznīca ir pilnībā atšķirta no valsts. Ņūmens, Kībls un Frūds publiski izklāstīja savus uzskatus virknē traktātu, kuros raksturoja Baznīcas būtību. Pirmajā traktātā Ņūmens apgalvoja, ka Baznīcas autoritātes garants ir tās apustuliskā izcelsme. Pirmie traktāti bija īsi un kodolīgi, bet to raksturs mainījās pēc Pjūzija raksta par gavēni. Vēl lielāka nozīme nekā traktātiem bija Ņūmena sprediķiem, Kībla dzejoļiem un Pjūzija zinātniskajiem apcerējumiem.

Pastiprinoties evaņģēlistu atbalstam reformām, jaunākie traktariāņi izveidoja atsevišķu katolisku novirzienu. Ņūmena "90. traktāts" bija mēģinājums paturēt šo grupējumu Anglijas baznīcas ietvaros, parādot, ka anglikāņu "Trīsdesmit deviņi artikuli" var tikt interpretēti katoliskā garā. Tas sacēla vētrainas emocijas. Oksfordas bīskaps aizliedza nākamo traktātu publicēšanu. 1845. gadā Ņūmens tika uzņemts Romas baznīcā, 1851. gadā viņam sekoja Roberts Vilberforss un Henrijs Menings.

Viduslaiku atdzimšana

Iesākumā traktariāņi neizrādīja īpašu interesi par rituālu. Divi Kembridžas studenti – Dž. M. Nīls un B. Vebs – izveidoja biedrību ar mērķi atdzīvināt interesi par baznīcas arhitektūru, baznīcu interjeru un visduslaiku rituālu. Viņu izdoto laikrakstu "*The Ecclesiologist*" lasīja vairāk cilvēku nekā "Traktātus", un viņu biedrībā darbojās daudzi un turklāt ievērojami locekļi, tostarp divi arhibīskapi un sešpadsmit bīskapi. 1844. gadā publicētais pamflets vēstīja, ka Kembridžā katolicisms tiek pasniegts mākslinieciski. Oksfordas traktātos tas ticis popularizēts teorētiski, turpretī Kembridžā tas tiekot skulpturāli veidots, gleznots un gravēts.

Šās kustības ietekmētie garīdznieki darbojās Londonas austrumdaļā, Līdsā un citos rūpnieciskajos apgabalos. Šie "anglokatoļi" uzskatīja, ka mazizglītoto ļaužu draudzēs katoliskās patiesības paušanai ir nepieciešams katolisks rituāls. 1877. gadā Stjuarts Hedlems nodibināja "Sv. Mateja ģildi", lai tuvinātu kristīgos sociālistus un anglokatoļus. 1889. gadā Čārlzs Gors publicēja kritiskas esejas almanahā "*Lux Mundi*"; to ietekmē arvien lielāks skaits anglokatoļu atzina biblisko kriticismu. Roberts Eitkens un Dž. H. Vilkinsons atteicās no Kībla ierobežojumiem attiecībā uz sludināšanu tautai un vadīja evaņģēliskas misijas. Kaut arī līdz 1854. gadam no traktariāņu vidus netika iecelts neviens bīskaps, tomēr Oksfordas kustības pēcteči dominēja Anglikāņu baznīcā Anglijā 20. gs. 1. pusē un joprojām ieņem noteicošo stāvokli lielākajā daļā Anglikāņu baznīcu Britu Sadraudzības valstīs.

Anglokatoļi uzsvēra baznīcas, garīdzniecības un sakramentu nozīmīgumu. Doktrīna par apustulisko pēctecību bija šķērslis, kas kavēja atkalapvienošanos ar neepiskopālajām Baznīcām. Jautājumā par kristību un Eiharistijas sakramentiem izvērtās diskusija, kuras rezultātā visa Anglijas baznīca sāka piešķirt lielāku nozīmi sakramentiem. Traktariāņu galvenais paliekošais ieguldījums attiecināms uz dievlūgšanu. Viņi atdzīvināja godbijības izjūtu. Viņi atjaunoja anglikānismā tādus elementus kā reliģiskās kopienas, patversmes, svētceļojumi, grēksūdze, dievbijīgu grāmatu lasīšana, lūgšanu paraugi un regulāra Komūnija vienkāršajiem kristiešiem.

Bagātīgi rotātā Visu Svēto baznīca Mārgaritstrītā, Londonā. Oksfordas kustības iespaidā atdzima baznīcu arhitektūras un rituāla viduslaiku tradīcijas. Šo baznīcu projektējis arhitekts Viljams Baterfīlds.

KARDINĀLS ŅŪMENS

Maikls M. Henels

Džons Henrijs Ņūmens (1801–1890) bija Oksfordas kustības līderis un vēlāk Romas katoļu baznīcas kardināls. Viņa tēvs, evaņģēliski noskaņots baņķieris, nosūtīja viņu uz privātskolu Īlingā. Sešpadsmit gadu vecumā Džons kāda skolotāja ietekmē izjuta vēlmi konvertēties. Ņūmens nebija tipisks evaņģēlists. Lasīto grāmatu iespaidā viņš iemantoja "dedzīgu ticību Sv. Trīsvienībai". Šķiet, viņš nekad nebija ticējis "attaisnošanai caur ticību".

1817. gadā Ņūmens devās studēt uz Sv. Trīsvienības koledžu Oksfordā un 1822. gadā tika ievēlēts par Orielas koledžas padomes locekli. 1824. gadā viņš tika ordinēts. 1828. gadā viņš tika iecelts par Oksfordas Sv. Marijas baznīcas vikāru.

Draugu iespaidā viņa uzskati strauji mainījās. Galvenā loma šajā ziņā bija Harelam Frūdam, kurš Ņūmenam "lika apbrīnā palūkoties uz Romu un izjust nepatiku pret reformāciju". 1832.–1833. gada ziemā Ņūmens un Frūds devās ceļojumā pa Vidusjūras valstīm; šā brauciena laikā Ņūmens sacerēja poēmu "Vadi, labestīgā gaisma". Viņiem izdevās atgriezties Oksfordā tieši laikā, lai noklausītos Kībla ordinācijas sprediķi 1833. gada jūlijā.

Ņūmens ļoti drīz kļuva par Oksfordas kustības līderi, jo iekaroja ievērību ar saviem sprediķiem Sv. Marijas baznīcā ("Vienkārši un saprotami sprediķi"), paša sacerētajiem divdesmit četriem "Traktātiem par laiku" un savām grāmatām. Ņūmens centās parādīt, ka Anglijas baznīca ir ieturējusi viduscelju starp Romas katolicismu un protestantismu. Viņš pakāpeniski ieguva pārliecību, ka vienīgie patiesie agrīno kristiešu teologu pēcteči ir meklējami Romas katoļu baznīcā. 1841. gadā viņš sacerēja "90. traktātu", lai parādītu, ka "Trīsdesmit deviņi artikuli" ir interpretējami Katoļu baznīcas garā. Tas izraisīja lielu rezonansi. Oksfordas bīskaps aizliedza Ņūmenam publicēt nākamos traktātus. Anglikāņu un luterāņu savienības darbība, kuras rezultātā tika nodibināta bīskapija Jeruzalemē, vēl vairāk pārliecināja Ņūmenu par anglikānisma noslieci uz protestantismu. 1843. gadā viņš atkāpās no amata Sv. Marijas baznīcā pēc sprediķa par "Draugu šķiršanos". Pēc diviem gadiem, 1845. gadā, viņš tika uzņemts Romas katoļu baznīcā un gandrīz nekavējoties publicēja savu nozīmīgo "Eseju par kristīgās doktrīnas attīstību".

Pēc ordinācijas Romas katoļu baznīcā Ņūmens tika iecelts par Sv. Filipa Neri lūgšanu nama vadītāju Birmingemā. Laikposmā no 1854. līdz 1858. gadam viņš bija jaunās Katoļu universitātes rektors Dublinā. Tieši šeit viņš sarakstīja darbu "Ideja par universitāti". 1864. gadā viņš atbildēja uz Čārlza Kingslija kritiku savā slavenajā "*Apologia Pro Vita Sua*". Nākamajā gadā viņš sacerēja poēmu "Sirmgalvja sapnis", kas satur rindas "Es ticu stingri un patiesi" un "Slavini Vissvēto augstumos". 1870. gadā nāca klajā "Saskaņas gramatika", kas aizstāvēja reliģisko ticību. 1877. gadā Ņūmens tika iecelts par kardinālu. Miris 1890. gadā.

Kardināla Ņūmena karikatūra Viktorijas laika žurnālā *"Vanity Fair"*

daudzas pārpildītas baznīcas gan pilsētu centros, gan priekšpilsētās vadīja Viktorijas laika garīdzniecības izcilākie pārstāvji. Bieži tika radīts priekšstats par progresu un attīstību, taču patiesībā Baznīcas nespēja iet kopsolī ar jauno, industriālo sabiedrību.

Baznīca pret kapelu (anglikāņi pret nonkonformistiem)

19. gs. 2. un 3. desmitgadē pienāca gals baznīcu un kapelu (anglikāņu un nonkonformistu) mierīgajai līdzāspastāvēšanai, kas bija vērojama 18. gadsimtā. Atdzimušais naidīgums noveda pie nežēlīgas kampaņas par oficiālas atzīšanas un korporācijas likumu atcelšanu, kas tika panākta 1828. gadā. Pat pēc likumu anulēšanas daudzi iestājās par nonkonformistiem – vispirms par nepieciešamību nodrošināt nonkonformistu laulības un bēru likumību, vēlāk par Baznīcas nodokļu atcelšanu (tā beidzot tika panākta 1868. gadā). Senās universitātes bija anglikāņu varas bastioni, un kampaņa par to atvēršanu nonkonformistiem līdz 1871. gadam jau lielā mērā tika īstenota.

Vēlīnā Viktorijas laikmeta nonkonformisti pārtrauca ciņu par Anglijas baznīcas pilnīgu atšķiršanu no valsts (tā vispirms skāra minoritāšu Baznīcas Īrijā (1869) un Velsā (1920)). Tomēr cīņa starp anglikāņiem un nonkonformistiem par pārvaldi primārās izglītības jomā nemitējās līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam. Šī kampaņa nedarīja godu nevienai pusei, bet laupīja elementāras izglītības iespējas vairākām angļu bērnu paaudzēm. To nespēja kompensēt arī abu pušu pūliņi svētdienas skolu izglītības jomā.

Agrīnajām viktoriāņu nonkonformistu kustībām bija raksturīga tendence koncentrēt uzmanību uz negatīvu kampaņu par Baznīcas atšķiršanu no valsts. Savukārt 90. gadu Brīvbaznīcu kustību raksturoja lielāka misijas apziņa. Tā iestājās ne tik daudz pret valsti, cik par Evaņģēliju; kādu laiku to pārstāvēja evaņģēlists Džipsijs Smits. Tā arī atspoguļoja noteikta

Viktorijas laika ģimene ceļā uz kapelu. Baznīcas vai kapelas apmeklēšana šajā laikposmā kļuva par vidusslāņa "cieņīguma" pazīmi.

veida stabilus panākumus saistībā ar Brīvbaznīcu apvienošanos. 1856. gadā vairākas metodistu grupas apvienojās Apvienotajā metodistu brīvbaznīcā; 1876. gadā tika nodibināta prezbiteriāņu savienība, bet 1891. gadā vispārējo baptistu jaunā savienība beidzot apvienojās ar sevišķajiem baptistiem.

19. gs. beigās plaisa starp Baznīcu un kapelu Anglijas sabiedrībā joprojām bija ļoti dziļa. Tā nebija vienkārši "industriālās revolūcijas kapelu (nonkonformistu) konfrontācija ar lauku muižniecības baznīcām" (anglikānismu); tikpat lielā mērā konflikts pastāvēja starp pilsētu anglikānismu un lauku sektantismu.

"Baznīca" nozīmēja ne tikai bīskapus, draudzes un "Kopienas lūgšanu grāmatu", bet arī valsts un Baznīcas savstarpēju godbijību. "Kapela" pārstāvēja divu veidu sektantismu – pirmkārt, senāko, vājāk organizēto kongregacionālo kristietību, galvenokārt baptistus un kongregacionālistus, un, otrkārt, jaunāko, centralizētāko dažādu metodisma novirzienu evaņģēlismu. Kapelu reliģija 19. gs. sākumā bija guvusi tādus panākumus, ka nonkonformisti arvien neatlaidīgāk iestājās par vienlīdzīgām tiesībām ar anglikāņiem valstī, kas kļuva arvien plurālistiskāka un laicīgāka.

Protestanti pret katoļiem

Viktorijas laika Anglijā protestantu un katoļu savstarpējā neiecietība mazinājās tikai palēnām. Kopš Stjuartu laikiem nebija nekādu grūtību sacelt ļaužu pūli cīņai pret pāvestu. Visdramatiskākais notikums bija Gordona dumpis 1780. gadā, kad pūlis lorda Džordža Gordona vadībā terorizēja Londonas pilsētu, prasot atcelt mēreno likumu par katoļticības brīvību.

Katoļu emancipācija 1829. gadā pastiprināja protestantu aizdomas; nākamie antikatoliskie uzplūdi bija vērojami 40. gados, kad britu valdība palielināja finansiālo atbalstu Romas katoļu seminārām Īrijā. Antikatoliskais noskaņojums sasniedza kulmināciju 1850. gadā, kad Anglijā no jauna tika iedibināta Romas katoļu hierarhija. Tā tika novērtēta kā "pāvesta varas agresija" pret protestantisko Angliju. 19. gs. 90. gados Džons Kensits un Protestantiskās patiesības biedrība deva jaunu iemeslu protestantisko jūtu uzplūdiem, tomēr viņu raizes sākotnēji bija saistītas ar rituālisma

pastiprināšanos Anglijas baznīcā. Cīņa bija nežēlīga, un Kensits reliģiska dumpja laikā 1902. gadā Liverpūlē tika nāvīgi ievainots.

Visa šā perioda laikā antikatolicisko noskaņojumu palīdzēja uzturēt daiļliteratūra, sākot ar 1796. gadā izdoto M. G. Lūisa "Mūku" – oriģinālu briesmu stāstu, šausminošu un noslēpumainu. Pat šās vistikumīgākās sabiedrības ziedu laikos pornogrāfija tika pieļauta, ja perversijas tika saistītas ar katoļiem, vislabāk – ar mūkiem un mūķenēm. Tādas grāmatas kā "Jezuīte jeb spiedze ģimenē" (1851), "Marijas mūka draus-mīgie atklājumi" (1836) un "Džeralda, dēmoniskā mūķene" turpināja iznākt līdz pat Pirmajam pasaules karam. Katoļticība tika attēlota kā neangliska, priesteriska reliģija, ko pārvalda untumains, tomēr visvarens pāvests. Valdīja uzskats, ka nav iespējams paļauties uz katoļa doto vārdu, bet jezuīta darbība ir sinonīms ļaunai divkosībai.

Satraukumu radīja katoliskā sentimenta pieaugums Anglijas baznīcā. Šī problēma tika apspriesta visaugstākajās valsts padomēs. Doktors Arnolds,

Č. H. SPĒRDŽENSS

D. V. Bebingtons

Čārlzs Hedons Spērdženss (1834–1892) bija izcils Viktorijas laikmeta baptistu sludinātājs. Viņa tēvs un vectēvs bija kongregacionālistu mācītāji. Spērdženss konvertējās 1850. gada janvārī, klausoties primitīvo metodistu vietējā sludinātāja spredikošanā. Viņš kristījās un kļuva par baptistu ciema sludinātāju Kembridžšīrā. 1854. gadā, vēl pirms savas divdesmitās dzimšanas dienas, viņš kļuva par baptistu mācītāju Ņūpārkstrītas kapelā Sautvorkā (Londonā).

Spērdženss drīz kļuva pazīstams ar savu tiešo un atklāto valodu, kas dažiem šķita robežojamies ar necieņu. Tomēr viņa spredikļu iespaidā konvertējās daudzi cilvēki. Kad viņa paša kapelā plašajai draudzei vairs nebija vietas, viņš to uzrunāja Eksterholā un (dažiem par sašutumu) Sari dārzu mūzikholā.

Laika periodā no 1861. līdz 1891. gadam Spērdženss sludināja īpaši šim nolūkam uzslietajā Metropolitēna tabernākulā, kurā bija 6000 klausītāju vietu. Ar tabernākulu bija saistīta Mācītāju koledža, kurā līdz Spērdžensa nāvei tika apmācīti gandrīz 900 cilvēki, kolportieru biedrība kristīgās literatūras izplatīšanai, bāreņu nams un mēnešraksts "*The Sword and the Trowel*" ("Zobens un mūrnieka ķelle").

Spērdženss lepojās, ka ir gan kalvinists (kaut arī viņš dedzīgi atbalstīja Mūdiju un Sankiju), gan baptists. Tomēr viņš pameta baptistu savienību 1887. gada "degradējošo pretrunu" laikā. Viņš apgalvoja, ka daži baptistu mācītāji ir zaudējuši spēju aptvert dzīvīgās doktrīnas.

Spērdženss lika lietā savu dzirkstīgo humoru, veselo saprātu un satīrista talantu, sarakstot neskaitāmi daudzos darbus, pie kuriem pieder plaši psalmu komentāri ar nosaukumu "Dāvida dārgumi" (1870–1885). Viņa spredikļi tika publicēti katru nedēļu līdz 1917. gadam. Viņš bija sava laika populārākais un izcilākais sludinātājs.

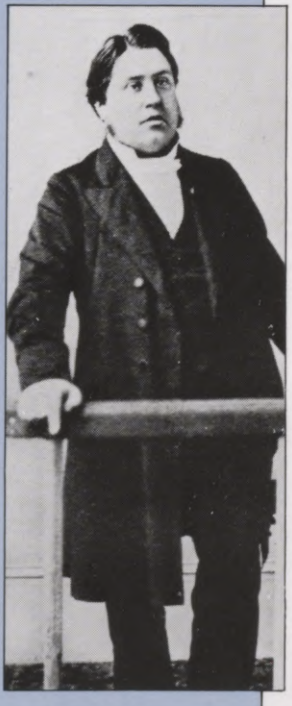

Č. H. Spērdženss, "izcilākais no sludinātājiem", jaunībā, 21 gada vecumā. Viņš sapulcēja vairāk nekā 6000 cilvēku lielu draudzi savā baptistu baznīcā Londonā.

Ragbijas skolas direktors, sacīja: "Es skatos uz katoli kā uz ienaidnieku uniformā, bet uz traktariāni – kā uz maskējušos ienaidnieka spiegu."

Katoļu prioritātes

Viens no problēmas cēloņiem bija fakts, ka ar reliģisko jautājumu cieši saistīts bija nacionālais jautājums. Antikatolisko noskaņojumu veicināja īru imigrantu pieplūdums darba tirgū. Darbaspēka migrācija radīja problēmas arī katoļu hierarhijai. Vai katoļiem būtu jāizmanto sava jauniegūtā brīvība, lai celtu krāšņas katedrāles vai lai pirmām kārtām apgādātu pilsētu imigrantus? Priekšroka bija jādod pastorālām rūpēm par ticīgajiem. Kardināla Vaizmena laikā katoliskā hierarhija tika sekmīgi atjaunota un katolisks dzīvesveids Anglijā atzīts par cienījamu.

Kardināla Meninga laikā trīs atšķirīgie angļu katolicisma novirzieni, ko pārstāvēja senās katoļu ģimenes, īri un jaunpievērstie katoļi, palēnām integrējās vienā kopienā un turpmāk pozitīvi ietekmēja Anglijas sabiedrību. Menings sniedza atbalstu primitīvā metodisma pārstāvim Džozefam Ārčam viņa cīņā par lauksaimnieku apvienošanos, darbojās valdības komisijā, kas lēma par trūcīgo iedzīvotāju nodrošināšanu ar pajumti, un 1889. gadā pildīja starpnieka lomu Londonas dokeru streikā. Viņš neaizmirsa savu evaņģēlisko pagātni un centās panākt, ka viņa garīdznieki iesaistās misiju darbā, notur brīvdabas dievkalpojumus un labāk apzinās savu misionāro aicinājumu.

Vispasaules organizācijas

1846. gadā tika nodibināta evaņģēlistu apvienība, kas veicināja dažādu konfesiju sadarbību. Daļēji tā bija 18. gs. 80. un 90. gadu populārā ekumenisma atdzimšana, taču tās mērķis bija arī veicināt "apgaismotu protestantismu, kas

DIEVA LIELISKUMS

Šī zeme – Dieva lieliskuma piepildīta,
Tā uzliesmos kā mirdzošs staniols;
Tā samilzīs kā zibens lode ugunīga.
Kāpēc to ļaudīm pamanīt nav dots?
Daudz paaudžu ir sekojušas cita citai,
Viss izkaltis un aizmiglojies smaga darba steigā,
Un zeme, pievilkusies ļaužu sārņu, sviedru smakas,
Stāv kaila, un to nespēj sajust kurpē auta pēda.

Un tomēr daba nav vēl iznīkusi,
Jo dziļi lietu būtībā mīt patiess svaigums.
Kaut rietumpuse tumša, gaisma izdzisusi,
Par jaunu rītu vēsta uzlecošās saules stari,
Šī drūmā zeme sajūt Svētā Gara elpu
Un veras pretī jaunai, spožai dzīvei.

DŽERARDS MENLIJS HOPKINSS

vērstos pret pāvesta varas un pjūzijisma agresiju, un interesi par Svēto Rakstu kristietību". Tā bija starptautiska kustība, kaut arī Amerikas filiāles nodibināšanu līdz 1867. gadam kavēja atšķirīga nostāja verdzības jautājumā.

Divus gadus pirms evaņģēlistu savienības dibināšanas Londonas manufaktūras preču tirgotājs Džordžs Viljamss bija izveidojis apvienību, kas vēlāk izvērtās Jauno kristiešu asociācijā – starptautiskā evaņģēliskā jauniešu organizācijā. Tās biedri bija laji, tā bija starpkonfesionāla un pārstāvēta visā pasaulē. Tā reprezentēja vienu no daudzajām iniciatīvām ar mērķi tuvināt dažādu tradīciju kristiešus. 1895. gadā Pasaules kristīgo studentu federācijā apvienojās dažādu universitāšu starpkonfesionālās kristiešu savienības. Tās iespaidā daudzi no spējīgākajiem vēlīnā Viktorijas laikmeta Kembridžas studentiem pieteicās darbam aizjūras misijās. Gan universitātē, gan misijas darbā gūtā pieredze lika viņiem iestāties pret Viktorijas laikmeta Anglijā valdošo konfesionālo stingrību. 1910. gadā Edinburgā tika sasaukta pirmā Pasaules misionāru konference, kas izvirzīja mērķi izstrādāt stratēģiju konfesionālo robežu pārvarēšanā un pasaules evaņģelizācijas veicināšanā. Taču, lai kāda būtu konfesionālo atšķirību nozīme Eiropā un Ziemeļamerikā, tās gandrīz vai vispār neko nenozīmēja Trešajā pasaulē.

Evaņģēlisti

Maikls M. Henels

"Simtiem cilvēku vienā balsī sauca pēc žēlastības. Daži dvēseles satraukuma stāvoklī palika vienu stundu, daži divas, daži sešas, daži deviņas, 12 un 15 stundas, pirms Tas Kungs ienesa mieru viņu dvēselēs; tad viņi varēja piecelties, izplest rokas un tik dedzīgi slavināt Dieva brīnišķīgos darbus, ka līdzās stāvošie acumirklī jutās satriekti un krita pie zemes, un žēlojās par savas dvēseles nemieru."

Atdzimšana Redrūtā, Kornvolā, kas turpinājās deviņas dienas 1814. gadā

18. gs. evaņģēliskās atdzimšanas rezultātā izveidojās trīs grupējumi – metodisti, kuri pēc Veslija nāves atšķēlās no Anglijas baznīcas, kalvinisti, kuri bija Vaitfilda un grāfienes Hantingdonas pēcteči, un evaņģēliskie anglikāņi, kuru galvenie pārstāvji bija Semjuels Vokers no Trūro, Henrijs Venns no Hadersfildas un Džons Ņūtons no Olnijas.

Metodisti uzskatīja, ka Kristus mira par visiem cilvēkiem un ka ir tādi, kas spēj sasniegt kristīgu pilnību šajā dzīvē. Kalvinisti, kuru vadonis bija Tomass Haveiss, ticēja, ka Kristus mira tikai par izredzētajiem, un uzsvēra, ka cilvēka daba ir grēcīga jebkurā aspektā (ir pilnībā izvirtusi). Anglikāņu evaņģēlisti uzskatīja, ka Kristus mira par visu pasauli; arī viņi ticēja pilnīgai cilvēka dabas samaitātībai un, tāpat kā abu pārējo grupu locekļi, bija pārliecināti, ka viņu grēki tiks piedoti. Viņi arī apgalvoja, ka ar kristīgo misiju starpniecību visa pasaule galu galā nonāks pie ticības Kristum. Tad Kristus atgriezīsies un iestāsies zelta laikmets.

Šādi uzskati raksturoja vairākus ietekmīgus evaņģēlistus, tā dēvētās "Klephemas sektas" locekļus. Viņi kļuva par Baznīcas misionārās biedrības, Britu un ārzemju Bībeles biedrības un Reliģisko traktātu biedrības dibinātājiem. No vienas puses, viņi attālinājās no kalvinistiem un tuvinājās metodistiem, uzsverot, ka pestīšana ir lemta visai pasaulei, ne tikai izredzētajiem. No otras puses, viņi noliedza Veslija doktrīnu par kristīgo pilnību. Viņi arī stingri atbalstīja draudžu sistēmu un iebilda pret metodistu tieksmi veidot pašiem savas Baznīcas evaņģēliskos iecirkņos.

Tikumiskā revolūcija

Veslijs bija panācis būtisku pavērsienu strādnieku šķiras uzvedībā un morālē. 19. gs. sākumā šī "revolūcija" izplatījās arī citās šķirās Viljama Vilberforsa un viņa draudzenes Hannas Moras rakstu ietekmē. Mora rakstīja tikumiskus stāstus vienkāršā, viegli saprotamā angļu valodā. Viņas traktātus par ļoti lētu naudu vairumā pārdeva grāmatu izplatītāji. Daudzus no tiem lasīja galma un augstāko aprindu pārstāvji.

Privileģēto šķiru lasītājiem Vilberforss veltīja grāmatu "Praktisks pētījums par augstākās šķiras un vidussšķiras viltus kristiešu valdošo reliģisko sistēmu šajā valstī pretstatā patiesajai kristietībai". Tajā viņš izteica domas par bagātību pieaugumu, jaunu pilsētu rašanos, laikmeta krāšņumu un greznību un vienlaikus par reliģijas, uzvedības un morāles pagrimumu. Viņš atgādināja bagātajiem par viņu pienākumiem pret trūcīgajiem un paziņoja, ka vienīgais glābiņš no labklājības izraisītās savtības ir atteikšanās no nominālās kristietības un pievēršanās īstenajai kristietībai, kas rodama personiskā līdzdalībā.

Sešu mēnešu laikā tika pārdoti 7500 šās grāmatas eksemplāru. Tikai nedaudzas grāmatas ir atstājušas vēl lielāku iespaidu. "Uzvedības reformēšana", uz ko Vilberforss bija aicinājis, norisinājās viņa acu priekšā. Gaiļu cīņas, vēršu un lāču kaitināšana beidza pastāvēt, jo tām trūka atbalstītāju. Grāmatu veikali, kuros tika pārdotas "neķītras grāmatas", bija jāslēdz, jo tām trūka pircēju.

Faktiski Britānijā 19. gs. 1. divdesmitgadē pilnībā izmainījās sociālie paradumi.

"Viktoriānisms" iestājās 20 gadus pirms karalienes Viktorijas kronēšanas. Senās augstākās kārtas kopā ar jaunajām turīgajām kārtām kļuva atbildīgākas un vairāk apzinājās savus pienākumus. Bija zudusi 18. gs. dzīvi kropļojošā vulgaritāte un nežēlība. 1826. gadā kāds rakstnieks pieminēja Petikoutleinas iedzīvotāju pieklājību. Viņš kopā ar sievu tur pastaigājās un neredzēja un nedzirdēja neko nosodāmu. Pirms piecpadsmit gadiem viņš bija "ticis zākāts no viena ielas gala līdz otram".

Cienīguma kults

Jaunais laikmets atnesa ne tikai ieguvumus. Cienīguma kults nebija gluži tas pats, kas patiesa kristietība, un samaitātību aizstāja liekulība – tipisks šā laikmeta grēks. Evaņģēliskais laikraksts *"The Record"* bija pieblīvēts ar, piemēram, šādiem sludinājumiem: "Vajadzīgs kučieris. Augsts atalgojums netiek piedāvāts. Priekšroka personai, kas ciena kristīgas privilēģijas" (privilēģijas nešaubīgi nozīmēja iespēju apmeklēt baznīcu un piedalīties ģimenes lūgšanās).

Evaņģēlisti neticēja ne demokrātijai, ne arodbiedrībām. Franču revolūcija bija viņus atbaidījusi no tik radikālām idejām. Evaņģēlisti bija gatavi darīt visu iespējamo trūcīgo labā, tikai ne ļaut viņiem to darīt savā labā.

Lielākā daļa evaņģēlistu stingri ievēroja svētdienas ceremonijas, bet visstingrāk tās ievēroja tieši viktoriāņu evaņģēlisti. 1831. gadā tika nodibināta Tā Kunga dienas ievērošanas biedrība. Neskaitāmās vēstulēs un rakstos laikrakstā *"The Record"* tika pausts protests pret to, ka svētdienās tiek atvērti parki, muzeji un zooloģiskie dārzi. Čeltnemas evaņģēliskais mācītājs panāca, ka sešus gadus šajā vietā svētdienās nepiestāja pasažieru vilcieni.

Evaņģēliskās biedrības rūpējās par evaņģēlisko garīdznieku iesvētīšanu un dibināja evaņģēliskas draudzes, kurās viņi varēja kalpot. Visnozīmīgāko patronāžas nodibinājumu uzsāka Džons Ţorntons un pārņēma garīdznieks Čārlzs Simeons. Pēc Simeona nāves viņa nodibinājumam bija tiesības iecelt garīdzniekus divdesmit vienā anglikāņu draudzē. Tās atradās galvenokārt lielās pilsētās, piemēram, Bredfordā un Dārbi. 1820. gadā katrs divdesmitais anglikāņu garīdznieks bija evaņģēlists, bet 1830. gadā – jau katrs astotais.

Jaunas nostādnes un jauni grupējumi

Evaņģēlisti tikai palēnām iemantoja augstus amatus. Henrijs Raiders kļuva par Glosteras bīskapu 1815. gadā, Čārlzs Ričards Samners – par Vinčesteras bīskapu 1827. gadā, bet Džons Bērds Samners – par Kenterberijas arhibīskapu 1848. gadā. Šie trīs vīri radīja jaunu bīskapa tēlu. Viņu dzīvesveids bija daudz vienkāršāks nekā viņu priekštečiem. Viņi apmeklēja visus savus bīskapijas apgabalus un vairāk rūpējās par iesvētīšanām un ordinācijām. 19. gs. 50. gados viņu paraugam sekoja "Palmerstonas bīskapi", kuri lielākoties bija iecelti pēc evaņģēlista lorda Šāftsberija ieteikuma.

19. gs. 20. gados evaņģēlistu rindas sāka šķelties. Edvards Ēvings pārliecināja daudzus evaņģēlistus, ka viņi ir pārlieku optimistiski attiecībā uz pasaules atgriešanu ticībā un ka patiesībā Pastarā diena ir tuvu. Kristus otrreizēja atnākšana ievadīs Zelta laikmetu. Viņš uzskatīja, ka misionāru biedrības maldina

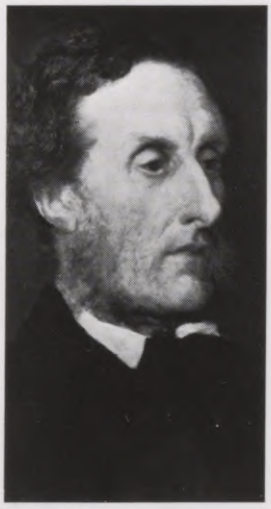

Lords Šāftsberijs, evaņģēlists un sociālais reformators. Viņš atbalstīja daudzus projektus, to vidū strādnieku darba apstākļu uzlabošanu fabrikās, bērnu un sieviešu darba nolikumu izstrādi un skolu izveidi graustu rajonos.

izredzētos, kad runā par pasaules konvertēšanu. Tajā pašā laikā kalvinists Roberts Holdeins guva uzvaru kampaņā pret Simeonu ar mērķi aizkavēt apokrifu iekļaušanu Bībeles biedrības izdotajās Bībelēs.

Holdeina domubiedrs bija viņa brāļadēls Aleksandrs, jauns Londonas advokāts. 1828. gadā jaunais Holdeins kļuva par divreiz nedēļā iznākošā laikraksta *"The Record"* galveno īpašnieku un sāka propagandēt sava tēvoča stingrās idejas. Holdeins deva striktajam kalvinismam jaunu atbalsta punktu anglikāņu evaņģēlismā. *"The Record"* pārņēma arī Ērvinga uzskatus par bibliskajiem pravietojumiem un Zelta laikmetu.

"The Record" nostāja bija ultrakonservatīva gan politikā, gan teoloģijā. Visasāko laikraksta nosodījumu izpelnījās tie, kuri neievēroja svētdienas ceremonijas, un Romas katoļi, tomēr laikraksta piekritēji evaņģēlistu rindās bija ievērojamā mazākumā. "Galvenā partija" turpināja Simeona un Klephemas sektas tradīciju. Tās līderi bija Edvards Bikerstets, Džons Venns un Dž. V. Kaningems. 1802. gadā sāka iznākt viņu mēnešraksts *"Christian Observer"*, kas uzsvēra lojalitāti pret Baznīcu. Tomēr, par spīti teoloģiskām atšķirībām, starp abiem grupējumiem nebija atklātu nesaskaņu. Katru gadu Ekseterholā, Londonā, tika noturētas "maija sanāksmes", kas spēja uzņemt jebkura veida evaņģēliskas biedrības un jebkura veida evaņģēlistus.

Himnas un baznīcas mūzika pēc 1800. gada

Džons S. Endrūzs

Anglijas baznīcā himnu dziedāšana ilgu laiku tika uzskatīta par pretlikumīgu. 1819. gadā Šefildas vikārs Tomass Koterils tika iesūdzēts Baznīcas tiesā par himnu grāmatas izmantošanu dievkalpojumos. Šās prāvas rezultātā himnu dziedāšana tika vairāk vai mazāk oficiāli atzīta Anglijas baznīcā. Koterila grāmatā bija iekļautas daudzas himnas, kuru autors bija Džeimss Montgomerijs, radikāli noskaņots Šefildas žurnālists. Viņš bija sacerējis himnas "Lūgšana ir dvēseles sirsnīga vēlme" un "Celieties un svētījieties Dievam".

Viktorijas laika krājumi

1827. gadā tika publicētas bīskapa Redžinalda Hebera "Himnas". Šā krājuma popularitāti cēla dzejnieka Roberta Šautija un rakstnieka sera Valtera Skota līdzdalība izdevuma tapšanā. Grāmatas literārā vērtība un fakts, ka to atzina bīskapi, lielā mērā veicināja himnu izmantošanu Anglijas baznīcā. Hebera krājumā bija iekļauta viņa paša sacerētā himna "Spožākais un labākais no rīta dēliem" un viņa klasiskā misionāru himna "No Grenlandes ledainajiem kalniem", kā arī Dīna Milmena "Uz priekšu! Uz priekšu augstībā".

Oksfordas kustība atdzīvināja interesi par senajām grieķu un latīņu himnām. Dž. M. Nīls pārtulkoja un adaptēja daudzas agrīno kristiešu un viduslaiku himnas. Nīls sacerēja arī korāļus, tostarp "Labais valdnieks Vensislass". Džona Kībla antoloģija "Kristieša gads" pirmoreiz tika publicēta 1827. gadā un līdz 1867. gadam pieredzēja vairāk nekā 100 izdevumus. Dažas no viņa himnām tika dziedātas vēl joprojām, to vidū "Katrs jauns rīts" un "Manas dvēseles saule". Cits Oksfordas kustības pārstāvis kardināls Ņūmens sacerējis himnas "Vadi, labestīgā gaisma" un "Slavini Vissvēto augstumos". Oksfordas kustības uzsvars uz personisku dievbijību ir jūtams F. V. Fābera himnā "Cilvēku dvēseles, kāpēc jūs klīstat?". Tomēr viktoriāņu sentimentalitāte neapšaubāmi guva virsroku.

Sievietes – himnu autores

19. gs. daudzu himnu autores bija sievietes. Vairākas no pazīstamākajām bērnu himnām sacerēja K. F. Aleksandere. Viņa pauda galvenos kristiešu ticējumus tādās himnās kā, piemēram, "Visas spožās un skaistās lietas", "Reiz valdnieka Dāvida pilsētā" un "Tālumā paceļas zaļš kalns". Pieaugušajiem viņa rakstīja himnas atbilstoši Baznīcas kalendāram. Himnu autores bija arī Šarlote Eliota ("Man nav neviena aizbildinājuma") un Sāra Edamsa ("Tuvāk pie Tevis, Dievs"). Katrīna Vinkverta, labākā vācu himnu tulkotāja pēc Džona Veslija, pārtulkoja angļu valodā "Pateiksimies mūsu Dievam".

Laikposmā no 1800. līdz 1880. gadam Anglijas baznīcā vien tika izmantotas vairāk nekā 220 himnu grāmatas. Daudzi to autori patlaban ir gandrīz aizmirsti. Tomēr daudzas no prezbiteriāņa Horācija Bonāra 600 himnām, piemēram, "Piepildi manu dzīvi, ak, Kungs, mans Dievs" un "Es dzirdēju Jēzus balsi sakām", tiek dziedātas vēl joprojām. Tiek dziedātas arī daudzas no Īrijas baznīcas mācītāja Tomasa Kellija sacerētajām vairāk nekā 760 himnām, piemēram, "Galva, ko reiz sedza ērkšķu kronis".

"Visas lietas spožas un skaistas,
Visas radības lielas un mazas,
Visas būtnes gudras un brīnišķas,
Visas tās radīja Dievs."

Oksfordas kustības pārstāvji, veicot ievērojamu atlasi, izveidoja himnu krājumu "Senas un jaunas himnas" (1861), kas iemantoja popularitāti visos anglikāņu grupējumos. Visu šās grāmatas izdevumu pārdoto eksemplāru skaits pārsniedz 150 miljonus. Krājums tika daudzkārt pārstrādāts un līdz gadsimta beigām tālu pārspēja savus galvenos konkurentus – "Himnu rokasgrāmatu" (1870) un "Baznīcas himnas" (1871). Vienīgais krājums, kas popularitātes ziņā varēja ar to sacensties, bija "Metodistu himnu grāmata", kas tika pārstrādāta 1876. gadā.

Kad visi svētie...

Amerikāņu reliģiskās mūzikas attīstība bija daudz radošāka. Baptistu pārstāvētā tautas mūzikas tradīcija dienvidos un dziedāšanas skolu kustība radīja vienkāršu, bet savdabīgu baznīcas mūziku. Gospeļiem bija raksturīgi vienkārši, noturīgi ritmi un harmonijas.

"Viņas otrais spredikis". 19. gs. slavena anekdotiska gleznojuma fragments. Baznīcā iešana veidoja daļu no vidusšķiras iknedēļas nodarbēm Anglijā un Amerikā.

1797.–1805. gada cīņas Kentuki iedvesmoja nēģeru spiričuelu tapšanu; tos raksturoja ilgas atbrīvoties no verdzības, piemēram, *"Swing low, sweet chariot"* ("Šūpojieties, vieglie rati").

Daudzas 19. gs. amerikāņu himnas bija ar literāru ievirzi, un reizē tās bija liberāli vai unitāriski iekrāsotas. Sevišķi tas attiecas uz krājumu "Gara himnas" (1864), ko sastādīja Semjuels Džonsons un Semjuels Longfelovs, dzejnieka Henrija Vadsverta Longfelova brālis. Viena no Džonsona himnām pauda viņa pretestību dogmām: "Dieva pilsēta, plaša un tāla, / Izplet savus diženos mūrus!" Citi līdzīgas ievirzes rakstnieki bija Olivers Vendels Holmss ("Visas esības Kungs, kas valdi tālumā"), Frederiks Hosmers ("Lai nāk tava valstība! Es pazemīgi lūdzos"), Viljams Merils ("Celieties, ak, Dieva ļaudis") un Edvards Sīrss ("Tas atgadījās skaidrā pusnakts stundā"). Viena no populārākajām šā veida himnām, kas tiek dziedāta vēl joprojām, ir "Dārgais Kungs un cilvēces Tēvs", kas pārņemta no kvēkera Džona Grīnlifa Vitjera dzejoļa. Savukārt Rejs Pālmers, himnas "Jēzus, šīs acis nekad nav redzējušas" autors, rakstīja uz Jēzu Kristu centrētas dziļi dievbijīgas himnas.

1870. gadā Dvaits L. Mūdijs un Aira D. Sankijs sāka apkopot himnas savām evaņģēliskajām kampaņām. Ir dzirdēts teiciens, ka visa 19. gs. laikā bija mazāk cilvēku, kuri dzirdēja Baha skaņdarbus, nekā to, kuri 1875. gadā klausījās Sankija dziedāšanā. Mūdija un Sankija "Svētās dziesmas un solo" no pamfleta sešu peniju vērtībā (1873) pārtapa grāmatā, kurā bija iekļautas 1200 himnas (1903). Šo krājumu raksturoja ierobežots tēmu loks, tāpēc tā bija ideāli piemērota masveidīgajām atdzimšanas sapulcēm, bet ne tik noderīga parastiem draudžu dievkalpojumiem. Dažas no labākajām himnām, piemēram, Elizabetes Klepheinas "Bija

deviņdesmit un deviņi", ir iekļautas visās apstiprinātajās himnu grāmatās. Šis krājums baznīcās ieviesa mūziku no mūzikholiem, bet himnās ienesa stāstījuma elementus. Vislielāko ieguldījumu deva Fanija Krosbija, P. P. Bliss, Frānsiss Ridlijs Hevergals un Deivids V. Vitls.

Mūzika Britānijā

19. gs. tika sacerētas daudzas jaunas himnu melodijas. Džons Bakhs Daiks un sers Džons Steiners sakomponēja daudzas melodijas "Senajām un jaunajām himnām". Daikam piemita ievērojams talants sacerēt viegli iegaumējamas un izdziedamas melodijas. Steinera kompozīcijas, īpaši – viņa oratorija "Krustā sišana", joprojām tiek iekļautas baznīcas koru repertuārā. Sers Džozefs Bārnbijs, pazīstams kordiriģents un piecu himnu grāmatu izdevējs, sarakstīja vairāk nekā 200 himnu melodijas, tostarp *"Laudes Domini"* ("Kad rīts apzeltī debesis").

Semjuels Sebastians Veslijs, Čārlza Veslija mazdēls, bija ļoti apdāvināts katedrāles ērģelnieks, kurš sacerēja piecus himniskus dziedājumus, piemēram, "Tuksnesis", kā arī daudzas himnu melodijas; viņš deva lielu ieguldījumu baznīcas mūzikas pilnveidošanā. "Senās un jaunās himnas" piešķira katrai himnai tās "pareizo" melodiju. Tā nebija pirmā šāda veida grāmata, taču tā iedibināja vispārēju praksi.

Dzejnieks Roberts Bridžiss bija cilvēks, kurš savā "Jatendonas himnu rokasgrāmatā" (1895–1899) ieviesa jaunu, augstāku himnu melodiju un vārdu kvalitātes standartu. Viņš iebilda pret diezgan apnicīgajām Daika un Bārnbija melodijām. Bridžesa un citu autoru jaunatklātos vācu korāļus un senos psalmu dziedājumus apkopoja Ralfs Vons Viljamss krājumā "Angļu himnu rokasgrāmata" (1906).

19. gs. 2. pusē brīvbaznīcas – kaut arī tās joprojām atradās spēcīgā Vatsa un Veslija ietekmē – pārveidoja savas himnu grāmatas "Seno un jauno himnu" garā. Tās iedibināja draudzes kolektīvo dziedājumu paraugu, ko anglikāņi nevarēja ignorēt.

Skotijā līdz 19. gs. vidum tika dziedāti vienīgi psalmi. Pēc himnu ieviešanas skoti izmantoja galvenokārt angļu melodijas. Savukārt Velsā evaņģēliskā atdzimšana pavēra ceļu daudzu populāru melodiju tapšanai.

Sākot ar 19. gs. otro pusi, angļu katoļi iesaistīja savas draudzes himnu dziedāšanā. F. V. Fābers, viens no viņu raženākajiem autoriem, apņēmās izveidot Katoļu baznīcai himnu grāmatu, kas katoļu dievkalpojumos pildītu to pašu uzdevumu, ko Veslija un Vatsa himnas pildīja protestantu dievkalpojumos. Gadsimta nogalē iesākās autentisko gregorisko dziedājumu atdzimšana. Šie dziedājumi veidoja plašu neharmonizētas mūzikas repertuāru, ko katoļu liturģijā savukārt dziedāja daudzbalsīgs koris.

Mazi bērni dzied svētdienas skolas himnas savā brīvdabas baznīcā.

Kampaņa starp līdzīgajiem

Dženeta Bohi

Kad 19. gs. 30. gados francūzis Aleksis de Tokvils apmeklēja Amerikas Savienotās Valstis, viņa uzmanību vispirms piesaistīja šīs valsts reliģiskā dzīve. Jo ilgāk viņš tur uzkavējās, jo labāk saprata, kā reliģija ietekmē valsts politiku.

Metodistu brīvdabas sludinātājs pulcina ļaužu pūli ASV. Brīvdabas sludinātāji deva lielu ieguldījumu Amerikas protestantisma attīstībā.

Ticība pārceļotājiem

Amerikāņu protestantisms vienmēr ir asociējies ar pārceļotāju dzīvi. Šis apstāklis tam piešķīra sevišķu, "brīvo un drosmīgo zemei" raksturīgu nokrāsu. 19. gs. Savienotās Valstis pieredzēja ģeogrāfisku un politisku ekspansiju, kampaņas par tikumību, separātu individuālismu un katastrofālo Pilsoņu karu. Aktīvākās konfesijas izmantoja iespēju reprezentēt plaukstošās demokrātijas cerības. To uzdevums bija arī iedibināt sociālo kārtību.

19. gs. amerikāņu protestantisms reaģēja uz ģeogrāfisko un sociālo nevienlīdzību, ar ko tas saskārās visā valstī. Tas atsaucās ar diviem apvienotiem spēkiem – kristīgo atdzimšanas kustību un demokrātisko nacionālismu. Bija radīti apstākļi, lai uzsāktu "kampaņu starp līdzīgajiem" kā otro Lielo atmodu.

Līdz 19. gs. sākumam bija jaušamas otrās Atmodas iezīmes. Laimens Bīčers, kongregacionālistu prezbiteriāņu mācītājs, un Timotijs Dvaits, Jeila Universitātes prezidents, uzsāka kampaņu, kurai bija lemts turpināties septiņas desmitgades. Prezbiteriānis Džeimss Makgredijs un metodistu apkārtceļojošais sludinātājs Pīters Kārtraits atdzimšanas lāpu nogādāja uz pārceļotāju apgabaliem. Tur viņi popularizēja ideju par "nometnes sapulču" noturēšanu. 1801. gadā prezbiteriāņi un metodisti noorganizēja Keinridžas sapulci Kentuki; baptisti pievienojās metodistiem, nesot Atmodu pāri kalniem uz Vecajiem dienvidrietumiem. Viņi veidoja "Evaņģēlisko apvienoto fronti".

Šīs agrīnās 19. gs. atdzimšanas iedibināja principu – brīvprātīgs baznīcas locekļu atbalsts Baznīcai (voluntārisms) pirms liturģijas, demokrātija pirms ortodoksijas un emocijas pirms intelekta. Pārvarot konfesiju robežas, tās veicināja Baznīcu piekļūšanu masām. Tās padarīja nometnes sapulci par sociālu institūciju, kas pauda Amerikas rietumu ekspansijas politiku, garu un noskaņu. Atdzimšana uzsvēra cilvēka veikumu ceļā uz pestīšanu, bet akcentēja arī doktrīnu par Dieva suverenitāti. Tā tika atzīta par misionāru kustību gan dzimtenē, gan ārzemēs. Atdzimšanas sapulcēs sludinātā ideja par personisku saskarsmi ar Dievu tām piešķīra demokrātisku raksturu. Ticība, ka Ameriku apmeklējis Dievs, vienoja politiku un reliģiju. Rakstnieks Emersons atzīmēja, ka Eiropa plešas līdz Alegeinu kalniem, bet Amerika atrodas viņpus tiem. Tas bija tiesa gan attiecībā uz Amerikas reliģisko, gan tās politisko vēsturi.

Lielākā daļa protestantu iesākumā simpatizēja atdzimšanas kustībām Rietumos. Visaktīvāk šajā darba iesaistījās metodisti un baptisti. Abas kopienas vienlīdz apmierinoši darbojās pierobežā. Tām bija atšķirīgi uzskati jautājumā par garīdznieku izglītošanu un doktrinālas nesaskaņas attiecībā uz ticīgā mūžīgo paļāvību, brīvo gribu un žēlastību. Metodistu apkārtceļojošie sludinātāji, piemēram, Frānsiss Ezberijs, uzstājoties šķūnī vai tavernā, iedvesmoja daudzus jauniešus apjaust sevī sludinātāja aicinājumu.

D. L. MŪDIJS

Dereks Tidbols

D. L. Mūdijs (1837–1899) bija ievērojamākais sava laika evaņģēlists, par spīti tam, ka viņa mūža sākums nebūt nešķita daudzsološs. Viņš bija viens no deviņiem bērniem unitāriešu ģimenē Nortfildā, Masačūsetsā. Kad viņam bija četri gadi, nomira viņa tēvs, atstājot ģimeni smagā finansiālā situācijā. Guvis trūcīgu izglītību, Mūdijs septiņpadsmit gadu vecumā atstāja mājas, lai strādātu sava tēvoča kurpju veikalā Bostonā. Tur viņš svētdienas skolas skolotāja Edvarda Kimbla ietekmē konvertējās. Tomēr Mūdija lūgums uzņemt viņu Mauntvernonas kongregacionālistu baznīcā tika uz gadu atlikts, jo viņš vāji pārzināja kristīgās ticības mācību.

1865. gadā Mūdijs pārcēlās uz Čikāgu, kļuva par veiksmīgu komersantu un aktīvu Plimutas Kongregacionālistu baznīcas locekli. Katru svētdienu viņš piepildīja četrus baznīcas solus ar jaunpievērstiem sekotājiem. Viņš arī veiksmīgi popularizēja svētdienas skolas mācības un divdesmit triju gadu vecumā nodibināja pats savu svētdienas skolu, kurā darbojās vairāk kā administrators un aģitators, nevis kā skolotājs. Drīz viņš sevi pilnībā veltīja kristīgajam darbam, uzstājoties svētdienas skolas sanāksmēs, sludinot armijas daļās, dibinot savu Baznīcu un darbojoties kā Jauno kristiešu asociācijas prezidents.

Mūdija brauciens uz Lielbritāniju (1873–1875) viņam pavēra ceļu uz atzīta evaņģēlista karjeru. Brauciena sākums šķita bezcerīgs, taču tā rezultātā Mūdijs atgriezās Amerikā jau kā starptautisku slavu iemantojis sludinātājs. Viņš jau strādāja kopā ar Sankiju, un Harijs Mūrhauzs bija viņam iemācījis sludināt. Kad viņš atstāja Angliju, viņš apņēmās veltīt savu mūžu atdzimšanas kampaņu organizēšanai. Viņš nebija izsmalcināts sludinātājs, taču viņa kampaņu stils un organizācijas forma atstāja paliekošu iespaidu uz masu evaņģelizāciju.

Mūža pēdējos gados Mūdijs nodibināja divas skolas un aizsāka regulāras Bībeles vasaras konferences Nortfildā. 1886. gadā viņš nodibināja Čikāgas evaņģelizācijas biedrību, kas patlaban pazīstama kā Mūdija Bībeles institūts. Viņa nāve pasaulei atņēma nenogurstošu un ietekmīgu evaņģēlistu.

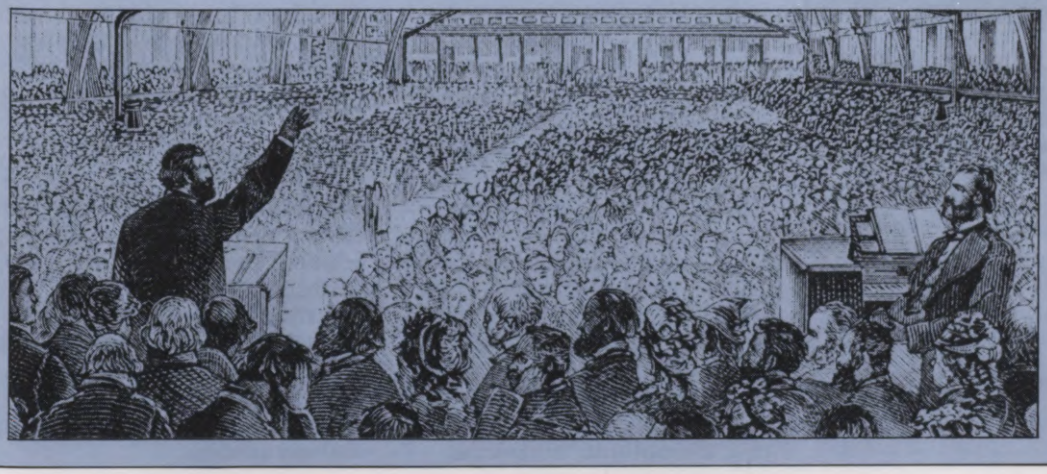

Mūdijs un Sankijs, atdzimšanas vadoņi, vada masu mītiņu Bruklinā, Ņujorkā. Aira D. Sankijs, himnu autors un mūziķis, redzams labajā pusē sēžam pie harmonija.

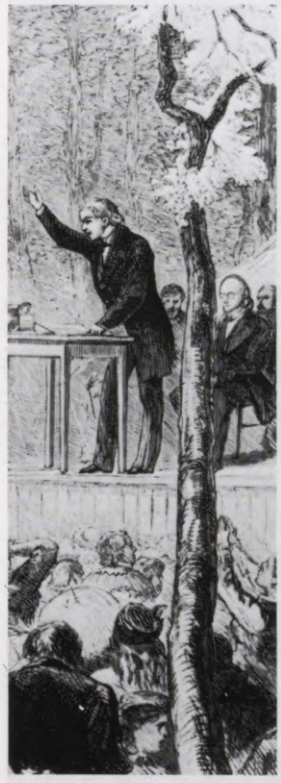

Nometnes sapulce Amerikā, kur 19. gs. bieži tika noturētas šādas brīvdabas reliģiskās sapulces. Tās varēja notikt telpu ielokā.

Līdz 1855. gadam Metodistu baznīcas locekļu skaits pārsniedza pusotru miljonu; tā bija lielākā protestantiskā konfesija ASV. Baptisti vērsās galvenokārt pie zemākā vidusslāņa. Viņu nemācītie un neatalgotie mācītāji fermeri pulcēja ap sevi vairākas ģimenes un organizēja Baznīcu, un vēlāk nesa atdzimšanas ideju uz Rietumiem. Baptisti bija otra lielākā (aiz metodistiem) konfesija, kuras locekļu skaits 1855. gadā pārsniedza miljonu.

Šī "kampaņa starp līdzīgajiem", kas veicināja "sektu" skaita pieaugumu, satrauca unitāriešu universālistu asociāciju. Tās izcilākais pārstāvis bija agrākais kongregacionālists Ralfs Voldo Emersons. Tomēr metodisti un baptisti drosmīgi aizstāvēja savu ortodoksiju, uzsverot ticību Bībelei kā Dieva Vārdam un godprātīgo svētdienas ceremoniju ievērošanu. Šos neapstrīdamos nosacījumus pārņēma viņu piekritēji pārceļotāju nometnēs.

Kampaņas mērogi

"Kampaņa starp līdzīgajiem" tika veikta arī sociālajā sfērā. Divdesmit piecus gadus pirms Pilsoņu kara sociālo jautājumu risināšanā piedalījās visas protestantu konfesijas. Amerikas kristieši uzsāka visdažādākās kampaņas, kas skāra tādus jautājumus kā, piemēram, sieviešu tiesības, atturību, cietumu reforma, sabiedrības izglītošana, miers pasaulē un verdzības atcelšana. Protestantu interesi par sociālajiem jautājumiem apliecināja arī Čārlza Finnija evaņģēliskās kampaņas un simtiem ar Baznīcu saistītu draudžu skolu un koledžu dibināšana. Savus sekotājus rada antibrīvmūrniecība, millenārisms, spirituālisms, mormonisms un komunālisms, savukārt Baznīcas cīnījās pret svētdienas ceremoniju neievērošanu, teātriem, prostitūciju, alkoholismu, imigrāciju, nabadzību, bet galvenokārt pret Romas katolicismu un verdzību. Gadsimta gaitā konfesijas kļuva vienkāršākas, un svarīgāka loma tajās tika ierādīta parastajiem kristiešiem. Lielāks uzsvars tika likts uz mīlestību un sociālo līdzdalību.

Viskareivīgākā protestantu kampaņa tika uzsākta pret tās seno sāncensi – Romas katolicismu. Naids pret katoļiem un svešzemniekiem ASV bija nemitīgi pieaudzis jau kopš 17. gadsimta. 19. gs. populārais protestantisms apvienojās ar demokrātisko nacionālismu ar mērķi radīt "vietējo amerikānismu".

Piemēram, 1830. gadā Amerikas Bībeles biedrība aicināja protestantus apvienoties cīņai pret katolicisma ietekmi rietumos. Biedrība apņēmās sagādāt Bībeles visām valsts skolu klasēm, lai apkarotu katoļu centienus "izsviest" Dieva Vārdu no klašu telpām. Amerikas iekšzemes misionāru biedrība tika veidota ar mērķi nest "vispārēju labklājību sabiedrībai un Rietumiem", bet Amerikas un ārzemju kristīgā savienība tiecās "izplatīt un veicināt reliģiskās brīvības principus .. dzimtenē un ārzemēs, kur vien pastāv korumpēta kristietība". Meksikas kara laikā (1846) klīda baumas, ka pāvesta vara ir sazvērējusies noindēt amerikāņu karavīrus. Daudzu cilvēku apziņā Evaņģēlija sludināšana nozīmēja to pašu, ko valsts pārvaldes attīrīšana.

Dusmu augļi

Humānisti gan no Baznīcas aprindām, gan ārpus tām vienmēr bija iebilduši pret Amerikā pastāvošo verdzību. 1817. gadā Amerikas kolonizācijas biedrība bija izstrādājusi plānu sūtīt atbrīvotos melnādainos uz Libēriju. Četru gadu laikā šis plāns bija guvis visu vadošo ASV protestantisko konfesiju vadoņu atbalstu.

Diemžēl problēmu tas neatrisināja. Desmit gadus vēlāk kristieši no visiem ASV štatiem sāka atsaukties uz Bībeli, lai kritizētu vai, gluži pretēji, aizstāvētu verdzību. Šajā jautājumā Baznīcas sašķēlās. Ziemeļu garīgie semināri kļuva par atbalsta punktiem cīņā par verdzības atcelšanu. Evaņģēlists Čārlzs Finnijs, kaut nebija radikālis, atbalstīja abolicionistus. Dienvidu metodisti 1845. gadā pasludināja savu neatkarību; tajā pašā gadā tika nodibināta Dienvidu baptistu savienība. Pēc 1860. gada gan Ziemeļu, gan Dienvidu štatu mācītāji mudināja jaunekļus iestāties attiecīgās puses armijā.

Amerikas Pilsoņu kara laikā (1861–1865) ziemeļu kapelāni apmeklēja karalaukus un hospitāļus un saņēma no Kongresa 100 dolārus mēnesī. Abas puses aizlūdza par uzvaru; dienvidnieki to darīja aizrautīgāk nekā ziemeļnieki. 1861. gadā Džūlija Vorda Hausa sacerēja "Republikas cīņas himnu", kurā pauda, ka Dievs "sabradā vīnogulājus, kuros aug dusmu augļi" un ka tuvojas Dieva patiesības (Ziemeļu uzvaras) laiks. Konfederāti atbildēja ar lūgšanu, veltītu tam pašam Dievam: "Lai viņu leģioni krīt un cietsirdīgais naidnieks bēg; lai lepnais uzvarētājs zin', ka Dievs ir mūsu pusē."

Dienvidnieku armijas sakāvei nesekoja Ziemeļu un Dienvidu Baznīcu samierināšanās. Ziemeļu Baznīcas tiecās uzskatīt Dienvidu Baznīcas par tādām, kam nepieciešama evaņģelizācija; tā, viņuprāt, bija nepieciešama arī atbrīvotajiem vergiem. Vairums nēģeru kļuva par baptistiem vai metodistiem, jo šajās konfesijās viņi varēja brīvāk paust savas jūtas. Pēc Pilsoņu kara Dienvidu kristieši nesteidzās atzīt verdzības ļaunumu un apliecināt lojalitāti ASV, jo palika uzticīgi savai dienvidnieku nostājai.

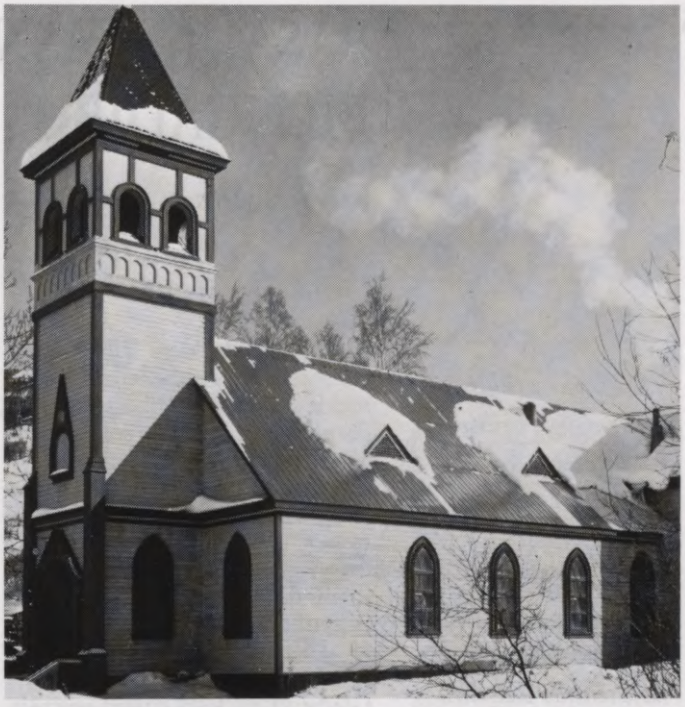

Vienkārša baznīca Dosonsitijā, Jukonā, Kanādā. Tā tika uzcelta zeltraču vajadzībām drīz pēc 1898. gada "zelta drudža".

Pēckara desmitgadēs "jaunā pierobeža" bija kļuvusi vairāk pilsētnieciska nekā laucinieciska. Amerikas pretenzijas uz tās "acīmredzamā likteņa" piepildīšanos aptvēra visu kontinentu imperiālistiskā ekspansijā. "Kampaņas starp līdzīgajiem" dienas bija pagājušas. Džona Grīnlīfa Vitjera "Simtgades himna" (1876) precīzi pauda to līdzsvara izjūtu, ko ASV tik spraigi bija centušās sasniegt iepriekšējā gadsimtā:

"Mūsu tēvu Dievs, no kura rokas
Gadsimti birst kā smilšu graudi, –
Mēs šodien satiekamies apvienoti, brīvi
Un uzticīgi Tev un savai zemei,
Lai pateiktos par aizgājušo laiku
Un uzticīgi sekotu Tev nākamajā."

"Valsts, kas ir demokrātiska saskaņā ar konstitūciju un attiecīgi nesniedz juridisku atbalstu nevienai reliģijai, nedrīkst un nevar, izņemot acīmredzamu nekonsekvenci, ieviest reliģisku vai nereliģisku mācību sabiedrības izglītības sistēmā, ko tā sankcionē, sekmē un kuras atbalstam izlieto visu sabiedrības locekļu maksātos nodokļus."

1870. gadā ASV prezbiteriāņi aizstāv Amerikas laicīgās izglītības sistēmu.

PASAULE SASNIEDZ PILNGADĪBU

Kolins Brauns

"Cilvēki atklāj, ka ir atbrīvojušies no Dieva – ko es saucu par burvju mākslinieku – iejaukšanās, un viņiem ir jāizvēlas starp absolūtās nejaušības valstību un dzīvu, imanentu, mūžam darbīgu Dievu."
ČĀRLZS KINGSLIJS
raksturo Darvina teorijas iespaidu.

Daudziem cilvēkiem Viktorijas laikmets asociējas ar baznīcas apmeklēšanu, nopietnību svētdienās, pārpildītiem baznīcas soliem un ģimenes tēvu, kurš iztaujā savu atvasi par rīta sprediķa teoloģiskajām nostādnēm. Vārds "viktoriānisms" ir kļuvis par apzīmējumu drūmam, nopietnam autoritārismam, despotiskai reliģijai un nepatīkamām emocijām.

Taču tam ir arī otra puse. Līdzās svinīgajam misteram Gledstonam, kurš stingri ievēroja pat visnepieredzējušākā mācītāja palīga no kanceles sludinātās pamācības, un ticīgajiem, kuri dedzīgi pirka sprediķu sējumus, bija arī citi, ne tik godbijīgi ļaudis. Viktorijas laikmets *bija* autoritātes un konformisma laiks, tomēr tas bija arī šaubu un bangojošas neapmierinātības laiks. Šaubu sēklas, ko bija iesējuši 17. gs. racionālisti un nobriedinājuši 18. gs. skeptiķi un deisti, pilnībā uzdiga 19. gadsimtā. Šaubām tika pakļauta visa kristīgās reliģijas sistēma. Zinātne, filozofija un vēsture tika aicināta pierādīt, ka kristīgā ticība ir zaudējusi savas pastāvēšanas pamatu.

Uzlabots pērtiķis?

Vai cilvēks patiesi ir uzlabots pērtiķis? Tieši to šķita apgalvojam evolūcijas teorija. Tomēr vēl svarīgāks bija šā apgalvojuma racionālais pamatojums. Jau bija diezgan ļauni norādīt, ka mēs esam cēlušies no mērkaķiem. Taču vēl ļaunāka bija šā pieņēmuma pamatā esošā domāšanas ievirze, kas rosināja secināt, ka pasaule nav gudra un mīloša, visu iepriekš apsvēruša Radītāja darinājums. Tā vietā tika apgalvots, ka visa augu un dzīvnieku pasaule ir attīstījusies dabiskā ceļā un ka izdzīvojuši ir tikai spējīgākie. Dievs kļuva par nevajadzīgu hipotēzi.

Ideja par evolūciju nebija pilnīgi jauna. Jau agrāk tai bija savi aizstāvji, sākot ar sengrieķu filozofu Anaksimandru un beidzot ar Darvina vectēvu Erasmu Darvinu. 19. gs. 30. gados Čārlzs Laiels publicēja darbu "Ģeoloģijas principi", kurā pierādīja, ka pašreizējais zemes virsmas stāvoklis ir ilgas un pakāpeniskas attīstības rezultāts. Doveras krīta klintis satur jūras radību atliekas, kas nogulsnējušās daudzus gadsimtus. Grāmatā bija apgalvots, ka, piemēram, Vitbijā un Laimredžisā atrasto fosiliju izcelsme norāda uz gandrīz neaprēķināmi tālu pagātni. 1844. gadā anonīmi publicētajā Roberta Čeimbersa darbā "Radīšanas dabiskās vēstures pēdas" ideja par evolūciju no ģeoloģijas sfēras tika pārnesta uz visu dzīvnieku pasauli. Šā apvērsuma kulminācija bija Darvina darba "Sugu izcelšanās" publikācija 1859. gadā.

Čārlzs Darvins (1802–1882) studēja medicīnu Edinburgā un teoloģiju Kembridžā, tomēr bez vērā ņemamiem panākumiem. 19. gs. 30. gados viņš kā dabaszinātnieks piedalījās pētnieciskā

ekspedīcijā uz Dienvidameriku ar kuģi *"H. M. S. Beagle"*. Savas teorijas Darvins apsvēra vairākus gadus. Beidzot viņš saņēma manuskriptu no A. R. Vollesa, kurā izklāstītās idejas līdzinājās viņa paša teorijām; tas viņu piespieda rīkoties. Abi autori publicēja kopīgu apcerējumu, kas pavēra ceļu uz Darvina meistardarbu.

Pirmajā Mozus grāmatā aprakstītais radīšanas mīta pirmais variants vēsta, ka Dievs radīja pasauli sešās dienās, bet septītajā dienā atpūtās. Evolucionisti tagad apgalvoja, ka pasaule ir attīstījusies vairāk nekā miljons gadu ilgā periodā un, iespējams, no vienkāršas esības prototipa. Lai izskaidrotu dzīvības formu attīstību, Darvins izmantoja dabiskās izlases jeb, vienkāršāk izsakoties, stiprākā izdzīvošanas principu. Viņš sacīja, ka, lai izdzīvotu, augiem un dzīvniekiem ir jāpārtiek citam no cita. Lai pielāgotos apkārtējai videi, viņiem ir jāattīsta jaunas spējas. Tiklīdz šīs spējas kļūst par noturīgu iezīmi, veidojas jauna suga.

Darvina darbs tika uztverts dažādi. Pats Darvins nebija brīvs no smeldzīgām šaubām. 1860. gadā Oksfordas bīskaps "Salkanais Sems" Vilberforss, uzstājoties Britu asociācijas sanāksmē Oksfordā, ar sarkastisku ironiju izsmēja jaunās idejas. Taču bīskaps sastapās ar cienīgu pretinieku T. H. Hakslija personā. Hakslijs ieņēma necila zinātnieka nostāju un, atsaucoties uz faktiem, nevis ļaujoties daiļrunībai vai dogmatismam, pārliecinoši argumentēja par labu evolūcijai. Turpmākajos gados tieši Hakslijs vairāk nekā jebkurš cits evolūcijas teorijai piešķīra zinātniskas ortodoksijas statusu.

Hakslijs arī radīja vārdu "agnosticisms". Bija daudzi "-ismi", kas apzīmēja noteiktas zināšanas par dažāda veida lietām. Hakslijs gribēja darināt vārdu, kas apzīmētu nezināšanas stāvokli. Tajā vietā, lai ieņemtu ateistisku

Čārlzs Darvins tika kritizēts un izsmiets par savu evolūcijas teoriju. Šajā karikatūrā viņš pats ir attēlots kā pērtiķis.

nostāju, proti, pilnībā noliegtu Dieva eksistenci, Hakslijs teica, ka viņš vienkārši nezina un neatrodas tādā stāvoklī, lai zinātu. Darvins darbā "Sugu izcelšanās" bija atstājis vietu ticībai Radītājam. Šā darba turpinājumā "Cilvēka izcelšanās" (1871) viņš jau atklātāk aizstāvēja agnosticismu. Taču, par spīti visam, Darvins pēc nāves tika pienācīgi apglabāts Vestminsteras abatijā.

Sabiedrības reakcija uz evolūcijas teoriju svārstījās no neslēpta naidīguma līdz mežonīgam entuziasmam. Visdažādākie ļaudis centās nostāties uzvarētāja pusē, izmantojot "evolūciju" kā attaisnojumu visam, kam paši vēlējās ticēt. Karls Markss paziņoja, ka Darvins ir sniedzis bioloģisku pamatojumu komunismam. Savukārt kapitālisti, piemēram, Endrū Kārnegī un Dž. D. Rokfellers, tāpat vērsās pie "evolūcijas", lai attaisnotu lielkapitāla pieaugumu.

Milzīga kļūda?

Kristiešu vadoņi reaģēja dažādi. Č. H. Spērdženss pasludināja evolūcijas teoriju par milzīgu kļūdu, kas pirms divdesmit gadiem būtu

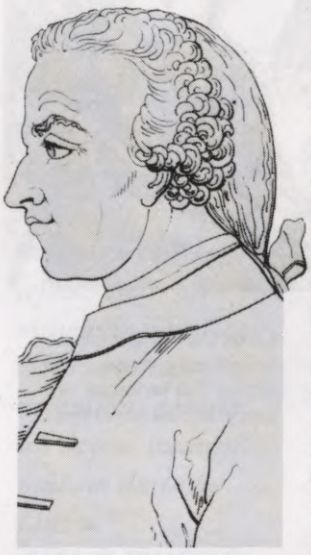

Vācu filozofs Imanuels Kants apgalvoja, ka tradicionālajiem Dieva esamības pierādījumiem piemīt būtiski trūkumi.

tikusi izsmieta. Citi to piesardzīgi atbalstīja. Šajā ziņā tipisku nostāju pauda Frederiks Templs, kurš vēlāk kļuva par Kenterberijas arhibīskapu. Viņš pauda uzskatu, ka evolūcijas koncepts sniedz vēl nebijušu argumentāciju gudra Radītāja un zemes valdītāja esamības pierādīšanai. Pasaule nav tikai nejaušību virkne. Senais teleoloģiskais Dieva esamības pierādījums var tikt izvērsts dinamiskā formā.

Skotijas brīvbaznīcas pārstāvis Henrijs Dramonds, kurš palīdzēja noorganizēt evaņģēlistu Sankija un Mūdija braucienu uz Britāniju, piedāvāja jaunu interpretāciju idejai par stiprākā izdzīvošanu. Pat dzīvnieku pasaulē izdzīvošana nav atkarīga vienīgi no viltības un spēka. Nozīmīga loma ir rūpēm un līdzjūtībai, tāpēc Kristus Evaņģēlijs ir būtisks cilvēka izdzīvošanai.

Pirmajā brīdī ideja par evolūciju šķiet esam pilnīgā pretrunā ar nostāstu Mozus grāmatā. Gadsimtiem ilgi kristieši to lasīja kā avīzes ziņojumu, secīgi izsekojot notikumu gaitai. Daudzas Bībeles tika iespiestas kopā ar piezīmēm uz lappušu malām, kas vēstīja, ka pasaule tikusi radīta 4004. gadā p.m.ē. (šo datumu bija izskaitļojis arhibīskaps Ašers).

Daudzi cilvēki tam turpināja ticēt arī pēc Darvina. Tomēr citi sāka šaubīties, vai viņu lasījums nav bijis pārāk burtisks. Turklāt Mozus grāmatās bija minēti divi, diezgan atšķirīgi radīšanas apraksti. Vai varēja būt, ka šie stāsti nav jāuztver kā precīzi, burtiski un zinātniski notikumu apraksti? Vai tie drīzāk nereprezentē dziļu ieskatu cilvēka attiecībās ar pasauli un Dievu, runājot valodā, kas bija saprotama pirmszinātniskā laikmeta cilvēkiem? Vai nevarēja būt, ka Vecās Derības pasaules radīšanas aprakstā ticis izmantots zināms daudzums simbolisma, gluži tāpat kā Bībeles pēdējā grāmatā tas izmantots, lai aprakstītu pasaules gala kosmiskos notikumus?

Tā kā Vecās Derības pirmā radīšanas stāsta burtiskais lasījums (bieži uz ignorētā otrā stāsta rēķina) bija dziļi iesakņojies, tad neizbēgami veidojās situācija, kurā izvērtās cīņa tādas radīšanas aizstāvībai, kas izslēdz evolūciju. Tikpat neizbēgams bija fakts, ka daudzi cilvēki savu nekritisko uzskatu par radīšanu nomainīja pret tikpat nekritisku uzskatu par evolūciju. Mūsdienās mēs varam izteikt daudz objektīvāku vērtējumu. Lielākajai daļai kristiešu tas ir ne tik daudz jautājums par "vai nu, vai arī", cik par Dieva radošās darbības saskatīšanu evolūcijas procesos. Tam ir nepieciešama pareiza izpratne par Bībeli un pareiza izpratne par moderno zinātni. Tas nozīmēja kristīgās ticības sasaisti ne tikai ar evolucionāro laika skalu, bet arī ar relativitāti.

Pagātnē cilvēki bieži domāja par Dievu kā "starplaika Dievu". Dievs un daba bija pilnībā nošķirti. Lielāko daļu laika daba funkcionē pašpietiekami. Dievs uz skatuves uznāk vienīgi tad, kad dabas procesos rodas pārrāvums. Šāda uzskata problēma slēpjas apstāklī, ka, jo vairāk zinātnieks spēj izskaidrot dzīvi dabas procesu valodā, jo mazāk vietas tajā paliek Dievam. Beigu beigās Dievs tiek izstumts pavisam.

Taču Dievs nav zinātniska skaidrojuma jēdziens. Viņš nav viens cēlonis līdzās citiem dabiskiem cēloņiem. Viņš darbojas pasaulē un izpaužas it visā notiekošajā. Ticīgais to zina no Bībeles un savas pieredzes. Tas ir vēl nepaveikts 20. gs. teoloģijas uzdevums – skaidrāk parādīt, kā mēs varam domāt par Dievu zinātniska pasaules uzskata kontekstā.

Pasaule sasniedz pilngadību

Anglijā Viktorijas laikmeta vidusposmā centrālo vietu ieņēma diskusijas par zinātni un reliģiju.

FRĪDRIHS ŠLEIERMAHERS

Kolins Brauns

Vācu teologa Frīdriha Šleiermahera (1768–1834) dzīve būtu piemērota tēma platekrāna kinofilmai ar tūkstošiem statistu piedalīšanos. Dzimis garīdznieka ģimenē, viņš tika audzināts stingri dievbijīgā garā, kas izraisīja viņa pretestību. Vēlākajā dzīvē viņš sevi no jauna raksturoja kā dievbijīgu, bet augstāka līmeņa dievbijīgu cilvēku. Kādu laiku viņš kalpoja par slimnīcas kapelānu Berlīnē, kur labi iejutās spožajā romantisko rakstnieku sabiedrībā.

Būdams jauns profesors Hallē, Šleiermahers pieredzēja Napoleona iebrukumus. Viņš iemīlēja precētu sievieti, kas pēc ilgām pārdomām izlēma palikt pie sava apnicīgā vīra. Šleiermahers atgriezās Berlīnē kā sludinātājs un profesors jaundibinātajā universitātē.

Šleiermahera vēlāko gadu veikumu ir nepieciešams skatīt Prūsijas varenības pieauguma kontekstā. Pēc Napoleona sakāves veidojās jauna Prūsijas valsts kā jaunās Vācijas pamats. Šleiermahers bija nenogurstošs, patriotisks sludinātājs. Viņš arī aizrautīgi aģitēja par Protestantiskās baznīcas apvienošanu Vācijā, kas veidotu daļu no nacionālās atjaunotnes programmas.

Mēdz teikt, ka Šleiermahers iedibināja nevis skolu vai mācību, bet gan laikmetu. Viņš bija pirmais izcilais teoloģiskais domātājs pēc Kanta. Šleiermahers būtībā pieņēma Kanta aizliegumu veidot metafiziskas spekulācijas. Šleiermahers bija arī bibliskā kritikisma aizsācējs. Šajā jomā viņš ieturēja viduscelju starp laicīgo filozofiju un ortodoksālo kristietību, par atskaites punktu ņemot reliģisko pārdzīvojumu.

Šleiermahers reliģijas būtību saskatīja pārdzīvojumā, bet pārdzīvojuma būtību – ticīgā absolūtas atkarības izjūtā, kas, viņaprāt, ir pamatnosacījums jebkuras citas kristīgas doktrīnas izpratnei. Dievs ir tas, no kā mēs jūtamies atkarīgi. Grēks ir mūsu atkarības izjūtas trūkums. Kristus bija cilvēks, kurš bija pilnībā atkarīgs no Dieva katrā savā domā, vārdā un rīcībā. Šī atkarība noveda pie Dieva eksistences viņā pašā. Kristus misija bija nodot šo atkarības izjūtu citiem.

Šajā ziņā var teikt, ka Šleiermahers par vairāk nekā simts gadiem aizsteidzās priekšā Paulam Tilliham un citiem radikāliem domātājiem, kuru ideoloģijas pamatā bija cilvēka pārdzīvojums. Šleiermahers ir ticis kritizēts par pārlieku paļaušanos uz reliģisko pārdzīvojumu. Varētu arī jautāt, vai viņš nav pārlieku sašaurinājis pārdzīvojuma izpratni. Reducējot to uz vienu ideju, viņš atgādināja sengrieķu mitoloģijas tēlu Prokrustu, kas izstiepa tos, kuri viņa gultai bija par īsu, bet nocirta kājas tiem, kuri tai bija par garu.

Tikmēr Vācijas universitātēs visa 19. gs. gaitā risinājās ne mazāk nozīmīga diskusija. Jau iepriekšējā gadsimta nogalē izaicinājumu bija metis Imanuels Kants (1724–1804).

Agrāk filozofi bija teikuši, ka Dieva esamību iespējams pamatot ar vairāku racionālu pierādījumu palīdzību. Kants to noliedza. Vēl vairāk – viņš apgalvoja, ka cilvēka apziņa spēj aptvert vienīgi tos objektus, kuri eksistē laikā un telpā. Tiklīdz mēs cenšamies domāt par kādu realitāti, kas varētu

Georgs Hēgelis, filozofs, kurš vadīja vācu ideālistu kustību. Hēgeļa izpratnē reliģija bija vienkārši gleznains un tēlains filozofiskās patiesības reprezentācijas veids.

pastāvēt ārpus telpas un laika, mēs nonākam dažāda veida pretrunās. Tādējādi nav iespējams loģiski domāt par Dievu. Ja arī Dievam ir paredzēta kāda loma, tad tikai morāles sfērā. Šeit Dievs ir nepieciešams – jo ir vajadzīga kāda pēcnāves dzīve, kurā taisnums var tikt atalgots. Reliģija ir noderīga parastajiem un neizglītotajiem ļaudīm. Taču tā nekad nevar aizstāt filozofiju. Mums nav jādara labi darbi tāpēc, ka to pavēl Dievs; mums tie jādara vienkārši tāpēc, ka tie ir labi. Cilvēka prāts ir mūsu vienīgā autoritāte un ceļvedis.

Kants savu filozofiju uzskatīja par otru Kopernika apvērsumu. Šāds spriedums ir diezgan ironisks. Koperniks bija ievadījis jaunu laikmetu, mācot, ka Zeme nav Visuma centrs, bet rotē ap Sauli. Kanta filozofiskā apvērsuma atskaites punkts bija humānisms. Viņš sāka ar to, ka noteica cilvēka izziņas iespējas un ierobežojumus. Šāda pieeja bija revolucionāra (lai gan Kants tikai noslēdza procesu, ko pirms simts gadiem bija aizsācis Dekarts). Taču ironija slēpjas apstāklī, ka Kants rīkojās pilnīgi pretēji Kopernikam. Viņš nostādīja cilvēci Visuma centrā un lika visam citam rotēt ap to.

Filozofiem bieži gadās, ka viņi pasniedz kā atrisinājumu to, kas patiesībā ir tikai citā formā izteikta sena problēma. Kants patiešām uzrādīja daudzas vārīgas vietas filozofijas agrākajā attieksmē pret reliģiju. Taču kritizēt senos Dieva esamības pierādījumus nozīmē vienkārši uzrādīt konkrētus loģiskās argumentācijas trūkumus. Tas joprojām neļauj sniegt atbildi uz jautājumu, vai Dievs var tikt izzināts kaut kādā citā veidā. Teikt, ka mūsu domāšana norisinās laika un telpas jēdzienu ietvaros, nenozīmē apgalvot, ka mēs nespējam ieskatīties tajā, kas pastāv ārpus mūsu esamības laikā un telpā.

Ja mēs atzīstam, ka Dievs nav objekts laikā un telpā, bet mūsu valoda ir pielāgota domāšanai laika un telpas jēdzienos, tad ir neizbēgami, ka mūsu valoda attiecībā pret Dievu izmanto krietnu tiesu simbolikas. Kad Jēzus teica, ka Dieva valstība ir līdzīga tam vai tam, viņš lietoja tēlainu izteiksmes formu, lai paustu patiesības, kas ir izsakāmas vienīgi simboliskā formā.

Fakts ir tas, ka mums nav tiešas pieejas Dievam – pat ne Bībelē. Mēs neredzam Dievu tieši – tādu, kāds viņš ir sevī. Mūsu zināšanas par Dievu vienmēr ir *pastarpinātas* ar notikumiem, pārdzīvojumiem un vārdiem. Bez Bībeles vārdiem atklāsme nav iespējama. Evolūcijas teorija aizsāka vēl joprojām aktuālo diskusiju par to, kā mums būtu jādomā par Dievu zinātnes kontekstā. Līdzīgā veidā Kants aizsāka diskusiju par to, kā mums būtu jādomā par Dievu, ņemot vērā mūsu eksistenci laikā un telpā, cilvēka izziņas ierobežotību un mūsu valodas iedabu. Šie jautājumi ir aktuāli vēl joprojām.

Dievs kā "pasaules gars"

Mēģinājumi atspēkot Kantu bija 19. gs. domātāju galvenā nodarbe. Teoloģijā Šleiermahers meklēja jaunu pieeju, kas atzītu Kanta kritiku pret Dieva esamības pierādījumiem un viņa norādes par cilvēka domāšanas ierobežojumiem. Šleiermahera atbilde ir teoloģijas pamatošana ar reliģisko pārdzīvojumu.

Daļējs mēģinājums atspēkot Kantu bija arī filozofu, piemēram, G. V. F. Hēgeļa (1770–1831) "absolūtais ideālisms". Taču tas bija arī mēģinājums veidot ortodoksālajai kristietībai alternatīvu izpratni par Dievu. Tā vietā, lai sāktu ar individuālo "Es", ideālisti sāka ar absolūto "Es". Visa realitāte ir Absolūtā gara manifestācija.

Dievs nepastāv virs un pāri pasaulei (kā kristīgajā ortodoksijā). Dievs ir "pasaules gars", kas ir atklājams pasaules procesu dziļumos. Pasaule ir Dieva manifestācija.

Šāda veida loģikas gala rezultāts bija dinamisks panteisms, līdzīgs gadsimtu vēlāk izstrādātajam Paula Tilliha radikālismam un bīskapa Džona Robinsona uzskatam darbā "Godīgs pret Dievu" (1963). Šīs atšķirīgās filozofiskās pieejas ir atstājušas iespaidu uz izpratni par Jēzu Kristu. Kanta sacerējumos un liberālā protestantisma teoloģijā Jēzus parādās kā apgaismots morāles reliģijas skolotājs. Šleiermahera un Hēgeļa interpretācijā Jēzus parādās kā dievišķā Gara augstākā manifestācija vīriešu un sieviešu vidē un kā dievišķas būtnes pārstāvis, kas sūtīts ar mērķi panākt Dieva un cilvēces vienotību.

Kad Hēgelis nomira holeras epidēmijā, viņa sekotāji sašķēlās divās nometnēs. Labējais spārns tiecās saglabāt sava skolotāja mācības pēc iespējas nemainīgā formā. Kreiso spārnu veidoja revizionisti un nemiernieki, kuri beigu beigās Hēgeļa filozofiju "apgrieza ar kājām gaisā".

Ludvigs Feierbahs (1804–1872) bija studējis Hēgeļa vadībā. Hēgelis visu realitāti bija uzskatījis par Absolūtā gara ārēju izpausmi. Savukārt Feierbahs saviem lasītājiem mierīgi paziņoja, ka šis "gars" nav nekas cits kā daba. Viņš varēja piekrist Šleiermaheram, ka reliģijas būtība ir absolūtas atkarības izjūtā. Tomēr tas, no kā ir atkarīga un no kā jūtas atkarīga cilvēce, ir vienkārši daba. Dievs ir mūsu pašu iedabas projekcija, kas ir attīrīta un atbrīvota no visiem ierobežojumiem. Teoloģija ir vienkārši antropoloģija, bet zināšanas par Dievu nav nekas cits kā zināšanas par mums pašiem.

Strādnieki, savienojieties!

Feierbahs iebilda, ka viņš ir ne tik daudz ateists, cik "antiteists". Tomēr šī doma bija pārāk neskaidra. Viņa sacerējumi tika aizgūtnēm lasīti – ne masās, bet intelektuāļu aprindās – taču to nevar teikt par citu savā laikā dedzīgu Hēgeļa piekritēju Karlu Marksu (1818–1883). Markss piedzima Reinzemē luterānismu pieņēmušu ebreju ģimenē un vēlāk studēja filozofiju. Pēc universitātes beigšanas viņš kļuva par žurnālistu, bet drīz savu politisko uzskatu dēļ nonāca konfliktā ar varas iestādēm.

Revolūciju gadā (1848) Markss tika izraidīts no Vācijas. Viņš devās uz Londonu, kur atrada gan patvērumu, gan atbalstītāju Frīdriha Engelsa personā. Londonā viņš veltīja laiku divām lietām – aģitācijas darba organizēšanai un studijām Britu muzejā, vācot materiālus savam iecerētajam kapitālistiskās sistēmas grandiozajam atmaskojumam darbā "Kapitāls" (1867).

Šajā laikā Markss kritizēja ne tikai Hēgeli, bet arī Feierbahu. Realitātes pamatā nav ne Absolūtais gars, ne daba. Realitātes pamats ir rodams matērijā. Tādējādi cilvēces vēsture vēsta par cilvēku attieksmi pret materiālajām lietām. Saskaņā ar Marksa mācību vēsture nerimstoši virzās komunistiskas sabiedrības virzienā. Līdz tam visa vēsture ir šķiru cīņas vēsture. Kad tiks sasniegta komunistiska sabiedrība, privātīpašums kļūs par pagātnes palieku un visu pārvaldīs valsts.

Politisko programmu Markss un viņa patrons Engelss jau bija izsludinājuši "Komunistiskās partijas manifestā" (1848). Viņi aicināja apspiesto proletariātu apvienoties revolūcijā, lai gāztu pastāvošo iekārtu un pieteiktu

"Komunisti tur par nicināmu lietu slēpt savus uzskatus un nolūkus. Viņi atklāti pasaka, ka viņu mērķi sasniedzami, tikai ar varu gāžot līdzšinējo sabiedrisko iekārtu. Lai dreb valdošās šķiras komunistiskās revolūcijas priekšā. Proletāriešiem nav tajā nekā, ko zaudēt, kā tikai savas važas. Bet iegūs viņi visu pasauli. Visu zemju proletārieši, savienojieties!"

K. MARKSS un F. ENGELSS, Komunistiskās partijas manifests, 1848

"Vissvarīgākais no nesenajiem notikumiem – ka "Dievs ir miris", ka ticība kristīgajam Dievam ir kļuvusi nevērtīga – jau sāk mest pirmās ēnas pār Eiropu."
FRĪDRIHS NĪČE

jauna veida sabiedrību. Bērtrands Rasels reiz piebilda, ka, lai gan Markss apgalvoja, ka ir ateists, viņam piemitis tik liels optimisms par vēstures iznākumu, kādu var radīt vienīgi ticība Dievam.

Dievs ir miris

Ateists ar individuālāku ievirzi bija Frīdrihs Nīče (1844–1900). Markss bija komunisma pravietis, bet Nīče 20. gs. 30. gados tika atzīts par nacistu jaunās kārtības pravieti. Pats Ničе sevi uzskatīja par Dieva nāves pravieti un atbrīvotās cilvēces oratoru. Tā kā Dievs ir miris, tad cilvēcei savs ceļš ir jāturpina vienai. Šajā ceļā mums jāiedibina pašiem savi likumi un vērtības. Mums ir jāatsakās no kristietības cildinātajām vērtībām, jo tās tiecas saglabāt vājos un slimos. Ir nepieciešama visu vērtību pārvērtēšana un griba uzspiest jaunās vērtības citiem, vienalga, vai viņi to vēlas vai ne.

Domātājs, kurš skaidri saskatīja no politiskās un pat Baznīcas sistēmas attīstības izrietošās briesmas, bija dāņu rakstnieks Sērens Kirkegors (1813–1855). Dzīves laikā viņš bija maz pazīstams aiz dzimtās Dānijas robežām. Tikai 20. gadsimtā, parādoties viņa darbu tulkojumiem, tika aptverta to patiesā nozīme.

Kirkegoru šausmināja sistēmas. Viņš arī skaidri apzinājās briesmas, ko izraisa centieni manipulēt ar Dievu. Mēs nekad nedrīkstam aizmirst, ka Dievs ir *cits*. Viņš eksistē citā līmenī un no mums atšķirīgā veidā. Tādējādi ir muļķīgi censties pierādīt viņa esamību ar racionāliem argumentiem. Tieši izzināmība ir elka – nevis dzīvā Dieva – pazīme.

Dievs ir izzināms, kad viņš padara sevi izzināmu. To viņš dara Jēzū Kristū. Taču, tā kā Dievs pieņem cilvēcisku veidolu un uzrunā mūs cilvēku valodā, tad Viņš nāk pie mums Kristū *incognito*. Mēs varam Viņu iepazīt, bet tikai un vienīgi ticībā – tādā ticībā, kas vēlas it visā paļauties uz Dievu un vadīt dzīvi personiskā māceklībā. Tāda bija Kirkegora atbilde uz ideālistiskās filozofijas un Baznīcas politikas totalitārajām shēmām. Tā ir atbilde, ko 20. gadsimts ir nemitīgi piemirsis, bet kas ikreiz no jauna būtu jāapgūst katrai nākamajai paaudzei.

Bībele krustugunīs

19. gadsimtā kristīgā ticība pieredzēja izaicinājumu no trim pusēm: no zinātnes – evolūcijas teorijas formā, no filozofijas – alternatīvu pasaules uzskatu formā, kas ticību Dievam tiecās atmest kā novecojušu parādību, un no vēstures – bibliskā kritikas veidolā. Ja Bībeles patiesību izdotos parādīt kā apšaubāmu, tad kristīgajai ticībai vairs nebūtu nekā, uz ko balstīties.

19. gs. nogalē arvien kritiskāka kļuva attieksme pret Veco Derību. Tika pieņemts, ka patriarhi Ābrahāms, Īzāks un Jēkabs – ir mītiski personāži vai, iespējams, viņu vārdi ir cilšu nosaukumi. Daudzi apšaubīja, vai Mozus ir jebkad dzīvojis.

Visietekmīgākais kritiķis bija Jūliuss Velhauzens (1844–1918). Viņš pauda uzskatu, ka senebreju reliģija ir attīstījusies no primitīviem nomadu mītiem līdz sarežģītam, institucionalizētam rituālismam gadsimtos pirms Jēzus dzimšanas. Viņš apgalvoja, ka ir atklājis vairākus Vecās Derības likumu avotus, kurus datēja ar dažādiem Israēlas vēstures posmiem. Šādas ievirzes zinātnieki Veco Derību aplūkoja kā audumu, kas sašūts no dažādas krāsas gabaliem, kuru formu un struktūru noteikušas ārējas ietekmes.

Tomēr centrālais bibliskā kritikas jautājums skāra Jēzus Kristus personu. "Vēsturiskā Jēzus" – šķietami patiesā, ārpus

Jaunās Derības teoloģijas esošā Jēzus – meklējumus aizsāka angļu deisti 18. gadsimtā. No vācu rakstniekiem pirmais šo tradīciju pārstāvēja H. S. Reimars. Viņš Jēzu skatīja kā nopietnu Galilejas skolotāju, kurš mira priekšlaicīgā nāvē, jo viņa nopietnā morāles mācība ietvēra domu, ka Dieva valstība nozīmē jaunas politiskas valsts dibināšanu, kurā Valdnieks būtu Dievs. Pēc Jēzus krustāsišanas viņa mācekļi sacerēja stāstu, ka viņš ir augšāmcēlies no mirušajiem un nākotnē atgriezīsies. Viss šis notikums bija krāpšana nolūkā gūt materiālu labumu.

Cits rakstnieks, kurš pārstāvēja skeptiķu viedokli, bija D. F. Štrauss. Savā slavenajā grāmatā "Jēzus dzīve" (1835–1836) Štrauss noraidīja kā mītu visus Evaņģēlija pārdabiskos un mesiāniskos elementus. Katoliskajā Francijā Ž. E. Renāna grāmata "Jēzus dzīve" (1836) un protestantiskajā Anglijā Dž. R. Silija darbs *"Ecce Homo"* (1865) piedāvāja daudz pozitīvāku skatījumu uz Evaņģēliju stāstu vēsturisko saturu. Tomēr abi autori centās ignorēt visu pārdabisko, bet Jēzu traktēja tikai kā ļoti ietekmīgu skolotāju.

Iespējams, vispazīstamākais no 19. gs. kritiķiem bija Štrausa agrākais skolotājs F. K. Baurs (1792–1860). Baurs izteica pieņēmumu, ka agrīnajā Baznīcā izveidojies ass konflikts starp Pēteri (kura partija aizstāvēja stingri jūdaistisku attieksmi pret bauslību) un Pāvilu (kura partija pārstāvēja daudz liberālāko grieķu pieeju, kas nepiešķīra lielu nozīmi bauslībai un jūdaistu rituāliem). Uz šā pieņēmuma pamata Baurs izlēma, kuras Jaunās Derības grāmatas ir īstas un kuras nav. Tās grāmatas, kuras, viņaprāt, neatspoguļoja šķietamo konfliktu, Baurs nosauca par vēlāku laiku sacerējumiem. Viņaprāt, par neviltotām bija iespējams uzskatīt tikai četras Pāvila vēstules – romiešiem, galatiešiem un abas vēstules korintiešiem, bet visi pārējie teksti tikuši sacerēti vēlāk.

Jauns skatījums uz Bībeli

Tomēr ne visa 19. gs. Bībeles pētniecība bija ar negatīvu nokrāsu. Viens no tās lielākajiem ieguvumiem bija ārēji mazāk iespaidīgā, tomēr ļoti cītīgā Bībeles teksta rekonstruēšana no seniem manuskriptiem, piemēram, *"Codex Sinaiticus"* (kas tika atrasts klosterī Sināja kalnā). Jaunu tekstu atklāšana un manuskriptu zinātniskas pētniecības attīstība apstiprināja to tekstu precizitāti, uz kuriem bija balstījušies agrākie Bībeles tulkojumi, piemēram, "Karaļa Džeimsa versija" (1611). Ievērojamākie Jaunās Derības pētnieki bija Kembridžas zinātnieki B. F. Vestkots, F. Dž. A. Horts un Dž. B. Laitfūts. Vestkota un Horta sastādītais Jaunās Derības grieķu teksts pārspēja visas agrākās versijas. Šo autoru izpratnē Jaunās Derības vēsturiskā pētniecība nebija kaut kas negatīvs. Jaunās Derības valodas un tajā aprakstīto notikumu vēstures pētniecība pavēra jaunu skatījumu uz Bībeles vēstījumu. Laitfūta pētījums par agrīno kristīgo literatūru periodā pēc Jaunās Derības atspēkoja Baura vēlīno Jaunās Derības grāmatu datējumu. Tas parādīja, ka Jaunā Derība tikusi pierakstīta jau pirms pirmā gadsimta beigām.

Lielu daļu Bībelē sniegtās informācijas apstiprināja arī arheoloģija. Par to mēs varam viegli pārliecināties, lasot, piemēram, zinātnieka sera Viljama Remzija darbus. Viņa pētījums par Romas impērijas ģeogrāfiju un arheoloģiju apstiprināja apustuļa Lūkas aprakstīto ainu "Apustuļu darbos".

Sērens Kirkegors, kristīgais domātājs no Kopenhāgenas, uzsvēra domu, ka Jēzu Kristu var iepazīt vienīgi caur ticību. Viņš ir viens no mūsdienu eksistenciālisma filozofijas pamatlicējiem.

"Matejs un Marks, un Lūka, un Svētais Jānis – visi aizgājuši un pazuduši..."

ARTURS HJŪ KLAFS, angļu dzejnieks; atbilde uz augošo biblisko kriticismu

Fragments no Viktorijas laika gleznojuma ar nosaukumu "Šaubas – vai šie izkaltušie kauli spēj dzīvot?" (1855). Viktorijas laika domātājus arvien vairāk uztrauca reliģiskās šaubas un skepticisms.

Štrausa un Baura secinājumi pierāda, cik bīstami ir veidot sistēmu, par pamatu ņemot vienu, turklāt iepriekšizvirzītu pieņēmumu. Taču, ja kristietība ir vēsturiska reliģija, kuras pamatā ir vēsturiski notikumi, tad šie notikumi ir pakļaujami vēsturiskai izpētei. Patiesībā šie notikumi ir vairāk nekā tikai vēsturiski, un pētnieks to nedrīkstētu aizmirst. Tomēr tiem *piemīt* vēsturiska dimensija, kas ir vēsturiska pētījuma priekšmets. Zinātnieku, piemēram, Veskota, Horta, Laitfūta un Remzija darbi pierādīja, ka kristietībai nav no kā baiļoties un ka no līdzsvarotas vēsturiskas pētniecības ieguvēji būs visi.

Evolūcijas teorija, filozofija un bibliskais kriticisms nostādīja Baznīcu aizstāvības pozīcijā. Tādējādi daudziem šķita, ka tiek pausts: cilvēki ir tikai augstāka veida pērtiķi, ka, filozofijai parādot lietas spožākā gaismā, pasaulē atklājas vienīgi materiālais un ka Bībeles pamatā ir fantāzija. Tomēr, līdzīgi kā pagātnē, opozīcija izcēla arī Baznīcas labās puses. Šīs kustības uzrādīja problēmas. 19. gs. Baznīca apvienoja kristiešus, kuri bija gatavi ar tām cīnīties un sniegt piemērotus risinājumus. Taču katrai paaudzei ir jārod pašai sava atbilde. 20. gs. Baznīcas uzdevums bija no jauna izskatīt šos jautājumus un sniegt uz tiem Dieva patiesības cienīgas atbildes.

IMPĒRIJAS PRIEKŠPOSTEŅI

Endrū F. Volss

No visām pārmaiņām, kas kopš 1789. gada bija skārušas kristietību, iespējams, visnozīmīgākā bija tās ģeogrāfiskā un kulturālā smaguma centra nobīde. 1789. gadā novērotājs no Marsa būtu varējis secināt, ka kristietība ir baltās rases tautas ("kaukāziešu") cilts reliģija. Kristietību tolaik praktizēja visi Eiropas "kaukāzieši" un viņu pēcteči Jaunajā pasaulē – ar dažiem izņēmumiem, kurus noteikuši vēsturiski apstākļi. To nedarīja neviena cita cilvēku grupa – ar vēl nedaudzākiem izņēmumiem, kuri droši vien izskaidrojami ar izdzīvošanas nepieciešamību vai iekarojumiem. Šāds novērotājs būtu varējis apšaubīt kristietības izdzīvošanas iespēju Eiropā. Vai nesenā atdzimšana protestantu apgabalos nebija nākusi pārāk vēlu, lai spētu apturēt racionālisma uzplūdu, kas gan katoliskajās, gan nekatoliskajās zemēs bija radījis nereliģisku dzīves interpretāciju? Tomēr viņam nebūtu radušās šaubas, ka kristietība ir identificējama ar Eiropu un eiropiešiem.

Ja šis marsietis nākamreiz būtu atgriezies uz Zemes 20. gs. 70. gados, viņš būtu atklājis, ka kristietība ir kļuvusi par pasaules reliģiju. Tā bija stingri nostabilizējusies visos kontinentos, un to praktizēja tautas ar visatšķirīgāko izcelsmi un kultūru. Tā bija joprojām augoša reliģija, un visstraujākais ticīgo skaita pieaugums bija vērojams dienvidu kontinentos (īpaši – tropiskajā Āfrikā un Latīņamerikā). Tas samazinājās vienīgi "kaukāziešu" vidū, kuri pirms 200 gadiem šķita esam tās vienīgie pārstāvji.

Laikposmā starp abām iedomātajām marsiešu vizītēm risinājās notikumi, kas mainīja attiecības gan starp Austrumiem un Rietumiem, gan starp Ziemeļiem un Dienvidiem, – industriālā revolūcija, Eiropas impēriju uzplaukums un sabrukums, kā arī misionārā kustība. Attiecības starp tiem bija ļoti sarežģītas un nav izskaidrojamas vienas teorijas ietvaros. Droši zināms ir vienīgi tas, ka šo notikumu rezultātā līdz nepazīšanai pārvērtās ne tikai pasaule, bet arī Baznīca.

Līdz 1789. gadam eiropiešu priekšstats par pasaules kartes aprisēm daudz neatšķīrās no mūsdienu uzskata, izņemot dažas prognozes par Austrālāziju un lielākajām Klusā okeāna salām. Viņu rīcībā bija ļoti maz ziņu par kontinentu – izņemot pašu apdzīvotā kontinenta (ja neskaita Vidējos Austrumus un Indiju) – iekšieni. Vēlmi to iepazīt veicināja gan zinātniskās (tas bija apzinātas pētniecības laikmets), gan komerciālās (izejvielu un jauna tirgus meklējumi) intereses. Neliela, bet nozīmīga cilvēku daļa vēlējās izplatīt Evaņģēliju.

Misijas motīvi

Protestantiskie domātāji visumā lēnāk par pārējiem apzinājās šo atklājumu nozīmi. Kad Romas katoļu oponenti vaicāja, kur atrodas protestantu misijas, parastā ortodoksālā atbilde skanēja, ka tā ir iedomība attiecināt uz sevi Kristus misionāro uzdevumu, ko viņš uzticējis vienīgi apustuļiem. Kapteinis Kuks uzskatīja par neticamu, ka kristīgā ticība varētu

18. gs. spāņu stila ēka Riodežaneiro, Brazīlijā. Spānija un Portugāle bija ieviesušas Romas katolicismu savās plašajās kolonijās Dienvidamerikā.

jebkad tikt sludināta viņa atklātajās salās, jo tas nekad neatmaksāšoties. 1701. gadā dievbijīgs anglikāņu garīdznieks, kuru šokēja prezbiteriānisma izplatības apmēri un netikumība Amerikas kolonijās, izveidoja Evaņģēlija popularizēšanas biedrību (EPB). Tās dibinātāju, komitejas un garīdzniecības vidū vienmēr bija cilvēki, kuri vēlējās evaņģelizēt kaimiņu tautas. Tomēr, ar retiem izņēmumiem, 18. gadsimtā EPB interesējās lielākoties par angļu kolonijām.

Izšķirošais pavērsiens notika Ziemeļamerikā. Saikne, kas vienoja puritāņu misionāros pūliņus ar evaņģēlisko kustību, vairs netika sarauta.

Jauna, protestantiska pasaules redzējuma veidošanos veicināja divi apstākļi. Pirmais bija pravietisks – doma par zemi, ko "piepilda zināšanas par Dievu, tāpat kā ūdeņi klāj jūru". Piemēram, Džonatans Edvardss ticēja, ka šis bibliskais pravietojums ir tuvu piepildījumam. Otrais bija evaņģēlisks: izjūta, ka Dievs pavēlējis sludināt Evaņģēliju, pārvarēja teoloģisko stīvumu un sankcionētā egoisma ieradumu. Amerikā šo impulsu iespaidā no jauna modās rūpes par indiāņiem. Britānijā, kuras tuvumā nebija kristīgu tautu, bet radās plaša interese par aizjūras kolonijām, tā pati domāšanas ievirze (kuras impulss bieži nāca no Amerikas) veicināja rūpes par pasaules evaņģelizāciju.

Ticība rīcībai

Jaunā organizācija – misionārā biedrība – pravietisko pārliecību pārvērta darbībā, kurā iesaistījās visdažādākās Baznīcas un konfesijas. Šās kustības atzīts līderis bija nelielā morāviešu kopiena – ne tikai precizitātes ziņā, bet arī ņemot vērā misionāru skaita attiecību pret kopienas locekļu skaitu un attālumus, kādus viņi bija gatavi pārvarēt. Morāviešu

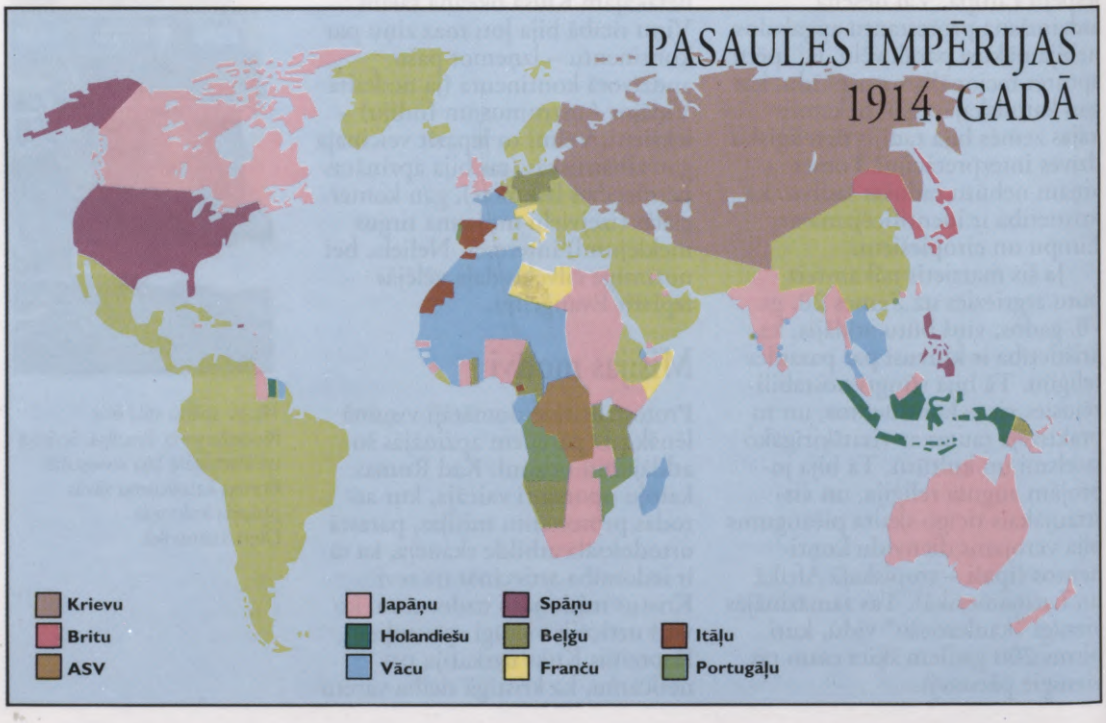

misionāri Vestindijas salās pat pārdeva sevi verdzībā.

Līdz 18. gs. 90. gadiem kalvinistiskie baptisti, arminiāņu metodisti, nevainojamie anglikāņu garīdznieki un dedzīgie sektanti un šķeltnieki gan Anglijā, gan Skotijā meklēja "iespējas atgriezt ticībā pagānus" (Viljama Kērija frāze). Tomēr, ar ļoti retiem izņēmumiem, šādas intereses bija raksturīgas vienīgi tiem, kurus bija skārusi evaņģēliskā atdzimšana. Pirmajās divās vai trijās misionārās kustības desmitgadēs interesi par misijām apliecināja vienīgi evaņģēlisti.

Tas nebūt nav pārsteidzoši. Evaņģēliskā atdzimšana pilnībā mainīja priekšstatu par sludināšanu un tās uzdevumiem. Nopietns mācītājs, kurš par garīdznieka pienākumu uzskatīja kristību laikā iesētās ticības sēklas nobriedināšanu faktiski visos savas draudzes locekļos, nespēja viegli pieņemt domu par Evaņģēlija sludināšanu cilšu sabiedrībā. Ļaudis, kuros bija ieaudzināta stingra izpratne par predestināciju, kuras ietvaros Dievs neizdibināmā veidā nosaka savus izredzētos, nesaprata, kāpēc viņiem būtu jānodarbojas ar misionārismu, ja Indijā vai Ķīnā acīmredzami nebija Dieva izredzēto. Savukārt evaņģēlisti sludināšanu uztvēra kā grēcinieku pievēršanu Dievam caur ticību Jēzum Kristum. Viņi izjuta personisku atbildību par šā uzdevuma izpildi un nesaskatīja principiālu atšķirību starp "kristītiem pagāniem" Britānijā un nekristīgajām aizjūras tautām.

Tikai 19. gs. 20.–30. gados interese par aizjūras misijām kļuva par Anglikāņu baznīcas dzīves raksturīgu iezīmi. Daļēji to ietekmēja evaņģēlistu sekmīgā darbība angļu un skotu vidū. Daudzas evaņģēlistu vērtības tika atzītas ārpus viņu pašu loka. Sevišķi iesakņojās ideja par britiem kā kristīgu nāciju, kura uzņēmusies aizjūras zemju kristianizācijas pienākumu.

Bīskapijas tika nodibinātas gan Indijā, gan citviet (neviena bīskapija nekad nebija tikusi nodibināta pirmskoloniālā laika Amerikā). Evaņģēlija popularizēšanas biedrība paplašināja savas darbības sfēru un kļuva par īstenu misionāro biedrību. Skotijā mērenu uzskatu garīdznieki apvienojās ar evaņģēlistiem, lai veidotu stingri izglitojoša rakstura misijas Skotijas baznīcas Vispārējās sapulces paspārnē.

Visa Viktorijas laikmeta gaitā un vēl ilgi pēc tam eiropiešu Baznīcas uzskatīja aizjūras misijas par pašsaprotamu lietu. Tās tika atbalstītas visos Baznīcas līmeņos. Vislielāko interesi par tām izrādīja evaņģēlisti un anglokatoļi, kuri arī piešķīra visvairāk līdzekļu un darbinieku. Neliela, bet nozīmīga "liberāla" misionāra kustība attīstījās 20. gs. sākumā; to raksturoja iejūtīgāka attieksme pret citām ticībām un uzsvars uz kristīgo dievlūgšanu. Doktrinālas atšķirības tikai retumis kļuva par iemeslu misionāro biedrību nesaskaņām. Vismaz līdz 20. gs. vidum kristiešu bērni gan mājās, gan svētdienas skolās tika audzināti ar stāstiem par "misionāru varoņdarbiem".

Sekojot karogam?

Misionāro biedrību tapšanai nebija nekā kopīga ar britu interešu aizstāvniecību ārzemēs. Agrīnās misijas patiesībā bija saistītas ar tradicionāli radikāliem grupējumiem, piemēram, baptistiem, un tās atbalstīja cilvēki, kuri atklāti simpatizēja revolucionārajām idejām, piemēram, Holdeini. Tas radīja bažas, ka misijas varētu būt valsts pamatus graujošas organizācijas. Tam pievienojās bailes, ka misionāru sludināšana aizvainos hinduistus un musulmaņus, radīs Indijā nestabilu situāciju un kaitēs britu tirdzniecībai. Angļu Ostindijas kompānija, ar kuras

"Stingri paļaujoties uz kristietības patiesību un ar pateicību pieņemot reliģijas sniegtos mierinājumus, Mēs atsakāmies no tiesībām un vēlēšanās uzspiest mūsu pārliecību kādam no mūsu pavalstniekiem..."

Karalienes Viktorijas proklamācija par pienākumiem Indijas pārvaldē, 1858

starpniecību tika realizēta britu pārvalde un tirdzniecība, sākumā bija nelabvēlīgi noskaņota pret Kēriju un viņa kolēģiem. Viņiem nācās ceļot ar dāņu kuģi un uzsākt darbu dāņu teritorijā.

Situācija mainījās līdz ar evaņģēlistu iniciētajām pārmaiņām britu nācijas dzīvē. Čārlzs Grānts, kurš Indijā radikāli konvertējās, kļuva par vadošu kompānijas amatpersonu. Kad 1813. gadā tika atjaunota kompānijas harta, Klephemas sektas evaņģēlisti, Grānta mudināti, atmaskoja dažus tās politikas aspektus. Kompānija ne tikai neveicināja evaņģelizāciju, ne tikai kavēja misionāru darbu, tā arī guva peļņu no tempļu nodokļiem un citām līdzīgām elkdievības institūcijām. Britiem būtu jāatceras savi kristiešu pienākumi, jālikvidē nodokļi un jāiestājas par kristīgo ticību, gan ieceļot bīskapu, gan ar citiem iespējamiem līdzekļiem.

Evaņģēlisti guva daļēju uzvaru. Tempļa nodoklis tika atcelts, un nākamās administrācijas uzdrošinājās iestāties pret dažām indiešu reliģiskajām paražām, piemēram, *sati* (atraitņu sadedzināšanu). Tika iecelti bīskapi un reformēta un paplašināta valdības kapelānu sistēma. Misiju darbs, ar retiem izņēmumiem, netika kavēts un bieži tika pat veicināts. Tomēr oficiālu atbalstu Indijas misijas nesaņēma. Šāda attieksme pret misijām bija raksturīga valdības politikas iezīme visa 19. gs. gaitā.

Koloniālo pārvalžu atbalsts misijām bija saistīts ar speciāliem projektiem, īpaši – ar palīdzību izglītības jomā. Pavērsiens iestājās pēc Pirmā pasaules kara, kad koloniālās varas iestādes, īpaši – britu administrācija, sāka izjust lielāku atbildību par iedzīvotāju izglītošanu. Lētākais un efektīvākais veids, kā to īstenot, bija attīstīt izglītības finansējuma sistēmu, piešķirot dotācijas misijām.

19. gs. evaņģēlisti drīz pārstāja lūgt "oficiālu" atbalstu misijām. Tomēr viņi turpināja apgalvot, ka briti ir parādā Āfrikai saistībā ar vergu tirdzniecību, bet Indijai – saistībā ar tajā iegūtajām bagātībām. Prasītais bija labākais, ar ko Britānija varēja atmaksāt. Ja neskaita Indiju, 19. gs. 1. pusē Britānijā nevaldīja tieksme apgūt jaunas aizjūras teritorijas, bet 40. gados bija ieceres, cik iespējams, atteikties no šīs tik dārgi maksājošās greznības.

Misionāru biedrības centās uzturēt publikas un valdības interesi par aizjūras kolonijām. 1841. gadā tās, lai gan ar pūlēm, tomēr pārliecināja valdību finansēt filantropisku ekspedīciju uz Nigēriju, lai tur attīstītu zemkopību un pārtrauktu vergu tirdzniecību. Tās iestājās par britu atbalstu nelielajai Āfrikas valstij Abeokutai, kad to draudēja izpostīt tās varenā, verdzību praktizējošā kaimiņu valsts Dahomeja (tagad Benina). Šo aicinājumu mērķis bija nevis iegūt Britānijai jaunas teritorijas, bet gan izmantot tās varenību un ietekmi taisnības un vergu brīvības vārdā.

Cīniņš par Āfriku

Imperiālisma periodā Britānija un citas Eiropas lielvaras anektēja plašas teritorijas; vairumā gadījumu aneksiju veicināja arī misionāras intereses. Dažkārt tas šķita labākais veids, kā tikt galā ar neapmierinošo situāciju. Piemēram, skotu misionāri Malāvijā lūdza izveidot britu protektorātu, lai izvairītos no Mozambikā valdošajām portugāļu nelikumībām, karadarbības un verdzības pieauguma. (Kad protektorāts bija nodibināts, tie paši misionāri drīz protestēja pret britu slikto pārvaldi.) Džons Makenzijs lūdza protektorātu Botsvānai, lai nepieļautu, ka to iegūst

Sesila Rodsa Britu Dienvidāfrikas kompānija.

Reizēm tie paši faktori, kuri ietekmēja lielvaras "cīniņā par Āfriku", noteica arī misionāru darbību. Protestantu misionāri baidījās no katoļu valstu aneksijas – un otrādi. Dažkārt aneksija tika uzskatīta par veidu, kā pavērt kristīgajai ietekmei līdz tam slēgtas teritorijas, jo "slēgto" apgabalu ļaudis zināja, ka ielaist viena veida baltos cilvēkus nozīmē to, ka galu galā nāksies ielaist viņus visus. Eiropiešu kundzību, vismaz Āfrikā, lielākā daļa cilvēku uzskatīja par nenovēršamu. Izņemot dažu amerikāņu misiju pārstāvjus, misionāri principā neiebilda pret imperiālās varas izplatību.

Taču attiecības starp misijām un koloniālajām pārvaldēm ne vienmēr bija mierīgas. Misionāri bieži kritizēja administrāciju rīcību, savukārt tās bieži nebija apmierinātas ar misionāru aktivitātēm. Dažkārt šī neapmierinātība bija tik liela, ka misionāri tika padzīti. Musulmaņu pārvaldītajās provincēs, ko briti iekļāva Ziemeļu Nigērijā, dzīvoja daudzi miljoni nemusulmaņu, kuri bija pakļauti svēto karu (džihādu) laikā. Briti šīs provinces pārvaldīja "netieši", tāpēc dažas no tām tika izolētas no misionāru ietekmes. Līdz ar to tās kļuva pilnībā musulmaniskas.

Visvairāk imperiālismu (īpaši – Āfrikā) apdraudēja vietējie izglītotie līderi. Lielākā daļa no viņiem bija kristieši, audzināti kristīgā garā un iepriekšējos apstākļos mācīti izjust atbildību. Nav pārsteidzoši, ka šie cilvēki, piemēram, Džeimss Afrikānis Bils Hortons, bīskaps Džeimss Džonsons, Dž. E. Keislijs Heifords un daudzpusīgais afrovestindietis E. V. Blaidens, kļuva par agrīnās nacionālistiskās un panafrikāniskās ideoloģijas paudējiem. Viņi par savu

Ciemats Botsvānā. 19. gs. beigās Eiropas lielvaras cīnījās par teritoriju ieguvi šajā Āfrikas daļā. Skotu misionāri Lielbritānijas valdībai prasīja protektorātu Botsvānai, lai neļautu to pārņemt Sesila Rodsa Britu Dienvidāfrikas kompānijai.

taisnību cīnījās, apelējot pie kristīgās ticības.

Nacionalā kustība pārauga atbrīvošanās kustībā. Daudzi no jaunajiem līderiem bija ne tikai izglītojušies kristīgajās skolās – tas viņiem ļāva efektīvi darboties –, bet (pat ja viņi kritizēja pastāvošās misionārās institūcijas) savu iedvesmu un kritisko attieksmi smēlās tieši kristīgajā mācībā. 20. gs. 20. un 30. gados Indijā, kur kristieši veidoja ļoti nelielu iedzīvotāju daļu, kristīgās koledžas bieži deva lielu ieguldījumu aģitācijas darbā. Nav šaubu, ka daudzi misionāri atbalstīja savu studentu nacionālos centienus Patiesībā daži no skarbākajiem mūsdienu misiju kritiķiem ir bijuši baltie kolonisti.

Attiecības starp misijām un koloniālo ekspansiju ir sarežģītas. Dažkārt misionāri gāja (armijas) karogam pa priekšu, dažkārt tam sekoja. Taču par vienu mēs varam būt droši: ja misijas tiek asociētas ar imperiālisma uzplaukumu, tad tikpat lielā mērā tās ir saistāmas ar faktoriem, kuri veicināja tā sabrukumu.

Viljams Vilberforss, cilvēks, kurš cīnījās pret vergu tirdzniecību. Četrpadsmit gadu vecumā viņš uzrakstīja vēstuli vietējai avīzei, kurā kritizēja verdzības ļaunumu.

Verdzības atcelšana

18. gs. 90. gadu evaņģēlistus raksturoja gan vēlme pārtraukt vergu tirdzniecību, gan interese par misionārismu. Tāpēc abas interešu sfēras neizbēgami pārklājās.

Sjerraleones kolonija tika nodibināta pēc evaņģēliskās Klephemas sektas iniciatīvas; lielākā daļa šās sektas locekļu atbalstīja arī misionārās biedrības. Kolonijai bija trīs uzdevumi – kļūt par patvērumu atbrīvotajiem vergiem, pierādīt, ka ekonomiskie apsvērumi nenosaka nepieciešamību pēc vergu tirdzniecības, un būt par bāzi misionārajiem pasākumiem Āfrikā.

Kad 1807. gadā Britānijā tika aizliegta vergu tirdzniecība, šī kolonija (tās galvaspilsētai ir zīmīgs nosaukums – Frītauna (brīvā pilsēta)) kļuva par centru, kurp tika novirzīti pārtvertie vergu kuģi no visas Rietumāfrikas un kur piestāja nožēlojamās laivas ar vergiem. No šejienes nāca ļaudis, kuriem šķita svarīgi izplatīt kristietību Rietumāfrikā. Līdz vergu atbrīvošanai britu teritorijās (1834) neiecietība pret verdzību bija kļuvusi par britu normālu reakciju, gluži tāpat kā interese par misijām bija kļuvusi par daļu no Baznīcas dzīves.

Tomēr Parlamentā pieņemtie likumi neizbeidza vergu tirdzniecību. 19. gs. 30. gados abolicionistu vadonis joprojām bija evaņģēlists sers Tomass Faulzs Bakstons. Abolicionisti skumji konstatēja, ka Atlantijas okeānu šķērso vairāk vergu nekā jebkad agrāk un ka Rietumāfrikas iedzīvotāju skaits samazinās gan tirdzniecības, gan tās izraisīto karu dēļ. Bakstons, tāpat kā iepriekš Vilberforss, uzskatīja, ka ekonomiskajai institūcijai iespējams pretstatīt vienīgi ekonomisku iniciatīvu. Kādu dienu viņš pēkšņi aptvēra, ka vienīgais risinājums Āfrikai ir attīstīt pašai savus resursus; lai Āfrika atdzimtu, vislielākā loma jāparedz "Bībelei un arklam".

Verdzības aizstājēja

Tā dzima doktrīna par "trim K" – kristietību, komerciju un kultūru (civilizāciju). Tās pamatā bija ideja par šo triju sfēru interešu kopību. Kristietība un verdzība bija nesamierināmi pretstati. Visefektīvākais veids, kā apkarot vergu tirdzniecību, bija tai radīt pievilcīgu komerciālu aizstājēju. Izejvielu eksporta attīstība Āfrikā, kas nomainītu darbaspēka eksportu, varētu veicināt komerciālās zemkopības un atbilstošu tehnoloģiju attīstību jeb kultūru (civilizāciju) Bakstona izpratnē.

Šie ideāli iedvesmoja 1841. gada Nigēras ekspedīciju, ko pēc Bakstona ierosmes negribīgi organizēja britu valdība. Trīs speciāli šim nolūkam sagatavoti kuģi ar rūpīgi izvēlētām komandām devās augšup pa Nigēras upi. Ekspedīcijas uzdevums bija aģitēt pret verdzību, veidot paraugfermas un izpētīt tehnoloģiskās un komerciālās attīstības iespējas. Pēc dažiem mēnešiem ekspedīcija bija spiesta atgriezties, daudzus tās dalībniekus bija pieveicis drudzis, un tā nebija guvusi gandrīz nekādus panākumus. Bakstons bija diskreditēts. Ekspedīcija bija pierādījusi vienīgi to, ka eiropiešu dzīvesveidu un līdz ar to arī kultūru (civilizāciju) ir neiespējami realizēt Āfrikas iekšzemē; vienīgie, kuri joprojām ticēja šai iespējai, bija misiju pārstāvji.

Misionāro interešu paudēji turpināja apgalvot, ka "kristietība, komercija un kultūra" ir nedalāms veselums. Dažus gadus pēc Nigēras ekspedīcijas Baznīcas misionārā biedrība spēja atturīgā veidā pierādīt "triju K" efektivitāti savā jorubu misijā. Vecie virsaiši drīz apgalvoja, ka misijas finansētā kokvilnas industrija dod vairāk

VILJAMS VILBERFORSS

D. V. Bebingtons

Viljams Vilberforss (1759–1833) kļuva pazīstams kā cīnītājs pret vergu tirdzniecību. Viņš ieguva izglītību Sv. Jāņa koledžā Kembridžā un 1780. gadā tika ievēlēts par savas dzimtās pilsētas Hallas pārstāvi Parlamentā. 1784.–1785. gadā ceļojuma laikā pa Eiropu Vilberforss izlasīja Filipa Dodridža sacerējumu "Reliģijas dzimšana un attīstība dvēselē" un tā ietekmē pārcieta garīgu krīzi. Viņš sāka ticēt "patiesajai kristietībai", kuras centrā ir Kristus pestījošais darbs. Vēlāk Vilberforss to pretstatīja nominālajai reliģijai savā ļoti ietekmīgajā grāmatā "Praktisks pētījums par viltus kristiešu valdošo reliģisko sistēmu" (1797).

1784. gadā Vilberforss kļuva par Jorkšīras deputātu Parlamentā; šo amatu viņš saglabāja līdz 1912. gadam, kad pārgāja uz patstāvīgu posteni.

Konvertēšanās Vilberforsam deva spēku vadīt kampaņu pret vergu tirdzniecību, kas viņā izraisīja riebumu jau no 14 gadu vecuma. No 1789. gada viņš bieži pieņēma parlamentāras rezolūcijas pret vergu tirdzniecību. Pēc tās oficiālas atcelšanas 1807. gadā viņš uzsāka cīņu par tās praktisku aizliegšanu un Eiropas valstu kopīgu vienošanos aizliegt tirgošanos ar vergiem. Kā parlamentāro evaņģēlistu jeb Klephemas sektas līderis Vilberforss 1813. gadā palīdzēja pavērt misionāriem ceļu uz Indiju un pasargāt ceļojošos evaņģēlistus Britānijā no valdības iejaukšanās. Laikā no 1795. līdz 1819. gadam Vilberforss atbalstīja represīvos likumdošanas aktus, jo uzskatīja, ka ir svarīgi saglabāt konstitucionālo iekārtu. Tomēr viņš atbalstīja pārmaiņas mērenu parlamentāru reformu ceļā, pabalstu piešķiršanu zēniem skursteņslauķiem, cietumu reformas pēc Džeremija Bentema ieteikumiem.

Vilberforss prata mierīgi un pārliecinoši ietekmēt ievērojamus politiķus, sevišķi – savu draugu Viljamu Pitu, kurš bija premjerministrs 1783.–1801. un 1804.–1806. gadā. Viņš izmantoja savu pievilcību, takta izjūtu un daiļrunību politiskajā dzīvē; viņš bija pārliecināts, ka politiskā darbība ir viņa Dieva dots aicinājums.

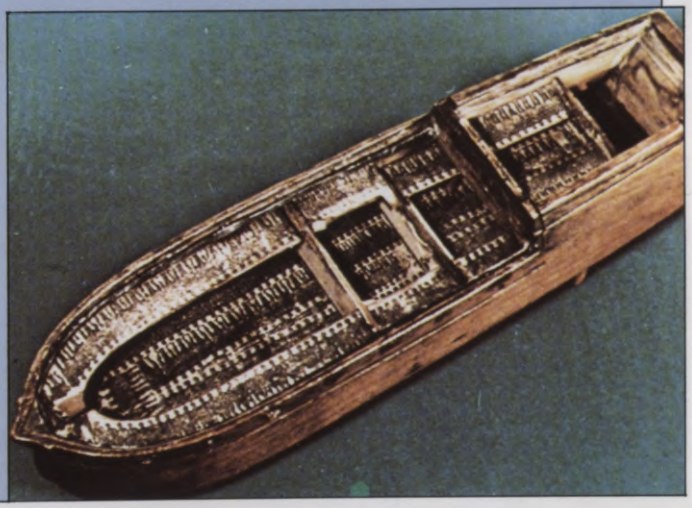

Vergu kuģa modelis ar atsegtu klāju, kas skaidri parāda antihumānos apstākļus, kādiem afrikāņu vergi tika pakļauti ceļā no Āfrikas uz Ameriku vai Vestindijas salām

labuma nekā visa vergu tirdzniecība kopumā.

Atlantijas vergu tirdzniecības sabrukumu veicināja morāli, politiski un ekonomiski faktori. Tagad uzmanība tika pievērsta Austrumāfrikas vergu tirdzniecībai, ko organizēja arābi un svahilu tautas un dažkārt atbalstīja portugāļi. Britu valdība tiešu spiedienu vērsa galvenokārt pret Zanzibāras sultānu. Taču savu pēdējo un ievērojamāko pravieti "triju K" doktrīna rada Deivida Livingstona personā. Viņa ceļojumu pamatā bija pārliecība, ka

DEIVIDS LIVINGSTONS

Endrū F. Volss

"Es augstu nevērtēju neko, kas man pieder vai varētu piederēt, izņemot saistībā ar Kristus valstību. Ja kaut kas var sekmēt šās valstības intereses, tas ir jāatdod vai jāpatur, jo tikai dodot vai saglabājot es spēšu veicināt Tā Kunga slavu, kuram varu pateikties par visām savām cerībām laikā un mūžībā."
No Deivida Livingstona dienasgrāmatas

Deivids Livingstons, misionārs un pētnieks, piedzima 1813. gadā Blentairā, Skotijas rūpnieciskajā rietumdaļā. Viņa vecāki bija trūcīgi un dievbijīgi Kongregacionālistu baznīcas locekļi. Desmit gadu vecumā zēns sāka strādāt vietējā kokvilnas fabrikā. Ar neatlaidību – iemanoties lasīt darba laikā, kā arī mācoties naktīs – viņš ieguva pamatizglītību. Konvertējies un guvis pārliecību, ka viņa aicinājums ir kļūt par misionāru, Livingstons studēja teoloģiju, kā arī medicīnu Glāzgovas un Londonas hospitāļos. Viņš nebūt nešķita daudzsološs students, jo bija neveikls, drūms un smagnējs.

Laikposmā no 1841. līdz 1856. gadam Livingstons strādāja Londonas Misionāru biedrības paspārnē – vispirms Dienvidāfrikā pie slavenā Roberta Mofata (viņš apprecēja tā meitu). Livingstons drīz sāka doties uz kartē vēl neatzīmētām teritorijām, iedibinot tur misijas, veidojot attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem, pētot ģeogrāfiskos apstākļus, transporta iespējas, tautu migrāciju un gūstot šausminošas liecības par vergu tirdzniecību.

No 1851. līdz 1856. gadam Livingstons veica vairākus ievērojamus ceļojumus, piemēram, šķērsoja Āfriku no rietumiem līdz austrumiem. Šis ceļojums ir saistoši aprakstīts darbā "Misionārie ceļojumi un pētījumi Dienvidāfrikā" (1857), kas kļuva par pamatu leģendārajai Livingstona reputācijai. Tomēr viņa komiteja nebija gluži pārliecināta par šādu ceļojumu misionāro nozīmi. Kad 1858. gadā viņš atkal ieradās Āfrikā, viņam tika uzticēts vadīt britu valdības ekspedīciju Zambezes upes (ko Livingstons sauca par "Dieva lielceļu uz iekšzemi") izpētei. Ekspedīcija neguva panākumus un 1863. gadā tika atsaukta. Livingstons nebija sasniedzis savus mērķus, viņa sieva bija mirusi, un viņa entuziasms bija apsīcis.

Tomēr viņš drīz atgriezās, šoreiz kopā ar eiropiešu sabiedrotajiem. Pēc izkāpšanas Zanzibāras krastā 1866. gadā viņš ar neiedomājamu pacietību turpināja pētījumus Austrumāfrikas vidienē līdz pat savai nāvei 1873. gadā. Livingstona afrikāņu ceļabiedri nogādāja viņa mirstīgās atliekas piekrastē, un viņš tika apbedīts Vestminsteras abatijā.

Livingstona ceļojumi

Livingstona sasniegumi

Livingstons ir viens no izcilākajiem pētniekiem pasaules vēsturē. Viņš veica pārgājienus caur tagadējās Dienvidāfrikas, Botsvānas, Zambijas, Mozambikas, Malāvijas, Tanzānijas un Austrumzairas teritorijām. Kā ceļojumu aprakstu autors viņš atzīstams par prasmīgāku nekā vairums viņa laikabiedru. Livingstons palika uzticīgs savai jaunības pārliecībai par bibliskās un zinātniskās patiesības nedalāmību. Būtisks viņa ceļojumu motīvs bija doma, ka tie palīdzēs novērst "Āfrikas sociālo ļaunumu" – vergu tirdzniecību, ko praktizēja arābi.

Ar laiku Livingstons nonāca pie atziņas, ka viņa jaunības sapnis, ka balto kolonistu apmetņu izveidošana spēs dziedēt gan trūcīgās Skotijas, gan Āfrikas rētas, ir ilūzija. Taču viņš nezaudēja pārliecību, ka vergu tirdzniecībai ir nepieciešams radīt ekonomisku alternatīvu, kas mazinātu tās pievilcību. To spētu panākt tirdzniecība un attīstīta zemkopība savienībā ar Evaņģēliju. Viņa attiecības ar afrikāņiem bija lieliskas; viņa neveiksmes lielākoties bija saistītas ar eiropiešiem. Livingstona stratēģija bija nevis ekspluatēt, bet gan atbrīvot. Šajā ziņā viņš bija pretstats Sesilam

Rodsam, citam ievērojamam britu ceļotājam Centrālāfrikā.

Lai gan oficiāli kā misionārs Livingstons darbojās tikai pusi no trīsdesmit Āfrikā pavadītajiem gadiem, tomēr savu darbu viņš vienmēr uzlūkoja kā misiju, kurā Evaņģēlija sludināšana, zināšanu veicināšana un ciešanu mazināšana ir nesaraujami saistītas. Anglikāņu universitāšu misiju uz Centrālāfriku iedvesmoja tieši šis skotu kongregacionālists. Pēc Livingstona nāves Skotijas baznīca un Skotijas brīvbaznīca atvēra Centrālāfrikas misijas, kas atspoguļoja viņa ideālus un uzskatu plašumu.

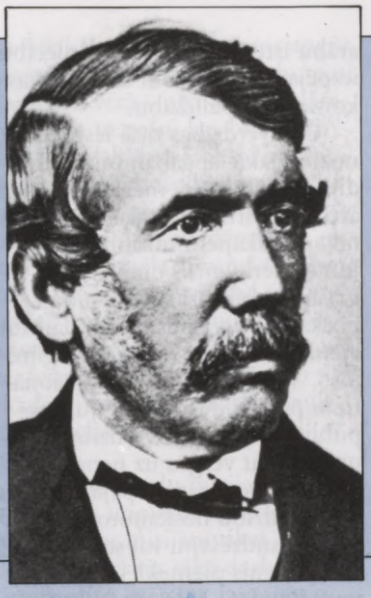

Deivids Livingstons, skotu misionārs un pētnieks, vēlējās palīdzēt novērst "Āfrikas sociālo ļaunumu" – arābu īstenoto vergu tirdzniecību.

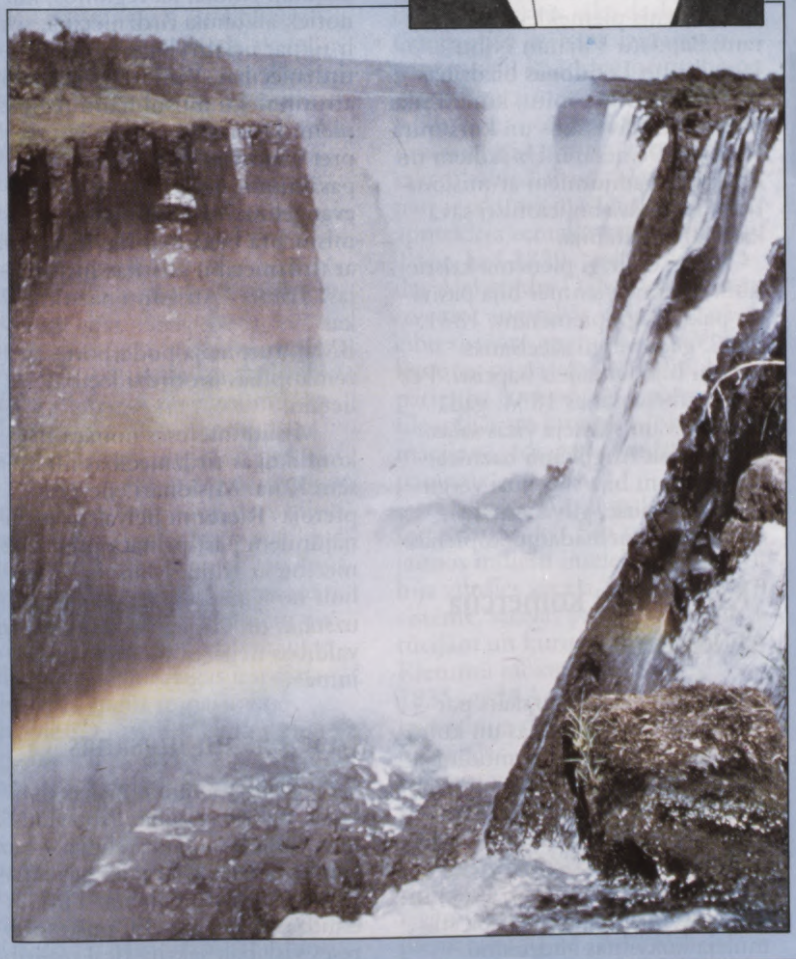

Zambezes upes Viktorijas ūdenskritums Zambijā. 1858. gadā Livingstons vadīja britu valdības ekspedīciju, lai izpētītu Zambezes upi – "Dieva lielceļu uz iekšzemi". Livingstons bija pirmais baltais cilvēks, kurš savām acīm skatīja Viktorijas ūdenskritumu. "Nav iespējams iztēloties šās vietas skaistumu, kas nelīdzinās nekam Anglijā redzētajam. To nekad agrāk nebija skatījušas eiropieša acis, taču nav šaubu, ka tik brīnumskaistas ainas savā lidojumā no augšas ir vērojuši eņģeļi."

Nometnes ierīkošana Nigēras upes salā Mali, Rietumāfrikā. 1841. gadā sers Faulzs Bakstons vadīja ekspedīciju augšup pa Nigēru, cenšoties iedibināt kristīgu kultūru kā alternatīvu vergu tirdzniecībai.

arābu īstenoto vergu tirdzniecību iespējams likvidēt ar alternatīvas komercijas palīdzību.

Citi verdzības tieši iespaidotie nozīmīgākie apgabali bija Vestindija un – mazākā mērā – Dienvidāfrika. Vestindijas salas bija viens no agrīnākajiem misionāru ceļojumu mērķiem. Tomēr vergu īpašnieki bija ārkārtīgi naidīgi noskaņoti pret misionāru darbību, vienalga – evaņģēlisko vai izglītojošo. Vietējās komitejas misionāriem parasti deva norādījumus publiski nekritizēt verdzību un nemudināt vergus uz nepakļaušanos. Tomēr tas nespēja aizkavēt pret verdzību noskaņoto misionāru apsūdzēšanu vai sodīšanu; šāds liktenis piemeklēja, piemēram, baptistu Viljamu Nibu Jamaikā un Londonas biedrības pārstāvi Džonu Smitu, kuram tika piespriests nāvessods un kurš mira cietumā Demerārā. Uz šādiem un līdzīgiem gadījumiem ar misionāriem atsaucās abolicionisti savā kampaņā Britānijā.

Vergi dedzīgi pieņēma kristietību. Viņi ne vienmēr bija pasīvi un paklausīgi, piemēram, 1831.–1832. gada vergu sacelšanās vadoņi bija Jamaikas baptisti. Pēc vergu atbrīvošanas 1834. gadā kapelu zvani skanēja visās salās. Tikai vēlāk Anglikāņu baznīca, kas līdz tam bija stāvējusi vergu īpašnieku pusē, guva iespēju vērsties pie melnādaino kopienas.

"Kristietība, komercija un kultūra"

Līdz 19. gs. vidum uzskats par "kristietības, komercijas un kultūras" interešu kopību pamudināja dažas misijas nodarboties ar tirdzniecību. Bāzeles misija attīstīja ideju par tirdzniecību kā līdzekli nodrošināt savu darbību Zelta Krastā (mūsdienu Ganā) un citur. Baznīcas misionārā biedrība stimulēja kokvilnas audzēšanu Jorubelendā (Nigērijā), ieviesa kokvilnas apstrādes tehnoloģiju, radīja iespējas iekārtas apkalpojošo tehnologu apmācībai un ar kāda līdzjūtīga Mančestras tirgotāja palīdzību noorganizēja eksportu. Neatkarīgas kristīgas kopienas veidojās arī citos reģionos, piemēram, Britu Kolumbijā ievērojamā Henrija Dankana vadībā.

Gadsimta nogalē kristietības un komercijas savienība pajuka. Tirgotāji sūdzējās par misiju negodīgu konkurenci, savukārt misionāri sūdzējās par nomināli kristīgo eiropiešu tirgotāju slikto piemēru. Tirdzniecībā aizvien lielāku nozīmi ieguva alkohols. Ceļotāji ziņoja, ka reģionos, kur notiek alkohola tirdzniecība, sekas ir tikpat nelabvēlīgas kā vergu tirdzniecībai. Viņi tos pretstatīja atturībnieku musulmaņu reģioniem. Dzimtenē misijas iestājās pret iesaistīšanos tirdzniecības pasākumos un atbalstīja "tiešu" evaņģelizāciju. BMB (Baznīcas misionārā biedrība) likvidēja savas ar tirdzniecību saistītās institūcijas. Tomēr "Afrikāņu baznīcas", kas 19. gs. 90. gados atšķēlās no BMB, turpināja nodarboties ar zemkopības un tirdzniecības lietām.

Misiju intereses nonāca tiešā konfliktā ar tirdzniecības interesēm Ķīnā. Misionāri enerģiski pretojās Rietumu lielvalstu mēģinājumiem pastiprināt opija tirdzniecību ar Ķīnu. Māršals Brūmhols no Ķīnas iekšzemes misijas uzstājās pret opija tirdzniecību un valdības neizlēmību šajā jautājumā.

Mācības un lūgšanas

Jau no paša sākuma misijas darbojās izglītības jomā. Protestantisms bija Grāmatas reliģija – bez Bībeles lasīšanas kristietības attīstība bija neiedomājama. Turklāt daudzās situācijās abu pušu intereses vislabāk sakrita tieši izglītības

jomā. Piemēram, Indijas iedzīvotājiem Rietumu izglītība pavēra ceļu uz jaunu intelektuālu pasauli un kopš 19. gs. 30. gadiem arī deva iespēju iegūt posteņus administrācijā. Āfrikā un Klusā okeāna salās lasītprasme vietējiem deva iespēju apgūt arī citas Rietumu zināšanu jomas. Iespējams, nevienam citam izgudrojumam nav bijusi tik revolucionāra ietekme uz sabiedrības attīstību kā tieši rakstībai. Jebkurā gadījumā jaunieši atnāca, lai mācītos, un palika, lai skaitītu lūgšanas.

Viens no pirmajiem rezultātiem bija tas, ka dažos misiju apgabalos ļaudis kļuva izglītotāki par atsevišķu Rietumu iedzīvotāju slāņu pārstāvjiem. Amerikāņu misiju tipogrāfijas apgādāja havajiešus ar plašu literatūras klāstu, kas nebija pieejams Amerikas lauku apvidos. Fritaunā, Sjerraleonē, 1845. gadā darbojās klasiskā ģimnāzija un kopš 1865. gada – arī meiteņu ģimnāzija. Līdz 1876. gadam Foura liča koledža tika pievienota Daremas Universitātei Anglijā, un tas afrikāņiem deva iespēju Sjerraleonē iegūt zinātniskos grādus mākslā un teoloģijā. Satīriskais žurnāls *"Punch"* izteica pieņēmumu, ka Daremai drīz tiks pievienots arī Londonas zooloģiskais dārzs.

Šī anekdote apliecina svarīgo faktu, ka dažos jautājumos misionāru uzskati atšķīrās no tālaika rietumnieku uzskatiem. Jau kopš savas darbības sākuma misionāri ticēja, ka, ja vien afrikāņiem un Klusā okeāna salu iedzīvotājiem tiks dotas vienlīdzīgas iespējas, viņi spēs apgūt to pašu, ko eiropieši. Šī pārliecība kopumā apgāza 19. gs. teorijas par dažādu rasu atšķirīgajām iedzimtajām spējām.

Lasītprasme radīja prasību pēc augstākas izglītības, un angliskajos reģionos par jaunās izglītības sniedzēja paraugu kļuva angļu klasiskā ģimnāzija. Misionāru iebildumi, ka Āfrikā nav nepieciešams apgūt, piemēram, sengrieķu valodu, netika ņemti vērā – afrikāņu skolām vajadzēja to pašu, kas bija britu skolām. Valdības ierēdņi bieži izteicās, ka tehniskie un ar lauksaimniecību saistītie priekšmeti ir tikpat svarīgi kā akadēmiskie, tomēr viņi nespēja aptumšot klasiskās ģimnāzijas pievilcību vai nopietni izmainīt mācību sistēmu. Skotu misijas Centrālāfrikā panāca, iespējams, visveiksmīgāko akadēmiskās, tehniskās un lauksaimnieciskās izglītības apvienojumu.

Romas katoļu misijas izglītības jomā sāka nopietni konkurēt ar protestantu misijām tikai 19. gs. beigās. Taču tās sāka darboties uzreiz plašā mērogā, izmantojot pamatskolu kā instrumentu bērnu evaņģelizācijā.

Indija ar tās seno literāro mantojumu ļoti kontrastēja ar pirmsrakstu sabiedrībām. Daži misionāri iesākumā mācīja skolās, ko apmeklēja zemāko kastu pārstāvji. Taču, kad 1830. gadā Indijā ieradās Aleksandrs Dafs, viņš nolēma izveidot augstākās izglītības mācību sistēmu angļu valodā. Viņa lēmums pamatojās uz ideju, ka patiesība ir vienota – zinātnes, filozofijas un kristīgās doktrīnas mācīšana iedragātu hinduisma pamatus.

Dafam šajā ziņā palīdzēja satraukums, kas bija pārņēmis jaunos indiešu intelektuāļus, kuri bija vīlušies vecajā, korumpētajā sistēmā, sacēlās pret senajām institūcijām un kurus bija ietekmējuši Rietumu racionālisti. Kad 1835. gadā Anglijas Ostindijas kompānija nolēma mainīt administrācijas valodu no sanskrita un persiešu valodas uz angļu valodu, Dafa darbam pavērās jauna perspektīva. Dafs saņēma atbalstu no indiešu liberāļa Ramohana Roja, un viņa darbu turpināja ievērojami jaunpievērstie kristieši, piemēram, K. M. Banerdža.

Sena plantatora māja Sinnemenholā, Jamaikā. Plantācijās tika nodarbināti afrikāņu vergi līdz viņu atbrīvošanai 1834. gadā. Šī māja kādreiz piederēja angļu rakstnieces Elizabetes Beritas Brauningas ģimenei.

Rietumāfrika

Par nozīmīgu misionārā darba sastāvdaļu Indijā kļuva "skotu koledžas". Tās piedāvāja augstu akadēmiskās izglītības līmeni un par saviem pasniedzējiem pieņēma misionārus ar labu akadēmisku reputāciju. Tomēr lielākā daļa šo koledžu studentu kristietību nepieņēma, un hinduisms netika iedragāts, kā Dafs bija cerējis. Viņš dzīvoja pietiekami ilgi, lai pieredzētu gan bibliskā kriticisma uzplaukumu Britānijā, gan bengāļu renesansi Indijā. Līdz gadsimta beigām Rietumu izglītību ieguvušie indieši bija kļuvuši par pašu rietumnieku izkaltu ieroci ciņā pret kristiešiem.

Kad 18. gs. 90. gados aizsākās mūsdienu misionārā kustība, tās aktīvistu centienus varēja uzkurināt vienīgi Bībeles pravietojumi un daži simti konvertēto Amerikas indiāņu. Līdz 1910. gadam Baznīca bija pārvērtusies līdz nepazīšanai un nostabilizējusies visos pasaules kontinentos.

Pārmaiņas bija atnākušas gandrīz nemanāmi. Kērijs un viņa sabiedrotie strādāja Indijā septiņus gadus, līdz tika kristīts pirmais indietis. Izplatījās slimības. No vairāk nekā trīsdesmit dedzīgiem Londonas misionāriem, kuri 1795. gadā aizkuģoja uz Dienvidu jūrām, tikai nedaudzi spēja izturēt fizisko, psiholoģisko un garīgo sasprindzinājumu.

Afrikāņu misionāri

Jau minējām, ka Klephemas sektas pūliņu rezultātā tika nodibināta Sjerraleones kolonija. 1792. gadā šurp no Amerikas tika atvesti tūkstoš simts afrikāņu izcelsmes cilvēku, lai veidotu "brīvības provinci" Āfrikā. Viņi atbrauca kā kristieši, sev līdzi atvedot savas Baznīcas un sludinātājus. Pēc 1809. gada viņiem pievienojās no vergu kuģiem atbrīvotie vergi – savu dzimteni zaudējuši, apmulsuši ļaudis no visām Rietumāfrikas malām. Tieši viņi kļuva par mūsdienu misionārisma vēsturē pirmās kristīgās masu kustības aizsācējiem. Sjerraleone kļuva par pašapzinīgu un arī izglītotu kristiešu kopienu. Daudzi misionāri mira Sjerraleones "Baltā cilvēka kapā", un, tā kā pieprasījums pēc misijām pārvirzījās uz citiem reģioniem, īpaši – uz Indiju, tad Sjerraleoni apmeklēja mazāk misionāru.

Sjerraleones kristieši atrada ceļu atpakaļ uz savām vēsturiskajām dzimtenēm kā tirgotāji. Pēc viņu iniciatīvas 19. gs. 40. gados tika uzsāktas anglikāņu un metodistu jorubu misijas Nigērijā. Kad misionāri ieradās, viņi tur atrada jau izveidotas Baznīcas. Kad vairums cilvēku pēc neveiksmīgās Nigēras ekspedīcijas secināja, ka eiropiešiem nav iespējams dzīvot Āfrikas iekšzemē, misionāru pārstāvji J. F. Šēns un Semjuels Adžaji Krauters apgalvoja, ka Āfrikas evaņģēlistiem ir jābūt pašiem afrikāņiem. Viņi norādīja uz Sjerraleoni, kur bija stingri iedibināta Baznīca, ko pārstāvēja cilvēki, kuri jau runāja vairākās Rietumāfrikas tautu valodās. Nākamā pusgadsimta laikā Sjerraleones nelielā kristiešu kopiena pārējai Rietumāfrikai, īpaši – Nigērijas teritorijai, deva desmitiem mācītāju, misionāru, katehistu un citu pārstāvju. Desmitiem citu Sjerraleones kristiešu – tirgotāju, ierēdņu un strādnieku – iepazīstināja ar kristīgo ticību citu apgabalu ļaudis. 19. gs. 80. gados Metodistu apvienotā brīvbaznīca pat nosūtīja divus Sjerraleones kristiešus uz Keniju, un bīskaps Krauters reiz plānoja sūtīt misiju uz Kongo.

Sjerraleones iedzīvotāji bieži tika uzskatīti par "melnajiem eiropiešiem" – sava apģērba, runasveida un paražu dēļ. Ja tā ir tiesa – un faktiski Sjerraleonē izveidojās savdabīga *afrikāņu* literārā kultūra –, tad tas bija "triju K"

SEMJUELS ADŽAJI KRAUTERS

Endrū F. Volss

Semjuels Krauters (ap 1806–1891) bija ievērojams sava laika afrikāņu kristiešu līderis. Adžaji nāca no jorubu tautas egbu cilts tagadējās Nigērijas teritorijā. Aptuveni 15 gadu vecumā viņu sagūstīja vergu mednieki. Tomēr vergu kuģi pārtvēra britu karakuģis, un Adžaji tika nogādāts Sjerraleonē, kur viņš konvertējās un kristījās, pieņemot vārdu Semjuels Krauters.

Krauters guva izcilas sekmes skolā (bija Foura līča koledžas stipendiāts), kļuva par skolotāju un darbojās Baznīcas misionārās biedrības labā, kā arī viens no pirmajiem sāka vadīt jorubu dievkalpojumus Frītaunā. Viņš bija viens no diviem MBM pārstāvjiem 1841. gada Nigēras ekspedīcijā un guva pārliecību, ka evaņģelizācija Āfrikas iekšzemē ir jāveic pašiem afrikāņiem.

1843. gadā Londonā viņš tika ordinēts un nosūtīts jaunā misijā savā dzimtenē Jorubelendā. Vienas no pirmajām kristietību pieņēma viņa sen neredzētās māte un māsa.

Krauters guva panākumus kā evaņģēlists, tulkotājs un starpnieks sarunās. Viņš atstāja iespaidu uz daudziem, tostarp uz karalieni Viktoriju Anglijas apmeklējuma laikā. Viņš vadīja jauno Nigēras misiju 1857. gadā un 1864. gadā kļuva par pirmo afrikāņu izcelsmes anglikāņu bīskapu. Viņa vadībā misionāri (kuri visi bija afrikāņi) darbojās simtiem jūdžu plašā teritorijā ap Nigēru. Viņa mūža pēdējos gadus aptumšoja strīdi jautājumā par viņa personāla iespējamo nedisciplinētību.

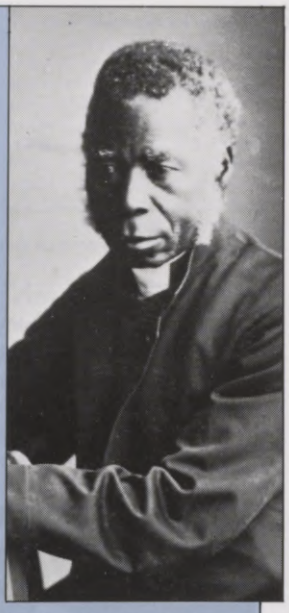

Semjuels Krauters, izcilais afrikāņu kristiešu vadonis. Viņš bija pirmais afrikāņu izcelsmes anglikāņu bīskaps (1864).

perioda misionāru nopelns. Afrikāņu tautas, kuras neiedalīja dzīvi "kultūrā" un "reliģijā", Rietumu un kristīgo dzīvesveidu uztvēra kā vienotu veselumu. Faktam, ka tās redzēja šā dzīvesveida iemiesojumu melnādainajos, bija izšķiroša nozīme. (Pirmajā BMB misijā uz Jorubelendu devās divdesmit seši dalībnieki, kuru lielākā daļa bija no Sjerraleones.) Visatsaucīgākie bija "dusmīgie jaunie cilvēki", kurus neapmierināja veco ļaužu senais dzīvesveids. Viņi pilnībā izmainīja savu dzīvi.

Tie cilvēki, kuri, visticamāk, nošķīra misionārās darbības "laicīgo" un "reliģisko" aspektu, dzīvoja apgabalos, ko apmeklēja Rietumu tirgotāji. Skotu Kelebāras misijas pārstāvji zināja, ka daži no viņu afrikāņu apmeklētājiem par lasīšanu interesējas vienīgi komerciālos nolūkos. Šeit un citviet liela daļa misionārās darbības bija veltīta vietējo institūciju – īpaši cilvēku upurēšanas – reformēšanai, cenšoties visu kopienu ieinteresēt par kristietību, kā arī veidojot Baznīcas.

Misionārās kustības sākumperiodā nebija iemesla domāt, ka kāda tauta būs atsaucīgāka par citām. Praktisku apsvērumu dēļ misionāri devās vispirms uz Indiju, dažām Klusā okeāna salām, Sjerraleoni, Vestindijas salām un Labās Cerības ragu. Ķīna, izņemot dažas ostas, bija nepieejama līdz gadsimta vidum, bet Japāna – vēl ilgāk. Līdz gadsimta vidum arī kļuva skaidrs, ka Indijā vairāk jauno kristiešu nāk no hinduistu, nevis musulmaņu vidus, turklāt visvairāk no cilšu tautām.

Līdz gadsimta beigām bija redzams, ka, lai gan kristieši Indijā, Ķīnā un pat Japānā veido nozīmīgu pasaules Baznīcas daļu, tomēr visdramatiskākās pārmaiņas ir skārušas Āfriku un Okeāniju. Hinduisms un budisms (kas 19. gs.

sākumā bija mazpazīstams) nebija piedzīvojuši sabrukumu. Turklāt abas šīs reliģijas bija piemērojušās Rietumu kultūras ietekmei. Islāms bija gandrīz pilnībā izturējis kristīgo misiju spiedienu. Lielākā daļa jauno kristiešu nāca no pasaules cilšu tautām, un Āfrikas zemienēs bija gaidāma sacensība ar islāmu.

Tomēr nebija piepildījusies viena no agrīno misionāru biedrību cerībām – nest atdzimšanu senajām Baznīcām Vidusjūras reģionā, Vidējos Austrumos, Etiopijā un Indijā. Par spīti šo Baznīcu īslaicīgai atsaucībai, tikai Indijā tika nodibināti efektīvi kontakti starp protestantiskajiem kristiešiem un Ortodoksālajām, Nestoriāņu un Monofizītu baznīcām.

Protestantu misijas sākumposmā Romas katoļu pirmā misionārā kustība bija gandrīz apsīkusi. Otrā kustība veidojās kā protestantu kustības imitācija. Tās intelektuālais centrs bija Francija – katoliska lielvalsts ar spēcīgu atbalstu kolonijās. Tika izveidoti jauni misionāri ordeņi – Baltie tēvi, Svētā Gara kongregācija un Dievišķā Vārda biedrība. Līdzīgi kā protestantu, arī katoļu misijas sevi identificēja ar aģitāciju pret verdzību, kurā sevišķi nozīmīga loma bija kardinālam Lavižerī. Konkurence ar protestantu misijām saasinājās un "cīņa par Āfriku" periodā tika saistīta arī ar politiku. Katoļu misionāri (kuri bieži bija franči) sliecās atbalstīt Francijas koloniālo politiku, tāpat kā protestantu misionāri – Britānijas politiku. Daudzos franču anektētajos apgabalos, piemēram, Indoķīnā, kristīgo ticību pārstāvēja vienīgi Romas katoļu baznīca.

Pirmais pasaules karš sagrāva 19. gs. 90. gadu sapni par pasaules evaņģelizāciju vienas paaudzes laikā. Tomēr, kad tas sākās, Baznīca jau lielā mērā līdzinājās tam "lielajam daudzumam, ko neviens cilvēks nespēj saskaitīt no visām nācijām un tautām, un ciltīm, un valodām", kāds nebija pieredzēts nevienā agrākajā tās vēstures periodā.

Katoļu skolas audzēkņi Kočinā, Keralā, Indijā. Kopš paša sākuma izglītība bija nozīmīga misionārā darba sastāvdaļa.

Misionāru biedrības

Endrū F. Volss

18. gs. tika uzskatīts par pašsaprotamu, ka pastāv tikai trīs Baznīcas pārvaldes formas – episkopālā, prezbiteriāņu un kongregacionālā. Katras pārvaldes formas atbalstītāji apgalvoja, ka seko Bībeles mācībai un visu pušu galvenie argumenti ir labi zināmi. Cilvēki bija daudz cietuši un lējuši asinis savas Baznīcas aizstāvībai.

Taču, kad gadsimta nogalē britu kristiešos sāka mosties pārliecība par savu pienākumu izplatīt Evaņģēliju visā pasaulē, kļuva skaidrs, ka neviena no šīm Baznīcas pārvaldes formām neveicina Baznīcas iesaistīšanos pasaules evaņģelizācijā. Anglijas baznīcai ar tās bīskapu hierarhiju tolaik nebija centralizētas organizācijas; tādas, protams, nebija arī kongregacionālistiem. Skotijas baznīcas – vienīgās lielās Prezbiteriāņu baznīcas – pārstāvji 1796. gadā diskutēja, vai iecelt komiteju vai arī vākt līdzekļus misijām. Tomēr beigās viņi izšķīrās par atturēšanos no jebkādas praktiskas darbības. Pasaules misiju atbalstītāji bija spiesti veidot citu institūcijas formu – brīvprātīgo biedrību.

Misijas organizēšana

Brīvprātīgo biedrība tolaik bija salīdzinoši neattīstīta organizācijas forma. Anglijas baznīcai bija divas labi darbojošās biedrības – Kristīgo zināšanu veicināšanas biedrība un Evaņģēlija popularizēšanas biedrība –, bet tām abām bija karaļa hartas un bīskapu apstiprinājums. Tālaika politiskā spiediena grupas darbojās ar brīvu "asociāciju", nevis biedrību starpniecību. Viljams Kērijs savā grāmatā "Pētījums par kristiešu pienākumu atgriezt ticībā pagānus" vaicāja, ko varētu darīt tirdzniecības kompānija. Viņš ieteica veidot nopietnu kristiešu – laju un mācītāju – apvienību ar komiteju, kas apkopotu un analizētu informāciju, vāktu līdzekļus un meklētu piemērotus cilvēkus.

Brīvprātīgo biedrībai, kuras agrīna forma bija misionārā biedrība, bija lemts pārveidot 19. gs. Baznīcu. Tā tika radīta ne tik daudz teoloģisku apsvērumu, cik praktiskas nepieciešamības dēļ, tomēr tā iedragāja visas pastāvošās Baznīcas pārvaldes formas. Pirmām kārtām tā pavēra ceļu ekumeniskām aktivitātēm. Anglikāņi un sektanti vai šķeltnieki ārpus Baznīcas varēja kopīgi darboties konkrētu mērķu īstenošanā. Biedrība arī mainīja spēku līdzsvaru Baznīcā, sekmējot laju vadību. Vienkāršie kristieši – iesākumā vīrieši, vēlāk arī sievietes – sāka ieņemt svarīgus amatus nozīmīgās biedrībās. Turklāt labākās biedrības pavēra iespēju daudzu cilvēku līdzdalībai.

Visas šīs iezīmes parādījās jau visagrīnākajā misionāro biedrību vēstures periodā. 1795. gadā Londonas misionārā biedrība atzina, ka tās "pamatprincips un mērķis ir nevis popularizēt prezbiteriānismu, kongregacionālismu, episkopālismu vai kādu citu Baznīcas pārvaldes formu.. , bet gan nest pagāniem Dieva svētīto Evaņģēliju". Viens no biedrības dibinātājiem aicināja "aprakt fanātismu". Vienkāršie kristieši uzņēmās atbildīgus pienākumus misionārajās biedrībās laikā, kad tas nebūtu bijis iespējams nevienā citā Baznīcas struktūrā.

Entuziasts, kurš iekasēja peniju nedēļā no savas vietējās misionārās biedrības locekļiem un izplatīja

Adonirema Džadsona arests

"Astotajā jūnijā, brīdī, kad mēs gatavojāmies pusdienot, iedrāzās virsnieks ar melnu grāmatu rokā kopā ar duci birmiešu; viņiem sekoja viens, kuru pēc izsitumiem klātās sejas mēs pazinām kā bendi un "cietuma dēlu". "Kur ir skolotājs?" skanēja pirmais jautājums. Misters Džadsons stādījās priekšā. "Jūs aicina karalis," teica virsnieks; šī uzrunas forma vienmēr tika lietota noziedznieka arestēšanas brīdī. Virs ar plankumaino seju acumirklī satvēra misteru Džadsonu, nogrūda viņu uz grīdas un izvilka virvi. Rūdītais bende, velnišķīgi smiedamies, ātri sasēja misteru Džadsonu, cieši savilka virvi un aizvilka skolotāju projām – es tobrīd nezināju, uz kurieni... Misters Džadsons un visi baltie ārzemnieki tika ieslodzīvi nāvinieku cietumā, un katrs ar trim pāriem dzelzs važu tika piekalti pie gara mieta..."

ADONIREMS DŽADSONS bija viens no pirmajiem amerikāņu misionāriem Indijā.

VILJAMS KĒRIJS

D. V. Bebingtons

Viljama Kērija galvenais mērķis

"Mudināt mūsu indiešu brāļus būt noderīgiem, sekmēt viņos katram piemītošā talanta attīstību un lolot viņos katru spēju un labo īpašību. Šajā ziņā mūsu gādība par viņu pilnveidošanos nekad nevar būt pārlieku liela. Jo tikai ar vietējo sludinātāju palidzību mēs varam cerēt izplatīt Evaņģēliju visā šajā milzīgajā kontinentā."

Angļu baptists Viljams Kērijs (1761–1834) lielāko daļu sava mūža veltīja Indijas evaņģelizācijai. Viņš piedzima Polersperijā, Northemptonšīrā; viņa tēvs bija ķesteris un skolotājs. 1779. gadā kāda sava biedra, kurpnieka mācekļa, iespaidā viņš konvertējās, kļuva par sektantu un 1783. gadā kristījās par baptistu. Pēc neilgas sludināšanas vietējā apvidū Kērijs kļuva par mācītāju vispirms Moultonas (1786), vēlāk Hārvīleinas, Lesteras (1789) baptistu baznīcā. Uz viņu dziļu iespaidu atstāja un kļūt par misionāru viņu pamudināja amerikāņa Džonatana Edvardsa teoloģija.

1792. gadā Kērijs publicēja darbu "Pētījums par kristiešu pienākumu atgriezt ticībā pagānus". Viņš apgalvoja, ka Kristus lielā sūtība "sludināt Evaņģēliju katrai dzīvai radībai" joprojām attiecas uz visiem kristiešiem. Tajā pašā gadā, uzstājoties ar spredikļi Notingemā, viņš mudināja kristiešus "gaidīt lielas lietas no Dieva" un "mēģināt darīt lielas lietas Dieva labā". Šis aicinājums deva rezultātu, un 1792. gada oktobrī tika nodibināta Baptistu misionārā biedrība. Tā bija pirmā ārzemju misionārā organizācija, kas bija radusies evaņģēliskās atdzimšanas iespaidā.

Nākamajā gadā Kērijs un viņa ģimenes locekļi devās uz Indiju. Viņš kļuva par priekšstrādnieku indigo krāsvielas fabrikā Bengālijā (1794–1799); šajā amatā viņš darbojās tikai trīs mēnešus gadā. Pārējo laiku viņš veltīja intensīvām Austrumu valodu studijām. 1799. gadā Seramporā, Kalkutas tuvumā, viņam pievienojās vēl divi baptisti – Džošua Māršmens un Viljams Vords. Nākamo gadsimta ceturksni šie trīs vīri strādāja kopā, veidojot arvien augošu misiju tīklu Bengālijā un ārpus tās robežām. Kērijs pārtulkoja bengāļu valodā Jauno Derību un 1801. gadā tika iecelts par valodu pasniedzēju Fortviljamas koledžā. Turpmāko gadu laikā līdz 1824. gadam Kērija vadībā tika veikti seši pilnīgi un divdesmit četri daļēji Bībeles tulkojumi, kā arī publicētas vairākas gramatikas grāmatas, vārdnīcas un Austrumu tekstu tulkojumi. Lai gan daži no Kērija agrīnajiem tulkojumiem bija sasteigti un samāksloti, tomēr viņa darbs bija milzīgs sasniegums pašmācības ceļā izglītību ieguvušam novatoram.

Kērijs guva panākumus vairākās jomās. Viņš izveidoja misijas skolas, izvirzīja ideju par Seramporas koledžas dibināšanu, nodibināja Indijas Lauksaimniecības skolu (1820), lai sekmētu uzlabojumus lauksaimniecībā, studēja botāniku (1823. gadā viņš tika ievēlēts par Linneja biedrības padomes locekli) un ieņēma vadošu lomu kampaņā par atraitņu sadedzināšanas (*satī*) aizliegšanu (tā tika panākta 1829. gadā). Kērija uzticīgo kalpošanu Indijai un praktisko gudrību apliecina viņa mudinājums indiešiem pašiem kļūt par Evaņģēlija vēsts nesējiem.

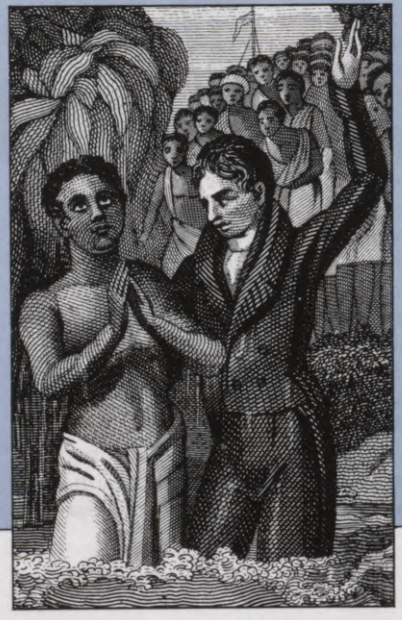

Pirmais angļu baptistu misionārs Viljams Kērijs kristī indieti. Kērijs sludināja par misijas nepieciešamību ar saviļņojošiem vārdiem: "Gaidiet lielas lietas no Dieva un mēģiniet darīt lielas lietas Dieva labā."

misionāru žurnālu, bija pilnībā iesaistīts biedrības darbā. Tieši no šādu cilvēku vidus nāca nākamie misionāri. Amerikāņu misionārs Rūfess Andersons 1834. gadā rakstīja: "Nekad agrāk kristīgās pasaules Evaņģēliskās baznīcas nav bijušas patiesi organizētas ar mērķi konvertēt visu pasauli." Šās organizācijas pamats bija brīvprātīgo biedrība.

"Biedrības" radīšana

Līdz 18. gs. 80. gadiem ikvienas konfesijas kristieši juta, ka atdzimšanas panākumi protestantu valstīs ir kā priekšvēstneši Evaņģēlija izplatībai visā pasaulē. Tie bija baptisti no Anglijas vidienes, kuri pirmie izveidoja efektīvu organizāciju – Sevišķo baptistu biedrību Evaņģēlija sludināšanai (vēlāko Baptistu misionāru biedrību).

Arī Londonas Misionārās biedrības (kas iesākumā tika dēvēta vienkārši par Misionāro biedrību) pirmsākumi ir meklējami reģionālās lūgšanu sapulcēs. Taču šis biedrības līderi, piemēram, Džons Lovs un Deivids Bogs, atšķirībā no Viljama Kērija savās konfesijās ieņēma augstu stāvokli. Lielākā daļa biedrības locekļu bija kongregacionālisti, bet tajā darbojās arī anglikāņi un prezbiteriāņi; viņu iecere bija veidot ārpuskonfesionālu biedrību. Šo cilvēku darbības mērogs bija daudz plašāks nekā baptistiem – drīz pēc dibināšanas 1795. gadā biedrība nosūtīja vairāk nekā trīsdesmit misionārus uz Klusā okeāna salām. Tomēr, par spīti sākotnēji ekumeniskajai ievirzei, LMB drīz pārtapa par kongregacionālistu biedrību (daļēji tāpēc, ka tika izveidotas citas konfesionālas biedrības).

Skotijā 1796. gada Vispārējās sapulces atteikums laupīja jebkādas izredzes veidot oficiālu Baznīcas misiju. Šis apstāklis Skotijas baznīcas pārstāvjiem – misiju atbalstītājiem pavēra iespēju apvienoties ar šķeltnieku Baznīcu locekļiem vietējās biedrībās pēc LMB parauga. Nelielās pilsētiņās biedrības spēja tikai vākt līdzekļus, bet Glāzgovas un Edinburgas (vēlāk Skotu) misionārās biedrības nosūtīja savus misionārus. Skotija deva daudzus misionārus darbam LMB.

Konfesijas mobilizē spēkus

Šāda notikuma attīstība radīja problēmu stingri anglikāniskajiem evaņģēlistiem. No vienas puses, viņi izjuta tikpat lielu nepieciešamību pēc misijām kā viņu sektantiskie ticības brāļi, bet neuzskatīja, ka EPB (Evaņģēlija popularizēšanas biedrība) būtu piemērota Evaņģēlija sludināšanai. No otras puses, viņi gribēja saglabāt konfesionālās robežas un aizliedza dalību LMB, ko vadīja galvenokārt sektantu līderi. Izšķirošās diskusijas noritēja evaņģēlistu kluba Eklektiskajā biedrībā, bet 1799. gadā tika izveidota Baznīcas misionārā biedrība Āfrikai un Austrumiem. Tās pirmā komiteja sastāvēja lielākoties no mazpazīstamiem Londonas garīdzniekiem. Anglikāņu hierarhija ar šo biedrību samierinājās, tomēr oficiāli neatzina. Tikai pēc daudziem gadiem, kad biedrība jau bija sevi pierādījusi darbā, to atzina arī Baznīcas vadoņi.

Džons Veslijs labi apzinājās metodistu darba milzīgos transatlantiskos apjomus. Tie ietvēra Vestindijas salas, kurp regulāri tika nosūtīti misionāri un kas līdz 1790. gadam bija kļuvušas par atsevišķu metodistu provinci. Tomass Kouks, kuram Veslijs mūža pēdējos gados uzticēja daudz pienākumu, dedzīgi vēlējās paplašināt metodistu misijas pasaules mērogā. Kouks jau 1784. gadā publicēja biedrības

Dievlūdzēji budistu templī Rangunā, Birmā (tagadējā Mjanmā), kur 1824. gadā amerikāņu misionārs Adonirems Džadsons tika arestēts uz aizdomu pamata, ka ir britu aģents.

plānu un vēlāk vairākas reizes centās panākt metodistu konferences atbalstu darbības paplašināšanai. Iebildumi bija finansiāla rakstura. Kouks strādāja ar mērķi izveidot vietējas pārstāvniecības, un līdz 1814. gadam tās bija atzinusi konference. 1818. gadā metodistu konference šīs pārstāvniecības apvienoja Metodistu misionārajā biedrībā. Ar laiku katrs Metodistu baznīcas loceklis tika automātiski uzskatīts arī par biedrības locekli.

Divdesmit astoņus gadus pēc 1796. gada sapulces debatēm Skotijas baznīca uzņēmās tiešu atbildību par misijām un nosūtīja savu pirmo misionāru – Aleksandru Dafu. Tolaik evaņģēlisti un mērenie jau spēja vienoties, un, iespējams, tieši uz viņu vienošanās pamata attīstījās skotu misijām tik nozīmīgais uzsvars uz izglītību. Pēc Baznīcas šķelšanās 1843. gadā visi misionāri pievienojās Brīvbaznīcai. Skotijas baznīcai bija jāmeklē jauni misionāri.

Ziemeļamerikā nekristīgo indiāņu tautu tuvums nozīmēja, ka misionārisma problēma ir pastāvīgi aktuāla un ir jārisina nemitīgi. Pirmo indiāņu misiju veidošanu sekmēja britu misionārās

HADSONS TEILORS

Harolds H. Roudons

Džeimss Hadsons Teilors (1832–1905) bija jorkšīrietis, kurš septiņpadsmit gadu vecumā konvertējās un 1853. gadā devās uz Ķīnu kā Ķīniešu evaņģelizācijas biedrības misionārs. Viņš pārtrauca sadarbību ar ĶEB, jo viņu neapmierināja trūkumi biedrības atbalsta sistēmā (iespējams, sava loma bija arī Brālības ideju iespaidam). Viņš turpināja strādāt Ķīnā kā neatkarīgs misionārs līdz 1860. gadam, kad sliktās veselības dēļ bija spiests atgriezties mājās. Viņš papildināja savas zināšanas medicīnā un 1865. gadā nodibināja Ķīnas vidienes misiju. Tā bija pirmā patiesi starpkonfesionālā ārzemju misija un prototips tām "ticības" misijām, kam bija lemts ieņemt nozīmīgu lomu pasaules evaņģelizācijā 19. gadsimtā.

Hadsona Teilora lielais mērķis bija nest Evaņģēlija vēsti katrai neevaņģelizētajai provincei Ķīnas impērijā, kas beidzot bija atvērta rietumniekiem. Vēlēdamies nenovirzīt līdzekļus no citām misijām, viņš nolēma nekad neprasīt finansiālu atbalstu. Georga Millera iespaidā viņš apņēmās sagādāt līdzekļus lūgšanu ceļā un vēlāk tos rūpīgi pārvaldīt. Šis "ticības princips" neizslēdza iespēju vērsties pie lūdzējiem un prasīt noteiktu skaitu jaunu misionāru.

Hadsons Teilors ieviesa vairākus jauninājumus sava laika misionārisma praksē. Viņš bija gatavs pieņemt kandidātus bez koledžas izglītības un saviem misionāriem pieprasīja līdzināties vietējiem ļaudīm, piemēram, valkājot ķīniešu apģērbu. Viņš apņēmās nepakļaut savu misionāro darbu ārējai kontrolei un uzstāja, ka tas ir jāvada uz vietas. Viņš pats agrāk bija cietis no centralizētas kontroles sistēmas nepilnībām.

Tajā pašā laikā Hadsons Teilors uzskatīja, ka ir nepieciešams sniegt pilnīgu informāciju kristiešiem dzimtenē. Viņa sacerējumiem un sludināšanai bija liels iespaids uz tālaika kristiešiem. Hadsona biogrāfija, ko sarakstīja viņa dēls doktors Hovards Teilors kopā ar sievu, ātri kļuva par kristīgās literatūras klasiku.

biedrības. Vēlāk pēc britu biedrību, īpaši – LMB, parauga tika nodibinātas amerikāņu biedrības (pirmā bija Ņujorkas Misionārā biedrība, kas tika izveidota 1796. gadā). 1810. gadā tika nodibināta pirmā biedrība, kuras mērķis bija vispasaules evaņģelizācija, – Amerikāņu pilnvaroto padome ārzemju misijām.

Holandē pirmā brīvprātīgo biedrība – starpkonfesionālā *"Nederlandse Zendeling Genootschap"* (1797) – tika nodibināta gandrīz tikpat agri kā Britānijā.

Biedrības Eiropā

Pārējā Eiropas daļā misionāru semināri tika nodibināti agrāk par misionārajām biedrībām, bet pēc Napoleona kariem misionāro biedrību skaits strauji pieauga. Īpaši auglīga augsne šajā ziņā bija vācu pietistu biedrības: misionāru apmešanās *"Deutsche Christentumgesellschaft"* (dibināta 1780) sekmēja misionāro biedrību izveidi Brēmenē (1819), Hamburgā (1822) un citviet; 1834. gadā tās apvienojās Ziemeļvācijas Misionārajā biedrībā. Berlīnei (Prūsijai) bija sava misionārā biedrība no 1824. gada, bet Reinzemei – no 1828. gada. No 1815. gada Bāzele kļuva par protestantu misionāro interešu centru Šveicē, Dienvidvācijā, Dienvidfrancijā un Austrijas impērijā. Centra sagatavoto misionāru saraksts bija garš, un tā seminārs – ietekmīgs. Franču protestanti līdz 1822. gadam bija izveidojuši Parīzes misiju.

Tāpat kā Britānijā, arī Eiropas kontinentā iesākumā pastāvēja spēcīga ekumeniska ievirze. Taču saspīlējums starp luterāņiem un reformātiem ar laiku sašķēla Ziemeļvācijas misiju. Bāzeles misija sākumā pieprasīja, lai tie misionāri, kuri darbojās Baznīcas misionārajā biedrībā, kļūtu par anglikāņiem, bet tie, kuri strādāja dāņu teritorijās, – par luterāņiem utt.

Dānija (joprojām neliela jūras valsts ar izteiktām interesēm Rietumāfrikā un Vestindijas salās) savu misionāro biedrību nodibināja 1821. gadā. Dažādu iemeslu dēļ nozīmīgas biedrības neizveidojās pārējās Skandināvijas valstīs līdz pat gadsimta nogalei.

Veselā saprāta misionāri

Britu agrīno biedrību dibinātāji skaidri apzinājās, ka nav gaidāms liels misionāru pieplūdums no mācītāju vidus vai to cilvēku aprindām, kuri parasti mēdza kļūt par mācītājiem. Kērijs – pašmācības ceļā izglītojies kurpnieks, kurš vēlāk kļuva par mācītāju, – bija izņēmums. Lielākā daļa pirmo misionāru bija amatnieki vai tirgotāji, kuriem nebūtu bijušas lielas izredzes kļūt par ordinētiem garīdzniekiem dzimtenē. LMB sākotnējo entuziasmu – ka pietiek ar garīgumu un veselo saprātu – atvēsināja neskaitāmās nelaimes, kas piemeklēja tās agrīnos misionārus. "Kultūršoks" radīja smagus zaudējumus, un ar dažu gadu pieredzi pietika, lai biedrības locekļi saprastu, cik svarīga nozīme ir misionāru sagatavošanai. Kaut arī daudzi LMB kandidāti formāli bija mazizglītoti, tomēr viņu apmācība, kas sākotnēji noritēja Deivida Boga vadībā, bija visai iespaidīga. Daudzi no agrīnajiem LMB pētījumiem valodniecībā un etnogrāfijā ir pārsteidzoši zinātniski.

Lielākās grūtības misionāru vervēšanā pieredzēja BMB (Baznīcas misionārā biedrība), jo saskaņā ar tās principiem par misionāriem varēja kļūt vienīgi ordinēti garīdznieki, taču pieteicās tikai nedaudzi. Problēmas risinājums radās sadarbībā ar kontinenta semināriem. Par izciliem BMB darbiniekiem kļuva daudzi vācu un citu Eiropas zemju misionāri. No pirmajiem divdesmit četriem BMB misionāriem

19. gadsimta skotu baznīca Kalkutā, ko pašlaik no visām pusēm apņem modernas biroju ēkas. Anglikāņu baznīca Indijā bīskapus iecēla 19. gs. sākumā.

Lepras slimnieces iežogotā misijas teritorijā Čampā, Indijā, 1903. gadā. Šo teritoriju pārvaldīja Lepras slimnieku misija, kas tagad pazīstama kā Lepras misija.

septiņpadsmit bija vācieši un tikai trīs – ordinēti angļu garīdznieki. Situācija mainījās, kad angļu bīskapi sāka labvēlīgāk attiekties pret biedrības aktivitātēm, kā arī biedrībai vairāk nostiprinoties draudzēs.

Līdz gadsimta vidum tika atzīta nepieciešamība pēc "vietējiem mācītājiem", un viņu skaits misionāro biedrību sastāvā arvien pieauga. 1857. gadā uzsāktās BMB Nigēras misijas visi dalībnieki bija afrikāņi. Gadsimta pēdējā trešdaļā misionāru skaits strauji pieauga. Lielākoties tas notika 1859. gada atdzimšanas, Kesvikas kustības un citu spēku ietekmē. Šis proces sevišķi skāra universitātes. "Kembridžas septiņniekam" – bijušajiem Kembridžas studentiem, kuri 1885. gadā devās uz Ķīnu, – bija simtiem sekotāju.

Šajās desmitgadēs – imperiālisma uzplaukuma periodā – ne tikai pieauga misionāru skaits, bet arī veidojās atšķirīgs misionāra *tips*. Tās pašas ietekmes skāra misiju darbu Amerikā, kur studenti jau kopš paša sākuma veidoja nozīmīgu misionārās kustības daļu. 1886. gadā tika nodibināta Studentu brīvprātīgo kustība. Tā savukārt kļuva par pamatu Studentu brīvprātīgo misionāru savienībai un vēlāk – Studentu kristiešu kustībai. Gadsimta divās pēdējās desmitgadēs tika noturētas vairākas konferences ar tādiem nosaukumiem kā, piemēram, "Padari Jēzu par valdnieku" un "Studenti un misionārisma problēma". Neskaitāmi brīvprātīgie sava laikmeta tehnoloģiskās un politiskās attīstības kontekstā tiecās īstenot "pasaules evaņģelizāciju šās paaudzes laikā". Situāciju mainīja Pirmais pasaules karš, taču līdz brīdim, kad eiropiešu personāls samazinājās, jau bija sākušās lielās afrikāņu vadītās masu kustības.

Spēki, kas sekmēja jauna kandidātu loka attīstību, radīja arī jauna veida biedrības. Tās saglabāja brīvprātības principu, bet pievērsās konkrētiem reģioniem. Kā piemērs minama misija uz Ķīnas vidieni (1865) un misija uz Dienvidaustrumu Nigēriju (1887). Tika veidotas biedrības arī īpašām vajadzībām, piemēram, misijai pie lepras slimniekiem.

19. gs. misionāriem un biedrībām, kuras viņus aicināja un vadīja viņu darbu, bija būtiski svarīga loma Pasaules kristīgās baznīcas izveidē, kas, iespējams, ir visnozīmīgākais fakts kristietības vēsturē 19. gadsimtā.

"Es neievācu ražu; es pat nevaru apgalvot, ka sēju sēklu; es tikko spēju uzart augsni, bet izceļu no tās akmeņus. Arī tas ir misionāra darbs; atbalstiet to ar mīlošu līdzjūtību un kvēlām lūgšanām."

ROBERTS BRŪSS, īru misionārs, apraksta lēno evaņģelizācijas progresu Persijā (Irānā).

Bībeles biedrības

Veins A. Declers

1802. gada decembrī Tomass Čārlzs, ievērojams kalvinistu mācītājs no Balas Ziemeļvelsā, apmeklēja Reliģisko traktātu biedrības (RTB) komitejas sapulci Londonā. Viņš ļoti raizējās, ka nav pieejamas Bībeles velsiešu valodā, un mudināja biedrību radīt velsiešu Bībeli.

Traktātu biedrība neuzskatīja, ka tās pienākumos ietilptu Bībeles izplatīšana. Šim nolūkam bija nepieciešama atsevišķa Bībeles biedrība. Džozefs Hjūss, baptists no Batersijas, uzstāja, ka ir jāveido speciāls birojs, kas gādātu Bībeles gan Britānijas, gan citu pasaules valstu iedzīvotājiem. Nākamajā gadā Hjūss, RTB sekretārs, sarakstīja eseju "Svēto Rakstu izcilība, arguments to plašākai izplatībai dzimtenē un ārzemēs".

Jauna biedrība

1804. gada 7. martā Londonas Tavernā tika nodibināta Britu un ārzemju Bībeles biedrība (BĀBB). Drīz šajā projektā iesaistījās lielākā daļa no pazīstamajiem evaņģēlistiem. Viņu vidū bija lords Teinmauts, Čārlzs Grānts, Zaharijs Makolijs, Londonas un Solsberi bīskapi, kā arī Parlamenta loceklis Viljams Vilberforss. Jaunās organizācijas mērķis bija "veicināt Svēto Rakstu plašāku izplatību bez to komentēšanas".

BĀBB padomes sastāvs atspoguļoja tās vispārējo raksturu. To veidoja piecpadsmit anglikāņi, piecpadsmit nonkonformisti un seši ārzemju locekļi. Džozefs Hjūss kļuva par tās pirmo nonkonformistu sekretāru. Anglijas baznīcas sekretārs bija Džosaja Prets. Pēc gada viņu aizstāja Džons Ouens, Londonas bīskapa kapelāns. Ārzemju sekretāra amatu ieguva K. F. S. Šteinkopfs, vācu Luterāņu baznīcas mācītājs Savojā.

Līdzīgas biedrības drīz parādījās visā Apvienotajā Karalistē. 1805. gadā tika nodibināta Glāzgovas Bībeles biedrība, 1809. gadā tika izveidota Edinburgas komiteja. 1806. gadā Dublinā tika nodibināta Īrijas Bībeles biedrība. Biedrības izplatījās visā britu impērijā – Kanādā (1807), Austrālijā (1817) un Jaunzēlandē (1837).

BĀBB desmitajā gadadienā tās pārstāvji Džons Petersons un Roberts Pinkertons ziņoja par Krievijas Bībeles biedrības nodibināšanu (1813). Kņazs Goļicins, ārzemju reliģiju ministrs, bija ieteicis caram Aleksandram I dibināt Bībeles biedrību, un cars bija labprāt piekritis. BĀBB britu atbalstītāji bija tik iepriecināti par Krievijas biedrību, ka nosūtīja Pinkertonu un Petersonu kā savus īpašos pārstāvjus uz Eiropu.

Atpakaļceļā uz Krieviju Pinkertons šķērsoja Holandi, Vāciju un Poliju. Strauji citu pēc citas viņš nodibināja komitejas Amsterdamā, Elberfeldē (Reinzemē), Hannoverē, Berlīnē un Drēzdenē. Tikmēr Džons Petersons apceļoja Skandināviju, veidojot biedrības Norvēģijā, Zviedrijā un Dānijā. Vairums šo Eiropas pārstāvniecību uzplauka, saņemot dāsnu finansiālu atbalstu no BĀBB.

BĀBB atbalstu baudīja arī katoļi. Drīz pēc nodibināšanas BĀBB nosūtīja naudas līdzekļus Rēgensburgas bīskapam Mihaelam Vitmanam. Kad bavāriešu priesteris Johanness Gosners gatavoja Jaunās Derības tulkojumu vācu valodā, arī viņš saņēma BĀBB atbalstu. Tomēr galvenais katoļu pārstāvis BĀBB bija Leanders van Ess, priesteris un teoloģijas profesors Marburgā. Viņa sagatavoto

Kenijiešu sieviete tirgus laukumā lasa Evaņģēliju savā dzimtajā valodā.

Jaunās Derības vācu tulkojumu Katoļu baznīcas autoritātes pacieta līdz 1822. gadam, kad tas tika nosodīts un iekļauts aizliegto grāmatu sarakstā. Tomēr enerģiskais van Ess ar BĀBB palīdzību izplatīja vairāk nekā 500 tūkstošus sava Jaunās Derības tulkojuma eksemplāru.

Dažas jaunas problēmas

Pirmajās divās desmitgadēs Bībeles biedrības darbību neaptumšoja nekādi konflikti. Tomēr 1825. gadā vācu Bībeles biedrības lūdza atļauju iekļaut savos Bībeles izdevumos apokrifus – grāmatas, kas bija sarakstītas laika periodā starp Veco un Jauno Derību. Katoļi tās atzina kā papildinājumu kanonam (kā deiterokanoniskas), bet vairums protestantu tās nošķīra no tradicionāli atzītā Bībeles grāmatu saraksta.

Kopš vācu biedrību izteiktā lūguma Bībeles biedrību kustība sašķēlās. BĀBB atteicās dot atļauju iekļaut apokrifus britu finansētajos izdevumos. Vācieši gandrīz nekavējoties pārtrauca attiecības ar Londonas komiteju.

No BĀBB atdalījās arī skotu biedrības, bet citu iemeslu dēļ. Edinburgas un Glāzgovas biedrības, kuras enerģiski vadīja evaņģēlists Roberts Holdeins, pasludināja savu neatkarību. Skoti uzskatīja, ka BĀBB ir pārāk gausi atteikusies iespiest apokrifus. 1861. gadā Glāzgovas un Edinburgas pārstāvniecības apvienojās Skotijas Nacionālajā Bībeles biedrībā.

Otrs konflikta cēlonis BĀBB ietvaros bija tās individuālo pārstāvju atšķirīgie uzskati. BĀBB gadadienā 1831. gada maijā Džeimss Edvards Gordons, Dandalkas deputāts, pieprasīja izslēgt unitāriešus no vadošās komitejas. Kad BĀBB atteicās ieviest doktrinālu testu, tika izveidota Trinitiešu Bībeles biedrība.

203 931 768 publikācijas

Tomēr, par spīti domstarpībām, BĀBB nepārtraukti paplašinājās. Līdz 1906. gadam Apvienotajā Karalistē darbojās 5800 biedrības filiāles un nodaļas. Austrālijai bija 52 nodaļas un 1500 Bībeles biedrību filiāles. 1907. gadā BĀBB ziņoja, ka kopš tās dibināšanas ir laisti klajā 203 931 768 Bībeles, Jaunās Derības un Rakstu fragmentu izdevumi.

Šajā laikā bija nodibināta Amerikas Bībeles biedrība (ABB). BĀBB bija izveidojusi centrālo komiteju, kas savukārt dibināja filiāles. Savukārt ABB bija agrāko vietējo komiteju apvienība. 1808. gadā tika nodibināta Filadelfijas Bībeles biedrība. Gadu vēlāk līdzīgas biedrības radās Konektikutā, Masačūsetsā, Ņujorkā un Menā.

1814. gadā Semjuels Mills, amerikāņu misionāru līderis, apceļoja ASV pierobežas teritorijas. Līdzīgi velsietim Tomasam Čārlzam, arī Mills uzskatīja, ka ir nepieciešama organizācija, kas izplatītu Bībeles un tādējādi apmierinātu ļaužu garīgās vajadzības. Mills aprēķināja, ka Rietumu

Divi bolīvieši lasa daļu no Bībeles savā dzimtajā valodā. Šis tulkojums tapa ar Bībeles biedrības gādību.

Viens no pirmajiem malagasu Bībeles izplatītājiem nes Bībeles divās kastēs. Bībeles biedrības ir atbalstījušas Bībeles izplatīšanu daudzās pasaules daļās.

apgabalos – Kentuki, Tenesī un Ilinoisā – vismaz septiņdesmittūkstoš ģimenēm nav savas Bībeles. Viņš aprēķināja, ka ASV kopumā būtu lietderīgi izplatīt pusmiljonu Svēto Rakstu eksemplāru.

Ar mērķi sagādāt Bībeles Amerikas rietumu iedzīvotājiem 1816. gada 8. maijā Ņujorkā tika nodibināta Amerikas Bībeles biedrība. Tās dibināšanas sapulcē piedalījās 61 delegāts no 31 vietējās Bībeles biedrības. Iesākumā ABB galvenais uzdevums bija sagādāt Bībeles rietumu apgabalu kolonistiem, eiropiešu imigrantiem, kuri straumēm plūda uz ASV, un dažādām indiāņu ciltīm.

Līdzīgi kā BĀBB, arī ABB sašķēlās. 1835. gadā britu baptistu misionārs Viljams Pīrss lūdza ABB palīdzību, lai iespiestu bengāļu Bībeli Kalkutā. Viņš lūdza atļauju aizstāt Jaunajā Derībā vārdu *"baptism"* ("kristīšana") ar vārdu *"immerse"* ("iegremdēšana"). Kad šis lūgums ar tā konfesionālo interpretāciju tika noraidīts, amerikāņu baptisti aizgāja no ABB. 1836. gadā viņi izveidoja Amerikas un ārzemju Bībeles biedrību.

Turpmākajā periodā Bībeles biedrības uzplauka un paplašinājās. Kur vien strādāja misionāri, parādījās arī Bībeles biedrības. Nozīmīgu palīdzību Bībeles biedrības sniedza jaunajām Baznīcām. Tās vadīja Bībeles tulkošanas procesu, iespieda Svētos Rakstus un izplatīja tos jauno Baznīcu locekļiem.

20. gs. 1. pusē Baznīcas dzīvē valdīja sadarbības gars. Šo ekumenisko ievirzi pārņēma arī Bībeles biedrības. 30. gados tika pētītas sadarbības iespējas. Šo procesu pārtrauca Otrais pasaules karš.

Bībeles visā pasaulē

1946. gadā lielāko Bībeles biedrību pārstāvji sapulcējās Heivardshītā, Anglijā, un izveidoja kopīgu organizāciju – Bībeles biedrību savienību (BBS). Nākamajā gadā par tās ģenerālsekretāru tika iecelts beļģis Olivers Begins.

Bībeles biedrību savienībai tika izvirzīti seši galvenie mērķi. Pirmkārt, tās uzdevums bija nodrošināt darbības koordināciju un sekmēt tās paplašināšanu, kā arī attīstīt biedrību savstarpēju sadarbību. Otrkārt, BBS uzdevums bija veicināt informācijas apmaiņu starp tās biedriem un saskaņot darbības stratēģiju un metodes. Treškārt, centrālajai komitejai bija jānodrošina savas pārstāvniecības ar palīdzības dienestiem. Ceturtkārt, savienības uzdevums bija apkopot informāciju par reliģiskajām tendencēm pasaulē un par Bībeles izmantošanu. Piektkārt, BBS uzdevums bija reprezentēt Bībeles biedrības sarunās ar citām kristiešu organizācijām. Visbeidzot, BBS vajadzēja organizēt neatliekamās palīdzības dienestus.

Savienība vēlējās izvairīties no tradicionālajiem centriem – Londonas un Ņujorkas –, tāpēc izveidoja reģionālus birojus – Nairobi Āfrikai, Mehiko Amerikas kontinentiem, Singapūrā Āzijai un Basersdorfā, Šveicē, Eiropai (tagad Briselē). Katram birojam bija savi speciālisti Bībeles tulkošanai, iespiešanai un izplatīšanai. Pasaules BBS tulkojumu koordinatoram ir pakļauti apmēram 62 tulkošanas konsultanti, kuri pašlaik ir iesaistīti Bībeles tulkošanā 624 valodās.

1963. gadā Tokijā BBS prezidents doktors Donalds Kogans aicināja vēl vairāk sekmēt Bībelas izplatīšanu. Tolaik ik gadu tika izplatīts kopumā 54,1 miljons Bībeles, Jaunās Derības un Svēto Rakstu fragmentu eksemplāru. Tika izteikta cerība, ka triju gadu laikā šis skaitlis trīskāršosies.

Kaut arī šis mērķis netika sasniegts uzreiz, tomēr desmit gadu laikā izplatīto eksemplāru skaits pieauga par vairāk nekā 400 procentiem. 1992. gadā Bībeles biedrības izdeva 618 185 347 Bībeles un Svēto Rakstu daļu eksemplārus. Bībele vai tās daļa bija pieejama 2009 valodās. Lielāko valodu grupu veidoja afrikāņu valodas; šajā grupā ietilpa pavisam kopā 576 valodas un dialekti. Pilns Bībeles teksts bija iespiests 329 valodās.

ASTOTĀ NODAĻA

TAGADNE UN NĀKOTNE

582 Hronoloģiskā tabula: Mūsdienu pasaule

584 IDEOLOĢIJAS LAIKMETS

594 Kristīgā baznīca un ebreji
606 Latviešu "ekumenisma tēvs"

610 TRAUKSMES LAIKMETS

612 Alberts Šveicers
619 Dītrihs Bonhēfers
621 K. S. Lūiss
626 Cik daudz teoloģiju?

628 ATBRĪVOŠANĀS LAIKMETS

630 Tojohiko Kagava
633 Billijs Greiems
637 Helders Kamara
639 Aleksandrs Solžeņicins
640 Pāvests Jānis XXIII

646 Vasarsvētku draudzes un harismātiskā kustība

651 Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas

654 Bībeles tulkojumi

657 Ceļš uz vienotību

660 TAGADNE UN NĀKOTNE

1500 1525 1550 1575 1600 1625 1650 1675 1700 1725 1750 1775 1800 1825 1850 1875 1900 1925 1950

Reformācija
Luters
Kalvins
Melanhtons
Cvinglijs
Kranmers
Lutera "95 tēzes"
Pirmie anabaptisti Eiropā
Reformācija Šveicē
Karalis Henrijs VIII kļūst par Anglijas baznīcas galvu.
Jezuīti saņem pāvesta atzīšanu.
Sākas jezuītu misijas.
Lojola
Ksavjers

Katoļu reformācija
Mateo Riči
Tridentas koncils
Avilas Terēze
Inkvizīcijas atdzimšana
Nodibināta Maskavas patriarhija
Lojolas "Garīgie vingrinājumi"
Lutera Bībele
Foksa "Mocekļu grāmata"
Karaļa Džeimsa Bībele
Tindla angļu Jaunā Derība
Kalvina "Institūcijas"

Renesanse
Dīrers
Erasms
Mikelandželo
Rafaēls
Rembrants
Dekarts
Leibnics
Paskāls
Loks
Galilejs
Ņūtons

Atmoda
Filips Špēners
Džordžs Foksa
Pirmie angļu baptisti
Piligrimu tēvi sasniedz Jaunangliju.
Morāviešu kopienas izveide
Nodibināta "Propaganda"
Evaņģēlija popularizēšanas biedrības dibināšana

Misijas
Cincendorfs
Džonatans Edvardss
Džons Veslijs
Džordžs Vaitfilds
Baznīcas misionārās biedrības dibināšana
Pirmā metodistu konference
Baptistu misionārās biedrības dibināšana
Londonas misionārās biedrības dibināšana
Britu un ārzemju Bībeles biedrības dibināšana
Brālības dibināšana
Amerikāņu pilnvaroto padomes ārzemju misijām dibināšana
Bāzeles misijas dibināšana
Amerikas Bībeles biedrības dibināšana
Pestīšanas armijas dibināšana
Lepras misijas dibināšana
Ķīnas iekšzemes misijas dibināšana
Pirmās Vasarsvētku draudzes
Pasaules misionāru konference Edinburgā
Starptautiskās misionāru padomes dibināšana
Apvienoto Bībeles biedrību dibināšana
Bilijs Greiems
Martins Luters Kings
Deivids Livingstons
Alberts Šveicers
Pasaules baznīcu padomes dibināšana
Kardināls Ņūmens
Pāvests Pijs IX
Vatikāna 2. koncils
Pāvests Jānis XXIII
Nāves jūras tīstokļu atklāšana

Apgaismība
Voltērs
Hēgelis
Hjūms
Ruso
Biskaps Bērklijs
Kants
Šleiermahers
Atmoda protestantiskajā Eiropā
Viljams Kērijs
"Maldu saraksts"
Peilija "Liecības"
Štrausa "Kristus dzīve"
"Senas un jaunas himnas"
Pāvesta nemaldīguma pasludināšana
Mūdija un Sankija "Svētās dziesmas un solo"
J. S. Bahs
K. S. Lūiss
Bonhēfers
Robinsona "Godīgs pret Dievu"
Harnaks
Bultmans
Kirkegors
Darvina "Sugu izcelšanās"
Barts
Markss
Heidegers
"Komunistiskās partijas manifests"
Freids
Einšteins

Industriālā revolūcija
Džeimsa Vata tvaika dzinējs
Amerikas neatkarība
Briti aizliedz vergu tirdzniecību.
Franču revolūcija
Pirmais dzelzs tvaikonis
Kari Eiropā
Spāņu armādas sagrāve
Anglijas karaliene Elizabete I
Anglijas pilsoņu karš
Trīsdesmitgadu karš
Francijas karalis Luijs XIV
Kulturkampf Vācijā
Amerikas pilsoņu karš

Sakaru tehnoloģiju attīstība
Telefona izgudrošana
Raita lidojums ar aeroplānu
Televīzijas izgudrošana
Krievijas revolūcija
Atombumbas nomešana Japānā
Pirmais pasaules karš
Otrais pasaules karš

IDEOLOĢIJAS LAIKMETS

Ričards V. Pjerārs

"Ja ķeizars ir kristietis, tad arī velns ellē ir kristietis."
Kāds Bostonas sludinātājs

Izcilais vēsturnieks Arnolds Toinbijs ir izteicis domu, ka mūsdienu laikmetā lielās pasaules reliģijas tiek aizstātas ar postkristīgām ideoloģijām – nacionālismu, komunismu un individuālismu. Tās visas ir vienlīdz bezpersoniskas un dehumanizējošas.

19. gs. sekularizācijas progress, ko veicināja marksisms, darvinisms un pozitīvisms, pamazām grāva Rietumu domāšanas kristīgos pamatus. Liberālā tradīcija, kas sakņojās kristietībā un apgaismībā, uzsvēra brīvību, bet klasiskā ekonomika un sociāldarvinisms liberālismu reducēja uz kalpošanu sev, uz konkurējošu individuālismu. Uz to pamata attīstījās arī sociālais radikālisms, bet Marksa zinātniskais, materiālistiskais sociālisms krasi atšķīrās no agrāko domātāju liberālā humānisma. No Amerikas revolūcijas un Lielās franču revolūcijas, kā arī romantisma kustības izauga nacionālisms – etniska ekskluzīvisma ideoloģija, kas pēc laika tika identificēta ar militārismu, imperiālismu un rasismu.

Trīs jaunās ideoloģijas – nacionālisms, komunisms un individuālisms – 20. gs. ieguva reliģijas raksturu. Katra no tām izvirzīja maksimālas prasības – patriotismu, šķiru cīņu vai laicīgu humānismu. Katrai bija savi sakrālie simboli un ceremonijas, inspirētie raksti, dogmas, svētie un harismātiskie līderi. Tikai izprotot šo ideoloģiju mestā izaicinājuma būtību un mērogu, ir iespējams saprast kristietības atbildi uz tām.

Pasaulei ieejot jaunajā gadsimtā, gan liberālie humānisti, gan sociālās kristietības aizstāvji pasludināja, ka labāka pasaule – vai Dieva valstība – jau ir tuvu. Viņi apgalvoja, ka industriālās revolūcijas un urbanizācijas nodarītais ļaunums daudzkārt pārsniedz ieguvumus no tām. Jaunās ideoloģijas bija vienlaikus gan optimistiskas, gan pesimistiskas attiecībā uz cilvēka likteni un iedabu. Markss padarīja cilvēku par īpašumattiecību, Darvins – par stiprākā izdzīvošanas principa, bet Freids – par neizzināma libido atspoguļojumu. Paškontrole un izvēles brīvība reāli nepastāvēja. Nākotne nesolīja neko priecīgu – vienīgi izmisumu.

Pirmais totālais karš

Pirms 1914. gada kustība par starptautisku izlīgumu bija guvusi ievērojamus panākumus. Vairākās valstīs darbojās miera biedrības, un daudzi starptautiski kongresi mēģināja virzīt miera procesa gaitu. Kontinentālās Eiropas sabiedrību pārstāvētie laicīgie, humanitārie un liberālie uzskati bija sākuši gūt virsroku pār angļu un amerikāņu grupu kristīgo pretkara nostāju. Tās cerēja, ka tiks veidotas institūcijas, kas izšķirs strīdus nāciju starpā. Šajā laikā tika izveidotas tādas organizācijas kā Pastāvīgā starptautiskā tiesa Hāgā un Kārnegī starptautiskā miera fonds. ASV valsts sekretārs Viljams Dženingss Braians, kurš bija ievērojams garīdznieks, centās noslēgt "atvēsinošus līgumus", lai atturētu valstis no pārsteidzīgas iesaistīšanās karā.

Par spīti šiem labi domātajiem pasākumiem, starptautiskā spriedze nemitīgi pieauga; to uzkurināja bruņošanās sacensības eskalācija un imperiālistiskās sadursmes ārzemēs. Bija vajadzīga tikai viena dzirkstele, lai saspīlējums Eiropā uzliesmotu, un par tādu kļuva Austroungārijas kroņprinča slepkavība Sarajevā 1914. gada 28. jūnijā.

Armijas līksmi devās karagājienā, naivi ticot, ka dažu nedēļu laikā tās izcīnīs lielisku uzvaru, kas atrisinās visas attiecīgo valstu samilzušās problēmas. Patiesībā tās gaidīja strupceļš. Tā dēvētās "civilizētās" Rietumu tautas iesaistījās vēl nepieredzētās masu slepkavībās, kas iznīcināja lielāko daļu vienas paaudzes vīriešu. Liberālā humānisma ideāli izrādījās šim laikam nepiemēroti. Līdz tam apslāpēto kareivīgo emociju pēkšņā atbrīvošanās sagrāva miera aizstāvju optimismu.

Pirmo reizi pasaule iepazina "totālu karu". Tas tika izcīnīts uz sauszemes, jūras un gaisā. Rūpniecība tika pakļauta kara vajadzībām – tai bija jānodrošina pastāvīga ieroču piegāde. Valdības noteica valstu ekonomiskās dzīves virzību, stingri kontrolējot rūpnīcu jaudas, pārtikas produkcijas ražošanu, kā arī darbaspēka un izejvielu sadali. Ar kuģu blokādes un kara zemūdeņu palīdzību karojošās puses centās vājināt ienaidnieka ekonomiku.

Valdības ierobežoja savu pilsoņu aktivitāti. Pilsoņu tiesības tika limitētas, lai novērstu apvērsumu iekšzemē. Tie, kuriem bija iebildumi pret karu, tika piespiesti pakļauties likumam. Tika izmantota cenzūra, lai apstādinātu ienaidniekam noderīgu ziņu izplatību un stiprinātu morāli. Cilvēkos tika iedvesta solidaritātes un mērķtiecības izjūta, kā arī pārliecība, ka viņi cīnās par taisnīgu lietu. Šo uzskatu vēl vairāk nostiprināja abu pušu Baznīcu vadoņi. Sevišķi britu liberālie rakstnieki daudzināja ideju, ka tas ir "svētais karš" pret tirāniju, despotismu un militārismu. Savukārt kristiešu kopienas centās mazināt ļaužu ciešanas kara plosītajos apgabalos, sniedza palīdzību karagūstekņiem un ievainotajiem karavīriem.

Sabiedroto propagandisti veidoja tendenciozas ziņu reportāžas un izmantoja tādas vācu kļūmes kā, piemēram, pasažieru kuģa *"Lusitania"* nogremdēšanu vai medmāsas Edītes Kevelas sodīšanu ar nāvi. Šādi viņi iekaroja ietekmīgu, īpaši – Baznīcas aprindu cilvēku līdzjūtību un atbalstu ASV. Šie cilvēki kara jautājumā ieņēma morālistisku un ideoloģisku nostāju, kas izslēdza iespēju panākt miera noslēgšanu sarunu ceļā, balstoties uz spēku līdzsvara atjaunošanu. Kad ASV prezidents Vudro Vilsons, ideālists un prezbiteriāņu mācītāja dēls, iesaistīja savu valsti karā, kļuva skaidrs, ka galveno karotājvalstu militārie spēki ir jāsakauj, lai būtu iespējams veidot pilnīgi jaunu pasauli. Krievijas autokrātijas gāšana 1917. gada martā vēl vairāk nostiprināja ideju, ka karš ir cīņa starp demokrātiju un

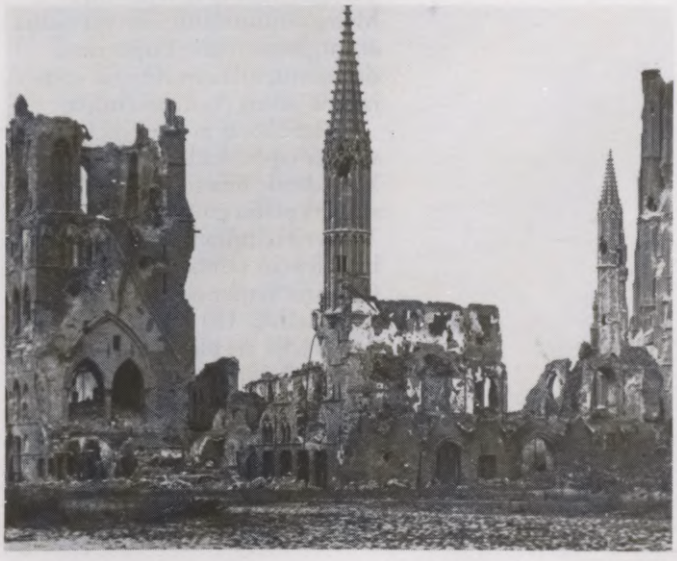

Pirmais pasaules karš sagrāva Rietumeiropu. Šajā attēlā redzams Ipras Lielais laukums 1916. gadā ar Audēju ģildes ēkas un katedrāles drupām; šīs celtnes tika nopostītas kaujās Rietumu frontē.

autoritārismu. Neviena puse neguva virsroku, taču novembrī radikālā marksistiskā boļševiku frakcija gāza mērenos un izveda Krieviju no kara. Vācieši tika izaicināti uz izšķirošo cīņu Rietumu frontē, bet ASV resursi izslēdza jebkādu Vācijas uzvaras iespēju. Centrālo lielvalstu savienība beidzot sabruka, tajās sākās revolūcija, un 1918. gada 11. novembrī Vācija kapitulēja.

Miers un sods

Parīzes Miera konferencē valdošais noskaņojums atgādināja 19. gs. nacionālismu – to raksturoja vēlme pēc nacionālas pašnoteikšanās un drošības pret Vāciju. Daži valstsvīri un daudzi garīdznieki vēlējās novērst turpmākos konfliktus un saspīlējumus, izveidojot pāri nācijām stāvošu organizāciju un attīstot starptautisko likumdošanu. Tomēr viņu cerības atkāpās spēka politikas un nacionālistiska fanātisma priekšā, kā arī bailēs, ka boļševisms varētu izplatīties Eiropā.

Delegāti vēlējās par katru cenu izrēķināties ar savu galveno ienaidnieku Vāciju un diktēja Versaļas līguma noteikumus. Miera sarunu dalībnieki arī radīja aizsargbarjeru pret boļševisma draudiem, atļaujot dibināt sešas jaunas valstis Austrumeiropā.

Vienošanās ar Turciju bija svarīga tāpēc, ka kara laikā Sabiedrotie bija solījuši neatkarību sultāna arābu pavalstniekiem. Tomēr Lielbritānija un Francija bija slepeni vienojušās sadalīt Osmaņu zemes savā starpā. Lielbritānija 1917. gada Belfūra deklarācijā arī bija solījusi atbalstīt ebreju nacionālās valsts dibināšanu Palestīnā. Tam sekoja mandātu sistēmas izveidošana, kas britiem deva tiesības pārvaldīt Palestīnu un Transjordāniju, savukārt frančiem – Libānu un Sīriju. Vidējos Austrumos pieauga saspīlējums starp arābiem, ebrejiem un eiropiešiem.

Nākamās grūtības, ar kurām saskārās Miera konference, bija saistītas ar ortodoksālo kristiešu minoritātēm, kuras Osmaņu Turcijā bija bijušas gandrīz autonomas. Masveida slepkavības – armēņu pirms kara un grieķu minoritāšu pēc tam – izraisija sašutumu Rietumos. Tomēr turku nacionālisti ņēma ļaunā Parīzē noslēgtās vienošanās un 1923. gadā Mustafā Kemala vadībā panāca, ka noteikumi tiek pārskatīti. Kemals ievadīja Turciju 20. gadsimtā. Viņš sekularizēja valsti, samazinot gan musulmaņu, gan kristiešu minoritāšu ietekmi.

Visbeidzot, mierizlīguma rezultātā pēc prezidenta Vilsona ierosinājuma tika nodibināta Tautu Savienība – pasaules organizācija, kuras darbības mērķis bija miera saglabāšana. Vilsons ticēja, ka jaunās organizācijas atklātība lēmumu pieņemšanā garantēs visu valstu politisko neatkarību un teritoriālo integritāti. Viņš uzskatīja, ka tā piešķir miera līgumam morālu pamatojumu un nodrošina mehānismu līgumu trūkumu novēršanai.

Starpkaru periodā notika ievērojamas pārmaiņas. Lielais "Rietumu pilsoņu karš" bija iedragājis Eiropas vadošo stāvokli pasaulē, ko tā baudīja pirms 1914. gada. Jaunie industriālie giganti – ASV un Japāna – tagad izvērta imperiālistisku politiku. Lielbritānija bija spiesta daļēji atteikties no varas Īrijā, Indijā un Vidējos Austrumos, savukārt Vestminsteras akts (1931) piešķīra Britu Sadraudzības balto domīnijām (Kanādai, Austrālijai, Jaunzēlandei, Dienvidāfrikai un Īrijai) vienlīdzīgas tiesības ar Britāniju. Koloniālais nacionālisms Ziemeļāfrikā un Dienvidaustrumu Āzijā sagrāva Francijas pūliņus veicināt kultūras asimilāciju tās valdījumos.

Karš iedragāja Rietumvalstu ekonomiku, un kaujas laukā gāja bojā vesela līderu paaudze. Demokrātiskās nācijas paplašināja politiskās līdzdalības sfēru (piemēram, piešķirot balsstiesības sievietēm), taču tās novārdzināja bezdarbs un inflācija. Pastiprinājās sociālistu aģitācija un prasības pēc dzīves apstākļu uzlabošanas. Kreisā spārna partijas (piemēram, britu leiboristi un vācu sociāldemokrāti) tagad bija pārstāvētas valdībā. Sociālisms labi saskanēja ar straujo sekularizācijas progresu pēckara desmitgadē. Protestantu un Katoļu baznīcas izrādījās vienlīdz nespējīgas saglabāt jaunākās paaudzes uzticību. Progresīvi noskaņotie cilvēki pievērsās laicīgajām ideoloģijām.

Kaut arī Tautu Savienības darbību vadīja cēli mērķi, tā tomēr nespēja novērst agresiju un saglabāt mieru. ASV jau pašā sākumā atteicās iestāties šajā organizācijā, bet Vācija un Padomju Krievija tajā netika uzņemtas. Šā iemesla dēļ boļševiki to vērtēja kā kapitālistu sazvērestību ar mērķi gāzt komunismu Krievijā, bet vācieši – kā ieroci Vācijas apspiešanai. Tautu Savienības dalībvalstis nepiekristu savas suverenitātes aizskaršanai, tāpēc galvenās atbruņošanās un politiskās vienošanās starpkaru periodā tika panāktas ārpus to struktūrām. Tautu Savienība veicināja sadarbību tehniskajā un ekonomiskajā jomā un garantēja reliģisko un misionāro brīvību bijušajās vācu un turku teritorijās tās mandatārā uzraudzībā.

Jauni draudi

Visdraudošākais izaicinājums demokrātijai starpkaru periodā bija totalitārisms. Totalitāru iekārtu raksturo tādas pazīmes kā oficiāla ideoloģija, kas aptver visus vitāli svarīgos cilvēka eksistences aspektus un par savu mērķi izvirza ideāla cilvēces stāvokļa sasniegšanu masu partiju diktatora vai neliela grupējuma vadībā, kas ir uzticīga ideoloģijai un kontrolē gandrīz visas dzīves sfēras, politiska policija, kas izmanto sarežģītas zinātniskas un psiholoģiskas metodes, lai vērstos pret visiem režīma "ienaidniekiem", monopolstāvoklis plašsaziņas līdzekļos un izglītības sfērā, kā arī sistemātiska propagandas izmantošana, lai manipulētu ar sabiedrību un to kontrolētu. Totalitāras pārvaldes stingri regulē ekonomiku un visus ciņas līdzekļus, vienlaikus par savu mērķi izvirzot sociālu revolūciju, kas radīs jaunu individuālu brīvības izjūtu zaudējuša cilvēka tipu. Tikai līdz ar vispārēju lasītprasmi, modernajām tehnoloģijām un masu demokrātiju 20. gs. varēja rasties patiesi totalitāra sistēma. Totalitārās iekārtas ir plaša mēroga izaicinājums Kristīgajai baznīcai, kas uz to reaģē dažādos veidos.

Labējās totalitārās ideoloģijas visbiežāk tiek apzīmētas ar vārdu "fašisms". Tās tiecas mazināt gan personisku neapmierinātību un atsvešinātību, gan sociālu un ekonomisku spriedzi, uzsverot šķiru vienotību un no jauna apstiprinot tradicionālas vērtības. Fašistiskas kustības glorificē nacionālismu, ko tās identificē ar nacionālu misiju, impērisku varenību, rases vai tautas kopību vai pašu valsti. Fašismam bieži ir raksturīgas pilsoniskas reliģijas, antiracionālisma un elitārisma pazīmes, tā nozīmīgas vērtības ir cīņa, darbs, vardarbība, drosme un pašuzupurēšanās. Privātīpašums un kapitālistiski uzņēmumi ir atļauti, taču tiek stingri kontrolēti.

Fašisms pirmo reizi parādījās Itālijā kā reakcija uz vilšanos kara rezultātos un tam sekojošo ekonomisko krīzi. 1919. gadā fašistu partiju nodibināja Benito Musolīni, bijušais žurnālists sociālists un armijas veterāns. Viņš ieguva varu mītiskajā "Maršā uz Romu"

"Mēs iestājāmies karā kā neieinteresēti tiesību aizstāvji."
PREZIDENTS VILSONS

(1922), izmantojot nacionālistu neapmierinātību un bailes no boļševisma. Viņa režīmu raksturoja policijas uzraudzība, terors, cenzūra un propaganda. Viņa "korporatīvā valsts" bija šķietama ekonomiska demokrātija, kurā galvenie ieguvēji bija lielie rūpnieki un zemes īpašnieki.

Musolīni panāca izlīgumu starp Romas katoļu baznīcu un Itālijas valsti, kas beidzot darīja galu no 1870. gada pastāvošajam antagonismam. Kardināls Akille Rati, kurš 1922. gadā tika ievēlēts par pāvestu Piju XI, bija pieredzējis boļševiku iebrukumu Polijā 1920. gadā un ienīda gan komunismu, gan tradicionālo liberālismu. Viņš uzskatīja par labāku izlikties neredzam ļaunākās fašistu režīma izpausmes Itālijā, lai beidzot atrisinātu "Romas jautājumu".

Lai gan pats Musolīni ieņēma klaji antiklerikālu nostāju, viņš saskatīja šādas vienošanās politisko izdevīgumu un 1929. gada Laterāna līgumos panāca saskaņu ar pāvestu. Pāvesta vara atteicās no savām teritoriālajām pretenzijām Itālijā, atzina Itālijas valdošo dinastiju, piekrita atturēties no politiskas darbības un atzina valsts tiesības apstiprināt amatā bīskapus. Savukārt fašistiskā Itālija atzina Vatikānu kā neatkarīgu, suverēnu valsti un pāvestu kā tās valdnieku, kompensēja pāvesta varai kopš 1870. gada Romas ieņemšanas zaudētos ienākumus, apstiprināja katolicismu par "vienīgo valsts reliģiju", laulību jautājumus pakļāva kanoniskajiem likumiem, atļāva reliģijas mācīšanu vidusskolās un piešķīra juridisku statusu katoļu reliģiskajiem ordeņiem un apvienībām.

"Cilvēks, ko sūtījis liktenis"

Pijs XI cildināja Itālijas diktatoru kā "cilvēku, ko sūtījis liktenis". Tomēr Musolīni uzskati par valsts pārākumu un ciniskā attieksme pret Baznīcu drīz atvēsināja viņa attiecības ar pāvestu. Enciklikā *"Quadragesimo anno"* (1931. gada maijā) Pijs XI kritizēja konkrētas korporatīvās valsts iezīmes. Pēc mēneša paziņojumā *"Non abbigmo bisogno"* viņš apsūdzēja fašistus darbībās pret "Katolisko rīcību" – laju organizāciju ar sociālām un izglītības funkcijām. Vēlāk Musolīni piekāpās un piekrita dot atļauju "Katoliskās rīcības" turpmākai pastāvēšanai, tomēr pakļāva to stingriem ierobežojumiem.

Vairums itāliešu garīdznieku deva savu svētību karadarbībai ārzemēs, piemēram, Etiopijas iekarošanai un Franko atbalstīšanai Spānijas pilsoņu karā. Fašisma kritika parasti aprobežojās ar specifiskiem jautājumiem, kas bija saistīti ar katoļu reliģisko lojalitāti pret valsti, un tā netika izvērsta plašākā filozofiskā, humanitārā vai teoloģiskā kontekstā.

Saikne starp Romas katolicismu un profašistiskām kustībām pastāvēja arī citās Eiropas daļās. Šajā sakarā jāmin Engelberta Dolfūsa "klerikāli fašistiskā" valsts Austrijā, falangistu režīms Spānijā, jezuītisku izglītību guvušā Antoniu Salazara "Jaunā valsts" Portugālē un Ferenca Sālaši "Sakrustoto bultu" partija Ungārijā. Antidemokrātiskais rojālists Šarls Morā un viņa *"Action française"* ieguva daudz sekotāju katoļu vidū Francijā un Beļģijā. Tomēr 1926. gadā pāvests nosodīja Morā pamatā ateistiskos uzskatus, un grupas ietekme mazinājās.

Arī vācu nacionālsociālisma (nacisma) uzplaukumu veicināja vilšanās kara rezultātos, aizvainojums par mierizlīguma noteikumiem, bailes no komunisma un ekonomiskā krīze valstī. Šās kustības līderis – Austrijā dzimušais Ādolfs Hitlers 1933. gada 30. janvārī tika ievēlēts par Vācijas Republikas kancleru. Divu gadu

laikā viņš ieguva lielāku varu valstī nekā Musolīni, kurš joprojām bija juridiski pakļauts Itālijas karalim.

Nacistu galvenā organizatoriskā ideja bija vācu tautas absolūtā vienotība ar vadoni (fireru) un vadonības principa īstenošana valsts politiskajās, ekonomiskajās un sociālajās struktūrās. Ar plašas regulācijas un ekonomiskās plānošanas palīdzību valsts kapitālisma sistēma nomainīja kapitāla un rūpniecības autonomiju. Integrējot visas dažādās konkurējošās šķiras un interešu grupas vienotā nācijā, nacisti tiecās izveidot ideālu sabiedrību. Viņi aizsāka nozīmīgu sociālo revolūciju, taču nespēja iekarot pilnīgu armijas un garīdzniecības uzticību, bet strādnieku un lauku ciemu iedzīvotāju atbalsts bija visai atturīgs.

Ideoloģiskajā ziņā nacionālsociālisms līdzinājās itāļu fašismam, bet tā savdabīga iezīme bija utopisks antimodernisms, kas noliedza apgaismības un industriālās revolūcijas pamatprincipus un glorificēja primitīvu, idealizētu pagātni, kas bija attēlota Vāgnera operās un seno ģermāņu sāgās un kurā nebija vietas modernās dzīves sarežģījumiem. Nacistu ideoloģijas centrālais motīvs bija rasisms. *Völkisch* (tautiskie) domātāji uzsvēra tādus jēdzienus kā "tauta", "zeme", "asinis" – ideju, ka vāciešiem piemīt virkne iezīmju, kas ir saistītas ar viņu tēvzemi un apkārtējo vidi un kas tādējādi atšķir viņus no citām tautām. Svešzemju personu, ideju un institūciju – īpaši to, kas tika identificētas ar ebrejiem, – ietekme tika uzskatīta par samaitājošu. Pseidoantropologi izstrādāja "rases zinātni", kuras ietvaros nošķīra augstākos un mazvērtīgākos cilvēku tipus. No sociāldarvinisma nacisti pārņēma ideju par grupu un nāciju cīņu, kuras rezultātā spēcīgākās tautas padzīs un iznīcinās vājākās.

"Kultūru iznīcinošā rase"

Uz šo ideju pamata nacistu teorētiķi attīstīja savu barbarisko antisemitisma doktrīnu. Viņi apgalvoja, ka, lai atgūtu zaudēto pagātnes šķīstumu, ir nepieciešams attīrīt tagadni no sārņiem. Ebreji, viņuprāt, uzskatāmi par mūsdienu ļaunuma sakni, "kultūru iznīcinošo rasi", kas devusi pasaulei gan kapitālismu, gan marksismu. Hitlers paziņoja, ka pat kristīgā ticība ir ebreju sazvērestība: "Vissmagākais sitiens, kāds jebkad ir skāris cilvēci, ir nācis no kristietības. Boļševisms ir kristietības ārlaulības atvase. Tie abi ir ebreju izgudrojumi." Nacisti apgalvoja, ka "kultūru radošā" āriešu rase ir iesaistīta cīņā uz dzīvību un nāvi. Ebreju rases

Ebrejs Nirnbergā, Vācijā, 20. gs. 30. gados. Viņš ir spiests nest apsūdzošu plakātu. Nacisti realizēja klaju antisemītisma politiku.

"Kāškrusts uz mūsu krūtīm, krusts mūsu sirdīs."
"Vācu kristiešu" moto

izskaušana būtu sociālās attīrīšanās akts, kas nepieciešams nesamaitātās pagātnes atjaunošanai.

Cits svarīgs koncepts bija telpa – valdošajai rasei ir nepieciešama plašāka dzīves telpa (*Lebensraum*). Hitlera mērķis bija iegūt telpu Krievijā un Austrumeiropā, kas izbeigtu Vācijas atkarību no pārtikas produktu un izejvielu importa. Šajās zemēs vācu kolonisti varētu apmesties uz dzīvi tālu prom no demoralizējošās lielpilsētu ietekmes, un šie vienkāršie brīvzemnieki būtu neizsmeļams militārā spēka avots nākamo konfliktu gadījumos. Rases tīrība, ko papildinātu kultūras tīrība, atjaunotu Vācijas varenību.

Nacisti atņēma Vācijas ebrejiem pilsoņtiesības un mudināja emigrēt, viņus boikotējot, padzenot no darbavietām un nemitīgi pazemojot. Kad vācu armijas iesoļoja Austrumeiropā, kur dzīvoja daudz vairāk ebreju, antisemītisms ieguva arvien vardarbīgākas izpausmes. Krievijā iznīcinātāju nodaļas uz vietas nogalināja daudzus tūkstošus ebreju, bet Polijā ebreji tika sadzīti pilsētu geto un piespiesti dzīvot šaušalīgos graustos. Bēdīgi slavenās koncentrācijas nometnes, kas sākotnēji tika radītas ar mērķi salauzt nacisma oponentu pretestības garu, ebrejiem nozīmēja vēl daudz ko ļaunāku. 1940.–1941. gadā tika radītas vairākas jaunas nometnes Polijā, no kurām pazīstamākās ir Osvencima (Aušvica) un Treblinka. Šeit nacisti īstenoja "galīgo risinājumu" – visas Eiropas ebreju kopienas iznīcināšanu. Vīrieši, sievietes un bērni tika nogādāti šajās "nāves fabrikās" un aukstasinīgi, nežēlīgi sisti, mērdēti badā, nošauti, nostrādināti līdz nāvei, izmantoti medicīniskos eksperimentos, noindēti ar gāzi. Aprēķini liecina, ka holokaustā tika noslepkavoti seši miljoni ebreju.

Nacistu režīmā bīstams bija arī kristiešu stāvoklis. Hitlers, kurš bija dzimis un audzināts kā katolis, atmeta visus kristīgos principus un pievērsās modernajai laicīgajai filozofijai. Tomēr formāli viņš nesarāva saikni ar Baznīcu un arī netika ekskomunicēts. Nacionālsociālisms pats bija jauna ticība, kas apelēja pie miljoniem vāciešu, kuri ilgojās pēc nacionālās atjaunotnes. Hitlera netīksme pret Baznīcu bija galvenokārt politiska – viņš apskauda Katoļu baznīcas varu pār saviem sekotājiem, bet protestantismu nicināja par tā vienotības un autoritātes trūkumu. Tomēr savas karjeras sākumā viņš pielabinājās gan protestantiem, gan katoļiem, uzsverot savas programmas nacionālistiskos aspektus un solot atbalstīt Baznīcas stāvokli valstī.

Vācu armijas sakāve un revolūcija 1918. gadā bija apstulbinājusi Protestantu baznīcu vadoņus. Viņi vēsi uzņēma jauno republiku, kurā šķietami dominēja sociālistu un katoļu politiķi. 1919. gada Veimāras konstitūcija paredzēja Baznīcas atšķiršanu no valsts, tādējādi novēršot draudus, ka valdība kontrolēs Baznīcu. Tomēr Baznīcas saglabāja privileģētu juridisko statusu, joprojām saņēma valsts subsīdijas un turpināja pildīt savu tradicionālo lomu izglītības jomā.

Lielākā daļa garīdznieku simpatizēja antirepublikāniskajam labējam spārnam un tika pārliecināti atbalstīt "nacionālo kustību", kad pēc 1929. gada apstākļi pasliktinājās. Daudzi protestanti, sevišķi – konservatīvie un Brīvbaznīcu teologi, izlikās nemanām nacisma antisemītiskos un pagāniskos aspektus un slavināja Hitlera antikomunismu un aicinājumu pēc "pozitīvās kristietības". Hitlers gudri apvaldīja antikristīgos radikāļus, piemēram, Alfrēdu Rozenbergu, lai nesatrauktu Baznīcas vadoņus. Trīs dažādas "vācu kristiešu" frakcijas, kas izveidojās 20. gs.

30. gados, pat nodibināja pronacistisku grupējumu Baznīcas ietvaros.

Atjaunotne caur nacismu?

Konservatīvie garīdznieki uzskatīja, ka pret nacismu ir jāizturas ar izpratni, tad tas pārvarēs savus trūkumus (piemēram, radikālismu) un nesīs nacionālu atjaunotni. 1933. gadā daudzi protestanti apsveica Hitlera īstenoto demokrātijas gāšanu kā pirmo soli pretī "marksistiskas" republikas aizstāšanai ar "kristīgiem" valdniekiem. Pievilcīgs šķita arī viņa lozungs "par morāli, par ģimeni". Hitlers uzsvēra bērnu dzemdēšanas nozīmību un sievietes lomu ģimenē. Viņš gribēja iegrožot pornogrāfiju, prostitūciju un homoseksuālismu. Kaut arī dažus katoliskās hierarhijas pārstāvjus uztrauca nacionālsociālisms, tomēr vairums domāja tāpat kā protestanti.

Hitlera politika Baznīcu jautājumā pēc 1933. gada janvāra bija tīri pragmatiska. Viņš saprata, cik liela ir Baznīcu varenība, un negribēja iniciēt jaunu *Kulturkampf*. Taču viņš pieņēma, ka ar laiku novecojusī kristīgā ticība izmirs. Katoļu bīskapi atbalstīja jauno režīmu. Katoliskā Centra partija balsoja par likumu, kas atļāva Hitleram valdīt, izdodot dekrētus, bet centra un katoliskās arodbiedrības "brīvprātīgi" pašlikvidējās.

Savukārt fīrers piekrita noslēgt konkordātu ar Vatikānu, kas garantēja katoļiem iespēju brīvi un atklāti nodoties savai reliģijai, kā arī Baznīcas neatkarību. Sarežģītais līgums no jauna apstiprināja diplomātiskās attiecības ar Vatikānu un garīdzniecības juridisko statusu, konkretizēja ar bīskapu iecelšanu saistītos jautājumus, aizsargāja katolisko izglītības sistēmu, saglabāja Baznīcas sabiedriskos fondus, nodrošināja pastorālu aprūpi armijā, cietumos un slimnīcās, atļāva nepolitiskas reliģiskas organizācijas un aizliedza jebkādas garīdznieku politiskās aktivitātes.

Konkordāts ievērojami cēla Hitlera režīma prestižu. Līdz ar tā parakstīšanu Baznīca sankcionēja reliģisku (konfesionālu) politisku partiju likvidāciju un garīdzniecības norobežošanu no politikas. Konkordāts kļuva par pagrieziena punktu totalitāras valsts konsolidācijā. Daudzi garīdznieki baidījās, ka atklāts konflikts ar režīmu varētu apdraudēt garīdzniecības privilēģijas, ko vienošanās joprojām aizsargāja. Nacisti pārkāpa konkordātu gandrīz no pirmās dienas; tas negarantēja aizsardzību pret uzbrukumiem un vienlaikus apslāpēja katoļu pretošanās attīstību.

1933. gadā nacisms guva pilnīgu uzvaru pār Protestantu baznīcu, aicinot unificēt un "nacionalizēt" divdesmit astoņas provinces baznīcas (*Landeskirchen*) ar vienu "reiha bīskapu" priekšgalā. Tas šķita atbilstam Hitlera politikai pakļaut visus grupējumus pilnīgai fīrera un valsts kontrolei. "Vācu kristieši" nodrošināja dedzīgā nacista Ludviga Millera ievēlēšanu. Viņi arī pārstrukturēja Baznīcu nacistiskā stilā, ieviešot fīrerisma principu Baznīcas pārvaldē un pieņemot "āriešu paragrāfu", kas paredzēja atcelt no Baznīcas amatiem visus ebreju izcelsmes cilvēkus. Tomēr Hitlers šiem pasākumiem nepievērsa uzmanību un noliedza "vācu kristiešu" ideju par nacionālsociālistisku valsts Baznīcu. Viņš uzskatīja, ka Baznīcas vienīgā funkcija ir rūpēties par tumšiem ļautiņiem, kuriem joprojām ir reliģiskas vajadzības. Jebkura, pat nacistiska baznīca apdraudēja lojalitātes vienotību; Hitlers nepaciestu šādus savas varas ierobežojumus.

"Klusa nakts, svēta nakts,
Visi dus, nomodā
Vēl ir tikai kanclers,
Nelokāms viņš cīņā;
Domā viņš par Vāciju
Cauru nakt' un dien',
Prātā viņam rūpes vien."

Nacistu versija dziesmai "Klusa nakts"

"Kristus ir nācis pie mums caur Ādolfu Hitleru .. Mēs tagad zinām, ka Pestītājs ir klāt .. Mums ir tikai viens uzdevums – būt vāciešiem, nevis kristiešiem."

MĀCĪTĀJS LEITHEIZERS

Pijs XII bija pāvests Otrā pasaules kara laikā. Viņš tika daudz kritizēts par nespēju iestāties pret vācu agresiju.

Hitlers arvien vairāk ieklausījās antikristīgajos nacistos, kuri aicināja ierobežot gan "vācu kristiešus", gan viņu oponentus Baznīcā. Pēc 1934. gada nacistu atbalsts "vācu kristiešiem" mazinājās, lai gan daudzi no viņiem joprojām darbojās Baznīcas amatos. Nacisti ieņēma pat vēl ekstrēmāku nostāju, apgalvojot, ka viņu kustība reprezentē kristietības īsteno piepildījumu, taču atklāja, ka viņu labvēlību iespējams iekarot, vienīgi dedzīgi atbalstot viņu rasistiskās idejas un paužot sajūsmu par fireru. Pēc tam kad 1935. gadā tika izveidota Hansa Kerla vadītā Baznīcas lietu ministrija, "vācu nacisti" un viņu reiha bīskaps zaudēja jebkādu ietekmi.

Vācijas Baznīcas šķelšanās

Nacistu valsts arvien lielākā iejaukšanās reliģijas lietās satrauca daudzus protestantus un katoļus; tam sekoja labi pazīstamā *Kirchenkampf* (Baznīcas cīņa). 1933. gada septembrī doktors Martins Nīmellers nodibināja Mācītāju palīdzības savienību, lai apkarotu "vācu kristiešu" idejas. Nākamajā gadā viņa grupa noraidīja Milleru un izveidoja alternatīvu Baznīcas pārvaldes struktūru, kas pazīstama kā Apliecinošā baznīca (*Bekennende Kirche*). Tās teoloģiskais pamatojums tika izklāstīts 1934. gada maija "Barmenes deklarācijā". Šī deklarācija, kuras galvenais autors bija Karls Barts, aicināja Vācijas baznīcu atgriezties pie kristietības pamatpatiesībām un noliedza valsts totalitārās pretenzijas reliģijas un politikas sfērā.

"Barmenes deklarācija" nebija iecerēta kā politisks protests, un Apliecinošā baznīca neplānoja iniciēt pretošanos nacismam. Tas bija teoloģisks dokuments, kas vērsās pret "vācu kristiešu" herētiskajiem izkropļojumiem. Patiesībā šās Baznīcas vadība nemitīgi apliecināja savu lojalitāti pret valsti un suminā Hitlera iekšpolitisko un ārpolitisko darbību. Tā kā Luters tradicionāli atbalstīja valdošo varu, Apliecinošā baznīca nolēma nekļūt par konkurējošo Brīvbaznīcu, bet tikai aizstāvēt ortodoksālo kristīgo ticību pret jauninājumiem.

Apliecinošās baznīcas situācija bija bīstama – to apdraudēja gestapo un noliedza lielākā daļa protestantu vadoņu. Tās esamība pati par sevi nacistiem sagādāja raizes, un tās atsaukšanās uz Jēzu Kristu kā pasaules valdnieku nešaubīgi izaicināja Hitlera totalitārismu. Nedaudzi tās locekļi, piemēram, Dītrihs Bonhēfers, apzinājās savu politisko atbildību un, gan nelabprāt, tomēr iesaistījās antihitleriskās pretošanās kustībā. Tomēr lielākās vācu tautas daļas konservatīvisms un nacionālisms atturēja viņus no publiskas iestāšanās par demokrātiju un indivīda tiesībām.

Pēc kara, 1945. gada oktobrī, Nīmellers un citi Apliecinošās baznīcas vadoņi nožēlā atzina savu vainu par nespēju uzstāties pret nacistu režīmu, īpaši – tā agrīnajā posmā.

Opozīcija "jaunajam pagānismam"

Arī vācu katoļi vēlējās atbalstīt valsti un saglabāt savu privileģēto statusu. Viņi atcerējās Bismarka laika *Kulturkampf*. Taču arī viņi tika ievilkti Baznīcas cīņā. Nacisti lēnām, bet metodiski iznīcināja katoļu organizāciju tīklu Vācijā un veica stingrus pasākumus pret katoļu presi un skolām. Garīdznieki veltīgi pauda satraukumu par "jaunā pagānisma" izplatību un arvien lielākajiem sava darba ierobežojumiem; beidzot viņi vērsās pēc palīdzības Vatikānā.

Ar kardināla Eudžēnio Pačelli, pāvesta valsts sekretāra un nākamā pāvesta, palīdzību Pijs XI sastādīja 1937. gada 14. marta encikliku *"Mit brennender Sorge"* ("Ar dziļām bažām"). Tas bija pirmais nozīmīgais Baznīcas dokuments, kurā tika kritizēts nacisms. Tas tika nelegāli izplatīts Vācijā un Pūpolsvētdienā lasīts no visām katoļu baznīcu kancelēm – pirms vēl kāda kopija nokļuva nacistu rokās. Enciklikā tika pausts protests pret Baznīcas apspiešanu un izteikts aicinājums katoļiem pretoties elkdieviskajam rases un valsts kultam, iestāties pret kristīgo doktrīnu un morāles izkropļojumiem un saglabāt uzticību Kristum, viņa Baznīcai un Romai. Pāvests nosodīja nacistisko doktrīnu galējības, vienlaikus neapsūdzot režīmu totalitārismā un saglabājot iespēju panākt izlīgumu.

Iesākumā Hitlers jutās saniknots, taču vēlāk viņš nolēma izvairīties no konflikta un reaģēja uz encikliku ar pilnīgu klusuciešanu. Hitlers zināja, ka viņu atbalsta vienkāršie vācu katoļi, tāpēc pastiprināja spiedienu uz Baznīcas darbību un garīdzniecību, lai izslēgtu organizētas pretošanās iespēju. Nacisti bargi izrīkojās ar zemāko līmeņu disidentiem, bet nelabprāt uzstājās pret augstākām Baznīcas amatpersonām, piemēram, Minsteres bīskapu Gālenu, kurš 1941. gada augustā atklāti kritizēja eitanāzijas programmu; šī kritika izraisīja tik lielu sabiedrības rezonansi, ka Hitlers bija spiests programmu atcelt.

Komunistu izaicinājums

Komunisms, totalitārisma kreisais novirziens, parasti veidojās nabadzīgās, mazāk attīstītās zemēs. Komunistiskā sistēma daudzējādā ziņā līdzinās labējā spārna totalitārismam – tai iezīmīga diktatoriska, harismātiska vadība, viena centralizēta, birokrātiska partija, kuras biedri veido jaunās iekārtas "eliti", stingra disciplīna un nežēlīgs terors, ko praktizē slepenie dienesti un koncentrācijas nometnes, vardarbības lietošana un pat glorificēšana režīma interesēs, stereotipisku negatīvu ienaidnieka tēlu (piemēram, amerikāņu imperiālisti) radīšana, propaganda un cenzūra sabiedriskās domas noskaņošanai un virzīšanai, jaunatnes ideoloģiska apstrāde, stingra kontrole pār ekonomiku un naids pret jebkādu reliģiju.

Ideoloģijas galvenie koncepti ir strādnieku šķira, revolūcija kā līdzeklis sociālo pārmaiņu īstenošanai un utopisks ideāls par bezšķiru sabiedrību. Ļeņins, totalitārā komunisma galvenais teorētiķis, savu darbu vērtēja kā marksistiskā vēsturiskā un dialektiskā materiālisma loģisku turpinājumu. Viņš formulēja partijas doktrīnu un ideju par revolūciju, kas nodrošinās proletariāta galīgo uzvaru.

Pēc Ļeņina mācības partija ir neliela, kompakta organizācija, kas iedveš masām politisko apziņu un vada tās cīņā līdz pat reālai varas iekarošanai strādnieku šķiras interesēs. Lai panāktu darbības vienotību, partija tiek organizēta saskaņā ar "demokrātiskā centrālisma" principu. Partijas locekļi ievēl augstākstāvošas struktūras, kas pārstāv masu intereses, bet netiek pieļauta nekāda atkāpšanās no partijas "kursa" – līderu izstrādātās taktikas un stratēģijas. Ļeņins uzskatīja, ka strādnieki un zemnieki kopā spēj gāzt carisko režīmu un nodibināt revolucionāru diktatūru, kas virzīs valsts ekonomisko attīstību un radīs bezšķiru sabiedrību. Viņa vadītie boļševiki solidarizējās ar tautas ievēlētajām padomēm un atņēma varu nestabilajam republikāņu režīmam (Pagaidu valdībai), kas 1917. gada martā bija aizstājis

carisko pārvaldi. Kad Ļeņins savas teorijas sāka īstenot praksē, viņa ienaidnieki izvērsa pretdarbību, kas noveda pie nežēlīga pilsoņu kara un Rietumu Sabiedroto intervences. Trockis izglāba situāciju, mobilizējot cīņai Sarkano armiju, kas pēc diviem gadiem sakāva "baltos". Tagad krievu komunisti izjuta vēl lielāku naidu pret Rietumu kapitālistiskajām valstīm, un atmiņas par šiem no-

KRISTĪGĀ BAZNĪCA UN EBREJI

H. L. Elisons

Pirmos kristiešus gan ebreji, gan neebreji uzskatīja par jūdaistu sektantiem. Tāpēc jūdaistu vadoņi iestājās pret Baznīcu un to vajāja; viņi iebilda pret Baznīcas doktrīnām un faktu, ka tajā tika uzņemti neebreji bez Toras atzīšanas. Pēc jūdu kariem ar Romu (m. ē. 66–74, m.ē. 132–135) lielākā daļa kristiešu norobežojās no jūdaistiem. Ebreju kristieši atteicās atbalstīt sacelšanos, tāpēc tika uzskatīti par tautas ienaidniekiem. Kopš tā laika tikai nedaudzi ebreji ir pieņēmuši kristietību.

Kristieši arvien vairāk sāka uzskatīt ebrejus par tīšiem labā ienaidniekiem. Kad imperators Konstantīns oficiāli atzina Kristīgo baznīcu, ebreju juridiskā diskriminācija pieauga, un ar laiku viņiem tika atņemtas visas tiesības. Līdz Francu revolūcijai nebija nekādas atšķirības starp Baznīcas un valsts attieksmi pret ebrejiem.

Viduslaikos ebreji tika pakļauti nemitīgiem pazemojumiem, biežām izraidīšanām un dažkārt arī masveida slepkavībām; viens no ļaunākajiem šādu slepkavību gadījumiem ir saistīts ar Pirmo krusta karu (1096–1099). Ebreji tika padzīti no Anglijas 1290. gadā, no Francijas 1306., 1322. un, visbeidzot, 1394. gadā. Arvien biežāk ebrejiem tika piedāvāta izvēle vai nu pieņemt kristietību, vai arī tikt izraidītiem. 1391. gada masveida slepkavības Spānijā piespieda daudzus "marrānus" pieņemt kristietību, lai gan bieži tikai nomināli. Inkvizīcija ar savām šausmīgajām metodēm pārbaudīja viņu ticības patiesumu. Beidzot 1492. gadā visi ebreji tika no Spānijas padzīti. Visā šajā Eiropas vēstures periodā kontakti starp kristiešiem un ebrejiem bija minimāli. Ebreji tika piespiesti valkāt atšķirīgu apģērbu un dzīvot īpašās ielās vai rajonos (geto).

Renesanses un reformācijas laikā daži no izglītotākajiem un liberālākajiem ļaudīm sāka pārskatīt savu attieksmi pret jūdaismu un ebrejiem. Taču pat tādi cilvēki kā Martins Luters, kurš iesākumā bija noskaņots diezgan labvēlīgi, vēlāk vērsa pret ebrejiem arvien asāku un nicinošāku kritiku. Ebrejiem tika atļauts apmesties Holandē 1598. gadā, Hamburgā 1612. gadā un Anglijā (neoficiāli) 1656. gadā.

Kopš 1354. gada Eiropas ebreju kopienas galvenais centrs bija Polija. Valstij kļūstot vājākai, ebreji arvien biežāk tika pakļauti gan Romas katoļu baznīcas, gan tautas naida izpausmēm. Pēc Polijas sadalīšanas 1772. gadā vairums Polijas ebreju atklāja, ka atrodas vai nu katoliskajā Austrijā, vai arī pareizticīgajā Krievijā. Ekonomiskās represijas un masveida slepkavības (1881.–1914. gada "pogromi" Krievijā) piespieda gandrīz divus miljonus Austrumeiropas ebreju

tikumiem arī turpmāk negatīvi ietekmēja Austrumu un Rietumu attiecības.

Īstenojot dzīvē Ļeva Trocka teoriju par "permanento revolūciju" – ideju, ka revolūcija Krievijā pilnībā uzvarēs tikai tad, kad tā būs notikusi arī citās valstīs, – boļševiki 1919. gadā izveidoja Komunistisko Internacionāli (Kominterni), lai koordinētu pasaules revolucionāro

doties emigrācijā, galvenokārt uz ASV.

18. gs. apgaismība radīja jaunu attieksmi pret ebrejiem. Oponējot tradicionālajai kristietībai, daudzi domātāji kritizēja arī kristietības nostāju pret ebrejiem. Tā rezultātā Franču revolūcijas laikā (1790) tika īstenota pilnīga Francijas ebreju emancipācija. Ap 1914. gadu ebreju emancipācija jau bija notikusi visā Eiropā līdz Krievijas pierobežai un Balkāniem.

Tomēr ebreju politiska atzīšana vēl nelikvidēja dziļi iesakņojušos populāros aizspriedumus. Tie guva virsroku 1878. gadā antisemītisma kustībā, kas strauji izplatījās visā civilizētajā pasaulē. Antisemītisms savu loģisko izpausmi rada Hitlera "galējā risinājumā", kurā tika iznīcināti seši miljoni jeb trešā daļa visas pasaules ebreju. Pat ASV, kur ebreji nekad nav tikuši diskriminēti, antisemītiskais noskaņojums pastiprinājās, īpaši tajos apgabalos, kur ebreji bija maz pazīstami.

Kopš Kristīgās baznīcas pastāvēšanas sākuma pirmie, kas izrādīja patiesu misionāru interesi par ebrejiem, bija morāvieši un vācu pietisti 18. gs. 1. pusē. Taču šajā ziņā netika gūti nozīmīgi panākumi līdz brīdim, kad ebreju misijas uzsāka darbu Anglijas baznīcā (1809), Brīvbaznīcās (1842) un Skotijā (1840). No Britānijas šī kustība strauji izplatījās uz citām protestantu zemēm, īpaši – uz Norvēģiju. Ebreji masveidā emigrēja no Austrumeiropas uz Ameriku, tāpēc turpmākais misionārais darbs tika izvērsts šajā

Viduslaikos ebreji bieži tika vajāti un piespiesti dzīvot geto. Ilustrācijā ir attēlots Pesaha svētku priekšvakara dievkalpojums ebreju sinagogā 14. gs. Spānijā.

valstī. Arī daudzi katoļi centās evaņģelizēt ebrejus. Tomēr vairums viņu jaunpievērsto bija ebreju izcelsmes jaukteņi. Daļēji to noteica pagātnes sāpīgās atmiņas, daļēji – fakts, ko ebreji zināja, ka lielākā daļa kristiešu patiesībā neatbalsta misionārus.

Kopš 1939. gada un nacistu holokausta kristieši ir centušies uzsvērt ne tik daudz tiešu misionāru attieksmi, cik savstarpēju sapratni, atbrīvošanos no aizspriedumiem un dialoga nepieciešamību, lai gan joprojām ir maz liecību par antijūdaisma izzušanu.

kustību un iegūtu savam režīmam atbalstu ārzemēs. 1919. gadā Ungārijā un Bavārijā komunistiem uz īsu brīdi izdevās nodibināt savus režīmus, savukārt ASV pret kreisajiem tika izvērsta plaša kampaņa ("sarkanās briesmas"). Taču pasaules revolūcija neguva vispārēju atbalstu. Tiklīdz komunisti atklāja, ka Eiropas kapitālistiskās valstis lielu daļu spēka smeļas savās jaunajās impērijās, viņi uzreiz pievērsās jautājumam par koloniālo atbrīvošanos.

Pēc Ļeņina nāves 1924. gadā izvērtās asa cīņa par varu starp padomju līderiem Trocki un ambiciozo Josifu Staļinu, kas beidzās ar Staļina uzvaru 1927. gadā. Zēna gados Staļins bija apmeklējis pareizticīgo semināru Tiflisā, bet teoloģisko izglītību neieguva, jo atteicās no reliģijas par labu marksistiskajam materiālismam. Staļins saprata, ka tuvākajā nākotnē ir veltīgi cerēt uz revolūcijas izplatīšanos ārpus Krievijas robežām, tāpēc permanentās revolūcijas idejai pretstatīja savu doktrīnu par "sociālismu vienā valstī". Viņš apgalvoja, ka Krievija uz iekšējo resursu pamata ir jāpārveido par augsti industrializētu valsti, lai tā spētu konkurēt ar kapitālistiskajām valstīm un pretoties to agresijai.

Pirmais piecgades plāns (1928) iedibināja totalitāru kontroli pār valsts ekonomisko un sociālo dzīvi. Tika izsludināta lauksaimniecības kolektivizācija, bet turīgie zemnieki (jeb "kulaki"), kuri tai pretojās, tika izskausti kā šķira. Lauksaimniecības sfērā iegūtais kapitāls tika novirzīts uz smago rūpniecību, un, kaut arī strādājošo darba algas bija ļoti zemas un plaša patēriņa preču ražošana – vāja, Krievija tika pārveidota par industriālu valsti.

Staļins lielu uzmanību pievērsa arī izglītības jautājumiem un jaunatnes organizācijām, lai iegūtu jaunās paaudzes atbalstu komunistiskajai iekārtai. Padomju Savienībā – kā valsts tika nosaukta 1922. gadā – partija realizēja diktatūru visās dzīves un domāšanas sfērās. Valstij vajadzēja kļūt stiprākai, nevis vājākai; Staļins apgalvoja, ka diktatūra būs nepieciešama, kamēr vien valsts atradīsies kapitālistu ielenkumā. Neaprēķināmais, slimīgi aizdomīgais Staļins, kurš bija pat vēl brutālāks un nežēlīgāks diktators par savu līdzinieku Vācijā, izmantoja slepeno dienestu teroru un darba nometnes, lai apspiestu pat vismazāko brīvdomību un likvidētu visus potenciālos konkurentus, tostarp savus vecos biedrus boļševikus, sodīdams viņus ar nāvi pēc paraugprāvām Maskavā 1936.–1938. gadā. Staļins padomju komunismā ieviesa "personības kultu".

Šī pareizticīgo baznīca Smoļenskā, Krievijā, padomju režīma laikā tika pārvērsta par fabriku. Citas baznīcas Padomju Savienībā tika pārveidotas par muzejiem, kinoteātriem un dzīvojamām mājām.

Opijs tautai

Naids pret kristietību – tāpat kā pret jebkuru citu reliģiju – ir viena no marksisma-ļeņinisma raksturīgākajām iezīmēm. Marksisti apgalvo, ka pastāvošā sociālpolitiskā iekārta nosaka it visas dzīves jomas – arī cilvēka attieksmi pret Dievu, kas ir Dievu noliedzoša jeb ateistiska. Reliģija ir neīsta apziņa, iluzors pasaules atspoguļojums, kas izriet no šķiru pretrunām. Tā izmirs dabiskā nāvē, tiklīdz sabiedrībā būs atjaunots "normālais" komunisma stāvoklis. Līdz *glasnostj* un *perestroikas* sākumam 20. gs. 80. gados krievu komunisti aktīvi cīnījās pret reliģiju. Partija sevi uzskatīja par marksisma-ļeņinisma ideālu iemiesojumu un nevarēja pieļaut, ka kāda realitātes daļa paliek ārpus tās redzesloka. Institucionāla reliģija bija reakcionārs sociāls spēks, kas tikai kavēja progresīvo virzību pretī bezšķiru sabiedrībai un tāpēc bija jāapkaro.

Protams, kristietība bija alternatīvs pasaules uzskats, kas gadījumā, ja komunisti to pieciestu, apdraudētu partijas varu un prestižu. Tajā pašā laikā kristieši nevarēja pieņemt savas vēstures izpratnes sekularizētu versiju – domu, ka daba virza cilvēci pretī ideālam beigu stāvoklim. Vēl vairāk, tā kā marksisms-ļeņinisms uzsvēra vardarbīgas šķiru cīņas nepieciešamību, kristiešiem bija grūti, ja ne neiespējami, nonākt pie saskaņas ar to. Boļševiku revolūcija kristietībai bija milzīgs ideoloģisks izaicinājums.

Krievijas pareizticīgo baznīca bija ilgstoši kalpojusi valstij, taču nepieciešamība pēc reformām arvien pieauga. Lai gan teorētiski Baznīcas galva bija cars, tomēr reāli Baznīcu pārvaldīja cara iecelts Svētās sinodes prokurors. Arvien vairāk garīdznieku uzskatīja, ka ir nepieciešams uzlabot strādnieku un zemnieku dzīves

Šo primitīvo antikristietisko plakātu varas iestādes izplatīja komunistiskajā PSRS. Lai novērstu jauniešu interesi par kristietību, tā tika nosodīta kā māņticība, ko praktizē vienīgi tumši ļautiņi.

apstākļus. Kristieši, izņemot nelielu grupu radikāli noskaņotu priesteru, noliedza sociālismu kā šās problēmas risinājumu. Ar Rasputinu saistītais skandāls, cara un carienes iejaukšanās Baznīcas lietās un lūgumu veikt reformas ignorēšana tik ļoti pasliktināja Nikolaja II attiecības ar Pareizticīgo baznīcas vadoņiem, ka viņi apsveica 1917. gada februāra revolūciju un nostājās Pagaidu valdības pusē.

1917. gada augustā tika sasaukta Viskrievijas baznīcas padome (*Sobor*). Šī diezgan konservatīvā institūcija izaicināja revolucionāro sabiedrisko domu, atjaunojot seno patriarhālo Baznīcas pārvaldes sistēmu. Kad varu pārņēma boļševiki, viņi konfiscēja Baznīcas zemes, atcēla valsts subsīdijas Baznīcai, ar likumu ieviesa civillaulību un nacionalizēja skolas.

Patriarhs Tihons uz to reaģēja, 1918. gada februārī ekskomunicējot valdības locekļus. Baznīcas amatpersonas organizēja demonstrācijas un bruņotu pretošanos un aicināja atjaunot monarhiju. Tautas Komisāru padome nekavējoties izdeva dekrētu par Baznīcas atšķiršanu no valsts; šajā dekrētā tika atzīta visu reliģisko

grupu vienlīdzība likuma priekšā un tām tika piešķirta dievlūgšanas brīvība, "ciktāl tā netraucē sabiedrisko kārtību vai neapdraud pilsoņu tiesības". Šis dekrēts Pareizticīgo baznīcu pilnībā atšķīra no valsts un noliedza jebkādas reliģiskas aktivitātes valsts un privātajās skolās. Visi Baznīcas īpašumi tika nacionalizēti. Tos īpašumus, kas deva ienākumus, valsts paturēja, bet dievlūgšanā izmantotās baznīcu ēkas tika par brīvu iznomātas draudzēm. Baznīcām un sektām tika atņemtas juridiskas personas tiesības; tas nākamajos gados tās nostādīja juridiski ārkārtīgi neaizsargātā stāvoklī.

Režīms pakāpeniski īstenoja likumu dzīvē. Tas ieskāva Baznīcu arvien ciešākā administratīvās un politiskās kontroles tīklā. Kad 1922. gadā Krievijā izplatījās bads, valdība pavēlēja konfiscēt Baznīcu dārgumus humanitārās palīdzības vajadzībām. Patriarhs Tihons to nosauca par svētuma zaimošanu un aicināja ticīgos nepakļauties, bet varas iestādes ātri apspieda sacelšanos un patriarhu arestēja. Taču viņš tika atbrīvots pēc tam, kad atteicās no savām "pretpadomiskajām" darbībām un apliecināja lojalitāti pret režīmu.

Tikmēr Baznīcā sākās shizma – grupa draudžu garīdznieku izveidoja t. s. Dzīvo baznīcu (atjaunotāji), kas iestājās pret patriarhālās Baznīcas monastiski episkopālo pamatu un ieņēma propadomisku nostāju. 1923. gadā *Sobor* atzina Dzīvās baznīcas reformas, atteicās no jebkādas opozīcijas revolūcijai un apliecināja valdībai bezierunu lojalitāti, kā arī atzina Baznīcas atšķiršanu no valsts un Baznīcas īpašumu nacionalizāciju. Tomēr ne šī pakļaušanās, ne turpmākās padomju patriotisma izpausmes neatdeva Baznīcai valsts labvēlību un neveicināja tās atkalapvienošanos. Nerakstīts likums padomju valsts un Baznīcas attiecībās paredzēja, ka tiesības uz piesardzīgi limitētu dievlūgšanas brīvību tiek dotas vienīgi tām grupām, kas var apliecināt savu lojalitāti pret režīmu.

Bezdievju savienība

Jau kopš savas valdīšanas sākuma boļševiki finansēja ateistisku propagandu. Vēlāk tās koordināciju uzņēmās 1925. gadā izveidotā Karojošo bezdievju savienība. Tā izplatīja antiklerikālu propagandu un veicināja kulturālu apgaismību, uzsverot zinātnes un materiālistiskās filozofijas nozīmi. Savienība pasūtīja antireliģiskas filmas, lugas, literatūru, finansēja radiorunas, lekcijas un izstādes, kā arī dibināja ateisma muzejus.

Kaut arī Krievijas 1918. un 1925. gada konstitūcijas garantēja "reliģiskās un antireliģiskās propagandas brīvību", tomēr 1929. gada likums par reliģiskajām apvienībām stingri ierobežoja Baznīcu aktivitātes. Tās nedrīkstēja iesaistīties sociālajā, labdarības vai izglītības darbā, noturēt lūgšanas, vadīt Bībeles studijas, sieviešu vai jauniešu sanāksmes vai pat sniegt savu draudžu locekļiem materiālu palīdzību. Tām bija dota vienīgi dievlūgšanas brīvība un atņemta jebkāda ietekme uz sabiedrību.

Tajā pašā laikā valstij bija neierobežotas tiesības kontrolēt reliģiskās institūcijas. Visām draudzēm bija jābūt reģistrētām, un reģistrējošais varas pārstāvis varēja izslēgt atsevišķus cilvēkus no vēlētām Baznīcu padomēm. Visas ārkārtas sapulces un reliģiskās konferences drīkstēja noturēt tikai ar īpašu atļauju, un vietējie ierēdņi varēja slēgt baznīcu, ja nolēma, ka tās ēka ir nepieciešama citiem sabiedriskajiem mērķiem. Krievijas konstitūcijā tika izdarīts labojums, kas izslēdza tiesības uz reliģisku propagandu; tas pielika punktu neortodoksālo kustību evaņģēliskajiem centieniem.

No šā brīža tika paciesti vienīgi publiski dievkalpojumi.

20. gs. 30. gadi bija intensīvu vajāšanu laiks. Tūkstošiem garīdznieku tika ieslodzīti cietumos vai nogalināti lauksaimniecības kolektivizācijas un Staļina tīrīšanu laikā. Jaunā, 1936. gada padomju konstitūcija atjaunoja garīdzniekiem vēlēšanu tiesības (iepriekš viņi tika klasificēti kā "ekspluatatori" un automātiski izslēgti no vēlēšanu sarakstiem). Tomēr "reliģijas kalpi" joprojām bija otrās šķiras pilsoņi, tādas profesijas pārstāvji, kas "izmantoja darbaļaužu atpalicību un nezināšanu". Slepenie dienesti viņus nemitīgi vajāja kā "klerikālos fašistus".

Krievijas pareizticīgo baznīca kā institūcija līdz 1939. gadam atradās uz sairuma sliekšņa. Antireliģisko likumu stingrās ievērošanas, ateistiskās propagandas un staļiniskā terora rezultātā bija gandrīz pilnībā iznīcinātas luterāņu, baptistu un evaņģēlisko kristiešu konfesijas. Daudzi Krievijas menonīti 20. gados emigrēja uz Ameriku, bet tie, kuri palika, tika vajāti tāpat kā citas reliģiskās kopienas. Līdzīgu izturēšanos pieredzēja Romas katoļi, kristiešu nekrievu minoritāšu kopienas, vecticībnieki, uniātu (grieķu rituāla) katoļi un pat jūdaisti un musulmaņi.

Roma pret Maskavu

Padomju Savienībā īstenotās kristiešu vajāšanas ļoti veicināja Rietumu pretestību padomju režīmam. Visvairāk šeit notiekošais satrauca Romas katoļu baznīcu. Savukārt Maskava uzskatīja katolicismu par kapitālisma, reakcionārisma un fašisma sabiedroto – galveno šķērsli pasaules revolūcijai. 1930. gadā pāvests Pijs XI aicināja uz pasaules lūgšanu dienu un noturēja vainas izpirkšanas Misi par labu cietējiem kristiešiem Krievijā; šim protestam pievienojās arī Anglikāņu un Vācijas luterāņu baznīca. Padomju Savienība atbildēja ar to, ka izveidoja Karojošo ateistu internacionāli Vatikāna apkarošanai. Taču, kad Hitlers uzsāka katoļu vajāšanas, padomju varas iestādes atkāpās, pasludināja fašismu par savu galveno ienaidnieku un aicināja veidot vienotu fronti ar katoliskajiem antifašistiem.

Ar dziļām bažām vērojot padomju antireliģisko kampaņu, Pijs XI 1937. gada 18. martā izsludināja enciklikuu *"Divini Redemtoris"*, kurā nosodīja "komunisma maldus". Viņš kritizēja komunisma izplatību Spānijā un Meksikā, izteica līdzjūtību krievu tautai un kā alternatīvu komunismam piedāvāja Katoļu baznīcas doktrīnas. Lai pretotos Staļina tālaika "tautas frontes" politikai, pāvests paziņoja, ka "komunisms ir savā būtībā nepareizs un neviens cilvēks, kurš vēlas glābt kristīgo civilizāciju, nedrīkst ar to sadarboties nevienā jomā". Šis dokuments, kurš tika publicēts tikai četras dienas pēc enciklikas, kurā pāvests kritizēja nacistisko Vāciju, Vatikānu stingri nostādīja totalitāro valstu vajāto ticīgo pusē.

Kristieši un Otrais pasaules karš

Vācu un itāļu diktatoru ekspansionistiskie centieni Eiropu nostādīja uz kara sliekšņa. Japānā militāristu kliķe nodibināja fašistisku režīmu, kas sadarbojās ar Eiropas agresoru valstīm. 1939. gadā Staļins noslēdza neuzbrukšanas paktu ar Hitleru, kas pavēra ceļu vāciešu invāzijai Polijā un formāli aizsāka Otro pasaules karu, taču divus gadus vēlāk Hitlers pēkšņi vērsās pret agrāko sabiedroto. ASV prezidents Rūzvelts guva virsroku pār izolacionistiem un uzsāka gatavošanos karam; japāņu uzbrukums amerikāņu un

"Bombardēt pilsētas, tīšuprāt uzbrukt civiliedzīvotājiem neatkarīgi no tā, vai viņi aktīvi atbalsta karu vai ne, ir ļauns darbs, vienalga, vai to dara nacisti vai mēs paši."
Bīskaps DŽORDŽS BELLS no Čičesteras

"Mēs neapstāsimies, iekams nebūsim pilnībā izskauduši kristietību."
HIMLERS

eiropiešu valdījumiem Klusajā okeānā aizsāka lielāko konfliktu pasaules vēsturē.

20. gs. 30. gados kristieši ASV pauda atšķirīgu attieksmi pret totalitārajām diktatūrām. Pieauga to antikomunistu skaits, kuri atbalstīja fašistiskas kustības. Daudzi kristieši bija labvēlīgi pat pret Hitleru – kāds no viņu tēviem Hitleru bija cildinājis par "frontes līnijas izveidošanu aizsardzībai pret komunisma Antikristu".

Savukārt depresijas radītās ciešanas mudināja daudzus garīdzniekus nostāties kreiso pusē. Liberālie kristieši piesauca kapitālisma ļaunumus, aicināja veikt sociālas reformas un pieņēma Rūzvelta "Jaunā kursa" politiku. Daži, piemēram, Reinholds Nībūrs un Normens Tomass, bija aktīvi sociālisti, tomēr tikai nedaudzi iestājās komunistu partijā vai atzinīgi vērtēja notikumus Padomju Savienībā.

Kaut arī Amerikas miera kustību vājināja ideoloģiskas un organizatoriskas nesaskaņas, tomēr 30. gados tā strauji paplašinājās un sniedza ievērojamu atbalstu izolacionistu politikai. Liberālie kristieši aktīvi piedalījās miera biedrību darbībā, tomēr daži sāka saskatīt milzīgo atšķirību starp totalitārisma draudiem un situāciju pirms 1914. gada. Viņi sāka aizstāvēt ideju par amerikāņu līdzdalību arvien pieaugošajā cīņā. Sašutuši par to, ko uzskatīja par tuvredzīgu pacifismu, Reinholds Nībūrs un viņa domubiedri 1941. gadā nodibināja žurnālu *"Christianity and Crisis"* ("Kristietība un Krīze"), kurā aicināja Baznīcas ļaudis vērsties pret neitrālisma politiku un atzīt intervences nepieciešamību.

Kad 1939. gadā sākās Otrais pasaules karš, dažādu valstu garīdznieki apliecināja uzticību saviem režīmiem. Tomēr salīdzinājumā ar 1914. gadu lojalitātes izpausmes bija piesardzīgākas, bet kareivīgums – ne tik acīmredzams. Miera kustība Rietumos cieta sakāvi. Baznīcas gatavoja armijas kapelānus militārpersonu pastorālai aprūpei. Parasti (bet ne vienmēr) tika respektētas to nedaudzo cilvēku tiesības, kuri atteicās karot reliģiskās pārliecības dēļ, un vēsturiskās baznīcu miera un liberālo pacifistu organizācijas tika atstātas mierā. Daži garīdznieki reāli iestājās pret karu un centās sekmēt miera sarunas; vēl citi nosodīja iznīcinošo Vācijas un Japānas bombardēšanu.

Gan vācu protestantu, gan katoļu vadoņi publiski aicināja savus sekotājus atbalstīt karadarbību; arī Krievu baznīcas dedzīgi atbalstīja "Lielo Tēvijas karu". 1941. gadā lielākā daļa Japānas kristiešu valdības spiediena rezultātā apvienojās vienotā Baznīcā *Kyodan*, kas pēc uzbrukuma Pērlhārborai aicināja ticīgos "sekmēt lielos centienus".

Vācijas baznīcas amatpersonas joprojām ieņēma samierniecisku nostāju pret nacistu valsti, taču tas nespēja mazināt kristiešu ciešanas Vācijā. Hitlera tuvākie padomdevēji Bormanis, Himlers un Heidrihs sistemātiski izstrādāja "galīgo vienošanos" Baznīcas un valsts attiecībās. Baznīcas bija jāpakļauj "jaunajai kārtībai", garīdzniecībai jāatņem visas privilēģijas, bet kristietībai jāļauj, Hitlera vārdiem runājot, "nomirt dabiskā nāvē".

Okupētajās Austrumeiropas teritorijās nacisti pret priesteriem un mācītājiem, tāpat kā pret dievbijīgiem lajiem, izturējās kā pret parastiem noziedzniekiem. Vairāki tūkstoši garīdznieku tika noslepkavoti vai nosūtīti uz koncentrācijas nometnēm. Pašā Vācijā smagā kara situācija un nepieciešamība pēc tautas atbalsta neļāva nacistiem izskaust reliģiju. Taču nākotnē paredzamo uzskatāmi apliecināja notikumi Polijas teritorijā Varthegavā, kur nacisti faktiski pilnībā iznīcināja institucionālo Baznīcu.

Vācieši pretojas Hitleram

Tomēr neliela grupa abu konfesiju garīdznieku un laju atklāti iestājās pret nacistiem. Kreisavas pulciņš, ko vadīja grāfs Helmūts fon Moltke, regulāri sapulcējās viņa īpašumā, lai apspriestu garīgās un citas problēmas, ar kurām nāksies saskarties Vācijai pēc Hitlera sakāves. Lai gan netika atrasti nekādi tieši pierādījumi par šo cilvēku līdzdalību atentāta mēģinājumā (pret Hitleru) 1944. gada 20. jūlijā, tomēr viņi tika tiesāti un sodīti. Grāfs Klauss fon Štaufenbergs, kurš novietoja bumbu, bija katolis, tomēr katoliskā hierarhija nesniedza atbalstu ne viņam, ne citiem konspiratoriem.

Tēva Alfrēda Delpa – jezuīta un Kreisavas grupas locekļa – un Dītriha Bonhēfera sodīšana ar nāvi uzskatāmi apliecināja nacionālsociālisma nepielūdzamo naidu pret kristietību. Kopumā Baznīcu pretestība bija vāja. Tās piešķīra nozīmi vienīgi individuālai, personiskai ticībai, tradicionālajai paklausībai valstij un konservatīvismam, kas noliedza jebkādus kreiso aicinājumus uz sociālām un politiskām reformām un mudināja atzīt nacisma pretenzijas būt par vienīgo alternatīvu komunismam.

Pēc 20 gadiem kristiešu aktīvisti ASV un citās zemēs no vācu pieredzes smēlās iedvesmu un idejas cīņai par sociālo taisnīgumu savās zemēs. Pēckara Rietumvācijā atmiņas par Baznīcas konfliktu noveda pie vienkāršo kristiešu lomas atjaunošanas, pie sociāla un politiska atbildīguma kā kristiešu pienākuma atzīšanas un nācijas pseidoreliģiskas glorifikācijas pilnīga nolieguma. Atzīstot, ka vienotība Kristū saliedē visu nāciju un rasu kristiešus, vācieši sāka aktīvi piedalīties ekumeniskajā kustībā. Apzinoties savu dziļi iesakņojušos antisemītismu, daudzi garīdznieki atklāti atzina savu vainu par tām šausmām, ko nācās pārciest viņu līdzcilvēkiem ebrejiem, un sniedza atbalstu jaunajai Izraēlas valstij.

Staļina negaidītais sabiedrotais

Karalaika situācija Padomju Krievijā bija pavisam citāda. Staļins apzinājās, cik liels var būt Baznīcas ieguldījums sabiedrības kaujas gara celšanā un tās palīdzība iekaroto teritoriju integrēšanā un padomju ārpolitisko mērķu īstenošanā.

Tādējādi Staļins pieļāva patriarhālās Baznīcas atdzimšanu (atjaunotāju Baznīca tika likvidēta 1943. gadā), samazināja ateistiskās propagandas apjomu un atslābināja 1918. un 1929. gada likumu piemērošanu. Baznīca varēja atjaunot savu hierarhisko organizāciju, vākt naudas līdzekļus un privāti veikt bērnu reliģisku apmācību. 1945. gadā Pareizticīgo baznīca un citas reliģiskās kopienas atguva juridiskas apvienības statusu un līdz ar to arī tiesības uz īpašumiem un liturģisku priekšmetu izgatavošanu. Pareizticīgo baznīca kopš Pilsoņu kara laikiem baudīja vislabvēlīgāko situāciju, bet tā joprojām atradās stingrā valsts uzraudzībā.

1943. gadā tika izveidota Krievijas pareizticīgo baznīcas lietu padome, bet 1944. gadā – līdzīga padome citu reliģisko kopienu pārraudzībai. Šīs padomes uzturēja saikni starp valdību un Baznīcām, izdeva noteikumus reliģijas jomā un nodrošināja likuma realizāciju.

Romas katoļu baznīca skaidri apzinājās augošā konflikta radītās problēmas un 1939. gada martā pāvesta amatā ievēlēja pieredzējušo diplomātu kardinālu Pačelli. Pijs XII visiem spēkiem centās sekmēt miera procesu; viņam nebija nekādu ilūziju ne par komunismu, ne par nacismu, un viņš

izjuta riebumu pret abiem. Viņš bija personiski pieredzējis komunistu apvērsumu 1919. gadā Minhenē un kā pāvesta valsts sekretārs saskāries ar nacistu viltībām, kad bija centies apstiprināt konkordātu.

Tomēr Pija pamatotie centieni novērst konfliktu un mazināt ciešanas okupētajos apgabalos bija neveiksmīgi. Problēma, kā izvairīties no kara briesmām un vienlaikus palīdzēt katastrofas satricinātajiem ļaudīm, šķita neatrisināma. Tiešs nacistu noziegumu atmaskojums, iespējams, tikai pastiprinātu nacistu zvērības un vēl vairāk palielinātu ciešanas. Savukārt pāvesta klusēšana iedragātu Vatikāna kā morālo un garīgo vērtību aizstāvja reputāciju.

Krievu karavīrs paceļ sarkano karogu virs Reihstāga Berlīnē Otrā pasaules kara beigās. Līdz ar nacisma sakāvi pār Austrumeiropu nolaidās "dzelzs priekškars" – komunistu izaicinājums kapitālistiskajiem Rietumiem.

Kāpēc pāvests klusēja

Kāpēc Pijs klusēja par nacistu agresiju un īpaši – par miljoniem ebreju noslepkavošanu? Kritiķi apgalvo, ka gadījumā, ja pāvests būtu enerģiski paudis savu nostāju un draudējis ekskomunicēt visus "galējā risinājuma" īstenošanā iesaistītos katoļus, tad ebreju masu slepkavības būtu izdevies novērst. Taču, šādi rīkojoties, pāvests būtu zaudējis vācu katoļu lojalitāti, un institucionālā Baznīca visā okupētajā Eiropā varētu tikt sagrauta. Saglabāt Baznīcu šķita svarīgāk nekā glābt ebreju dzīvības. Turklāt Pijs nevēlējās pārtraukt Vācijas cīņu pret Krieviju; viņš uzskatīja, ka boļševisms ir lielāks ļaunums par nacionālsociālismu.

Pija aizstāvji apgalvo, ka stingri neitrālu nostāju viņš ieņēmis tāpēc, lai varētu vadīt sarunas par izlīgumu un izvairītos sniegt konfliktam jebkādu reliģisku atbalstu. Pāvests arī saprata, ka lielākā daļa vācu katoļu atbalsta Hitleru un ka antisemītisms ir tik dziļi iesakņojies, ka viņi, iespējams, neatsauktos pāvesta aicinājumam pretoties nacistu politikai ebreju jautājumā. Bija arī citas problēmas, piemēram, bija grūti iegūt pārliecinošu informāciju par noziegumiem pret ebrejiem un praktiski neiespējami ar to iepazīstināt pietiekami lielu skaitu vāciešu. Visbeidzot, katoļu aicinājums iestāties pret nacionālsociālisma centrālo doktrīnu, visticamāk, tiktu uzskatīts par valsts nodevību un izsauktu tūlītēju nežēlīgu pretdarbību. Otrais pasaules karš pāvestu nostādīja grūti atrisināmas ideoloģiskas krīzes situācijā.

Kara dēļ neērtā situācijā nonāca arī protestantu ekumeniskā kustība. 1938. gadā Starptautiskās misionārās padomes konferencē Madrasā tika izdarīts secinājums, ka ir radies karojošs "jaunais pagānisms", kas no saviem sekotājiem pieprasa reliģisku uzticību. Taču, baidoties, ka ticīgie Padomju

Savienībā, agresoru valstīs un japāņu okupētajās Āzijas zemēs cietīs no atriebības, nekādi specifiski nacionāli grēki netika precizēti vai nosodīti. Pēc 1939. gada padome atbalstīja Vācijas un citu Eiropas valstu "bāreņu misiju" darbību Āfrikā un Āzijā. Tas apliecināja, ka ir iespējama kristīgās pasaules brālība, kas sniedzas pāri atsevišķu valstu un konfesiju robežām. Citas ekumeniskas grupas pievērsās galvenokārt palīdzības sniegšanai starptautiskā mērogā, rūpējoties par karagūstekņiem un bēgļiem, kā arī uzturot saikni starp abu karojošo pušu Baznīcām.

Otrajam pasaules karam bija postošs iespaids uz kristietību gan fiziskajā, gan morālajā ziņā. Tūkstošiem baznīcu tika sagrautas, garīdznieki – nogalināti, bet ticīgie – vajāti vai padzīti no mājām. Vardarbības eskalācijas līmenis arvien pieauga līdz ar bruņumašīnu, degbumbu, vadāmo šāviņu un atombumbas izmantošanu, kas kopumā izdzēsa miljoniem dzīvību.

Karadarbības tīša pavēršana pret civiliedzīvotājiem, vienaldzība pret ebreju un citu minoritāšu ciešanām, militāri rūpnieciskā kompleksa attīstība un Rietumu demokrātisko valstu alianse ar totalitāro Padomju Savienību bija kristiešiem ļoti būtiski morālas dabas jautājumi. Daudzi cilvēki sāka šaubīties, vai "taisnīgs karš" joprojām ir iespējams. Viņi izteica domu, ka kristiešu piekrišana karam tikai noved pie tā intensifikācijas. Lai gan daudzi kristieši iesaistījās mēģinājumos apvienot nācijas un Baznīcas (1945. gadā tika nodibināta Apvienoto Nāciju Organizācija, bet 1948. gadā – Pasaules baznīcu padome), tomēr viņu cerības pievīla aukstais karš.

Ideoloģiju konflikts

Pēc 1945. gada uzvarētāju valstu attiecības pasliktinājās, un ASV kā Rietumu demokrātijas līdere uzņēmās iniciatīvu ar "apturēšanas" politikas palīdzību pretoties padomju ekspansijai. Tas sasaucās ar jautājumu par komunismu kā politisku doktrīnu, īpaši pēc 1949. gada, kad tika "zaudēta" Ķīna. Komunisms jebkurā vietā – dzimtenē, Eiropā vai Trešās pasaules valstīs – tika uzlūkots kā tiešs drauds ASV nacionālajai drošībai. Senatora Džozefa Makartija un viņa domubiedru iniciēto "raganu medību" mērķis bija novērst iekšēju apvērsumu, savukārt, lai nedotu komunistiem iespēju izmantot citu valstu vājumu, ASV tām sniedza ekonomisko un militāro palīdzību un veidoja aizsardzības alianses ar neatkarīgajām valstīm visā pasaulē. ASV bija apņēmības pilnas pretoties komunismam gandrīz jebkurā vietā, pat ja tas nozīmēja militāru intervenci, taču ūdeņraža bumbas un tāldarbības ballistisko raķešu izgudrošana radīja situāciju, kurā bruņots konflikts starp superlielvalstīm kļuva neiedomājams.

Mākslinieka iespaids par bombardēšanas nodarītajiem postījumiem Londonā Otrajā pasaules karā. Abas karojošās puses izmantoja nepārtrauktu bombardēšanu, kas izraisīja briesmīgas sekas tādās vietās kā, piemēram, Drēzdene vai Koventri.

Lai gan aukstais karš iesākās kā sāncensība starp lielvalstīm, tas strauji ieguva ideoloģisku dimensiju. Abas puses polarizētajā pasaulē saņēma savu kristiešu kopienu atbalstu. Padomju ideologi mesiāniskā stilā sludināja doktrīnas par komunismu un nepieciešamību atbrīvot "imperiālistu" apspiestās tautas. Tajā pašā laikā, iedibinot sev draudzīgus režīmus pierobežās, komunisti nodrošināja Mātes Krievijas aizsardzību pret Rietumu uzbrukumiem, kādus viņi bija pieredzējuši 1914. un 1941. gadā.

Tikmēr Krievijas pareizticīgo baznīcas vadoņi centās pakļaut savai jurisdikcijai citu zemju Baznīcas. Pareizticīgo pārstāvji, ceļojot uz ārzemēm, pastāvīgi proklamēja Maskavas ārpolitisko "kursu" un slavināja dzīves apstākļus Padomju Savienībā. Īpaši aktīvi viņi darbojās padomju finansētajās miera kampaņās. Pēc Staļina nāves 1953. gadā, uzsverot ideju par "mierīgu līdzāspastāvēšanu", Pareizticīgo baznīca piedalījās ekumeniskos pasākumos un beidzot 1961. gadā iestājās Pasaules baznīcu padomē.

Rietumi tam pretstatīja savu antikomunisma ideoloģiju. Tās pamatā bija ideja par Maskavas kontrolētu visas pasaules komunistu sazvērestību, kas izraisa revolucionārus nemierus it visur. Antikomunisms bija Amerikas atbilde uz Austrumu-Rietumu attiecību strupceļu pēc Otrā pasaules kara un vilšanos, ko radīja ASV nespēja izplatīt liberālās demokrātijas vērtības visās tautās. Antikomunismu veicināja arī to cilvēku bailes, kuru tradicionālās vērtības bija zaudējušas nozīmi pēckara sociālo pārmaiņu laikā; šīs pārmaiņas bija amerikāņu dzīves ārkārtīgā sociālā mobilitāte, kas satricināja viņu drošības izjūtu, minoritāšu prasības pēc vienlīdzības un birokratizētās sabiedrības bezpersoniskums. Komunisms – ideoloģija, kas šķietami konfliktēja ar "amerikānisma" kā sekulāras ticības pamatelementiem, – tika uzskatīts par visu šo problēmu cēloni. "Amerikāņu dzīvesveids" bija smags darbs un spēcīgi izteikts individuālisms, un "kompromiss" ar šo globālo ienaidnieku bija neiedomājama alternatīva "uzvarai".

Vatikāna nostāja pret komunismu bija ārkārtīgi kritiska. Pijs XII ekskomunicēja tos katoļus, kuri iesaistījās komunistiskajā darbībā, atklāti nosodīja vajāšanas, atbalstīja Austrumeiropas katoļu pretošanās centienus un aicina Itālijas ticīgos vērsties pret komunistu partiju. Līdzīgā veidā vairums amerikāņu katoļu (viens no tiem bija senators Makartijs) bija naidīgi noskaņoti pret "svešo" ideoloģiju.

Vēl dedzīgāk antikomunismu ASV atbalstīja konservatīvā protestantu kopiena. Regulārs komunisma nosodījums tika pausts no visām valsts kancelēm. Starpkonfesionālā Evaņģēlistu nacionālā apvienība un Amerikas baznīcu padome aicināja uz aktīvu rīcību, lai apturētu sarkano draudu izplatību. Līdzekļi saplūda to radikāli labējo reliģisko grupējumu rokās, kuri atmaskoja šķietamos sazvērniekus un no jauna apstiprināja tradicionālās vērtības, ko uzskatīja vienlaikus par amerikāniskām un kristīgām. Uzbrukumam viņi izvēlējās starptautiski un sociāli aktīvus liberālos garīdzniekus un ekumeniskās organizācijas. Kaut arī amerikāņu kristiešu antikomunisms bija ļoti spēcīgs vēl 60. gados, tomēr aukstā kara mazināšanās, liberalizācijas tendences pēc Vatikāna 2. koncila un centieni panākt Austrumu-Rietumu spriedzes atslābumu iedragāja šās nu jau novecojušās ideoloģijas iespaidu.

Līdz 60. gadiem pasaules politiku bija sākuši veidot jauni spēki. Pirmkārt, Rietumeiropa bija pārvarējusi kara sekas un

pieauga tās neatkarība. Otrkārt, iezīmējās monolītā komunisma bloka šķelšanās, ko veicināja Ķīnas un PSRS nesaskaņas, kā arī Maskavas Austrumeiropas "satelītvalstu" un citu zemju komunistisko partiju līderu augošā pašpārliecinātība. Trešais galvenais faktors bija koloniālisma gals un iespaidīgā Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas uznākšana pasaules arēnā. Ideja par pasaules revolūciju ieguva jaunu saturu – tā pārtapa cīņā par ekonomisku un rasu vienlīdzību ar ziemeļu puslodes balto nācijām. Visbeidzot, mazinājās kodolieroču nozīme pasaules līdzsvara uzturēšanā, jo tie netika izmantoti politisku strīdu risināšanā un bija bezvērtīgi partizānu karos.

Marksisma izaicinājums

Līdzās problēmām, ko izraisīja tradicionālo reliģiju atjaunotne un jaunu reliģiju dzimšana, kristietībai nācās saskarties arī ar politiskām un sociālām problēmām, kam bija plašas atskaņas reliģijas jomā. To vidū bija marksisms, etniskas un reliģiskas sadursmes un pilsoniskā reliģija.

Pēc Otrā pasaules kara Ķīnas komunistu vadonis Mao Dzeduns atsāka cīņu par varu Ķīnā ar Čana Kaiši gomindāniešiem (nacionālistiem). 1949. gadā Mao spēki beidzot guva uzvaru un tika nodibināta Ķīnas Tautas Republika. Uzskatot, ka kristietība ir saistīta gan ar Rietumu koloniālismu, gan ar Vatikānu un amerikāņu antikomunismu, Mao valdība izraidīja visus ārzemju misionārus, likvidēja Baznīcas organizācijas un pakļāva ticīgos intensīvām vajāšanām. To kulminācija bija 1966.–1971. gada "kultūras revolūcija".

Nacionālisma atdzimšana 60. gados noveda pie attiecību saraušanas ar padomju sabiedroto un pie monolītā komunisma gala. Pēc Ķīnas *attiecību atjaunošanas* ar ASV, Ķīnas uzņemšanas Apvienoto Nāciju Organizācijā un Mao nāves režīma stingrība atslāba.

Ķīnas revolūcija radīja jaunu marksisma paveidu – maoismu. Mao par revolūcijas sociālo pamatu uzskatīja ne tik daudz proletariātu, cik zemniecību. Partiju viņš uzskatīja par tautas demokrātiju, kurā zemniecība, strādnieki, sīkburžuācija un intelektuāļi apvienojas revolucionārā organizācijā. Varas iegūšana notiek saskaņā ar partizānu kara taktiku un disciplinētu darbību, kas sagrauj pastāvošo kārtību. Visbeidzot, Mao uzsvēra ķīniešu nacionālismu, bet vainu par valsts nožēlojamo stāvokli uzvēla feodālismam un imperiālismam.

Ķīna bija ārkārtīgi mazattīstīta valsts, bet Mao komunistiskās pārvaldes laikā tā guva milzīgus panākumus bada ierobežošanā, industriālā pamata radīšanā un militārā kompleksa izveidē. Tas bija revolucionāras darbības paraugs, ko vērts atdarināt un īstenot citviet.

Ķīnieši apgalvoja, ka ir pasaules nabadzīgāko nāciju sabiedrotie, un centās iekarot to lojalitāti nabadzīgo cīņā pret bagātajiem, tādējādi padarot marksismu par instrumentu šķiru cīņā ne tik daudz starp ekonomiskajiem slāņiem vienas nācijas ietvaros, cik starp bagātajām un nabadzīgajām nācijām. Gan maoismu, gan nesen attīstījušos marksisma kristīgo paveidu – atbrīvošanās teoloģiju – ir pārņēmuši Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas revolucionārie vadoņi.

Tomēr 70. gadu beigās Ķīna sāka vairāk orientēties uz Rietumiem. Līdzās ievērojamām kapitāla investīcijām Ķīnā ieplūda arī tūristi, palielinājās skolotāju un studentu apmaiņa, un 1997. gadā tika panākta vienošanās par Honkongas pāreju no britu pārvaldes Ķīnas pakļautībā. Sevišķi pieauga kristietības loma. Pēc Mao nāves

Priekšsēdētājs Mao, ķīniešu komunistu līderis, kurš nomira 1976. gadā, vada masu mītiņu Pekinā. Viņa darbs "Domas", kas tika publicēts kabatas formāta izdevumos, kļuva par ķīniešu komunistu Bībeli.

LATVIEŠU "EKUMENISMA TĒVS"

Juris Rubenis

"Baznīca pastāv cilvēka dēļ, nevis cilvēki Baznīcas dēļ. Cilvēka dvēsele ir vērtīgāka nekā Baznīca. Baznīcai tikai tad ir tiesības eksistēt, ja tā sekmē dvēseļu labklājību."
EDGARS RUMBA

Viens no spilgtākajiem un interesantākajiem 20. gs. latviešu evaņģēliskajiem teologiem ir Edgars Rumba (1904–1943). Sākumā studējis mežsaimniecību, taču piedzīvojis spilgtu atgriešanās (konversijas) notikumu, kā rezultātā uzsācis teoloģijas studijas Latvijas Universitātē, vēlāk papildinājies Upsalas Universitātē. Ordinēts par luterāņu mācītāju. Nodarbojies ar praktisko kalpošanu, bijis pedagogs Latvijas Universitātē. 1939. gadā E. Rumba aizstāvēja doktora disertāciju "Baznīca un garīgais amats ekumeniski luteriskā izpratnē", kas joprojām ir interesantākais latviešu valodā publicētais darbs par Baznīcas problemātiku. Kopā ar citiem teologiem un aktīviem kristiešiem E. Rumba kļuva par upuri 20. gs. asiņainākajam pretkristīgajam režīmam. 1941. gada 14. jūnijā padomju okupācijas iestādes viņu apcietināja un deportēja uz Sibīriju. 1943. gadā viņš beidza savas dzīves gaitas koncentrācijas nometnē Irkutskas apgabalā.
E. Rumbas interešu loks bijis ļoti plašs, un viena no tādām bijusi reliģiju vēsture (īpaši – senlatviešu reliģija). Kristīgā pārliecība E. Rumbu nav mudinājusi norobežoties, bet gan – tieši pretēji – censties saprast pārējās reliģiskās tradīcijas, risināt teoloģisku dialogu ar tām. E. Rumba strādājis par docentu arī LU Praktiskās teoloģijas katedrā, pasniedzot kibernētiku, pastorālo mācību, misijas zinātni, liturģiju un homilētiku. 1936. gadā viņš dibinājis Ārmisijas padomi pie Baznīcas virsvaldes, aktīvi atbalstot pirmo latviešu misionāri Annu Irbi Indijā. Viņš piedalījies ekumenisko attiecību veidošanā starp Latvijas un Zviedrijas, kā arī starp Latvijas un Anglijas baznīcu. E. Rumba prata 10 valodas, viņš aktīvi piedalījās arī Jaunās Derības tulkošanas darbā latviešu valodā. Viņš ļoti pamatīgi bija izpētījis Zviedrijas arhibīskapa N. Sēderbluma teoloģisko mantojumu un iestājās par patiesu teoloģisku dialogu starp konfesijām. Dziesmu grāmatā atrodami vairāki viņa sacerēti vai atdzejoti dziesmu teksti. Taču galvenais E. Rumbas darbalauks ir sistemātiskā teoloģija, eklezioloģija (mācība par Baznīcu), kuru viņš aplūko ekumeniskā kontekstā. 30. gadu Latvijas ne īpaši ekumeniski noskaņotajā Baznīcu dzīvē viņš bija pirmais, kas uzsāka darbu reāla ekumenisma, patiesas konfesiju tuvināšanās interesēs. Nebūtu pārspīlēts uzskatīt E. Rumbu par latviešu "ekumenisma tēvu".

Latviešu teologs Edgars Rumba

tika atļauts no jauna atvērt baznīcas, un tās paplašinājās tik strauji, ka Ķīna likās nostājamies uz atdzimšanas sliekšņa. Marksistu režīms arī šķita tuvojamies patiesai demokrātijai, taču studentu protesta kustības nežēlīgā apspiešana 1989. gada jūnijā apturēja politisko, ekonomisko un reliģisko progresu. Demokratizācijas process atjaunojās tikai palēnām.

Tikmēr komunistiskajā Eiropā institucionālā reliģija bija pakļauta dažāda mēroga ierobežojumiem. Albānijā tika izskausta jebkāda reliģija, un tā kļuva par pasaulē pirmo patiesi ateistisko valsti. Baznīcas Bulgārijā un Rumānijā darbojās stingru ierobežojumu apstākļos, savukārt citās bloka valstīs bija atļautas galvenās reliģiskās aktivitātes, kaut arī baznīcas netika uzskatītas par vēlamām.

1959. gadā ievērojami pieauga kristiešu vajāšanas Padomju Savienībā, un PSRS baptisti nonāca izvēles priekšā, vai arī turpmāk pakļauties valsts noteiktajiem reliģisko darbību priekšrakstiem. Padomju ticīgo apņemšanās praktizēt savu ticību, kā arī pasaules sabiedriskās domas spiediens padarīja neiespējamu atgriešanos pie Staļina ēras galējībām.

Kaut arī Hruščova un Brežņeva laikā Baznīcas darbība bija stingri ierobežota, tomēr līdz 80. gadiem kļuva skaidrs, ka laiki ir mainījušies. Pasaules sabiedriskās domas iespaidā tika panākta lielāka iecietība, daži brīvdomīgākie reliģiskie darbinieki saņēma atļauju emigrēt, bet Billijs Greiems (Rietumu evaņģēlisma simboliskā figūra) drīkstēja apmeklēt un sludināt PSRS. Kad 1985. gadā pie varas nāca Mihails Gorbačovs, viņš pasludināja jaunu – *perestroika* un *glasnostj* – politiku, un spiediens uz Baznīcām vēl vairāk atslāba. Ieslodzītie darba nometnēs tika atbrīvoti. Valstī tika atļautas Bībeles, slēgtās baznīcas tika no jauna atvērtas, reliģisko izglītību ierobežojošie priekšraksti tika mainīti, un kristiešu vadoņi varēja brīvi apmeklēt starptautiskas sanāksmes.

Polijā bija saglabājies komunistiskai valstij augsts reliģiskās brīvības līmenis. Iedzīvotāju vairākums piederēja pie Romas katoļu baznīcas; tā sniedza garīgu un ideoloģisku pamatu kustībai "Solidaritāte", kas 1989. gadā izveidoja pirmo nekomunistisko valdību Austrumeiropā pēc Tautas Republiku piespiedu nodibināšanas pēckara gados.

Vācijas Demokrātiskās Republikas (Austrumvācijas) režīms pret kristietību attiecās kā pret "karstu kartupeli". Tās iekārta garantēja ievērojamu reliģiskās brīvības līmeni, tajā darbojās universitāšu teoloģiskās fakultātes, reliģisku grāmatu izdevniecības un daudzas Baznīcas. Tomēr praktizējošie kristieši tika diskriminēti darba tirgū, un režīms ieviesa dažādus surogātrituālus, lai attālinātu no Baznīcas jauniešus. Vēl lielāka nozīme bija faktam, ka 1978. gadā valsts vadītājs un Baznīcas augstākās amatpersonas panāca vienošanos, kas Baznīcām pavēra plašākas darbošanās iespējas. Tās savukārt piekrita funkcionēt kā "Baznīcas sociālismā", proti, atbalstīt pastāvošo sistēmu.

Kad 1989. gadā kļuva skaidrs, ka PSRS neiejauksies bloka valstu ārpolitikā, Austrumeiropu pārņēma masu sacelšanās vilnis. Sekojot Polijas paraugam, vispirms Ungārija, vēlāk Austrumvācija, Čehoslovākija, Bulgārija, Rumānija un Albānija aizstāja komunistiskos režīmus ar demokrātisku valsts iekārtu. Kristiešiem šajos notikumos bija ievērojama loma, īpaši – Vācijā, kur baznīcas kalpoja kā pulcēšanās vietas ar pastāvošo sistēmu neapmierinātiem ļaudīm, bet vadošie garīdznieki veda sarunas ar valsts ierēdņiem un aicināja tautu uz savaldību un nevardarbību.

Pēc padomju bloka izjukšanas Austrumvācija un Rietumvācija atkal apvienojās, bet padomju republiku prasības pēc brīvības izraisīja tālejošas pārmaiņas Padomju Savienībā, kas noveda pie visas komunistiskās sistēmas sabrukuma un valsts sadalīšanās vairāk nekā divpadsmit patstāvīgās valstīs. Arī Dienvidslāvija saira konkurējošās etniskās teritorijās, pēc tam sākās asiņains pilsoņu karš, bet Čehoslovākija sadalījās divās daļās. Lielākais konfliktu cēlonis bija atdzimušais nacionālisms, taču būtisks bija arī reliģiskais faktors. Tajā pašā laikā vecie antireliģiskie likumi tika atcelti un tradicionālas Baznīcas tiecās atgūt agrāko ietekmi. Tās konkurēja ar evaņģēlisko misionāru pārstāvniecībām un jaunajām, no Rietumiem ienākušajām reliģijām; pēdējās drīzumā piedzīvoja dažādus ierobežojumus.

Rasu konflikti

Visnopietnākā ir bijusi otrā problēma – etniskie un rasu konflikti ar reliģisku pieskaņu. Gan Dienvidāfrikā, gan ASV attiecības starp baltajiem un melnajiem 60. gados piedzīvoja krīzi. Dienvidāfrikas aparteīdu politiku atbalstīja lielākā daļa balto Baznīcu vadoņu, bet viņu valsts šā iemesla dēļ nonāca starptautiskā izolācijā. Aparteīdu programmā ietilpa likumi, kas pieprasīja rasisku klasifikāciju un identitātes karšu lietošanu, dzīvesvietas separāciju un dažādas "tēvzemes", atšķirīgu pieejamību publiskajām ērtībām un telpām, kā arī rasu diskrimināciju darba tirgū. Balsstiesības bija tikai baltajiem. Šo priekšrakstu realizācijā režīms izmantoja faktiski neierobežotu policijas un tiesas varu, lai ieslodzītu, spīdzinātu un pat nogalinātu iespējamos likumpārkāpējus.

Dienvidāfrikas kristiešiem bija nozīmīga loma cīņā pret aparteīdu. Pateicību par drosmīgo režīma kritiku ir pelnījuši gan atsevišķi cilvēki, piemēram, Alans Peitons, bīskaps Dezmonds Tutu, Beierss Nods, Alans Būseks, Frenks Čikeins un Žans de Griši, gan organizācijas, piemēram, Dienvidāfrikas Baznīcu padome, Kristiešu institūts un Afrikāņu komiteja, gan teoloģiskas deklarācijas, piemēram, "Kairosas dokuments" (1985) un "Kaberas paziņojums" (1987). Dažādas valsts Baznīcas – īpaši – harismātiskās, kļuva par integrētas sabiedrības paraugmodeli, un līdz 1990. gadam pat tradicionālās Baznīcas jau uzstājās pret aparteīdu. Arvien lielāks skaits kristiešu atteicās atbalstīt pastāvošo sistēmu; ekonomiskā un politiskā boikota apstākļos Dienvidāfrika nonāca starptautiskā izolācijā, tā rezultātā aparteīda režīms pakāpeniski sabruka un valstī tika iedibināta multietniska pārvaldes sistēma.

ASV baznīcās rasu segregācija bija dziļi iesakņojusies. Melnādaino Baznīca veidojās galvenokārt kā pretreakcija uz viņu izslēgšanu no baltādaino draudzēm. Tomēr Pilsoņtiesību kustībai bija raksturīga nozīmīga kristīga dimensija. Melnādaino baznīca bija vienīgā sociālā institūcija, kas iedrošināja bijušos vergus izdzīvot rasistiskā sabiedrībā. Daži baltie kristieši sāka apzināties savu rasisma grēku un pievienojās afroamerikāņiem cīņā par taisnīgumu. Šās kustības ievērojams pārstāvis bija mācītājs Martins Luters Kings, juniors. Daudzi citi pilsoņtiesību aktīvisti nāca no melnādaino un baltādaino garīdznieku aprindām. Kaut arī tika panākta juridiska integrācija, tomēr sociālās un ekonomiskās atšķirības starp rasēm joprojām ir tikpat nopietnas kā agrāk.

Vidējos Austrumos un Ziemeļīrijā saspīlējumu veicināja gan etniskās, gan reliģiskās atšķirības. 1948. gadā, pēc trīsdesmit gadu ilgušām nesaskaņām starp Palestīnas arābiem, ebreju imigrantiem

un britiem, tika nodibināta Izraēlas valsts. Izraēla saņēma ievērojamu atbalstu no Rietumeiropas un Ziemeļamerikas kristiešiem, kurus uz to pamudināja gan vainas izjūta par holokaustu, gan fakts, ka viņi ebreju atgriešanos Palestīnā uzskatīja par pravietojuma piepildīšanos. Savukārt ortodoksālie kristieši nostājās palestīniešu pusē pret Izraēlu, tādējādi tas nebija tikai musulmaņu un jūdaistu konflikts. Pieaugot saspīlējumam starp izraēliešiem un palestīniešiem, kristiešu atbalsts Izraēlai saruka un arvien lielāks skaits Baznīcas vadības pārstāvju aicināja rast politisku risinājumu. Tajā pašā laikā daži jūdaistu ekstrēmisti pieprasīja dibināt teokrātisku valsti un izraidīt palestīniešus. Kaut arī vardarbība šķietami bija kļuvusi par šā reģiona ļaužu ikdienu, tomēr 1978. gadā Kempdeividā panāktā saskaņa starp Ēģipti un Izraēlu un 1993. gada vienošanās starp Izraēlu un Palestīnas Atbrīvošanas organizāciju, kas arābiem piešķīra zināmu autonomiju okupētajās teritorijās, parādīja, ka miers ir iespējams.

Ziemeļīrijā nesaskaņas bija ne tik daudz reliģiskas, cik vēsturiskas un socioloģiskas. Protestantu un katoļu līderi vienlīdz kategoriski nosodīja reliģijas vārdā pastrādātās nežēlības, bet nerimstošā krīze mazināja visu kristiešu grupu vitalitāti.

Pilsoniskā reliģija

Trešais drauds kristietības dzīvotspējai bija "pilsoniskā reliģija", kas tiek dēvēta arī par sabiedrisko reliģiju vai pilsonisko deismu. Tā aptver vispārpieņemtas reliģiskas jūtas, simbolus un konceptus, kas palīdz stiprināt valsti un nodrošināt tautas lojalitāti. Tā ir kompleksa uzskatu sistēma, kas izriet no nācijas vēsturiskās pieredzes un kopumā aptraipa gan reliģiju, gan patriotismu.

Vienalga, vai pilsoniskā reliģija tiek vai netiek identificēta ar konkrētu konfesiju vai ticību, tā iestājas par patriotisku nacionālās identitātes stiprināšanu. Raksturīgi piemēri ir japāņu sintoisms, baltādaino afrikandu (būru) dievišķās izredzētības izjūta, islāmiskā šiītisma izmantošana Irānā un Ziemeļamerikas iedzīvotāju sevis identificēšana ar "Dieva nāciju".

Amerikāņu izpratnē Neatkarības deklarācija un valsts konstitūcija bija "svētie dokumenti", bet prezidents – "augstais priesteris". Pilsoniskās reliģijas Dievs bija unitāriska dievība, kuras vārds tika piesaukts sabiedriskos pasākumos. Valsts skolas kļuva par līdzekli nacionālās ticības ieaudzināšanai un slavināšanai. Valsts īstenotie kari bija "cīņa par taisnīgumu", bet "amerikāņu dzīvesveids" bija sinonīms Dieva ceļam. Pilsoniski sabiedriskās reliģijas plašā izplatība mūsdienās liecina par tās lielo atraktivitāti, sevišķi – lojālu kristiešu acīs, kuri mīl savu zemi un uzskata, ka Dievs tos speciāli izredzējis kā "kristīgu nāciju".

Par spīti šiem izaicinājumiem, kristietība joprojām ir dzīva un plaukstoša reliģija. Vecās struktūras ir sairušas, tradicionālās pieejas – atmestas, ir tikušas pieņemtas jaunas idejas, un Rietumu hegemonija Baznīcas dzīvē aizstāta ar kopēju atbildību "divām trešdaļām pasaules" tautu par Evaņģēlija sludināšanu. Jauno gadsimtu kristietība ir sagaidījusi pilna spēka un optimisma.

TRAUKSMES LAIKMETS

Entonijs K. Tiseltons

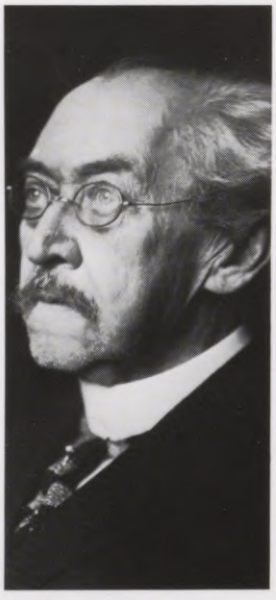

Vācu teologs un vēsturnieks Ādolfs fon Harnaks apgalvoja, ka Kristus sludināja vēsti par Dieva paternitāti un cilvēka dvēseles bezgalīgo vērtību.

20. gs. ir pieredzējis pārsteidzošu teoloģiskās domas dažādību, sākot ar spekulatīvo liberālisma teoloģiju un beidzot ar radikāli jauniem problēmu risinājumiem un Bībeles rūpīgu zinātnisku analīzi.

20. gs. pirmās desmitgades ievērojamākais un ietekmīgākais teologs bija berlīnietis Ādolfs fon Harnaks (1851–1930). Viņš uzskatīja, ka kristīgā doktrīna ir attīstījusies galvenokārt grieķu domas ietekmē. Kristietības būtība sakņojas trijās pamatpatiesībās, kuras Harnaks saskatīja Jēzus mācībā, – Dieva paternitātē, cilvēces brālībā un individuālās cilvēka dvēseles bezgalīgajā vērtībā.

Harnaka liberālisms sakņojās Albrehta Ričla (1822–1889) teoloģijā. Ričls apšaubīja doktrīnas kā autentiska patiesības avota lomu, tās vietā liekot pārdzīvojumu. Harnaks viņa idejas izklāstīja savā grāmatā "Kristietības būtība" (1900), padarot tās pazīstamas plašam lasītāju lokam. Harnaka iecere bija attēlot Jēzus mācību kā būtiski svarīgu šā laika cilvēkiem. Sevišķu nozīmi viņš piešķira Jēzum kā atbrīvotājam, kurš atsvabinājis cilvēkus no burta kalpības, atklājis viņiem Dieva klātbūtni un mīlestības ceļu.

Harnaka ietekme mazinājās, kad domātāji sāka norādīt uz liberālisma mācības galvenajiem trūkumiem. Visa Jēzus mācība nevar tikt reducēta uz trim pamatpatiesībām, tāpat kā viss Evaņģēlijs nevar tikt reducēts uz atsevišķiem Jēzus mācības elementiem.

Kristīgā liberālisma optimistiskais un humānistiskais variants bija daudzējādi pārstāvēts arī Amerikā. Tā dēvētās sociālā Evaņģēlija kustības teoloģiskais pamats bija Ričla liberālisms. Šās kustības ievērojamākais teologs bija Valters Raušenbušs (1861–1918), kura galvenais darbs ir "Sociālā Evaņģēlija teoloģija" (1919). Viņš apgalvoja, ka jebkurai teoloģijai ir jāizriet no galvenās idejas par Dieva valstību, un uzskatīja, ka Jēzus, runājot par Dieva valstību, ar to ir domājis nevis pestīto kopienu, bet gan sabiedrības pārveidošanu zemes virsū. Dieva valstība nozīmē sociālas reformas un politisku rīcību. Raušenbušs aicināja Baznīcu sabiedroties ar strādnieku šķiru, lai mainītu pastāvošo iekārtu.

Raušenbuša pieeja sāka zaudēt aktualitāti, kad atklājās divas problēmas. Pirmkārt, ir apšaubāms, vai Jēzus patiešām šādi izprata Dieva valstību. Otrkārt, Evaņģēlija saturs ir daudz plašāks par šo vienu konkrēto aspektu. Taču Raušenbuša uzsvars uz sociālo Evaņģēliju vienlaikus bija arī pretreakcija uz Baznīcās pieaugošo pietismu.

Kas ir kristietības būtība?

Harnaka mēģinājumu atklāt kristietības būtību Jēzus mācībā nekavējoties kritizēja franču zinātnieks Alfrēds Luazī (1857–1940). Būdams katolis, Luazī kristietības būtību saskatīja ne tik daudz Jēzus mācībā, cik Baznīcas nesalaužamajā ticībā.

Tomēr vienlaikus Luazī bija arī modernists. Viņš apgalvoja, ka kristietības patiesība ir dzīva un pastāvīgi mainīga. Tā nav reiz pagātnē uz visiem laikiem iedibināta patiesība. Viņš arī apgalvoja, ka

evaņģēliji nav pilnīgi autoritatīvs Jēzus mācības izklāsts, bet pauž agrīnās Baznīcas nostāju. Viņš secināja, ka Harnaka protestantiskajam liberālismam nevar būt vēsturiska pamatojuma. Romas katoļu baznīca oficiāli nosodīja Luazī darbu tā satraucošo secinājumu dēļ.

Britānijā pretrunīgus vērtējumus izpelnījās R. Dž. Kempbela darbs "Jaunā teoloģija" (1907). Kempbela teorija gandrīz pilnībā likvidēja atšķirību starp Dievu un cilvēku, bet Dieva iemiesošanos cilvēkā traktēja tikai kā Viņa augstāko izpausmi.

Liberālisma atstāto vakuumu ilustrē skotu teologa P. T. Forsaita reakcija. Forsaits sākumā pārstāvēja liberālismu, bet ar laiku vīlās, jo saredzēja tā ierobežotību. Viņš atklāja evaņģēlistu uzsvērtās patiesības par krusta nozīmību un žēlastības varu. Viņš sacīja: "Es tiku pārvērsts no kristieša ticīgajā, no mīlestības dievinātāja – žēlastības objektā."

Vai Bībele ir unikāla?

Viena zinātnieku grupa uzsāka mēģinājumus noskaidrot bibliskās un kristīgās domāšanas būtību, salīdzinot to ar līdzīgām vai paralēlām iezīmēm citās (parasti senajās) reliģijās. Daudzi no šiem zinātniekiem, īpaši 20. gs. pirmajās divās desmitgadēs, apgalvoja, ka bibliskā un kristīgā doma nebūt nav tik unikāla, kā tika uzskatīts iepriekš. Viens no šās "reliģiju vēstures" galvenajiem pārstāvjiem bija vācietis Hermanis Gunkels (1862–1932). Viņš analizēja senos babiloniešu mītus un uz to pamata mēģināja interpretēt bibliskās idejas par pasaules radīšanu un bojāeju.

"Reliģiju vēstures" skolas darbs nebija tikai destruktīvs. Bibliskais materiāls nevar tikt aplūkots izolēti no citām kultūrām, it kā nebūtu pastāvējusi nekāda kultūras mijiedarbība starp Bībeles autoriem un tālaika apkārtējo pasauli.

Pilnīgi jaunu un no valdošā liberālā uzskata par Dieva valstību atšķirīgu pieeju izstrādāja Johanness Veiss (1863–1914) un Alberts Šveicers (1875–1965). Veiss apgalvoja, ka Jēzus mācībā doma par Dieva valstību attiecas nevis uz cilvēku sabiedrību vai cilvēka darbības sfēru, bet gan uz Dieva suverēno varu izmainīt vēstures gaitu. Pēc ebreju apokaliptiskajā literatūrā izteiktajiem pareģojumiem tā ir Dieva kā Valdnieka pārdabiskā ienākšana cilvēku dzīvē, lai tos sodītu vai izrādītu žēlastību.

Šveicers attīstīja šo ideju, lai pierādītu, ka Jēzu Kristu bija pilnībā pārņēmusi doma par gaidāmo un nenovēršamo pastāvošās pasaules kārtības galu un ka ar savu nāvi viņš mēģinājis pasteidzināt šā gala tuvošanos. Tomēr Šveicera pieeja, kaut arī ar zināmiem patiesības elementiem, bija pārāk ekstrēma, lai tiktu uztverta nopietni.

Amerikā protesta kustība pret liberālo teoloģiju kļuva pazīstama kā "fundamentālisms". Fundamentālisti ticēja ne tikai Bībeles verbālai inspirācijai un nemaldīgumam, bet arī veselai virknei evaņģēlisko doktrīnu, kas ap 1909. gadu bija publicētas ar nosaukumu "Pamatprincipi" (*"The Fundamentals"*). To autori bija B. B. Vorfilds, H. K. Dž. Mouls, Džeimss Orrs u. c. Viņi uzsvēra Kristus vietniecisko nāvi pie krusta, mūžīgā soda realitāti un nepieciešamību pēc personiskas konvertēšanās.

Vēlākajos gados ar jēdzienu "fundamentālisms" sāka apzīmēt pārmērīgi piesardzīgu un tumsonīgu attieksmi, kas ir antizinātniska, antiintelektuāla un antikulturāla. Šā iemesla dēļ daudzi konservatīvie teologi, kurus varētu uzskatīt par sākotnējo fundamentālistu pēctečiem, netiek saukti šajā vārdā.

Alberts Šveicers – teologs, mūziķis un ārsts misionārs. 1913. gadā viņš devās uz Lambareni (Gabonā), lai tur nodibinātu slimnīcu. Vēlāk daži viņu kritizēja par paternālo metožu pielietošanu.

ALBERTS ŠVEICERS

F. V. Kancenbahs

Alberts Šveicers (1875–1965) guva izcilus panākumus kā teologs, filozofs, mūziķis un ārsts misionārs. Kā zinātnieks teologs viņš sarakstīja darbu "Dieva valstības noslēpums" (1901), Kristus dzīves aprakstu, un "Vēsturiskā Jēzus meklējumos" (1906). Sākot ar 1915. gadu, Šveicers kā pasaules problēmu risinājumu ieteica "godbijību pret dzīvību". "Būt labam nozīmē saglabāt dzīvību, sekmēt tās eksistenci un pacelt dzīvību līdz visaugstākajam iespējamam līmenim. Būt ļaunam nozīmē iznīcināt dzīvību, ievainot dzīvību un apspiest dzīvību, kas varētu sasniegt augstāku līmeni."

Šveicers juta sevī aicinājumu kļūt par ārstu un palīdzēt saglabāt dzīvību. Viņa medicīniskais darbs Lambarenē (Gabonā), kam viņš veltīja trīsdesmit piecus mūža gadus un ko tikai reizēm pārtrauca braucieni uz Eiropu, šo viņa vēsti padarīja zināmu visai pasaulei, gluži tāpat kā viņa aicinājumu pēc miera pasaulē un viņa brīdinājumus (no 1957. gada) pret atombumbas izmantošanu. 1953. gadā viņam tika piešķirta Nobela Miera prēmija.

Šveicers bija arī izcils Baha mūzikas interprets. Viņa sniegtie ērģeļmūzikas koncerti sekmēja teorētiskas diskusijas par mūzikas problēmām. Šveicera autobiogrāfiskie darbi "Mūžameža malā" un "Bērnības un jaunības atmiņas" padarīja viņu un viņa darbu slavenu visā pasaulē.

Karla Barta "savādā jaunā pasaule"

Karls Barts (1886–1968) ir viens no izcilākajiem un ietekmīgākajiem 20. gs. teologiem. Divpadsmit gadus Barts kalpoja par mācītāju Šveicē. Pirmā pasaules kara izraisīto sāpju un ciešanu iespaidā Barts guva pārliecību par liberālās teoloģijas bankrotu. Bībelē viņš saskatīja "savādo jauno pasauli", kas runā par Dievu un Dieva "citādību", pasauli, kas ir pilnīgi atšķirīga no mūsējās. Barta uzskati bija veidojušies Lutera un Kalvina sacerējumu iespaidā, bet vēl vairāk viņu ietekmēja 19. gs. reliģiskais domātājs Sērens Kirkegors.

Barta protests pret liberālismu pasaulē izskanēja, kad 1919. un 1922. gadā tika publicēti viņa tagad slavenie komentāri par "Vēstuli romiešiem". Viņš aplūkoja tādas tēmas kā Dieva suverenitāte, Dieva žēlastība un atklāsme, kā arī cilvēku ierobežotība un grēcīgums. Dievs ir pilnībā citāds. Kristietība vispār nav "reliģija". Tā ir Dieva suverēnais un atklājošais Vārds, pret ko cilvēki var tikai izrādīt savu attieksmi.

Barts apgalvoja, ka, tā kā Dieva būtību nav iespējams izteikt, lietojot cilvēcisku jēdzienu sistēmu, tad mēs par viņu varam runāt, vienīgi izmantojot dialektisku argumentu un pretargumentu jeb "jā" un "nē" metodi. Barts arī mācīja, ka Dieva Vārds nostājas pret mums un tiesā mūs. Reformācijas tradīcijā mēs stāvam "zem" Dieva Vārda. Barts arī apgalvoja, ka kristietība ir atklāsmes, nevis mūsu reliģisko centienu jautājums. Jebkāds kontakts cilvēkam ar Dievu, kurš ir pilnīgi citāds, pamatojas vienīgi uz Dieva atklājošos Vārdu.

Pēc 1945. gada Barta teoloģijas ietekme mazinājās un atkāpās Rūdolfa Bultmana ietekmes

priekšā. Tomēr vēl tagad Barta teoloģijai ir savi aizstāvji.

Ar Bartu cieši saistīts ir slavenais šveiciešu teologs Emīls Brunners no Cīrihes (1889–1965), kurš pārstāvēja Barta mācības mērenāku formu. Zviedru bīskaps Anderss Nīgrēns, līdzīgi Bartam, uzsvēra kristīgās ticības savdabību un atšķirību no citām reliģijām.

Tikumīgs cilvēks un amorāla sabiedrība?

20. gs. 30. un 40. gados, iespējams, pats ietekmīgākais teologs ASV bija Reinholds Nībūrs (1893–1971). Trīspadsmit gadus (līdz 1928. gadam) viņš bija mācītājs Detroitā un, līdzīgi Bartam, atklāja liberālisma un morālā ideālisma neatbilstību aktuālajām pastorālajām problēmām. Viņš pārstāvēja amerikāņu teoloģijas tradicionālo ievirzi un sevišķi lielu uzmanību pievērsa sociālajai un politiskajai ētikai. Taču attieksmē pret Bībeli viņš ieņēma pozitīvāku nostāju. Viņu iespaidoja Kirkegors un Barts, kaut arī viņš tos kritizēja par nespēju adekvāti runāt par ētikas jautājumiem.

Savā pirmajā nozīmīgajā darbā "Tikumīgs cilvēks un amorāla sabiedrība" (1932) Nībūrs izmantoja marksistu idejas un iestājās pret liberālo teoloģiju un sociālā Evaņģēlija kustības optimistisko humānismu. Viņš apgalvoja, ka cilvēkos un sabiedrībā pastāvošā ļaunuma dēļ kristīgas politiskās darbības mērķis ir nevis vienkārši aicināt uz mīlestību, bet gan mēģināt dot katrai sabiedrības grupai pietiekami lielu varu, lai tā varētu sevi aizstāvēt pret citu grupu ekspluatāciju. Kaut arī attiecības starp indivīdiem varētu būt ētikas jautājums, tomēr attiecības starp sociālām grupām ir politikas lieta. Nībūrs pats aktīvi darbojās politikā un nodibināja Kristiešu sociālistu apvienību.

Vēlākajos darbos Nībūrs kritizēja gan liberālos, gan marksistiskos uzskatus par cilvēka iedabu un sarakstīja darbu "Daba un cilvēka liktenis" (1941–1943). Viņš uzsvēra domu, ka galīgā atbilde uz cilvēku problēmām ir meklējama ārpus vēstures – Dieva mīlestībā un Kristus krustā. Taču kristiešiem nav jācenšas ignorēt savu reālo cilvēcisko iedabu un savus reālos cilvēciskos uzdevumus, izvairoties no politikas un 20. gs. varas cīņām.

Liberālo teoloģiju kritizēja arī Reinholda brālis H. Ričards Nībūrs (1894–1962). Atsaucoties uz amerikāņu liberālismu, viņš ironiski piezīmē: "Dievs bez dusmām Kristus bezkrusta garīgā vadībā ieveda cilvēkus bezgrēka valstībā."

Jēzus – vēsture vai ticība?

Iespējams, ka 20. gs. ietekmīgākais teologs bijis vācietis Rūdolfs Bultmans (1884–1976). Savā agrīnajā darbā "Sinoptiskās tradīcijas vēsture" (1921) viņš nonāca pie ļoti skeptiskiem secinājumiem par Evaņģēlija kā faktu atstāstījuma vēsturisko patiesumu un pauda ārkārtīgi pesimistisku nostāju jautājumā par mūsu vēsturiskajām zināšanām par Jēzu.

Bultmans izmantoja "formu kriticisma" metodi, kuras pamatā ir pieņēmums, ka liela daļa biblisko tekstu iesākumā cirkulēja mutvārdu formā un tikai vēlāk tika pierakstīti. Katra "forma" jeb Evaņģēlija teksta veids atspoguļo kādu tipisku situāciju senajā Israēlā vai agrīnajās Baznīcās. Bultmans apgalvoja, ka Evaņģēlija "formu" pamatā esošās situācijas bieži atbilst sludināšanai, argumentācijai vai mācīšanai, bet gandrīz nekad – vēsturisku notikumu atstāstam. Evaņģēliji atspoguļo ne tik daudz faktus par Jēzus dzīvi, cik agrīno Baznīcu teoloģiju.

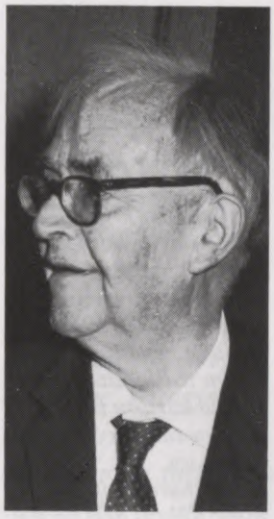

Karls Barts bija viens no ietekmīgākajiem 20. gs. teologiem. Viņa 1919. gadā publicētie komentāri "Pāvila vēstulei romiešiem" iezīmēja novēršanos no liberālisma.

"Evaņģēlijs nāk pār cilvēku kā Dieva paša varenais Vārds, iztaujājot cilvēku līdz viņa esības pašiem dziļumiem, izraujot līdz saknei visus viņa noslēpumus un apmierinājumus un tādējādi iznīdējot visas attiecības, kas viņu tur ieslēgtu viņa paša ideālos, lai viņš kļūtu patiesi brīvs Dievam un viņa brīnišķīgajam jaunajam žēlastības darbam Jēzū Kristū."

KARLS BARTS

"Ja mums ir jāizvēlas, vai padarīt cilvēkus kristīgus vai arī sekmēt kristīgāku sociālo kārtību, tad mums ir jāizvēlas pirmais variants. Taču šāda antitēze nepastāv .. Nav cerību iedibināt kristīgu sociālo kārtību citādi, kā vien caur to cilvēku darbu un pašuzupurēšanos, kuros mājo Kristus gars, un pirmais progresa nosacījums ir daudzāki un labāki kristieši, kuri uzņemas pilnu pilsonisko atbildību par politisko, sociālo un ekonomisko sistēmu, kurā dzīvo viņi un viņu līdzcilvēki."
VILJAMS TEMPLS

"Kristus satiek mūs sludināšanā kā krustā sistais, kas augšāmcēlies. Viņš satiek mūs sludinātajā vārdā un nekur citur. Lieldienu ticība ir tieši šāda – ticība sludinātajam vārdam."
RŪDOLFS BULTMANS

Bultmans pārmantoja liberālo uzskatu par pārdzīvojuma un ētikas prioritāti pār doktrīnu. Viņam nebija grūti iztēloties, kā agrīnās Baznīcas pasludina augšāmcēlušos Kristu par savas pieredzes sastāvdaļu, nevis interesējas par vēsturiskiem faktiem Nācaretes Jēzus dzīvē.

Tādējādi nav pārsteigums, ka savā grāmatā "Jēzus un Vārds" Bultmans rakstīja: "Mūsu rīcībā nav gandrīz nekādu zināšanu par Jēzus dzīvi un personību." Viņš pat apgalvoja, ka tas ir pozitīvs ieguvums patiesi kristīgai ticībai. Bultmans uzskatīja, ka Jēzus vieta nav faktu un objektu valstībā un ka viņš nav jāpielāgo ikdienas dzīves kategorijām. Viņš nav vēstures Jēzus, bet gan ticības un aktuālā pārdzīvojuma Kristus.

Jau pašā sākumā daudzi apšaubīja Bultmana nostāju. Kāpēc ir nepieciešams tik krasi pretstatīt vēsturi pārdzīvojumam? Kas izriet no bibliskā uzsvara uz Kristus inkarnāciju un dzīvi ar reālu miesu un asinīm? Vai Kristus augšāmcelšanās bija vēsturisks notikums reāla notikuma nozīmē? Bultmans šo iespēju noliedz. Visbeidzot, ir apšaubāmi arī daudzi no tiem Bultmana argumentiem, kas pamatojas uz formu kriticismu.

Mīta pasaule?

1941. gadā nāca klajā Bultmana vēsturiskā eseja par mītu Jaunajā Derībā. Tā izraisīja diskusiju, kas ir aktuāla joprojām. Bultmans uzskatīja, ka Jaunā Derība iemieso pirmszinātnisku pasaules uzskatu, ko viņš nodēvēja par "mītisku". Mūsdienās tās pausto vēsti ir nepieciešams pārtulkot nemītiskā valodā ("demitoloģizēt").

Kaut arī Evaņģēliju ir nepieciešams demitoloģizēt, tomēr, kā uzsver Bultmans, tas nemazina tā spēju pestīt cilvēkus. Viņš raksta: "Demitoloģizācijas uzdevums nav padarīt reliģiju pieņemamāku mūsdienu cilvēkam.. , bet gan likt mūsdienu cilvēkam skaidrāk saprast, kas ir kristīgā ticība." Bultmans nav vienkārši liberālais teologs; jautājumā par kristietības cilvēcei mesto izaicinājumu un ofensīvu viņš stāv tuvāk Bartam un Kirkegoram nekā liberālismam.

Bultmana idejas ir izpelnījušās arī ļoti naidīgu kritiku. Vācijas Apvienotā evaņģēliski luteriskā baznīca nosodīja visu viņa teoloģiju. Kopīgā nosodījumā apvienojas gan kreisie, gan labējie Bultmana kritiķi. Ja jau Bultmans ir sācis demitoloģizēt, kā viņš var zināt, kurā brīdī ir jāapstājas? Viņa izvēlētais pieturas punkts šķiet patvaļīgs. Bultmans ir aizskāris Baznīcas, daļēji graujot pārliecību par pareizu Bībeles izmantošanu, daļēji veicinot aizdomas par pārdabiskā realitāti kristietībā. Dž. A. T. Robinsons savā populārajā grāmatā "Godīgs pret Dievu" (1963) pārņēma un atbalstīja dažus no Bultmana apgalvojumiem.

Vai mēs varam runāt par reliģiju?

Pozitīvisms ir filozofiska doktrīna, kas māca, ka visas drošticamās zināšanas mēs iegūstam ar zinātnisku metožu palīdzību. Franču filozofs pozitīvists Ogists Konts apgalvoja, ka pastāv trīs cilvēka domas evolūcijas pakāpes. Agrīnā cilvēce domāja galvenokārt teoloģiski un uzskatīja, ka par notikumu gaitu ir atbildīgi dievi. Tad cilvēce sasniedza nākamo – spekulatīvo jeb metafizisko pakāpi, kurai ir raksturīgi labāki skaidrojumi, bet kas vēl joprojām nav pilnībā balstīta uz faktiem. Visbeidzot, cilvēce ir nonākusi pozitīvajā pakāpē un saprot, ka visas pretenzijas uz zināšanām ir jāpārbauda ar zinātniskiem faktiem. Šīs zinātniskās zināšanas ir pozitīvās zināšanas, kas vairs nav atkarīgas no māņticības vai spekulācijām.

Atsauksmes uz pozitīvismu nāca no daudziem filozofiem un filozofiskajiem teologiem. Viņi apgalvoja, ka lēmums ierobežot visas zināšanas zinātniska novērojuma sfērā ir subjektīvs lēmums, nevis loģiska nepieciešamība.

Visoriģinālākā pozitīvisma versija 20. gs. bija filozofiskā doktrīna, kas pazīstama kā loģiskais pozitīvisms. Britānijā apstākļi loģiskā pozitīvisma attīstībai bija sagatavoti jau 20. gs. sākumā; to sekmēja Dž. E. Mūra un Bērtranda Rasela reakcija pret filozofisko ideālismu un jo sevišķi Mūra īstenotā aizstāvība "veselā saprāta" reālismam filozofijā.

1936. gadā A. Dž. Aiers publicēja savu slaveno grāmatu "Valoda, patiesība un loģika". Viņš rakstīja, ka apgalvojumi, kas nav pārbaudāmi jeb verificējami ar jutekliska novērojuma metodes palīdzību, ir ne tik daudz nepareizi vai loģiski nepierādāmi, cik vienkārši bezjēdzīgi. Reliģiski apgalvojumi, piemēram, "Dievs ir mīlestība", tika ierindoti starp "bezjēdzīgiem". Aiers savus argumentus izklāstīja tik pārliecinoši, ka viņa grāmatai bija milzīgs iespaids.

Atsauksmes pienāca no vairākiem domātājiem, tostarp filozofa F. K. Koplstona un teologa E. L. Maskola. Viņi jautāja: kāds ir paša Aiera verifikācijas principa loģiskais statuss? Tas nav tautoloģisks un nevar tikt pārbaudīts zinātniskā novērojumā, tādējādi tas izslēdz pats sevi kā "bezjēdzīgs apgalvojums". Daļēji šīs kritikas ietekmē tika izstrādāta pāreja no verifikācijas principa (kā iespējams pārbaudīt apgalvojuma patiesumu?) uz falsifikācijas principu (kā iespējams parādīt apgalvojuma nepatiesumu?).

20. gs. 20. gados marksisti Francijā, Itālijā un nedaudz vēlāk arī Latiņamerikā un Āfrikā arvien vairāk norobežojās no represīvā padomju komunisma režīma. Tika apšaubīts Staļina kā Marksa interpretētāja statuss, un arvien lielāka uzmanība pievērsta Marksa agrīnajiem darbiem, kuros viņš vairāk analizē cilvēka iedabu un atsvešinātību un mazāk pievēršas materiālismam kā tādam. Markss raksta, ka kapitālisma apstākļos darbs ir atsvešināts no cilvēka, jo viņš nestrādā pats sev. Cilvēki ir depersonalizēti un pārvērsti ražošanas līdzekļos kāda cita labā. Ir nepieciešams atbrīvot cilvēku un atjaunot viņa patieso cieņu.

Šāda neomarksistiska pieeja, ko izstrādāja vācietis Ernsts Blohs, ir devusi lielu ieguldījumu kristīgās cerības teoloģijas attīstībā; 60. gados tā īpaši ietekmēja Jirgena Moltmana teoloģiju. Neomarksisms ir ietekmējis arī teorētiskās nostādnes par nacionālo atbrīvošanos Trešajā pasaulē un ir cieši saistīts ar nesenajām atbrīvošanās teoloģijām Latīņamerikā.

Vēlme pēc līdzdalības

Ir grūti sniegt vispārēju eksistenciālisma definīciju, jo daži eksistenciālisma filozofi paši ir individuāli protestējuši pret vispārināšanu un abstrakto domāšanu. Eksistenciālisma "tēvs" ir dāņu domātājs Sērens Kirkegors (1813–1855). Kirkegors uzsvēra primāras praktiskas apņemšanās un līdzdalības nozīmi, tām pretstatot intelektuālu piekrišanu abstraktām patiesībām. Viņš kritizēja nomināli kristīgo ortodoksiju bez personiskas lojalitātes. Tā ir personiska apņemšanās, nevis abstrakta cēlonība, kas cilvēku nostāda attiecībās ar Dievu. Šo ideju pārņēma gan Barts (agrīnajos darbos), gan Bultmans.

Izcilākie vācu eksistenciālisma filozofi ir Karls Jasperss (1883–1969) un Martīns Heidegers (1889–1976). Heidegers uzsver zināšanu relativitāti. Mēs nevaram aplūkot realitāti kā objektīvi, ārpus vēstures stāvošu novērotāju.

"Cilvēks ir tādu cēloņu iznākums, kuriem nebija ne mazākās nojausmas, uz kādu galamērķi tie tiecas; cilvēka izcelsme, izaugsme, viņa cerības un bailes, viņa mīlestība un ticība ir atomu nejauša sakārtojuma rezultāts."
BĒRTRANDS RASELS

"Kamēr es ticu, ka var būt laicīgs izskaidrojums jebkam, kas notiek pasaulē, es nedomāju, ka ir jēga meklēt izskaidrojumu pasaules kā veseluma eksistencei vai pazīmēm. Šajā nozīmē tas ir acīmredzams fakts, ka Visums eksponē paša radītos paraugus."
A. DŽ. AIERS

"No kristīgā skatpunkta ticība pieder pie eksistenciālā; Dievs neparādījās kā profesors ar dažām doktrīnām, kurām vispirms ir jānotic un kuras tikai pēc tam jāizprot."
SĒRENS KIRKEGORS

Heidegers arī paziņo: "Cilvēks nav ne lieta, ne substance, ne objekts." Ja "lietas" eksistē tādā nozīmē, ka tām piemīt noteiktas fiksētas īpašības, tad cilvēki eksistē tādā nozīmē, ka viņiem piemīt intencionalitāte jeb nākotnes iespējas. Cilvēks var būt atvērts nākotnei un pārstāj būt "objekts", tiklīdz atbrīvojas no konvencijām un pūļa ikdienības. Šādā ceļā viņš vai viņa var sasniegt autentisku eksistenci. Heidegera filozofijai bija milzīgs iespaids Eiropā, īpaši – Vācijā.

Eksistenciālisms ir visplašāk pazīstams Francijā, Žana Pola Sartra (1905–1980) darbu dēļ. Līdzīgi Kirkegoram un citiem eksistenciālistiem, Sartrs analizēja tādus pārdzīvojumus kā ciešanas, šausmas un ievirze uz nāvi un no jauna aizstāvēja individuālismu. Plašākai sabiedrībai viņš kļuva pazīstams ar saviem romāniem un stāstiem. Sartra filozofija ir kareivīgi ateistiska: tā kā Dievs (Sartra izpratnē) nav ne persona, ne lieta, tad "ideja par Dievu ir pretruniga". "Dievs" ir ierocis, ko sabiedrība izmanto, lai indivīdam uzspiestu savas morālās vērtības.

Taču eksistenciālisms ne vienmēr ir antikristīgs. Sērens Kirkegors rakstīja kā kristietis un kritizēja tikai nominālo kristietību. Jasperss oponē kristietības pretenzijām uz ekskluzivitāti, bet simpatizē reliģiskiem ticējumiem.

Martins Bubers piedzima 1878. gadā Vīnē. Viņš tiek uzskatīts par vienu no ievērojamākajiem eksistenciālisma filozofiem, kaut arī ieņēma stingri jūdaistisku nostāju. Viņš rakstīja, ka pastāv būtiska atšķirība starp mūsu attieksmi pret objektiem, kurus mēs vērojam (Es un Tas attiecībām), un mūsu attieksmi pret personisku "Tu", kurš uzrunā mūs (Es un Tu attiecībām). Dievs nav jāpārvērš par "To". Viņš ir aplūkojams vienkārši kā domas vai pārdzīvojuma objekts. Gabriels Marsels, kurš bija katolis, uzstāja, ka cilvēka persona nevar tikt reducēta uz vienkāršu "gadījumu" vai skaitli.

Valoda un dzīve

Viens no oriģinālākajiem domātājiem 20. gs. filozofijā ir Ludvigs Vitgenšteins (1889–1951). Viņš piedzima Vīnē, bet 1908. gadā pārcēlās uz Angliju. 1914. gadā, sākoties karam, Vitgenšteins iestājās Austrijas armijā un savā karavīra mugursomā nesa līdzi piezīmju burtnīcas loģikā, kas kļuva par pamatu viņa izcilajam darbam "Loģiski filozofiskais traktāts" (1918). Grāmatas pirmajā daļā viņš izvirza apgalvojumus par attiecībām starp valodu un pasauli. Visslavenākā šā darba daļa ir viņa izstrādātā nozīmes tēlu teorija: "Spriedums ir īstenības tēls." Pasaules elementi atbilst valodas elementiem tādā nozīmē, kā "patiesu domu kopums ir pasaules attēls". Spriedumi attēlo faktus, bet vērtības ir augstākas par faktiem. Dzīves mīkla, kā uzskatīja Vitgenšteins, iziet ārpus domas un valodas robežām; mēģinājums *runāt* par to noved pie apmulsuma.

Pēc 1929. gada Vitgenšteinu arvien vairāk neapmierināja šāds problēmas skatījums, un viņš izstrādāja citādu pieeju. Viņš analizēja attiecības starp valodas lietošanas formām un konkrētu "apkārtni", kas tām piešķir aktualitāti un nozīmi. Vitgenšteins izmantoja jēdzienu "valodspēles", lai uzsvērtu, ka "tikai domas un dzīves plūsmā vārdiem piemīt nozīme". Apmulsums rodas, kad valodas lietošanas formas tiek analizētas "ārpus konkrētas valodspēles". Tādējādi Vitgenšteina mērķis bija aplūkot valodas lietojuma formas nevis abstrakti, bet konkrētā dzīves vidē. Piemēram, viņš analizēja gaidīšanas, nodoma, saprašanas un ticēšanas valodiskos aspektus.

Vitgenšteina metodes inspirēja kustību, kas pazīstama kā lingvistiskā filozofija. Dažus filozofus, piemēram, Entoniju Flū un R. B. Breitveitu, ietekmēja gan pozitīvisms, gan lingvistiskās filozofijas metodes, un viņi kritizēja noteiktus valodas aspektus reliģijā. Tādi domātāji kā Koplstons un Maskols aizstāvēja tradicionālos uzskatus, apgalvojot, ka analoģijai ir pamatota vieta reliģiskajā valodā.

Cilvēka uzmācības neiroze?

Zigmunds Freids (1856–1939) ir neapšaubāmi viena no iespaidīgākajām figūrām 20. gs. kultūrā. Viņa darbi ietekmēja visu moderno psiholoģiju, kaut arī tikai nedaudzi psihologi sevi joprojām uzskata par Freida skolas pārstāvjiem. Viņš ir atstājis ārkārtīgi lielu iespaidu uz populārajiem priekšstatiem par reliģiju.

Freids uzskatīja, ka psiholoģiskus traucējumus bieži var izārstēt, iedziļinoties neapzinātajā, lai atbrīvotu apspiestās vēlmes un pārvērstu tās zināšanās par sevi. Nozīmīgs veids, kā piekļūt neapzinātajam, ir sapņu analīze; sapņos deformētā formā parādās apspiestās vēlmes. Apspiestās dziņas bieži pieņem seksuālo alku formu. Psihoanalīzē pacients tiek rosināts brīvi runāt par saviem sapņiem, izjūtām, attiecībām un psihiskajām asociācijām cerībā, ka tas ļaus atklāt viņa neapzinātā aspektus.

Freids bija ateists, un viņu dziļi iespaidoja Konta pozitīvisms. Freida teorijas par reliģiju pamatojas pozitīvistu apgalvojumā, ka visas zināšanas ir zinātniskas. Viņš raksturoja reliģiju kā "cilvēces vispārēju uzmācības neirozi".

Neiroze ir konflikts starp dažādām dvēseles daļām, kas noved pie stresa vai trauksmes. Viena dvēseles daļa pieprasa apmierināt alkas, ko cita psihes daļa apspiež. Freids apgalvoja, ka dvēseles daļa (Virs-Es) cenšas apspiest, projicējot jeb "eksternalizējot" cilvēka tēva figūru Dieva figūrā. Tēvs, kurš deva dzīvību un aizsardzību, bet vienlaikus uzspiež likumus, pārtop Dievā, kurš rada un spēcina, bet arī pavēl. Freida izpratnē "Dievs" ir dvēseles radīts instruments, kas ļauj pārvarēt tās iekšējo spriedzi. Šī figūra arī mierina un atbalsta psihi brīžos, kad rodas spriedze no ciešanām, vainas izjūtas vai vilšanās dzīvē. "Seja, kas uzsmaidīja, mums guļot šūpulī, tagad bezgalīgi palielināta, uzsmaida mums no debesīm."

Kristīgie domātāji ir dažādi reaģējuši uz Freida apgalvojumiem. Viņi ir norādījuši, ka Freida teorijas par reliģiju izriet ne tik daudz no zinātniska novērojuma, cik no filozofiskas spekulācijas. Šīs teorijas nav pierādāmas. Daži ir arī teikuši, ka uz Freida teoriju pamata var secināt, ka viņa paša naids pret savu ebreju tēvu ir iemesls, kādēļ viņš ir apspiedis Dievu savā bezapziņā.

Daži kristīgie domātāji, īpaši – Amerikā, ir centušies dažas no Freida psiholoģiskajām atskārsmēm izmantot kristiešu pastorālajā dvēseles aprūpē. Pastorālā psiholoģija un tā dēvētā "klīniskā teoloģija" cenšas attiecināt pozitīvākos modernās psiholoģijas aspektus uz jautājumiem par kristiešu tapšanu un nobriešanu. Problēma, ar kuru joprojām saskaras šī kustība, ir tā, ka psihiatri arvien vēl diskutē par dažādu psiholoģijas metožu vērtību un drošticamību.

Pasaule sasniedz pilngadību

Dītrihs Bonhēfers (1906–1945) izvirzija ideju par "pasaulīgās" kristietības nereliģiskumu. Savos agrīnajos darbos viņš apgalvoja, ka Baznīcu interesē nevis reliģiskas

"Mana nomiršana ir tas, ko neviens nevar paveikt manā labā."
MARTĪNS HEIDEGERS

"Līdz šim brīdim cilvēks saskaņu ieguva no Radītāja. Taču tajā mirklī, kad viņš svētīs attiecību pārrāvumu ar Dievu, viņš būs iesviests gaistošajā mirklī, aizejošajās dienās un veltīgā jūtīgumā."
ALBĒRS KAMĪ

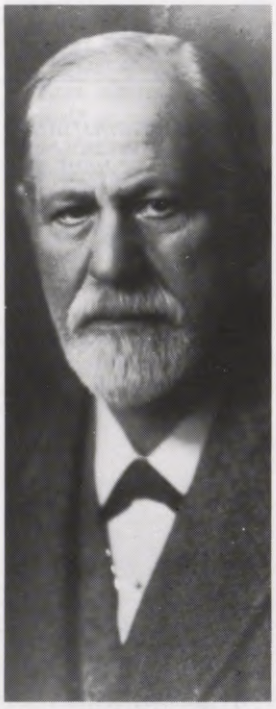

Zigmunds Freids, zinātnieks, kura darbi psiholoģijā ārkārtīgi iespaidoja 20. gs. cilvēku idejas un attiecības. Reliģiju viņš nodēvēja par neirozi.

"Reliģija ir mēģinājums iegūt kontroli pār sajūtu pasauli, kurā mēs dzīvojam, izmantojot vēlmju pasauli, ko mēs esam attīstījuši sevī kā bioloģisku un psiholoģisku vajadzību rezultātu."

ZIGMUNDS FREIDS

idejas, bet gan Kristus. Darbā "Māceklības cena" (1937) viņš apgalvoja, ka Kalna sprediķis nav atmetams ar aizbildinājumu, ka tas izvirza neiespējamu ideālu ar vienīgo mērķi iedvest cilvēkos grēka apziņu. Bonhēfers apgalvoja, ka parastā sludināšana par attaisnošanu caur ticību buržuāziskām draudzēm sekmē "lētu žēlastību". Žēlastība nāk tikai tad, kad cilvēki no tām iziet ārā un seko Kristum dārgā māceklībā.

1945. gadā Bonhēferam tika izpildīts nāvessods. Pēc viņa nāves tika publicēti fragmenti no viņa cietumā rakstītajām vēstulēm. Tajās Bonhēfers kritizē "reliģiju", kurai Dievs ir nepieciešams vai nu kā psiholoģisks atbalsts vajadzības brīžos, vai arī kā atbilde uz citādi neizskaidrojamiem fenomeniem. Pārāk bieži Dievs tiek uzlūkots kā mierinājuma avots, kā palīgs cilvēkiem stresa vai nedrošības brīžos. Evaņģēlisti pat cenšas izraisīt cilvēkos vainas vai nedrošības izjūtu, lai liktu viņiem pievērsties Dievam. Bonhēfers to sauc par "mēģinājumu pieaugušu cilvēku iegrūst atpakaļ nepilngadībā". Mūsdienu pasaule ir " sasniegusi pilngadību". "Dievs mums māca, ka mums jādzīvo kā cilvēkiem, kuri ļoti labi spēj iztikt bez viņa." Tas nenozīmē ateismu. Tas nozīmē noliegt "reliģijas" ceļu. Dieva realitāte atklājas kristiešos, kuri kalpo saviem līdzcilvēkiem vērtīgā un apliecinošā veidā reālajā dzīvē. Bonhēfers uzskatīja, ka šādas kalpošanas paraugs bija Kristus. Jēzus Kristus bija "šeit tikai citu dēļ". "Būt šeit citu dēļ" ir tas apstāklis, kas patiesi norāda uz Dieva realitāti.

Dievs un "absolūtā esamība"

Paula Tilliha (1886–1965) galvenais mērķis bija kristīgās ticības savietošana ar laicīgo domāšanu. Savā intelektuālajā autobiogrāfijā "Uz robežas" viņš apraksta, kā ir vēlējies rast saikni starp teoloģiju un filozofiju, reliģiju un kultūru, luterānismu un sociālismu, kā arī starp vācu un amerikāņu domas tradīciju. Tillihs piedzima Vācijā un pasniedza piecās vācu universitātēs, bet pēc Hitlera nākšanas pie varas emigrēja uz ASV.

Tilliha darbs "Sistemātiskā teoloģija" (1951, 1957, 1963) ir mēģinājums sniegt teoloģiskas atbildes uz laicīgiem jautājumiem. Jautājumi par prātu, esamību un eksistenci tiek saskaņoti ar atbildēm par atklāsmi, Dievu un Jēzu Kristu. Tillihs dziļi analizē cilvēku bailes, piemēram, šausmas un nāves bailes, kā arī tukšuma, bezjēdzīguma un vainas izjūtu. Mēģinot izprast jautājumus, kurus uzdod laicīgi cilvēki, viņš izmanto eksistenciālisma filozofijas un dziļu psiholoģijas jēdzienus un priekšstatus.

Tillihu sevišķi interesēja problēma par "absolūto esamību", kurai jābūt vienīgi Dievā. Neticīgie var iztēloties, ka viņi ir domājuši par Dievu un viņu noliegušī, taču patiesībā viņi nekad nav sastapušies ar "absolūto esamību". "Tas nav *Viņš*, kuru mēs noliedzam un aizmirstam, bet gan Viņa izkropļots tēls." Tillihs nevēlas teikt, ka Dievs "eksistē", jo piedēvēt viņam parastu eksistenci nozīmē aplūkot viņu kā objektu starp citiem objektiem ikdienas pasaulē.

Tillihs uzskata, ka aptvert "absolūto esamību" ir iespējams vienīgi pārdzīvojumā. Viņa metode ir vispirms "pārdzīvot svētumu" un tad nonākt pie "idejas par Dievu". "Dievs" kļūst gandrīz par "svētuma izjūtu". Tilliha kritiķi atzīmē, ka viņa teoloģijā absolūtais Dievs ir kļuvis tikai par absolūtuma "izjūtas" pārdzīvojumu.

Tillihs veicināja dialogu starp teoloģiju un laicīgajām disciplīnām, to vidū starp eksistenciālisma

DĪTRIHS BONHĒFERS

Ruta Cernere

Vācu luterāņu garīdznieks Dītrihs Bonhēfers bija antihitleriskās pretošanās kustības aktīvs dalībnieks. 1943. gadā nacisti viņu ieslodzīja cietumā un 1945. gada 9. aprīlī Flosenbirgē pakāra. Bonhēfers bija Berlīnes Universitātes psihiatrijas profesora dēls. Viņš studēja teoloģiju Tībingenē, Berlīnē un Ūnijas teoloģijas seminārā Ņujorkā. Kad 1933. gadā pie varas nāca Hitlers, Bonhēfers, kurš tolaik bija studentu kapelāns un lektors Berlīnes Universitātē, pievienojās antinacistiskajiem mācītājiem Vācijas "baznīcas cīņā". 1935. gadā viņš tika iecelts par Finkenvaldes Apliecinošās baznīcas semināra direktoru; 1937. gadā valdība semināru slēdza.

1939. gadā Bonhēfers noraidīja darba piedāvājumu Amerikā, kur viņš būtu bijis drošībā no gaidāmā kara Eiropā. Viņš bija pārliecināts, ka viņam ir jāstājas pretī grūtībām, ar kurām saskaras kristieši Vācijā. Otrā pasaules kara laikā Bonhēfers, kuram bija aizliegts sludināt un publicēties, kalpoja kā dubultaģents admirāļa Kanārisa militārās izlūkošanas štābā. Izmantojot savus ekumeniskos kontaktus, īpaši – draudzību ar bīskapu Džordžu Bellu no Čičesteras Anglijā, Bonhēfers nesekmīgi centās panākt britu valdības atbalstu antihitleriskajiem sazvērniekiem. 1943. gadā viņš tika arestēts par līdzdalību četrpadsmit ebreju nelegālā pārvešanā uz Šveici un noslepkavots.

Kaut arī Bonhēfera dzīve noslēdzās trīsdesmit deviņu gadu vecumā, viņš ir atstājis bagātīgu grāmatu klāstu – *"Sanctorum Communio"*, "Akts un esamība", "Māceklības cena" un "Dzīve kopā" –, kā arī vēstules, dokumentus un piezīmes, ko pēc viņa nāves publicēja viņa tuvs draugs un biogrāfs Ēberhards Betge. To vidū ir "Vēstules un dokumenti no cietuma", "Ētika" un kopoti raksti sešos sējumos.

Būdams radošs domātājs, kurš nebaidījās stāties pretī sava laika skarbajai realitātei, Bonhēfers izaicināja kristiešus noliegt pašapmierināto, nedisciplinēto ticību un dzīvi. Viņa darbu centrālā tēma bija par Jēzu Kristu – "cilvēku citu dēļ" –, kā arī par kristīgās kopienas būtību. Savā vispopulārākajā darbā – cietumā rakstītajās vēstulēs – Bonhēfers aplūkoja nākotnes Baznīcas atjaunotnes perspektīvas. Atsedzot institucionālās reliģijas negatīvos aspektus, Bonhēfers aicināja pārstāt balstīt ticību Dievam vājumā un ciešanās "pilngadību sasniegušā pasaulē".

Bonhēfera idejas un personiskais paraugs, ko vainagoja vainas un atbildības uzņemšanās par politisku sazvērestību, joprojām ietekmē gan konservatīvos, gan liberāļus protestantu, katoļu un laicīgajās aprindās, īpaši – angliskajā pasaulē, kā arī Trešās pasaules valstīs. Viņa idejas ir rosinājušas un iespaidojušas dažādas kustības, tostarp ekumenisko kustību, Dieva nāves teoloģiju, atbrīvošanās teoloģiju, komentārus komunistu valstīs par Baznīcu bez privilēģijām un par pasauli, kristiešu pretošanos karam un represīviem politiskiem režīmiem, kā arī tradicionālos jautājumus par kristīgo mācekļu uzdevumiem, varonību un svēto mocekļu iešanu nāvē.

Dītrihs Bonhēfers

"Ir nesalīdzināmi vieglāk ciest, paklausot kāda pavēlei, nekā pieņemt ciešanas kā brīviem, atbildīgiem cilvēkiem. Ir nesalīdzināmi vieglāk ciest kopā ar citiem nekā ciest vienatnē. Ir nesalīdzināmi vieglāk ciest kā tautas varoņiem nekā ciest pamestībā un negodā. Ir nesalīdzināmi vieglāk pārciest fizisku nāvi nekā izturēt garīgas ciešanas. Kristus cieta kā brīvs cilvēks vienatnē, pamestībā un negodā, miesīgi un garīgi, un kopš tās dienas daudzi kristieši ir cietuši līdz ar viņu."

DĪTRIHS BONHĒFERS, Vēstules un dokumenti no cietuma

filozofiju un dziļu psiholoģiju, politisko un kultūras dzīvi. Taču viņš arī mudināja apstrīdēt teoloģiskos kredo un Baznīcas struktūras. Tillihs izvirzīja jautājumus par Dieva personības nozīmi un to, vai mūsdienās vispār ir iespējams runāt par Dievu tradicionālajos jēdzienos. Tillihs apgalvoja, ka Dievu būtiski raksturojošie simboli katrā laikmetā var būt citādi.

"Nemeklējiet neko, nedariet neko, neceriet ne uz ko. Vienkārši pieņemiet faktu, ka jūs esat pieņemts."
PAULS TILLIHS, "Pamatu satricināšana"

Bībele un zinātniska analīze

Laika periodā no 20. gs. 40. gadu sākuma līdz 60. gadu sākumam izveidojās bibliskās teoloģijas kustība. Tā uzsvēra, ka Bībeles dažādās grāmatas pauž pamatā vienu vēsti, un centās atlasīt senebreju jeb bibliskā skatījuma raksturīgākās iezīmes. Bībele tika aplūkota kā vienota ticības atklāsme par Dieva pestījošo darbu Israēlas un Baznīcas sakrālajā vēsturē.

Viens no izcilākajiem šās pestīšanas vēstures tēmas pētniekiem Jaunajā Derībā ir Oskars Kullmans. Kullmans paziņoja, ka viņa mērķis ir "noteikt kristīgās vēsts būtību". Šo sevišķo motīvu viņš rod bibliskajā laika un vēstures izpratnē. Bībeles pamatdoma vēsta, ka vēstures būtība ir meklējama Israēlas, Kristus un Baznīcas pestīšanas vēsturē. Šī vēsture ir nevis cikliska, bet lineāra, tā norāda gan uz Dieva darbu neatkārtojamo unikalitāti, gan uz vēstures nākotnes mērķa nozīmīgumu.

Šajā laika periodā tika veikts arī pacietīgs un rūpīgs biblisko komentāru veidošanas darbs. Vecās Derības komentārus sastādīja vācu zinātnieki Martīns Nots, A. Veisers un Gērhards fon Rāds. Britānijā nozīmīgus Jaunās Derības komentārus radīja Vinsents Teilors, K. K. Berets un F. F. Brūss. Amerikā bibliskās teoloģijas kustību tādās jomās kā Vecās Derības arheoloģija un vēsture pārstāvēja Dž. E. Raits, Džons Braits un netieši arī V. F. Olbraits.

Visi šie darbi bagātināja Baznīcas dzīvi, taču vienlaikus rosināja triju veidu kriticismu. Pirmkārt, kritiķi apgalvoja, ka šādi tiek ignorēta Bībeles dažādība. Otrkārt, reizēm tika pieļautas kļūdas kustības lingvistiskajā metodoloģijā. Treškārt, kustības pārstāvji bieži nepievērsa uzmanību attiecībām starp teoloģiju un vēsturi, kā arī starp seno tekstu autoriem un mūsdienu lasītāju (proti, interpretācijas jeb hermeneitikas jautājumiem). Kā mainījās attieksme pret Bībeli? Līdz 1970. gadam bibliskās teoloģijas kustība bija zaudējusi popularitāti, kaut arī joprojām bija jūtama tās ietekme.

"Katra laika mirkļa bezgalīgā nozīme ir šāda: tajā mēs nolemjam un tiekam nolemti neatkarīgi no mūsu mūžīgās nākotnes."
PAULS TILLIHS, "Pamatu satricināšana"

Jauni meklējumi...

Kriticismu rosināja Bultmana bijušie audzēkņi, kuri mēģināja pievērst lielāku uzmanību Jēzum kā vēsturiskai personai, nekā to bija darījis Bultmans. Šī kustība kļuva pazīstama kā "jauni vēsturiskā Jēzus meklējumi". Tās vadībā izvirzījās E. Kēzemans no Tībingenes, G. Bornkams no Heidelbergas un E. Fukss no Marburgas. Kēzemans uzstāja, ka Jēzus zemes dzīves vēsture ir jāuztver nopietni kā daļa no patiesības par Vārda inkarnāciju.

Bibliskās teoloģijas kustībai raksturīgo uzsvaru uz Bībeles vienotību nomainīja uzsvars uz tās dažādību. Evaņģēliju pētniecībā tas saistījās ar jaunu interesi par tā dēvēto "redakcijas kriticisma" metodi jeb pētījumu par to, kā katrs individuālais evaņģēlists jeb Evaņģēlija "redaktors" ir pārveidojis savā rīcībā esošo materiālu, lai paustu savas īpašās teoloģiskās intereses.

Evaņģēliju redakcijas kriticisms pašlaik ir ļoti populārs.

K. S. LŪISS

Valters Hūpers

Klaivs Steipls Lūiss (1898–1963) 20. gs. vidū kļuva par vispopulārāko ortodoksās kristietības aizstāvi angliskajā pasaulē. Lūiss piedzima 1898. gadā Belfāstā un tika audzināts kristīgās ticības garā; šo ticību viņš zaudēja vēl pirms pusaudža gadu sasniegšanas. Izglītību viņš ieguva Malvernas koledžā un vēlāk privātskolotāja vadībā; skolotāja ateisms Lūisu tik ļoti iespaidoja, ka 1917. gadā, kad viņš iestājās Oksfordas Universitātē, viņš sevi raksturoja kā neticīgo.

Lūiss ieguva trīs augstākās godalgas un tika ievēlēts par angļu valodas pasniedzēju Magdalēnas koledžā Oksfordā. Šo amatu viņš ieņēma līdz 1954. gadam, kad kļuva par viduslaiku un renesanses angļu literatūras profesoru Kembridžā. Gadu gaitā viņš sarakstīja daudzus, nu jau klasiskus darbus par literāro kritikismu, no kuriem pazīstamākais ir "Alegorija par mīlestību".

1931. gadā pēc ilgas intelektuālas cīņas Lūiss no jauna pievērsās kristietībai. Viņš bija apveltīts ar neparastām prāta un spriešanas spējām, tāpēc viņa konvertēšanās kļuva par pamatu radošai aktivitātei. Ar savu visā pasaulē populāro grāmatu "Sātana vēstules" (1942) viņš iemantoja tāda autora reputāciju, kurš spēj "pareizas domas padarīt interesantas". Viņš sarakstīja daudzus citus darbus teoloģijā un fantastikā ar teoloģisku ievirzi. Lūiss kļuva slavens kā sludinātājs, polemists un spožs "skeptiķu apustulis". Uzskatot, ka, paša vārdiem runājot, "viss, kas nav mūžīgs, ir uz mūžiem novecojis", viņš bija pilnībā ortodokss, un viņu apbrīno visu Baznīcas novirzienu kristieši.

Būdams dzīvespriecīgs un morāli stiprs cilvēks, viņš būtu varējis sakrāt veselu bagātību, taču pēc savas konvertēšanās viņš regulāri ziedoja divas trešdaļas ienākumu labdarīgiem mērķiem. Laika periodā no 1950. līdz 1956. gadam K. S. Lūiss publicēja septiņas pasakas, kurās stāstīja par savu izdomāto pasauli Narniju. Šīs grāmatas ir viņa skaistākās un arī lasītāju iemīļotākās apceres par Dieva Vārdu. Autobiogrāfijā "Prieka pārsteigtais" Lūiss aprakstīja savu ceļu uz kristīgo ticību.

"Dievs čukst mums mūsu priekos, uzrunā mūsu sirdsapziņu, bet skaļi kliedz mūsu sāpēs: šis viņa megafons uzmodina kurlo pasauli."
K. S. LŪISS, "Sāpju problēma"

"Cilvēks nevar vienmēr aizstāvēt patiesību; ir jābūt laikam, kad viņam jāpārtiek no tās."
K. S. LŪISS, "Pārdomas par psalmiem"

Taču tas joprojām saskaras ar divām galvenajām problēmām. Ir grūti pierādīt, cik lielā mērā Evaņģēliju autori jutās brīvi izmainīt materiālu savās interesēs. Ir izvirzītas daudzas pretrunīgas teorijas par to, kādas tieši bija viņu intereses. Tomēr redakcijas kritikisms, formu kritikisms un literārais kritikisms (jeb teorijas par avotiem) joprojām ir galvenie instrumenti Vecās Derības un Jaunās Derības pētniecībā.

Šo centienu praktiskais mērķis ir skatīt Bībeli nevis kā vienas, bet kā daudzu teoloģiju avotu. Tiek apgalvots, ka israēļu un Jaunās Derības Baznīcas nevis vienkārši pārņēma sastingušas, no pagātnes pārmantotas doktrīnas, bet gan interpretēja Dieva vārdus un darbus atbilstoši sava laika prasībām. Uz šā apgalvojuma pamata daži autori ir izteikušies, ka "bibliska" attieksme nozīmē nevis aplūkot senu, sastingušu doktrinālu sistēmu, bet gan veidot jaunus secinājumus par Dieva nozīmi tagadnes kultūrā. Šāda nostāja ir rosinājusi jaunus jautājumus par biblisko autoritāti un attiecībām starp Bībeli un tradīciju.

20. gs. 80. gados bibliskajā zinātnē iezīmējās divi jauni

""Esmu gatavs atzīt Jēzu par izcilu morāles skolotāju, bet es neatzīstu viņa pretenzijas uz Dieva statusu." Tā ir viena lieta, kas mums nav jāsaka. Cilvēks, kurš bija tikai cilvēks un teica tādas lietas, kādas teica Jēzus, nebūtu bijis izcils morāles skolotājs. Viņš būtu bijis vai nu ārprātīgais – vienā līmenī ar cilvēku, kurš apgalvo, ka ir nolobīta ola, – vai arī sātans no elles. Jums ir jāizdara sava izvēle. Vai nu šis cilvēks bija – un ir – Dieva Dēls, vai arī vājprātīgais, vai kas vēl ļaunāks. Jūs varat viņu apsaukāt par muļķi, jūs varat viņu nonievāt vai nogalināt kā dēmonu, vai arī jūs varat krist pie viņa kājām un saukt viņu par Kungu un Dievu. Tikai nestāstiet šīs tēvišķīgās bezjēdzības par viņu kā izcilu cilvēcisku skolotāju. To viņš mums nav vēlējis. Tāds nebija viņa nodoms."

K. S. LŪISS, "Tīrā kristietība"

attīstības virzieni. Pirmā virziena pārstāvji pievērsās interpretācijas jeb hermeneitikas teorijām. Lai pētītu Bībeles interpretācijas jautājumus, speciālisti izmantoja idejas, kas bija pārņemtas no valodas filozofijas, lingvistikas un literatūras teorijas. Otrs jaunais virziens uzsvēra socioloģijas nozīmi. Viens no šās pieejas raksturīgiem paraugiem ir Gerda Teisena pētījums par evaņģēlijiem un Pāvila baznīcām.

Abu pētniecības virzienu – interpretācijas modelēšanas un zināšanu socioloģijas – pamatā ir svarīga pārliecība. Jaunās Derības vēsts attiecas uz īpašām situācijām, cilvēkiem un kopienām. Tā nav vienkāršs, no konkrēta laika un sociālās realitātes atrauts domu vai ideju apkopojums.

Daži pārsteidzoši atklājumi

Kopš 1929. gada ir izdarīti vairāki nozīmīgi atklājumi Rāssamrā (Sīrijā) – vietā, kur agrāk atradās senā pilsēta Ugarita. Atrastie materiāli pavēra jaunu skatījumu uz kanaāniešu mītiem un reliģisko praksi. Turklāt uzraksti, kas tika atrasti izrakumos Mari, Eifratas upes piekrastē, sniedza jaunas ziņas par Tuvo Austrumu vēsturi laika periodā no agrīno patriarhu laikiem līdz Kanaānas iekarošanai. Šie atklājumi liecina, ka bibliskie nostāsti ir kopumā daudz drošticamāki, nekā bija pieņemts domāt pirms vairākiem gadiem. Taču daži arheoloģiskie atklājumi, piemēram, tie, kas tika iegūti 20. gs. 50. gados Jērikā, radīja arī jaunas problēmas. Sevišķi lielu ieguldījumu ir devuši Izraēlas arheologi mūsu zināšanu paplašināšanā par bibliskajiem laikiem.

1945. gadā Naghammādī (Augšēģiptē) tika atrasti daudzi gnostiķu teksti (piemēram, Toma evaņģēlijs), kas rosināja jaunus jautājumus par Jaunās Derības reliģisko kontekstu.

1947. gadā pilnīgi nejauši tika atklāti slavenie Nāves jūras tīstokļi. Kāds beduīnu zēns meklēja noklīdušu aitu starp alām Kumrānā, uz ziemeļrietumiem no Nāves jūras. Viņš uzgāja vairākas aptuveni divas pēdas augstas krūkas, kurās glabājās linaudeklā satīti ādas tīstokļi. Zēns bija uzdūries fragmentam no plašas tīstokļu bibliotēkas; tā bija piederējusi monastiskai jūdu kopienai, kas pastāvēja 1. gs. p.m.ē. un Kristus dzīves laikā un tika paslēpta ap m.ē. 70. gadu, kad romieši apspieda jūdu sacelšanos.

Līdz 1949. gadam šajā vietā tika atrasti vairāki simti sacerējumu. Vislielāko satraukumu izraisīja šeit atrastie vara tīstokļi, kas bija tik ļoti oksidējušies, ka tos bija iespējams atšifrēt, vienīgi apstrādājot un sagriežot plānās sloksnītēs. Teologiem visnozīmīgākie bija tīstokļi ar Vecās Derības tekstu un komentāriem, kas bija 1000 gadus senāki par līdz tam zināmajiem tekstiem, kā arī tīstokļi, kuros bija aprakstīta jūdu kopienas dzīve, kas ļāva gūt priekšstatu par vienu no jūdaisma paveidiem Kristus dzīves laikā.

Šie un citi atklājumi palīdzēja attīstīt biblisko pētniecību, kas izmantoja gan Bībeli kā vēsturisko liecību dokumentālu avotu, gan citas liecības, lai izprastu Bībelē aprakstītos notikumus un tās nozīmi.

Profesors Fukss no Marburgas un profesors Ēbelings no Cīrihes ir pētījuši senu tekstu, piemēram, Bībeles funkcionēšanu mūsdienās (hermeneitikas problēmu). Pēc divtūkstoš gadiem vārdi tiek saprasti atšķirīgi no to sākotnējās nozīmes. Ar teksta objektīvu analīzi vien ir par maz. Tekstam ir aktīvi jāuzrunā modernā cilvēce kā tā objekts. Fukss un Ēbelings savā eksistenciālismā aiziet tālāk par Bultmanu. Patiesība, viņi saka, ir

tas, kas domāts *man*; piemēram, patiesība par augšāmcelšanos ir tas, ko tā nozīmē man.

Nākotne rādīs, kāds būs, ja vispār būs, jauno lingvistisko pieeju iespaids uz Baznīcas attieksmi pret Bībeli. Tās varētu novest pie jauna Bībeles novērtējuma, kura pamatā būtu tās burtiskās un simboliskās nozīmes atklāsme un kurš cilvēkiem pavērtu jaunu izpratni par sevi. Citi varbūt domātu, ka Bībele tiek aplūkota ne tik daudz kā grāmata par Dievu, bet vairāk kā grāmata par cilvēkiem.

Godīgs pret Dievu

1963. gadā Dž. A. T. Robinsons, kurš tolaik bija Vulidžas bīskaps, publicēja brošūru ar nosaukumu "Godīgs pret Dievu", kurā vaicāja: "Kā mūsdienās sludināt Evaņģēliju?" Meklējot atbildi, viņš atsaucās uz Bultmana idejām par mītu un demitoloģizāciju, uz Tilliha konceptu par Dievu kā mūsu esamības pamatu un uz Bonhēfera komentāriem par kristietības nereliģiskumu.

Kāpēc darbam "Godīgs pret Dievu" bija tik milzīgs iespaids? Vienkāršā, nereti autobiogrāfiskā valodā Robinsons prata iepazīstināt plašu lasītāju loku (tika pārdoti vairāk nekā miljons grāmatas eksemplāru) ar idejām, kas ārpus zinātniskām aprindām tolaik bija gandrīz nezināmas. Angļu bīskaps pauda idejas, ko daudzi uzskatīja par radikālām.

Publikas interesi viņš piesaistīja, noliedzot konceptu par Dievu "tur augšā". Robinsons arī skaidri parādīja, ka tradicionālā dievlūgšanas mācība viņu atstāj vienaldzīgu. Tūkstošiem cilvēku, kuri gadiem ilgi nebija atvēruši Bībeli, tagad guva mierinājumu no domas, ka bīskaps dalās viņu šaubās un problēmās. Tomēr Robinsons nespēja norādīt veidu, kā viņa piesauktās dažādās idejas apvienot saskaņotā un pozitīvā sistēmā.

Grāmatas lielākā vērtība ir jautājumu uzdošana, nevis atbilžu sniegšana. Robinsona idejām ir bijuši atsaucīgi sekotāji visās pasaules daļās, tostarp Amerikā, Eiropā un Indijā.

1963. gadā arī tika publicētas Vatikāna 2. koncila (1962–1965) pirmās deklarācijas. Koncils aizsāka jaunu ēru Romas katoļu teoloģijā un iezīmēja jaunu pieeju attieksmē pret daudziem teoloģiskiem jautājumiem, piemēram, sekmējot dialogu ar Protestantiskajām baznīcām un pat nekristīgajām reliģijām.

Domātājs, ar kura vārdu vistiešāk asociējas Romas katoļu baznīcas teoloģija pēc Vatikāna 2. koncila, ir jezuīts Karls Rāners. Rāners, kuru iespaidoja Heidegera eksistenciālisms, uzsver, ka dievišķā žēlastība var tikt pilnībā izprasta tikai tad, kad tā ir pārdzīvota praksē. Taču viņš arī atbalsta tradicionālo katolisko doktrīnu un tās pretenzijas uz universālas patiesības statusu.

Rānera teoloģijas raksturīga iezīme ir tās divpusība. No vienas puses, viņš apgalvo, ka tikai caur Kristu un Baznīcu pestīšana cilvēkiem var kļūt par realitāti. No otras puses, viņš uzskata, ka koncepts "Dieva ļaudis" aptver ne tikai Romas katoļu baznīcu un citas Baznīcas, bet arī visu cilvēci. Rāners paziņo, ka Baznīcai ir jābūt atvērtai apkārtējai pasaulei. Tas paredz iezīmēt atšķirību starp nominālu Baznīcas piederību un patiesu uzticību Kristum.

Cits ietekmīgs katoļu teologs – Hanss Kings no Tībingenes – ir publicējis nozīmīgu darbu par attaisnošanas doktrīnu un uzsver visu Dieva ļaužu priesterību.

"Dievs ir miris"

20. gs. 60. gados izveidojās sensacionālā "Dieva nāves" kustība. Lozungs "Dieva nāve" tika izmantots vairākos atšķirīgos veidos.

Izraēliešu arheologi atrok 4500 gadus vecu celtni pie Nāves jūras. 20. gadsimtā arheologi ir veikuši atklājumus, kas sniedza jaunu informāciju par dzīvi un laiku Jaunās Derības pasaulē.

1963. gadā Pols van Burēns paziņoja, ka *vārds* "Dievs" ir miris. Izmantojot agrākos loģiskā pozitīvisma argumentus un lingvistiskās filozofijas pozitīviskos konceptus, viņš apgalvoja, ka runāt par Dievu ir bezjēdzīgi. Viņš pārņēma arī Bonhēfera ideju par "kristietības nereliģiskumu".

Bezkompromisa nostāju jautājumā par Dieva nāvi ieņem amerikāņu autors Tomass Dž. Dž. Altizers. Viņa iedvesmas avots ir Nīčes, Hēgeļa un Bleika darbi, un viņš apgalvo, ka Dievs nomira brīdī, kad Jēzus Kristus nomira pie krusta. Altizera secinājumi ietver krietnu tiesu

Džeikoba Epstaina skulptūra, kas attēlo Sv. Miķeli un Luciferu, tika veidota jaunajai Koventri katedrālai (Anglijā), kura uzcelta agrākās, Otrajā pasaules karā nopostītās katedrāles vietā.

misticisma: Dievs ir miris, bet kaut kādā veidā viņu reprezentē Jēzus.

Hārvija Koksa darbs "Laicīgā pilsēta" (1966) ir ticis raksturots kā postliberālās amerikāņu teoloģijas Bībele. Laicīgā pilsēta tiek skatīta kā Dieva nolūku piepildījums, jo tā dāvā cilvēkiem pilnasinīgāku dzīvi. "Šodien Dievs pie mums nāk sociālo pārmaiņu veidā." Arī Kokss bieži citē Bonhēferu.

Tomēr nebūtu pareizi uzskatīt, ka Amerikā pilnībā dominē sekulārā teoloģija. Konservatīvie autori, piemēram, Edvards Karnels, Bernards Ramms un Dž. E. Lads, uzsver Bībeles kā atklāsmes patiesības avota nozīmību, un šāds viņa skatījums ir tuvs miljoniem amerikāņu kristiešu. Atšķirībā no iepriekšējās paaudzes amerikāņu fundamentālistiem Lads izmanto bibliskā kriticisma metodes. Viņš norāda, ka tā nav Bībeles kritizēšana, bet gan uzmanības pievēršana bibliskā teksta vēsturiskajai savdabībai.

Konservatīvie teologi ir aizsākuši diskusiju ar autoriem, kuri pārstāv atšķirīgu viedokli, kas pausts, piemēram, Karla Henrija 1966. gadā izdotajā sējumā "Jēzus no Nācaretes". Šo grāmatu ir veidojuši desmit amerikāņu autori, kā arī citu valstu teologi, tostarp F. F. Brūss no Britānijas, Leons Moriss no Austrālijas un Birgers Gerhardsons no Zviedrijas.

Visas pasaules Dievs

Volfhards Pannenbergs no Minhenes (dz. 1928) ir viens no ietekmīgākajiem teologiem 20. gs. nogalē. Viņš stingri oponē Bultmana un viņa sekotāju nostājai, sekmē nopietnu dialogu ar ateismu un izvirza fundamentālus jautājumus, kas skar gandrīz visus teoloģijas aspektus. Pannenbergs apgalvo, ka Dieva pestījošie darbi neiederas tikai ekskluzīvā "pestīšanas vēstures geto". Dieva darbi ir jāaplūko plašākā, vēstures kā veseluma kontekstā. Teoloģijai ir jāņem vērā vēsture, jo tās uzdevums ir "izprast visu esamību saistībā ar Dievu".

Īpašu interesi izraisa Pannenberga attieksme pret Jēzus Kristus augšāmcelšanos. Viņš kritizē Bultmana nostāju. Pat no objektīvas

vēsturiskas izpētes skatpunkta Kristus augšāmcelšanās ir izslēdzama vienīgi tādā gadījumā, ja mēs jau iepriekš apgalvojam, ka mirušie neceļas. "Mēģiniet iztēloties, kā Jēzus mācekļi būtu varējuši pasludināt viņa augšāmcelšanos, ja nemitīgi pastāvētu iespēja viņus atspēkot, atsaucoties uz faktiem par kapenēm, kurās guļ Jēzus mirstīgās atliekas."

Jirgens Moltmans no Tībingenes ir pazīstams kā autors grāmatai "Cerības teoloģija" (1965), kurā viņš apgalvo, ka cerība joprojām ir dzīva un ka Dieva ļaudis ir piligrimi – vienoti ar trūcīgajiem un apspiestajiem. Pestīšana ietver ticību, kas ir sociāli saistoša. Moltmans apgalvo, ka Jēzus pie krusta identificējās ar pamestajiem ļaudīm un meta izaicinājumu *status quo*. 1972. gadā Moltmans publicēja darbu "Krustā sistais Dievs". Vēlākajos darbos viņš centās saistīt doktrīnu par Trisvienību ar doktrīnu par pasaules radīšanu.

Revolucionārie kristieši

Atbrīvošanās teoloģiju Latīņamerikā ir ļoti iespaidojis marksisms, un pestīšanu tā aplūko galvenokārt politiskās un ekonomiskās atbrīvošanās kontekstā. Tās vadošie pārstāvji ir Gustavo Gutjerress no Peru (kustības dibinātājs), Huans Luiss Segundo no Urugvajas, Hosē Porfirio Miranda no Meksikas, Enrike Dusels un Severīno Kroato no Argentīnas, Hons Sobrino no Salvadoras, kā arī Ugo Asmans un Klovodiss un Leonardo Bofs no Brazilijas. Brāļiem Bofiem 1985. gadā pāvests aizliedza publicēties. Protestantiskās liberālās teoloģijas ievērojams pārstāvis ir argentīniešu metodists Hosē Migels Bonino.

Bads un nabadzība ir nopietnas problēmas Latīņamerikā. 20. gs. 50. gados tika liktas veltīgas cerības uz ekonomiskās palīdzības efektivitāti. Daudzi sāka domāt, ka plaisu starp bagātajām un nabadzīgajām valstīm nekad nebūs iespējams pārvarēt kapitālistiskās sistēmas ietvaros un ka Ķīna un it īpaši Kuba uzskatāmi apliecinot, ka Latīņamerikas nākotnes atslēga meklējama marksismā.

Latīņamerikāņi baznīcu asociēja ar pastāvošajām varas struktūrām un eiropiešu imperiālismu. Daudzi katoļu priesteri perspektīvu sāka saskatīt revolūcijā. Viens no revolucionārās kustības tautas varoņiem – tēvs Kamilo Torress, kurš tika nošauts 1966. gadā, paziņoja: "Katolis, kurš nav revolucionārs, dzīvo nāves grēkā."

Gutjerress apgalvoja, ka jāsāk nevis ar teoloģiju vai Bībeli, bet ar savas vietas apzināšanos pasaulē un mēģinājumiem to mainīt. Bībele kļūst svarīga vienīgi tad, kad tā runā par šiem "no pasaules izrietošajiem jautājumiem". Gutjerress atsaucās uz bibliskajiem stāstiem par bēgšanu no Ēģiptes, ko viņš aplūkoja kā politiskas atbrīvošanās aktu. Pestīšana nozīmē "cīņu pret postu un ekspluatāciju" un aptver "visus cilvēkus un cilvēku kā veselumu".

Hosē Porfirio Miranda uzskata, ka gan Vecās Derības pravieši, gan Jēzus mācība kritizē privātīpašuma principu. Rietumu kristieši to nespēj saprast, jo viņi pret Bībeli izturas ar kapitālistiskiem aizspriedumiem un lasa to teorētiski, nevis uzdodot praktiskus jautājumus.

Evaņģēlijs Āfrikai un Indijai

Divi vadošie afrikāņu teologi ir Dž. S. Mbiti no Kampalas un H. Sojers no Sjerraleones. Afrikāņu tautām ir raksturīga spēcīga mutvārdu tradīcija un liels uzsvars uz praktisko pārdzīvojumu reliģijā. Bībele daudziem joprojām ir nepazīstama grāmata, jo lasītpratēju

"Kristus noslēpums ir pirmām kārtām atzīšanas jautājums: nevis "vai jūs ticat, ka šis cilvēks ir Dieva Dēls?", bet gan "vai jūs saprotat, ka Viņā ir dota jūsu cilvēcības patiesības noteiksme un attaisnošana"."
DŽ. A. T. ROBINSONS

"Augstumos mītošā kristīgā "Dieva" un marksistu nākotnes "Dieva" sintēze ir vienīgais Dievs, ko mēs turpmāk varam pielūgt garā un patiesībā."
TEIJĀRS DE ŠARDĒNS

CIK DAUDZ TEOLOĢIJU?

K. Renē Padija

Gadsimtiem ilgi tika uzskatīts par pašsaprotamu, ka vienīgā iespējamā kristīgā teoloģija ir tā teoloģija, kas ir izstrādāta Rietumu kristīgās kultūras kontekstā. Tika arī pieņemts, ka šī Rietumos (galvenokārt Anglijā, Skotijā, Holandē, Vācijā, Francijā un ASV) veidotā teoloģija ir patiesi universāla un tādējādi ir transplantējama (bieži bez jebkādas adaptācijas) ārpus Rietumu pasaules. Kopumā tas radīja uzskatu, ka teoloģijai ārpus Rietumu pasaules ir tikai jāatkārto vai, labākajā gadījumā, jāatdarina no ārzemēm ieviestā teoloģija.

Pēdējos gados ir kļuvušas acīmredzamas šādas nostājas vājās puses. Daudzi teologi Trešajā pasaulē (īpaši – Latīņamerikā) ir norādījuši uz Rietumu teoloģijas (kas lielākoties ir izstrādāta universitātēs un semināros) nespēju risināt tādas problēmas kā, piemēram, nabadzība, sociālā netaisnība, rasu diskriminācija, institucionalizēta vardarbība un ekonomiska atkarība. Šo kritiku ir pauduši galvenokārt Romas katoļu "liberālās teoloģijas" pārstāvji, bet vispārējos vilcienos – arī daži evaņģēliskie domātāji.

Daži kritiķi ir iebilduši, ka mums nav nepieciešamas sevišķas teoloģijas, piemēram, "melno teoloģija" vai "latīņamerikāņu teoloģija", bet pilnīgi pietiek ar *vienu,* proti, *biblisko teoloģiju.* Taču pat konservatīvie Rietumu teologi pārstāv dažādas teoloģijas, sākot ar dispensacionālismu un beidzot ar reformēto teoloģiju, kas visas pretendē būt bibliskākas par pārējām. Tagad valda atzinums, ka jebkurai teoloģijai neatkarīgi no tās autoru rases vai kultūras piederības ir raksturīga izcelsmes savdabība, kas izpaužas valodā, pieejā, vērtībās un akcentos.

Pastāv atšķirība starp *Evaņģēliju* – vēstījumu, kas centrējas ap Jēzus Kristus personu un darbību, – un *teoloģiju* – cilvēcisku disciplīnu, kas tiecas izprast Evaņģēliju un tā mācību, lai to piemērotu praktiskajā dzīvē. Ja mēs izprotam šo atšķirību, tad mums ir jāatzīst, ka kristiešiem ir nepieciešams veidot teoloģiju atbilstīgi savai konkrētajai situācijai.

Protams, ir vieglāk atkārtot agrākās teoloģijas vai arī ieviest pilnīgi jaunas idejas. Taču "etniskie teologi" apgalvo, ka pats Evaņģēlijs prasa veltīt pastāvīgus pūliņus tā galveno principu pārtulkošanai kultūras kategorijās, lai cilvēki paklausītu Kristum praktiskajā dzīvē.

skaits arvien vēl sastāda piecus līdz piecdesmit procentus no kopējā iedzīvotāju skaita, lai gan katrā valstī situācija ir atšķirīga.

Sojers apgalvo, ka afrikāņi var un viņiem vajag veidot saikni starp kristīgo Evaņģēliju un afrikāņu domāšanas veidu. Vairums afrikāņu teologu ir vienisprātis, ka viņu neatliekams uzdevums ir veidot teoloģiju, kas būtu atbilstoša Evaņģēlijam un vienlaikus brīva no Rietumu kultūras piejaukuma. Iespējams, ka atbildi uz šiem meklējumiem sniedz pati Bībele. Gan Bībele, gan afrikāņu tradīcija uzsver garīgās valstības realitāti, un tās abas noliedz pārmērīgo uzsvaru uz individuālismu un abstraktu teoretizēšanu. Abas slavina Dieva lielos darbus stāstos un dziesmās, kas tiek nodotas no paaudzes uz paaudzi.

Arī indiešu teologu mērķis ir paust kristīgo Evaņģēliju domāšanas veidā, kas ir saistīts ar viņu pašu kultūru. Raimonds Pannikars apgalvo, ka, lai indiešiem izskaidrotu Kristus mācību, ir jāizmanto hinduisma koncepti. Viņš apgalvo, ka daudzi hinduistu domāšanas aspekti ir savienojami ar kristiešu izpratni par Jēzu Kristu. Indiešu kristīgo teologu uzdevums ir nevis vienkārši kritizēt hinduistu uzskatus, bet gan censties rast ar tiem pozitīvu saikni.

Pannikara nostāja nav raksturīga visiem indiešu teologiem. Piemēram, Sabapatijs Kulandrans salīdzina kristiešu un hinduistu priekšstatus par dievišķo žēlastību un secina, ka tie ir nesavienojami; tas, ko hinduisti saprot ar žēlastību, vispār nav žēlastība. Daudzi indiešu kristieši uzskata, ka Pannikara pieeja kompromitē Evaņģēlija šķīstību.

Atbrīvošanās teoloģija precīzi formulē jautājumu, kas, iespējams, vēl kādu laiku būs ļoti aktuāls: vai atskaites punkts teoloģijā ir mūsu pašreizējā dzīves pieredze vai arī mums jāsāk ar atklāsmes patiesības pieņemšanu? Daudzi joprojām aizstāv klasisko kristīgo uzskatu par atklāsmi kā sākuma punktu. Pretēju viedokli pārstāv, piemēram, Hārvijs Kokss un arvien lielāks skaits Trešās pasaules teologu, un pat daži bibliskie teologi. Vēl citi uzskata, ka tās nav savstarpēji izslēdzošas alternatīvas, jo mēs joprojām Bībelē rodam jautājumus, kas ir patiesi "mūsu".

Attiecības starp kristietību un marksismu ir kļuvušas ļoti nozīmīgas Trešajā pasaulē. Kā teoloģija attiecas pret politisku vai sociālu darbību? Arvien aktuālāki kļūst arī citi jautājumi. Vai mēs joprojām varam pieņemt tradicionālos formulējumus par Kristu kā vienlaikus patiesu Dievu un patiesu cilvēku? Kādai ir jābūt kristīgās ticības nostājai pret nekristīgo reliģiju pretenzijām? Vai ir iespējams uzskatīt Kristu tikai par vienu no daudzām Dieva atklāsmēm? Vai mēs joprojām varam apgalvot, ka Kristus ir paša Dieva atklāsme pretstatā citās reliģijās paustajiem vienīgi cilvēciskajiem centieniem? Vai valoda, kas runā par viņpasauli, var tikt pārtulkota valodā, kas runā par šo pasauli? Iespējams, ka šie jautājumi mums vēl kādu laiku būs aktuāli.

Bībeles studiju grupa Taizemes dienvidos. Kristieši visā pasaulē cenšas attiecināt Evaņģēliju uz vietējās dzīves situācijām un kultūras tradīcijām.

ATBRĪVOŠANĀS LAIKMETS

K. Renē Padija

Analizējot kristietības popularitātes pieaugumu 20. gadsimtā, ir svarīgi pievērst uzmanību trim vēsturiskiem faktiem. Pirmkārt, mūsdienu misionārā kustība attīstījās Rietumu kultūrā laikā, kad industriālās revolūcijas rezultātā Rietumi bija kļuvuši par pasaulē noteicošo politisko un ekonomisko spēku. Otrkārt, misionāri savās mītnes zemēs ieviesa ne tikai kristietību, bet arī Rietumu sabiedrībai raksturīgas un ar modernismu saistītas vērtības un pasaules skatījuma formas. Viņi sev līdzi atnesa naturālistisku pasaules uzskatu. Visbeidzot, misionāru darbs veicināja ārpus Rietumu sabiedrības pastāvošās tradicionālās kārtības sabrukumu un izraisīja jaunas alkas pēc attīstības. Tika radīta revolucionāra situācija, kas gala rezultātā noveda pie nacionālās atbrīvošanās.

Šos faktus ir svarīgi pieminēt, lai izprastu kristietības lomu mūsdienu nacionālās atbrīvošanās kustībā, kā arī problēmas, ar kurām Baznīca saskaras pašreizējā revolucionārā noskaņojuma apstākļos. Šodienas Baznīcai ir jāsaskaras ar atbrīvošanās laikmeta prasībām, kuru izvirzīšanu lielā mērā ir sekmējusi tās misionārā darbība.

Pasaules baznīca

Brīvprātīgo misionāru biedrību – kas tika nodibinātas vispirms Rietumeiropā, bet vēlāk arī ASV – darba rezultātā "jaunākajām Baznīcām" ārpus Rietumu pasaules bija skaidri definēta izcelsme, taču ilgus gadus tās bija atkarīgas no ārzemju vadoņiem. Tomēr pat šādos apstākļos tās uzskatāmi apliecināja faktu, ka kristīgā ticība ir domāta visiem cilvēkiem.

19. gs. beigās pasaulē bija palikuši vairs tikai nedaudzi reģioni, kuros nebija darbojušies Evaņģēlija sludinātāji, un tikai dažas valstis (piemēram, Afganistāna, Tibeta un Nepāla) misionāriem joprojām bija slēgtas. Bija radīta pasaules kristiešu kopiena.

Šo dramatisko pārmaiņu bija panākusi misionārā kustība, kuras attīstību veicināja četri dažādi faktori.

Pirmkārt, protestantu misijas veidojās 18. gs. evaņģēliskās atdzimšanas kontekstā. Atdzimšana uzsvēra personiskas ticības un sakrālas dzīves nozīmību, kas savukārt kļuva par vienu no raksturīgākajām "jaunāko Baznīcu" iezīmēm ārpus Rietumu pasaules.

Otrkārt, misiju "lielais gadsimts" pieredzēja gan protestantu, gan arī Romas katoļu baznīcas pārsteidzošos panākumus. Vairākas Eiropas zemes, īpaši – Francija un Beļģija, bet vēlāk arī Holande un Īrija, kļuva par katoļu misiju centru.

Treškārt, misionāru panākumi tika gūti Rietumu imperiālisma ziedu laikos. Mūsdienu misiju kustība nevar tikt izprasta ārpus imperiālisma politiskā, ekonomiskā un kulturālā konteksta.

Visbeidzot, mūsdienu misionārā kustība, īpaši – tās protestantiskajā formā, sākotnēji bija revolucionārs spēks. Tā konfrontēja ārpus Rietumu tradicionālās sabiedrībās ar brīvības vēsti un "moderno" pasaules uzskatu,

kas meta izaicinājumu senajām vērtībām. Daudzās zemēs misionāri bija celmlauži dažādās cilvēku darbības jomās, īpaši – augstākajā izglītībā un medicīnā. Dažkārt viņu pūliņi tika atalgoti, proti, izveidojās izglītotu kristiešu elite, kuras ietekme bija proporcionāli daudzkārt lielāka par tās pārstāvju skaitu.

Pirmā Pasaules misionāru konference, kas sanāca 1910. gadā Edinburgā, raksturoja Baznīcas uzdevumus 20. gadsimtā. Konference notika laikā, kad dažādi spēki bija sākuši apdraudēt kristietības pastāvēšanu Rietumeiropas valstīs – tās līdzšinējā ekspansijas centrā. Visa 19. gs. gaitā zinātnes un tehnoloģijas attīstība – kam sekoja industrializācija, urbanizācija un tradicionālo sabiedrības dzīves formu sairums – bija sekmējusi revolūciju, ko pavadīja arvien pieaugoša dzīves sekularizācija, kuras rezultātā no ticības atteicās miljoniem Eiropas kristiešu. Edinburgas konference iezīmēja laikmeta beigas, taču vienlaikus norādīja, ka sākas jauns – atbrīvošanās laikmets, kurā visas pasaules kustība, kas bija veidojusies misionārā darba iespaidā, iegūst patstāvību. Tā norādīja, ka kristietība novirzās no sava tradicionālā centra un, ieejot tā dēvētajā "postkristīgajā" laikmetā, iegūst jaunu centru ārpus Eiropas.

"Pasaules evaņģelizācija šās paaudzes laikā"

No Edinburgas konferences vairāk nekā 1200 delegātiem tikai septiņpadsmit pārstāvēja "jaunākas Baznīcas" (astoņi bija no Indijas, viens no Birmas, trīs no Ķīnas, viens no Korejas un četri no Japānas). Nebija neviena pārstāvja no Latīņamerikas, jo tā tika uzskatīta par kristīgu kontinentu. Kaut gan Baznīca jau bija kļuvusi par globālu apvienību, tomēr tā atspoguļoja koloniālismu, kas līdzinājās tālaika politiskajam koloniālismam. Pēc organizācijas komitejas rekomendācijām katra konferencē pārstāvētā misionārā biedrība (delegāti pārstāvēja ne tik daudz Baznīcas, cik misionārās biedrības) bija nosūtījusi dažus no saviem "vadošajiem misionāriem" un "ja praktiski iespējams, arī vienu vai divus vietējos pārstāvjus".

Edinburgas konference demonstrēja Rietumeiropas un ASV kristiešu pieaugošo interesi par misionāro darbu, kā arī Studentu brīvprātīgo kustības (SBK) ievērojamo iespaidu. SBK darbības mērķi izteica tās lozungs "Pasaules evaņģelizācija šās paaudzes laikā", kas neskaitāmi daudziem studentiem bija palīdzējusi apzināties savu atbildību pret pasaules misijām. Tas arī pavēra iespēju beidzot sākt risināt problēmu, kas ilgus gadus lielā misionārās kustības daļā bija palikusi neatrisināta. Tā bija misiju lielā pretestība patiesi vietēju baznīcu dibināšanai (Henrija Venna vārdiem runājot, "pašpārvaldei, pašapgādei un pašpropagandai").

Indiešu sievietes kopīgi studē Bībeli. Tagad Bībele ir iztulkota gandrīz visās pasaules lielākajās valodās un ir pieejama lasītājiem visā pasaulē; tai ir nozīmīga loma pasaules evaņģelizācijā.

Baznīcu skaita pieaugums

Pirmais pasaules karš iezīmēja jaunu posmu mūsdienu revolucionārajā laikmetā un kristietības vēsturē. Rietumeiropa bija sasniegusi savas varenības kulmināciju un tagad sāka pieredzēt tās norietu, kas noslēdzās ar koloniju atbrīvošanos. Sekularizācijas process, kas bija aizsācies 19. gadsimtā, attīstījās tik strauji, ka sāka rasties šaubas, vai kristietība vispār spēs izdzīvot tradicionāli par "kristīgo" dēvētajā pasaulē.

Paradoksālā kārtā ārpus Rietumu zemēm, kurās 1914. gadā kristieši vēl joprojām veidoja nelielas minoritātes, Baznīcas (sevišķi Protestantu baznīcas) sāka izrādīt negaidītu dzīvīgumu. Taču drīz tām nācās saskarties ar tiem pašiem revolucionārajiem spēkiem, kurus kristietība bija palīdzējusi radīt un ar kuriem Rietumi bija saskārušies jau 19. gadsimtā un vēlāk izplatījuši uz pārējo pasauli. Pēc 1914. gada šie revolucionārie spēki turpināja attīstīties, līdz beidzot kļuva par lielāko izaicinājumu, ko kristietībai jebkad bija nācies pieredzēt.

Kaut arī Eiropā daudzi novērotāji apgalvoja, ka ir sākusies postkristīgā ēra, tomēr pārējā pasaulē kristietības progress turpinājās. ASV Baznīcu locekļu skaits pieauga proporcionāli iedzīvotāju skaitam. Palielinājās interese par misionārismu, kā rezultātā laikā, kad ASV bija kļuvusi par pasaules lielvalsti, tā bija kļuvusi arī par protestantu misionārās kustības galveno centru un sāka

TOJOHIKO KAGAVA

S. Funaki

Tojohiko Kagava (1888–1960) kļuva pazīstams Japānā kā kristietis un sociālais reformators, evaņģēlists un rakstnieks. Viņa tēvs bija bagāts uzņēmējs, bet māte – viena no tēva daudzajām konkubīnēm. Četru gadu vecumā viņš zaudēja abus vecākus. Kagava kristījās pusaudža gados prezbiteriāņu misionāru iespaidā. Viņš ieguva teoloģisku izglītību Kobes prezbiteriāņu seminārā un Prinstonas seminārā ASV.

Kobē viņš savu dzīvi veltīja trūcīgo ļaužu stāvokļa uzlabošanai, bet viņa dzīvību apdraudēja smaga slimība. Vēl pilnībā neatveseļojies, Kagava apmetās nožēlojamā graustu rajonā Kobē. Viņš mēģināja izskaust sociālo ļaunumu, organizējot pirmās strādnieku un zemnieku apvienības. Viņš kļuva par vadoni laikā, kad pieauga sociālie nemieri, kuru cēlonis bija straujā kapitālisma attīstība Pirmā pasaules kara periodā un pēc tā.

Strādnieku kustības virzība uz marksismu lika Kagavam mainīt savu nostāju. Viņš aizsāka vairāk uz Baznīcu orientēto "Dieva valstības kustību", mēģinot apvienot Baznīcas garīgo misiju ar sociālo kustību. Līdz ar japāņu nacionālisma uzplaukumu 20. gs. 30. gadu sākumā šī kustība pieredzēja lejupslīdi.

Kagava interpretēja Bībeli vēl nebijušā un diezgan dogmatiskā veidā. Viņaprāt, krusts simbolizē mīlestības spēku un ciešanu labprātīgu pieņemšanu. Krusta jēga ir šā spēka atklāšanā. Piemēram, mormoņu īstenotā Soltleiksitijas dibināšana ir Kristus mīlestības izpausme. Kagava izmantoja psihoanalīzes valodu un idejas, lai interpretētu galvenos vēsturiskos faktus par Jēzu Kristu.

sniegt ievērojamu atbalstu katoļu misijām. Ir aprēķināts, ka 1973. gadā no Ziemeļamerikas nāca 70 % no visiem pasaules protestantu misionāriem un proporcionāli vēl lielāks skaits no kopējā misionāro darbību finansējuma. Kristietība kopumā iespaidoja nācijas institūcijas. Katrs ASV prezidents, sākot ar Džimiju Kārteru, apgalvoja, ka ir kristietis, bet Morālā vairākuma kustība centās skaidri formulēt saistību starp kristīgajām vērtībām un amerikāņu dzīvesveidu, kura raksturošanai prezidents Reigans speciāli izvēlējās evaņģēlisku terminoloģiju.

Tomēr vispārsteidzošākais Baznīcas locekļu skaitliskais pieaugums 20. gadsimtā bija vērojams Trešās pasaules valstīs.

Ekspansija Āzijā

Japānā, kur 1959. gadā tika atzīmēti simts gadi kopš katoļu misiju darbības atsākšanas un protestantu misiju sākuma, kvantitatīvie rezultāti nebija tik iespaidīgi. Tomēr procentuāli kristiešu – no kuriem vairāk nekā puse bija protestanti – skaits pēc 1914. gada bija audzis straujāk nekā iedzīvotāju skaits. Sākotnēji kristietību bija pieņēmusi inteliģence, bet pēc 1945. gada – līdz ar Ziemeļamerikas misionāru pieplūdumu – tā sāka piesaistīt cilvēkus ar zemākiem ienākumiem. 1914. gadā Japānā bija vairāk nekā 100 tūkstoši katoļu, bet 1980. gadā – jau 750 tūkstoši. Līdz 1980. gadam japāņu protestantu skaits pārsniedza 950 tūkstošus.

Korejā, "eremīta valstībā", 1914. gadā dzīvoja aptuveni 80 tūkstoši katoļu un 96 tūkstoši protestantu. Laika periodā starp Pirmo un Otro pasaules karu, par spīti imperiālistisko valstu izraisītajām politiskajām problēmām, kristiešu skaits joprojām ievērojami pieauga. Pēc Otrā pasaules kara un Ziemeļkorejas invāzijas Dienvidkorejā (1950) kristieši, tāpat kā pārējā iedzīvotāju daļa, pārcieta lielas grūtības. Taču pēc pamiera parakstīšanas (1953. gada jūlijā) Dienvidkorejā sākās kristietības uzplaukums, ko sekmēja Ziemeļamerikas misionāru pūliņi. Ir aprēķināts, ka katoļu un protestantu kristiešu skaits (Dienvidkorejā) tagad sasniedz 14 miljonus no 45 miljoniem iedzīvotāju un ka šis skaits pieaug par 8 % gadā – gandrīz četras reizes ātrāk nekā iedzīvotāju skaits. Galvaspilsētā Seulā vien atrodas vairāk nekā 1600 baznīcu.

Ziemeļkorejā, tāpat kā Ķīnā, organizētā baznīca saskārās ar lielām grūtībām. Tomēr 1989. gadā Ko Gi Jins, Ziemeļkorejas kristiešu

Taivāniešu bērni dedzīgi lasa kristīgas grāmatas no pārvietojama grāmatu stenda. 20. gadsimtā šāda veida grāmatas ir kļuvušas par nozīmīgu kristīgā Evaņģēlija izplatīšanas līdzekli.

apvienības ģenerālsekretārs, varēja nodot sveicienus Pasaules baznīcu padomes sanāksmei Maskavā. Savukārt dažās Dienvidaustrumu Āzijas valstīs un tām piegulošajās salās Baznīcas locekļu skaita pieaugums kopš Otrā pasaules kara ir pārsniedzis iedzīvotāju skaita pieaugumu. Piemēram, Indonēzijā kristiešu skaits esot pieaudzis no 4 miljoniem 1964. gadā līdz 11 miljoniem 1970. gadā; vislielākais pieaugums ir reģistrēts Sumatrā, Austrumjavā, Kalimantānā (Borneo), kā arī Niasas un Timoras salā, kur kristietību pieņēma tūkstošiem musulmaņu. 1961. gadā Birmā budisms tika pasludināts par valsts reliģiju, un "birmiešu ceļš uz sociālismu" (ko 1965. gadā iedibināja militārā valdība) nepieļāva ārzemnieku klātbūtni. Par spīti šim apstāklim, kristiešu skaits esot pieaudzis tik strauji, ka 1972. gadā katru nedēļu tikusi veidota jauna draudze.

Kristieši Taivānā pēc dievkalpojuma atstāj baznīcu.

Pēc desmit gadiem Birmā bija vairāk nekā 7000 draudzes, kas apvienoja gandrīz 2 miljonus kristiešu. Kopš Otrā pasaules kara kristiešu skaits pieauga arī Kambodžā, Honkongā un Taivānā.

Turklāt savu līdzšinējo politiku mainīja vairākas valstis, kas tradicionāli bija ārzemju misionāriem slēgtas, īpaši – Himalaju valstis Butāna, Sikima, Nepāla un Tibetas bēgļu karaliste Indijas pierobežā. Pirmā Baznīca Butānā tika izveidota 1970. gadā; tās mācītājs bija P. S. Tingbo. Tikmēr Indijas subkontinentā nākamajos gados pēc neatkarības pasludināšanas (1947) tika ierobežota misionāru iebraukšana, taču tā rezultātā bija vērojams vēl nepieredzēts vietējas izcelsmes Baznīcas vadoņu skaita pieaugums. Kristietība, ko reprezentēja Sīrijas ortodoksālā baznīca jeb Martoma (senākā kristiešu kopiena, kuras locekļi apgalvo, ka to dibinājis apustulis Toms), katolicisms un protestantisms, sevišķi izplatījās starp neprivileģētajām un animismu praktizējošajām ciltīm Indijas ziemeļu pierobežā. 1990. gadā kristiešu skaits pārsniedza 30 miljonus. Afganistāna, kas, iespējams, ir vislielākā neevaņģelizētā valsts pasaulē, misionāriem joprojām palika slēgta.

Okeānijā dažas Jaungvinejas ciltis praktiski neapzinājās balto cilvēku esamību līdz pat 20. gadsimta vidum. Salu apmeklēja misionāri, kuri pārstāvēja 15 dažādas protestantu organizācijas un vairākus katoļu ordeņus, un dažu gadu laikā vairums salinieku (pēc neseniem aprēķiniem – 92 %) pieņēma kristietību, lielākoties protestantismu.

Panākumi Āfrikā

Kristietības apbrīnojamie panākumi Āfrikā atbrīvošanās laikmetā lika izcilajam vēsturniekam Stīvenam Neilam konstatēt, ka "pēc

BILLIJS GREIEMS

Ričards V. Pjerārs

Billijs Greiems neapšaubāmi ir visu laiku visveiksmīgākais kristiešu masu evaņģēlists, kurš kristietībai pievērsis miljoniem cilvēku. Billijs piedzima 1918. gadā kādā fermā Ziemeļkarolīnā, ASV, un konvertējās 1934. gadā evaņģēliskas kampaņas laikā. 1943. gadā viņš pabeidza Vītonas koledžu Ilinoisā, apprecēja Rūtu Bellu, kāda agrākā Ķīnas misionāra meitu, un kļuva par pirmo evaņģēlistu, kurš pārstāvēja kustību "Jaunatne Kristum". 1947. gadā Greiems tika nozīmēts par Ziemeļrietumu koledžas prezidentu Mineapolisā un divus gadus vēlāk guva ievērību visas valsts mērogā, kļūstot par Losandželosas kampaņas vadītāju.

1950. gadā Billijs Greiems sapulcināja talantīgu cilvēku grupu un izveidoja Billija Greiema evaņģēlisko apvienību, kā arī sāka radioprogrammu "Apņēmības stunda". 1952. gadā viņš atteicās no koledžas prezidentūras un turpmāk visu savu laiku veltīja evaņģēlisku mītiņu organizēšanai pasaules lielākajās pilsētās; vairums šo mītiņu tika translēti TV.

Greiems, kuram piemīt sirsnīgas un pievilcīgas personības iezīmes, izmanto mūsdienu masu komunikācijas un organizācijas līdzekļus, lai efektīvi paustu vienkāršu, uz Bībeli centrētu Evaņģēlija vēsti. Viņš uzsver individuālu apņemšanos sekot Kristum un rūpējas par jaunpievērsto ticīgo integrēšanu Baznīcās. Lai gan kādu brīdi Greiems bija dedzīgs antikomunists un amerikāņu nacionālists, tomēr brieduma gados viņš attīstīja ekumenisku pasaules uzskatu, uzsvēra globālas domāšanas un sociālās līdzdalības nozīmi, tā iegūdams cieņu visā pasaulē. Viņš ir sludinājis visos sešos kontinentos, tostarp PSRS un Ķīnā, turklāt daudzu valstu vadītāji viņu uzskata par savu draugu un labprāt uzklausa viņa padomus.

Billijs Greiems ir sarakstījis vairākus bestsellerus. Viņa vadītā organizācija producēja neskaitāmas evaņģēliskas filmas un 1960. gadā sāka izdot žurnālu *"Decision"* ("Apņemšanās"). Viņam bija nozīmīga loma periodiskā izdevuma *"Christianity Today"* ("Kristietība šodien") dibināšanā 1956. gadā un pasaules evaņģēlistu kongresu sasaukšanā Berlīnē (1966), Lozannā (1974) un Manilā (1989), kā arī Ceļojošo evaņģēlistu konferences organizēšanā Amsterdamā (1983, 1986). Viņš ir nodibinājis evaņģēlisma pētniecības centru un misijas Vītonas koledžā, kā arī kristīgo strādnieku skolu Ešvilā, Ziemeļkarolīnā.

"Bībele vēsta..." Billijs Greiems, amerikāņu evaņģēlists, kurš organizēja masu kampaņas daudzās valstīs visā pasaulē.

vispieticīgākajiem aprēķiniem .. 20. gs. beigās Āfrika uz dienvidiem no Sahāras būs kļuvusi par pamatā kristīgu kontinentu". Viņa teiktā patiesumu apstiprināja straujais Baznīcu skaita pieaugums pēc Otrā pasaules kara, kad daudzas afrikāņu nācijas ieguva neatkarību.

Kopš 19. gs. tūkstošiem afrikāņu bija ieguvuši izglītību misiju skolās, kuru darbību bieži finansēja koloniālās valdības. Gan protestantu, gan katoļu misionāriem vietējo iedzīvotāju izglītošana bija faktiski visizplatītākā darba metode, tāpēc varēja apgalvot, ka lielākajai daļai afrikāņu kristiešu misijas skola bija pirmais solis ceļā uz Baznīcu. Pēc Pirmā pasaules kara sevišķi katoļi lielu uzmanību pievērsa kompleksas izglītības sistēmas izveidei – no pamatskolas līdz universitātei. 20. gs. 20. gadu sākumā britu Āfrikas kolonijās vien darbojās aptuveni 6 tūkstoši misiju skolu un tikai simts valsts skolas.

Pēc neatkarības iegūšanas (20. gs. 50. un 60. gados neatkarību ieguva lielākā daļa Āfrikas valstu) jaunās valdības arvien biežāk pārņēma kontroli pār misiju skolām. Tomēr kristiešu skaits joprojām pieauga, lai gan katrā valstī pieauguma tempi bija atšķirīgi. Dažos apgabalos izglītotie iedzīvotāju slāņi atgriezās Baznīcās. Atdzimšanas kustība, kas bija sākusies 1935. gadā Ruandā-Urundi, ietekmēja Baznīcu dzīvi Ugandā, Kenijā un Tanzānijā. Āfrikāņu Neatkarīgās baznīcas izplatījās šķērsām pāri kontinentam Sahāras dienvidu pusē, īpaši – Dienvidāfrikā, Nigērijā, Zairā, Ganā un Kenijā. Līdz 1980. gadam Dienvidāfrikā bija 17 miljoni kristiešu, Zairā – 25 miljoni, Nigērijā – 20 miljoni, Ugandā – 8 miljoni un Tanzānijā – 7 miljoni. Dalījums konfesijās bija šāds: 66 miljoni katoļu, 38 miljoni protestantu, 24 miljoni neatkarīgo protestantu, 11 miljoni anglikāņu un 23 miljoni ortodoksālo kristiešu.

Latīņamerikā, kas gadsimtiem ilgi tika uzskatīta par kristīgu kontinentu, 20. gadsimta pirmajos trijos ceturkšņos bija vērojams pārsteidzošs protestantisma uzplaukums. Ap 1914. gadu protestanti bija minoritāte, viņu skaits nepārsniedza 500 tūkstošus, un oficiālā Baznīca viņus bieži vajāja; 1975. gadā protestantu skaits jau pārsniedza 25 miljonus, no kuriem gandrīz 15 miljoni dzīvoja Brazīlijā. Latīņamerikāņu rakstnieks Emilio Kastro apgalvoja, ka tas ir "vienīgais apgabals pasaulē, kurā Kristīgās baznīcas locekļu skaits pieaug straujāk nekā iedzīvotāju skaits". Vislielākais ticīgo skaita pieaugums bija vērojams Vasarsvētku un Septītās dienas adventistu draudzēs. Romas katoļu baznīcā 20. gs. 80. gados strauji attīstījās jauna veida "pamatkopienas", kuru skaits pašlaik sasniedz vairākus desmitus tūkstošus, īpaši – Brazīlijā. Nabadzīgi un apspiesti ļaudis lasa Bībeli, samēro tās mācību ar pašu pieredzi un secina, ka tā atbilst dzīves patiesībai.

Šis datu apkopojums par Baznīcas locekļu skaitlisko pieaugumu ārpus Eiropas 20. gadsimtā ļauj optimistiski vērtēt kristietības nākotnes izredzes. Pasaules kopiena, kas misionārās kustības rezultātā izveidojās 19. gadsimtā, daudzās valstīs ievērojami paplašinājās, turklāt dažās ārpus Rietumu pasaules pastāvošajās daļās šis process notika fenomenālā ātrumā. Līdz 1975. gadam vairāk nekā 3 tūkstoši Trešās pasaules misionāru (galvenokārt no Āzijas) strādāja ārzemēs. Kāda Āzijas kopiena plānoja līdz 2000. gadam nosūtīt 10 tūkstošus misionāru! Gadsimta ievērojamākais notikums bija pasaules kristīgās kustības eksplozija, kas skāra galvenokārt ārpus Rietumu pasaules dzīvojošos iedzīvo-

tājus un ko raksturoja arvien pieaugošas rūpes par visu nāciju evaņģelizāciju.

Šķēršļi attīstībai

Kristietības izplatība ārpus Eiropas 20. gadsimtā ir bijusi neapšaubāmi iespaidīga. Nekad agrāk cilvēces vēsturē neviena reliģija nebija izplatījusies tik plaši un strauji kā kristietība dažās pēdējās desmitgadēs. Taču pasaulē joprojām ir daudzi gandrīz neevaņģelizēti apgabali, īpaši – musulmaņu valstīs Tuvajos Austrumos, Vidējos Austrumos un Ziemeļāfrikā; šādi apgabali ir arī valstīs, kurās kristiešu skaits procentuāli turpina pieaugt. Piemēram, Kašmiras novadā (Indijā) tikai katrs tūkstošais iedzīvotājs ir kristietis, bet Himačalas pavalstī ir tikai viena baznīca uz katriem 2 tūkstošiem ciemu.

Kad 1949. gadā Ķīnā pie varas nāca komunisti, tur dzīvoja nepilns miljons protestantu un aptuveni 2 miljoni katoļu. Klīda nostāsti par Baznīcas locekļu vajāšanām, kas paralēli ar valdības īstenoto dezinformāciju daudziem lika domāt, ka Baznīca Ķīnā Kultūras revolūcijas iespaidā ir faktiski iznīkusi. Taču, kad 1979. gadā baznīcas no jauna tika atvērtas dievkalpojumiem, tās izrādījās ļaužu pārpilnas. Baznīca ne tikai nebija iznīkusi, bet bija ievērojami paplašinājusies. 1983. gadā Ķīnas kristiešu padome aprēķināja, ka valstī ir 2 miljoni protestantu un 3 miljoni katoļu. Džonatans Čao no Ķīnas pētījumu centra Honkongā ir aprēķinājis, ka Ķīnā ir vismaz 30 miljoni kristīgās ticības pārstāvju. Romas katoļu baznīca ir sašķelta divās daļās – valdības atzītajā Katoļu patriotiskajā apvienībā un Vatikānam lojālajā vajātajā Baznīcā. Protestantisms aptver gan oficiāli atzīto Triju veidu patriotisko kustību, gan mājas draudžu kustību. Dažviet mājas draudzes ir atzarojums Triju veidu kustībai, bet citviet tās apvieno cilvēkus, kuri nevēlas būt ar to saistīti. 1989. gadā Triju veidu organizācija drosmīgi un atklāti atbalstīja studentu aģitāciju par lielāku demokrātiju.

Reliģijas atdzimšana visā pasaulē

Baznīcas fenomenālais uzplaukums dažās pēdējās desmitgadēs ir daļa no daudz plašāka reliģijas atdzimšanas procesa, kas norisinās visā pasaulē. Par šo procesu liecina, piemēram, okultisma un Āzijas reliģiju popularitātes pieaugums Rietumos, islāma atdzimšana dažos Āfrikas reģionos, Malaizijā un Pakistānā, budisma atdzimšana Taizemē, Vjetnamā, Kambodžā, Mjanmā un Šrilankā, hinduisma atdzimšana Indijā un sintoisma atdzimšana Japānā, spiritisma (īpaši – *Umbanda*) popularitāte Brazīlijā un interese par Soka Gakkai Japānā. Ir uzplaukušas fundamentālistu kustības: islāma – Irānā, jūdaistu – kibucu kustības ietvaros, protestantu – Ziemeļamerikā un katoļu – Spānijas *"Opus Dei"* ietvaros. Ja ir taisnība, ka "industriālā revolūcija ir kļuvusi par sava veida buldozeru, kas neatvairāmi izlauž ceļu Rietumu civilizācijai ārpus tās reģioniem", tad ir arī taisnība, ka šajā "vienotajā pasaulē", ko apbūruši Rietumu civilizācijas sasniegumi, ļaudis turpina meklēt atbildes uz dziļi eksistenciāliem jautājumiem.

Ļoti nozīmīgs ir fakts, ka lielākais kristiešu skaita pieaugums 20. gadsimtā ir noticis starp animismu praktizējošajām tautām un lielpilsētu trūcīgo slāņiem. Mūsdienu kristīgās masu kustības (līdzīgi citām plaukstošām reliģiskām kustībām) Trešajā pasaulē šķiet vienlaikus gan sekas Rietumu civilizācijas iespaidam uz

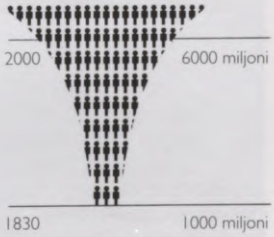

Pasaules iedzīvotāju skaita pieaugums

tradicionālajām sabiedrībām, gan reakcija pret to.

Nepārspīlējot var teikt, ka Rietumi izraisīja vērtību un dzīvesveida apvērsumu, kas skāra miljoniem cilvēku pārējā pasaulē. Lai pielāgotos jaunajai situācijai, daudzi cilvēki pievēršas reliģijai, taču lielākoties nevis rietumnieciskajai kristietībai, kura viņiem asociējas ar ļaunajiem kolonializma laikiem, bet gan vai nu atdzimušajai senajai reliģijai (ko dažkārt aizstāv nacionālistiskie politiskie līderi, kuri to izmanto jaunas nacionālas identitātes radīšanai), vai kādai kristietības "vietējai" versijai (kas dažkārt ir izteikti nacionālistiska un pieļauj senas idejas un paražas), kas ņem vērā tos cilvēku dzīves aspektus, ko Rietumu baznīca ignorē. Piemēram, Āfrikā Neatkarīgās baznīcas esot ik gadus piesaistījušas no 400 līdz 450 tūkstošiem cilvēku no tradicionālajām Katoļu un Protestantu baznīcām, bet Latīņamerikā Vasarsvētku draudzes – tās, kā apgalvo daudzi novērotāji, ir "vienīgā kristīgā kustība, kas balstās uz patiesi vietēju pamatu", – ir vismazāk atkarīgas no ārzemju personāla un finansējuma. Taču, kaut arī kristietības izdzīvošana Trešajā pasaulē nerada šaubas, tomēr Rietumu misionāru dibināto un Rietumu kultūrā asimilēto Baznīcu pastāvēšana varētu būt apdraudēta.

Jebkurā gadījumā Kristīgā baznīca Trešajā pasaulē ir spiesta saskarties ar daudzām problēmām.

Kristietība un vietējās kultūras

Daži Rietumu misionāri vietējo tautu pamatotos centienus asimilēt kristietību savā kultūrā ir nodēvējuši par "sinkrētismu". Rietumu misionāri bieži ir pārāk bezrūpīgi pieņēmuši, ka jaunās Baznīcas veidosies atbilstoši svešzemju kultūras formām. Nav šaubu, ka viens no "vietējo" kristiešu kustību uzplaukuma iemesliem ir misionāru nespēja iejusties svešā kultūrā.

Tomēr ir iespējams, ka dažas masu kustības ar augstu skaitliskā sastāva pieauguma līmeni nav nekas vairāk kā "kristīgs pagānisms", jo ir skaidrs, ka daudziem cilvēkiem Trešajā pasaulē kristietība ir kļuvusi par modernisma simbolu, kuram līdzās ir ļauts pastāvēt arī nekristīgiem uzskatiem un paražām. Piemēram, Jaungvinejā un citos reģionos jaunpievērstie kristieši praktizē tā dēvēto kargo kultu un jūras piekrastē būvē instalācijas cerībā, ka Dievs – "augstākais spēks", kas, viņuprāt, ir atsūtījis balto cilvēku un daudzus noderīgus priekšmetus gan pa jūru, gan pa gaisa ceļiem, – viņus padarīs bagātus. Āfrikā poligāmijas vai burvestību praktizēšana, kā arī amuletu un fetišu izmantošana bieži pastāv līdzās kristietības ārējai atzīšanai. Dažos Latīņamerikas reģionos kristietības pieņemšana nav nepieciešami saistīta ar pilnīgu atteikšanos no spiritisma.

Indiešu bērni nes transparentus svētdienas skolas procesijā. Daudzu kristiešu darbs ir veltīts labās vēsts mācīšanai jaunajai paaudzei.

HELDERS KAMARA

K. Renē Padija

Dons Helders Kamara, drosmīgais Resifi (Brazīlijā) arhibīskaps, ilgus gadus ir dedzīgi cīnījies par sociālo taisnīgumu un apspiesto ļaužu tiesībām.

Helders Kamara ir aizstāvējis Dienvidamerikas apspiestās tautas kā Romas katoļu baznīcas arhibīskaps Olindā un Resifi Brazīlijas ziemeļaustrumos – plašās valsts vismazāk attīstītajā reģionā. Kamara piedzima 1909. gadā Fortalezā (tajā pašā reģionā), 1931. gadā tika ordinēts par priesteri un 1964. gadā kļuva par arhibīskapu.

Lai gan jaunībā viņš pauda fašistiskas idejas, tomēr vēlāk nabadzības situācija un pieaugošā izpratne par Evaņģēlija sociālo nozīmīgumu lika viņam atteikties no radikālās nostājas. Arhibīskaps Kamara ir bijis viens no ietekmīgākajiem Latīņamerikas Vispārējās episkopālās konferences (LAMEK) pārstāvjiem kopš tās darba uzsākšanas 1955. gadā.

Heldera Kamaras lielākais sasniegums bija trūcīgo ļaužu tiesību aizstāvība ar nevardarbīgiem līdzekļiem. Viņa pravietiskā nostāja ir tikusi plaši atzīta, īpaši – ārzemēs, kur viņš ir saņēmis daudzas godalgas (to vidū Luvēnas Universitātes goda doktora nosaukumu 1970. gadā). Viņš oponē konservatīvajiem gan valdībā, gan Baznīcas aprindās, kur viņu bieži dēvē par "sarkano bīskapu". Par spīti šīm apsūdzībām, viņš ir atklāti noliedzis marksismu un kritizējis gan Padomju Savienību, gan ASV par Trešās pasaules vajadzību ignorēšanu. "Dons Helders", kā viņu parasti dēvē ļaudis, uzskata, ka abas "lielvaras" ir "norobežojušās un noslēgušās savā egoismā".

Dons Helders iestājas par nevardarbību, uzskatot, ka tā sakņojas Evaņģēlijā. Viņš tic, ka patiesības, taisnīguma un mīlestības spēks pārspēj karu, slepkavību un naida spēku. Tomēr viņš ir arī teicis, ka bagāto vardarbība pret nabadzīgajiem un attīstīto valstu vardarbība pret jaunattīstības valstīm pelna lielāku nosodījumu nekā to izraisītā revolucionārā vardarbība.

Pārāk daudz konfesiju?

Daudz izplatītāka problēma Trešajā pasaulē ir Baznīcas tā dēvētais pārkonfesionālisms. Āfrikā vien katru gadu tiek dibinātas aptuveni simts jaunas "neatkarīgās" kopienas. Tā pati tendence ir vērojama arī Āzijā un Latīņamerikā. Konfesionālā lojalitāte ir viens no galvenajiem misiju darba kavēkļiem Trešajā pasaulē.

Taču jāatceras, ka 1900. gadā Ķīnā darbojās 61 Rietumu misija un ka laikposmā no 1900. līdz

1913. gadam to skaits pieauga līdz 92 misijām. Baznīcu ārpus Rietumu zemēm jau kopš paša sākuma ir šķēluši importēti novirzieni. Savukārt Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas "jaunākās Baznīcas" ir radījušas pašas savus novirzienus, kuru rašanos bieži sekmēja individuālistiski līderi, kuriem maz vai vispār nemaz nerūpēja Kristus Baznīcas vienotība.

Rietumu misionāri uz Trešo pasauli atveda ne tikai Evaņģēliju, bet arī Rietumu naturālistisko

Taimskvērs Ņujorkā spilgti demonstrē dažas no Rietumu kultūras vērtībām. Daudzas no šīm vērtībām un pasaules skatījuma formām – tāpat kā kristīgā vēsts – ir tikušas eksportētas uz citām pasaules daļām.

pasaules uzskatu. Viņi ieviesa tādas pasaules skatījuma formas, kuru ietvaros slimības un nelaimes tika skaidrotas ar dabisku cēloņsakarību likumu palīdzību. Pārdabiskais tika ierobežots ļoti šaurā cilvēciskās pieredzes lokā. Misionāri uzsvēra ne tik daudz cilvēka un apkārtējās vides mijiedarbību, cik cilvēka tehnoloģisko atbildību par dabas pasauli. Viņi sev līdzi atnesa pasauli, kurā sakrālā un laicīgā sfēras ir stingri nošķirtas un kurā laicīgais pastāv ārpus reliģijas uzmanības loka.

Kristiešu geto

Rietumu sekulārisma iespaidotā misionārā darba rezultātā tika radītas Baznīcas, kurās pastāvēja stingra robežšķirtne starp sakrālo un laicīgo (un tādējādi starp Baznīcu un pasauli, ticību un darbiem, reliģiju un ikdienas dzīvi). Kāds Āzijas rakstnieks secina, ka Āzijas Baznīcas "garīgi un sociāli dzīvo tā dēvētajos misiju iežogojumos, pašu radītos "kristiešu geto" un ir aizņemtas un rūpējas vienīgi pašas par sevi". Kāds afrikānis ir izteicies, ka Baznīca Āfrikā "cieš no konservatīvisma, kas to padara līdzīgu viduslaiku Eiropas kristietības paliekai, kas šeit iesviesta un atstāta, lai sarūsētu un sapūtu". Šo iemeslu dēļ jauno nāciju vadoņi arvien biežāk noliedz kristietību kā "praktiskai dzīvei nederīgu". Vasarsvētku draudzes Čīlē, kas, lai gan ir enerģiska reliģiska kustība, ir "sociāls streiks". To pašu vispārējos vilcienos var teikt par protestantismu arī pārējā Latīņamerikā.

Baznīcas izolētība no sabiedrības dziļi satrauc tos kristiešus, kuri to skata jaunattīstības valstu radikālo sociālo, politisko un ekonomisko pārmaiņu kontekstā. Viņi apgalvo, ka gadījumā, ja Baznīcas, kas veidojušās Rietumu misionāru pūliņu rezultātā, vairāk interesēsies par sava – kā *reliģisku* institūciju – skaitliskā sastāva palielināšanu, nevis par kristīgās māceklības jēgu un praktizēšanu revolucionārā situācijā, tad kristietības nākotne Trešajā pasaulē būs visai apšaubāma.

Šīs bažas ilustrē Ķīniešu baznīcas cīņa kopš 1949. gada, kad Ķīnā pie varas nāca komunisti un visi ārzemju misionāri tika izraidīti no valsts. Līdz tam Protes-

ALEKSANDRS SOLŽEŅICINS

Pols Bečtels

Krievu rakstnieks Aleksandrs Solžeņicins (dz. 1918) kļuva slavens ar saviem iespaidīgajiem romāniem. Viņš piedzima Rostovā pie Donas. Viņa tēvs bija gājis bojā sešus mēnešus pirms viņa dzimšanas nelaimes gadījumā medībās. Solžeņicins studēja dabaszinātnes, bet jau agrā jaunībā izrādīja interesi par literatūru. 1941. gadā viņš tika iesaukts Sarkanajā armijā. 1945. gadā Solžeņicins tika arestēts un nosūtīts uz nomaļu ieslodzīto nometni, jo vēstulēs draugam bija kritizējis Staļinu.

Solžeņicins ieguva plašu atzinību ar grāmatu "Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē" (1962), kuras pamatā bija viņa personiskā pieredze par Staļina ieslodzīto nometnēs valdošo nežēlību. Grāmata tika izdota ar varas iestāžu piekrišanu, taču pēc Hruščova atkāpšanās Solžeņicinam aizliedza publicēties, un viņa nākamās grāmatas tika slepeni izvestas no PSRS un izdotas ārzemēs. Darbā "Pirmais loks" (1964) uz autora paša pieredzes pamata tika aprakstīts, kā inteliģence tiek piespiesta kalpot valstij. Grāmatas "Vēža palāta" (1969) darbība norisinās nelielā slimnīcā, līdzīgā tai, kurā Solžeņicins pats ārstējās no vēža; tajā aprakstīts, cik dažādos veidos cilvēki reaģē uz slimību. Abi romāni alegoriskā formā vēsta par padomju sistēmas briesmām. 1971. gadā nāca klajā darbs "1914. gada augusts", kurā aprakstīta Krievijas loma Pirmajā pasaules karā, bet 1973. gadā iznāca "Gulaga arhipelāgs", kas ir dokumentāls vēstījums par Ļeņina un Staļina režīma šausmām.

1970. gadā Solžeņicinam tika piešķirta Nobela prēmija literatūrā, bet PSRS varas iestādes tolaik viņam aizliedza to saņemt. Vēlāk viņš tika izsūtīts trimdā. Viņš acīmredzami simpatizēja Krievijas pareizticīgo baznīcai, un viņa grāmatās pavīdošie kristiešu tēli ir raksturoti ar lielu izpratni.

Aleksandrs Solžeņicins – krievu rakstnieks, kurš vienlīdz atklāti kritizēja gan Padomju Savienību, gan Rietumus.

tantu baznīca, ko pārstāvēja nepilns miljons ticīgo, un Romas katoļu baznīca, kuras locekļu skaits sasniedza divus miljonus, bija attīstījušās pacietīgu misionāro pūliņu rezultātā, bet kristiešu rūpes būtībā bija vērstas vienīgi uz personisku pestīšanu, tāpēc ķīniešu kristietība nebija atstājusi faktiski nekādu iespaidu uz Ķīnas sabiedrības struktūrām.

Turpmākajos "Lielā lēciena", Mao Dzeduna Sarkanās gvardes un t. s. kultūras revolūcijas gados Baznīca izjuta lielu spiedienu. 1951. gadā konfesionālo kristietību aizstāja Triju veidu patriotiskā kustība, kura, neskatoties uz savām kļūdām, pārstāvēja patiesi ķīnisku Baznīcas organizācijas formu, kas bija neatkarīga no Rietumu misionārajām pārstāvniecībām. 1967. gadā tika izveidota katoļu patriotiskā apvienība, kuras mērķis bija katolicisma tradīcijas izkopšana ārpus Vatikāna kontroles, taču ne visi Romas katoļi to pieņēma, tāpēc iezīmējās šķelšanās. Līdzīgā veidā ne visi protestanti, īpaši tie, kuri sevi asociēja ar vietējām mājas draudzēm, bija gatavi darboties Triju veidu kustībā, kas tiecās veidot tādu Baznīcu, kura realizētu pašpārvaldi, pašapgādi un sevis propagandu. Viņi pārmeta kustībai, ka tā ir pārāk cieši saistīta ar valsti, par spīti tam, ka Triju veidu kustība līdz ar citiem kristiešiem cieta vajāšanu gados – laikā, kad daudzi

PĀVESTS JĀNIS XXIII

Džons P. Donelijs

Pāvests Jānis XXIII tika ievēlēts 1958. gadā un drīzumā iemantoja visas pasaules kristiešu mīlestību un cieņu. Būdams dziļi cilvēcīgs pāvests, viņš bija atbildīgs arī par revolucionārā Vatikāna 2. koncila sasaukšanu.

"Taisnīgums prasa novērst jebkādas rasu diskriminācijas izpausmes un tādējādi atzīt nepārkāpjamo principu, ka visas valstis ir pēc būtības pelnījušas vienlīdz lielu cieņu."
PĀVESTS JĀNIS XXIII

Jānis XXIII (īstajā vārdā Andželo Džuzepe Ronkalli) dzimis 1881. gadā Bergāmo tuvumā, Itālijā, un miris 1963. gadā. Viņa vecāki bija vienkārši rentnieki, bet piešķirtās stipendijas viņam nodrošināja iespēju mācīties semināros Bergāmo un Romā, kur 1904. gadā viņš tika ordinēts. Pēc dienesta armijā Pirmā pasaules kara laikā viņš ieņēma administratīvus amatus Romā, bet vēlāk tika iecelts par pāvesta nunciju Bulgārijā (1925–1934), Turcijā (1934–1944) un Francijā (1944–1953). 1953. gadā viņš kļuva par Venēcijas kardinālu patriarhu. Viņa karjeras sākumu raksturoja enerģiskums, labdarība un spēja saprasties ar visdažādāko uzskatu cilvēkiem.

Ronkalli ievēlēšana 76 gadu vecumā grūtā konklāvā pēc Pija XII nāves 1958. gadā, izturot lielu konkurenci, vedināja domāt, ka viņš būs konservatīvs pāvests. Taču, pretēji gaidītajam, viņš aizsāka jaunu laikmetu Romas katoļu baznīcas vēsturē. Viņš izsludināja astoņas enciklikas. *"Mater et Magistra"* (1961) modernizēja pāvesta Baznīcas sociālo mācību. Tā pauda domu, ka sociālās kārtības pamatprincips ir ne tik daudz nacionālā vai šķiru cīņa, cik sadarbība starp indivīdiem un sociālām grupām. Tā pirmo reizi uzsvēra, ka attīstīto valstu pienākums ir sniegt tehnoloģisku palīdzību jaunattīstības valstīm. Enciklikā *"Pacem in Terris"* (1963) pāvests izteica domu, ka miers izriet no pareizas kārtības, ka visas nācijas pelna vienlīdz lielu cieņu un ka bruņošanās sacensības vietā ir jāstājas sadarbībai un uzticībai. Jānis XXIII sekmēja miera sarunas pasaules politisko krīžu laikos saistībā ar notikumiem Berlīnē, Kubā un Alžīrijā. Viņš iecēla par bīskapiem un kardināliem daudzus garīdzniekus no jaunattīstības valstīm. Viņš tiecās veidot ciešākus kontaktus ar Austrumu ortodoksālo baznīcu, nosūtīja pārstāvjus uz Pasaules

baznīcu padomi un izveidoja Vatikāna sekretariātu kristīgās vienotības veicināšanai.

Viņa darba mērķis bija Baznīcas modernizēšana (*aggiornamento*). Viņš izveidoja komisiju, kuras uzdevums bija kanonisko likumu pārstrādāšana. Viņa sasniegumu kulminācija bija Vatikāna 2. koncila (1962–1965) sasaukšana ar mērķi uzlabot Baznīcas pastorālo darbību.

Jāņa XXIII personiskās garīga satura piezīmes, kas pēc viņa nāves tika publicētas ar nosaukumu "Dvēseles dienasgrāmata", atklāj dziļu, bet tradicionālu dievbijību. Viņa zemnieciskā izcelsme un āriene bieži aizēnoja viņa plašās zināšanas. Augstu vērtēts par laipnību un asprātību, viņš kļuva par visu iemīļotu un populāru pāvestu.

cilvēki visā pasaulē aizlūdza par Baznīcas izdzīvošanu Ķīnā.

Patiesībā Baznīca ne tikai izdzīvoja. 1979. gadā izrādījās, ka tā ir kļuvusi vēl spēcīgāka un vēl ķīniskāka. Kāda sieviete, kura pirms kultūras revolūcijas bija darbojusies Baznīcā, stāsta, kā bijis pirms kultūras revolūcijas: "Mana vienīgā saskarsme ar ārpus Baznīcas esošajiem cilvēkiem bija kā ar evaņģelizācijas objektiem. Šķita, ka es vienmēr ieņemu augstāku stāvokli." Taču astoņu gadu darbs fabrikā viņu mudināja solidarizēties ar vienkāršajiem fabrikas strādniekiem un viņu vajadzībām, bet tas pavēra iespēju gan praktiskai kalpošanai, gan viņas ticības atzīšanai strādnieku vidē.

Tādējādi 1979. gadā, kad Baznīcas no jauna tika atvērtas, tās dedzīgi vēlējās apmeklēt daudzi jaunpievērstie ticīgie. Baznīcas locekļu skaits bija pieaudzis vairāk nekā divkārtīgi, bet daudzi saka, ka tas bija pieaudzis pat vēl vairāk. Nākamajos gados bīskaps Tiņs un citi Ķīnas kristiešu padomes līderi sāka daudz ceļot uz ārzemēm, tika noturētas konferences, atjaunotas dažādas institūcijas un iespiestas Bībeles. 1982. gada konstitūcija nodrošināja ticīgo reliģiskās tiesības, taču ar nosacījumu, ka viņi ir brīvi no svešzemju kontroles.

Pēc Mao nāves Ķīna saskārās ar izmisīgu vajadzību pēc modernizācijas, un vecīgie vadoņi negribīgi atbalstīja nepieciešamību lūgt ārzemju palīdzību tās īstenošanai. Taču līdz ar ekonomikas modernizāciju un ārzemju izglītības iespēju pavēršanu ķīniešu studentiem auga arī prasības pēc lielākas demokratizācijas. Šā procesa kulminācija bija notikumi 1989. gada vasaras sākumā, kad Pekinu apmeklēja M. Gorbačovs un daudzi studenti izmantoja iespēju stāties pretī drošības spēkiem, izlaužot sev ceļu uz Tjaņmiņas laukumu. Viņus drosmīgi atbalstīja Ķīnas Kristiešu padome, un pirmajā brīdī šķita iespējams, ka studentu miermīlīgie protesti varētu tikt uzklausīti, taču drošības spēki tikai šķietami vilcinājās, lai vēlāk mestos negaidītā pretuzbrukumā.

Visneatliekamākais jautājums, ko mūsdienās nākas risināt Baznīcām Trešajā pasaulē, ir jautājums par to, vai kristietībai ir ko teikt tiem miljoniem cilvēku, kuri cīnās pret nabadzību un sociālo netaisnību un kuri tiecas pēc atbrīvošanās un attīstības. Tomēr šķiet, ka tendence reducēt Evaņģēliju uz "garīgu" vēstījumu un nespēja iestāties par sociālo taisnīgumu mūsdienu kristietībai Trešajā pasaulē ir raksturīga tikpat lielā mērā kā Rietumu kristietībai vairāku gadsimtu gaitā.

Rietumu Evaņģēlija izplatīšana

Rietumu imperiālisma, kas 1914. gadā pietuvojās "galam", ziedu laikos tikai nedaudzi misionāri būtu varējuši iedomāties, ka viņu savienība ar pasaules lielvarām pēc kāda laika apdraudēs viņus pašus un ka viņu darbību kavēs "jaunākās Baznīcas", kas būs izveidojušās viņu pašu darba rezultātā. Vairums misionāru uzskatīja par pašsaprotamu, ka Rietumu prestižs un varenība ir jāizmanto, lai kalpotu Kristum, un to viņi arī darīja. Tomēr nebūtu pareizi aizmirst, ar kādu aizrautību un pašuzupurēšanos viņi pildīja savu uzdevumu izplatīt Evaņģēliju vistālākajos pasaules nostūros, vai neņemt vērā viņu darba garīgo motivāciju. Vēl vairāk, Rietumu misionāri drosmīgi oponēja savām valdībām koloniālās politikas jautājumos. Taču neapstrīdams ir fakts, ka misionāru darbs tika veikts no politiskā un ekonomiskā spēka pozīcijām un to caurvija doma par Rietumu kultūras un rases pārākumu.

Pirmais pasaules karš ļoti diskreditēja "kristīgo Rietumu" tēlu. Vēl vairāk to satricināja Otrais pasaules karš. Dažu gadu laikā bija noslēdzies Rietumu politiskā imperiālisma laikmets un iezīmējās ceļš uz "jauno nāciju" atbrīvošanās laikmetu. Šīs pārmaiņas nekavējoties noveda pie nacionālisma un tradicionālo vērtību atdzimšanas. Vairākas valstis, sevišķi – Indija, ārzemju misionāriem bija slēgtas. Šķita, ka apstākļi spiež "jaunās Baznīcas" pilnībā paļauties uz saviem vietējiem vadoņiem un finansējumu.

Tajā pašā laikā palielinājās Amerikas protestantu misiju (tās gandrīz pilnībā bija atkarīgas no amerikāņu personāla, līderiem un finansējuma) skaitliskais sastāvs. Rietumu misionārajai kustībai atbrīvošanās laikmets ir sācies pavisam nesen. Patiesībā daudzas Kristīgās baznīcas, institūcijas un kustības Trešajā pasaulē turpina darboties "koloniālā" situācijā, ir ļoti atkarīgas no ārzemju resursiem un līdz ar to ir pakļautas ārzemju kontrolei. Par spīti virzībai uz patiesu neatkarību, kristieši jaunattīstības valstīs ir nonākuši situācijā, kurā joprojām tiek īstenots ekonomiskais un kultūras imperiālisms, kaut arī ir mainījušās tā ārējās izpausmes.

Tikpat neapstrīdams ir fakts, ka "jaunākajās Baznīcās" valda koloniālās atkarības gars. Kāds afrikāņu rakstnieks ir teicis: "Baznīca Āfrikā ir pārāk ilgi bijusi misionāra – tādā nozīmē, ka tā ir uzņēmusi misionārus un bijusi no tiem atkarīga." Misionārisma kustība ir ārkārtīgi gausi atzinusi nepieciešamību pēc patiesas partnerības kristīgajā darbā. Pat pēc "Rietumu atkāpšanās" Trešajā pasaulē kristietība joprojām bieži tiek uzskatīta par Rietumu reliģiju, bet kristīgā misija lielākoties tiek identificēta ar baltu ādas krāsu. Vārdi, kas rakstīti par Latīnameriku, ir patiesi arī attiecībā uz Āziju un Āfriku: "Protestantu baznīcu visakūtākā problēma būs Baznīcas nacionalizācija līdz ar visiem tās ekleziastiskajiem konfliktiem ar misiju pārstāvniecībām, īpaši – ASV."

Baznīca Trešajā pasaulē saskaras ar problēmām, kas atspoguļo tās izcelsmi Rietumu misionārās kustības ietvaros. Tās iespaidīgais skaitliskais pieaugums dod pamatu optimismam, taču tā ir tikai viena – spožākā – medaļas puse situācijā, kurai raksturīgas arī savas tumšās ēnas puses, kas prasa reālistisku novērtējumu.

Partnerība misijas darbā

Baznīca ir kļuvusi par pasaules kopienu, kuras izveidošana līdztekus ir radījusi "globālo apziņu" – lielai cilvēces daļai kopīgu izjūtu par piederību *vienai pasaulei*, kurā visām tautām ir viens liktenis. Kristietība nav Rietumu reliģija, un kopiena, kas ir aicināta to apliecināt, īstenos pāreju no misionārā paternālisma uz partnerību misijas darbā.

"Paritāte" starp senākajām un jaunākajām Baznīcām kā nekad agrāk izpaudās Otrajā pasaules misionāru konferencē, kas notika 1928. gadā Jeruzalemē. Nākamajā pasaules misionāru konferencē (Madrasā 1938. gadā) pasaules kristiešu kopienas izveidi atspoguļoja delegātu sastāvs; delegāti pārstāvēja gandrīz 50 valstis, to vidū daudzas ārpus Rietumiem esošās zemes. Madrasas konference arī konstatēja, ka misiju darbam un vietējo Baznīcu veidošanas darbam ir jābūt cieši saistītiem. 1947. gadā Starptautiskās misionārās padomes paplašinātajā sanāksmē Vitbijā (Kanādā) Baznīca pirmo reizi saskārās ar nepieciešamību likvidēt atšķirības starp "senākajām un jaunākajām Baznīcām" un apzināties savu globālo atbildību. "Vitbijas

konferences galvenais uzsvars bija uz misionāriem kā Pasaules baznīcas pārstāvjiem, kuru – tāpat kā viņu nacionālo kolēģu, kuri pelna līdzvērtīgu attieksmi, – pienākumus noteiks viņu sagatavotības un spēju līmenis." Tomēr daudzas no konferences rekomendācijām neskaitāmas misiju pārstāvniecības, kuras gadiem ilgi palika piekaltas tradīcijai, vēl joprojām nav īstenojušas.

Apstādināt misionārus?

Šī misiju lielā nevēlēšanās ieklausīties aicinājumā veidot partnerattiecības – pat postkoloniālā situācijā – izskaidro "Aicinājumu uz moratoriju", ko 1973. gadā sanāksmē Bangkokā izsludināja Pasaules baznīcu padomes Pasaules misiju un evaņģēlisma komisija. Misiju pārstāvniecībām tika dots ieteikums apsvērt iespēju uz kādu laiku pārtraukt naudas līdzekļu un personāla nosūtīšanu uz konkrētām Baznīcām kā "iespējamu misiju darba stratēģiju noteiktās situācijās". Tam sekojošā diskusija, īpaši – starp konservatīvajiem evaņģēlistiem, bija karsta, bet neauglīga. Kaislības vēl vairāk uzkurināja Āfrikas Baznīcu konference, kura savā sanāksmē Nairobi 1973. gada decembrī pievienojās moratorijam ar piebildi: "Pat ja moratorijs veicinās misionāro pārstāvniecību sabrukumu, Āfrikas Baznīcas būs izpildījušas savu pienākumu glābt Dieva ļaudis Ziemeļu puslodē no izkropļotā priekšstata par Baznīcas misiju pasaulē." Savukārt Starptautiskais pasaules evaņģēlisma kongress, kas sanāca 1974. gada augustā Lozannā, izskaidroja situāciju, savā rezolūcijā atzīstot, ka "ārzemju misiju skaita samazināšana dažkārt var būt nepieciešama, lai atvieglotu vietējo Baznīcu patstāvīgu izaugsmi un resursus novirzītu uz neevaņģelizētajiem apgabaliem." Līdz nākamajai konferencei Manilā 1989. gadā šīs patiesības bija radušas atsaucību visā evaņģēliskajā kustībā.

Pēc Lozannas kongresa, kurā tika teikti daudzi kritiski vārdi, īpaši – no Trešās pasaules pārstāvju puses, kļuva arvien acīmredzamāk, ka pat vistradicionālākās

misionārās pārstāvniecības vairs nevarēs izvairīties no jautājuma par partnerību pasaules kristīgajā misijas darbā. Lozannas rezolūcijā bija teikts, ka "ir sācies jauns misionārisma laikmets" un ka "attīstīsies arvien lielāka Baznīcu partnerība un skaidrāk izpaudīsies

Seišelu salās tiek uzstādīta antena kristīgās radiostacijas uztveršanai; šī stacija raida uz Indijas un Āfrikas reģioniem. 20. gs. kristieši ir izmantojuši radio, TV un kinofilmas kristīgās vēsts izplatīšanai.

"Kristus aicina katru no mums kļūt par viņa sabiedroto, ļaujot viņam starot un dzīvot mūsos un caur mums visā šodienas pasaulē tā, lai trūcīgie, uzlūkojuši mūs, izjustu aicinājumu sekot Kristum un lūgtu viņu ienākt savās mājās un sirdīs, lai slimnieki un cietēji rastu mūsos patiesus mierinājuma eņģeļus, bet mazie bezpajumtnieki piekļertos mums, jo mēs viņiem atgādinātu par Viņu, visu bērnu draugu."

Fragments no Labdarības misionāru ordeņa konstitūcijas

Viena no nesenās vēstures slavenākajām sievietēm, prestižās Nobela Miera prēmijas laureāte ir vienkārša albāņu mūķene Māte Terēze, kura savu mūžu veltījusi palīdzībai trūcīgajiem Kalkutas graustu iemītniekiem. Viņa ir teikusi: "Arī mums pašiem jābūt tukšiniekiem, jo mēs strādājam ar tukšiniekiem. Tas atver trūcīgo sirdi, ja mēs varam teikt, ka dzīvojam tāpat kā viņi." Viņai pievienojās arī citi kristieši, izveidojot Labdarības misionāru ordeni, kura darbība ir veltīta dievkalpošanai un rūpēm par slimajiem un mirstošajiem.

Kristus Baznīcas universālais raksturs". 1976. gada beigās grupa vadītāju no Ziemeļamerikas Evaņģēlisko ārzemju misiju asociācijas un Starptautiskās ārzemju misiju asociācijas (tās kopā kontrolēja vienu trešo daļu visu protestantu misionāru Latīņamerikā) Kito (Ekvadorā) satikās ar Latīņamerikas baznīcas pārstāvjiem. Atklātā diskusija par tik sāpīgiem jautājumiem kā "ekleziloģiskā krīze, atkarības fenomens un pārāk biežā nespēja panākt patiesi brālīgu sadarbību" parādīja, ka attiecības starp "jaunākajām Baznīcām" un misionāru pārstāvniecībām ir sākušas mainīties.

Savas tautas vadoņi

Tajā pašā laikā līdzīgu darbības programmu realizēja Romas katoļu baznīca. Jau enciklikā *"Maximum Illud"* (1919) pāvests Benedikts bija atzinis, ka dažos reģionos, kur katoļticība pastāv gadsimtiem ilgi, nav vietējo garīdznieku, izņemot viszemākā līmeņa mācītājus, un ka nācijas, kas jau ilgu laiku ir bijušas ticības apgaismotas, tomēr nav radījušas "bīskapus, kuri tās pārvaldītu, vai priesterus, kuri spētu atstāt dziļu iespaidu uz saviem līdzpilsoņiem". Tomēr, lai situācija mainītos, bija jāpaiet vairākiem gadiem. 1926. gadā tika iesvētīti pirmie seši ķīniešu bīskapi, 1923. gadā – viens indiešu bīskaps, 1927. gadā – viens japāņu bīskaps, 1933. gadā – viens šrilankiešu bīskaps un 1937. gadā – viens korejiešu bīskaps. Pirmā afrikāņu bīskapa iesvētīšana notika tikai 1939. gadā. Tomēr turpmākajos gados Trešajā pasaulē bija vērojams straujš bīskapu, arhibīskapu un pat kardinālu skaita pieaugums. Kopējo attieksmi pret ārzemju misionāriem izteica Austrumāfrikas

Episkopālo konferenču dalībnieku asociācijas pārstāvji, kuri 1973. gadā sapulcējās Nairobi: ārzemju misionāri ir nepieciešami, lai atbalstītu un apmācītu vietējos līderus, un viņu klātbūtne apliecina Baznīcas universalitāti.

Pāreja no misionārā paternālisma uz partnerību misijas darbā bija mokoši lēna, tomēr 20. gs. 70. gadu vidū bija skaidrs, ka process ir kļuvis neatgriezenisks.

Cilvēka dzīves veselums

Lielākais izaicinājums, ar ko Baznīca saskārās 20. gs. pēdējās desmitgadēs, bija kristietības īstenošana dzīvē pasaulē, kurā valda nabadzība, sociālā netaisnība, rasu diskriminācija un apspiestība un kura ir pārņemta ar sekulārismu un materiālismu. Šis izaicinājums tai bija jāpieņem tādas pasaules kontekstā, kurā visas valstis (gan kapitālistiskās, gan sociālistiskās) lēnām iekļaujas jaunā kultūrā, kuras raksturīga iezīme ir *modernisma* mitoloģija.

Protestantu vidē ir vērojama arvien lielāka vēlme pārvarēt atšķirtību starp reliģiju un dzīvi, evaņģēlismu un sociālo darbību. Daudzi misionārā darba stratēģi turpina uzsvērt Baznīcas kvantitatīvo pieaugumu, izmantojot Ziemeļamerikas rūpniecības un komercijas līdz pilnībai izkoptās metodes. Taču laiks parādīs šādu metožu nepiemērotību tādu problēmu risināšanā, ko rada vispārēja reliģiska atdzimšana bieži bez ētiskas motivācijas. Nākotnes cerības saistās ar tām Baznīcas kustībām, kuras tiecas pēc lielākas bibliskas izpratnes par kristīgo misiju, kas aptver visus – personiskos, sociālos un publiskos – cilvēka dzīves aspektus.

Romas katoļu kultūrā jaunu skatījumu uz seno Baznīcas struktūru pavēra Vatikāna 2. koncils. Tā rezultātā pārmaiņas ir skārušas visus Katoļu baznīcas dzīves un misijas aspektus. Pirmo reizi gadsimtu ilgajā Baznīcas vēsturē tika apšaubītas sen iedibinātas tradīcijas un atklāti pārspriesti svarīgi jautājumi.

Ja pašreizējā tendence turpināsies, tad, iespējams, kristietībai atkal, kā jau daudzkārt vēsturē, būs nozīmīga loma cilvēces brīvības pieredzes robežu paplašināšanā. Mēģinājumu pārvērst kristietību Rietumu ideoloģijā neļaus īstenot atziņa, ka Baznīca ir universāla, savukārt mēģinājumu reducēt kristietību uz individuālistisku reliģiju novērsīs jaunatklājums par biblisko atklāsmi, kuras svarīgumu kristiešiem arvien uzstājīgāk liek apzināties revolucionārā situācija šajā brīvības laikmetā.

Vasarsvētku draudzes un harismātiskā kustība

Džeimss Danns

Pentekostālisms ir kristietības novirziens, kas par vienu no galvenajiem kristieša mērķiem uzskata personisku Svētā Gara pārdzīvojumu. Savukārt katoļiem parasti ir raksturīga tendence "novirzīt" Garu caur bīskapu un sakramentu, bet protestantiem – caur Bībeli.

Visnozīmīgākā loma šā virzienā attīstībā pēdējo gadsimtu laikā ir bijusi Džonam Veslijam. Patiesi, Veslijs – kura sirds "savādi iekarsa", kurš uzsvēra iekšējo "Gara liecību" un mācīja, ka svētapšana ir otrais žēlastības darbs, kas atšķiras no attaisnošanas un seko tai, – var tikt dēvēts par Vasarsvētku kustības "vecvectēvu". No agrīnajiem metodistiem šis virziens ved tieši pie 19. gs. Svētuma kustības. Nometņu sapulcēs un "augstākās dzīves" sanāksmēs svētuma skolotāji "otro svētību" pasludināja par sirds attīrīšanu no visiem grēkiem un dažkārt dēvēja par "kristīšanu Svētajā Garā".

Gara uzliesmojums

19. gs. nogalē pentekostālisma rašanos ievēstīja trīs nozīmīgi notikumi. Senākajās konfesijās, sevišķi – metodismā, augošā opozīcija svētuma mācībai noslēdzās ar vairāku patstāvīgu Svētuma baznīcu izveidi. Arvien izplatītāka kļuva ticība kristīšanai Svētajā Garā un ugunij kā *trešajai* svētībai. No jauna parādījās interese par garīgām dāvanām, īpaši – dziedniecību.

Izšķirošais solis tika sperts gadsimtu mijā Topekā, Kanzasā. Šeit pirmo reizi tika formulēta doktrīna par "runāšanu mēlēs" (1. Kor. 14:2) kā sākotnējo apliecinājumu faktam, ka cilvēks ir saņēmis kristīšanu Svētajā Garā. ("Mēles" kopumā tika saprastas kā Svētā Gara runāšana ar cilvēka runas orgānu starpniecību viņam iepriekš nezināmā valodā.) Šī mācība vietām sāka gūt atbalstu ASV Dienvidu štatos 20. gs. sākumā.

Notikums, kas iezīmēja reālu saikni starp "kristīšanu Garā" un "runāšanu mēlēs", bija atdzimšana, kas 1906. gadā sākās Azūsstrītā Losandželosā. Šī trijus gadus ilgusī tikšanās kļuva par 20. gs. Vasarsvētku kustības pamatu. Daudzi simti kristiešu no visas Ziemeļamerikas un vēlāk arī no Eiropas un Trešās pasaules valstīm apmeklēja Azūsstrītu un pēc tam tās vēsti nogādāja savās zemēs. Kustība strauji pletās plašumā, un tika izveidotas daudzas jaunas Baznīcas. Lielāko daļu Svētuma kopienu ietekmēja jaunā mācība par "citām mēlēm". Tā vai nu sašķēla kopienas, vai arī kopienas citā ceļā pieņēma pentekostālisma doktrīnu.

Ceturtais kristietības novirziens

Septiņdesmit gadu laikā kopš notikumiem Azūsstrītā Vasarsvētku draudzes ir izplatījušās visā pasaulē. Ir svarīgi saprast, ka pentekostālisms nav ne konfesija, ne protestantu sekta. Patiesībā tas reprezentē ceturto galveno kristietības novirzienu – līdzās ortodoksālajai kristietībai, Romas katolicismam un protestantismam – un sastāv no daudzām konfesijām.

Lielākās Vasarsvētku konfesijas ASV ir Dieva asamblejas, Dieva

baznīca Kristū (lielākā nēģeru konfesija), Dieva baznīca un pentekostu Svētuma baznīca. Eiropā Vasarsvētku kustība visspēcīgākā ir Skandināvijā, bet Itālijā tai ir vairāk piekritēju nekā visām pārējām vietējām protestantu grupām kopā. Britānijā dažus gadus tā saglabājās kā kustība senāko konfesiju ietvaros. Apustuliskā baznīca (pārsvarā velsiešu) sāka darboties 1916. gadā, bet 20. gadu sākumā nodibinājās Elimu alianse un Dieva asamblejas. Kad 50. gados daudzi cilvēki emigrēja no Karību reģiona, Vestindijas Dieva baznīcas norobežojās no konservatīvākajām britu kopienām. Vasarsvētku kustības pārstāvji apgalvo, ka pentekostālisms joprojām attīstās Krievijā un, iespējams, arī Ķīnā. Citviet Āzijā nozīmīgākie panākumi ir gūti Indonēzijā.

Tomēr vispārsteidzošākā pentekostālisma ietekme ir vērojama Latīņamerikā un Āfrikā. Daudzās Latīņamerikas valstīs Vasarsvētku draudzes ir lielākā nekatoliskā kopiena. Piemēram, 1973. gadā izdarītie aprēķini liecināja, ka Latīņamerikā vien dzīvo 14 vai 15 miljoni Vasarsvētku kustības locekļu. Iespaidīgākie panākumi ir gūti Brazīlijā, kur saskaņā ar aprēķiniem Vasarsvētku draudžu locekļu skaits pārsniedz 4 miljonus (kas ir aptuveni 70 % no visiem nekatoliskajiem kristiešiem), un Čīlē, kur pēdējos gados pie kādas no Vasarsvētku draudzēm piederēja aptuveni katrs septītais valsts iedzīvotājs. Rietumāfrikā, Zairā (tagad Kongo Demokrātiskā Republika) un Dienvidāfrikā darbojas lielas Neatkarīgās baznīcas, kas daudzējādā ziņā ir iedvesmojušās no pentekostālisma. Vasarsvētku draudžu uzplaukums abos kontinentos ir tik ievērojams, ka pastāv reāla iespēja, ka pavisam drīz kristiešu skaits Āfrikā un Latīņamerikā pārsniegs kristiešu skaitu pārējā pasaulē.

Kam tic pentekosti

Lielākajai daļai pentekostu ir raksturīgi pilnībā ortodoksāli uzskati, ciktāl tie skar galvenās kristīgās doktrīnas. Izņēmums ir "Vienīgi Jēzus" baznīcas ASV, kas pārstāv atšķirīgu uzskatu par Dievu un kristī vienīgi Jēzus vārdā. Lielākā no šīm Baznīcām ir Apvienotā pentekostu baznīca, un kopumā aptuveni 25 % no Vasarsvētku kustības locekļiem ASV ir unitārieši. Otras lielākās pentekostu teoloģiskās domstarpības ir jautājumā par to, vai kristīšana Garā ir otrais vai trešais žēlastības darbs. Gandrīz visi Vasarsvētku kustības aizsācēji vienkārši pievienoja ticību kristīšanai Garā kā trešo žēlastības darbu Svētuma svētīšanai kā otrajam žēlastības darbam. Taču pēc 1910. gada arvien

Kenijas kristiešu svinības pēc ģimenes kristībām nomaļā ciemā

lielāku atbalstu sāka gūt doktrīna par svētīšanu kā daļu no Kristus "pabeigtā darba" pie krusta un tādējādi kā daļu no konvertēšanās. Ziemeļamerikas izcelsmes Vasarsvētku kustība šajā aspektā dalās precīzi divās daļās. Daudzas Pentekostu baznīcas arī kāju mazgāšanu uzskata par tikpat obligātu kā kristīšana un Svētais Vakarēdiens.

Pentekosti tiecas skatīt Jēzu Kristu četrās lomās – kā Pestītāju, Kristītāju Garā, Dziednieku un drīzumā gaidāmo Valdnieku. Savdabīga dogma nosaka, ka "runāšana citās mēlēs" ir pirmā fiziskā kristīšanas Garā pazīme (kaut arī daži no kustības aizsācējiem uz to nepastāvēja). Dziedinošajiem evaņģēlistiem ir bijusi nozīmīga loma pentekostālisma popularizēšanā, un mācība par dziedināšanu vēl joprojām bieži ietver novecojušo priekšstatu, ka jebkura slimība ir radusies no grēka vai ticības trūkuma. Raksturīga kustības pazīme ir ticība dēmonu iemiesošanās parādībai, un regulāri tiek praktizēts eksorcisms. Pārliecība par drīzumā gaidāmo Kristus otrreizējo atnākšanu ir izraisījusi nesaskaņas starp paaudzēm, tomēr pentekostālisma nemitīgais uzplaukums ir pastāvīgi veicinājis šo ticību.

Vasarsvētku draudžu dievlūgšana ir veidota pēc "1. vēstulē korintiešiem" (12.–14. nod.) aprakstītā parauga. Šeit minētās gara dāvanas regulāri tiek uzskatītas par normu, un dievkalpojumā runātais parasti tiek saprasts kā "pravietojums" vai "gudrības vārds". Dievkalpojumi nav atstāti pašplūsmai – draudzes priekšā stāv tās vadītājs vai mācītājs. Parasti tiek mēģināts ievērot Pāvila norādījumus, kas sniegti "1. vēstules korintiešiem" 14. nodaļā. Dievlūgšana senākajās (baltajās) Pentakostu baznīcās bieži ir kļuvusi stereotipiska un praksē maz atšķiras no daudzu Protestantu baznīcu dievlūgšanas. Mācītāju nozīme arvien pieaug, un viens no šā procesa rezultātiem ir visdažādāko profesiju pārstāvju starptautiskās evaņģēliskas biedrības nodibināšana. Tā ir vienkāršo kristiešu organizācija, kas ir devusi lielu ieguldījumu pentekostālisma ideju izplatīšanā visā pasaulē.

Kas ir pentekosti

Pentekostālisms lielākoties ir pastāvējis kā stingri fundamentālistiska un antiintelektuāla kustība. Vēl pirms 20. gs. 50. gadu sākuma daudzi pentekostu teoloģijas studenti ASV sāka iestāties citu kristietības novirzienu seminārus. Pirmajās desmitgadēs kustības atbalstītāji bija galvenokārt trūcīgāko sabiedrības slāņu pārstāvji, un tās iespaids uz 20. gs. sabiedrību atgādināja to iespaidu, kāds bija metodistiem 18. gadsimtā un Pestīšanas armijai 19. gadsimtā. Jau iesākumā nozīmīga loma pentekostālisma attīstībā bija melnādainajiem, un gandrīz 20 gadus Pentekostu baznīcas bija vienas no izteiktākajām starprasu organizācijām ASV. Pentekosti kopumā nepiešķir lielu nozīmi sociāliem jautājumiem, bet ievēro stingrus ētiskus standartus. Tomēr dažas no jaunākajām Baznīcām Āfrikā un Latīņamerikā pievēršas sociālu problēmu risināšanai.

Pentekostu baznīcas fenomenālais uzplaukums ir noticis, lielā mērā pateicoties viņu Gara pārdzīvojuma dedzīgajai vitalitātei, atraktīvajai un spontānajai dievlūgšanai, kurā katrs var piedalīties savā īpatnējā veidā, garīdznieku kārtas vai priesteru hierarhijas neesamībai un prasībai visiem draudzes locekļiem dalīties savā ticībā ar citiem. Lielākajai daļai Vasarsvētku draudžu Trešajā pasaulē nav bijušas raksturīgas no Ziemeļamerikas un Eiropas ieviestas Baznīcas struktūras un formas. Šis apstāklis pavēra

iespēju tik ievērojamam vietējo Baznīcu uzplaukumam, kam nav līdzīga visā kristietības ekspansijas vēsturē. Tajā pašā laikā Pentakostu baznīcām ir bijusi raksturīga ārkārtīgi liela šķelšanās, ko uzskatāmi apliecina Vestindijas pentekostu sektu sadrumstalošanās Britānijā.

Pentekosti visā pasaulē

20. gs. pēdējā ceturksnī pentekostālisma augošo ietekmi uz pasaules kristietību apliecināja vairāki svarīgi notikumi.

20. gs. 50. gadu sakumā Pasaules baznīcu padomes vadošās amatpersonas sāka atzīt pentekostālismu par patiesi kristīgu kustību – par "trešo spēku" kristietībā. Aptuveni tajā pašā laikā Davids di Plesī, toreizējais Pentekostu pasaules konferences sekretārs, uzskatīja, ka Dievs viņu ir aicinājis nodibināt kontaktu ar Pasaules baznīcu padomi. Viņš kļuva par pentekostālismam netipisku un ļoti ietekmīgu sūtni ekumeniskajās aprindās.

60. gadu sākumā pentekostu mācība un prakses formas sāka ievērojami izplatīties senākajās protestantu konfesijās, sākot ar anglokatoļiem Kalifornijā. Neopentekostālisms izraisīja saspīlējumu daudzās draudzēs, bet neopentekosti ir vairumā gadījumu palikuši savu sākotnējo konfesiju ietvaros, darbojoties galvenokārt lūgšanu grupās un konferencēs.

60. gadu 2. pusē augošā harismātiskā kustība strauji izplatījās "zudušajā paaudzē", kura bija zaudējusi ilūzijas par sabiedrību, kas attaisnoja Vjetnamas karu. "Jēzus kustība" piesaistīja uzmanību tikai uz īsu brīdi, bet atstāja paliekošu iespaidu uz šo paaudzi. Lielāka nozīme bija katoliskajam pentekostālismam, kas dažu gadu laikā kļuva par vienu no ietekmīgākajiem spēkiem Romas

Brīva spontanitāte un prieka izpausmes dievlūgšanā ir Vasarsvētku draudžu un harismātiskās kustības ieguldījums Baznīcas dzīvē.

katolicismā, kuru atbalstīja kardināls Suenenss no Beļģijas un ievērojams skaits bīskapu.

Fakts, ka pentekostālismu atzina Pasaules baznīcu padomes līderi, ir pirmā liecība, ka tradicionālā kristietība ir patiesi apsveikusi šo entuziastisko ticības un dievlūgšanas virzienu kā legālu un svarīgu kristietības izpausmi. Iepriekš šādi kristietības virzieni tika vai nu vajāti, vai arī varēja attīstīties tikai ārpus institucionālās Baznīcas.

Pašlaik harismātiskā kustība arvien aktīvāk likvidē daudzus šķēršļus un maina abu pušu nepareizos priekšstatus. Sākotnēji šī kustība darbojās individuālā līmenī. Taču, kad 1967. gadā kustībā iesaistījās pirmie Romas katoļi, tā iegāja tā dēvētajā korporatīvajā fāzē. Kustībai attīstot pašai savu izpratni par Baznīcu, tai radās problēmas attiecībās ar tradicionālajām Baznīcām. Tā rezultātā izveidojās dažas jaunas konfesijas, lai gan jaunās grupas noliedza apzīmējumu "konfesija". Piemēram, Lielbritānijā aizsākās mājas draudžu un restoracionistu kustība. 80. gados harismātiskā kustība bija iegājusi globālajā fāzē, un tās ietekme pieauga lielākajā daļā pasaules sabiedrību, sevišķi – Latīņamerikā. 80. gadu vidū vairāk nekā 100 anglikāņu bīskapu aktīvi piedalījās atjaunošanas darbā, bet Francijā bija gandrīz viens miljons harismātu Romas katoļu baznīcas ietvaros.

Dažviet kustība ir izraisījusi šķelšanos un saspīlējumu, kā arī veicinājusi nepārdomātu intelektuālismu un bīstamu uzsvaru uz autoritāti. Taču savās labākajās izpausmēs tā ir veicinājusi uzticēšanos, aktivējusi laju autoritāti, atdzīvinājusi dievlūgšanu, no jauna uzsvērusi Baznīcu kā kopienu un piedāvājusi kristiešiem jaunu vienotības pamatu. Tā ir izplatījusies visos tradicionālajos sabiedrības un Baznīcas dzīves grupējumos. Katoliskais pentekostālisms ir attīstījis savu teoloģiju, un to raksturo cieņa pret autoritāti, sakramentiem un tradīciju, kas trūka klasiskajam pentekostālismam. 60. gados neopentekosti apmierinājās ar to, ka lielos vilcienos pārņēma pentekostālisma teoloģiju un "runāšanai mēlēs" piešķira pentokostālisma statusu. Taču kopš 60. gadiem harismātiskās kustības paplašināšanās ir izraisījusi gan vēlmi apšaubīt klasiskās pentekostālisma kategorijas un rūpīgāk formulēt "pentekostu pieredzes" teoloģiju, gan jaunas rūpes par Gara dzīves izpausmi jaunās kopienas formās.

Klasiskā pentekostālisma piekritēju attieksme pret jauniem novirzieniem joprojām ir ļoti uzmanīga. Tomēr pēdējo gadu laikā daudzi nacionālo Baznīcu līderi ir pārgājuši no piesardzīgā "bez komentāriem" pie uzskata, ka harismātiskā kustība dod vislielākās cerības uz Baznīcas atjaunošanu 20. gs. noslēgumā.

Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas

Endrū F. Volss

Vairākus gadsimtus kristietība kā pasaules reliģija bija iedalīta trijās galvenajās tradīcijās – protestantu, Romas katoļu un ortodoksālajā. Iespējams, ka pašlaik tai ir jāpievieno ceturtā – afrikāņu kristietības tradīcija. Šim afrikāņu novirzienam ir vairāki nosaukumi, piemēram, iezemiešu, separātiskais, pravietiskais, mesiāniskais, milleniāliskais, ciānistiskais. Taču šie apzīmējumi ir vai nu pārāk plaši, vai arī pārāk šauri, lai raksturotu kustības, kas, lai gan joprojām ir kristīgi orientētas, tomēr ir zaudējušas jebkādu saikni ar misiju dibinātajām Baznīcām. Tāpēc mēs tās sauksim par "afrikāņu Neatkarīgajām baznīcām".

Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas var identificēt kā jaunu kristīgās tradīcijas formu. Taču vienlaikus tās pieder pie plašāka jauno reliģisko kustību loka cilšu sabiedrībās Āfrikā, Amerikā un Okeānijā. Šīs kustības ir attīstījušās kristīgās tradīcijas un citu Rietumu tradīciju mijiedarbībā ar cilšu kultūru, galarezultātā kļūstot par jauna veida fenomenu. Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas nav stingri nošķiramas no citām afrikāņu kristietības formām. Daži to popularitāti veicinoši faktori ir raksturīgi visai afrikāņu kristietībai, un to izcelsmi bieži ir iespējams saistīt ar misiju dibinātajām afrikāņu Baznīcām.

Neatkarīgās baznīcas ir plaši izplatītas Rietumāfrikā, Austrumāfrikā, Centrālāfrikā un Dienvidāfrikā. Tomēr pastāv ievērojamas atšķirības to izplatības *līmenī* gan starp dažādām valstīm, gan starp vienas valsts dažādām tautām un reģioniem. Tās ir reti sastopamas apgabalos, kur kristiešu ir maz vai kur kristietība ir ieviesta nesen.

Neatkarīgās baznīcas ļoti atšķiras pēc stila, organizācijas un attiecību veida. Viena no klasifikācijām nošķir "etiopiešu" Baznīcas (kuras uzsver afrikāņu un noliedz eiropiešu vadonību, bet saglabā agrāko Baznīcas "modeli") no "ciānistiskajām" Baznīcām (tās ir harismātiskas un tiecas īstenot savu Ciānas ideālu). Iespējams, ka precīzāks šo Baznīcu apzīmējums būtu "pravietiski dziednieciskās". Ir neiespējami aprēķināt šo Baznīcu locekļu kopskaitu (tas varētu sasniegt vairākus miljonus). Daudzi cilvēki pieder vienlaikus pie "galvenās" Baznīcas – lojalitātes vai cienīguma dēļ – un pie Neatkarīgās baznīcas, kas apmierina viņu dziļākās garīgās vajadzības.

Kāpēc Neatkarīgās baznīcas?

Lai izprastu Neatkarīgo baznīcu tapšanas procesu, mums ir jāatšķir *ārējie cēloņi* (notikumi, kas izraisīja attiecību pārrāvumu ar senākajām Baznīcam vai misijām) un *pamatcēloņi* (kas radīja apstākļus, kuros šis pārrāvums varēja īstenoties). Mēs varam izdalīt piecus *pamatcēloņus*.

Alkas atbrīvoties no ārzemnieku kundzības Baznīcas dzīvē. Dažas no vecākajām etiopiešu Baznīcām radās tieši šo alku iespaidā. 19. gs. 80. un 90. gados rietumafrikāņu kristieši izjuta, ka misionārās biedrības atkāpjas no Baznīcu pašpārvaldes, pašapgādes un pašpropagandas principiem. Tāpēc viņi izveidoja Afrikāņu baznīcu, vietējo Baptistu baznīcu un citas Baznīcas. Citviet brīvības alkas sekmēja

izjūta, ka misionāru līderi neizprot svarīgas vietējās tradīcijas, piemēram, senču pielūgšanu vai laulības.

Balto valdīšanas radītie apstākļi. Šā cēloņa izraisīto reliģisko kustību ziņā līdere ir Dienvidāfrika. Daudziem afrikāņiem piemītošā diskriminācijas izjūta, citu vadonības iespēju trūkums, migrantu darba sistēmas veicinātā vīriešu atšķiršana no ģimenēm un melnādaino dzīvesvietas un pārvietošanās stingrā kontrole ir radījusi Izaja Šembes un Ignacija Legkanjana komūnas un veicinājusi arī citus mēģinājumus celt "Ciānu, kas ir mūsu mājas".

Masu kustību iespaids. Laikposmā no 1910. līdz 1930. gadam

Afrikāņu zēni spēlē futbolu melno rajonā Transvālas dienvidrietumos. Daudzas Neatkarīgās baznīcas ir izveidojušās Dienvidāfrikā.

afrikāņu evaņģēlisti – ar tikai nelielu oficiālās Baznīcas atbalstu vai vispār bez tā – vadīja kristīgas ievirzes masu kustības. Daudzi no tiem, kuri paklausīja pravieša Viljama Veida Herisa aicinājumam pārstāt praktizēt fetišismu, pievienojās "galvenajām" Baznīcām. Taču pārējās "heristu" Baznīcas joprojām ieņem nozīmīgu vietu Ziloņkaula Krastā (tagadējā Kotdivuāra). Sampsons Opongs (neizglītots noziedznieks) Ganā un Valters Matita Lesoto bija tie vīri, kuru ietekmi misijas bija spiestas atzīt, bet kuri neatbilda misiju formālajām "vietējiem mācītājiem" izvirzītajām prasībām. Neviena no šīm kustībām vēl neatbilda Neatkarīgās baznīcas statusam, tomēr tās radīja apstākļus to tapšanai.

Reliģiskā atdzimšana. Simons Kimbangu, jauns baptistu katehists, vadīja atdzimšanas kustību, kas 1921. gadā sāka satraukt Beļģu Kongo valdību. Viņam tika piespriests mūža ieslodzījums, taču pašlaik viņa vārdā nosauktā Baznīca Zairā (tagad Kongo Demokrātiskā Republika) var lepoties ar trim miljoniem sekotāju. Cita Baznīca ar tikpat plašu pārstāvniecību ir Tā Kunga baznīca (Aladura), kas ir sastopama visā Rietumāfrikā. Imigrantu kopienas Eiropā un Ziemeļamerikā savu Baznīcu ir ieviesušas savās jaunajās mītnes zemēs. Džozefs Babalola, tvaika veltņa vadītājs, 1928. gadā saņēma aicinājumu sludināt un piešķīra jaunu impulsu atdzimšanai Rietumnigērijā. Katehista Gerika Breida sludināšana Anglikāņu baznīcai piesaistīja tūkstošiem cilvēku Nigēras deltas reģionā. Pēc viņa atlaišanas tūkstošiem cilvēku pārgāja uz Kristus armiju un citām Baznīcām.

Plašāku pestīšanas iespēju meklējumi. Tradicionālajā afrikāņu sabiedrībā dziedniecība ir cieši saistīta ar reliģiju. Afrikāņi vaicāja, vai ticība Kristum nevarētu būt tikpat iedarbīga. 1918. gada gripas epidēmija saasināja interesi par šo afrikāņu kristiešiem svarīgo jautājumu. Kimbangu, Babalola un Breids bija dziednieki, kurus apmeklēja milzīgi ļaužu pūļi. Dziedniecības prakse ir daudzu mūsdienu Neatkarīgo baznīcu raksturīga pazīme.

Kas atšķir Neatkarīgās baznīcas

Šīs kustības parasti ir centrētas uz Bībeli. Visvieglāk tās attīstās reģionos, kur viss Bībeles teksts ir pieejams vietējā valodā.

Neatkarīgās baznīcas tiecas pēc nepastarpinātas pēctecības ar Jaunās Derības periodu. Tās pretendē uz šā perioda spēku un garīgo dāvanu (bieži pravietības, atklāsmes un dziedniecības, retāk "runāšanas citās mēlēs") demonstrāciju. Tās arī bieži turpina pirmskristīgās kultūras un reliģijas dziedniecības vai mediju tradīciju.

Šīs kustības apvieno rituālistiskus elementus, piemēram, talārus, ceremonijas, apustuļu un praviešu hierarhiju, ar harismātiskiem elementiem, piemēram, spontanitāti, dejošanu un ekstāzi. Rietumu kristietībā abu veidu elementi ir sastopami dažādu tipu reliģijās. Savukārt afrikāņu sabiedrību raksturo *vienlaicīga* sakārtotība un spontanitāte.

Neatkarīgās baznīcas atspoguļo vietējo tautu lielākās rūpes, kas ne vienmēr atbilst misionāru norādītajām. Tikai nedaudzas Baznīcas ir uzsvērušas poligāmiju, tomēr daudzas neuzskata monogāmiju par būtiski svarīgu (izņemot, piemēram, Kimbangistu baznīcas). Savukārt burvestību un naida (burvestību esences) izraisīto ļaunumu kopienās Neatkarīgās baznīcas uztver ļoti nopietni. Tās bieži tiek apsūdzētas par sinkrētismu jeb kristietības un tradicionālo elementu sajaukumu, kas, neapšaubāmi, ir raksturīgs daudzām Neatkarīgajām baznīcām. Daudzas no tām ir *radikālas*, proti, tās pieprasa saraut jebkādu saikni ar seno reliģiju – amuletiem, fetišiem, burvestībām, ko praktizē senāko Baznīcu nominālie locekļi, – kā arī pārtraukt tabakas un alkohola lietošanu un azartspēļu spēlēšanu.

Līdzīgi citām reliģiskām kustībām, arī Neatkarīgajām baznīcām ir sava vēsture. Tās mainās un attīstās. Tās var pietuvoties bibliskajai kristietībai vai attālināties no tās. Tās var vairāk vai mazāk ietekmēt reliģiski, ekonomiski vai politiski faktori. Dažas Baznīcas reprezentē eiropeiskā katolicisma vai seno Ortodoksālo baznīcu atzarojumus.

Neatkarīgās baznīcas ir ārkārtīgi dažādas. Dažas ir paudušas politisku protestu vai nacionālu nostāju, citas ir neitrālas un politikai nepievēršas. Dažas ir plašas un sarežģīti strukturētas, citas – nelielas un lokālas. Dažas ir attīstījušas savdabīgas doktrīnas. Rūpes par "spēku" dažkārt padara Svēto Garu prominentāku par Dēlu. Tomēr teoloģija tām reti ir svarīga, un vairums šo Baznīcu nav apzināti vēlējušās atkāpties no galvenās kristīgās doktrīnas. Neatkarīgās baznīcas vēlas iekļauties plašākā Baznīcu brālībā (vairākas ir iestājušās Pasaules baznīcu padomē), tomēr baidās zaudēt patstāvību.

Neatkarīgās baznīcas locekļus var uzskatīt par sava veida "Āfrikas anabaptistiem". Lielā dažādība, mežonīgāko izpausmju ekscentriskums, orientācija uz garīgumu un Bībeli ir to būtiskas un pozitīvas iezīmes. To attiecības ar senākajām reformētajām Baznīcām atgādina 16. gs. anabaptistu attieksmi pret reformātiem. Neatkarīgās baznīcas ir atbilde uz kristietību afrikāņu valodā, tās ir "vieta, kur justies kā mājās", un apliecina faktu, ka šeit nav "paliekoša apmetne".

Bībeles tulkojumi

R. V. F. Vūtons

Bībeles tulkošana ir viens no veiksmīgākajiem pasākumiem kristietības vēsturē 20. gadsimtā. 1900. gadā pasaulē bija 517 valodas, kurā bija tulkota vismaz viena Bībeles grāmata; 1975. gada sākumā to skaits bija pieaudzis līdz 1577, bet līdz 1990. gadam bija sasniedzis gandrīz divus tūkstošus. 1900. gadā kopējais pilna Bībeles teksta tulkojumu skaits bija 188, bet pašlaik ir 310. Tajā pašā laikā daudzi jauni tulkojumi ir parādījušies valodās, kurās Bībeles bija pieejamas jau sen iepriekš. 20. gadsimtā ir izstrādāti vairāk nekā 45 Jaunās Derības tulkojuma varianti angļu valodā un 16 – franču valodā. Turklāt interese par Bībeles tulkošanu ir ļoti pieaugusi senajās Baznīcās, īpaši – Romas katoļu baznīcā. Kopš 1945. gada ir izdoti 17 Jaunās Derības tulkojumi spāņu valodā, bet laika periodā no 1965. līdz 1971. gadam ir nākuši klajā septiņi jauni itāļu Bībeles teksta varianti; visu šo tulkojumu autori ir Romas katoļi.

Misionāru aprindās par Bībeles tulkojumu skaita pieaugumu var pateikties galvenokārt Bībeles biedrību aktivitātēm sadarbībā ar Apvienotajām Bībeles biedrībām un Viklifa Bībeles tulkotāju biedrību. Lielu ieguldījumu ir devušas arī citas organizācijas, piemēram, Svēto Rakstu Dāvanu misija un Trinitiešu Bībeles biedrība, kā arī Romas katoļu baznīcas tulkotāji.

Būtiska loma šajā procesā bija amerikāņu tulkotāja Kemerona Taunzenda 1934. gadā dibinātajai Viklifa Bībeles tulkotāju biedrībai. Pašlaik tā ir viena no lielākajām misionāru biedrībām pasaulē, kas apvieno vairāk nekā 4500 misionārus. Viklifa Bībeles tulkotāju biedrība ir izstrādājusi tulkojumus vairāk nekā 1200 valodās, kurām iepriekš nebija savas rakstības. Dažas ciltis, ar kurām misionāri strādāja, sastāvēja no nepilniem simt cilvēkiem, un daudzām nebija nekādu citu kontaktu ar Rietumu civilizāciju. Viklifa Bībeles tulkotāju biedrības mērķis ir nodrošināt ar Bībeles teksta daļu visus cilvēkus viņu dzimtajā valodā un viņiem saprotamā formā.

Viklifa Bībeles tulkotāji, studējot lingvistikas principus, iedibināja jaunu Bībeles tulkošanas tradīciju. Agrāk valdīja uzskats, ka viss, kas nepieciešams Bībeles tulkotājam, ir akadēmiskas zināšanas par Bībeli – vislabāk grieķu vai senebreju valodā – un labas tās valodas zināšanas, kurā tiek veikts tulkojums. Taču pašlaik tiek atzīts, ka ne mazāk svarīgi ir izprast valodu pamatprincipus, lai pēc iespējas efektīvāk atklātu teksta jēgu. Divi amerikāņu zinātnieki, kuri 20. gs. 30. gados uzsāka sadarbību ar Viklifa Bībeles tulkotāju biedrību, ir guvuši ievērojamus starptautiskas nozīmes sasniegumus lingvistikas zinātnē. Kenets Paiks turpināja sadarboties ar Viklifa Bībeles tulkotāju biedrību; Jūdžins Nida, kurš pēckara gados izmainīja Amerikas Bībeles biedrības tulkošanas politiku, pašlaik ir Apvienoto Bībeles biedrību lielākā autoritāte tulkošanas jomā.

Brīvāki tulkojumi

Jaunā pieeja Bībeles tulkošanā paver tulkotājiem lielākas brīvības iespēju. Tipisks jaunā stila paraugs ir "Labās vēsts Bībele" (Amerikas Bībeles biedrība, 1976). Šāda veida tulkojumi nav "brīvas parafrāzes". To pamatprincips ir atrast oriģinālam vistuvāko *dabisko* ekvivalentu. Oriģināla nozīme

tiek rūpīgi analizēta un tad rekonstruēta atbilstoši tulkojuma valodas principiem. Rūpīgi tiek pētītas arī konkrētu vārdu nozīmes sastāvdaļas. Piemēram, vārda "nožēla" nozīmes sastāvdaļas ir slikta uzvedība, bēdas un uzvedības maiņa. Tiek ņemtas vērā arī nozīmes variācijas dažādos kontekstos.

teikumi tiek sadalīti īsākos. Šo manipulāciju rezultātā teksts kļūst garāks. Piemēram, 13 grieķu valodas vārdiem Marka evaņģēlija vienā pantā atbilst 57 vārdi 10 teikumos Gvatemalas maiju-mopanu valodā.

Agrāk tulkotāji saskārās ar reģionālo dialektu problēmām. Viņi dialektus bieži apvienoja,

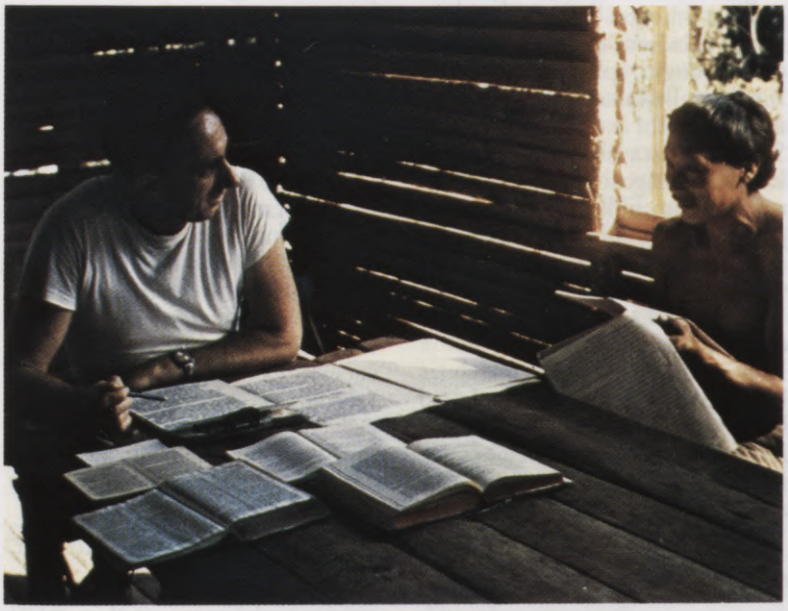

Brazīlijas indiānis un misionārs kopīgi strādā pie Bībeles daļas tulkojuma. Mūsdienās Bībeles tulkošanu parasti veic attiecīgās valodas vietējais pārstāvis.

Piemēram, grieķu valodas vārdam "miesa" (sōma) var izšķirt septiņas dažādas nozīmes, kas daudzās valodās tiek izteiktas atšķirīgos veidos. Netiek veikts mēģinājums tekstu tulkot burtiski vārdu pa vārdam vai visa teksta gaitā saglabāt vienu un to pašu kāda grieķu vai senebreju valodas vārda nozīmi.

Lai skaidrāk atklātu teksta jēgu, tiek konkretizētas daudzas oriģinālā dotās netiešās norādes. Mūsdienu lasītāji vairs nesaprot daudzas vārdu nozīmes, kas bija skaidras senāku laiku cilvēkiem. Tāpēc, piemēram, vārds "žēlastība" tiek tulkots kā "Dieva žēlastība", vārds "Jordāna" – kā "Jordānas upe", bet "grēku piedošana" – kā "Dievs piedod grēkus". Lai atvieglotu teksta uztveri, garie

šādi veidojot diezgan mākslīgu valodu, piemēram, apvienoto ibo valodu (Nigērijā, 1908). Pašlaik tulkotāji lielāku uzmanību pievērš valodas dažādiem līmeņiem, kuru pamatā ir lasītāju atšķirīgais sociālais statuss un izglītības līmenis. Lielākā daļa jauno tulkojumu ir veidoti sarunvalodā, kas aptver dažādus sociālos dialektus un izslēdz gan izteikti zinātniskus, literārus un reliģiskus terminus, gan žargona un nestandarta izteicienus. Eiropiešu un dažās indiešu valodās, kam raksturīga sena Bībeles tulkošanas tradīcija, senāko tulkojumu modernizētās versijas joprojām ir nepieciešamas Baznīcas vajadzībām.

Trešā veida tulkojumi ir paredzēti lasītprasmi tikko apguvušiem

cilvēkiem, vairumā gadījumu pieaugušajiem. Kad cilvēki ir tikko iemācījušies lasīt, viņiem vispirms ir nepieciešami ļoti vienkārši teksti un tikai pēc tam viņi var pievērsties tulkojumam sarunvalodā. Šo cilvēku vajadzībām Apvienotās Bībeles biedrības ir izvēlējušās divdesmit piecus Jaunās Derības fragmentus, kas sakārtoti piecos grūtību līmeņos. Šādas tekstu izlases ir izdotas daudzās valodās, to vidū angļu, spāņu un bengāļu. Bībeles tulkošanas un rakstītapmācības darbi ir cieši saistīti. Svēto Rakstu vārdi bieži ir pirmie, kas tiek pielāgoti jaunveidojamai rakstībai, un tulkotāji saskaras ar grūto uzdevumu adaptēt esošo rakstību (parasti latīņu) mutvārdu valodas fonētikai.

Svarīgs Bībeles popularizēšanas darba aspekts 20. gadsimtā ir Romas katoļu baznīcas ciešā līdzdalība daudzās pasaules daļās. Vatikāna 2. koncils (1961–1965) ievērojami veicināja Bībeles plašu izplatību un pētniecību. Koncils arī atbalstīja dzimto valodu izmantošanu dievlūgšanā un pilnvaroja katoļus Bībeles tulkošanas procesā sadarboties ar citu konfesiju kristiešiem.

1868. gadā tika publicēts līgums starp Romas katoļu baznīcu un Apvienotajām Bībeles biedrībām, kas koordinēja turpmāko sadarbību. Uz šā līguma pamata tika realizēti vairāk nekā simt projekti. Viens no interesantākajiem šās sadarbības rezultātiem ir Bībeles ikdienas radiolasījumi Maltā jaunā tulkojumā, ko paveikuši maltiešu katoļi kopā ar Apvienotajām Bībeles biedrībām.

Pašlaik Bībeles biedrības nodarbina vairāk nekā 100 augsti kvalificētus darbiniekus, kuri apmāca tulkotājus un vada tulkošanas darbus simtiem valodās. Nemitīgi tiek izdoti gan pirmā tulkojuma varianti, gan modernizētas teksta versijas, gan viegli saprotami tulkojumi sarunvalodā. Tie visi veicina kristiešu garīgu izaugsmi un Evaņģēlija izplatību, sevišķi – Trešās pasaules valstīs, kur strauji pieaug lasītpratēju skaits.

Ceļš uz vienotību

Kolins Bjūkenans

Ekumenisms 20. gs. nozīmē sākās kā kopīgas rūpes par evaņģēlismu Studentu brīvprātīgo kustības, studentu kristīgās kustības priekšteces, ietvaros. Tā attīstību veicināja arī interese par visām konfesijām kopīgo mantojumu. Jau 19. un 20. gs. mijā atkalapvienošanās bija vērojama Skotijā, bet dažus gadus vēlāk Anglijā apvienojās divas metodistu grupas, izveidojot Apvienoto metodistu biedrību. Konfesijas arvien aktīvāk iesaistījās ekumeniskajā kustībā, kas tām pavēra iespēju atklāt daudz plašāku vienotību Kristū. Daļēji tā tas notika jau agrāk.

Sākums Edinburgā

Kustība pirmo reizi noformējās 1919. gadā Starptautiskajā misionāru konferencē Edinburgā Džona R. Mota vadībā. Konferences uzdevums bija izveidot pārskatu par ārpus Romas katolicisma stāvošo Pasaules baznīcas misiju. Edinburgā satikās vairāk nekā 1000 delegātu no visām pasaules malām, kuri pārstāvēja visdažādākās konfesijas. Konferences rezultātā izveidojās trīs galvenās kustības.

Pirmkārt, Edinburgas konferences Pēctecības komitejas darba rezultātā 1921. gadā tika nodibināta Starptautiskā misionāru padome. SMP sapulcējās 1928. gadā Jeruzalemē un 1938. gadā Madrasā. Kad 1948. gadā tika izveidota Pasaules baznīcu padome, SMP tās darbā nepiedalījās. Tomēr, kad 1958. gadā SMP sapulcējās Ganā, tās asambleja nobalsoja par pievienošanos Pasaules baznīcu padomei; tā tika realizēta 1961. gadā PBP asamblejā Ņūdeli.

Otrkārt, Edinburgas konferences rezultātā izveidojās "Ticības un kārtības" kustība. Bīskaps Brents no Protestantu episkopālās baznīcas ASV atgriezās no Ediburgas ar vīziju par Baznīcu apvienošanos un stingru apņemšanos precīzi apzināt doktrinālās problēmas. 1912. gadā viņš pārliecināja savas Baznīcas locekļus izplatīt aicinājumu "visām Baznīcām" sekmēt šos centienus. Viņa plānus izjauca karš. Tomēr 1920. gadā tika sasaukta dibināšanas sapulce, kuras darba rezultātā 1927. gadā Lozannā notika pirmā Pasaules "Ticības un kārtības" kustības konference. Tai bija pat vēl plašāka pārstāvniecība nekā sākotnējai Edinburgas konferencei, un delegātu vidū bija arī daži Austrumu ortodoksālās baznīcas pārstāvji. Nākamā sanāksme notika 1937. gadā Edinburgā. Tās delegāti iepazinās ar "Dzīves un darba" Oksfordas konferences priekšlikumu veidot "Pasaules baznīcu padomi". "Ticības un kārtības" konference atbalstīja šo ierosinājumu un līdzdarbojās PBP dibināšanas procesā.

Trešais Edinburgas konferences atzarojums – "Dzīves un darba" kustība – veidojās laikposmā pēc Pirmā pasaules kara, kad bija nepieciešams liels atjaunotnes darbs. Arhibīskapu Sēderblumu no Upsalas iejūsmināja ideja par Baznīcu apvienošanu ar mērķi kalpot pasaulei. Pēc viņa iniciatīvas tika sasauktas konferences Stokholmā (1925) un Oksfordā (1937). Oksfordas konferencē tika izteikti priekšlikumi apvienoties ar "Ticības un kārtības" kustību un izveidot vienotu "Pasaules baznīcu padomi". Pēc tam kad tajā pašā gadā šo priekšlikumu pieņēma "Ticības un kārtības" konference Edinburgā, 1938. gadā Utrehtā tika noturēta pētnieciska sanāksme. "Pasaules baznīcu padome

izveides procesā" nodibināja štābu Ženēvā. Procesa virzību apturēja Otrais pasaules karš, bet 1948. gadā Amsterdamā notika PBP svinīga atklāšana.

Pašlaik Pasaules baznīcu padome ir sasaukusi astoņas pilnas asamblejas – Amsterdamā (1948), Ņūdeli (1961), Upsalā (1968), Nairobi (1975), Vankūverā (1983), 1991. gadā Kanberā un 1998. gadā Hararē. Ņūdeli asamblejā SMK apvienojās ar PBP, un pirmo reizi bija pārstāvētas arī visas Ortodoksālās baznīcas. Asamblejā piedalījās arī dažas Pentekostu baznīcas. Upsalā un Nairobi novērotāju statusā piedalījās arī Romas katoļu baznīcas pārstāvji.

Lai gan PBP (un dažādām nacionālajām Baznīcu padomēm) arvien vēl ir doktrinālas problēmas, ir augusi tās politiskā ietekme. To sekmēja Eiropā nedzīvojošo pārstāvju piedalīšanās. Viens no nesaskaņu iemesliem bija speciāla fonda izveide "Rasisma apkarošanas programmai", lai atbalstītu melnos "brīvības cīnītājus" un partizānu kustību Dienvidāfrikā, kaut arī bez ieroču lietošanas.

Romas kursa maiņa

Romas katoļu baznīca ir pilnībā mainījusi savu attieksmi pret ekumenismu. 20. gs. 1. pusē vienīgais gadījums, kad tā pret citu konfesiju pārstāvjiem neattiecās kā pret herētiķiem, bija pārrunas Malinā (1923–1927). Tās bija neoficiālas sarunas starp dažiem anglikāņiem (galvenokārt ekstrēmiem anglokatoļiem) un dažiem Romas katoļiem, par kurām bija informēts pāvests un Kenterberijas arhibīskaps. Beidzot Pijs XI šīs sarunas pārtrauca.

Neviens negaidīja, ka Romas baznīca sasauks pati savu "ekumenisko koncilu". Iepriekšējais – Vatikāna 1. koncils (1870) – bija pasludinājis, ka pāvests ir nemaldīgs, kad savā personā runā *ex cathedra* pat tad, ja viņu neatbalsta koncils. Šis uzskats guva apstiprinājumu 1950. gadā, kad Pijs XII bez koncila atbalsta definēja un ieviesa doktrīnu par Svētās Jaunavas Marijas reāli notikušu debesbraukšanu. Šis pāvesta lēmums parādīja, ka koncili nav nepieciešami, un vienlaikus palielināja distanci starp Romas baznīcu un citām Baznīcām.

Tāpēc jo lielāku pārsteigumu izraisīja Pija XII pēctecis Jānis XXIII (1958–1963), paziņojot par koncila sasaukšanu. Viņš aicināja ārpus Romas dzīvojošos katoļus meklēt "to vienotību, par kuru aizlūdza Jēzus Kristus". Viņa koncilam bija jāmodernizē Romas katoļu baznīca. Vatikāna 2. koncils (1962–1965) šo mērķi pilnībā sasniedza. Tajā netika izteikti nekādi nemaldīgi paziņojumi. To vietā koncils izstrādāja veselu virkni konsultatīvu, pastorālu, disciplināru un pamācošu dokumentu. Tas sekmēja jauna veida attiecības, kuru ietvaros tika noturēti kopīgi dievkalpojumi un uzsākts patiesi ekumenisks dialogs. Baznīcu sadarbība ir tikko sākusies, un to raksturo, piemēram, līdzdalība garīdznieku apmācībā, "kopīga Bībele" un apvienotu komisiju panāktas doktrināras vienošanās. Pašlaik ir neiespējami paredzēt notikumu turpmāko gaitu.

Romas katoļu baznīca vēl joprojām nav pievienojusies Pasaules baznīcu padomei. Ortodoksālās baznīcas ir pilnībā iekļāvušās ekumeniskajā dialogā, lai gan to Baznīcas doktrīna būtiski ierobežo citu Baznīcu atzīšanu. Tomēr pēdējās divās desmitgadēs gan Romas katoļi, gan ortodoksālie kristieši ir iesaistījušies teoloģiskā dialogā ar citām pasaules kristiešu kopienām, īpaši – anglikāņiem, luterāņiem, metodistiem un reformātiem. Pasaules baznīcu padome ir sekmējusi šīs abpusējās diskusijas, 1982. gadā publicējot savu paziņojumu "Kristības, Eiharistija un garīgais amats"

("Limas paziņojumu"). Šis teksts turpmākajos gados tika apspriests vairāk nekā 200 Baznīcas organizācijās un konfesijās.

Evaņģēlisti ir lielākoties ar aizdomām uzlūkojuši ekumenisko dialogu un pat ar vēl lielākām aizdomām – ekumenisko darbību. Aicinājums dzīvot organiskā saskaņā ar visiem ticīgajiem ir pretrunā ar rūpēm par doktrināru tīrību Evaņģēlija labā. Evaņģēlisms ir cietis no tam piemītošās separātisma tendences. Tai mēs varam izsekot vēstures gaitā, sākot ar anabaptistiem un citiem radikāliem reformācijas grupējumiem, turpinot ar Piligrimu tēviem, puritāņiem un kvēkeriem 17. gadsimtā un beidzot ar metodistiem 18. gadsimtā un Brālību 19. gadsimtā. Pēdējo simt gadu laikā Baznīca ir pieredzējusi Vasarsvētku draudžu un nesen arī "restoracionistu" jeb mājas draudžu veidošanos.

Harismātiskā kustība un jaunizveidotās mājas draudzes tiecas novērst savus sekotājus no vēsturiskajām, tradicionālajām Baznīcām un iesaistīt atraktīvākās, bet ne tik unificētās kopienās. Nopietns dialogs abu pušu starpā vēl nav sācies. Savukārt harismāti varētu apgalvot, ka līdzdalībai Svētā Gara *pārdzīvojumā* piemīt vienojošs spēks, kas atceļ konfesionālās atšķirības un savā būtībā pauž ilgas pēc garīgas vienotības, bez kuras strukturāla atjaunotne ir neauglīga. Kopīgām sanāksmēm un dievkalpojumiem, kuros līdzās Romas katoļiem piedalās mājas draudžu locekļi, piemīt sava pievilcība, un tie šķietami attaisno pretenzijas uz vienotības radīšanu. Kritiķi šādu pieeju raksturo kā acīmredzami naivu.

Starp Pasaules baznīcām valda arī cita veida nesaskaņas. Tradicionāls dalījums pastāv starp doktrināli konservatīvām un liberālākām Baznīcām. Reizēm atšķirības ir politiskas, piemēram, Baznīcas nav vienisprātis jautājumā par attieksmi pret aparteīdu vai pretošanos diktatoriskām valdībām. Citkārt saspīlējuma cēlonis ir meklējams pašu Baznīcu organizācijā vai struktūrās. Piemēram, dažas Baznīcas neuzskata sieviešu ordināciju par atbilstošu Bībelei vai savai tradīcijai. Pastāvīgas nesaskaņas valda arī jautājumā par Kristīgās baznīcas nostāju pret nekristīgajām reliģijām, kuru uzplaukums pašlaik ir vērojams gan Rietumu pasaulē, gan arī Āfrikā, Indijā un Āzijā. Šis jautājums ir kļuvis ļoti nozīmīgs un izraisa nesaskaņas starp kristiešiem.

Organiska vienotība starp konfesijām ir tikusi sasniegta. Iespējams, visievērojamākie notikumi ir Baznīcu apvienošana Dienvidindijā (1927), Ziemeļindijā (1970), Pakistānā (1970) un Bangladešā (1971). 1972. gadā Lielbritānijā kongregacionālisti pievienojās prezbiteriāņiem, izveidojot Apvienoto reformēto baznīcu, un 1982. gadā šai savienībai pievienojās Kristus Baznīcas. Tomēr šādas strukturālas apvienības neskar tos, kuri stāv ārpus tradicionālajām institūcijām, tāpēc visvairāk ir nepieciešams veicināt patiesu sadarbību starp vēsturiski strukturētajām Baznīcām un jaunizveidotajām neatkarīgajām vai pusneatkarīgajām apvienībām.

Ortodoksālās baznīcas rūpes par kristiešu vienotību, Romas baznīcas līdzdalība ekumeniskajās diskusijās un harismātiskās kustības iespaids ir pilnībā mainījuši ekumenisko attiecību būtību.

TAGADNE UN NĀKOTNE

Džons Brigss

Apgaismības vadoņi 18. gadsimtā, pozitīvisti 19. gadsimtā un ortodoksālie marksisti 20. gadsimtā vienā jautājumā bija vienisprātis. Viņi ticēja, ka zinātniskās domāšanas progresa rezultātā veidosies pasaule, kurā reliģija atmirs un tās vietu arvien pārliecinošāk ieņems laicīgās ideoloģijas.

Līdz ar jaunas, gandrīz pilnībā mākslīgas urbanizētas vides rašanos 20. gs. nogalē senās morālās vērtības šķiet zaudējušas pamatu. Sabiedrība mazāk apzinās savas saknes un savu nākotnes virzību. Tā ir multikulturāla un darbojas saskaņā ar izteikti pragmatiskiem un empīriskiem apsvērumiem: vai tas ir lietderīgi un kā tas atbilst mūsu pieredzei? "Datori", kā nesen izteicās kāds krievu zinātnieks, "nepazīst morāli, vienīgi matemātiku".

Pretstatā "zinātniskajai sekularizācijai" pat tehnoloģiskās sabiedrībās pieaug cilvēku interese par ezotēriku, piemēram, laimes amuletiem, zīlēšanu un astroloģiju. Tomēr, kā jau tas skaidri tika parādīts šajā grāmatā, Baznīcas turpina paplašināties un attīstīt jaunus darbības virzienus, lai apmierinātu svarīgas cilvēku vajadzības. Paralēli tam norisinās arī citu pasaules reliģiju atdzimšana, kas izraisa jautājumu par dažādu reliģiju līdzāspastāvēšanu mūsdienu pasaulē. Kristīgajai baznīcai ir jāapsver, cik lielā mērā dialogs ir leģitīma misijas sastāvdaļa, sevišķi, ja ir skaidri redzams, ka dialogs nekādā ziņā neatceļ evaņģēlisma mandātu.

Rietumu vēsturnieki, gan būdami pārliecināti par sekularizācijas neizbēgamību, tomēr ir spiesti iemācīties pareizi uzrakstīt vārdu "ājatolla". Citiem pasaules politikā iesaistītiem cilvēkiem ir jāprot atšķirt dažādas islāma tradīcijas, lai izprastu pasauli, kas plešas no Nigērijas līdz Indonēzijai. Antropoloģijas pētnieki uzsver līdzību starp visu veidu fundamentālismu, atzīmējot, cik liela loma starptautiskajās attiecībās ir šāda veida reliģiskajai neiecietībai. Patiesībā mēs nevaram cerēst izprast mūsdienu pasauli, nepārzinot reliģisko ticējumu un prakses būtību. Reliģijai mūsdienās joprojām ir milzīga nozīme.

Rase un tautība

Mūsdienu gandrīz pilnībā postkoloniālā pasaule arvien vēl saskaras ar rasu attiecību problēmām. 20. gs. pēdējās desmitgadēs to spilgtākā izpausme bija cīņa pret aparteīdu Dienvidāfrikā, kur holandiešu Reformātu baznīca atteicās no mēģinājuma izstrādāt teoloģisku argumentāciju aparteīda doktrīnai. Tomēr daudzu gadu gaitā tā nepietiekami aktīvi izmantoja savu ietekmi, lai pasteidzinātu tādas valdības sastādīšanu, kas efektīvi atspoguļotu Dienvidāfrikas sabiedrības multirasisko sastāvu. Citi kristieši un Baznīcas ir sapratuši Bībeles apgalvojumu, ka visi cilvēki ir Dieva radības un pelna vienlīdzīgu cieņu. Viņi ir centušies novērt netaisnību un uzņēmušies personisku atbildību, ko no viņiem prasa viņu kristīgā māceklība.

Pēc Padomju Savienības sabrukuma etniskas atšķirības ir

radījušas būtiskas problēmas dienvidu republikās. Ziemeļos ir atdzimis senais baltiešu nacionālisms. Etniskas problēmas ir vērojamas visā pasaulē. Raksturīgi piemēri ir basku separātisms Spānijā, ungāru un albāņu minoritāšu prasības attiecīgi Rumānijā un Dienvidslāvijā. Etniskas problēmas apdraud mieru Āzijā, kur vairākās valstīs ir vērojama neiecietība pret kurdiem. Tamili saceļas Šrilankā, bet tibetieši turpina neatzīt Pekinas valdību. Reliģija bieži ir tautas kultūras sirds. Tāpēc daudzviet politiskās varas cīņās etniskās atšķirības vēl vairāk pastiprina reliģiskas pretrunas: kristieši cīnās pret musulmaņiem Nigērijā un Libānā, sikhi – pret hinduistiem Indijā, musulmaņi – pret musulmaņiem Persijas līča reģiona valstīs un kristieši – pret kristiešiem Ziemeļīrijā.

Citviet morālie rasu integritātes un etnisko tiesību jautājumi tiek skatīti saistībā ar, piemēram, Ziemeļamerikas un Dienvidamerikas indiāņu vai Austrālāzijas maoru un aborigēnu pretenzijām uz zemes īpašumiem. Šādas prasības pauž visas pasaules iezemiešu tautas, kas ir pieredzējušas, kā viņu labākās zemes piesavinās aizjūras kolonisti. Tas ir pasaules bēgļu nožēlojamā stāvokļa spoguļattēls. 20. gs. beigās pieauga savas mītnes zemes pametušo bēgļu skaits un sastāvs, lai gan ekonomiskie migranti vairs netika uzskatīti par īstiem bēgļiem.

Kaut arī migrācija var atrisināt dažu atsevišķu cilvēku problēmas, tomēr netaisnas starptautiskās kārtības radītās problēmas daudzus cilvēkus nostāda bezcerīgā situācijā. Trešās pasaules valstu parādi, patvaļīgi noteiktas pirmās nepieciešamības preču cenas pasaulē un fakts, ka katru gadu Trešās pasaules valstīs ir nepieciešams lielāks darba dienu skaits, lai nodrošinātu tās pašas tehnoloģiskās vajadzības, daudzām sabiedrībām nedod pamatotu cerību uz vienmērīgu ekonomisko attīstību. Īstermiņā visi šie faktori rada izdzīvošanas problēmas dienvidu zemju trūcīgajiem iedzīvotājiem, bet tālākā perspektīvā apdraud stabilitāti gan Austrumos un Rietumos, gan Ziemeļos un Dienvidos.

Reizēm ir tikusi apšaubīta tautas varas valsts. Austrumeiropā 20. gs. 80. gadu beigās tautas vara kļuva par spēcīgu faktoru, kas sekmēja liela mēroga pārmaiņas. Citviet vēlēta valdība faktiski ir bijusi marionete militāristu rokās. Tajā pašā laikā mēs esam liecinieki

Arhibīskaps Dezmonds Tutu aresta brīdī Keiptaunā. Tutu ir viens no tiem daudzajiem kristiešiem, kuri iesaistījās cīņā pret aparteidu Dienvidāfrikā. Daudzās pasaules daļās kristieši cīnās par mieru un taisnīgumu.

šķietami varenākās pasaules valsts varas iestāžu nespējai efektīvi cīnīties pret tādām noziedzīgām darbībām kā ķīlnieku sagrābšana, gaisa pirātisms vai cita veida terorismu vai arī piespiest noteiktu agresoru izpildīt miera līguma noteikumus. Savukārt vājākās valstis labi zina, ka daudzām transnacionālām kompānijām ir tik liela vara, uz kādu tās nekad neuzdrīkstēsies cerēt.

Cita galējība, ko pieredzējis 20. gadsimts, ir supranacionālu

organizāciju rašanās, kam ir milzīga ietekme uz suverēnām valstīm. Visuzskatāmākais piemērs ir Eiropas Savienība, kaut arī notiek asas diskusijas par tās funkcionēšanu. Tajā pašā laikā daudzu valstu centrālās birokrātijas joprojām nepieļauj savu pilsoņu pienācīgu līdzdalību tādu lēmumu pieņemšanā, kas būtiski ietekmē viņu nākotnes labklājību.

Glasnostj un *perestroika*

Krievijā, Ķīnā un Austrumu bloka valstīs aktualizējās jautājums par komunistiskās ražošanas sistēmas dzīvotspēju. Strādāšana valsts vai komunisma nākotnes vārdā negarantēja pietiekami motivēta darbaspēka pastāvēšanu. Ņemot vērā cilvēkam piemītošo rakstura vājību, steidzīgi bija nepieciešams kāds efektīvāks impulss. Bija vajadzīgas tūlītējas būtiskas pārmaiņas ne tikai ekonomikā, bet arī politikas jomā, un tā PSRS Gorbačovs propagandēja *glastnostj* (atklātību) un *perestroiku* (pārbūvi).

Šīs jaunās stratēģijas ne tikai radikāli mainīja iekšpolitiku, bet arī nostādīja Padomju Savienību to spēku priekšgalā, kuri aizstāvēja kodolieroču krasu samazināšanu. Šis apstāklis lielā mērā samazināja Krievijas spēju un arī vēlmi īstenot savas ieceres par revolūcijas eksportu uz citām valstīm. Tas arī liecināja, ka 21. gadsimtā lielvalstu ietekme mazināsies salīdzinājumā ar 20. gs. beigām. Veiksme pārāk bieži bija tās pametusi, jo Krievija ir piedzīvojusi militāru fiasko Afganistānā, bet ASV – Vjetnamā.

Varšavas pakta ietvaros ekonomiskās problēmas nodrošināja ekonomiskas un politiskas pārmaiņas Ungārijā 80. gadu beigās. 1989. gadā Polijā tika iecelts pirmais nekomunistiskais premjerministrs kopš 1948. gada. Atkal ir jāņem vērā pārmaiņu dinamika – brīvā arodbiedrība "Solidaritāte" tika nodibināta 1980. gadā, pēc gada tā tika aizliegta, bet jau desmitgades beigās tā bija pārstāvēta valdībā. Dramatiskas pārmaiņas satraucošā un negaidītā ātrumā izraisīja miermīligas revolūcijas arī Austrumvācijā, Čehoslovākijā un Bulgārijā, bet Rumānijā varas maiņa tika panākta tikai ar ievērojamiem cilvēku upuriem. Tomēr ne visas pārmaiņas notika vienā virzienā. Maskava pieredzēja bruņotu sacelšanos savās ielās, un vairākās Austrumeiropas valstīs ir no jauna ievēlētas kreisas valdības.

1989. gadā *glasnostj* un *perestroika* deva iespēju Pasaules baznīcu padomes Centrālajai komitejai noturēt sanāksmi Maskavā, kur tās delegātus pieņēma PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs. Viens no jaunākajiem Krievijas baznīcas vadoņiem – Smoļenskas arhibīskaps Kirils atzinās, ka laikā, kad viņš pirmo reizi iesaistījās ekumeniskajā kustībā, daudzas Pasaules baznīcu padomes programmas viņam šķita maznozīmīgas. Tomēr piedalīšanās kustības darbā viņam sniedza apskaužamas zināšanas un ļāva izprast Padomju Savienības kritiskās vajadzības.

Austrumeiropā 1989. gada pēdējie mēneši un jaunās desmitgades sākums bija dramatisku pārmaiņu sākums. Vecie režīmi krita, un varu pārņēma tauta. Tālaika noskaņojumu pauž attēlā redzamie cilvēki Timišoarā, Rumānijā. Daudzviet tieši Baznīca palīdzēja ļaudīm saglabāt cerību apspiestības gados.

Baznīcas daudzās Austrumeiropas valstīs ir guvušas jaunas attīstības iespējas – Baznīcas ir atkal tikušas atvērtas, ir nodibināti semināri, Baznīcas atkal izdod savus laikrakstus un veido radioprogrammas, bet laicīgā prese ziņo par Baznīcu labdarību.

Šo dziļo pārmaiņu situācijā ir radušās plašas iespējas kristīgās vēsts paušanai – Bībele ir ļoti pieprasīta grāmata, un cilvēki ir atklājuši, ka kristīgā sirdsapziņa ir ārkārtīgi nozīmīga daudzu Krievijas sabiedrībai aktuālu jautājumu risināšanā.

Polijā un bijušajā Vācijas Demokrātiskajā Republikā gan Romas katoļu, gan Protestantu baznīcām bija nozīmīga loma pārmaiņu veicināšanā – tās piedāvāja alternatīvu ideoloģiju komunismam, kas bija zaudējis tautas atbalstu. Tomēr komunisma sabrukums vēl neatrisināja visas grūtības; haoss ekonomikā un dažu valsts Baznīcu privileģētais stāvoklis joprojām kavē kristīgās vēsts paušanu, sevišķi tāpēc, ka varas iestādes ne vienmēr prot atšķirt tradicionālās Baznīcas ar nozīmīgu tautas atbalstu no sektantiskām kopienām, kuru finansējums visbiežāk nāk no Ziemeļamerikas.

Baznīcu ietvaros

Kristīgās baznīcas ir skārušas tikpat radikālas pārmaiņas kā pārējās sabiedrības institūcijas. Kristīgās pasaules centrs ir daudzējādā ziņā novirzījies no Eiropas un Ziemeļamerikas uz Latīņameriku un Āfriku. Trešās pasaules vietējo Baznīcu fenomenālais uzplaukums ir gandrīz apvērsis situāciju, ar kādu eiropiešu un amerikāņu misionāri saskārās 19. gs. beigās, – tagad misionāri no jaunattīstības valstīm brauc uz Eiropu un Ziemeļameriku.

Rietumos tradicionālo konfesiju vēsturisko struktūru pastāvēšanu

1989. gada novembrī notika neiedomājamais: Berlīnes mūris, kas šķīra Austrumus no Rietumiem, tika nojaukts, un tā likvidēšanā piedalījās ikviens, kas to vēlējās.

apdraud daudzas un dažādas kustības, piemēram, harismātiskās, restoracionistu vai komunitāriešu. To idejas nav pilnīgi jaunas, bet ir pārņemtas no senākām kustībām. Jaunā harismātiskā apziņa atsauc atmiņā agrākās atdzimšanas kustības, bet mājas draudzes ir pēctecīgs turpinājums 19. gs. Brālības kustībai, savukārt uzsvars uz kopienu, kurā kristieši līdzdarbojas visās dzīves situācijās – ne tikai dievlūgšanā, evaņģēlismā, kristīgajā izglītībā un kalpošanā –, sakņojas anabaptistu tradīcijā.

Tradicionālajām Baznīcām ne vienmēr ir viegli pieņemt jaunās kustības, sevišķi – gadījumos, kad tās demonstrē dzīvesprieku, kura trūkst vecajām Baznīcām. Tomēr visas Baznīcas, īpaši – tradicionālās un hierarhiski organizētās Baznīcas, ir kļuvušas daudz brīvākas, jo ir bijušas spiestas atzīt viedokļu dažādību. Daļēji to ir sekmējis jaunais plurālisms, kas izpaužas Bībeles versiju dažādībā, liturģiju atšķirībās un plaši izplatītajā baznīcas dziesmu un mūzikas adaptācijā.

Gadījumos, kad tradīcija nonāk pretrunā ar plurālismu, bieži rodas grūtības. Piemēram, 1988. gadā Lembetas konferencē anglikāņu kopienas provinces nebija vienisprātis jautājumā par sieviešu ordināciju. Nākamajā gadā mācītāja Barbara Herisa kļuva par pirmo sievieti, kas tika iesvētīta par Amerikas episkopālās baznīcas bīskapi, tam drīzumā sekoja pirmās sievietes iecelšana par diecēžu bīskapi Jaunzēlandē. Abi šie gadījumi izraisīja iepriekšparedzamu reakciju. Oponenti pārstāvēja Baznīcas tradīcijas abus galējos novirzienus – gan anglokatoļu, gan evaņģēlisko. Diskusija izvērtās ne tikai jautājumā par sievietes lomu Baznīcā, bet arī par autoritātes būtību pasaules kopienā.

Tādējādi jautājums par sieviešu ordināciju kļuva par pamatu plašām teoloģiskām debatēm. Baznīcas uz to reaģēja atšķirīgi. Dažas Baznīcas izteica viedokli, ka sieviete nevar būt mācītāja, un atsaucās uz Vecās Derības priesterību un divpadsmit Jēzus mācekļiem vīriešiem. Citas Baznīcas nepiešķīra sevišķu nozīmi priesterībai, bet pauda uzskatu, ka Bībele nepieļauj sievietes atrašanos autoritātes stāvoklī. Vēl citām nav nekādu teoloģisku iebildumu. Tās uzsver, ka ir svarīgi novērst šķelšanos Kristū, un vairāku paaudžu gaitā ir rādījušas priekšzīmi, ordinējot piemērotas kandidātes un ieceļot viņas visu līmeņu Baznīcas amatos. Uzmanība ir tikusi pievērsta arī liturģijas valodai, un ir veikti mēģinājumi izmantot neitrālākas frāzes, lai tādējādi novērstu, daudzuprāt, vīrišķā dominēšanu tēlos un vārdos.

Anglijas baznīcas balsojums (1992) par labu sieviešu ordinācijai izraisīja asus strīdus. Daži iestājās par taisnīgumu un vienlīdzību, turpretī citi dedzīgi apgalvoja, ka ir tikusi kompromitēta tradicionālā apustuliskā ticība. Daži pievienojās Romas katoļu baznīcai, kas pāvesta enciklikā *"Veritatis Splendor"* vēlreiz apliecināja savu uzticību tradicionālajai mācībai.

20. gs. sākumā sievietēm tika piešķirtas vēlēšanu tiesības. 80. gadu beigās Bostonā Barbara Herisa kļuva par pirmo sievieti, kas tika iesvētīta par bīskapi. Tomēr jautājums par sieviešu ordināciju nav tikai jautājums par dzimumu vienlīdzību, un Baznīcu uzskati šajā jautājumā joprojām dalās.

Baznīca un sabiedrība

20. gs. 80. gados ASV konservatīvie kristieši sāka ieņem nozīmīgu vietu politikā. Viņi nodrošināja Balto namu Ronaldam Reiganam (uz diviem termiņiem) un Džordžam Bušam kā Reigana pēctecim. Šā mērķa vārdā Džerijs Falvels, baptistu sludinātājs fundamentālists, nodibināja Morālā vairākuma kustību, kas šķietami protestēja pret liberālisma tendenci Amerikas politikā. Tomēr viņu morāles definīcija bija ļoti subjektīva un neietvēra jautājumus par strukturālo netaisnību, kas satrauca daudzus citus kristiešus. Populāri televīzijas evaņģēlisti viņiem nodrošināja daudzus piekritējus, kurus viņi dažkārt izmantoja, lai Amerikas tiesās tiktu pierādīta korumpētība. Visbiežāk viņi sludināja vispasaulīgu Evaņģēliju, klusībā atbalstot *status quo*.

Evaņģēlistu, kuri agrāk bieži tika kritizēti par to, ka rūpējas vienīgi par dvēseli un nemaz – par miesu, vidū bija dzirdami aicinājumi nopietni padomāt par stingrajām ētiskajām prasībām, ko izvirza bibliskā ticība. Daudzi evaņģēlisti aktīvi iesaistījās strukturālā ļaunuma apkarošanā mūsdienu pasaulē, un viņu sacerējumi un paraugs ļoti ietekmēja evaņģēlistu attieksmes maiņu visā pasaulē. Vienprātības trūkums kristīgās ētikas (un tikpat lielā mērā arī kristīgās doktrīnas) izpratnē visur ir mazinājis kristiešu iespējamo ietekmi uz sabiedrību.

Evaņģēlisti ir daudz agresīvāk kritizējuši sabiedrību un starptautiskās ekonomiskās kārtības strukturālās netaisnības. 1974. gada Lozannas kongresam bija nozīmīga loma veiksmīgas sociālas darbības un evaņģēlisma reintegrēšanā. Savā otrajā kongresā Manilā (1989) viņi atzina prasību "visai Baznīcai nest visu Evaņģēliju visai pasaulei". Ar šādu lozungu Hovito Salonga uzrunāja klātesošos: "Mēs sasniedzam garīgumu, kad iznākam rosīgajās ielās vai ļaužu pilnā tirgus laukumā, starp apspiestajiem un trūcīgajiem, identificējot sevi ar vispazemotākajiem un cīnoties kopā ar viņiem par brīvu, atvērtu sabiedrību, kur vājie būs stipri, bet stiprie – taisnīgi." Līdzīgu domu ir paudis Mortimers Ariass, latīņamerikāņu bīskaps, kurš aizstāv "holistisko" evaņģēlismu. Tajā pašā laikā daudzas pārstāvniecības ar bagātīgu finansējumu (bieži no Ziemeļamerikas) joprojām sludina viņpasaulīgu, sektantisku Evaņģēliju, kam ir maza saistība ar klausītāju ikdienas dzīves norisēm.

Kopš Otrā pasaules kara ir pieaugusi evaņģēlisma kustības pašapziņa. Sava loma ir bijusi gan evaņģēlisma piekritēju skaitliskā sastāva pieaugumam, gan tā sekmīgajai darbībai, gan evaņģēlistu teologu mācībai, kas ir iekarojusi tik lielu cieņu, ka kustība vairs nevar tikt klasificēta kā antiintelektuāla. Daudzās pasaules daļās kustību ir ļoti ietekmējuši principi, kas iedibināti Pasadīnā (Kalifornijā), kuras līderi vienmēr ir uzsvēruši nepieciešamību Baznīcas pieaugumu vērtēt ne tikai skaitliskā izteiksmē. Evaņģēlisms tagad ir jāatšķir no tā labējā novirziena – fundamentālisma, kas joprojām paliek eksluzīvs, noliedzot citu kristiešu ticības pamatotību, un pietisks, bieži oponējot plašākiem teoloģiskiem atklājumiem.

Ticību dažādība

Pentekostālisms ir evaņģēlismam radniecīgs novirziens, bet pašlaik tas reprezentē jaunu tendenci kristietības vēsturē. Caur harismātisko atjaunotni pentekostālisma ietekme ir izplatījusies ārpus tradicionālajām protestantu aprindām un

ir skārusi anglokatoļus, Romas katoļus un dažas ortodoksālās konfesijas. Lai gan daži joprojām ar aizdomām uzlūko harismātu ietekmi, tomēr daudzas draudzes ir atbalstījušas savu dievlūgšanas ceremoniju atdzīvināšanu, kas visiem draudzes locekļiem sniedz jaunu līdzdalības izjūtu un liek mazāk paļauties uz mācītāju vai vadītāju. Kopā tās ir atklājušas jaunu vienotību ar kristiešiem tradīcijās, kas pirms tam šķita ļoti svešas viņu pašu tradīcijai.

Ziemeļeiropas valsts Baznīcas joprojām ir spēcīgas, vismaz no oficiālās statistikas viedokļa. Tām ir iespaidīgs finansējums, ko veido lielākoties Baznīcu nodokļi. Baznīcu ēkas ir labi uzturētas, un ekleziastiskās instances piedāvā plašu pakalpojumu loku. Par Baznīcu aktivitātēm tiek ziņots plašsaziņas līdzekļos. Tomēr baznīcu apmeklētības līmenis krītas. Daudzviet ir vērojams jauniešu trūkums, par spīti stingrajai pirmsiesvētību disciplīnai. Secīgas *Kirchentags* (nacionālas Baznīcu konferences) vai tikšanās Tezē (franču monastiskā kopienā, kuras ieguldījums liturģijas reformēšanā un kristīgās vienotības veicināšanā ir mudinājis daudzus cilvēkus pievērsties kristietībai) rosina visdažādāko cilvēku iztēli tā, kā to nespēj draudzes dzīves rutīna. Citviet dažādu piētisku atdzimšanas kustību ietekme ir vērojama sadraudzīgās organizācijās, kuras pastāv kā sava veida Baznīca Baznīcā.

Vatikāna 2. koncils (1962–1965) bija pavērsiena punkts Romas katoļu baznīcas vēsturē. Tas izbeidza kontrreformācijas aizsākto noslēgtību sevī un aizsāka jaunu, atvērtāku un uz sadarbību orientētu Baznīcas politiku, kas tika leģitimēta pāvesta Jāņa XXIII iejūtīgās valdīšanas laikā. Pēc koncila liels uzsvars tika likts uz Baznīcu kā visu kristīto ļaužu – gan laju, gan garīdznieku – kopienu. Baznīca tika skatīta kā Dieva svētceļnieku kopība, kurai dots uzdevums kalpot Viņa misijai šajā pasaulē. Liturģija tika modernizēta un piedāvāta dzimtajā valodā. Bībelei tika ierādīta nozīmīgāka vieta katoļu dzīvē. Tomēr daudzi nožēloja vecās kārtības aiziešanu un atzina jauno pasauli par draudīgu un nedrošu.

Pāvests Jānis Pāvils II, pēc tautības polis un pirmais pāvests ne-itālis Pētera tronī kopš 1923. gada, ir piešķīris lielu publicitāti pāvesta amatam ar saviem ceļojumiem pa visu pasauli. Baznīcas Eiropā, Ziemeļamerikā un Latīņamerikā ir rosinājušas turpmākās reformas, ņemot vērā sievietes lomu Baznīcā un iespēju kļūt par mācītājiem arī precētiem garīdzniekiem. Daži vēlas pieņemt jaunos uzsvarus teoloģijā. Tomēr pāvesta Jāņa Pāvila personiskajiem spriedumiem lielākoties ir bijusi konservatīva ievirze. Tajā pašā laikā mūsdienu kultūras prasības ir likušas gan mūkiem, gan mūķenēm pamest savus ordeņus, bet draudžu priesteriem atstāt priesterību. Šādas izmaiņas ir likušas izvirzīt stingrākus noteikumus uzņemšanai gan priesterībā, gan monastiskajā dzīvē.

Kristietības nākotnes cerības saistās ar jaunatni. Konferences un sasaukumi visā pasaulē ļauj satikties jauniem cilvēkiem un stiprināt draudzību starp dažādu Baznīcu locekļiem.

Pasaules baznīcu koncils

Kaut arī protestantiskajai pasaulei ir bijusi tendence sadalīties evaņģēlistos un ekumeniski orientētos kristiešos, tomēr daudzviet abas orientācijas ievērojami pārklājas. Norisinās cerīgas sarunas, tomēr ir jāatzīst, ka daudzi evaņģēlisti joprojām iebilst pret organizatorisku saikni ar kristiešiem, kas nav evaņģēlisti.

Pasaules baznīcu padome tiecas paust tai piederīgo Baznīcu kopīgos uzskatus un pārliecību un vienlaikus piedāvāt pravietisku vadonību. Šīs funkcijas savienot nav viegli, un nesaskaņas ir radušās attiecībā uz dažiem padomes darba aspektiem. Piemēram, daži ir izteikuši iebildumus pret "rasisma apkarošanas programmu", īpaši – pret šās programmas speciālo fondu, kuru veido atsevišķi ziedojumi un no kura tiek piešķirtas subsīdijas dažādu protesta organizāciju humanitārajām aktivitātēm. Kad par iebildumiem uzzināja Nobela Miera prēmijas laureāts arhibīskaps Dezmonds Tutu, viņš vaicāja, kāpēc Bonhēfers tiek uzskatīts par svētu, jo centies nogalināt Hitleru, bet melnie dienvidafrikāņi, kuri ķērās pie ieročiem, lai karotu pret aparteīdu atbalstošo režīmu, tiek saukti par teroristiem.

Cits problēmu loks skar netaisnības, kuras mūsdienu pasaulē nākas ciest daudzām sievietēm un kuru dēļ pat ir tapusi frāze "nabadzības feminizācija". Kaut arī daudzas Baznīcas veic lielu darbu, lai uzlabtu sieviešu stāvokli sabiedrībā, tomēr citas Baznīcas ar savām slēgtajām struktūrām vēl vairāk pastiprina laicīgajā sabiedrībā valdošos aizspriedumus. Patriarhālās tradīcijas, kas ilgu laiku tika atzītas par lietu kārtību, tagad izaicina feministiskā teoloģija. Šī teoloģija dažkārt ir skarba, tomēr bieži izriet no skaidra bibliska pamata. Daudzi tagad apzinās pārestības, ko nodarīja agrākā noslēgtība, un tāpēc pievērš lielāku uzmanību himnu vārdu saturam, Bībeles tulkošanai un liturģiju pārstrādāšanai. Viņi cenšas izvairīties no tādām domāšanas formām, kas norāda uz vīrišķā dominēšanu, un, kur vien iespējams, izmanto neitrālus formulējumus. Tajā pašā laikā ir svarīgi atzīt, ka Bībele runā par Dievu kā Tēvu un ka kristīgās atklāsmes sevišķuma pamats ir Dieva Dēla inkarnācija.

Pasaules baznīcu padomes dokuments "Kristība, Eiharistija un garīgais amats" izraisīja diskusiju par šiem svarīgajiem jautājumiem visā pasaulē. Tajā pašā laikā Baznīcas tika aicinātas ņemt vērā otru dokumentu "Misija un evaņģēlisms, ekumenisks apstiprinājums". Raimonds Fangs, baptistu lajs no Honkongas un PBP sekretārs evaņģēlisma jautājumos, to komentēja šādi: "Mēs nevaram būt nopietni un neesam pelnījuši nopietnu attieksmi, ja apgalvojam, ka mūs interesē globāla – Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas – evaņģelizācija un vienlaikus atsakāmies par savu galveno uzdevumu izvirzīt visas pasaules lielpilsētu un ciemu trūcīgo ļaužu evaņģelizāciju.

Tezē kopienai Ziemeļfrancijā ir bijusi īpaša loma plašas ekumeniskas kustības veicināšanā, pulcinot kopā jaunus cilvēkus no daudzām valstīm un daudzu Kristīgās baznīcas novirzienu pārstāvjus.

1989. gadā Teksasā, ASV, Pasaules baznīcu padome organizēja Pasaules misijas un evaņģēlisma konferenci. Tās tēma bija "Misija Kristus ceļā". Daudzos un dažādos veidos visu pasaules valstu kristieši turpina paklausīt Kristus aicinājumam "meklēt mācekļus starp visu zemju ļaudīm".

Vidussķiras Baznīcai zemnieku un rūpnīcu strādnieku masā nav jēgas ne teoloģiskā, ne statistiskā nozīmē."

Trešās pasaules baznīcas

Postkoloniālā pasaule ir daudzējādā ziņā arī postmisiju pasaule, ciktāl misionārās biedrības tiecas veidot partnerattiecības ar nacionālajām Baznīcām, nevis turpina praktizēt misionāro imperiālismu. Ideālā variantā šādai partnerībai būtu jāaptver visa veida resursi – personālie, finanšu un izglītības. Turklāt, kur vien iespējams, līdzdalībai būtu jābūt abpusējai. Taču patiesībā finansētāju imperiālisms joprojām bieži nosaka, kuri projekti tiek atbalstīti un kuri ne.

Par laimi, ir vērojams rosinošs pavērsiens no palīdzības fondu piešķiršanas tūlītējai palīdzībai uz investīcijām ilgtermiņa attīstībai. To mērķis ir veicināt pašapgādi vai vismaz sekmēt ražošanas procesus, lai jaunattīstības valsts spētu uzlabot savu stāvokli tirdzniecībā un tādējādi arī savu pirktspēju pasaules tirgū.

Jaunattīstības valstu nacionālās Baznīcas tagad bauda pilnīgu autonomiju jurisdikcijā. Tomēr daudzviet tās apdraud Neatkarīgās baznīcas, kuras apzināti noliedz Rietumu misiju tradīciju un misiju kultūru. Piemēram, strauji augošās afrikāņu Neatkarīgās baznīcas tiecas panākt pilnīgu saplūsmi ar afrikāņu kultūru un pasaules skatījumu. Turklāt tās šķietami apvieno harismātiskos un rituālistiskos elementus, ir konservatīvas savā Bībeles interpretācijā, sajūsminās par hierarhiskiem tituliem un savus locekļus pakļauj stingrai disciplīnai.

Neatkarīgās baznīcas ir sastopamas visā Āfrikas kontinentā: dažas ir salīdzinoši nelielas un lokālas, bet citas, piemēram, Tā Kunga Aladuras (Lūgšanu) baznīca un Kimbangistu baznīca, pārsniedz nacionālo valstu robežas Rietumāfrikā un veido pārstāvniecības Rietumu pasaules galvaspilsētās. Līdzīgas kustības ir sastopamas arī citās pasaules daļās, un to teoloģija aptver plašu jautājumu loku. Piemēram, dažas vietējās Pentekostu baznīcas Latīņamerikā pievēršas sāpīgiem sociāliem jautājumiem, bet citas uzsver millenniāriskus un viņpasaulīgus uzskatus. To pašu var teikt par Baznīcas attīstību Ķīnā. Ir skaidrs, ka pēc misionāru izraidīšanas no valsts Baznīca kļuva arvien ķīniskāka. Baznīca Ķīnā ne tikai izdzīvoja; tā ir ievērojami paplašinājusies, kaut arī tās evaņģēliskā lojalitāte un vēlme kritizēt valdošo politisko sistēmu joprojām ir bīstama liecība.

Latīņamerika

Lielu iespaidu uz kristīgās domas attīstību ir atstājusi Latīņamerikā izstrādātā atbrīvošanās teoloģija. Šās pieejas iniciatori bija katoļu teologi Gustavo Gutjerress, Huans Luiss Segundo, Hosē Miranda un brāļi Bofi. Atbrīvošanās teologi uzsver, ka teoloģijai nav jābūt izolētai universitātes vai semināra sienās. Gluži pretēji,

teoloģija "ir spēkā" kā teorija, kad tā tiek īstenota praksē un kad šai praksei ir ļauts informēt un mainīt teoriju. Tādējādi par Latīņamerikas teologu vienojošo atslēgvārdu kļūst *praxis*, proti, teoloģijas atziņas tiek izstrādātas saistībā ar vienkāršo ļaužu ikdienas pieredzi un pēc tam izmantotas, lai izskaidrotu viņu situāciju un mudinātu uz nozīmīgu rīcību.

Atbrīvošanās teologi saka, ka Evaņģēlijā ir aizspriedums pret trūcīgajiem. Jaunattīstības zemēs protestantisms tiecas radīt modernizētu eliti, bet atbrīvošanās teologi rūpējas, lai viņu sabiedrībā tiktu ievērots taisnīgums pret trūcīgākajām cilvēku grupām. Prakses svarīguma dēļ teoloģiskā izglītība tiek vairāk īstenota kopienā, nevis kādā no tās nošķirtā akadēmiskā "ziloņkaula tornī". Strīdīgāks ir jautājums par marksismu, ko atbrīvošanās teologi uzskata par noderīgu sociālās analīzes metodi. Marksa mācība viņiem palīdz novilkt skaidru robežu starp analīzi un atveseļošanu – marksisma sociālā zinātne nodrošina vērtīgu diagnostisku instrumentu, bet marksisma politika nav nepieciešami jāskata kā risinājums latīņamerikāņu problēmām. Tomēr atbrīvošanās teologi tiek plaši kritizēti vidusšķiras sabiedrībā, kas Latīņamerikā ir spējīga nodēvēt par komunistiskām pat diezgan centriskas demokrātiskas programmas.

Šīs teoloģiskās nostādnes Latīņamerikā ir sašķēlušas Romas katoļu baznīcu. Daži tās līderi ir pārņēmuši jauno domāšanas veidu, bet citi ir asi iebilduši pret to un apgrūtinājuši dzīvi tiem priesteriem, kuri to ir ieviesuši savā mācītāja praksē. Tomēr Katoļu baznīcas radikālā pārveide Latīņamerikā ir pierādījusi, ka Baznīca nevēlas būt birokrātijas saistīta. Jaunā dzīve ir sākusies vietējā līmenī, tā dēvētajās "masu" jeb "zemāko slāņu kopienās". Šeit bieži bez jebkādas priesteru uzraudzības vienkāršie kristieši pulcējas uz kopīgiem Bībeles lasījumiem un mēģina piemērot tās mācību visiem savas ikdienas dzīves aspektiem. Latīņamerikas trūcīgie ļaudis ir raduši jaunu veidu, kā apliecināt savu pašcieņu. Leonardo Bofs šādu grupu darbību raksturo kā "Baznīcas augšāmcelšanos", bet citi teologi to vērtē kā izšķirošu pārmaiņu "no apakšas uz augšu". Reģionos, kur ir liels garīdznieku trūkums, laju līdzdalība ir tikusi veicināta ar plaši izplatītās "Vārda delegātu" iecelšanas palīdzību. Šie laju mācītāji ir ordinēto garīdznieku papildinājums.

Ar atbilstošiem uzlabojumiem un papildinājumiem atbrīvošanās teoloģijas radikālisms, ko pārstāv Hosē Migela Bonino un citu autoru darbi, ir kļuvis pieejams protestantu klausītājiem. Specifiski evaņģēliska reakcija ir atrodama Renē Padijas, vēlīnā Orlando Kostas un Emilio Nunjesa darbos, bet Latīņamerikas Teoloģiskās brālības radošā doma ir veicinājusi evaņģēliskās sociālās domāšanas atjaunotni visā pasaulē.

Divdesmitā gadsimta teoloģijas

Atbrīvošanās teoloģija ir tikai viens no mēģinājumiem rast saikni starp teoloģiju un cilvēku personiskajiem dzīves apstākļiem. Teoloģijas vitalitāte 20. gs. nogalē ir jāaplūko saistībā ar daudzajiem mēģinājumiem skatīt teoloģisku patiesību kontekstā ar konkrētu problēmu vai situāciju. Šī problēma nav jauna. Daudzas no tā dēvētajām klasiskajām teoloģijām bija kontekstuālas teoloģijas, kas veidoja saikni starp biblisko atklāsmi un sava laika valdošo filozofisko kultūru. Taču, tā kā senatnē teoloģiskā izklāsta ietvari

bija daudz šaurāki, tad vēsturiskās atšķirības un atkarība no dominējošās kultūras nebija tik acīmredzama. Turklāt laika gaitā šīs teoloģiskās patiesības kļuva par klasiskām vērtībām.

Teoloģijas nepieciešamība kļūt piederīgai daudzām specifiskām kultūrām ir radījusi pašlaik vērojamo dažādību. Pastāv, piemēram, atbrīvošanās, trūcīgo ļaužu un ciešanu teoloģija, feminisma teoloģija, melnādaino teoloģija, afrikāņu teoloģija un korejiešu *minjung* (burtiskā nozīmē – "tautas masu") teoloģija. Šo sarakstu var papildināt ar vēl daudzām citām teoloģijām.

Pastāv briesmas, ka vitalitātes un atbilstības meklējumos varētu pazust saliedētība. Tāpēc pašlaik tiek meklēts veids, kā visu šo dzīvīgumu saturēt Baznīcas bibliskās un trinitārās ticības ietvaros. Šajā aspektā var izdalīt divus galvenos teoloģijas interpretācijas veidus. Pirmais veids ir skatīt teoloģiju kā *uzdevumu*, ko profesionāls teologs veic ar mērķi formulēt Baznīcas nostāju. Otrs veids ir skatīt teoloģiju kā *kaut ko dotu*, proti, kā patiesību par Dievu un viņa radīšanas nodomiem, žēlsirdīgi atklātu tiem, kuri saņems šādu atklāsmi. Otrajā gadījumā apgūt teoloģiju nozīmē ieiet vietā, kur "mums ir jānovelk kurpes". Tas nozīmē nevis manipulēt ar vārdiem vai izrādīt savu akadēmisko izveicību, bet gan atvērties Dieva dotās patiesības uztveršanai. Tā ir Dieva patiesība, kas, ja tiek uzticīgi pieņemta, nodrošina gan vitalitāti, gan saliedētību.

Taisnīgums, miers un dzīvo radību integritāte

1990. gadā Pasaules baznīcu padome organizēja svarīgu sasaukumu ar lozungu "Taisnīgums, miers un radību integritāte". Tas sapulcējās Seulā, Dienvidkorejā. Sasaukuma mērķis bija izstrādāt vispārēju pārskatu par kristīgās māceklības praktiskās programmas galvenajiem aspektiem. Delegāti meklēja miera nodrošinājumu – pret visu, kas iznīcina dzīvību vai pakļauj to riskam. Taču viņu mērķis bija miers kopā ar taisnīgumu, jo bibliskā izpratnē miers nav vienkārši vardarbības trūkums, bet ir rūpes par dzīves pilnvērtību visai cilvēcei. Miera un taisnīguma tēmai viņi pievienoja vēl trešo tēmu – par radības integritāti. Šī trešā dimensija nav tikai zaļo politikas atzīšana, bet ir bezkompromisa Dieva radīšanas mandāta īstenošana tiem, kuri ir radīti pēc viņa tēla un līdzības. Šis mandāts ir dots tādas pasaules kontekstā, kas nav nejaušības auglis, bet gan ir Dieva radīta un pelna attiecīgu cieņu.

Dieva plāns ir pestīt ne tikai cilvēci, bet visu radīto pasaules kārtību, ko mūsdienās apdraud cilvēka darbība gluži tāpat, kā sabiedrības vājākos locekļus apdraud viņu līdzpilsoņi. Tradicionālajam sociālo netaisnību sarakstam tagad ir jāpievieno vēl jaunas netaisnības. Mums ir jāaptver cilvēktiesību pārkāpumu, netaisnīgas starptautiskās ekonomiskās kārtības, Trešās pasaules parādu, sieviešu ekspluatācijas un rasisma dzīvīguma sfēras. Šiem ļaunumiem mums ir jāpievieno mūsu pašu grēcīgā attieksme pret dzīvo radību – "siltumnīcas efekts", pasaules mežu izpostīšana, skābo lietu izraisīšana, jūras ūdeņu piesārņošana, ierobežoto resursu izsmelšana un nepārbaudītas biotehnoloģijas, kas, ja vien netiek pareizi izmantotas, ne vienmēr nodrošina gaidītos uzlabojumus. Mazinoties saspīlējumam starp lielvalstīm, kodolkatastrofas draudi varētu atkāpties. Tomēr kodolatkritumu uzglabāšana un kodoliekārtu stabilitāte joprojām ir svarīgas problēmas, kas vēl tikai

gaida risinājumu. Černobiļas katastrofa varētu izrādīties pavērsiena punkts vēsturē.

Kristieši uzskata, ka šās krīzes cēlonis ir principā teoloģisks. Apgaismības kultūra līdz ar industrializācijas pieredzi mudināja cilvēci domāt, ka sabiedrības mērķis ir materiālais progress. Šā mērķa vārdā cilvēcei bija tiesības un pat pienākums valdīt pār visu dzīvo radību un to izmantot. Tādējādi tika leģitimēts sekulārs pasaules uzskats, kura ietvaros nepastāvēja nekādas atsauces uz Radītāju vai Viņa radīšanas mērķiem. Gluži pretēji, radītā pasaule tika aplūkota "kā izejvielu krātuve, kam vērtību piešķir vienīgi ekspluatācija". Tā kā šāda filozofija arvien vairāk pakļauj pasauli riskam, kristīgie domātāji pamatoti aicina pārvērtēt ekspluatācijas ētiku un tās pamatā esošo pasaules uzskatu. Šis uzdevums ir intelektuāli nepieciešams, lai piešķirtu jēgu krīzes pārņemtajai pasaulei. Tas faktiski paver jaunu skatījumu uz biblisko radīšanas teoloģiju un cilvēka atsvešinātību no radītās kārtības un tās Radītāja. Tas ir sociāli aktuāls drausmīgās nabadzības dēļ, ko mūsdienās cieš daudzu pasaules valstu trūcīgie iedzīvotāji. Tam ir vitāli svarīga nozīme arī nākotnes perspektīvā, jo nākamās paaudzes apdraud piesārņotais un atkailinātais kosmoss.

Šādu programmu caurvij evaņģēliska stratēģija, kurā visu paaudžu un sociālo slāņu cilvēki tiek brīdināti par kristīgā Evaņģēlija prasībām un cerību. Bez bibliskas perspektīvas mūsdienu pasaule ir pasaule bez jēgas un nozīmes. Bībele runā par labu radīto pasauli, ko izpostīja cilvēku grēks, par Dievu, kurš aizrautīgi rūpējās par mieru un taisnīgumu visām savām radībām, par pasauli, ko pestīja Dieva vienīgā Dēla upura nāve. Jēzus nāve var atcelt grēcīgos procesus gan visas radītās pasaules, gan atsevišķa cilvēka līmenī. Mēs tagad redzam, ka vienīgi Bībeles vēsts piešķir nozīmi cilvēka dzīves bezjēdzībai. Tādējādi, apdraudētās pasaules strukturālajām problēmām gūstot pozitīvu virzību, atklājas indivīdu personiskā nepieciešamība samierināties ar savu radītāju Dievu.

Dienvidamerikā daudzi Romas katoļu priesteri iestājas par trūcīgo cilvēku dzīves līmeņa paaugstināšanu, gan praktiskiem, gan politiskiem līdzekļiem sekmējot taisnīgumu Kristus vārdā.

Nākamā vēstures lappuse

Vēsturei uzliktais pārbaudījums 20. gs. pēdējā desmitgadē iegūst jaunu dimensiju. Tagad tai ir jābūt ne tikai valstu un tās pilsoņu vēsturei, bet arī visas radītās kārtības vēsturei. Vai destruktīvie procesi jau ir kļuvuši neatgriezeniski, kas nozīmētu, ka tās liktenis jau ir izšķirts? Vai ir atlicis laiks dzīvinošām pārmaiņām? Vai jauna veida atbildība par dabu pasargās ne tikai apdraudētās sugas un ainavas, bet arī dzīvību kopumā? Un kāda loma šajos procesos ir atsevišķu cilvēku pestīšanai?

Tieši šiem svarīgajiem jautājumiem ir jābūt ierakstītiem nākamajā vēstures lappusē. Tie ir tik dziļi saturiski, ka izaicina seklo pragmatismu un liek cilvēkiem no jauna uzdot fundamentālus jautājumus par kristīgās pasaules mērķi un realitāti. Ja Kristīgā baznīca nespēs sniegt uz tiem pietiekami dziļas un pārliecinošas atbildes, tā būs cietusi neveiksmi cilvēces vēstures svarīgā pavērsiena punktā.

ALFABĒTISKIE RĀDĪTĀJI

Pustreknie cipari norāda lappuses, kurās par pieminēto personu, vietu, kustību u.tml. ir atsevišķs raksts; lappušu cipari kursīvā norāda uz attēliem.

Abelārs Pjērs 13, 227, 268, 282, 286, **288–289**, 306
Ābrahāms 94, 105, 126, 554
Ābrahāms ibn Ezra 305
Adamnans 202
Adamovičs Ludvigs 407
Ādams 40, 77, 96, 97, 100, 102, 255
Ādams no Brēmenes *sk.* Brēmenes Ādams
Adelaide 245
Adriāns Pūblijs Elijs 140, 193, 232
Aetijs 200
Afrodīte 74
Agapets I 223
Agbars 154
Agrikola Rūdolfs 363
Āhābs 146
Aidans no Lindisfarnas 21, 232
Aiers Alfreds Džūlss 615
Akakijs 186
Akesijs 89
Akvila 107
Akvinas Toms 13, 51, 227, 265, 266, 271, 282, 286, 287, 289, 291, **292**, 293, 305, 345, 347, 420, 426, 486, 497
Alarihs 138, 187, 188
Alba 382
Alberts 407
Alberts Lielais 271, 286, 291, 292
Albornozs 333
Albrehts no Prūsijas 48
Aleksandere K. F. 541
Aleksandrijas Dionīsijs *sk.* Dionisijs no Aleksandrijas
Aleksandrijas Klements *sk.* Klements no Aleksandrijas
Aleksandrs (Aleksandrijas bīskaps) 143, 144, 145, 164
Aleksandrs I (Krievijas imperators) 465, 510, 511, 577
Aleksandrs III (pāvests) 290, 320, 321, 327
Aleksandrs V (pāvests) 335
Aleksandrs VI (Rodrigo Bordža; pāvests) 339, 340
Aleksandrs Lielais 61, 66, 88
Aleksandrs no Heilas 275
Aleksandrs Ņevskis 318
Aleksandrs Severs 122
Aleksejs 462, 463
Aleksijs I Komnēns 227, 276, 277, 278
Alevi Elijs 520
Alipijs 208
Alkvīns no Jorkas 40, 239, **241**, 304
Atlizers Tomass Dž. Dž. 624
Ambrozijs 138, 141, 148, **149**, 150, 151, 156, 169, 177, 191, 193, 195, 197, 200, 215, 305
Ammiāns 147, 148
Amoss 502
Anaksimandrs 548
Ananija (apustuļu maldinātājs) 60
Ananija (Pāvila dziedinātājs) 62
Anastasijs I (imperators) 138, 186
Anastasijs (Nestorija kapelāns) 180
Andersons Edgars 406
Andersons Lorenss 384
Andersons Rūfess 573
Andrejs 60
Anri IV 380
Anselms no Kenterberijas 13, 227, 262, 282, 283, **284**, 286, 392, 486, 497
Antiohijas Joanns 280
Antiohijas Teofils *sk.* Teofils no Antiohijas
Antipa 92
Antonijs no Ēģiptes 12, 56, 95, 145, 207, 208, 212, 213, 214, 215
Antonīns Pijs 56, *79*, 94
Antusa 199
Ambrozijs 12, 51, 148, 206, 304
Apiārijs 208
Apolinārijs 178, 180
Apollons 84
Aragonas Katrīna 413
Ārčs Džozefs 536
Arejs 74
Ariass Mortimers 665
Arijs 113, 143, 145, 164, 165, 167, 169, 170
Arimatijas Jāzeps 24
Aristīds 80, 86, 115
Aristotelis 26, 179, 229, 266, 287, 288, 291, 292, 357
Arkādijs 187
Armīnijs Jākobs 375, 382, 456
Arnobijs Vecākais 204
Arnolds Tomass 535
Arnts Johans 373
Arsakijs 147
Artemīda 141
Artūrs 190
Asberijs Frānsiss 457
Asīzes Francisks 13, 16, 227, 269, 271, **272**, *273*, 274, 275, 343, *343*, 349
Asmans Ugo 625
Astrolabs 288
Atanasijs 12, 22, 108, 127, 129, 138, 144, **145**, 147, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 178, 193, 212, 214
Atēnagors 86
Atila 138, 184, 190, 201
Augustīns no Hiponas 12, 16, 17, 27, 40, 51, 52, 63, 86, 88, 98, 99, 103, 138, 141, 142, 148, 158, 177, 178, 187, 188, 190, 193, 194,197, 204, 205, **206–208**, 209, 211, 215, 216, 217, 223, 241, 265,266, 304, 305, 314, 355, 486, 488, 496
Augustīns no Kenterberijas 231, 232
Augusts 37, 122, 146, 210
Auksentijs 149
Aurēliāns 121, 187
Aurēlijs (Kartāgas bīskaps) 205, 211
Ausonijs 148
Avakums 463
Averroess (Ibn Rušds) 287, 291
Avicenna (Ibn Sina) 287
Avilas Terēze 13, *423*, **424**, 425, 426
Āzami 433
Azimovs Aizeks 28
Babalola Džozefs 652
Bagauda 192
Bahs Johans Sebastiāns 13, 38, 460, *461*, 542, 583, 612
Bakstons Tomass Faulzs 525, 562, 566
Baldvēns no Buloņas *sk.* Buloņas Baldvēns
Banjans Džons **392–393**, *393*, 458
Bans 212
Bantings Džebezs 521
Bārklijs Roberts 502
Bar Kohba 140
Barnaba 58, 60, 62, 63, 71, 105
Barnardo Tomass *528*
Bārnbijs Džozefs 543
Barts Karls 13, 494, 592, 612, 613, *613*, 614, 615
Basilids 99
Basilijs Lielais 12, 138, 156, 173, **175**, 215, 251
Baslijs no Ankiras 172, 173, 174
Baterfilds Herberts 23, 24
Baterhilds Viljams 531
Batlers Džozefs 492, 498, 499
Baurs Ferdinands Kristiāns 555, 556
Beda *sk.* Bīds
Begins Olivers 579
Beils Pjērs 497
Bekets Tomass **290–291**, 301
Bekmans Īzaks 49
Bēkons Frānsiss 37
Bēkons Rodžers 275, 293
Beksters Ričards 458
Bēlers Peters 446, 454
Belfūrs Arturs Džeimss 586
Belisarijs 210
Bellarmīno Roberto 420
Bella Rūta 633
Bellē Žans di 414
Bells Džordžs 599, 619
Belšems Tomass 505
Bembo Pjetro 414
Bēme Antons Vilhelms 480
Benedikts XI (pāvests) 332
Benedikts XII (pāvests) 333
Benedikts XIII (pāvests) 336
Benedikts Biskops 232
Benedikts no Aniānas 220, 242
Benedikts no Nursijas 12, 36, 138, 217, 218, **220–221**, 307, 314
Bentems Džeremijs 563
Berangārs no Tūras 265, 282
Berets K. K. 620
Beridžs Džons 449
Bērklijs Džordžs 447, 489, 490, *490*, 498, 583
Bernārs no Klervo 13, 227, **268**
Bernīni Džovanni Lorenco 423, 431
Berovs Henrijs 389
Berta 231
Besarions 356
Besči Konstantins 472
Betge Ēberhards 619
Bēza Teodors 375, **382**, *382*, 396, 400
Bičers Laimens 544
Bidē Gijoms 358
Bidls Džons 504
Bids 12, 19, 21, 22, 40, 226, 234, 304
Bikerstets Edvards 540
Bilenšteins Augusts 391
Bilē Ž. B. 498
Bils Gabriēls 363
Bismarks Oto fon 515, 592
Bitijs Česters 130, 133
Bjūkenans Klaudijs 476
Blaidens E. V. 561
Blandrata 504
Bleiks Viljams 520, 624
Bliss P. P. 542
Blohs Ernsts 615
Bodmērs 130
Boēcijs 193, **229**, *229*
Bofs Klovodiss 625, 668
Bofs Leonardo 625, 668, 669
Bogomils 255
Bogs Deivids 573, 575
Bohemons no Taranto *sk.* Taranto Bohemons
Boils Roberts 498
Bokačo Džovanni 345, 355, 356
Bokslafs Vilhelms Ludvigs Nikolajs 408
Bola Hanna 451
Boleslavs I 302
Bolingbroks Henrijs 498
Boltons Metjū 518
Bombergs Daniels 395
Bonāls Luijs Gabriels Ambruāzs de 511
Bonārs Horācijs 541
Bonaventūra 275, 291, 305
Bonhēfers Ditrihs 13, 583, 592, 601, 617, 618, **619**, *619*, 623, 624, 667
Bonifācijs (misionārs) 12, 238, 239, 242, 307, 238, 239, 241, 307
Bonifācijs I (pāvests) 200
Bonifācijs VIII (pāvests) 330, 331
Bonifācijs (pāvests) IX 361
Bonino Hosē Migels 625, 669
Bordmens Ričards 457
Bordža Alfonso *sk.* Kaliksts III
Bordža Rodrigo *sk.* Aleksandrs VI
Boriss 316
Bormanis Martins 600
Bornkams G. 620
Borromīni Frančesko 431
Bosjē Žaks Benins 27
Botičelli Sandro 358
Brabantes Sigērs *sk.* Sigērs no Brabantes
Bračolīni Podžo 355
Brahe Tito 48, 49

Braians Viljams Dženingss 584
Braits Džons 620
Bramante Donato 411, 429
Brauers Adriāns 430
Brauna Eva 34
Brauninga Elizabete Berita 567
Brauns Fords Merdokss 528
Brauns Roberts 389
Brebefs Žans de 473
Brēgels Jans 353
Breidijs Nikolass 458
Breids Geriks 652
Breinerds Deivids 444, 482
Breitveits R. B. 617
Brejs Tomass 478, 479
Brēmenes Ādams 406
Brendans 218
Brents Čārlzs Henrijs 657
Brežņevs Leonīds 607
Briāns Aristīds 516
Bridžiss Roberts 543
Brigss Henrijs 49
Brito Žuans de 472
Bručoli Antonio 400
Bruds 202
Brūmhols Māršals 566
Bruni Leonardo 355, 357
Brunners Emils 613
Bruno no Ķelnes 311
Brūss F. F. 133, 620, 624
Brūss Roberts 576
Būbers Martins 615
Bucers Martins **378**, 381, 386
Bugenhāgens Johans 385
Buijonas Godfrijs 277
Bullingers Johans Heinrihs 378, 390
Bulls Pārsons 525
Buloņas Baldvēns 227
Bultmans Rūdolfs 583, 612, 613, 614, 615, 620, 622, 623, 624
Burboni 419, 512, 513
Burēns Pols van 624
Buridāns Žans 345
Buržuā Luijs 460–461
Būseks Alans 608
Bušs Džordžs 665
Būta Katrīna 521
Būts Džons Vilkss 35
Būts Viljams 520, 522
Ceciliāns 142, 210
Ceisbergers Dāvids 482
Celārijs Martins 504
Celestīns (pāvests) 89, 181, 182
Celestīns V (pāvests) 330
Celestijs 205, 207
Celzs 12, 79, 80, 113
Cēzars Gajs Jūlijs 115, 133
Cicerons Marks Tullijs 14, 196, 205, 206, 355, 356
Cigenbalgs Bartolomejs 480
Cimmermanis Dominiks 433
Cincendorfs Nikolauss Ludvigs fon 13, 440, 444, 445, 459, 476, 482, **483**, *483*
Cvikers Peters 329
Cvinglijs Ulrihs 13, 48, 369, 377, 378, **379**, *379*, 381, 402, 403, 582
Čajims Jakobs ben 395
Čalmerss Tomass **525**, *525*, 578
Čans Haiši 605
Čao Džonatans 635
Čārlzs I 390, 437, 477
Čārlzs II 390, 489
Čārlzs Tomass 577
Čeimberss Roberts 548
Čērberijs Edvards Herberts 491
Čenings V. E. 506
Čikeins Frenks 608
Čingishans 318
Čornijs Daņiila 318
Čosers Džefrijs 41, 290, *300*, 300, 301, 345
Dafs Aleksandrs 567, 568, 574
Daiks Džons Bakhs 543
Dalambērs Žaks Lerons 509
Damasijs 138, 148, 155, 173, 174, 175, 196, 198, 200
Damaskas Jānis *sk.* Jānis no Damaskas
Damians Petrs 261
Daniēls 167
Dankans Henrijs 566
Dante Aligjēri 13, 40, 227, *331*, 366
Dantons Žoržs Žaks 509
Dārbijs Dž. N. 526
Darvins Čārlzs 13, 28, 288, 548, 549, *549*, 550, 584
Darvins Erasms 548
Dāvids 15, 77, 111
Dāvids Francis 504
Dāvids Kristiāns 440, 445
Decijs 56, 84, 88, 89, *90*, 90, 93, 95, 107
Deils R. V. 529
Deiviss Semjuels 443, 460
Dekarts Renē 13, 485, 486, 487, *487*, 488, 494, 497, 552
Dēlingers J. J. I. 515
Delps Alfrēds 601
Dēmetrijs 255
Dērfels Šemjuels 49
Desnozs Klaudijs 382
Diāna 141
Diarmīts 202
Diašs Bartolomeu 353
Dics Svante Gustavs 391
Didro Denī 493, 509
Dikenss Čārlzs 520
Dimitrijs 107
Diodati Džovanni 400
Diodors 179, 186
Diokletiāns 33, 76, 84, 92, *92*, 95, 99, 90, 204, 205
Dionisijs Areopagīts **252**
Dionisijs no Aleksandrijas 108, 114
Dionīsijs no Korintas 126
Dionīsijs no Romas 114
Dioniss 27, 74
Dioskors 182, 183
Dipanlū Felikss 515
Dirāns Viljams 294
Dīrers Albrehts 13, 364, 394, 429, 430
Dmitrijs Donskojs 319
Dodridžs Filips 459, 563
Dolfūss Engelberts 588
Dominiks Gusmans 321
Domitiāns Tits Flāvijs 56, 82, *83*, 126
Donatello 354
Donāts 92, 142, 204, 210, 211
Donns Džons 40
Dostojevskis Fjodors 41, 464, 465
Drakontijs 209
Dramonds Henrijs 550
Droste-Fišerings Klements Augusts fon 515
Dučo 38
Dunss Skots 286, 292, 345
Dunstens 310
Dusels Enrike 625
Dvaits Timotijs 460, 544
Džadsons Adonirems 571, 573
Džefersons Tomass 494
Džefrijs no Monmutas 40
Džeimss Afrikānis 561
Džeimss I 13, 382, 390, 392, 394, 400
Džeimss II 394
Džilberti Džans Mateo 411
Džoiss Džeimss 28
Džons I 263, 264
Džons no Solsberi 40
Džonsons Džeimss 561
Džonsons Frensiss 389
Džonsons Semjuels 452, 490, 518, 542
Džordžs I (Anglijas karalis) 447
Džounss Grifitss 448
Džūels Džons 390
Edamsa Sāra 541
Edgars 310
Edisons Džozefs 458
Edvards I 330
Edvards III 345
Edvards VI 384, 386, 387, *387*, 393
Edvardss Džonatans 436, 441, 558, 572, 583
Efrems Sīrietis 191
Egede Hanss 480
Egerija 154, 156, 224
Eidokija 199
Eilogijs 89
Eimeriks Nikolass 326
Einvorts Henrijs 389
Eisebijs (Nikomedijas bīskaps) 165, 168, 169, 170
Eisebijs (Palestīnas Cēzarejas bīskaps) **22**, 76, 166, 168, 169, 175
Eistācijs no Antiohijas 167, 169, 172, 179
Eistācijs no Sebastes 215
Eitihs 182, 183, 186
Eitkens Roberts 531
Ekharts Johans 348, 364
Eks Johans 368
Ektons 14
Eleksānders K. M. 529
Eliass no Kortonas 272
Eliota Šarlote 541
Eliots Džons 459,477, 478
Eliots Tomass Stērns 16, 43, 290
Eliša 212
Elizabete (Jāņa Kristītāja māte) 46
Elizabete I (Anglijas karaliene) 13, 24, 375, 387, 388, 390, 392, 393
Eloīza 288
Emberijs Filips 457
Emersons Ralfs Voldo 506, 544, 546
Emlins Tomass 505
Endikots Džons 502
Enriki Jūrasbraucējs 350
Epifānijs 96, 97, 99, 179
Epikūrs 206
Epstains Džeikobs 624
Erasms Roterdamietis *sk.* Roterdamas Erasms
Erigena 252, 286
Erigena Johans Skots 239, 304–305
Ērskins Ebenezers 450
Esate Laionello d' 357
Ess Leanders van 577, 578
Estjēns Robērs 395
Estjēns Sebastians 395
Etelberts 231
Ethelreds no Rjevolas 40
Eugēnijs (uzurpators) 150
Eugēnijs IV (pāvests) 338
Evings Edvards 539
Evodijs 99
Ezberijs Frānsiss 544
Fābers F. V. 541, 543
Fabriciuss J. A. 498
Fabriciuss Johanness 49
Falks Adalberts 515
Falvels Džerijs 665
Fangs Raimonds 667
Farels Gijoms 380
Farneze Alesandro *sk.* Pāvils III
Farrars 197
Fausta Laterāna 199
Feierbahs Ludvigs 553
Feldmanis Roberts 407
Felicita 80
Fēlikss (gubernators) 62
Fēlikss V (pāvests) 338
Fēlikss no Aptungijas 210
Fēlikss no Nolas 142
Feltre Virorīno da 357
Fenlons Fransuā 496
Ferdinands (karalis) 325
Ferdinands II (imperators) 427
Festkots Brūks Foss 527
Fēsts 62
Feti Domeniko 483
Fičīno Marselino 357
Filarets 462
Filbērs 288
Filbērs no Šartras *sk.* Šartras Filbērs
Filemons 63, 81
Filips (apustulis) 59, 119, *258*
Filips I (Francijas karalis) 262, 264
Filips II (Spānijas karalis) 382

Filips IV (arī Filips Skaistais; Francijas karalis) 331, 332
Filons 88, 103, 105, 111, 304
Filotejs 319
Finnijs Čārlzs 546, 547
Firekers Kristofors 391, 398
Fišers fon Erlahs Johans Bernhards 433
Fišers Johans 398
Fišers Johans Mihaels 433
Flācijs 375
Flandrijas Robērs 277
Flaviāns 182, 183
Flāviji 18
Flečers Džons 456
Flū Entonijs 617
Fokss Džons 24
Fokss Džordžs **500–503**, *500*
Forsaits P. T. 611
Fotijs 12, 226, 240, 316
Francis I 511
Franke Augusts Hermanis 445, 480
Franko Baamonde Fransisko 588
Fransuā I (Francijas karalis) 413
Frederiks I (Dānijas karalis) 385
Frederiks IV (Dānijas karalis) 480
Freids Zigmunds 13, 584, 617, 618, *618*
Frēlinghuizens Teodors Jākobs 439
Fridrihs (Saksijas kūrfirsts) 369
Fridrihs I Barbarosa (imperators) 227
Fridrihs II 262, 263, 264, 279, 279, 281, 321
Fridrihs Vilhelms III (Prūsijas karalis) 511, 515
Fridrihs Vilhelms IV (Prūsijas karalis) 512
Frimens Džeimss 506
Frobens Johans 395
Frūds Harels 530, 531, 532
Fukss E. 620, 622
Fulgentijs 210
Gālens (Minsteres biskaps) 593
Galērijs 95, 151
Galilejs Galileo 13, 27, 48, *485*
Galla Placidija 189
Galliēns 56
Gallions 70
Galls 89, 237
Gamaliēls Vecākais 61
Gama Vasko da 353
Gandijs Mohandass Karamčands (Mahatma) 54
Gansforts Vesels 365
Garibaldi Džuzepe 512
Gaunts Džons 344
Gazāli 291
Geizerihs 138, 184, 190, 201
Gelāsijs I 138, 151, 200, 201
Gelibrands Henrijs 49
Gerhards Pauls 444
Gerhardsons Birgers 624
Gervasijs 155
Gī Bernārs 326, 328
Gibons Edvards 27, 28, 192
Gijona 496
Gilberts no Sempringhemas 314
Gildass Gudrais 40
Gisborns Tomass 525
Gledstons Viljams Jūarts 548
Gliks Ernests 391, 398
Godfrijs no Buijonas *sk.* Buijonas Godfrids
Gogolis Nikolajs 465
Goiens Jans van 430
Goliāts 77
Goļicins Aleksandrs 577
Gonzaga Džanfrančesko 357
Gorbačovs Mihails 607, 641, 662
Gordons Džeimss Edvards 578
Gordons Džordžs 534
Gors Čārlzs 531
Gosners Johanness 577
Goss Edmunds 34
Gotšalks 241
Graciāns 138, 148, 149, 150, 187, 283
Gradēns Arvids 446
Grānts Čārlzs 560, 577
Grēbels Konrads 379
Gregors Apgaismotājs 81
Gregors Brīnumdaris 81
Gregors no Nazianzas 173, 175, 176, 179, 196, 215, 251
Gregors no Nisas 173, 175, 176
Gregors no Tūras 194. 236
Gregors Palama 227, 252
Gregors I (Lielais) 12, 40, 138, 139, 191, 193, 203, 210, 220, 223, 228, 229, **230**, 231, 234, 236, 243, 252, 404
Gregors II 239
Gregors VII (Hildebrands) 13, 224, 227, 243, 260, 261
Gregors IX 321, 334
Gregors XI 334, 512
Gregors XII 335, 336
Gregors XV 468
Gregors XVI 511, 513
Greiems Billijs 13, 583, 597, **633**, *633*
Grimšovs Viljams 449
Grinevalds Matiass 360
Grinvuds Džons 389
Grīši Žans de 608
Grocijs Hugo 51, 498
Groseteste Roberts 293
Grots Gērts 359, 360, 361
Gruntvigs Nikolajs Frederiks Severins 511
Gualberto Joanns 311
Gunkels Hermanis 611
Guntamunds 209
Gustavs Vāsa 365
Gūtenbergs Johans 358, 359
Gutjerress Gustavo 625, 668
Gvarnīni Gvarnīno 357
Gvinna Sāra (Sallija) 455
Habakuks *167*
Hābsburgi 436, 466
Hačinsons Frānsiss 450
Haidns Jozefs 461
Haimo no Halberštates 304
Hakslijs Tomass Henrijs 549
Hāks Teodors 49
Halss Franss 430
Hamiltons Patriks 390
Hantingdona Selina 448, 449, 450, 538
Hārdings Stefans 267, 311
Harnaks Ādolfs fon 583, 610, *610*, 611
Hārvards Džons 477
Hārvijs Viljams *50*
Hatons Džeimss 446
Hausa Džūlija Vorda 547
Haveiss Tomass 538
Hebers Redžinalds 541
Heda Villems Klāss 430
Hedlems Stjuarts 531
Hēgelis Georgs Vilhelms Frīdrihs 552, *552*, 553, 624
Hegezips 22, 119, 120
Heidegers Martins 615, 616, 617, 623
Heidrihs Reinhards 600
Heifords Dž. E. Keislijs 561
Heinrihs 408
Heinrihs I 245
Heinrihs III 261
Heinrihs IV 261
Heinrihs VI 262
Heistingss Vorens 476
Heka Barbara 457
Helēna 140, 152, 169
Hēlijs 146
Helvijs Tomass 389
Hemerkens Tomass *sk.* Kempenes Toms
Hempsons Normans 34
Hendelis Georgs Fridrihs 461
Henrijs Karls 624
Henrijs I 262, 284
Henrijs II 290, 392
Henrijs VIII 358, 386, *387*, 392, *397*, 413
Hēra 74
Hēraklijs 249
Hēraklits 109
Heraklons 100
Hērberts Džordžs 458
Herders Johans Gotfrīds 391
Herisa Barbara 664, *664*
Herisons Frederiks 14
Herisons Roberts 389
Heriss Hauels **448**, *448*
Heriss Viljams Veids 652
Herma 118, 126
Hermejs *71*, 74
Hermogens 462
Hērodija 199
Hērodots 26, 133
Hērods 23, 57 102
Hērods Agripa I 60
Hervijs Džeimss 449
Hēsiods 105
Hevergals Frānsiss Ridlijs 543
Hieronims 12, 22, 103, 136, 138, 141, 142, 172, 177, 187, 191, **196–197**, 214, 216, 222, 223, 304, 357, 365
Hieronims no Prāgas *sk.* Prāgas Hieronims
Hilarians 91
Hilarijs no Puatjē 169, 171, 172, 222, 305
Hildebrands *sk.* Gregors VII
Hilderiks 209, 231
Hiltons Valters 349
Himlers Heinrihs 600
Hipns 108
Hipolits 90, 97, 111, 113, 116, 117, 122, 126, 129
Hiponas Augustīns *sk.* Augustīns no Hiponas
Hitlers Ādolfs 34, 54, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 599, 600, 601, 602, 618, 667
Hjūms Deivids 487, 489, 490, 491, *491*, 499
Hjūss Džozefs 577
Hlodvigs 229, 230
Hogārts Viljams 447
Hohs Pīters de 430
Holbeins Jaunākais Hanss 430
Holdeins Aleksandrs 540
Holdeins Roberts 511, 540, 559, 578
Holmss Olivers Vendels 542
Homērs 105, 356
Homjakovs Aleksejs 465
Honorats 216
Honorijs 138, 187
Honorijs III 272, 275, 321
Honteims Johans Nikolauss fon 510
Hopkinss Džeralds Menlijs 536
Hors 141, *141*
Hortons Azarijs 482
Hortons Bils 561
Horts F. Dž. 555, 556
Hosmers Frederiks 542
Hovards Džons 452
Hrisolors Emanuels 356, 357
Hrizostoms *sk.* Jānis Zeltamute
Hrodegangs 242
Hruščovs Ņikita 607, 639
Hukers Ričards 390
Huss Jans 13, 227, **336**, 337, 345, 354, 384, 445
Huters Jakobs 405
Ibass 186
Ieva 40, 77, 96, 100, 255
Ignātijs (Konstantinopoles patriarhs) 240
Ignātijs no Antiohijas **83**, 92, 111, 118, 119, 120, 127, 134
Igs de Senviktors 265, 286, 305
Igs Lielais 309
Ilo 407
Imbērs no Muajenmutjē 261, 276
Ingems Bendžamins 449
Ingoli Frančesko 468
Innocents I 200
Innocents III 13, 99, 227, 262, **263**, 264, 272, 315, 321, 322, 327, 407, 408
Innocents IV 321, 343
Innocents VI 333
Innocents VII 335
Innocents X 496
Innocents XI 496
Irbe Anna 606
Irēne 257
Irinejs 56, 86, 97, 99, **100**, 108, 111, 113, 120, 126
Isidors 99
Israēls 15, 27
Ivans III 319
Ivans IV (Ivans Bargais) 462
Izabella 325
Īzāks 554
Izida 141, *141*
Jānis (apustulis) 33, 60, 66, 99, 106, 120, 132, 374
Jānis (Antiohijas biskaps) 181, 182
Jānis (Jeruzalemes biskaps) 156
Jānis Gramatiķis 258
Jānis (Pētera tēvs) 60
Jānis I (pāvests) 203
Jānis XII (pāvests) 245
Jānis XXI (pāvests) 347
Jānis XXII (pāvests) 332, 333, 334, 343, 350

Jānis XXIII (Andželo Džuzepe Ronkalli; pāvests) 13, 335, 336, 640, **640**, *640*, 658, 666
Jānis Kristītājs 18, 142, 199, 212, 255, *256*, *258*
Jānis Marks 62
Jānis no Damaskas 177, 257
Jānis Pāvils II 443, 666
Jānis Zeltamute (Hrizostoms) 129, 138, 155, 156, 197, **199**, 251
Jāns 75
Jansens Kornēlijs 496
Jaroslavs Gudrais 317
Jāsons 296
Jaspers Karls 615, 616
Jāzeps no Arimatijas *sk.* Arimatijas Jāzeps
Jēkabs (Īzāka dēls) 554
Jēkabs (Jēzus brālis) 18, 102, 119, 156, 212
Jēkabs Baradejs 186
Jesaja 152
Jēzus Kristus 5, 12, 15, 18, 21, *22*, 24, 29, 30, 31, *37*, 39, 42, 43, 50, 52, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 68, 69, 76, 77, 82, 85, 88, 89, 92, 95, 97, 99, 102, 107, 111, 116, *116*, 123, *140*, 141, *145*, 153, 154, 165, *167*, *177*, 178, 179, 182, *185*, 196, 206, 208, 212, 222, 239, *251*, 255, 256, *257*, 263, 268, 272, 273, 274, 282, 294, 354, 355, 359, 362, 368, 402, 417, 434, 446, 488, 492, 503, 611, 664, 671
Jins Ko Gi 631
Joahims Florietis 27, 343
Joanns no Antiohijas *sk.* Antiohijas Joanns
Joans VI 342
Joans Mansūrs *sk.* Jānis no Damaskas
Jorkas Vilfrids *sk.* Vilfrids no Jorkas
Josefs Flāvijs **18**, 26, 56, 212, 223
Jovians 147
Jūda 132
Jūda Iskariots 60
Jūlians Atkritējs 138, 146–147, *146*, 150, 170, 172, 191, 204, 211
Jūlijs Afrikānis 22
Jūnona 74
Jupiters 71, 74
Justina 149
Justiniāns I 12, 138, 151, 161, 186, 193, 194,201, 203, 210, 223, 249, 250, 251, 256
Justiniāns II 256
Justins Moceklis 12, 56, 79, 80, 86, **94**, 103, 104, 109, 111, 115, 116, 117, 120, 121, 127, 128, 129, 241
Kabots Sebastjans 353
Kadvērts Ralfs 498
Kagava Tojohiko **630**
Kains 96, 255
Kaitraeuss Deivids 49
Kajakobs Jorgs 405
Kajetāns 368
Kaliksts (Romas biskaps) 90
Kaliksts III (Alfonso Bordža; pāvests) 338, 339
Kalpurnijs 219
Kalvins Žans 13, 20, 27, 48, 49, 358, 374, 374, 375, 378, **380–381**, *381*, 382, 384, 388, 390, 392, 396, 460, 504, 582, 612
Kamara Helders 637
Kamī Albērs 617
Kanāriss Vilhelms
Kaningems Dž. V. 540
Kanizijs Pēters 420
Kan Ši 471, 472
Kants Imanuels 490, 494, 499, *550*, 551, 552
Kapetingi 267
Karafa Džans Pjetro *sk.* Pāvils IV
Karavadžo 429
Kārlis I *sk.* Kārlis V
Kārlis V (imperators, arī Spānijas karalis) 367, 382, 413
Kārlis XI (Zviedrijas karalis) 398
Kārlis Lielais 12, 156, 220, 226, 238, 239, 241, 242, 277, 281, 307, 406
Karlomans 238
Karls Martels 235, 238
Karlštats Andreass 394
Kārnegi Endrū 549, 584
Karnels Edvards 624
Karolingi 235, 240, 241, 242, 243, 244
Karpokrats 96, 99
Karrači 429
Kārters Džeimss (Džimijs) 631
Kārtraits Piters 544
Kārtraits Tomass 388
Kasians Jānis 216, 217
Kasiodors 217, 221, **223**
Kastello Sebastiāns 396
Kastro Emilio 634
Kastro Metjū de 469
Katberts 234, *307*
Katrīna I (Lielā) 398, 464
Katrīna no Aragonas *sk.* Aragonas Katrīna
Katrīna no Sjēnas *sk.* Sjēnas Katrīna
Kaupers Viljams 459, *460*
Kaupo 407, 408
Kaverdeils Mailss 397
Kedmens 40
Kēfa *sk.* Pēteris
Keips Alberts 40
Keisers Hendriks de 430
Kellijs Tomass 541
Kemals Mustafa 586
Kempbels R. Dž. 611
Kempijas Toms 362
Kenniks 449
Kensits Džons 534, 535
Keplers Johanness 48,49, *50*
Kerdons 104
Kērijs Viljams 13, 409, *409*, 482, 559, 560, 568, 571, **572**, *572*, 575
Kerints 99
Kerls Hanss 592
Kevela Edite 585
Kēzemans E. 620
Kibls Džons 530, 531, 532, 541
Kimbls Edvards 545
Kimpangu Simons 652
Kinevulfs 40
Kings Hanss 623
Kingslijs Čārlzs 526, 532, 548
Kings Martins Luters *53*, 54, 583, 608
Kino Eisebio 420, 474
Kinslijs Čārlzs 15
Kiprijāns 56, **93**, 95, 105, 120, 121,158, 211
Kirils (Aleksandrijas patriarhs) 180, 181, **182**, 184, 185, 186
Kirils (Jeruzalemes biskaps) 156
Kirils (misionārs) 316, 317
Kirils (Smoļenskas arhibiskaps) 662
Kirkegors Sērens 13, 554, *555*, 612, 613, 614, 615, 616
Klafs Arturs Hjū 555
Klaivs Roberts 476
Klāra 272
Klārks Arturs Čārlzs 28
Klārksons Tomass 452
Klaudijs 56, *69*, 70
Klemanso Žoržs 517
Klements V 332, 342
Klements VI 333
Klements VII 335, 412, 413
Klements VIII 396
Klements XI 472
Klements XIV 510
Klements no Aleksandrijas 79, 88, 119, 213, 223
Klements no Romas 56, 108, 119, **126**, 127
Klepheina Elizabete 542
Klio 26
Klotilde 229
Kloviss 138, 194
Knopkenss Andreass 391
Knuts (Kanuts) 299
Kogans Donalds 580
Kokss Hārvijs 624, 627
Kolets Džons 358, 365
Kolinss Entonijs 492, 498
Kollins Simons 395
Kolonni 330, 337
Kolumba 12, 138, **202**, 307
Kolumbans 237, 307
Kolumbs Kristofors 353, 436
Kombs Emīls 516
Komenskis Jans Amoss 49
Kondorsē Marī Žans Antuāns 28
Konfūcijs 471
Konrads III 280
Konrads no Marburgas *sk.* Marburgas Konrads
Konstancijs II 95, 138, 144, 146, 170, 172
Konstanss I 142, 170, 210
Konstanss II 249
Konstantīns Kopronīms 254
Konstantīns Lielais 12, 18, 22, 29, 52, 61, 77, 89, 95, *95*, 121, 138, **139–144**, *143*, 152, 158, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 187, 194, 195, 197, 198, 199, 204, 213, 230, 232, 247, 248, 249, 250, *251*, 256, 594
Konstantīns V 256, 257
Konstantīns VI 257
Konstantīns/Silvāns (Silass) 254
Konstants 170
Kontarini Gasparo 386, 412, **413**, *413*, 414
Konts Ogists 614, 617
Koņuškevičs Pāvels 484
Koperniks Nikolajs 27, 48, 49, *49*, 485, 552
Koplstons F. K. 615, 617
Korintas Dionisijs *sk.* Dionisijs no Korintas
Kornēlijs 90
Korotiks 219
Kortess Ernans 353
Kortona Pjetro da 432
Kosta Orlando 669
Koterils Tomass 541
Kotolendi Ignacio 470
Kouks Tomass 451, 457, 482, 573
Kouls Henrijs 33
Koutss Frederiks 523
Koverdeils Mailss 373, 374
Krānahs Vecākais Lukass 430
Kranmers Tomass 378, 386, *387*, 390, *397*, 397, 582
Krauters Semjuels Adžaji 568, **569**, *569*
Kristians III 385, 400
Kroato Severino 625
Kromvels Olivers 51, *52*, 502
Kromvels Tomass 397, *397*
Krosbija Fanija 543
Krusta Jānis 424, 425, **426**
Ksavjers Fransisko 13, 420, *420*, 421, 582
Ksimeness Fransisko 358
Kuks Džeimss 557
Kulandrans Sabapatijs 627
Kullmans Oskars 15, 17, 620
Kvadrats 80
Kvintiliāns Marks Fabijs 356
Kvodvultdess 209
Lācars 177
Lads Dž. E. 624
Laiels Čārlzs 548
Laitfūts Dž. B. 555, 556
Lajness Djego 418
Laktancijs 80, 139, 204, 205
Lamenē Felisitē Robērs de 511, 513
Landsberghe Filips van 49
Lanfranks 261, 265, 282, 284, 392
Lardners Natanjels 498
Laskijs Jans 384, 386
Laterāns 121
Latimers Hjū 386, 387
Laturets Kenets **25**
Lavižeri Šarls 570
Lefevrs d'Etapls Žaks 358, 396
Legkanjans Ignacijs 652
Leibnics Gotfrīds Vilhelms 489, *489*, 497
Lekijs Viljams Edvards Hārtpouls 519, 520
Lekorbizjē 44
Lenglends Viljams 345
Lengtons Stefans 264
Leonardo da Vinči 357
Leons I (Lielais; pāvests) 61, 138, 156, 181–184, **184**, 190, 200, 201, 223
Leons I (imperators) 138, 182
Leons III (imperators) 239, 256
Leons IV (imperators) 257
Leons V (imperators) 257
Leons VIII (pāvests) 245
Leons IX (pāvests) 259, 261
Leons X (pāvests) 365, 410
Leons XIII (pāvests) 516, 517
Leontijs no Bizantijas 186, 252
Lesers F. K. 498

Lesings Gotholds Efraims 493, 495
Leščinskis Filotejs 482
Libānijs 199
Lindsijs Teofils 390, 504
Linkolns Abrahams 35
Liutprands 244
Livijs Tits 133
Livingstons Deivids 13, 563, **564–565**, *565*
Lojola Ignācijs 13, 50, 417, 419, 421, 582
Loks Džons 489, 490, 497
Loks Viljams 528
Lombardijas Pēteris *sk.* Pēteris no Lombardijas
Longfelovs Henrijs Vadsverts 542
Longfelovs Semjuels 542
Lorenss no Portugāles *sk.* Portugāles Lorenss
Lovato Lovati 355
Lo Viljams 498
Lovs Džons 573
Luazi Alfrēds 610, 611
Lūcijs III 321, 327
Ludvigs IV Bavārietis 347
Luijs VI 293
Luijs VII 268, 280, 293
Luijs VIII 321
Luijs IX 279, 331
Luijs XIV 380, 426, 427
Luijs XVI 508, 509
Luijs Dievbijigais 242
Luijs Filips 512
Lūiss Klaivs Steipls 583, 621
Lūiss Metjū Gregorijs 535
Lūka 106, 120, 132, 555
Lukiāns no Antiohijas 165
Lukiāns no Samosatas 79
Lukrēcijs 356
Lullijs Raimonds 279, 349, 350
Luters Martins 13, 20, 23, 48, 49, 289, 301, 306, 352, 353, 357, 358, 359, 364, 365, 366, 367, **368–369**, 370, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 384, 385, 390, 391, 396, 398, 400, 403, 410, 411, 412, 418, 429, 444, 454, 460, 582, 592, 594, 612
Lūtijs Herberts 15
Ļeņins Vladimirs 36, 593, 594, 596, 639
Maderna Karlo 429
Magelāns Fernans 353
Magnuss Maksimuss *147*, 148, 150, 151
Maidels Fridrihs Ludvigs 408
Makabeji 18
Makaloks Viljams 450
Makartijs Džozefs 603, 604
Makenzijs Džons 560
Makgredijs Džeimss 544
Makjavelli Nikolo 352, 353, 355
Makolijs Zaharijs 577
Maksentijs 95, 139, 142
Maksimilla 87
Maksimins 141
Maksims 146
Maksims Apliecinātājs 211, 252
Mancelis Georgs 398
Mani 98
Mankss Fēlikss 379
Manuils II Paleologs (imperators) 342
Mao Dzeduns 605, *605*, 639, 641
Marats Žans Pols 509
Marburgas Konrads 325
Marcelīns 145, 205
Marciāns 183
Marija (Jaunava Marija, Svētā Jaunava) 33, 39, 40, *46*, 100, 111, 116, 141, 153, 157, 177, 180, 183, 239, 241, *251*, 255, 256, 257, *257*, 300, 346, 372, 417, *429*, 431, 432, 513, 514, 517, 658
Marija de Giza 390
Marija Tjūdore 24, 386, 387, 390, 393, 397
Marita Valters 652
Mariuss Viktorins 177
Markels no Ankiras 167, 169
Markets ēaks 420, 473
Markians 89
Markions 56, 63, 84, 85, 99, **104–105**, 106, 120, 254
Marks 61, 66, 106, *232*, 555
Marks Aurēlijs 26, 56, 80, 83
Markss Karls 549, 554, 584, 615, 669
Maro Klemāns 382
Marsels Gabriels 616
Marsels no Ankiras 169, 170, 172, 173
Marss 74
Māršals Daniels 443
Māršmens Džošua 572
Martino Džeimss 505, 506
Mārtins Henrijs 476, 482
Martins no Prāgas *sk.* Prāgas Martins
Martins V 336, 337, 338, 356
Martirs Peters 326, 386
Masanē Damiāns 474
Maskols E. L. 615, 617
Mastaji-Ferreti Džovanni Marija *sk.* Pijs IX
Matejs 106, 119, 121, 555
Mazini Džuzepe 512
Mbiti Dž. S. 625
Mediči (dzimta) 339, 340, 357, 365, 410
Mediči Kozimo Vecākais 357
Mediči Lorenco (Lieliskais) 357
Megro Šarls 472
Meihjūss Tomass 477, 478
Meijere Anna 379
Meikmijs Frānsiss 437
Meinards 406, 407, *408*
Melanhtons Filips 48, 359, 369, 373, 375, 376, 377, 378, 384, 391, 412, 582
Meletijs 175
Meletijs 172, 173, 176
Melitons no Sardijas 86, 103, 118, 122, 222
Memnons 181
Menanders 99
Menass *185*
Mendelszons-Bartoldi Fēlikss 461
Menings Henrijs 530, 531, 536
Mensurijs 210
Meollers Bernds
Merils Viljams 542
Merkurs *71*, 74
Merķelis Garlībs 391
Merovingi 230, 231
Mesiāns Olivjē 37
Mesonjē Ernests 508
Mēstlins Mihaels 49
Mestrs Žozefs de 511
Metodijs 316, 317
Mihaels Kerulārijs 259
Mihaels III 258, 316
Mihails 462
Mikelandželo 38, 411, 429
Millers Georgs 574
Millers Ludvigs 591
Mills Semjuels 578
Milmens Dīns 541
Milners Izāks 452
Miltons Džons 40, 458
Mincers Tomass 394
Mini 350, 471
Minsters Sebastians 395
Minucijs Felikss 79
Minucijs Timinians 91
Miranda Hosē Porfīrio 625, 668
Mirandola Džovanni Piko della 357
Mitra 122, 146
Mocarts Volfgangs Amadejs 433
Mofats Roberts 564
Mohammeds II 353
Molesmas Robērs 311
Molē Žaks de 332
Molinoss Migels de 496
Moltke Helmūts fon 601
Moltmans Jirgens 615, 625
Monika 206, 207
Montāns 87
Montekorvīno Joanns 350
Montēņs Mišels de 488
Montgomerijs Džeimss 541
Mora Hanna 538
Morā Šarls 588
Morics no Saksijas *sk.* Saksijas Morics
Moriss F. D. 527
Moriss Leons 624
Mors Henrijs 498
Mors Tomass 358, 365
Mots Džons R. 657
Mots Pjērs Lambērs de la 470
Mouls H. K. Dž. 611
Mozus 15, 49, 103, 105, 255, 550, 554
Mūdijs Dvaits Laimens 529, 535, 542, **545**, *545*, 550
Muhameds 12, 138, 226, 234, 235, 236
Mūrhauzs Harijs 545
Muriljo Bartolomē Estebans 432
Mūrs Džordžs Edvards 615
Musolini Benito 515, 517, 587, 588, 589
Napoleons Bonaparts 42, 495, *508*, 510, 511, 512, 551, 575
Napoleons Luijs 512
Napoleons III 516
Nazianzas Gregors *sk.* Gregors no Nazianzas
Neanders Joahims 444
Nebrija Elio Antonio de 358
Neilers Džeimss 502, *503*
Neils Stīvens 632
Neimanis Baltazars 433
Neptūns 74
Neredzīgais Didims 223
Nerons 12, 56, 61, 78, 82, *85*, 120
Nestorijs 89, 138, 179, **180**, 181, 182, 186, 216
Nevinss Alans 14
Nibs Viljams 566
Nibūrs H. Ričards 613
Nibūrs Reinholds 600, 613
Nīče Frīdrihs 28, 554, 624
Nida Jūdžins 654
Niders Johans 348
Nigrēns Anderss 613
Nikefors 258
Nikolajs I (Krievijas imperators) 465
Nikolajs I (pāvests) 240, 243
Nikolajs II (pāvests) 261
Nikolajs II (Krievijas imperators) 597
Nikolajs V (pāvests) 338
Nikolajs Kūzietis 358, 363
Nikolajs Lira 306
Nikolass *31*
Nikons 462, 463
Nils Dž. M. 531, 541
Nilsens Hanss 511
Nimellers Martins 592
Niniāns 12
Nisas Gregors *sk.* Gregors no Nisas
Noass (arī Noa) 97, 524
Nobili Robērs de 420, 471, 472
Nods Beierss 608
Nogarē 331
Nokss Džons 48, *390*, 390, 392, 471
Nokss Ronalds 490
Norberts 314
Normandijas Robērs 277
Nortambrijas Osvalds *sk.* Osvalds no Nortambrijas
Norviča Džuliāna 40, 41, 348, 349
Nots Martīns 620
Novaciāns 89, 90, 92, 113
Nunjess Emilio 669
Nuredins 279
Normens Tomass 600
Nursijas Benedikts *sk.* Benedikts no Nursijas
Ņūmens Džons Henrijs 515, 530, 531, **532–533**, *533*, 541
Ņūtons Džons 449, 459, 476, 538
Ņūtons Izaks 13, 27, 48, 497, *497*
Očino Bernārs 504
Odilo 309, 310
Odo 309
Odoakrs 138, 190, 193
Okams Viljams 275, 286, 292, 345, **347**
Okino Bernardino 358
Olafs Šētkonungs 299
Olavs I Trigvesons 299
Olavs II Svētais 406
Olbraits V. F. 620
Olivertāns Pjērs Robērs 396
Opongs Šampsons 652
Orānijas Vilhelms 394
Oremas Nikolajs 345
Orfejs 101
Origens 12, 22, 56, 79, 80, 88, 92, 97, 106, **107**, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 119, 112, 122, 165, 167, 169, 178, 186, 197, 213, 222, 282, 304, 497
Orrs Džeimss 611

Osianders Andreass 48
Osijs no Kordovas 143, 166, 171
Osmāns bin Afans 235
Osmaņi 472, 586
Ostade Adriāns van 430
Ostlers Ričards 525, 526
Osvalds no Nortambrijas 21, 232
Osvijs 232
Otons I (Lielais) 226, 245
Ouens Džons 577
Oziriss 27
Pačelli Eudžēnio 593, 601
Padija Renē 669
Pahomijs 214, 215
Paiks Kenets 654
Paleologa Sofija 319
Pali Fransuā 470, 472
Pālmers Rejs 542
Pannenbergs Volfhards 624
Pannikars Raimonds 627
Pantens 79
Papijs 106
Pariss Metjū 347
Pārkers Teodors 506
Parmenids 26
Parmēnijs 204, 211
Pashāzijs 241, 265
Paskāls Blēzs 13, 27, 487, **488**, *488*
Patriks 12, 138, 217, **219**, 392
Paulins 172, 173
Pauluss Gregorijs 504
Pāvils (apustulis) 12, 17, 33, 47, 56, 58, 59, 60, 60, 61, **62–63**, 66, 67, 68, 70, 71, 78, 79, 82, 84, 90, 92, 102, 106, 110, 121, 123, 124, 126, 170, 208, 212, 222, 223, 245, 254, 361, 374, 497, 555, 622, 648
Pāvils III (Alesandro Farneze; pāvests) 386, 412, 413, 414, 415, 418, 419
Pāvils IV (Džans Pjetro Karafa; pāvests) 412, 414, 422, 424
Pāvils VI (pāvests) 443
Peilijs Viljams 499
Peitons Alans 608
Peitons Dž. B. 523
Pelāgijs 200, 205, 208, 265
Penns Viljams 438
Peress de Pineda Huans 400
Pērkinss Viljams 375, 388
Perpetuja 80, **91**
Pērsels Henrijs 461
Pēteris (apustulis) 33, 58, 59, **60–61**, 62, 66, 77, 82, 92, 121, 126, 132, *167*, 176, *176*, 199, 200, 201, 222, 230, 245, 263, *374*, 497, 510, 555, 666
Pēteris (Aleksandrijas biskaps) 174
Pēteris no Lombardijas 265, 266, 282, 286, 286, 292, 305, 347
Pēteris I (Lielais) 464, *465*, 482, 484
Petersons Džons 577
Petrarka Frančesko 332, 355, 357, 365
Petri Larss 384, 400
Petri Olavs 384
Pijs II 338
Pijs IV 423
Pijs VII 510, 513
Pijs IX (Džovanni Marija Mastaji-Ferreti) 13, 512, 513, **514**, *514*, 515, 516, 517
Pijs X 516, 517
Pijs XI (Akille Rati) 515, 588, 593, 599, 658
Pijs XII *592*, 602, 604, 640, 658
Pilmūrs Džozefs 457
Pinkertons Roberts 577
Pipins Īsais 238, 239, 241, 242
Pirrons 486
Pirss Viljams 579
Pits Viljams 454, 563
Pizzaro Fransisko 353
Pjeterss Pjetrs *403*
Pjūzijs Edvards Būverijs 530, 531
Planokarpīni Joanns 303
Plantēns Kristofs 395
Platons 26, 94, 146, 229, 288, 355, 357
Plesī Davids di 649
Plētons Georgs Gemists 357
Plinijs (Bitinijas pārvaldnieks) 127
Plinijs Jaunākais 82
Plitšavs Heinrihs 480
Plotīns 252
Poco Andrea del 432
Policjāno Andželo 357, 358
Polikarps 56, 83, 92, 100, 120, 134
Polis Miervaldis 442
Polo 350
Pomonijs 91
Pomponaci Pjetro 413
Poncijs Pilāts 15, 37, 85, 107, 111, 116, 146, 153, 177
Porta Džakomo della 429
Portugāles Lorenss 349
Poseidons 74
Pouls Redžinalds 386, 412, 414
Prāgas Hieronims 384
Prāgas Martins 329
Praksejs 112, 113, 120
Prantensiss Fēlikss 395
Pretekstāts 198
Prets Džosaja 577
Priscilliāns 147, 150, 151
Priska 87
Pristlijs Džozefs 505, 506, *506*
Prokls 252
Prokrusts 551
Protasijs 155
Protejs Peregrīns 79
Ptolemajs 100
Pugačovs Jemeļjans 464
Pulhērija 183
Rabans Maurs 40
Rablē Fransuā 41
Radevijnss Florenss 360, 361, 363
Rafaēls 429
Raiders Henrijs 539
Railends Džons 130, 133
Raits Dž. E. 620
Ramms Bernards 624
Ramms Nikolajs 391
Ramzijs Viljams 70
Rāners Karls 623
Rasels Bērtrands 14, 490, 554, 490, 615
Rasputins Grigorijs 597
Raši 305, 306
Rati Akille *sk.* Pijs XI
Raušenbušs Valters 610
Reigans Ronalds 631, 665
Reihlins Johanness 358
Reikss Roberts 451
Reimars H. S. 493, 555
Reimons no Tulūzas *sk.* Tulūzas Reimons
Reina Kasiodoro de 400
Reinholds Erasms 48
Reisbroks Jans van 360
Reisdāls Jakobs van 40, 430
Reisdāls Salomons 430
Rejs Džons 498
Rembrants 13, 37, 40, 430
Remzijs Viljams 555, 556
Renāns Žozefs Ernests 555
Rens Kristofers 37, 47
Rētikuss Joahims 48
Ribera Husepe de 432
Ričards Lauvassirds 279
Ričardsons Viljams 451
Riči Mateo 420, 471, 582
Ričls Albrehts 610
Ridlijs Nikolass 386, 387
Rišeljē Armāns 380
Robērs de Burgs 326
Robērs no Flandrijas *sk.* Flandrijas Robērs
Robērs no Molesmas *sk.* Molesmas Robērs
Robērs no Normandijas *sk.* Normandijas Robērs
Robespjērs Maksimiljēns 509, 510
Robinsons Džons 388, 389
Robinsons Džons A. T. 13, 553, 614, 623, 625
Robinsons Viljams 443
Rods Aleksandrs de 470, 471, 472
Rodss Sesils 561, 565
Rojs Ramohans 567
Rokfellers Džons Deivsons 549
Rolle Ričards 349
Romanovi 462
Romans Melods 251
Romas Dionisijs *sk.* Dionisijs no Romas
Romas Klements *sk.* Klements no Romas
Romeins Viljams 449
Romualds 310
Romuls Augustuls 138, 190
Ronkalli Andželo Džuzepe *sk.* Jānis XXIII
Roscelins 182
Rostislavs 316
Roterdamas Erasms 13, 357, 358, 359, 363, *364*, 365, 369, 375, 379, 395, 411, 412
Rote Johans Andreass 483
Roubs Džeimss 450
Roulends Daniels 446
Rouls Ričards 40
Rozenbergs Alfrēds 590
Rubenss Pīters Pauls 431
Rubļovs Andrejs 318
Rubriks Viljams 303
Rūdolfs II 384
Rufins 216
Rufuss 284
Rujsbreks Viljams 349
Rukmākers H. R. 43
Rumba Edgars **606**, *606*
Rups Gordons 34
Ruso Žans Žaks 492, *492*, 494, 509
Rūzvelts Franklins Delano 600
Sabēlijs 113, 504
Sadlers Maikls 525
Sadoleto Jakopo 411, 414
Sadolins Jorgens 385
Saksijas Morics 376, 416
Saladins 279
Salamans 15
Sālaši Ferencs 588
Salivāns 190, 191
Salazars Antoniu 588
Salmerons Alfonso 418
Salonga Hovito 665
Salutati Koludžo 355, 356
Samners Čārlzs Ričards 539
Samners Džons Bērds 539
Sankijs Aira D. 529, 535, 542, 545, 550
Santo Feliče Francisks de 469
Saphira 60
Sartrs Žans Pols 616
Sātanaels 255
Satlers Mihaels 402
Saturnīns 99
Sauls no Tarsas *sk.* Pāvils
Sautijs Roberts 541
Sava 316
Savonarola Džirolāmo **340**
Sebastes Eistācijs *sk.* Eistācijs no Sebastes
Sēderblums Nātans 606, 657
Segundo Huans Luiss 625, 668
Septimijs Sevērs 56
Serafims 464
Serapids 150
Serapions 129
Sergijs 161
Sergijs no Radoņežas 318, 319
Serra Hunipero 474, *475*
Servantess Migels de 41
Servets Migels 504
Sesils 390
Sets 97
Sevērs 186
Severts Migels 381
Seviljas Isidors 40
Sidonijs Apolinārijs 156, 193, 223
Sigērs no Brabantes 291
Sigismunds Augusts 384
Sigismunds III 504
Siksts IV 339
Siksts V 396
Sila 62
Silijs Dž. R. 555
Silvāns *sk.* Konstantins
Silvestrs 200
Simanis Māgs 98, 99
Simeons Čārlzs 539, 540
Simeons Stilits 214
Simmahs 107, 149
Simons Menno 404, 405
Simons Rišārs 497
Simpsons Džons 450
Siricijs 151, 200
Sirs Edvards 542
Sižērs 293
Sjēnas Katrīna 334, 349
Skots Džordžs 511
Skots Valters 541
Sleidans Johans 416
Smits Džipsijs 534
Smits Džons (separātistu vadonis) 389, 406
Smits Džons (misionārs) 566
Smits Čārlzs 34
Sobrino Hons 625

Socīni Fausto 384, 504
Sojers H. 625, 626
Sokrats (filozofs) 79, 94, *94*, 109
Sokrats (Baznīcas vēsturnieks) 89
Solovjovs Vladimirs 465
Solžeņicins Aleksandrs **639**, *639*
Sorskis Nils 462
Spērdženss Čārlzs Hedons **535**, *535*, 549
Spinoza Benedikts (Baruhs) 487, 497
Sprengers 326
Sprets Tomass 50
Springovičs Antonijs 442
Staļins Josifs 596, 599, 601, 604, 615, 639
Statijs Publijs Paplīnijs 356
Stefans (diakons) 58, 60, 62, 92, 103
Stefans no Bluā 277
Stefans (Romas bīskaps) 93, 121
Stefans II (pāvests) 238
Stefans VI (pāvests) 244
Stefans (Transilvānijas princis) 384
Stefans (Ungārijas valdnieks) 302
Steiners Džons 543
Stenders Gothards Frīdrihs 391
Sternss Šubals 443
Stīds V. T. 523
Stillingflits Edvards 498
Stjuarti 390, 437, 534
Stodards Solomons 441
Strabo Valafrīds 304
Stradiņš Jānis 391
Strobridžs Roberts 456
Suensenss 650
Sulpicijs Sevērs 216
Surbarans Fransisko de 432
Suso 348
Svaresa Fransisko 420
Svens II Estridsons 406
Svetonijs 69
Šāftsberijs Antonijs Ašlijs Kūpers 522, 524, 539
Šals Johans Adams 471
Šampo Viljams 282
Šardēns Treijārs de 625
Šarls IV 342
Šarls VIII 340
Šārps Grenvils 452
Šartras Filbērs 281–282
Šatobriāns Fransuā Renē de 511
Šēfers Melhiors 445, 483
Šekspirs Viljams 41, 43
Šembe Izajs 652
Šēns J. F. 568
Šerloks Tomass 492, 498
Šleiermahers Frīdrihs **551**, 552, 553
Šnūdi 216
Špēners Filips Jakobs 444, **445**, 479, 480, 483, 582
Špenglers Osvalds 28
Štaufenbergs Klauss fon 601
Šteinkopfs K. F. S. 577
Štrauss Dāvids Frīdrihs 555, 556
Švarcs Kristians Frīdrihs 480
Šveicers Alberts 683, 611, **612**, *612*
Tacits 82, 85, 133, 357
Tadejs 66
Takermans Džozefs
Taleirāns Šarls 509
Tamerlans 342, 350
Tammuzs 27
Taranto Bohemons 227
Taso Torkvato 353
Tatiāns 86, 94, 108, 120
Taulers Johans 364
Taunzends Kemerons 654
Tausens Hanss 385
Tegetmeijers Silvestrs 391
Teilors Džeimss Hadsons 574
Teilors Džons 502
Teilors Hovards 574
Teilors Vinsents 620
Teisens Gerds 622
Teits Nahums 458
Telesfors 83
Templs Frederiks 550
Templs Viljams 485, 527, 614
Tenents Gilberts 439, 443
Teodelinda 229
Teoderihs 407, 408
Teodora 254, 258
Teodorēts 141
Teodorēts (Kirhas bīskaps) 181, 182, 183,186
Teodorihs Lielais 138, 193, 194, 203, 217, 223, 229
Teodors (abats) 258
Teodors (Mopsuestijas bīskaps) 179, 180, 186, 197
Teodors no Tarsas (Kenterberijas arhibīskaps) 232, 234
Teodosijs I 52, 138, 148, 150, *150*, 151, 168, 174, 176, 187, 250
Teodosijs II 138, 179, 181, 183
Teodots 100, 107
Teofils (Aleksandrijas patriarhs) 182, 199, 216, 258
Teofils no Antiohijas 80, 86
Terēze (Māte Terēze) 16, 644, *644*
Terštēgens Gerhards 444
Tertulliāns 12, 30, 56, 80, 82, 84, 86, 87,93, 97, 104, 105, 109, 110, 111, **112**, 113, 116, 118, 119, 120, 122, 183, 204, 205, 211, 222, 224
Tiberijs 12, 56, 85
Ticiāns 38, 429
Tiene Gaetāno da 411–412
Tihons 597, 698
Tikonijs 204
Tillihs Pauls 21, 551, 553, 618, 620, 623
Tillotsons Džons 478, 498
Timotejs 62, 63, 119
Tindals Metjū 492, 498
Tindls Viljams 397
Tingbo P. S. 632
Tintoreto Jakopo 429
Tiņs (ķiniešu bīskaps) 641
Tits (imperators) 18, 56, 57, 119
Tits (nejūds no Antiohijas) 63
Tjepolo Džovanni Batista 433
Toinbijs Arnolds Džozefs 28, 584
Tokugavas 468
Tokvils Aleksis de 544
Tolands Džons 492, 498
Tolstojs Ļevs 42, 465
Tomass 458
Toms 66, 119, 532
Topleidijs Ogastuss 459
Torijs R. A. 529
Torntons Džons 539
Torress Kamilo 625
Trajāns Marks Ulpijs 56, 82, *126*, 127
Trevors-Ropers Hjū 34
Trifons 79
Trockis Ļevs 594, 595, 596
Tūkidīds 26, 133
Tulūzas Reimons 266
Tūras Berangārs *sk.* Berangārs no Tūras
Tūras Mārtiņš 12, 33, 52, 138, 151, 216, 217
Turnons Šarls de 472
Tutu Dezmonds 608, *661*, 667
Ugolino 272
Ulfila 12
Untereiks Teodors 444
Urbāns II 51, 261, 275, 277, 278
Urbāns V 333, 334
Urbāns VI 335
Urbāns VIII 468
Uzbeks 350
Vāclavs 302
Vāgners Rihards 589
Vaitfilds Džordžs 13, 426, 439, 443, 444, 448, 449, 450, *452*, 538
Vaivods Julijans **442–443**
Vaizmens Nikolass 536
Valdo (ari Valdenss) Peters 327
Valenss 138
Valenss no Mursas 172
Valentiniāns I 138, 147, 148
Valentiniāns II 138, 149
Valentiniāns III 184, 200
Valentins 97, 100, 120
Valents 148, 173, 187
Valeri Pols 28
Valeriāns 56, 89
Valla Lorenco 357
Vašingtons Džordžs 495
Vats Džeimss 13, 518, 583
Vatss Īzāks 447, 458, 459, 476, 543
Vatvils Frīdrihs fon 483
Vazs Džozefs 472
Vebs B. 531
Vebs Tomass 457
Vecais Stenders *sk.* Stenders Gothards Frīdrihs
Vedžvuds Džosaja 519
Veijo Luijs 516
Veisers A. 620
Veiss Johanness 611
Velaskess Djego 37, 432
Velhauzens Jūliuss 554
Vencao Lo 472
Venera 74
Venns Džons 540
Venns Henrijs 449, 538, 629
Verbiests Ferdinands 471
Vermērs van Delfts Jans 40, 430
Veslija Suzanna 454
Veslijs Čārlzs 436, 444, 449, 451, 453, **454–455**, 459, 461, 476, 543
Veslijs Džons 13, 426, 444, 446, 448, 449, 451, 452, 453, **454–455**, *454*, 457, 459, 461, 538, 541, 573, 646
Veslijs Semjuels Sebastians 543
Vespasiāns Tits Flāvijs 8, 56
Vestkots B. F. 555, 556
Vēzels Johans 364
Vieco 407
Vieira Antonio 474
Vigilancijs 142
Vigilijs (pāvests)186
Vigilijs (Tapsas bīskaps) 210
Viklifs Džons 13, 227, 306, 326, 336, 337, **344**, 345, 354, 386
Viktorija (dieviete) *71*, 149
Viktorija (Lielbritānijas karaliene) 34, 520, 539, 560, 569
Viktorija Fransisko de 51
Viktorīns 207
Viktors 210
Viktors Emanuels II 514, 515
Viktors no Āfrikas 121
Vilberforss Roberts 530, 531
Vilberforss Semjuels 549
Vilberforss Viljams 452, 524, 525, 538, 562, *562*, **563**, 577
Vilfrīds no Jorkas 232
Vilhelms 515
Viljams Iekarotājs 13, 227, 261, 262
Viljams Klusais 382
Viljams no Okamas 275, 286, 292
Viljams II 262
Viljamss Džordžs 537
Viljamss Ralfs Vons 543
Viljamss Rodžers 438, 478
Vilkinsons Dž. H. 531
Vilkinss Džons 49, 498
Vilsons Džons 524
Vilsons Vudro 585, 586
Vinfrits no Kreditonas (Bonifacijs) 237
Vinge Nikolass van 400
Vinjola Džakomo 429
Vinkverta Katrīna 541
Vishārts Džordžs 390
Viters Džordžs 458
Vitgenšteins Luvigs 616, 617
Vitizs 220
Vitjers Džons Grīnlifs 542, 547
Vitls Deivids V. 543
Vitmans Mihaels 577
Vitrūvijs 356
Vladimirs 317, 462
Vlīgers Simons de 430
Vokers Semjuels 449, 538
Volless Alfreds Rasels 549
Volokolamskas Josifs 462
Volpols Horass 449
Volpols Roberts 447
Voltērs 27, 28, 492, 493, 498, 508
Voneguts Kurts 28
Vords Viljams 572
Vorfilds B. B. 611
Vuds Džons 525
Vulfila 138, 187, 188
Vūlmens Džons 503
Vūlstons Tomass 492, 498
Začests J. 442
Zadonskis Tihons 464
Zaharijs 238
Zēnons 138, 185, 186, 190, 249
Zevs 71, 74
Zosims 200, 205, 208
Žanna d'Arka 348
Žoks Īzāks 420
Žoljē Luī 473

ĢEOGRĀFISKO NOSAUKUMU RĀDĪTĀJS

Abeokuta 560
Adrianopole 162, 187
Aidalkana 469
Aiona 12
Afganistāna 628, 632, 662
Āfrika 5, 56, 59, 66, 83, 86, 92, 93, 98, 112, 113, 119, 120, 142, 209, 419, 422, 428, 467, 557, 560, 567, 569, 580
Ahaja 63
Āhene 241, 244
Aiona 202, 315
Ajutaja 471
Akra 279
Akvileja 59, 162, 196
Akvīna 13, 292
Akvitānija 142
Albānija 607
Albi 322
Alegeini 544
Aleksandrija 59, 66, 79, 80, 88, 92, 100, 103, 105, 106, 107, *107*, 109, 110, 111, 113, 119, 144, 150, 154, 162, 164, 166, 168, 169, 170, 174, 176, 177, 180, 182, 186, 198, 199, 223, 228, 229, 244, 249, 253, 462
Alkala 358, 395, 417
Alpi 307, 359, 405, 510
Alūksne 391
Alverņas kalns 272
Alžīrija 206, 640
Aļaska 503
Amerika 13, 353, 388, 426, 428, 436, 441, 443, 456, 457, 473, 475, 482, 580
Amerikas Savienotās Valstis (ASV) 52, 53, 420, 494, 495, 506, 544, 585, 586, 596, 599, 600, 603, 604, 608, 640, 631, 633, 637, 646, 647, 662, 668
Amjēna 294
Amsterdama 389, 403, 430, 430, 476, *476*, 658
Andi 503
Anglija 13, 16, 19, 22, 24, 40, 49, 52, 73, 203, 231, 261, 307, 310, 326, 335, 344, 345, 347, 353, 358, 365, 375, 378, 386, 388, 392, 393, 413, 421, 422, 426, 427, 428, 431, 438, 443, 447, 466, 467, 475, 478, 482, 483, 492, 500, 501, 504, 506, 509, 512, 514, 518, 530, 550, 559, 579, 594, 606, 616, 619, 657
Angola 472, 481
Aniāna 220, 242
Ankira (Ankara) 166
Annata 207
Antakja *59*
Antiļu salas 480
Antiohija 59, *59*, 60, 61, 66, 83, 89, 99, 121, 154, 155, 162, 168, *171*, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 196, 198, 199, 228, 249, 251, 253, 278, 280, 462, 500
Antiohija (Pisidijā) 68, 70
Antverpene 384, 396, 400, 431, 467
Apijas ceļš 120, *121*
Aptungija 210
Apūlija 339
Arābija 59, 60, 62, 105, 234, 235
Aragona 326
Ardmora 219
Argentīna 527, 625
Arla 89, 198, 231
Armaga 219
Armēnija 66, 81, 99, 105, 122, 162, 186, 254
Asīze 13, 272, 349
Atēnas *66*, 78, 79, 112, 175, 215, 229, 232
Atlantijas okeāns 235, 436, 438
Atona kalns 44, 251
Augsburga 363, 367, 369, 373, 378, 384, 425, 427
Augšēģipte 97, 622
Austrālāzija 557
Austrālija 586, 624
Austrija 329, 432, 466, 509, 510, 512, 513, 516, 575, 588, 616
Austroungārija 585
Austrumeiropa 5, 275, 316, 421, 590, 662
Austrumjava 632
Austrumsibīrija 484
Austrumvācija *sk.* Vācijas Demokrātiskā Republika
Autuna 72
Avila 13, 422, 424, 425
Aviņona 267, 325, 332, 334, 335, 340, 343, 347
Āzija 56, 59, 63, 66, 71, 72, 82, 94, 103, 472, 580, 586, 634, 647
Bābele 296
Babilonija 23, 27
Bagdāde 234, 235, 280
Bala 577
Balkāni 99, 256
Baltija 406, 407
Baltimora 457
Barbadosa 467
Barselona 417, 422
Basersdorfa 580
Batersija 577
Bavārija 237, 238, 420, 433, 596
Bāzele 379, 380, 396, 529, 566
Bedforda 392
Bedforšira 392
Beiruta 470
Beitmerija *69*
Beka 284
Bekingemšira 449
Belfāsta 621
Beļģija 421, 588, 628, 650
Bengālija 572
Bergāmo 327, 640
Berlīne 512, 551, 575, 602, 619, 633, 640, 663
Bermudu salas 489, 490
Berne 379, 380, 384
Bertesdorfa 483
Bertholdsdorfa 445
Betlēme 154, 157, 187, 196, 197, *197*, 216
Betlēme (Pensilvānijā) 482
Betsaida 60, 61
Biobio 307
Birlija 525
Birma (Mjanma) 573, 629, 632
Birmingema 457, 506, 518, 532
Bitinija 82, 125, 127
Bizacena 208
Bizantija 22, 59, 236, 244, 252, 254, 258, 275, 278, 281, 316, 341, 342
Blentaira 564
Bobio 315
Bohēmija 302, 326, 329, 336, 337, 384, 427, 445, 512
Boloņa 275, 283, 289, 339, 355
Bombeja 467, 481
Bona zemesrags 204
Bordo 152, 332, 358
Bosfors 277
Bostona 438, 443, 502, 506, 506, 545, 584
Botsvāna 560, *561*, 564
Bovē 294
Brandenburga 329, 416
Brazilija 419, 420, 421, 557, 625, 634, 637, 647, 655
Bredforda 539
Brēmene 575
Bretaņa 288
Brisele 580
Bristole 448, 453, 455, 456, 502, 503
Britānija 19, 95, 193, 219, 230, 232, 307, 347, 386, 390, 436, 441, 454, 489, 508, 513, 518, 520, 526, 543, 550, 562, 586, 624, 647
Britu Kolumbija 566
Bruklina 545
Brunsvika 493
Bulgārija 99, 170, 316, 319, 607, 640, 662
Burgosa 301
Burgundija 229, 242, 245, 311
Bursfelde 315
Burža 380
Butāna 632
Centrālāfrika 421, 565
Centrālamerika 350, 422, 467
Centrāleiropa 384
Cēsis 440
Cēzareja (Kapadokijā) 154, 173, 175, 215, 251
Cēzareja (Palestīnā) 22, 62, 88, 107, 154, 168
Ciāna 459, 651
Cirihe 378, 379, 381, 384, 390, 401, *401*, 402, 613, 622
Cirta (Konstantīna) 204
Collikonna 402
Čada ezers 568
Čampa 576
Čandarnagara 467
Čārlstona 459
Čehoslovākija 607, 608, 662
Čeltnema 539
Černobiļa 671
Čestera 43
Čičestera 599, 619
Čikāga 545
Čile 514, 647
Dahomeja (Benina) 560
Dakija 59, 187
Dalmācija 95
Damaska 59, 60, 61, 105, 235, *253*, 280
Dandalka 578
Dānija 299, 302, 384, 385, 386, 400, 406, 466, 480, 554, 575
Dārbi 500, 539
Darema 524, 527, 567
Darova 202
Delavēra 478
Delfi 70
Delfta 430
Demerāra 566
Derija 202
Detroita 613
Deventera 359, 360, 361, 363, 365
Dienvidāfrika 476, 482, 564, 586, 608, 634, 647, 661
Dienvidamerika 5, 350, 422, 467, 467, 472, 671
Dienvidarizona 474
Dienvidaustrumu Āzija 5, 586, 632
Dienvideiropa 430
Dienvidfrancija 99, 322, 575
Dienvidindija 422, 472, 527
Dienviditālija 256, 287
Dienvidkarolīna 459
Dienvidkoreja 631, 670
Dienvidkurzeme 406
Dienvidslāvija 421, 608
Dienvidvācija 575
Dienvidvelsa 450
Diseldorfa 483
Dižona 315
Djepa 390
Dolfīne 329
Donava 253
Donegola 202
Dordrehta 430
Dorseta 22
Dosonsitija 547
Dovera 548
Drēzdene 603
Droeda 51, 52
Drumsna 456
Dublina 393, 505, 532
Duē 400
Dūra Eiropa 73, 77
Džarova 19
Džeimstauna 437
Dženova 280
Džordžija 446, 453, 454
Eberbaha 311
Edesa 66, 122, 154, 186, 191, 279, 548
Edinburga 13, 384, 390, 525, 537, 573, 578, 629, 657
Efesa 59, 71, 79, 82, 83, 94, *94*, 99, 141, 162, 180, 181, 183, 184, 195

Ēģipte 15, 22, 26, 72, 80, 89, 90, 95, 96, 100, 105, 106, 107, 123, 129, 145, 162, 165, 186, 196, 214, 216, 217, 247, 272, 279, 349, 609, 625
Eifrata 77, 151, 180, 186, 622
Eimeneja 76
Einzidelne 379
Eiropa 12, 13, 98, 279, 307, 353, 359, 404, 428, 485, 492, 508, 544, 575, 580, 628
Eislēbene 368
Ekvadora 472, 644
Elstova 392
Epvorta 454
Emava 431
Emdene 400
Erfurte 368
Eseksa 231
Etiopija 37, 186, 421, 570, 588
Evertona 449
Farnas sala 234
Fauntina 315
Ferrāra 340, 355, 356
Fēsa 349
Filadelfija 83
Filadelfija (ASV) 438, 578
Filipija 195
Filipīnas 467, 472, 481
Finkenvalde 619
Fircēnheiligena 433
Flandrija 360
Flavijaneapolisa 94
Florence 38, 227, 338, 340, 355, 356, *356*, 357, 358, 410
Florida 467
Flosenbirge 619
Fontenblo 510
Formosa 468
Fortaleza 627
Foura licis 567, 569
Francija 13, 44, 50, 66, 216, 217, 261, 279, 301, 309, 321, 328, 331, 332, 353, 358, 365, 378, 380, 384, 387, 415, 416, 419, 420, 421, 425, 426, 428, 431, 466, 467, 469, 492, 508, 510, 511, 512, 516, 570, 586, 588, 628, 640
Frankfurte 444, 445, 512, 513
Friģija 12, 56, 70, 73, 76, 85, 87, 498
Fritauna 562, 567, 568, 569
Fulda 237
Gabona 612
Gaeta 514
Galatija 59, 61, 63, 70, 147
Galileja 16, 18, 60, *61*, 77, 555
Gallija 56, 59, 66, 81, 83, 86, 72, 95, 100, 119, 145, 162, 170, 178, 188, 190, 192, 196, 198, 200, 201, 203, 210, 216, 219, 229, 230, 231, 235, 236, 237, 238, 307
Galle 379
Gallipoli 353
Gambija (upe) 467
Gana 566, 568, 634, 652, 657
Gaskoņa 332
Gelderlande 360
Gerasa 195
Germanicija 180
Glarusa 379
Glāstonberija 315
Glāzgova 450, 525, 564, 573, 578
Glostera 448, 539
Goa 420, 467, 469, 481
Goldkosta 482
Golkonda 469
Gorce 315
Gorema ieleja 215
Grado 159
Granāda 298
Grenlande 480, 481, 482
Grieķija 44, 63, 64, 105, 146, 151, 247, 253, 256, 354, 356
Gruzija 122
Gundishapura 98
Gvadelupa 467
Gvatemala *30*
Gviāna 467
Gvineja 481
Ģetzemanes dārzs 30
Hadersfilda 449, 525, 538
Hāga 378
Haiti 467
Halkēdona 12, 162, 184, 185, 186, 201
Halla 563
Halle 444, 445, 480, 483, 551
Hamburga 398, 575, 594
Handrumeta 208
Handvorta 457
Hannovere 443
Harare 658
Hārlema 430
Hārtforda 436
Hatina 279
Hedāle 385
Heidelberga 367, 620
Heivardshita 579
Hēliopole 470
Herkulāna 70
Hernhūte (Hūtberga) 440, 445, 446, 449,482, 483
Hertfordšīra 347
Hierija 256
Hierpalas Aberiks 73
Himačala 635
Himalaji 303, 472, 632
Hipona 162, 205, 207, 215
Hirosima 16
Holande 358, 359, 360, 361, 365, 378, 402, 430, 437, 467, 487, 489, 496, 504, 594, 628
Honkonga 605, 632
Horēba kalns 154
Horvātija 95
Hoverta 449
Hrisopole 469
Ikšķile 406, 407, 408
Ilinga 532
Ilinoisa 579, 633
Illīrija 59, 171
Imola 514
Inda 235
Indija 26, 66, 88, 98, 350, 353, 419, 420, 422, 428, 451, 467, 468, 469, 480, 557, 559, 560, 561, 567, 568, 570, 572, 575, 576, 586, 629, 632, 635, 642, 661
Indonēzija 420, 422, 476, 632, 647
Irāka 97, 234
Irāna 97
Īrija 12, 52, 202, 217, 218, 219, 307, 392, 393, 420, 421, 438, 456, 489, 490, 505, 530, 586, 628
Irkutska 606
Israēla (Izraēla) 554, 601, 609, 613, 620
Īsterrosa 450
Itālija 41, 70, 105, 156, 157, 159, 160, 172, 184, 187, 193, 194, 196, 201, 210, 216, 217, 220, 229, 236, 237, 245, 253, 289, 292, 315, 321, 327, 329, 331, 335, 339, 340, 349, 353, 354, 355, 356, 365, 386, 410, 413, 419, 428, 429, 431, 511, 512, 513, 587, 588, 589, 604, 640, 647
Īvšema 269, 456
Īzenheima 360
Izmira 83
Jamaika 467, 566, 567
Japāna 420, 421, 422, 428, 465, 468, 468, 469, 481, 569, 586, 629, 631
Jaunanglija 13, 389, 436, 437, 438, 439, 443, 477, 480, 502
Jaungvineja 632, 636
Jaunzēlande 527, 586
Java 468, 481
Jellinga 302
Jērika 622
Jersika 406
Jeruzaleme 12, 18, 31, 56, 57, *58*, 58, 59, 60, 61, 62, 63, *64*, 69, 78, 89, 92, 102, 112, 118, 120, 123, 124, 152, *153*, 154, 156, 157, 162, 168, 224, 247, 251, 253, 276, 278, 279, 280, 298, 417, 462, 532, 642, 657
Jona 21
Jordāna 102
Jorka 43, 44, 59, 95, 162, 239, 240, 241, 244
Jorkšīra 446, 456, 525, 526, 563
Jorubelenda 566, 569
Jotapata 18
Jūdeja 59, 63, 66
Jukona 547
Kaira 235, 280
Kalabrija 217
Kalifornija 467, 474, 475, 649, 665
Kalikata (Kožikode) 467
Kalimantāna (Borneo) 632
Kalinika 149, 151
Kalkuta 467, 572, 575, 579, 644
Kambodža 632, 635
Kamčatkas pussala 484
Kanaāna 622
Kanāda 420, 547, 586
Kanbera 658
Kanzasa 646
Kapadokija 59, 154, 173, 175, 215, *215*
Kapela 378, 379
Kapernauma 60, 77, 104
Kapitolija kalns 74
Karību jūra 467
Kartāga 59, 66, 80, 86, 87, 88, 89, 93, 95, 112, 142, 162, 198, *204*, 205, 208, 209, 210, 211
Kartūzija (Šartrēza) 311
Kasiciaka 207, 210
Kāsla 315
Kašmira 635
Kaukāzs 303
Keinridža 544
Keiptauna 564, 661
Kelebāra 569
Kembaslenga 450, 451
Kembridža 132, 275, 284, 286, 378, 386, 449, 452, 527, 531, 535, 548, 555, 563, 621
Kembridžšira 449
Kempdeivida 609
Kenija 568, 634, 634, 647
Kenta 230, 231
Kenterberija 231, 232, 261, 284, 290, 301, 315, 386, 478, 498, 527, 539, 550, 658
Kentuki 544, 579
Kerala 570
Kerijas grāfiste 217
Kijeva 317, 318, 481
Kilikija 59
Kilsita 450, 451
Kipra 59, 62, 179
Kirenčestra 73
Kirha 181
Kito 472, 644
Klermona 276, 278
Klervo 13, 267, 268, 315
Klinī *260*, 296, 310, 315
Kloina 489, 490
Klonarda 202
Klonmaknoiza 315
Klusais okeāns 475, 557, 569
Kobe 630
Kočina 470, 570
Konektikuta 441, 436, 578
Kongo 568, 652
Konstanca 337, 379
Konstantinopole (Stambula) 13, 89, 144, 151, 161, 162, 165, 170, 175, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 196, 198, 199, 201, 203, 210, 215, 216, 228, 230, 235, 239, 240, 244, 248, 250, 251, 252, 253, 258, 259, 276, 277, 278, 280, 302, 318, 319, 338, 341, 342, 342, 353, 356, 462
Kopenhāgena 384, 385, 400, 476, *480*, 482, 555
Korbija 241
Kordova 39, 162, 234, 244, 280, 298
Koreja 629, 631
Korinta 61, 62, 70, 74, *84*, 84, 85, 119, 124, 125, 126
Kornvola 449, 456, 538
Korsika 194
Kouktauna 520
Koulbrūkdeila 519
Koventri 603
Krakova 358
Kreditona 237
Kremona 244
Krievija (Krievzeme; Krievijas impērija) 13, 37, 41, 42, 303, 316, 317, 318, 319, 419, 420, 443, 484, 510, 585, 586, 590, 596, 598, 639, 647
Krougas Patrika 219
Kuba 625, 640
Kuļikovas lauks 319
Kumrāna 97, 102, 119, 212, 622

Kurzeme 406, 407, 442
Kvebeka 473
Ķelne 227, 281, 292, 359
Ķīna 26, 98, 303, 350, 358, 422, 465, 468, 471, 472, 481, 559, 569, 574, 605, 625, 629, 633, 633, 635, 637, 641, 647
Labās Cerības rags 353, 467, 481, 569, 576
Lagosa 44
Laimredžisa 548
Lamanšs 530
Lambarene 612
Lāna 281, 296
Langdoka 326
Langeito 448
Laodikeja 72, 178
Latākija 72
Laterāna 13
Latgale 407, 442
Latīņamerika 557, 644, 647, 668, 669
Latvija 406–409, 440, 443, 606
Leidene 382, 384, 389, 476
Leipciga 367, 377, 398, 445
Lejasreina 404
Lembeta 664
Lendovrora 448
Leona 301
Lerinsa sala 216, 217
Lesoto 652
Lestera 572
Lesteršīra 344
Libāna 69, 586
Libērija 568, 661
Libija 165
Lidsa 531
Lielbritānija 13, 494, 545, 586
Ligužē 216
Linca 384
Lindisfarna 21, 232, 234, 315
Linkolna 59, 162
Linkolnšīra 314, 454
Likseija 307
Liona 80, 81, 86, 100, 327, 382
Lisabona 44
Listra 71
Liverpūle 524, 535
Livonija 391
Livzeme 407, 408
Lombardija 326, 328
Londona *47*, 49, 50, 59, 95, 132, 162, 244, 365, 384, 449, 453, 456, 476, 478, 479, 521, 564, 580, 603
Lorēna 310
Losandželosa 475, 633, 646
Lozanna 382, 633, 643, 665
Lutervorta 344
Luvēna 358, 396, 397, 637
Madagaskara 467, 473
Madrasa 467, 481, 602, 643, 657
Madride 325, 422, 474
Magnezija 83
Mainca 237, 358, 365, 368, 384
Maira 469
Makao 470
Maķedonija 59, 62, 63
Malaizija 422, 635
Malajas arhipelāgs 476
Malaka 468
Malāvija 560, 564
Mali 566
Malina 658
Maljorka 474, 475
Malta 63, 656
Malverna 621
Mančestra 72, 130, 566
Manila 633, 643, 655
Mantuja 355, 357
Manresa 417
Manzikerta 276, 278
Marburga 326, 377, 379, 384, 577, 620, 622
Mari 622
Marmutjē 216
Maroka 235, 272, 349
Marseļa 59, 190, 216, 326
Martas Vinjārdas sala 477
Martinika 467
Masačūsetsa 436, 437, 438, 441, 459, 477, 545, 578
Masada 18, 69
Maskava 398, 462, 463, 481, 517, 605, 632, 662
Mauntvernona 545
Maurīcija 467
Mauritānija 59
Mazāzija 31, 61, 62, 64, 66, 81, 83, 85, 87, 90, 92, 98, 99, 100, 113, 119, 172, 247, 277
Meca 242
Medina 235, 426
Medleja 456
Mehiko 580
Meka 226, 234, 235, 236
Mēklenburga 402
Meksika 350, 420, 422, 467, 625
Melka 315
Melnā jūra 104
Mena 578
Mērilenda 443, 456, 479
Mēsija 59
Metalopole 470
Mezopotāmija 26, 73, 98, 99, 161
Midelburga 389
Midlenda 344
Milāna 44, 144, 149, 156, 195, 200, 206, 207, 244, 296
Milēta 59
Milevisa 205
Mineapolisa 633
Minhene 347, 602, 624
Minstere 384, 404, 466
Mjanma *sk.* Birma
Molesma 267, 315
Moluku salas 468
Monpeljē 284
Monserrata 417
Montekasino 220, 292, 309, 315
Montereja 474
Montgomeri 53
Mopsuestija 179, 180, 197
Morāvija 13, 316, 329, 402, 403, 405, 445
Mordvija 442
Moultona 572
Movila 202
Mozambika 481, 560, 564
Munnikhuizena 360
Mūrfildsa 453
Mursija 433
Nāblusa 94
Nācarete 5, 15, 58
Nagasaski 468
Naghammādi 96, 97, 622
Nairobi 580, 643, 645
Nāves jūra 69, 96, 102, 212, 622, 623
Nazianza 175, 215, 215
Neapole 292, 512, 514
Negroponte (Eibojas sala) 353
Neištate 396
Nekāra 402
Nepāla 628, 632
Niasa 632
Niderlande 353, 361, 382, 389, 405, 419, 430, 466, 509, 514
Nigēra 562, 566, 568, 569, 576
Nigērija 560, 561, 566, 568, 569, 576, 634, 655, 661
Nikaja 12, 162, 165, 167, 169, 184, 209, 248, 278
Nikolsburga 384
Nikomedija 170, 205
Nila 82, 214
Nirnberga 589
Nisa 175
Nisibisa 186
Nojona 380
Noridža 389
Normandija 278, 284
Nortfilda 545
Northemptona 436, 438, 439, 441
Northemtonšīra 572
Norvēģija 299, 385, *385*, 406, 511
Notingema 572
Novgoroda 303
Numidija 204, 205, 206, 208, 210
Nursija 12, 217, 220
Nūbransvika 438, 439
Nūdeli 657, 658
Nūdžersija 439, 443, 460, 503
Nujorka 44, 438, 443, 457, 529, 545, 578, 580, 619, *638*
Nūkāsla 456
Nūmeksika 474
Nurošela 382
Nūrūma 455
Ōdenvalde 434
Ohaio 482
Okama 347
Okeānija 569, 632
Oksforda 21, 275, 284, 286, 291, 344, 358, 386, 449, 453, 454, 489, 529, 530, 531, 541, 549, 621, 657
Olinda 637
Olīvu kalns 57
Olnija 449, 459, 538
Olstera 394, 439
Oranža 217
Orleāna 348, 380
Oronta 59
Osroene 66
Otobeirene 433
Otranto 353
Padomju Savienība (Padomju Sociālistisko Republiku Savienība; PSRS) 54, 596, 600, 604, 605, 607, 608, 633, 637, 660, 662
Paduja 284, 315, 355, 413
Pakistāna 235, 635
Palestīna 22, 90, 94, 99, 104, 119, 123, 205, 212, 247, 257, 279, 419, 586, 608, 609
Paragvaja 420, 421, 474
Parīze 162, 227, 238, 244, 275, 281, 284, 286, 289, 291, 292, 293, 294, 301, 305, 315, 358, 359, 380, 384, 417, 419, 427, 470, 508, 510, 512
Parta 120
Pasadīna 665
Pekina 484, 605, 641, 661
Pendla kalns 501, 502
Pensilvānija 53, 438, 443
Pepūza 87
Pergama *71*
Pērlhārbora 600
Persija (Irāna) 98, 99, 162, 186, 234, 252, 472, 481, 576
Peru 625
Perudža 272
Pēterburga 442
Pfalca 427, 438
Pikardija 380
Pireneji 238, 296
Pisidija 68, 70
Piza 280, 335, 355
Pjemonta 329, 512
Plimuta 389, 437, 438, 526, 545
Polersperija 572
Polija 245, 302, 384, 386, 420, 421, 504, 588, 590, 594, 600, 607, 662, 663
Polocka 406
Pomerānija 329
Pompeji 70, 74
Pondišeri (Putučeri) 467, 481
Ponta 59, 73, 81, 104, 175
Portiunkula 272
Portugāle 226, 350, 419, 467, 468, 510, 557
Prāga 336, 360, 384
Prinstona 444, 460, 630
Promista 294
Provansa 271
Providensa 438
Prūsija 384, 419, 509, 510, 512, 513, 515, 516, 551, 575
Puasī 382
Puatjē 222
Puteoli 70
Putučeri *sk.* Pondišeri
Ragbija 536
Rakova 504
Ranguna 573
Rāssāmra 622
Rauna 440
Ravenna 51, 157, 162, 188, 189, 194, 200, 203, 229
Redrūta 538
Rēgensburga 378, 386, 412, 413, 425, 577
Reimsa 242, 295, 400
Reinzeme 307, 313, 364, 553, 575
Reritena 439
Resifi 637
Rēvele 440
Rietumāfrika 467, 562, 566, 568, 575
Rietumāzija 234
Rietumeiropa 354, 358, 585
Rietumindija 482
Rietumsibirija 482
Rietumvācija *sk.* Vācijas Federatīvā Republika
Rīga 391, 407, 440
Rimini 172
Riodežaneiro 481, 557

Rjevo 315
Rodailenda 438, 478
Roksberija 477
Roma 5, 18, 33, 44, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 66, 69, 70, 74, 76, 82, 83, 89, 92, 94, 97, 100, 102, 104, 107, 112, 113, 119, 145, 149, 162, 168, *183*, 184, 187, 195, 196, 198, 201, 203, 220, 228, 240, 244, 249, 250, 267, 272, 278, 281, 301, 315, 338, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 365, 368, 407, 411, 413, 429, 463, 469, 510, 514, 640
Ronšāna 44
Rotenburga 402
Roterdama 365
Rosa 61
Rostova pie Donas 639
Rsafaha 161
Ruāna 333
Ruanda-Urundi (Burundi) 634
Rumānija 607, 662
Ruspe 210
Sahāra 634
Saksija 369, 398, 416, 445
Salamanka 284, 417, 422, 426
Salamina 179
Salerno 284
Saloniki 149, 151, *151*, 162, 251
Salvadora 625
Samarija 59
Samarkanda 350
Sanantonio 474
Sandjego 475
Sanfrancisko 475
Sanjustīna 315
Sanktgallene 312, 315, 356
Santakrusa 467
Santjago de Kompostela 301, 432
Sarajeva 585
Sardija 68, 86, 195
Sardika (Sofija) 170, 209
Sardinija 90, 210, 512
Saterlenda 450
Savoja 511
Savona 510
Sebaste 215
Seintendrūza 358
Seišelu Salas *643*
Seleikija 154, 172
Sema licis 456
Sempringhema 314
Senegāla 467
Sentalbānasa 347
Sentžila 390
Serampora 572
Serbija 316, 319
Sergijevposada 318
Seula 631, 670
Sibīrija 481
Sicīlija 256, 513
Sidona 59
Sikima 632
Sināja kalns 131, 154, 555
Singapūra 527, 580
Sinnemenhola 567
Sinope 104
Sirija 59, 60, 66, 72, 83, 90, 95, 99, 102, 161, 162, 178, 180, 214, 216, 247, 272, 279, 280, 586, 622, 632
Sirmija 162, 172
Sito 267, 311, 315
Sjēna 355
Sjerraleone 562, 567, 568, 569
Skandināvija 299, 369, 380, 384, 400, 575, 647
Skelingsa sala 217
Skotija 202, 218, 307, 335, 375, 378, 390, 392, 428, 450, *451*, 543, 559, 564, 573, 657
Smiltene 440
Smirna 59, 83, 83, 92, 100
Sofija 316
Soltleiksitija 630
Sona 268
Sončino 395
Sorento 353
Spānija 54, 89, 150, 166, 178, 190, 203, 209, 210, 226, 229, 235, 241, 275, 287, 292, 294, 298, 301, 315, 325, 335, 353, 358, 380, 382, 387, 400, 416, 419, 422, 425, 428, 432, 466, 467, 468, 509, 510, 557, 594
Spoleto 514
Stauerbridža *477*
Stefordšīra 524
Stērlinga 450
Stokholma 511, 657
Strasbūra 378, 381, 384, 386, 416, 445
Suasona 289
Sumatra 481, 632
Surata 467
Sureja 347
Surinama 481, 482
Svētā Romas impērija 384, 416
Šafhauzene 379, 402
Šampaņa 268
Šartra 46, 281, 294, 295, 297, 298
Šefilda 541
Šleitheima 402
Šmalkaldene 376
Špeiere 367, 373, 427
Šrilanka 428, 468, 476, 661
Šropšīra 519
Šveice 41, 361, 379, 380, 402, 405, 526, 575, 580, 612
Tabenisi 214
Tagaste 206, 207
Taivāna 632, *632*
Taizeme 627, 635
Tālava 406
Talgarta 448
Tālie Austrumi 422, 467
Tallina (Rēvele) 391
Tanzānija 564, 634
Tapsa 210
Tara 219
Tarsa 59, 60, *60*, 62, 154, 179, 232, 278
Tēbas 154
Teksasa 474, 668
Tendžora 480
Tenesī 579
Tērbata 391, 407
Tibeta 628, 632
Tibingene 358, 377, 619, 620, 623, 625
Tibra 82, 244
Tiflisa 596
Timijona 87
Timišoara 662
Timora 632
Tira 22, 59, 169, 170
Tiringene 237
Tirole 402, 405
Tobolska 482, 484
Tokija 517, 580
Toledo 426
Topeka 646
Torda 504
Toskāna 184, 271, 355
Trāķija 59
Trallija 83
Trankebara 468, 480
Transilvānija 504
Transvāla 652
Treveka 448, 450
Tridenta (Trenta) 13, 384, 415
Trikāta 440
Trinidāda 467
Trīre 145, 150, 151, 162, 170, 510
Trūro 449, 538
Tuka (Duga) 205
Tula 42
Tulūza 278, 284, 323
Tunisa 244
Tunisija 204, 205, 208, 211
Tūra 33, 194, 216, 241, 282
Turcija 60, 68, 83, 215, 586, 640
Tuvie Austrumi 622
Uganda 634
Ugarita 622
Umbrija 220
Ungārija 275, 302, 329, 335, 384, 504, 596, 607, 662
Upsala 188, 358, 385, 606, 657, 658
Urugvaja 625
Utrehta 360, 483, 657
Vācija 12, 23, 41, 237, 279, 311, 313, 325, 329, 335, 358, 358, 361, 366, 367, 375, 376, 378, 380, 391, 402, 405, 406, 410, 419, 422, 425, 426, 427, 428, 429, 434, 444, 445, 475, 489, 480, 497, 508, 510, 512, 515, 526, 551, 586, 589, 590
Vācijas Demokrātiskā Republika (Austrumvācija) 607, 662, 663
Vācijas Federatīvā Republika (Rietumvācija) 608
Vaithorna 218
Valmiera 440
Vankūvera 658
Vartburga 369, 394
Varthegava 600
Varvika 346
Varvikšīra 478
Vašingtona 517
Vatikāna pakalns 120, 199
Vatikāns 358, 429, 468, 472, 514, 517, 588, 591, 592, 599, 604, 605, 635
Veimāra 590
Veksforda 52
Velsa *16*, 295, 448, 456, 478, 543
Veltenburga 433
Venēcija 280, 325, 342, 355, 384, 413, 419, 640
Veneto 160
Vērmuta 19
Verona 156, 357
Versaļa 427, 433, 586
Vestfālene 404, 427, 466
Vestgotu karaliste 163
Vestindijas salas 525, 559, 569, 573, 575
Vestminstera 359, 375
Vetina 398
Vezuvs 56, 70
Vidējie Austrumi 272, 557, 586, 608
Vidusjūra 61, 66, 101, 103, 169, 325
Vidusvācija 237
Vidzeme 398, 440
Viktorijas ezers 564
Viktorijas ūdenskritums 564, *565*
Viljamsberga 495
Vinčestera 458, 539
Vindesheima 361
Vine 343, 379, 433, 510, 616
Vircburga 433
Virdžīnija 437, 443, 495
Virdžīnu salas 482
Vita 210
Vitbija (Anglijā) 12, 232, 243, 548
Vitbija (Kanādā) 642
Vitenberga *23*, 48, 366, 368, 369, 376, 377, 378, 384, 385, 394, 396, 398, 410, 411, 416, 483
Vitona 633
Vivarija 217, 223
Viza 433
Vjenna 80, 81
Vjetnama 422, 469, 470, 472, 635, 649, 662
Vladimira 37, 318
Volfenbitele 493
Voringtona 504
Vormsa 367, 369, 370, 373, 378, 384, 411, 485
Voterfordas grāfiste 219
Vulidža 623
Vustera 498
Vusteršīra 269
Zaira (Kongo Demokrātiskā Republika) 472, 527, 564, 634, 647, 652
Zalcburga 433
Zambeze 564, *565*
Zambija 527, 564, 565
Zanzibāra 563, 564
Zēlande 389
Zieme|āfrika 12, 56, 92, 93, 95, 99, 142, 143, 190, 200, 216, 232, 275, 586
Zieme|amerika 436, 465, 474, 480, 482, 483, 506, 508, 631
Zieme|eiropa 281, 404
Zieme|francija 12, 667
Zieme|irija 394, 608, 609, 661
Zieme|itālija 99, 149, 307, 295, 419
Zieme|karolina 633
Zieme|koreja 631
Zieme|vācija 405
Zieme|velsa 577
Ziloa 16
Ziloņkaula Krasta Republika (Kotdivuāra) 652
Zviedrija 299, 373, 384, 385, 391, 398, 400, 420, 428, 466, 511, 606, 624
Zvolle 361, 363
Ženēva 375, 378, 380, 381, 382, 384, 388, 390, 396, 397, 400, 426, 658

VISPĀRĪGAIS RĀDĪTĀJS

adopcionisti/adopcionisms 181, 241
Advents 31, 32
Āfrikas baznīca 142, 211
Afrikāņu Neatkarīgās baznīcas **651–653**
agape 29, 123, 124, 126, 127
agnosticisms 549
agrīnā kristietība 69, 134
albiģieši 99, 255, 271, 279, 321, 322
Aleksandrijas baznīca 145
Aleksandrijas kodekss 132, *132*
Aleksandrijas koncils 165, 182
Allāhs 234, 235
Amerikas pilsoņu karš 547
anabaptisti 13, 52, 54, 384, 401–405, 445, 653, 659
anahorēti *sk.* eremiti
anatēma 167, 180, 181
Anglijas baznīca 24, 231, 232, 386, 388, 449, 453, 459, 500, 504, 517, 520, 530, 532, 541
Anglijas pilsoņu karš 52, 390, 427, 496
anglikāņi/anglikānisms 367, 384, 437, 500, 534, 538, 568
Anglikāņu baznīca 24, 373, 375, 388, 380, 437, 443, 444, 446, 451, 453, 454, 455, 457, 520, 530, 559, 566, 599
anglokatoļi 531, 649, 658, 664, 666
animisms 635
Ankiras koncils 222
anthemas 461
antibrīvmūrniecība 546
antignostiķi 120
antiklerikālisms 514, 516
antikomunisms 590
Antikrists 24, 146, 236, 463, 464, 600
Antiohijas baznīca 60, 83
Antiohijas koncils 170
Antiohijas ticības apliecība 172
antropoloģija 553, 660
apgaismotāji/apgaismība 493, 494, 508, 584, 595, 660
apgraizīšana 102
Apliecinošā baznīca 592, 619
apokalipse 430
apokrifi 396, 578
apolinārisms 182
apoloģētika 488, 489, 497
apustuļi 17, 57, 78, 109, 119, 126, 370, 412
Apustuļu ticības apliecība 109, 117, **153**
Apvienoto Nāciju Organizācija 23, 603
ariānieši/ariānisms 22, 114, 143, 144, 145, 147, 149, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 187, 193, 194, 203, 207, 209, 210, 228, 229, 504
Arlas koncils 231
arminiānieši/arminiānisms 375, 456, 559
arnoldisti 321
asinskristība 117
asinsliecinieki/asinsliecības *84*, 92, 93, 103, 111, 117, 126
askēti/askētisms 33, 87, 110, 205, 206, 212, 213, 214, 230, 310, 402, 417, 432
astroloģija 660
Atanasija ticības apliecība **177–178**
ateisti/ateisms 83, 94, 147, 487, 498, 530, 553, 598, 507, 617, 618, 621, 624
Augsburgas ticības apliecība 369, 376, 377, 385
augustīnieši 269, 346, 361, 365, 368, 406, 422
Augustīniešu ordenis 367
Austrumromas impērija 141, 143
Austrumu baznīca 29, 31, 45, 46, 108, 109, 114, 121, 146, 151, 168, 169, 184, 223, 240, 247, 250, 251, 259, 275
Baltie tēvi 570
Balto mūku ordenis *sk.* Cisterciešu ordenis
baptisti 438, 443, 504, 520, 534, 535, 542, 546, 547, 559, 566, 599
Baptistu misionāru biedrība 13
barbari 52
baroks 429, 430, 431, 432, 433
Baskāju karmelītu klosteris 426
bausliba 94
Bāzeles koncils 338
Baznīca 5, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 33, 41, 43, 44, 52, 56, 57, 54, 61, 63, 66,68, 84, 86, 90, 92, 102, 103, 108, 136, **144**, 151, 156, 169, 172, 173, 191, 197, 209, 243, 249, 274, 283, 286, 290, 310, 352, 410, 630
Baznīcas misionārā biedrība 13, 538, 566, 568, 569
Baznīcas mūzika **458–461**, **541–543**
begini 326
benediktieši 220, *267*, 289, 308, 311, 314, 346, 355, 402, 516
Bērtuļa nakts
Bezajes kodekss 132
Bhagavadgita 26
Bībele 15, 17, 18, 19, 23, 27, 38, 39, 42, 50, 57, 69, 82, 86, 88, 93, 165, 167, 175, 187, 196, 206, 207, 210, 212, 241, 257, 286, 292, 296, 304, 373, 378, 395–400, 497, 498, 540, 554–556, 611, 620, **654–656**, 671
Bībeles biedrības 13, 513, 577–580, 654, 656
Bizantijas baznīca 45
bogomili/bogomilisms 99, **254–255**
boļševisms 586, 588, 589
Brālība (arī Plimutas brālība) **526–527**, 574, 659
brāļu draudzes (hernhūtieši, hernhūtisms) 52, 391, 440
braunisti 389
brigitīnieši 315
Britu un ārzemju Bībeles biedrība 451, 538, 577
Brīvbaznica 402, 534, 574, 590, 592
brīvmūrnieki/brīvmūrniecība 495, 513
budisms 569, 635
būtisti 523
celibāts 93, 213, 214, 216, 221, 222, 223, 240, 242, 261, 372, 416, 417
Cēzarejas ticības apliecība 117
Chi-Rho 22, 139, 185
Ciešanu laiks 31, 32, 79
cirkumcellioni 192, 205, 211
cisterciešu 267, 268, 269, 311, 313, 321, 333
Cisterciešu ordenis (arī Balto mūku ordenis) 267, 268, 311
Compline 224
cvinglieši 367
čartisti 520, 524
Čartistu baznīca 521
čehu brāļi 52
daoisms 26
darvinisti/darvinisms 584
Debesbraukšanas diena 32
deisti/deisms 447, 450, 491, 492, 493, 498, 548, 555
dēmonoloģija 230
desmitā tiesa 402
Devotio Moderna 359, 361
Didahē 56, 108, 118, 126, 129, 224
Dieva valstība 584, 610, 611, 630
Dievišķās mīlestības savienība 414
Dievišķā Vārda biedrība 570
dievkalpojums 123, 125, 127, 128, 136
dižrenesanse 429
dokētisti/dokētisms 99, 105, 108, 111, 113, 126
doksoloģija 152, 174
dominikāņi 298, 321, 326, 349, 364, 378, 422, 471
Dominikāņu ordenis (Sludinātāju ordenis) 271, 314, 321
donātisti/donātisms 12, 142, 143, 162, 192, 204, 205, 207, 209, **210–211**, 266, 401
Dortas sinode 375, 382
Draugu biedrība (arī Draugu baznīca) 52–53, 500, 503
duhobori 464
dunkeri 436, 438
ebioniti 102, 113, 126
ebreju konvertīti 57
Ēdene 40
Efesas koncils 138, 164, 180, 181, 182, 216
Eiharistija 29, 78, 83, 127, 128, 129, 241, 265, 266, 337, 374, 376, 378, 379, 531
eisebieši 169
eitihiānisms 182
eklezioloģija 606
eksistenciālisms 615, 616, 618, 623
eksorcisms 30, 117, 648
ekumēniskā kustība 483, 536, 601, 602, 657, 662, 667
elkdievība 122
elle 366, 367
empīrisms 489, 491
enkratīti/enkratisms 110, 213
Episkopālā baznīca 505–506
episkopālisms 571
eremīti 33, 95, 141, 154, 213, 214, 216
esēņi 212
Evaņģēlija popularizēšanas biedrība 479, 558
Evaņģēlijs 13, 19, 21, 24, *37*, 39, 42, 44, 51, 58, 59, 60, 63, 66, 68, 77, 78, 84, 88, 130, 178, 208, 237, 272, 273, 275, 299, 302, 310, 316, 354, 367, 368, 370, 372, 402, 406, 420, 449, 450, 451, 455, 468, 471, 483, 489, 526, 529, 555, 557, 571, 610, 626, 641, 671
evaņģēlisti/evaņģēlisms 118, 449, 450, 520, 523, 526, 527, 532, 534, **538–540**, 559, 560, 564, 665
evaņģelizācija (pasaules) 231, 447, 472, 482, 483, 521, 529, 537, 545, 558, 571, 576, **629**
evolūcijas teorija 548, 552, 554, 556
ezotērika 660
farizeji 62, 102, 212
fašisms 587
febronisti/febronisms 510, 513
filioque 240, 259
Filipa evaņģēlijs 97
flagelanti 345
Florences koncils 266
franciskāņi 271, 291, 293, 298, 305, 315, 339, 343, 349, 350, 422, 471, 474
Franciskāņu ordenis 314, 343
Franku baznīca 238
fundamentālisms 660, 665
gallikāņi/gallikānisms 509, 510, 513, 515, 516
Gallu-romiešu baznīca 515
gavēnis/gavēšana 213
Gilbertiešu ordenis 314
gnostiķi/gnosticisms 86, **96–100**, 102, 104, 106, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 120, 127, 167, 205, 206, 222, 622
goji 102
gospeļi 542
gregoriskie korāļi 461, 543
grēku nožēlošana 265
Grieķijas baznīca/Grieķu baznīca 119, 375
hadisi 235
halifi 235
Halkēdonas koncils 138, 164, 184, 186, 201
halkēdonieši 252
harismātiskā kustība 87, 649–650, 659, 664, 669
Heidelbergas ticības apliecība 376, 382
hellēnisti 58, 59
herētiķi/herētisms 98, 109, 110, 112, 116, 117, 136, 320, 321, 322, 324, 330, 404
Hermas gans 108
hermeneitika 620, 622
hernhūtieši/hernhūtisms *sk.* brāļu draudzes
hesēņi 237
hidžra 235
himnas **458–461**, **541–543** (pēc 1800. g.)
hinduisti/hinduisms 559, 567, 568, 569, 627, 635

Hiponas koncils 109, 205
hipostāzes 174, 175
hlisti 464
homilētika 606
homilijas 175
hospitālieši 280
Hospitāliešu ordenis 314, 332
hugenoti 382, 427, 438, 476, 497
humānisti/humānisms 355, 356, 357, 365, 380, 395, 412, 546, 552
humiliāti 321
husīti 326, 329, 384
Husītu baznīca 336
huteriti 405
idžma 235
iesvētības 265
ikonostass 258
Indeksa komisija 423
indulgence 278, 329, 339, 352, 365, 366, 372, 416
inkarnācija 111, 322
inkvizīcija 13, 320, 321, 325, 381, 400, 411, 422, 423, 485, 594
Īru-ķeltu baznīca 237
islāms 12, 234, 235, 236, 317, 350, 472, 482, 494, 570, 635, 635, 660
Izīdas kults 141
Jahve 113
jakobīņi 509, 510
Jakobītu baznīca 156
jansenisti/jansenisms 488, 496, 497
Jāņa apokrifi 97
Jaunā Derība 12, 15, 17, 18, 19, 22, 35, 56, 58, 61, 63, 72, 77, 80, 87, 98, 100, 101, 105, 106, 109, 110, 130–136, 147, 179, 196, 205, 212, 222, 236, 254, 284, 322, 327, 328, 354, 357, 365, 369, 395, 395–400, 451, 492, 614
Jaunā pasaule 340, 478, 506
Jauno kristiešu asociācija 537
Jehovas liecinieki 18
Jeruzalemes baznīca 102, 119, 120
Jeruzalemes koncils 12, 56, 60
jezuīti 13, 384, 407, 417, 418, **419–420**, 422, 426, 428, *469*, 471, 472, 474, 475, 477, 509, 510
Jezuītu ordenis 411, 417, 418, 419, 420, 510, 515, 516, 535
Jēzus biedriba *sk.* Jezuītu ordenis
Jēzus gudrības grāmata 97
jūdaisti/jūdaisms 15, 18, 29, 57, 61, 66, 82, 88, 101, 103, 123, 124, 222, 234, 287, 305, 317, 487, 494, 498, 594, 599, 609, 622, 635
judeokristieši 123
kabala 357
kainīti 96
Kalna spredikis 403
kalvinisti/kalvinisms 50, 367, 372, 373, 374, 376, 380, 384, 390, 400, 416, 427, 430, 436, 444, 448, 449, 459, 476, 479, 494, 504, 535, 538, 559
Kalvinistu baznīca 376
kapucieši 470
Kapuciešu ordenis 472
kargo kults 636
karmeliti 426
Karmelītu ordenis 425
Karolingu impērija 260
Kartāgas baznīca 92
Kartāgas koncils 109, 205
Kartūziešu ordenis 311
katakombas 72, 73, 117, 128, 155
katari/katarisms 89, 99, 255, 320, 321, **322–323**, 326, 327
katehēze 79, 155
katehisms 376
katehūmeni 88, 101, 117, 160
katoliskā reformācija 410–428; *sk. arī* kontrreformācija
katoļi/katolicisms 316, 384, 390, 427, 494, 500, 504, 513, 516, 535, 536, 546, 599, 639, 653
Katoļu baznīca (Romas katoļu baznīca) 327, 331, 336, 352, 354, 359, 364, 396, 404, 407, 413, 415, 417, 488, 495, 496, 510, 515, 516, 517, 532, 543, 570, 588, 590, 601, 607, 611, 623, 639, 644, 656, 658, 669
kibuci 635
Kirchenkampf 592
klasicisms 434
Klephemas sekta 538, 562, 563, 568
Klermonas sinode 278
Klusā nedēļa 31, 32
komunālisms 546
Komūnija 29, 33, 83, 127, 265, 275, 369, 374, 377, 381, 388, 531
komunisti/komunisms 51, 587, 588, 593, 600, 603, 605
Komunistiskās partijas manifests 13, 553
konfūcieši 26
kongregacionālisti/kongregacionālisms 389, 392, 437, 500, 505, 520, 523, 529, 534, 535, 546, 565
Kongregacionālistu baznīca 506, 545, 564
Konkordijas formula 375
konsolaments 323
Konstancas koncils 227, 335, 336, 339, 342, 356
Konstantinopoles koncils 138, 164, **174**, 175
kontrreformācija 384, 391, 421, 422, 429, 431, 433, 666
konvertieši 271
konvertīti 60, 115, 117, 124
Koptu baznīca 185
koraļi 543
Korāns 99, 235
Korintas baznīca 126
Krievijas pareizticīgo baznīca 318, 462, 482, 484, 697, 598, 601, 604
Krimas karš 42
kristība/kristības 29, 88, 92, **116–118**, 126, 129, 140, 195, 265, 266, 381, 401, 402
kristiešu gads 29–33
kristiešu vajāšanas 88
Kristīgā baznīca *sk.* Baznīca
kristoloģija 164, 183
Kristus otrreizējā atnākšana 85, 87
krusta kari 13, 51, 227, **278–279**, 406, 407
krustneši 51, 277
Kulturkampf 515, 516, 591, 592
kvēkeri 53, 438, 478, 486, **500–503**, 659
Ķeltu baznīca 202, 230, 231, 232
lācarieši 470
laji 117
Laterāna 3. koncils 321, 327
Laterāna 4. koncils 13, 176, 227, 263, 264, 265, 266, 327
Laterāna 5. koncils 365
Latiņu impērija 281
Latviešu Indriķa hronika 406, 408
Lauds 224
laulības 265
Ledus kauja 303
liberālais pacifisms 54
liberālie protestanti 53
liberālisms 584, 613
Lielā atmoda 436, 438, 441, 444, 448, 479
Lielā franču revolūcija 493, 494
Lielā piektdiena 31, 32, 155
Lielā shizma 227
Lielais gavēnis *sk.* Ciešanu laiks
Lieldienas (ebreju)/Pesahs/ Pasā svētki 30, 103, 123, **124**, 595
Lieldienas (kristiešu) 30, 31, 32, 42, 79, 115, 118, 121, 155, 157, 220, 221, 240, 265
Lindisfarnas evaņģēliji 12, 226, 232, *233*, 234, *308*
lineārais laiks 30
liturģija 127, 129, 155, 156, 157, 224, 251, 316, 317, 329, 346, 374, 390, 393, 511, 606, 666
Livonijas ordenis 391
Logoss 111, 169, 178, 465
lolardi 326, 344, 345, 386
Londonas Karaliskā biedrība 49, 50
luterāņi/luterānisms 50, 344, 367, 372, 376, 381, 384, 386, 416, 436, 438, 445, 459, 504, 513, 553, 599, 616
Luterāņu baznīca 373, 374, 444, 457, 461, 511
Madonna 141
maizes laušana 29
mājas draudzes 650, 659
mandaisti 97, 98
maniheisti/maniheisms **98–99**, 105, 205, 206, 207, 222, 254, 322, 391
maoisms 605
Marijas Magdalēnas evaņģēlijs 97
markionīti 105, 213
marksisms-ļeņinisms 597
marksisti/marksisms 21, 584, 605, 615, 625, 660, 669
martiri/martīriji 31, 32, 45, 92, 105, 161
Mazākie brāļi 271, 274
melnā nāve 353
Melnie brāļi 271
menonīti 405, 436, 438, 599
mesaliāņi 214
Mesija 15, 27, 60, 101, 102, 123
metodisti/metodisms 436, 448, 449, **453–457**, 459, 482, 520, 521, 522, 524, 534, 535, 538, 544, 546, 547, 559, 568, 646, 648
Metodistu baznīca 449, 455, 546
miesas aušāmcelšanās 105
Milānas edikts 44
millenārisms 108, 546
minimi 315
Mise 156, 241, *266*, 266, 346, 369, 372, 402, 416, 599
misiju skolas 634
misionāri/misionārisms 62, 66, 81, 118, 330, 349, 391, 402, 406, 428, 436, 457, 466, 472, 474, 475, 479, 482, 527, 557, 559, 561, 564, 568, 571–576, 631, 642
misticisms 251, 348, 402, 411, 423, 425
mitraisms 122
modālisti/modālisms 113, 178
molokani 464
monādes 489
monarhiāņi/monarhiānisms 113, 120, 504
monastisms 230, 251, 267, 307, 309, 310, 311, 315, 365, 386, 464
monergisms 186
Mongoļu impērija 303
monofizīti/monofizītisms 156, 182, 185, 186, 210, 252, 253
Monofizītu baznīca 570
monoteisms 113
monotelētisms 186, 211
monstratensieši 269
montānisti/montānisms 12, 56, 85, **87**, 88, 105, 108, 109, 110, 112, 116, 118, 121, 213, 330
morāvieši (arī Morāvijas brāļi)/morāvisms 13, 403, 436–438, 445, 446, 454, 455, 480, 482, 483, 595
mormoņi/mormonisms 18, 546, 630
muhamedāņi *sk.* musulmaņi
Muratorija kanons 108
musulmaņi 51, 289, *469*, 498, 559, 561, 569, 599, 609
nacionālsociālisms 589
nacisms 590
Nantes edikts 380, 426, 427
Nāves jūras tīstokļi 96, 97, 622
Neocēzarejas koncils 222
neopentekosti/neopentekostālisms 649, 650
neoplatonisti/neoplatonisms 177, 206, 207, 252, 348, 349, 358
nepotisms 331, 339
Nestoriāņu baznīca 570
nestorieši (nestoriāņi)/nestoriānisms 156, 182, 186
Nikajas koncils 12, 89, 110, 114, 143, 144, 145, 146, 164, 169, 173, 174, 198, 257, 415
Nikajas ticības apliecība 117, 138, 145, 148, 174, **177**, 178, 259, 275
Nikajiešu ticības apliecība **166–168**
nominālisti/nominālisms 282, 286, 365
None 224
nonkonformisti 451, 454, 455, 513, 526, 529, 534
novaciāņi 56, 89, 92, 180
ofīti 96, 97
Oksfordas kustība 529, **530–531**, 541, 542
okultisms 635
olivetieši 315
Opus Dei 635
Oranžas sinode 217
ordinācija 92, 265
Ortodoksālā baznīca 316, 341, 463, 570, 659
ortodoksija 109, 110, 143, 168, 176, 207, 464, 544, 553, 615
Ostindijas kompānijas 476
ostinieši 269
Otrais pasaules karš 13, 54, 579, 599, 600, 602, 603, 604, 619, 642, 665
pacifisms 52, 404

pagāni/pagānisms 66, 124, 144, 146, 147, 148
panteisms 487, 553
paradize 40, 366, 367, 372
Paraklēts *sk.* Svētais Gars
Pareizticīgo baznīca 20, 39, 41, 42, 249, 250, 257, 464, 466, 484, 597, 598, 601
partrpasiāņi 113
Pasaules baznīcu padome 13, 603, 604, 640, 643, 649, 650, 653, 657, 658, 662, 667, 668
Pasaules kristīgo studentu federācija 537
Pasavas līgums 376
Pasha *sk.* Lieldienas (kristiešu)
Pastarā tiesa 239, 291, 298
pastorālā mācība 606
patari 321
Patiesības evaņģēlijs 97
patriarhija 463
paulikāņi 99
pāvesta nemaldīgums 514, 515
Pāvesta valstis 384, 410, 512, 513, 516
pāvilieši **254**
Pax Romana 67, 122
pēdējais svaidījums 265
Pēdējā Maltīte 29
pelagiāņi/pelagiānisms 12, 138, 207, 208, 210
Pelēkie brāļi 271
Pelnu diena 32
Pentateihs 305
pentekosti/pentekostālisms *sk.* Vasarsvētku draudzes
Pesahs/Pasā svētki *sk.* Lieldienas (ebreju)
Pestīšanas armija 13, **522–523**, 648
Pētera apokalipse 61
Pētera darbi 61, 97
Pētera evaņģēlijs 61
pietisti/pietisms 375, 436, 438, 439, 440, 444, 445, 475, 479, 480, 483, 486, 511, 575, 595, 610
piligrimi 388
Piligrimu tēvi 389, 437, 659
pilsoniskā reliģija (arī sabiedriskā reliģija, pilsoniskais deisms) 587, **609**
Pireneji 417
Pirmais pasaules karš 13, 51, 53, 533, 535, 560, 570, 576, 585, 612, 630, 639, 642
pirronisti 486
Pistis Sophia 97, *97*, *135*
pitagorisms 110
Pizas koncils 335
pjūzijisms 537
platonisms 110, 111, 178, 357
Plimutas brālība 526, 527
pneimatomakiāņi 173, 175
Poļu brālība 504
Pontifex Maximus 74, 140, 147, 150
pozitivisti/pozitivisms 490, 584, 614, 615, 617, 660
pravieši 118, 370
predestinācija 241, 369, 382
Premonstratensiešu ordenis 314
prezbiteriāņi/prezbiteriānisms 378, 394, 438, 443, 450, 458, 500, 504, 505, 534, 544, 547, 558, 571
Prezbiteriāņu baznīca 436, 439, 456, 591
Prime 224
protestanti/protestantisms 17, 24, 49, 50, 374, 376, 380, 382, 385, 386, 390, 394, 404, 414, 424, 425, 436, 437, 475, 477, 496, 544
psalmi 145, 175, 400, 412, 543
Pūpolsvētdiena 30, 31, 155, 593
puritāņi/puritānisms 13, 49, 50, 375, **388–389**, 436, 438, 479, 489, 497, 529, 558, 659
racionālisti/racionālisms 486, 488, 491, 513, 514, 557
radikāļi 394
Ramadāns 235
reformācija 18, 47, 52, 230, 352, 354, 359, 366, 373, 374, 376, 380, 381, 384, 386, 390, 391, 392, 400, 401, 407, 416, 429, 504, 594
reformāti 380, 382, 445, 513
Reformātu baznīca 374, 380, 382, 388, 436, 437, 439, 444, 461, 476, 511, 660
rehabiti 212
Reliģisko traktātu biedriba 451, 538
renesanse 354, 395, 410, 429, 432, 594
restoracionisti 650, 659
Rietumromas impērija 139
Rietumu baznīca 29, 31, 32, 46, 109, 113, 114, 126, 151, 173, 186, 195, 198, 259, 260, 265, 275, 281
Risorgimento 511, 512, 513
rituālā prostitūcija 146
Romas impērija 5, 31, 44, 57, 58, 59, 61 63, 67, 68, 70, 84, 101, 106, 120, 136, 187, 188, 309
Romas katoļu baznīca 119, 120, 203, 292, 428
Romas koncils 198
sabats 29, 123
sabelliānieši/sabelliānisms 169, 170, 172, 174, 175, 178
sabiedriskā reliģija *sk.* pilsoniskā reliģija
sakraments 265, 274, 322, 381, 503
Salamana gudrības grāmata 103
Sansas koncils 289
Sātans 282,294
saturnālijs 141
Saules dievs 141
sekularizācija 584, 660
selestinieši 315
semipelagiānisms 217
separātisti 110, **388–389**, 445
Septītās dienas adventistu draudzes 634
Septuaginta 103, 107, 136, 196, 395
setīti 97
Sext 224
sieviešu ordinācija 659, 664, *664*
shizma 110
sholastiķi/sholastika 283, 284, **286–287**, 291, 305, 355, 357, 365
silvestrieši 315
simonija 260, 261, 360
Simtgadu karš 333
sinagoga 66, 78, 104, 123, 127, 149, 151
Sināja kodekss 130, *131*, *135*
Sinedrijs 58
sinkrētisms 653
sintoisms 609, 635
Sīraka gudrības grāmata 103
Sīrijas baznīca 126, 632
skeptiķi/skepticisms 486, 487, 488, 490, 556
skopci 464
Skotijas baznīca 525, 565
sociālais radikālisms 584
sociāldarvinisms 584, 589
sociālisms 584, 587, 618
sociniānisms 384, 504
sofisti 79
Soka Gakkai 635
Sommas kauja 52
Spānijas pilsoņu karš 588
spiričueli 542
spirituālisms 546, 635
Starptautiskā misionāru padome 657
stoiķi/stoicisms 31, 110, 111, 113, 178
Sunna 235
sunniti 235
Svētā alianse 510
Svētā Gara kongregācija 570
Svētais Gars/Paraklēts 15, 17, 18, 19, 20, 27, 29, 30, 31, 44, 57, 58, 60, 83, 87, 92, 93, 112, 116, 125, 129, 152, 174, 175, 240, 323, 372, 402, 445, 446, 449, 450, 483, 497, 503, 504, 646, 653
Svētais Grāls 268
Svētais Krēsls 422, 514
Svētais tribunāls 324
svētais ūdens 329
Svētais Vakarēdiens 29, 45, 46, 50, 83, 93, 100, 106, 111, 118, 126, 129, 152, 155, 157, 160, 168, 179, 181, 214, 266, 381
Svētā kongregācija ticības propagandēšanai 468
Svētā sinode 463, 597
Svētā Zeme 51, 152, 161, 196, 224, 277, 278, 279, 280, 300, 301
svētdienas skolas 529, 559
Svētie Raksti 17, 22, 63, 80, 92, 94, 100, 101, 103, 104, 105, 134, 136, 142, 145, 177, 179, 196, 208, 210, 221, 249, 254, 257, 287, 289, 291, 292, 294, 304, 316, 317, 327, 336, 363, 366, 370, 372, 374, 402, 403, 426, 459, 465, 497
Svēto sakramentu biedriba 470
šiiti/šiitisms 235, 609
šķīstītava 416
Šmalkaldenes karš 376
Šmalkaldenes līga 376
švenkfelderi 438, 445
targumi 395
Tautu Savienība 586, 587
teisti 498
Teitoņu bruņinieku ordenis 314
templieši 280
Templiešu ordenis (arī Kristus bruņinieku ordenis) 314, 332
teofānija 11
teoloģija 292, 553, 605, 606, 610, 611, 612, 613, 615, 617, 618, 619, 623, 624, **626**, 627, 650, 669, 670
Terce 224
Tēvreize 73, 88, 118, 328
Ticības kanons 115, 116, 117, 119
Tiras koncils 22
Toledo koncils 178
Toma evaņģēlijs 96, 622
Tora 594
totalitārisms 593
traktariāņi/traktariānisms 530, 531, 536
transsubstanciācija 241, 265, 282, 344, 372, 412, 416
Trešā pasaule 626, 631, 634, 635, 636, 641, 642, 643, 644, 646, 648, 661, 668
Tridentas koncils 13, 18, 196, 292, 386, 396, 411, 414, 415, 417, 423
Trīsdesmitgadu karš 13, 376, 384, 385, 427, 444, 445, 489, 497
Trīsvienība 30, 88, 89, 112, 113, 116, 145, 164, 174, 175, 177, 178, 289, 298, 300, 381, 384, 395, 432, 504, 625
Trīsvienības svētki 32
ultramontānisti/ultramontānisms 495, 510, 511, 513, 514, 515
uniāti 599
unitārieši/unitārisms **504–505**, 545, 546
valdensi 52, 320, 321, 326, **327–329**, 343
Vasarsvētki 31, 32, 60, 157, 374
Vasarsvētku draudzes 13, 87, 634, 636, **646–650**, 659, 665, 668
Vašingtona kodekss 132
Vatikāna kodekss 130
Vatikāna 1. koncils 513, 514, 515, 516, 658
Vatikāna 2. koncils 415, 443, 604, 623, 640, 645, 656, 658, 666
Vecā Derība 15, 26, 29, 63, 77, 87, 88, 96, 100, 102, 103, 104, 107, 136, 143, 147, 169, 196, 206, 212, 236, 254, 305, 322, 395–400, 489, 492, 550
vecticībnieki 463, 464, 599
Versaļas miera līgums 586
veslijieši 520, 521, 522
Vespers 224
Vienkāršās dzīves brālība 315, 363, 365
vikingi 12
Viklifa Bībele 654
viklifīti 329
viktoriānisms 539, 548
Viktorijas laikmets 520, 529, 533, 534, 535, 537, 541, 548, 550, 556, 559
Vitbijas sinode 12, 31, 226, 232
Vulgāta 136, 241, 357, 395, 396, 400, 423
Zaļā ceturtdiena 155, 157
zeloti 18
Zelta laikmets 539, 540
Zelta Orda 350
Zemnieku karš Vācijā 394, 402
Ziemassvētki 23, *30*, 31, 32, 33, 103, 141, 155, 156, 239
Ziemeļāfrikas baznīca 93, 200
Ziemeļu karš 398
zoroastrisms 234
Zvaigznes diena 32, 155

NORĀDES UZ BĪBELI

Gen 1:1 – 16
Gen 1:3 – 305
Dt 6:20 – 15
Ps 34 – 458
Ps 42 – 458
Ps 72 – 459
Ps 119:164 – 224
Ps 127 – 391
Jl 2:16 – 304
Mt 5:44 – 52
Mt 10:7 – 10
Mt 19:12 – 92
Mt 26:52 – 52
Mt 28:19 – 126
Mt 28 – 57
Mk 12:17 – 144
Lk 13:4 – 16
Lk 24 – 57
Lk 13:4 – 16
Lk 24 – 57
Jņ 1:3 – 110
Jņ 1:14 – 15
Jņ 13 – 156
Jņ 14:3 – 16
Jņ 17:1–6 – 345
Jņ 18:31 un 37 – 130
Apd 1 – 57
Apd 3:6 – 115
Apd 6 – 118
Apd 8:37 – 115, 126
Apd 8 – 98
Apd 13–14 – 70
Apd 15 – 62
Apd 18:2 – 70
Apd 18:12 – 70
Rm 13:1 – 51
Rm 13:13–14 – 207
1Kor 6:11 – 123
1Kor 8:6 – 115
1Kor 9:22 – 63
1Kor 11:23–25 – 125
1Kor 12:3 – 115
1Kor 12–14 – 648
1Kor 14 – 648
1Kor 14:2 – 646
1Kor 15:3–4 – 115
1Kor 14:40 – 125
2Kor 13:13 – 115
Ef 2:8 – 102
Ef 4:4–6 – 115
Fil 2:6–11 – 125
Kol 1:15–20 – 125
1Tim 2:5 – 115
1Tim 3:4 – 115
1Tim 3:16 – 115, 125
1Tim – 61
2Tim 4:1 – 115
2Tim – 61
Tit – 61
1P 3:18–22 – 125
1J 5:7, 8 – 407

ATTĒLI

Grāmatā ievietotie attēli reproducēti ar šādu fotogrāfu un organizāciju atļauju.

David Alexander: 23, 28, 57, 58 (abi), 59, 60, 61, 62, 64, 68 (abi), 71 (visi), 76, 82, 83 (ar Izmiras Arheoloģiskā muzeja atļauju, Turcija), 84 (apakšā), 94 (apakšā), 97, 102 (ar Amsterdamas Bibeles muzeja atļauju), 121, 130 (pa labi, ar Londonas Bibeles biedrības atļauju), 141 (pa kreisi), 151, 169, 174, 193, 197, 213, 222, 232, 234, 240, 243, 281, 291, 314, 332, 339, 367, 369, 371, 376, 437, 667
Alitalia: 86
John C. Allen: 142 (apakšā), 181, 195 (visi)
Andes Press Agency/Carlos Reyes: 671
Architectural Association: 303
Ashmolean Museum, Oxford: 95, 231
Associated Press: 662, 663, 664
Baptist Missionary Society: 409
Barnaby's Picture Library: 29
Richard Beaton: 27, 44
Benedettine di Priscilla, Rome: 101, 140
Bernisches Historisches Museum: 228
Bible Society: 577, 578, 579, 629
Bildarchiv Foto Marburg, Germany: 160
Billy Graham Evangelistic Association (Russ Busby): 633
Bodleian Library, Oxford: 229
Osvaldo Böhm: 159
Anne Bolt: 567
Bridgeman Art Library: 38 (augšā pa labi), 487, 528 (apakšā)
John Briggs: 519, 531
British Library Board: 37, 38 (apakšā pa labi), 39, 96, 97 (apakšā), 104, 105, 131 (visi), 132, 135 (abi), 136, 156, 233, 241, 246, 265, 269 (pa kreisi), 277, 290, 300 (apakšā), 306, 307, 308, 337, 345, 346, 347, 359, 373, 374, 397, 399, 461 (apakšā), 467, 595
British Museum: 69 (augšā), 85, 92, 94 (augšā), 108, 126, 141 (pa labi), 142 (augšā), 144 (abi), 147, 209, 238, 242, 259, 348, 406, 414, 429, 468
British Tourist Authority: 202
Bulgarian National Tourist Office: 316
Bulloz, Paris: 488
Camera Press: 251, 256, 257, 547, 605, 612, 613, 637, 640
Cephas/Mick Rock: 649, 666
Chester Beatty Library, Dublin: 469
Church Missionary Society: 569
CMS/Camerapix Nairobi: 647
Cliche Musĭes Nationaux Paris: 415, 431
Combier, Maçon: 158
Corinium Museum, Cirencester: 73
Cowper and Newton Museum, Olney: 460
Daily Telegraph Color Library: 235, 236–237, 280, 349, 470
Danish Tourist Board: 302
David Livingstone Memorial Trust, Blantyre: 565 (augšā)
James de Jong: 474, 475
Deutsche Fotothek Dresden: 602
Douglas Dickings: 570, 573, 575
Dover Publications: 394, 430
Tim Dowley: 244, 310, 325, 389, 427, 443, 476, 477 (augšā), 480, 495
Barry Dunnage: 16, 19
FEBA: 643
Fritz Fankhauser: 627, 631, 632
Fototeca Unione Americana, Rome: 84 (augšā)
Peter Fraenkel: 561, 565 (apakšā), 566, 652
French Government Tourist Office: 323
Friends' Historical Library of Swarthmore College: 501
Gabinetto Fotografico Nazionale, Rome: 143
German Embassy: 311
Giraudon, Paris: 150
Martin Gostelow: 69 (apakšā), 155, 214, 253, 473, 557
Joy Guy: 72, 139
Sonia Halliday Photographs: 109, 204, 297, 298, 299 Jane Taylor: 171
Sonia Halliday and Laura Lushington Photographs: 46
André Held: 116, 128
Hirmer Fotoarchiv M¸nchen: 191
Andrew Holder: 293, 331, 335, 356, 638
J. Hutchinson: 78
Imperial War Museum, London: 585, 603
Irish Tourist Board: 217, 218, 219 (P. Tutty)
Italian State Tourist Office: 201, 272, 411
John Rylands University Library, Manchester: 130 (pa kreisi)
A. F. Kersting: 153, 165, 178, 276
Keston College: 596, 597
Keystone Press: 606, 639
Jean Lassus: 206
Lateran Museum, Rome: 75
Leprosy Mission: 576
London Mennonite Centre: 403
Phil Manning: 32 (visi, ar viņa svētības A.†Medforta palidzību), 124 (abi, ar CMJ palidzību)
Mansell Collection: 24, 26, 40, 49, 50 (abi), 52, 79, 80, 90, 114, 118, 122, 125, 146, 157, 166–167, 175, 176, 177, 189 (augšā), 200, 360, 368, 413, 418
Mary Evans Picture Library: 489, 490, 491, 492, 503, 509, 512, 528 (augšā), 534, 544, 549
Methodist Church, Overseas Division: 183, 543, 636
Tim Miles: 161 (visi), 215
Musĭe Publique et Universitaire, Geneva: 381, 382, 383
National Gallery, London: 38 (augšā un apakšā pa kreisi), 266, 353
National Maritime Museum, London: (vāki)
National Portrait Gallery, London: 300 (augšā), 387, 391, 454, 539
Netherlands National Tourist Office: 361
Roval Norwegian Embassy: 385
Novosti Press: 41, 42, 317, 318, 319
Pontifica Commissione di Archeologia Sacra, Rome: 117
Pompeii Exhibition, London: 70, 74
Popperfoto: 47, 53, 589, 592, 618, 623, 644, 661
Radio Times Hulton Picture Library: 344, 379 (augšā), 398, 420, 440, 442 (abi), 452, 461 (augšā), 465, 483, 485, 497, 500, 506, 514, 521, 525, 533, 535, 545, 546, 550, 552, 610
Rheinisches Landesmuseum, Bonn: 190, 194
Salvation Army Information Services: 522 (abi), 523
Santa Sabina Basilica, Rome: 145
Scala, Florence: 273, 289, 341, 343
Scottish National Portrait Gallery: 392
Ronald Sheridan: 106, 107, 182, 425
Master and Fellows of Sidney Sussex College, Cambridge: 267, 269 (pa labi), 270, 274
Spanish National Tourist Office: 294
SCM Press: 619
Susan Griggs Agency: 20, 30 (abi), 31, 45
Swiss National Tourist Office: 379 (apakšā)
Syndication International: 624
Thames and Hudson: 185
Jim Thornton: 463
Tourist Photo Library: 248, 328
Master and Fellows of Trinity College, Cambridge: 285
Tunisian Tourist Office: 205
USPG: 479
Uppsala University Library, Sweden: 188
Victoria and Albert Museum, London: 33, 258, 354, 364
John White: 22
Wilberforce House, Hull: 562, 563
Paul Williams: 477 (apakšā)
World Council of Churches: 668
Wycliffe Bible Translators: 655
Yale University Art Gallery: 77
Zefa (UK) Ltd: 260, 313, 320, 322, 401, 432, 433, 434, 451
Ilustrācija 312: Victor Mitchell

Ls. 17.29

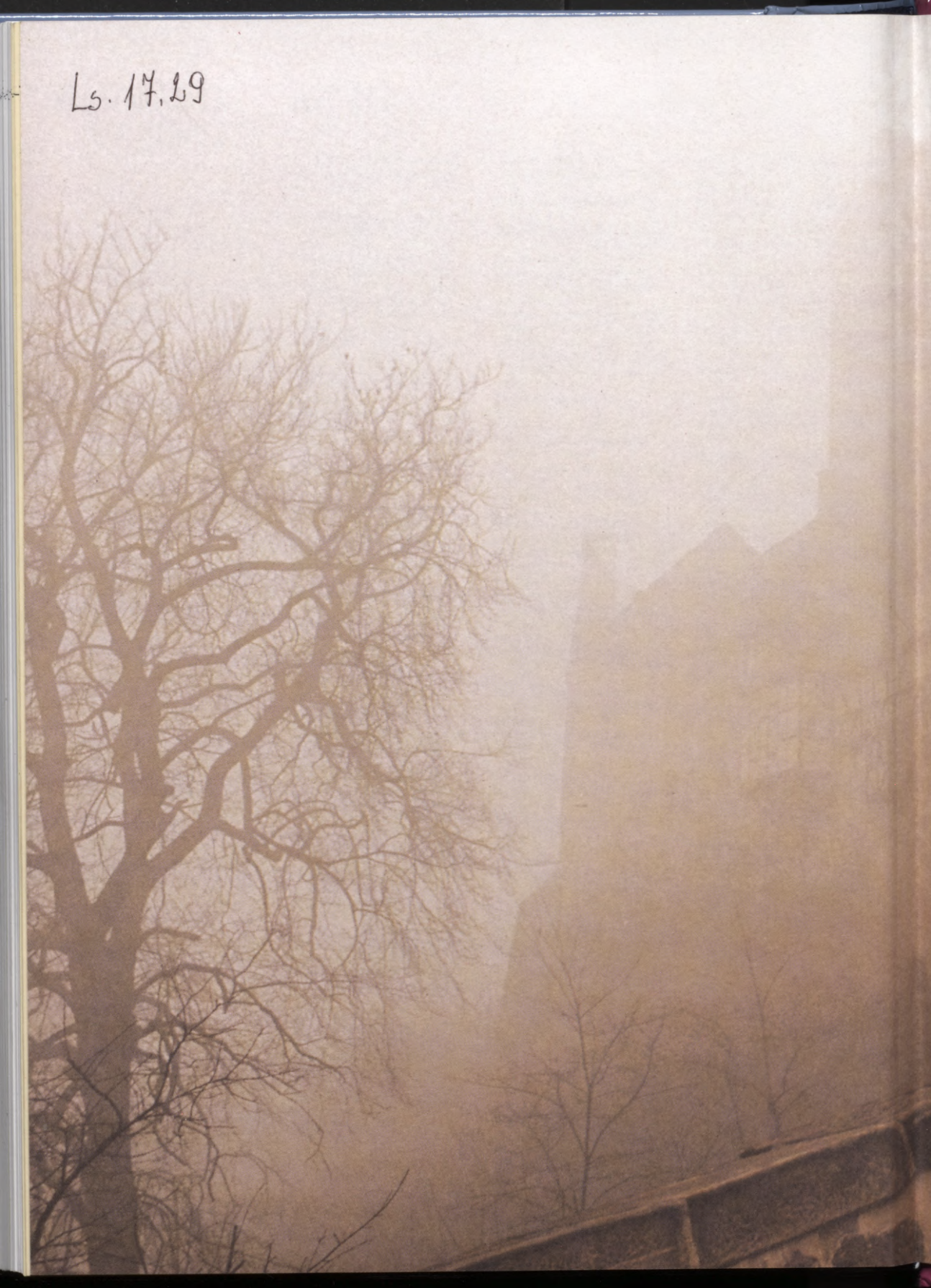

LATVIJAS NACIONALA BIBLIOTEKA
0306028585

2006-4
68

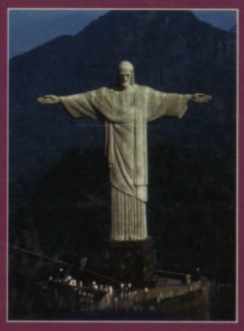

KRISTIETĪBAS vēsture

2000 gados ir mainījusies pasaule, politiskās varas, filozofiskās sistēmas. Taču Kristus vēsts joprojām paliek nozīmīgs faktors simtiem miljonu cilvēku dzīvē. Līdz ar to neapsīkst viņu vēlme dziļāk iepazīties ar šo neparasto vēsti, kura sākusi savu ceļu no impērijas necilas nomales kā dažu cilvēku liecība par pieredzēto.

Uzrakstīt 2000 gadus garo kristietības vēsturi nav viegli. Pirmkārt, tāpēc, ka vēstures dalībnieks cilvēks parasti uztver tikai notikumu redzamo daļu, taču bieži uz vēstures skatuves notiekošais ir neredzamu garīgu norišu atspulgs. Otrkārt, kristietības vēsturi veido tik daudz dažādu faktoru, impulsu, cilvēku likteņu... Ir gandrīz neiespējami tos paturēt uzmanības lokā.

Par neaptveramo runājot, mums allaž jāpatur vērā savas robežas. Tomēr joprojām daudzi cilvēki jūt motivāciju iedziļināties, izvērtēt un saprast to nozīmīgo un pasauli pārveidojošo spēku, ko ietver vārds "kristietība".

Šī ir pirmā tik pamatīgā un apjomīgā kristietības vēstures grāmata latviešu valodā. Izdevumu veidojuši vairāk nekā 60 pazīstami mūsdienu teologi no dažādām valstīm.

Esmu pārliecināts, ka šī daudzpusīgā un rosinošā grāmata atradīs savus lasītājus ļoti atšķirīgās vecuma, interešu un izglītības grupās. Jo tā nevēlas tikai sniegt "gatavas" atbildes, bet aicina domāt līdzi.

Dr. theol. Juris Rubenis

ISBN 9984-22-821-5
9 789984 228211

ZVAIGZNE ABC